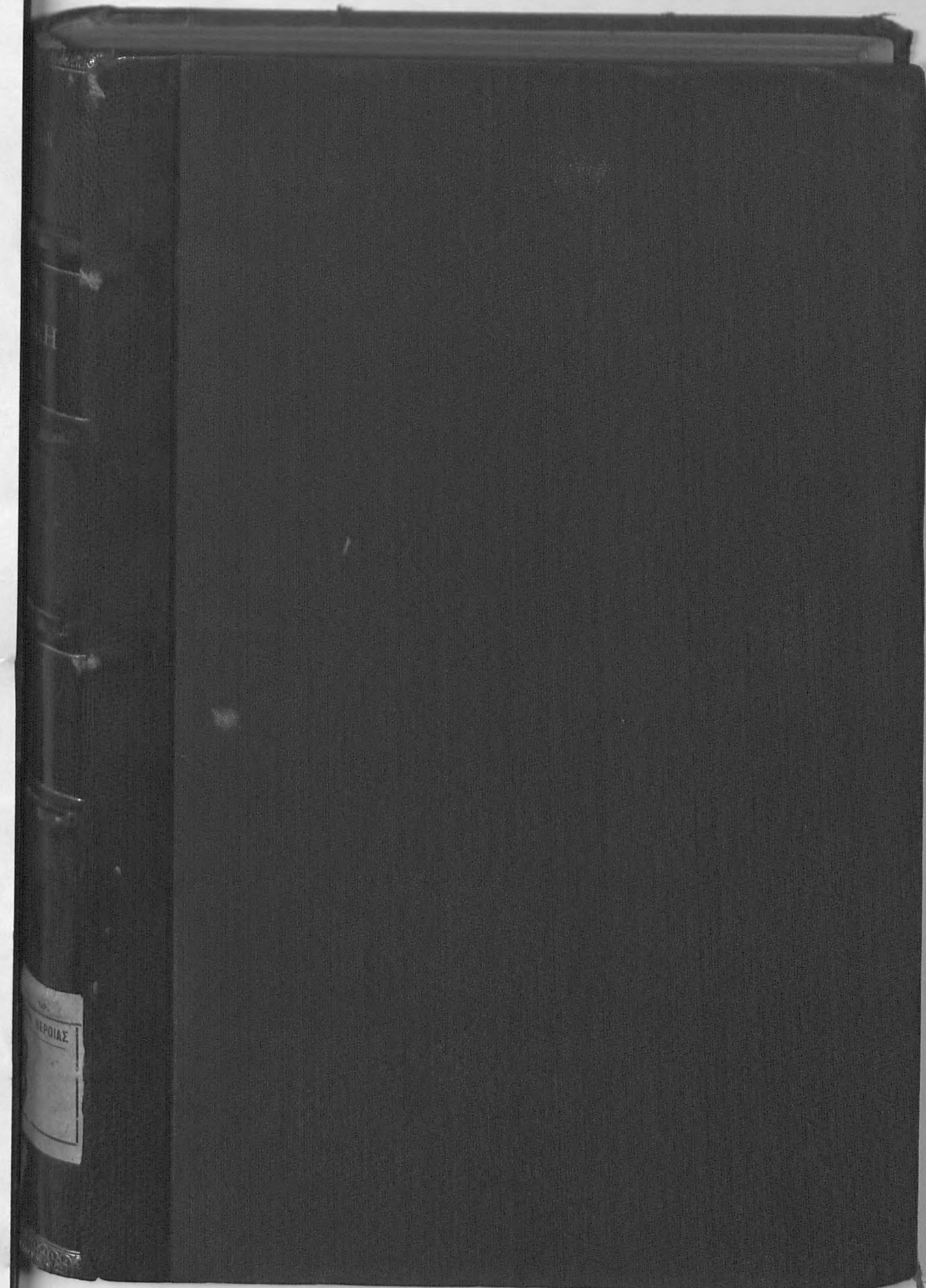

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ

+900

Αριθ. εν. 133

ΔΩΡΕΑ *Από 6.2.51*

6.2.51 - 2005 - 2101

Δημόσια Κέντρικη Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΣΥΛΛΟΓΗ

ΕΚΚΡΙΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΞΕΝΩΝ ΤΕ ΕΝ ΕΛΛΗΝΙΚῃ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙ
ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΣΥΝΕΡΓΙΑ. ΜΕΝ ΤΩΝ Κ. Κ.

ΣΠ. ΒΑΣΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), *Γ. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ* (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.),
ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ, *Σ. Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ* (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), *Π.*
ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), *Α. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ* (καθ. τῆς φιλ.), *ΣΠΥΡ.*
Π. ΛΑΜΠΡΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), *Μ. ΛΑΠΠΑ* (δ. φ.), *Θ. ΛΙΒΑΔΑ*
(δ. φ.), *Μ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ* (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), *Ι. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ* (καθ.
ἐν τῷ Πανεπ.), *Θ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ* (καθ. γυμν.), *Ν. Γ. ΠΟ-*
ΛΙΤΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), *Α. ΠΡΟΒΕΛΕΓΙΟΥ* φ.), (δ. *Ε. ΡΟΙΔΟΥ*
(δ. ν.), *Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ* (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), *Ι. ΣΒΟ-*
ΡΩΝΟΥ (διευθ. νομισμ. μουσ.), *Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ* (γυμνασιάρχ.), *ΧΡ.*
ΤΣΟΥΝΤΑ (ἐφ. τ. ἀρχ.), *Δ. ΦΙΛΙΟΥ* (ἐφ. τ. ἀρχ.), *Γ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ* (καθ. ἐν
τῷ Πανεπ.) καὶ ἄλλων λογίων

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΙ ΔΕ

ΛΥΣΑΝΔΡΟΥ Γ. Χ. ΚΩΝΣΤΑ

ΑΝΑΛΩΜΑΣΙ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΜΑΡΑΣΛΗ

Ε. ΚΟΥΡΤΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΤΟΜΟΣ Γ'.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΚΑΡΟΛΟΥ ΜΠΕΚ

1899

ΕΡΝΕΣΤΟΥ ΚΟΥΡΤΙΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΙΣΑ ΕΚ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΚΑΡΟΛΟΥ ΜΠΕΚ
1899

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Α΄.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ.

Ἐν τῇ εὐημερίᾳ αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἐτῶν τῆς εἰρήνης, ἅτινα οἱ Ἀθηναῖοι ἐχρεώσθουν εἰς τὸν Περικλέα, ἐνέκειτο συγχρόνως τὸ σπέρμα πολέμου ἀναποφεύκτου. Αἱ μὲν πόλεις τῶν συμμάχων ἦσαν ἀπαραμύθητοι ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῆς ἀνεξαρτησίας, οἱ δὲ Μεγαρεῖς καὶ οἱ Βοιωτοὶ ἤχθοντο ἐπὶ τῇ αἵγλῃ τῶν Ἀθηνῶν, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ Πελοποννήσιοι καὶ ἰδίως οἱ Σπαρτιᾶται, ὧν ἡ ἀντιζηλία εἶχεν ἤδη βιαίως ἐξερεθισθῇ ὑπ' αὐτῆς τῆς πρώτης ἐπιδόσεως τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Πεισιστρατιδῶν. Ἀλλ' ὅποια αἰσθήματα ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ γεννᾷ ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν τώρα μάλιστα ἡ θέα τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ ὅμως ἤκοῦντο ὑποτρέφοντες ὀργὴν ἀδρανῆ. Καὶ ἡσθάνοντο μὲν μεγάλην πικρίαν ἐπὶ τῇ ὀσμῇ μέραι μείζονι ἐκπτώσει τῆς κυριαρχίας αὐτῶν, ἀλλ' αἱ τοιαῦται διαθέσεις δὲν ἤγον εἰς ἀποφάσεις. Αἱ δὲ Ἀθηναῖαι αὐταὶ ἀπέφευγον μετὰ μεγίστης προσοχῆς νὰ παρέχωσιν οἰανδήποτε ἀφορμὴν, οὐδ' ἤρχον χειρῶν ἀδίκων· ἀπὸ δὲ τοῦ χρόνου καθ' ὃν τὰ δημόσια χρήματα διέθετεν ὁ Περικλῆς λέγεται, ὅτι καὶ ἐγένετο καθ' ἕκαστον ἔτος χρῆσις δέκα ταλάντων πρὸς ἀντίδρασιν ἐν αὐτῇ τῇ Σπάρτῃ κατὰ τῆς φατρίας τῶν φιλοπολέμων¹. Καὶ φαίνεται μὲν

¹ Ἡ μαρτυρία τοῦ *Θεοφράστου* (παρὰ *Πλουτάρχου* ἐν βίῳ Περικλέους 29) περὶ τῶν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον κατ' ἔτος εἰς Σπάρτην ἐπὶ δεκάσμῳ στελλομένων χρημάτων στηρί-

ἀπίθανος ἢ εἰδήσις αὕτη, ἀλλ' εἶνε ὅμως λίαν πιθανόν, ὅτι ὁ Περικλῆς, σώσας ἤδη ποτὲ τὴν πόλιν διὰ δεκασμοῦ¹, μετεχειρίσθη καὶ κατ' ἄλλας περιστάσεις τὴν μεγίστην ἀδυναμίαν τοῦ ἐχθροῦ, τὴν φιλοχρηματίαν τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἀνδρῶν, ὅχι μὲν πρὸς ἐξώνησιν τῆς εἰρήνης, ἀλλὰ πρὸς ἐξάρτησιν ἀφ' ἑαυτοῦ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἦτο ἀνάγκη νὰ ἔχῃ αὐτὸς ἐπιδρασιν ἐν Σπάρτῃ, ἐν ᾗ ἔβλεπε πάντοτε ἀμφιρόπους τὰς διαθέσεις. Ἀνεξάρτητον δὲ καὶ δραστηρίαν πολιτείαν μετήρχοντο τῶν ἐχθρῶν τῶν Ἀθηνῶν μόνοι οἱ Κορίνθιοι, ἐπειδὴ ὅ τι ἐν Σπάρτῃ ἦτο ζήτημα τιμῆς ἦτο ἐν Κορίνθῳ ζήτημα ὑπάρξεως.

Ἡ Κόρινθος ἦτο πόλις ἐμπορικὴ, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ὑπόστασιν ἀνευστόλου καὶ ἀποικιῶν. Ἐφθόνει δὲ, ὡς εἰκὸς, πᾶσαν πόλιν διαμφισβητοῦσαν πρὸς αὐτὴν τὴν θαλασσοκρατίαν καὶ ἄγουσαν εἰς κίνδυνον τὴν ὑπερπόντιον αὐτῆς ἐπικοινωνίαν. Πρὸς ταπείνωσιν δὲ τῆς Αἰγίνης εἶχόν ποτε οἱ Κορίνθιοι ὑποστηρίξει τοὺς Ἀθηναίους²· πολὺ δὲ μεγάλη ὑπῆρξεν ἐντεῦθεν ἡ ὀργὴ αὐτῶν, ὅτε εἶδον, ὅτι ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος, οὗ εἶχον περιφρονήσει τὰς μικρὰς ἀπαρχὰς, ἠύξῃθη οὕτω τεραστίως, ὥστε νὰ ἐπισκιάσῃ τελείως τὸν κορινθιακόν. Μάτην εἶχον πειραθῇ κατὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους νὰ παρακωλύσωσι τὴν νικηφόρον δρᾶσιν τῶν Ἀθηνῶν³. μάτην εἶχον διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῆς τειγίσσεως τῆς πόλεως⁴. Ἡ θέσις αὐτῶν ἐγένετο χειρότερα ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Καὶ δὴ ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τῆς ἀτ-

ζεται πιθανῶς εἰς τὴν παρὰ τοῦ Περικλέους ἐν τῇ δημοσίᾳ ἀπολογισμῷ ἀναγραφὴν ἀναλώματος εἰς δέον, εἰς τὸ δέον. Ἦτο δὲ τοῦτο ποσὸν παραδιδόμενον εἰς τὸν διευθύνοντα τὰ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς πρὸς ἀνεύθυνον κατὰ βούλησιν διάθεσιν. Προκειμένου δὲ περὶ πληρωμῶν ὅα ἡ γενομένη πρὸς τὸν Πλειστοάνακτα καὶ τὸν Κλεανδρίδαν (ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Β' σ. 563) δὲν ἠδύνατο νὰ γείνῃ μνεία τοῦ ὀνόματος τῶν ληπτῶν. Ἰδε B o c k h Staatshaushaltung τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 247.

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 563.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 319.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 389.

⁴ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 440.

τικῆς συμμαχίας οὐ μόνον ἔβλεπον ἑαυτοὺς ἀποστερουμένους ἀπάντων τῶν ὠφελημάτων τῶν ἑλληνικῶν κατὰ θάλασσαν νικῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπέβαλον αὐτὰς αὐτῶν τὰς ἰδίας ἀποικίας, ἰδίως δὲ τὴν Ποτίδαιαν, προστεθείσας εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἡ δύναμις τῆς Κορίνθου ἐν τῷ Αἰγαίῳ εἶχεν ἐξουθενωθῆ, τὸ ἐν Ἀσίᾳ ἐμπόριον αὐτῆς εἶχε καταστραφῆ τελείως. Ὅτε δὲ τέλος οἱ Μεγαρεῖς καὶ οἱ Ἀχαιοὶ ἀνέφωξαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τοὺς λιμένας αὐτῶν, καὶ ἡ Ναύπακτος διὰ τῶν Μεσσηνίων μετεβλήθη εἰς πολεμικὸν ὀρμητήριον τῶν Ἀθηναίων¹, τότε πλέον οἱ Κορίνθιοι οὐδ' ἐν αὐτῷ αὐτῶν τῷ πελάγει ἦσαν κύριοι. Οὐδὲ διεννοοῦντο οἱ Μεσσηνιοὶ νὰ τηρήσωσιν ἡσυχίαν, ἀλλ' ἀνέδειξαν μὲν τὴν νέαν αὐτῶν πόλιν πολεμικὸν λιμένα, ἐπεχείρησαν δ' ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Ναυπάκτῳ ἐγκατάστασιν κατακτητικὴν ἐκστρατείαν πρὸς δυσμὰς, πρὸς τὴν περὶ τὸν Ἀχελῷον χώραν, διακρινομένην ἐπὶ τῇ εὐφορίᾳ αὐτῆς, ἐν ᾗ μάλιστα ἠδύναντο νὰ παραβλάψωσι τὴν δύναμιν τῶν Κορινθίων. Βεβαίως δ' ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τὰς Ἀθήνας ἐξέλεξαν ὡς σκοπὸν τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτῶν τοὺς Οἰνιάδας, πόλιν ὀχυρὰν ἕνεκα τῶν τειχῶν αὐτῆς καὶ τῶν περὶ ἐλῶν ἐν τῇ περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀχελῷου κοιλάδι καὶ πάντοτε ὑπάρξασαν πιστὴν μὲν φίλην τῶν Κορινθίων, ἐχθρὰν δὲ τῶν Ἀθηναίων. Κατακτήσαντες δὲ τοὺς Οἰνιάδας, ἐκράτησαν αὐτῶν ἐπὶ ἐν ὅλῳ ἔτος, ἕως στρατιὰ τῶν περιοίκων φύλων τῆς Ἀκαρνανίας ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ κενώσωσι πάλιν τὴν πόλιν². Ἀμέσως δὲ κατόπιν ἐνεφανίσθη ἀττικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Περικλέα παρὰ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀχελῷου³. Καὶ ἀπέτυχεν μὲν ἢ ἀπόπειρ' αὐτοῦ νὰ κυριεύσῃ τοὺς Οἰνιάδας, ἀλλ' οὐχ ἥττον οἱ Κορίνθιοι ἔβλεπον, ὅτι ἡπειλοῦντο διηνεκῶς αἱ ἀναγκαιόταται αὐτῶν ἀποικιακαὶ κτήσεις καὶ εὐρίσκοντο αὐτόχρημα ἐν καταστάσει πολιορκίας⁴.

¹ Ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Β' σ. 558.

² Πανσανίου IV, 25

³ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 554.

⁴ Περὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἀττικῆς ἀρχῆς ἐν τῇ δυτικῇ θαλάσσῃ ὡς ἐνὸς τῶν κυριω-

Τέλος δ' αἱ τριακονταετῆς σπονδαὶ παρέσχον εἰς αὐτοὺς μείζονα ἐλευθερίαν κινήσεως, καὶ ἀνέπνευσαν. Ἄλλ' ἠπίσταντο ἄριστα, ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἔμελλον νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν πρώτην παρουσιαζομένην εὐκαιρίαν, ὅπως ἀνακτήσωσι δύναμιν ἐν τῇ δυτικῇ πελάγει. Πρὸς τούτοις δ' αἱ μὲν πόλεις τῆς Ἀχαΐας οὐδὲν παρεῖχον τὸ πιστὸν, καὶ ἡ Ἀκαρνανία δ' εἶχε δυσμενῶς πρὸς τοὺς Κορινθίους, ἅτ' ἐπιδιώκοντας τὴν κατάκτησιν τῶν ἀκτῶν αὐτῆς, καὶ ἔκλινε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους¹, καὶ ἡ νῆσος Ζάκυνθος εἶχεν ἐπιδείξει ἀνέκαθεν δυσμένειαν πρὸς τὴν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν. Ἡ δὲ Ναύπακτος ἔκειτο δίκην σκοπιᾶς παρὰ τὴν εἰσόδον τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, καὶ οἱ Κορίνθιοι ἐγίνωσκον τίνες κίνδυνοι ἐπεκρέμαντο εἰς αὐτοὺς παρὰ τῶν ἐν αὐτῇ ἐνοικούντων Μεσσηνίων, οἵτινες ἦσαν ἐπ' ἴσης τολμηροὶ κατὰ τε γῆν καὶ θάλασσαν, ἐχθροὶ θανάσιμοι τῆς Σπάρτης καὶ τῶν συμμάχων αὐτῆς καὶ ἀφωσιωμένοι ἀνεπιφυλάκτως εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Εὐλόγως λοιπὸν κατενόουν οἱ Κορίνθιοι, ὅτι ἦτο μεγίστη ἀνάγκη ἵνα γείνωσι κύριοι τῶν παραλίων πόλεων καὶ τῶν νήσων, ὅσαι εἶχον μείνει πισταὶ εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἀποκαταστήσωσι τὴν μετὰ τῶν ἀποικιῶν ἐπικοινωνίαν. Διὰ βραχέων εἰπεῖν, ἡ Κόρινθος ἦτο ἡ μόνη πόλις ἡ δι' ὅμματος ἀγρύπνου παρακολουθοῦσα πᾶσαν κίνησιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀθορύβως μὲν, ἀλλ' ἀδιαπαύστως περιέπουσα φιλικὰς σχέσεις πρὸς τε τοὺς Δελφούς καὶ τὰς Θήβας ὡς καὶ πρὸς τὰς παραλίας πόλεις τῆς Ἀργολίδος. Οἱ Κορίνθιοι προσεπέλασαν ὅσον ἔνεστιν οἰκειότατα πρὸς τοὺς ἐπὶ δεκαπέντε ὅλα ἔτη ἀλλοτρίως πρὸς αὐτοὺς διακειμένους Μεγαρεῖς, ἐπεμελήθησαν τῶν πρὸς τὴν Ἥλιν καὶ τὰς Ἰονίους νήσους σχέσεων, καὶ ἐπειράθησαν νὰ ἐξασφαλίσωσι διὰ πᾶσαν ἐνδε-

τάτων αἰτίων τοῦ πολέμου ἴδε C. H. Plass Über die Ursachen des archidamischen Kriegs. Stader Programm 1858-9.

¹ Περὶ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ τῶν ἀποικιῶν τῆς Κορίνθου καὶ τῶν Ἰθαγενῶν τῆς Ἀκαρνανίας ἴδε R. Weil ἐν τῇ [τοῦ von Sallet] Zeitschrift für Numismatik Τόμ. VII (1879) σ. 121 κ. ἑ.

χομένην περίστασιν τὴν ὑποστήριξιν τῆς Σπάρτης καὶ τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας. Μόνον δὲ σκοπὸν εἶχον τὴν διὰ συνενώσεως τῶν διεσπαρμένων δυνάμεων ἱδρυσιν θαλασσοκρατίας, δυναμένης νάντιμετρήσθαι πρὸς τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων τοῦλάχιστον κατὰ τὰ δυτικά πελάγη. Ὡφειλον νὰ πειραθῶσι τῆς ἐν αὐτοῖς ἡγεμονίας καὶ τῆς ἀπὸ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὰς ἐν τῇ Δύσει ἀποικίας καὶ συμμαχίδας ἀπομακρύνσεως πάσης ξένης ἀναμίξεως. Διὰ ταῦτα δὲ οἱ Κορίνθιοι καὶ κατὰ τὸν σαμιακὸν πόλεμον¹ εἶχον ψηφίσει ἐναντίον τῆς ἀναμίξεως τῶν Πελοποννησίων, ἐπειδὴ ἤθελον νὰ γείνη ἀποδεκτὴ καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐαυτῶν κατὰ θάλασσαν δράσει ἡ ἀρχὴ τῆς μὴ ἀναμίξεως, ἣν οἱ Ἀθηναῖοι ἡξίουσαν ὑπὲρ ἑαυτῶν.

Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τοῦ τοιούτου πολιτικοῦ προγράμματος δὲν ἐστεροῦντο οἱ Κορίνθιοι ἀξίων λόγου ὁρμητηρίων. Κυριώτατον δὲ τούτων ἦτο ἡ πολυάνθρωπος καὶ φιλοπόλεμος πόλις τῶν Ἀμβρακιωτῶν, οἵτινες ἐνέμενον μετὰ πίστεως εἰς τὴν Κόρινθον καὶ ἐδέσποζον τοῦ ἀμβρακικοῦ κόλπου μετὰ καὶ τῆς Λευκάδος καὶ τοῦ Ἀνακτορίου. Καὶ ἐν Ἀχαρνανίᾳ δὲ πλὴν τῶν Οἰνιαδῶν ἔμενον εἰς αὐτοὺς πιστὸν τὸ Ἀνακτόριον, ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν φύλων τῆς Ἡπείρου οἱ Αἰτωλοὶ καὶ οἱ Ἡπειρώται. Ἀλλ' εἴπερ τις καὶ ἄλλη τῶν πόλεων ἐπεπρόσθει εἰς τὴν εὐδοκίμησιν τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος τῶν Κορινθίων ἡ Κέρκυρα, ἥτις διὰ τῶν πρὸς τοὺς Ἡπειρώτας καὶ τοὺς Ἰλλυριοὺς ἀγώνων εἶχεν ἀποκτήσει ἐνωρὶς μεγάλην ἀνεξαρτησίαν, καὶ εἶχεν ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων πάντοτε ἀντιταχθῆ πρὸς τοὺς Κορινθίους. Καὶ πρῶτον μὲν εἶχεν ἀποσπασθῆ ἀπὸ τῆς Κορίνθου ἐπὶ τῶν Βακχιαδῶν, ἔπειτα δὲ τὸ δεύτερον μετὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τοῦ Περιάνδρου· ἀποτινάξασα δὲ ἀπὸ μακροῦ πᾶσαν εὐλάβειαν πρὸς τὴν μητρόπολιν καὶ πάντα τὰ καλήοντ' ἀποικίδος, ἦτο πάντοτε ἔτοιμος νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς διὰ τοῦ ἐξ ἑκατὸν εἴκοσι τριήρων συγχροτουμένου στόλου.

¹ Ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Β' σ. 655 κ. ἑ.

Οἱ Κερκυραῖοι δὲν ἦσαν πολὺ ἀγαπητοὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν. Ἐνεκα τῆς ταχέως κτηθείσης εὐημερίας αὐτῶν εἶχον γεῖναι ὑπεροπτικοὶ καὶ κατεῖχοντο ὑπὸ ἐπάρσεως ἐπὶ τῷ πλούτῳ· καὶ ἦσαν μὲν ὤμοι καὶ ἄξιοι, ὅτε ξένα πλοῖα ἐζήτουν ἄσυλον παρ' αὐτοῖς, αὐτοὶ δὲ κατέπλεον σπανίως εἰς ξένους λιμένας. Ἐπιδιώκοντες τὰ ἐμπορικὰ αὐτῶν συμφέροντα μετ' ἐγωισμοῦ, ἐφύλαττον καχυπόπτως τὰς θαλάσσας ὧν ἐν μέσῳ κατῴκουν, ἔχοντες ὀλιγώρως παντὸς ἐθνικοῦ συμφέροντος, καὶ ἐθεώρουν ἔνοπλον οὐδετερότητα τὴν κερδαλεωτάτην πολιτείαν χάριν τῆς πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον καρπώσεως τῆς ἐπικαίρου θέσεως τῆς νήσου μεταξὺ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς Σικελίας. Διὸ, εὐθὺς ὡς ἡ Κόρινθος ἐπέδειξε σαφέστερον τὸν σκοπὸν τῆς ἐνισχύσεως τῆς θαλασσοκρατίας αὐτῆς καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἐπὶ τῶν ἀποικιῶν κυριαρχίας, ἦτο ἀναπόφευκτος ἡ ἀνανέωσις τῆς ἀρχαίας πύλης. Νέαν δὲ ἀφορμὴν ῥήξεως παρεῖχεν ἡ σύγχυσις ἐν πολλαῖς τῶν κοινῇ ποτε ὑπὸ τῶν δύο πόλεων οἰκισθεισῶν παραλίῳ ἀποικιῶν, ἐν αἷς οἱ μικτοὶ κάτοικοι εἶχον ἔλθει εἰς παντοίας διαμάχας¹. Οὕτως ἰδίως εἶχεν ἐπέλθει ἔρις περὶ τῶν δικαιωμάτων ἅτιν' ἀμφότεραι αἱ πόλεις διεξεδίκουν ὡς μητροπόλεις τῆς Λευκάδος, τὴν δὲ ἀμφισβήτησιν ταύτην εἶχε λύσει ἐκλεγχθεὶς διαιτητὴς ὁ Θεμιστοκλῆς ὑπὲρ τῶν Κερκυραίων². Ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ λείψωσι καὶ σοβαρώτεροι περιπλοκαὶ, αἵτινες καὶ ἐπῆλθον ταχύτερον ἢ ἀνεμένοντο.

Ἐκατὸν δέκα περίπου χιλιόμετρα πρὸς βορρᾶν τῶν Ἀκροκεραυνίων, ἅτιν' ἀποτελοῦσι τὰ μεθόρια τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ τοῦ Ἀδρίου, ἔκειτο ἐπὶ γλώσσης προεξεχούσης ἡ Ἐπίδαμνος, τὸ κατόπιν Δυρράχιον, πόλις κτισθεῖσα ὑπὸ τῶν Κερκυραίων περὶ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς κυριαρχίας τοῦ Περιάνδρου³. Εἶχε δὲ

¹ Περὶ τῶν ἀποικιακῶν θεσμῶν τῶν Κορινθίων καὶ τῆς ἐν ταῖς ἀποικίαις πολιτείας αὐτῶν ἴδε Curtius Studien zur Geschichte von Korinth (Hermes τόμ. X σ. 232).

² Πλούταρχος ἐν βίῳ Θεμιστοκλέους 24. Θουκυδίδου I, 136.

³ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 408.

ἀναδειχθῇ μεγάλη καὶ πλουσία διὰ τοῦ πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς ἐμπορίου καὶ ἦτο μεστὴ δούλων καὶ ξένων ἐμπόρων. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα τὴν ἀρχὴν εἶχον οἱ εὐπατρίδαι, καὶ ἀπετέλουν συμπαγῇ, ἀπὸ τῶν λοιπῶν κατοίκων διακεκριμένην ἀριστοκρατίαν, ἐξ ἧς ἐξελέγετο ἡγεμῶν διοικῶν τὰ κοινὰ μετὰ δικαιωμάτων σχεδὸν βασιλικῶν¹. Ἡ δὲ κληρονομικὴ ἐκείνη ὀλιγαρχία μετήρχετο αὐτὴ τὸ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἐμπόριον καὶ δὴ ὑπὸ τὸν τύπον ἐμπορικῆς ἐταιρίας ἐχούσης κοινὰ κεφάλαια καὶ ἐργαζομένης χάριν κέρδους κοινού². Κατὰ ταῦτα τὸ μὲν μέγα ἐμπόριον διεξῆγον μόνα τὰ γένη, αἱ δὲ τέχναι ἐξησκοῦντο ὑπὸ δούλων τῆς πόλεως· οἱ δὲ πολῖται περιωρίζοντο εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν ἀκτοπλοίαν καὶ τὴν καπηλείαν, καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἦτο εὐκόλον νὰ συγκρατῶνται ἐν πολιτικῇ ἀπὸ τῶν εὐπατριδῶν ἐξαρτήσῃ. Ἡ τοιαύτη δὲ κατάστασις ἔμεινεν ἀμετάβλητος ἐπὶ μακρὸν, οὐδ' ἐκλονήθη πρὶν ἢ ἡ πόλις διατρέξῃ κίνδυνον ἑξωθεν ἐξ ἐπιθέσεων τῶν Ἰλλυριῶν, αἵτινες ἐνέβαλον ἅπαντας τοὺς πολίτας εἰς μεγάλας μερίμνας καὶ ἀπήτησαν παρ' αὐτῶν πολλὰς θυσίας.

Πρώτη δὲ καινοτομία ὑπῆρξεν ἡ κατάστασις πολυαριθμοῦ βουλῆς, δι' ἧς οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἐστερήθησαν ὧν τέως μόνοι αὐτοὶ ἐκαρποῦντο προνομίων. Ἀλλὰ μεμονωμέναι παραχωρήσεις δὲν ἠδύναντο νὰ παράσχῃσι μόνιμον εἰρήνην, ἡ δὲ πόλις ἔπασχεν ὑπὸ τῆς ἀσταθείας τοῦ πολιτεύματος, ὅπερ ἦτο κρᾶμα θεσμῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ δημοκρατικῶν· τέλος δ' ἐξεργάγῃ στάσις, ἐπενεγκοῦσα τὴν ἐξ Ἐπιδάμνου ἑξωσιν τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἡνώθησαν δὲ οὗτοι μετὰ τῶν Ἰλλυριῶν, ὅπως, βοηθούμενοι ὑπ' αὐτῶν, ἀνακτήσωσι τὴν πατρίδα, ὃ δὲ νεωστὶ καταστάς δῆμος περιῆλθεν εἰς μεγάλην στενοχωρίαν. Διὸ ἐζήτησαν καὶ οἱ δημοκρατικοὶ βοήθειαν ἑξωθεν, καὶ ἐστράφησαν τὸ πρῶτον εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἀλλ' ἐκεῖ εὗρον τὰς διαθέσεις λίαν δυσμενεῖς. Καὶ δὴ καὶ ἡ Κέρκυρα,

¹ Περὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐπιδάμνου ἴδε *Πλούταρχον* ἐν Κεφαλαίῳ ἑλληνικῶν καταγραφῇ 29.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 403.

ἔπασχεν, ὡς αἱ πλεῖσται τῶν ἑλληνίδων πόλεων ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις, ἐξ ὑπερμέτρου πολυανθρωπίας, ἐπιφερούσης πολιτικὴν σύγχυσιν. Οἱ δὲ τὰ τῆς πόλεως διοικοῦντες εὐπατρίδαι, οἵτινες παντὶ σθένει ἀντέδρων πρὸς τὰς αὐξοῦσας ἀξιώσεις τοῦ δήμου, ἀπεδοκίμαζον τὴν γενομένην ἐν Ἐπιδάμνῳ ἐπανάστασιν. Διὸ οἱ πρέσβεις τῶν Ἐπιδαμνίων μετέβησαν κατὰ τὰ κελεύσματα τοῦ Πυθίου εἰς τὴν Κόρινθον¹.

Οἱ δὲ Κορίνθιοι ἀπεφάσισαν ἀμελλητὶ νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν παρουσιαζομένην εὐκαιρίαν, ἐπειδὴ αἱ περιστάσεις ἦσαν εὐμενέσταται πρὸς ἀνίδρυσιν τῆς κορινθιακῆς ἡγεμονίας ἐν τῷ Ἰονίῳ πελάγει. Ἐνθαρρυνόμενοι ὑπὸ τοῦ κύρους τῶν Δελφῶν ἠδύναντο νὰ ἀναλάβωσι τὴν ἐναντίον τῶν βαρβάρων καὶ τῶν μετ' αὐτῶν συμμαχοῦντων ὀλιγαρχικῶν προστασίαν δημοκρατουμένης ἑλληνικῆς πόλεως, ἣν εἶχεν ἐγκαταλίπει ἡ μητρόπολις αὐτῆς. Συγχρόνως δὲ ἤλπιζον, ὅτι ἡ Ἐπιδάμνος ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ εἰς αὐτοὺς ὡς ὀρμητήριον ἄξιον πλείστου ὅσου λόγου. Διὸ ὑπεσχέθησαν εἰς τοὺς Ἐπιδαμνίους βοήθειαν ὑπὸ τὸν ῥητὸν ὅρον, ὅτι ἔμελλον νὰ γείνωσι δεκτοὶ ἐν τῇ πόλει Κορίνθιοι ἔποικοι μετὰ καὶ κορινθιακῆς φρουρᾶς. Ἐπὶ τούτοις δ' ἀπέστειλαν πάραυτα κατὰ γῆν στρατιάν διὰ τῆς Ἀπολλωνίας εἰς τὴν Ἐπιδάμνον πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ δήμου καὶ ἐπικουρίαν τῶν πολιορκουμένων Ἐπιδαμνίων.

Τὸ διάβημα δὲ τοῦτο ἦτο τὸ σύνθημα τοῦ πολέμου. Καὶ ὅτῃ οἱ Κερκυραῖοι οὐδαμῶς διανοοῦντο νὰ ἐγκαταλείψωσιν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὴν ἀποικίδα. Διὸ ἔπλευσαν εἰς τὴν Ἐπιδάμνον μετὰ τεσσαράκοντα πλοίων καὶ ἠπέιλησαν, ὅτι ἤθελον καταφύγει εἰς βίαια μέτρα, ἂν μὴ ἐξεδιώκοντο ἐκ τῆς πόλεως ἀμελλητὶ οἱ νέοι ἔποικοι. Ἀλλ' οἱ Ἐπιδάμνιοι ἐστηρίχθησαν εἰς τὴν ἐπικουρίαν τῶν Κορινθίων, οἵτινες ἐξήρτουςαν τριάκοντα τριῆρεις καὶ συγχρόνως ἐκήρυξαν μεγάλην ἀποικίαν εἰς τὴν Ἐπιδάμνον, προκαλέ-

¹ Περὶ τῶν εἰς Κέρκυραν καὶ Κόρινθον σταλίσσων πρεσβειῶν τῶν Ἐπιδαμνίων ἴδε *Θουκυδίδου* I, 24, 25.

σαντες πάντα τὸν βουλόμενον νὰ μετάσχη αὐτῆς εἴτε πλέον εἰς τὴν πόλιν παραυτίκα εἴτε καταθέτων χρήματα. Ἐκάλεσαν δὲ καὶ ἅπαντας τοὺς συμμάχους, καὶ ἔλαβον χρήματα παρὰ τῶν Θηβαίων καὶ Φλιασίων. Οἱ δὲ Κερκυραῖοι, πτοηθέντες ὑπὸ τῶν δραστηρίων τούτων παρασκευῶν, προέβησαν εἰς σοβαρὰς ἀποπειράς διαλλαγῆς, καὶ ταῦτα διότι εἶχον ἥκιστα διαθέσιν νὰ ἐπιζητήσωσι καὶ αὐτοὶ ξένας συμμαχίας. Δὲν ὤκνησαν δὲ καὶ νὰ φανῶσι πρόθυμοι νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν λύσιν τῆς διαφορᾶς εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον. Ἐν περιπτώσει δὲ ἀποκρούσεως τῶν προτάσεων αὐτῶν ἐδήλωσαν εἰς τοὺς Κορινθίους, ὅτι ἀναγκαζόμενοι ἔμελλον νὰ προδῶσιν εἰς διαβήματα ἥκιστα εὐχάριστα εἰς ἀμφοτέρας τὰς πόλεις.

Ἄλλ' οἱ Κορίνθιοι οὔτε νὰ πτοηθῶσιν ἦτο πλέον δυνατόν οὔτε νὰ συγκρατηθῶσι. Διὸ ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον καὶ διέταξαν στόλον ἐβδομήκοντα καὶ πέντε τριήρων νὰ πλεύσῃ εἰς τὴν Ἐπίδαμνον. Τὸ στόμα τοῦ ἀμβρακικοῦ κόλπου ἰθεώρουν οἱ Κερκυραῖοι ὄριον τῆς ἀρχῆς αὐτῶν. Ἐκεῖ λοιπὸν ἀπήτησαν καὶ πάλιν τὴν οἰκαδὲ ἐπιστροφὴν τοῦ κορινθιακοῦ στόλου. Ὅτε δὲ αἱ παραστάσεις αὐτῶν δὲν εἰσηκούσθησαν, ἀπέπλευσαν πάραυτα πᾶσαι αἱ ἐν Κερκύρα ὑπολειπόμεναι τριήρεις καὶ ναυμαχήσασαι ἐπήγαγον εἰς τοὺς Κορινθίους δεινὴν ἦτταν. Τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν παρεδόθη ἡ Ἐπίδαμνος. Μετὰ δὲ τὰς νίκας ταύτας οἱ Κερκυραῖοι ἐκράτουν σύμπαντος τοῦ Ἰονίου πελάγους, καὶ ἐδῆουν μέχρις αὐτῆς τῆς Ἡλίδος ἀπάσας τὰς παραλίαις τῶν συμμάχων τῶν πολεμίων. Συνέβησαν δὲ ταῦτα τὸ φθινόπωρον τοῦ 435 ἢ τὸ ἔαρ τοῦ 434 π. Χ. (Ὁλυμπ. 86, 2).

Οὕτως ἐκ τῆς στάσεως ἐντὸς τοῦ περιβάλλου τῶν τειχῶν παραλίαις πόλεως ἐν Ἰλλυρίᾳ ἐξερράγη πόλεμος ἑλληνικὸς μὴ δυνάμενος πλέον νὰ περιορισθῇ εἰς χῶρον τακτόν. Πράγματι οὐδετέρα τῶν συμμετεχουσῶν τοῦ πολέμου πόλεων ἦτο διατεθειμένη νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ οὐδετέρα ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ, ὅτι θὰ ἐξήρχετο ἐκ τοῦ πολέμου νικήτρια διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς δυνάμεων. Δύο δὲ ἔλα ἔτη

καταναλώθησαν εἰς στρατολογίας, παρασκευὰς καὶ διαπραγματεύσεις μετ' ἄλλων πόλεων, ἐπειδὴ οἱ μὲν Κερκυραῖοι δὲν ἡμέλησαν νὰ ἐκτελέσωσι τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ Κορίνθιοι ἠναγκάσθησαν νὰ στείλωσι πρέσβεις εἰς τοὺς ἀσπονδοτάτους τῶν ἐχθρῶν ὅπως παρακωλύσωσι τὴν συμμαχίαν αὐτῶν μετὰ τῶν Κερκυραίων. Οὕτω δὲ ὁ ἀγὼν τῶν δύο ἀντιδιαμαχομένων πόλεων ἤχθη πρὸ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων.

Οἱ πρέσβεις τῆς Κερκύρας ὠμίλησαν λίαν εὐθαρσῶς. Εἶπον, ὅτι συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς αὐτῶν οἱ Κερκυραῖοι θὰ ἤθελον προτιμήσει νὰποφύγῃσι πᾶσαν ἀλλοτρίαν συμμαχίαν, ὡς πρότερον, μόνη δὲ ἡ ἀνάγκη ἤγαγεν αὐτοὺς ἐνώπιον τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' ὡς εἶχον νῦν τὰ πράγματα, ἡ θέσις τῶν Ἀθηναίων ἦτο εἴπερ ποτὲ εὐχάριστος. Οἱ Ἀθηναῖοι δὴλα δὴ, ὡς εἰκὸς, ἐπεθύμουν εἴπερ τι καὶ ἄλλο νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἄλλος στόλος πλὴν τοῦ ἀττικοῦ. Ἰδοὺ λοιπὸν νῦν ἦτο πρόθυμος ἡ δευτέρα ναυτικὴ πόλις τῆς Ἑλλάδος νὰ προσχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς αὐτεπαγγέλτως, καὶ κατὰ ταῦτα ἡδύναντο νὰ προσαυξήσωσι μέγας τὴν δύναμιν αὐτῶν ἄνευ οἰουδήποτε κινδύνου. Ἀλλ' ἡ ἐνίσχυσις τῆς δυνάμεως ἔπρεπε, ὡς εἰκὸς, νὰ εἴνε εἴπερ ποτὲ εὐπρόσδεκτος, ἐπειδὴ πάντες ἐγίνωσκον, ὅτι ὁ καθολικὸς πόλεμος εἶχε μονονουχὶ ἐκραγῇ. Οὐδεὶς δὲ λόγος ἡδύνατο νὰ γείνη περὶ παραβάσεως τοῦ δικαίου, ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεστήριζον τοὺς Κερκυραίους. Καὶ δὴ πᾶσα σχέσις οἰκειότητος καὶ εὐλαβείας πρὸς τὴν μητρόπολιν εἶχε διαλυθῇ ἀπὸ μακροῦ ὑπὸ αἱματηρῶν ἀγώνων, διότι καὶ τὰ ἱερώτατα τῶν δικαίων ἀποβάλλονται ἔνεκεν ἀδικίας. Ἡ δὲ Κέρκυρα ἦτο ἐντελῶς ἐλευθέρᾳ καὶ δύνатаι νὰ προσέλθῃ εἰς ὅντινα θέλῃ.

Καὶ οἱ μὲν Κερκυραῖοι διὰ τῶν τοιούτων λόγων ἀπροκαλύπτως προέτασσαν καὶ ἐξῆρον τὴν ἔποψιν τοῦ συμφέροντος συμφώνως πρὸς τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν πολιτικὴν διαγωγὴν. Οἱ δὲ Κορίνθιοι ἀπ' ἐναντίας προετίμησαν νὰ ἐπιμείνωσιν εἰς τὴν ἔποψιν τοῦ ἀποικιακοῦ δικαίου. Κατὰ τὰ ὑπὸ τῶν πρέσβειων αὐτῶν ῥηθέντα ἡ τιμὴ καὶ στοργὴ ἥς μετὰ πίστεως ἠξιοῦντο παρὰ τῶν ἄλλων αὐ-

τῶν ἀποικιῶν ἐμαρτύρει, ὅτι δὲν ἦτο πταῖσμα τῆς μητροπόλεως, ἂν αἱ πρὸς τὴν Κέρκυραν σχέσεις ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν δυσμενεῖς. Τὸ φίλερι τῶν Κερκυραίων εἶνε γνωστὸν εἰς ἅπαντας, αἱ δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν γενόμεναι παρ' αὐτῶν προτάσεις συνδιαλλαγῆς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γείνωσιν ἀποδεκταί, ἐπειδὴ ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ κατεῖχον πάντα αὐτῶν τὰ πλεονεκτήματα καὶ ἀνέμενον τὴν προταθεῖσαν κρίσιν ἀπὸ τοῦ ἀσφαλοῦς.

Ἄλλ' αἱ ἐγκλήσεις αὗται δὲν εἶχον μεγάλην σημασίαν διὰ τοὺς Ἀθηναίους, οὐδὲ ἠδύναντο νὰ ἐμποιήσωσιν εἰς αὐτοὺς αἰσθησιν αἱ ἀξιώσεις τῶν Κορινθίων περὶ εὐγνωμοσύνης τῶν Ἀθηναίων πρὸς αὐτοὺς. Σπουδαιότερα δὲ ἦτο ἡ ἐπὶ κλησις τῶν ὑφισταμένων συνθηκῶν. Οἱ πρέσβεις τῶν Κορινθίων ὑπέμνησαν, ὅτι ἡ Κόρινθος, ἅτε μετέχουσα τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας, ἦτο σύμμαχος καὶ τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ὑφίστατο μὲν πράγματι μεγίστη διάσπασις τῶν ἀγαθῶν σχέσεων ἐν τῇ συμμαχίᾳ, ἀλλ' ὁ πόλεμος ἔκειτο ἔτι ἐν ἀφανεί καὶ ἠδύναντο νὰ ποτραπῶσιν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἀνήκεστα δεινά. Προετρέποντο δὲ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ τοῦτο νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψιν, ὅτι διαρκὲς συμφέρον δύναται νὰ εἶνε τὸ δίκαιον μόνον.

Οὕτως αἱ δύο δευτερεύουσαι ναυτικαὶ πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἐθήρευν τὴν εὐνοίαν τῆς πρώτης ἐν θαλασσοκρατίᾳ. Καὶ ἡ μὲν Κέρκυρα ἀπῆτει συμμαχίαν, ἡ δὲ Κόρινθος μόνον οὐδετερότητα. Καὶ ἂν μὲν ἐμελλε νὰ προτιμηθῇ πολιτικὴ ἀπόφασις ἀποσκοποῦσα εἰς μόνον τὸ συμφέρον, δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπάρξῃ ἀμβολία περὶ τοῦ πρακτέου. Καὶ ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι ἐδίσταζον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν πρώτην ἐκκλησίαν ὁ δῆμος ἔκλινεν ὑπὲρ τῶν Κορινθίων. Ἐντεῦθεν διαγινώσκομεν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ὠκνοῦν μεγάλως νὰ προβῶσιν εἰς τὸ κρίσιμον διάβημα, δι' οὗ διερχομένης μὲν αἱ συνθήκαι, κατελύετο δὲ ἡ εἰρήνη. Καὶ ἀρεστοτάτη μὲν θὰ ἦτο βεβαίως εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἡ ἐν ἀλλήλῃαις διὰ πολέμου διάλυσις τοῦ μεταξὺ τῶν Κορινθίων καὶ Κερκυραίων ἀγῶνος, ἂν ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν, ὅτι τοιοῦτος πόλεμος ἤθελεν

ἐξαντλήσει τάς τε δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων. Ἀλλ' ἐν τῷ παρόντι ἐφαίνετο ὑπερέχουσα ἡ Κόρινθος ἕνεκα τῶν συμμαχιῶν αὐτῆς καὶ τῶν παρασκευῶν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι δὲν ἠδύναντο νάνεχθῶσι τὴν ιδέαν, ὅτι ἦτο δυνατόν πιθανῶς διὰ τῆς ἀπωλείας τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Κερκύρας ναυξήσῃ ἡ δύναμις ναυτικῆς πόλεως τῆς Πελοποννήσου, ἥτις θὰ ἐγίνετο ἱκανὴ νάντεπεξέλθῃ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ παρακωλύσῃ τὴν πρὸς δυσμὰς ἐπέκτασιν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν. Ἡ δὲ σκέψις αὕτη ἔκρινε τὰ πράγματα, καὶ ἐν τῇ συγκληθείσῃ δευτέρα ἐκκλησίᾳ ὁ δῆμος δὲν ἀπεφάσισε μὲν νὰ δεχθῇ τοὺς Κερκυραίους, καθ' ὅ οὔτοι προέτεινον, εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν καὶ συμπράξῃ μετ' αὐτῶν κοινῇ κατὰ τῶν Κορινθίων, ἀλλ' ἐψήφισεν ἐπιμαχίαν πρὸς βοήθειαν ἀμοιβαίαν Ἀθηναίων καὶ Κερκυραίων· κατὰ τὴν συνθήκην δὲ ταύτην ὑπεχρεοῦντο ἀμφοτέραι αἱ πόλεις νάποκρούσωσι κοινῇ πᾶσαν ἐπίθεσιν καθ' ἑαυτῶν ἢ κατὰ τῶν συμμάχων. Οὕτως ἐπίστευσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι ἐκαρποῦντο τὴν μεγίστην ὠφέλειαν ἐκ τοῦ ἐκραγέντος πολέμου χωρὶς νὰ ὑπέχωσιν εὐθύνην ῥήξεως τῶν συνθηκῶν. Τὴν δὲ μεγάλην αὐτῶν ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει ἐπιφύλαξιν μαρτυρεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν πρέσβειων ἔστειλαν εἰς τὸ Ἴόνιον πέλαγος δέκα μόνον τριήρεις· σκοπίμως δὲ πάντως ἀνέθηκαν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στολίσκου ἐκείνου εἰς Λακεδαιμόνιον τὸν υἱὸν τοῦ Κίμωνος¹, παρ' οὗ ἐδικαιοῦντο νὰ ἐλπίζωσιν, ὅτι ὀλιγώτερον παντὸς ἄλλου ἤθελε προδῇ εἰς λίαν ἐσπευσμένα διαβήματα ἐναντίον τῶν Πελοποννησίων².

Ἀλλ' οὐχ ἦττον διὰ τῆς ὁμολογηθείσης συνθήκης μετεβάλλετο καιρίως ἡ προσάλληλος σχέσις τῶν ἐλληνίδων πόλεων, καὶ οἱ Κορίνθιοι ἐπέτειναν τὸν ζῆλον περὶ τὰς παρασκευὰς αὐτῶν,

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 507.

² Τὴν ἀντιληψὶν ταύτην ἐπιτρέπεται νάντιτάξωμεν εἰς τὴν μυστράν οἰκίαν ἥτις πιθανῶς συνῆλθε Στρεσιμβρότῳ τῷ Θασίῳ ὑπεβάλλετο εἰς τὸν Περικλέα. Πρὸλ. Sintenis εἰς *Πλούταρχον* ἐν βίῳ Περικλέους 29.

ὅπως ἀντιμετρηθῶσι πρὸς τὸν αὐξηθέντα κίνδυνον. Τέλος δὲ συνεκρότησαν ἀξιόμαχον στόλον ἑκατὸν πεντήκοντα τριήρων, μεθ' οὗ ἐξέπλευσαν τὸ ἔαρ τοῦ 432 π. Χ. (Ὀλυμπ. 86, 4), εὐέλπιδες ἐπὶ τῇ νίκῃ, ὅπως ἐπέλθωσι κατὰ τῶν πολεμίων ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῶν πελάγει.

Καὶ πρῶτον μὲν διηλθον ἄνευ ἀντιστάσεως τὸ στόμιον τοῦ ἀμβρακικοῦ κόλπου, παρέπλευσαν τὰς ἀκτὰς τῆς Ἠπείρου, καὶ ἐξησφάλισαν τὰς νῆας ἐν στρατοπέδῳ πηχθέντι πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ πορθμοῦ τῆς Κερκύρας παρὰ τὴν ἄκραν τὸ Χειμέριον, ἔνθα οἱ ἰθαγενεῖς παρέσχον εἰς αὐτοὺς ἐπικούρους καὶ παντοῖα ἐφόδια. Οἱ δὲ Κερκυραῖοι ἐστρατοπέδευσαν μετὰ ἑκατὸν δέκα τριήρων παρὰ τὰς βραχῶδεις νησιῶδας Σύβοτα, κειμένας πρὸ τοῦ νοτίου πέρατος τῆς Κερκύρας, ἀπέναντι τῆς ἡπειρωτικῆς ἀκτῆς. Ἐν τῷ πορθμῷ δὲ τούτῳ συνεκρότησαν οἱ δύο ἀντίπαλοι στόλοι ναυμαχίαν, τὴν μεγίστην τῶν μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου μεταξύ Ἑλλήνων γενομένων. Οἱ Κορίνθιοι εἶχον τάξει τοὺς μὲν στολίσκους τῶν ἄλλων συμμάχων ἐκάστους εἰς τὸ μέσον, τοὺς δὲ Μεγαρεῖς καὶ Ἀμβρακιώτας εἰς τὸ δεξιὸν κέρας· αὐτοὶ δὲ μετὰ τῶν ἰδίων ἄριστα ἡσκημένων ἐνενήκοντα τριήρων ἐτάχθησαν εἰς τὸ ἀριστερὸν κέρας. Ἐνταῦθα δ' ἀντιπαρετάχθησαν εἰς αὐτοὺς οἱ Κερκυραῖοι αὐτοὶ καὶ πλὴν αὐτῶν αἱ ἄττικαὶ νῆες, αἵτινες εἶχον αὐστηράν διαταγὴν νὰ τηρῶσι θέσιν ἐφεκτικὴν καὶ μόνον νάποκρούσωσι σθεναρῶς ἄμεσον κίνδυνον τῆς νήσου¹. Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν ἔμειναν οἱ Ἀθηναῖοι συνεργοῦντες μετὰ τῶν Κερκυραίων ὡς θεαταὶ τοῦ ἀγῶνος, ὅστις παρέσχεν εἰς αὐτοὺς θέαμ' ἀπροσδόκητον. Καὶ δὴ οἱ ἐκ δυσμῶν Ἕλληνες εἶχον ἀκόμη τὸν ἀρχαῖον, ἄτεχνον τρόπον τοῦ ναυμαχεῖν καὶ ἡγνόουν παντελῶς τοὺς ταχεῖς διέκπλους τῶν τριήρων, δι' ὧν καθίστατο δυνατὴ ἡ ἄνευ χύσεως αἵματος ὑπερνίκησις τῶν πολεμίων νηῶν καὶ παράλυσις αὐτῶν. Τὰ πλοῖα προσεπέλασαν πρὸς ἄλληλα ἐν συνωστισμῷ· ἀπὸ καταστροφῆς δὲ εἰς κατάστρομα ἐμάχοντο ὡς ἐν πεζομαχίᾳ οἱ ὀπλίται, τοξόται καὶ ἀκον-

¹ Περὶ τῶν κινήσεων τῶν ἀντιμάχων στόλων ἴδε *Θουκυδίδου* I, 46 - 48.

τισταὶ κατ' ἀλλήλων, καὶ τὰ πλοῖα δὲν ἠδύναντο ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ τῆς ταραχῆς νάπολυθῶσι πάλιν ἀλλήλων.

Τέλος δὲ τὸ δεξιὸν κέρας τῶν Κορινθίων ἐτράπη ὁμοῦ πᾶν εἰς φυγὴν, οἱ δὲ Κερκυραῖοι κατεδίωξαν αὐτοὺς ἀσυνέτως μέχρι τοῦ Χειμερίου. Οὕτω δὲ τὸ νικηφόρον μέρος τοῦ κερκυραϊκοῦ στόλου, οὗ τὰ πληρώματα ἀπεσκόπουν εἰς μόνην τὴν δῆωσιν τοῦ στρατοπέδου τῶν πολεμίων, ἀπεμακρύνθη ὅλως ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Καὶ ὅμως ἐν τούτῳ ὑπῆρχε μεγίστη αὐτῶν ἀνάγκη, ἐπειδὴ ἐν τῷ μεταξὺ τὸ εὐώνυμον κέρας τῶν Κορινθίων εἶχεν ἐπικρατήσῃ κατὰ πολὺ καὶ ἐπωφελεῖτο τὴν γενομένην νίκην μετὰ τοιαύτης δραστηριότητος, ὥστε κατέστη ἀδύνατον εἰς τάθηναικὰ πλοῖα νὰ μείνωσιν ἀμέτοχα τοῦ ἀγῶνος. Συμπλακέντα δὲ πρὸς τοὺς Κορινθίους, συνανεχώρησαν μετὰ τῶν Κερκυραίων ἕνεκα τῶν ὑπερτέρων δυνάμεων τῶν πολεμίων, ἐπαναπλεύσαντα εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς νήσου. Οἱ δὲ Κορίνθιοι, οὔτινες ἐφαντάζοντο, ὅτι ἡ νίκη αὐτῶν ἦτο τελεία, διεξέπλεον ἐν τῷ πορθμῷ καὶ ἐτράπησαν ἐν τυφλῇ μανίᾳ εἰς τὸν φόνον ὅσον ἔνεστι πλείστων τῶν ἐπιβαινόντων τὰς ἐχθρικὰς τριήρεις. Ἐν δὲ τῇ τοιαύτῃ αὐτῶν ὁρμῇ ἐπετίθεντο καὶ κατὰ ἰδίων τριήρων καὶ ἔκτεινον καὶ τοὺς ἑαυτῶν φίλους, [ἀγνοοῦντες τὴν ἦτταν τῶν ἐν τῷ δεξιῷ κέρατι]. Ἐπειτα δ' ἐπέστρεψαν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἡπείρου, ἔνθα εἶχε προσδράμει εἰς βοήθειαν αὐτῶν ὁ κατὰ γῆν στρατὸς τῶν Ἡπειρωτῶν, καραδοκούντων ἤδη τὴν πτῶσιν τῆς ὑπερηφάνου Κερκύρας. Ἐπὶ τούτοις δὲ οἱ Κορίνθιοι μετὰ τὴν ἄθροισιν τῶν νεκρῶν καὶ τὴν περισώσει τῶν ναυαγίων, ἐπέπλευσαν καὶ πάλιν κατὰ τῶν Κερκυραίων, ἀπόφασιν ἔχοντες νὰ κρίνωσιν, εἰ δυνατόν, τελείως τὰ τοῦ ἀγῶνος πρὶν ἢ περατωθῇ ἡ ἡμέρα. Τὸ δεύτερον δὲ ἤδη ἐπετέθησαν ἐναντίον ἀλλήλων τὰ ἔτι ἀξιόμαχα πλοῖα τῶν ἀντιπάλων στόλων, ἀντήχησε δὲ καὶ πάλιν ἐκατέρωθεν ὁ ἀλαλαγμὸς τῶν μαχομένων, ὅτ' αἰφνης οἱ Κορίνθιοι ἐκρούσαντο πρύμνην καὶ ἀπέστησαν τοῦ ἀγῶνος. Αἴτιον δὲ τῆς ἀποχωρήσεως αὐτῶν ἦτο ἡ κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἐμφάνισις στολίσκου ὃν διέγνωσαν συγ-

κροτούμενον ἐκ τριήρων ἄττικῶν. Καὶ δὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τοῦ ἐκ Κορίνθου ἀπόπλου τῶν Κορινθίων εἶχον στείλει ἐπικουρίαν εἴκοσι τριήρων ὑπὸ τὸν Γλαύκωνα καὶ τὸν Δρακοντίδην, ἐπειδὴ εἶχεν ἤδη ψεχθῆ ὁ Περικλῆς ἐπὶ τῇ ἀνεπαρκείᾳ τῆς πρώτης σταλείσης βοηθείας. Ἡ δὲ θέα τοῦ στόλου ἐκείνου ἤρκεσεν ὅπως ἀποθαρρύνῃ τελείως τοὺς Κορινθίους. Οὕτω δ' ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ μεγίστου κινδύνου ἐσώθη ὁ στόλος τῶν Κερκυραίων, καὶ τὴν ἐπομένην πρωίαν ἠδυνήθησαν οὕτω νὰ πλεύσωσι μετὰ καὶ τῶν εἰς τριάκοντα ἐν ὄλῳ αὐξηθεισῶν ἀθηναϊκῶν τριήρων ἐπὶ τὰ Σύβοτα, θέλοντες νὰ προκαλέσωσι τοὺς Κορινθίους εἰς νέαν ναυμαχίαν. Ἀλλ' οἱ Κορίνθιοι ἀπέφυγον πᾶσαν μάχην, καὶ ἀπεχώρησαν οἰκαδὲ ἀδλαθεῖς, ἅτε τῶν Ἀθηναίων καταφανῶς ἀποφυγόντων νὰ ἄρξωσι πολέμου [καὶ νὰ λύσωσι τὰς σπονδάς]¹. Οὕτως ἡ μὲν αἵματηρὰ ἐκείνη μάχη ἔμεινε καθ' ἑαυτὴν ἄκριτος, καὶ ἀμφοτέραι αἱ ἀντιδιαμαχόμεναι πόλεις ἐθεώρησαν, ὅτι εἶχον νικήσει καὶ εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐγείρῃσι τρόπαια. Ἀλλ' οὐχ ἦττον ὁ ἀγὼν ἐκεῖνος ἔσχεν ἐπακόλουθα μεγίστης σημασίας. Πράγματι ἐν τῷ πορθμῷ τῆς Κερκύρας εἶχον τὸ πρῶτον ἀντιμετρηθῆ πρὸς ἄλληλα πλοῖα ἄττικά καὶ πελοποννησιακά. Κατ' οὐσίαν δ' εἶχε λυθῆ ἡ εἰρήνη καὶ εἶχον ἐκραγῆ τὰ πάθη λυσσαλέα.

¹ Περὶ τῆς παρὰ τὰ Σύβοτα μάχης καὶ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν Κορινθίων ἴδε *Θουκυδίδου* 1, 49 - 56. Πρὸς. *Corpus Inscriptionum Atticarum* τόμ. Α' ἀρ. 179. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐξάγεται, ὅτι συστράτηγος τοῦ Γλαύκωνος ἦτο ὁ Δρακοντίδης, ἐν ᾧ παρὰ τῷ *Θουκυδίδῃ* ἀναγράφεται πλὴν τοῦ Γλαύκωνος ὁ Ἀνδοκίδης Λεωγόρου. Τοῦ δὲ ὀνόματος τοῦ τρίτου στρατηγοῦ, μὴ μνημονευομένου παρὰ τῷ *Θουκυδίδῃ*, σώζονται ἐν στίχῳ 20 τοῦ ἀποκεκρουσμένου λίθου μόνα τὰ λείψανα... ἐν εἰ Κοιλεῖ. Εἰς τὴν μάχην δὲ ταύτην τὴν παρὰ τὰ Σύβοτα πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀναφερομένη ἡ ἐπὶ χαλκοῦ ἐπιγραφὴ ἡ ἀνήκουσα εἰς ἀνάθημα τῶν Ἀθηναίων ἐν Δωδώνῃ (*Carapanos Dodone et ses ruines* τόμ. Α' πίν. [XXXVI] 2. Πρὸς. *Fränkel* ἐν τῇ *Archäologische Zeitung*. 1878 σ. 71. Τὴν δὲ στήλην ἐφ' ἧς εὗρηται ἀναγεγραμμένα τὰναλῶματα τῶν δύο στρατειῶν εἰς Κέρκυραν ἢ Κόρκυραν κατὰ τὸν ἐν ἐπιγραφαῖς καὶ ἐπὶ νομισμάτων φερόμενον τύπον ἴδε παρὰ *Ῥαγκαβῇ* (*Antiquités Helléniques* ἀρ. 115). *Böckh* *Abhandlungen der Berliner Akademie der Wissenschaften*. 1847 σ. 355) καὶ ἐν τῷ *Corpus Inscriptionum Atticarum* τόμ. Α' σ. 179. Πρὸς. *E. Müller* *De tempore quo bellum Peloponnesiacum initium cepit* σ. 35.

Καὶ οἱ μὲν Κορίνθιοι οὐδέποτε ἠδύναντο νὰ συγχωρήσωσι τὴν ἐπέμβασιν τῶν Ἀθηναίων, ἀποσπασάντων ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτῶν τὴν ἐπιπόνως κτηθεῖσαν νίκην. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ἔχοντες ἀντιμετώπους ἐχθροὺς κεκηρυγμένους, ἠναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ νὰ προβῶσιν εἰς ἐνεργείας θαρραλεωτέρας καὶ ἀποβάλλωσι πᾶσαν ἐπιφύλαξιν.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε νέαι περιπλοκαὶ ἐξερράγησαν ἐν τῇ ἀντικειμένη πλευρᾷ τῆς ἐλληνικῆς ἡπείρου, ἐν Θράκῃ, ἐνθ' ἀπέναντι τῶν ἀκτῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας προεκβάλλει εἰς τὴν θάλασσαν ἡ χερσόνησος Παλλήνη.

Ἐπὶ τῆς στενῆς γλώσσης τῆς συνδεοῦσης, τὴν Παλλήνην πρὸς τὴν μακεδονικὴν ἡπειρον ἔκειτο ἡ Ποτίδαια, περιβρεχομένη ὑπὸ δύο θαλασσῶν, ὡς ἡ μητρόπολις αὐτῆς Κόρινθος. Ἦτο δὲ ἡ Ποτίδαια γενναία δημοκρατικὴ πόλις, ἥτις ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν εἶχεν ἀποστῆ ἀπὸ τῶν Περσῶν καὶ ἀποκρούσει γενναίως τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀρταβάζου πολιορκίαν, βοηθουμένη ὑπὸ τῆς ἀμπώτιδος¹, ἔπειτα δ' εἶχε συναγωνισθῇ μετὰ τῶν Κορινθίων ἐν Πλαταιαῖς. Εἶχον δ' οἱ Ποτιδαῖᾱται προσχωρήσει εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν, ἀλλὰ χωρὶς νὰ διαλύσωσι τὴν οἰκειότητα αὐτῶν πρὸς τοὺς Κορινθίους, οἵτινες καὶ ἀπέστειλλον κατ' ἔτος εἰς Ποτίδαιαν ἐπιδημιοῦργον, χάριν τιμῆς προῖστάμενον τοῦ δήμου.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν παρὰ τὰ Σύβοτα μάχην τοιοῦτος ἐπαμφοτερισμὸς δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ διαρκέσῃ τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων Περδίκκας ἦτο ἐχθρὸς τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐξηρέθιζε τοὺς Κορινθίους ὅπως ἀντιπράττωσι πρὸς τὰ συμφέροντα τῶν Ἀθηναίων. Οὕτως ἐν αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ τῆς ἀθηναϊκῆς ἀρχῆς, ἣς εἶχοντο οἱ Ἀθηναῖοι εἴπερ τινὸς καὶ ἄλλης, ἡ Ποτίδαια ἡπεῖλει νὰ ποδῇ κέντρον ἐχθρικῶν ἐνεργειῶν. Διὸ δὲν ἐπετρέποντο δισταγμοί. Ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος ὁ ἐπιτετραμμένος τὴν

¹ Ἡροδότου VIII, 126.

ἀπὸ τοῦ Περδίκκου φύλαξιν τῶν ἀκτῶν τοῦ θρακικοῦ πελάγους ἔλαβε πάραυτα τὴν ἐντολὴν νάπαιτήσῃ παρὰ τῶν Ποτιδαιατῶν τὴν καθαίρεισιν τῶν τειχῶν, τὴν ἔξωσιν τῶν Κορινθίων ἐπιδημιουργῶν καὶ τὴν παράδοσιν ὁμήρων. Οἱ δὲ Ποτιδαῖαι ἐντρομοὶ ἔστειλαν πρέσβεις συγχρόνως εἰς τε τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι οὐδεμίαν ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς ἀκρόασιν, οἱ δὲ Πελοποννήσιοι παρέσχον εἰς αὐτοὺς ἀσφαλεῖς περὶ ὑποστηρίξεως ἐπαγγελίας. Ἐντεῦθεν δ' ἐπῆλθε φανερά τῆς Ποτιδαίας ἀποστασία, εἰς ἣν προέβησαν μετὰ θάρρους μεγάλου, ἐπειδὴ αἱ περικείμεναι παράλλαι πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς¹ καὶ οἱ Βοττιαῖοι παρὰ τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον ἦσαν ἔτοιμοι νὰ συναποστατήσωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων².

Ὁ δὲ Περδίκκας ὑπεδαύλιζε τὸ πῦρ καὶ παρεκίνησε τοὺς κατοικοὺς τῆς Χαλκιδικῆς νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰς ἐπὶ τῇ θαλάσῃ μικρὰς αὐτῶν πόλεις, ὧν δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ καθ' ἐκάστας ἀντίστασις πρὸς τὰς Ἀθήνας, καὶ κτίσωσι μίαν κοινὴν πόλιν μεσογειότερον ἐγγὺς τῆς Ὀλύμβου, ἀπεχούσης περὶ τὰ ἑνδεκα χιλιόμετρα τῆς Ποτιδαίας. Καὶ ἡ Κόρινθος δὲ ἀνέπτυξε μεγίστην δραστηριότητα· ἤδη δὲ τὴν τεσσαρακοστὴν ἡμέραν μετὰ τὴν ἀποστασίαν τῆς Ποτιδαίας κατέπλευσεν Ἀριστεύς ὁ υἱὸς τοῦ Ἀδειμάντου, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως, ἥς ἄλλως ἐκῆδετο ἰδιαζόντως ἅτε ὧν αἰέποτε φίλος τῶν Ποτιδαιατῶν. Προσετέθη δὲ καὶ πλῆθος ἐθελοντῶν οὕτως, ὥστε ὁ Ἀριστεύς ἠγείτο στρατιᾶς διςχιλίων ἀνδρῶν. Ἀλλ' ἐν τούτοις δὲν ἔμειναν ἀδρανεῖς καὶ αἱ Ἀθηναῖοι. Ἀμα δὲ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἀποστάσεως εἶχον ἀποστείλει εἰς τὸ θρακικὸν πέλαγος ἐπικουρίαν τεσσαράκοντα τριήρων ὑπὸ στρατηγὸν τὸν Καλλίαν μετὰ διςχιλίων ὁπλιτῶν³. Συνηνῶθη δὲ ὁ

¹ Ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Α' σ. 651.

² Περὶ τῆς ἀποστάσεως τῆς Ποτιδαίας ἴδε *Θουκυδίδου* I, 56 κ. ἑ.

³ Διὰ τὸν πρῶτον ἐκπλιύσαντα στόλον τῶν Ἀθηναίων Ἀρχεστράτου τοῦ Λυκομήδους μετ' ἄλλων δύο στρατηγόντων (*Θουκυδίδου* [I], 57) ἦτο προωρισμένον τὸ ἐπὶ Πυθοδώρου ἀρχόντος γενόμενον ἀνάλωμα, περὶ οὗ ἐν τῇ στήλῃ τοῦ *Corpus Inscriptionum Atticarum* τόμ. Δ' ἀρ. 179 fr. a ἐν στ β, κ. ἑ. ἀναγράφονται τάδε τα-

στόλος οὗτος πρὸς τὸν φυλάσσοντα τὰς ἀκτὰς ἐν Μακεδονίᾳ. Ἄλλ' αἱ δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς πρὸς διεξαγωγὴν διπλοῦ πολέμου κατὰ τε τοῦ Περδίκκου καὶ τῶν ἀποστατῶν. Διό, ὅτ' ἐγνώσθη ἡ ἄφιξις τοῦ Ἀριστέως, οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ συνδιαλλαγῶσι πρὸς τὸν Περδίκκον καὶ ἐκκενώσωσι τὴν Μακεδονίαν, ὅπως στραφῶσιν ἐλεύθεροι ἐναντίον τῆς Ποτιδαίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐποχὴ τοῦ ἔτους ἠνάγκαζεν αὐτοὺς νὰ σπεύσωσι, μετ' αὐτοῦ ἀπόπειραν καταλήψεως ἐξ ἐπιδρομῆς τῆς Στρέψης¹, πόλεως κειμένης ἐπικαίρως ἐν τῇ διασταυρώσει τῶν ὁδῶν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, αἱ στρατιαὶ, παρακολουθούμεναι ὑπὸ τοῦ στόλου παραπλέοντος, ἐβάδισαν διὰ τῆς παραλίας ὁδοῦ κατὰ τῆς Ποτιδαίας.

Ὁ δὲ Περδίκκας διέρρηξε πάλιν πάραυτα τὴν συνθήκην δι' ἧς εἶχε κατορθώσει τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐκκένωσιν τῆς μακεδονικῆς χώρας. Θέλων δὲ νάφοσιωθῇ ὅλως εἰς τὸν χαλκιδικὸν πόλεμον, εἰς ὃν προσένεμεν ἐξαιρετον σημασίαν διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης, κατέστησεν ἄρχοντα τῆς Μακεδονίας τὸν πιστὸν Ἰόλαον, καὶ ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἱππικοῦ τῶν ἀποστασῶν πόλεων· τῶν δὲ πεζῶν ἡγεῖτο ὁ Ἀριστεύς. Οὕτω δ' αἱ στρατιαὶ ἴσταντο ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ πρὸ τῆς Ποτιδαίας πρὸς ὑποστήριξιν τῆς πόλεως, ἀναμένουσαι τοὺς Ἀθηναίους, ὅπως φράξωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν στενὴν εἰσοδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Παλλήνης.

μ(αι) ἱερῶν χρημάτων τῆς Ἀθηναίας... [παρέδοσαν στρατηγῶν εἰς Μακεδονίαν Εὐκρά[τει]... ἐπὶ τῆς... [ἰδὸς πρυτανείας δευτέρ]ας πρυτανευούσης Εἰς δὲ τὴν ἀποστολὴν τοῦ δευτέρου στόλου ὑπὸ τὸν Καλλίαν (Θουκυδίδου [I], 61) ἀναφέρεται τὸ ἐν Corpus Inscriptionum Atticarum ἐνθ' ἀν. fr. b ἐν στ. 3 κ. ἐ. ἀνάλωμα τῆς Ὀλυμπ. 87, 2· τῇ εἰς Ποτειδαίαν στρατιᾷ. Τὰ τε καθ' ἕκαστον ποσὰ καὶ τὸ ὅλικόν ποσὸν τὰ τότε ἀναλωθέντα χάριν τῆς εἰς Μακεδονίαν στρατείας δὲν σώζονται ἐπὶ τοῦ ἀποκεκρουσμένου λίθου, ἐν στ. 9. Πρβλ. Kirchhoff Zur Geschichte des athenischen Staatschatzes σ. 62.

¹ Θουκυδίδου I, 61 ἐπὶ Στρέψαν κατὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ Playgers ἐν ταῖς τοῦ C o b e t Novae lectiones σ. 382. Πρβλ. τὴν σημείωσιν τοῦ Classen ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ Θουκυδίδου.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἴσταντο μεταξύ δύο πολεμίων, ἐπειδὴ εἶχον ἐκ τῶν νώτων τὴν Ὀλυνθον, δεύτερον ὁρμητήριον τῶν ἀποστατῶν, ὅπερ εὐρίσκετο διὰ φρυκτωριῶν ἐν συνεννοήσει πρὸς τοὺς Ποτιδαίτας. Ἀλλ' ὅμως προσέβαλον τοὺς ἐχθροὺς, ἅτε τοῦ κινδύνου αὐξάνοντος καθ' ἐκάστην ὥραν. Ὁ ἀγὼν ἦτο ἄνισος. Καὶ οἱ μὲν Κορίνθιοι ἡγωνίσθησαν λαμπρῶς, διώξαντες τοὺς πολεμίους μέχρις αὐτῶν τῶν τειχῶν τῆς Ὀλύνθου. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἄλλου κέρατος ἦσαν τελείαν νίκην οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἀντιπαρατεταγμένοι Ποτιδαῖται καὶ Πελοποννήσιοι ἔφυγον πρὸς τὰς πύλας τῆς Ποτιδαίας. Οὕτω δὲ, ὅτε ὁ Ἀριστεὺς ἐπανεχώρει ἐκ τῆς διώξεως, εὗρεν ἀποκεκομμένην τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Ποτιδαίαν καὶ πρὸς τὴν Ὀλυνθον. Ἀπεφάσισε δὲ ταχέως νὰ ἐκβιάσῃ τὴν πρόσοδον πρὸς τὴν Ποτιδαίαν, καὶ κατώρθωσε πράγματι ἀγωνιζόμενος ἥρωικῶς νὰ φθάσῃ ἐπιτυχῶς εἰς τὴν πύλην τῆς πόλεως, διελθὼν παρὰ τὴν στενὴν χηλὴν καὶ βαλλόμενος ὑπὸ τε τῶν ἐπικλυζόντων αὐτὴν κυμάτων καὶ τῶν τοξευμάτων τῶν πολεμίων. Οἱ δὲ Ὀλύνθιοι ἔνεκα τῆς ταχείας περατώσεως τῆς μάχης δὲν κατώρθωσαν νὰ συμμετάσχωσιν αὐτῆς. Καὶ ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέβαλον ἑκατὸν πεντήκοντα ἄνδρας, ἐν οἷς καὶ ὁ στρατηγὸς Καλλίας¹. ἀλλ' ἀμελλητὶ ἀπετείχισαν τεῖχος, ὅπως ἀποκόψωσι τὴν συγκοινωνίαν τῆς Ποτιδαίας πρὸς τε τὸν ἰσθμὸν καὶ τὴν Ὀλυνθον. Ὅτε δ' ἔφθασε νέα βοήθεια ὑπὸ τὸν Φορμίωνα, ἔκτισαν καὶ δεύτερον τεῖχος πρὸς τὴν Παλλήνην. Οὕτω δὲ, ἐπειδὴ ὁ στόλος, διαιρεθεὶς εἰς δύο μοίρας, ἐφύλασσε ἀμφοτέρως τὰς θαλάσσας, ἡ πολιορκία τῆς Ποτιδαίας ἦτο τελεία. Βοήθειαν δὲ μόνον ἔξωθεν ἠδύναντο νὰ ἐλπίζωσιν οἱ Ποτιδαῖται. Διὸ ὁ Ἀριστεὺς ἐπεχείρησεν ἐκπλουν, λαθὼν τὴν φυλακὴν τῶν πλοίων τῶν Ἀθηναίων, ὅπως βλάβῃ τοὺς Ἀθηναίους δι' ἐπιδρομῶν καὶ διενεργήσῃ τὴν δι' ἀγγέλων παρακίνησιν τῶν Πελο-

¹ Ἡ ἐπιτύμβιος στήλη τῶν ἐν Ποτιδαίᾳ πεσόντων εὑρεταὶ παρὰ *Κουμανούδη* [Ἀττικῆς] Ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιοι σ. 101 ἀρ. 9. *Corpus Inscriptionum Atticarum* τόμ. Α' ἀρ. 442.

ποννησίων. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ χρόνῳ ὁ Φορμίων, παραλαβὼν τὸ μέρος ἐκείνο τῆς στρατιᾶς, ὅπερ ἠδύνατο νάποσπασθῇ ἀπὸ τῆς πολιορκίας τῆς Ποτιδαίας, ἐδήρου τὴν Χαλκιδικὴν καὶ Βοττιαίαν, πειρώμενος νάνακτῇ τὰς ἀποστάσας πόλεις.

Οὕτως εἶχεν ἤδη ἐκραγῇ ὁ δεύτερος πόλεμος ἐν ᾧ συνεκρούσθησαν πρὸς ἀλλήλους Πελοποννήσιοι καὶ Ἀθηναῖοι ἐν ἀγῶσιν αἱματηροῖς. Ἀλλ' ἀκόμῃ ὑπεκρίνοντο, ὅτι ἐπεκράτει εἰρήνη ἐν Ἑλλάδι καὶ ὅτι ὁ ἀγὼν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Κορινθίων ἦτο ἰδίᾳ ἕρις τῶν δύο πόλεων, μὴ συνεπαγομένη τὴν ῥῆξιν τῶν συνθηκῶν. Διὸ εἴπερ τι καὶ ἄλλο συνέφερεν εἰς τοὺς Κορινθίους ἢ διάλυσις τῆς ψευδοῦς ἐκείνης εἰρήνης. Εἶχον ἀγωνισθῇ ἥρωικῶς ἐν δύο θαλάσσαις ὑπὲρ τῶν δικαίων τῆς Κορίνθου ὡς μητροπόλεως· κατ' ἀμφοτέρους δ' ἐκείνους τοὺς πολέμους νικήσαντες τὸ πρῶτον δὲν ἠδυνήθησαν εἰς τέλος νὰ καρπωθῶσι τὴν πρώτην ἐκείνην ἐπιτυχίαν, ἐπειδὴ οἱ διάφοροι συντελεῖς σύμμαχοι δὲν εἶχον καρτερήσει. Εἶχον λοιπὸν ἀνάγκην, ὅπως ἀντιταχθῶσι εἰς τὴν εὐτρεπῇ πολεμικὴν παρασκευὴν τῶν Ἀθηναίων, ὑποστηρίξεως κραταιοτέρας· ἢ πελοποννησιακὴ συμμαχία ὧφειλε νὰ ἐξανασθῇ ὅπως ἐξέλθῃ ἐκ τῆς νωθρότητος καὶ τῆς ἀργίας καὶ νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα. Ὁ ἀγὼν τῶν Κορινθίων ἔπρεπε νὰ γείνῃ κοινὸς ἀγὼν τῶν συμμάχων ἀπάντων. Μόνον καθολικὸς πόλεμος ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὴν Κόρινθον.

Κατὰ ταῦτα ἐπωφελήθησαν οἱ Κορίνθιοι τὸν χειμῶνα, ὅπως ἐνεργήσωσιν ἐν Σπάρτῃ, ἔνθα ἐπεκράτει μεγάλη συγκίνησις ἕνεκα τῶν τελευταίων συμβάντων. Ἡ δὲ πρώτη πρᾶξις τῶν Σπαρτιατῶν, τὸ πρῶτον μέτρον δι' οὗ ἐφάνησαν ἀποτινάσσοντες τὴν κατέχουσιν αὐτοὺς νωχέλειαν καὶ ἀνδρικῶς παρουσιαζόμενοι καὶ πάλιν ὡς φύλακες τοῦ ἐθνικοῦ δικαίου καὶ δικαιτηταὶ ἐν ζητήμασιν ἀναφερομένοις εἰς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας, συγχρόνως δὲ καὶ ἡ πρώτη αὐτῶν ἐχθρικὴ κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἐνέργεια ὑπῆρξε προ-

κήρυξις δι' ἧς ἐκαλοῦντο πάντες οἱ παραπονούμενοι ὅτι ἡδίκηθησαν παρὰ τῶν Ἀθηναίων νὰ παραστῶσιν εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπως ὑποβάλωσι τὰ παράπονα αὐτῶν. Ἐμέλλον δὲ μετ' ἀπόφασιν περὶ αὐτῶν νὰ ὑποβάλωσι τὰς οἰκείας ἀποφάσεις πρὸς ἀποδοχὴν εἰς τοὺς συμμάχους. Ἡ δὲ πρὸ τῶν πολιτῶν τῆς Σπάρτης συζήτησις ἔγεινε τὸν Νοέμβριον ἢ Δεκέμβριον, ἀμέσως μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς πολιτορχίας τῆς Ποτιδαίας.

Τὰ δὲ κυριώτατα παράπονα περὶ τῶν ἀδικιῶν τῶν Ἀθηναίων ἦσαν τὰ τῶν Αἰγινήτων καὶ τῶν Μεγαρέων. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν παρεπονοῦντο, κρύφα πρεσβευόμενοι, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν παρεῖχον εἰς αὐτοὺς τὴν διὰ τῶν συνθηκῶν ἐπηγγελμένην αὐτονομίαν. Οἱ δὲ Μεγαρεῖς ἐνεκάλουν τοὺς Ἀθηναίους ὡς ἀπείργοντας αὐτοὺς τῶν λιμένων τῶν ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ ἀρχῇ καὶ τῆς ἀττικῆς ἀγορᾶς καὶ καταστρέφοντας τελείως τὴν εὐημερίαν τῆς χώρας αὐτῶν. Εἰς τὸ ψήφισμα δ' ἐκεῖνο προέβησαν οἱ Ἀθηναῖοι πιθανῶς τὸ θέρος τοῦ 432 π. Χ. ἀμέσως μετὰ τὴν παρὰ τὰ Σύβοτα μάχην, εἰσηγουμένου αὐτοῦ τοῦ Περικλέους, ὅστις μετὰ τὴν φανεράν μετὰ τῶν Κορινθίων σύμπραξιν τῶν Μεγαρέων ἐθεώρει προσήκουσαν τὴν ταπεινώσιν καὶ τιμωρίαν τῆς μικρᾶς πόλεως¹. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ᾔθελον νὰ βλέπωσιν ἐκείνους, οἵτινες ἡγωνίσθησαν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων χωρὶς νὰ ἐρεθισθῶσιν ὑπ' αὐτῶν, ἐμπορευομένους καθ' ἐκάστην καὶ κερδαίνοντας ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν Ἀθηναίων. Ἡλπίζον δὲ πιθανῶς διὰ τούτου τοῦ μέτρου καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς φατρίας τῆς τότε κυβερνώσης ἐν Μεγάροις καὶ τὰ μέγιστα παραβλαπτούσης τὰ συμφέροντα τῶν Ἀθηναίων. Τέλος δ' ἡ σύνεσις

¹ Ulrich Das megarische Psephisma. 1838. Vischer Benutzung der alten Komödie σ. 18 (Kleine Schriften τόμ. Α' σ. 439). Sauppe ἐν ταῖς Göttinger Nachrichten 1867 σ. 180. κατὰ τὸν von Wilamowitz (ἐν τῷ Hermes IX, σ. 322) ὁ Σοφοκλῆς καὶ ἄλλοι ὁμόφρονες τοῦ Περικλέους ποιηταὶ ἀνεβίβασαν εἰς τὴν σκηνὴν τὸ ζήτημα τῆς ἐξ Ἰώνων καταγωγῆς τῶν Μεγαρέων [οἱ οὖν δικαιολογοῦνται ἐξ αὐτῆς τὴν προσάρτησιν τῆς Μεγαρίδος]. "Ομοίον τι θὰ συνέβαινε, ἂν οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ λόγοι τῆς προσετήσεως τῆς Ἀλσατίας εἰς τὴν Γερμανίαν ἐπενοοῦντο τῷ 1870 ἐκ πόθων κατακτητικῶν.

ἐπέβαλλε τὴν περὶ ταῦτα ἔγκαιρον προφύλαξιν ἀπὸ πάσης σκευωρίας καὶ προδοτικῆς συνεννοήσεως τῶν ἐχθρῶν. Ἄλλως δὲ τῶν τ' Αἰγινήτων καὶ τῶν Μεγαρέων τὰ παράπονα εἰς οὐδεμίαν ἀνεφέροντο ὠρισμένην παράβασιν τοῦ δικαίου, καθ' ὅτι αἱ ἐν τοῖς κειμένοις τῶν ἀρχαιοτέρων συνθηκῶν περιλαμβανόμεναι ἐκφράσεις περὶ αὐτονομίας τῶν ἐλληνίδων πόλεων καὶ περὶ ἐλευθερίας τῆς μεταξὺ ἀλλήλων ἐμπορικῆς ἐπικοινωνίας μετεῖχον πολλῆς ἀοριστίας, οὐδὲ ἡδύνατο νὰ ἐπιρριφθῇ ἐντεῦθεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἡ εὐθύνη παραβάσεως τῶν συνθηκῶν.

Διὰ ταῦτα δὲ οἱ Κορίνθιοι οἱ πανταχοῦ ὑποδαυλίζοντες τὸ πῦρ καὶ τελευταῖοι λαβόντες τὸν λόγον καθ' ἣν ἡμέραν συνεζητοῦντο ἐν Σπάρτῃ τὰ παράπονα τῶν συμμάχων, ὀλίγης προσοχῆς ἡξίωσαν τὰ καθ' ἕκαστον, καὶ ἡγωνίσθησαν μόνον νὰ παραστήσωσιν ἐν τῷ καθ' ἑαυτοῦ τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ θεωρῇται ἐπιβαλλομένη εἰς τὴν Σπάρτην ὑπὸ τῆς τιμῆς αὐτῆς καὶ τοῦ καθήκοντος ἢ ἄνευ δισταγμοῦ ἀνάληψις τοῦ ἀγῶνος. Οὐκ ἄνευ εἰρωνείας ἐνεκωμίασαν τὸν χρηστὸν χαρακτήρα καὶ τὴν ἀγαθὴν γνώμην τῶν Σπαρτιατῶν, ἡσυχάζοντων ἐν ἑαυτοῖς καὶ μὴ μεριμνώντων περὶ τῶν συμβαινόντων ἐκτὸς τῆς Σπάρτης. Καὶ ἔμως, προσέθηκαν, ἦτο φανερά εἰς πάντας τοὺς θέλοντας ν' ἀνοίξωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς ἢ ἄπαυστος αὐξήσις τῶν Ἀθηναίων, ἀποβαινόντων ὁσημέραι ἀπειλητικωτέρων πρὸς τὴν Πελοπόννησον. Κατὰ ταῦτα δὲ ἦτο γελοία ἢ μακρηγορία καὶ συζήτησις περὶ τῶν καθ' ἕκαστον ἀδικημάτων τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Πελοποννησίους. Ἦτο τέλος ἀνάγκη νὰ κατανοηθῇ σαφῶς ὁ χαρακτήρ τῶν Ἀθηναίων. Ἦσαν νεωτεροποιοὶ καὶ ὀξεῖς μὲν εἰς τὸ ἐπινοῆσαι, ταχεῖς δὲ περὶ τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων, ἐν ᾗ προέβαινον καὶ πέραν τοῦ κατ' ἀρχὰς σκοπηθέντος. Καὶ οἱ μὲν Σπαρτιαταὶ ἦσαν ἐνδημότατοι, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι εἶπερ τι καὶ ἄλλο ἡγάπων τὰς εἰς τὴν ξένην ἀποδημίας. Πρόθεσις καὶ ἐκτέλεσις, ἐλπίς καὶ κτῆσις ἦσαν δι' αὐτοὺς ἐν καὶ τὸ αὐτό· τὴν δὲ ἀπράχμονά ἡσυχίαν ἐμίσουν πλέον πάσης ἐπιπόνου ἀσχολίας, καὶ ἐγίνωσκον νὰ

Συμμετοχὴν
Κορίνθιων

συμμαχία
Κορινθίων

ἐξευρίσκωσι νέας πάντοτ' ἐπιτεχνήσεις πολέμου καὶ νίκης, ἐν ᾧ ἐν Σπάρτῃ πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα ἦσαν ἀρχαιοτρόπα. Ἦσαν τέλος οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τοὺς Κορινθίους τοιοῦτοι, ὥστε μήτε αὐτοὶ νὰ ἔχωσιν ἡσυχίαν, μήτε τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους νὰ φίνωσιν ἡσύχους· ἂν δ' ἐξηκολούθει ἡ τοιαύτη κατάστασις, ἅπασα ἡ Ἑλλάς ἔμελλεν ἀναμφιλέκτως νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν. Ἐν ᾧ δὲ τοιοῦτος ἦτο τῶν Ἀθηναίων ὁ χαρακτήρ καὶ τοιαύτη ἡ δραστηριότης, οἱ Σπαρτιᾶται οἱ ἀξιοῦντες τὴν ἐπωνυμίαν ἐλευθερωτῶν τῆς Ἑλλάδος ἡσυχάζουσιν ἀκίνητοῦντες, ἄλλ' ἡ ἡσυχία ἐκείνη οὐδὲν ἄλλο εἶνε πράγματι πλὴν ἡ ὄκνος καὶ νωθρότης. Ἐπέραναν δ' οἱ Κορίνθιοι τὸν λόγον, παρορμῶντες τοὺς Σπαρτιάτας νὰ ποστῶσι τῆς μελλήσεως καὶ βραδύτητος αὐτῶν, διότι ἡ ἐμμονὴ εἰς τοιαύτην διστακτικὴν πολιτείαν ἐπιφέρει τὴν διάλυσιν τῆς συμμαχίας, ἅτε τῶν συμμάχων μενόντων ἄνευ ὑποστηρίξεως καὶ ἀναγκαζομένων νὰ τραπῶσι πρὸς ἑτέραν τινὰ συμμαχίαν¹.

Ὁ λόγος τῶν Κορινθίων ἦτο ἀπροκαλύπτως ἔκφρασις μομφῆς ἐναντίον τοῦ τρόπου καθ' ὃν οἱ Σπαρτιᾶται ἡγοῦντο τῆς συμμαχίας, ἐκφερομένη ἐνώπιον τῶν συμμάχων παρόντων. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἠδύναντο νὰ ὁμιλήσωσι μόνον ἀντιπρόσωποι πόλεως ἀπαραιτήτου εἰς τὴν συμμαχίαν, ἧς δὲν ἠδύνατο νὰ παραγνωρισθῇ ἡ ὑπεροχὴ ἐν τῇ κατανοήσει τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Ἄλλως δὲ οἱ Κορίνθιοι εἶχον ἀπὸ μακροῦ ἤδη ὁμόφρονας μεταξὺ τῶν ἐφόρων αὐτῆς τῆς Σπάρτης. Διὸ δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν μέλλουσαν ἀπόφασιν ἡ ἀνάμιξις Ἀθηναίων πρέσβειων, οἵτινες παρατυχόντες ἐν Σπάρτῃ ἔνεκεν ἄλλων, ἐξητήσαντο ἀκρόασιν παρὰ τῶν πολιτῶν. Ἦσαν δὲ ἄνδρες μεμνημένοι τὰς ἀρχάς τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος τοῦ Περικλέους καὶ θεωρήσαντες τότε καθῆκον νὰ λαλήσωσιν εὐθαρσῶς καὶ σοβαρῶς.

Δύναμις ἀπεικώτως κεκτημένη, εἶπον οἱ πρέσβεις τῶν Ἀθη-

¹ Θουκυδίδου I, 68-71.

συμμαχία
Ἀθηναίων
ἐν Σπάρτῃ

ναίων, δύναται δικαίως νὰ κινήσῃ καταβολὴν καὶ φθόνον. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀνῆλθον εἰς ὃ εἶχον ἄξιον λόγου ἀξίωμα ὀρθῶς καὶ δικαίως, ἅτε τολμηρῶς προκινδυνεύσαντες ἐν τοῖς Μηδικοῖς· τὴν δὲ κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν ἀνέλαβον, ἅτε τῆς Σπάρτης ὑποχωρησάσης ἐκουσίως. Τὴν δὲ συντήρησιν αὐτῆς ἀπαιτεῖ ἡ τιμὴ αὐτῶν καὶ ἡ ἀσφάλεια. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη συντήρησις δὲν εἶνε κατορθωτὴ ἄνευ χρήσεως μέσων ἅτινα δὲν εἶνε πάντοτ' εὐ-ἀρεστά εἰς τὰς μικρὰς πόλεις. Ἀλλὰ τίς δύναται νὰ ζήσῃ, ὅπως ἡμεῖς ἐξ ἀπλῆς φιλοφροσύνης ἀφήσωμεν πάλιν τὰς διαφόρους πόλεις, ὅταν δυσανασχετῶσι, καὶ ταῦτα ἀφ' οὗ διετάξαμεν ἅπαντα τὰ τῆς πόλεως ἡμῶν οὕτως, ὥστε νὰ προϊστάμεθα τοιαύτης συμ-μαχίας; Τὸ τοιοῦτο θὰ ἦτο ἐγκατάλειψις ἡμῶν αὐτῶν. Καὶ κυριαρχούντων μὲν τῶν Περσῶν αἱ πόλεις ἡνείχοντο, ἅτε παραδεδομένοι αὐτόχρημα εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν· περὶ δὲ τῶν Ἀθηναίων παραπονοῦνται, διότι ἀντιτάσσουσι πρὸς αὐτοὺς ἀξιώσεις ἰσότητος. Οὐδ' ἀναγνωρίζουσι τὴν ἡμετέραν ἐπιείκειαν, ἀλλὰ φέρουσιν ἐπαχθῶς τῶν δικαίων αὐτῶν καὶ τῆς δυνάμεως τὴν ἐλάττωσιν, ἥτις εἶνε ἀναπόφευκτος ἐν πάσῃ ἡγεμονίᾳ. Καὶ ὑμεῖς δὲ, ὦ Λακεδαιμόνιοι, ἠθέλετε γείνει ὁμοίως λυπηροὶ εἰς τοὺς συμμάχους, ἂν ἠθέλετε ἐμμείνειν εἰς τὴν τήρησιν τῆς ἡγεμονίας. Ταῦτα δὲ πάντα δὲν λέγομεν θέλοντες νὰ δικαιολογηθῶμεν, ἐπειδὴ δὲν παριστάμεθα πρὸ ὑμῶν ὡς δικαστῶν, ἀλλ' ἐπιθυμοῦντες νὰ διαφωτίσωμεν τοὺς ἀγνοοῦντας τὰ πράγματα καὶ ἀποτρέψωμεν ὑμᾶς ἀπὸ λύσεως τῶν σπονδῶν, ἥτις μέλλει νὰ νάναγκάσῃ ἡμᾶς νὰ ὑπεραμυνθῶμεν καθ' ὑμῶν τῆς ἰδίας ἡμῶν ὑπάρξεως¹.

Μετὰ δὲ τοὺς λόγους τούτους ἀνεχώρησαν ἀπὸ τοῦ συλλόγου τῶν Σπαρτιατῶν ἅπαντες οἱ ξένοι, ἔμειναν δὲ μόνοι οἱ πολῖται καὶ οἱ ἐν τέλει. Ἄν τότε ἀπερρίπτετο ἡ προταθεῖς ἀπόφασις, τὰ πάντα ἔλγηγον, καὶ οὐδὲν ἔμελλε νὰ ὑποβληθῇ εἰς τοὺς συμμάχους. Ἀλλὰ τὰ πνεύματα ἦσαν οὕτως ἐξημμένα καὶ οἱ ἔφοροι

¹ *Θουκυδίδου* I, 73 - 78. [Καὶ ἐνταῦθα κατὰ τὸ ἔθος αὐτοῦ ὁ *Κούριος* δὲν ἐπ'αναλαμβάνει τὸν λόγον τῶν Ἀθηναίων αὐτολεξεῖ οἷος εὑρηται παρὰ τῷ *Θουκυδίδῃ*].

ὑπερεμάχουν τῶν συμφερόντων τῆς Κορίνθου ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ αὐτόχρημα κεκηρυγμένοι ὑπὲρ τῆς εἰρήνης δὲν ἦτο δυνατόν νάκουσθῶσι. Διὸ καὶ αὐτοὶ οἱ θέλοντες τὴν εἰρήνην περιωρίσθησαν ἀποτρέποντες ἀπὸ ἐσπευσμένων ἀποφάσεων, ἀπήτησαν προκαταρκτικὰς διαπραγματεῦσεις καὶ ὑπέδειξαν τὸ ἀνεπαρκὲς τῶν παρασκευῶν. Ὡς ἀντιπρόσωπος δ' αὐτῶν ἔλαβε τὸν λόγον ὁ βασιλεὺς Ἀρχίδαμος¹. Ὡν δὲ φίλος καὶ ξένος τοῦ Περικλέους, ὤφειλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ ὁμιλήσῃ μετ' ἰδιαζούσης ἐπιφυλάξεως· ἀλλ' οὐχ ἤττον μετὰ παρρησίας καὶ μὴ πτοούμενος ὑπὸ τῆς κρατούσης κοινῆς γνώμης συνηγόρησεν ὑπὲρ τῆς μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου πολιτείας τῆς Σπάρτης, καὶ ἐδεήθη θερμῶς τῶν Σπαρτιατῶν νὰ σκεφθῶσι καλῶς πρὶν ἢ ἐπιχειρήσωσιν ἐπειγόμενοι πόλεμον οὐ ἀπρόοπτον ἔμελλε νὰ εἶνε τὸ τέλος².

Οἱ δὲ σοβαροὶ ἐκεῖνοι λόγοι οἱ ἀπὸ τῶν χειλέων τοῦ βασιλέως ἐξελθόντες ἐνεποίησαν, ὡς εἰκὸς, τὴν προσήκουσαν αἴσθησιν. Ἀλλὰ μετὰ μεγάλης ὀρμῆς ἀνέστη ὁ ἔφορος Σθενελαίδας³, διὰ δὲ λόγου βιαίου ἔψεξε πᾶσαν ἀναβολὴν τοῦ δικαίου πολέμου ὡς ἀμέλειαν ἀσύγνωστον. Ἐπειτα δ' ἐπιστάσης τῆς ὥρας τῆς ἀποφάσεως, ἥτις ἐγίνετο συνήθως διὰ βοῆς καὶ ὄχι διὰ ψήφου, προέβη εἰς μέτρον ἄηθες, διατάξας τοὺς πολίτας νὰ χωρισθῶσιν εἰς δύο ὁμάδας⁴, τὴν τῶν ἀποδεχομένων ὅτι ἔχουσιν ἤδη λυθῆ αἱ σπονδαὶ διὰ τῶν ἀδικιῶν τῶν Ἀθηναίων καὶ τὴν τῶν ἀποκρουόντων ταῦτα. Διὰ δὲ τῆς τοιαύτης διακρίσεως, ἥτις σκοπὸν εἶχε τὸν καταναγκασμὸν πρὸς φανέρωσιν τολμηροτέρας βουλῆς, πολλοὶ τῶν συνετωτέρων κατεπτοήθησαν, καὶ ὑπῆρξαν πολλῶ πλείονες οἱ ταχθέντες ὑπὲρ τῆς γνώμης, ὅτι αἱ σπονδαὶ εἶχον λυθῆ παρὰ τῶν Ἀθηναίων.

Οὕτως ἡ Σπάρτη, παρασυρομένη ὑπὸ φατρίας ἐμπαθοῦς καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἐρεθισμοῦ στιγμιαίου, προέβη εἰς τὴν ἀπόφασιν

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 503.

² Θουκυδίδου I, 80 - 85.

³ Θουκυδίδου I, 86.

⁴ Θουκυδίδου I, 87.

ἐκείνην τὴν κρίσιμον διὰ τὰς τύχας τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τοῦ δευτέρου περσικοῦ πολέμου ἡ Σπάρτη οὐδὲν σχεδὸν εἶχε πράξει. Δὲν εἶχεν ἀποκτήσει νέας κτήσεις ἢ νέους συμμάχους, δὲν εἶχεν εὖρει νέους πόρους, οὐδεμίαν εἶχεν ἐπιφέρει βελτίωσιν τῶν πολιτικῶν αὐτῆς διατάξεων· ἀλλ' εἶχεν ἀπ' ἐναντίας ὁπισθοδρομήσει, στερηθεῖσα μὲν πλήθους οἰκητόρων ἕνεκα σεισμῶν, στάσεων καὶ πολέμων, ἔτι δὲ μᾶλλον ἀποβαλοῦσα μέρος τῆς ἐθνικῆς αὐτῆς γοητείας ἕνεκα τῆς πολιτείας ἣν μετήρχετο ἀπὸ πολλῶν ἤδη γενεῶν. Ἀναλογιζόμενοι τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἀγχιμολίου¹, τὰς δύο ἐκστρατείας τοῦ Κλεομένους, τὴν καταισχύνην τοῦ Πausανίου, τὴν ἀπώλειαν τῆς ἡγεμονίας, τὸν τρίτον μεσσηνιακὸν πόλεμον, τὸ ἄκαρπον τῆς μάχης τῆς Τανάγρας, τὴν ἐπονειδίστον ἐπιστροφὴν τοῦ Πλειστοάνакτος, τὴν καθυστέρησιν τῆς ἀποστολῆς βοηθείας εἰς τοὺς Θασίους, τοὺς Αἰγινήτας, τοὺς Σαμίους, ἐννοοῦμεν, ὅτι ἡ ἀναδρομικὴ ἐπισκόπησις παρελθόντος τοιοῦτου ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ προκαλῇ μῖσος καὶ ἀγανάκτησιν ἐν τῇ ψυχῇ ἀπάντων ἐκείνων ὅσοι ἐκῆδοντο τῆς τιμῆς τῆς πολιτείας. Ἐσκοπεῖτο λοιπὸν τότε ἡ διὰ μιᾶς ἐπανόρθωσις ἀπάντων ἐκείνων τῶν σφαλμάτων, καὶ ἐθεωρήθη καθιερούμενον τὸ ἀξίωμα, ὅτι ἡ Σπάρτη οὐδέποτε ἔγκαταλείπει τὰ ἴδια προνόμια καὶ ὅτι κατ' ἀρχὴν οὐδὲν ἔπραξεν ἀνάξιον ἑαυτῆς. Ὡς δὲ κατὰ τὴν μετάστασιν τῆς κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίας εἰς τὰς Ἀθήνας, οὕτω καὶ ἐν ταῖς μεταγενεστέραις συνθήκαις οὐδὲν ἄλλο ἔπραξε πάντοτε ἢ νὰ ποδεχθῇ προσκαίρως τὸ καθεστώς. Ἀλλὰ τῶρα πλέον ἡ Σπάρτη ἐμελέτα συμφώνως πρὸς τὸ ἀρχαιότερον δημόσιον δίκαιον νὰ ἀδειχθῇ πάλιν διὰ μιᾶς ἡ μόνη μεγάλη δύναμις ἐν Ἑλλάδι καὶ ὁ ἀνώτατος διαιτητὴς ἐν πάσῃ ἑλληνικῇ ὑποθέσει. Οὕτως ἡ Σπάρτη, ἀπὸ μακροῦ ἀπομαθοῦσα νὰ πολιτεύηται συνετῶς καὶ εὐσταθῶς ἐξηλέγχετο καὶ τῶρα ὅλως ἀνερμάτιστος· παροξυνομένη δὲ ὑπὸ τῆς Κορίνθου, ἀπὸ πολιτείας περιδεοῦς, στοχαστικῆς καὶ εὐλαβῶς τηρούσης τὴν ἐπίφασιν τοῦ δικαίου μετέπιπτεν ἐξαπίνης εἰς πυρετώδη ἑξαψιν φιλοπολέμων

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 574.

διαθέσεων, οὐδὲν τηροῦσα μέτρον, οὐδεμίαν σύνεσιν ἀποδεχομένη, πρὸ οὐδενὸς δικαίου ὑποχωροῦσα. Καὶ δὴ ὑπῆρξε σπουδὴ ἀσύγνωστος, ὅτι οὐδ' ἐσκέφθησαν κἄν περὶ ἐξελέγγεως τῶν θρυλουμένων ἀδικιῶν τῶν Ἀθηναίων οἷαν ἀπήτουν αἱ συνθῆκαι. Οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐπιψηφίσει τῶν ἐφόρων, ἐρωτώντων ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἡδίκησαν τοὺς Πελοποννησίους καὶ ἔχουσι λυθῇ αἱ σπονδαί, ἐνυπῆρχε σκόπιμος ἀοριстіα. Πράγματι δὲ τὸ μὲν πρῶτον οὐδεὶς ἡδύνατο πάντως νᾶρνηθῇ, ἀναλογιζόμενος τὴν Ποτίδαιαν, τὴν Ἐπίδαμνον, τὴν Κέρκυραν καὶ τὰ Μέγαρα, ἀλλὰ τὸ δεύτερον δὲν ἦτο δυνατόν νάποδειχθῇ. Καὶ ταῦτα διότι οὐδεὶς ἡδύνατο κατὰ τὰς συνθήκας νά διαμφισβητήσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸ δικαίωμα τοῦ τιμωρεῖν τοὺς ἀποστατοῦντας συμμάχους, οὐδὲ αὐτὴ δὲ ἡ μετὰ τῶν Κερκυραίων ὁμολογηθεῖσα συμμαχία εἶχε τι τὸ ἀντικείμενον εἰς τὰς συνθήκας, ἀφ' οὗ ἡ νῆσος αὕτη δὲν ἦτο πολιτεία ἀποσταῖσα ἀπὸ τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας.

Ἐν ᾧ δὲ αἱ ἀδικίαι, ἐφ' αἷς ἐνεκαλοῦντο οἱ Ἀθηναῖοι, οὐδαμῶς ἡδύναντο νάποδειχθῶσιν, οἱ Σπαρτιᾶται κατεπάτουν φανερῶς τὸ δίκαιον, μὴ ἀποκνοῦντες νά ἐπιρρίπτωσι τὴν εὐθύνην λύσεως τῶν συνθηκῶν εἰς πόλιν ἑλληνίδα, μεθ' ἧς εἶχον ὁμολογήσει ἐνὸρκως συμμαχίαν, καὶ νά κηρύττωσι τοῦτο δημοσίᾳ ὡς γεγονὸς χωρὶς πρότερον νά πειραθῶσιν οἷανδὴποτε μετ' αὐτῆς συνεννόησιν. Ἀλλ' οὐδ' ἐπεθύμουν συνεννόησιν οὐδεμίαν. Ἡ φατρία τῶν φιλοπολέμων παρῶρμα πρὸς δρᾶσιν καὶ ἐξώθει εἰς μέτρα καθιστάνοντ' ἀδύνατον πᾶσαν ὑποχώρησιν. Ἄν δ' ἐρωτήσωμεν περὶ τῶν λόγων τῶν προκαλούντων τότε δὴ τοιοῦτον πρωτοφανῆ ζῆλον ὑπὲρ τοῦ πολέμου, βεβαίως εὐρίσκομεν, ὅτι αἰτία ἦτο ἡ συμμαχία μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Κερκύρας. Πράγματι ἡ συμμαχία τῶν δύο πόλεων ἦτο γεγονὸς μὴ ἀφῆνον ἡσύχους τοὺς μισοῦντας τὰς Ἀθήνας, τοὺς θεωροῦντας τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης τὴν μόνον νόμιμον καὶ ἐκλαμβάνοντας τὴν ἑλλην ἀνάπτυξιν τῆς ἀττικῆς δυνάμεως μόνον ὡς παράνομον διακοπὴν τῆς κανονικῆς τάξεως τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Ἄν αἱ Ἀθηναὶ καὶ ἡ Κέρκυρα ἐξωλόθρευον τὴν κατὰ θά-

λασσαν δύναμιν τῶν Κορινθίων, αἱ ἀκταὶ τῆς Πελοποννήσου θὰ ἔμενον ἐντελῶς ἀνυπεράσπιστοι καὶ οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐλπίς νὰ ταπεινωθῶσιν ποτε αἱ ὑπερήφανοι Ἀθηναῖοι. Ἀλλ' ἡ Κέρκυρα ἦτο συγχρόνως καὶ ἡ πύλη τοῦ σικελικοῦ πελάγους. Ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἡ δύναμις τῶν Ἀθηναίων ἐπεξετείνετο πρὸς δυσμὰς, ἐπὶ τοσοῦτον κινδυνωδεστέρον ἀπέβαινεν ἡ ἐπικοινωνία πρὸς τὰς ὑπερποντίους δωρικὰς ἀποικίας, καὶ ἡ Πελοπόννησος περιεκυκλοῦτο κατὰ μικρὸν ἀπανταχόθεν ὑπὸ τῆς αὐξανούσης δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων. Οἱ φόβοι δὲ οὗτοι ἦσαν τὰ κύρια ἐλατήρια τῆς φιλοπολέμου φατρίας, ἥτις ἐπεκράτησεν ἐν τοῖς κυριωτάτοις, ὅτε οἱ πολῖται τῆς Σπάρτης ἐδεσμεύθησαν διὰ τῆς ἀποφάσεως αὐτῶν, ἥτις συνεπήγαγε τὴν προεχῆ σύγκλησιν τῶν συμμάχων χάριν τῆς ἐν γενικῷ συνεδρίῳ ἀποφάσεως περὶ τοῦ πολέμου.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ πρέσβεις τῶν Κορινθίων, μεταβαίνοντες ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, παρώρμων τοὺς Πελοποννησίους ἐκάστους. Ὁ δὲ λόγος, ὃν ἐξεφώνησαν ἐν τῇ συνόδῳ τῶν συμμάχων¹, δεικνύει ἀρκετὰ σαφῶς, ὅτι ὤφειλον νὰ ὑπερνικήσωσιν ὑφισταμένην ἀκόμη ἰσχυρὰν ἀπέχθειαν ἐναντίον τοῦ πολέμου. Ἰδίως δὲ ἀντέπραπτον αἱ μεσόγειοι πόλεις, αἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσωσι διὰ τίνα λόγον ὤφειλον νὰ ἀναλάβωσι πόλεμον ὑπὲρ ἀποικίων ὑπερποντίων. Διὸ οἱ Κορίνθιοι ἐπειράθησαν νὰ ποδείξωσιν εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἡ αὐξοῦσα ἰσχὺς τῶν Ἀθηναίων ἦγεν εἰς κίνδυνον καὶ αὐτῶν τὰ συμφέροντα, ἐπειδὴ ἡ εὐημερία τῶν ὀρεσιβίων ἐστηρίζετο εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν προϊόντων τῆς μεσογαίας πρὸς τὰ ἐκ τῆς θαλάσσης, ἡ δ' ἐπικερδὴς αὕτη ἐπικοινωνία ἔμελλε νὰ διαταραχθῇ, ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον ἰσχύσει ἐν τῷ πελοποννησιακῷ πελάγει.

Τοιαῦτα εἶπον οἱ Κορίνθιοι ὑπερασπίζοντες τὸ συμφέρον τῆς Κορίνθου ὡς τῆς πρώτης ἐμπορικῆς πόλεως καὶ τοῦ κυριωτάτου ἐξαγωγικοῦ λιμένος τῆς χερσονήσου. Παρέστησαν δὲ τὰς Ἀθήνας ὡς ἐχούσας ἀκόρεστον δίψαν κατακτήσεως, τοῦθ' ὅπερ ἀντέ-

¹ Θουκυδίδου I, 119.

ἐπικρινεῖται
Κορινθίων

κειτο τελείως εἰς τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Περικλέους. Ὁ πόλεμος λοιπὸν ἦτο οὐ μόνον ἀναγκαιότατος, ἀλλὰ καὶ δικαιοτάτος, ἅτε τοὺς μὲν τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερῶν ἐκ τῆς δουλείας, τοὺς δὲ προφυλάσσων ἀπὸ τῆς ὑποδουλώσεως. Συγχρόνως δ' ἐπειράθησαν νὰ διαλύσωσι πάντα φόβον περὶ ἀτυχοῦς ἐκβάσεως τοῦ πολέμου, καταδεικνύοντες τὸ ἐπισηφελὲς τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, ἰσχυρόντων μάλιστα διὰ χρημάτων καὶ κατὰ ταῦτα δυναμένων νὰ ἐκνικηθῶσι διὰ χρημάτων. Καὶ χρήματα μὲν ἠδύναντο οἱ Πελοποννήσιοι νὰ εὕρωσι, δανειζόμενοι ἐκ τῶν θησαυρῶν τῶν ἐν Δελφοῖς καὶ Ὀλυμπίᾳ ναῶν, διὰ δὲ χρηργίας μισθοῦ ἀνωτέρου ἠδύναντο νὰ ποστώσωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τοὺς ξένους αὐτῶν ναυβάτας. Τέλος δὲ δι' ἀποστάσεως τῶν συμμάχων ἤθελε κλονηθῆ τελείως ἡ δύναμις τῶν Ἀθηναίων, ἐν ᾧ ἡ τῶν Πελοποννησίων δὲν ἦτο ὦνητή, ἀλλὰ οἰκεία, ἐπεριδομένη εἰς τὴν ἐλευθέραν θέλησιν ἰθαγενῶν μαχίμων. Ἦτο λοιπὸν ἀνάγκη μόνον εὐψυχίας καὶ δράσεως ἐνιαίας, ὅπως ἐν τῷ ἀναποφεύκτῳ πολέμῳ ἐξασφαλίσωσι νίκην λαμπροτάτην¹.

Ἐν τῷ μεταξὺ δ' εἶχον λάβει καὶ οἱ Σπαρτιᾶται παρὰ τοῦ δελφικοῦ μαντείου χρησμὸν ἐκδηλοῦντα ῥητὴν ὑπεράσπισιν τοῦ ἀγῶνος τῶν Πελοποννησίων². Ἦτο δὲ τοῦτο ἐπιτυχία οὐ μικρὰν ἔχουσα ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν κοινὴν γνώμην. Οὕτω δὲ διὰ τῶν κοινῶν ἐνεργειῶν τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Κορίνθου ἐν τῇ συνόδῳ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ συμμάχων τὸ πλῆθος τῶν ψήφων ἀπεφάνθη ὑπὲρ τοῦ πολέμου³. Εἰς δὲ τὴν ψῆφον ταύτην ἐπηκολούθησεν ἀμέσως ἡ ἀπόφαισις περὶ γενικῆς παρασκευῆς, ἅμα δὲ τῇ ἐπανόδῳ τῶν πρέσβειων εἰς τὰς πατρίδας ἢ ὅλην Πελοπόννησος ἀνεμεστῶθη θορύβου. Αἱ πόλεις, μεγάλαι τε καὶ μικραὶ, μετεβλήθησαν εἰς στρατόπεδα, οἱ δὲ ποιμένες καὶ οἱ γεωργοὶ ἐκλήθησαν εἰς τὰ ὅπλα καὶ ἠσκούντο. Οἱ δὲ Κορίνθιοι κατὰ βαλλὸν πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς

¹ Θουκυδίδου I, 120 - 124.

² Θουκυδίδου I, 118.

³ Θουκυδίδου I, 125.

ἐπίσπευσιν τῶν παρασκευῶν, ἐπειδὴ ἡ τύχη τῆς Ποτιδαίας ἐστενοχωρεῖ καὶ ἐφόβει αὐτοὺς ὁσημέραι μᾶλλον.

Μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τῶν συμμάχων ἀποδοχὴν τῆς περὶ πολεμικῶν παρασκευῶν προτάσεως τῶν Λακεδαιμονίων, περιβληθείσης τὸ κύρος δόγματος τῆς συνόδου τῶν Πελοποννησίων, κατήρξατο ἡ τὴν ἡγεμονίαν ἔχουσα Σπάρτη διαπραγματεύσεων πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ἀλλ' αὕτη ἡ ἔναρξις αὐτῶν μετὰ τὴν ἤδη προηγηθεῖσαν ἀπόφασιν περὶ πολέμου μαρτυρεῖ, ὅτι οἱ λόγοι ἐκεῖνοι δὲν προήρχαντο ἐξ εἰλικρινοῦς προθέσεως εἰρήνης. Διὸ αἱ διαπραγματεύσεις οὐδένα εἶχον ἄλλον σκοπὸν πλὴν τῆς προκλήσεως εὐλόγων προφάσεων χάριν ἐνάρξεως τοῦ πολέμου. Ἦθελον νὰ ἐξερεθίσωσι τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες ἀνέμενον τὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων μετὰ ψυχραιμίας· ἐπεζήτουν ἔριδας χωρὶς ὅμως νὰ θέλωσι τὴν ἄμεσον ἔκρηξιν τοῦ πολέμου, ἐπειδὴ ἡ Σπάρτη ἤθελε νὰ κερδίσῃ χρόνον χάριν τῶν παρασκευῶν. Διὸ ἔστελλον εἰς τὰς Ἀθήνας πρεσβείας ἐπαλλήλους, ἡγείρον ἀξιώσεις καὶ ὑπέβαλλον κατηγορίας, ὧν τινες οὔτε πρὸς ἑαυτὰς ἦσαν σύμφωνοι οὔτε πρὸς ἀρχαιοτέρας ἐγκλήσεις εἶχον οἰανδήποτε σχέσιν. Τοῦτο δὲ μόνον εἶχον ἅπαντα τῶν Λακεδαιμονίων τὰ αἰτήματα τὸ κοινόν, ὅτι ἡ Σπάρτη ἀντέτασσε πάλιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἀξιώσεις δικαιωμάτων ἡγεμονίας τοιούτων, οἷα οὐδ' αὐταὶ αἱ πελοποννησιακαὶ πόλεις ἀνεγνώριζον εἰς αὐτὴν, ἀξιώσεις δικαιωμάτων πάντως ἀπηρχαιωμένων καὶ καταλελυμένων τελείως ὑπὸ συνθηκῶν νεωτέρων.

Οὕτως ἔστειλαν τὸ πρῶτον πρέσβεις καὶ ἐνεκάλεσαν τοὺς Ἀθηναίους ὡς παραβάτας τοῦ ἱεροῦ δικαίου καὶ τὴν πόλιν ὡς ἐναγῇ ἄτε ἀνεχομένην ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῆς τὸν οἶκον τῶν Ἀλχμαιωνιδῶν, ἔστις εἶχεν ἀσεβῶς ἐπαγάγει τὸν θάνατον πολιτῶν προσφυγόντων ὡς ἱκετῶν εἰς τοὺς βωμοὺς τῶν θεῶν¹. Καὶ δὴ, ὅτε ποτὲ ὁ Κλεο-

¹ Ἦδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 473.

μένης κατέλαβε τὰς Ἀθήνας, εἶχεν ἐξώσει τοὺς Ἀλκμαιωνίδας¹. Ἀναφερόμενοι δ' εἰς τὸ γεγονὸς ἐκεῖνο, ἠξίωσαν καὶ πάλιν τὴν ἀπέλασιν αὐτῶν ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι ἡ Σπάρτη ἦτο ὑπεύθυνος ἐπὶ τῇ τηρήσει τοῦ ἱεροῦ δικαίου καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα². Ἀλλ' ὁ θρησκευτικὸς οὗτος ζῆλος ἦτο λίαν ἀνάρμοστος εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, οἵτινες ἐπ' ἴσης εἶχον ἐπιδειχθῆ πολὺ μᾶλλον ἐναγεῖς πρὸς τοὺς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ποσειδῶνος ἱκέτας³, ἐν ᾧ τὸ ἄγος τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν εἶχεν ἤδη καθαρθῆ ἀπὸ μακροῦ. Ἀλλ' εἰς τὴν θρασείαν ἀξίωσιν τῶν Λακεδαιμονίων ὑπέκειτο εὐδιάγνωστος σκοπὸς διώξεως ἐνὸς ἀνδρός. Αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἀνὴρ, εἰς ὃν κυρίως ἠρείδετο ἡ δύναμις τῶν Ἀθηναίων, ἦτο Ἀλκμαιωνίδης ἐκ μητρὸς. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἐνθερμότατοι τῶν θαυμαστῶν τοῦ Περικλέους δὲν ἠδύναντο νὰ ἰδρῦσωσι τοῦ μεγαλείου αὐτοῦ μνημεῖον περιφανέστερον τοῦ ἰδρυθέντος ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, κατατοξευόντων διὰ τῶν πρώτων αὐτῶν προτάσεων αὐτὸν ἐκεῖνον καὶ οὕτως οἰονεῖ ὁμολογούντων, ὅτι δὲν ἐφοβοῦντο τὰς Ἀθήνας, ἂν οἱ οἶακες τῆς πολιτείας ἀπεσπῶντο ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Περικλέους. Συγχρόνως δ' ἐνεῖχεν ἡ ἀξίωσις αὐτῶν καὶ πρόσθετον δόλιον σκοπὸν, τὸν ἐξερεισμὸν τῶν ἐχθρῶν τοῦ μεγάλου πολιτευτοῦ, ἰδίως δὲ τῆς ἱερατικῆς φατρίας, καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς παροχὴν τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐπιτεθῶσιν ἐναντίον αὐτοῦ ὡς διαταράσσοντος τὴν εἰρήνην.

Ὅτε δὲ εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην ἀντετάχθη ἡ ἀντικείμενσις τῶν Ἀθηναίων περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων καθάρσεως τῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρα διαπραχθέντων ἐναγῶς, ἦτοι τῆς ἀπὸ τοῦ Ταινάρου ἐξαγωγῆς τῶν ἱκετῶν εἰλώτων καὶ τοῦ περὶ τὸν Πausανίαν ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀθηνᾶς ἄγους⁴, ἤλθον νέοι πρέσβεις ἀξιοῦν-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 594.

² Θουκυδίδου I, 126, 127.

³ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 503.

⁴ Θουκυδίδου I, 128· τὸ τῆς Χαλκισίου ἄγος ἐλάυνειν. Τὸ πρὸς τὸν θάνατον τοῦ Πausανίου συνδεόμενον ἄγος ὠμολόγησε τὸ μαντεῖον, ὅπερ ἐπέβαλε τὴν ἐν Δελφοῖς ἀνάθεσιν οὗτο εἰκόνα τοῦ Πausανίου. Ἴδε Πausανίου III, 17, 7. Δι' ὁμοίον λόγον εἶγεν ἀνατεθῆ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἀνδρείας τοῦ Κύλωνος. Ἴδε A. Schäfer ἐν τῇ Archäologische Zeitung. Τόμ. XXIV σ. 183.

τες τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Ποτιδαίας, τὴν ἀπόδοσιν αὐτονομίας εἰς τοὺς Αἰγινήτας καὶ τὴν καθαίρεσιν τοῦ ψηφίσματος περὶ τῶν Μεγαρέων¹. Ἐπιμένοντες δ' εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην ἀξίωσιν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ θεωρῶσιν ἐκ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς ἢ τῆς ἀθετήσεως ἐξαρτώμενον τὸ ζήτημα τῆς εἰρήνης ἢ τοῦ πολέμου, οὐδένα πάλιν εἶχον σκοπὸν ἢ τὴν καθαίρεσιν τοῦ Περικλέους. Καὶ δὴ ἡ κατάλυσις τοῦ μεγαρικοῦ ψηφίσματος ἔμελλε νὰ ποτελέσῃ πολιτικὴν αὐτοῦ ἥτταν, ἐσκοπεῖτο δὲ ἡ ἀμαύρωσις αὐτοῦ, καθισταμένου μισητοῦ ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἔνεκεν ἀφορμῆς οὕτω μικρᾶς ἤθελε περιπέσει ἡ Ἑλλάς ὅλη εἰς πόλεμον ἐμφύλιον. Ἀλλὰ καὶ ταύτην τὴν ἐπίταξιν ἀπέκρουσαν ἀπλῶς, δικαιολογήσαντες τὴν διαγωγὴν αὐτῶν πρὸς τὰ Μέγαρα διὰ τῶν ἀδικιῶν ἃς εἶχον ὑποστῆ παρὰ τῶν Μεγαρέων. Τέλος δ' ἦλθε πρεσβεία, ἀγγέλλουσα ὅτι ἦτο ἡ τελευταία καὶ συνισταμένη ἐκ τριῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, φερόντων τὸ τελεσίγραφον τῆς Σπάρτης. Καὶ δὴ μετὰ προεισγωγικὴν βεβαίωσιν, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπιθυμοῦσι τὴν εἰρήνην, προέβαλον ἀπροκαλύπτως τὴν ἀξίωσιν, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι ἀφήσωσι τοὺς Ἑλληνας αὐτονόμους, ἀποδίδοντες τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς συμμάχους². Ἐκείνη δὲ ἦτο ἡ ἀξίωσις ἣς ἔνεκεν οἱ Σπαρτιᾶται ἠλπίζον, ὅτι ἔμελλον νὰ τύχῃσι τῆς μεγίστης συμπαθείας παρὰ τῶν Ἑλλήνων, ἡ ἀξίωσις ἣτις ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ φανῇ πασῶν ἀφιλοκερδεστάτη καὶ μεγαθυμοπάτη. Διὸ ἐξέλεξαν αὐτὴν ἐν τῇ τελευταίᾳ ὥρᾳ ὡς σύνθημα τοῦ πολέμου.

Ἐπῆλθε λοιπὸν τώρα, ἀναπότρεπτος πλέον, ἡ ὥρα τῆς ἀποφάσεως διὰ τοὺς Ἀθηναίους. Ὁ δῆμος συνεκλήθη εἰς ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ ἔμελλον νὰ συζητηθῶσι καὶ πάλιν αἱ ἀντίμαχοι γινῶμαι, ὅπως ἅπαντες οἱ Ἀθηναῖοι ἀποκομίσωσι σαφῆ συνειδήσιν τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων³. Ἦτο πρόδηλον, ὅτι προσηκόντως ἐξε-

¹ Θουκυδίδου I, 139, 4.

² Θουκυδίδου I, 139, 3.

³ Κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (I, 139, 3) ποιήσαντες ἐκκλησίαν οἱ Ἀθηναῖοι γινώμας σφίσις αὐτοῖς προὔτιθεσαν, καὶ ἐδόκει

τιμῶντο τὰγαθὰ τῆς εἰρήνης ἐν ταῖς Ἀθήναις ἐκείναις αἵτινες δι' αὐτῆς εἶχον ἀξιωθῆ τῆς ὑψίστης εὐημερίας, καὶ ἡσθάνοντο σαφῶς, ὅτι διὰ τοῦ πολέμου τὸ πρῶτον μόνον ἀπωλείας ἠδύναντο νὰ ὑποστῶσι. Πρὸς τούτοις δὲ ἅπαντες οἱ ἀντίθετοι τοῦ Περικλέους ἦσαν ὑπέρμαχοι τῆς εἰρήνης, ἀναλογιζόμενοι, ὅτι ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐμελλεν ἀναγκαίως ναυξήσῃ ἐπερχομένων χρόνων ταλαιπωριῶν καὶ κινδύνου, καθ' οὓς εἴπερ ποτ' ἐπεβάλλετο διοίκησις ἐνιαία. Διὸ αἱ γνώμαι ἦσαν διηρημέναι, προέταξε δὲ καὶ ἡ εἰρηνικὴ πατρία τοὺς ῥήτορας αὐτῆς, οἵτινες ἐξέθηκαν τὴν γνώμην, ὅτι ἠδύνατο πάντως νὰ καθαιρεθῇ τοῦλάχιστον τὸ περὶ τῶν Μεγαρέων ψήρισμα χάριν ἀποφυγῆς τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου καὶ ὅτι ἐπὶ τοιούτων βάσεων ἔπρεπε νὰ γείνη νέα ἀπόπειρα συνδιαλλαγῆς. Τέλος δὲ παρῆλθεν ἐπὶ τὸ βῆμα ὁ Περικλῆς.

Ἐκτιμῶ προσηκόντως, εἶπεν, ὦ Ἀθηναῖοι, τὴν σοβαρότητα τῶν πραγμάτων, οὐδ' ἐπιτρέπεται νὰ ψηφίσωμεν ἐπιπολαίως πόλεμον οὐ αἱ τύχαι εἶνε δυσυπολόγιστοι καὶ κεῖνται ἔξω πάσης διανοίας ἀνθρώπου. Ἀλλὰ δὲν πρέπει ὅμως νὰ φανταζόμεθα, ὅτι πρόκειται περὶ διαφορῶν μικρῶν καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον. Καὶ δὴ, ἂν ὑποχωρήσωμεν περὶ τι, ἐπέρχεται ἄλλη ἐπίταξις, ὁμοίως μὲν ἄδικος, ἀλλὰ μείζων, καὶ ἀποβάλλομεν ἀπλῶς τὰ δικαιώματα ἡμῶν. Καὶ διὰ τί νὰ ὑπακούσωμεν; Ἐκ φόβου ἢ ἐξ ἀδυναμίας; Διὰ τί ἔχομεν τὴν περιουσίαν ἡμῶν, τὸν στόλον ἡμῶν, τὰ τείχη ἡμῶν; Ἡ θέσις ἡμῶν ὡς ἀντιπάλων τῶν Πελοποννησίων δὲν εἶνε βεβαίως ἀσθενεστέρα, ἐκεῖνοι δὲ εἶνε ἄπειροι πολέμων χρόνιων καὶ διαποντίων. Καὶ τὰ μὲν ὑπ' αὐτῶν χάριν τοῦ πολέμου ἐπιβαλλόμενα τέλη, ἐπιφερόμενα χωρὶς δι' ἕκαστον πόλεμον, ἀναλίσκονται ταχέως, ἡ ὅλη δὲ διάταξις τῶν κατὰ τὴν συμμαχίαν αὐτῶν εἶνε τὸ παρ' ἅπαν ἐλλιπὲς καὶ ἀσυντελὲς πρὸς δρᾶσιν γενναίαν. Καὶ εἶνε μὲν οἱ σύμμαχοι πολλοὶ, ἀλλ' ἕκαστος αὐτῶν νομίζει, ὅτι ἡ ἀμέλεια αὐτοῦ δὲν θὰ προξενήσῃ βλάβην,

ἢ παρὰ περὶ πάντων βουλευσαμένους ἀποκρίνασθαι, ἠδύνατο νὰ γείνη δεκτὸν, ὅτι ὁ Περικλῆς ἐκάλεσε τὴν ἐκκλησίαν μόνον χάριν τῆς τελικῆς συσκέψεως.

οὕτω δὲ φθείρονται τὰ κοινὰ ἄθροα· ἀλλ' ἐν πολέμῳ πᾶσα ἐπιτυχία ἐξαρθᾶται ἐκ τῆς ταχείας καὶ δεξιᾶς καρπώσεως τῶν συμπιπτουσῶν εὐκαιριῶν. Ἡμεῖς κρατοῦμεν τῆς θαλάσσης, τοῦθ' ὅπερ εἶνε μέγα ἐν Ἑλλάδι. Ἄν δὲ οἱ Κορίνθιοι παριστάνωσιν εἰς τοὺς συμμάχους ὥς τι εὐχερὲς τὸ νᾶ γείνωσιν ἐπιστήμονες τῆς θαλάσσης καὶ ἀντιμετρηθῶσι πρὸς ἡμᾶς, ἀλλ' ἢ εἰς θαλασσίους μεταβολὴ τῶν Πελοποννησίων, οἵτινες εἶνε τὸ πλεῖστον γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι, ἀπαιτεῖ χρόνον μακρὸν, ἐπειδὴ τὸ ναυτικὸν δὲν παρασκευάζεται ἐκ παρέργου. Ἡ Ἀττικὴ δύναται νᾶ τμηθῇ ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων· δὲν ἔχετε ἀνάγκην αὐτῆς, οὐ μὴν ἀλλ' εἶνε καὶ κώλυμα τῆς τελείας ὑμῶν ἀσφαλείας. Ἄν δὲ ἤθελετε νᾶ πεισθῇτε εἰς τὴν ἐμὴν γνώμην, θὰ ἦτο προτιμότερον νᾶ δηώσῃτε αὐτοὶ τοὺς ὑμετέρους ἀγροὺς, ὅπως δείξῃτε εἰς τοὺς πολεμίους, ὅτι δὲν θυσιάζετε τὴν ἐλευθερίαν ὑμῶν ὀλοφυρόμενοι ὑπὲρ οἰκιῶν καὶ γῆς. Διὰ ταῦτα ὁ ὑμέτερος στόλος εἶνε εἰς αὐτοὺς κινδυνωδέστερος ἢ εἰς ὑμᾶς ἢ περικὴ στρατιὰ ἐκείνων, διότι ὁ κυριώτατος αὐτῶν πλοῦτος, ἢ γῆ, εἶν' ἐκτεθειμένη εἰς τὰς ὑμετέρας ἐπιδρομὰς, ἐν ᾧ ἐκεῖνοι δηρῶντες τὴν ἡμετέραν χώραν θὰ βλάπτωσι τι ἀνάξιον λόγου εἰς ἡμᾶς. Οὕτω δ' εὐνοϊκῆς οὔσης τῆς θέσεως ἡμῶν, τί ὠφελεῖ ἢ μικρόψυχος ἀναβολὴ πολέμου ἀναποφεύκτου, ἀφ' οὗ τὸ ζήτημα εἶνε ἂν θὰ ὑποκύψωμεν ἐκουσίως ἢ ἂν θὰ ἐκτεθῶμεν θαρραλέως εἰς τοὺς κινδύνους τοῦ πολέμου χάριν συντηρήσεως τῆς ἡμετέρας αὐτονομίας; Διὸ ἃς κηρύξωμεν ἔτι ἅπαξ, ὅτι εἴμεθα πρόθυμοι νᾶ δώσωμεν δίκας περὶ πάσης ἀμφισβητήσεως συμφώνως πρὸς τὰς συνθήκας. Ἀλλὰ διαταγὰς δὲν δεχόμεθα, ἀντιτάσσοντες εἰς ἐκάστην αὐτῶν ἀπαίτησιν τὰς ἡμετέρας ἀξιώσεις, ὥς ἐθίζεται μεταξὺ πόλεων ἐχουσῶν ἴσα τὰ δικαιώματα. Ἄν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀποστῶσι τῆς ξενηλασίας ἡμῶν καὶ τῶν ἡμετέρων συμμάχων, εἴμεθα καὶ ἡμεῖς πρόθυμοι νὰ φήσωμεν εἰς τοὺς Μεγαρεῖς ἐλευθέραν τὴν χρῆσιν τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν λιμένων. Εἴμεθα δὲ πρόθυμοι καὶ νὰ ποδώσωμεν τὴν αὐτονομίαν εἰς πάντας ἐκείνους τοὺς ἡμετέρους συμμάχους ὅσοι ἦσαν αὐτόνομοι κατὰ τὸν χρόνον τῶν τριακονταε-

τῶν σπονδῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρω, ὅπως καὶ ἐν Πελοποννήσῳ μηδεμία πόλις ἐξαναγκάζεται νὰ ὑποτάσσῃται εἰς τὰ κρατοῦντα ἐν Σπάρτῃ, ἀλλ' αὐτονομῇται κατὰ βούλησιν. Αὕτη δ' ἔστω ἡ ἡμετέρα ἀπόκρισις. Πολέμου δὲν θὰ ἄρξωμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ θάποκρούσωμεν ὅμως πάντα ἐπιτιθέμενον καθ' ἡμῶν. Καὶ δὴ σύνθημα ἡμῶν πρέπει νὰ εἶνε τὸ νὰ μὴ παραδώσωμεν εἰς τοὺς ἐπιγινομένους ἐλάσσω τὴν ἀρχὴν ἣν εἰς τοιοῦτον προήγαγον βαθμὸν οἱ πατέρες¹.

Εἰς τῆς δημηγορίας ταύτης τὴν σύνεσιν, τὴν πειθῶ καὶ τὴν δύναμιν οὐδεὶς ἠδυνήθη τι νάντιτάξῃ. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐψήφισαν τὴν ἀπόκρισιν κατὰ γράμμα ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον οἷαν εἶχε προτείνει ὁ Περικλῆς². Ἦτο δὲ ἀπάντησις ὀριστική, καὶ πᾶσα περαιτέρα πρεσβεία μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀθηναίων διεκόπη συνωδῶ τῇ γνώμῃ τοῦ Περικλέους. Μόνον δὲ ἡ μεταξὺ τῶν πολιτῶν ἰδιωτικὴ ἐπιμιξία ἐξηκολούθησεν ἀκόμη ἐπὶ τινα χρόνον, ἀλλὰ μετὰ δέους καὶ προφυλάξεως. Αἱ δὲ σπονδαὶ ἐθεωροῦντο λελυμέναι, καὶ δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν Ἑλλάδι κοινὴ συμμαχία.

Ἐν τούτοις οἱ Σπαρτιῆται ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων ἐκείνων πρεσβειῶν ἀπεκόμισαν τὸ κέρδος, ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ συμπληρώσωσιν ἐν ἀνέσει τὰς ἑαυτῶν παρασκευάς. Ἡδύνατο δὲ τις νὰ ἐρωτήσῃ διὰ τί οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἦσαν παρεσκευασμένοι ἀπὸ μακροῦ, ἀφῆκαν τὸν ἀντίπαλον νὰ καρπωθῇ τοῦτο τὸ κέρδος, διὰ τί δὲν ἐπέσπευσαν πρότερον ῥητὰς δηλώσεις καὶ, ἀφ' οὗ ὁ πόλεμος ἦτο ἀναπόφευκτος, δὲν προέβησαν ταχύτερον. Ἀλλ' ὁ Περικλῆς ἤξιον μεγίστης σημασίας τὴν τρανὴν ἀπόδειξιν, ὅτι δίκαιον εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι. Ἐπεθύμει, ὅπως σύμπασα ἡ Ἑλλὰς παραστῇ μάρτυς τῆς μέχρι τῆς ἐσχάτης ὥρας εἰς τὰς συνθήκας ἐμμονῆς αὐτῶν ἐκείνων οἵτινες πάντοτε ἐνεκαλοῦντο ὡς νεωτεροποιοὶ καὶ παραξίαι. Ἦθελον νὰ εἶνε οἱ προσβαλλόμενοι, ἔστω καὶ ἂν ἀναμένοντες διέτρεχον τὸν κίνδυνον νὰ ὑποστῶσι ζημίας ἐκ τῆς ἀνα-

¹ Θουκυδίδου I, 140 - 144.

² Θουκυδίδου I, 145.

βολῆς τοῦ πολέμου. Τοῦτο δὲ οὐδαμῶς ἦτο μικρολογία καὶ φιλαυτία, ἀλλ' ἡ τελεσφορωτάτη καὶ συνετωτάτη πολιτεία, ὡς ἀπέδειξαν αὐτὰ τὰ πράγματα. Ἀληθῶς ἡ συνετὴ διαγωγή τοῦ Περικλέους ὑπῆρξεν ἡ κυριωτάτη αἰτία ἥς ἔνεκεν ἀπέτυχον τὰ μεγαλεπήβολα σχέδια τῶν Λακεδαιμονίων, ἡ δὲ ὑπ' αὐτῶν διεξαγωγή τοῦ πολέμου ἥκιστ' ἀνταπεκρίθη πρὸς τὴν βίαν καὶ τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν δραστηριότητα μεθ' ἧς ἔσπευσεν ἡ Σπάρτη νὰ ἐπανορθώσῃ πᾶσαν προτέραν ἀμέλειαν καὶ συνεχίσῃ πάλιν τοὺς ἐνδόξους χρόνους τῆς ἀρχαιοτέρας αὐτῆς ἱστορίας, ὡς δὲ τότε τοὺς τυράννους, οὕτω τώρα καταλύσῃ τὴν δεσποτικὴν πολιτείαν τὴν καταδυναστεύουσαν μετὰ τυραννικῆς κυριαρχίας πλείστων ὄσων ἑλληνίδων πόλεων. Ἄν οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον παρασυρθέντες τραπῇ εἰς ἐσπευσμένας ἐκδηλώσεις μίσους καὶ πράξεις ἐχθρικός, ἔμελλον διὰ τούτων νὰ ὑπουργήσωσι τὰ μέγιστα εἰς τὰ σχέδια τῶν ἐν Σπάρτῃ φιλοπολέμων, οὓς οὐδὲν δυσηρέσκει ἄλλο μᾶλλον τῆς ἀπαθείας τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ ἡσυχος αὐτῶν ἐμμονὴ εἰς τὰ ἐπὶ τῶν σπονδῶν στηριζόμενα δίκαια. Οὕτω δὲ πράττοντες οἱ Ἀθηναῖοι ἐπέρριπτον εἰς τοὺς ἀντιπάλους τὴν εὐθύνην τῆς συγχύσεως τῆς εἰρήνης, ἡ δὲ φατρία τῶν μετριοπαθῶν, ἧτις ἦτο πάντοτε λίαν πολυπληθὴς ἐν Σπάρτῃ, ἡγουμένου αὐτῆς τοῦ βασιλέως Ἀρχιδάμου, ὅστις, ἀντιτασσόμενος πρὸς τοὺς πυρῶδεις ἐφόρους, εἶχεν ἀξιῶσαι τὴν τήρησιν τοῦ διὰ τῶν σπονδῶν καθεστῶτος δικαίου, ἦτο ἀπαρამύθητος ἐπὶ τῇ σκέψει, ὅτι ὁ πόλεμος, ἐπιχειρούμενος παρὰ τῆς Σπάρτης, ἦτο ἄδικος. Ταῦτα δὲ παρέλυσαν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὸν ζῆλον ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν παρασκευῶν· ἔλειπε τὸ θάρρος συνειδότης ἡσύχου.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι οἱ ἀρξάμενοι χειρῶν ἀδίκων ἔπρεπεν, ὡς εἶκος, νὰ ἔχωσι πάντως διαγεγραμμένον ἀπὸ μακροῦ σχέδιον πολέμου. Διὸ ἠδύναντο νὰ ἐκλέξωσιν, ἂν ἤθελον ἀρκεσθῇ εἰς τὰς ὑπαρχούσας πολεμικὰς δυνάμεις καὶ τὸν πάτριον τρόπον τοῦ πολεμεῖν ἢ ἂν ἤθελον πειραθῇ νέων ὁδῶν. Τὴν τελευταίαν ταύτην γνώμην εἶχον οἱ Κορίνθιοι, οἵτινες μόνοι τῶν Πελοποννησίων εἰ-

χον ὀρθὴν ἔννοιαν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων. Καὶ δὴ ἐγίνωσκον, ὅτι αἱ Ἀθῆναι μόνον κατὰ θάλασσαν¹ πολεμοῦμεναι ἡδύναντο νὰ πολεμηθῶσιν ἐπιτυχῶς· διὸ ὤφειλον νάντιμετρηθῶσι κατὰ θάλασσαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἔστω καὶ ἂν ἔμελλον διακινδυνεύοντες νὰ ὑποστῶσιν ἥττας τὸ κατ' ἀρχάς, ἐπειδὴ μόνον οὕτω θὰ κατωρθοῦτο ἡ ἐνθάρρυνσις τῶν συμμάχων πρὸς ἀποστασίαν καὶ ἡ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀφαίρεσις τῶν τε χρηματικῶν πόρων καὶ τῶν ἐπιτηδείων. Κατὰ μικρὸν ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ στόλος ἱκανὸς νάντιμετρηθῇ πρὸς αὐτοὺς. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ὤφειλον νὰ θέσωσι τὰ πάντα εἰς ἐνέργειαν, νὰ καταφύγωσιν εἰς τοὺς θησαυροὺς τῶν ναῶν καὶ μηδεμίαν βοήθειαν νὰ περιφρονήσωσι. Μὴ ὁ βασιλεὺς Ἀρχίδαμος αὐτὸς δὲν εἶχεν ἐκφρασθῇ ἀπροκαλύπτως ἐν Σπάρτῃ, ὅτι πρὸς ἐκνίκησιν πόλεως οἶαι αἱ Ἀθῆναι ὤφειλον νὰ ζητήσωσιν ἀπτόητοι ὑποστήριξιν καὶ παρ' αὐτῶν τῶν Περσῶν, τοῦθ' ὅπερ ἀληθῶς ἀντέκειτο παραδόξως πρὸς τὸ ἐθνικὸν πρόγραμμα τῆς Σπάρτης καὶ τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς πολιτείας δωρικῆς; Ἀλλὰ πρὸ πάντων ὤφειλον νὰ ἐπιδιώξωσι τὴν αὐξήσιν τῆς συμμαχίας καὶ τὴν ἐπέκτασιν αὐτῆς πέραν τῶν ὁρίων ἅτινα εἶχε κατὰ τὸν χρόνον τῶν τελευταίων συνηκῶν, ἥτοι τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν. Καὶ δὴ ἀνενέωσαν τὰς σχέσεις τῆς παλαιᾶς φυλετικῆς συγγενείας καὶ προσείλκυσαν τὰς ὑπερποντίους ἀποικίας· ὡμολόγησαν συνθήκας πρὸς τὰς ἐν Σικελίᾳ καὶ Μεγάλῃ Ἑλλάδι πόλεις¹, ἐλπίζοντες ἐπικουρίαν παρ' αὐτῶν καὶ ὑπολογίζοντες σπουδαίως νὰ συγκροτήσωσι συμμαχικὸν στόλον πεντακοσίων τριήρων, ὧν αἱ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ ἀποικίαι ἔμελλον νὰ παράσχωσι τὰς διακοσίας. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἔμελλον αὐταὶ νὰ συμμετάσχωσι τοῦ ἀγῶνος, ἀλλὰ νὰ φίνωσι τοὺς Ἀθηναίους νὰ προσορμίζωνται εἰς αὐτάς διὰ πλοίων μεμονωμένων.

¹ Περὶ τῆς μελετωμένης πῆξεως σπαρτιατικοῦ στόλου ἴδε *Θουκυδίδου* II, 7, 2] μετὰ τῶν ἐν τῇ χωρίῳ τούτῳ σημειώσεων τοῦ *Classen* καὶ *Διοδώρου Σικελιώτου* XII, 41. Πρὸς *Holm, Geschichte Siciliens* Τόμ. Β' σ. 3.

Δεύτερος δὲ τρόπος ἐπιθέσεως, ἐξ οὗ ἡδύναντο νὰ προσδοκῶσιν ἐπιτυχίαν, ἦτο ἡ κατ'ἀλήψις ὀχυροῦ χωρίου ἐν Ἀττικῇ, ἐξ οὗ θὰ ἡδύναντο νὰ στενοχωρῶσιν ἀδιακόπως τὸν ἐχθρὸν, νὰ προσελκύωσι πρὸς ἑαυτοὺς τοὺς φυγάδας δούλους καὶ νὰ ἔρχωνται εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν φατρίαν τῶν ἐν τῷ ἄστει δυσχεραινόντων. Ὁ δὲ τοιοῦτος τρόπος τοῦ πολεμεῖν δὲν ἦτο ἀήθης εἰς τοὺς Λαριεῖς, ὧν ἡδὴ αὐτοὶ οἱ πρόγονοι εἶχον καταπαλάσει ὁμοίως τὰς ἀρχαιοτέρας πολιτείας τῆς χερσονήσου¹. Ἀλλ' ὅμως καὶ πρὸς τοιαύτας ἐπιχειρήσεις δὲν ἐπεδείκνυσιν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπαρκὲς θάρρος. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ μελετώμεναι συνῆλθαι πρὸς τοὺς διαποντίους συμμάχους δὲν ἤχθησαν εἰς πέρας, οἱ Σπαρτιάται μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῆς ἐπισπερχοῦς ὁρμῆς τοῦ πρώτου πολεμικοῦ ζήλου καὶ μετὰ τὰς πρώτας εὐρυτάτας αὐτῶν παρασκευὰς καὶ τὰ μεγαλεπήβολα σχέδια ἐπανῆλθον τέλος οὐχ ἥττον κυρίως εἰς τὴν πεποιθήσιν ἐπὶ μόνῃν τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν περικλινῆ στρατιάν, καὶ ἐνεφύθησαν τῆς ἐλπίδος, ὅτι θὰ ἡδύναντο νὰ καταβάλωσι πᾶσαν ἀντίστασιν τῶν Ἀθηναίων δι' ἐτησίων θερινῶν ἐπιδρομῶν. Καὶ δὲν ἡδύναντο μὲν νὰ φαντασθῶσιν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔμελλον νὰ ἐγκαταλίπωσι μετ' ἀδιαφορίας ἐκτεθειμένα τὰ ἐτήσια αὐτῶν θέρη καὶ νὰ ἐγκλεισθῶσιν ἡσύχως ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ ἄστεως. Ἀλλ' ὑπελόγιζον, ὅτι, ἂν ἤθελον ἐξέλθει τῆς πόλεως πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς ἐπιδρομῆς, ἔμελλον νὰ νικήσωσιν αὐτοὺς, καὶ ἤλπιζον, ὅτι ἥττα τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ ἔμελλε νὰ συνεπιφέρῃ ἀναποτρέπτως τὴν ἀποστασίαν τῶν συμμάχων.

Ἐξ ἐτέρου δ' ἐν Ἀθήναις ὁ Περικλῆς εἶχε σταθμῆσαι τὰ πράγματα μετ' ἀκριβείας. Ἀφιστάμενος πάσης ὑποτύφου ὑπερτιμῆσεως τῶν ἰδίων δυνάμεων, ἐθεώρει ἀναμφιβόλως τὴν θέσιν τῶν Ἀθηναίων σοβαρωτέραν ἢ οἶαν παρίστανεν ἐν ταῖς δημηγορίαις αὐτοῦ, ὧν, ὡς εἰκὸς, κυριώτατος σκοπὸς ἦτο ἡ ἐνθάρρυνσις καὶ ὁ φρονηματισμὸς τῶν πολιτῶν. Ἡ Σπάρτη παρὰ πᾶσαν αὐτῆς τὴν ῥαθυμίαν καὶ παρὰ τὰς προφανεῖς ἐλλείψεις τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τομ. Α' σ. 166.

πελοποννησιακῆς συμμαχίας ἦτο οὐχ ἦττον ἐχθρὸς κολοσσιαῖος. Μετ' αὐτῆς ἐτάσσετο ἡ Πελοπόννησος ὅλη, ἐξαιρουμένων τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Ἀχαιῶν· καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν πόλεων τῆς Ἀχαιῆς ἡ γείτων τῆς Σικυῶνος Πελλήνη μετὰ τῶν ἀνδρείων αὐτῆς οἰκητόρων ἦτο σύμμαχος τῶν Λακεδαιμονίων. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἐθεωροῦντο ἀκόμη πάντοτε καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ἥρωες, ἐμφορούμενοι τοῦ πνεύματος τοῦ Λεωνίδου, καὶ τὸ ὄνομα τῶν Πελοποννησίων ἦτο κατ' ἀρχαῖον ἔθος τιμητικόν. Ἐκτὸς δὲ τῆς χερσονήσου οἱ Βοιωτοὶ ἦσαν οἱ ἄσπονδοι ἐχθροὶ τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ περιεφρόνουν μὲν αὐτοὺς οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἐχλεύαζον ἕνεκα τῆς ταπεινοτέρας μορφώσεως καὶ τοῦ νωθοτέρου πνεύματος· ἀλλ' ἀπετέλουν φυλὴν εὐπαγῇ σκαιοῦ μὲν χαρακτῆρος, ἀλλὰ μεγάλην ἔχουσαν δύναμιν ἐνεργείας καὶ κεκτημένην τὰς ἀρετὰς τὰς χαρακτηριζούσας τὸν στρατιώτην, καὶ ἦσαν λαὸς, ὅστις τότε πρῶτον ἤθελε νᾶρχισῃ τὸ ἱστορικὸν αὐτοστάδιον, ἅτ' ἐν τοῖς χρόνοις τῶν περσικῶν πολέμων ἀποκομίσας μόνον συμφοράς καὶ ἀτίμωσιν. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐπέδιδωκον οἱ Θηβαῖοι τὴν συνένωσιν τῶν δυνάμεων τῆς χώρας· τὰ δὲ τολμηρὰ σχέδια τῶν ὀλιγαρχικῶν τῶν Θηβῶν ὑπεστηρίζοντο σθεναρῶς, ἰδίως ἐν Τανάγρα, Ὀρχομενῷ, Κώπαις καὶ ἄλλαις πόλεσιν, ἐν αἷς εἶχε διατηρηθῇ ἡ ὀλιγαρχία. Αἰτία δὲ τῆς τοιαύτης ὑποστηρίξεως ἦτο ἡ καθολικὴ ἀγανάκτησις ὑφ' ἧς κατείχετο σύμπασα ἡ Βοιωτία ἕνεκα τῶν Πλαταιῶν, ἕνεκα τῆς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καταλήψεως τοῦ Ὠρωποῦ καὶ τῆς Εὐβοίας καὶ ἕνεκα τῶν προτέρων ἀποπειρῶν τῶν Ἀθηναίων, ἐπιδιωξάντων τὴν κατὰ κτησιν τῆς Βοιωτίας. Καὶ δὲν εἶχον μὲν οἱ Βοιωτοὶ κοινὸν στρατιωτικὸν ὀργανισμόν, ἀλλὰ τὰ τέλη τῶν διαφόρων πόλεων ἦσαν ἐξαίρετα συντασσόμενα ἐν μάχῃ ἐκ τοῦ συστάδην· ἐν τοῖς γυμνασίοις ἐπετυγχάνετο ἐξόχως ἡ ἀσκήσις τοῦ σώματος, καὶ οἱ οἶκοι τῶν εὐπατριδῶν παρῆχον τάξεις στρατιωτῶν ἐκκρίτων, ἐν αἷς συνηγωνίζοντο ἀνὰ δύο μαχηταὶ συνδεόμενοι διὰ φιλίας καὶ ἀχώριστοι ἀπ' ἀλλήλων. Ὡς δὲ οἱ Βοιωτοὶ, οὕτω καὶ οἱ Ὀπούντιοι

Λοκροὶ εἶχον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀπόφασιν νὰ συμπράξωσι μετὰ τῶν Πελοποννησίων, ὡς εἰ ἐμάχοντο ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἐπειδὴ ζωηρὰ ἦτο παρ' αὐτοῖς ἡ ἀνάμνησις τῆς ἀττικῆς βίας, ὅφ' ἥς εἶχον πάθει καὶ αὐτοὶ ¹, οὐδὲ ἦτο μικροτέρα ἡ ἀγανάκτησις αὐτῶν ἐπὶ τῇ καταλήψει τῆς Ναυπάκτου, ἥτις καὶ αὐτοὺς εἶχε προφανῶς βλάβει. Ὑπὸ δὲ τῶν Λοκρῶν ἠπειλεῖτο ἐκ τῶν νώτων ἡ Ἀττική, καὶ ἡ Εὐβοία δὲ οὐχ ἤττον τῆς Ἀττικῆς· ἄλλως δὲ οἱ Λοκροὶ ἠδύναντο καὶ ναυξήσωσι δι' ἱππέων τὴν δύναμιν τῶν Σπαρτιατῶν. Καὶ οἱ Φωκεῖς δὲ παρὰ τὴν πρὸς τοὺς Δελφοὺς ἔχθραν ἐτάσσοντο μετὰ τῶν Πελοποννησίων, πιθανῶς ἔνεκα μίσους πρὸς τοὺς Θεσσαλοὺς, οἵτινες ἦσαν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἔνεκα τῆς ἀπὸ τῆς συνομολογήσεως τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν ἐπικρατήσεως ἐν Φωκίδι, ὡς καὶ ἐν Βοιωτίᾳ, τῶν ὀλιγαρχικῶν πολιτευμάτων.

Τέλος δὲ δὲν ἐστεροῦντο οἱ Πελοποννήσιοι καὶ τοῦ ἀναγκαίου ὑλικοῦ πρὸς συγκρότησιν στόλου, ἐπειδὴ ἠδύναντο νὰ παράσχωσι πλοῖα καὶ ναυδάτας οἱ Κορίνθιοι μετὰ τῶν ἀποικίων αὐτῶν Ἀμβρακίας καὶ Λευκάδος, πρὸς δὲ τούτοις οἱ Μεγαρεῖς, οἱ Σικυῶνιοι, οἱ Πελληνεῖς, οἱ Ἡλεῖοι, οἱ Ἐπιδαύριοι, οἱ Τροιζήνιοι καὶ οἱ Ἑρμιονεῖς. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Σπαρτιαῖται ἐπεσκεύασαν τὰ ἐν Γυθείῳ νεώρια καὶ ἤρχισαν ἐκ νέου ναυπηγοῦντες τριήρεις, ἐν ᾧ μετὰ τὴν προδοσίαν τοῦ Παυσανίου εἶχον ἀποχωρήσει παντελῶς τῆς θαλασσοκρατίας καὶ εἶχον συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἑτοιμαρίδου ² ἀποστῇ πάσης ἀναμίξεως εἰς τὰ τῆς ὑπερποντίου ἐπιμιξίας.

Ἄλλ' ἡ κυριωτάτη τῶν Σπαρτιατῶν δύναμις ἐνέκειτο εἰς τὴν ὑπεροχὴν τῶν κατὰ γῆν δυνάμεων. Καὶ δὴ ἡ Πελοπόννησος ἦτο εἴπερ ποτὲ πολυάνθρωπος, καὶ ἠδύνατο καὶ ἄνευ τῶν μὴ μετεχόντων τοῦ πολέμου Ἀργείων καὶ Ἀχαιῶν νὰ παρατάξῃ, συμπεριλαμβανομένων τῶν συμμάχων, ἑξηκοντακισχιλίους ὀπλίτας ³. Πρὸς

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 552.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 458.

³ *Πλούταρχος* ἐν βίῳ Περικλέους 33. Πρβλ. *Sintonia* σ. 226 κ. ἑ.

τούτοις δὲ εἶχον οἱ Πελοποννήσιοι τὸ πλεονέκτημα, ὅτι μία τῶν κυριωτάτων πόλεων τῆς συμμαχίας, ἡ ἰσχυρὰ καὶ πάντων ἐνεργοτάτη Κόρινθος, ἔκειτο παρ' αὐτάς τὰς πύλας τῆς χερσονήσου δίκην ἐξαιρέτου σκοπιᾶς, καὶ ὅτι κατεῖχον τὰς εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἀγούσας στενοπορίας.

Ἄλλ' αἱ Ἀθῆναι δὲν περιβάλλοντο μόνον ἀπανταχόθεν ὑπὸ κεκηρυγμένων ἐχθρῶν, ἡπειλοῦντο δὲ καὶ ἔσωθεν ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῶν στρατοπέδῳ ἀπανταχοῦ ὑπὸ προδοσίας καὶ ἀπουσίας· ἐν τούτῳ δ' ἐνέκειτο ὁ μέγιστος τῶν κινδύνων. Καὶ αἱ μὲν πόλεις τῆς Πελοποννήσου μόνον κέντρον εἶχον τὴν Σπάρτην· αὕτῃ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων ἠνάγκαζεν αὐτάς νὰ συμπράττωσι μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἐν τε ταῖς εὐτυχίαις καὶ ταῖς συμφοραῖς, καὶ ἦσαν ἀδιασπάστως συνδεδεμένοι πρὸς ἀλλήλας διὰ μακροῦ παρελθόντος καὶ κοινῶν συμφερόντων, δι' ἧθ' ὁμοτρόπων καὶ φυλετικῆς συγγενείας. Ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων ἐκαραδόκουν τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν, ὅπως ἐκτινάξωσι τὸν ἐπαχθὴ ζυγόν· καίπερ δὲ ὄντες ἀνίκανοι πρὸς αὐτονομίαν, ἀλλὰ δὲν ἤθελον ὁμῶς νὰ ὑπέικωσιν εἰς τὸν ἰσχυρόν. Ἕλληνες ὄντες δὲν ἠδύναντο νὰ παρηγορηθῶσιν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῆς ἀνεξαρτησίας, καὶ ἡ πικρία αὐτῶν εἶχεν αὐξηθῆ διὰ κακεντρεχῶν ὑπονομεύσεων εἰς σφοδρὸν πυρετόν. Καὶ τινες μὲν ἠθελον νὰ ποστατήσωσιν, ἄλλοι δ' ἐνόμιζον κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν ἀπειλουμένην αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν. Οὐδεὶς ἤθελε νὰ εἰσακούσῃ δικαίαν καὶ ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων. Οὐδεὶς ἀνελογίζετο τί εἶχον πράξει αἱ Ἀθῆναι πρὸς δόξαν τοῦ ἐλληνικοῦ ὀνόματος ἐν τε πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ. Πᾶσα ἡ τιμὴ καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη εἶχε μεταστῆ εἰς μῖσος. Ἡ αἴγλη τῆς πρωτευούσης πόλεως τῆς συμμαχίας, ἐξ ἧς προσεδοκᾶτο ἡ μείωσις τῆς πρὸς ὑποταγὴν ἀπαρεσκείας, προεκάλει ἀπ' ἐναντίας τὸν χόλον, ἡ δὲ καθολικὴ ἀπέχθεια ἦτο τόσῳ μᾶλλον δυσκαταγώνιστος ὅσῳ μᾶλλον ἀδύνατος καὶ ἰδιότροπος. Συνετέλουν δ' εἰς τὴν ἀντιπάθειαν ἐκείνην αἷτια παντοῖα, ἀρχαία δυσμένεια τῶν Δωριέων πρὸς τοὺς Ἴωνας, μῖσος τῶν ἀρι-

στοκρατικῶν πρὸς τὴν δημοκρατίαν, φθόνος τῶν πενήτων πρὸς τοὺς πλουσίους, ἀπέχθεια τῆς πνευματικῆς ἐνδεείας πρὸς πολιτισμὸν ὑπέροχον καὶ ἀξίαν ἐπιφανῆ.

Εἰς τοῦτο λοιπὸν συνίστατο τὸ κυριώτατον κέρδος τῆς Σπάρτης, ὅτι συνηγόρει ὑπὲρ αὐτῆς τὰ μέγιστα ἢ κοινὴ ἐν Ἑλλάδι γνώμη¹. Ὡς γὰρ ἔχοντο ὑπὲρ τῆς νίκης αὐτῆς. Πᾶσα δ' ἐπιτυχία τῶν σπαρτιατικῶν ὅπλων, πᾶσα τῶν Ἀθηναίων συμφορὰ ἔμελλεν, ὡς εἶκος, νὰ προσαγάγῃ εἰς τὴν Σπάρτην νέους συμμάχους ἐκ τῶν τάξεων τῶν ἀπεχομένων ἔτι περιδεῶς πάσης φανερᾶς συμμετοχῆς εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἀπανταχοῦ τὰ εὐμετάβολα πλήθη ἐνεφύοντο τῆς κενῆς ἐλπίδος, ὅτι ἡ Σπάρτη ἔμελλε νὰ ἐπαναφέρῃ καὶ πάλιν εἰς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα τοὺς εὐτυχεῖς χρόνους νέας ἐλευθερίας.

Ταῦτ' ἀπεκδεχόμενοι παρὰ τῆς Σπάρτης εἶχον οἱ πλείστοι τῶν Ἑλλήνων τελείως πεπλανημένην περὶ αὐτῆς ἰδέαν, οὐδ' ἐγίνωσκον ποσῶς τὰ κατ' αὐτήν. Ἦγνόουν, ὅτι ἡ λυκούργειος ἐκείνη πολιτεία εἶχε κατὰ μικρὸν μεταβληθῇ εἰς φίλαυτον ἀριστοκρατίαν, ἐν ᾗ τὸ κράτος εἶχον ἀνελεύθερα συμφέροντα ὀλίγων γενῶν. Δὲν ἔβλεπον ἢ δὲν ᾔθελον νὰ ἰδῶσιν, ὅτι ἡ Σπάρτη ἐπεδείκνυε πρὸς τοὺς ἰδίους ἑαυτῆς συμμάχους διαγωγὴν οὐχ ἥττον δεσποτικὴν τῆς τῶν Ἀθηναίων, ὅτι διέτασσε τὰ τῆς συμμαχίας συνωδὰ πρὸς μόνην τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς ὠφέλειαν καὶ παρεκώλυε τὴν κατὰ τὰ καθεστῶτα ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτικοῦ βίου. Ἦθελε δὲ ἰδρύσει ἡγεμονίαν οὐχ ἥττον κρατεράν τῆς ἀθηναϊκῆς, ἢ οἱ Σπαρτιάται εἶχον τὸ αὐτὸ θάρρος καὶ τὴν αὐτὴν εὐφυΐαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ἀλλ' ἤρκει μόνον τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν εἰσέπραττον παρὰ τῶν συμμάχων φόρους, ὅπως θεωρῶνται ἀντιπροσωπεύοντες τὴν ἐλευθερίαν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν δεσποτισμὸν τῶν Ἀθηναίων. Τὴν δὲ ἀπάτην ταύτην ἐκαρποῦντο τελεσφορώτατα πρὸς ὠφέλειαν ἑαυτῶν. Ἐπιτηδείως παρίστανον τὸν πόλεμον ὅχι ὡς ἀγῶνα δύο πολιτειῶν ἀντιμετρούμε-

¹ Θουκυδίδου II, 8, 4.

νων πρὸς ἀλλήλας ἐπὶ ἴσοις καὶ ὁμοίοις, ἀλλ' ὁ μὲν ἀγὼν τῆς Σπάρτης παριστάνετο ὡς ἀγὼν τοῦ δικαίου, αἱ δὲ Ἀθῆναι ἦσαν ἡ νεωτεροποιὸς δύναμις ἡ συνταράξασα καὶ ἀνατρέψασα τὸ ἐλληνικὸν δίκαιον. Διὸ ἡ Σπάρτη ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ καθῆκον τῶν Ἑλλήνων τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ἀγῶνος αὐτῆς, ὁ δ' ἐπιπροσθὼν εἰς αὐτὸν μετήρχετο ἀδικίαν πρὸς αὐτὸ τὸ ἔθνος καὶ ἐγίνετο συν-ένοχος τῆς καθαιρέσεως τῶν δικαίων τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Κατὰ τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἐπολέμει ἡ Σπάρτη, ἀλλ' ἡ Ἑλλάς αὐτὴ, ἡγουμένης τῆς Σπάρτης.

Οὕτως ἀντετάσσοντο ἀντιθέσεις ὁμοιόταται πρὸς τὰς ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν περσικῶν πολέμων· ὑπῆρχε καὶ πάλιν πατρία ἐθνικὴ, ἡ τῶν φιλοπατριδῶν, καὶ ἀντίθετος πατρία. Ἀλλ' ἡ θέσις τῶν πατριῶν πρὸς ἀλλήλας εἶχεν ἀντιστραφῆ. Οἱ μὲν τότε ἡγέται τῶν ἐθνικῶν ἦσαν οἱ προδόται, ἐκεῖναι δ' αἱ πόλεις ὅσαι εἶχον παραδώσει ἐλληνικὴν γῆν εἰς τοὺς βαρβάρους συνεμάχουν τότε μετὰ τῶν ἐλευθερωτῶν ὡς ἀντιπρόσωποι τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου χωρὶς νὰ μεταβάλλωσι τὰς πεποιθήσεις αὐτῶν. Καὶ πράγματι ἅπασαι ἐκεῖναι αἱ πόλεις, ἐν αἷς εἶχον διατηρήσει ἀκόμη δύναμιν τινα οἴκοι εὐπατριδῶν, τὰ Μέγαρα καὶ αἱ πόλεις τῆς Βοιωτίας, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Λοκρίδος, τῆς Φωκίδος καὶ ἄλλων χωρῶν, συνεδέθησαν οἰκειότατα πρὸς τὴν Σπάρτην, ἅτε μισοῦσαι τὰς Ἀθήνας ὡς ἐστίαν τῆς δημοκρατίας. Οὕτω δὲ οἱ Πελοποννήσιοι ἐτύγχανον τῆς συμμαχίας τῶν τε πιεζομένων πόλεων, ὅσαι διεβουκολοῦντο ὑπὸ ἀλογίστου καὶ παραφόρου ἔρωτος ἐλευθερίας, καὶ τῶν ὑπὸ φιλοδοξίας καὶ φιλαρχίας κατεχομένων ἀριστοκρατικῶν.

Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα πάντα ὁ Περικλῆς διεγίνωσκε σαφῶς, ὅτι εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν εἰρήνην δι' ὑποχωρήσεων ἀνάνδρων. Πράγματι ὁ πόλεμος ἦτο ἀναπότρεπτος, ἂν ἡ πόλις ᾔθελε νὰ μὴ καταπέσῃ ἐκουσίως ἀπὸ τοῦ ὕψους αὐτῆς, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ προσδοκήσῃ ποθεν οἱ Ἀθηναῖοι αὐξήσιν πόρων καὶ δυνάμεων στρατιωτικῶν. Τριακόσιοι ταχυναυτοῦσαι τριήρεις ἦσαν ἐτοιμοπόλεμοι, ἐπαρκοῦσαι εἰς τὴν διὰ διαφό-

ρων μοιρῶν φύλαξιν τῆς διὰ θαλάσσης εἰσκομιδῆς, τὴν ἐπιτήρησιν τῶν συμμάχων καὶ τὴν δῆωσιν τῶν ἐχθρικῶν παραλίων. Μεταγωγικῶν δὲ πλοίων καὶ φορτηγίδων ὑπῆρχεν ἀνάλογος ἀριθμός. Εἰκοσιεννέα δὲ χιλιάδες ὀπλιτῶν ἦσαν κατὰ πάντα παρεσκευασμένοι πρὸς πόλεμον, ὧν δεκαεὶ μὲν χιλιάδες ὀπλιτῶν ἦσαν προωρισμένοι εἰς φυλακὴν τῶν φρουρίων καὶ τῶν τειχῶν, ἣν συν-εξετέλουν καὶ οἱ εὐπορώτεροι τῶν μετοίκων, δεκατρεῖς δὲ χιλιάδες συνεχρότουσαν τὴν μάχιμον στρατιάν¹. Πρὸς δὲ τούτοις ὑπῆρχον χίλιοι διακόσιοι ἱππεῖς καὶ δύνამεις χιλίων ἑξακοσίων τοξοτῶν, συνισταμένη ἐκ πενεστέρων πολιτῶν καὶ μισθοφόρων. Ἦτο δὲ ἡ στρατιὰ ἐμπειροπόλεμος καὶ ἄριστα συγκεκροτημένη· καὶ ὁ στόλος δὲ δὲν ἀπρητίζετο, καθ' ἃ ἡρέσκοντο παριστάνοντες οἱ Κορίνθιοι, ἐξ ὧνίων μισθοφόρων, ἀλλὰ τὰς τριῆρεις ἐπλήρουν πολῖται, ὑπεραμυνόμενοι τοῦ σκάφους παντὸς πλοίου δίκην τεμένους αὐτῆς τῆς πατρίου γῆς². Καὶ τῶν μετοίκων δ' οἱ συμμετέχοντες τῆς τιμῆς τοῦ συστρατεύεσθαι ἦσαν πιστοὶ καὶ ἀναποσπᾶστως συνδεδεμένοι πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς πόλεως. Καὶ αἱ μὲν Ἀθηναὶ εἶχον πλείστους ὅσους πολίτας ἱκανοὺς νάναλάβωσιν αὐτεξούσιον στρατηγίαν ἐν πολέμῳ, ἡ δὲ Σπάρτη δὲν εἶχε τύχει εὐκαιρίας πρὸς μόρφωσιν στρατηγῶν.

¹ Ὁ ὑπὸ τοῦ *Θουκυδίδου* (II, 13) μαρτυρούμενος ἀριθμὸς δεκαεξακισχιλίων (ἑξακισχιλίων καὶ μυρίων) ὀπλιτῶν ἀποτελούντων τὴν ἐκ τῶν καταλόγων τῶν νεανιῶν καὶ τῶν πρεσβυτῶν σὺν ταῖς μετοίκαις φρουρὰν φαίνεται λίαν ὑπέρογκος. Κατὰ δὲ τὸν *Duncker* [*Geschichte des Alterthums* τόμ. IX σ. 409] εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦτον συμπεριλαμβάνονται κληροῦχοι. Ὁ δὲ *Curt Wachsmuth* (ἐν ταῖς τοῦ *Conrad Jahrbücher für Nationalökonomie. Neue Folge.* τόμ. XV, 1887, σ. 32) θεωρεῖ, ὁμοφωνῶν τῷ *Beloch* [*Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt* Leipzig, 1886 σ. 61], ὅτι τὰ κείμενα τοῦ *Θουκυδίδου* εἰν' ἐφθαρμένοι ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ, καὶ προτείνει τὴν διαγραφὴν τῶν λέξεων καὶ μυρίων. Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην ἀντιτίθεται τὸ γεγονός, ὅτι παρὰ *Διοδώρῳ* τῷ *Σικελιώτῃ* (XII, 40) εὐρίσκομεν τὸν αὐτὸν ἀριθμόν. [Ἀκριβέστερον εἰπεῖν ὁ *Διοδώρος* ἐν τῇ εἰρημένῳ χωρίῳ ἀναφέρει δεκαεπτὰ χιλιάδας καὶ πλεον· τοὺς δ' ἐν ταῖς φρουραῖς ὄντας καὶ τοὺς μετοίκους ὑπάρχειν πλείους τῶν μυρίων ἐπτακισχιλίων. Ἴδε περὶ τοῦ χωρίου τούτου καὶ τὸν *Beloch* ἐνθ' ἀν.].

² Περὶ τῶν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεων τῶν Ἀθηναίων ἴδε *Θουκυδίδου* II, 19, 6-8. Πρὸς *Wachsmuth* *Die Stadt Athen.* τόμ. Α' σ. 565.

Τὰ δὲ οἰκονομικὰ τῆς πόλεως διωκοῦντο μετὰ τάξεως ἀρίστης. Ἐπὶ μὲν τῶν λιθίνων στηλῶν, αἵτινες περιέβαλλον τὸν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ναόν, εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν σαφῆ εἰκόνα τῆς τε περιουσίας τοῦ ταμείου καὶ τῶν ἐτησίων εἰσπράξεων ἐκ τῶν φόρων. Ἀκριβὴς δ' ἔλεγχος τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως ἦτο τὸ κυριώτατον μέλημα τῆς πολιτικῆς συνέσεως τῶν Ἀθηναίων· προνοῶν δὲ περὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπικειμένου πολέμου εἶχεν ὁ Περικλῆς ἐπιδιώξει κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μετὰ μεγίστου ζήλου τὴν ὑπὲρ τῆς πολιτείας ὁσημέραι ἀφθονωτέραν διάθεσιν τῶν χρηματικῶν πόρων τῆς χώρας¹.

Καὶ δὴ μετ' ἀφαίρεσιν τῶν καταναλωθέντων χάριν τῶν Προπυλαίων καὶ τῶν ἄλλων οἰκοδομημάτων ὡς καὶ τῆς πολιορκίας τῆς Ποτιδαίας ὑπῆρχεν ἐν τῷ ταμείῳ ἀπόθεμα ἑξακισχιλίων ταλάντων, ὧν χίλια ἦσαν ἀποκεκριμένα πρὸς χρῆσιν ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ². Τὸ δὲ ἄσημον χρυσίον καὶ ἀργύριον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τὸ ἐν ἀναθήμασι καὶ σκεύεσι καὶ λαφύροις ἀνῆρχετο εἰς τάλαντα πεντακόσια· ὁμοίαν δὲ ἀξίαν εἶχε καὶ ὁ χρυσοῦς κόσμος τῆς Παρθένου, οὗ ἐπ' ἴσης ἡδύνατο νὰ γείνη χρῆσις πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως. Πλὴν δὲ τούτων πάντων εἶχεν ἡ πόλις πρόσδοτον ἑξακοσίων ταλάντων κατ' ἐνιαυτὸν ἀπὸ τῶν φόρων τῶν συμμάχων³. Εἰς ταῦτα δὲ πάντα δὲν συνυπελογίζοντο αἱ τακτικαὶ πρόσοδοι τῆς πόλεως ἀπὸ δημοσίων κτήσεων, τελῶν, εἰσφορῶν καὶ τῶν τοιούτων, ἐπειδὴ αὗται δὲν ἡδύνατο νὰ καθορισθῶσιν ἀκριβῶς, οὐδὲ οἱ

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 672.

² Ἀντιστοιχεῖ ἕκαστον τάλαντον πρὸς 6094 φράγκα [ὧν ὀκταπλασία τοῦλάχιστον ἡ ἀνάλογος σημερινὴ ἀξία, ὥστε τὸ σύνολον ἀνῆρχετο κατὰ τὴν νῦν ἀξίαν τοῦ μετάλλου εἰς 292 512 000 φράγκα].

³ Ἀντὶ ἑξακοσίων ταλάντων μαρτυροῦνται ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν μόνον τετρακόσια ἑξήκοντα μέχρι τετρακοσίων ὀγδοήκοντα. Κατὰ δὲ τὸν Busolt (ἐν τῷ Philologus 1882 σ. 652) [καὶ Griechische Geschichte Τόμ. Γ' σ. 81 ἐν σημ. εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (II, 13, 3) ἀναγραφόμενα ἑξακόσια τάλαντα] συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ ἐκ διακοσίων ταλάντων ὑπὸ τῆς Σάμου πληρωτὶα καὶ καθυστερουμένη, πολεμικὴ ἀποζημίωσις. Πρὸς. Fränkel ἐν τῇ τοῦ Böckh Staatshaushaltung Τόμ. Β' ἐκδ. γ' σ. 90. [Ὁ Köhler ἐν ταῖς Abhandlungen der Berliner Akademie 1869 σ. 134 ἐξήνεγκε

ἱεροὶ ἐκεῖνοι θησαυροὶ ὅσοι δὲν εἶχον ἀκόμη συναθροισθῇ ἐν τῇ Ἀκροπόλει¹. Εἰς τοιαύτην οἰκονομικὴν εὐπραγίαν οὐδεμία πόλις τῆς Ἑλλάδος εἶχεν ἀνέλθει μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου. Ἦτο δὲ αὕτη μάλιστα ἔργον τοῦ Περικλέους, καὶ ἡδύνατο μετὰ συνειδότης ἡσύχου νὰ ἐπιδεικνύῃ εἰς τοὺς συμπολίτας τοὺς πλουσίους ἐκείνους πόρους, ὅπως ἐνθαρρύνῃ αὐτοὺς ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ὁ πόλεμος καθίστατο ἀναπόφευκτος.

Ἡ ἐν εἰρήνῃ ἀρχὴ αὐτοῦ δὲν εἶχεν ὑπάρξει χρόνος ῥαθυμίας, ἀλλὰ προνοητικῆς πρὸς πόλεμον παρασκευῆς. Αἱ μὲν Ἀθηναὶ καὶ ὁ Πειραιεὺς συναπετέλουν φρούριον δυσάλωτον· εἶχε δὲ ληφθῇ φροντὶς περὶ προμηθείας πάντων τῶν πρὸς τὸν πόλεμον ἐπιτηδείων. Αἱ σκευοθῆκαι ἦσαν μεσταὶ ὅπλων, τοξευμάτων καὶ μηχανῶν· ὁ δὲ στόλος, ἀποβάς εἴπερ ποτὲ φοβερός μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς Σάμου, ἔπλεεν εἰς ἀπάσας τὰς θαλάσσας, εἰς ἅπαντας τοὺς πόρους καὶ τοὺς ὅρμους. Ἦτο δὲ τοιαύτη τῶν τριήρων ἡ ναυπηγία καὶ ἡ ἄσκησις τῶν ναυδατῶν, ὥστε καὶ ἀντιμετρούμεναι πρὸς ἰσάριθμα ἐχθρικὰ πλοῖα ἦσαν καθυπέρτεραι κατὰ πολὺ. Αἱ δὲ χῶραι ἐν αἷς ὥκουν οἱ σύμμαχοι εἶχον διὰ ναυλοχίων, φυλακῶν καὶ κληρουχιῶν μεταβληθῇ κατὰ μικρὸν εἰς ἀθηναϊκὴν ἀρχήν, ἐν δὲ τῇ εὐρείᾳ αὐτῆς ἐκτάσει, ἐφισταμένης ἀνάγκης, ἐστρατολογοῦντο στρατιῶταί τε καὶ ναῦται. Καὶ αὐτόνομοι μὲν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων ἦσαν οἱ Λέσβιοι καὶ οἱ πιστοὶ Χῆοι. Ἐκτὸς δὲ τῆς ἰδίας συμμαχίας εἶχεν ἐπεκταθῇ ἡ δύναμις τῶν

τὴν εἰκασίαν, ὅτι διὰ νέας τάξεις τῶν φόρων οὗτοι ἀνεδιδάσθησαν τῶ 439-438 π. Χ. εἰς ἑξακόσια τάλαντα, ἀλλὰ τὴν γνώμην ταύτην ἀντέκρουσεν ὁ L o s c h k e De titulis aliquot atticis quaestiones historicae σ. 19 κ. ἐ., ἀλλ' ὅμως καὶ οὗτος ἀποδέχεται παρὰ τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν γνώμην τοῦ Busolt, ὅτι ἀνεδιδάσθησαν οἱ φόροι τῶν συμμάχων εἰς ἑξακόσια τάλαντα καὶ μόνον ἄλλο ἔτος ἢ ὁ K ö h l e r προτείνει, τὸ 435-434 π. Χ. (ἢ πιθανώτερον τὸ 434-433 π. Χ.).

¹ Περὶ τῶν προσόδων τῶν Ἀθηναίων ἴδε *Θουκυδίδου* II, 13, 3-5. *Ξενοφῶντα* ἐν Κύρου Ἀναβάσει VII, 1, [26]: προσόδου οὐσης κατ' ἐνιαυτὸν ἀπὸ τῶν ἐν ὁρίμων καὶ τῆς ὑπερορίας οὐ μεῖον ἢ χιλίων τάλαντων. Λέγονται δὲ ταῦτα περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πολέμου. Πρὸβλ. περὶ τῶν πόρων τῶν Ἀθηνῶν Kirchhoff Zur Geschichte des athenischen Staatsschatzes σ. 25.

Ἀθηνῶν πρὸς δυσμάς. Καὶ τοῦ μὲν κορινθιακοῦ κόλπου ἐδέσποζον οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τῆς Ναυπάκτου, αἱ δὲ ἰσχυρόταται τῶν ναυτικῶν πόλεων τοῦ δυτικοῦ πελάγους, ἡ Κέρκυρα καὶ ἡ Ζάκυνθος, ἦσαν ἕνεκα τῆς ἔχθρας πρὸς τοὺς Κορινθίους σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων. Εἶχον δὲ φιλίας σχέσεις καὶ πρὸς τοὺς ἐμπειροπολέμους Ἀκαρνᾶνας ὡς καὶ πρὸς τὴν Κεφαλληνίαν, καὶ κατὰ ταῦτα αἱ Ἀθῆναι ἠδύναντο νὰ θεωρῶσιν ὡς ἀνῆκον εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ τὸ Ἴόνιον πέλαγος καὶ ἐκράτουν τῶν ἀξιολογωτάτων ὁρμητηρίων κατὰ τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τῆς Πελοποννήσου. Τέλος δ' ἐν τῇ βορείῃ ἡπειρωτικῇ χώρᾳ εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι ἀνανεώσει τὴν ἀρχαίαν συμμαχίαν μετὰ τῶν Θεσσαλῶν, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ὑποστηρίξωσι τοὺς Ἀθηναίους δι' ἵππικοῦ ¹.

Ἄφ' οὗ λοιπὸν τοιοῦτο πλῆθος δυνάμεων καὶ πόρων ἐπετρέπετο ὑπὸ τῆς ὁμοθυμοῦ πεποιθήσεως φιλοπάτριδος δήμου εἰς τὴν σύνεσιν πολιτευτοῦ καὶ στρατηγοῦ οἷος ὁ Περικλῆς, οἱ Ἀθηναῖοι ἠδύναντο βεβαίως νὰ προσβλέπωσιν ἡσυχίᾳ τὸ μέλλον, καίπερ ἔχοντες ἀντίμαχον ἐχθρὸν δεινόν. Καὶ μετὰ μικρᾶς μὲν στρατιᾶς δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιδράμωσιν οἱ Πελοποννήσιοι, ἐπερχόμενοι δὲ μετὰ στρατιᾶς μεγάλης μόνον βραχὺν χρόνον ἠδύναντο νὰ συγκρατηθῶσιν ἐν Ἀττικῇ, ἐξασφαλιζομένων τῶν ποιμνίων καὶ τῶν ἐπιτηδείων. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον παρασκευάσει τὰ πράγματα κατὰ τρόπον ἐπιτρέποντα τὴν στέρησιν τῶν ἀγρῶν. Περὶ δὲ πολιορκίας τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἠδύναντο νὰ γείνη λόγος, ἐπειδὴ οἱ Πελοποννήσιοι δὲν ἠδύναντο νὰ παρακωλύσωσι τὴν εἰςκομιδὴν τροφῶν. Τὰ δὲ μεθόρια ἐξησφαλίζοντο διὰ φρουρίων δυναμένων νὰ εἰσδεχθῶσι τοὺς περιοικοῦντας ἀγρότας. Ὁ Περικλῆς εἶχεν ἤδη ἀποπερατώσει τὰ τε εἰρηνικὰ αὐτοῦ ἔργα καὶ τὰς πολεμικὰς παρασκευάς· πᾶσα δὲ ἀναβολὴ μόνον ζημίας ἠδύναντο νὰ προξενήσῃ. Καὶ πρῶτον μὲν δὲν ἠδύναντο νὰ παρουσιασθῇ εὐκαιρία καταλληλοτέρα πρὸς διεξαγωγὴν δικαίου ἀμυντικοῦ πολέμου, ἔπειτα δὲ πᾶσα ἐνδειξις φόβου ἔμελλε νὰ εἶνε ἤδη ἥττα καὶ ἐνθάρρυνσις τῶν

¹ Οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων ἀπαριθμοῦνται παρὰ τῷ Θουκυδίῃ (II, 9, 4).

ἐχθρῶν. Τέλος δὲ δὲν ἔλειπον καὶ τεκμήρια, καθ' ἃ πᾶς ἄργο-
πορία ἡδύνατο νά γάγῃ εἰς κινδύνους, καὶ ἐν ᾗ περιπτώσει θά ἡδύ-
νατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἀναβολή τοῦ πολέμου ἄνευ παραβλάψεως τῆς
τιμῆς τῶν Ἀθηναίων. Καὶ πράγματι ὁ Περικλῆς καὶ διέβλεπε καὶ
ᾧ φείλε νὰ συνίδῃ, ὅτι ἡ ἐπιτυχία τοῦ πολέμου ἐξηρτᾶτο κατὰ
μέγα μέρος ἐκ τῆς ἀδιαπτώτου ἐξακολουθήσεως τῆς ἐπ' αὐτὸν
τελείας ἐμπιστοσύνης τοῦ δήμου καὶ ἐκ τῆς διατηρήσεως τῶν τε
πνευματικῶν καὶ σωματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ὅπως δύναται νά γῃ
κατὰ βούλησιν τοὺς Ἀθηναίους.

Καὶ προκειμένου μὲν περὶ τῆς πρὸς τὸν Περικλέα ἐμπιστοσύ-
νης τῶν πολιτῶν, ἡ κατ' αὐτοῦ ἀντιπολίτευσις οὐδέποτε εἶχεν
ἐκλίπει, ἀλλὰ μόνον εἶχεν ἀποκρουσθῇ. Οἱ μὲν γαιοκτήμονες ἔβλε-
πον ἑαυτοὺς βλαπτομένους διὰ τῆς προτιμῆσεως μόνων τῶν συμ-
φερόντων τῶν ναυτιλλομένων καὶ τῶν ἐμπόρων· ἡ δὲ ἱερατικὴ φα-
τρία ἐμίσει τὸν ἐλευθερόφρονα· οἱ δὲ ἀρχαῖοι εὐπατρίδαι εἶχον
μείνει ἀδιάλλακτοι, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ διάπυροι φίλοι τῆς δημοκρα-
τίας δὲν ἔστεργον τελείως ἄνδρα κατ' οὐσίαν ἀναιροῦντα τὰς ἀρ-
χὰς αὐτῆς. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἤλπιζον ἐν σιγῇ, ὅτι, καταλυομένου
τοῦ Περικλέους, ἔμελλε νὰ συγκαταλυθῇ καὶ τὸ δημοκρατικὸν
σύστημα ἐφ' οὗ ἐκεῖνος ἐστήριζε τὴν δύναμιν αὐτοῦ· οἱ δὲ λοιποὶ,
ὅτι τότε κυρίως ἡ δημοκρατία ἔμελλε νὰ γείνη πραγματική. Ἄν
λοιπὸν ἐπῆρχετο συνένωσις τῶν δύο φατριῶν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ
ἀμέσου αὐτῶν σκοποῦ, αὕτη ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ ἐπακόλουθα κιν-
δυνώδη. Ὁ Περικλῆς ἐτύγγανεν ἀκόμη ἀξιώματος ἀκλονήτου. Ἡ
δ' ἐπιτυχεστάτη αὐτοῦ πολιτεία ἔν τε τοῖς ἔσω καὶ τοῖς ἔξω, ἡ
θαρραλέα καὶ ἀκόλουθος ἐκτέλεσις τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ προγράμ-
ματος μετεῖχε μεγαλείου παραλύοντος πᾶσαν ἀντίδρασιν. Οὐδ'
ἔστερεῖτο ζωηρῶν ἐνδείξεων τιμῆς· τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐκόσμουν
καὶ νέαι τιμαὶ, ὧν οὐδεὶς εἶχεν ἀξιώθῃ πολίτης, ὡς ὁ ἐξ ἐλαίας
ἐκεῖνος στέφανος ὁ ἀπονεμηθεὶς εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ
δήμου¹, ὅστις ἐνέφαινε τὰ ἐπινίκια τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν

¹ Βαλερίου Μαξίμου II, 6, 5.

πολιτευτὴν τὸν δοξασθέντα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς πολιούχου, πρὸς τὸν ἦρωα τῆς εἰρήνης.

Ἄλλ' ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ καὶ ἐσυκοφαντεῖτο καὶ ἐχλευάζετο. Οἱ ἴδιοι αὐτοῦ υἱοὶ ἐξέφερον ἐπὶ γέλωτι τὰς μετὰ τῶν σοφιστῶν συζητήσεις τοῦ πατρὸς· ἡ ἀγερωχία αὐτοῦ ἦτο ἐπαχθὴς εἰς τὰ πλήθη, οἱ πολῖται ἐδυσχέρανον ἐπὶ τῇ γοητείᾳ ἣν ἐξήσκει. Καὶ ἐλάχιστα μὲν ἐτόλμων νάντιστρατεύωνται πρὸς αὐτὸν φανερώς, ἀλλὰ μετὰ πολλῷ μείζονος θάρρους ἔφεγον τὰ ὑπ' αὐτοῦ λαμβανόμενα μέτρα, καὶ αὐταὶ δ' αἱ ἀγνόταται τῶν προθέσεων αὐτοῦ παρενοοῦντο μυσαρῶς. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι ἐν τοῖς Κερκυραϊκοῖς ἐλοιδοροῦν τὴν ἀποστολὴν δέκα μόνον τριήρων, καὶ διέβαλλον αὐτὸν ὡς ἀποστείλαντα τὴν μικρὰν βοήθειαν ἐκείνην ἐπὶ τῷ σκοπῷ μόνον, ὅπως ἐκθέσῃ τὸν Λακεδαιμόνιον καὶ καταστήσῃ αὐτόν τε καὶ τοὺς ἐταίρους αὐτοῦ ἀξίους περιφρονήσεως¹. Καὶ ἡ κακομήχανος δὲ κατ' αὐτοῦ ἐπιθεσις ἡ προερχομένη ἐκ τῆς Σπάρτης² εὗρισκεν ἡχώ ἐν Ἀθηναίς· καὶ δὴ μόνον οὕτως ἐξηγεῖται πῶς ὁ Ἡρόδοτος εὗρέθη ἠναγκασμένος νάναλάβῃ ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἐν προσθήκης μέρει τὴν ὑπεράσπισιν τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν καὶ ὑπομνήσῃ τοὺς Ἀθηναίους τὰς μεγάλας τοῦ οἴκου τούτου ὑπηρεσίας χάριν τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ δήμου ἀγώνων. Ἐντεῦθεν βλέπομεν, ὅτι οὐ μόνον τὸ ζήτημα τοῦ ἀρχαίου ἄγους ἀνεκινεῖτο, ἀλλ' εἰσηκούοντο καὶ ἄλλαι ὑπόνοιαι ἐκφερόμεναι κατὰ τῆς ἐντίμου διαγωγῆς τοῦ οἴκου τοῦ Περικλέους καὶ τῶν περὶ αὐτόν³.

Καὶ τὸν μὲν Περικλέα αὐτὸν δὲν ἠδύναντο νὰ προσβάλωσιν, ἀλλὰ δυστυχῶς οἱ περιβάλλοντες αὐτὸν δὲν ἦσαν πάντοτε ἄμε-

¹ Πλούταρχος ἐν βίῳ Περικλέους 29. Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 16.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 35.

³ Ἀλιττηρίου τῆς Θεοῦ ἀποκαλεῖ τοὺς Ἀλκμαιωνιδᾶς ὁ Ἀριστοφάνης ἐν Ἰππεῦσι, στ. 445. Ἴδε περὶ τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν Θουκυδίδου I, 121, περὶ δὲ τῆς ἀπολογίας αὐτῶν παρὰ τῷ Ἡροδότῳ (VI, 121-131) Kirchhoff Entstehungszeit des Herodotischen Geschichtswerks 1878 σ. 46. Ὁ Περικλῆς λέγεται παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει (ἐν Εἰρήνῃ, στ. 606) ἐκφλέξας τὴν πόλιν ἐκ φόβου πρὸς τὸν αὐτοδιδασκόμενον τῶν Ἀθηναίων.

πτοι. Ὑπερεξεῖχε τῶν Ἀθηναίων ἀπάντων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἄνδρες ἀνεξάρτητοι τὸν χαρακτῆρα δὲν ἦσαν πάντοτε πρόθυμοι νὰ γείνωσιν ὄργαν' αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ συνεπέφερεν, ὡς εἰκὸς, πολὺ μᾶλλον τὴν εἰς αὐτὸν προσέγγισιν ἀνθρώπων ὑποδεεστέρων, μὴ ὀκνούντων νὰ ποβάλλωσι πᾶσαν πρωτοβουλίαν χάριν ἐπιτεύξεως ἰδίων ὠφελημάτων. Τούτων δὲ ἦτο ὁ Μητίοχος, ῥήτωρ καὶ ἀρχιτέκτων, ὅστις καὶ συστράτηγος τοῦ Περικλέους ἔγινε καὶ ἄλλας δὲ μικρὰς μὲν, ἀλλὰς πολλὰς καὶ παρεχούσας δύναμιν ἀρχὰς περιεβάλλετο ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ. Διὸ περιήδοντο ἐν ταῖς ρύμαις τῆς πόλεως οἱ ἐξῆς σκωπτικοὶ στίχοι:

*Μητίοχος μὲν στρατηγεῖ, Μητίοχος δὲ τὰς δόδους,
Μητίοχος δ' ἄριτους ἐποπιᾷ, Μητίοχος δὲ τάλφια.
Μητιόχω δὲ πάντα κεῖται, Μητίοχος δ' οἰμώζεται ¹.*

Εἰς τοὺς ἐταίρους δὲ τούτους τοῦ Περικλέους ἐτάσσετο ὁ Χαρῖνος ὁ γράψας τὸ περὶ τῶν Μεγαρέων ψήφισμα, καὶ ὁ Μένιππος, ὃν πολλάκις ἀνέδειξεν ὑποστράτηγον ὁ Περικλῆς. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἐδυσφημεῖτο Πυριλάμπης ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιφῶντος, ὅστις εἶχεν οἰκοδομήσει ὀρνιθῶνα, ὄντα τῶν ἐν Ἀθήναις ἀξιοθεάτων καὶ ἐπιδεικνυόμενον εἰς τε τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς ξένους καθ' ἐκάστην νουμηνίαν. Ἰδίως δ' ἐγαυρία ὁ Πυριλάμπης διὰ τοὺς ταῶνας αὐτοῦ, οἵτινες ἦσαν πτηνὸν τέως ἄγνωστον ἐν Ἑλλάδι, ἔδιδε δὲ τοιούτους καὶ εἰς τὸν Περικλέα, ὅστις ἐδώρει αὐτοὺς εἰς τὰς ἐταίρας αὐτοῦ ².

Κατὰ τοιούτων σκανδάλων ἐπετίθετο ἡ κωμωδία, ἣτις ἀρεστότατα ἐπελαμβάνετο τῆς εὐκαιρίας νὰ κινή τὸν γέλωτα τῶν Ἀθηναίων, παριστάνουσα τὸν σεμνὸν Ὀλύμπιον πορευόμενον τὰς

¹ [*Πλουτάρχου* Πολιτικά παραγγέλματα XV, 9. Πρβλ.] Bergk [Commentationes de reliquiis comœdiarum] Atticae Τόμ. Α' σ. 11. Οὗτος προσγράφει τοὺς στίχους τούτους εἰς τὸν Κρατῖνον.

² [*Πλούταρχος* ἐν βίῳ Περικλέους 13, 13. *Ἀριστοφάνους* Σφήκ. στ. 98. Πρβλ.] Sintenis εἰς *Πλουτάρχου* Περικλέα σ. 142.

τρίβους ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας. Διὸ ἤρτυε τοὺς στίχους αὐτῆς διὰ φανερῶν ἢ κρυφίων ὑπαινιγμῶν περὶ τῶν ὀρνιθοτροφικῶν τοῦ Πυριλάμπους καὶ τῆς συζύγου τοῦ Μενίππου, ἣτις ἐλέγετο βοηθήσασα τὸν ἄνδρα νάναρρηθῇ στρατηγός, ὡς καὶ τῶν ὠραίων Ἀτθιδίων, περὶ ὧν ἔλεγον οἱ σπερμολόγοι, ὅτι ἐφοίτων εἰς τὰ ἔργα τοῦ Φειδίου καὶ ἐλάμβανον τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρισθῶσιν ἐν αὐτοῖς μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πολιτείας τοῦ ἔχοντος ἐξαιρέτως ἀνεπτυγμένον τὸ καλλιτεχνικὸν αἶσθημα¹. Ὁ δὲ Ἑρμιππος ἐκάλει τὸν Περικλέα βασιλέα τῶν Σατύρων, ὑπαινισσόμενος τοὺς περιβάλλοντας αὐτὸν ἀναξίους καὶ ἀχαракτηρίστους ἄνδρας². Ἀλλὰ καὶ νέους Πεισιστρατίδας ἀπεκάλεσεν ἡ κωμωδία σκωπτικῶς τοὺς ἐταίρους τοῦ Περικλέους, παραβάλλουσ' αὐτοὺς οἰονεὶ πρὸς αὐλικοὺς τυράννους³. Καὶ ὁ πρὸς τὸν Κίμωνα δὲ φίλα φρονῶν Κρατῖνος⁴ δὲν ἐφείδετο τοῦ Περικλέους. Αἱ δ' ἐπιθέσεις ἀπέβησαν οὕτως ἀχαλίνωτοι, ὥστε ἡ πολιτεία δὲν ἠδύνατο νάναθέσῃ τὴν τήρησιν τῶν δημοσίων συμφερόντων εἰς τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἐπιτετραμμένους τὰ τῆς ἐορτῆς καὶ ἔχοντας τὴν εὐθύνην τῶν κατ' αὐτήν, ἀλλὰ παρέστη ἡ ἀνάγκη ἐιδικοῦ νόμου χάριν παρακαλύψεως τῶν σκηνικῶν ὑπερβασιῶν. Ἐπροστάτευε δὲ ὁ νόμος ἐκεῖνος ἰδίως πολίτας τινάς, ὧν δὲν ἐπετρέπετο ἡ εἰς τὸ κοινὸν σκῶμμα παράδοσις ἐξ ὀνόματος ἢ ὑπὸ προσωπεῖον ἐξεικονίζον τοὺς χαρακτῆρας αὐτῶν. Ὁ νόμος δὲ οὗτος ἐψηφίσθη ἐπὶ τοῦ ἀρχοντος Μορυχίδου τῷ 440 π. Χ. (Ὁλυμπ. 85, 1), ὅτε ὁ Περικλῆς μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῶν Σαμίων εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὸ κορύφωμα τῆς δυνάμεως⁵. Διὸ εἶνε πιθανόν, ὅτι

¹ Πλούταρχος [ἐν βίῳ Περικλέους 13, 12· ὡς ἐλευθέρας τῷ Περικλεῖ γυναικί· εἰς τὰ ἔργα φοιτώσας ὁ ποδεχομένου τοῦ Φειδίου].

² Πλούταρχος ἐν βίῳ Περικλέους 33.

³ Πλούταρχος ἐν βίῳ Περικλέους 16.

⁴ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 762.

⁵ Περὶ τοῦ νόμου τοῦ Ἀντιμάχου ἴδε Bergk Rel. com. Att. [Τόμ. Α'.] σ. 142 [Πρὸς. Τοῦ αὐτοῦ Opuscula Τόμ. Β' σ. 450 κ. ἐ καὶ Griech. Literaturgeschichte Τόμ. Δ' σ. 118] καὶ ἐν τῇ τοῦ Schmidt Zeitschrift für Geschichtswissenschaft Τόμ. Β' σ. 201. Ἀλλ' οἱ λόγοι οὗς οὗτος φέρει κατὰ τῆς εἰς τὸν νόμον τοῦτον συμμετοχῆς τοῦ Περικλέους δὲν μοι φαίνονται ἐπαρκεῖς.

καὶ οὗτος ὁ νόμος προεκλήθη κυρίως ὑπ' αὐτοῦ· ἀλλ' ἡ διάρκεια αὐτοῦ ὑπῆρξε μόνον τριετής¹.

Πολὺ δὲ σοβαρώτεροι τῶν συγκρούσεων τούτων πρὸς τὸ κοινὸν καὶ τὴν σκηνὴν ὑπῆρξαν αἱ ἐξ ἀρχαίων καὶ νέων αὐτοῦ ἐχθρῶν προελθοῦσαι ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ βίου. Ἠκούσθησαν καὶ πάλιν αἱ ἀρχαῖαι κατηγορίαι περὶ σπατάλης τῶν δημοσίων χρημάτων, ὑποστηρίξεως τῶν ἀσεβῶν καὶ ἄλλων ὀλεθρίων τάσεων ἀντιστρατευομένων πρὸς τὰ πάτρια ἥθη. Ἀλλὰ τὸ πρῶτον αἱ τοιαῦται προσβολαὶ δὲν διηυθύνθησαν κατ' αὐτοῦ τοῦ Περικλέους, ἀλλὰ κατ' ἐκείνων οἵτινες ἐθεωροῦντο οἱ ἐπιφανέστατοι καὶ οἰκειότατα πρὸς αὐτὸν συνδεόμενοι ἀντιπρόσωποι τῶν τάσεων ἐκείνων, κατὰ τοῦ Φειδίου, τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ τῆς Ἀσπασίας.

Τίς θὰ ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ, ὅτι περὶ ἀνδρὸς, οὗ ἡ δρᾶσις ὑπῆρξεν οὕτω δημοσία καὶ οὕτως ἀπαραμίλλως ἔνδοξος ὥς ἡ τοῦ Φειδίου, δὲν θὰ ὑπῆρχε παράδοσις ἀσφαλῆς, καθιστάνουσα εἰς ἡμᾶς δυνατὴν τὴν κατὰ βῆμα μέχρι τοῦ θανάτου παρακολούθησιν τῶν κατ' αὐτόν; Καὶ ὅμως τὸ πρᾶγμα ἔχει ἄλλως, καὶ ἠδυνήθησαν ἤδη ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις νὰ γεννηθῶσι δύο ὅλως διάφοροι καὶ ἀντίθετοι ἀλλήλων διηγήσεις περὶ τῶν τελευταίων τυχῶν τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου.

Καὶ κατὰ μὲν τὴν ἐτέραν τῶν παραδόσεων τούτων ὁ Φειδίας ἦτο ἡδὴ ἐξόριστος, ὅτε μετέβη εἰς τὴν Ἥλιν, ἔνθα κατηγορήθη ἐκ νέου μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διὸς ἐπὶ ὑπεξαίρέσει, κατεδικάσθη καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Ἡλείων. Κατὰ δὲ τὴν ἄλλην παράδοσιν ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἐκ τῆς Ὀλυμπίας, ἔνθα ἔμειναν ἀπόγονοι αὐτοῦ ὥς φαιδρυνταὶ τοῦ Διὸς², ἐν δὲ Ἀθήναις ὑπέκυψε πάραυτα εἰς τὰς ἐπιθέσεις τὰς παρασκευασθείσας ἐναντίον τοῦ Περικλέους καὶ τῶν φίλων αὐτοῦ.

¹ [Πιθανῶς κρατούντος τούτου τοῦ νόμου] ἐδίδαξεν ὁ Κρατῖνος τοὺς Ὀδύσσειας ἀνευ παραδόσεως. "Ide Me in eke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 93.

² "Ide ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 836.

Ἡμεῖς δ' ἀκολουθοῦντες τὴν δευτέραν ταύτην παράδοσιν βλέπομεν τὸν βαθύγηρων καλλιτέχνην μετὰ τὴν ἐπ' αἰσίοις συντέλεσιν τοῦ κολοσσιαίου Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφὴν τοῦ ἰδίου ὀνόματος ἐπιστρέφοντα ἐν πλήρει δόξῃ εἰς τὰς Ἀθήνας καθ' ὃν χρόνον εἶχον ἐν τῇ πόλει περατωθῇ μόλις τὰς τώματα τοῦ Παρθενῶνος καὶ ἔμελλεν ὅσον οὕτω νὰ συντελεσθῇ ἡ οἰκοδόμησις τῶν Προπυλαίων. Ἀλλ' ὁ Περικλῆς δὲν ἡδυνήθη νὰ γάγῃ εἰς πέρας τὸ οἰκοδόμημα ἐκεῖνο κατὰ τὰ προδιαγραφέντα μετὰ τοῦ Μνησικλέους σχέδια. Ἡ ἱερατικὴ φατρία εἶχε παρακωλύσει τὸ ἔργον, ἐπιδείξασα ἐν τούτῳ τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς δύναμιν, συνδουασθεῖσαν πρὸς τὴν τῶν δυσχεραίνοντων μεταξὺ τῶν συντηρητικῶν ὡς καὶ τῶν δημοκρατικῶν· ὁ δὲ Περικλῆς ἡδύνατο νὰ νᾶμένη νέας ἐπιθέσεις ἐναντίον ἑαυτοῦ, συμπροσβαλλομένου, ὡς εἰκὸς, τοῦ Φειδίου, ὅστις εἶχεν ἀπόφασιν νὰ συγκινδυνεύσῃ μετὰ τοῦ φίλου πιστῶς καὶ γενναίως.

Καὶ δὴ κατὰ τοῦ Φειδίου ἐστράφησαν αἱ προσβολαὶ αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸν Περικλέα· ἐκ δὲ τῶν περισθετισῶν εἰδήσεων δυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν σαφῶς ὅποια ὑπῆρξαν πιθανῶς τὰ μέσα ὧν ἔγεινε χρῆσις, ὅπως κλονηθῇ τὸ ἀξίωμα ἀνδρὸς ὅστις, ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην ἄρχων, οὐδεμιᾶς εἶχε τύχει ἀντιπολιτεύσεως καὶ οὐδενὸς κωλύματος. Ὑποδεέστερος τεχνίτης, καλούμενος Μένων, ἐπείσθη νὰ καθήσῃ ἱκέτης παρὰ τοὺς βωμοὺς τῆς ἀγορᾶς, ὡς ἐποιοῦν συνήθως οἱ θέλοντες νὰ τύχωσιν ἀσφαλείας παρὰ τοῦ δήμου, ὅπως ὑποβάλωσι μήνυσιν κατὰ πολιτῶν ἐπιφανῶν. Ἡ δὲ δίκη διεξήχθη ὡς δημοσίᾳ. Ἀνὴρ καλούμενος Γλύκων προέτεινεν εἰς τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον νὰ δοθῇ πλήρης ἀσφάλεια εἰς τὸν ἱκέτην, καὶ τότε οὗτος κατεμήνυσε τὸν Φειδίαν, ὅτι κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀγάλματος τῆς Παρθένου, μεθ' οὗ τὴν ἀποπεράτωσιν εἶχεν ἀναχωρήσει ἐξ Ἀθηνῶν, ὑπέβαλε ψευδῇ ἀπολογισμὸν καὶ ἐκ τοῦ χρυσοῦ ἱματίου τῆς θεᾶς εἶχεν ὑπεξαίρεσει χρῆμα ἀνῆκον εἰς τὴν πολιτείαν.

Ἀλλ' ὅτε Περικλῆς καὶ ὁ Φειδίας ἀνέμενον ἐπίθεσιν τοιαύ-

την. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἱμάτιον τῆς θεᾶς ἀπετέλει μέρος τοῦ δημοσίου θησαυροῦ ¹, κατ' εἰσήγησιν τοῦ Περικλέους εἶχον φροντίσει, ὅπως τοῦτο ἦ περιαιρετὸν ἄνευ βλάβης τῶν γλυφῶν. Σταθμηθὲν δὲ τὸ χρυσίον εὐρέθη ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὰναγεγραμμένα ἐν τῷ ἀπολογισμῷ.

Ἄλλ' ἡ ἐχθρική φατρία μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρώτης προσβολῆς εἶχεν ἤδη παρασκευάσει καὶ δευτέραν καταγγελίαν πονηρῶς ἐπινοηθεῖσαν, ἐν ᾗ διεγινώσκοντο ἔτι σαφέστερον αἱ σκευωρίαι ἱερατικῆς φατρίας ἀπὸ μακροῦ διακειμένης δυσμενῶς πρὸς τὴν πολιτείαν τοῦ Περικλέους. Ἦτο δὲ αὕτη μήνυσις περὶ ἀσεβείας. Ὑπεδείχθη δὴλα δὴ, ὅτι ἐν τῇ Ἀμαζονομαχίᾳ τῆς ἀσπίδος τῆς Παρθένου ἐθεῶντο δύο μορφαὶ φέρουσαι τοὺς εἰκονικοὺς χαρακτῆρας τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Φειδίου. Τὰ δὲ λεγόμενα ἦσαν πράγματι ἀληθῆ. Ὁ καλλιτέχνης εἶχεν ἀληθῶς παραστήσει ἑαυτὸν μὲν ὡς πρεσβύτην φαλακρὸν, αἶροντα δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν μεγάλην πέτραν, τὸν δὲ Περικλέα ἔχοντα πάγκαλον μορφὴν δορυφόρου καλύπτοντος διὰ τῆς ἰδίας χειρὸς τὴν ὄψιν· ἀλλὰ καὶ οὕτω παρφαίνεται ἡ ὁμοιότης. Αἱ τοιαῦται παραστάσεις ἐνεῖχον προφανῶς φιλαυτίαν ὑβριστικὴν πρὸς τὴν ἱερότητα τοῦ ναοῦ. Ὁ δὲ δῆμος ἀπήτει τὴν κάθειρξιν τοῦ Φειδίου, τοῦθ' ὅπερ ἀπεδείκνυνεν, ὅτι ἤθελον νὰ χαρακτηρίσωσι τὰ μνηνόμενα ὡς σκευωρίας ὑπονομευούσας τὴν πολιτείαν. Καὶ ὁ μὲν ψευδῶς μνηύσας ἐτιμᾶτο δίκην εὐεργέτου τῆς πόλεως, ὁ δὲ Φειδίας, ὅστις εἶχε παράσχει εἰς τὴν πατρίδα δόξαν ἔμπεδον εἶπερ τις καὶ ἄλλος τῶν συγχρόνων μετ' ἐπιτυχίας λαμπροτάτης καὶ ἀπαραμίλλου, ἐνεκλείετο δίκην κακούργου εἰς τὴν εἰρκτὴν. Κατὰ δὲ τὴν συνήθη παράδοσιν ἀπέθανεν ἐν αὐτῇ, πρὶν ἢ ἡ ἀνάκρισις περατωθῇ, καταβεβλημένος ὑπὸ τοῦ γήρατος καὶ τοῦ ἄλγους· οὐδ' ἔπαυσε καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἡ φαρμακερὰ δυσμένεια, ἀλλ' ἐσπερμολογήθη, ὅτι ὁ Περικλῆς αὐτὸς ἐνήργησε τὸν θάνατον τοῦ φίλου,

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 676.

θέλων νὰ παρακωλύσῃ τὴν περαιτέραν ἀνάκρισιν καὶ προλάβῃ δυσαρέστους ἀποκαλύψεις¹.

¹ Περὶ τῆς δίκης τοῦ Φειδίου ἴδε Brunn Geschichte der griechischen Künstler Tόμ. Α' [ἐκδ. 6^η σ. 118]. Πρὸς ἐν τῇ τοῦ Gerhard Archäologische Zeitung. 1866 σ. 33 περὶ τῶν ἀπομιμήσεων τοῦ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος ἀναγλύφου, ἐφ' ᾧ διαγινώσκονται δύο εἰκόνες ἀνταποκρινόμεναι περίπου πρὸς τὰς τοῦ Φειδίου καὶ Περικλέους, οἷαι περιγράφονται παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ἐν βίῳ Περικλέους 31. Παρὰ τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Ἀριστοφάνους ἐν Εἰρήνῃ στ. 605 μνημονεύεται ὁ Φιλόχορος ὡς πηγὴ ἐξ ἧς ἀπέρρουσαν τὰ περὶ τῶν τελευταίων τυχῶν τοῦ Φειδίου. Ἀλλ' εἶνε ζήτημα μέχρι τίνος σημείου ἐξικινούντο αἱ μαρτυρίαι τοῦ Φιλόχору. Κατὰ τὸν Sauppe (Tod des Pheidias ἐν ταῖς Göttinger Nachrichten. 1867 σ. 175) ὁ Φιλόχορος μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Φειδίας ἐφυγε τῷ 438 π. Χ. ἐξ Ἀθηνῶν, μετέβη εἰς τὴν Ἥλιν, ἐκεῖ δὲ κατηγορηθεὶς ἐπὶ κλοπῇ ἐθανατώθη ὑπὸ τῶν Ἡλείων. Καὶ ὁ Michaelis (Parthenon σ. 39 καὶ πάλιν 8^η ἐν τῇ Archäologische Zeitung. 1875 σ. 158) ἀποδέχεται, ὅτι ὁ Φειδίας ἀπέθανεν ἐν Ἡλίδι. Ἀλλ' ἴδε τὰς ἐμὰς ἀντιρρήσεις ἐν τῇ Archäologische Zeitung. 1877 σ. 134. (Ὁ E. Petersen προτείνει ἐν τῇ Archäologische Zeitung. 1867 σ. 22 τὴν γραφὴν ὅπ' Ἀθηναίων ἀντὶ τῆς φερομένης γραφῆς ὅπ' Ἡλείων). Δὲν δύναμαι νὰ πεισθῶ, ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Φιλόχору προσχῶρει πέραν τῆς παρὰ τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Ἀριστοφάνους λέξεως ποιήσαντος, καὶ ἀποδέχομαι, ὅτι ἀπὸ τῶν λέξεων καὶ Φειδίας ὁ ποιήσας ἄρχεται νεώτερα προσθήκη. Ἐκπιπτοῦσας δὲ τῆς μαρτυρίας τοῦ Φιλόχору, καθίσταται δικαίως ἀξιοπίστος ἡ ἐκ τοῦ Ἐφόρου ἀπορρέουσα παραδόσις ἡ σωζομένη παρὰ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ (XII, 39) καὶ Πλουτάρχῳ ἐν βίῳ Περικλέους 31. Ἡ δὲ ἄλλη παράδοσις, καθ' ἣν ὁ Φειδίας ἐφονεύθη ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐξ εὐγνωμοσύνης ἐπὶ τῇ ἀποπερατώσει τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διὸς ἦτο κεχαρισμένον θέμα μεταγενεστέρων ρητόρων. Ἰδε Sauppe ἐνθ' ἂν. σ. 171. Ἀν δὲ ὁ Φειδίας εἶχε φονευθῇ ἐν Ἡλίδι, θὰ ἤθελε διασωθῇ ἱκνὺς τοιαύτης παραδόσεως ἐν ταῖς ἐπιχωρίοις διηγήσεσι ταῖς ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ὁ Lüscke (Pheidias' Tod ἐν ταῖς Historische Untersuchungen zum Jubiläum von A. Schäfer. Bonn. 1882 σ. 27) ἀποδέχεται, ὁμοφώνων μετ' ἐμοῦ, παρέμβλημα ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ τοῦ Φιλόχору καὶ ἐκφέρει τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Φειδίας ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις [τῷ 437-436 π. Χ.]. Ὀλυμπ. 85, 3. Καὶ ὁ Müller-Strübing (Die Legenden vom Tode des Pheidias ἐν τοῖς Jahrbücher für klassische Philologie. 1882 σ. 289 κ. ε.) ἀποφαίνεται κατὰ τῆς παραδόσεως περὶ τοῦ ἐν Ἡλίδι θανάτου τοῦ Φειδίου. Ἀλλ' ἕως ὁ Lüscke συνωδᾷ τῷ Πλινίῳ (Nat Hist XXXIV, 49: floruit Pheidias Ol. LXXXIII) ἀποδέχεται, ὅτι κατὰ τὴν Ὀλυμπιάδα ἐκαίνην συμπύπτει ἡ συντέλεσις τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ὀλυμπίου Διός· συμφωνεῖ δὲ αὐτῷ καὶ ὁ Flasch ἐν ἄρθρῳ Olympia τῶν τοῦ Baummeister Denkmäler [des klassischen Alterthums σ. 1099], σ. 47 τῆς ἐν ἰδίῳ τεύχει ἀνατυπώσεως τοῦ ἄρθρου τούτου. Ἀλλὰ διὰ τί ἡ πηγὴ τοῦ Πλουτάρχου νὰ μὴ χρονολογήσῃ τὸν Φειδίαν ἐκ τῆς ἐπικοινωνίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ Περικλέους καθ' ὃ δ' Ἀσκιππος χρονολογεῖται ἐκ τοῦ Ἀλεξάνδρου; Κατὰ δὲ τῆς πρὸ τῆς Παρθένου συντελέσεως τοῦ Διὸς συνηγορεῖ ἡ κατὰ τὴν 86 Ὀλυμπιάδα νίκη τοῦ Παντάρχους καὶ ἄλλα πολλά. Καὶ ὁ Dünker [Geschichte des Alterthums] Tόμ. IX σ. 336 ποιεῖται λόγον περὶ τῆς συγχύσεως καὶ τοῦ ἐκ ποικίλων μαρτυριῶν συναπαρτισμοῦ τῶν σχολίων τοῦ Ἀριστοφάνους. Προτείνει δὲ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ἐν βίῳ Περικλέους 31, [7^η τῷ δὲ μηνυτῇ

Νέα δ' ἔπειτα προσβολή κατηυθύνθη κατὰ τοῦ Ἀναξαγόρου, ὅστις εἶχε ζήσει μακρὰ ἔτη ἐν Ἀθήναις ἡσύχως βίον μονήρη καὶ

Μένωνι γράψαντος Γλύκωνος ἀτέλειαν ὁ δῆμος ἔδωκε] τὴν διόρθωσιν τῆς λέξεως ἀτέλειαν εἰς ἄδειαν.

Κατὰ τὸν R Schöll Der Process des Pheidias ἐν τῷ Sitzungsbericht der K. Bayerischen Akademie der Wissenschaften Phil. historische Classe 1888, τεύχος α') τῆς μετ' ἑξῆς τοῦ Μένωνος προηγήθη ἡ δέξις, ἐπεὶ οὗτος ὑπῆρξε συνένουχος τῶν μη-
νοθέντων ἀνοσιουργημάτων, ἵνα καταστήσῃ ἀξιολιστοτέραν τὴν μὴνυσιν. Οὕτω καὶ κατὰ τὴν
εἰσαγγελίαν τοῦ περὶ τῆς περικοπῆς τῶν Ἑρμῶν καὶ περὶ τῶν μυστηρίων ἀπεδήματος συν-
ηπῆρχεν ἡ δέξις καὶ μετ' ἑξῆς. Συμφωνεῖ δὲ ὁ Schöll μετ' ἐμοῦ ὡς πρὸς τὴν χρο-
νολογίαν τῶν ἔργων τοῦ Φειδίου, ἀντιτασσόμενος πρὸς τὸν Lischke ("Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 58 σημ. 1. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν γνώμην ταύτην νομίζω, ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἐξέτα-
σιν τοῦ ζητήματος ὑπὸ τοῦ Schöll περιόρισα εἰς τὸ προσήκον τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῶν λε-
ρομένων παρὰ τοῦ Φιλοχόρου ἐν τοῖς Σχολίοις εἰς Ἀριστοφάνους Εἰρήνην [στ. 650].
Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 58 σημ. 1. Καὶ δὴ πλὴν τῶν παρ' ἐμοῦ περὶ τούτου ῥηθέντων ἐν
τῇ Archäologische Zeitung Τόμ. XXXV [1877] σ. 134 (Pheidias Tod und Philochoros)
προσθέτω καὶ τοῦτο, ὅτι, ἂν ἡ ματρία τοῦ Πλουτάρχου [ἐν βίῳ Περικλέους 31, 7]
περὶ τῆς ἀτελείας τοῦ Μένωνος εἴη ἀξιόπιστος, καθ' ἃ ἀποδέχεται ὁ Schöll, ἐπεὶ
ἀναφέρεται ὀνομαστικῶς πρὸς αὐτὴν [γράψαντος Γλύκωνος], ὁ Φιλόχορος
ἦτο ἀδύνατον νᾶνακοινῶσαι γεγονὸς μαρτυρούμενον ὑπὸ δημοσίου ψηφίσματος μετ' ἀσα-
φείας καὶ ἀτελείας τοιαύτης ὅσα ἦ ἐν ταῖς λέξεσι δόξας—ἐκρίθη. Καὶ τὴν μαρτυρίαν
ὅτι τὴν προσγεγραμμένην εἰς τὸν Φιλόχορον περὶ τῆς πορείας τῆς διαδικασίας, ἐπεὶ τοῦτο
βεβαίως σημαίνει ἡ λέξις κρίνειν ἐν τοῖς εἰρημένους Σχολίοις τοῦ Ἀριστοφάνους,
πρέπει πάλιν νὰ ἐρμηνεύσωμεν ἐκ τοῦ Πλουτάρχου. Τοῦ σχολιαστοῦ θέλοντος νᾶνα-
σκευάσῃ τοὺς ὑπολαμβάνοντας τὴν μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ ἀγάλματος τῆς Παρθένου κατα-
δίκην τοῦ Φειδίου ὡς ἄμεσον ἀφορμὴν τοῦ πολέμου, δὲν ἦτο περιττὸς, καθ' ἃ ἀποδέ-
χεται, καὶ ἡ βραχεῖα ἐκείνη παράθεσις ἐκ τοῦ Φιλοχόρου, ἅτε χρησιμεύουσα εἰς τὸν σχο-
λιαστὴν πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι μετὰ τῆς συντέλειος τῆς Παρθένου καὶ τῆς ἐκρήξεως
τοῦ πολέμου παρήλθον ἑπτὰ ἔτη. Κατὰ δὲ τὴν ἐμὴν πεποίθησιν τὸ ζήτημα ἐπ' ἀνέρχεται ἐν
τοῖς καιροῖς εἰς τὰ ἐκτεθέντα ὑπὸ τοῦ Brunn (Geschichte der griechischen Künstler
Τόμ. Δ' [ἐκδ. β' σ. 118]), ἐπομένου εἰς τὴν γνώμην τοῦ [K.] O. Müller καὶ Preller
(ἐν τῇ τοῦ Pauly Realencyclopädie Τόμ. Ε' σ. 1451). Ἐν τοῖς θυελλώδεσι
χρόνοις περὶ τὸ ἔτος 431 π. Χ., ἐπιδιώκοντες τὴν κατάλυσιν τοῦ Περικλέους, ἐπανήλθον,
ὡς εἶκος, καὶ εἰς παλαιὰς ἱστορίας, ὅσα ἢ τοῦ ἀπολογισμοῦ περὶ τοῦ χρυσοῦ ἱματίου τῆς
θεοῦ. Ἡ δὲ μὴνυσις τοῦ Μένωνος εἶχε τὸν τύπον καταγγελίας ἐναντίον τοῦ Φειδίου ὡς
ὑποβαλόντος εἰς τοὺς ἐπιστάτας ψευδεῖς ἀπολογισμούς, δι' ὧν ἐφενάκισθη ἡ πολιτεία. Ἡ
δὲ καταγγελία ὑπῆρξε τελεσφόρος, καίτοι εἰς τοῦτο συνετέλεσε κυρίως ἢ εἰς αὐτὴν ἔπατα
συμπεριληψίς τοῦ σκανδάλου τῶν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος ἀναγλύφων. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται,
καθ' ἃ τεκμαίρεται ὁ Schöll, ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ Γλύκωνος γραφέντος ψηφίσματος περὶ ἀτε-
λείας τοῦ Μένωνος. Καὶ ὁ μὲν Φειδίας ἀπήχθη εἰς τὸ δεσποτικόν, οἱ δὲ στρατηγοὶ προσ-
ετάχθησαν νὰ ἐπιμελῶνται ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην τῆς ἀσφαλοῦς αὐτοῦ καθιέρσεως κατὰ τὴν
ἀκριβῆ ἐκθεσιν τοῦ Πλουτάρχου [ἐνθ' ἀν.]. Ταῦτα δὲ ὑπῆρξαν πικροτάτη ταπεινώσις

ἀνεπίληπτον, ἄνευ φιλοδοξίας, ἐπιδιδομένος εἰς μόνας τὰς φιλοσοφικὰς καὶ μαθητικὰς αὐτοῦ μελέτας, οὐδὲ φροντίσας καὶ νὰ ἰδρύσῃ ἰδίαν σχολήν. Ἄλλ' ἦτο ὁ οἰκειότατος φίλος τοῦ Περικλέους, οὐδὲ ἠδύναντο νὰ λυπήσωσι τοῦτον ὀδυνηρότερον ἢ διὰ τῆς διώξεως τοῦ φιλτάτου Ἀναξαγόρου. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἠνώθησαν ἄνδρες πατριῶν ὅλως διαφόρων, χρηστοὶ θιασῶται τῆς πατρίου θρησκείας καὶ τῶν ἀρχαίων ἡθῶν, ὡς Θουκυδίδης ὁ υἱὸς τοῦ Μελησίου, ὅστις, ἐμμένων καὶ μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἐξορίας ἐπιστροφὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν γνώμην, ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Περικλέους, ἐξ ἑτέρου δὲ οἱ πρόμαχοι τῆς ἀπεριορίστου δημοκρατίας, ὡς ὁ Κλέων, ὢν μόνος σκοπὸς ἦτο ἡ κατάλυσις τῆς δυνάμεως τοῦ Περικλέους. Κυριώτατον δὲ ὄργανον τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἦτο ὁ Διοπεΐθης, ἱερεὺς καὶ δημαγωγὸς ἐμπαθοῦς χαρακτῆρος, ὅστις, ὑποκρινόμενος τὴν μανίαν θεολήπτου, προσεῖλκεν ἐφ' ἑαυτὸν τὰ ὄμματα τοῦ πλήθους, ἐξέφερε χρησμούς διὰ φωνῆς ὀξείας καὶ ἐξηρέθειζε τὰ πλήθη. Προέτεινε δὲ οὗτος ψήφισμα, γενόμενον δεκτὸν, καθ' ὃ πάντες οἱ ἀπαρνούμενοι τὴν πάτριον θρησκείαν καὶ περὶ τῶν θείων πραγμάτων φιλοσοφοῦντες ἔμελλον νὰ εἰσαγγέλλωνται ὡς ἔνοχοι πρὸς τὴν πολιτείαν¹. Τὸ ψήφισμα δὲ τοῦτο ἦτο εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν τοῦ Περικλέους ἰσχυρὸν ὄπλον ἐναντίον τῶν φιλοσόφων αὐτοῦ φίλων.

τοῦ Περικλέους, οἷαν δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν γενομένην τῷ 438 π. Χ., ὅτε εὗρισκετο εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ δυνάμεως. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πλούταρχος [ἐν βίῳ Περικλέους 32, 1] ῥητὸς ἀναφέρει αὐτὴν εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον καθ' ὃν ὁ μὲν Ἑρμῖππος κατηγόρησε τὸν Ἀσπασίαν, ὁ δὲ Διοπεΐθης τὸν Ἀναξαγόραν (Περὶ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον Ἀσπασία κτλ.). — Τὰ δὲ μνημονευθέντα ἐναντίον τῆς παρ' ἐμοῦ γενομένης δεκτικῆς χρονολογίας τῶν ἔργων τοῦ Φειδίου, ἰδίως δὲ τὸ ὅτι ὁ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναὸς ἦτο ἤδη συντετελεσμένος τῷ 456 π. Χ., τοῦ δὲ ἀγάλματος τοῦ Διὸς μόνον τῷ 438 π. Χ. ἤρχισεν ἡ κατασκευὴ, ἐξηγουνται ἐκ τῆς ἔνεκα τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ ἐξαντλήσεως τῶν χρημάτων² ὅτε δὲ καὶ πάλιν ἐπληρώθη τὸ ταμεῖον, οἱ Ἥλείοι ἠναγκάσθησαν νὰ νάμειναι μέχρις ὃ Φειδίας περατώσῃ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀγάλματος τῆς Παρθένου.

¹ Κατὰ τὸν Πλούταρχον ἐν βίῳ Περικλέους 32 ὁ Διοπεΐθης ἔγραψεν εἰς ἀγγέλλεσθαι τοὺς τὰ θεῖα μὴ νομίζοντας ἢ λόγους περὶ τῶν μεταρρίων διδάσκοντας. Ὁ δὲ Σάτυρος (παρὰ τῷ Διογέει Λαερτίῳ (II, 3, 9) ἀναφέρει ὡς εἰσηγητὰς τῆς δίκης τὸν Θουκυδίδην, Σωτίωνα καὶ Κλέωνα. "Ips Zeller Die

Τούτων ὁ μὲν Δάμων¹ ἐξωρίσθη, ὁ δὲ Ἀναξαγόρας περιεπλέχθη εἰς δίκην οὕτω χαλεπὴν, ὥστε ὁ Περικλῆς ἠναγκάσθη νὰ διαγνώσῃ, ὅτι θὰ ἦτο ἀκατόρθωτος ἢ ἐπίτευξις τῆς ἀθωώσεως αὐτοῦ. Καὶ ὑπερῆμύνη μὲν αὐτοῦ πιστότατα, ἀλλ' ἐθεώρησεν, ὡς εἰκὸς, ἑαυτὸν εὐτυχῇ, κατορθώσας νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν τοῦ Ἀναξαγόρου· ἠναγκάσθη δὲ αὐτὸς ἐκεῖνος νὰ συμβουλεύσῃ τὸν φίλον ὅπως ἐγκαταλίπῃ τὰς Ἀθήνας, καὶ μετὰ θλίψεως βαθείας εἶδε τὸν μέγαν φιλόσοφον ἀποδημοῦντα εἰς Λάμψακον.

Ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας δὲ ταύτης ἐνθαρρυνθεῖσα ἡ ἐχθρική φαντασία ἀνέλαβεν ὀρμητικώτερον τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ Περικλέους, καὶ ἔστρεψε τὸ πρῶτον τὰ ὅπλα αὐτῆς ἐναντίον τῆς συμβίου αὐτοῦ, ἐναντίον τῆς Ἀσπασίας, ἣτις ἐπὶ τῆς κωμικῆς σκηνῆς ἐχλευάζετο ὡς ἡ Ἥρα τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, ὡς ἡ νέα Ὀμφάλη ἢ δαμάσασα τὸν δαιμόνιον Ἡρακλέα καὶ ὡς Δηιάνειρα. Ἀλλὰ τῶρα αἱ ἀστείότητες προσελάμβανον χαρακτῆρα σοβαρόν. Ὁ κωμωδοποιὸς Ἑρμιππος ἀνέλαβε δημοσίᾳ τὸ ἔργον μνηυτοῦ καὶ ἐκάλεσε τὴν ἀγέρωχον Μιλησίαν εἰς ἀπολογίαὶν πρὸ τῆς ἡλιαίας ἐπὶ ἀθείᾳ καὶ ἐπὶ ἀνευλαθείᾳ πρὸς τὴν σεμνότητα καὶ τὰ χρηστὰ ἦθη, καταγγείλας αὐτὴν ὡς ἐλκύουσαν εἰς τὸν ἴδιον οἶκον ἐλευθέρας Ἀτθίδας χάριν ἔργων ἐπονειδίστων. Πρὸ καταγγελίας τοιαύτης ὁ Περικλῆς δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἦθελε νὰ μείνῃ ὀρθὸς μετ' αὐτῆς ἢ νὰ πέσῃ. Παρέστη λοιπὸν πρὸ τοῦ δήμου συνήγορος αὐτῆς· ἀλλὰ δὲν ἦτο πλέον ὁ ἀγέρωχος, ὁ ἔχων πεποιθήσιν περὶ τῆς νίκης, ὁ γαλήνιος πολιτευτής· ἀπ' ἐναντίας δὲ μετὰ πολλῶν δακρύων ἰκέτευσε τοὺς δικαστὰς νὰ μὴ ἐπαγάγωσιν εἰς αὐτὸν τοιαύτην ὕβριν, καὶ οὕτω κατώρθωσε τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς φίλης ἀπὸ

Philosophie der Griechen Τόμ. Α' ἐκδ. δ' σ. 867. [Τὸν Σωτῖωνα δὲν ἀναφέρει ὁ Διογένης Λαέρτιος ὡς κατήγορον τοῦ Ἀναξαγόρου, καθ' ὃ λέγει ἀνακριτικῶς ἐνταῦθα ὁ Κούρτιος, ἀλλ' εἶνε συγγραφεὺς μνημονεύμενος ὑπὸ τοῦ Διογένους ὡς ποιούμενος λόγον περὶ τοῦ Θουκυδίδου ὡς κατηγόρου τοῦ Ἀναξαγόρου. Κατὰ ταῦτα ὁ Σάτυρος μόνον τὸν Κλέωνα λέγει εἰσαγαγόντα τὴν δίκην].

¹ Meier Ostrakismos σ. 186. Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 604.

τῆς δεινῆς καταγγελίας, ἣτις εἶχε γείνει κατ' αὐτῆς ἕνεκεν ἔχθρας πρὸς αὐτὸν καὶ διὰ τοῦτο εἶχε διεξαχθῇ ὡς ζήτημα φατριαστικόν¹.

Τέλος δὲ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Περικλέους προέβησαν κατ' εὐθείαν ἐναντίον αὐτοῦ ἐκείνου, καταγγέλλοντες αὐτὸν ἐπὶ τῇ ὑπεξαίρεσει δημοσίων χρημάτων. Ἐπὶ δὲ τῇ προτάσει τοῦ Δρακοντίδου, πιθανῶς αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ στρατηγήσαντος τοῦ εἰς Κέρκυραν πεμφθέντος στόλου², ἐψηφίσθη, ἵνα ὁ Περικλῆς ὑποβάλῃ εἰς τοὺς πρυτάνεις πλήρη ἀπολογισμὸν τῶν ὑπ' αὐτοῦ διατεθέντων δημοσίων χρημάτων, ἡ δὲ κρίσις περὶ τῆς ἀθωότητος ἢ τῆς ἐνοχῆς αὐτοῦ γείνῃ ἐπισήμως ἐν τῇ Ἀκροπόλει παρὰ τὸν βωμὸν τῆς Ἀθηνᾶς, ὅπως οἱ δικασταὶ αἰσθανθῶσιν ἑαυτοὺς πολὺ μᾶλλον δεδυσμευμένους εἰς τήρησιν τῆς ιερότητος τοῦ ὅρκου αὐτῶν ἀσχέτως πρὸς πάντα ἰδιωτικὸν λόγον. Ἀλλ' ὁ τρόπος οὗτος τῆς διαδικασίας μετεβλήθη ἔπειτα κατὰ πρότασιν τοῦ Ἀγνωνος, ψηφισθείσης τῆς ὑπὸ χιλίων πεντακοσίων ἡλιαστῶν ἐκδικάσεως, οἵτινες ἔμελλον νὰ κρίνωσιν, ἂν ἡ καταγγελία ἔπρεπε νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀναφερομένη εἰς κλοπὴν ἢ δωροδοκίαν ἢ καθ' ὅλου εἰς ἀδικίαν πρὸς τὴν πολιτείαν³.

Καὶ ἀπέτυχε μὲν τότε ἡ ἐπίθεσις τῶν ἐχθρῶν τοῦ Περικλέους, ἀλλὰ τὰ τότε γενόμενα μαρτυροῦσιν ἐπαρκῶς, ὅτι ἡ θέσις τοῦ Περικλέους εἶχεν ἀποβῇ λίαν ἐπικίνδυνος ἀφ' οὗ χρόνου συνέπραττον κατ' αὐτοῦ οἱ ἀρχαῖοι ἀριστοκρατικοὶ μετὰ τῆς νέας δημοκρατικῆς φατρίας τῆς συμπηχθείσης ἐν τοῖς χρόνοις τῆς εἰρήνης, τὴν δὲ κατ' αὐτοῦ ἀγανάκτησιν ἐπειρᾶτο ἀπαύστως νὰ ἐπαυξήσῃ ὁ φανατισμὸς τῶν ἱερέων. Αἱ δὲ προσπάθειαι αὗται δὲν ἀπέτυχον τοῦ ποθομένου, ἐπειδὴ ὁ Περικλῆς παρὰ πᾶσαν τὴν

¹ Πλούταρχος ἐν βίῳ Περικλέους 32.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 19 σημ. 1.

³ Δὲν εἶνε δυνατόν νὰ διαγνωσθῇ ἀσφαλῶς ἡ μεταξὺ τῶν προτάσεων τοῦ Δρακοντίδου καὶ Ἀγνωνος καὶ τῆς δίκης ὑφισταμένη σχέσις. Ἀλλὰ πάντως ἀντίπαλος τοῦ Περικλέους εἶνε ὁ Ἀγνων, ὅστις ἐξεπίτηδες ἀφῆκεν ἀόριστον τὸ ἀντικείμενον τῆς κατηγορίας ἐν τῇ προτάσει αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἐλέγετο εἶτε κλοπῆς καὶ ὁμῶς ἐν τῇ ἀδείκῳ βούλοισις τὸς ὀνομάζειν τὴν δίκην.

σύνεσιν αὐτοῦ ὑπερίμνησκε καὶ ἄκων διὰ τῆς μετὰ τῶν καλλιτεχνῶν, τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ἐξ Ἰωνίας γυναικῶν ἀναστροφῆς τὸν χαρακτῆρα τῆς τυραννίδος, τοῦθ' ὅπερ ἐσκανδάλιζε πολλὰ ὥς τὰ πλήθη.

Οἱ δὲ ἀγῶνες οὗτοι, οὓς ὁ Περικλῆς ἠναγκάσθη νὰ ὑποστῇ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν φίλων, συμπίπτουσι πρὸς τὸ ἔτος 431 π. Χ. (Ὁλυμπ. 87, 1-2), ἥτοι πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν χρόνον καθ' ὃν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔστελλον εἰς Ἀθήνας τὰς πρεσβείας αὐτῶν, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ διαμφισβητήσωμεν, ὅτι ἐν Σπάρτῃ ἦσαν ἄριστα γνωστὰ τὰ κατὰ τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν τῶν διαθέσεων τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὅτι ἡ ἀξίωσις περὶ ἐξώσεως τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν προεβλήθη πιθανῶς οὐκ ἄνευ συμπτάξεως τῆς ἐν Ἀθήναις ἀριστοκρατικῆς φατρίας.

Καὶ ὑπερενίκησε μὲν ὁ Περικλῆς ἀπάσας τὰς ἐναντίον αὐτοῦ ἐπιθέσεις, ἀλλὰ διεγίνωσκεν, ὡς εἶκός, σαφῶς τὸ ἐπισφαλές τῶν κατ' αὐτόν. Ἀληθῶς δ' αἱ φατρίαι τῶν ἀντιπάλων ἀπετέλουν δύναμιν ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ ἡδύναντο νὰ συνενωθῶσι καθ' οἷονδῆποτε χρόνον πρὸς νέαν ἐπίθεσιν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ λόγῳ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ θέσεως εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι εἴπερ ποτὲ ἦτο ἐπικαιροτάτη τότε ἡ ἔκρηξις τοῦ ἄλλως ἀναποφεύκτου πολέμου· καὶ ταῦτα διότι ἡδύνατο νὰ προσδοκᾷ, ὅτι κοινὸς κίνδυνος ἡδύνατο νὰ ποτρίψῃ μὲν τὴν προσοχὴν ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων, νὰ καταστήσῃ δ' ἀβλαβῇ τὴν ἰσχὺν τῶν ἀντιπάλων, νὰ ἐπιρρώσῃ τὸ φρόνημα τῶν πολιτῶν καὶ ἐπιβάλῃ ἑαυτὸν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὡς προφανῶς ἀναγκαιότατον εἰς τὴν πολιτείαν. Καὶ ἦτο μὲν ἄδικος ἡ κατηγορία τῶν κωμικῶν ποιητῶν, ἐπιρριπτόντων τὴν πᾶσαν εὐθύνην τοῦ πολέμου εἰς τὸν Περικλέα, ὅστις χάριν ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς ἀμνηχανίας, εἰς ἣν εἶχε περιπέσει, εἶχεν ἐμβάλει τὸ μεγαρικὸν ψήφισμα ὡς σμικρὸν σπινθῆρα εἰς τὴν πεπληρωμένην ἐναυσμάτων Ἑλλάδα¹. Ἀλλ' ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν ἀλληλου-

¹ Ἀριστοφάνους *Εἰρήνη* στ. [608]

πρῶτα μὲν γὰρ αὐτῆς ἤρξε Φειδίας πράξας κακῶς,

χίαν τοῦ πολέμου πρὸς τὰς προμνημονευθείσας πολιτικὰς δίκας, ἐπειδὴ αὐταὶ οὐ μόνον τοὺς ἐν Σπάρτῃ ἐχθροὺς τοῦ Περικλέους ἐνεθάρρουν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον κατέστησαν θαρραλεώτερον νάναλάρη τὸν πόλεμον, περὶ οὗ ἡλπιζεν, ὅτι ἔμελλε νὰ περατωθῇ ταχέως καὶ αἰσίως. Ὁ πιέζων τὰ στήθη πνιγαλίων μόνον διὰ δικαίου πολέμου ἡδύνατο νὰ διαλυθῇ, εἰ καὶ ὁ Περικλῆς οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἡδύνατο ἀπατώμενος νὰ μὴ πιστεύσῃ, ὅτι ὁ πόλεμος δὲν ἔμελλε νὰ παρασκευάσῃ εἰς αὐτὸν καὶ πάλιν νέους κινδύνους. Καὶ δὴ διεγίνωσκε, καθ' ἃ ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν δημηγοριῶν αὐτοῦ, ὅτι πᾶς ἄπροςδόκητος συμφορὰ ἡδύνατο νὰ προκαλέσῃ τὴν πτώσιν αὐτοῦ· εἶχε συνειδησιν τῆς ἀστασίας καὶ ἀνυπομονησίας τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἐγίνωσκεν, ὅτι τὸ πολεμικὸν αὐτοῦ πρόγραμμα δὲν ἡδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἄνευ τῆς εἰς τοὺς πολίτας ἐπιβολῆς τῶν μεγίστων θυσιῶν. Οὗτοι ὥφειλον νὰ ἐπιδείξωσιν ἱκανὴν αὐταπαρνησίαν, ὅπως ἀφήσωσι μετ' ἀδιαφορίας ἐκτεθειμένους τοὺς ἰδίους ἀγροὺς εἰς τὴν διάθεσιν τῶν πολεμίων, ἐπειδὴ μόνον οὕτω ἡδύνατο νὰ κατορθωθῇ ἡ εἰς ματαίους ἀγῶνας ἐξάντλησις τῶν Πελοποννησίων καὶ ὁ καταναγκασμὸς αὐτῶν εἰς καθολολόγησιν εἰρήνης. Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τοῦ πολεμικοῦ τούτου σχεδίου ὑφίστατο ἀνάγκη ἀνδρὸς ἔχοντος ἡρεμίαν ἀκλόνητον καὶ κεκτημένου ἀξίωμα δεδοκιμασμένον, πολιτευτοῦ ἅμα καὶ στρατηγοῦ ὄντος ἄνευ ἀντιρρήσεως τοῦ πρώτου μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν. Ὁ δὲ Περικλῆς ἐδικαιοῦτο νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἡ ἐπιτυχία συνεδέετο πρὸς ἑαυτόν· διὰ τοῦτο δὲ ὥφειλε, καὶ δὴ ὅχι ἐκ φιλαυτίας, ἀλλ' ἐξ ἀγνωστάτης φι-

εἶτα Περικλῆς φοβηθεὶς, μὴ μετάρχοι τῆς τύχης [τὰς φύσεις ἡμῶν δεδοικώς καὶ τὸν αὐτοδᾶς τρόπον, πρὶν παθεῖν τι δεινὸν αὐτός], ἐξέφλεξε τὴν πόλιν, ἐμβαλὼν σπινθήρα μικρὸν Μεγαρικῶν ψηφίσματος κάξεφύσησεν τοσοῦτον πόλεμον [ὥστε τῷ καπνῷ πάντας Ἕλληνας δακρῦσαι, τοὺς τ' ἐκεῖ τοὺς τ' ἐνθάδε].

Τὸ χωρίον μνημονεύεται καὶ παρὰ *Διοδώρου τῷ Σικελιώτῃ*, παρ' ᾧ εὐρηται γεγραμμένον ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ ὁμοίως αὐτῆς, τοῦθ' ὅπερ ὁ Saurp [ἐν ταῖς Göttinger Nachrichten. 1867 σ. 186] διορθώνει εἰς παντὸς.

λοπατρίας νὰ ἐπιθυμήσῃ τὴν ἑναρξιν τοῦ πολέμου ἐφ' ὅσον εἶχεν αὐτὸς ἀκόμη ἀκμαίᾳς τὰς δυνάμεις πρὸς κυβέρνησιν τῶν Ἀθηναίων.

Οὕτως ἴσταντο αἱ δύο πόλεις ἀντιμέτωποι ἀλλήλων, ἐτοιμοπόλεμοι καὶ κατεχόμεναι ὑπὸ τῆς ἀποφάσεως νὰ ἐπιχειρήσωσι τὸν πόλεμον, ἀλλὰ χωρὶς ὅμως νὰ ἄρξωνται ἐχθροπραξιῶν. Καὶ αἱ μὲν Ἀθηναὶ ἤθελον κατ' ἀρχὰς νὰ τηρήσωσι στάσιν ἀποκρουστικὴν, ἡ δὲ Σπάρτη ἐπτοεῖτο νὰ προβῇ εἰς τὸ κρίσιμον βῆμα. Τὸ δὲ ὅλον ἔθνος ἐκαρὰδόκει μετ' ἀγωνιώδους προσοχῆς, ἀναμένον τὴν ἔκβασιν τοῦ μέλλοντος· καὶ τινες μὲν ἐπέσπευδον τὰ πράγματ' ἀνυπομόνως, οἱ δὲ λοιποὶ ἐνεφοροῦντο θλιβερῶν προαισθήσεων. Καὶ δὴ ἡ νεότης ἢ τ' ἐντεθῆεν τοῦ ἰσθμοῦ καὶ ἡ πέραν αὐτοῦ, αὐξηθεῖσα ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγνοοῦσα τὰ δεινὰ ἐμφυλίου πολέμου, κατείχετο ὑπὸ ἀορίστου πόθου πρὸς μεταβολὴν καθεστῶτος ἀνυποφόρου εἰς αὐτὴν, πόθου πρὸς ὀριστικὴν κρίσιν, καθ' ἣν θὰ ἠδύναντο νὰντιμετρηθῶσι πρὸς ἀλλήλας αἱ δυνάμεις. Οἱ νέοι τὴν ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ δι' ἀμοιβαίου ἀγῶνος κρίσιν τῆς ἀντιθέσεως τῶν φατριῶν προέκρινον τῆς ὑπ' αὐτῆς ἐπὶ μακρότερον χρόνον δίκην ὑπούλου δηλητηρίου διαβρώσεως τῶν ζωτικῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους. Ἀλλ' οἱ μᾶλλον πεπειραμένοι καὶ σωφρονέστεροι ἀνελογίζοντο δυσυπολόγιστα ἐπακόλουθα ἅτινα ἔμελλε νὰ συνεπιφέρῃ ἡ πρώτη αἱματηρὰ σύγκρουσις τῶν δύο μεγάλων πόλεων· οἱ δὲ φόβοι καὶ ἡ ἀδημονία αὐτῶν ἐξεδηλοῦντο καὶ ἐπεκυροῦντο ὑπὸ τῶν δυσοικωνίστων χρησμῶν τῶν περιφερομένων ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ. Κακοὶ οἰωνοὶ παντοῖοι ἐξεζητοῦντο καὶ εὐρίσκοντο, καὶ ἐπῆρχοντο διοσημίαι ἐμποιοῦσαι φόβον, ἰδίως δὲ σεισμὸς ἐν Δήλῳ, ὁ κατ' ἀκριβεῖς μαρτυρίας πρῶτος διασεΐσας τὴν ἱερὰν νῆσον, ἣν οἱ ἀρχαῖοι ἐφαντάζοντο ἀδιασάλευτον ἐν τῷ βάθει τῆς θαλάσσης. Τὸ δὲ περὶ τοῦ σεισμοῦ ἐκείνου ἄγγελμα ἐπηύξησε τὴν στενοχωρίαν καὶ τὴν ἀνησυχίαν ¹.

¹ Ταῦτα μαρτυρεῖ ὁ *Θουκυδίδης* (II, 8) ῥητῶς καὶ πιθανῶς μετὰ σκοπίμου ἀντιθί-

Αἴφνης δ' ἐπῆλθεν ἡ ἔκρηξις τοῦ πολέμου κατὰ τρόπον ὅλως ἀπροσδόκητον, τῆς ἀφορμῆς διδομένης οὕτ' ἐκ τῆς Σπάρτης οὕτ' ἐξ Ἀθηνῶν, ἀλλ' ἐκ Θηβῶν.

Αἱ Θῆβαι εἶχον ὑποστῆ τὰς ποικιλωτάτας τῶν μεταβολῶν. Τῶν πραγμάτων ἐν τῇ πόλει κυρία εἶχε γείνει φατρία δημοκρατική σκοποῦσα νάναδείξῃ τὰς Θήβας μητρόπολιν τῆς Βοιωτίας¹. Τοῦτο δὲ ἠνάγκασε τὰς λοιπὰς πόλεις τῆς βοιωτικῆς χώρας νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁμολογοῦσαι συμμαχίαν ἀποπωτάτην καὶ διασπασθεῖσαν ὑπὸ τῆς αἰματηρᾶς παρὰ τὴν Κορώνειαν μάχης². Οἱ δὲ ἀγῶνες οὗτοι εἶχον συντελέσει μόνον εἰς ἐπαύξῃσιν τῆς ἐμπαθοῦς ἀγανακτήσεως ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Δὲν ἠδύναντο νὰ συγχωρήσωσι τολμηρὰν ἀπόπειραν τῶν Ἀθηναίων πρὸς προσάρτησιν τῆς Βοιωτίας εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν ἀρχήν· ὅτε δ' ἐν αὐταῖς ταῖς Θήβαις ἐπεκράτησεν ἐκ νέου εἴπερ ποτὲ ἡ ἀριστοκρατικὴ φατρία, περὶ ἐνὸς καὶ μόνου ἐμερίμνα, τῆς ἐν Βοιωτίᾳ καθαιρέσεως παντὸς ἐρείσματος τῆς ἀθηναϊκῆς δυνάμεως καὶ ἐξαλείψεως πάσης ἐν τῇ χώρᾳ ὕφισταμένης συμπαθείας πρὸς τὰς Ἀθήνας. Ὁ δὲ δυνατώτατος τῶν ἐν Θήβαις ἀνδρῶν, ὁ ἡγέτης τῆς ὀλιγαρχικῆς φατρίας, ἦτο Εὐρύμαχος ὁ υἱὸς τοῦ Λεοντιάδου, ἀμείλικτος ἐχθρὸς τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος τοῦ Περικλέους. Θέλων δὲ οὗτος διὰ τολμηρᾶς πολιτείας νὰ παράσχῃ καὶ πάλιν εἰς τὴν γενέτειραν, ἥτις προέστατο τῆς συμμαχίας τῶν βοιωτικῶν πόλεων, τὴν ἀρχὴν τῆς Βοιωτίας, ἐφρόνει, ὅτι πρὸς τοῦτο τελεσφορώτατον ἐμελλε νὰ εἶνε τόλμημα ἐπιχειρούμενον ἐναντίον τῶν Πλαταιῶν.

Ἡ μὲν Πλαταικὴ εἶχε καθιερωθῇ ὑπὸ τῶν συνθηκῶν εἰς τοὺς θεοὺς ὡς χώρα ἱερὰ³, αἱ δὲ Πλαταιαὶ αὐταὶ ἦσαν φιλιώτατα

σειὸς πρὸς τὸν Ἡρόδοτον (VI, 98) κατὰ τὴν ἐν τῷ ἐξημένῳ χωρίῳ τοῦ Θουκυπιδου παρατήρησιν τοῦ Classen. Πρὸς Kirchhoff [Über die] Entstehungszeit des Herodot[ischen] Geschichtswerks σ. 18.

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 546.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 561.

³ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 420.

συνδεδεμέναι πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ εἶχον πολίτευμα δημοκρατικόν, καὶ ἐχώριζον συγχρόνως τοὺς Θηβαίους ἀπὸ τῶν εἰς τὴν Πελοποννησιακὴν ἡγεμονίαν ἀνηκουσῶν χωρῶν, αἵτινες ἤρχιζον πέραν τοῦ Κιθαιρῶνος, ἦσαν δὲ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν κάρφος ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τῶν Πελοποννησίων. Καὶ δὴ ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας πολέμων περιέβαλλε τὸ ὄνομα τῶν Πλαταιέων ιδιόζουσα αἴγλη, εἶχον δ' ἐντιμοτάτας οἰκογενειακὰς σχέσεις μετὰ τε Σπαρτιατῶν καὶ Ἀθηναίων. Καὶ οὐδέποτε μὲν εἶχον λειτουργήσαι τὰ ἐθνικὰ καθιδρύματα τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου κατασταθέντα, ἰδίως δ' αἱ σύνοδοι τῶν συμμάχων ἐν Πλαταιαῖς, ἀλλ' οὐχ ἤττον οἱ πολῖται τῆς πόλεως εἶχον ἰδρύσει ἐκ τοῦ εἰς αὐτοὺς περιελθόντος μέρους τῶν ἐπινικίων λαφύρων λαμπροὺς ναοὺς καὶ ἀναθήματα. Ὁ Φειδίας καὶ ὁ Πολύγνωτος εἶχον διακοσμήσει τὸ ἐν Πλαταιαῖς ἱερὸν τῆς Ἀρείας Ἀθηνᾶς¹, καὶ ἡ ἐορτὴ τῶν Ἐλευθερίων τῶν πρὸς τιμὴν τοῦ Διὸς τελουμένων ὡς καὶ αἱ ἐτήσiai θυσίαι πρὸς μνήμην τῶν ἀποθανόντων ἡρώων διετήρουν ζῶσαν τὴν δόξαν τῆς πόλεως, ἥς οἱ πολῖται καὶ μετὰ τοὺς ὑπὲρ ἐλευθερίας πολέμους εἶχον ἐξακολουθήσει συναγωνιζόμενοι πιστῶς μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἔνθα προέκειτο ἡ τέλεισις ἐνδόξου τινὸς ἄθλου.

Ταῦτα δὲ ἦσαν λόγοι ἱκανοί, ὅπως ὑποτρέφωσι καὶ διατηρῶσιν εἰς αἰὲ τὸν φθόνον καὶ τὸ μῖσος τῶν Θηβαίων. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν αἱ δύο μεγάλαι πόλεις συνεμάχουν πρὸς ἀλλήλας, οἱ Θηβαῖοι ἐθεώρουν ἀδύνατον πᾶσαν σκέψιν περὶ μεταβολῆς ἐδαφικῆς. Ἀλλὰ τῶρα ἐφαίνετο εὐνοϊκὴ ἡ περίστασις πρὸς χεῖρσιν τῆς μισητῆς γείτονος πόλεως. Ἀφ' οὗ αἱ ἄλλαι συνθῆκαι εἶχον λυθῆ, διὰ τίνα λόγον νὰ ἐξακολουθῶσιν ὑφιστάμεναι αἱ ὁμολογηθεῖσαι ἐν Πλαταιαῖς; Ὅσῳ δ' ἐνωρίτερον ἐξετελεῖτο ἡ ἐφοδος, τόσῳ μεγαλειτέρα ἦτο ἡ προσδοκία τῆς ἐπιτυχίας· ἂν δ' ἐπετύγχανεν αἰφνιδίως ἐπιχειρουμένη ἡ ἐπιδρομὴ, ἠδύναντο νὰ εἶνε βέβαιοι περὶ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῆς Σπάρτης. Πράγματι δὲ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας θὰ ἦτο εἶπερ τις καὶ ἄλλη ἀρεστὴ πρὸς ἐκτέ-

¹ Πausanίου IX, 4, 1. Ἴδε καὶ ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 771.

λεσιν τῶν πολεμικῶν αὐτῶν σχεδίων ἢ παρὰ τὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς ὑπαρξίς ὁρμητηρίου κατεχομένου ὑπὸ φίλων, οἷον τὸ μελετηθὲν ἄλλοτε ποτε περὶ τῆς Τανάγρας ¹.

Ὁ Εὐρύμαχος λοιπὸν ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις πρὸς ὀλιγαρχικοὺς στασιώτας ἐν Πλαταιαῖς, παρεσκεύασε κρύφα στρατιάν, καὶ ἔστειλεν ἐσπέραν τινὰ ἀρχομένου τοῦ Ἀπριλίου ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς νέας σελήνης ² ὡς προδρόμους τριακοσίους ὁπλίτας εἰς τὰς Πλαταιάς. Εἰς τούτους δ' ἀνεψύχθησαν ὑπὸ προδοτῶν αἱ πύλαι τῆς πόλεως, καὶ πρὶν ἢ οἱ πολῖται, οἵτινες μετὰ δημοσίαν ἐορτὴν εἶχον κατακλιθῇ ἡσύχως, νοήσωσι τὸ παραμικρὸν περὶ τῆς ἐπαισχύντου ταύτης παρασπονδίας, ἢ ἐχθρικὴ στρατιὰ ἐστρατοπέδευεν ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν Πλαταιῶν, ἡγουμένων δύο τῶν βοιωταρχῶν, τοῦ Πυθαγγέλου καὶ τοῦ Διεμπόρου.

Ὅτε δ' οἱ Θηβαῖοι ὑπέλαβον, ὅτι ἦσαν κύριοι τῆς πόλεως, ἠθέλησαν νὰ ἐπικαλύψωσι τὴν παρασπονδίαν διὰ προσχήματος διακαισύνης, ἀρνηθέντες νὰ ἐκπληρώσωσι τὸ αἶτημα τῶν προδοτῶν καὶ ἀποκρούσαντες τὴν σύλληψιν τῶν ἡγετῶν τῆς δημοκρατικῆς φατρίας. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἐπειράθησαν νὰ πείσωσι τοὺς ἀντιθέτους, καὶ ἤλπισαν νὰ τύχωσι παρὰ τῶν πεφοβημένων πολιτῶν τῆς ὁμολογίας, ὅτι ἦσαν πρόθυμοι νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τὴν βοιωτικὴν συμμαχίαν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Θηβῶν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔμελλεν, ὡς ἤλπιζον, ἕνεκα τῆς μικρᾶς αὐτῶν στρατιωτικῆς δυνάμεως νὰ φανῇ ἐκουσία ἢ προσχώρησις τῆς πόλεως, καὶ ἡδύναντο τότε νὰ καταστήσωσι πιστευτὸν, ὅτι δῆθεν οἱ Πλαταιεῖς ἀνέμενον μόνον κατάλληλον εὐκαιρίαν, ὅπως ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τῆς ἀνοικείου συμμαχίας πρὸς τὰς Ἀθήνας.

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 547.

² Ἐν ἱερομηνίᾳ (Θουκυδίδου III, 56), περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς, τέσσαρας μῆνας (κατὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ Ktiller ἐν τῇ χωρίῳ τοῦ Θουκυδίδου II, 2) πρὸ τοῦ πέρατος τοῦ ἐνιαυτοῦ καθ' ὃν ἤρχεν ὁ ἄρχων Πυθόθωρος, ἦτοι, ἂν ὑπολογίσωμεν ἀκριβῶς, τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ τελευταίου Ἀνθεστηριῶνος τῆς Ἀττικῆς ὀκταετηρίδος, ὅστις ἤρchiζε τὴν ἐσπέραν τῆς τετάρτης Ἀπριλίου τοῦ 431 π. Χ. Πανσεληνος δὲ ἦτο τὴν 7 Ἀπριλίου. Ἰδε Böckh Zur Geschichte der Moneyelen. 1855 σ. 78. Διὰ τοῦ συμδάντος

Καὶ πράγματι οἱ Πλαταιεῖς ἤρχισαν ἤδη νὰ ἔρχωνται εἰς λόγους πρὸς τοὺς ἐπιδραμόντας πολεμίους. Ἀλλὰ διαρκουσῶν τῶν διαπραγματεύσεων παρετήρησαν ὅπόσον ἀνάξιος λόγου ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν Θηβαίων, καὶ ἀπεφάσισαν ἐν τάχει νάντιμετρηθῶσι πρὸς αὐτοὺς. Οἱ πολῖται διώρυξαν τοὺς τοίχους τῶν ἰδίων οἰκων, ὅπως συνενωθῶσι μετ' ἀλλήλων πρὸς κοινὴν προσβολήν· ὅτε δὲ οἱ Θηβαῖοι ἐπίστευον, ὅτι ἦτο τελείως ἀσφαλὴς ἡ ἐπιτυχία αὐτῶν, προσεβλήθησαν ἐξαπίνης περὶ τὸ λυκαυγές, ἀφ' οὗ εἶχον διέλθει τὴν νύκτα βρεχόμενοι ὑπὸ βαγδαίου ὑετοῦ, μετὰ τοιαύτης ὁρμῆς, ὥστε μετὰ κρατερὰν ἀντίστασιν ἠναγκάσθησαν νὰ σωθῶσι φεύγοντες.

Ἀλλὰ τότε κυρίως ἤρχισαν τὰ δεινὰ αὐτῶν. Ἐπλανήθησαν ἐν ταῖς στεναῖς καὶ μεσταῖς πηλοῦ ὁδοῖς, αἵτινες ἦσαν πεφραγμέναι δι' ἀμαξῶν, καὶ ἐδιώχθησαν περιτρέχοντες τὴν πόλιν χωρὶς νὰ εὕρισκωσι ὁδόν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὴ ἡ πύλη, δι' ἧς εἶχον εἰσελθεῖ, ἡ μόνη οὕσα ἀνοικτὴ, εἶχε κλεισθῇ ὑπὸ τινος τῶν Πλαταιέων διὰ στύρακος ἀκοντίου. Οἱ μὲν πλείστοι τῶν ἀτυχῶν ἐφονεύθησαν, ὀλίγοι δὲ μόνον ἐσώθησαν καταβάντες ἀπὸ τῶν τειχῶν· ἕκαστον ὁδοόηκοντα δὲ ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Πλαταιέων. Ταῦτα δὲ πάντα συνέβησαν πρὶν ἢ καταφθῶσιν ἡ στρατιὰ τῶν Θηβαίων, ἣτις εἶχε συσχεθῇ ἔνεκα τοῦ πολλοῦ ῥεύματος τοῦ Ἀσωποῦ. Τότε δ' οἱ Θηβαῖοι ἐζήτησαν νὰ ζωγρήσωσιν αἰχμαλώτους ἐν τῇ Πλαταικῇ, ὅπως μεταχειρισθῶσιν αὐτοὺς ἀντὶ λύτρων τῶν ἰδίων συμπολιτῶν, ἀλλ' ἔπειτ' ἀπεχώρησαν μετὰ τὴν κατὰ τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτῶν δοθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἔνορκον ὑπόσχεσιν περὶ ἐπιστροφῆς τῶν αἰχμαλώτων. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ οἱ Πλαταιεῖς ἔσπευσαν νὰ εἰσαγάγωσι καὶ διασώσωσιν εἰς τὴν πόλιν πάντα τὰ ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρα, μετὰ δὲ ταῦτα ἐφόνευσαν ἅπαντας τοὺς ὑπ' αὐτῶν κατεχομένους Θηβαίους. Ὁ δὲ κῆρυξ ὁ ἀποσταλὴς παρὰ τοῦ Περικλέους, ὅπως ἐκλιπαρήσῃ καὶ ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς ἐσπευσμένου διαβήματος, ἔφθασε πλέον

τούτου ἀρχεται ὁ Θουκυδίδης τῆς σειρᾶς τῶν ἐτῶν τοῦ πολέμου, ἅτινα πάντα ἀρχονται παρ' αὐτοῦ, ὡς καὶ τὸ πρῶτον, τὸ ἔαρ καὶ λήγουσι τὸ τέλος τοῦ χειμῶνος.

ἀργά. Ἡ φοβερὰ σφαγὴ εἶχεν ἤδη τελεσθῆ. Καὶ οἱ μὲν Πλαταιεῖς ἤρνουντο τὸ καθ' ἑαυτοὺς, ὅτι εἶχον δεσμευθῆ δι' ὑποσχέσεως περὶ τῶν αἰχμαλώτων· εἶνε δὲ λίαν πιθανόν, ὅτι δὲν εἶχεν ἐπέλθαι τακτὴ συμφωνία¹. Ἀλλ' ὅπωςδὴποτε ἡ πρᾶξις αὕτη ἦτο οὐ μόνον ἀπάνθρωπος, ἀλλὰ καὶ ἀσύνητος, ἐπειδὴ ζῶντες μὲν οἱ αἰχμάλωτοι Θηβαῖοι θά ἦσαν διὰ τοὺς Πλαταιεῖς καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν ἀτίμητος κτῆσις, ὁ δὲ θάνατος αὐτῶν μόνον ἐπακόλουθον εἶχε τὴν εἰς αἰεὶ διάλυσιν πάσης σκέψεως περὶ διαλλαγῆς. Οὕτω δὲ διὰ προδοσίας καὶ δολοφονίας ἤρξατο κατὰ τὴν ἀπαισίαν ἐκείνην νύκτα ὁ πόλεμος ἐν Ἑλλάδι. Ἡ δὲ ἀρχὴ ἐκείνη ἐδείκνυεν εἰς πάντα ἐχέφρονα ὁποῖά τινα τὰ προσδοκώμενα ἐκ τῆς τελέσεως αὐτοῦ.

Ἄμα δὲ τῇ εἰς Σπάρτην ἀφίξει τοῦ ἀγγέλου τῶν ἐν Βοιωτίᾳ συμβάντων ἐστάλησαν ἄγγελοι, ὅπως καλέσωσι τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου καὶ τοὺς λοιποὺς συμμάχους νάποστείλωσιν εἰς τὸν ἱσθμὸν ἕκαστος τὰ δύο τρίτα τῆς οἰκείας στρατιᾶς. Ἐν δὲ τῷ ἱσθμῷ ἀνέλαβεν ὁ Ἀρχίδαμος τὴν ἀρχηγίαν τῶν στρατευμάτων, συγκροτούντων τὴν ἀξιολογωτάτην τῶν στρατιῶν τῶν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου συναθροισθεισῶν ἐπὶ τῷ σκοπῷ διαβάσεως τοῦ ἱσθμοῦ. Ἀλλ' ὁ Ἀρχίδαμος ἐτήρησε πιστῶς τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ. Δὲν ἠγωνίσθη νὰ ἐκκαύσῃ τὸ πολεμικὸν μένος, ἀπ' ἐναντίας δ' ἔπραξε τὰ πάντα, ὅπως συστείλῃ τὰς ὑπερμέτρους προσδοκίας τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατευομένων. Πράγματι δὲ οὐδὲ νῦν ἀπέκρυπτε τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ περὶ τοῦ ἐπικινδύνου τῶν δυνάμεων τῶν πολεμίων καὶ δὲν ἀπηρεῖτο τὴν δυσαρέσκειαν ἣν ἠσθάνετο ἀκόμῃ πρὸς πραγματικὴν ἔναρξιν τῆς ἐκστρατείας. Μόνον δὲ ὅτε ὁ Μελησίππος, ὃν εἶχεν ἀποστείλει τελευταῖον κήρυκα εἰρήνης εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀπεπέμφθη ἐκτὸς τῆς πόλεως, ὁ Ἀρχίδαμος προεχώρησε βραδέως διὰ τῆς Μεγαρίδος.

Τότε δὲ ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ὑπὸ τοῦ Περικλέους

¹ Ὁ Θουκυδίδης (II, 5, 6) φαίνεται διαμφισβητῶν τὸ εἰλικρινὲς τῆς περὶ τοῦ φόνου τῶν Θηβαίων αἰχμαλώτων ἀπολογίας τῶν Πλαταίων.

ἐπινοηθέντος σχεδίου ἀμύνης. Πρὸς ἐκτέλεσιν δ' αὐτοῦ ἀνέλαβεν αὐτὸς ὡς στρατηγὸς τῆς πόλεως μετὰ τῶν συστρατῆγων, οἵτινες ἦσαν ἀπλοὶ ἐργάται τῶν θελήσεων αὐτοῦ, μετὰ μείζονος δραστηριότητος καὶ εἴπερ ποτὲ αὐτογνωμόνως τὴν διοίκησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων. Ὑπῆρχεν ἀνάγκη ἐκτάκτων διατάξεων, ὧν ἡ δραστηρία ἐπιτέλεσις εἰς οὐδέν' ἄλλον θὰ ἦτο δυνατή.

Καὶ δὴ ἐκλήθησαν εἰς τὰ ὅπλα οἱ σύμμαχοι, ἐξηρτύθησαν ἐν Πειραιεὶ ἐκατὸν τριήρεις, παρεσκευάσθησαν ὡς πρὸς πόλεμον τὰ ὀχυρὰ χωρία τῆς Ἀττικῆς, καὶ ἡσκοῦντο περὶ τὰ ὅπλα οἱ μάχιμοι, ἰδίως δὲ οἱ ἱππεῖς, οἵτινες ὁμοῦ μετὰ τῶν Θεσσαλῶν ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσι κατὰ τὴν ὑπαιθρον χώραν. Τὸ ἱππικὸν τῶν Ἀθηναίων αὐξηθὲν εἶχε διαιρεθῇ εἰς δέκα φυλάς, ἐκάστην ἐξ ἐκατὸν ἀνδρῶν· ἐστρατολογεῖτο δὲ κατ' ἐνιαυτὸν ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων καὶ πλουσιωτάτων οἰκων, καὶ ἦτο ἡ μόνη κατὰ γῆν μόνιμος στρατιά τῶν Ἀθηναίων, ἀποτελουμένη ὑπὸ τοῦ ἀνθους τῶν νέων καὶ οὔσα κόσμημα καὶ καύχημα τῆς πόλεως. Διὸ ὁ Περικλῆς ἡξίου τὸ ἱππικὸν μεγάλης προσοχῆς. Συγχρόνως δὲ προσετάχθησαν οἱ ἐν τοῖς ἀγροῖς νὰ ἐπιζητήσωσιν ἄσυλον ἀσφαλὲς μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδῶν. Ὡς δ' ἐν τοῖς χρόνοις τῆς περσικῆς ἐπιδρομῆς, ἐγκατέλιπον πάντες τοὺς οἴκους καὶ τοὺς ἀγρούς· ἀλλὰ τῶρα δὲν κατέφυγον ὡς τότε εἰς τὰς νήσους καὶ τὰς περικειμένας παραλίας, ἀλλὰ διὰ τοὺς πλείστους αὐταὶ αἱ Ἀθηναὶ ὑπῆρξαν οἰονεὶ σωτηρία τις νήσος, καὶ κατὰ πυκνὰ στίφη συνωθοῦντο ἐφ' ἡμέρας πολλὰς οἱ ἀγρόται, σύροντες μεθ' ἑαυτῶν τὸν φόρτον τῶν οἰκιακῶν σκευῶν, πρὸς τὰς πύλας τοῦ ἄστεως καὶ τὰς στενὰς ῥύμας, ἐν ᾧ τὰ ποίμνια ἤγοντο ὑπερπόντια, τὰ πλείστα εἰς τὴν Εὐβοίαν.

Διὰ τοὺς εἰθισμένους εἰς τὸν κατ' ἀγρούς ἀνεξάρτητον βίον γαιοκτήμονας ἦτο βαρεῖα θυσία ὁ ἐπ' ἀόριστον χρόνον χωρισμὸς ἀπὸ τῶν κτημάτων αὐτῶν, τῶν ἀγρῶν καὶ τῶν ἀμπελώνων, ἀπὸ πάντων τῶν κατασκευασμάτων αὐτῶν ἐκείνων ἅτινα μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους μόλις πρὸ μικροῦ πάλιν εἶχον ἀνορθωθῇ τελείως. Ἀμα δ' ἐχωρίζοντο ἀπὸ τῶν ἱερῶν αὐτῶν καὶ τῶν πατρίων

τάφων καὶ ἀπὸ πασῶν τῶν προσφιλεστάτων εἰς αὐτοὺς ἔξεων τοῦ βίου. Διὸ κατείχοντο ὑπὸ αἰσθήματος πικρίας καὶ ταπεινώσεως, ἀναγκαζόμενοι νὰ ἐγκαταλίπωσι πάντα ταῦτα ἄνευ ἀγῶνος.

Ἐντὸς δὲ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως παρεσκευάσθη κατὰ τὸ δυνατὸν ὁ ἀναγκαῖος χώρος, καὶ ἡ φιλοξενία ἀνεπλήρου τὰς ἐλλείψεις ἐκ τῶν ἐνόντων. Ἄλλ' ἡ ἀνάγκη ἐπέβαλε τὴν χρῆσιν καὶ ἱερῶν χώρων ὡς βεβήλων· παρορωμένων δὲ ἀποτρεπτικῶν χρησμῶν παρεδόθη εἰς ἐγκατοίκησιν καὶ αὐτὸ τὸ Πελασγικὸν κάτωθεν τῆς Ἀκροπόλεως¹. Εὐποροὶ ἀγρόται ἠναγκάσθησαν νὰ ἐμφωλεύσωσι μετὰ τῶν οἰκετῶν εἰς τοὺς πύργους τοῦ περιβόλου· μετὰ δὲ τῶν τριῶν σκελῶν τῶν ἐνούντων τὸ ἄστυ πρὸς τοὺς λιμένας καὶ ἀπανταχοῦ ἀλλαχοῦ ἔνθα ὑπῆρχε χώρος κενὸς ἐπήχθησαν κατὰ τὰς ὑφισταμένας ἀνάγκας σκηναί, καλύβαι καὶ κοιτὰι. Ὁ δὲ Περικλῆς ἐγίνωσκεν, ὅτι ὁ Ἀρχιδάμος ἐκαπαδόκει πάντοτε τὴν πτωσίν αὐτοῦ. Καὶ αὐτὴ ἡ τελευταία πρεσβεία μόνον σκοπὸν εἶχε νὰ παράσχῃ εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἀντίθετον φατρίαν νέαν εὐκαιρίαν δράσεως. Ὑπῆρχε δὲ φόβος νέου δόλου. Ἡδύνατο δῆλα δὴ νὰ ἐπέλθῃ εἰς τὸν νοῦν τοῦ Ἀρχιδάμου ἡ σκέψις νὰ φεισθῇ τῶν κτημάτων τοῦ Περικλέους, ὅστις ἦτο φίλος αὐτοῦ καὶ ξένος, ὅπως διὰ τοῦ τρόπου τούτου κινηθῇ δυσπιστία πρὸς τὸν Περικλέα. Διὸ ἐκήρυξεν ὁ Περικλῆς, ὅτι τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ καὶ τὰς οἰκίας, ἂν μὴ δηλώσωσιν αὐτὰ οἱ πολέμιοι, ἀφίνει δημόσια². Ἐν δὲ αὐτῇ τῇ πόλει ἐμερίμνα περὶ τηρήσεως τῆς αὐστηροτάτης τάξεως. Πᾶσαι αἰ

¹ Θουκυδίδου III, 17· τὸ Πελασγικὸν ἀργὸν ἄμεινον. [Εἰς τὸ Πελασγικὸν ἀναφέρεται τὸ ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ μάντιος Λάμπωνος γινόμενον ψήφισμα τὸ εὐρεθὲν ἐν Ἐλευσίνι. "Ides P. Foucart Comptes-rendus de l'Académie des inscriptions et belles lettres. 2 Ἀπριλίου 1880. Corpus inscriptionum Atticarum Τόμ. IV, 2, 276].

² Κατὰ τὸν *Ιουστίνον* (III, 7) τὰ κτήματα τοῦ Περικλέους ἔμεναν ἀβλαβῆ καὶ παρεχωρήθησαν πράγματι ἔπειτα παρ' αὐτοῦ εἰς τὸν δῆμον. Ἄλλ' ὁ *Θουκυδίδης* (II, 13) λέγει [τοὺς δ' ἀγροὺς τοὺς ἑαυτοῦ καὶ οἰκίας ἦν ἄρα μὴ δηλώσωσιν οἱ πολέμιοι ὥς περ καὶ τὰ τῶν ἄλλων, ἀφίησιν αὐτὰ δημόσια εἶναι, καὶ μηδεμίαν οἱ ὑποψίαν κατὰ ταῦτα γίγνεσθαι], παριστάνει δῆλα δὴ τὸν Περικλέα μόνον θέλοντα νὰ ποφύγῃ πᾶσαν ὑποψίαν ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τυχὸν δὲν ἦθελον δηλωθῇ τὰ κτήματα αὐτοῦ.

συνελεύσεις τῶν πολιτῶν ἀπηγορεύθησαν· πρὶν ἢ δὲ φανῇ ὁ πόλεμος, αἱ Ἀθηναὶ εὐρίσκοντο ἐν καταστάσει πολιορκίας. Ἦτο ἀνάγκη τῶρα νὰ κρατῇ μία θέλησις καὶ μόνη, ἐπειδὴ οἱ ἐχθροὶ οἱ ἐν τῷ ἰδίῳ στρατοπέδῳ οἱ ἐπωφελοῦμενοι πᾶν δεινόν, πᾶσαν ἀμηχανίαν, πᾶσαν παράδασιν ἀρχαίων ἡθῶν πρὸς βλάβην τοῦ Περικλέους ἦσαν κινδυνωδέστεροι τοῦ ἔξωθεν πολεμίου, μεθ' οὗ ἐπεδίωκον ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπόν. Καὶ εἶχε μὲν ἤδη ὑποστῇ ὁ Περικλῆς ἐν τῷ πολυκινήτῳ αὐτοῦ βίῳ πολλὰς στενοχωρίας καὶ πολλοὺς κινδύνους, ἀλλὰ τῶρα ἤρχιζεν ἡ ἀκανθωδεστάτη τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ.

Τῶν δὲ παρασκευασθέντων μέτρων τὴν ἐκτέλεσιν διηυκόλυνεν ἡ βραδύτης τοῦ στρατηγοῦ τῶν πολέμιων, οὗ ἡ διαγωγὴ ἐξηγεῖται ἐκ τῆς τὸ πρῶτον ἐνεργείας αὐτοῦ κατὰ συνεννόησιν πρὸς τοὺς Θηβαίους. Πράγματι δὲ οἱ μὲν Θηβαῖοι ἐδήρουν τὴν Πλαταικὴν, κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον προεχώρουν οἱ Πελοποννήσιοι κατὰ μῆκος τῶν ἀντιθέτων κλιτύων τοῦ Κιθαιῶνος, καὶ προσέβαλλον τὴν Οἰνόνην, τὸ παρὰ τὰ σύνορα τῆς Βοιωτίας ἀττικὸν φρούριον τὸ κείμενον κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Κηφισοῦ τοῦ καταρρέοντος πρὸς τὴν Ἑλευσῖνα. Καὶ ἐν ταύτῃ δὲ αὐτῶν τῇ ἐνεργείᾳ ἠκολούθουν οἱ Σπαρτιᾶται ἀρχαίαν παράδοσιν. Καὶ δὴ ἤδη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ βασιλέως Κλεομένους¹ εἶχε συμφωνηθῇ μετὰ τῶν Βοιωτῶν ἐπίθεσις ἐναντίον τῆς Οἰνός, ἐπειδὴ τὸ χωρίον τοῦτο ἔκειτο κατὰ τὴν εἰς Θήβας ἄγουσαν ὁδόν, καὶ διὰ τοῦτο ἡ θέσις αὐτοῦ ἦτο ἐπικαιροτάτη πρὸς τε τὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν Πελοπόννησον καὶ πρὸς ἐπικράτειαν τοῦ ἐλευσινίου πεδίου.

Ἄλλ' ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπεδείχθη τὸ σκόπιμον τῶν παρασκευῶν τοῦ Περικλέους. Τὸ φρούριον ἀνέσχε παρὰ τὰς ἀγωνιώδεις προσπαθείας τοῦ Ἀρχιδάμου οὕτως, ὥστε οὗτος παρήτησε πᾶσαν περαιτέρω ἀπόπειραν, καὶ κατεβίβασε τὰ στρατεύματ' ἀπὸ τοῦ ὄρους εἰς τὸ πεδίον, ἔνθα ἤδη ὑπὸ τοῦ ἡλίου τοῦ Ἰουνίου

¹ Ἦδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 602.

εἶχεν ὠριμάσει ὁ σῖτος. Εἶχον δὲ ἤδη παρέλθει ἑνδεκα ἐβδομάδες ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Πλαταιῶν, ὅτε αἱ στρατιαί, κατεχόμεναι ὑπὸ ἀπλήστου πόθου λαφυραγωγίας, εἰσώρμησαν εἰς τοὺς εὐγεωργήτους ἐκείνους ἀγρούς. Ἡ δὲ ὀχυρὰ Ἐλευσίς οὐδένα ὑπέστη κίνδυνον. Ἐπειτα δὲ προεχώρησαν ἐναντίον αὐτῶν τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ὅχι κατ' εὐθείαν ὁδὸν διὰ τῆς φάραγγος τοῦ Πυθίου, ἀλλὰ βορειότερον διὰ τοῦ εὐρέος αὐλῶνος τοῦ χωρίζοντος τὸ Αἰγάλεων ὄρος ἀπὸ τῆς Πάρνηθος¹ καὶ ἄγοντος εἰς τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ ἀθηναϊκοῦ πεδίου, ἔνθα κυριώτατον χωρίον ἦσαν αἱ Ἀχαρναί. Ἦσαν δὲ αὗται ὁ πολυανθρωπότατος τῶν δήμων τῆς Ἀττικῆς, διακρινόμενος διὰ τὸ εὐπαγές καὶ ῥωμαλέον τῶν οἰκητόρων καὶ παρέχων μέγαν ἀριθμὸν μαχίμων εἰς τὴν κατὰ γῆν στρατιάν τῶν Ἀθηναίων². ἦσαν δὲ οἱ κάτοικοι ἀνθρακεῖς, ἀσκοῦντες τὸ ἔργον αὐτῶν ἐπὶ τῶν κλιτύων τῆς Πάρνηθος, καὶ ἀμπελουργοί.

Ἐκεῖ ἀνέμενεν ὁ Ἀρχίδαμος μετὰ βεβαιότητος, ὅτι ἡ στρατηγία αὐτοῦ ἐμελλε νὰ παραγάγῃ ἀποτελέσματ' ἄξια λόγου. Καὶ δὴ νῦν ἠδύναντο νὰ ἴδωσιν ἀπὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως τὰ πυρὰ τῶν ἐχθρικῶν στρατιῶν, καταυλιζομένων ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ τοῖς ἀμπελώσι, καὶ παρὰ τῶν μάλιστα ἐμπειροπολέμων τῶν οἰκητόρων ἀπητεῖτο νὰ μένωσιν ἀπαθείς θεαταί, ἐν ᾧ οἱ οἶκοι αὐτῶν καὶ τὰ ἐπαύλια παρεδίδοντο εἰς τὰς φλόγας. Καὶ δὲν ἦτο μὲν ἡ ἱζημία οὕτω μεγάλη, ὅσῃν φανταζόμεθα αὐτὴν κατὰ τὸ μέτρον τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐπειδὴ οἱ πλεῖστοι τῶν οἰκῶν ἦσαν κατεσκευασμένοι ἀπλῶς ἐξ ὤμων πλίνθων, καὶ πᾶσαι αἱ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι ἦσαν πενιχρῶς ἐσκευασμένοι. Ἀλλ' οὐχ ἥττον ἡ εἰρήνη εἶχε προαγάγει τὴν πολυτέλειαν, καὶ εἶχον πολλαχοῦ κτισθῇ χαρίεσσαι ἐπαύλεις καὶ ἄνετοι ἀγροτικοὶ οἶκοι. Οὕτω δὲ ὁ Ἀρχίδαμος δὲν εὗρέθη ἠπατημένος ὡς πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιχειρηθέντων³.

¹ Οἱ Λακεδαιμόνιοι εἰσελαύνουσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐν δεξιᾷ ἔχοντες τὸ Αἰγάλεων ὄρος (Θουκυδίδου II, 19).

² Θουκυδίδου II, 20· οἱ Ἀχαρνεῖς, μέγα μέρος ὄντες τῆς πόλεως (τρὶς χίλιοι γὰρ πολῖται ἐγένοντο). Ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶνε προδήλως ἐφαρμμένος.

³ Θουκυδίδου II, 65, 2· καλὰ κτήματα κατὰ τὴν χώραν οἰκοδο-

Οἱ πολῖται ἐγόγγυζον καὶ ἐθορύβουν, ἰδίως δὲ οἱ γαιοκτήμονες, οἵτινες ἄλλως ἦσαν οἱ διὰ τῶν ἐπαχθεστάτων ἔνεκα τοῦ πολέμου ὑποχρεώσεων βεβαρημένοι καὶ τώρα ἔβλεπον πρὸ τῶν ἰδίων ὀφθαλμῶν τὸν ἑαυτῶν ὄλεθρον. Πράγματι τί ἔμελλον νάπογείνωσιν, ἂν αἱ ἐπιδρομαὶ ἐκεῖναι ἐπανελαμβάνοντο κατ' ἔτος καὶ ἐξηκολούθουν κατ' αὐτάς ἐπιμένοντες εἰς τὸ νὰ μὴ ἐπιχειρήσωσι τι πρὸς ἄμυναν τῶν ἀγρῶν; Ἄν ὁ Περικλῆς ἤθελεν ἐπιτρέψει ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἐν τῇ Πνυκί, οἱ πολῖται θὰ ἤθελον ἴσως προβῇ εἰς τὰς ἀφρονεστάτας τῶν ἀποφάσεων. Ἀλλὰ, μὴ συγκαλουμένης ἐκκλησίας, ἔβλεπέ τις τὸν λαὸν περιφερόμενον κατὰ συστάσεις ἀνά τὰς ἀγυιάς καὶ τὰς πλατείας καὶ λοιδοροῦντα τὸν Περικλέα, τὸν αἴτιον τοῦ κακοῦ, τὸν ἄνανδρον, τὸν προδότην. Τοῦτο, ἔλεγον, εἶνε τὸ κορύφωμα τῆς τυρρανίδος, τὸ νὰ κατέχη εἷς τὴν ἀρχὴν καὶ ἐγκλείῃ ἐντὸς τῶν τειχῶν λαὸν ὅλον καὶ ἀφαιρῇ ἀπὸ τῶν πολιτῶν τὸ δικαίωμα τῆς ὑπερασπίσεως τῶν ἰδίων ἑαυτῶν ἀγρῶν¹.

Δεῖγμα δὲ τῶν λοιδοριῶν τούτων διεσώθη ἐν ἀποσπάσματι κωμωδίας τοῦ Ἑρμίππου·

Βασιλεῦ σατύρων, τί ποτ' οὐκ ἐθέλεις
δόρυ βασιτάζειν, ἀλλὰ λόγους μὲν
περὶ τοῦ πολέμου δεινοὺς παρέχει,
ψυχὴν δὲ Τέλητος ὑπέστις;
Κἀγχειριδίου δ' ἀκόνῃ σκληρᾷ
παραθηγομένου βρούχεις κοπίδας,
δηχθεῖς αἰθῶνι Κλέωνι².

Καὶ Κλέων δὲ ὁ βυρσοδέψης, συμπράττων μετὰ τινων ἄλλων ὁμοφρόνων, ἐπωφελεῖτο τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως ἀποκτήσῃ κῦρος παρὰ τῷ δήμῳ, συνηγορῶν ὑπὲρ τῶν δυσηρεστημένων. Ὁ δὲ Περικ-

μείαις τε καὶ πολυτελεῖσι κατασκευαῖς]. Κατὰ τὴν ὑπαιθρον χώραν ὑπῆρχε περισσότερος τόπος πρὸς ἔδρυσιν εὐρυχώρων ἐπαύλειων καὶ ποικίλων ἀνέτων οἰκοδομῶν.

¹ Θουκυδίδου [II], 21. [Πλούταρχος ἐν βίῳ Περικλέους 33].

² Ἑρμιππος παρὰ Πλουτάρχου [ἐν βίῳ Περικλέους] 33.

κλῆς διέταξε μόνον τοὺς ἵππους νὰ ἐξέλθωσι τῆς πόλεως, καὶ τοῦτο ὑπῆρξε βεβαίως ἀφορμὴ νέας δυσारेσκειας, ὅτι εἰς τὸ ἀριστοκρατικὸν τοῦτο σῶμα καὶ μόνον ἀπενεμήθη ἡ τιμὴ νάντιμετρηθῆ πρὸς τοὺς πολεμίους καὶ λάβῃ τὸ δικαίωμα νὰ ὑπεραμυνθῇ τῶν περὶ τὴν πόλιν πλησιεστάτων ἀγρῶν δι' ἐπιτυχῶν συγκρούσεων. Συγχρόνως δ' ἐπλήρωσεν ὁ Περικλῆς εὐσταλῇ στόλον ἑκατὸν τριήρων, ἐπιβιδάσας εἰς αὐτὰς τοὺς ἀρίστους τῶν στρατιωτῶν, ἀλλ' αὐτὸς ἔμεινεν ἐν Ἀθήναις, ἐν τῇ δυσχερεστάτῃ τῶν θέσεων ὅπου οὐδεὶς ἠδύνατο νάναπληρώσῃ αὐτόν. Σθεναρῶς δὲ καὶ ἀσφαλῶς ἐκράτει ἐν τῇ χειρὶ τοὺς οἰακας τῆς πολιτείας· οὐδεὶς δὲ θόρυβος ἐκίνει αὐτόν, οὐδ' ἠνάγκαζε νὰ προβαίῃ εἰς πράξεις ἀντιθέτους πρὸς τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ καὶ θυσιάζῃ ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ τὴν ζωὴν τῶν συμπολιτῶν. « Ἄφετε, ἐφώνει πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, τὰ δένδρα ὑμῶν νὰ τέμνονται καὶ νὰ κόπτονται· ταχέως πάλιν φύονται· ἀλλὰ δὲν εἶνε εὐκολον νὰ τύχῃ πάλιν ἡ πόλις ἀνδρῶν ὅταν φονευθῶσιν. » Ἡσυχος δὲ καὶ ἀκλόνητος ὑπερίστατο τοῦ ἀνερεθιζομένου πλήθους.

Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον καθ' ὃν ὁ στόλος ἐξέπλεεν ἐκ τοῦ Πειραιῶς ἐξεκένωσεν ὁ Ἀρχίδαμος τὸ ἀπτικὸν ἔδαφος μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ἐπὶ τέσσαρας μέχρι πέντε ἐβδομάδων δῆωσιν παντὸς τοῦ βορείου μέρους τῆς χώρας μέχρι τῆς Εὐβοίας. Δίκην σμήνους δ' ἀκρίδων ἀπεχώρησαν πάλιν οἱ Πελοποννήσιοι μετὰ τὴν τελείαν τομὴν τῶν ἀγρῶν. Πιθανῶς δὲ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀποχώρησιν καὶ ἡ θέα τοῦ στόλου, ὃν εἶδον ἐκπλέοντα πρὸς τὴν Πελοπόννησον, ἐπειδὴ τὰ στρατεύματα ἀνελογίσθησαν τὰς κώμας αὐτῶν καὶ τὰς οἰκογενείας, μενούσας ἀνυπερασπίστους ἐν τῇ πατρίδι¹.

¹ Οὐ μόνον καθ' ἑαυτὸ εἶνε λίαν πιθανόν, ὅτι ὁ ἀπόπλους τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου ἐπέδρασεν ἐπὶ τὴν ἀποχώρησιν τῆς στρατιᾶς, ἀλλὰ καὶ μαρτυρεῖται ὡς ἔστιν ὑπὸ **Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου** (XII, 42). Ἀλλὰ διάφορος εἶνε ἡ γνώμη τοῦ Grote [A history of Greece. London. 1870 Τόμ. Ε' σ. 397, σημ. 2. Γερμ. μεταφρ. ἔκδ. 6' Τόμ. Γ'] σ. 416 [σημ. 119. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sa dous Τόμ. Η' σ. 161].

Τὸ δὲ ὑπόλοιπον τῶν μηνῶν τῆς καλοκαιρίας ἐπωφελήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι. Ὁ στόλος αὐτῶν περιέπλευσε τὴν Πελοπόννησον καὶ προσέβαλε τὴν Μεθώνην, οὖσαν τῶν σπουδαιοτάτων ἐπινείων ἐν τῇ νοτίῳ ἄκρᾳ τῆς μεσσηνιακῆς χερσονήσου, ἀπέναντι τῶν Οἰνουσσῶν νήσων¹. Ἀλλ' ἡ ἐπίθεσις ἐκείνη ἀπέτυχεν ἔνεκα τῆς ἐτοιμότητος τοῦ Βρασίδου, ὅστις ἔσπευσεν εἰς τὴν ἀπειλουμένην πόλιν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, οἵτινες εἶχον συνενωθῇ μετὰ πεντήκοντα κεκρυφαῖκῶν νηῶν, ἔπλευσαν τότε περὶ τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου, καὶ οἱ πλούσιοι γαιοκτήμονες τῆς Ἡλίδος ἐξέτισαν τάντιπoinα τῶν δηώσεων τῆς ἀττικῆς γῆς. Ἐπειτα δὲ κατέλαβον οἱ Ἀθηναῖοι δύο κορινθιακὰ χωρία κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἀκαρνανίας καὶ ἐπέτυχον τὴν ἐκουσίαν προσχώρησιν τῆς νήσου Κεφαλληνίας, ἥς αἱ τέσσαρες πόλεις προσῆλθον εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν².

Συγχρόνως δὲ στόλος ἀθηναϊκὸς τριάκοντα [καὶ ἐξ] νηῶν ἔπλευσε διὰ τοῦ πορθμοῦ τῆς Εὐβοίας πρὸς βορρᾶν, ὅπως τιμωρήσῃ τοὺς Λοκρούς. Καὶ δύο μὲν πόλεις αὐτῶν κατεστράφησαν, τὰ δὲ παράλια τῆς Λοκρίδος ἐδηλώθησαν, καὶ ἐπὶ τῆς μικρᾶς νήσου Ἀταλάντης ἐκτίσθη τεῖχος, ἐν ᾧ κατεστάθη ἀθηναϊκὴ φρουρά, ὅπως ἐπιτηρῇ τοὺς Λοκρούς³. Τέλος δ' ἀπεφασίσθη ἡ ἐξ Αἰγίνης ἔξωσις ἀπάντων τῶν κατοίκων τῆς νήσου, ἐπειδὴ διὰ κρυφίων καταγγελιῶν εἶχον ὑπὲρ πάντ' ἄλλον συντελέσει εἰς τὸν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων ἐξερεισμὸν τῶν Πελοποννησίων. Ἀλλως δ' ὁ Περικλῆς εἶχεν ἀνάγκην καὶ νέου ἀναδασμοῦ πρὸς καθησύχασιν τῶν πολι-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 813.

² *Θουκυδίδου* II, 25. Ἐν ἐπιγραφῇ τινι (*Corpus Inscriptionum Atticarum* IV, 179 fr. b, στ. 40 ἀναφέρεται πληρωμὴ γενομένη στρατιᾶς τῇ περὶ Πελοπόννησον Σωκράτει (i) Ἀλαίει, Πρωτέα Αἰξωνεῖ, ἐπ' Ἰσῆς δ' ἐκ δύο μεταγενεστέρων πρυτανειῶν πληρωμαὶ ἐπ' ὀνόματι τοῦ παρὰ τῷ *Θουκυδίδει* (II, 23) μνημονευομένου Καρκίνου. Ἰδε Kirchhoff Zur Geschichte des [athenischen] Staatschatzes σ. 65.

³ *Θουκυδίδου* II, 26. Ἐρείπια τῶν ἐν Ἀταλάντῃ (αὐτ. 32) τευχῶν σώζονται μέχρι τοῦδε. Ἰδε Lolling ἐν Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. Α' [1875], σ. 237.

τῶν, καὶ τέλος ἐφαίνετο εἰς αὐτὸν ἕνεκα λόγων στρατιωτικῶν εἵ-
περ τι καὶ ἄλλο ἀναγκαῖα ἢ κατάληψις τῆς νήσου ἐκείνης, ἥτις,
κειμένη κατὰ μέσσην τὴν πρὸς τὴν Πελοπόννησον ὁδὸν, ἡδύνατο νὰ
ὑπάρξῃ ὡς σταθμὸς στόλου ὠφέλιμος μὲν ἂν κατείχετο ὑπὸ τῶν
Ἀθηναίων, ἐπικίνδυνος δὲ ἂν ἦσαν κύριοι αὐτῆς οἱ πολέμιοι. Διὸ
αἱ γὰρ τῶν Αἰγινητῶν διενεμήθησαν ἀμελλητί εἰς Ἀθηναίους
ἐποίκους, οἱ δὲ ἰθαγενεῖς οἰκήτορες τῆς Αἰγίνης, ἐξοικισθέντες μετὰ
γυναικῶν καὶ τέκνων, ἐξώσθησαν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Πελοπον-
νήσου ¹.

Μετὰ δὲ τοὺς Αἰγινήτας μισητότατοι πάντων ἦσαν οἱ Μεγα-
ρεῖς ὡς κατήγοροι τῶν Ἀθηνῶν. Πρὸς τιμωρίαν δὲ αὐτῶν ἐστρά-
τευσεν αὐτὸς ὁ Περικλῆς, ἡγούμενος δεκακισχιλίων ὀπλιτῶν ἐκ
τῶν τάξεων τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν, τρισχιλίων μετοίκων, ὁμοίως
πανόπλων, καὶ μεγάλου πλήθους ψιλῶν. Ἐθεώρησε δὲ τὴν εὐκαι-
ρίαν κατάλληλον, ὅπως ἐξαγάγῃ πανστρατιᾶ τὰς πεζικὰς δυνά-
μεις τῶν Ἀθηναίων καὶ δείξῃ ἅμα πασιφανῶς ὅπόσον ἐπλανῶντο
οἱ πεποιοῦτες ἐπὶ τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης. Αἱ πελοποννησια-
καὶ στρατιαὶ εἶχον ἤδη ἀπὸ μακροῦ ἐπιστρέφει εἰς τὰς ἰδίας πό-
λεις καὶ κώμας, καὶ οἱ Κορίνθιοι δὲν προσεῖδον ἀμέριμνοι τὴν
παντελεῇ δῆωσιν τῆς γείτονος χώρας, ἐπεκταθεῖσαν μέχρι τῆς παρ'
αὐτὰ τὰ τείχη τῶν Μεγάρων καταστροφῆς ἀπασῶν τῶν φυτειῶν
καὶ τῶν κήπων τῶν Μεγαρέων ². Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐψηφίσθη περὶ
ἐκεῖνον τὸν χρόνον κατὰ πρότασιν τοῦ Χαρίνου ³ νέον κατὰ Μεγα-
ρέων ψήφισμα, δι' οὗ ἐψηφίζετο εἰς αἰὶ ἄσπονδος καὶ ἀκήρυκτος
ἔχθρα πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς, ὠρίζετο δὲ ζημίαι θανάτου κατὰ παν-
τὸς Μεγαρέως ὅστις ἤθελεν ἐπιβῆ τῆς Ἀττικῆς, διετάσσοντο δὲ οἱ
στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων, ὅταν ὁμνύωσι τὸν πάτριον ὅρκον, νὰ
ἐπομνύωσιν, ὅτι θὰ ἐμβάλλωσι δις ἀνὰ πᾶν ἔτος εἰς τὴν Μεγα-

¹ Θουκυδίδου II, 27.

² Θουκυδίδου [II], 31.

³ Πλουτάρχου Πολιτικά παραγγέλματα XV, [18]. διὰ [δὲ] Χαρίνου τὸ κατὰ
Μεγαρέων ἐκώρυσε ψήφισμα [Πρὸλ. Πλούταρχον ἐν βίῳ Περικλέους 30].

ρικὴν. Καὶ ἦσαν μὲν ταῦτα συγχρόνως τιμωρία ἐπὶ τῷ φόνῳ τοῦ κήρυκος Ἀνθεμοκρίτου, ὃν οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀποστείλει μετ' ἐπισήμου ἐντολῆς πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς, φονεύσαντας αὐτὸν, ἀλλ' ἦσαν καὶ στρατηγικὰ μέτρα πρὸς παρακώλυσιν μελλουσῶν στρατειῶν τῶν Πελοποννησίων διὰ τελείας δηώσεως τῆς παρὰ τὰ σύνορ' αὐτῶν κειμένης χώρας.

Πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ σκοπὸν ἐλήφθησαν καὶ ἄλλα μέτρα. Διετάχθη ἐπιμελὴς φύλαξις τῆς ὅλης χώρας, ἐκτεινομένη μέχρι τῆς Σαλαμῖνος, ὅπως ἐκ τῆς νήσου ταύτης ἐπιτηρῆται πᾶσα κίνησις ἐν τῇ μεγαρικῇ παραλίᾳ καὶ καθίσταται δυνατὴ ἡ διὰ πυρσῶν ἀγγελία αὐτῶν εἰς τὸν Πειραιᾶ. Ἀπεφασίσθη δὲ ὅπως αἱ παλαιαὶ τριήρεις μὴ μένωσιν εἰς τὸ ἐξῆς ἄχρηστοι, ἀλλὰ μετασκευασθῶσιν εἰς φορηγίδας, ἵν' ἀποβῇ δυνατὴ ἡ ἐκτέλεσις τελεσφορωτέρων ἀποβάσεων εἰς τὰς χώρας τῶν πολεμίων. Ἐψηφίσθη, ὅπως πρὸς ἄμυναν τῆς χώρας ὥσι πάντοτ' ἐξηρτυμέναι αἱ ἑκατὸν ἄρισται τῶν τριήρων, ἔχουσαι τὸν οἰκεῖον ἐκάστη τριήραρχον, χάριν τῆς ἀμύνης τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀττικῆς ἐν περιπτώσει ἐπιθέσεων ἀπὸ θαλάσσης. Πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ σκοπὸν κατετέθησαν χίλια τάλαντα κατὰ μέρος, καὶ ὠρίσθη, ὅπως, ἂν τις ᾔθελε προτείνει εἰς τὸν δῆμον τὴν πρὸς ἄλλην χρῆσιν δαπάνην τῶν χρημάτων τούτων, τιμωρῆται διὰ θανάτου¹. Οὕτως ὁ Περικλῆς ᾔθελε νὰ κατορθωθῇ, ὅπως ἐπιβάλλῃ εἰς ἑαυτὴν ἡ πόλις τὴν καὶ μετ' αὐτὸ τὸ πέρας τῆς ἰδίας ἀρχῆς καὶ τοῦ βίου προφύλαξιν ἀπὸ διαβημάτων ἀσυνέτων.

Τέλος δ' ἐπεδόθησαν δραστηρίως καὶ εἰς διαπρεσβείας, καὶ ἐπωφελήθησαν πρὸς τοῦτο τὰς ἀπώτερον κειμένας τῶν συμμαχίδων ὅσαι εἶχον σχέσεις πρὸς ξένους βασιλεῖς. Ἰδίως δὲ χρήσιμ' ἀπεδείχθησαν τὰ Ἀθῆνα, κείμενα κατὰ τὰ νότια τῆς Θράκης, πόλις ἥς ὁ πλοῦτος καὶ τὸ φιλότεχνον μαρτυροῦνται ὑπὸ μεγάλου πλήθους λαμπρῶν ἀργυρῶν νομισμάτων. Τῆς πόλεως ταύτης ἐπιφανὴς πολίτης, καλούμενος Νυμφόδωρος, εἶχε συζεύξει τὴν ἀδελ-

¹ [Θουκυδίδου II], 24.

φὴν μετὰ Σιτάλκου τοῦ βασιλέως τῶν Ὀδρυσῶν¹. Τὸ δὲ βασιλείον τοῦ Θρακὸς τούτου βασιλέως εἶχε προεκταθῆ μέχρι τῆς παραλίας, καὶ ὁ Σιτάλκης ἠγωνίζετο νὰ ἐπαυξήσῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιδόρασιν διὰ συμμαχιῶν πρὸς Ἑλληνας. Διὰ δὲ τοὺς Ἀθηναίους πᾶσα ἐνίσχυσις τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ εἶχε διπλὴν ἀξίαν, ἐπειδὴ ἡ Ποτίδαια ἀντεῖχεν ἀκόμῃ πολιορκουμένη καὶ ἐξηκολούθει ἀκόμῃ ἡ ἀποστασία τῶν πόλεων τῆς Χαλκιδικῆς. Ὁ Νυμφόδωρος λοιπὸν ἐκεῖνος ἀνεδείχθη πρόξενος τῶν Ἀθηναίων, καὶ κατῴρθωτε πράγματι νὰ καταστήσῃ τὸν ἰσχυρὸν βασιλέα τῆς Θράκης σύμμαχον τῆς πόλεως· ἅμα δὲ διέπραξε καὶ συνδιαλλαγὴν πρὸς τὸν Περδίκκαν, καὶ ἀπέδότη ἢ Θέρμη, ἢ ἔπειτα Θεσσαλονίκη. Οὕτω δ' οἱ Ἀθηναῖοι ἤρχισαν διὰ μιᾶς κινούμενοι ἐλευθέρως ἐν τῇ ἀξιολογωτάτῃ ἐκείνῃ ἀποικιακῇ χώρᾳ, καὶ ἠδύναντο νὰ καραδοκῶσι ταχεῖαν ἀποπεράτωσιν τοῦ κινδυνωδεστάτου ἀπάντων τῶν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐκραγόντων ἀγώνων.

Ὅτε δ' ἔληξε τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου, οἱ Πελοποννήσιοι κατεῖχοντο, ὡς εἰκὸς, ὑπὸ πολλῆς δυσθυμίας. Αὐτοὺς ἐβάρυνεν ἡ εὐθύνη ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, οὗ τὰ ἔχνη εἶχον ἤδη ἐγγαχαρθῇ βαθέως ἐπὶ τοῦ πατρίου ἐδάφους. Ἡ δὲ μελετωμένη παρ' αὐτῶν καθαίρεσις τῆς ἀρχῆς τοῦ Περικλέους εἶχεν ἀποτύχει, καὶ ὁ ὅλος αὐτῶν πολεμικὸς τρόπος εἶχεν ἐξελεγχθῇ ὅλως ἐπιδεής. Εἶχεν ἐκ νέου καταδειχθῇ, ὅτι ἡ πολεμία πόλις ἦτο ἀπρὸςπέλαστος, ὅτι ἐδέσποζε τῆς θαλάσσης, ὅτι δραστηριωτάτη ἦτο ἡ πολιτεία αὐτῆς. Καὶ ἡ μὲν Πελοπόννησος διὰ τῆς εἰς τοὺς Ἀθηναίους προσχωρήσεως τῆς Κεφαλληνίας ἦτο πολὺ μᾶλλον ἐκτεθειμένη εἰς τὰς προσβολὰς τῶν Ἀθηναίων· οἱ δὲ Κορίνθιοι ἀναγκάως ὥφειλον νὰ ποσάλλωσι πάσας αὐτῶν τὰς ἐλπίδας περὶ τῶν ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης καὶ εἶχον καθ' ὅλου ὑποστῇ πικρὰν ἀπογοήτευσιν τῶν προσδοκιῶν

¹ [Θουκυδίδου II], 29.

αὐτῶν, καίπερ κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀχαρνανίας μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν Ἀθηναίων τοῦ στόλου αὐτῶν εὐτυχήσαντος περὶ τινὰ κατορθώματα. Ὁ δὲ Περικλῆς ἀπ' ἐναντίας ἡξιώθη μετὰ πάσας τὰς ἐναντίον αὐτοῦ ἐπιθέσεις τῆς δικαίας ἀμοιβῆς, ὅπως εἰς αὐτὸν ὡς τὸν δοκιμώτατον τῶν πολιτευτῶν ἀνατεθῇ ἡ τιμὴ τῆς ἐν τῇ πανηγυρικῇ ταφῇ τῶν κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου πεσόντων πολιτῶν ἐξ ὀνόματος τῆς πόλεως ἐκφωνήσεως τοῦ ἐπιταφίου λόγου.

Ἦσαν δὲ οἱ πεσόντες πάνυ ὀλίγοι. Διὸ ὁ Περικλῆς ἡδύνατο εὐλόγως νᾶποστῇ τοῦ συνήθους τρόπου τοιούτων ἐπιταφίων καὶ μεταφέρει τὸν λόγον ἀπὸ τῶν νεκρῶν, οὓς αὐτὴ ἡ πόλις ἐτίμησεν ἤδη διὰ τῆς δημοσίας ταφῆς καὶ τῆς περὶ τῶν συγγενῶν αὐτῶν μερίμνης, εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ζώντων καὶ εἰκονίσῃ αὐτὴν τὴν πολιτείαν ἧς χάριν εἶχον καρτερικῶς ὑποστῇ τὸν θάνατον οἱ πολῖται. Εἶνε δὲ πράγματι μεγαλοπρεπέστατον τὸ θέαμα ἐκεῖνο εἰς ὃ δυνάμεθα νὰ παραστῶμεν διὰ τῆς φαντασίας, ἀναλογιζόμενοι τοὺς πολίτας τῶν Ἀθηνῶν πανδημεῖ περισταμένους τοὺς τάφους τοῦ Κεραμεικοῦ περὶ τὸν Περικλέα λαλοῦντα πρὸς αὐτοὺς ἀπὸ βήματος ὑψηλοῦ. Εἶχον ἀκόμῃ πρόσφατα ἐν τῇ μνήμῃ τᾶρρητα δεινὰ τοῦ πολέμου· περὶ αὐτοὺς ἠπλῶντο οἱ ἡρημωμένοι ἀγροῖ καὶ αἱ ἀποτετεφρωμένοι ἐπαύλεις· ἄλλη δὲ ὁμοία ταλαιπωρία ἀνεμένετο, ὡς ἡδύναντο νὰ προῖδωσι, καὶ πάλιν μετ' ὀλίγους μῆνας, καὶ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον, ὅστις συνεπήγετο εἰς πάντας αἰσθητὰς ἀπωλείας, ὥφειλον νᾶποστῶσιν οὐ μόνον πάσης περὶ τὸν βίον εὐμαρείας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ἀπολαύσεως τῶν πολυτιμοτάτων δικαιωμάτων καὶ ἐλευθεριῶν. Καὶ ὅμως συνωθοῦνται περὶ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις ἦτο κύριος τῆς τύχης αὐτῶν, καὶ ἐγνωρίζονται μετ' ἐνθουσιασμοῦ τοῦ λόγου, δι' οὗ ἐκεῖνος παριστάνει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν τὴν πάτριον πόλιν, ἣν ὁ ῥήτωρ ἀποκαλεῖ παίδευσιν τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ παρρησίας εὐγενοῦς ἐγκωμιάζει τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν, ὅπερ εἶνε μὲν δημοκρατικὸν κατὰ τὴν πλήρη ἔννοιαν τῆς λέξεως, ἅτε ἀποσκοποῦν εἰς

τὴν εὐημερίαν τοῦ σύμπαντος δήμου καὶ παρέχον ἴσα δικαιώματα εἰς ἅπαντας τοὺς πολίτας, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο ἐπιτήδειον ὅπως οἱ μεταξὺ τῶν πολιτῶν εὐδοκιμοῦντες προτιμῶνται ἀνερχόμενοι εἰς τὰ πρῶτ' ἀξιώματα ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ὑμνεῖ τὰς ὑψηλὰς πνευματικὰς ἀπολαύσεις ἃς χορηγεῖ ἡ πόλις, τὸν ἄδολον ἔρωτα τῶν πολιτῶν πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν σοφίαν, τὴν κοινὴν αὐτῶν σύμπραξιν πρὸς εὐημερίαν τῆς πολιτείας, τὴν εὐγενῆ φιλοξενίαν, τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν δραστηριότητα, ἣν δὲν ἀπενάρκωσεν ἡ εἰρήνη καὶ ἡ φιλοκαλία οὕτως, ὥστε αἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν εἶνε ὑπόθεσις δικαίου θαυμασμοῦ τῶν τε συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων.

Οὕτω παρέστησεν ὁ Περικλῆς ἐμφανῆ πρὸ τῶν πολιτῶν τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα τῆς πατρίου πόλεως, καὶ εἰκόνισεν εἰς αὐτοὺς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων οἷος ὤφειλε νὰ εἶνε. Ὑπέδειξεν εἰς αὐτοὺς ἰδεώδη εἰκόνα ἑαυτῶν, ὅπως ἐπιρρώσῃ αὐτοὺς καὶ ἀναδείξῃ ἀνωτέρους ἑαυτῶν, ὅπως ἐξεγείρῃ αὐτοὺς πρὸς αὐταπαρνησίαν, πρὸς καρτερίαν καὶ πρὸς σῶφρον' ἀνδρείαν. Μετὰ νέου δὲ θάρρους ἐπέστρεψαν ἀπὸ τῶν τάφων οἴκαδε, ἔτοιμοι νάντιμετωπίσωσι τὰς μελλούσας τῆς τύχης περιπετείας. Διό, ὅτε ὁ Ἀρχίδαμος εἰσέβαλε τὸ δεύτερον εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἦσαν ἤδη προθυμότεροι πρὸς ἀνοχὴν τῶν ἀναποφεύκτων δεινῶν. Οἱ ἐν τῷ προτέρῳ ἔτει δεδηωμένοι ἄγροί δὲν εἶχον γεωργηθῆ καὶ πάλιν διὸ ἠναγκάσθησαν οἱ Σπαρτιᾶται νὰ διαδράμωσι ταχεῖς τὰς ἀρίστας ἀρούρας, ὅπως εὕρωσι τὰναγκαῖα ἐπιτήδεια ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς μέρεσι τῆς χώρας μέχρι τοῦ Σουνίου. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐνεφορήθησαν πλείονος ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸ σύστημα τοῦ Περικλέους, καὶ ἐδιδάχθησαν τὸ ὑφίστασθαι καρτερικῶς τὰς στερήσεις ἐκεῖνας αἵτινες τὸ παρελθὸν ἔτος ἐφαίνοντο ἀφόρητοι.

Ἀλλὰ τότε αἰφνης ἐπῆλθε νέα συμφορὰ, κακὸν ἀνεξάρτητον παντὸς ἀνθρωπίνου ὑπολογισμοῦ.

Ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου εἶχε διαδοθῇ φήμη περὶ φθοροποιῶν νόσων λυμαιομένων τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰς ἀσιατικὰς σατραπείας καὶ διαδοθεισῶν μέχρι Λήμνου. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ δύσει, ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, εἶχον ἐπέλθει περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον θάνατοι πυκνοὶ ¹, λόγος δ' αὐτῶν ἦτο, καθ' ᾧ ἐπίστευον ὅτι διέγνωσαν ἀργότερον, ἢ ἐπάλληλος διαδοχὴ πολυόμβρων χειμῶνων, καθ' οὓς εἶχεν ἀθροισθῇ πολὺ ὕδωρ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους τῆς γῆς καὶ ὑπ' αὐτήν. Ἐκ δὲ τῶν λιμναζόντων τούτων ὑδάτων εἶχε διαφθορῇ ὁ ἀήρ καὶ εἶχον ἀποβῇ ἐνυγροὶ καὶ βλαπτικοὶ οἱ καρποὶ ². Πρὸς δὲ τούτοις εἶχον ἐπιλίπει καὶ οἱ καθαίροντες τὴν ἀτμόσφαιραν ἐτησίου ³. Οὕτως ἐφαίνετο, ὅτι περὶ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον χρόνον, καθ' ὃν ἐξεργάγη ὁ πόλεμος ὁ συγχύσας τὴν κοινωνικὴν τάξιν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, συνεταράχθη καὶ ὁ διάκοσμος τῶν κατὰ τὴν φύσιν. Ἡ γνώμη δὲ αὕτη ἦτο λίαν διαδεδομένη, καὶ ἐπιστεύετο ἀληθῶς, ὅτι οὐδέποτε εἶχον συμβῇ τοσαῦτα φοβερά φυσικὰ φαινόμενα ὅσα τὰ ἐπελθόντ' ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου ⁴.

Ἡ δὲ Ἀττικὴ ἢ ἄλλως διακρινομένη ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας χώρας ἐπὶ τῷ ὑγιεινῷ καὶ καθαρῷ ἀέρι ὑπέστη τότε πρῶτον τοὺς κινδύνους εἰς οὓς εἶν' ἐκτεθειμένη πολυφοιτήτος παραθαλασσία πόλις. Πράγματι δὲ ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν πλόων παρουσιάσθησαν τὰ πρῶτ' ἀνησυχητικὰ θανατηφόρα κρούσματα τῆς νόσου. Καὶ εἶχον μὲν συμβῇ ἐν διαφόροις μέρεσι τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς εἶχον ἀπομονωθῇ, μείναντα σποραδικά, ἐξέλιπον δὲ καὶ πάλιν. Ἀλλ' ἐν Ἀττικῇ εὗρεν ἡ νόσος ἕδαφος παρεσκευασμένον, εἰς ὃ ἐνεφώλευσε, διαδοθεῖσα κατὰ τρόπον πρωτοφανῆ. Ἀπαντες οἱ οἰκί-

¹ Niebuhr Römische Geschichte Τόμ. Β' σ. 573 ἐκδ. 6'.

² Ὡς αἷτια τῆς νόσου ἀναφέρει Διοδώρος ὁ Σικελιώτης (XII, 58) τὸ ὑπερβολικὸν τῆς ὑγρασίας καὶ τὴν ἑλλειψιν τῶν ἐτησίων. Πρὸς. Grote [A history of Greece. London. 1870 Τόμ. Ε' σ. 418. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. 6' Τόμ. Γ'] σ. 434. [Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadois Τόμ. Η' σ. 187]. Ἀλλὰ τὰ αἷτια ταῦτα δὲν θεωρεῖ ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἀλλ' εἰς τὰς χώρας ἐν αἷς ἀνεπτύχθη ἡ νόσος.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 1.

⁴ Θουκυδίδου I. 23. Περὶ τῶν ἐπιδημιῶν θεωρουμένων ὡς ἰδίων περιόδων ἐν τῇ βίῳ τῶν ἑθνῶν ἴδε Niebuhr Vorträge über alte Geschichte Τόμ. Β' σ. 64.

τορες εἶχον πάλιν καταφύγει εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως· ἐν δὲ χώρῳ στενῷ συνωστίζετο πλῆθος πυκνὸν ἀνθρώπων ἀποσπασθέντων ἀπὸ πασῶν τῶν ἔξωθεν αὐτῶν καὶ διαβιούντων ἐν μέσῳ μεριμνῶν, ταρχῆς καὶ παντοίων στενοχωριῶν, κοιμωμένων ἐν ὑπαίθρῳ καὶ μὴ δυναμένων νὰ φροντίσωσιν ὥς ἔδει περὶ κινήσεως, καλῆς τροφῆς καὶ καθαριότητος. Ἐν δὲ τῷ Πειραιεῖ, ὅστις ἦτο ἐξαιρέτως πολυάνθρωπος, δὲν εἶχον περατωθῇ τὰ ὑδραυλικά ἔργα, καὶ ὑπῆρχε μόνον ὕδωρ λακκαῖον. Εἰς ταῦτα δὲ πάντα προσεπῆλθε τὸ θερινὸν καῦμα. Ἐνεκα δὲ τούτων τῶν λόγων ἡ νόσος ἐνέπεσε καὶ διεδόθη δεινῶς ἀνά τε τὴν ἄνω πόλιν καὶ τὸν Πειραιᾶ. Αἱ δὲ λοιπαὶ νόσοι ἐξέλιπον. Ἀπασαὶ δ' αἱ τάξεις ἄνευ διακρίσεως ἡλικίας καὶ γένους προσεβλήθησαν, καὶ παρὰ πᾶσι τὰ συμπτώματα τῆς νόσου ἦσαν ταῦτά. Ἦτο δὲ πυρετὸς τυφοειδὴς ὅμοιος πρὸς τοὺς πυρετοὺς τοὺς μετὰ τὰ δεινὰ τῶν πολέμων ἐνσκήπτοντας εἰς στρατόπεδα καὶ πόλεις. Τὸ νόσημα παρουσιάζετο αἰφνης, ἀρχόμενον διὰ θερμῆς τῆς κεφαλῆς καὶ φλογώσεως τῶν ὀφθαλμῶν. Ἐπειτα δὲ κατελαμβάνοντο καὶ τὰ ἐντὸς τῆς γλώσσης καὶ τοῦ φάρυγγος, ἐξοιδαινομένων, καὶ ἐπεγίνοντο βῆξ ὀδυνηρὸς, ἔμεσις χολῆς καὶ ἰσχυρά, σπασμώδης λύγξ. Ἐπὶ δὲ τοῦ δέρματος ἐξεφαίνοντο φλύκταιναι καὶ ἔλκη. Καὶ ἔξωθεν μὲν ὁ ἀπτόμενος τοῦ σώματος δὲν εὗρισκεν αὐτὸ θερμὸν, ἀλλὰ τὰ ἐντὸς ἐκαίοντο οὕτως, ὥστε οἱ νοσοῦντες ἀπέρριπτον ἀφ' ἑαυτῶν πᾶν ἱμάτιον καὶ τινες ἐνέρριπτον ἑαυτοὺς εἰς τὰ φρέατα δίκην παραφρόνων. Ὑπὸ δὲ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐκείνου καύματος διεφθείροντο οἱ πλεῖστοι τὴν ἐδόδωμην ἢ τὴν ἐνάτην τῆς νόσου ἡμέραν ἄνευ ἐξωτερικῆς ἐκπτώσεως τῶν δυνάμεων τοῦ σώματος. Ἄλλοι δὲ, διαφεύγοντες τὴν πρώτην προσβολὴν, ἀπέθνησκον κατόπιν ἐκ διαρροίας καὶ ἐξαντλήσεως. Ἄλλοι δὲ πάλιν ἐσώζοντο μὲν, ἀλλ' ἔμενον πνευματικῶς ἀσθενεῖς ἢ ἀπέβαλλον ἐκ τῆς νόσου τινὰ τῶν μελῶν τοῦ σώματος¹.

Ἡ δ' ἐπιστήμη δὲν ἔμενεν ἀργή πρὸς ἀπόκρουσιν καὶ θερα-

¹ Τὸ παράδειγμα τοῦ θουκυδίδου (Θουκυδίδου II, 48) δείκνυει, ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐπέλθῃ καὶ τελεία ἱασις.

πείαν τοῦ κακοῦ. Αὐτὸς δ' ὁ Ἱπποκράτης¹ ἐμελέτησε τὰ τῆς νόσου· μάλιστα δὲ, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς διαρκείας αὐτῆς, ὠφέλησε τοὺς Ἀθηναίους διὰ τοῦ πορίσματος τῶν πειραμάτων αὐτοῦ, πειρώμενος ιδίως νὰ καθάρῃ τὸν ἀέρα διὰ τοῦ πυρός· ἤχθη δ' εἰς τοῦτο παρατηρήσας, ὅτι πάντων τῶν πολιτῶν τῆς πόλεως οἱ χαλκεῖς εἶχον πάθει ὀλιγώτερον πάντων τῶν ἄλλων. Ἀλλὰ τὸ κατ' ἀρχὰς πάντα τὰ ἰάματα τὰ ἐπιζητούμενα παρὰ τοῖς ἱερεῦσι καὶ ἰατροῖς ἀπέβαινον ἄκαρπα, καὶ ἐν βαρεῖ ἀπελπισμῷ ἔμενον ἄπρακτοι πρὸ τῆς νόσου, ἣτις ἐξηκολούθει ἄνευ ἀντιστάσεως λυμαιομένη τὴν πόλιν. Ἡ δὲ μετάδοσις τῆς νόσου ἦτο οὕτω μεγάλη, ὥστε φίλοι καὶ συγγενεῖς ἐγκατέλειπον τοὺς οἰκείους ἀσθενεῖς, παρημελεῖτο δὲ καὶ αὐτὸ τὸ εἰς τοὺς Ἑλλήνας ἱερώτατον ἔθος τῆς ταφῆς. Καὶ σωρηδὸν μὲν συνωστίζοντο καὶ ἔκειντο ἡμιθνήτες καὶ νεκροὶ περὶ τὰς κρήνας, ὅπου εἶχον ζητήσῃ ἀνακούφισίν τινα ὑστάτην. Τὸ πρῶτον δὲ τότε ἐμολύνθησαν ὑπὸ νεκρῶν καὶ αὐτὰ τὰ ἱερά. Ἐν ᾧ δὲ ἄλλαι ταλαιπωρίαι συνήθως συνενοῦσι τοὺς πολίτας, ὁ λοιμὸς ἐκεῖνος διέρρηξε τοὺς δεσμοὺς τοῦ τε οἴκου καὶ τῆς κοινωνίας. Ἀπέβησαν ἀδιάφοροι πρὸς τὸν νόμον καὶ τὴν τάξιν, ἀμβλεῖς πρὸς τὸ αἶσθημα τῆς τιμῆς καὶ τοῦ καθήκοντος, καὶ ἐχαλέπαινον πρὸς τε θεοὺς καὶ πρὸς ἀνθρώπους². Συνωδὰ δὲ πρὸς τὸν διάφορον ἐκάστου χαρακτῆρα τινὲς μὲν παρεδίδοντο εἰς θλιβεράν δυσθυμίαν καὶ ἐπίστευον ἑαυτοὺς ἐκτεθειμένους εἰς τὴν τιμωρίαν δυνάμεων ἀμειλίκτων, ἄλλοι δ' ἐνέπιπτον μετὰ θρασύτητος ἀχαλίνου εἰς πᾶσαν φαυλότητα καὶ ἐπεζήτουν ἐν ἀπολαύσει ἀμέτρῳ νάρκην ἢ τέρψιν.

Ἀληθῶς τὰ τῶν Ἀθηναίων εἶχον δεινῶς. Ἐν ᾧ κατὰ πᾶσαν

¹ Philologus IV, 204. Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 722.

² Καὶ ὅμως τότε ἐποίησεν ὁ Σοφοκλῆς πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀσκληπιοῦ παιᾶνα, ὅστις ἔθεωρεῖτο συντελέσας εἰς παῦσιν τῆς νόσου. Ἰδε Σοφοκλέα ἐκδ. Bergk σ. XX. Ἰδε καὶ περὶ Ἡρακλέους Ἀλεξικάκου [Studnicka Archaische Bronzestatue des Fürsten Sciarra ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts aus Rom Τόμ. II.] 1887 σ. 99 [σημ. 27].

ἄλλην νόσον ἐζητεῖτο τὸ πρῶτον θεραπεία διὰ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ἀέρος καὶ καταφυγῆς εἰς τὰ ὄρη, τῶρα ἐβλεπον ἑαυτοὺς ἠναγκα-
σμένους παρὰ τὴν αὔξησιν τοῦ θερινοῦ καύματος νὰ μείνωσιν ἐγκλεισμένοι ἐντὸς τῶν τειχῶν. Καὶ τὴν μὲν ὑπαιθρον χώραν διέτρεχον οἱ Πελοποννήσιοι, καταστρέφοντες τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς εὐφορίας τῶν ἀγρῶν, τὰ δ' ἐνδον τῆς πόλεως ἐλυμαί-
νετο ἐχθρὸς πολὺ μᾶλλον ἀδιάλλακτος, εἰς ὃν ὑπέκυπτον οἱ ἄν-
θρωποι δίκην ἀόπλων σφαγίων. Πᾶσα δ' ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία εἶχε παύσει, καὶ αἱ τιμαὶ τῶν ἐπιτηδεύων ηὐξήθησαν. Καὶ οἱ μὲν ἄποροι ὑφίσταντο διπλὴν στενοχωρίαν, τοὺς δὲ πλουσίους οὐδὲν ὠφέλει ὅλον αὐτῶν τὸ χρῆμα καὶ ὁ πλοῦτος¹.

Εἰς δὲ τὴν μανίαν τῶν φατριῶν πάντα τὰ μέσα ἐφαίνοντο δυ-
νάμενα νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς καθαίρεσιν μισητοῦ ἀντιπάλου· διὸ καὶ τὸ προκείμενον δεινὸν μετεχειρίσθησαν ὡς ὄπλον ἐναντίον τοῦ Περικλέους. Ἡ σπαρτιατικὴ φατρία ἐπωφελεῖτο τὴν δεισιδαιμο-
νίαν τοῦ πλήθους καὶ ὑπεδείκνυε τὸν λοιμὸν ὡς ἔργον τοῦ Ἀπόλ-
λωνος, ὅστις διὰ τῶν χρησμῶν αὐτοῦ δὲν εἶχε κηρύξει ἑαυτὸν μα-
ταίως σύμμαχον τῆς Σπάρτης. Ὁ θεὸς παριστάνετο ὑπεραμυνό-
μενος τῶν δικαίων, διὸ καὶ ἡ Πελοπόννησος σύμπασα εἶχε μείνει ἀπηλλαγμένη τοῦ λοιμοῦ. Πιθανῶς δὲν ἔπρεπε νὰ φροντιστῶσιν ὅ-
λως τοῦ ἄγους τῶν Ἀλκμαίωνιδῶν τοῦ βαρύνοντος τὸν πρῶτον ἄνδρα ἐν τῇ πολιτείᾳ. Καὶ ἐκεῖ δὲ ὅπου τοιοῦτοι ὑπαινιγμοὶ δὲν εὕρισκον ἀκρόασιν ἐλέγετο οὐχ ἥττον, ὅτι ὁ λοιμὸς ἦτο ἐπακό-
λουθον τοῦ πολέμου, τοῦ δὲ πολέμου τὴν εὐθύνην ὑπεῖχεν ὁ Περικλῆς. Ὁ αὐτὸς λοιπὸν ἀνὴρ, ἔλεγον, ὁ στερήσας τοὺς παλί-
τας πασῶν τῶν ἐλευθεριῶν, ὁ ἐκφωνῶν ὀγκηροὺς λόγους ἐγκωμια-
στικούς τῆς δημοκρατίας, καίπερ μεταχειριζόμενος ταύτην πρὸς

¹ Τὴν καθολικὴν ἀπώλειαν, ἣν ὑπέστη ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀττικῆς ἐκ τοῦ λοιμοῦ κατὰ τὴν διπλὴν αὐτοῦ ἐμφάνισιν, ὑπολογίζει ὁ *Θουκυδίδης* III, 87) ὡς ἑξῆς· τετρακο-
σίων γὰρ ὁπλιτῶν καὶ τετρακισχιλίων οὐκ ἐλάσσους ἀπέθανον ἐκ
τῶν τάξεων καὶ τριακοσίων ἱππέων, τοῦ δὲ ἄλλου ὄχλου ἀνεξεύρε-
τος ἀριθμὸς. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἀπέρρευσεν ὁ παρὰ *Διοδώρῳ* τῷ *Σικελιώτῃ*
(XII, 58) ἀριθμὸς ὑπὲρ τοῦς μυρίους.

παράνομον τυραννίδα, ἐκεῖνος εἶνε καὶ ὁ αἴτιος τοῦ παρόντος δεινοῦ, καὶ ἀδιαφορεῖ ὅπως ἂν κατατρίβηται ὁ δῆμος ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ καὶ τῶν κακῶν τοῦ πολέμου, ὅπως αὐτὸς δυνηθῇ νὰ ἐπιτύχῃ πληρέστερον τὰ φιλόδοξα αὐτοῦ σχέδια.

Ἐπωφελήθησαν δ' οἱ ἐχθροὶ τοῦ Περικλέους τὸν χρόνον καθ' ὃν αὐτὸς στρατηγῶν στόλου ἑκατὸν πεντήκοντα τριήρων ἔπλευσεν εἰς τὴν Ἐπίδαυρον. Καὶ ἡ μὲν Ἐπίδαυρος ἀντέστη, ἀλλὰ οἱ Ἀθηναῖοι ἐδήωσαν κατὰ τὴν ἀργολικὴν παραλίαν πάσας τὰς συμμαχίδας τῆς Σπάρτης, τὰς πλουσίας χώρας τῆς Τροιζήνης καὶ τῆς Ἑρμιόνης, καὶ κατέλαβον τὰς Πρασιὰς, ὅπως αὗται χρησιμεύσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὡς ὀχυρὸν ὀρμητήριον παρὰ τὰ σύνορα τῆς Λακωνικῆς. Ὅτε δ' ὁ στόλος ἐπανέπλευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ, οἱ Πελοποννήσιοι εἶχον καὶ πάλιν πρὸ μικροῦ ἀποχωρήσει ἐκ τῆς Ἀττικῆς, δηώσαντες τὴν χώραν ἐπὶ τεσσαράκοντα ὅλας ἡμέρας. Τέλος δ' ἠναγκάσθησαν νὰπέλθωσι, καταληφθέντες ὑπὸ φόβου ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῆς ὁσημέραι αὐξανούσης ἐκ τοῦ λοιμοῦ φθορᾶς καὶ βλέποντες ὑπεραιωρούμενον τῆς ἀτυχοῦς πόλεως τὸν καπνὸν τῶν πυρῶν δι' ὧν ἐκαίοντο οἱ νεκροί. Μετὰ δὲ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ στόλου τὴν στρατηγίαν αὐτοῦ ἀνέλαβον οἱ δύο συστράτηγοι τοῦ Περικλέους Ἀγνων καὶ Κλεόπομπος· αὐτὸς δ' ἔμεινεν ἐν τῇ πόλει ἐν ἣ ἔμελλε νὰντιμετωπίσῃ τὴν βαρυτάτην τῶν ἐντολῶν.

Καὶ δὴ εὗρε τὰ πράγματα ὅπως μεταβεβλημένα· αἱ σκευαῖαι τῶν ἀντιπάλων εἶχον ἐπιτύχει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε δὲν ἦτο πλέον κύριος τοῦ δήμου. Τὸ ὑποκεκρυμμένον μῖστος εἶχε μεταβληθῇ εἰς φανεράν ἀντιπολίτευσιν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἶχον συνέλθει παρὰ τὰς διαταγὰς τοῦ Περικλέους εἰς ἐκκλησίας, καὶ ἡ φατρία τῶν ἐναντίων, ἣτις νῦν ἐπεδίωκεν εἰρήνην ἀντὶ πάσης θυσίας, εἶχε κατορθώσει τὰ σταλῶσι χάριν διαπραγματεύσεων πρέσβεις εἰς τὴν Σπάρτην¹. Ἀλλ' οἱ Σπαρτιῶται δὲν εἶχον τὴν σύνεσιν νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν κατάλληλον ἐκείνην εὐκαιρίαν· πιθανῶς δ' ἐθεώρουν τὸν μὲν

¹ Θουκυδίδου II, 59.

Περικλέα ἤδη πεπτωκότα, τὰς δὲ Ἀθήνας συντετριμμένας, καὶ εἶχον ἀμέτρους ἀπαιτήσεις· οὕτω δ' αἱ διαπραγματεύσεις παρετάθησαν εἰς μῆκος, καὶ τότε ἡ ἀγανάκτησις, ἐξικομένη εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον, ἐτράπη εἰς φανεράς προσβολὰς ἐναντίον τοῦ Περικλέους. Οὗτος δὲ ἠναγκάσθη νὰ καλέσῃ τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, ὅπως δικαιολογήσῃ ἑαυτὸν καὶ τὴν πολιτείαν αὐτοῦ. Ἐπραξε δὲ τοῦτο, ἀλλὰ δὲν παρέστη πρὸ τῶν πολιτῶν μετὰ τρόπου κολακευτικοῦ ἢ ὑποχωρητικοῦ, ἀλλ' εἶπερ ποτὲ ὑπερηφάνως καὶ κρατερῶς, αὐστηρῶς καὶ μετὰ πεποιθήσεως ἐφ' ἑαυτόν. Οὐδέποτε δὲ κατέδειξεν εἰς τοὺς συμπολίτας τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ὑπεροχὴν καὶ τὸν προορισμὸν αὐτοῦ ὡς πρώτου ὑπὲρ πάντας μετὰ τοιαύτης ἀπλότητος καὶ ἀξιοπρεπείας, μετὰ τοιαύτης παρρησίας καὶ ἔξω πάσης ψευδοῦς μετριοφροσύνης ὡς ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ τοῦ μεγίστου κινδύνου. Ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὸν νὰ γάγῃ αὐτοὺς εἰς τὴν συναίσθησιν, ὅτι ἐχάλεπαινον κατ' αὐτοῦ καὶ παρεγνώριζον αὐτὸν ἅτε μὴ ὄντες πλέον ἀντάξιοι αὐτοῦ.

«Τί ἔχετε νὰ μου καταμεμφθῇτε;» ἀνεφώνησεν. «Ἐγὼ
 » μὲν εἶμαι ὁ αὐτός, οἱ δὲ μεταβληθέντες εἰσθε σεῖς· μομφῆς δὲ
 » ἄξιος εἶνε ὅχι ὁ θαρραλέος, ἀλλ' ὁ μικρόψυχος καὶ ὁ μυωπάζων.
 » Ἄν ἡ περὶ πολέμου ἀπόφασις ἦτο πταῖσμα, εἰσθε καὶ ὑμεῖς
 » ὁμοίως συνένοχοι ὡς ἐγώ· ἀλλὰ δὲν ἐπετρέπετο νὰ πράξητε ἄλ-
 » λως. Καὶ εἶνε μὲν ἄνοια καὶ τύφλωσις τὸ ἀλογίστως λύειν εἰ-
 » ρήνην εὐτυχῇ· ἀλλ' ὅμως τὸ ἐκουσίως ἐγκαταλείπειν ἀρχὴν οἷα
 » ἡ ὑμέτερα εἶνε οὐ μόνον ἐπονείδιστον, ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον, ἂν
 » μὴ ἐκτεθῇτε εἰς τοὺς μεγίστους κινδύνους. Διὰ τί ἀποδειλιάτε;
 » Εἰσθε μὲν κυριώτατοι τῆς θαλάσσης, ὑμέτεραι δὲ εἶνε πᾶσαι αἱ
 » παραλίαι καὶ οἱ λιμένες· εἰς ὑμᾶς δ' ἐναπόκειται, ἂν θέλητε, νὰ
 » ἐπεκτείνητε ἔτι μᾶλλον τὴν ὑμέτεραν ἀρχὴν, ἐπειδὴ οὕτε βασι-
 » λεὺς ὑπάρχει οὕτε ἔθνος δυνάμενον ἀντεπεξέλθῃ πρὸς τὰς ὑμε-
 » τέρας τριήρεις. Δὲν εἶνε λοιπὸν πρέπον νὰ χαλεπαίνητε διὰ τὰ
 » κηπία ὑμῶν καὶ τὰ ἐπαύλια. Εἶνε ἀληθές, ὅτι εἰς τὰ δεινὰ τοῦ
 » πολέμου, ἅτινα ὠφείλομεν νὰ νάμενωμεν μετ' ἐγκαρτερήσεως,

» προσεπῆλθε συμφορὰ αἰφνιδία καὶ ἀπροςδόκητος, ὑποβαλοῦσα
 » τὴν καρτερίαν ὑμῶν εἰς δοκιμασίαν χαλεπωτάτην. Καὶ τὴν μὲν
 » θλῖψιν ὑμῶν τιμῶ, ἀλλ' ἡ μικροψυχία ὑμῶν δὲν εἶνε δεδικοιο-
 » λογημένη, καὶ οὐδεμία συμφορὰ πρέπει νὰ καταβάλλῃ ὑμᾶς ἐπὶ
 » τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἐγκαταλίπητε μετ' αἰσχύνης ὅ τι οἱ πατέρες
 » ὑμῶν ἐκτήσαντο μετὰ πόνων καὶ ἐν τιμῇ. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὀφεί-
 » λετε, ἔχοντες ἐν νῶ τὴν εὐημερίαν τοῦ κοινοῦ, νὰ ὑφίστασθε
 » καρτερικῶς τὰς ἰδίας ἀτυχίας, ἐπειδὴ, ἐκπεσούσης τῆς πόλεως,
 » οὐδὲ περὶ εὐτυχίας τῶν ἰδιωτῶν δύναται νὰ γείνη λόγος¹.

Ἐτι ἄπαξ κατῴρωσεν ὁ Περικλῆς νὰ ὑψώσῃ μέχρις αὐτοῦ
 τὸν καταβεβλημένον καὶ πρὸς αὐτὸν δυσμενῆ δῆμον, ὅστις ἐψή-
 φισε νὰ διακόψῃ πᾶσαν διαπρεσβείαν καὶ ἐξακολουθήσῃ τὸν πό-
 λεμον κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Περικλέους. Ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ
 ἦσαν ἀκοίμητοι, καὶ ἐκίνησαν πάντα λίθον, ὅπως ἡ ἀντίδρασις,
 ἣν εἶχον ὑποθάλψῃ μετὰ μεγίστου ζήλου, μὴ ἀντιπαρέλθῃ ἀτε-
 λεςφόρως. Συνετέλει δ' εἰς τὰς προθέσεις αὐτῶν ἡ μικρὰ ἀποτυ-
 χία τῶν κατὰ θάλασσαν ἐστρατειῶν ἐκείνου τοῦ ἔτους. Ὁ στό-
 λος ὃν ὁ Περικλῆς εἶχε παραδώσει εἰς τοὺς συστρατῆγους ἐπανε-
 πλευσεν ἐκ Ποτιδαίας εἰς τὰς Ἀθήνας οἰκτρῶς ἔχων· ἀντὶ νὰ
 ἐπιταχύνη τέλος τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ
 νὰ μεταδώσῃ εἰς τὴν στρατιὰν τῶν πολιορκητῶν τὸν φθοροποιὸν
 λοιμὸν, ἐκ δὲ τετρακιςχιλίων στρατιωτῶν πλείονες ἢ χίλιοι ἐξέ-
 πνευσαν ἐντὸς ὀλίγων ἐβδομάδων. Πάσης δὲ ἀποτυχίας ἡ εὐθύνη
 ἐπερρίπτετο ἐπὶ τὸν Περικλέα· φαίνεται δὲ, ὅτι πρὶν ἢ ἀκόμη
 λήξῃ τὸ ἔτος ἐκεῖνο τῆς στρατηγίας αὐτοῦ (430 π. Χ. Ὀλυμπ.
 87, 2) εἰσέχθη διὰ τρόπου ἀσυνήθους εἰς δίκην, κατηγορηθεὶς
 ὑπὸ τοῦ Σιμμίου, τοῦ Λακρατίδου καὶ τοῦ Κλέωνος, ζητησάν-
 των παρ' αὐτοῦ εὐθύνas². Κατηγγέλθη δ' ἐπὶ ὀλιγῶρι διαχει-

¹ Θουκυδίδου [II], 60 - 65.

² Τὰ δνόματα τῶν κατηγορίων ἀναγράφει ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Περικλέους 35. τὸ
 μὲν τοῦ Σιμμίου κατὰ τὸν Θεόφραστον "Ἴδε καὶ (Πλουτάρχου Πολιτικὰ παραγγέλ-
 ματα X, 10 τ 805), τὸ τοῦ Λακρατίδου κατὰ Ἡρακλείδην τὸν Ποντικόν, τὸ δὲ τοῦ

ρήσει τῶν δημοσίων χρημάτων, οἱ δὲ λογισταὶ δὲν εὗρον τὰ δικαιολογητικά ἐν τάξει, καὶ ὁ Περικλῆς κατεδικάσθη εἰς βαρεῖαν χρηματικὴν ζημίαν, ἣν δὲν ἠδύνατο νάποτιση. Διὸ καθηρέθη ἀπὸ τῆς ἀρχῆς καὶ ἀπέβαλε διὰ μιᾶς πᾶσαν δύναμιν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐστερήθη ὡς ὀφειλέτης τοῦ δημοσίου τῶν δικαιωμάτων τοῦ κοινοῦ πολίτου καὶ ὤφειλεν ἀναγκασίως νάποστῇ πάσης δημοσίας λειτουργίας.¹

Ἀπεχώρησε λοιπὸν εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον. Ἀλλ' ἰδιωτεύοντος ἔπληξε τὴν καρδίαν αὐτοῦ νέα συμφορά. Καὶ δὴ εἰς τὸν πρεσβύτεν τὸν ἀκαμάτως ἀφιερώσαντα ὅλον τὸν βίον ὑπὲρ τῆς κοινῆς εὐημερίας δὲν ἐπεφυλάσσετο ἡ εὐτυχία νὰ εὕρῃ παρὰ τοῖς οἰκείοις ἢ ἐν στενοτάτῳ κύκλῳ πιστῶν ἐταίρων παραμυθίαν καὶ ἀντιστήκωμα ἐπὶ τῇ παλιμβούλῃ γνώμῃ τοῦ πλήθους. Ὁ λοιμὸς εἶχε δεινῶς δεκάτισει τοὺς ἐγγύτατα περὶ αὐτὸν κειμένους. Τῶν δύο υἱῶν οὓς εἶχε γεννήσει ἡ σύζυγος αὐτοῦ² ἀπέθανεν ὁ πρεσβύτερος χωρὶς νὰ συνδιαλλαγῇ μετὰ τοῦ πατρός· πλὴν δ' αὐτοῦ ἀπέβαλεν ἀδελφὴν προσφιλῇ καὶ πολλοὺς ἄνδρας χρησιμωτάτους πρὸς τὴν πολιτείαν αὐτοῦ καὶ ἀφωσιωμένους εἰς αὐτὸν μετὰ πίστεως. Καὶ κατέλαβε μὲν αἶσθημ' ἀπομονώσεως ὀλιβερόν τὸν δεινῶς δοκιμασθέντα Περικλέα· ἀλλ' ἐξηκολούθησε νὰ μένῃ ἀκλόνητος καὶ κύριος ἑαυ-

κλέωνος κατὰ *Ἰδομενέα [τὸν Δαμπακηρόν]*. Ἀντικείμενον δὲ τῆς κατηγορίας ἦτο ἡ κλοπή. ¹ *Πλάτων* ἐν *Γοργίᾳ* 515 Α' κλοπὴν αὐτοῦ κατεψηφίσαντο, ὁ λόγος δὲ καὶ θανάτου ἐτίμησαν.

² *Πλούταρχος* ἐν βίῃ Περικλέους 35 (Ἀθηναίους)· τὰς ψήφους λαβόντας ἐπ' αὐτὸν εἰς τὰς χεῖρας καὶ γενομένους κυρίους ἀφελέσθαι τὴν στρατηγίαν καὶ ζημιῶσαι χρήμασιν, ὧν ἀριθμὸν οἱ τὸν ἐλάχιστον πεντεκαίδεκα τάλαντα, πεντήκοντα δ' οἱ τὸν πλεῖστον γράφουσιν. *Δεοδώρου Σικελιώτου* XII, 45· ἀποστήσαντες αὐτὸν τῆς στρατηγίας καὶ μικρὰς τινας ἀφορμὰς ἐγκλημάτων λαβόντες ἐζημίωσαν αὐτὸν ὀγδοήκοντα ταλάντοις. *Θουκυδίδου* II, 65· οὐ μέντοι πρότερόν γε οἱ ξύμπαντες ἐπαύσαντο ἐν ὀργῇ ἔχοντες αὐτὸν πρὶν ἐζημίωσαν χρήμασιν. Ἀπευθυνόμενος πρὸς Ἀθηναίους ὁ Θουκυδίδης δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ μνημονεύσῃ ἰδῶ τῆς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς παύσεως, ἀφ' οὗ ποιεῖται ἐνταῦθα λόγος περὶ τῆς εἰς χρηματικὴν ζημίαν καταδίκης.

³ ¹ *Ἰδὲ* ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 639.

τοῦ, ἤρεμος καὶ μεστὸς ἀπαθείας, οἱ δ' ἐχθροὶ αὐτοῦ οὐδὲ στιγμήν ἀδυναμίας ἡδυνήθησαν νὰ διαγνώσωσιν ἐν αὐτῷ. Ἀλλ' αἰφνης ὁ λοιμὸς ἀφῆρπασε καὶ τὸν νεώτερον τῶν υἱῶν, εἰς ὃν ὁ πατὴρ εἶχε δώσει ὄνομα ἥρωος, ἐνδεικτικὸν τῆς θαλασσοκρατίας τῶν Ἀθηναίων, καλέσας Πάραλον¹. Ὅτε δὲ ὁ Περικλῆς περιέβαλλε τοὺς κροτάφους τοῦ νεκροῦ διὰ τοῦ ἐπιταφίου στεφάνου, τότε ἔρράγη ἡ πατρικὴ αὐτοῦ καρδιά, καὶ τὸ πρῶτον τότε εἶδον οἱ Ἀθηναῖοι τὸν μέγαν ἄνδρα δαμαζόμενον ὑπὸ τοῦ βάρους τοῦ ἄλγους καὶ ῥηγνύμενον εἰς γόους ἐπὶ τῇ συμφορᾷ τοῦ οἴκου².

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ εἶχον πειραθῆ νὰ διοικήσωσι τὰ τῆς πολιτείας, ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν εὐωδοῦντο· ἐνῆργουν ἄνευ σχεδίου, ἀβούλως καὶ ἄνευ δραστηριότητος. Ὅσῳ συγχρότερον ἐνεφανίζοντο πρὸ τοῦ δήμου, τόσῳ καταφανέστερα ἐγίνετο ἡ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Περικλέους ὑφισταμένη διαφορὰ, ἐπειδὴ οἱ πολῖται εἶχον συνειθίσει νὰ κυβερνῶνται ὑπὸ βουλήσεως ἰσχυρᾶς. Οὕτω δὲ συνέβη, ὥστε ἡ ἐναντίον τοῦ Περικλέους μεμφιμοιρία νὰ μεταβληθῇ εἰς πόθον τοῦ ἀνδρός. Ἡσθάνοντο ἑαυτοὺς ἐγκαταλελειμμένους καὶ ἀπωρπανωμένους· ἡ δὲ πρώτη παραμυθία, ἣν ἡδυνήθησαν νὰ φέρωσιν εἰς τὸν ὑπὸ τῆς θλίψεως βαρέως τετρωμένον ἄνδρα οἱ φίλοι αὐτοῦ, ὑπῆρξε τὸ ἄγγελμα περὶ τῆς μεταβολῆς τῶν Ἀθηναίων, τῆς μετανοίας αὐτῶν, τοῦ καταλαβόντος αὐτοὺς ἡμέρου αὐτοῦ.

Καὶ ἐπὶ τινὰ μὲν χρόνον ἀπέφευγε καὶ ἐδυσωπεῖτο τὴν ἐκ τοῦ οἴκου ἔξοδον καὶ πρὸς τὸν δῆμον προέλευσιν. Ἀλλ' ὅσημέραι ἐπιτακτικωτέρα ἀπέβαινεν ἡ φωνὴ τῶν καλούντων αὐτὸν πολιτῶν. Τὸ σκάφος τῆς πολιτείας ἐμετεωρίζετο, ἐπισφαλῶς οἰακίζόμενον, καὶ τέλος ὁ γηραιὸς πολιτευτὴς ἐπέισθη καὶ πάλιν νάναλάβῃ τοὺς οἰακας. Τυχὼν δὲ πληρεστάτης καὶ ἐντιμοτάτης ἀποκαταστάσεως εἰς τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ δικαιώματα, ἡξιώθη ἐκ νέου τῆς αὐτοκρά-

¹ Ὁ Περικλῆς ἐκρίθη ἄξιος μομφῆς ἐπὶ τῇ ὀνομασίᾳ τοῦ υἱοῦ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἥρωος Παράλου. Ἴδε *Σουίδαν* ἐν λ. Περικλῆς.

² *Πλούταρχος* ἐν βίῳ Περικλείους 36.

τορος στρατηγίας. Ὡς ἐνέχυρον δὲ τῆς ἀποδοθείσης καὶ πάλιν εἰς αὐτὸν ἐμπιστοσύνης ἀπήτησε τὴν ἀποδοχὴν ψηφίσματος λύοντος τὸν ἴδιον αὐτοῦ νόμον καθ' ὃν μόνα τὰ ἐκ νομίμων γάμων μεταξὺ Ἀθηναίου καὶ Ἀθηναίας τέκνα ἐθεωροῦντο γνήσια¹. Καὶ ἐνόουν μὲν, ὅτι τοῦτο προτείνων ἐφρόντιζε κυρίως περὶ τοῦ ἰδίου οἴκου καὶ ἐπεζήτει τὴν εἰς τοὺς πολίτας ἐγγραφὴν υἱοῦ τινος τῆς Ἀσπασίας, ἐπειδὴ ἡ ἐκ τοῦ θανάτου ἐρήμωσις τοῦ οἴκου ἦτο διὰ τὸν Ἑλληνα ἢ βαρυτάτῃ τῶν συμφορῶν. Ἀλλ' οὐχ ἦττον δυνάμεθα νάποδε-
χθῶμεν, ὅτι ὁ Περικλῆς μετὰ τὴν φθορὰν τὴν ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ γενομένην ἐθεώρει καθ' ὅλου ἐπιβαλλομένην μεταβολὴν τοῦ νόμου ἐκείνου διὰ περιορισμοῦ τῆς αὐστηρότητος.

Ἐβόηθησε δὲ αὐτὸν ἡ δι' ἀπροςδοκίτου γεγονότος ἐν τῷ μεταξὺ ἐπελθόντος ἀναζωπύρησις τοῦ ἐναντίου τῆς Σπάρτης παροξυσμοῦ.

Καὶ δὴ περὶ τὰ τέλη τοῦ θέρους ἐστάλη πελοποννησιακὴ πρεσβεία εἰς τὴν Περσίαν, σκοποῦσα διὰ μεσιτείας Φαρνάκου τοῦ σατράπου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας νὰ παρορμήσῃ τὸν μέγαν βασιλέα πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἀγῶνος τῶν Πελοποννησίων.

Προΐστατο δὲ τῆς πρεσβείας Ἀριστεύς ὁ υἱὸς τοῦ Ἀδαιμάντου², ὅστις ἀναμφιβόλως εἶπερ τις καὶ ἄλλος εἶχε διενεργήσῃ τὸ διάβημα ἐκεῖνο, ἀποσκοποῦν κυρίως εἰς τὴν διάσωσιν τῆς Ποτιδαίας. Πράγματι δὲ οἱ Κορίνθιοι ἦσαν ἀποκεκλεισμένοι ἐν Ποτιδαίᾳ ὑπὸ τοῦ Φορμίωνος ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τὰ πλοῖα αὐτῶν οὔτε νὰ εἰσπλεύσωσιν ἠδύναντο οὔτε νὰ ἐκπλεύσωσι. Πλὴν δὲ τοῦ Ἀριστεύς συνεπρέσβευσαν εἰς τὴν Περσίαν τρεῖς Σπαρτιᾶται καὶ εἰς Τεγεάτης.

Καθ' ὁδὸν δ' ἔμελλον οἱ πρέσβεις νάποστήσωσι τῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων τὸν Σιτάλκην, ὅστις ἦτο ὁ μετὰ τὸν μέγαν βασιλέα ἰσχυρότατος τῶν βαρβάρων ἡγεμόνων. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 696.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 21.

κατώρθωσαν οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τοῦ ἐπιτίμου πολίτου τῶν Ἀθηναίων Σαδόκου τοῦ υἱοῦ τοῦ Σιτάλκου, ὅπως οἱ πρέσβεις, ἐν ᾧ ἔμελλον νὰ διαπεραιωθῶσι τὸν Ἑλλήσποντον, συλληφθῶσι καὶ ἐγχειρισθῶσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ὅτε δὲ ἤχθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ μανία τοῦ πλήθους ἦτο ἀκράτητος· ἰδίως δὲ τὸ μῖσος ἐναντίον τοῦ Ἀριστέως, τοῦ κινδυνωδεστάτου ἀπάντων τῶν Πελοποννησίων, τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς ἀποστασίας τῆς Ποτιδαίας, ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀφίξεως θανατώσεως τῶν πρέσβειων ἀκρίτων¹. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι διέγνωσαν ἐν τῷ φοβερῷ τούτῳ συμβάντι τὴν μῆνιν τοῦ Ταλθυβίου, χαλεπαίνοντος ἀκόμη κατ' αὐτῶν ἐπὶ τῷ γενομένῳ ποτὲ παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν φόνῳ τῶν κηρύκων τοῦ βασιλέως Δαρείου. Καὶ ὁ μὲν Εὐέρξης εἶχεν ἀπαξιῶσει νὰ λάβῃ τάντίποινα τοῦ θανάτου τῶν ἀποσταλέντων τότε εἰς αὐτὸν [καὶ ἐθελουσίως προσεγεχθέντων νάποτίσωσι τὴν ποινὴν] Σπαρτιατῶν, οἵτινες ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Σπάρτην σῶοι· ἀλλὰ τῶρα καθ' ἃ ἐπίστευον οἱ Σπαρτιαῖται ἐπληρώθη ἡ νέμεσις εἰς τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, τὸν Νικόλαον καὶ τὸν Ἀνήριστον².

Καὶ ἡδύνατο μὲν νὰ δικαιολογηθῇ πως ἡ πρᾶξις τῶν Ἀθηναίων ἔνεκα τῶν ἀντεθνικῶν καὶ προδοτικῶν προθέσεων τῶν πρέσβειων καὶ ὁμοίων βιαιοπραγιῶν τῆς Σπάρτης· ἀλλ' ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι συνέβη μετὰ τὴν εἰς τὴν ἀρχὴν ἐπάνοδον τοῦ Περικλέους. Ἀλλὰ μετὰ τοιοῦτο σκάνδαλον πᾶσα προσδοκία εἰρήνης ἐφαίνετο ἐκλιπούσα εἰς αἰεὶ, καὶ διὰ τοῦτο πολὺ εὐκολωτέρα ἦτο ἡ ἐπιτυχία τῶν ὁπαδῶν τοῦ Περικλέους, οἵτινες ἐπέμενον εἰς τὴν μετὰ πάσης δραστηριότητος ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου. Πράγματι δὲ μετὰ χρόνον τινὰ νάρκης ἐπῆλθε νέος σύντονος ζῆλος, ὅτε ὁ Περικλῆς ἀνέλαβε πάλιν τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν πραγμάτων³.

¹ Πρβλ. τὸ ἀπόσπασμα τῶν Φορμοφόρων τοῦ *Ἑρμίππου* παρὰ τῷ Meineke (Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 407).

Καὶ παρὰ Σιτάλκου φῶρον Λακεδαιμονίοισιν.

Καὶ παρὰ Περδίκκου ψεύδη ναυοῖν πάνυ πολλὰ.

² Ἡρόdotου VII, 134. Θουκυδίδου II, 67.

³ Θουκυδίδου II, 65, 4· ὅστερον δ' αὖθις οὐ πολλῷ, ὅπερ φιλεῖ εἰμι.

Τότε ὁ μὲν Φορμίων ἐξαπεστάλη μετὰ εἴκοσι τριήρων πρὸς ἐπιτήρησιν τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, ὁ δὲ Μελησιανδρὸς, παραλαβὼν ἑξ τριήρεις, ἔπλευσεν εἰς τὴν Καρίαν καὶ τὴν Λυκίαν¹. Ἡ δὲ πολιορκία τῆς Ποτιδαίας ἐπανελήφθη μετὰ νέου ζήλου, καὶ τὸν χειμῶνα ἠναγκάσθη ἡ πόλις νὰ παραδοθῇ. Μετὰ διетῇ καρτερικὴν ἀντίστασιν οἱ πολιορκούμενοι ἠναγκάσθησαν νὰ ποστῶσι τῆς ἀμύνης ὑπὸ σιτοδείας ἄκρας· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ πολιορκηταὶ εὕρισκοντο ἔνεκα τῆς ἐπηρείας τοῦ χειμῶνος ἐν οὕτω κακῇ καταστάσει, ὥστε σπεύδοντες εἰς τὸ τέρμα, ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς πολίτας ἐλευθέραν ἑξοδὸν πρὸς μεγάλην δυσαρέσκειαν τῶν Ἀθηναίων. Ἡ δὲ πόλις κατῴκησθη ἐκ νέου ὑπὸ Ἀθηναίων ἐποίκων². Καὶ ἦτο μὲν μεγάλη ἡ ἐπιτυχία, ἀλλ' εἶχεν ἐξαγορασθῇ διὰ βαρειῶν θυσιῶν. Ἡ πολιορκία δ' ἐκείνη εἶχε καταδείξει εἰς τοὺς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων, ὅτι ἦτο δυνατὴ μακρὰ καὶ ἐπιτυχὴς ἀντίστασις, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ πόροι τῶν Ἀθηναίων δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιτρέψωσι πολλὰς τιοαύτας πολιορκίας.

Τὸ δ' ἔαρ τοῦ τρίτου ἔτους τοῦ πολέμου οἱ Πελοποννήσιοι οὐδεμίαν ἔδειξαν διάθεσιν νέας δηλώσεως τῆς ἡρημωμένης καὶ ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ φθειρομένης Ἀττικῆς. Ἀπ' ἐναντίας δὲ, ἡγουμένου τοῦ Ἀρχιδάμου, προεχώρησαν μέχρι τῶν Πλαταιῶν. Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον στόλος ἀθηναϊκὸς ἔπλευσεν εἰς τὴν Θράκην, ἐν ᾗ τὰ ὑπερθεῖν τῆς Ποτιδαίας φύλα εὕρισκοντο ἀκόμη ἐν ἀποστασίᾳ καὶ ἰδίως ἐξηκολούθει ἡ Ὀλυνθος νὰ εἶνε ὁρμητήριον κινδυνῶδες. Οὐ μακρὰν δὲ τῆς Ὀλύνθου ἔκειτο ἡ Σπάρτωλος, ἥς πρὸ τῶν τειχῶν συνεκροτήθη μάχη ἐπαγαγοῦς ἁξίας λόγου ἀπωλείας εἰς τοὺς Ἀθηναίους³.

λος ποιεῖν, στρατηγὸν εἶλοντο καὶ πάντα τὰ πράγματα ἐπέτρεψαν, ὧν μὲν περὶ τὰ οἰκεία ἕκαστος ἡλγει, ἀμειλύτεροι ἡδὲ ὄντες, ὧν δὲ ἡ ξύμπασα πόλις προεθεῖτο πλείστου ἁξίον νομίζοντες εἶναι.

¹ Θουκυδίδου II, 69.

² Θουκυδίδου II, [70]. Εἰς τοὺς πολιορκουμένους ἐδόθη ἄδεια ἐλευθέρας ἐξόδου ἀφ' οὗ ἤδη καὶ τινες καὶ ἀλλήλων ἐγγέγυντο.

³ Θουκυδίδου II, 79.

Τρίτον δὲ πεδίον πολέμου ἦτο ἡ Ἀκαρνανία, χώρα φαινομένη εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ἀντιπάλους ἔδαφος εὐνοϊκὸν καὶ ἄξιον σπουδῆς πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν πολιτικῶν αὐτῶν σχεδίων, χώρα εὐφορωτάτη, κεκτημένη μὲν πολλὰ ὀχυρὰ χωρία, ἀλλὰ μὴ ἔχουσ' ἀνεπτυγμένον τὸν ἀστικὸν βίον καὶ στερουμένη ἐνότητος καὶ κοινῆς ἡγεσίας. Ἀπετελεῖτο δ' ἐξ ὁμάδων αὐτονόμων πόλεων, ὧν αἱ συμπάθειαι ἐφέροντο δίχα πρὸς τε τὴν Σπάρτην καὶ τὰς Ἀθήνας, εἰ καὶ οἱ πλείστοι ἐφρόνουν τὰ τῶν Ἀθηναίων. Δὲν ἔλειπε λοιπὸν ἀφορμὴ πολέμου. Τοῦ δὲ σύνθημ' αὐτοῦ ἐδόθη ὑπὸ τῆς Ἀμβρακίας, τῆς δραστηριωτάτης ἀπασῶν τῶν ἀποικίδων τῆς Κορίνθου, ἥτις ἐθεώρησε τὴν περίστασιν κατάλληλον πρὸς καθυπόταξιν τῆς γείτονος χώρας τῶν Ἀκαρνάνων.

Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον συνεμάχησαν οἱ Ἀμβρακιῶται μετὰ τῶν λαῶν τῆς Ἠπείρου, καὶ, στρατοπεδεύσαντες μετὰ μεγάλης στρατιᾶς, κατέβησαν διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀχελώου καὶ προέβησαν μέχρι τῆς Στράτου, τῆς πρωτευούσης τῶν Ἀκαρνάνων, ἐν ᾧ συγχρόνως οἱ Πελοποννήσιοι ὑπεστήριζον ἀπὸ συνθήματος τὴν ἐκστρατείαν ταύτην κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν. Καὶ δὴ ἤλπιζον οὐ μόνον νᾶποσπᾶσθαι τὴν Ἀκαρνανίαν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ καὶ νᾶ δυνηθῶσι νᾶ καταλάβωσι τὴν τε Κεφαλληνίαν καὶ τὴν Ζάκυνθον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Ναύπακτον καὶ ἀπελευθερώσωσι πάλιν τὸν κορινθιακὸν κόλπον. Διὰ τοῦτο χίλιοι ὀπλῖται ἐκ Σπάρτης ὑπὸ τὸν ναύαρχον Κνημον συνέπραττον μετὰ τῶν Ἀμβρακιωτῶν κατὰ τὴν προσβολὴν τῆς Στράτου. Ἀλλ' αὕτη ἀπέτυχε τελείως ἔνεκεν ἐλλείψεως διοικήσεως καὶ τῆς ἀσυνέτου λαφυρομανίας τῶν ἐκ τοῦ βορρᾶ συμμάχων. Καὶ ταῦτα ἐν ᾧ ὁ Φορμίων δὲν κατώρθωσε νᾶ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῆς ἀπειλουμένης πόλεως, ἐπειδὴ στόλος ἐκ τριάκοντα καὶ ἑπτὰ κορινθιακῶν καὶ σικυωνίων τριήρων παρεσκευάζετο ὅπως εἰσορμῆσῃ καὶ παρέπλεεν ὅπως εἰσπλεύσῃ κρυφίως εἰς τὸν κόλπον. Ἀλλ' ὁ συνετὸς καὶ ἄγρυπνος Φορμίων οὐ μόνον τοῦτον τὸν εἰσπλουν ἐματαίωσεν, ἀλλὰ καὶ ἐπέπεσεν ἐξαπίνης ἐναντίον τοῦ πολεμίου στόλου ἐν τῷ πελά-

γαι μετὰ ὑπερόχου ναυτικῆς τέχνης. Οὕτω δὲ χωρὶς ὁ ὑπ' αὐτὸν στόλος νὰ ὑποστῇ ἀπώλειάν τινα, περιέστησεν εἰς σύγχυσιν τὰς σχεδὸν διπλάσιας τὸν ἀριθμὸν νῆας τῶν πολεμίων, συνέλαβεν ὀκτὼ τριήρεις καὶ ἀπήγαγε πλῆθος αἰχμαλώτων, καταγαγὼν τὴν λαμ-
προτάτην ἐν τῷ πολέμῳ ἐκείνῳ νίκην τῶν Ἀθηναίων¹.

Ἄλλ' ὁ Φορμίων ἐγίνωσκεν, ὅτι ὁ κίνδυνος δὲν εἶχε παρέλθει. Ἐζήτησε δὲ κατεπειγόντως ἐνίσχυσιν. Ἐφ' ᾧ παρεσκευάσθησαν μὲν εἴκοσι τριήρεις, ἀλλὰ, ἀπατηθέντες ὑπὸ πεπλανημένων ἐπαγγελιῶν, ἔστειλαν αὐτὰς τὸ πρῶτον εἰς Κρήτην χάριν καταλή-
ψεως τῆς Κυδωνίας, στρατηγήματος ἀποτυχόντος ἐντελῶς². Πλὴν δὲ τούτου ὁ πλοῦς ἐπεβραδύνθη ἔνεκα βορείων ἀνέμων, καὶ ὁ πο-
λυτιμώτατος χρόνος παρῆλθε. Καὶ οἱ Κερκυραῖοι δ' ἐδείχθησαν ἀδιάφοροι, μὴ συμμετασχόντες τούτων τῶν ἀγώνων, ἐν ᾧ ἄλλοτε εἶχοντο στερεῶς τῶν συμμάχων αὐτῶν. Ἀπ' ἐναντίας δ' οἱ Λα-
κεδαιμόνιοι, μεστωθέντες ἀγανακτήσεως ἐπὶ τῇ διπλῇ ματαιώσει τῶν σχεδίων αὐτῶν ἐντὸς χρόνου βραχυτάτου, συνεκρότησαν νέον
στόλον ἐβδομήκοντα καὶ ἑπτὰ νηῶν. Ὁ δὲ Φορμίων εὐρέθη ἐν
κρισιμωτάτῃ θέσει, ἐπειδὴ ὁ ἐχθρικός στόλος οὐ μόνον ἦτο σχεδὸν
τετραπλάσιος τοῦ ἀθηναικοῦ, ἀλλὰ καὶ εἶχε νῦν συνετοὺς ἀρχη-
γούς. Καὶ δὴ συνεργὸς τοῦ Κνήμου ἦτο ὁ Βρασίδας³, ὅστις κατ-
ώρθωσε νὰ ἐπωφεληθῇ μετὰ πολλῆς δεξιότητος τὸ ὑπερβάλλον
τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ἰδίου στόλου. Οὗτος, θέλων νὰποφύγῃ μάχην ἐν
ἀναπεπταμένῳ πελάγει, προσείλκυσε διὰ προσποιητῆς ἐπιθέσεως
ἐναντίον τῆς Ναυπάκτου τὰς ἀθηναϊκὰς τριήρεις πλησιέστατ' αὐ-
τῆς τῆς ἀκτῆς, ἔνθα δὲν ἠδύναντο νὰ κινηθῶσιν ἐλευθέρως, καὶ,
προσβαλὼν αὐτὰς αἰφνης, ἐξώθησε πρὸς τὴν γῆν καὶ διέφθειρεν ἐν-
νέα αὐτῶν, τῶν λοιπῶν ἑνδεκα ἐκφυγουσῶν εἰς τὴν Ναύπακτον.
Οὐχ ἦττον δὲ καὶ τῶν ἐξωστεισῶν τριήρων τινὲς ἐσώθησαν ἔνεκα
τοῦ θαυμασίου θάρρους τῶν Μεσσηνίων τῶν κατὰ γῆν ἀκολου-

¹ [Θουκυδίδου II, 80 - 84].

² Θουκυδίδου II, 85.

³ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 78.

θούντων τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες, καίπερ βαρέως ὠπλισμένοι, ἐπεισέβαινον εἰς τὴν θάλασσαν, ἀνερριχῶντο εἰς τὰ πλοῖα καὶ ὑπερῆμύνοντο αὐτῶν. Τὰ δὲ διασωθέντα πλοῖα, ἐξελθόντ' ἀπὸ τοῦ λιμένος, ἐπεχείρησαν κατὰ τῶν διωκτῶν νέαν καὶ θαρραλέαν ἐπίθεσιν, καὶ ἤρξαντο μάχης οὕτως ἐπιτυχοῦς, ὥστε οὐ μόνον ἔτρεψαν τελείως εἰς φυγὴν τὴν διώκουσαν αὐτὰ μοῖραν τῶν πολεμίων, ἀλλὰ καὶ ἡλευθέρωσαν πάλιν τὰ πλοῖα τοῦ οἰκείου στόλου, συνέλαβον πολλὰ τῶν ἐχθρικών καὶ ἠνάγκασαν τὸν ὅλον πελοποννησιακὸν στόλον νάποσυρθῇ εἰς τὸν λιμένα Πάνορμον. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἔφθασε καὶ ἡ καθυστεροῦσα ἐκ Κρήτης μοῖρα, καὶ, λήγοντος ἤδη τοῦ θέρους, ἅπασαι μὲν αἱ στρατεῖαι τῶν Πελοποννησίων κατὰ τε γῆν καὶ θάλασσαν ἐναυάγησαν τελείως, διετρανώθη δὲ θαυμασίως ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀττικοῦ στόλου, καὶ ὁ κορινθιακὸς κόλπος εὐρίσκετο κατεχόμενος εἴπερ ποτὲ ἀσφαλῶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων παρὰ τὰς προσπάθειάς τῶν πολεμίων.

Πάντων τούτων τῶν ἀγώνων ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς καὶ δυτικαῖς θαλάσσαις οὐδαμῶς συμμετέσχεν ὁ Περικλῆς. Καὶ ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς Ἀθήναις δὲν διώκει τὰ κοινὰ καθ' ὃν καὶ ἄλλοτε τρόπον. Ἡ ἀσύνητος ἐναντίον τῆς Κυδωνίας στρατεία ἀποδεικνύει, ὅτι ἡδύναντο νὰ συμβαίνωσι πράγματα ὅλως ἀντικείμενα εἰς τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐκεῖνος ἡγεῖτο τῆς πολιτείας. Πρὸς διοίκησιν τῶν κοινῶν καθ' ὃν ἐκεῖνος ἐνόει τρόπον ἦτο ἀναγκαία τελεία ὑγίεια τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς· ἀλλ' ἡ δύναμις αὐτοῦ ἦτο σεσαλευμένη καὶ αὐτὰ δὲ τὰ νεῦρα τοῦ βίου αὐτοῦ ἦσαν προσβεβλημένα. Ἐξηκολούθει ἔτι μαινόμενος ὁ λοιμὸς ἐν Ἀθήναις, ὅστις, ἀφ' οὗ πρῶτον ἡρήμωσε τὸν οἶκον αὐτοῦ καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν, κατέλαβε καὶ αὐτὸν, οὐχὶ δὲ διὰ λαβῆς ὀξείας, ἀλλὰ δίκην κρυφίου δηλητηρίου διαβιβρώσκων κατὰ μικρὸν τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ ῥίψας τέλος αὐτὸν ἀσθενῇ εἰς τὴν κλίνην. Καὶ αὐτὴ ἡ ὑψηλὴ δύναμις τῆς θελήσεως εἶχε καταπέσει, καὶ, θέλων νὰ δείξῃ εἰς τοὺς φίλους ὅποιαν μεταβολὴν εἶχεν ὑποστῇ ὁ μέγας Περικλῆς, ἐπε-

1 Θουκυδίδου II, 86 - [92].

δείκνυσεν εἰς αὐτοὺς τὸ περιάπτον τὸ ὑπὸ γυναικῶν δεισιδαίμωνων περιαρτηθὲν εἰς τὸν τράχηλον αὐτοῦ ὡς ἀλεξητήριον. Κατέκειτο λοιπὸν κλिनोπετής, περικαθημένων τῶν βελτίστων τῶν συμπολιτῶν, οἵτινες ἀπαραμύθητοι διεπυνθάνοντο ἀλλήλους διὰ τῶν βλεμμάτων τί ἔμελλον νάπογείνωσιν αἱ Ἀθηναί ἄνευ τοῦ Περικλέους. Ἐν ᾧ δ' ἐθεώρουν αὐτὸν ἤδη μὴ ἔχοντα πλέον τὰς αἰσθήσεις καὶ οἶονεῖ πρὸς ἀνάμνησιν αὐτοῦ ἀνεμετροῦντο τὰς λαμπρὰς τοῦ ἀνδρὸς πράξεις, ὁ Περικλῆς ἠγέρθη καὶ πάλιν καὶ ἠρώτησε μετ' ἀπορίας διὰ τίνα λόγον ἀποσιωπῶσι τὸ ἄριστον τῶν ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένων, ὅτι δῆλα δὴ οὐδεὶς ποτε τῶν Ἀθηναίων ἐξ αἰτίας αὐτοῦ περιεβλήθη μέλαν ἱμάτιον. Κατὰ ταῦτα ὅχι τὴν μεγαλοφυίαν αὐτοῦ, ὅχι τὴν δαιμονίαν τοῦ λόγου αὐτοῦ ἰσχύν, ὅχι τὴν νικηφόρον αὐτοῦ στρατηγίαν ἐθεώρει τὸ ἄριστον τῶν ἐν ἑαυτῷ, ἀλλὰ τὴν σωφροσύνην αὐτοῦ, τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὴν προνοητικὴν σύνεσιν· ἠδύνατο νὰ μαρτυρήσῃ περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι καὶ αἱ φαρμακωδέσταται τῶν ἐπιθέσεων οὐδέποτε παρέσυραν αὐτὸν εἰς ἀντεκδίκησιν κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἕνεκα βρασμοῦ ὀργῆς.

Δύο ἔτη καὶ ἑξ μῆνας εἶχε διαρκέσει ὁ πόλεμος, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Περικλῆς. Ἐτάφη δ' ἐν τῷ ἔξω Κεραμειῷ, δεξιὰ τῆς μεγάλης λεωφόρου τῆς ἀγούσης εἰς τοὺς λιμένας, ἐγγὺς τοῦ μεγάλου πολυανδρίου τῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος πεσόντων Ἀθηναίων. Ἡ δὲ εἰκὼν αὐτοῦ διεσώθη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἐν παραστάσεσιν ἐξαιρέτοις, ὣν ἡ ἀρίστη ἦτο ἔργον τοῦ Κρησίλα. Ἐπέδειξε δὲ οὗτος τὴν τέχνην αὐτοῦ παραστήσας μὲν πιστῶς τὴν σωματικὴν εἰκόνα τοῦ εὐγενοῦς ἀνδρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκφράσας ἅμα τὰ ἰδιάζοντα γνωρίσματα τοῦ πνεύματος ἐπὶ σαφέστερον παρ' ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκδηλώσῃ αὐτὰ ἡ ἐξωτερικὴ μορφή¹. Τὸ δὲ βάθος τῆς σεμνότητος

¹ Περὶ Κρησίλα ἴδε Bergk ἐν τῇ Zeitschrift für Alterthumswissenschaft 1845 σ. 962. Brunn Geschichte der griechischen Künstler Τόμ. Α' [ἐκδ. 6^η σ. 183 κ. ἑ. Curtius ἐν τῇ] Archäologische Zeitung. 1860 σ. 40. Conze ἐν τῇ Archäologische Zeitung 1868 σ. 1 κ. ἑ. Friederichs [Die Gipsabgüsse antiker Bildwerke ἐκδ. Walters. Ἐν Βερολίνῳ. 1885. Τόμ. Α' σ. 213 ἀρ. 481].

τοῦ ἤθους, τὸ ἀκλόνητον θάρρος τοῦ πολιτευτοῦ καὶ στρατηγοῦ, ἡ βασιλείος ἡρεμία τοῦ σοφοῦ, ταῦτα πάντ' ἀντικατοπτρίζονται ἐνώπιον ἡμῶν ἀπαραγνώριστα καὶ ἐν τῷ διασωθέντι ἀποτύπω· καὶ ὁ μὲν ὀφθαλμὸς καὶ τὸ μέτωπον δεικνύουσι τὴν ὑπέροχον δύναμιν τῆς διανοίας, ἐπὶ δὲ τῶν λεπτῶς ἐσχηματισμένων χειλέων φαίνεται ἀποτυπουμένη ἡ χάρις τοῦ λόγου ἡ ἐκρέουσά ποτε ἀπ' αὐτῶν.

Οὐδεὶς ποτε θὰ θελήσῃ νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ὁ Περικλῆς εἰσέγαγεν εἰς τὴν ἀττικὴν πολιτείαν ὅλως νέας ἀρχάς· ἀπ' ἐναντίας δὲ περὶ πάντα τὰ οὐσιώδη παρουσιάζεται ὡς συνεχιστὴς τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τῆς πόλεως, καὶ πάσῃ δυνάμει ἡγωνίσθη μόνον νὰ διατηρήσῃ τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῶν δεδομένων βάσεων καὶ στερεώσῃ μὲν αὐτὸ, παράσχῃ δ' εἰς αὐτὸ τὸν ἀξιοπρεπέστατον τύπον. Καὶ συνήργησε μὲν ὁ Περικλῆς τὸ καθ' ἑαυτὸν εἰς τὴν ὁσημέραι μείζον' ἀπαλλαγὴν τοῦ δήμου ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τάξεων ἐχουσῶν ἔκκριτα προνόμια καὶ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς συμμετοχῆς ἀπάντων τῶν πολιτῶν εἰς τὰ δημόσια πράγματα· ἀλλὰ ταῦτα πράττων ἔβαινον ἐπὶ τὰ ἔχνη τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Κλεισθέους. Ἀφορμώμενος δὲ ἀπὸ τῆς γνώμης, ὅτι κατὰ θάλασσαν ἔπρεπε νὰ κριθῇ τίς πόλις ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ κρατοῦσα ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἀξιῶν παρὰ τῶν Ἀθηναίων νὰ ἐγκαταλίπωσι μὲν τὴν ὑπαιθρον χώραν, νὰ ὑπερ-αμυνθῶσι δὲ τῆς πόλεως δίκην νήσου τινός, ἀπεδέχετο τὰς ἰδέας τοῦ Θεμιστοκλέους, ὅστις ἐν τῇ δευδερκεῖᾳ αὐτοῦ εἶχε πρῶτος διαγνώσει τὰ ληθῆ θεμέλια τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ἦτο ὅμως λίαν διάφορος ἐκείνου ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν τρόπων καὶ ὡς πρὸς τὸ πολυμερὲς τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας. Καὶ δὴ ἐν τῇ ἠθικῇ ἀντιλήψει τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ ἦτο πιστότατος διάδοχος τοῦ Ἀριστείδου· πᾶσαι δ' αἱ τοῦ χαρακτηῆρος αὐτοῦ καθαπτόμεναι προσβολαὶ ἐναυάγησαν, καὶ ὁ μέγας ἱστοριογράφος τῶν χρόνων αὐτοῦ, ὅστις εἶνε ἅμα καὶ ὁ αὐστηρότατος καὶ ἀληθέστατος τῶν ἱστολόγων, ἡδυνήθη νὰ κηρύξῃ αὐτὸν ἀθῶον πάσης μορφῆς περὶ φιλοκερδείας. Ἐπιζητῶν δὲ τὸ ἀληθὲς μεγαλεῖον τῶν Ἀθηνῶν ὅχι ἐν τοῖς τείχεσι καὶ τοῖς νεωρίοις, ἀλλ' ἐν τῇ ὑπερόχῳ πνευματικῇ μορφώσει

καὶ διὰ τοῦτο εἰσοικίζων εἰς τὰς Ἀθήνας πάσας τὰς ἀνωτέρας τάσεις τῆς ἑλληνικῆς παιδείσεως, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐν αὐτῇ ἀπαράμιλλον τῆς πατρίου πόλεως ὑπεροχὴν, εἶχετο τῶν ιδεῶν αὐτοῦ τοῦ Σόλωνος ἐκείνων, ἃς ἔπειτα εἶχον ἐπιδιώξει μετὰ ζήλου ἀγαστοῦ οἱ Πεισιστρατίδαι. Καὶ παρ' ἄλλων δὲ πόλεων παρέλαβε τὰ μιμήσεως ἄξια, οἷον ἐπὶ παραδείγματι ἐν τῇ κτίσει πόλεων ὑπερποντίων ἠκολούθησεν ὡς πρότυπον τὴν πολιτικὴν σύνεσιν τῶν Κορινθίων. Διὰ βραχέων δ' εἰπεῖν ἡ σημασία τοῦ Περικλέους ἔγκειται ἰδίως ἐν τούτῳ, ὅτι συνήνωσεν ἐν ἑαυτῷ ἀπάσας τὰς μεγάλας καὶ καρπίμους ιδέας προγενεστέρων χρόνων, ἀλλὰ σαφεστέρας, εὐτακτοτέρας καὶ ἐν ἐπιβαλλούσῃ συναφείᾳ. Κατὰ ταῦτα δὲ τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἀθηνῶν, ὑπὲρ οὗ ἡγωνίσθη μέχρι πέρατος τοῦ βίου χωρὶς νάποπλανηθῇ τῆς ὁδοῦ οὔτε ὑπὸ εὐτυχίας οὔτε ὑπὸ ἀτυχίας, δὲν ἦτό τι ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθὲν, οὐδὲ ιδεῶδες δημιουργηθὲν ἐκ φιλοσοφικῶν θεωριῶν, ἀλλ' ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἄνθησις τοῦ προορισμοῦ πρὸς ὃν ἡ πόλις ἦτο ἐκ φύσεως πεπλασμένη καὶ τὸ τέρμα εἰς ὃ ἦγε τὸ παρελθόν, ὁ σκοπὸς οὗ ὤφειλον νὰ ἐπιληφθῶσιν αἱ Ἀθηναίαι, ἂν δὲν ἤθελον νὰ προδώσωσιν ἑαυτάς καὶ ἀμνημονήσωσι τῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐντολῆς ἑαυτῶν.

Καὶ οὐδεὶς μὲν δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ὁ Περικλῆς ἐξεπλήρωσε τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ μετ' αὐταπαρνησίας τελείας. Ἀλλ' ὁ Περικλῆς, θαρρῶν νὰ εἴπῃ περὶ ἑαυτοῦ ἄνευ μεγαλαυχίας, ὅτι ἦτο προσωρισμένος ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους πρὸς διοίκησιν τῆς πολιτείας, δὲν ὠθεῖτο ὑπὸ χυδαίας φιλοδοξίας εἰς τὴν διὰ πάσης δραστηριότητος ἐπιδιώξιν τοῦ ἀξιώματος τούτου. Πρὸς τοιοῦτό τι ἐδεῖτο τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ τὸ κῦρος ἔχοντος ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἦτοι τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων. Ὁ ἐκ γενετῆς ἀριστοκρατικὸς ὁ προσβλεπόμενος μετὰ δυσπιστίας ὤφειλε νὰ ποδῇ ἀνὴρ τοῦ δήμου, ἂν μὴ ἔμελλον νὰ μείνωσιν ἀπλᾶ ὄνειρα τὰ ιδεώδη αὐτοῦ περὶ τοῦ μεγαλείου τῶν Ἀθηνῶν. Τοῦτο δὲ ἡδυνήθη νὰ κατορθώσῃ μόνον διὰ δημαγωγικῶν μέσων, προσχωρήσας εἰς τὴν μεταρρυθμιστικὴν φατρίαν καὶ παρασχὼν εἰς τὰ πλήθη κέρδη ἄτινα καθ'

ἑαυτὰ μὲν δὲν ἦσαν ἄδικα, ἀλλὰ, ὡς εἰκότως ἡδύνατο νὰ συνίδη, συνεπήγοντο πολλοὺς κινδύνους, ἐξεγείροντ' ἀξιώσεις μελλούσας ἀναγκαίως ναύξηθῶσι καὶ πολλαπλασιασθῶσι καὶ παραγούσας τὸν δῆμον εἰς φιληδονίαν καὶ ἀργίαν. Ὁ Περικλῆς, θέλων νὰ ἐκπληρῶσῃ τὴν ἐντολὴν τοῦ βίου αὐτοῦ, δὲν ἦτο ἐλεύθερος ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν πρὸς τοῦτο μέσων. Προέβη περὶ ταῦτα περαιτέρω τῶν ἡρώων τῶν ἐπιτρεπομένων ὑπὸ τῆς εὐθύνης ἣν ἡδύνατο νὰ ἀναλάβῃ; Εἶνε συνυπεύθυνος ἐπὶ τῇ διαφθορᾷ τοῦ δήμου τῇ συνδεομένῃ πρὸς τὰ θεωρικὰ καὶ τὰς μισθοφοράς; Ἡ μὲν ἐπλανᾶτο ὑπὸ τῆς ιδέας, ὅτι θὰ ἡδύνατο πάλιν νὰ ἐπανορθώσῃ τὰ κακὰ αὐτῶν ἐπακόλουθα, ὅταν ἤθελεν ἀξιωθῇ τῆς ἀρχῆς διὰ ταύτης τῆς μόνης δυνατῆς ὁδοῦ; Εἰς ταύτας τὰς ἐρωτήσεις ἀδυνατοῦμεν νὰ ἀπαντήσωμεν, ἅπ' ἔχοντες ὑπὲρ τὸ δέον ἀνεπαρκεῖς εἰδήσεις περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν κατὰ τὰς μισθοφοράς.

Ἔτι δὲ ὀλιγώτερον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τοῦ Περικλέους ὡς στρατηγοῦ. Τὴν στρατηγίαν αὐτοῦ ὀλιγώτερον πάντος ἄλλου ἡδυνήθησαν νὰ ψέξωσιν οἱ ὀξυδερκεῖς αὐτοῦ ἀντίπαλοι· ὁ δὲ ἀνὴρ ὁ ἐν τῇ πολιτείᾳ διατηρήσας ἐπὶ χρόνον μακρότατον ἀνεγκλήτως τὴν ὑπερτάτην στρατηγικὴν ἀρχὴν ἐθεωρεῖτο πάντως καὶ ἐν αὐτῇ ὁ πρῶτος, καὶ δὴ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς κακίας, εἰς ἃς ἐξαιρέτως εἶν' εὐεπίφορος ἡ δημοκρατία, ἐπηγεῖτο τοῦ Περικλέους ἡ μεγίστη σύνεσις καὶ πρόνοια. Καὶ ἐπῆλθε μὲν ἴσως ἐν τισὶ περιστάσεσιν ἐξ αὐτῆς παρ' ὅλην τὴν προσωπικὴν γενναιότητα τοῦ ἀνδρὸς ἐλάττωσις τῆς τόλμης ἐκείνης καὶ τοῦ θράσους δι' οὗ θὰ ἡδύνατο νὰ ἐπιτευχθῶσι μείζονα κατορθώματα, ἀλλὰ τίς δύναται νὰ ἀναλάβῃ σήμερον τὴν περὶ τούτων ἐπίκρισιν, ὅτε οὐδεμιᾶς τῶν ὑπ' αὐτοῦ πολεμηθεισῶν μαχῶν ἔχομεν περιγραφὴν οὕτως ἀκριβῆ, ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ ἐκφέρωμεν γνώμην περὶ τῆς πολεμικῆς τέχνης τοῦ στρατηγοῦ; Ἄλλ' ὅτι ὁ Περικλῆς δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀξιόμιμπος ἐπὶ τῇ μονομερεῖ ἐπιδιώξει ἀγώνων κατὰ θάλασσαν, τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν δεινῶν συμφορῶν αἰτίνας μετὰ βραχείας ἐπιτυχίας συνεδέθησαν πρὸς πάσας τὰς στρατείας

ἐκείνας ὧν σκοπὸς ἦτο ἡ ἐν τῇ κεντρικῇ Ἑλλάδι ἐπιδιώξις κυριαρχίας ἡπειρωτικῆς.

Μάλιστα δὲ πάντων θὰ ἡδυνάμεθα μετὰ τινος λόγου νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι διαγινώσκομεν ἀδυναμίαν τινὰ τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς ἐν τῇ ἀποτυχίᾳ τοῦ πανελληνίου αὐτοῦ προγράμματος.

Μετὰ βλέμματος προφητικοῦ διέγνων εἶπερ τις καὶ ἄλλος τῶν συγχρόνων, ὅτι ἀναγκαίως ὤφειλε νὰ καταπαύσῃ ἡ πρὸς ἀλλήλας ἀντιζηλία τῶν ἐλληνικῶν φυλῶν καὶ ὅτι τὸ κοινῶς ἐλληνικὸν ἔμελλε νὰ εὕρῃ ἐν τῇ ἀπτικῇ παιδεύσει ἔκφρασιν τυγχάνουσαν καθολικῆς ἀποδοχῆς. Ἐτρεφε τὴν πεποίθησίν, ὅτι οἱ Ἕλληνες, ὑπὸ ἐθνικοῦ αἰσθηματος ἀγόμενοι, ἔμελλον καὶ ἄνευ ἀσκόπου ἐξακολουθήσεως τῶν πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμων νὰ αἰσθανθῶσιν ἑαυτοὺς συνανήκοντας εἰς ἀλλήλους ὡς ἐν ὅλον καὶ ὅτι ἐν ταῖς ὑπερποντίοις ἀποικίαις ἔμελλον νὰ συνδιχλαγῶσι κατὰ μικρὸν αἱ ἐχθρικαὶ ἀντιθέσεις. Αὐτὸς δ' ἐκεῖνος ἦτο εἶπερ τις καὶ ἄλλος Ἕλληνα ἅμα καὶ Ἀθηναῖος· ἡ δὲ ἀρμονικὴ αὐτῇ ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ συνένωσις τῶν ἰδιοτήτων τούτων παρῆγεν αὐτὸν πιθανῶς εἰς τὴν πεποίθησιν, ὅτι ὁ ἀληθὺς ὕψιστος ἐκεῖνος σκοπὸς καὶ ἡ μόνη σωτηρία τῆς ἐθνικῆς ἀναπτύξεως ἡδύνατο νὰ ἐκπληρωθῇ εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον ἢ ὅ τι ἐπέτρεπεν ἡ ἐνεστῶσα θέσις τῶν πραγμάτων. Καὶ ἡπατήθη μὲν ὁ Περικλῆς ἐν τῇ πανελληνίῳ αὐτοῦ ἐκείνῃ αἰσιοδοσίᾳ, ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ κατηγορήσωμεν αὐτὸν ὡς πολιτευτὴν μυωπάζοντα. Καὶ δὴ πράγματι ὕψιστη ὑπῆρξεν ἡ ἐντολὴ ἣν προέταξεν ἑαυτῷ· ἡ δὲ λαμπρὰ πεποίθησις, μεθ' ἧς διεξήγαγε τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον ἐπήρουν δυνάμεις ἀνθρώπινοι, ὑπῆρξεν ἡ πηγὴ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ καὶ τοῦ μέχρι πέρατος τοῦ βίου καρτερήσαντος θάρρους. Καὶ τίς τολμᾷ νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἔβλεπε τὸν Περικλέα νηφαλιώτερον καὶ μικροψυχότερον κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα καθ' ἃ ἦτο ἀπόλυτος κύριος τῶν δυνάμεων τῆς πόλεως;

Ὁ Περικλῆς μετέβαλεν ἄνευ πολιτικῆς ἀνατροπῆς τὸ ὕψιστά-μενον δημοκρατικὸν πολίτευμα οὕτως, ὥστε ἡ κυρία δύναμις

ἀπεδόθη καὶ πάλιν εἰς τὰς ἀρχὰς ἐκείνας ὅσαι δὲν κατελαμβάνοντο εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε διὰ κλήρου, ἀλλὰ παρείχοντο ὑπὸ τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ δήμου. Εἴθισε δὲ τὸν δῆμον εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ διοίκησιν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἐξέλεγον αὐτὸν κατ' ἔτος πρῶτον στρατηγόν, ὡς εἰ μὴ ἦτο δυνατόν νὰ γείνη ἄλλως. Κεκτημένος δὲ τὸ ἄλλως μοναδικόν τοῦτο ἀξίωμα, εἰς οὐδεμίαν ποτὲ παρῃ-πλανήθη κατάχρησιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καίπερ πολλαχῶς ἐχθαιρόμενος. Ἐδέσποζε δὲ τῶν συμπολιτῶν ἀνυψόνων αὐτοῦς πρὸς ἑαυτὸν καὶ διδάσκων νὰ φρονῶσι πάντοτε μεγάλα περὶ τῆς πατρίου πόλεως. Ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἐν μέσῳ τῶν αὐξανουσῶν δυσχερειῶν καὶ τῶν κινδύνων ἐδοκιμάζετο ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἀριστεία, τόσῳ μᾶλλον ἠδύνατο νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι ἔμελλον νὰ ὁμολογήσῃσι τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς μοναρχικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας, ἐπειδὴ οἱ πολλοὶ οἱ ἀπαρτίζοντες τὰς μεγάλας ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἦσαν ἀνίκανοι νὰ ἐπισκοπῶσι τὰ πολύπλοκα πράγματα τῆς εὐρείας ἀθηναϊκῆς ἀρχῆς καὶ ἐνεργῶσι ταχέως ἐν περιστάσεσι κρίσεως.

Ἀλλὰ, θὰ ἐρωτήσῃ τις, πῶς θὰ ἠδύνατο τοιαύτη κυβέρνησις νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ μακρόν, πῶς θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναλάβῃ αὐτὴν ἄλλος μετὰ τὸν Περικλέα; Βεβαίως ὁ Περικλῆς ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἐπρόνοησε περὶ τούτου· μεταξὺ δὲ τῶν πιστῶν τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸν μέχρι τῆς ὥρας καθ' ἣν ἀπεμονώθη ἕνεκα τοῦ λοιμοῦ ὑπῆρχον βεβαίως ἄνδρες φαινόμενοι εἰς αὐτὸν ἐπιτήδριοι πρὸς συνεχισμὸν τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐν περιπτώσει ἐν ἣ κατ' οὐδένα τρόπον ἠδύνατο νὰ προσδοκᾷ, ὅτι τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἀθηνῶν ἔμελλε νὰ εἶνε μόνιμον, ἐπετρέπετο εἰς αὐτὸν ἕνεκα τούτου τοῦ λόγου νὰ μὴ καταβάλλῃ πᾶσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις πρὸς πραγμάτων τοῦ προδιαγεγραμμένου σκοποῦ; Ἀπ' ἐναντίας δ' ἐπεβάλλετο ἡ εὐτολμος καὶ δραστηρία κάρπωσης τοῦ ἐνεστῶτος, ὅπερ οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ ἐπανέλθῃ τοιοῦτον. Ἐγίνωσκεν, ὅτι ἡ ἀξία χρόνων μεγάλων δὲν ἐγκτεται εἰς τὴν διάρκειαν αὐτῶν· ἐγίνωσκεν, ὅτι ἡ πραγμάτωσις τοῦ ὑψίστου ιδεώδους κοινῆς ἐν Ἀθήναις ἐλληνικῆς ἀρχῆς ἔμελλε νὰ εἶνε κτῆμα εἰς αἰὲ τῆς πατρίου πόλεως.

καὶ τοῦ δήμου τῶν συμπολιτῶν. Ἡ προαίρεσις δὲ αὐτοῦ ἐκείνη ὑπῆρξε μὲν μεγάλη καὶ τολμηρά, ἀλλ' ἅμα καὶ ὑπερόχως συν-
ετῇ, καὶ διὰ ταῦτα τὸ ἔργον τοῦ βίου αὐτοῦ, ὅσον λυπηρὲς καὶ
ἂν ὑπῆρξεν αὐτοῦ ὁ θάνατος, ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας ἀθανάτου.

Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἡ ἐπιτυχία αὕτη δὲν ἐξεδηλώθη ἀμέσως· καὶ
δὴ οὐδέποτε πολιτευτῆς μέγας ἐκρίθη ἀδικώτερον τοῦ Περικλέους
καὶ παρεγνώρισθη μᾶλλον αὐτοῦ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀριστέων τοῦ
ιδίου ἔθνους. Αἱ γνώμαι τῶν συγχρόνων δεικνύουσι μεθ' ὁποίας
ἀχλοδόνος ἡναγκάζοντο νὰ ὑποκύπτωσιν εἰς τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ καὶ
δι' ὁποίων φθονερῶν μομφῶν καὶ διαβολῶν ἐπειρῶντο νὰ ἐκφύγωσι
τὸ ὀδυνηρὸν αἶσθημα θαυμασμοῦ ἀνεπιφυλάκτου. Καὶ ἐν μὲν τοῖς
πολυταράχοις χρόνοις τοῖς προηγηθεῖσι τοῦ πολέμου ἦτο ἀδύνατος
ἡ ἀδέκαστος ὁμολογία τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ. Ἄπασαι αἱ φατρίαι
ἀντεστρατεύοντο κατ' αὐτοῦ, ἀριστοκρατικοὶ δὲ καὶ δημοκρατικοὶ
συνηντῶντο μόνον ἐν τῇ κατ' αὐτοῦ λοιδορίᾳ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν
ἐναρξιν τοῦ πολέμου καὶ τὴν ἀτυχῇ αὐτοῦ τροπὴν ἐπέριψαν τὴν
εὐθύνην ἐπ' αὐτὸν ὡς τὸν αἷτιον τοῦ πολέμου, μὴ ἀναλογιζόμενοι,
ὅτι ἡ ἀποτυχία ἦτο ἀποτέλεσμα γεγονότων ἅτινα οὐδ' ὁ σοφώ-
τατος τῶν πολιτευτῶν ἢ ἀδύνατο νὰ ὑπολογίσῃ.

Καὶ ὑπὸ τῶν ἐπιγενεστέρων δὲ γενεῶν δὲν ἐκρίθη δικαίως ὁ
Περικλῆς. Καὶ δὴ κατέστησαν αὐτὸν ὑπεύθυνον διὰ πάσας τὰς
καταχρήσεις τῆς διεφθαρμένης δημοκρατίας, θεωροῦντες διαδόχους
αὐτοῦ αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς δημαγωγοὺς ὧν ἡ στάσις καὶ ἡ δρᾶ-
σις ἦτο ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας τοῦ Περι-
κλέους, οἷαν ἐγνωρίσαμεν αὐτήν. Οὕτως ἔκριναν αὐτὸν διαστρόφως
ἱστορικοὶ τε καὶ φιλόσοφοι, καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέ-
λης¹. Διὰ τοῦτο πολὺ μᾶλλον εἴμεθα εὐγνώμονες εἰς τὸν ἕνα

¹ Ἰδε τὴν κρίσιν τοῦ Ἰσοκράτους περὶ Περικλέους ἐν τῇ Περὶ εἰρήνης, 126. Ὁ Ἀριστοφάνης (Ἰππ. στ. 565) ὕμνει [κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἡμέρας τοῦ Περικλέους] τοὺς χρόνους τῶν πατέρων. Ἰδε παρὰ Meineke Fragmenta comicorum Graecorum [Τόμ. Β' σ. 466 τὸ χωρίον ἐκ τῶν Δήμων τοῦ Εὐπόλιδος] περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν στρατηγῶν τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων χρόνων.

ἀλλ' ἦσαν ἡμῖν τῇ πόλει πρῶτον μὲν οἱ στρατηγοί

ἐκεῖνον, ὅστις κατέστησεν εἰς ἡμᾶς δυνατὴν τὴν παρὰ πάσας τὰς παραμορφώσεις διάγνωσιν τῶν γνησίων χαρακτήρων τῆς εἰκόνης, καὶ πολὺ μᾶλλον εὐφρόσυνος εἶνε ἢ ἐντολὴ τῆς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Θουκυδίδου μετὰ θαυμασμοῦ παρακολουθήσεως ἀπάντων τῶν ἱχνῶν ἅτινα τὸ μέγα πνεῦμα τοῦ Περικλέους ἐνετύπωσεν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.

ἐκ τῶν μεγίστων οἰκιῶν πλούτῳ γένει τε πρῶτοι
 [νυνὶ δ' ὅποι τύχοιμεν
 στρατευόμεσθ' αἰρούμενοι καθάρματα στρατηγούς.]

Περὶ ἐπικρίσεως τοῦ Περικλέους ὑπὸ συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων ἴδε S a u p p e Quellen Plutarchs im Leben des Pericles σ. 6 Πρὸς R ü h l Quellen des plutar- chischen Perikles ἐν τοῖς Jahrbücher für Philologie. 1868 σ. 657. [O n c k e n Athen und Hellas Ἐν Λειψίᾳ. 1866 Τόμ. Β' σ. 1 κ. ἐ. S c h m i d t Das perikleische Zeitalter. Jena. 1877. Τόμ. Α' σ. 11 κ. ἐ.] Τὸν Περικλέα ὑπερασπίζει κατὰ τοῦ Πλάτωνος (Γοργ. [506 E]) ὁ Ἀριστείδης [Ὑπὲρ τῶν τεττάρων 135 ἐν τόμῳ Β' σ. 132, ἐκδ. D i n d o r f] ἀναφερόμενος εἰς τὸν Εὐπολιν, οὗ ἡ παράστασις περὶ τῆς εἰς τὸν Ἀθῆν καταστάσεως συνεχύθη πολλάκις πρὸς τὴν ἐν τοῖς Βατράχοις τοῦ Ἀριστοφάνους. Πρὸς M e i n e k e Quaestiones scenicae. σ. 48. Ἦτο δὲ ὁ Εὐπολις θαυμαστής τοῦ Περικλέους. Καὶ ἐν τῷ ζητήματι τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ Περικλέους εἶνε ἀπαραγνώριστος ἡ συγγένεια τῶν πνευματικῶν. Ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἀπέβη οἶονε! τις συρμὸς ἢ ὑποτίμησις τοῦ Περικλέους ἰδίως ὡς στρατηγοῦ, εἰ καὶ πάντες οἱ ἐπαίοντες θὰ συνομολογήσωσιν, ὅτι ἕνεκα τῆς ἀνεπαρκείας τῶν εἰς ἡμᾶς περιωθεισῶν πηγῶν εἶνε ἀδύνατος ἡ ὀρθὴ ἐκτίμησις τῆς τακτικῆς τῶν ἐκστρατειῶν τοῦ Περικλέους. Ἰδε von P f l u g k - H a r t t u n g Perikles als Feldherr. [Stuttgart. 1884], πρὸς ὃν συμφωνεῖ καὶ ὁ H o l m ἐν τοῖς Atti della Real Accademia di Torino Τόμ. XX. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ B e l o c h ἐν τῷ Philologus. 1886 καὶ ὁ D u n c k e r (Geschichte des Alterthums Τόμ. Θ' σ. 505). [Πρὸς D e l b r ü c k Die Strategie des Perikles erläutert durch die Strategie Friedrichs des Grossen. Ἐν Βερολίῳ. 1890].

Β'.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΝΙΚΗΙΟΥ ΕΙΡΗΝΗΣ.

Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου οὐδεμία ἐπῆλθε συμφορὰ βαρυτέρα καὶ γόνιμος μειζόνων ἐπακολούθων οἷος ὁ ἐν Ἀττικῇ λοιμὸς καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ ἐπελθὼν θάνατος τοῦ Περικλέους. Καὶ δὴ ἔμεινε μὲν ἐπὶ τινα χρόνον ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων κατ' ἐπίφασιν ἡ αὐτὴ, ἀλλ' ὅμως αἱ Ἀθηναὶ εἶχον κατ' οὐσίαν ὑποστῆ μεταβολὴν μεγίστην.

Ἡ πόλις εἶχεν ἐξαντληθῆ ὑπὸ τῶν πολλῶν θανάτων. Ἐκ τῶν ὑποχρέων εἰς στράτευσιν καὶ μόνων εἶχον ἀποθάνει ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ τετρακισχίλιοι μὲν καὶ τετρακόσιοι ὀπλίται, τριακόσιοι δὲ ἵππεῖς¹. ὁ δῆμος εἶχε πληγῇ εἰς τὰ μυχιαίτατα. Πολλοὶ οἴκοι, ἐν οἷς εἶχον ἀκόμῃ διατηρηθῆ αἱ παραδόσεις καὶ τὰ ἦθη τῶν ἀρχαίων χρόνων, εἶχον ἐκλίπει, καὶ ἡ ζῶσα συνέχεια ἡ συνδέουσα τὸ παρὸν πρὸς τὰς ἡμέρας τοῦ Ἀριστείδου καὶ τοῦ Κίμωνος εἶχε διασπασθῆ. Καὶ οἱ μὲν ἐν ὠρίμῳ ἡλικίᾳ ἐπιζήσαντες μετὰ τὸν λοιμὸν ἄνδρες ἔμειναν πάντως οἱ αὐτοὶ, ἀλλ' ἡ αὐξανομένη νέα γενεὰ ἦτο πάντῃ διάφορος. Ἐλείπεν ἀπ' αὐτῆς τὸ μεγάθυμον καὶ ἡ ἀκράδαντος πίστις εἰς τὸ μέλλον τῆς πόλεως. Οἱ δὲ χρόνοι δὲν ἦσαν τοιοῦτοι, ὥστε νὰ κατασταλῇ ἡ ταραχὴ τῶν πνευμάτων καὶ ἐπιρρωσθῶσι πάλιν αἱ ἀρχαῖαι ἀρεταὶ τῶν πολιτῶν. Καὶ δὴ ὁ

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 87 σημ. 1.

πόλεμος, ὅστις ἐξερρήγνυτο ὁσημέραι βιαιότερος, οὐ μόνον εἶχε διασπάσει τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν συμμαχίαν εἰς δύο στρατόπεδα πολέμια, ἀλλὰ διέσχισε καὶ πᾶσαν πόλιν καθ' ἑαυτὴν εἰς φατρίας, ὧν ἀδιάλλακτος ἦτο ἡ ἀντίθεσις. Τοῦτο δὲ διεσάλευσε πάσας τὰς πόλεις, καὶ ἀπανταχοῦ ἐξηγέρθησαν τὰ πάθη καὶ ἀχαλίνωτ' ἀπελύθησαν τὰ ἔνστικτα τοῦ ἐγωισμοῦ. Εἶχον παρέλθει οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι δι' οὓς ὁ Ἡρόδοτος εἶχε γράψει τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, ἡ γενεὰ ἐκείνη δι' ἣν τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἀθηνῶν ἦτο ἅμα καὶ δόξα τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἠθικὴ ἐκείνη δύναμις καὶ μεγαλοψυχία ἣν εἶχε παράσχει ὁ πρὸς τὴν κοινὴν πατρίδα ἔρως εἶχεν ἀποβάλλει τὴν ἀξίαν αὐτῆς, καὶ αἱ ἀρεταὶ αἱ ἔχουσαι τὴν ρίζαν αὐτῶν ἐν τῷ αἰσθήματι τῆς ἐλληνικῆς φιλοπατρίας εἶχον κατὰ μικρὸν ἀφανισθῇ.

Ἐν ταύτῃ τῇ ἀτμοσφαίρᾳ ηὐξάνετο ἡ νέα γενεά. Ἐντεῦθεν δὲ προέρχονται τὰ εὐρέως διαδεδομένα παράπονα περὶ διαφθορᾶς τῆς νεότητος, περὶ διαστροφῶν υἱῶν ἀρχαίων οἰκῶν. Ὁ Περικλῆς δὲν ἦτο ὁ μόνος τῶν μεγάλων Ἑλλήνων ὁ πειραθεὶς τῶν τοιοῦτων ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Καὶ οἱ ἀπόγονοι τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Ἀριστείδου, Θουκυδίδου τοῦ Μελησίου, ἦσαν θλιβερά παραδείγματα τῆς ἐκπτώσεως τῶν ἡθῶν· ὁμοίως δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ μεγάλου γλύπτου Πολυκλείτου, οἵτινες μετενόστησαν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ ὑπὸ τῶν πατέρων διὰ μακροῦ ἀθροισθεῖσα καὶ συνετῶς συντηρηθεῖσα οὐσία διεσπαρῆτο εἰς ἡδονὰς εὐπετεῖς, καὶ οἱ εὐγενέστατοι τῶν οἰκῶν τῆς πόλεως ἐξέπιπτον εἰς παρακμὴν καὶ ἀτιμίαν. Τοῦτο συνέβη εἰς τὸ ἐπιφανὲς ἐκεῖνο γένος ἐν ᾧ ἦτο κληρονομικὸν τὸ ἀξίωμα τῶν κηρύκων καὶ ὁδοῦχων τῶν ἐλευσινίων μυστηρίων, τὸ γένος εἰς ὃ ἀνῆκεν ὁ Καλλίας, ὁ ἀγέρωχος ἀντίπαλος τῶν Πεισιστρατιδῶν, οὗ ὁ ἔγγονος Καλλίας ἠγωνίσθη ἐν Μαραθῶνι καὶ ἐπρέσβευσεν ἐν Σούσοις¹. Διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὁ Ἰππόνικος ὁ συντηρῶν ἐν τοῖς

¹ "Idee Stein εἰς *Ἡροδότου* VI, 121. Πρὸλ. ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 639. Περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ οἴκου τῶν Δοδούχων πρὸλ. νῦν P. Welzel *Kallias. Gymnasialprogramm.* Breslau. 1888. Ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ ἐπικρίνονται ὁρθῶς τὰν ἐκδοτὰν ἀναφέροντα τὴν ἀρχὴν τοῦ πλοῦτου τοῦ γένους τούτου εἰς τὸν Μαραθῶνα ἢ τὴν Σαλαμίνα,

μεταλλείοις ἑξακοσίους δούλους καὶ ὑπερακοντίζων ἅπαντας τοὺς συγχρόνους διὰ τῆς αἰγλῆς τοῦ πλούτου, ὁ τελευταῖος συντηρήσας τὴν τιμὴν τοῦ γένους¹. Καὶ πράγματι ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὁ τρίτος Καλλίας, ἐτράπη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους εἰς ἀσωτίαν ἀφρονεστάτην ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ, καὶ κατεσπατάλησεν ἐν χρόνῳ βραχεὶ τὴν πατρικὴν κληρονομίαν μετὰ ἐταίρων, σοφιστῶν καὶ οὐτιδανῶν παρασίτων, ἐκπεσὼν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε αὐτὸς ὁ περιβαλλόμενος τὰ ὕφιστα τῆς ἱερατείας ἀξιώματα νὰ ἐπιδεικνύηται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὑπὸ τῶν κωμικῶν ὡς πρότυπον τῶν διεφθαρμένων Ἀθηναίων².

Εἰς πάντα δὲ ταῦτα προσεπῆλθεν ἡ ἔνεκα τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ θανάτων ἐπελθοῦσα χαλάρωσις τῆς πρότερον περὶ τὴν τήρησιν τοῦ ἀττικοῦ νόμου περὶ τῶν γνησίων πολιτῶν κρατούσης αὐστηρότητος. Αὐτὸς δ' ὁ Περικλῆς εἶχε δώσει ἀφορμὴν πρὸς τὴν τοιαύτην χαλάρωσιν³, ἀκολουθῶν δ' εἰσώρμησε πλῆθος ξένων στοιχείων εἰς τοὺς πολίτας, καὶ αἱ οἰκογενεαὶ καὶ σχέσεις διεσπάρσθησαν ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς ἀποδοχῆς πολλῶν νόθων

καὶ τὸ ἐπ' αὐτῷ τοῦ δευτέρου Καλλίου λακκόφυλος ἐξηγεῖται ὀρθῶς ὡς προελθὼν ἐκ μεταλλείων ἄτινα ἐκέκτητο ὁ ἀνὴρ. Ἀμφιβολὴν δὲ μένει, ἂν οὗτος ᾗτο ὁ αὐτὸς καὶ ὁ σύζυγος τῆς Ἑλπινίκης (*Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 469), εἰς ἣν γνώμην ἀντιτάσσεται ὁ Bockh [Staatshaushaltung der Athener] Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 563. Ὡς δ' αὐτοῦ εἶνε ὁ Ἰππώνικος, οὗ ἡ σύζυγος ἔγεινε γαμετὴ τοῦ Περικλέους (*Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 639). Ὡς δὲ τοῦ Ἰππώνικου ᾗτο ὁ τρίτος Καλλίας, οὗ ὁ πλοῦτος ἤρχισεν ἐκπίπτων ἡδὴ τῷ 414 π. Χ. Διὰ τοῦτο δὲ ὁ Ἀριστοφάνης ἐν Ὀρνισι στ. 284 λέγει περὶ αὐτοῦ, ὅτι πετρορρυεῖ. Κατὰ δὲ τὸν Welzel (ἐν σ. XXXII) οὗτος εἶνε ὁ ἀνέκαθεν εὐρισκόμενος εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν Σικελίαν καὶ τὸν Γοργίαν καὶ προτείνων τὴν μετὰ τῶν Λεοντίνων συνθήκη [Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Δ' ἀρ. 33 α]. Καλλίας ἐπεὶ καὶ ὁ ἄρχων, ἐφ' οὗ ἐκόπη τὸ κακὸν χαλκοῦν νόμισμα, περὶ οὗ ἴδε Bockh [Staatshaushaltung der Athener] Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 691.

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 639.

² Περὶ τῶν πολλῶν παραδειγμάτων ἐκφυλισθέντων υἱῶν ἴδε Πλάτωνα ἐν Πρωταγόρᾳ σ. 319 (μετὰ τῶν σημειώσεων τοῦ Sauppe) καὶ 328. Bergk [Commentationes de reliquis] com[oediae Atticae] σ. 361. Ed. Jahn ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Λάχτηος τοῦ Πλάτωνος σ. XXII, XXVIII. Ἐν γένει δὲ περὶ τῆς φαρᾶς ἐν ταῖς γένεσιν ἴδε Ἀριστοτέλους Ῥητορ. II, 15.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 93.

τέκνων. Πρὸς τούτοις δ' οἱ πολῖται ἔνεκα τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου καὶ τοῦ λοιμοῦ εἶχον ἀποβάλλει τὴν ἑξὶν τῶν γυμναστικῶν ἀσκήσεων, αἵτινες εἶχον κυριώτατα συντελέσει εἰς τὴν συντήρησιν τῆς ὑγείας τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος τῶν νέων. Καὶ τὰ μὲν δημόσια γυμνάσια τὰ πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ ἄστεως κείμενα ἔμενον ἔρημα, ἐν δὲ τῇ ἀγορᾷ συνωστίζετο ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας ὁσημέραι πυκνότερον πλῆθος ἀδολέσχων. Καὶ δὴ πολλοὶ τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς, οὓς ὁ πόλεμος εἶχεν ἀπασπάσει ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτῶν, εἶχον ἐθισθῇ εἰς ἀστικὸν βίον ἀργὸν καὶ κοῦφον, ἡ δὲ ὅλη σχέσις μεταξὺ τοῦ ἄστεως καὶ τῆς ὑπαίθρου χώρας εἶχε μεταβληθῇ.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι ἠγάπων τὸν ἐν ἀγροῖς βίον, ὁ δὲ ὅπως δῆποτε δυνάμενος ἡσθάνετο τὴν ἐν τῷ ἰδίῳ γηδίῳ διαμονὴν εὐarestotέραν καὶ ἀναπαυτικωτέραν τῆς ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ ἄστεως διατριβῆς. Διὰ τοῦτο δ' αἱ ἀγροτικαὶ αὐτῶν ἐπαύλεις ἦσαν καθ' ὅλου ἀνετώτεραι τῶν ἀστικῶν οἰκιῶν, πολλοὶ δὲ τῶν πολιτῶν κατὰ μόνας τὰς ἑορτὰς εἰσέρχοντο εἰς τὸ ἄστυ· ἀλλὰ τῶρα πάντα ταῦτα μετεβλήθησαν. Οἱ ἀγροὶ οὓς εἶχον κληρονομήσει ἀπὸ τῶν προγόνων καὶ διὰ συνετῆς διοικήσεως βελτιώσει ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος εἶχον καταστραφῇ μετὰ καὶ τῶν κήπων αὐτῶν καὶ κατασκευῶν. Εἰς δὲ τοὺς κτήτορας εἶχον ἀποβῇ εἰς αἰὲ ἐπαχθεῖς αἱ ἀρχαῖαι συνήθειαι καὶ εὐφροσύναι τοῦ βίου, ἐπειδὴ ἦτο ἀδύνατος ἡ ἀνάγκησις τῆς εἰς τὸ μέλλον ἐμπιστοσύνης. Ἡ εὐεργετικὴ ἰσορροπία μεταξὺ ἀγροτικοῦ καὶ ἀστικοῦ βίου ἔπαυσε· πολλοὶ δὲ τῶν ἀγροτῶν δὲν ἐπέστρεψαν πλέον εἰς τὸ ἄροτρον, ἀλλὰ ἔμειναν ἐν τῷ ἄστει, ἐν ᾧ ἀμείβοντες ἡδονὴν ἀντ' ἡδονῆς καὶ μετὰ πάθους συμμετέχοντες τοῦ φατριαστικοῦ βίου ἐζήτουν νὰ λησμονήσωσι τὸ ἄτερπές τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν. Οὕτω δ' ἀπετελέσθη ἐν Ἀθῆναις πλῆθος μεμφίμοιρον καὶ πολυπραγμονοῦν, ὅχλος οἷον δὲν εἶχον γνωρίσει αἱ ἀρχαιότεραι Ἀθῆναι. Πλὴν δὲ τούτων πάντων, ἀρξαμένου τοῦ πολέμου, εἶχον ἐγκαταλειφθῇ πᾶσαι αἱ μεγάλαι οἰκοδομικαὶ ἐπιχειρήσεις, τὰ δὲ ἡμερομίσθια εἶχον ὑποστῇ ἔκπτωσιν βραγδαίαν.

Τὸ ἐμπόριον καὶ ὁ χρηματισμός δὲν προεχώρουν. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἡ συμμετοχὴ εἰς τὰ δημόσια πράγματ' ἀπέβη τὸ τερπνὸν ἀσχόλημα τοῦ ἀέργου πλήθους, καὶ ἀνεπτύχθη ἐν τῇ νοσηρᾷ ἀτμοσφαίρᾳ τῆς ἀποκεκλεισμένης πόλεως καινοθηρία καὶ ἀργία, ἀδολεσχία καὶ νωθρότης, ἣν οἱ ἀρχαῖοι ἀντίπαλοι τῆς δημοκρατίας ἠδυνήθησαν νὰ χαρακτηρίσωσι μετ' οὐ πολὺ ὡς γινώρισμα τοῦ Ἀθηναίου πολίτου.

Οὕτως ἐντὸς χρόνου βραχείος ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων μετεβλήθη εἰς ἀσύστατον πλῆθος κυριευόμενον ὑπὸ διαθέσεων ἀσφαλῶν, πλῆθος κυμαινόμενον ἀστάτως μεταξὺ ἐπάρσεως καὶ ἀτολμίας, μεταξὺ ἀπιστίας καὶ νευρικῆς δεισιδαιμονίας. Ἡ ἀρχαϊκὴ ἐκείνη γνώμη ἡ ἀντιτασσομένη εἰς τὴν νεωτερίζουσαν παιδείου τῶν σοφιστῶν εἶχεν ἀποβῆ ἀνίσχυρος, καὶ διὰ τοῦτο διεδίδετο ἀκατασχέτως ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τῆς πατρῴας ὀρησκειᾶς, ἡ ὄρεξις τῆς ἀμφιβολίας καὶ τοῦ χλευασμοῦ καὶ ἡ καταφρόνησις τῶν θεῶν. Ἄλλ' ἡ ὀρησκεία ἦτο καὶ ἡ βάσις τοῦ ἠθικοῦ βίου, ἅτε οὕσα παρὰ τοῖς Ἑλλήσι κατ' ἐξοχὴν ὀρησκεία τῆς συνειδήσεως, καθ' ἣ ἀποδεικνύει σαφέστατα ἡ ἰδέα τῆς Ἑρινύος, ἥτις ἴσχυε μέγιστα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἀθηναίοις. Διὰ ταῦτα κινδυνωδεστάτη διὰ τὸν ὅλον κοινωνικὸν βίον ἦτο ἡ ἔκπτωσις τοῦ φόβου τῶν θεῶν.

Ἐξ ἐτέρου τὸ αἰσθημα τοῦ ἐντεῦθεν γεννωμένου ἐν τῷ πνεύματι κενοῦ ἤγε πάλιν εἰς τὴν ἐκ τῆς ὀρησκειᾶς παραμυθίαν. Διὸ, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὰς τελετὰς τῆς δημοσίας λατρείας, ἐτράπησαν εἰς παράδοξα ὄργια, ἀναζητηθέντα ἐν τῇ ἀναδιώσει λελησμονημένων παραδόσεων ἢ εἰσαχθέντα ἐκ τῆς ξένης, καὶ συναπετέλεσαν θιάσους ἰδιωτικῶν μυστηρίων, ἐν οἷς ἐγίνετο χρῆσις νέων ἱλασμῶν καὶ τελεσμάτων. Διὰ δὲ τῆς κατὰ θάλασσαν ἐπικοινωνίας πρὸς τὰς ἀντιπέραν τοῦ Αἰγαίου ἀκτὰς καὶ διὰ πολυπληθῶν μεταναστάσεων εἶχον διαπεραιωθῆ ἐκ τῆς Ἀσίας ξέναι λατρεῖαι, ἰδίως δ' ἐκ τῶν συνδεομένων πρὸς ἑορτὰς διεγειρούσας τὴν ἠδυνάθειαν καὶ πρὸς μεθυστικὰς μελωδίας. Τοιαύτη λατρεία ἦτο ἡ τοῦ φοινικικοῦ Ἀδώνιδος ἢ εἰσαχθεῖσα ἐκ τῆς Κύπρου, ἡ

τοῦ φρυγικοῦ Σαβαζίου, τῆς θρακικῆς Βενδίδος καὶ τῆς Κοττυ-
τοῦς. Ξένοι ἱερεῖς ἰδρύοντες θρησκευτικούς θιάσους, μάντεις ἐρχό-
μενοι ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἐτύγγανον ἀξιώματος μεγίστου¹. Μάτην
δ' ἐπετέθη ἡ κωμωδία μετὰ ζήλου κατὰ τοῦ κακοῦ τοῦ διὰ τῆς
εἰσαγωγῆς τῶν ἀσιατικῶν ἐκείνων λατρειῶν ἐπεισελεύοντος εἰς
τὴν χώραν. Τάρχαϊα ἦθη εἶχον ἀπανταχοῦ κλονηθῆ· καὶ αὕτη δὲ
ἡ διὰ τοῦ χαίρει καθολικὴ παρὰ τοῖς Ἑλλησι προσφώνησις ἀπέβη
νῦν ἀρχαιότροπος καὶ ἀποκατεστάθη δι' ἄλλων ἐκφράσεων μᾶλ-
λον ἐξεζητημένων².

Ἡ ἠθικὴ αὕτη μεταβολὴ τοῦ ἀττικοῦ δήμου εἶχε μὲν παρα-
σκευασθῆ ἤδη ζῶντος τοῦ Περικλέους, ἀλλ' ὅμως ἐκεῖνος εἶχε
μείνει μέχρι τῶν ἡμερῶν τῆς τελευταίας αὐτοῦ νόσου τὸ κέντρον
τῆς πολιτείας, ὁ δὲ λαὸς εἶχεν ἐξακολουθήσει ἐπιστρέφων πάλιν
πρὸς αὐτὸν καὶ εἶχε δυνηθῆ νὰ συγκρατηθῇ πάντοτε ὑποτασσό-
μενος εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου ἀνδρός, αὐτοῦ καὶ μόνου. Ἀλλὰ
τώρα πλέον ἦσαν βωβὰ τὰ χεῖλη ἅτινα εἶχον κατορθώσει νὰ
δεσπόζωσι τοῦ ἀνησυχίου δήμου καὶ ἄκοντος ἀκόμη. Ἄλλος δὲ
ἀνὴρ ἔχων ὅμοιον κύρος δὲν ὑπῆρχεν, οὐδ' ὑφίστατο ἀριστοκρατία
τις ἢ τάξις ἀρχόντων ἢ συναρχία πολιτικῶν ἀνδρῶν ἐπαϊόντων·
οὐδὲν εὐρίσκετο τὸ δυνάμενον νὰ συνέχῃ τὸν δῆμον. Οἱ πολῖται
ἠσθάνοντο τὴν ἔλλειψιν, τὸ κενόν· πάντες ἐπόθουν τὸν ἐκλιπόντα
ἐκεῖνον, τὸν περισσῶς λοιδορηθέντα, καὶ ὁ ποιητὴς Εὐπολὶς παρί-
στανε τὸν ἀρχαῖον στρατηγὸν Μυρωνίδην κατερχόμενον εἰς τὸν
Ἄδην, ὅπως ἀνακαλέσῃ ἐξ αὐτοῦ τὸν Περικλέα, ἵνα μὴ τῆς στρα-
τιᾶς τοῦ δήμου ἡγῶνται τρυφηλοὶ νεανίσκοι³. Ἐκ δὲ τῆς κωμω-

¹ Περὶ τῆς λατρείας ξένων θεῶν καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ πελο-
ποννησιακοῦ πολέμου ἴδε Foucart Les associations religieuses chez les Grecs
σ. 56 κ. ἑ.

² Ἀριστοφάνους Πλοῦτος στ. 322.

χαίρειν μὲν ὑμᾶς ἔστιν, ὧνδρες δημόται,
ἀρχαῖον ἤδη προσαγορεύειν καὶ σαπρόν·
ἀσπάζομαι δ'

³ Ὁ Μυρωνίδης οὗτος εἶνε κατὰ τὸν Sünemann (εἰς Ἀριστοφάνους Ὀρνιθας, στ.
51) συνώνυμος τοῦ γνωστοῦ στρατηγοῦ, ἐπειδὴ ὁ ἀρχαῖος Μυρωνίδης, ὁ κατὰ τι πρεσβύ-

δίας βλέπομεν ὅποσον σαφὴς ἦτο ἐν Ἀθήναις ἡ διάγνωσις τῆς γοργῆς μεταπτώσεως τοῦ δημοσίου βίου τῆς ἐπελθούσης ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ ἀρχιδαμείου πολέμου. Ἡ κωμωδία δεικνύει εἰς ἡμᾶς ἐν πιστῷ κατόπτρῳ τὴν μεταβεβλημένην πόλιν, τὴν νεότητά τὴν ἀπομαθοῦσαν τὴν παλαιστράν μετὰ τῆς πρεσβυτικῆς αὐτῆς καὶ σοφιστικῆς συνέσεως, τῆς τρυφῆς αὐτῆς καὶ μεγαλαυχίας, τὴν παρὰ τοῖς πολίταις τελείαν χαλάρωσιν τῆς φιλοτιμίας, τὴν φιλοστρατείαν τῶν ἀνδρῶν, τὴν ὁσημέραι μᾶλλον διαδεδομένην ἔλλειψιν πειθαρχίας τῶν στρατευομένων ἀντιλεγόντων πρὸς τοὺς ἡγουμένους αὐτῶν, τὴν νοσηρὰν φιλοδικίαν τῶν πρεσβυτῶν εὕρισκόντων διατροφήν καὶ διατριβὴν ἐν ταῖς συνεδρίαις τῆς ἡλιαίας. Ἡ ἐκπτώσις ἐπῆρχετο ἐξαπίνης μετὰ καταπληκτικῆς ὁρμῆς, καὶ ἥδη παρὰ τοῦ Ἀριστοφάνους ἡ ἀκμὴ τῆς πόλεως ἐν πολέμῳ καὶ εἰρήνῃ ἐθεωρεῖτο παρελθοῦσα, ὅτ' ἔλεγε περὶ τῶν Ἀθηναίων

ὦ πάλαι ποί' ὄντες ὅμεις ἄλκιμοι μὲν ἐν χοροῖς,
ἄλκιμοι δ' ἐν μάχαις ¹.

Καὶ ἡ μὲν πλήρης ἀνεξαρτησία, ἥς τὴν ἀπώλειαν εἶχε θρηνησεί ὁ δῆμος, ἀπεδόθη εἰς αὐτὸν, ἀλλ' οὗτος ἐδεῖτο εἶπερ ποτὲ ἡγεσίας. Ὅσῳ δὲ μᾶλλον εἶχε διαδοθῇ ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἐν Ἀθήναις ἡ περὶ τὸ λέγειν δεινότης καὶ ἡ σοφιστικὴ εὐστροφία, τόσῳ μεγαλείτερος ἦτο ὁ ἀριθμὸς ἐκείνων ὅσοι παρήρχοντο εἰς τὸ μέσον ὡς ῥήτορες καὶ δημαγωγοί. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδεὶς τῶν πολλῶν ἐκείνων εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ ἡγῇται τοῦ πλήθους καθ' ὃν τρόπον ὁ Περικλῆς, ἀνεπτύχθη ἀναγκαίως ἄλλος τρόπος δημαγωγίας ἥτοι τοῦ πολιτεύεσθαι.

Ὁ Περικλῆς ἦτο ἀνώτερος τοῦ πλήθους. Ἐκυριάρχει ἐξεγείρων τὴν ὁρμὴν τῶν πολιτῶν πρὸς τὸ εὐγενὲς καὶ τὴν δραστηριό-

τερος ἐν τοῖς συγχρόνοις τοῦ Περικλέους, εἶχε κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀποθάνει μακρὸν χρόνον πρὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ξανθίππου. Ἀλλ' εἰς τὴν γνώμην ταύτην ἀντιτίθεται ὁ Raspe De Eupolidis Δήμοις σ. 41.

¹ Ἀριστοφάνους Σφήκες στ. 1060.

τητα. Κατώρθονε δὲ νὰ καθιστάνη τούτους ὑπερτέρους ἑαυτῶν διὰ τῆς σοβαρότητος μεθ' ἧς ἐφέρετο πρὸς αὐτοὺς καὶ διὰ τῶν ἠθικῶν ἀξιώσεων ἃς ἐπέβαλλεν εἰς αὐτοὺς. Ἦσχύοντο νὰ ἐπιδείξωσι πρὸ αὐτοῦ φανερώς τὰς ἀδυναμίας αὐτῶν καὶ τὰς ταπεινάς ὀρέξεις. Ἀλλ' οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς ἄλλους τρόπους· ὅπως γείνωσι δυνατοί, μετεχειρίσθησαν ὅχι τὰς ἀρετάς, ἀλλὰ τὰς ἀδυναμίας τοῦ δήμου, καὶ ἔγειναν ἀρεστοὶ λέγοντες τὰ ἡδέα καὶ πειρώμενοι νὰ θεραπεύσωσι τὰς πονηράς αὐτοῦ κλίσεις. Οὕτω δὲ οἱ δημαγωγοὶ ἀντὶ ἡγετῶν καὶ συμβούλων τοῦ δήμου ἀπέβησαν οἱ θεράποντες αὐτοῦ καὶ κόλακες. Ἐπειδὴ δ' ἐν τοιούτῳ τρόπῳ δημαγωγίας οὐκ ὀλίγοι ὑπῆρχον οἱ δυνάμενοι νὰ διαμιλληθῶσι πρὸς ἀλλήλους, ὁ εἰς παρηγκώνιζε τὸν ἄλλον, ἐπῆρχετο δὲ ταχεῖα ἐναλλαγὴ δυνατῶν ἀνδρῶν, καὶ οὕτως ἅμα κατέστη ἀδύνατος ἡ καθ' ὠρισμένας ἀρχὰς ἀκόλουθος διοίκησις τῶν δημοσίων.

Πρὸς τὴν τρεπὴν δὲ ταύτην τῶν πραγμάτων συνδέεται ἀναποσπάστως ἄλλη τις οὐσιώδης μεταβολή.

Ἡ ἀττική ἀριστοκρατία εἶχε πρὸ πολλοῦ παύσει οὕσα δύναμις ἐν τῇ πόλει, καὶ οἱ εὐπατρίδαι δὲν ἐκέκτηντο ἴδια προνόμια ἐν τῷ δήμῳ. Ἀλλ' ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι καὶ ἀπέβαλον πᾶσαν σημασίαν διὰ τὸν δημόσιον βίον. Ἀρκεῖ δὲ νὰ διέλθωμεν τὸν κατάλογον τῶν ἀνδρῶν τῶν ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐκτὸς αὐτῶν τὰ μάλιστα διαπρεφάντων κατὰ τὸν πέμπτον π. Χ. αἰῶνα, οἱοὶ ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Ἀναξαγόρας καὶ ὁ Παρμενίδης, ὁ Πίνδαρος καὶ ὁ Αἰσχύλος, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Θουκυδίδης, ὅπως πεισθῶμεν, ὅτι τὰρχαῖα γένη τοῦ ἔθνους εἶχον ἀκόμη διατηρήσει ἰδιόζουσαν γονιμότητα ἐξαιρέτων δυνάμεων καὶ ὅτι ἡ ἐκ κληρονομίας εὐπορία ὥς καὶ ἡ ἀνωτέρα μόρφωσις καὶ ῥοπή τοῦ πνεύματος αἰ κρατοῦσαι ἐν ἐπιφανέσιν οἰκοῖς πολιτῶν συνετέλουν ἀκόμη μεγάλως πρὸς ἐπιτυχῇ ἀνάπτυξιν τῶν ἐμφύτων δεξιότητων καὶ ἀνάδειξιν ἀνδρῶν διακρινομένων ἐν τοῖς συγχρόνοις. Καὶ οἱ πολιτικοὶ δὲ ἄνδρες οἱ μέχρις ἐκεῖ-

νου τοῦ χρόνου διαδεχθέντες ἀλλήλους ἐν τῇ διοικήσει τῶν κοινῶν ἀνῆκον εἰς οἴκους ἀρχαίους, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Περικλῆς οὐδέποτε ἀπηρνήθη τὴν ἐξ εὐπατριδῶν καταγωγὴν καὶ ἀριστοκρατικὰ αὐτοῦ φρονήματα, εἰ καὶ ἐμερίμνησε νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἰδίαν ὑπεροχὴν ἐπὶ ἄλλων πρωτείων μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῶν τοῦ γένους.

Ἀλλὰ τῶρα τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Τῶρα προέβησαν εἰς τὸ μέσον καὶ ἄνδρες ἐκ τῶν κατωτέρων κοινωνικῶν τάξεων, ὅπως δράσωσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἄνδρες ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἐμπόρων καὶ βιομηχάνων, ἡτις εἶχε μεγάλως ἐπιρρωσθῇ καὶ ὑψωθῇ ἐν Ἀθῆναις λόγῳ μορφώσεως καὶ εὐπορίας. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἥκιστα εἶχον ἐκλίνει αἱ ἀρχαῖαι προλήψεις, οἱ δὲ ὀπαδοὶ τῶν ἀρχαίων ἡθῶν ἐξηκολούθουν πάντοτε σκανδαλιζόμενοι, ὅτι ἄνδρες ἀσκοῦντές τινα τῶν χειρωνακτικῶν τεχνῶν, οἵτινες εἶχον αὐξηθῇ ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις καὶ ἐστεροῦντο τῆς ὑπὸ τῆς μουσικῆς καὶ γυμναστικῆς παρεχομένης ἐλευθέρας παιδείσεως, ἤθελον νάγορεύωσιν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου καὶ περιβάλλωνται ἀξιώματα παρέχοντα δύναμιν ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ἀλλ' οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ἠδύναντο ἄφ' ἐτέρου νὰ ὑπερευδοκιμῶσιν εὐκόλως τοὺς ἀριστοκρατικούς, ἐπειδὴ ἀπέβαιναν εἰς αὐτοὺς εὐχερέστερον τὸ θεραπεύειν τὰ πλήθη καὶ ἄγειν αὐτά· αἱ πρὸς τοὺς ἀγοραίους σχέσεις αὐτῶν ἦσαν φιλιώτεραι, καὶ δὲν ἐπεδίωκον νάποσπάσωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν συνήθων αὐτῶν σκέψεων καὶ διαθέσεων. Διὰ τοῦτο τὰ πλήθη ἐνεκολλοῦντο αὐτοὺς μετ' ἐμπιστοσύνης καὶ ἐπεικειᾶς· ἤρεσκον δ' εἰς αὐτὰ οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, οἵτινες δὲν ἤθελον νὰ εἶνε καλλίτεροι τοῦ μεγάλου πλήθους, πρὸ τῶν ὁποίων δὲν ἡσθάνοντο τὸ ὀδυνηρὸν αἶσθημα τῆς ὑποτάξεως καθ' ἃ πρὸ ἀνδρῶν οἶος ὁ Περικλῆς. Ἀφ' οὗ λοιπὸν κατὰ τὰ ἔτη τοῦ πολέμου αὐτὸς μὲν ὁ δῆμος εἶχε μεταβληθῇ οὐσιωδῶς, οἱ δὲ ἡγέται οἱ ἐκ τῶν κόλπων αὐτοῦ εἰς τὸ μέσον παρουσιαζόμενοι ἡγωνίζοντο νὰ προσαρμόζωνται πρὸς τὰ ἦθη καὶ τὰς διαθέσεις αὐτοῦ, ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, καὶ ἡ διοίκησις τῶν δημοσίων πραγμάτων νὰ προσλάβῃ ὅλως διάφορον χαρακτῆρα.

Αἱ ἐκκλησίαι τοῦ δήμου, ἐν αἷς οἱ θῆτες ἀπετέλουν περίπου

τὰ δύο τρίτα τοῦ ὄλου πλήθους, ἀπέβησαν πολυανθρωπότεροι, μεγαλοφωνότεροι καὶ ἀκολαστότεροι, αἱ δὲ συζητήσεις ἐμπαθέστεραι καὶ θορυβωδέστεραι, ἐπειδὴ ἔλειπεν ἡ παρὰ πνεύματος ὑπερόχου ἡγεσία. Διὰ τοῦτο δὲ συμμετείχε τῶν συζητήσεων τὸ ὅλον πλήθος καὶ ἐξεδήλου σαφῶς ἄνευ τινὸς πτοήσεως τὰς στιγμιαίας αὐτοῦ διαθέσεις, τὴν εὐνοίαν ἢ τὴν δυσμένειαν, τὴν ἀρέσκειαν ἢ τὴν ἀνυπομονησίαν· τὰ σπουδαιότατα τῶν θεμάτων συνεζητοῦντο ἐν σπουδῇ καὶ μετὰ πάθους, προσωπικοὶ δὲ λόγοι ἀντικατέστησαν τοὺς πραγματικούς. Ἡ ἀντίθεσις τῶν φατριῶν ἐπελήφθη τῶν πάντων, ἐξέλιπε δὲ ὁ πρῶην ἄκακος βίος τοῦ δήμου. Καὶ ὁ μὲν εἰς τὰ πάτρια ἐμμένων καταγελαστοὺς ὡς ἀρχαῖζων καὶ σκαιὸς, ὁ δὲ σῶφρων ἐξήγειρεν ὑπονοίας ὡς βυρσοδομεύων κατάλυσιν τοῦ πολιτεύματος, τὸ δὲ ἀφελὲς καὶ ἀπλοῦν ἐμηκτυρίζετο ὡς εὐήθεια. Οὕτω δὲ κατεφάνησαν ἐξαπίνης ἅπαντα τὰ ἐλαττώματα τοῦ δημοσίου βίου· ἐντεῦθεν δὲ οἱ σῶφρονες πολῖται οἱ ἐμμένοντες εἰς τὴν γνώμην, ὅτι πρῶτος ὅρος πολιτικῆς δράσεως πρέπει νὰ εἴνε ἐμπειρία καὶ σύνεσις, ἀπετράπησαν μετ' ἀηδίας παντελῶς ἀπὸ πάντων τῶν δημοσίων. Διὸ πολλοὶ πολῖται ὑπερόχου παιδεύσεως καὶ ὕλικῶς ἀνεξάρτητοι ἀφίσταντο τῶν ἐκκλησιῶν, ἅτε μὴ δυνάμενοι νὰ ἐφαρμόσωσι τοὺς μόνους τελεσφόρους τρόπους πρὸς ἐπιτυχίαν, καὶ ἀπεχώρησαν ἐκ τῆς πρακτικῆς πολιτικῆς εἰς βίον θεωρητικὸν, βλέποντες ἑαυτοὺς ἀδυνατοῦντας νὰ ἐπιφέρωσιν οἰανδὴποτε μεταβολὴν εἰς τὴν πορείαν τῶν πραγμάτων. Οὕτω δὲ οὐ μόνον παρὰ τοῖς ἀριστοκρατικοῖς, ὧν τὴν ἀπραγμοσύνην ἐκάκιζεν ἡδη αὐτὸς ὁ Περικλῆς ἅτε μὴ συμβιβαζομένην πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας¹, ἀλλὰ καὶ εὐρύτερον ἐν τοῖς κύκλοις τῶν σωφρόνων Ἀθηναίων ηὐξάνετο ὁσημέραι ἡ ἀποφυγὴ τῶν δημοσίων ἀξιωματῶν. Ἐντεῦθεν δ' ἐπῆλθεν ἡ ἀπὸ τῆς πολιτείας ἀπόστασις

¹ Θουκυδίδου II, 40· [τὸν μὲν δὲ τῶνδε μετέχοντα οὐκ ἀπράγμονα ἀλλ' ἀχρεῖτον νομίζομεν]. Πρβλ. αὐτόθι II, 63 καὶ Bernays ἐν Hermes τόμ. VI, σ. 129.

τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν καὶ ἀφέθη ὁσημέραι μᾶλλον ἐλεύθερον τὸ στάδιον εἰς τοὺς νέους δημαγωγούς¹.

Ἄλλ' ὅμως οἱ νέοι οὗτοι ἡγέται τοῦ δήμου δὲν ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ὁμοίως πρὸς πᾶσαν ὑπηρεσίαν. Καὶ ἦσαν μὲν κύριοι τοῦ βήματος, χειριζόμενοι τὸν λόγον μετὰ δεξιότητός τε καὶ ἐπιτυχίας, ἀλλὰ πρὸς τὸ στρατηγεῖν συνήθως οὐτ' ἐπιτηδειότητα οὔτε ὅρεξιν εἶχον. Πρὸς τοῦτο ἦτο ἀνάγκη ἄλλης παρασκευῆς καὶ ἄλλων ιδιοτήτων, καὶ διὰ ταῦτα τῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν ἔμειναν ἐν πολλοῖς κύριοι οἱ ἄνδρες οἱ ἀνήκοντες εἰς γέννη ἀριστοκρατικά, οἳ οἱ Νικίας, ὁ Εὐρυμέδων, ὁ Λάχης, ὁ Ἴπποκράτης καὶ ἄλλοι. Εἰς τοῦτο λοιπὸν ἐνέκειτο μία τῶν σπουδαιωτάτων μεταβολῶν τῶν ἐπελθουσῶν περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὅτι δῆλα δὴ ἡ στρατηγία ἐχωρίσθη ἀπὸ τῆς δημαγωγίας. Καὶ δὴ πρότερον οὐδὲ δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν πολιτευτὴν μὴ διακρινόμενον συγχρόνως καὶ ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν· ὁ δὲ Περικλῆς ἦτο τὸ λαμπρὸν πρότυπον ἡγέτου δαιμονίου ἐν τε βουλαῖς ἅμα καὶ ἐργοῖς, διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τοῦ ξίφους, ἐπὶ τοῦ στόλου ἅμα καὶ τῆς Πηνυκός. Ἀλλὰ τὴν ἑπετρέπετο καὶ εἰς τοὺς οὐδεμιᾶς ἀξιωθέντας ἐν πολέμῳ τιμῆς καὶ οὐδέποτε διακινδυνεύσαντας νὰ δημηγορῶσι περὶ διεξαγωγῆς πολέμου καὶ νὰ ὑποβάλλωσιν εἰς ἰδίας ἑαυτῶν κρίσεις καὶ καλῶσιν εἰς εὐθύνas τοὺς ἄνδρας ἐκείνους οἵτινες ὑφίσταντο ἐκτὸς τῆς πόλεως δεινὰ καὶ κινδύνους.

Πρὸς δὲ τούτοις οἱ στρατηγοὶ ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ μεριμνῶσι περὶ αὐστηρᾶς πειθαρχίας, καὶ τούτου ἐνεκα καθίσταντο μισητοὶ εἰς δῆμον ὁσημέραι μᾶλλον πειρώμενον νὰ σείσῃ τοὺς χαλινούς τῆς πειθαρχίας, τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον διαρκοῦντος τοῦ πολέμου προσελήφθησαν εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ὡς

¹ Θουκυδίδου II, 65, 10· οἱ δὲ ὕστερον ἴσοι αὐτοὶ μᾶλλον πρὸς ἀλλήλους ὄντες καὶ ἀρεγόμενοι τοῦ πρῶτος ἕκαστος γίγνεσθαι (ἐν ᾧ ὁ Περικλῆς ἦτο τοιοῦτος καθ' ἑαυτὸν) ἐτράποντο καθ' ἡδονὰς τῶ δῆμῳ καὶ τὰ πράγματα ἐνδιόοναι.

ὀπλίζεται καὶ οἱ πολῖται τῆς κατωτάτης τάξεως, οἱ θῆτες¹. Δὲν ἡδύναγτο λοιπὸν νὰ λείψωσι παντοῖα προσκρούματα, καὶ οἱ δημαγωγοὶ ἦσαν συνήθως πρόθυμοι νάντιστρατευθῶσι πρὸς τοὺς στρατηγούς. Οὕτω δ' ἐκ τοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο δυνατωτάτων ἀπάντων τῶν δημοσίων ἀξιωματῶν ἐπῆλθεν ἀναγκαίως ἡ πρὸς ἀλλήλ' ἀπέχθεια αὐτῶν· ἡ δὲ δυσμένεια αὕτη μεταξὺ στρατηγῶν καὶ δημαγωγῶν ἐπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τῆς μεγίστης συμφορᾶς διὰ τὰς Ἀθήνας². Ἡ στρατηγία ἀπέβη αὐτόχρομα μαρτύριον, καὶ οἱ γενναιότατοι τῶν ἀνδρῶν ἡσθάνοντο συνταρασσομένην ἀνὰ πᾶν βῆμα τὴν προθυμίαν αὐτῶν περὶ τὸ δρᾶν καὶ παρακωλυομένην τὴν ἐπιτυχίαν, ἀναλογιζόμενοι, ὅτι ὀφείλουσι νὰ δώσωσιν εὐθύνας περὶ τῶν ἰδίων στρατειῶν πρὸ δειλῶν δημαγωγῶν καὶ ἄλλοπροςάλλου πλήθους.

Δὲν ἐστεροῦντο δὲ οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγῶν δεδοκιμασμένων. Ἀκμαϊότατος διετηρεῖτο ἀκόμη Φορμίων ὁ υἱὸς τοῦ Ἀσωπίου, ἔστις ἐν τῷ σαμιακῷ πολέμῳ εἶχε συναγωνισθῇ ἐξαιρέτως μετὰ τοῦ Περικλέους, εἶχε στρατηγήσει πρὸ τῆς Ποτιδαίας καὶ τέλος ἐν τῷ Κρισαίῳ κόλπῳ εἶχεν ἀξιώθῃ νικῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὰς ἐνδοξοτάτας ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἀθηναϊκῶν πολέμων. Ἦτο δὲ στρατιώτης ἀρχαιότροπος, ἀνὴρ ἀνάλογος πρὸς τὸν Μυρωνίδην, βραχυλόγος, εὐτολμος καὶ αὐστηρὸς, πρότυπον ἐγκρατείας καὶ ἡθῶν ἀμέμπτων. Καὶ ὅμως ἠναγκάσθη καὶ αὐτὸς νὰ ὑποστῇ δίκην, ἐν ᾗ κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς ἡλιαίας εἰς ζημίαν δεκακισχιλίων δραχμῶν, ἣν ὁ ἀφιλοκερδὴς καὶ ὄλως ἐνδεὴς ἀνὴρ δὲν ἡδυνήθη νὰ πο-

¹ Καθ' ὃν χρόνον ἐδιδάχθησαν οἱ Δαιταλεῖς τοῦ Ἀριστοφάνους δὲν ὑπηρετοῦν ἀκόμη θῆτες ὡς ὀπλῖται. Ἰδε *Ἀρεποκρατίωνος* 97, 31. Ἐν δὲ τῷ λόγῳ τοῦ *Ἀντιφάντος* κατὰ Φιλίνου μνημονεύεται περὶ τὸ 412 π.Χ. ψήφισμα περὶ τῆς εἰς τοὺς ὀπλίτας κατατάξεως αὐτῶν [Ἰδε *Ἀρεποκρατίωνα* ἐν λ. Θῆτες]. Ἐκ δὲ τοῦ *Λυσίου* (Περὶ τοῦ μὴ καταλῦσαι τὴν πατριὸν πολιτείαν Ἀθηναίων 4) δεικνύεται, ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἡ κατατάξις αὐτῶν εἰς τοὺς ὀπλίτας ἦτο συνθεσάτη. Ἰδε Usener ἐν τοῖς *Jahrbücher für Philologie* 1873, σ. 162.

² Περὶ στρατηγίας καὶ δημαγωγίας ἰδε Gilbert Beiträge zur inneren Geschichte Athens. 1877 σ. 1 κ. ἔ.

τίση. Τούτου δ' ἔνεκα ἐκηρύχθη ἄτιμος καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τοὺς ἀγρούς ¹. Ὡς δὲ ὁ Φορμίων, οὕτω καὶ οἱ ἄλλοι ὀνομαστοὶ στρατηγοὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἢ μετ' αὐτὸν προστάντες ἀθηναϊκῶν στρατιῶν, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Λάχης, ὁ Πυθόδωρος, ὁ Πάχης, ὁ Δημοσθένης, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Εὐρυμέδων, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποστώσιν ὁμοίους ἀγῶνας πρὸς τοὺς δημαγωγοὺς ἢ ἐπολεμοῦντο ὑπ' αὐτῶν, ἔνεκα δὲ τῶν ἐπικειμένων ἀπαύστων ἑαυτῶν κινδύνων παρεκωλύοντο νὰναπτύξωσι πλήρη τὴν ἑαυτῶν δραστηριότητα ².

Καὶ ἐν μὲν τῇ στρατηγίᾳ ὁ Περικλῆς ἡδύνατό πως νάντικατασταθῇ ὑπ' ἀνδρῶν τῆς παλαιᾶς πολεμικῆς σχολῆς, καίτοι καὶ αὐτοὶ οἱ στρατηγοὶ ἔπαυσαν ἐπιδιώκοντες σταθερῶς ὠρισμένα πολεμικὰ σχέδια, τοῦθ' ὅπερ ἦτο δυνατόν μόνον ἐφ' ὅσον ἡ στρατηγία ἀνετίθετο μετ' ἐμπιστοσύνης ἐπὶ χρόνον μακρὸν μόνον εἰς ἓνα ἄνδρα ³. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ βήματος ἡ ἀντίθεσις ἦτο πολὺ μείζων. Ἐπ' αὐτοῦ διέπρεψε τὸ πρῶτον μετὰ τὸν Περικλέα Εὐκράτης ⁴, ἀνὴρ ἄγροικος καὶ ἀπαίδευτος, ὅστις ὑπὸ τῶν κωμικῶν ἐσκώπτετο λεγόμενος Μελιτεὺς κᾶπρος ἢ ἄρκτος ἐκ τοῦ δήμου Μελίτης, εἰς ὃν ἀνῆκε, στυππειοπώλης καὶ κύριος μυλῶνος, ὅστις μόνον ἐπὶ βραχὺ ἰσχυρεν ὡς ρήτωρ ⁵. Ὁ δὲ παραγκωνίσας αὐτὸν διάδοχος ὑπῆρξεν ὁ Λυσικλῆς, ὅστις εἶχεν ἀποκτήσει πλοῦτον ὡς προδατοπώλης. Ὅτι δὲ οὗτος δὲν ἦτο ἀνὴρ συνήθης, ἐξά-

¹ *Ἀνδροτίων* παρὰ τῷ *Σχολιαστῇ* τοῦ *Ἀριστοφάνους* ἐν *Εἰρήνῃ* στ. 347. Ἰδε καὶ κατωτέρω σ. 130, σημ. 4.

² Περὶ τῶν δικῶν τῶν στρατηγῶν ἴδε Köhler [Urkunden zur Geschichte] des delisch-attischen Seebundes σ. 145.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 632.

⁴ Ὁ Εὐκράτης οὗτος εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ ὁ [τῷ 432 π. Χ.] Ὀλυμπ. 87 εἰς Μακεδονίαν ἐκπεμφθεὶς στρατηγός. Πρβλ. Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Δ' ἀρ. 179.

⁵ *Ἀριστοφάνους* Ἰππ. [στ. 251] καὶ τὰ *Σχόλια* ἐν τῷ πρώτῳ τούτων τῶν χωρίων [Ἰδε καὶ *Φωτίου* Λεξικὸν ἐν λ. Μελιτεῖα κᾶπρον· Μῆγα Ἑτυμολογικὸν σ. 731, 56]. Ἐκ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους δὲν δικαιούμεθα οὔτε περὶ τοῦ Εὐκράτους καὶ τοῦ Λυσικλῆος, ἀλλ' οὔτε καὶ περὶ τοῦ Κλέωνος νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι περιεβάλλοντο ἐπισήμως τὸ ἀξίωμα ταμίου, ἀλλ' ἡ ὁρᾶσις αὐτῶν καὶ ἐνθα ἐπελαμβάνοντο τῶν οἰκονομικῶν πραγμάτων ἐξηγεῖται ἐκ τῆς ιδιότητος αὐτῶν ὡς δημαγωγῶν. Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 635 καὶ Böckh Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 202.

γεται ἐκ τούτου, ὅτι ἡ Ἀσπασία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους ἤλθεν εἰς γάμον μετ' αὐτοῦ καὶ ὅτι ἐκ τῆς μετ' αὐτῆς κοινωνίας εἶχε μορφωθῇ εἰς ῥήτορα. Κατὰ ταῦτα πιθανώτατα ἤδη ζῶντος τοῦ Περικλέους εὕρίσκετο ἐγγύτατ' αὐτῆς καὶ ἐκείνου¹. Φαίνεται δὲ καὶ ὅτι ἤθελε πάλιν νὰ ἐνώσῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὴν πολέμικὴν δρᾶσιν μετὰ τῆς δημαγωγίας, καὶ ὅτι ἦτο κατὰ τὸ ἔτος τὸ ἐπόμενον εἰς τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους στρατηγὸς ἐν Καρίᾳ, ἐνθα καὶ ἐφονεύθη.

Τότε δὲ πλέον ἀνεδείχθησαν οἱ δημαγωγοὶ ἐκεῖνοι οἵτινες εἶχον καταστῆ γνωστοὶ διὰ τῆς ἐναντίον τοῦ Περικλέους ἀντιπολιτευσεως αὐτῶν. Τούτων δὲ πρῶτος ἦτο ὁ Κλέων, ὅστις καὶ κατώρθωσε νὰ ἰσχύσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον· διὸ ἐν τῇ διαγωγῇ αὐτοῦ κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη τοῦ πολέμου ἐκδηλοῦται τὸ πρῶτον τελείως ὁ χαρακτήρ τῆς νέας δημαγωγίας.

Ὡς εἰκὸς δὲ κατὰ τὴν μεταβολὴν τὴν ἐπελθοῦσαν περὶ τὴν διοίκησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων δὲν ἔλειψαν καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις ἀντιρρήσεις. Ἄλλως δὲ δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπέλθει ἡ διαλλαγὴ ἀπασῶν τῶν διαφορῶν τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Πολλοὶ ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς ἔνεκα τοῦ γένους, τῆς εὐπορίας καὶ τῆς λεπτοτέρας παιδεύσεως ἀγομένους εἰς ἀναγκαίαν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ πολὺ πλῆθος, ὅπερ παρεδίδοτο ἀσμένως εἰς τοὺς νέους αὐτοῦ ἡγέτας· καὶ οἱ ὀρησκευτικοὶ δὲ θεσμοὶ ὡς καὶ ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία συνετέλουν εἰς τὸ νὰ διατηρῶσιν ἀριστοκρατικὰς τάσεις ἐν τῷ κόλπῳ τῆς τετελεσμένης δημοκρατίας. Καὶ δὴ οὐ μόνον τὰ ιερῶτατα τῶν ἱερατείων τῆς πολιτείας ἐξηκολούθησαν μένοντα

¹ Πλούταρχος ἐν βίῳ Περικλέους 24. Ἀριστοκρατίαν ἐν λ. Ἀσπασίᾳ. Δικαιούμεθα ὅρα γε νὰ ποδεχθῶμεν φιλικὴν ἀναστροφὴν τῆς Ἀσπασίας καὶ τοῦ Λυσικλέους ἤδη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Περικλέους; Ἄν μὴ γένη τοῦτο δεκτόν, πρέπει νὰ πορευθῇ ἡ διήγησις περὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς ἐπὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ Λυσικλέους. Κατὰ τὸν Co bet (Prosopographia Xenophontea. Ἐν Λουγδούνῳ Βαταβικῇ. 1886) σ. 81 ἡ ὅλη σχέσις εἶνε ἐπινόησις τοῦ Ἀλσχίνου, κατὰ δὲ τὸν Sauppe (Quellen Plutarchs im Leben des Perikles) σ. 13) τῆς κωμῳδίας. Περὶ τοῦ διαλόγου τοῦ Ἀλσχίνου τοῦ ἐπιγραφομένου Ἀσπασίᾳ ἴδε C. F. Hermann De Aeschine Socratico σ. 16 κ. ἐ.

προνομιακῶς κληρονομικὰ ἔν τισιν οἴκοις, οἵτινες ὡς ἐκ τούτων περιεβάλλοντο ἰδίαν τινὰ αἰγλήν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοιαύτας λατρείας ὅσαι ἐνήλλασσον ἐτησίως, ὡς π. χ. πρὸς τὸ ἀξίωμα τῶν Ἀρρηφόρων, αἵτινες, οἷονεὶ ἀντιπροσωπεύουσαι τὸν δῆμον, ἐπεμελοῦντο τῆς λατρείας τοῦ Πολιούχου ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς ἱερείας, καὶ πρὸς τὸν χορὸν τῶν Ὀσχοφόρων, οἵτινες παρίστανον τοὺς ὑπὸ τοῦ Θεσέως ἐν Κρήτῃ σωθέντας νεανίσκους, ἐξελέγοντο μόνον κόραι ἢ νεανίσκοι ἐπιφανῶν καὶ πλούσιων οἰκῶν. Καὶ ὡς πρέσβεις δὲ τῆς πόλεως ἐν τῇ ξένῃ συνειθίζον νὰ ἐκλέγωσιν ἄνδρας ἐξ οἰκῶν ἐπιφανῶν. Τέλος δ' ἐν τοῖς αὐτοῖς χρόνοις ἐν οἷς εἶχεν ἐν ὄλῳ ἐλαττωθῇ ἡ τιμὴ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τῶν ὀπλιτῶν ηὐξήθη ἡ ἀξία τῆς ὑπηρεσίας τῶν ἱππέων. Οἱ ἱππεῖς ἦσαν ἐν Ἀθήναις ἡ μόνη παραμόνιμος στρατιά· ἔνεκα δὲ τοῦ τρόπου τῆς στρατολογίας αὐτῶν¹ ἀπετέλουν ἑταιρίαν, ἐν ᾗ διετηρεῖτο πνεῦμα τάξεως ἀριστοκρατικῆς. Εἶχε δὲ αὐξηθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἀθηναίων ἱππέων πρὸ τοῦ πολέμου εἰς χιλίους ἄνδρας, καὶ εἶνε εὐλογωτάτῃ ἡ ἀποδοχὴ τῆς γνώμης, ὅτι ὁ Περικλῆς ὑπῆρξεν ὁ εὐνόησας καὶ προαγαγὼν τὸ σῶμα ἐκεῖνο, ὅπερ ἐμερίμνησε νὰ πεικονισθῇ μεγαλοπρεπέστατα ἐν τῷ Παρθενῶνι· προώριζε δὲ πιθανῶς τοὺς ἱππεῖς ὡς ἀντισήκωμα κατὰ τοῦ πλῆθους.

Ἡ δὲ ἀντιπολίτευσις ἡ προελθοῦσα ἐκ τῶν ἀριστοκρατικῶν τούτων κύκλων ἐναντίον τῆς νέας δημοκρατίας ἦτο διπλῇ τις. Καὶ δὴ πρῶτον ἐξηκολούθουν ὑπάρχοντες ἐν τοῖς ἐκκρίτοις οἴκοις συστηματικοὶ πολέμιοι τοῦ καθεστώτος, μόνον ἐν τελείᾳ ἀνατροπῇ βλέποντες θεραπείαν καὶ σωτηρίαν. Οὗτοι δὲ ἢ ἀπεχώρουν ὅλως τῶν δημοσίων ἐν βαρείᾳ ἀγανακτήσει ἢ ἐζήτουν τὴν ἐνίσχυσιν τῶν πολιτικῶν αὐτῶν ἀρχῶν ἐν μυστικαῖς ἑταιρίαις καὶ τὴν παρασκευὴν δράσεως φανερᾶς ἐν εὐκαιρίαις μελλούσαις. Τοιαύτῃ ἦτο ἡ ἐπαναστατικὴ φατρία, ἥτις ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Μαραθῶνος, τῶν Πλα-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 72.

ταιῶν καὶ τῆς Τανάγρας¹ εἶχε φανῇ πρόθυμος νὰ προδώσῃ τὴν πατρίδα εἰς τοὺς πολεμίους, ἂν μόνον ᾔθελε καταλυθῇ ἡ δημοκρατία διὰ τῆς βοηθείας αὐτῶν, φατρία, ἣτις χάριν καταλύσεως τοῦ Περικλέους εἶχε συνενωθῇ μετὰ τοῦ πλήθους καὶ τῶν ἡγετῶν αὐτοῦ καὶ νῦν ἔτι ἐξηκολούθει νὰ καταπολεμῇ τὸ νομίμως καθεστὼς πολίτευμα ὑπὸ τὸ λαμπρὸν πρόσχημα τῆς θρησκείας καὶ προβάλλουσα λόγους ἀνωτέρου πολιτικοῦ συμφέροντος. Εἰς τὴν φατρίαν δ' ἐκείνην δὲν ἀπήρεσκον αἱ παρεκτροπαὶ τῆς δημοκρατίας, ἐπειδὴ αἱ κρύφια αὐτῶν προςδοκίαι ὑπετρέφοντο ὑπὸ πάσης αὐξήσεως τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ ὑφισταμένης συγχύσεως.

Πολὺ δὲ πολυαριθμοτέρα ἦτο ἡ ἐτέρα φατρία, ἡ φατρία ἐκείνων οἵτινες δὲν ἦσαν μὲν καθ' ἑαυτοὺς δημοκρατικοί, ἀλλὰ δὲν ἐθεώρουν ὅμως ἐπιτρεπόμενον εἰς ἑαυτοὺς νὰ μεταστῶσιν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ὀλιγαρχικῶν. Οὗτοι ὑπέϊκον μὲν εἰς τὸ καθεστὼς ὡς νομίμως ὑφιστάμενον, ἀλλ' ἐπειρῶντο ν' ἀντεπεξέρχωνται εἰς τὰς καταχρήσεις αὐτοῦ καὶ ἀντιδρῶσιν εἰς τὴν ἀπεριόριστον δύναμιν τῶν νέων δημαγωγῶν. Τὸ ἔργον τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἦτο ἐξαιρετικῶς δυσχερὲς, ἐπειδὴ ἡ ἐπιβολὴ αὐτῶν συνίστατο κυρίως εἰς τὸ συνέχειν, τὸ συστέλλειν καὶ τὸ καθιστάνειν σεβαστὴν τὴν φωνὴν τῆς φρονήσεως, ἐν ᾧ οἱ δημαγωγοὶ παρουσιάζοντο προβάλλοντες τολμηρὰ σχέδια, ἐπιδεικνύοντες εἰς τὰ πλήθη λαμπράς ἐπιτυχίας καὶ ἐπιδιώκοντες μετὰ θέρμης καὶ πάθους τακτοὺς σκοποὺς, ἀνταποκρινομένους εἰς τὰς ἐπιθυμίας τοῦ ὄχλου. Ὅσῳ δὲ μᾶλλον ὁ δῆμος διεθρύπτετο ὑπὸ τῶν νέων ῥητόρων, τόσῳ δυσχερεστέρα καθίστατο ἡ ἐνίσχυσις τῶν ἡγετῶν τῶν μετριοπαθῶν. Ἦσαν ἡναγκασμένοι καὶ αὐτοὶ νὰ θηρεύωσι τὴν εὐνοίαν τοῦ πλήθους· περιβαλλόμενοι δ' ὑπὸ ἐχθρῶν ἐνεδρευόντων, ἀπέφευγον ἀναγκαίως μετὰ προσοχῆς πάντα ἐκεῖνα ὅσων ἡδύνατο νὰ γείνη χρῆσις ἵνα καταστήσωσιν αὐτοὺς ὑπόπτους. Ὑπεχρεοῦντο νὰ ἐπιδραφιλεύωσιν ἐπιδείξεις ἐλευθεριότητος καὶ φιλοδῆμων αἰσθημάτων καὶ νὰ ἐπιδιώκωσι διὰ παντοίων ἐλιγμῶν τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἰδίων ἑαυτῶν σκο-

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω. Τόμ. Β' σ. 308-309, 446 κ. ε, 546.

πῶν¹. Τέλος δὲ ἦτο φυσικόν, ὅτι ἐκεῖνοι ὧν κοινὸς σκοπὸς ἦτο ἡ καταπάλαισις τῶν καταχρήσεων τῆς δημοκρατίας δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι πρόγραμμα ἀκριβῶς ὠρισμένον, οἷου παρίσταται ἀνάγκη πρὸς σταθεράν καὶ διαρκῆ χάριν ἐνιαίας δράσεως συγκράτησιν πολιτικῆς τινος φατρίας. Μέγας ἀριθμὸς τῶν ἀποτελούντων τὴν φατρίαν ἐκείνην, οἱ εὐποροὶ καὶ ἡσυχοὶ πολῖται τῶν Ἀθηναίων, εἶχον καθ' ἑαυτοὺς ἥκιστα προσφυῶς πρὸς ζωηράν συμμετοχὴν εἰς φατριαστικοὺς ἀγῶνας. Ἄνδρες δὲ οἷος ὁ Διόδωτος ὁ υἱὸς τοῦ Εὐκράτους, καίπερ ὄντες εὐτολμοὶ καὶ ῥητορικώτατοι, συμμετέσχον, καθ' ὅσον ἡ παράδοσις ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς τὴν διάγνωσιν τῆς ἐσωτερικῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, παροδικῶς μόνον τῆς ἐνεργοῦ εἰς τὰ δημόσια πράγματ' ἀναμίξεως.

Ὅσῳ δὲ δυσχερέστερον ἦτο τὸ ἔργον τῆς φατρίας ταύτης, τόσῳ σοβαρώτερον ἦτο τὸ ζήτημα τῆς ἡγεσίας αὐτῆς. Ἡ δ' ἐκλογὴ ἀρχηγοῦ δὲν ὑπῆρχε δυσχερὲς, ἐπειδὴ τῶν εὐπόρων καὶ σωφρόνων πολιτῶν ἦτο Νικίας ὁ υἱὸς τοῦ Νικηράτου, ἀνὴρ ὑπερέχων ἐν τοῖς τότε. Διὸ περὶ αὐτὸν ἐτάχθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους ἅπαντες ἐκεῖνοι ὅσοι διεγίνωσκον τὴν ἐπισφαλῆ τροπὴν τῶν κοινῶν.

Ἦτο δὲ ὁ Νικίας ὁ πλουσιώτατος τῶν Ἀθηναίων. Εἶχε μεγάλας κτήσεις ἐν Λαυρίῳ², ἐνθα χίλιοι δοῦλοι εἰργάζοντο χάριν αὐτοῦ ἐν τοῖς ἀργυρείοις. Ἄλλως δὲ μετεῖχε τῆς ἀνωτάτης ἀττικῆς παιδεύσεως, ἦτο ἔμπειρος τῶν τῆς πολιτείας καὶ στωμύλος, εἰ καὶ δὲν ἦτο ἐκ φύσεως ῥήτωρ. Ἦτο δὲ ἀνὴρ ἀμέμπτου τιμιότητος καὶ δεδοκιμασμένης ἀξίας, πρὸς ὃν καὶ αὐτὴ ἡ κωμωδία ὡς τὸ πλεῖστον προσηνέχθη μετ' εὐλαθείας³. Εἶχε δὲ συστρατηγήσει ἤδη μετὰ τοῦ Περικλέους καὶ πολλάκις διακριθῆ καὶ συσταθῆ ὑπ'

¹ Περὶ διανομῆς τῶν ἀξιομάτων καὶ δεκασμοῦ ἴδε Albrecht Πρόγραμμα τοῦ γυμνασίου τοῦ Nordhausen τῷ 1869. — Περὶ δὲ τῆς θέσεως τῶν σωφρόνων ἴδε *Θουκυδίδου* III, 43.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 321.

³ C. Fr. Hermann De persona Niciae apud Aristophanem. 1835. Schmidt De vita Niciae. Πρόγραμμα τοῦ ἐν Βερολίῳ γυμνασίου Joachimsthal τῷ 1847 ἐν σ. 10 κ. ἑ.

αὐτοῦ. Οὐδείς ἠδύνατο νὰ ἡγήται τοῦ στόλου ἀσφαλέστερον ἐκείνου. Διὰ τοῦτο δὲ ὑπῆρξε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους στρατηγὸς ἐπὶ πέντε κατ' ἀκολουθίαν ἔτη¹. Ἦτο δὲ κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Κίμωνος ἀνὴρ ἐλευθέριος, κοσμήσας τὴν πόλιν δι' ἐξαιρέτων ἀναθημάτων, καὶ, ὅτε ἤρχετο εἰς αὐτὸν ἡ σειρὰ λειτουργίας, ἐπωφελεῖτο τὴν εὐκαιρίαν ταύτην, ὅπως παρέχη εἰς τὸν δῆμον τὰ λαμπρότατα τῶν θεαμάτων. Εἰς δὲ τοὺς ἀπόρους παρεῖχε δωρεὰς δαφιλεῖς, ὅχι μόνον ἐξ ἀγαθότητος καὶ πραότητος, ἀλλὰ καὶ ἐκ προφυλάξεως καὶ φόβου· δὲν ἐζήτει δὲ νὰ συντηρῇ μόνον τῶν φίλων τὴν εὐνοίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ προσελκύῃ δυσμενεῖς δυναμένους τυχὸν νὰ βλάψωσιν αὐτόν. Καὶ κατενοεῖτο μὲν ἡ πρόθεσις τῆς προαιρέσεως αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ δῆμος δὲν δυσηρεστεῖτο, ἐπειδὴ ἠδύνατο νὰ ἴδῃ ἐξ αὐτῆς ὅποσον ὁ ἰσχυρὸς Νικίας εἶχετο τῆς γνώμης τοῦ πλήθους. Καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ δὲ αὐτοῦ δράσει ἐπεδίωκε νὰ περιβάλληται ὑπὸ ἐπιδείξεώς τινος. Καὶ δὴ ἀπέφευγε μὲν ὡς ὁ Περικλῆς τὴν πρὸς τοὺς πολλοὺς ἀναστροφὴν, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἡγωνίζοντο νὰ διαδίδωσι τὴν φήμην περὶ τῆς ἀπαύστου αὐτοῦ φιλεργίας καὶ ἀποδιώκωσιν ἐκ τῆς θύρας αὐτοῦ φορτικoὺς ἐπισκέπτας. Οἱ τρόποι αὐτοῦ ἦσαν μεμετρημένοι καὶ σεμνοί· καὶ δὲν ἀπέκρυπτε μὲν τὰς πεποιθήσεις αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἠρέσκετο νὰ ἐκφράζηται, ἐπειδὴ ἦτο ἐκ φύσεως δειλὸς καὶ ἐφοβεῖτο πάντοτε μὴ περιπέσῃ λέγων ἢ πράττων εἰς τι σφάλμα· ἐστερεῖτο δὲ τοῦ θάρρους νὰ ἐκτεθῇ εἰς κίνδυνον. Ἦτο δ' ἄλλως ἐστερημένος φιλοδοξίας καὶ μᾶλλον ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἢ ἐξ ἰδίας ὁρμῆς ἤχθη εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ ἀξίωμα ἐπιφανές. Ὅτε δ' ἀνῆλθεν εἰς αὐτὸ, ἦτο φιλόσθενος καὶ δὲν ἦτο πλέον νέος, δὲν ἠδύνατο δὲ πλέον νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν ἔμφυτον αὐτῷ διχογνωμίαν, καὶ ὡς στρατηγὸς δὲ ἐνὸς κυρίως εἶχετο, τῆς ἀποφυγῆς παντὸς ἀτυχήματος. Ἀλλ' ὅσῳ μᾶλλον ἐστερεῖτο αὐτὸς εὐτολμίας καὶ πρωτοβουλίας, τόσῳ μᾶλλον ἐζήτει στηρίγματα περὶ ἑαυτόν. Καὶ δὴ ἀντὶ νάντιμετωπίζῃ μετὰ

¹ Ἀπὸ τοῦ 427 - 423 π. Χ. Πιθανῶς δ' ἐστρατήγησε καὶ τῷ 422 π. Χ. καὶ τῷ 421 π. Χ., ὅτε συνωμολογήθη ἡ φερόνυμος αὐτοῦ εἰρήνη.

πνεύματος ἐλευθέρου τὸν δῆμον ὡς ὁ Περικλῆς καὶ νὰ ἐξουδετε-
ρόνη πᾶσαν ἐπίδρασιν τῆς δεισιδαιμονίας ὅπουδῆποτε καὶ ἂν παρου-
σιάζετο, ἀπ' ἐναντίας ὑπέκειτο αὐτὸς ἐν μεγάλῃ βαθμῇ εἰς τὰς
τοιαύτας ἐπιδράσεις. Ἡ ἀπέχθεια πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν νεωτερίζοντων
ἐπιδεικνυομένην ἀσέβειαν πρὸς τὰ θεῖα εἶχε προκαλέσει παρ' αὐτῷ
τὸ ἐναντίον αἶσθημα. Καὶ δὴ προσεῖχε περιδεῶς εἰς παντοίας διο-
σημίας καὶ εἰς τὰς πορορήσεις τῶν μάντεων, ὧν ἓνα εἶχε πάντοτε
ἐν τῷ οἴκῳ. Διὸ κατώρθωσαν ἄνδρες φαύλου χαρακτῆρος, οἷος ὁ
Διοπεύθης¹, νὰ ἰσχύσωσιν ἐπ' αὐτοῦ. Ἐκ πολιτικῆς δὲ πεποιθή-
σεως ἦτο κεκηρυγμένος φίλος τοῦ καθεστῶτος, ἐντίμως καὶ πιστῶς
ἀφωσιωμένος εἰς αὐτὸ καὶ εὐνοὺς μὲν πρὸς τὸν δῆμον, πολέμιος
δὲ πάσης κρυφίας σκευωρίας. Καὶ οὐδεμίαν μὲν ἐπέτρεπεν εἰς τὴν
ιδίαν πόλιν ὑποχώρησιν πρὸς τὴν Σπάρτην, ἀλλ' ἐθεώρει τὸν πό-
λεμον συμφορὰν καὶ ἐξελάμβανε δυνατὴν τὴν συνομολόγησιν ἐντί-
μου εἰρήνης².

Ἐκ τούτων πάντων γίνεται καταφανές, ὅτι ὁ Νικίας δὲν ἦτο
ἀνὴρ τοιοῦτος, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς μεγάλας δυσ-
χερείας πρὸς ἃς εἶχε νάντιπαλαίσει ἡ φατρία τῶν σωφρόνων.
Ἄλλ' ὅμως ὁ δῆμος εἶχεν ἱκανὴν κρίσιν, ὅπως διαγνώσῃ, ὅτι ἂν-
δρες οἷος ὁ Νικίας ἠδύναντο νὰ ποβῶσιν ὑπερόχως ὠφέλιμοι εἰς
αὐτὸν μετὰ τῶν νέων δημαγωγῶν. Ἡσθάνετο πάντως τὴν ἀνάγκη
ἀνδρῶν ἐμπνεόντων εἰς τὸν δῆμον ἀκούσιον σεβασμόν· διὸ διε-
φύλαξαν διὰ παντὸς τὴν πρὸς αὐτὸν ἐμπιστοσύνην καὶ ἐτίμων αὐ-
τὸν ὡς σύμβουλον πιστόν. Οὐδὲ ἠδύνατο νὰ διαμφισβητήσῃ εἰς
αὐτὸν εὐκόλως ἄλλος τὸ ἀξίωμ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ δὲν εὕρισκετο παρ'

¹ Ὁ *Πλούταρχος* [ἐν βίῳ Νικίου] ² λέγει κατὰ τὸν *Ἀριστοτέλην* [ὅτι τρεῖς
ἐγένοντο βέλτιστοι τῶν πολιτῶν καὶ πατρικὴν ἔχοντες εὐνοίαν
καὶ φιλίαν πρὸς τὸν δῆμον, Νικίας ὁ Νικηράτου καὶ Θουκυδίδης
ὁ Μελησίου καὶ Θηραμένης ὁ Ἀγνωνος. "Ἰδε νῦν καὶ *Ἀριστοτέλους* 'Αθη-
ναίων πολιτεία' ἐκδ. Blass (1892) σ. 40, 18 κ. ἑ.].

² [C. F.] Hermann De persona Niciae apud Aristophanem σ. 25. Mei-
neke [Fragmenta] Com[icorum] Att[icorum] Τόμ. Α' σ. 87. Droysen ἐν τῷ
Rheinisches Museum Neue Folge Τόμ. III. σ. 180 Roscher Klio σ. 216.

ἄλλω ἀνδρὶ συνηνωμένος χαρακτήρ τοιοῦτος καὶ ἄξια μετὰ καταγωγῆς εὐγενοῦς καὶ πλούτου. Ἡ δὲ δύναμις τοῦ χρήματος ἦτο λίαν μεγάλη ἐν Ἀθήναις, καὶ παρὰ πᾶσαν δημοκρατικὴν ἰσότητά στρατηγοὶ γενναῖοι, οἷος ὁ Λάμαχος, δὲν ἡδυνήθησαν ἕνεκεν ἐνδείας νάποκτήσωσιν ἀξίωμα διαρκές. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Νικίας ἐθεώρει τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ὡς τὸ θεμέλιον τῆς ἰδίας δυνάμεως καὶ διώκει τὰ κατ' αὐτὴν μετὰ προσοχῆς ἐξαιρέτου, οὐδὲν δὲ κατεφρόνει κέρδος καὶ ἐξεμίσθονε τοὺς δούλους αὐτοῦ πρὸς ἐργασίαν εἰς ἄλλους ἀντὶ ἡμερομισθίου. Ἐνεκα δὲ τοῦ πλούτου αὐτοῦ εἶχε γίίνει στασιάρχης, καὶ νῦν εἶπερ ποτὲ ἀποτομώτερον ἐξεδηλώθη ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν πενήτων καὶ τῶν πλουσίων, ἐπειδὴ ὅσοι ἐφοβοῦντο νὰ ὑποστῶσι πολλὰς ἀπώλειας εἶχον τὸ μέγιστον συμφέρον νάντιδράσωσιν εἰς ἀσύνητον διοίκησιν τῶν τῆς πολιτείας. Ἡ δὲ διάσπασις αὕτη ἦτο ἀφορμὴ νέας δυσμενείας καὶ δυσπιστίας. Καὶ δὴ, ἂν οἱ περὶ τὸν Νικίαν ἀντετάσσοντο εἰς ἀσύνητα πολεμικὰ σχέδια, ἐγεννᾶτο ἀμέσως ἡ ὑπόνοια, ὅτι ἕνεκα λόγων ἰδιωπελῶν ἀντετάσσοντο εἰς διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου δραστηρίαν, ἅτε τῶν ἐκ τοῦ πολέμου βαρῶν ἐπιφορτιζόντων κυρίως τοὺς συστασιώτας. Ἀλλ' οἱ ῥήτορες, οἵτινες ἦσαν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ πλήθους, ἐκαρποῦντο πρὸς ἴδιον ὄφελος τὴν δυσπιστίαν ταύτην καὶ ἐπεδίωκον τὴν διὰ κινήσεως τοῦ μίσους ἐναντίον τῶν εὐπόρων πολιτῶν ἀνύψωσιν τῆς πρὸς ἑαυτοὺς εὐνοίας τοῦ δήμου.

Ἐν ᾧ δὲ τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῶν Ἀθηνῶν ἐλάμβανον τοιαύτην τροπὴν, ὁ πόλεμος ἐξηκολούθει ἄνευ διακοπῆς καὶ ἐξερρήγνυτο ὁσημέραι βιαίτερος. Καὶ δὴ κατὰ μὲν τὰ πρῶτα ἔτη αἱ ἀντιπολεμούμεναι πόλεις προέβησαν ἀπλῶς εἰς ἀποπείρας τῆς ἐκ τοῦ συστάδην ἐπιθέσεως ἐναντίον ἀλλήλων, τῶρα δὲ ἤρχισαν μεταχειριζόμεναι τὰ διδάγματα τῆς πείρας αὐτῶν πρὸς μᾶλλον τελεσφόρους προσβολάς.

Οἱ Πελοποννήσιοι εἶχον ἤδη πειραθῇ νάντιμετρηθῶσι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους κατὰ θάλασσαν· ἐπειδὴ δὲ κατὰ γῆν ἦσαν ἀνίκανοι νάναγκάσωσι τοὺς πολεμίους εἰς μάχην ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ καὶ νικήσωσι κατ' ἀρχαῖον σπαρτιατικὸν τρόπον, εἶχον ἀρχίσει παρὰ τὴν συνήθειαν αὐτῶν τακτικὴν πολιορκίαν, ὅπως τιμωρήσωσι τοὺς πιστοτάτους συμμάχους τῶν Ἀθηνῶν, τοὺς Πλαταιεῖς, καὶ γείνωσι κύριοι ὀχυροῦ ὀρμητηρίου ἐκ τῶν νώτων τοῦ ἐχθροῦ. Τὰ δὲ δεινὰ ἅτινα εἶχον ὑποστῆ αἱ Ἀθηναίαι ἐνεθάρρουν πρὸς σθεναρωτέραν πολεμικὴν δραστηριότητα, καὶ ἄνδρες οἷος ὁ Βρασιδάς¹ ἔσχον ἤδη εὐκαιρίαν νὰ διακριθῶσι διὰ τῆς ἀνδρείας αὐτῶν.

Συγχρόνως δ' ἡ εἰς τὸν πόλεμον συμμετοχὴ ἐπεξετείνετο ὁσημέραι μᾶλλον. Καὶ δὴ πλὴν τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας εἶχεν ἤδη γείνει θεάτρον τοῦ πολέμου καὶ ἡ Ἀκαρνανία· καὶ τὰ φύλα δὲ τοῦ βορρᾶ, ἅτινα μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχον μείνει ὅλως ἀμέτοχα τῆς ἐν Ἑλλάδι κινήσεως, συμπαρασύρθησαν νῦν τὸ πρῶτον εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων· οἱ δὲ ἰθαγενεῖς ἡγεμόνες τῶν φύλων ἐκείνων κατελήφθησαν ὑπὸ τῆς προσδοκίας, ὅτι ἡ διάσπασις τῶν ἐλληνίδων πόλεων ἐμελλε νὰ καταστήσῃ εἰς αὐτοὺς δυνατὴν τὴν ἀπόκτησιν δυνάμεως καὶ τὴν λαφυραγωγίαν. Οὕτως ἡπειρωτικὰ φύλα εἶχον καταβῆ ἀπὸ τοῦ Ἀδρίου ὑπὸ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀχελφίου, ὅπως βοηθήσωσι τοὺς Ἀμβρακιώτας ἐναντίον τῶν Ἀκαρνάνων². Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς τῶν Ὀδρυσῶν εἶχεν ἤδη ταχθῆ μετὰ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τρόπον λίαν τελεσφόρον³, ὁ δὲ πανοῦργος Περδίκκας ἐξηκολούθει ἐπαμφοτερίζων, ὅπως ἐπωφεληθῇ τὰς περιστάσεις πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον, καὶ δὲν ἀπώκνησεν, ἐν ᾧ εἶχεν ὁμολογήσει συμμαχίαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, νὰ στείλῃ ἐπικου-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 78.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 96.

³ Θουκυδίδου II, 95-101. Διοδώρου Σικελιώτου XII, 49 κ. ἑ.

ρίαν εἰς τοὺς πολεμίους τῶν Ἀθηναίων Ἀκαρνᾶνας. Οἱ δὲ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων ἀνὰ τὰς νήσους καὶ κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εὐρίσκοντο ἐν ἀναβρασμῶ· περὶ δὲ τοῦ Πισσούθου, ὅστις εἶχεν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ Ἀρχάδας μισθοφόρους, ἦτο γνωστὸν, ὅτι ἐπεδίωξεν ἰδίους φιλοδόξους σκοπούς¹. Ἐν δὲ αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι ηὔξανον τὰ μίση οὐ μόνον μεταξὺ τῶν φατριῶν τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν ἐκάσταις ἀντιπολεμουμένων πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν πρὸς ἀλλήλας ἀντιστρατευομένων πόλεων· ἔνεκα δὲ τοῦ αὐξανομένου ζήλου πρὸς παράβλαψιν τῶν πολεμίων ἤρχισαν οὐδὲ κατ' αὐτὸν τὸν χειμῶνα νάναπαύωνται.

Οὕτως οἱ Πελοποννήσιοι μετὰ τοὺς ἐν τῷ κορινθιακῷ κόλπῳ ἀγῶνας ἐπεχείρησαν κατ' αὐτοὺς τοὺς τελευταίους φθινοπωρινοὺς μῆνας τοῦ 429 π. Χ. (Ὀλυμπ. 87, 4) ὑπὸ τὸν Κνημον καὶ Βρασίδαν ἐπιδρομὴν, ἣτις ὑπῆρξεν ἡ τολμηροτάτη τῶν μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου γενομένων. Τὰ πληρώματα τεσσαράκοντα τριήρων ἀπεβιβάσθησαν πλησίον τῆς Κορίνθου· ἕκαστος δὲ ναύτης ἔλαβε τὴν κώπην, τὸ ὑπῆρέσιον καὶ τὸν τροπωτῆρα, οὕτω δὲ οἱ ἄνδρες ἐπορεύθησαν πεζῇ διὰ τοῦ ἰσθμοῦ, ἐξείλκυσαν ἐν μεγάλῃ σπουδῇ τεσσαράκοντα τριήρεις ἐκ τῶν ἐν Νισαίᾳ νεωρίων τῶν Ἀθηναίων καὶ ἔπλευσαν κατ' εὐθείαν εἰς τὸν Πειραιᾶ, περὶ οὗ ἐγίνωσκον, ὅτι ἦτο ἀπροφύλακτος ἀπὸ θαλάσσης. Ἦσαν δὲ ἤδη αἱ νῆες καθ' ὁδόν, καὶ τὰ πάντα ἐφαίνοντο βαίνοντα εὐνοϊκῶς, ὅτε οἱ Πελοποννήσιοι κατελήφθησαν ὑπὸ δέους πρὸς τὸ ἴδιον ἑαυτῶν τόλμημα, καὶ ἀντὶ τὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν κατὰλληλον καιρὸν, προσωρμίσθησαν εἰς τὴν Σαλαμῖνα, ἔλαβον τὰς ἐν αὐτῇ νῆας, οὔσας τρεῖς, καὶ ἐδήωσαν τὴν νῆσον. Ἀλλὰ τότε διὰ φρυκτῶν διεβιβάσθη εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ ἄγγελμα περὶ τῶν γενομένων, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι κατελήφθησαν ὑπὸ τρόμου, μαθόντες ἐξαπίνης τὴν εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν θάλασσαν ἐπιδρομὴν τῶν πολεμίων. Ἀλλὰ σύμψας ὁ κίνδυνος περιωρίσθη εἰς τὸν τρόμον ἐκείνον, ἐξ οὗ ἐπορί-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 655.

σθησαν τὸ διδάγμα, ὅτι ὤφειλον ἐν τῷ μέλλοντι νὰ φυλάσσωσι καλλίτερον τὸν λιμένα αὐτῶν¹.

Καὶ κατὰ τὰ βόρεια δὲ τοῦ Αἰγαίου ἤρχισε σὺν τῇ ἐνάρξει τοῦ χειμῶνος νέα κίνησις πολεμική. Καὶ δὴ ὁ Περδίκκας δὲν εἶχε τηρήσει τὰς ἐπαγγελίας μεθ' ὧν εἶχε προσέλθει εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ὀδρυσῶν καὶ Ἀθηναίων. Διὸ ὁ Σιτάλκης ἤθροισε στρατιὰν ἑκατοντακισχιλίων πεζῶν καὶ πεντηκοντακισχιλίων ἱππέων, ὅπως εἰσρομήσῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Μέχρι δὲ αὐτῶν τῶν Θερμοπυλῶν κατελήφθησαν πάντες ὑπὸ τρόμου πρὸς τὸν βαρβαρικὸν στρατὸν, ἐν ᾧ συνηνοῦντο τὰ πολεμικώτατα τῶν φύλων τοῦ βορρᾶ, καὶ οἱ ἐχθροὶ τῶν Ἀθηναίων ἐπίστευσαν αὐτόχρημα, ὅτι ἐσκοπεῖτο αὐτῶν ἐκείνων ἡ καθυπόταξις. Ὁ δὲ Σιτάλκης προετίθετο πρῶτον τὴν ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ θρόνου ἐγκατάστασιν τοῦ διεκδικούντος τὴν βασιλείαν Ἀμύντου· ἐστηρίζετο δὲ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ τούτου εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ παρακινήσαντες αὐτὸν νὰναλάβῃ τὴν σύμπασαν ἐκστρατείαν. Μετ' ἀκατανικήτου δὲ ὀρμῆς ἐπέδραμε τὰς χαλκιδικὰς πόλεις καὶ προεχώρησε μέχρι τοῦ Ἀξιοῦ· ἀλλ' ὁ ἀττικὸς στόλος δὲν ἐφάνη, καὶ τοῦτο ἐπήνεγκε τὴν αἰφνιδίαν μετατροπὴν τῆς ὅλης καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ἡ φατρία τῶν ἀντιπάλων τῶν Ἀθηναίων, ἥς προϊστάτο Σεύθης ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Σιτάλκου, ἐπεκράτησε, πρὸς δὲ τούτοις ἤρχισαν νὰ γίνωνται αἰσθητὰ τὰ δεινὰ τοῦ χειμῶνος. Ὁ δὲ Περδίκκας ἔσπευσε νὰ ἐπωφεληθῇ τὰς περιπετείας ταύτας πρὸς ὑποβολὴν προτάσεων περὶ εἰρήνης, αἵτινες ἔγειναν ἀμέσως δεκταί. Ὁ Σεύθης ἔγεινε γαμβρὸς τοῦ βασιλέως, ἡ μεγάλη θρακικὴ στρατιὰ διελύθη, καὶ ἡ συμμαχία μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ βασιλείου τῶν Ὀδρυσῶν, πρὸς ἣν συνεδέοντο πλεῖστα ὅσαι προσδοκίαι, διεσπάσθη διὰ παντός. Πιθανῶς δὲ ἡ καθυστέρησις τῶν ἀθηναίων νηῶν προῆλθε μόνον ἐξ ἀμελείας ἢ ἐξ ἐλλείψεως ἐπαρκούς συνεννοήσεως, ἐκτὸς ἂν θελήσῃ τις νὰποδεχθῇ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἤδη κατὰ τὴν πρώτην ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμεως τοῦ νέου αὐτῶν

¹ Θουκυδίδου II, 93-94 Διοδώρου Σικελιώτου XII, 49.

συμμάχου ἐκινήθησαν ὑπὸ ζηλοτυπίας πρὸς αὐτὸν καὶ ἀφῆκαν αὐτὸν ἐξεπίτηδες ἐκτεθειμένον. Ἄλλ' ὅπωςδῆποτε κατεδείχθη ἐν τῇ περιστάσει ἐκείνῃ ἔλλειψις ἐγκαίρου καὶ δραστηρίας ἐνεργείας, οἷα ἦτο φυσικὸν νὰ ἐπέλθῃ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους.

Τέλος δὲ καὶ ἐν τῷ κατὰ τὴν Ἀκαρνανίαν θεάτρῳ τοῦ πολέμου δὲν ἐπῆλθεν ἡσυχία ἐν τῷ χειμῶνι, ἀλλ' ὁ Φορμίων προσωρμίσθη ἀμέσως μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου εἰς τὸν Ἀστακὸν καὶ ἐξεδίωξεν ἐκ διαφόρων πόλεων τῆς Ἀκαρνανίας τὴν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἐχθρικὴν φατρίαν· ἤθελε δὲ νὰ καταλάβῃ καὶ τοὺς Οἰνιάδας, τὴν κυριωτάτην ἑδραν τῆς φατρίας ταύτης, ἀλλ' ἡ αὔξησις τῶν ὑδάτων τοῦ Ἀχελώου, ὅστις περιέβαλλε τὴν πόλιν δίκην λίμνης, κατέστησεν ἀδύνατον πᾶσαν προσβολήν. Διὸ ὁ Φορμίων ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ναύπακτον, καὶ ἤγαγεν ἐκεῖθεν, ἀρχομένου τοῦ ἔαρος, τὰς συλληφθείσας νῆας καὶ τοὺς αἰχμαλώτους εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ἀμέσως δὲ μετὰ τὴν ἐπάνοδον κατηγορηθεὶς ὁ Φορμίων κατεδικάσθη εἰς χρηματικὴν ζημίαν ἣν δὲν ἠδύνατο νάποτίσῃ¹. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀπέθανε πιθανώτατα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τούτου, ὅτι οἱ Ἀκαρνᾶνες, στείλαντες τὸ ἐπόμενον ἔτος πρεσβείαν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐδεήθησαν νάποσταλῇ εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν ὡς στρατηγὸς υἱὸς τις ἢ συγγενὴς τοῦ Φορμίωνος². Ἐξέπλευσε δὲ μετὰ στόλου εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν ὁ Ἀσώπιος. Μετὰ δὲ ματαίαν προσ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 119 σημ. 1. Ἡ ἀτιμία εἰς ἣν κατεδικάσθη ὁ Φορμίων ἦρθη διὰ τῆς μετὰ ἑκατὸν ἔτη χάριν τοῦ Δημοσθένους ἐπαναληφθείσης διεξόδου τῆς ἰδρύσεως βωμοῦ. Ἴδε Schäfer Demosth[enes und seine Zeit] Τόμ. Γ' [ἐκδ. 6' σ. 370]. Ἄλλ' εἶνε ζήτημα, ἂν, ὅτ' ἐγένεεν ἡ ἄρσις, εὐρίσκετο ἀκόμη ὁ Φορμίων ἐν τοῖς ῥῶσιν ἢ ἂν ἡ ἀτιμία μετεδικάσθη εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ὡς ἀποδέχεται ὁ von Wilamowitz-Möllerndorff ἐν ταῖς Obs[ervationes] crit[icae] in com[icis] Gr[aece] σ. 33.

² Κατὰ μὲν τὸν Θουκυδίδην (III, 7) οἱ Ἀκαρνᾶνες παρεκαλέσαν τῶν Φορμίωνων ὅς τινα σφίσι πέμψαι ἢ υἱὸν ἢ συγγενὴ ἄρχοντα, κατὰ δὲ τὸν Ἀνδροτίωνα (παρὰ τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Ἀριστοφάνους ἐν Εἰρήνῃ, στ. 347) ἐζήτησαν αὐτὸν τὸν Φορμίωνα. Καθ' ὃ δὲ ὁ Μυρωνίδης, οὕτω καὶ ὁ Φορμίων ἐτύγχανεν εὐφημίας ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν στρατηγῶν τοῦ ἀρχαίων χρόνων. Ἴδε Ἀριστοφάνην ἐν Λυσιστράτῃ, στ. 801 κ. ε. Πρὸλ. Gilbert Beiträge zur inneren Geschichte Athens] σ. 105.

βολὴν ἐναντίον τῶν Οἰνιαδῶν ἐπεχείρησε στρατείαν εἰς τὴν Λευκάδα, ὅπου καὶ ἔπεσεν ἐν μάχῃ αἱματηρᾷ¹.

Κατὰ δὲ τὸ αὐτὸ θέρος, τὸ τοῦ τετάρτου ἔτους τοῦ πολέμου, συνέβη τέλος γεγονὸς προπαρασκευαζόμενον ἀπὸ ἐτῶν. Καὶ δὴ ἤδη πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ὅλου πολέμου οἱ Λέσβιοι, οἱ μετὰ καὶ τῶν Χίων μόνοι ἔτι ἀνεξάρτητοι σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, εἶχον ἔλθει εἰς κρυφίας συνεννοήσεις πρὸς τὴν Σπάρτην. Προῆλθον δ' αἱ διαπραγματεύσεις αὗται ἐκ τῆς Μυτιλήνης, τῆς μεγίστης τῶν πέντε πόλεων τῆς νήσου. Ἡ Μυτιλήνη, ἔχουσα ἀπέναντι αὐτῆς τὴν παραλίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἔκειτο ἐπὶ ὑψώματος προεχθάλλοντος πρὸς τὸν πορθμὸν καὶ περιβαλλομένου ὑπὸ τῶν κόλπων, τοῦ μὲν πρὸς βορρᾶν, τοῦ Μαλόεντος, τοῦ δὲ πρὸς νότον, ὅστις ἦτο ὁ κυρίως πολεμικὸς λιμὴν. Ἄλλ' ἀμφότεροι οἱ κόλποι συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλους διὰ διώρυγος ρεούσης δι' αὐτῆς τῆς πόλεως. Εἶχε δὲ ἡ πόλις εἴπερ τις καὶ ἄλλη καλλονὴν τοπείων καὶ θέσιν ὀχυρὰν μετὰ καὶ πάντων τῶν ἐκ τῆς θαλασσίας ἐπικοινωνίας ἀγαθῶν.

Τὴν δὲ ὑπὸ τῆς τοιαύτης κτίσεως μαρτυρουμένην μεγαλοπραγμοσύνην τῶν πολιτῶν μαρτυρεῖ ἔτι μᾶλλον τῆς πόλεως ἡ ἱστορία. Καὶ δὴ οἱ Μυτιληναῖοι δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὴν εὐπορίαν ἣν παρείχεν ἀκμαία παραθαλασσία πόλις, ἀλλὰ καὶ ἱδρύσαν ἀρχὴν ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς ἰδίας χώρας, καὶ δὴ τὸ πρῶτον ἐν αὐτῇ τῇ πατρίᾳ νήσῳ. Τῶν πόλεων τῆς Λέσβου ἡ Ἀντισσα, ἡ Ἐρεσὸς καὶ ἡ Πύρρα ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Μυτιληναίους ἡ μὲν μετὰ τὴν δὲ, καὶ ἡ χώρα τῶν τριῶν τούτων πόλεων προσηρτήθη εἰς τὴν τῆς Μυτιλήνης. Ἐπειτα δὲ κατώρθωσαν, καθ' ἃ ἡ Σάμος καὶ ἡ Θάσος, νᾶποκτήσωσι καὶ συντηρήσωσι μεγάλας κτήσεις καὶ ἐπὶ τῆς ἀντιπέρας τῆς νήσου ἡπείρου. Ἀλλως δ' αἱ ἐπ' αὐτῆς κείμεναι ἀξιολογώταται τῶν πόλεων εἶχόν ποτε κτισθῇ ἐκ

¹ Ὁ Φορμίων ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας ἐξ Ἀκαρνανίας μόλις περὶ τὰ τέλη τοῦ χειμῶνος τοῦ 429 - 428 π. Χ. *Θουκυδίδου* II, 102. Ὁ δὲ Ἀσώπιος ἐξέπλευσεν ἐκ Πειραιῶς πρὸς περίπλουν τῆς Πελοποννήσου ᾗδ' ἐν καρποῦ ξυγκομιδῇ. *Θουκυδίδου* III, 15, 16.

τῆς Λέσβου, ιδίως ἡ Ἄστος καὶ ἡ Γάργαρος¹. οἱ δὲ Μυτιληναῖοι ἐπεδίωξαν μετ' ἐπιμονῆς καὶ πάθους τὴν ἐν τε τῇ Λέσβῳ καὶ τῇ ἀπέναντι ἡπείρῳ περαιτέρῳ ἐπέκτασιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπὶ τε τῆς νήσου καὶ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ εὗρον ἀντιμετώπους τοὺς Ἀθηναίους.

Ὅλοι αἱ ἀντιθέσεις αἱ κρατοῦσαι μετέωρον τὸν ἐλληνικὸν κόσμον παρουσιάζοντο ἐν Μυτιλήνῃ. Καὶ δὴ πρῶτον ἤρχεν ἐν αὐτῇ περιωρισμένος ἀριθμὸς εὐγενῶν καὶ πλουσίων οἰκων, οἵτινες διὰ δραστηριότητος καὶ συνέσεως εἶχον ἀναδείξει τὴν πόλιν μεγάλην, εἶχον διατηρήσει τὰ προνόμια αὐτῶν, ἀντιτασσόμενοι πρὸς τὸν δῆμον, καὶ διὰ τοῦτο ἐμίσουν τὰς δημοκρατικὰς Ἀθήνας. Ἀκόντες δὲ παρέσχον τὰς νῆας αὐτῶν εἰς ὑπηρεσίαν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, καὶ κατείχοντο ὑπὸ τοῦ φόβου, ὅτι ἡμέραν τινα τὸ πάτριον πολίτευμα ἔμελλε νάνατραπῇ δι' ἐνεργείας τῶν Ἀθηναίων.

Δεύτερον δ' αἱ πλεῖσται τῶν πόλεων τῆς μικρασιατικῆς παραλίας, τῶν ἀρχαίαν ἀποικίδων τῶν Λεσβίων, εἶχον γεῖναι ὑπόφοροι τῶν Ἀθηναίων. Ἐν δὲ τῇ ἡπείρῳ ἐκείνῃ ἐπεκράτει ἀρχαία ἀντιζῆλία μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Λέσβου, ἣτις ἤδη ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Πεισιστρατιδῶν εἶχεν ἀγάγει εἰς ἀγῶνας αἰματηρούς². Τὰ δ' ἐν τοῖς τότε χρόνοις γενόμενα δὲν εἶχον λησμονηθῇ, πάντα δὲ τὰ σχέδια περὶ ἐπαυξήσεως τῶν ἡπειρωτικῶν κτήσεων εἶχον, ὥς εἰκόσ, εἴπερ ποτὲ ματαιωθῇ ἔνεκα τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων.

Ἀλλὰ πολὺ χαλεπωτέρα καὶ αἰσθητοτέρα ἦτο ἡ τρίτη βλάβη ἣν ἐπέφερον αἱ Ἀθῆναι εἰς τοὺς Μυτιληναίους, ἡ κατάληψις τῆς ἰδίας αὐτῶν νήσου. Καὶ δὴ ἡ εἰς μίαν χώραν καὶ μίαν κοινὴν πολιτείαν συνένωσις παρεκωλύετο ἀπὸ ἐτῶν ὑπὸ τῆς ἀντιστάσεως τῆς Μηθύμνης, τῆς μετὰ τὴν Μυτιλήνην μεγίστης τῶν πόλεων τῆς Λέσβου. Ἐκεῖτο δὲ ἡ Μήθυμνα κατὰ τὰ βόρεια παράλια τῆς νήσου, ἀπέναντι τῆς Τρωάδος, εἶχε πολίτευμα δημοκρατικὸν καὶ ἦτο πιστὴ σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, ἅτε θεωροῦσα τὴν συμμα-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τομ. Α' σ. 174.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 544.

χίζν ταύτην τὴν μόνην ἐγγύητιν διαρκείας τῆς ιδίας ἀνεξαρτησίας.

Τέλος δὲ εἰς τὰς ἐκ πολιτικῶν λόγων καὶ σχεδίων προελθούσας ταύτας ἀντιθέσεις προσετίθετο καὶ ὁ ἀρχαῖος φυλετικὸς ἀνταγωνισμὸς, ὅστις ἄλλως διὰ τοῦ παρόντος πολέμου εἶχε πάλιν ἀναρριπισθῆ ἀπανταχοῦ. Ὡς ἐν τῇ συνεχεῖ Ἑλλάδι παρὰ τοῖς Βοιωτοῖς, οὕτως ἐν τῷ Αἰγαίῳ παρὰ τοῖς Λεσθίοις ἐξερράγη καὶ πάλιν ἡ ἀρχαί' ἀντιζηλία τῆς αἰολικῆς φυλῆς πρὸς τοὺς Ἴωνας τῆς Ἀττικῆς. Τὴν κίνησιν ταύτην δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς σύγχρονόν τιν' ἀπόπειραν πρὸς ἰδρυσιν ιδίας δυνάμεως ἐν ταῖς ἀνέκαθεν εἰς τὴν φυλὴν τῶν Αἰολέων ἀνηκούσαις χώραις, ἐν τε τῇ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Εὐρώπῃ. Καὶ πράγματι αἱ ἐν ταῖς ἀντιπέραν παραλίαις ἐνέργειαι τῶν Αἰολέων εὐρίσκοντο εἰς ἄμεσον συνάφειαν πρὸς ἀλλήλας. Αἱ ὀλιγαρχικαὶ ἀρχαὶ αἱ κρατοῦσαι ἐν τε Θήβαις καὶ ἐν Μυτιλήνῃ εἶχον προκαλέσει προσπέλασιν μεταξὺ τῶν δύο πόλεων, ἀνανέωσιν τοῦ κοινοῦ φυλετικοῦ αἰσθήματος καὶ πολιτικὴν ἐνέργειαν κοινήν. Διὸ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν πρώτων ἤδη πρὸ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐν Σπάρτῃ γενομένων παρὰ τῶν Μυτιληναίων ἀποπειρῶν πρὸς σύναψιν σχέσεων φιλίων, μετὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ πολέμου ἀνέλαβον νέας διαπραγματεύσεις οἱ Θηβαῖοι, διαγινώσκοντες, ὅτι ἡ πελοποννησιακὴ συμμαχία δυσκόλως θὰ ἡδύνατο νὰ τύχῃ αὐξήσεως σπουδαιοτέρας ἐκείνης ἣτις θὰ ἐπήρχετο διὰ τῆς προσχωρήσεως τῆς Μυτιλήνης. Ἦλπιζον δὲ, ὅτι τώρα θὰ εὕρισκον καὶ ἐν Σπάρτῃ μεγαλειτέραν προθυμίαν καὶ εὐτολμίαν πρὸς ἀποδοχὴν τῶν προτάσεων τῶν Μυτιληναίων· οἱ δὲ ὁμόφυλοι αὐτῶν αὐτοὶ ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ προβῶσιν εἰς τὸ κρίσιμον διάδημα. Τὸ συμφέρον δ' αὐτῶν ἐπέβαλλε νὰ μὴ διστάσωσιν, ἐπειδὴ δὲν ἐγίνωσκον ἐπὶ πόσον χρόνον θὰ ἦτο ἀκόμη δυνατὴ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν νήσῳ ἡ συντήρησις τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος ἐν ἀντιπράξει πρὸς τὸν δῆμον, καὶ ἐπίστευον, ὅτι, ἀναμένοντες μακρὸν χρόνον, μόνον ζημίαν, οὐχὶ δὲ καὶ κέρδος ἡδύναντο νὰ προσδοκῶσιν¹.

¹ Wilhelm Herbst Der Abfall Mytilone's. Köln. 1861.

Οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῆς Μυτιλήνης ἐγ' νωσκον ὅποίας συμφορὰς εἶχον πάθει αἱ Ἀθῆναι ἔνεκα τοῦ λοιμοῦ, ὅτι ἡ πολιορκία τῆς Ποτιδαίας εἶχεν ἐξαντλήσει τοὺς πόρους αὐτῶν καὶ ὅτι ὁ στόλος ἀπησχολεῖτο συγχρόνως εἰς διάφορα μέρη. Ἡ δὲ τολμηρὰ ἀπείρεια τῶν Σπαρτιατῶν, πειραθέντων ἐπίθεσιν κατ' αὐτῶν τῶν παραλίων τῶν Ἀθηναίων, εἶχεν αὐξήσει τὸ θάρρος τῶν Μυτιληναίων, προσδοκῶντων ἀγαθὰ ἐκ τῆς ἐν Αἰολίδι καὶ Ἰωνίᾳ κατὰ τῶν Ἀθηναίων δυσαρεσκείας, εὐρισκομένων δὲ πιθανῶς καὶ ἐν συνεννοήσει πρὸς τὸν Πισσούθνην. Διὸ ἐναυπήγησαν μὲν νέας τριήρεις, ὠχύρωσαν δὲ τοὺς λιμένας διὰ χωμάτων, ἐπλήρωσαν τὰς ἀποθήκας αὐτῶν σίτου καὶ ἐστρατολόγησαν Σκύθας τοξότας.

Ἀλλὰ παρ' ἑλὼν τὴν ἐν τοιαύτῃ προπαρασκευῇ προφύλαξιν τῶν Μυτιληναίων ἀπέβη ἀδύνατος ἡ ἀνακλήρυξις τῶν ὑπ' αὐτῶν τεκταينوμένων. Τοῦτο μὲν ἡ ἀντιζηλία τῆς Τενέδου καὶ τῆς Μηθύμνης, τοῦτο δὲ ἡ ῥῆξις τῶν φατριῶν ἐν αὐτῇ τῇ Μυτιλήνῃ, ἐν ᾗ τὰ πράγματα ἦσαν λίαν τεταμένα, ὠφέλησαν τοὺς Ἀθηναίους. Ἀνὴρ Μυτιληναῖος τῶν τοῦ δήμου καλούμενος Δόξανδρος, ὅστις εἶχε ζητήσει χάριν τῶν υἱῶν εἰς γάμον δύο πλουσίας θυγατέρας εὐπόρου πατρὸς θανόντος καὶ εἶχεν ἀποκρουσθῇ μετὰ περιφρονήσεως, ἐξεδικήθη τοὺς ἀριστοκρατικούς προδοὺς τὰ σχέδια αὐτῶν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὧν ἦτο πρόξενος¹. Καὶ κατὰ τὴν περίστασιν δὲ ταύτην κατεφάνη ὁπόσῃν σημασίαν διὰ τὰς Ἀθήνας εἶχον οἱ πρόξενοι ἐκεῖνοι, ἐπιτηροῦντες λάθρα καὶ ἄνευ ἐπισήμου ἐντολῆς τὰς διαθέσεις τῶν συμμαχίδων καὶ ἐγκαίρως ἀγγέλλοντες εἰς τοὺς Ἀθηναίους πᾶν κίνημα κινδυνῶδες². Οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ Ἀρχίδαμος ἐπέδραμε τὴν Ἀττικὴν τὸ τρίτον, ἤτοι περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ τετάρτου θέρους τοῦ πολέμου, ἐβεβαιώθησαν, ὅτι ἦτο ἀναπόφευκτος νέος καὶ ἐπικίνδυνος κατὰ θάλασσαν πόλεμος.

¹ Θουκυδίδου III, 2. Sauppe De proxenia. Index lectionum Göttingae. 1877 - 1878 σ. 8

² Πρὸς περὶ στάσεων ἐν Μυτιλήνῃ Ἀριστοτέλους Πολιτ. σ. 1304 [ἐκδ. Bekker σ. 200, 21].

Ἄφ' οὗ δ' ἐπὶ μακρὸν ἐδίστασαν νὰ πιστεῦσιν τὰγγελλόμενα, προσεπάθησαν διὰ πρεσβειῶν νὰποτρέψωσι τοὺς Μυτιληναῖους ἀπὸ τῆς προθέσεως αὐτῶν, ἀλλὰ μάτην· ἤναγκάσθησαν λοιπὸν τέλος νὰποφασίσωσιν ὅπως ἀναλάβωσι σθεναρῶς τὸν ἀγῶνα. Διὸ κατεσχέθησαν μὲν αἱ λεσβιακαὶ τριήρεις αἱ ὑπηρετοῦσαι ἐν τῷ ἀθηναϊκῷ στόλῳ, ἐξαπεστάλησαν δ' εἰς Λέσβον τεσσαράκοντα τριήρεις ὑπὸ τὸν Κλείππιδην. Ἄλλ' ἔλειπε δραστηριότης ἀνάλογος πρὸς τὴν κατὰ τὴν ἀποστασίαν τῆς Σάμου ἐπιδειχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Περικλέους. Καὶ δὴ οὐ μόνον ἡ ἐξ ἐφόδου ἄλωσις, ἥτις ἡδύνατο νὰ ἐπιχειρηθῇ ἐπιτυχῶς ἐν τινι ἐορτῇ τοῦ Ἀπόλλωνος ἔξω τῆς πόλεως, ἀπέτυχεν, ἀλλὰ καὶ κατώρθωσαν αἱ ἀρχαὶ τῆς ἀποστατησάσης πόλεως νὰ ἐμποδίσωσι διὰ πονηρῶν διαπραγματεύσεων τὴν παρὰ τοῦ Ἀθηναίου ναυάρχου ταχεῖαν ἐπίθεσιν καὶ νὰ ἐπωφεληθῶσι τὰς ὁμολογηθείσας σπονδὰς πρὸς συμπλήρωσιν τῶν παρασκευῶν αὐτῶν ὡς καὶ πρὸς ἀποστολὴν πρεσβείας εἰς Σπάρτην. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ὑπῆρξαν εὐτυχεῖς, ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται, ἔτι ἀτολμότεροι ὄντες, δὲν ἐθάρρησαν νὰ ἐνεργήσωσι ταχέως ἐπ' ἰδίᾳ εὐθύνη ἐφ' ὅσον ἦτο ἀκόμῃ προσιτὴ ἡ ἀπειλουμένη πόλις, ἀλλὰ παρήγγειλαν εἰς τοὺς πρέσβεις νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, ἔνθα ἐπέκειτο ἡ τέλεισις τῶν Ὀλυμπίων, ἅτινα ἐνεκα τοῦ πολέμου εἶχον ἀποβῇ αὐτόχρομα πελοποννησιακὴ ἐορτὴ καὶ ἐχρησίμευον πρὸς διευθέτησιν τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν συμμαχίαν.

Ἐν δὲ Ὀλυμπίᾳ οἱ πρέσβεις τῶν Μυτιληναίων ἐξεφώνησαν λόγον τιμῶντα τὴν τόλμην αὐτῶν καὶ τὴν ἀνδραγαθίαν. Δὲν ἐξέφρασαν παράπονα περὶ κακῆς μεταχειρίσεως παρὰ τῶν Ἀθηναίων, ἐξαναγκάζουσης αὐτοὺς νὰ ζητήσωσι βοήθειαν ξένην, οὐδ' ἀπήγγειλαν λοιδορίας περὶ ἀθηναϊκῆς τυραννίδος· ἐδήλωσαν δὲ μόνον, ὅτι ἡ αὐτονομία αὐτῶν ἦτο πλαστὴ μᾶλλον ἢ ἀληθὴς καὶ ἐπισφαλὴς καὶ ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τοῦ ἐλέου τῶν Ἀθηναίων. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη κατάστασις ἦτο ἀφόρητος εἰς αὐτοὺς· δὲν ἤθελον νάνηκωσιν εἰς συμμαχίαν τελείως μεταβαλοῦσαν τὸν πρῶτον αὐτῆς

χαρακτῆρα· δὲν ἤθελον νὰ χρησιμεύωσιν ὡς ὄργανα τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως στηρίξωσι τὴν ἰδιωφελῇ αὐτῶν ἀρχήν.

Τοιούτους εἶπον λόγους ὑπερηφάνους οἱ ἀντιπρόσωποι ἀριστοκρατίας εἰς ἣν ἦτο ἀφόρητος ἡ ἐξάρτησις ἀπὸ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηνῶν. Δὲν ἀπῆλθον δ' ἐξ Ὀλυμπίας ἄπρακτοι, ἀλλ' ὥς ποτε οἱ Κερκυραῖοι εἰς τοὺς Ἀθηναίους, κατέστησαν καὶ οἱ Μυτιληναῖοι εἰς τοὺς Πελοποννησίους δῆλον, ὅτι οὗτοι ὤφειλον νὰ θεωρῶσι τὴν πρὸς αὐτοὺς συμμαχίαν ἀτίμητον κέρδος, ἐπειδὴ παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς ἐπικαιρότατον ὁρμητήριον, χρήματα καὶ τριήρεις ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπειδὴ καθίστανεν εἰς αὐτοὺς τὴν καταπολέμησιν τῶν Ἀθηνῶν οὐ μόνον ἐν αὐτῇ τῇ Ἀττικῇ, ἐν ἣ ἐλάχιστα ἡδύναντο νὰ παραβλάψωσι τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' ἐκεῖ ἐνθα κυρίως ἐπροβοῦντο. Προσέθηκαν δὲ, ὅτι, παρακινηθέντες ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν, εἶχον ἐπιχειρήσει τὴν ἀποστασίαν πρὸ τοῦ χρόνου καθ' ὃν προετίθεντο νὰ προβῶσιν εἰς αὐτήν· διὰ τοῦτο δὲ εἶχον πολὺ διακιοτέραν ἀξίωσιν ταχείας ἐπικουρίας παρὰ τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας· ἐκ δὲ τῆς δραστηριότητος, μεθ' ἧς ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ μετ' αὐτῶν σύμπραξις, ἐξηρτᾶτο ἡ αὔξησις ἢ ἡ μείωσις τῆς γοητείας τῆς Σπάρτης.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ λόγου τούτου ὑπῆρξε τὸ πρῶτον μεγίστη. Οἱ Μυτιληναῖοι ἔγειναν δεκτοὶ εἰς τὴν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν, καὶ οἱ νέοι σύμμαχοι ὑπεσχέθησαν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀποστολὴν ταχείας βοήθειας. Νέα δὲ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἐπιθesis ἔμελλε νὰ ἐπιχειρηθῇ πάραυτα κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ οἱ Σπαρτιῆται πράγματι μετὰ βραχύτατον χρόνον ἴσταντο μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτῶν παρὰ τὸν ἰσθμὸν καὶ παρεσκευάζον τὴν δι' αὐτοῦ εἰς τὰς Κεγχρεὰς δι' ὀγκῶν διαδίβασιν τῶν ἐν Λεχαίῳ σταθμευουσῶν τριήρων. Ἀλλ' οἱ ἄλλοι Πελοποννήσιοι δὲν παρέστησαν κατὰ τὰ συντεθειμένα, ἀσχολούμενοι περὶ τὸν θερισμὸν καὶ οὐδεμίαν δεικνύοντες διάθεσιν νὰ στρατεύωσι τὸ δεύτερον ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ θέρει. Ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐνόησαν πληρέστερα τὴν σημασίαν τῶν περιστάσεων. Ἐπρεπε δὲ τῶρα νὰ δείξωσιν, ὅτι ἡ

δύναμις αὐτῶν οὐδένα εἶχεν ὑποστῆ κλονισμὸν καὶ ὅτι ἦσαν ἔτοιμοι νῦν τε πεξέλωσιν ἀπανταχοῦ κατὰ τῶν πολέμιων. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται εἶδον μετ' ἐκπλήξεως πλέοντα εἰς τὸν ἰσθμὸν στόλον ἑκατὸν τριήρων, ὅστις πάραυτα ἐματαίωσε τὰ ἐν αὐτῷ σχέδια τῶν Πελοποννησίων· συγχρόνως δὲ ἤκουσαν, ὅτι δεύτερος στόλος ἐδῆου τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς. Ἦσαν δ' αἱ τριάκοντα τριήρεις τοῦ Ἀσωπίου¹, ὅστις δώδεκα μὲν αὐτῶν συμπαρέλαβεν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, τὰς δὲ λοιπὰς ἐξαπέστειλεν οἴκαδε. Ἀντὶ δὲ τέλους νῆανακαλέσωσι τὰς τριήρεις ἐκ Μυτιλήνης, ὡς εἶχον προσδοκῆσαι οἱ πολέμιοι, ἐπηύξησαν τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν.

Οἱ δὲ Μυτιληναῖοι εἶχον ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἐπωφεληθῆ τὸν διαρρεύσαντα χρόνον, ὅπως ἐν τῇ πατρίῳ νήσῳ παρασκευασθῶσι σθεναιώτερον πρὸς τὸν ἀγῶνα. Καὶ ἡ μὲν ἐναντίον τῆς Μηθύμνης ἐπίθesis αὐτῶν εἶχεν ἀποτύχει, ἀλλ' αἱ ὑποτεταγμέναι πόλεις ὠχυρώθησαν ἐκ νέου· εἶχον δ' οἱ Μυτιληναῖοι ἀπόφασιν νὰ ὑπερασπίσωσι πάντα τὰ ὀχυρὰ χωρία τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε, ἀρχομένου τοῦ φθινοπώρου, ἐπεφάνη ὁ Πάχης μετὰ χιλίων ὀπλιτῶν· ἡ δ' ἐν ἀποστασίᾳ εὐρισκομένη πόλις ἐπετειχίσθη ἀπὸ γῆς, καὶ, ὅτ' ἔφθασεν ὁ χειμὼν, εὐρίσκετο περιεκλεισμένη περὶ ξάνου ἐλπίδος οἰαζομένη πρὸς ἐπικουρίας.

Ἐν τούτοις δὲ ἡ ἐπὶ τὰς Πλαταιὰς στρατεία ἡ ἀρξαμένη τὸ τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου καθ' ὃν χρόνον ἐλυμαίνετο τὰς Ἀθήνας ὁ λοιμὸς, ἔλαβε νέαν ὅλως τροπὴν ἀντικειμένην εἰς τὰς προσδοκίας τῶν Σπαρτιατῶν. Καὶ δὴ, ὅτε οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον παρουσιασθῆ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς μικρᾶς πόλεως μετὰ συμπάσης τῆς συμμαχικῆς στρατιᾶς, ἤλπιζον, ὅτι θὰ ἡδύναντο νὰ φθάσωσιν εἰς τὸ ποθοῦμενον τέρμα διὰ διαπραγματεύσεων. Ὅτε δὲ οἱ Πλαταιεῖς ἐπεμαρτύροντο τὸ ἐνόρκως ἡγγυημένον ἀπαραβίαστον τῆς χώρας αὐτῶν, ἔλαβον τὴν ἐπίβουλὸν ἀπάντησιν, ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἐπεθύμουν τὸ νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν πλήρη αὐτονομίαν τὴν προσήκουσαν εἰς αὐτούς· ἀλλὰ τώρα

¹ Ἡ δὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 130.

ὅμως δὲν ἦσαν ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι· διὰ ταῦτα δὲ ὤφειλον νὰποχωρήσωσι τῆς Ἀττικῆς συμμαχίας καὶ νὰ μείνωσι παντελῶς οὐδέτεροι. Οἱ δὲ Πλαταιεῖς ἀπαντῶντες ὑπέδειξαν, ὅτι ἡ θέσις τῶν Πλαταιῶν ἐπέβαλλεν εἰς αὐτοὺς τὴν μετὰ μεγάλης τινὸς πόλεως συμμαχίαν· ἄλλως δὲ ἡ προσχώρησις αὐτῶν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἐφ' ἣ τῶρα ἐκακίζοντο ὡς εἰ εἶχον πράξει ἀδικίαν τινά, εἶχε τελεσθῇ κατὰ τὰς ῥητὰς ὑποδείξεις τῆς Σπάρτης¹. Ἡ δὲ ἀπόσχισις ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων θὰ ἦτο αὐτόχροημα παρὰδοσις τῆς πόλεως εἰς τοὺς ἐχθίστους τῶν Πλαταιῶν, [τοὺς Θηβαίους]. Ἀλλ' ὁ Ἀρχίδαμος διέκοψεν ἀποτόμως τὰς ἐξηγήσεις ἐκείνας, αἵτινες ἦσαν πάντως δυσαρεστόταται εἰς πάντα Σπαρτιάτην διατηροῦντα ἔστω καὶ ἴχνος μόνον τιμῆς. Κατέδειξε δ' εἰς τοὺς Πλαταιεῖς τὴν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐπικίνδυνον αὐτῶν θέσιν καὶ προέτεινεν εἰς αὐτοὺς νὰ μεταχωρήσωσιν ἐκ τῆς πόλεως αὐτῶν ἀλαχρόσε καὶ παραδώσωσιν εἰς αὐτὸν τὴν ἰδίαν χώραν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου, τῆς κινητῆς αὐτῶν οὐσίας ἀπογραφομένης ἀκριβῶς καὶ μελλούσης νὰποδοθῇ εἰς αὐτοὺς ἀμειώτου μετὰ καὶ τοῦ ἐδάφους αὐτοῦ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ πολέμου².

Ἀναμφιβόλως δ' ὁ βασιλεὺς προέτεινε ταῦτα ἀπὸ προαιρέσεως χρηστῆς. Ἡ δὲ πρότασις αὐτοῦ αὕτη ἐφαίνετο τόσῳ μᾶλλον δεδικοιολογημένη, καθ' ὅσον οἱ παῖδες καὶ αἱ γυναῖκες καὶ σύμπαντες οἱ πολῖται πλήν τετρακοσίων εἶχον ἤδη μεταναστεύσει εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἡ δὲ Σπάρτη ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ἐν τῷ χρόνῳ τοῦ ἐξοικισμοῦ διατροφῆς τῶν πολιτῶν. Εὐκόλον δὲ εἶνε νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι οἱ Πλαταιεῖς τὴν πρότασιν ταύτην δὲν ἀπέκρουσαν εὐθύς ἀμέσως, ἀλλ' ὑπέβαλον αὐτὴν εἰς τὴν κρίσιν τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέκρουσαν αὐτὴν καὶ ὑπεσχέθησαν ἐνεργὸν ἐπικουρίαν.

Κατ' ἀκολουθίαν τῆς παρακελεύσεως ταύτης οἱ Πλαταιεῖς οὐδ'

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 597.

² Θουκυδίδου II, 72.

ἐπὶ στιγμὴν ἐδίστασαν, ἀλλ' ἐδήλωσαν εἰς τοὺς πολεμίους ἀπὸ τοῦ τείχους, ὅτι εἶχον ἀπόφασιν νὰ μείνωσιν ἀντὶ πάσης θυσίας πιστοὶ εἰς τὴν συμμαχίαν μετὰ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ παρεσκευάσθησαν πρὸς δραστηριωτάτην ἄμυναν. Τότε ὁ Ἀρχίδαμος ἠναγκάσθη νὰ ἐπιληφθῇ σοβαρῶς τῆς πολιορκίας. Προβὰς δ' εἰς εὐχὴν καὶ ἐπιμαρτυρίαν ἀπάντων τῶν θεῶν τῆς Πλαταιικῆς, ὧν ἐζήτησε τὴν συγγνώμην χάριν ἐπαναπαύσεως τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ, διέταξε νὰ κόψωσι δένδρα ἐκ τῶν ὑπωρείων τοῦ Κιθαιρώνος, ἐφ' ὧν ἔκειτο ἡ πόλις, καὶ δι' αὐτῶν περιεσταύρωσε τὴν πόλιν· κατεσκεύασε δὲ καὶ χῶμα, ὅπως ἐκ τοῦ ὕψους αὐτοῦ προσβάλλῃ τοὺς ἀμύντορας τῆς πόλεως. Οἱ Σπαρτιᾶται ἤθελον κατὰ πάντα τρόπον νὰ ποφύγωσι πολιορκίαν μακράν καὶ δαπανηράν, καὶ διὰ τοῦτο οἱ στρατιῶται εἰργάζοντο ἡμέρας καὶ νυκτὸς πρὸς κατασκευὴν τοῦ ἐπιτειχίσματος, ὅπερ ἐπερατώθη ἐντὸς ἐβδομήκοντα ἡμερῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Πλαταιεῖς ἠϋξήσαν τὸ ὕψος τῶν τειχῶν καὶ ἐπάλξεων τῆς πόλεως, κατέστρεψαν δι' ὑπονόμων τὸ χῶμα τῶν πολεμίων, καὶ ἔκτισαν ὀπισθεν τοῦ ἀπειλουμένου μέρους τοῦ ἰδίου τείχους δεύτερον, ὅπως δυνηθῶσι νὰ ὑποχωρήσωσιν ὀπισθεν αὐτοῦ. Ἐπ' ἴσης δὲ κατῴρθωσαν νὰ καταστήσωσιν ἀβλαβεῖς τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς τῶν πολεμίων, θραύοντες δι' ἰδίων ἀντιμηχανημάτων τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἢ διὰ βρόχων ἀνακλῶντες τὴν προσβολήν. Τέλος δὲ οἱ πολιορκηταὶ ἔθηκαν εἰς ἐνέργειαν καὶ τὸ πῦρ, πληρώσαντες καυσίμων ὑλῶν τὸν μεταξὺ τοῦ τείχους τῶν Πλαταιῶν καὶ τοῦ ἰδίου χώματος χώρον καὶ προκαλέσαντες πυρκαϊὰν ἀπειλοῦσαν νὰ καταστρέψῃ διὰ τῆς αἰθάλης καὶ τῆς φλογὸς τὴν ὅλην πόλιν καὶ τοὺς ὑπεραμυνομένους αὐτῆς· ἀλλ' ἐν τῇ ἐσχάτῃ ὥρᾳ τοῦ κινδύνου ὑετὸς ῥαγδαῖος ἐπελθὼν, καθ' ὃ λέγεται, ἐπήνεγκεν ἀπροςδόκητον σωτηρίαν.

Τότε ὁ Ἀρχίδαμος, ὅστις, καίπερ ἀποφασίσας νὰ προβῇ εἰς τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα καὶ εἰς τὴν χρῆσιν πολιορκητικῶν μηχανῶν, κατεῖχετο οὐχ ἥττον ὑπὸ τῆς πρὸς τὴν τειχομαχίαν καὶ τὰς πολιορκίας ἀντιπαθείας τῆς ἰδιαζούσης εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ἠναγκ-

κάσθη νὰ ἐγκαταλίπη πᾶσαν σκέψιν περὶ τῆς διὰ τῆς βίας ἐκνικήσεως τοῦ μικροῦ στίφους τῶν Πλαταιέων πολιτῶν. Διὸ ἠναγκάσθησαν οἱ Πελοποννήσιοι νὰ ἐπιχειρήσωσι περιτείχισιν τῆς ὅλης πόλεως, ὅπως ἐξαναγκάσωσιν αὐτὴν εἰς παράδοσιν διὰ τοῦ λιμοῦ. Καίτοι δὲ ἡ πρηνὴς θέσις τῆς πόλεως ἐδυσχέραινε τὸ ἔργον, οἱ πολιορκηταὶ οὐδενὸς ἐφείδοντο κόπου. Τὰ μὲν μίσση εἶχον ἐξαφθῇ διαρκούντος τοῦ ἀγῶνος, καὶ οἱ Θηβαῖοι δὲ συνετέλεσαν τὸ καθ' ἑαυτοὺς εἰς ἐπίσπευσιν τῶν ἔργων. Ἐκτίσθη λοιπὸν περὶ τὴν ὅλην πόλιν τεῖχος διπλοῦν, ἔχον μίαν μὲν τάφρον πρὸς τὰς πολιορκουμένας Πλαταιάς, μίαν δὲ πρὸς τὰ ἔξω. Ἐφερον δὲ τὰ τεῖχος πύργους καθ' ὁμοίας ἀποστάσεις. Τὸ δὲ μεταξὺ τῶν δύο περιβόλων, ἔχον εὖρος δεκαεὶς ποδῶν, ἦτο κεκαλυμμένον καὶ ἀπετέλει οἰονεὶ μέγα καὶ συνεχὲς φυλακεῖον περιβάλλον τὴν πολεμίαν πόλιν. Περὶ δὲ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου συνετελέσθη τὸ τεράστιον ἔργον, καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν στρατιωτῶν διελύθησαν κατὰ πόλεις, ἡ δὲ φρουρῆσις τοῦ διπλοῦ περιβόλου ἀνετέθη ἐξ ἡμισείας εἰς Πελοποννησίους καὶ Βοιωτούς· ἐκάστη δὲ ὁμὰς ἐφρούρει ὠρισμένον μέρος, καὶ σῶμα τριακοσίων ἀνδρῶν ἐχρησίμευεν ὥς ἐφεδρεία, ὅπως παραβοηθήσῃ παρισταμένης ἀπροόπτου ἀνάγκης.

Ἐν ὅλῳ ἔτος εἶχον κατερικῶς ἐμμένει οἱ Πλαταιεῖς ἐν τῇ φυλακῇ αὐτῶν, ἀποκεκλεισμένοι ἀπὸ πάσης πρὸς τὰ ἔξω ἐπικοινωνίας, ἄνευ ἐλπίδος λύσεως τῆς πολιορκίας, ἐλλοχώμενοι ὑπὸ πολεμίῳν κατεχομένων ὑπὸ δίψης τοῦ αἵματος αὐτῶν. Τὰ ἐπιτήδεια ἤρχισαν σπανίζοντα. Διὸ ἀπεφάσισαν οἱ γενναιότατοι νὰ τολμήσωσιν ἔξοδον. Προμηθευθέντες δὲ κλίμακας ἐχούσας τὸ ὕψος τῶν τειχῶν τῶν πολεμίῳν, ἐπωφελήθησαν θυελλώδῃ καὶ χειμέριον νύκτα τοῦ Δεκεμβρίου, ἐπειδὴ ἠδύναντο νὰ προὑποθέσωσιν, ὅτι οἱ φρουροὶ θὰ εἶχον ἀποσυρθῇ εἰς τοὺς πύργους τοὺς χρησιμεύοντας εἰς αὐτοὺς ἀντὶ φυλακείων.

Διακόσιοι καὶ εἴκοσιν ἄνδρες ἐγκαταλείπουσι τὴν πόλιν· εἶνε ὠπλισμένοι ἐλαφρῶς καὶ ὑποδεδεμένοι μόνον τὸν ἀριστερὸν πόδα, ὅςτις ἐν περιπτώσει μάχης παρεῖχε βεβαιότεραν τὴν στάσιν, καὶ

ἔχοντες γυμνὸν τὸν δεξιὸν, ὅπως ἀσφαλέστερον διεξέρχωνται διὰ τοῦ πηλοῦ. Ἀπέχοντες ἱκανῶς ἀπ' ἀλλήλων, ὅπως ἀποφεύγῃται πᾶς ἐκ τῆς κρούσεως τῶν ὅπλων θόρυβος, ὑπερπηδῶσι τὴν τάφρον, ἀναρριχῶνται ἐπὶ τὰ τεῖχη, τῶν ἀσπίδων παρεχομένων εἰς τοὺς ἤδη προχωρήσαντας ὑπὸ τῶν ὀπισθεν ἐρχομένων. Οἱ φύλακες τῶν δύο πρώτων πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ πρὸς τὰριστερὰ πύργων φονεύονται. Ἡ ἐξοδος βαίνει ἐπιτυχῶς ἄνευ θορύβου, καὶ οἱ Πλαταιεῖς εἶνε κύριοι ἐνὸς μεταπυργίου μετὰ δύο πύργων, οἵτινες καὶ καταλαμβάνονται· οἱ δὲ πλείστοι ἔχουσιν ἤδη ἄνευ ἀπενκταίου ἀναβῆ εἰς τὰ τεῖχη. Αἶφνης πίπτει ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων κεραμὶς, ὃ δ' ἐξ αὐτῆς δοῦπος ἐμβάλλει βοήν εἰς τὴν φρουράν τῶν πολιορκητῶν. Ἑπτὰ Πλαταιεῖς ἐπιστρέφουσι, θεωροῦντες, ὅτι ἀπωλέσθησαν τὰ πάντα. Ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ πολέμιοι κατέχονται ὑπὸ τελείας ἀβεβαιότητος περὶ τοῦ πρακτέου καὶ οὐδεὶς αὐτῶν τολμᾷ ἐγκαταλίπει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θέσιν, εἰς μετὰ τὸν ἄλλον οἱ γενναῖοι ὑπερέβησαν τὸν ἐξωτερικὸν περίβολον· τέλος δ' ἐγκαταλείπουσιν τὰς θέσεις αὐτῶν καὶ οἱ φυλάξαντες τοὺς κυριευθέντας πύργους καὶ φθάσαντες αἰσίως εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τάφρον. Ἀλλ' αὕτη εἶνε πλήρης ὕδατος καὶ φέρει ἐπίπαγον χρυστάλλων. Ὡς ἐκ τούτου δὲ καθίσταται δυσχερὴς ἡ διάβασις, καὶ, πρὶν ἢ διαβῶσι δι' αὐτῆς πάντες, βλέπουσιν ἄνδρας σπεύδοντας μετὰ λαμπάδων ἦσαν δ' οἱ τριακόσιοι ἐκεῖνοι ἐπίκουροι, οἵτινες καὶ κατέφθασαν τοὺς φεύγοντας παρὰ τὴν τάφρον. Ἀλλ' αἱ λαμπάδες παρακωλύουσι μὲν τοὺς διώκοντας, ἀποτυφλοῦσαι αὐτοὺς, διευκολύνουσι δὲ τὸν ἀγῶνα τῶν Πλαταιέων. Μόνον εἰς τοξότης ζωγρεῖται, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ὑπερβαίνουσι τὴν τάφρον καὶ τρέπονται τὴν ἄγουσαν εἰς τὰς Θήβας, προὔποθέτοντες, ὅτι ἐν τῇ ὁδῷ τῇ ἀπ' εὐθείας ἀγούσῃ εἰς τὰς Ἀθήνας ἔμελλον νὰ διωχθῶσι. Μόνον δ' ὅτ' ἔφθασαν εἰς τὰς Ἐρυθράς, ἐτράπησαν δεξιὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὸ ὄρος, καὶ ἀφικνουῦνται τὴν πρωίαν εἰς Ἀθήνας περὶ τὴν αὐτὴν ὥραν καθ' ἣν οἱ ἐν Πλαταιαῖς ἐγκαταμείναντες συμπολιταὶ αὐτῶν ἔσπελλον εἰς τοὺς πολιορκητὰς κήρυκας ζητοῦντες τοὺς

νεκροὺς τῶν συναγωνιστῶν, οὓς ἐνόμιζον ἅπαντας πεσόντας¹. Οὐδέποτε γενναιότης συνηνωμένη μετὰ συνέσεως ἅμα καὶ εὐτολμίας ἡμείφθησαν λαμπρότερον. Ἡ δὲ λαμπρὰ ἐκείνη ἔξοδος κατέστησε δυνατὴν εἰς τοὺς ἐν τῇ πόλει ἐναπολειφθέντας τὴν μακροτέραν ἐγκαρτέρησιν ἕνεκα τῆς εἰς πολλῶν ὀλιγωτέρους διανομῆς τῶν ὑπαρχόντων ἐπιτηδείων.

Οὕτως ἀρχομένου τοῦ πέμπτου ἔτους τοῦ πολέμου ἡ κοινὴ προσοχὴ ἐστράφη περὶ δύο πολιορκίας, αἵτινες ἀμφοτέραι συνεδέοντο πρὸς βαρυτάτας θυσίας διὰ τοὺς πολιορκητάς· ἀμφοτέραι δ' αἱ πολιορκούμεναι πόλεις ἐξηκολούθουν προσδοκῶσαι τὴν ἐπηγγελημένην βοήθειαν, ἀλλ' ἀμφοτέραι οὐχ ἤττον ματαίως.

Ἐν τούτοις δὲ τὸ ἔαρ ἤτοιμάσθη τέλος ὁ πελοποννησιακὸς στόλος, καὶ ὁ Ἀλκίδας ἐπλευσε μετὰ τεσσαράκοντα καὶ δύο νηῶν ἀπὸ τοῦ Γυθείου εἰς τὸ Αἰγαῖον. Τὸ πρῶτον δὲ ἤδη ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τῆς ἀττικῆς κατὰ θάλασσαν συμμαχίας πελοποννησιακὰ πολεμικὰ πλοῖα παρουσιάζοντο ἐν ταῖς θαλάσσαις ἃς οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρουν ἀνηκούσας εἰς τὴν ἰδίαν ἐαυτῶν ἀρχήν. Ὅπως δὲ ὑποστηριχθῇ ἔτι μᾶλλον ἡ κατὰ θάλασσαν αὕτη ἐκστρατεία, εἰσώρμησε συγχρόνως ἡ ἡπειρωτικὴ στρατιὰ τῶν Πελοποννησίων ὑπὸ τὸν Κλεομένην εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἦτο δὲ οὗτος ὁ κηδεμὼν τοῦ ἀνεψιοῦ Πausανίου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Πλειστοάνακτος, καὶ διάδοχος ἐν τῇ στρατηγίᾳ τοῦ Ἀρχιδάμου, ὅστις εἶχεν ἀποθάνει πρὸ βραχέος μετὰ βασιλείαν τεσσαράκοντα καὶ δύο ἐτῶν.

Ἡ δὲ τετάρτη αὕτη ἐπιδρομὴ ὑπῆρξε διὰ τοὺς Ἀθηναίους ἐξαιρέτως βλαβερὰ, ἐπειδὴ οἱ Σπαρτιᾶται προσεπάθησαν νὰ διατηρηθῶσιν ἐν τῇ πολεμίᾳ χώρα ὅσον τὸ δυνατὸν μακρότερον χρόνον, ἅτ' ἐλπίζοντες, ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ νάμαίνωσιν ἐν Ἀττικῇ τὸ ἄγγελμα περὶ τῶν ἐπιτυχῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἀλκιβιάδου². Ἀλλ' αἱ προσδοκίαι αὗται ἐξηλέγχθησαν μετ' οὐ πολὺ ὅλως σφαλεραί. Καὶ δὴ ὁ ναύαρχος τῶν Σπαρτιατῶν ἕνεκεν ἀδεξιότητος καὶ δει-

¹ Θουκυδίδου III, 20, 21. Διοδώρου Σικελιώτου VII, 56.

² Θουκυδίδου III, 26.

λίας ἔπραξε πᾶν ὅ τι ἠδύνατο νὰ γείνη πρὸς ματαίωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς ἐκστρατείας. Περιδεῆς περιέπλεε μεταξύ τῶν Κυκλάδων, ἐν ᾧ ὁ κίνδυνος τῆς Μυτιλήνης εἶχε φθάσει εἰς τὰ ἔσχατα. Οἱ Μυτιληναῖοι δὲν ἠδύνατο νὰνθέξωσι πλέον, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Σπαρτιάτης Σάλαιθος, ὅστις εἶχεν ὑπείέλθει πρό τινων μηνῶν εἰς τὴν πόλιν, ὅπως ἀναγγεῖλῃ τὴν προσεχῇ ἀποστολὴν βοηθείας, ἔδωκεν εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν Μυτιληναίων τὴν συμβουλὴν νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἔξοδον ἐπ' ἐλπίδι τελευταίας σωτηρίας. Πρὸς τοῦτο δὲ διενεμήθησαν ἅπασαι αἱ πανοπλῖαι ἅς ἐκέκτητο ἡ πόλις καὶ εἰς αὐτὰς τὰς κατωτέρας τάξεις τῶν πολιτῶν, οἵτινες ἐν τῇ ἀριστοκρατικῇ πόλει μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας μόνον ὡς ψιλοὶ εἶχον ὑπηρετήσει. Ἄλλ' ἅμα τούτου γενομένου, ὁ δῆμος προέβη εἰς ἀποστασίαν ἐναντίον τῶν ἀρχόντων, καὶ ἀπήτησε νάνοιχθῶσιν ἅπασαι αἱ ἀποθήκαι σίτου, ἀπειλῶν τὴν ἄμεσον πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἔναρξιν διαπραγματεύσεων. Κατὰ ταῦτα οὐδὲν ὑπελείπετο εἰς τοὺς ἐν τοῖς πράγμασιν ἄλλο ἢ νὰ συμπράξωσι μετὰ τοῦ δήμου καὶ νὰ κατάρξωνται διαπραγματεύσεων πρὸς τὸν Πάχχητα. Ἄλλως θὰ παρεδίδοντο μόνον ὡς αἵτιοι τῆς ἀποστασίας. Ὁ δὲ Πάχχης ὑπεσχέθη μέχρις οὗ φθάσῃ ἀπόφασις ἐξ Ἀθηνῶν μήτε νὰ δεσμεύσῃ μηδὲνα Μυτιληναῖον μήτε νάνδραποδίσῃ μηδὲ νὰποκτείνῃ. Ἄλλ' οὐχ ἦττον οἱ ὀλιγαρχικοὶ, ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ἡ στρατιὰ τῶν Ἀθηναίων, ἐκάθηντο περιδεεῖς ἐπὶ τῶν βαθμίδων τῶν βωμῶν, μὴ αἰσθανόμενοι ἀσφαλῆ τὴν ζωὴν ἑαυτῶν οὔτε ἀπὸ τῶν συμπολιτῶν οὔτε ἀπὸ τῶν πολεμίων, καὶ κατετέθησαν ἔπειτα πρὸς φύλαξιν εἰς τὴν Τένεδον¹.

Ἐπτά ἡμέραι εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς παραδόσεως τῆς Μυτιλήνης, ὅτε κατέπλευσεν ὁ Ἀλκίδας καὶ προσωρμίσθη ἀπέναντι τῆς Λέσβου πλησίον τῶν Ἐρυθρῶν. Καὶ τοῦ μὲν κυρίου σκοποῦ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ εἶχεν ἀποτύχει· ἄλλ' οὐχ ἦττον ἦτο γεγονὸς ἕκτακτον ἢ κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἰωνίας ἐμφάνισις στόλου πελο-

¹ [Θουκυδίδου III], 27 κ. ε.

ποννησιακοῦ. Ἀφ' οὗ δὲ οἱ Πελοποννήσιοι εἶχον προβῆ μέχρ' τοιαύτης ἐνεργείας, ἦσαν ἡναγκασμένοι νὰ προσπαθήσωσιν ὅπως ἐπιτύχωσιν ὅ τι ἦτο ἀκόμη δυνατόν. Δὲν ἔλειπον δὲ καὶ ἐκ τῶν περὶ τὸν στρατηγὸν σύμβουλοι τελείως διαγινώσκοντες τὴν σημασίαν τῆς προκειμένης ὥρας. Τευτίαπλος ὁ Ἡλεῖος προέτεινε τὴν ἄμεσον ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων ἐν Μυτιλήνῃ ἐπίθεσιν, πρὶν ἢ οὗτοι δυνηθῶσι νάναμεινῶσι προσβολήν. Ἐπειτα δὲ ἦλθον Ἴωνες φυγάδες καὶ Λέσβιοι εἰς τὸν στόλον καὶ ἐπέμειναν παρὰ τῷ Ἀλκίδῃ, ὅπως ἐπιχειρήσῃ τι κρίσιμον. Κατὰ τὴν πρότασιν αὐτῶν ὤφειλε νὰ ἐγκαταστῇ ἐν τινι τῶν ἰωνικῶν πόλεων ἢ ἐν τῇ αἰολικῇ Κύμῃ, νὰ ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τοὺς δυσηρεστημένους, νὰ καταστήσῃ πραγματικὸν τὸ πρόγραμμα ὅπερ ἐπηγγέλλετο ἡ Σπάρτη καὶ κηρύξῃ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐλληνίδων πόλεων ἐν Ἰωνίᾳ καὶ Αἰολίδι. Ἀττικὸς στόλος δὲν παρίστατο ἐν τοῖς ὕδασι ἐκείνοις, ἀπανταχοῦ δ' ἐκράτει ταραχή. Οἱ Πέρσαι δραστηρίως ἡσυχολοῦντο ὅπως ἐπαφελθῶσι τὴν κατὰ τῶν Ἀθηναίων κρατοῦσαν κίνησιν καὶ ἀποκαταστήσωσι τὴν ἰδίαν ἀρχὴν ἐν τισι πόλεσι παραλίαις. Οὕτως ἡ μὲν Κολοφῶν εἶχε περιπέσει καὶ πάλιν εἰς αὐτοὺς ἤδη τὸ θέρος τοῦ 430 π. Χ. (Ὀλυμπ. 87, 3) τῇ βοθηείᾳ ἰθαγενοῦς φατρίας, καὶ ἐκ Νοτίου δὲ, τοῦ λιμένος τῶν Κολοφωνίων, εἶχον ἐκδιωχθῇ διὰ τῆς βίας οἱ τὰ τῶν Ἀθηναίων φρονοῦντες πολῖται. Εἶχε δὲ συντελέσει εἰς τοῦτο τὸ ἔργον διὰ τῶν Ἀρκάδων αὐτοῦ μισθοφόρων καὶ ὁ Πισσοῦθνης, ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος σατράπης ὁ ἐν τῷ σαμιακῷ πολέμῳ ἐπιδείξας τὴν ἔχθραν αὐτοῦ πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν προθυμίαν νάναμιχθῇ εἰς τὰ ἐλληνικὰ πράγματα. Ἄν λοιπὸν ὁ ναύαρχος τῶν Σπαρτιατῶν ἤρχετο εἰς συνεννόησιν πρὸς αὐτὸν, αἱ Ἀθηναὶ ἠδύναντο νάπειληθῶσιν ὑπὸ μεγίστου κινδύνου. Ἀλλ' ὁ Ἀλκίδας οὐδὲν τοιοῦτον ἀνέλαβε, περιέπλεε δὲ τὰς παραλίας περιδεῆς καὶ περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν προσβολήν καὶ τὸν φόνον ἀκράτων Ἰώνων, ἕως τέλους οἱ ὀλιγαρχικοὶ τῆς Σάμου, οἵτινες, διωχθέντες κατὰ τὴν τελευταίαν ἀποστασίαν ἐκ Σάμου, εἶχον ἐγκαταστῇ ἐν Ἀναίᾳ, ὑπέμνησαν αὐτὸν, ὅτι τοιαύτη ἐνέργεια δὲν ἠδύνατο νὰ συστήσῃ αὐτὸν

ὥς ἐλευθερωτὴν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' εὐθὺς ὥς ὑπέθεσεν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶποντο ἐπὶ τὰ ἴχνη αὐτοῦ, ὁ ἄσκοπος αὐτοῦ περίπλους μετεβλήθη εἰς ἀγωνιώδη φυγὴν οὕτως, ὥστε, διαπεραιωθείς καὶ πάλιν τὸ πέλαγος, ἔσπευσεν οἴκαδε, καὶ τότε μόνον ἡσύχασεν, ὅτε εἶδε πάλιν πρὸ αὐτοῦ τὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου. Οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι, κατ' οὐδὲν αὐτοὶ συντελέσαντες, ἀπηλλάγησαν παντὸς κινδύνου καὶ ἡδυνήθησαν νὰ μεταχειρισθῶσι τὸν στόλον αὐτῶν ἐπιτυχῶς πρὸς νέαν τελείαν καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀποκατάστασιν τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν. Ἡ πόλις Νότιον, ἐν ᾗ ἐπὶ τινα χρόνον αἱ δύο ἀντίπαλοι φατρίαι τῶν πολιτῶν, χωριζόμεναι ὑπὸ τείχους, ἐστάσιζον πρὸς ἀλλήλας, ὑπετάχθη καὶ πάλιν διὰ δόλου καὶ βίας εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Τέλος δὲ συνεπλήρωσεν ὁ Πάχης ἀκόπως τὴν καθυπόταξιν τῆς νήσου Λέσβου, τοὺς δὲ Λεσβίους ὀλιγαρχικοὺς ὥς καὶ τὸν Σπαρτιάτην Σάλαιθον, ὅστις ἀνευρέθη κεκρυμμένος, ἀπέπεμψεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως δικασθῶσιν αὐτόθι¹.

Ὅτε δὲ οἱ ἀτυχεῖς ἀπεβιδάσθησαν εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὁ δῆμος εὐρίσκετο ἐν πυρετώδει ἐξάψει, καὶ ἡ τότε ἀρξαμένη δίκη δεικνύει προφανῶς τὴν μεταβολὴν τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐπεληοῦσαν ἐν τοῖς δημοσίοις πράγμασι τῶν Ἀθηναίων.

Οἱ δὲ λόγοι τῆς ἐξάψεως ἐκείνης εἶνε εὐνόητοι. Ἡ πολιορκία τῆς ἀποστάτιδος πόλεως εἶχεν ἀπαιτήσῃ ἐκτάκτους θυσίας. Τὸ ταμεῖον ἦτο ἐξηντλημένον πλὴν τοῦ ἐκ χιλίων ταλάντων καταθέματος², καὶ τὸ πρῶτον τότε ἐδέησε νὰ ἐπιβληθῇ ἔκτακτος εἰσφορά,

¹ Τὸ τιμητικὸν ψήφισμα ὑπὲρ τοῦ Κολοφωνίου Ἀρήτου τὸ ἐκδεδομένον ἐν τῇ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' [σ. 17] ἀρ. [36] ἔγεινεν ἀντικείμενον δευτέρων φροντίδων τοῦ R. Schöll (ἐν τῷ Sitzungsbericht der k. Bayerischen Akademie der Wissenschaften. 1888 σ. 45). Γίνεται δ' ἐν αὐτῷ λόγος περὶ διατάξεων πρὸς ἐξασφάλισιν φίλου τῶν Ἀθηναίων, οὗ ἡ φατρία ὑπεστηρίζετο ἐν Νοτίῳ ὑπὸ τοῦ Πάχης. Πρὸς ἐνίσχυσιν δ' αὐτῆς ἐστάλθησαν εἰς τὸ Νότιον Ἀθηναῖοι οἰκισταί, "Ἴδε Θουκυδίδου III, 34.

² Χάριν τῆς πολιορκίας τῆς Ποτιδαίας, τῶν μεγάλων ναυτικῶν ἐκαταστεινῶν καὶ τῶν ἔνεκα τοῦ πολέμου ἐπαρκῶς σταθμευόντων στόλων (Θουκυδίδου III, 17) [ὥς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ τῇ Ἀττικῇ ἐμπολέμῳ φρουρῶν οἱ Ἀθηναῖοι κατανάλωσαν κατὰ τὰ τρία ἔτη [431 -

ὅπως συλλεχθῇ ποσὸν διακοσίων ταλάντων πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς πολιουρκίας¹. Καὶ τὸ μὲν μέτρον τοῦτο προεκάλεσε καθ' ἑαυτὸ μεγάλην ταραχὴν, ἐπειδὴ ἀρχομένου τοῦ πολέμου εἰς τὰ ὑπάρχοντα ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ χρήματα κυρίως εἶχε στηριχθῇ ἡ προσδοκία τῆς νίκης. Ἐτι δὲ μείζων ὑπῆρξεν ἡ ἀγανάκτησις ἐναντίον τῶν ἀποστατῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι κατελήφθησαν ὑπὸ μεγίστου φόβου περὶ τῆς ἐπισφαλοῦς θέσεως τῆς ἑαυτῶν πολιτείας. Ἡ Περσία ἠπειλεῖ τὰς συμμαχίδας αὐτῶν, πολέμιος στόλος εἶχε πλεύσει εἰς τὴν Ἰωνίαν, καὶ μόνον ἕνεκα τῆς τελείας ἀνικανότητος τοῦ ναυάρχου δὲν ἐπηκολούθησεν εἰς τὴν ἀποστασίαν τῆς Λέσβου ἐπανάστασις τῆς ἰωνικῆς καὶ αἰολικῆς ἡπείρου. Εἰς δὲ τὴν ἀνησυχίαν ταύτην περὶ τῶν ὑπερποντίων κήσεων προσετέθη τὴν ἄγανάκτησις περὶ τῆς νέας δηώσεως τῆς ἰδίας χώρας καὶ ἡ χαλεπὴ μέριμνα περὶ τῶν Πλαταιῶν. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν πολλαπλῶν ἐκείνων συγκινήσεων ὁ δῆμος δὲν εἶχεν ἡγέτην ἔχοντα τὴν δύναμιν ἢ τὴν θέλησιν νὰ κατευνάσῃ τὰ πάθη, ἀλλ' οἱ ῥήτορες περὶ ἑνὸς μόνου ἐμερίμων, πῶς νὰ ὑποθρέψωσι τὰς διαθέσεις ἐκείνας καὶ ἐπαυξήσωσι τὸν ἐξερεισμὸν τοῦ δήμου, πρὸ πάντων δὲ ὁ Κλέων ὁ δυνατώτατος πάντων ἐν τῷ τότε χρόνῳ.

Ὁ πατὴρ τοῦ Κλέωνος Κλεαίνετος ἦτο κύριος ἐργαστηρίου

428 π. Χ.] ἀπὸ Ὀλυμπ. 87,2 μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς Ὀλυμπ. 88,1 τελείως τὰ ἐν ἀρχῇ τῆς Ὀλυμπ. 87, 2 ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως κατατεθειμένα ἑξακισχίλια τάλαντα πλὴν τοῦ ἐκ χιλίων ἑξαεῖς τῶν ταλάντων καταθέματος (Θουκυδίδου II, 24). Συμπεριλαμβανόντων δ' εἰς τὰ καταναλωθέντα τοὺς ἐνιαυσίους φόρους τῶν συμμάχων, ὑπολογίζει ὁ Kirchhoff (Zur Geschichte des athenischen Staatsschatzes σ. 30) τὰς πολεμικὰς δαπάνας τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη εἰς τοὐλάχιστον 7400 τάλαντα, ἥτοι κατὰ μέσον ὄρον εἰς 2466 ²/₃ τάλαντα κατ' ἔτος.

¹ Τῆς ὑφισταμένης ἀνάγκης μικρὰ θεραπεία ὑπῆρξεν ἡ τότε εἰσπραχθεῖσα πρώτη εἰσφορά. Θουκυδίδου III, 19. Böckh Staatshaushaltung [der Athener] Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 555. Τὴν εἰσφορὰν ἀδίκως διαμφιστοῦται ὁ Busolt ἐν τῷ Philologus Τόμ. XLI σ. 169. Ἴδε καὶ Beloch ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXXIX, σ. 34. Πρὸς τὴν ἀντίθετον γνώμην τοῦ Fränkel ἐν τῷ Böckh Staatshaushaltung der Athener [Τόμ. Β'] σημ. ἐν σ. 114 α'.

καὶ διетήρει πλῆθος δούλων ἀσχολουμένων περὶ τὴν βυρσοδεψικὴν καὶ κατεργαζομένων τὰ δέρματα. Ἡ δὲ βιομηχανία αὕτη ἤκμαζε μὲν μέγας ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ μικρὸν ἐτιμᾶτο. Οἱ δὲ ἄνδρες μεθ' ὧν αὐξανόμενος ἀνεστρέφετο ὁ Κλέων δὲν ἦσαν τοιοῦτοι, ὥστε νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτὸν παιδευσιν ἀνωτέραν· εἶχε δὲ ὄψιν ἄγροικον καὶ χυδαῖαν, φωνὴν τραχεῖαν καὶ τρόπον τοῦ λέγειν θορυβώδη. Ἐχὼν σκαῖαν συναίσθησιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ἐνηθρύνετο ἀρεσκόμενος νὰ εἶνε οὐδὲν τι ἄλλο ἢ ἀνὴρ τοῦ λαοῦ, καὶ ἦτο ὁ ἐκ φύσεως συνήγορος τοῦ δήμου κατὰ πάντων ἐκείνων ὅσοι, πεπρωμένοι διὰ παιδείσεως ἀνωτέρας, ἀντέκειντο πρὸς τὰ πλήθη ἀφ' ὑψηλοῦ¹. Οὕτως εἶχεν ἀντιπολιτευθῆ πρὸς τὸν Περικλέα καὶ συμμετάσχει μετ' ἀνδρῶν οἱοὶ ὁ Διοπίθης καὶ ὁ Θουκυδίδης τῆς ἐπιθέσεως ἐναντίον τῶν φιλοσόφων φίλων τοῦ Περικλέους². Ἀλλ' ἢ ὑπὸ τοῦ δήμου δικαίως τοῦ προσβεβλημένου πολιτευτοῦ ὑπῆρξεν ἡττα τοῦ Κλέωνος, καὶ κατ' ἀκολουθίαν αὐτῆς ἔμεινεν ἡσυχώτερος ἐν τῷ ἀμέσως κατόπιν χρόνῳ. Ἀλλ' ἔπειτα παρουσιάσθη καὶ πάλιν πρωταγωνιστῶν· παραγκωνισθέντος δὲ τοῦ Εὐκράτους καὶ τοῦ Λυσικλέους πεσόντος ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Μαιάνδρου³, ἡδυνήθη νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν τὸν πρῶτον ἄνδρα ἐν Ἀθήναις.

Τῶν δὲ διατάξεων ἃς μετεχειρίσθη ὁ Κλέων, ὅπως ἀξιώθη ἐν τοιούτῳ βαθμῷ τῆς εὐνοίας τοῦ δήμου, τελεσφορωτάτη ὑπῆρξεν ἡ ἐπαύξησης τοῦ δικαστικοῦ μισθοῦ, ἥτις πιθανῶς ἐψηφίσθη

¹ Ὁ Ἀριστοφάνης (Σφήκ. στ. 516, 1241) μεταχειρίζεται περὶ τοῦ πρὸς τὸν δῆμον δουλείου ἡθους τοῦ Κλέωνος τὰς λέξεις *προσκυνεῖν* καὶ *ἀλωπεκίζειν*. Περὶ δὲ τῆς νέας δημαγωγίας λέγει (Ἰππ. 191)

ἡ δημαγωγία γὰρ οὐ πρὸς μουσικοῦ
ἔτ' ἐστὶν ἀνδρὸς οὐδὲ χρηστοῦ τοὺς τρόπους,
ἀλλ' εἰς ἀμαθὴ καὶ βδελυρόν.

² Ὁ Κλέων ὡς ῥῆτιωρ λέγεται *παράβας* τὸ ἐξ ἑθους σχῆμα. Ἰδε Σχόλια Ἀλ-σχίνου I, 26. Τὸ δὲ ἀρεστὰ τῷ πλήθει λέγειν ἀπεκάλεσε *καρυκοποιεῖν* ὁ Ἀριστοφάνης Ἰππ. στ. 343.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 61.

⁴ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 120.

κατὰ πρότασιν αὐτοῦ. Δυνάμεθα δὲ νάποδεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἐπαύξησις αὕτη ἡδύνατό πως νά δικαιολογηθῇ ἕνεκα τῆς ὑπερτιμήσεως τῶν ἐπιτηδείων τῆς πιθανώτατα ἐπελθούσης ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου. Πάντως δὲ ἡ σημασία τοῦ ὅλου θεσμοῦ ἀπέβη ἔκτοτε ὅλως διάφορος. Πράγματι ἀμοιβή τριῶν ὀβολῶν, ἥτοι ἡμισείας δραχμῆς, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τεσσαράκοντα περίπου λεπτὰ τοῦ φράγκου, ἦτο διὰ τὸν ἄπορον Ἀθηναῖον πάντοτε κέρδος ἐλκυστικόν¹. Ἐνεκα δὲ τούτου τοῦ κέρδους ἐγκατέλειπον προθύμως ἕκαστος τὰ ἐργαλεῖα τῆς τέχνης καὶ συνωστίζοντο εἰς τὰ δικαστήρια, ἰδίως δὲ οἱ πρεσβύτεροι οἱ μὴ δυνάμενοι πλέον νά ὑπηρετήσωσιν ὡς στρατιῶται, εἰς οὓς ἦτο λίαν εὐπρόσδεκτος ὁ εὐκολος ἐκεῖνος πόρος· καὶ τῶν ἀγροτῶν δὲ πολλοὶ εὗρισκον ἐν τῷ μισθῷ ἐκείνῳ ἀντικατάστασιν τοῦ εἰσοδήματος τῶν ἰδίων ἀγρῶν, ὅπερ εἶχον ἀποβάλλει ἕνεκα τοῦ πολέμου. Ἐνεκα δὲ τούτων τῶν λόγων οἱ ἡλιασταὶ ἦσαν ὡς τὸ πλεῖστον ἄνθρωποι ἄποροι, καταναλίσκοντες τὰς ἀρίστας ὥρας τῆς ἡμέρας ἐν τῷ δικαστηρίῳ, εὗρισκοντες μεγίστην εὐφροσύνην ἐν τῇ συγκινήσει ἣν ἐξήγειρεν ἡ ἀκρόασις τῶν δικῶν καὶ ἐμφορούμενοι εὐαρέστου αὐταρεσκείας καὶ πλήρους συναισθήσεως τῆς δυνάμεως ἣν παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς τὸ ἀξίωμα αὐτῶν ὡς Ἀθηναίων δικαστῶν ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ιδιοκτησίας χιλιάδων ἀνθρώπων. Μετὰ δὲ τὸ πέρας τῶν δικῶν, ὧν ἡ διάρκεια ἐρρυθμίζετο συμφώνως πρὸς τὴν ὑπομονὴν τῶν ἡλιαστῶν, ἡδύναντο ἄνευ περαιτέρως μερίμνης περὶ βιοποριστικῆς ἐργασίας νάναπαυθῶσιν ἀπὸ τῆς δημοσίας αὐτῶν λειτουργίας διὰ λουτροῦ καὶ δείπνου ἀντὶ τῶν τριῶν αὐτῶν ὀβολῶν.

¹ Ὁ δικαστικὸς μισθὸς ἀνῆρχετο εἰς ἑκατὸν πεντήκοντα τάλαντα. Ἰδεῖ *Ἀριστοφάνους* Σφήκ. στ. 663. Περὶ δὲ τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἐπακολουθῶν τοῦ ὑπὸ τοῦ Κλέωνος αὐξηθέντος δικαστικοῦ μισθοῦ (*Ἀριστοφάνους* Ἰππ. στ. 800) ἴδε Meier und Schömann *Attischer Process* σ. 136, Böckh *Staatshaushaltung [der Athener]* Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 295. Ἀνῆρχετο δὲ εἰς τέσσαρας ὀβολοὺς κατὰ τὸν Wachsmuth ἐν τῷ *Rheinisches Museum* Τόμ. XXXIV, σ. 161. Ἀλλ' ἀντίθετος εἶνε ἡ γνώμη τοῦ Fränkel παρὰ Böckh ἐνθ' ἀν. Τόμ. Β' σ. 67*, Πρὸλ. *Ἀριστοφάνους* Σφήκ. στ. 709· δύο μυριάδες τῶν δημοτικῶν ἔχων ἐν πᾶσι λαγῶσις.

Εὐνόητος εἶν' ἐντεῦθεν ἡ εὐγνωμοσύνη ἣν ἀπέδειξαν οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τὸν εἰσηγητὴν τῆς αὐξήσεως ταύτης τῆς μισθοφορᾶς. Ὁ Κλέων ἦτο ὁ ἥρως τῆς ἡμέρας, ὁ κεχαρισμένος εὐεργέτης τοῦ δήμου, ὁ περιδοξὸς προστάτης τῶν δικαστηρίων· ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἠϋξάνεν ἡ πρὸς τὰς δίκας μανία τῶν Ἀθηναίων, ἣν εἶχε σκώψει ἤδη ὁ Κρατῖνος, τόσῳ μᾶλλον συνηύξανε καὶ ἡ δύναμις τοῦ Κλέωνος. Καὶ δὴ εἶχε μὲν ἀπὸ μακροῦ ἐπινοηθῇ ἡ πρὸς πολιτικούς καὶ φατριαστικούς σκοποὺς χρῆσις τῶν δικαστηρίων διὰ τῆς ποινικῆς διώξεως ἐπιφανῶν ἀνδρῶν. Ἀλλὰ τώρα τὸ πρῶτον ἔλαβε μεγίστην ἐπίδοσιν τὸ ἔργον τῶν λεγομένων συκοφαντῶν, καὶ ἀπετελέσθη ἰδίᾳ τάξις ἀνθρώπων ἐξ επαγγέλματος συλλεγόντων ὕλην πρὸς κατηγορίαν καὶ συρόντων τοὺς συμπολίτας πρὸ τοῦ δικαστηρίου. Αἱ δὲ καταγγελίαι αὗται διηυθύνοντο ἰδίως κατὰ τῶν ἐξεχόντων ἐπὶ πλούτῳ, γένει ἢ ἰκανότητι καὶ διὰ ταῦτα παρεχόντων ἀφορμὴν εἰς ὑπονοίας, ἐπειδὴ οἱ καταγγέλλοντες ἤθελον νὰ ἐπιδειχθῶσιν ὡς ἐνζήλοι φίλοι τοῦ δήμου καὶ ἄγρυπνοι τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος φρουροί. Ὅσῳ δ' ἐμφανέστερον ἐξεδηλοῦντο τὰ τρωτὰ τοῦ πολιτεύματος, ὅσῳ θορυβωδέστεραι καὶ ἀκοσμότεραι ἀπέβαινον αἱ ἐκκλησίαι, ὅσῳ μᾶλλον ἡ φατρία τῶν σωφρόνων ἀπεσχίζετο ἀπὸ τοῦ μεγάλου πλήθους καὶ οἱ ἔχοντες μείζονα παίδευσιν ἀπεχώρουν ἀπὸ τῶν δημοσίων πραγμάτων, τόσῳ μᾶλλον φιλύποπτος ἐγίνετο ὁ δῆμος, τόσῳ μᾶλλον διεδίδετο ὁ φόβος περὶ προδοσίας, ἢ ἀνησυχία περὶ μελετωμένων ἀνατροπῶν. Ἀπανταχοῦ ὑπώπτευσεν σκευωρίας καὶ συνωμοσίας, καὶ οἱ δημαγωγοὶ προσεπάθουν νὰ πείσωσι τὰ πλήθη νὰ μὴ ἔχωσιν ἐμπιστοσύνην εἰς μηδένᾳ ἄρχοντα, μηδένᾳ ἐπιτετραμμένον, μηδεμίαν συνάρχιν, ἀλλὰ νὰ συζητῶσι τὰ πάντα ἐν πληθούσῃ ἐκκλησίᾳ καὶ νὰ κατέχωσιν αὐτὰ τὴν ὅλην διοίκησιν. Ἀπὸ τῆς καθολικῆς δὲ ταύτης δυσπιστίας ἔζων οἱ συκοφάνται καὶ ἐπωφελοῦντο αὐτήν, ὅπως ἐπιδεικνύωνται βρενθυόμενοι. Ἀφανεῖς νεανῖαι, ὧν τινες οὐδὲ καὶ Ἀθηναῖοι ἦσαν τὸ γένος, ἐπετίθεντο ἄνευ αἰδοῦς ἐναντίον τῶν

παλαιμάχων τῶν περσικῶν πολέμων ¹, καὶ στρατηγοὶ πολλαχῶς διακινδυνεύσαντες ὑπὲρ τῆς πόλεως καὶ ἀγαγόντες τὸν στόλον αὐτῆς εἰς τὴν νίκην κατεδιώκοντο ἐν τῷ γῆρα ὑπὸ κακοήθων κατηγόρων καὶ κατεδικάζοντο ὑπὸ τῆς ἡλιαίας. Ἐξησκειτο δὲ τὸ ἔργον τῶν συκοφαντῶν καὶ μόνον χάριν ἐπονειδίστου φιλοκερδείας ἐπέσειον τὴν ἀπειλὴν μηνύσεως, ὅπως δι' αὐτῆς ἐκβιάσῃ χρῆμα ἀπὸ ἐνόχων καὶ ἀθώων, ἐπειδὴ καὶ μεταξὺ ἐκείνων ὅσοι ἡσθάνοντο ἑαυτοὺς οὐδὲν πταίσαντας ὑπῆρχον πολλοὶ φοβούμενοι εἰπερ τι καὶ ἄλλο πολιτικὴν δίκην, ἅτε οὐδεμίαν ἔχοντες ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἡλιαίαν, ἥτις συχνότατα παρεσύρετο ὑπὸ παθῶν καὶ ὡς τὸ πλεῖστον ἐδίκαζε πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῆς συμφέρον.

Ἐν δὲ τῇ τέχνῃ ταύτῃ τῶν συκοφαντῶν αὐτὸς ὁ Κλέων ἦτο ἀριστοτέχνης, καὶ αὕτη ὑπῆρξε δι' αὐτὸν τῶν τελεσφορωτάτων τρόπων πρὸς ἰδρύσιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Αὕτη παρέσχεν εἰς αὐτὸν εὐκαιρίαν νὰ παραγκωνίσῃ πάντας τοὺς φαινομένους εἰς αὐτὸν ἐπικινδύνους, νὰ ποιήσῃ ἐκποδῶν ῥήτορας ἀντιφρονούντας καὶ νὰ κατὰστήσῃ εἰς αὐτοὺς τὸ πολιτεύεσθαι ἀηδές. Κατώρθωσε δὲ διὰ τῆς ἐπιβολῆς αὐτοῦ ἐπὶ τὸν δῆμον καὶ τῆς ἀκαθέκτου ὀρμῆς νὰ καταπλήξῃ πάντας καὶ ἐμβάλλῃ περὶ ἑαυτὸν τοιοῦτον φόβον, ὥστε οὐδεὶς ἐτόλμα νὰντιμετρηθῇ πρὸς αὐτὸν, πάντες δὲ δειλῶς καὶ ἀνελευθέρως ἐθεράπευον αὐτόν. Τὸ ὕψιστον τῶν Ἀθηναίων ἀγαθὸν, ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου, ἀφηρέθη κατ' οὐσίαν ἀπ' αὐτῶν. Καὶ διὰ τρόπων μὲν ἐντίμων ἦτο ἀδύνατος ἡ καταπάλασις αὐτοῦ, ἀλλ' ἦτο ἄλωτος διὰ χρημάτων, καὶ ἡδυνήθη νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν δύναμιν αὐτοῦ πρὸς ἀπόκτησιν μεγάλης περιουσίας².

Ἐπεδίωξε λοιπὸν ὁ Κλέων καὶ κατώρθωσεν ἐπιτυχῶς διὰ τῆς δραστηριότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἐμφύτου ἐν αὐτῷ δυνάμεως τοῦ λέγειν καὶ τοῦ ἄρχειν νὰ ἰδρύσῃ πάλιν ἀρχὴν ἐνὸς ἀνδρός,

¹ Ἰδε περὶ τῆς δίκης τοῦ παλαιμάχου Θουκυδίδου Ἀριστοφάνην ἐν Ἀχαρνέσιν στ. 702 καὶ Droysen ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ. Πρβλ. Sauppe De causis magnitudinis et labis Athenarum σ. 23

² Meier Opuscula aeademica Τόμ. Α' σ. 192.

ἥς ἄνευ εἶνε ἀδύνατος ἡ συντήρησις τῆς δημοκρατίας ἐν ἡμέραις χαλεπαῖς¹. "Οτε δ' ἔτυχε τοῦ σκοπομένου, μετέβαλε περί τινα τοὺς τρόπους. Ἀπεχώρησε μὲν ἐκ τῆς συντροφίας τῶν προτέρων ἐταίρων καὶ ἀπέκτησεν οὕτω τὸ δικαίωμα νὰ καταδιώκῃ ἔτι βιαιότερον πᾶσαν πρὸς πολιτικούς σκοποὺς μυστικὴν ἐταιρίαν. Ἄλλως δὲ ἡ ἰδία αὐτοῦ πολιτεία δὲν ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ ἔχῃ χρεῖαν τοιαύτης βοηθείας πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς, ἅτε μὴ ἐπιδιώκων ἀπωτέρους τινας σκοποὺς, πρὸς οὓς ἦτο ἀναγκαία ἡ σύμπραξις ἀπάντων τῶν στασιαστῶν, ἀπ' ἐναντίας δ' ἐπιζητῶν τὴν ὁσημέραι ἀσφαλεστέραν πρὸς ἑαυτὸν δέσμευσιν τοῦ μεγίστου μέρους τοῦ δήμου καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπιτηδειότατα ἐπωφελοῦμενος τὰ καθ' ἕκαστον ζητήματα τῆς ἡμέρας.

Ἐνεκα δὲ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Κλέωνος παρὰ τῷ δήμῳ ἡδύνατό τις νάναμένη, ὅτι θὰ ἡσθάνετο ἐπιβεβλημένον εἰς ἑαυτὸν ἀντιπροσωπεύσῃ τὰ συμφέροντα τῶν κατωτέρων τάξεων τῶν πολιτῶν, αἵτινες μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου δὲν εἶχον ἀπολαύσει τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν. Ἄλλὰ τοιαῦται προθέσεις αὐτοῦ δὲν δύνανται νάποδειχθῶσιν. Ἄν δὲ καθ' ὅλου δύναται νὰ γείνη λόγος περὶ πολιτικοῦ προγράμματος ἐν τῇ ὑψηλοτέρᾳ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως, ἐπιδιωκομένου ὑπὸ τοῦ Κλέωνος, τὸ πρόγραμμα τοῦτο συνίστατο κυρίως εἰς τοῦτο, ὅτι ἐζήτει νὰ καταστήσῃ ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος μᾶλλον ἀδύνατον τὴν εἰρηνικὴν λῆξιν τοῦ πρὸς τὴν Σπάρτην πολέμου καὶ ὁσημέραι μᾶλλον ἀνήκεστον τὴν μεταξύ τῶν ἐλληνίδων πόλεων διάσπασιν. Ἄλλ' ὁ Κλέων οὐδαμῶς ἐμερίμνα περὶ ἐκείνων εἰς ἃ κυρίως ἔπρεπε νὰ στραφῇ ἡ προσοχὴ πολιτευτοῦ τοιοῦτον ἔχοντος πρόγραμμα, περὶ τῆς διὰ παντὸς δῆλα δὴ τρόπου ἐνισχύσεως τῆς εὐρωστίας τῆς πολιτείας, περὶ τῆς διὰ συνετῆς διοικήσεως συγκρατήσεως τῶν πόρων τῶν ἀναγκαίων πρὸς τὸν πόλεμον καὶ

¹ Ὁ Κλέων εἶνε ὁ διάδοχος τοῦ Περικλέους, ἅτε καὶ αὐτὸς ἐπιδιώξας ἀρχὴν ἰδίαν καὶ κατορθώσας νὰ τύχῃ τοῦ ποθομένου. Τὴν δὲ μεταξύ τῶν δύο ἀνδρῶν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν ἀπόστασιν, ἣν ἠγωνίσθησάν τινες ἐν τοῖς νέοις χρόνοις νὰ εξαλείψωσιν, ἐξαίρει ὀρθότατα δὲ Walliehs Thukydides und Kleon. Πρόγραμμα τοῦ γυμνασίου Flensburg. 1866.

περὶ ἐμπεδώσεως τῶν θεμελίων τῆς δυνάμεως τῆς πόλεως. Ἀντὶ δὲ τούτων πάντων ἐξησθένιζε τὰς Ἀθήνας, ἀνυψόνων ἐν τοῖς δεινοτάτοις χρόνοις τοῦ πολέμου τὸν δικαστικὸν μισθὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡ χάριν αὐτοῦ ἐτησία δαπάνη ἡδύνατο νὰ ὑπολογισθῇ εἰς ἑκατὸν πεντήκοντα τάλαντα, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς ὀκτακοσίας ἐβδομήκοντα πέντε χιλιάδας φράγκων, ἐν ᾧ τὸ ποσὸν τῶν ἐτησίων προσόδων ἀρχομένου τοῦ πολέμου ἀνῆρχετο εἰς μόνον χίλια τάλαντα. Κατ' ἀκολουθίαν δ' ἐπεζητήθη ἡ διὰ παντὸς τρόπου ἐπαύξησης τῶν φόρων τῶν συμμάχων. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἀδύνατον ἄνευ ἀνηλεοῦς τρομοκρατίας, ἥτις ἐπηύξανε μὲν κατ' ἐπίφασιν τὴν δύναμιν τῆς πόλεως, ἀλλὰ πράγματι συνεκλόνει αὐτὰ αὐτῆς τὰ θεμέλια, καὶ δὴ ἐν χρόνοις καθ' οὓς ἡ πολιτεία περιεπλέκετο ὀσημέραι μᾶλλον εἰς τοὺς κινδύνους τοῦ ὀλεθρίου πολέμου.

Ὁ Κλέων δὲν ἦτο μὲν δυνατὸν νάπαταῖται περὶ τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων, ἀλλ' οὐδαμῶς ἐφρόντιζε, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, νὰ καταστήσῃ ταύτην σαφῇ εἰς τοὺς πολίτας, ὅπως ἀξιῶσῃ ἀνάλογον ἐπίτασιν τῶν δυνάμεων καὶ ἐθελουσίαν, τοῦθ' ὅπερ ὤφειλε νὰ εἶνε τὸ καθῆκον πολιτικοῦ ἡγέτου εὐσυνειδήτου. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἡπάτα τὰ πλήθη τῶν πολιτῶν περὶ τῆς δυνάμεως τῆς πόλεως καὶ παρῆγεν αὐτὰ πείθων νάπολαύωσι τῶν πόρων αὐτῆς καὶ τῶν ἀπὸ τῆς ἀπεριορίστου αὐτῆς ἀρχῆς ὠφελημάτων. Συνετῆρει τὸν πολεμικὸν αὐτῶν ζῆλον προβάλλων εἰς αὐτοὺς τὴν ἐκνίκησιν τῶν ἀντιπάλων ὡς βεβαίαν ἐπιτυχίαν καὶ μετ' αὐτῆς συγχρόνως νέας ἐπαυξήσεις τῶν ὠφελημάτων αὐτῶν καὶ ἀπολαύσεων. Χρησμοὶ ἐτέθησαν εἰς κυκλοφορίαν, ἐν οἷς ἐγίνετο λόγος περὶ καθυποτάξεως τῆς συμπάσης Πελοποννήσου καὶ περὶ δικαστικοῦ μισθοῦ πέντε ὀβολῶν, ὅστις ἔμελλέ ποτε νὰ περιέλθῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἐξ Ἀρχαδίας¹. Τοιοῦτον ἦτο τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Κλέωνος, καὶ πρὸς ἐκπλήρωσιν αὐτοῦ δὲν ἐχρειάζετο τὴν ὑποστήριξιν πολιτικῶν ἐταίρων, ἐπειδὴ ἦτο καθ' ἑαυτὸ ἀσπάσιον εἰς τὸ μέγα πλῆθος.

¹ Ἀριστοφάνους Ἰππ. στ. 797 καὶ σχόλια ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ.

Ἀπέστη δὲ ὁ Κλέων τῶν προτέρων αὐτοῦ φίλων καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι τώρα ἤθελε νὰ παραστῇ πρὸ τοῦ δήμου ἀσφαλέστερος περὶ ἑαυτοῦ καὶ ἔχων μείζονα συνείδησιν τῆς ἰδίας δυνάμεως καὶ νὰ καταστήσῃ αἰσθητὴν τὴν ἀπόστασιν μεταξὺ ἑαυτοῦ καὶ ἐκείνων οἵτινες πρότερον εἶχον ὑπάρξει ὅμοιοι αὐτῷ ἐν τῇ κατὰ τοῦ Περικλέους ἀντιπολιτεύσει. Αὐτὸς δ' ἐκεῖνος εἶχε μελετήσῃ πολλὰς ιδιότητας τοῦ Περικλέους ὥς ἐμιμεῖτο κατὰ τὸν ἴδιον αὐτοῦ τρόπον. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἐπὶ τοῦ βήματος ἦτο περὶ πάντα ὅλως διάφορος ἐκεῖνου. Καὶ δὴ ὁ μὲν Περικλῆς παρίστατο ἐνώπιον τοῦ δήμου ἀκλόνητος πάντοτε καὶ ἀμετάβλητος, καὶ διετῆρει καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐξάψει τοῦ λόγου φωνὴν ὁμοίαν καὶ στάσιν ἡρεμωτάτην οὕτως, ὥστε καὶ αὐταὶ τοῦ ἱματίου αἱ πτυχαὶ ἔμενον ἀμεταβλήτως αἱ αὐταί· ὁ δὲ Κλέων δημηγορῶν ἐκινεῖτο βιαίως ἄνω καὶ κάτω, γυμνῶν μὲν τοὺς βραχίονας δίκην παλαιστοῦ, ἀναρρίπτων δὲ τὸ ἱμάτιον τῇδε κάκεισε καὶ ἐντείνων τὴν βροντώδη φωνὴν μέχρι τοῦ ἐσχάτου ὀρίου. Καὶ ὁ μὲν Περικλῆς ἦτο πρότυπον ἡρεμίας διὰ τοὺς συμπολίτας, ἅτε κατὰ πᾶσαν δημοσίαν συζήτησιν ἀπαιτῶν τὴν μεγίστην σύνεσιν καὶ προμελέτην, ὁ δὲ Κλέων τότε μάलिστα εἶχε καλῶς, ὅτε ὁ δῆμος εὕρισκετο ἐν πυρετώδει συγκινήσει καὶ μετεχειρίζετο πάντα τρόπον πρὸς αὔξησιν καὶ ἐνίσχυσιν αὐτῆς. Ὁ μὲν Περικλῆς εἶχε πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτὰ τὰ πράγματα· τοῦ δὲ Κλέωνος ἡ μεγάλη δεξιότης συνίστατο εἰς τὴν διὰ κατηγορίας τῶν ἀντιπάλων ἀνύψωσιν ἑαυτοῦ. Ὁ μὲν Περικλῆς ἐζήτηε νὰ κατορθώσῃ τὸ ποθοῦμενον διὰ λόγων πειστικῶν καὶ νὰ διαλύσῃ τὴν ἐπίδρασιν παθῶν ἀορίστων· ὁ δὲ Κλέων ἐπωφελεῖτο τὴν εὐπιστίαν τοῦ μεγάλου πλήθους, ὅπως κινή τὴν βιαιοτάτην αὐτοῦ συγκίνησιν διὰ παντοίων ἐρεθιστικῶν ἀγγελμάτων, ἰδίως δὲ διὰ προφητειῶν, πλαστῶν χρησμῶν καὶ τῶν τοιούτων. Ὅσῳ δὲ μᾶλλον παράφορα ἦσαν τὰ πάθη, τόσῳ ἀσφαλέστερον ἐκράτει τοῦ δήμου, τόσῳ μᾶλλον ἡσθάνετο ἑαυτὸν ὡς τὸν ἐκ φύσεως ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ καὶ μετὰ πολὺ μείζονος πεποιθήσεως περὶ τῆς νίκης ἢ φωνῇ αὐτοῦ ἐδέσποζε τοῦ θορυβώδους πλήθους. Ἀλλ'

οὐχ ἦττον ὁ Κλέων εἶχεν ἱκανὴν σύνεσιν, ὅπως μεταχειρίζεται καὶ ἐκεῖνα τὰ μέσα ὧν εἶχεν αὐτὸς διαγνώσει τὴν τελεσφόρον παρὰ τοῦ Περικλέους χρῆσιν. Τὴν δ' ἔκτακτον αὐτοῦ δεξιότητα μαρτυρεῖ τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἐλάλει πάντοτε τάρεστά εἰς τὸν δῆμον, ὅμοιος πρὸς πονηρὸν δεῦλον κατορθοῦντα νὰ δεσπόζη τοῦ ἰδιοτρόπου κυρίου, ἀλλ' ἔλεγεν εἰς αὐτὸν ἐνίοτε καὶ πικρὰς ἀληθείας καὶ ἐγίνωσκε κατὰ τὰς περιστάσεις νὰ προσλαμβάνη μετ' ἐπιτυχίας τὸ ὕψος τῆς ῥητορείας τοῦ Περικλέους. Πρὸς τοῦτο δὲ παρέσχον εἰς αὐτὸν ἰδιαζόντως ἐπιτηδείαν εὐκαιρίαν τὰ κατὰ τοὺς Μυτιληναίους.

“Ὅτε ἤχθησαν εἰς Ἀθήνας οἱ αἰχμάλωτοι, κατεῖχε τὰ πλήθη ἐν καὶ μόνον αἰσθημα, ἡ δίψα τῆς ἐκδικήσεως, μηδενίζουσα πᾶσαν ἄλλην λογικὴν σκέψιν. Πάντων δὲ ἡ μανία ἐστρέφετο κυρίως ἐναντίον τοῦ Σαλαίθου. Περὶ τούτου οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ προβάλῃ λέξιν ἐπιεικειᾶς ἢ ὑπολογισμοὺς συνέσεως, καίτοι ὁ ἐπιφανὴς Σπαρτιάτης κρατούμενος ὡς ἔμμερος ἠδύνατο νὰ ποβῇ τὰ μάλιστα ὠφέλιμος καὶ αὐτὸς δὲ ὑπεδείκνυε προσδοκίας περὶ διασώσεως τῶν Πλαταιέων, ἂν ἐχαρίζετο εἰς αὐτὸν ἡ ζωὴ. Διὸ ἐφονεύθη πάραυτα. Περὶ δὲ τῶν Μυτιληναίων ἔγεινε σύσκεψις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ πολλαὶ ὑπεβλήθησαν προτάσεις. Καὶ ἀπὸ τινων μὲν ἠκούσθησαν λόγοι συγγνώμης, ἄλλοι δὲ ἀπήτησαν ὅπως φονευθῶσι μὲν ἅπαντες οἱ δυνάμενοι φέρειν ὅπλα ἄνδρες τῆς νήσου, οἱ δὲ λοιποὶ κάτοικοι ἐξανδραποδισθῶσι. Τὴν δὲ γνώμην τῶν πρώτων ἀντεπροσώπευσε Διόδωτος ὁ Εὐκράτους, ὁ ῥήτωρ τῶν σωφρόνων, οἵτινες ἤθελον νὰ γείνη διάκρισις μεταξὺ ἀθώων καὶ ἐνόχων.

Πράγματι ἦτο γνωστὸν, ὅτι ἐν Μυτιλήνῃ μόνον οἱ ἄρχοντες εἶχον κινήσει τὴν ἀποστασίαν, ὅτι δὲ οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων ἦσαν παντελῶς ἀμέτοχοι αὐτῆς καὶ ὅτι μάλιστα οὗτοι ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ὠπλίσθησαν ἠνάγκασαν τοὺς ἄρχοντας νὰ προβῶσιν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐκαστος δὲ ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ, ὅτι ἡ σκέψις αὕτη ἔμελλε νὰ κρατήσῃ καὶ ἐν μέσῳ αὐτοῦ τοῦ ἐμπαθεστάτου ἐξερεθισμοῦ καὶ νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τὰς ἀπο-

φάσεις τοῦ δήμου. Ἀλλὰ συνέβη ὅμως τὸ ἐναντίον. Ὁ Κλέων εἶχε δώσει τὸ σύνθημα, καθ' ὃ ἔπρεπε νὰ ἐφαρμοσθῇ ὁ στρατιωτικὸς νόμος ὠμότατα καὶ ἄνευ τῆς παραμικρᾶς ἐπεικειᾶς. Δευτέρα ὁμοία ἀποστασία ἠδύνατο νὰ καταστρέψῃ τὴν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων καὶ πάντα τὰ ὑπ' αὐτῆς παρεχόμενα εἰς τοὺς πολίτας ὠφελήματα. Διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ δοθῇ φοβερὸν παράδειγμα καὶ μηδεμία νὰ γείνῃ διάκρισις μεταξὺ τῶν Μυτιληναίων¹. Ἡ δὲ ἀπόφασις αὕτη ἐψηφίσθη, καὶ ἀμελλητὶ ἀπεστάλη ἡ τριτῆρης ἥτις ἀνέμενε κατὰ πάντα ἔτοιμος ἐν Πειραιεῖ, ὅπως ἀνακοινώσῃ εἰς τὸν Πάχλητα τὰς δεούσας ὁδηγίας.

Ἀλλὰ μόλις διελύθη ἡ ἐκκλησία, καὶ παρετηρήθη μεταστροφή τῆς κοινῆς γνώμης. Πολλοὶ ἐκείνων ὅσοι δὲν ἔσχον ἐν τῇ θυελλώδει ἐκκλησίᾳ θάρρος καὶ δύναμιν νὰκούσωσι τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως αὐτῶν μείναντες μόνοι καθ' ἑαυτοὺς ἐνεφορήθησαν σκέψεων ἡρεμωτέρων καὶ κατελήφθησαν ὑπὸ τρόμου ἐπὶ τῇ συμμετοχῇ εἰς τὸ τερατωδέστατον διάβημα.

Καὶ οἱ μὲν ἡγέται τῆς μειονοψηφίας ἐπωφελήθησαν τὰς διαθέσεις ταύτας. Οἱ δὲ παρόντες ἐν Ἀθήναις πρέσβεις τῶν Μυτιληναίων συνηνώθησαν πρὸς αὐτοὺς μετὰ μεγίστης δραστηριότητος, καὶ οὕτω κατωρθώθη νὰ πεισθῶσιν οἱ πρυτάνεις ὅπως καλέσωσι τὸν δῆμον τὴν ὑστεραίαν εἰς νέαν ἐκκλησίαν, καίτοι ἀντέκειτο εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν Ἀθηναίων νέα ἐπιψήφισις περὶ ζητήματος ψηφισθέντος ἤδη ὑπὸ τοῦ δήμου. Ἡ δὲ νέα συζήτησις ὑπῆρξεν ἐπίθεσις ἐναντίον τῆς παντοδυναμίας τοῦ Κλέωνος, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ καταβάλλῃ ὅλην τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ὅπως ὁ δῆμος ἐμμείνῃ εἰς τὴν πρώτην ἀπόφασιν. Συγχρόνως δ' ἠναγκάσθη νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν κατάλληλον ἐκείνην εὐκαιρίαν, ὅπως ἐπιδειχθῇ ὡς ἀμύντωρ τῶν νόμων, παραστήσῃ τὴν ἀπὸ τῆς γνώμης αὐτοῦ ἀπόστασιν ὡς ἀδυναμίαν καὶ ἀστασίαν καὶ κακίαν τοὺς ἀξιοῦντας ὅτι ἦσαν σοφοὶ ὡς παράγοντας τὰ πλήθη.

¹ Τὴν αὐστηρότητα αὐτοῦ ἐδικαιολόγει ὁ Κλέων, ἰσχυρίζομενος, ὅτι ἕκαστος δῆμος εἶνε ὑπεύθυνος ἐπὶ τῇ κυβερνήσει αὐτοῦ. *Θουκυδίδου* III, 37 x. ε.

Κατέδειξε δὲ, καθ' ἃ εἶπεν, ἐκ νέου ἦν καὶ ἄλλοτε ἐξέφερε γνώμην, ὅτι ἀδύνατον εἶνε δημοκρατία νὰ ἄρχῃ ἐτέρων, ἐπειδὴ οὐδὲν εἶνε ἀσυνετώτερον τῆς εἰς τοὺς συμμάχους ἐφαρμογῆς τῆς ἀφοβίας καὶ τοῦ ἀνεπιβουλεύτου τῶν συμπολιτῶν πρὸς ἀλλήλους. Πρέπει νὰ ἔχωσι τὸ θάρρος νὰποστῶσι πάσης χάριτος καὶ παντὸς οἴκτου. Ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ Αἰγαίῳ εἶνε τυραννίς, οἱ δὲ λεγόμενοι σύμμαχοι οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἐχθροὶ ἐπιβουλεύοντες. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, οὐδεμιᾶς θὰ τύχωσιν εὐγνωμοσύνης δι' ἐπιεικείας καὶ πραότητος· τὸ δὲ χερίστον πάντων εἶνε τὸ φέρεσθαι μαλακῶς καὶ ἢ περὶ τὰς ἀποφάσεις ἀβεβαιότης. Οἱ νόμοι, εἶπεν, ἀπαγορεύουσι σωφρόνως τὴν ἀναθεώρησιν τῶν ἐψηφισμένων· ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀφροντιστοῦσι περὶ τῶν ἐθῶν καὶ τῶν νόμων, θεωροῦντες ἑαυτοὺς σοφωτέρους καὶ συνετωτέρους ἢ ὥστε νὰ ἐμμένωσιν εἰς τὰ τοιαῦτα. Ἀλλ' ἡ πόλις θὰ ᾔτο εὐτυχεστέρα ἢ ἦσαν ὀλιγώτερον σοφοί, ἀπ' ἐναντίας δὲ πιστότεροι εἰς τοὺς νόμους. Προτιμότεροι εἶνε χεῖρονες νόμοι μὴ μετακινούμενοι ἢ νόμοι καλῶς ἔχοντες, ἀλλ' ἀκυρούμενοι. «Ἐγὼ μὲν οὖν ὁ αὐτός εἰμι τῇ γνώμῃ», εἶπεν ἔπειτα σφετεριζόμενος ἔκφρασιν ἥτις, ἐκφερομένη ὑπὸ τοῦ Περικλέους, συνεπήγετο πολλάκις ἰσχυράν αἴσθησιν. Ἀλλ' ὑμεῖς οἱ Ἀθηναῖοι, προσέθηκε, παρασύρεσθε πάλιν εἰς πλάνην μετὰ τὴν διάγνωσιν τοῦ ὀρθοῦ, ἐπειδὴ συνειθίζετε νὰ γίνησθε θεαταὶ τῶν λόγων καὶ ἀκροαταὶ τῶν ἔργων καὶ ἡ τέχνη τῶν λόγων εἶνε ἢ ἀπασχολοῦσα ὑμᾶς, ὅχι δὲ ἡ θέσις τῶν πραγμάτων. Οἱ Μυτιληναῖοι ἄνευ οὐδενὸς λόγου κατήρξαντο τῆς ἀδικωτάτης ἀποστασίας καὶ ἐπειράθησαν τὰ πάντα πρὸς καταστροφὴν τῆς ὑμετέρας πολιτείας. Διὰ τοῦτο πρέπει καὶ αὐτοὶ νὰ κολασθῶσιν ἀξίως τῆς ἀδικίας. Ἐπιεικεία καὶ οἶκτος θὰ ἔχωσιν ὡς μόνον ἐπακόλουθον νέαν ἀποστασίαν καὶ νέαν ἀπώλειαν ἀνδρῶν καὶ χρημάτων. Ἀλλὰ μετὰ τὴν νίκην τῶν δολερῶν ὑμῶν ἐχθρῶν ὅς πληρώσητε βαρέα τἀντίποινα τῆς ὑμετέρας πραότητος¹.

¹ [Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ δημηγορίᾳ ὡς καὶ ἐν ἄλλαις εἰλημμέναις ἐκ τοῦ Θουκυδίδου ὁ Κούρτιος, ὡς καὶ ἄλλαχού ἐλέχθη, ἀποδίδει ἐλευθερώτερον τὸ νόημα τοῦ συγγραφέως, μὴ ἐμμένωσιν πάντοτε πιστὸς εἰς τὰ καθ' ἕκαστα].

Εἰς τὴν μετ' ἀγχινοίας ἐσταθμημένην ταύτην δημηγορίαν, δι' ἧς ἐπετιμᾶτο μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον ὁ δῆμος, ἀλλὰ πράγματι μόνον ἢ ἐν αὐτῷ δίψα ἐκδικήσεως καὶ τὸ μῖσος αὐτοῦ ἐκολακεύτο, ἀντετάχθη ἀρρενωπῶς καὶ σθεναρῶς ὁ Διόδotos, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην ἐκκλησίαν ἀγορεύσας κατὰ τοῦ Κλέωνος. Οὐχὶ δὲ μετ' ἐκφράσεων δεδανεισμένων ἐκ τῆς ῥητορείας τοῦ Περικλέους, ἀλλ' ἐν αὐτῷ αὐτῆς τῷ πνεύματι κατέδειξε τὴν εὐβουλίαν ὡς τὴν σωτηρίαν τῆς πολιτείας καὶ ἐχαρακτήρισε τοὺς ἐξωθοῦντας τὸν δῆμον εἰς πράξεις ἀσυνέτους ὡς ἐχθροὺς τῆς πόλεως, συμβουλευόντας μὲν τοιαῦτα, ὥστ' ἐφοβοῦντο τὴν ἀκριβῆ αὐτῶν ἐξέτασιν, προσφεύγοντας δ' εἰς τὸ μέσον θρασείας συκοφαντίας, ὅπως ἐκδιώκωσιν ἀπὸ τοῦ βήματος πάντας τοὺς ἔχοντας ἀντίθετον γνώμην πολιτευτάς. Ὁ Διόδotos δὲν θέλει νὰ ὑπερασπισθῇ τοὺς Μυτιληναίους, δὲν θέλει νὰ κινήσῃ τὸν ἔλεον. Οὐδὲ πρέπει τὸ προκείμενον θέμα νὰ κριθῇ ὡς κοινὴ τις δίκη, ἀλλ' ὡς ζήτημα πολιτικόν, ὅπερ πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἄνευ μίσους καὶ πάθους. Ἐν γένει δὲν πρόκειται περὶ μεμονωμένης ἀποφάσεως, ἀλλὰ περὶ τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος τῆς πολιτείας ἐν συνόλῳ καὶ περὶ τοῦ ἐν τῷ μέλλοντι χρησίμου. Ἡ δὲ περὶ ἐκφοβήσεως τῶν συμμάχων θεωρία τοῦ Κλέωνος εἶνε κατὰ τὸν Διόδοτον στρεβλὴ καὶ πολιτικῶς ἀσύνετος. Ἀμετρος αὐστηρότης δὲν θάποτρέψῃ νέας ἀποστασίας, ἀλλὰ θάγάγῃ εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ τὴν μὲν ἄμυναν μᾶλλον ἀπονενωμένην, τὴν δὲ καθυπόταξιν δαπανηροτέραν καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν συμμάχων, ὧν ἡ εὐημερία εἶνε τὸ θεμέλιον τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, ἔτι τελειότεραν. Διὰ μὲν τοῦ μίσους καὶ τοῦ πάθους θάπαλλοτριωθῶσιν ἀπανταχοῦ τῶν συμπαθειῶν τῶν ἀττικίζόντων· δικαιοσύνη δὲ καὶ μεγαλοφροσύνη εἶνε ὁ μόνος τρόπος πρὸς ἀποφυγὴν νέων ἀποστασιῶν¹.

¹ Ἐν μέσῳ δὲ δεινῆς ταραχῆς, γενομένης τέλος χειροτονίας,

¹ Θουκυδίδου III, 48-48. Τὸν εὐγενῆ Διόδοτον γινώσκωμεν μόνον ἐκ τοῦ παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ λόγου αὐτοῦ, ἐν ᾧ ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικὸς ἔστησεν ἀθάναντον αὐτοῦ μνημεῖον, Ἴδε καὶ Wallichs [Thukydides und Kleon] σ. 7 κ. ε.

ἐνίκησε διὰ μικρᾶς διαφορᾶς ἡ γνώμη τοῦ Διοδότου. Ἡ πατρία τῶν σωφρόνων κατεπάλαισε κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὴν τρομοκρατίαν τοῦ δημαγωγοῦ καὶ ἀπῆλλαξε τὴν συνείδησιν καὶ τὴν τιμὴν τῆς πόλεως ἀπὸ φοβεροῦ αἵματηροῦ ἄγους. Ἀλλὰ τότε παρέστη ἡ ἀνάγκη, ὅπως κατορθωθῇ πράγματι ἡ ἐκτέλεσις τῆς ὑπὲρ τῶν καταδεδικασμένων νέας ἀποφάσεως. Ὁ κίνδυνος ἦτο μέγας ἡ τριήρης εἰς ἣν εἶχε δοθῇ ἡ ἐντολὴ τῆς ἀνακοινώσεως τῶν περὶ σφαγῆς διαταγῶν εἶχεν ἐκπλεύσει ἤδη πρὸ εἴκοσι καὶ τεσσάρων ὥρων. Διὸ ἔπραξαν πᾶν ὅτι ἦτο δυνατόν· οἱ δὲ πρέσβεις τῶν Μυτιληναίων παρέσχον εἰς τὸ πλήρωμα τῆς ἀποσταλείσης δευτέρας τριήρους ἐφόδια, ἔδωκαν ὑποσχέσεις μεγάλων ἀμοιβῶν καὶ κατώρθωσαν τὴν καθ' ὅλον τὸν μέχρι Λέσβου πλοῦν ἀδιάκοπον κωπηλασίαν τῶν ἐπὶ τῆς τριήρους. Ὁ δὲ καιρὸς ὑπῆρξεν εὐνοϊκός, καὶ, ἐπειδὴ οἱ ἄνδρες τῆς πρώτης τριήρους εἶχον ἐπιδείξει κατ' εὐτυχίαν ὀλιγωτέραν σπουδὴν, ἐπετεύχθη ὅπως τὸ ἄγγελμα τῆς χάριτος ἀφίχθῃ ἐγκαίρως καὶ διασωθῇ ἡ ζωὴ πολλῶν χιλιάδων ἀθῶων Μυτιληναίων.

Ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν διάσωσιν ταύτην ἡ ἔκβασις τοῦ λεσβιακοῦ πολέμου ὑπῆρξεν ἱκανῶς αἵματηρά, ἅτε θανατωθέντων [ἐν Ἀθήναις] χιλίων καὶ πλέον συνωδὰ τῇ προτάσει τοῦ Κλέωνος. Ἦσαν δὲ πάντες ἐκεῖνοι ὅσοι εἶχον διοικήσει τὰ τῆς πόλεως καὶ ἐθεωροῦντο αἰτιώτατοι τῆς ἀποστασίας, ὧν ἐκλιπόντων συνεξέλιπεν ἅπανα ἡ ἀριστοκρατία τῆς Μυτιλήνης¹. Ἡ δὲ νῆσος ὑπέστη τὰ ἐπακόλουθα τῆς νίκης τῶν Ἀθηναίων. Καὶ δὴ πᾶσαι μὲν αἱ νῆες παρεδόθησαν, τὰ δὲ τείχη καθηρέθησαν, ἡ δὲ γῆ πλὴν τῆς Μηθύμνης, ἣτις διετήρησε τὴν αὐτονομίαν καὶ τὸν στόλον, δημευθεῖσα διενεμήθη εἰς τρις χιλίους κλήρους, ὧν τριακόσιοι μὲν ἀνετέθησαν εἰς τοὺς θεοὺς ὡς δεκάτη, οἱ δὲ λοιποὶ ἀνεδόσθησαν εἰς Ἀθηναίους κληρούχους. Ἀλλ' οὐχ ἥττον ἔμειναν οἱ ἀρχαῖοι κύριοι ἐν ταῖς γαίαις αὐτῶν, ἀποτίνοντες εἰς τοὺς νέους γαιοκτήμονας ἐτήσιον μίσθωμα δύο μνῶν, ἀντιστοιχοῦσων πρὸς

¹ Περὶ τῶν χιλίων ἐν Μυτιλήνῃ ἰδεε Herbst [Der Abfall Mytilene's] σ. 13.

ἐκατὸν ὀγδοήκοντα ἐπτὰ περίπου φράγκα, [ὧν ὀκταπласία πρέπει νὰ θεωρηθῇ σήμερον ἡ σχετικὴ ἀξία]. Καὶ μέρος μὲν τῶν Ἀθηναίων ἔμεινεν ἐκεῖ πρὸς φύλαξιν ὡς φρουρά, οἱ δὲ πλεῖστοι ἐπέστρεψαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐκαρποῦντο ἐν τῇ πόλει τὸ εἰσόδημα τῶν ὑπερποντίων αὐτῶν κτήσεων. Ἰκαναὶ δὲ πόλεις τῆς τρωικῆς παραλίας, τῆς λεγομένης Ἀκτῆς, ὧν ἐκράτουν πρότερον οἱ Μυτιληναῖοι, εἰσπράττοντες ἐξ αὐτῶν φόρον, προσεχώρησαν ὡς αὐτόνομοι πόλεις εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν καὶ ἐπλήρουν φόρον εἰς τοὺς Ἀθηναίους¹.

Οἱ δὲ Πελοποννήσιοι μόνην παραμυθίαν ἐπὶ τῇ συμφορᾷ τῆς Μυτιλήνης καὶ τῇ ἐξ αὐτῆς ἀπορρεοῦσα δι' αὐτοὺς καταισχύνη εἶχον τὴν προσδοκίαν τῆς ἐπικειμένης ἀλώσεως τῶν Πλαταιῶν.

Διακόσιοι Πλαταιεῖς καὶ εἰκοσιπέντε Ἀθηναῖοι εἶχον ἐγκαταμείνει ἐν τῇ πόλει καὶ συνεκρατήθησαν ἐν αὐτῇ μέχρι τοῦ θέρους. Ἀλλὰ τότε ἐξέλιπον τὰ τελευταῖα τῶν ἐπιτηδείων, καὶ οὐδαμῶθεν ἐφαίνετο βοήθεια. Εὐλόγως δυνάμεθα νὰ ἐρωτήσωμεν ἄλλὰ διὰ τίνα λοιπὸν λόγον οἱ Ἀθηναῖοι οὐδὲν ἔπραττον, ὅπως σώσωσι τοὺς ἀτυχεῖς, οἵτινες μόνον ἐπὶ τὴν ἐπηγγελημένην τῶν συμμα-

¹ *Θουκυδίδου* [III], 50. Ἡ ὅλη νῆσος, ἔχουσα ἐπιφάνειαν περίπου δέκα τετραγωνικῶν χιλιομέτρων, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἐν τέταρτον τῆς ἐπιφανείας τῆς Ἀττικῆς τῆς ἐκτάσεως δὲ ταύτης κατέχει ἡ Μήθυμνα τὸ ἐν πέμπτον περίπου. Ἡ δὲ κτηματικὴ περιουσία, ἥς κύριοι ἦσαν ὡς τὸ πλείστον οἱ ὀλιγαρχικοὶ, διαιρεθεῖσα εἰς τρεῖς χιλίους κλήρους, ἔγεινε κτήσις τῶν κληρούχων καὶ τῶν θεῶν. Καὶ οἱ μὲν ἐν τῇ νήσῳ ἐναπολειφθέντες ἰθαγενεῖς κάτοικοι ἀπέβησαν ἐκμισθωταὶ τῶν ἰδίων αὐτῶν κτημάτων. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι κληροῦχοι ἐλάμβανον ἐτησίως διακοσίας δραχμὰς, αἵτινες ἐχρησίμευον ἀντὶ ἐπιδόματος εἰς τοὺς ἀπόρους πολίτας. Πρὸς τὸ συμφέρον δὲ αὐτῶν διεργουμένη ὁ ὅλος θεσμός, καθ' ὃν οἱ νέοι πόροι δὲν εἰσέρρουσαν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἰδε *Herbst Jahresbericht über Thukydides* ἐν τῷ *Philologus* Τόμ. XLII, σ. 723. Ὁ *Holzappel* (ἐν τῷ *Rheinisches Museum* Τόμ. XXXVII, σ. 448) ἀποδίδεται χάσμα παρὰ τῷ *Θουκυδίδῃ*, ἐν ᾧ περιέχεται περιοριστικὴ διάταξις, ἐπειδὴ ἄλλως κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ *Müller-Strübing* ὑπολογισμὸν τὸ μίσθωμα θὰ ἦτο λίαν μικρὸν καὶ ἡ ὅλη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διάταξις τῶν κατὰ τὴν ἄλυσαν Μυτιλήνην θὰ ἦτο πολιτικῶς ἀσύνετος. Ἀλλ' ἀντίθετον γνώμην ἐξέφρασεν ὁ *Stahl* (*Rheinisches Museum* Τόμ. XXXVIII, σ. 143) πρὸς ὃν ἀντιπεφύλλθεν ὁ *Holzappel* (αὐτόθι σ. 674). Ἐκ δὲ τῆς ἐπιγραφῆς ἐν τῷ *Corpus Inscriptionum Atticarum* Τόμ. IV, ἀρ. 96 μαρτυρεῖται, ὅτι ἡ Μυτιλήνη ἐξηκολούθησε διατηροῦσα καὶ ἐν τῷ μελλόντι ποιᾶν τίνα ἀνεξαρτησίαν.

χων αὐτῶν ἐκείνων ἐπικουρίαν θαρροῦντες εἶχον ἀποκρούσει πάσας τὰς εὐνοϊκὰς προτάσεις τοῦ Ἀρχιδάμου; Μὴ δὲν διέθετον οἱ Ἀθηναῖοι ἡπειρωτικὴν στρατιὰν δεκατριῶν χιλιάδων ὁπλιτῶν καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ εἰσβάλωσι καθ' ἕκαστον ἔτος εἰς τὰ Μέγαρα; Ἦτο λοιπὸν ἀδύνατος εἰς αὐτοὺς ἡ διάσωσης τῶν πολιτῶν καὶ ἐν ἡ περιπτώσει δὲν θὰ κατάρθονον νὰ ὑπερασπίσωσι τελεσφόρως αὐτὴν τὴν πόλιν;

Ἀληθῶς ἡ ἀπραξία τῶν Ἀθηναίων ἐξηγεῖται μόνον ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι πάντοτε μονομερῶς ἔστρεφον τὴν προσοχὴν πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ ὥς ἐκ τούτου εἶχον ἀποβάλλει τὸ ἔθος νὰ ἐπιχειρῶσι τι τολμηρὸν κατὰ γῆν. Ἄλλως δὲ μόνιμον ἡπειρωτικὴν στρατιὰν δὲν εἶχον, καὶ διὰ τοῦτο παρίστατο πρὸς πᾶσαν ἐκστρατείαν ἀνάγκη καταλλήλου διαθέσεως τοῦ δήμου καὶ ἀφορμῆς ἐπείγουσης· ἡ δὲ συναίσθησις ἡθικῶν ὑποχρεώσεων, οἷαι αἱ ἐν τῷ ζητήματι τῶν Πλαταιῶν κρατοῦσαι, ἐτίθεντο ἐν ταῖς δημοκρατικαῖς Ἀθήναις, οἷαι ἦσαν νῦν, ὁσημέραι μᾶλλον ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ. Προσετίθεντο δὲ εἰς τούτους τοὺς λόγους τὰ πονηρὰ διδάγματα τῆς πείρας τῆς ἐξαγομένης ἐκ τῶν εἰς τὴν Βοιωτίαν στρατειῶν. Ἄλλως δὲ καὶ οἱ Θηβαῖοι βεβαίως ἔπραξαν πᾶν ὃ τι δυνατόν, ὅπως δυσχεράνωσι πᾶσαν ἀποστολὴν βοηθείας καὶ ἐξασφαλίσωσι τὸν ὄλεθρον τῶν θυμάτων αὐτῶν. Τέλος δὲ ἠδύναντο οἱ Ἀθηναῖοι νὰ τρέφωσι τὴν πεποίθησιν, ὅτι μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως μετ' οὐ πολὺ θὰ εἶχον εὐκαιρίαν νὰ λυτρώσωσι πάλιν τοὺς γενναίους Πλαταιεῖς ἐκ τῶν χειρῶν τῶν Σπαρτιατῶν, ἐπειδὴ πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι τοὺς Πλαταιεῖς ἔμελλον νὰ μεταχειρισθῶσι ποτε ἄλλως ἢ ὥς αἰχμαλώτους πολέμου; Ἄλλ' ἐκεῖνο ὅπερ πράγματι ὅπως-δήποτε ἤκιστα ἐξηγεῖται καὶ δικαιολογεῖται εἶνε, ὅτι κατὰ τὴν τιμωρίαν τῶν Μυτιληναίων καὶ ἰδίως τοῦ Σαλαίθου¹ οὐδόλως ἔλαβον οἱ Ἀθηναῖοι ὑπ' ὄψιν τὴν τύχην τῶν Πλαταιέων, καίτοι οὗτοι ἐπὶ ἐνεργήκοντα καὶ τρία ἔτη ἔμειναν μετὰ θαυμαστῆς ἀφοσιώσεως ἐν

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 164.

μέσῳ τῶν δυσχερεστάτων περιστάσεων σταθερῶς πιστοὶ εἰς τὴν ἀττικήν συμμαχίαν.

Ἐν τούτοις δὲ οἱ πολέμιοι οἱ μετὰ δίψης αἵματος καταδοκοῦντες τὴν πτῶσιν τῆς πόλεως ἐμηχανῶντο ἐν τῷ μακρῷ χρόνῳ τῆς πολιορκίας ὅλως διάφορα σχέδια ἐκείνων ἄτινα καὶ ἐν τοῖς δεινοῖς ἐκείνοις χρόνοις τοῦ πολέμου θὰ ἐθεωροῦντο ἀδύνατα καὶ ὅμως ἔμελλον ἤδη νὰ πραγματοποιῶσιν.

Ἐπίθεις ἐπιχειρηθεῖσα ἐναντίον τῶν τειχῶν ἔπεισε τοὺς πολιορκητάς, ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ λιμοῦ ἐξασθενηθεῖσα φρουρὰ ἦτο ἀνίκανος πρὸς πᾶσαν ἀντίστασιν. Ἄλλ' ἐφυλάχθησαν νὰ εἰσέλᾶσιν μεθ' ὁρμῆς, ἔστειλαν δὲ κήρυκα παρακινουντα πρὸς παράδοσιν, ἐπειδὴ καὶ τώρα ἔπρεπε νὰ τηρηθῇ ἡ ἐπίφασις, ὅτι ἡ πόλις προσεχώρει ἐκουσίως εἰς τοὺς Πελοποννησίους. Ἦθελον δὴλα δὴ νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν κτῆσιν τῶν Πλαταιῶν καὶ ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τυχὸν ἐν μελλούσαις συνθήκαις ἔμελλε νὰ συμφωνηθῇ ἡ ἀπόδοσις τῶν διὰ βίας ἀλουσῶν πόλεων. Δοθείσης δὲ τῆς ἐπισήμου ὑποσχέσεως, ὅτι οὐδεὶς θὰ πάθῃ τι παρὰ δίκην, παρεδόθη ἡ πόλις. Πράγματι δὲ καθιδρύθη τότε δικαστήριον ἐκ πέντε Σπαρτιατῶν ἐξαποσταλέντων ἐπίτηδες ἐκ Σπάρτης· τούτων δὲ ἦτο καὶ ὁ Ἀριστομένηδης, περὶ οὗ γινώσκομεν, ὅτι ἦτο φίλος τῶν Θηβαίων¹. Τὸ αὐτὸ δὲ πάντως δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν καὶ περὶ τῶν ἄλλων. Πράγματι δὲ ἡ ὅλη διαδικασία οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρξεν ἢ θρασεία περιφρόνησις πάσης ἀρχῆς τοῦ δικαίου, ἀπρεπὴς κωμωδία δι' ἧς διεκυβεύθη, συμπραττόντων τῶν Θηβαίων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν, ἡ ζωὴ τῶν ἀτυχῶν. Ἀντὶ δὲ διαδικασίας κατὰ τὸν στρατιωτικὸν νόμον προετέθη ἀπλῶς εἰς τοὺς Πλαταιεῖς τὸ ἐρώτημα, ἂν διαρκουνοῖ τοῦ πολέμου ἔπραξάν τι ἀγαθὸν εἰς τοὺς Πελοποννησίους καὶ τοὺς συμμαχοὺς αὐτῶν, τὸ γνωστὸν ἐρώτημα τῶν Σπαρτιατῶν² τὸ ἐρειδόμενον ἐπὶ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐπινοηθείσης ἀρχῆς, καθ' ἣν ὁ ἀντιστρατευό-

¹ [Παυσανίου III, 9, 3].

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 80.

μενος πρὸς τὴν Σπάρτην ἔπρεπε νὰ θεωρῇται προδότης τῆς πατρίδος.

Τὸ δὲ προβληθὲν ἐπερώτημα ἀφῆρεσεν, ὡς εἰκὸς, πᾶσαν πλάνην τῶν Πλαταιέων. Ἀλλ' οὐχ ἥττον ἐπειράθησαν ἔτι ἅπαξ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου. Ῥήτορες δὲ ὑπῆρξαν ὁ Ἀστύμαχος καὶ ὁ Λάκων, οὗ αὐτὸ τὸ ὄνομα ὑπεμύνησκει τὰς φιλίας σχέσεις τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Πλαταιῶν, αἵτινες ἐχρονολογοῦντο ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Παυσανίου. Οὗτοι ἠδυνήθησαν οὐ μόνον νὰ ἐξάρωσι τὰς ὑπηρεσίας τῆς πόλεως αὐτῶν περὶ τῆς κοινῆς πατρίδος, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑπομνήσωσι τὴν ἐπικουρίαν ἣν οἱ Πλαταιεῖς παρέσχον κατὰ τὸν πρὸς τοὺς εἰλωτας πόλεμον εἰς τοὺς Σπαρτιάτας. Προςέθηκαν δὲ, ὅτι ἡ μὲν σύμμαχία αὐτῶν πρὸς τὰς Ἀθήνας ὡμολογήθη καθ' ὑπόδειξιν τῆς Σπάρτης, ἡ δ' ἔχθρα πρὸς τὰς Θήβας προεκλήθη ὑπὸ ἐπιθέσεως τῶν Θηβαίων ἐπελθούσης ἐν μέσῳ εἰρήνης καὶ δὴ ἐν ὥρᾳ ἐορτῆς. Ἐδεήθησαν τῶν Σπαρτιατῶν νὰ ποβλέψωσιν εἰς τὰς θήκας τῶν πατέρων αὐτῶν τῶν ταφέντων ἐν τῇ Πλαταιικῇ καὶ τιμωμένων καθ' ἕκαστον ἔτος διὰ τῶν ἀπαρχῶν ἐκ τῶν καρπῶν. Αἱ ἱεραὶ δὲ αὗται λατρεῖαι ἠφανίσθησαν καὶ οἱ τάφοι τῶν ἡρώων ἐμολύνθησαν, ὅτε οἱ σύμμαχοι τῶν Μήδων ἐκράτουν τῆς Πλαταιικῆς. Ὑπέδειξαν δὲ εἰς τὴν Σπάρτην τὸ καθήκον νὰ διατηρήσωσι παρὰ τοῖς Ἑλλήσι τὴν ἀγαθὴν αὐτῶν φήμην, καὶ ὑπέμνησαν τέλος τὴν τελευταίαν ἐνορκον συμφωνίαν, ἐπειδὴ, ἂν ἀντὶ νὰ δικασθῶσι κατὰ τὰς συνθήκας ἤθελον παραδοθῇ εἰς τοὺς ἐχθίστους αὐτοῖς Θηβαίους, προετίμων νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸν περίβολον τῆς ἰδίας πόλεως καὶ νὰ τελευτήσωσιν ἐν αὐτῇ ὑπὸ λιμοῦ.

Οὐδέποτε βεβαίως ἀγὼν δίκαιος ἔτυχεν ἀξιοπρεπεστέρας ἀμύνης· καίτοι δὲ ἡ καταδίκη εἶχε προαποφασισθῇ πολὺ πρὸ τῆς πλαστῆς ἐκείνης δίκης, οὐχ ἥττον ἀνησύχησαν οἱ Θηβαῖοι μὴ ὁ λόγος τῶν Πλαταιέων δυνηθῇ νὰ ἐμποιήσῃ αἰσθησίν τινα. Ἀφ' οὗ λοιπὸν παρὰ τὰ συμπεφωνημένα ἐδόθη ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ὁ λόγος εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν Πλαταιεῖς, ἀπήτησαν νάγορεύσωσι καὶ αὐτοὶ καὶ ὥρισαν ἓνα ῥήτορα ἐξ αὐτῶν, ὅστις ἔμελλε

νάποδείξη οὐδαμινὰς τὰς τε ἀξιώσεις καὶ τὰς κατηγορίας τῶν ἀντιπάλων. Ἡ ἐπίθεσις αὐτῶν ἐναντίον τῶν Πλαταίων, εἶπεν ὁ ῥήτωρ, προεκλήθη ὑπὸ ἐπιφανῶν πολιτῶν τῆς πόλεως ταύτης, οὐδ' ἀπεσκοπεῖ εἰς ἄλλο τι ἢ εἰς εἰρηνικὴν ἐπιστροφὴν τῆς ἀποστάσεως. Καὶ δὴ κατὰ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν Θηβαίων ἡ καθυπόταξις τῶν Πλαταίων ὑπὸ τὴν μητρόπολιν τῆς χώρας ἦτο ἡ φυσικὴ σχέσις, ἅτε τῶν Πλαταίων κτισθεῖσιν ὑπὸ τῶν Θηβαίων, ἡ δὲ ἀπόσχισις αὐτῶν ἦτο ἀποστασία. Κατὰ ταῦτα καὶ οἱ Θηβαῖοι ἐζήτουν νὰ ἐφαρμόσωσι τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀποικιακοῦ δικαίου. Διὰ δὲ τῆς ἀναρμόστου αὐτῶν προσχωρήσεως εἰς ξένην πόλιν, ἐξηκολούθησεν ὁ ῥήτωρ, οἱ Πλαταεῖς ἐξηρτήθησαν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἄρα ἡ διαγωγὴ αὐτῶν ἐν τοῖς περσικοῖς πολέμοις δὲν προῆλθεν ἐξ ἰδίας ἀρετῆς, ὥς οὐδὲ τὰς τωρινὰς Θήβας ἡδύνατό τις νὰ καταστήσῃ ὑπευθύνους διὰ τὴν ἐν τῷ τότε χρόνῳ πολιτείαν τῶν Θηβαίων. Τὰ τοιαῦτα ἀνῆκον εἰς τὸ παρελθόν· ἔκτοτε δὲ εἶχον μεταβληθῇ τὰ πάντα. Καὶ δὴ ἀφ' οὗ χρόνου ἀντὶ τῶν Περσῶν ἐφανεύθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ὥς ἐχθροὶ τῆς αὐτονομίας τῶν Ἑλλήνων, οἱ Πλαταεῖς συνέπραξαν μετ' αὐτῶν συγκαταδουλοῦντες τοὺς Ἕλληνας, οἷον ἐπὶ παραδείγματι τοὺς Αἰγινήτας, καὶ παντοίας μετερχόμενοι ἀδικίας πρὸς τὰς ἑλληνίδας πόλεις. Τὰς μὲν χρηστὰς αὐτῶν πράξεις ἔπραξαν ἄκοντες, τὰς δὲ ἀδίκους ἐκόντες, ἐν ᾧ οἱ Θηβαῖοι διὰ πάσης θυσίας ἀντέστησαν εἰς τὸ κατακτητικὸν πρόγραμμα τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀποκατέστησαν ἐν Κορωνείᾳ τὴν αὐτονομίαν τῆς συνεχοῦς Ἑλλάδος. Ταῦτα δὲ πάντα θὰ θελήσωσι νάποδεχθῶσιν οἱ Σπαρτιῆται, οἱ ἀμύντορες τοῦ τῶν Ἑλλήνων νόμου καὶ, μὴ πλανώμενοι ὑπὸ λόγων κεκοσμημένων καὶ μὴ καμπτόμενοι ὑπὸ ἀνάνδρου συγκινήσεως, θάποδώσωσιν εἰς μὲν τοὺς Θηβαίους τὴν ὀφειλομένην δικαιοσύνην, εἰς δὲ τοὺς Πλαταεῖς τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν.

Ἄξιος σημειώσεως εἶνε ὁ λόγος οὗτος ἰδίως διὰ τοῦτο, ὅτι οὐδαμῶς ἀναγνωρίζονται δι' αὐτοῦ δύο ἴσα δικαίωματα ἔχοντες πολέμιοι. Εὐρίσκομεν λοιπὸν ἐνταῦθα τελείως ἐφαρμοζομένην τὴν

πελοποννησιακὴν περὶ πολέμου θεωρίαν, καθ' ἣν ἡ ἐκουσία προσχώρησις εἰς τὰς Ἀθήνας ἦτο ἀνταρσία ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔπρεπε νὰ τιμωρηθῇ ὡς προδοσία τῆς συμμαχίας. Ἡ δὲ πρὸς τὰς Ἀθήνας ὡς σύμμαχον πόλιν πίστις θεωρεῖται μόνον συμμετοχὴ τῆς ἐνοχῆς τῶν Ἀθηναίων.

Διὰ τοῦ λόγου τούτου ἐξηλείφθη ἡ ὑπὸ τοῦ λόγου τῶν Πλαταιῶν ἐμποιηθεῖσα αἴσθησις. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται δὲν εἶχον διαθέσιν νὰ ποικρούσωσι τοιαύτην τὰ μάλιστα συμφέρουσαν εἰς ἑαυτοὺς καὶ ὑφ' ἑαυτῶν θεμελιωθεῖσαν ἀντίληψιν τῶν διαλλήλων σχέσεων τῶν πόλεων. Διὸ ἀνέλαβον τὴν εὐθύνην τοῦ ἄγους ὅπερ ἐπέριπτεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν ἡ μνησικακία τῶν Θηβαίων. Ἡ δὲ ὅλη διαδικασία περὶ τὴν πόλιν καὶ πάλιν εἰς τὸ πρῶτον ἐρώτημα, ἂν οἱ κατηγορούμενοι ἠδύναντο νὰ ποδείξωσιν, ὅτι ἔπραξαν τι ἀγαθὸν ὑπὲρ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς τῶν Πλαταιῶν ἠδύνατο νὰ παντήσῃ εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο διὰ τοῦ ναὶ, οἱ διακόσιοι Πλαταιεῖς καὶ πλὴν αὐτῶν οἱ εἰκοσιπέντε Ἀθηναῖοι ἐφρονεύθησαν ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον κατὰ πρόσωπον τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν. Αἱ δὲ γυναῖκες ἐξηνδραποδίσθησαν. Ἡ πόλις καὶ ἡ Πλαταικὴ ὅλη παρεδόθησαν εἰς τοὺς Θηβαίους, οἵτινες ἔδωκαν αὐτὴν ἐπὶ τινα χρόνον πρὸς ἐνοίκησιν εἰς ὁμόφρονας Μεγαρεῖς καὶ εἰς Πλαταιεῖς ἐκ τῶν οἰκούντων πρότερον τὴν πόλιν. Ἀργότερον δὲ ἡ ὅλη πόλις, ἐξαιρουμένων τῶν ἱερῶν, κατεστράφη εἰς ἔδαφος πᾶσα ἐκ θεμελίων, καὶ οἱ ὁδοιπόροι οἱ διερχόμενοι ἐκ τῆς χώρας οὐδεμίαν ἔβλεπον ἐν τῇ ἐρήμῳ χώρᾳ ἄλλην οἴκησιν πλὴν ξενῶνος ὠκιστομένην πλησίον τοῦ ναοῦ τῆς Ἥρας.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ σπαρτιατικὸς στόλος, διωκόμενος ὑπὸ τῶν ἀθηναϊκῶν φυλακίδων, εἶχεν ἐξωσθῇ σποράδην μέχρι τῆς Κρήτης, καὶ μόνον κατὰ μικρὸν συνήχθη καὶ πάλιν κατὰ τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, ἐνθ' ἀνέμενεν αὐτὸν νέα ἐντολή. Ἦθελον δὴλα δὴ οἱ Σπαρτιᾶται νὰ ἐπωφεληθῶσι τὰς ἤδη γενομένας παρασκευάς, ὅπως καθ' ὃν χρόνον ἡ προσοχὴ ἦτο ἐστραμμένη ὅλη

¹ Θουκυδίδου III, 52 - 68.

πρὸς τὰς μικρασιατικὰς χώρας ἐπιτεθῶσι ταχεῖς ἐναντίον τῶν ἀντιπέραν ἀκτῶν, ἐν αἷς οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐχθρική δύναμις πλὴν στόλου δώδεκα τριήρων σταθμεουσῶν ἐν Ναυπάκτῳ.

Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον παρεζεύχθη εἰς τὸν ἀνίκανον ναύαρχον ὁ Βρασίδης. Ἐκεῖνος δὲ ἦτο ἀναμφιβόλως ὁ πείσας τὰ τέλη τῶν Σπαρτιατῶν ἀναλάβῃσι τὸ νέον τοῦτο κινδύνευμα καὶ συνεννοήθεις περὶ τούτου μετὰ τῶν Κορινθίων. Καὶ δὴ οὗτοι ἀπεδείχθησαν καὶ ἐν ταύτῃ τῇ περιπτώσει ὡς οἱ μόνοι τῶν Πελοποννησίων οἱ ἐπιδιώκοντες πρόγραμμα ὠρισμένον μετὰ δραστηριότητος καὶ συνέσεως καὶ γινώσκοντες νὰ ἐπωφελῶνται πᾶν πλεονέκτημα. Οἱ Κορίνθιοι κατεῖχον ἤδη ἀπὸ τοῦ περὶ τὴν Ἐπίδαμνον πολέμου διακοσίους πεντήκοντα ἐγκρίτους Κερκυραίους ὡς αἰχμαλώτους¹. ὅλως δὲ ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἐπιδειχθεῖσαν παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν Θηβαίων ἐν ὁμοίαις περιστάσεσι δίψαν ἐκδικήσεως εἶχον πρᾶξει τὰ πάντα, ὅπως προσεταιρισθῶσι τοὺς ἄνδρας ἐκείνους, ὑποβάλλωσιν ἐν αὐτοῖς τὸ μῖσος πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ καταστήσωσιν εἰς αὐτοὺς φανερά τὰ κοινὰ συμφέροντα τῶν Κερκυραίων καὶ Πελοποννησίων. Μόλις δ' ἐβεβαίωθησαν, ὅτι οἱ αἰχμάλωτοι ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς αὐτοὺς ἐν τῇ πατρίδι ὡς ὄργανα τῶν ἰδίων σκοπῶν, καὶ ἀπέλυσαν αὐτοὺς ἀβλαβεῖς¹. Συγχρόνως δὲ ἤγγειλαν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὴν ἀναμενομένην μεταβολὴν τῶν πραγμάτων ἐν Κερκύρᾳ καὶ προέτρεψαν αὐτοὺς νὰ ὑποστηρίξωσι τὰ κατ' αὐτὴν διὰ τοῦ στόλου.

Ἐν δὲ Κερκύρᾳ εἶχεν ἐν τούτοις σὺν τῇ προσχωρήσει εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἀναλάβει τὴν ἀρχὴν ἢ δημοκρατικὴ πατρία. Διὰ τοῦτο δὲ μέγιστον ζῆλον πρὸς ἀντίδρασιν κατέβαλον οἱ ἀπολυθέντες αἰχμάλωτοι, ἅτε ἀνήκοντες εἰς τοὺς πρότερον ἄρχοντας οἴκους τῶν πλουσίων ἀριστοκρατικῶν, ἐπειδὴ τὰ συμφέροντα τῶν Πελοποννησίων συνέπιπτον πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς ἰδίας ἐαυτῶν τάξεως. Μετέβαινον ἀπὸ οἴκου εἰς οἶκον, ὅπως προσελκύσωσι τοὺς συμπολίτας· ἅπαντες δὲ οἱ πολῖται κατελήφθησαν ὑπὸ ταραχῆς σφοδρό-

¹ Περὶ τῆς κορινθιακῆς πατρίας ἐν Κερκύρᾳ ἴδε *Θουκυδίδου* III, 70

τάτης· ἐν ἀπάσαις δὲ ταῖς ἀγυαῖς καὶ τῇ ἀγορᾷ συνήπτοντο πολι-
τικαὶ συζητήσεις καὶ ἔριδες. Ὅτε δὲ περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον ἔφθασαν
μία ἀττική καὶ μία κορινθιακὴ τριήρης, ἑκατέρα φέρουσα πρέσβεις
τῶν οἰκείων πόλεων, ἐπὶ παρουσία αὐτῶν ἐψηφίσθη, ὅπως τηρη-
θῶσι μὲν αἱ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συνθήκαι, ἀλλὰ συγχρόνως ὁμο-
λογηθῇ πρὸς τοὺς Πελοποννησίους φιλία ὡς καὶ πρότερον. Εἶνε δ'
εὐνόητον, ὅτι ἡ τύχη τῆς Μυτιλήνης εἶχε προξενήσει μέγαν τρό-
μον καὶ ὅτι ὁ δῆμος διὰ ταῦτα ἐπεθύμει διακαῶς νὰ ἐξασφαλίσῃ
κατὰ τὸ δυνατόν τὴν ἰδίαν ἀνεξαρτησίαν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀντι-
πολεμοῦντας. Ἀλλ' ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐγέννα μετέωρον κατὰστα-
σιν ἣτις δὲν ἠδύνατο νὰ γάγῃ εἰς λύσιν τελεσφόρον, οὐδὲ ἦτο δυ-
νατὸν νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς φρονούντας τὰ τῶν Κορινθίων. Δὲ
ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιληφθῶσι δραστηριωτέρων μέτρων, ἵνα κατα-
λύσωσι τοὺς ἐν τοῖς πράγμασι.

Προϊστάτο δὲ τούτων Πειθίας ὁ πρόξενος τῶν Ἀθηναίων, βου-
λευτῆς καὶ ὁ δυνατότατος τῶν πολιτευτῶν. Οὗτος λοιπὸν κατη-
γορήθη ἐπὶ προδοτικαῖς σχέσεσι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους εἰς οὓς δῆ-
θεν ἤθελε νὰ καταδουλώσῃ τὴν νῆσον. Ἀλλ' ὁ Πειθίας κατώρ-
θωσε νὰ παλλαγῇ πάσης ὑπονοίας· ἀλλὰ δὲν περιωρίσθη εἰς τοῦτο,
ἐκδικούμενος δὲ ἀντικατήγγειλε πέντε τῶν πλουσιωτάτων συμ-
πολιτῶν τῶν ἡγουμένων τῆς ἀντιθέτου φατρίας, καὶ δὴ ὡς τέ-
μνοντας ἐκ τῶν ἱερῶν τεμενῶν χάρακας χάριν τῶν ἰδίων ἀμπέ-
λων. Οἱ πέντε δ' ἐκεῖνοι κατεδικάσθησαν, καὶ ἡ αἵτησις δ' αὐτῶν
ὅπως ἀποτίσωσι τὴν ταχθεῖσαν ζημίαν κατὰ δόσεις ἀπεκρούσθη.

Τοῦτο ἦτο ἥττα τῆς ὅλης φατρίας, καὶ ὁ Πειθίας εἶχεν ἀπό-
φασιν νὰ ἐπωφεληθῇ αὐτὴν, ὅπως πρὸ τῆς ἀποχωρήσεως ἀπὸ τῆς
βουλῆς ἀντὶ τῶν τέως ὑφισταμένων συνθηκῶν κατορθώσῃ τελείαν
μετὰ τῶν Ἀθηνῶν συμμαχίαν. Ἀλλὰ τότε οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ
κατέφυγον εἰς βιαιοπραγίας, καὶ, εἰς οὐκ ἐπὶ τὴν βουλὴν
μετ' ἐγχειριδίων, ἐφόνευσαν τὸν Πειθίαν καὶ ἄλλους πολλοὺς τῶν
βουλευτῶν, ἔπειτα δὲ συγκαλέσαντες τοὺς Κερκυραίους ἐδικαιο-
λόγησαν τὰ δρασθέντα ὡς ἀναγκαῖα πρὸς διάσωσιν τῆς Κερκύρας

ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς δουλώσεως. Διὸ προετάθη πάλιν καὶ ἔγεινεν ἐξ ἀνάγκης δεκτὴ ἢ ἐπάνοδος εἰς τὴν προτέραν οὐδετερότητα καὶ ἢ εἰς τοὺς λιμένους ἀποδοχὴ μιᾶς μόνης τριήρους ἐκάστης ξένης πόλεως· συγχρόνως δ' ἔστειλαν οἱ νέοι ἄρχοντες πρέσβεις εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως ἀγγείλωσι κατὰ τὸ συμφέρον τὰ πεπραγμένα.

Ἀλλ' ἡ τρομοκρατία ἐκείνη τῶν ἀριστοκρατικῶν, αἰσθανομένων ἑαυτοὺς ἐνθαρρυνομένους ὑπὸ τῆς ἐν τῷ λιμένι σταθμευούσης κορινθιακῆς τριήρους, ὑπῆρξε βραχεῖα· ἡ δὲ μισοφονία αὐτῶν οὔτε νὰ παρακαλυφθῇ οὔτε νὰ λησιμονηθῇ ἦτο δυνατόν. Ἡ ὅλη πόλις διηρέθη εἰς δύο στρατόπεδα. Καὶ οἱ μὲν ἀριστοκρατικοὶ κατέλαβον τὴν ἀγορὰν, περὶ ἣν ἦσαν ἐκτισμένοι οἱ οἴκοι αὐτῶν καὶ αἱ ἐμπορικαὶ ἀποθῆκαι, καὶ τὸν λιμένα τὸν κείμενον ἀπέναντι τῆς ἡπείρου, ἐξ οὗ ἀνέμενον ἐπικουρίας· ὁ δὲ δῆμος κατέλαβε τὴν ἀκρόπολιν καὶ τὸν ἄλλον λιμένα¹. Ἀμφοτέραι δ' αἱ φατρίαὶ ἐστρατολόγουν ὑπὲρ ἑαυτῶν τοὺς δούλους, οἵτινες κυρίως προσήρχοντο πρὸς τὸν δῆμον· οἱ δὲ ἀριστοκρατικοὶ ἐνισχύθησαν δι' ἐπικούρων στρατολογηθέντων ἐξ Ἠπείρου. Καὶ αὐταὶ δ' αἱ γυναῖκες μετέσχον μετὰ μανίας καὶ λύσσης τοῦ ἀγῶνος τοῦ ἐκράγντος περὶ αὐτὴν τὴν ἀγορὰν. Καὶ δὴ ὁ δῆμος ὥρμησε παμπληθὴς ἐναντίον τῆς ἀγορᾶς· διὸ οἱ ἀριστοκρατικοὶ χάριν ἀμύνης ἔθηκαν πῦρ εἰς πάντα τὰ ἐν κύκλῳ τῆς ἀγορᾶς. Πλεῖστα δὲ ὅσα ἐμπορεύματα κατεκαύθησαν, καὶ, ὅτε ὑπερίσχυσαν οἱ τοῦ δήμου, ἀπέπλευσαν οἱ Κορίνθιοι καὶ ἀπεχώρησαν οἱ ἐπικούροι.

Ἀντὶ δ' αὐτῶν ἐνεφανίσθη ὁ Νικόστρατος μετὰ τῶν δώδεκα ἀθηναϊκῶν τριήρων καὶ πεντακοσίων Μεσσηνίων ἐκ Ναυπάκτου. Κατῴρθησε δὲ νὰ ἐπιφέρῃ συνδιαλλαγὴν τῶν δύο ἀντιμαχομένων φατριῶν. Καὶ δέκα μὲν ἄνδρες οἱ αἰτιώτατοι τῆς στάσεως, οἵτινες προφθάσαντες εἶχον ἤδη φύγει, κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον, ἡ δὲ Κέρκυρα ἔγεινε δεκτὴ εἰς τὴν ἀττικὴν συμμαχίαν. Πρὸς δ'

¹ [Κατὰ τὸν *Θουκυδίδην* III, 72 οὗτος εἶνε ὁ Ὑλλαϊκὸς λιμὴν, ἢ νῦν Ἀλμνη Χαλκιοπούλου].

ἐξασφάλισιν τῆς δημοκρατίας ἐπέισθη ὁ Νικόστρατος νὰ καταλίπη ἐν Κερκύρᾳ πέντε τῶν ὑπ' αὐτὸν νηῶν καὶ ἀντ' αὐτῶν νὰ παραλάβῃ πέντε τῶν κερκυραϊκῶν, ὧν ἅπαν τὸ πλήρωμ' ἀπετελέσθη ἐξ ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν τάξιν τῶν γνωστῶν ἐχθρῶν τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' οὗτοι ἡρνήθησαν νὰ ἐπιδῶσι τῶν τριήρων, πιστεύοντες, ὅτι διὰ τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν ἐσκοπεῖτο αὐτόχρημα τὸ νὰ ἐκτεθῶσιν εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν Ἀθηναίων. Φεύγουσι λοιπὸν ἀπὸ ἱεροῦ εἰς ἱερόν. Ἡ δὲ μανία τοῦ δήμου αὐξάνει ὁσημέραι καὶ μόνον ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κωλύονται νεαὶ σφαγαί¹.

Διαρκούσης δὲ τῆς φοβερᾶς ταύτης ἀνησυχίας ἐπιφαίνεται τέλος ὁ στόλος τοῦ Ἀλκίδου καὶ Βρασίδου, ὅστις συμφώνως πρὸς τὸ σχέδιον τῶν Κορινθίων εἶχε προορισμὸν νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἀνατροπὴν τῶν πραγμάτων ἐν Κερκύρᾳ². Ἐν πολλῶν δὲ θορύβῳ καὶ πεφοβημένοι ἐπιβαίνουνσιν οἱ πολῖται τῶν πλοίων ἐν σπουδῇ, καὶ ἄνευ τῆς προσηκούσης παρασκευῆς, ἄνευ σχεδίου καὶ κωφεύοντες πρὸς τὰς συμβουλὰς τῶν Ἀθηναίων πλέουσιν ἐναντίον τῶν πολεμίων σποράδες καθ' ὅσον ἐπληροῦντο αἱ τριήρεις. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ μάχη ἀπέβη κατ' αὐτῶν· καὶ δεκατρεῖς μὲν τριήρεις κερκυραϊκαὶ συνελήφθησαν, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐσώθησαν μόνον ἔνεκα τῆς ἡρεμίας καὶ τῆς ἀφοβίας τοῦ Νικοστράτου, ὃν οἱ Σπαρτιάται παρὰ τὴν ἀριθμητικὴν αὐτῶν ὑπεροχὴν δὲν ἠδυνήσαν νὰ βλάψωσιν. Ἡ πόλις σύμπασα κατείχετο ὑπὸ ταραχῆς καὶ φόβου· ὁ δὲ κίνδυνος ἦτο μέγας, ἂν ὁ Ἀλκίδας ἤθελεν ἔχει τὸ θάρρος νὰ πεισθῇ εἰς τὴν συμβουλὴν τοῦ Βρασίδου καὶ καταλάβῃ τὴν πόλιν ἀμελλητί. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου ὁ ναύαρχος ἐπεχείρησεν ὅλως ἀνωφελῇ ἀπόβασιν κατὰ τὰ νότια τῆς νήσου, ἀμελήσας οὕτω τῆς κρίσιμου ὥρας. Καὶ πράγματι τὴν νύκτα τῆς ὑστεραίας ἐφρυκτωρήθη ὁ κατάπλους μεγάλου στόλου. Ἦγετο δὲ αὐτοῦ Εὐρυμέδων ὁ Θουκλέους, ὅστις ἅμα τῷ ἀγγέλματι τῶν συμβάντων ἐν Κερκύρᾳ ἀπέπλευσεν ἐξ Ἀθηνῶν μετ' ἐξήκοντα τριήρων.

¹ Θουκυδίδου III, 75.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 165.

Τότε δὲ πλέον μόνῃ μέριμνᾳ τοῦ Ἀλκίδου ὑπῆρξεν ἡ ἰδία διά-
τωσις· ἡ δ' ἐσπευσμένη αὐτοῦ ἀποχώρησις ἔκρινε τὰ τῆς τύχης
τῶν Κερκυραίων¹.

Καὶ δὴ ὁ φόβος ὅφ' οὐ εἶχε καταληφθῇ ὁ δῆμος μετέστη
ἀκρατήτως εἰς ὠμοτάτην ἐκδικήσεως διίψαν. Τῶν εἰς τὸ Ἑραῖον
καταφευγόντων ἀριστοκρατικῶν πενήτηντα ἐπέισθησαν νὰ ὑπο-
βληθῶσιν εἰς δίκην, ἀλλ' ἔπειτα ἐφρονεύθησαν παραυτίκα· οἱ δ'
ἐν τῷ ἱερῷ ἐναπομείναντες ἐφόνευσαν ἀλλήλους. Ἐπὶ ἐπτὰ ὄλας
ἡμέρας ἐμαίνετο ἐν τῇ νήσῳ ἀχαλίνωτον φατριαστικὸν μῖσος αὐ-
ξανόμενον σὺν τῇ χύσει τοῦ αἵματος· ἡ δὲ εἰς τοὺς νησιώτας ἔμ-
φυτος ὠμότης ἐξεδηλώθη ἐν ὅλῃ αὐτῇ τῇ εἰδεχθείᾳ· προσεπῆλθε
δ' ἡ εἰς τὴν σφαγὴν συμμετοχὴ τῶν πολλῶν ἀπελευθερωθέντων
δούλων, προκαλέσασα θέαμα φρικτὸν οἷον δὲν εἶχεν ἰδεῖ μέχρις
ἐκείνου τοῦ χρόνου ἡ Ἑλλάς. Ἀπασαί αἱ κακίαι ἐξερράγησαν
διὰ μιᾶς. Ἐπὶ τῷ προσχήματι προθέσεως καταλύσεως τοῦ δήμου
ἐφρονεύοντο πάντες οἱ ὑποπτοι ὡς ἐχθροί· οἱ μὲν ὀφειλέται ἐποι-
οῦντο ἐκποδῶν τοὺς ἰδίους δανειστάς, τὰ δὲ τέκνα ἐξωλόθρευον
τοὺς ἰδίους γονεῖς. Δὲν ἴσχυον πλέον δεσμοὶ αἵματος, δὲν ὑπῆρχε
πλέον αἰδῶς τῶν ἱερῶν. Καὶ ὁμοῦ παρὰ πάντα ταῦτα δὲν ἐπετεύχθη
τελεία νίκη τῆς δημοτικῆς φατρίας. Πεντακόσιοι τολμηροὶ ἄνδρες
τῆς ἀντιθέτου φατρίας ὠχυρώθησαν ἐπὶ τῆς ἡπείρου, ἀπέκοψαν
τὴν εἰς τὴν πόλιν σιταγωγίαν, μάλιστα δὲ καὶ ἐπέστρεψαν ἀργό-
τερον εἰς τὴν νῆσον, ἐπυρπόλησαν τὰ πλοῖα αὐτῆς καὶ ἐνιδρύθη-
σαν ἐπὶ τοῦ ὅρους Ἰστώνης, ὁπόθεν ἐδήουν τὰ πεδία.

Οὕτως οἱ Πελοποννήσιοι ἀπέτυχον ὅλως καὶ ἐν ταύτῃ τῇ μετὰ
μεγίστης πανουργίας παρὰ τῶν Κορινθίων ἐπιχειρηθείᾳ στρατείᾳ
ἐπὶ τὴν Κέρκυραν καθ' ὃν τρόπον εἶχεν ἀποτύχει καὶ ἡ ἐπὶ τὴν
Μυτιλήνην στρατεία. Καὶ ἐνταῦθα ὡς καὶ ἐκεῖ ἡμέλησαν τοῦ
καταλλήλου καιροῦ· καὶ ἐνταῦθα ὡς καὶ ἐκεῖ ἐκαρπώθησαν μό-
νον κατασχύνην, ἡ δὲ φατρία ἡ ἀναρτήσασα τὰς ἐλπίδας αὐτῆς
εἰς τὴν Σπάρτην ὡς ἐκ τῆς ἀποτυχίας ἐκείνης οὐ μόνον ὑπέστη

¹ Θουκυδίδου III, 80.

μυρίας συμφοράς, ἀλλὰ μονονοῦκ ἐξωλοθρεύθη. Καὶ κατὰ γῆν δὲ μετὰ ἕξ ὅλας στρατείας παρὰ τὴν ἔκτακτον ἐξασθένησιν τῶν Ἀθηναίων ἕνεκα τοῦ λοιμοῦ οὐδὲν ἄλλο ἐπέτυχον οἱ Πελοποννήσιοι πλὴν τῆς ἐξωλοθρεύσεως τῆς μικρᾶς πόλεως τῶν Πλαταιέων. Οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον αὐτόχρημ' ἀποβάλλει πολὺ μέρος τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν καὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνης. Ἀπασαὶ αὐτῶν αἱ ἐπαγγελίαι εἶχον μείνει ἀτέλεστοι, οἱ δὲ ἀγῶνες αὐτῶν εἶχον ἀποβῆ ἀπανταχοῦ ἀνεπιτυχεῖς.

Μόνον δὲ ἐν ἐπακόλουθον τοῦ πολέμου ἐξεφαίνετο ἀναμφισβήτητον, ἡ μετὰ φοβερᾶς ταχύτητος ἐπαυξάνουσα ἐξαγρίωσις τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Πᾶσαι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως αἱ κακίαι αἱ μέχρ' ἐκείνου τοῦ χρόνου συγκρατούμεναι καὶ δεσμεύμεναι ὑπὸ τῆς θρησκείας, τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς συνέσεως ἐξέσπασαν τότε ἀκράτητοι καὶ ἀδυσώπητοι. Καὶ δὴ, ἐπειδὴ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἦσαν ἄγνωστοι καθολικοὶ νόμοι φιλανθρωπίας, ἡ ἐθνικὴ αὐτῶν διαγωγή ἐθεμελιόυτο κυρίως ἐπὶ τῶν πρὸς τὴν πόλιν καὶ τοὺς συμπολίτας ὑποχρεώσεων. Τὸ αἶσθημ' ἀδελφικῶν σχέσεων συνήκονε πάντας τοὺς ἔχοντας κοινὴν γλῶσσαν, κοινὰ ἥθη καὶ κοινὴν λατρείαν, καὶ ὁ Ἕλλην εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ προσδοκᾷ ἀγαθὰ παρὰ παντὸς ὁμοεθνοῦς. Ἀλλὰ, λυομένου τοῦ δεσμοῦ τούτου, ὃν εἶχε πειραθῆ νὰ συνδέσῃ ἐκ νέου ὁ Φειδίας ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἡ ὅλη ἠθικότης τοῦ ἔθνους ὑπενομεύθη, καὶ ἀπωλέσθη πᾶσα συνοχή. Ἡ δ' ἔχθρα ἢ προκαλέτασα τὸν ἀγῶνα εἶχε φοβερώς ἐπαυξηθῇ διαρκούντος τούτου τοῦ ἀγῶνος. Ἡ εὐσεβὴς δυσωπία τῆς χύσεως αἵματος ἐλληνικοῦ εἶχεν οἶονεὶ ἐκλίπει, καὶ ἄνευ προσδοκίας κέρδους ἢ ὠφελείας οἱ αἰχμάλωτοι ἐπιπτον θύματα ἀνηλεοῦς μνησικαχίας. Καὶ αὕτη δὲ ἡ ὀργὴ τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῇ προδοτικῇ ἀποστασίᾳ τῶν συμμάχων, εἰς ἣν ἐπηκολούθησε ταχεῖα μετάνοια, φαίνεται φιλάνθρωπος, παραβαλλομένη πρὸς τὴν διαγωγὴν τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες κατὰ τὴν ἄδοξον αὐτῶν στρατείαν εἰς τὰς παραλίας ἐφόνευσαν ἀόπλους κατοίκους καὶ ἔπειτα μετὰ μακρὰν προμελέτην ἀπέσφαξαν πάντα τὰ λείψανα πόλεως ἐλληνικῆς καὶ

ἐπὶ πλέον ἐπειράθησαν νὰ ἐπικαλύψωσι τὴν ἄτιμον παρασπονδίαν διὰ ψευδῶν τύπων νομιμότητος καὶ θρησκευτικῶν ἐθίμων¹.

Ἀλλὰ νῦν τὸ μῖσος ἠϋξάνεν ὀσημέραι, καὶ ἡ μεγάλη διάσπασις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐπανελαμβάνετο καὶ ἐντὸς τῶν τειχῶν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πόλεως. Καὶ εἶχον μὲν ἀρχομένου τοῦ πολέμου ἄριστα τὰ κατὰ τοὺς Σπαρτιάτας, ἀλλ' εἶχον ὅμως ἥκιστα κατορθώσει νὰ ἐλκύσωσι τελείως τὴν συμπάθειαν τῶν Ἑλλήνων· ἀπ' ἐναντίας δ' ἐν ἐκάστη πόλει ἐχοῦσῃ πολιτικὴν κίνησιν παρουσιάζετο ὀσημέραι ὀξυτέρα ἢ ἀντίθεσις τῶν λακωνιζόντων καὶ τῶν ἀττικιζόντων, ἡ δ' ἐναντιότης αὕτη δὲν περιωρίζετο εἰς τὰ πολιτικὰ φρονήματα, ἀλλὰ συνεδέοντο πρὸς αὐτὴν πάντα τὰ λοιπὰ μίση καὶ αἱ ἀντιζηλῖαι καὶ αἱ ἀντιπάθειαι αἱ ὑφιστάμεναι ἐν ταῖς πόλεσιν ἐκάσταις. Εἰς τὴν ἀντίθεσιν ἐκείνην συνεισέηλυνον πάντα τὰ ἐγωιστικὰ πάθη, πᾶσαι αἱ δυσἀρέσκειαι αἱ ἐκπηγάζουσαι ἐκ τῆς διασπάσεως τῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων. Οἱ ἐπιφανεῖς καὶ οἱ ἀγενεῖς, οἱ πένητες καὶ οἱ πλούσιοι ἴσταντο ἀντιμέτωποι ἀλλήλων, ἡ δὲ ῥῆξις εἰσεχώρει ὀσημέραι βαθύτερον εἰς τὴν πόλιν καὶ τὸν οἶκον, αἱ δ' ἐκ τῶν οὕτω διαφόρων, ἀορίστων καὶ ἀσαφῶν αἰτίων συνενοῦμεναι φατρίαὶ ἀντιπαρετάσσοντο πρὸς ἀλλήλας μετ' ἔχθρας τοιαύτης, ὥστε τὸ φατριαστικὸν συμφέρον ὑπερίσχυε τελείως τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ φιλοπατρία τῶν πολιτῶν κατεστράφη· ἐπειδὴ δ' αἱ ἀρεταὶ τῶν Ἑλλήνων ῥίζαν εἶχον τὸν ἐν τῇ πολιτείᾳ κοινὸν βίον, ἡλλοιώθη τὰ μέγιστα ὁ χαρακτήρ τοῦ ὅλου ἔθνους τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον τὸ οἰκογενειακὸν αἶσθημα καὶ ἡ θρησκεία δὲν εἶχον τὴν δύναμιν νὰ παρακωλύσωσι τὴν διάλυσιν τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου. Τὰ πάθη ἔγειναν ἀχαλίνωτα, καὶ τὸ κριτήριον τῆς ἠθικῆς κατ' ὀλίγον ἡλλοιώθη τὸ παρ' ἅπαν. Αἱ ἀρεταὶ τῶν Ἑλλήνων ἤρχισαν περιφρονούμεναι, καὶ ὁ πρότε-

¹ Περὶ τῶν ἠθικῶν ἐπακολούθων τῶν στάσεων ἴδε *Θουκυδίδου* III, [83· οὕτω] πᾶσα ἰδέα [κατέστη] κακοτροπίας διὰ τὰς στάσεις τῶν Ἑλληνικῶν καὶ τὸ εὐθές, οὗ τὸ γενναῖον πλεῖστον μετέχει, καταγελασθὲν ἠφανίσθη.

ρον θαυμαζόμενος διεσύρετο τὰ νῦν. Πνεῦμα φιλειρηνικὸν καὶ σύ-
εσις ἐξελαμβάνοντο ἀδυναμία καὶ βλακία, ἡ μέλλησις ἐθεωρεῖτο
δειλία καὶ νωθεία, ἡ πρόνοια ἐγωισμὸς, ἡ εὐσυνειδησία εὐήθεια,
ἀπ' ἐναντίας δὲ τὸ ἀνεπιφύλακτον μῖσος ἐνεκωμιάζετο ὡς θάρρος
καὶ ἀνδρεία. Οἱ ἄνθρωποι ἐκρίνοντο ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν αὐτῶν. Διὰ
ταῦτα δὲ παρασπονδία καὶ δόλος ἐπεδοκιμάζοντο ἐν ἡ περιπτώσει
ἦγον εἰς ὠφέλειαν τῶν φατριαστικῶν συμφερόντων· εἰς δὲ τὴν φι-
λοδοξίαν ἐπέτρεπον τὴν χρῆσιν παντὸς μέτρου, καὶ ἡ συμμετοχὴ
εἰς τὴν αὐτὴν πολιτικὴν ἐταιρίαν ἐθεωρεῖτο θεσμὸς ἰσχυρότερος
πολυετοῦς φιλίας, εὐγνώμοσύνης καὶ συγγενείας.

Τῆς τοιαύτης διαλύσεως τοῦ κοινωνικοῦ βίου φρικτὸν παρά-
δειγμα ἦσαν τὰ συμβάντα ἐν Κερκύρα· ἐνταῦθα παρουσιάζοντο τὸ
πρῶτον ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ δυνάμει τὰ συμπτώματα τῆς νόσου, ἥτις
εἶχε καταλάβει τὸν βίον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ διεδίδετο δίκην
ἐπιδημίας ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, καὶ οἱ φιλοσοφούντες τῶν συγ-
χρόνων παρηκολούθουν μετὰ φρικιάσεως τὴν μεταφορὰν τὴν ἐπερ-
χομένην εἰς τὰς τύχας τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν ἔθνους. Καὶ ὁ μὲν Ἡρό-
δοτος κατέπαυσε περὶ τοῦτον τὸν χρόνον τὴν συγγραφὴν τοῦ ἱστο-
ρικοῦ αὐτοῦ ἔργου, ἐπειδὴ αἱ προσδοκίαι ἐφ' αἷς εἶχεν ἀρχίσει
συγγραφόμενον εἶχον ἤκιστα ἐκπληρωθῇ· ὁ δὲ Θουκυδίδης ἀντέ-
στη μετὰ κραταιότερου πνεύματος πρὸς τὰ θλιβερά διδάγματα
τῆς πείρας καὶ δὲν ὤκνησε νὰ τραπῇ πρὸς τὴν παθολογικὴν ἐκεί-
νην θεωρίαν, πρὸς ἣν ὤφειλε νὰ προσαρμολογῇ ὅσημέραι μᾶλλον
ἡ σύγχρονος ἱστορία ¹.

Μετὰ δὲ τὴν βραδεῖαν πορείαν τῶν στρατειῶν τῶν πέντε πρώ-
των ἐτῶν παρεσκευάσθησαν κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔκτου ἔτους τοῦ πο-
λέμου μεγαλείτεροι στρατεῖαι καὶ κρισιμώτερα γεγονότα. Ἐκατέ-

¹ Ὁ Ἡρόδοτος ἐπάυσατο τῆς συγγραφῆς τῆς ἱστορίας αὐτοῦ μετὰ τὸ πέρασ τοῦ 428 π. Χ.
[Jde Kirchhoff Über die] Entstehungszeit des Herodotischen Geschichts-
werks σ. 27.

ρωθεν οἱ πολέμιοι ἐπεζήτησαν νέα ὁρμητήρια· ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἀντιπολιτευομέναις πόλεσιν ἔτυχον δραστηριώτεροι ἄνδρες δυνάμει-
ως καὶ ἀξιώματος. Καὶ ἡ μὲν Σπάρτη διέγνω τὴν ἀξίαν τοῦ Βρα-
σίδου, αἱ δὲ Ἀθηναὶ ἀνέλαβον κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῶν ἐπακολούθων
τοῦ λοιμοῦ, εἰ καὶ οὗτος ἐβάρυνε τὴν πόλιν καὶ πάλιν τῷ 427
π. Χ. (Ὀλυμπ. 88, 2)· ἀντιπρόσωπος δὲ τῆς ἀναθαρρησάσης
πόλεως ἦτο Δημοσθένης ὁ Ἀλκισθένης.

Ἐσώθη δὲ ἡ Ἀττικὴ ἀπὸ νέας ἐπιδρομῆς τῶν πολεμίων ἔνεκα
σεισμοῦ ἐκφροδήσαντος τοὺς ἤδη ἐν τῷ ἰσθμῷ ἡρωισμένους Πελο-
ποννησίους. Ὑπῆρξαν δὲ σεισμοὶ γενόμενοι αἰσθητοὶ καθ' ἅπασαν
τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα καὶ ἀκολουθούμενοι ὑπὸ κυματώσεων, αἰ-
τίνες ἰδίως ἐν τοῖς στενοῖς πορθμοῖς, κατὰ τὰ παράλια τῆς Εὐβοίας
καὶ τὴν ἀντικειμένην ἀκτὴν ἐπήνεγκον πολλαπλῶς ζημίας ἔνεκεν
ἐπικλύσεων¹.

Ἀλλ' οἱ Πελοποννήσιοι, καίπερ ἐγκαταλιπόντες τὴν εἰς τὴν
Ἀττικὴν εἰσβολὴν, ἐζήτησαν ἀντιστήκωμα ἐν ἄλλῃ στρατείᾳ.

Ἡ ἀρχαία πόλις Τραχίς, κειμένη πρὸ τῶν Θερμοπυλῶν παρὰ
τὴν Οἶτην², εἶχε καταστραφῇ ὑπὸ τῶν Οἰταίων λαῶν. Οἱ δὲ κάτ-
οικοὶ τῆς πόλεως, σκεφθέντες τὸ πρῶτον νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τοὺς
Ἀθηναίους, ἐζήτησαν ἔπειτα τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης, ἥτις
ἐφαίνετο εἰς αὐτοὺς ἀξία μεζονος πίστεως καὶ συνεδέετο πρὸς τὴν
πατρίδα αὐτῶν διὰ παραδόσεων ἀρχαίων³. Ἀπέστειλαν δὲ μετ'
αὐτῶν πρέσβεις, ὁμοίως ζητοῦντες βοήθειαν, καὶ οἱ Δωριεῖς οἱ οἰ-
κοῦντες μετὰ τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τῆς Οἶτης, ἅτε καὶ ἐκεῖνοι φθει-
ρόμενοι ὑπὸ τῶν Οἰταίων. Ἐν δὲ τῇ Σπάρτῃ οἱ ὀξυδερκέστεροι τῶν
πολιτῶν, ὧν ἡγέτης ἦτο πρὸ πάντων βεβαίως ὁ Βρασίδας, διέγνω-
σαν τὴν ἐξαιρέτως ἐπὶ καιρὸν θέσιν τῆς Τραχίνος. Ἦτο ὁρμητήριον
εἴπερ τι καὶ ἄλλο κατάλληλον, ἐξ οὗ ἡδύναντο νὰ ἐνεργήσωσι πρὸς

¹ Ἰδε περὶ τῆς καὶ πάλιν ἐνάρξεως τοῦ λοιμοῦ καὶ τῶν σεισμῶν *Θουκυδίδου* III, 87, 89.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 376.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 157.

δύο διευθύνσεις, τοῦτο μὲν ἐναντίον τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ναυτικῶν σταθμῶν τῶν Ἀθηναίων, τοῦτο δ' ἐπιχειροῦντες οἰανδῆποτε στρατεῖαν πρὸς βορρᾶν, ἐναντίον τῶν κατὰ τὰ ἐπὶ Θράκης ἀποικιῶν, εἰς ἃς ἰδίως εἶχε στρέψει τὸ ἄγρυπνον αὐτοῦ ὄμμα ὁ Βρασιδᾶς. Εὐλογήσαντος δὲ τοῦ δελφικοῦ μαντείου τὴν ὑπὲρ τῆς Τραχίνος ἀπόφασιν, καίτοι ἡ ἰδρυσις τοῦ στρατιωτικοῦ ἐκείνου σταθμοῦ ἦτο ἥκιστα σύμφωνος πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀποικιακὸν πρόγραμμα τοῦ μαντείου, κατεβλήθησαν διὰ μιᾶς ἰσχυρόταται ἐνέργειαι. Ἐγένετο πρόσκλησις εἰς ἅπαντας τοὺς Ἑλληνας, ἐξαιρουμένων τῶν Ἰώνων καὶ τῶν Ἀχαιῶν, ὅπως συμμετάσχῃσι τοῦ νέου οἰκισμοῦ τῆς Τραχίνος. Ἀπεδέχθησαν δὲ τὴν πρόσκλησιν τετρακισχίλιοι Πελοποννήσιοι καὶ ἑξακισχίλιοι τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ἰδίως Βοιωτοί. Ἐκτίσθη δ' ἐκ νέου καὶ ἐτειχίσθη ἡ πόλις ὀνομασθεῖσα Ἡράκλεια, καὶ παρὰ τὰς Θερμοπύλας παρεσκευάσθησαν νεώρια καὶ περιεφράχθη τὸ στενόν¹. Ἡ δύναμις τῶν Δωριέων ἐφαίνετο ἀναθάλλουσα καὶ πάλιν παρὰ τὴν ἀρχαίαν κοιτίδα τῆς δωρικῆς φυλῆς, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι εἶδον ἑαυτοὺς ἀπειλούμενους σοβαρῶς ἐν τοῖς μάλιστα εὐτρώτοις χωρίοις τῶν ἐξωτερικῶν αὐτῶν κτήσεων. Ἀλλ' ἡ νέα πόλις ὅμως δὲν ηὔδοκίμησεν. Οἱ μὲν εἰς τὴν πόλιν προσεχέστατοι τῶν ὁμόρων λαῶν, οἱ Αἰνιᾶνες, οἱ Δόλοπες, οἱ Μαλιεῖς, ὑποκινούμενοι παρὰ τῶν Θεσσαλῶν, ἐστενοχώρουν τοὺς νεοκαταστάτους οἰκήτορας τῆς Ἡρακλείας δι' ἀπαύστων στρατειῶν· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Σπαρτιᾶται διὰ καταχρήσεως τῆς δυνάμεως τῶν ἰδίων ἀρχόντων καὶ παντοίας ἀδεξιότητος συνετέλεσαν εἰς παράβλαψιν τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν ἔργου. Οὕτω δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπηλλάγησαν παντὸς κόπου πρὸς ἀποστροφὴν τοῦ ἐκεῖθεν ἀπειλούμενου κινδύνου, καὶ ἠδυνήθησαν μετὰ πολλῶν μείζονος δραστηριό-

¹ Θουκυδίδου III, 92 - 93. Διοδώρου Σικελιώτου XII, 59. Περὶ τῆς κτίσεως τῆς ἀποικίας Ἡρακλείας ἴδε καὶ R. Weil ἐν τῷ Hermes Τόμ. VII, σ. 381 κ. ἑ. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἡράκλειαν εὐρίσκετο καὶ ἡ φρουρὰ ἐν τῷ Πτελεῖ τῷ μνημονευομένῳ ἐν τῇ Νικιείῳ εἰρήνῃ (Θουκυδίδου V, 18) καὶ κειμένη ἐν τῇ Φθιώτιδι Μαγνησίᾳ, ὅπερ κατέλαβον οἱ Ἀθηναῖοι, ὅπως δεσπόζωσι τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου.

τητος νὰ τραπῶσιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἰδίων σχεδίων χάριν ἀναπτύξεως τῆς δυνάμεως αὐτῶν κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν.

Καὶ δὴ ὁ Νικίας, ὅστις μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Μυτιλήνης εἶχεν ἀποκτήσει μείζονα δύναμιν διὰ τῆς νίκης τῆς φατρίας τῶν σωφρόνων, εἶχεν ἐπιχειρήσει κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ θέρος ἐπιτυχῇ στρατείαν εἰς τὴν νῆσον Μινώαν, ἥτις μετὰ καὶ τῆς Νισαίας συναπετέλει παράλιον σταθμὸν τῶν Πελοποννησίων¹ ἀναγκαίως ἐπιτηρούμενον ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῆς Σαλαμῖνος. Χάριν δὲ μεγαλειτέρας ἀσφαλείας ἠθέλησεν ὁ Νικίας νὰ καταλάβῃ αὐτὸν τὸν λιμένα τῶν Μεγάρων, καὶ διὰ τοῦτο ἔκτισε τεῖχος ἐπὶ τῆς Μινώας. Τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος 426 π. Χ. (Ὀλυμπ. 88, 3) ἤγαγε στόλον ἐξήκοντα τριήρων εἰς τὴν Μῆλον, ὅπως ἐξαναγκάσῃ τὴν ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς καὶ τῶν λιμένων ἀξίαν λόγου νῆσον νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὴν ἀττικὴν συμμαχίαν. Καὶ ταῦτα ἐπειδὴ ἀφ' οὗ χρόνου οἱ Πελοποννήσιοι εἶχον στόλον ἐφαίνετο πολὺ ἀναγκαιότερον νὰ μὴ ἐπιτραπῇ ἢ ἐν τῷ Αἰγαίῳ συντήρησις ἐχθρικῆς δυνάμεως καὶ νὰ συμπληρωθῇ τελειότερον τὸ δίκτυον τῆς θαλασσοκρατίας τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλὰ δὲν κατωρθώθη ὁ ἐξαναγκασμὸς τῆς Μήλου, καὶ ὁ Νικίας ἐτράπη ταχέως πρὸς τὸν εὐβοικὸν κόλπον, ἀπεβίβασε τοὺς διςχιλίους αὐτοῦ ὁπλίτας παρὰ τὸν Ὠρωπὸν, καὶ συνηνώθη ἐν τῇ Ταναγραϊκῇ μετὰ τῆς ἡπειρωτικῆς στρατιᾶς τῶν Ἀθηναίων τῆς ὑπὸ τὸν Ἰππόνικον² καὶ Εὐρυμέδοντα εἰσορμησάσης εἰς τὴν Βοιωτίαν. Οἱ Ταναγραῖοι καὶ οἱ Θηβαῖοι αὐτῶν ἐπίκουροι ἠττήθησαν, ἡ δὲ νίκη αὕτη τῶν Ἀθηναίων, ἥτις ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς χάριν ἐκδικήσεως τῶν Πλαταιῶν ἐπιχειρηθείσης στρατείας, ἐνέπλησε φό-

¹ [Περὶ Μινώας καὶ Νισαίας ἴδε Lolling Nisäa und Minoa ἐν Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts V (1880) σ. 1 κ. ἑ. Κατὰ δὲ Ἰανουάριον 1898 ὁ κ. Dörpfeld περιοδεύσας τὴν Μεγαρίδα ἐπεχείρησε, συνοδευόμενος παρὰ τοῦ κ. Ad. Wilhelm καὶ ἐμοῦ, νέας περὶ Μινώας καὶ Νισαίας ἐρεῖνας, ὧν τὰ परिήματα, ἀνακοινωθέντα τῇ 21 Ἰανουαρίου 1898 ἐν συνεδρίῳ τοῦ γερμανικοῦ ἰνστιτούτου, δὲν ἐδημοσιεύθησαν μέχρι τοῦδε].

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 108.

βου τοὺς Βοιωτοὺς θεωροῦντας τέως ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς ἀπὸ πάσης ἐπιδρομῆς ¹.

Εὐρύτερα δὲ ἦσαν τὰ σχέδια τὰ ἐπιδιωχθέντα ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους, ὅστις εἶχεν ἐκπλεύσει μετὰ τοῦ στόλου αὐτοῦ κατὰ τὸν αὐτὸν καὶ ὁ Νικίας χρόνον καὶ ἦτο ἀνὴρ ὅστις ἐφαίνετο κεκτημένος ἐξαιρέτως τὰ προσόντα τὰ παιτούμενα πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐνεργείας τοῦ συστρατήγου. Ἦτο δὲ ὁ Δημοσθένης ἀνὴρ τολμηρὸς ἔχων εὐρείας τὰς βλέψεις, εὐτολμος μὲν ὡς στρατηγὸς καὶ πολιτευτῆς, ἀν-εξάντλητος δ' εἰς τὸ παρέχειν γνώμας καὶ ἐμπεφορημένος νέων ἰδεῶν. Ἐκεῖνος συνεῖδε σαφῶς, ὅτι αἱ Ἀθῆναι δὲν ἠδύναντο νὰ νικήσωσι μετὰ μόνης τῆς ἐκ πολιτῶν στρατιᾶς αὐτῶν, ἀλλ' ὅτι ὠφείλον νὰ διδαχθῶσι βελτίονα μεταχειρίσιν τῶν συμμάχων. Ὁ πολεμικὸς αὐτοῦ ζῆλος διηυθύνετο ὁμοίως ἐναντίον τῶν Θηβῶν ὡς καὶ ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Ἦτο εἶπερ τις καὶ ἄλλος τῶν Ἀθηναίων ἔμπειρος τῆς πολεμικῆς τέχνης καὶ τάξεως, γινώσκων νὰ ποιῇται τὴν κατάλληλον χρῆσιν τῶν διαφορῶν τὴν φύσιν ἐδαφῶν, τῶν ἐποχῶν τοῦ ἔτους καὶ τῶν εἰδῶν τῶν ὅπλων· ὑπῆρξε δὲ ὁ πρῶτος ἐκτιμήσας τὴν ὠφέλειαν ἣν παρεῖχον εἰς τὴν στρατιὰν οἱ ψιλοὶ, καὶ ἀνέπτυξεν ἐν τοῖς πολεμικοῖς αὐτοῦ σχεδίοις δύνάμιν περὶ τὸ συνδυάζειν μεγάλην, οἷα ἠδύνατο νὰ προέλθῃ μόνον ἐκ τῆς ἀπὸ τοῦ πολέμου πείρας. Ἀκατάβλητος δὲ μένων ὑπὸ σποραδικῶν ἀτυχιῶν, ἐγίνωσκε νὰ ἐμπνέῃ καὶ εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ στρατιὰς τὸ θάρρος οὗ αὐτὸς ἐνεφορεῖτο καὶ νὰ προσελκύῃ τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτῶν· ἐν τῷ καθ' ὅλου δὲ ἦτο εἰς τοὺς πολλοὺς οἰκειότερος καὶ συμπαθέστερος τοῦ ὑποτύφου καὶ ἀκάμπτου Νικίου.

Τοῦ Δημοσθένους ἡ προσοχὴ ἐστράφη εἰς τὸ δυτικὸν θέατρον τοῦ πολέμου. Κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Φορμίωνος, ἐν συνεννοήσει πρὸς τοὺς ἀνδρείους καὶ τολμηροὺς Ναυπακτίους καὶ ἐν συμπράξει μετὰ τῶν Ἀκαρνάνων καὶ Κερκυραίων ἤθελε νὰ καταστρέψῃ τὴν δύνάμιν τῶν Κερκυραίων ἐν ταῖς πρὸς δυσμὰς χώραις καὶ ἀνακτῇ χάριν τῶν Ἀθηναίων τὴν ἡπειρωτικὴν ἐκείνην συμμαχί-

¹ Θουκυδίδου III, 91.

αν, ἣν εἶχον παραιτήσει ἀπὸ τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν. Ὑπὴρ-
 ξε λοιπὸν ἐκεῖνος ὁ ἀνανεώσας τὸ ἀρχαῖον πολιτικὸν πρόγραμ-
 μα τοῦ Μυρωνίδου καὶ Τολμίδου¹, καὶ δυνάμεθα εὐλόγως νὰ
 προϋποθέσωμεν, ὅτι ἡ ἐπονείδιστος καταστροφή τῶν Πλαταιῶν
 εἶχε παρὰ πολλοῖς τῶν φιλοπατρίδων ἐκ τῶν ἐχομένων τῆς τιμῆς
 τῆς πόλεως ἐξεγείρει τὴν σκέψιν, ὅτι αἱ Ἀθηναῖαι εἶχον ἄμεσον
 ἀνάγκην τῆς ἐνισχύσεως τῶν κατὰ γῆν δυνάμεων αὐτῶν καὶ ὅτι
 ἡ ἐκ πολιτῶν στρατιὰ τῆς πόλεως δὲν ἐπῆρκει ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι
 ἀντιμετρῶνται ἀξιομάχως πρὸς τοὺς πολεμίους γείτονας. Διὸ, θέ-
 λων ὁ Δημοσθένης νὰ φανῇ ἀρεστὸς εἰς τοὺς Ἀκαρνᾶνας, ἐπελή-
 φθη τὸ πρῶτον, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐν τῇ δυσμικῇ Ἑλ-
 λάδι συμμάχων, πολέμου πρὸς τοὺς Λευκαδίους, φρονοῦντας τὰ
 τῶν Κορινθίων. Τούτων ἡ χώρα, οὕτα τοῦτο μὲν νῆσος, τοῦτο
 δὲ ἡπειρωτικὴ, ἐπειδὴ Κορίνθιοι εἶχον μεταβάλλει πρὸ χρόνων
 αὐτὴν εἰς νῆσον, διορύξαντες τὸν ἐνοῦντα αὐτὴν μετὰ τῆς Ἀκαρ-
 νανίας ἰσθμὸν, ἥτο ἐξαίρετως ἐπικίνδυνος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς
 δυνάμεως τῶν Ἀκαρνάνων. Καὶ ἡ μὲν νῆσος ἐδηλώθη, οἱ δὲ κάτ-
 τοικοι ἔφυγον εἰς τὴν τετειχισμένην πόλιν, καὶ οἱ Ἀκαρνᾶνες
 ἀπῆλθον τότε τὴν ἑναρξιν ἀμέσου πολιορκίας, ἐπειδὴ ἡ πόλις
 ἦτο ἀνίκανος νᾶντιτάξῃ ἀντίστασιν τελεσφόρον². Ἀλλ' ὁ Δημο-
 σθένης δὲν εἶχε διάθεσιν νὰ προβῇ εἰς τὴν κατασκευὴν χαρα-
 κωμάτων καὶ ἀποτειχίσῃ τὴν πόλιν, τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον οἱ
 Ἀκαρνᾶνες δὲν ἦσαν βεβαίως πρόθυμοι νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν ἐνταῦθα
 ἐγκατάστασιν ἀπτικῆς φρουρᾶς. Ἀντὶ τούτων δὲ ὁ δραστήριος
 καὶ πολμηρὸς ἀνὴρ ἐπείσθη νὰ ἐκτελέσῃ τὸ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν
 Μεσσηνίων τῆς Ναυπάκτου προταθὲν σχέδιον, ἥτοι τὴν καθυπό-
 ταξιν τῶν Αἰτωλῶν, ὅφ' ὧν ἔπασχεν ἀπαύστως ἡ Ναύπακτος³.

¹ Ὡς ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 542 κ. ε. 560 κ. ε.

² Θουκυδίδου III, 94.

³ Οἱ ἐν Ναυπάκτῳ Μεσσηνιοὶ παριστάνουσιν εἰς τὸν Δημοσθένην μέγα μὲν εἶναι
 τὸ τῶν Αἰτωλῶν καὶ μάχιμον, οἰκοῦν δὲ κατὰ κόμας ἀτειχιστοὺς
 κτλ. (Θουκυδίδου III, 95).

Ὁ μέγας αὐτός λαὸς οὐδαμῶς μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχε συμμετάσχει τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων, καὶ ἡ χώρα αὐτοῦ εἶχε μείνει ἐντελῶς ξένη εἰς τοὺς Ἑλληνας ἢ μᾶλλον εἶχεν ἀποβῆ ξένη. Καὶ δὴ τὸ μὲν πρῶτον ἦσαν καὶ οἱ Αἰτωλοὶ τοῦ αὐτοῦ γένους καὶ οἱ Λοκροὶ καὶ οἱ Ἡλεῖοι¹· ἀλλὰ διὰ μεταναστάσεων νέων κατοίκων ἀπὸ βορρᾶ εἶχον ἐκβαρβαρωθῆ καὶ ὅλως ἀπομακρυνθῆ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐλάλουν δὲ διάλεκτον ἀκατανόητον, ἔζων ἐν πόλεσιν ἀτειχίστοις ἄνευ κοινοῦ πρὸς ἀλλήλους συνδέσμου καὶ ὥκουν μακρὰν ἀλλήλων ἀπὸ τοῦ Ἀχελώου μέχρι σχεδὸν τῶν Θερμοπυλῶν. Διὰ ταῦτα ἤλπιζεν ὁ Δημοσθένης, ὅτι διὰ ταχείας προχωρήσεως ἔμελλε νὰ προλάβῃ τὴν συνένωσιν τῶν διαφόρων φύλων, καὶ τὰ σχέδια αὐτοῦ ἦσαν εὐρύτερα τοῦ ἀμέσως ἐπιδιωκομένου σκοποῦ. Καὶ δὴ ἀπεξεδέχετο ὡς βεβαίαν τὴν εὐνοίαν καὶ φιλίαν τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν καὶ τῶν ὁμόρων αὐτοῖς Φωκέων· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐφαντάζετο ἤδη ἑαυτὸν ἡγούμενον μεγάλης ἡπειρωτικῆς στρατιᾶς ἀποτελουμένης ὑπὸ συμβολῆς ἀπάντων τῶν λαῶν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐμελέτα νὰ εἰσβάλῃ μετ' αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Παρνασσοῦ εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπως ἐν αὐτῇ καταλύσῃ τὴν δύναμιν τῶν Θηβῶν ἄνευ τῆς εἰς τὰ ὅπλα κλήσεως Ἀθηναίων πολιτῶν.

Ὁ Δημοσθένης ὑπετίμα τὰς δυσχερεῖας ἐκστρατείας εἰς Αἰτωλίαν· ἤλπιζε δὲ οὕτω τυφλῶς ἐπὶ τὴν εὐτυχίαν τῶν ὅπλων αὐτοῦ, ὥστε οὐδὲ κἂν ἀνέμεινε τὴν ἄφιξιν τῆς ἐπικουρίας τῶν Λοκρῶν· οὐδὲ ἡ στάσις δὲ τῶν Ἀκαρνάνων, οἵτινες, ὀργισθέντες ἐπὶ τῇ παραβλέψει τῶν πόθων αὐτῶν εἶχον ἀποστῆ τῆς ἀποστολῆς σύμμαχικῆς βοηθείας, ἀπέτρεψεν αὐτὸν τῆς ἐκτελέσεως τοῦ σχεδίου αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τινὰς ἐπιτυχίας προεχώρησε μέχρι τοῦ Αἰγιτίου, ὅπερ ἔκειτο περὶ τὰ δεκαπέντε χιλιόμετρα ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Ἀλλ' ἐκεῖ ἤρχισαν ἤδη αἱ δυσχέρειαι. Καὶ δὴ οἱ Αἰτωλοὶ, οἵτινες εἶχον πρὸς ἀλλήλους συνοχὴν καὶ ἐπικοινωνίαν πολὺ μείζονα τῆς πιστευομένης, κατέλαβον παμπληθεῖς τοὺς λόφους, καὶ ἐπήγαγον εἰς τοὺς Ἀθηναίους μεγίστας ζημίας χωρὶς νὰ συνάψωσι μετ' αὐτῶν

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 165.

αὐτόχρομα μάχην. Ὁ Δημοσθένης ἐστερεῖτο ψιλῶν στρατιωτῶν, ὅπως ἀποκρούσῃ τοὺς τοξότας τῶν πολεμίων. Τέλος δὲ κατέφυγεν ἀναγκαίως εἰς ἐσπευσμένην ὑποχώρησιν. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἤγαγεν εἰς νέον ὄλεθρον.

Ὁ Ναυπάκτιος ἀνὴρ ὅστις εἶχε χρησιμεύσει ὡς ὁδηγὸς εἶχε φονευθῆ. Καὶ ὁ μὲν Δημοσθένης ἔφθασε μετὰ κόπου εἰς τὴν παραλίαν διὰ τελμάτων, ἀβάτων ὀρεινῶν χωρῶν καὶ δασῶν ἐμπεπρησμένων· ὁ δὲ συστράτηγος αὐτοῦ Προκλῆς καὶ μετ' αὐτοῦ ἑκατὸν εἴκοσι τῶν πολιτῶν ἔπεσον θύματα μάτην¹. τῆς δὲ ὅλης στρατείας ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τῶν Ἀθηναίων δυσμένεια τῶν Ἀκαρνάνων καὶ ἡ ὑπὸ ἀγανακτήσεως καὶ ἔχθρας πάραυτα ἐπελθοῦσα συμμαχία σύμπαντος τοῦ ἔθνους τῶν Αἰτωλῶν πρὸς τοὺς Κορινθίους καὶ τοὺς Σπαρτιάτας. Πιθανῶς δὲ καὶ τότε οἱ Κορίνθιοι ὑπῆρξαν πάλιν οἱ δραστηρίως σπεύσαντες νὰ ἐπωφεληθῶσι χάριν ἰδίου κέρδους τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων· ἐκεῖνοι πιθανῶς ὑπῆρξαν οἱ ἐξερεθίσαντες τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ τρέψαντες αὐτοὺς ἐναντίον τῆς μισητῆς Ναυπάκτου εἰς ἐκστρατείαν ἐπιχειρηθεῖσαν μετὰ ταχύτητος μεγάλης. Πράγματι κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ θέρος συνήχθη παρὰ τὸν Παρνασσὸν στρατιὰ πελοποννησιακὴ τριςχιλίων ὀπλιτῶν ἐν οἷς πεντακόσιοι ἐκ τῆς νεοκτίστου Ἡρακλείας. Κήρυγμα δ' ἐκπεμφθὲν ἐκ Δελφῶν ἀπήτησε παρὰ τῶν Λοκρῶν τὴν προσχώρησιν εἰς τὴν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν· αἱ δὲ λοκρικαὶ πόλεις παρέσχον ὁμήρους, καὶ ἡ Σπάρτη ἦτο εἴπερ ποτὲ κραταιὰ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς συνεχοῦς Ἑλλάδος. Ἡ δὲ ἰσχυρὰ στρατιὰ τῶν συμμάχων ὥρμησεν ἐπὶ τὸν κορινθιακὸν κόλπον, καὶ ἡ Ναύπακτος ἠπειλεῖτο ὑπὸ τοῦ μεγίστου τῶν κινδύνων. Ἀλλὰ κατ' εὐτυχίαν εἶχεν ἐγκαταμείνειν ἐν τῇ πόλει αὐτὸς ὁ Δημοσθένης, ἅφ' οὗ πρότερον εἶχεν ἀποστείλει εἰς τὸν Πειραιᾶ τὰς φερούσας τοὺς νεκροὺς τριήρεις, ἐπειδὴ εὐλόγως ἐδίσταζε νὰ παρουσιασθῇ ἐν Ἀθήναις μετὰ τὴν ἀτυχῇ ἔκβασιν τῆς εἰς τὴν

¹ Θουκυδίδου III, 95-98.

Αἰτωλίαν στρατείας ¹. Προςχωρησάντων δ' εἰς αὐτὸν καὶ πάλιν τῶν Ἀκαρνάνων, ἡ Ναύπακτος ἐσώθη ².

Τελευτήσαντος δὲ τοῦ θέρους, ἡ μεγάλη στρατιὰ τῶν Πελοποννησίων ἐστρατοπέδευε παρὰ τὸν Ἀχελῷον ἄνευ σκοποῦ καὶ πολεμικοῦ σχεδίου. Ἀλλ' ἡ παρουσία αὐτῆς συνετέλεσεν εἰς τὴν ὑπέκκαυσιν νέου μίσους τῶν φατριῶν ἐν ταῖς περικειμέναις χώραις. Οἱ Ἀμβρακιῶται ἐθεώρησαν κατάλληλον τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως ἐπιχειρήσωσιν ἐπιθεσιν κατὰ τῶν ἀρχαίων ἐχθρῶν, τῶν Ἀμφιλοχίων καὶ Ἀκαρνάνων ³. Κατέλαβον δὲ τὰς Ὀλπας, ὁχυρὰν παραλίαν πόλιν ἐν τῇ Ἀμφιλοχίᾳ μετὰ τρισχιλίων ὀπλιτῶν· διςχίλιοι δὲ ἄνδρες διετάχθησαν νὰ ἐπακολουθήσωσι, καὶ ἐστρατολογήθησαν μισθοφόροι ἐκ τῶν ὁμόρων πολεμικῶν φύλων. Συγχρόνως δ' ὁ στρατηγὸς τῶν Σπαρτιατῶν Εὐρύλοχος διέβη τῶν Ἀχελῷον καὶ συνηνώθη ἐπιτυχῶς μετὰ τῆς στρατιᾶς τῶν Ἀμβρακιωτῶν. Οὕτω δὲ διὰ μιᾶς αἱ ἄκται τοῦ ἀμβρακικοῦ κόλπου ἀπέβησαν τὸ θέατρον ἀγῶνος κραταιοῦ καὶ πολυθορύβου.

Οἱ Ἀκαρνᾶνες ἐκάλεσαν ταχέως τὰς στρατιάς αὐτῶν εἰς τὰ ἔπλα· μετεπέμψαντο δὲ ὡς στρατηγὸν τὸν Δημοσθένην, ἔπεισαν δὲ καὶ τὸν Ἀριστοτέλην καὶ τὸν Ἱεροφῶντα, οἵτινες ἡγοῦντο ἄττικοῦ στόλου εἴκοσι τριήρων περιπλέοντος τὴν Πελοπόννησον, νὰ σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν αὐτῶν.

Ὁ Δημοσθένης διεκαίετο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν προτέραν ἥτταν· καίτοι δὲ ἦτο χειμῶν, ἔσπευσε νὰ φθάσῃ πρὸ τῶν Ὀλπῶν ἀμέσως μετὰ τὸν Εὐρύλοχον μετὰ Μεσσηνίων ὀπλιτῶν καὶ ἐξήκοντα Ἀθηναίων τοξοτῶν. Καὶ ἦτο μὲν ὄχι ἀναξία λόγου

¹ Θουκυδίδου III, 98· Δημοσθένους περὶ Ναύπακτον ὑπελείφθη, τοῖς πεπραγμένοις φεβούμενος τοὺς Ἀθηναίους.

² Ἴδε περὶ τῆς ἀκάρπου ἐπιθέσεως τοῦ Εὐρυλόχου ἐναντίον τῆς Ναυπάκτου Θουκυδίδου III, 100-102. Πρὸς τὸν Lolling ἀποδεικνύοντα ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. IX [1184], σ. 313 κ. ἐ., ὅτι ἡ στρατεία τοῦ Δημοσθένους ἐπεχειρήθη διὰ τῆς χώρας τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν πρὸς βορρᾶν περὶ τὸν Παρνασσόν.

³ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 96.

ἡ ὑπεροχὴ τοῦ πλήθους τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀμβρακιωτῶν· ἀλλ' ὁ Δημοσθένης κατώρθωσε διὰ τῆς ὑπερόχου αὐτοῦ στρατηγικῆς δεξιότητος νὰ ἐπωφεληθῇ τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ἐδάφους ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡδυνήθη νὰ νικήσῃ τοὺς Σπαρτιάτας τελείως ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ. Αὐτὸς ὁ Εὐρύλοχος ἔπαισεν ἐν τῇ μάχῃ, καὶ οἱ μετὰ τῶν Ἀμβρακιωτῶν συγκεκλεισμένοι Πελοποννήσιοι περιῆλθον εἰς τοιαύτην ἀπόγνωσιν καὶ ἀθυμίαν, ὥστε περὶ μόνῃς τῆς ἰδίας ἑαυτῶν σωτηρίας ἐσκέπτοντο ¹.

Τὴν διάθεσιν δὲ ταύτην ἐπωφελήθη ὁ Δημοσθένης, ὅπως ὁμολογήσῃ πρὸς τὸν στρατηγὸν Μενεδάειον χωριστὰς σπονδὰς, καθ' ἃς παρεχώρει εἰς αὐτὸν καὶ τὰς στρατιάς αὐτοῦ ἀκώλυτον ἔξοδον. Ἐπίστευσε δὲ, ὅτι τοῦτο πρᾶττων ἡρύετο μέγιστον κέρδος, ἀποφιλόνων μὲν πάσης βοηθείας τοὺς μετὰ μεγίστης ἀλαζονείας ἀρξάμενους τοῦ πολέμου ἐκείνου Ἀμβρακιώτας, συγχρόνως δὲ διαβάλλων εἰς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας τοὺς Σπαρτιάτας ὡς ἀστόργως καταπροδίδοντας τοὺς ἰδίους ἑαυτῶν συμμάχους. Καὶ πράγματι οὐδεμία ἦττα ἡδύνατο νὰ τιμᾷσῃ τοὺς Σπαρτιάτας μᾶλλον τῶν τότε γενομένων. Κατ' ἀκολουθίαν συμβάσεως ἐπαισχύντου οἱ Πελοποννήσιοι ἀπεμακρύνθησαν κατὰ μόνας ἐκ τῆς πολιορκουμένης πόλεως, ἐγκαταλιπόντες κρύφα τοὺς συναγωνιστάς, καὶ ἐτράπησαν εἰς φανεράν φυγὴν, ὅτε ἤρχισαν νὰ διώκωνται ὑπ' αὐτῶν ².

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἐπλησίαζεν ἐξ Ἀμβρακίας ἐπικουρία, προχωροῦσα διὰ τῆς ἀμφιλοχικῆς χώρας πρὸς τὴν παραλίαν. Ὁ δὲ Δημοσθένης ἐπωφελήθη τὴν εὐκαιρίαν, ὅτι εἶχεν ἐν τῇ στρατιᾷ αὐτοῦ Ἀμφιλοχίους, καὶ ἔστησεν ἐν τῷ στενῷ τῆς Ἰδομένης ἐνέδραν, ἧς οἱ καρποὶ ἀπέβησαν τελείως σύμφωνοι πρὸς τὰς προσδοκίας αὐτοῦ. Ὅλον τὸ στράτευμα κατεστράφη, καὶ οἱ Ἀμβρακιῶται ὑπέστησαν ἕνεκα τῆς διπλῆς ἥττης καὶ τῆς προδοσίας τῶν συμμάχων τραῦμα τοιοῦτον, ὥστε ἀπέβαλον πᾶσαν δύναμιν ἀντιστάσεως καὶ ἀμύνῃς ³. Ὁ δὲ Δημοσθένης ἤθελε νὰ κυ-

¹ Θουκυδίδου III, 105 [- 108].

² Θουκυδίδου III, 109.

³ Θουκυδίδου III, 110-113.

ριεύσῃ αὐτὴν τὴν Ἀμβρακίαν, ὅπως ἐξουδετερώσῃ διὰ παντὸς τὴν ἐν τῷ ἄξιῳ λόγου ἐκείνῳ κόλπῳ δύναμιν τῶν Κορινθίων. Ἄλλ' οἱ Ἀκαρνᾶνες παρεκώλυσαν τὸ σχέδιον αὐτοῦ ἐκεῖνο, ἅτε προτιμῶντες μετὰ τὴν τελείαν ἐξασθένησιν τῶν πολεμίων νὰ ἔχωσι παροίκους αὐτοὺς μᾶλλον ἢ τοὺς Ἀθηναίους.

Τὴν δὲ ζηλοτυπίαν, μεθ' ἧς οἱ Ἕλληνες τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ἀπέκρουον τὴν αὖξιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, μαρτυρεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι ἔσπευσαν νὰ διαρρυθμίσωσι τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἄνευ ἐπεμβάσεως ξένης. Καὶ δὴ μετὰ τὴν παραίτησιν τῆς Ἀμβρακίας ἀπὸ τῆς κτήσεως τῆς Ἀμφιλοχίας συνωμολογήθησαν μεταξὺ τῶν Ἀκαρνάνων καὶ τῶν Ἀμβρακιωτῶν σπονδαὶ καὶ συμμαχία ἐπὶ ἑκατὸν ἔτη. Κατὰ τὴν συνθήκην ταύτην ἔμελλον μὲν νὰ παύσωσι πάντες οἱ μεταξὺ τῶν ὁμόρων πόλεμοι, ὑπισχνοῦντο δὲ νὰ βοηθῶσιν ἀλλήλους ἐναντίον πάσης ἐπιθέσεως· μόνον δὲ ὑπεχρεοῦντο οἱ μὲν Ἀκαρνᾶνες νὰ μὴ συμπράξωσιν εἰς πόλεμον ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, οἱ δὲ Ἀμβρακιῶται ἐναντίον τῶν Πελοποννησίων¹. Κατὰ ταῦτα διετήρησαν ἑκάτεροι οὐχ ἥττον τὰς ἀρχαίας σχέσεις· ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται πῶς ἡδυνήθησαν βραδύτερον οἱ Κορίνθιοι νὰ στείλωσι πάλιν φρουρὰν εἰς τὴν Ἀμβρακίαν. Ἄλλ' ὅπως δὴποτε ἡ ἐπίδρασις τῶν τελευταίων πολεμικῶν ἐπιτυχιῶν ὑπῆρξε μεγίστη. Αἱ ἀττικαὶ στρατιαὶ ἡρίστευσαν καὶ πάλιν λαμπρῶς καὶ ἐν ἀγῶσι κατὰ γῆν. Ὁ δὲ Δημοσθένης ἐπέστρεψε τὸν αὐτὸν χειμῶνα εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ αἱ συγκομισθεῖσαι παρ' αὐτοῦ τριακόσαι πανοπλῖαι, τὰ λάφυρα τοῦ αἰτωλικοῦ πολέμου, ἀπήστραπτον ἐν τοῖς ναοῖς τῆς πατρίου πόλεως.

Ἐν τούτοις αἱ ψυχὰι τῶν πολιτῶν ἐξήρθησαν εἰς νέαν χαρὰν δι' ἐορτῆς θρησκευτικῆς. Καὶ δὴ ἐν μέσῳ τῶν αἵματηρῶν περιπλοκῶν τοῦ πολέμου ἀπεφασίσθη νὰ προσενεχθῶσιν εἰς τὸν Δῆλιον Ἀπόλλωνα τιμαὶ μεγαλοπρεπεῖς· ἀναντιρρήτως δ' ἡ ἐορτὴ αὕτη συνδέεται πρὸς τὴν τελείαν παῦσιν τοῦ λοιμοῦ, διαρκέ-

¹ Θουκυδίδου III, 114. Πρὸς. Ulrich Der Kampf um Amphilochien. Ἐν Ἀμβούργῳ 1862.

σαντος μέχρις αὐτοῦ τοῦ πέμπτου ἔτους τοῦ πολέμου. Συνίστατο δ' ἡ ἑορτὴ εἰς τὴν ἐκ νέου εἰς τὸν πολυέλεον θεὸν καθιέρωσιν τῆς ὅλης νήσου, εἰς τὴν ἐξ αὐτῆς ἀπομάκρυνσιν πασῶν τῶν θηκῶν τῶν νεκρῶν καὶ εἰς τὸν ἐν τῷ μέλλοντι περιορισμὸν τῆς ταφῆς εἰς μόνην τὴν Ῥήνειαν. Διὰ τῶν διατάξεων τούτων συνεπληροῦντο τᾶλλοτέ ποτ' ἐπιχειρηθέντα ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου¹. Προετίθεντο δὲ πιθανῶς ταῦτα ἐνεργοῦντες οἱ Ἀθηναῖοι καὶ τὴν διὰ λαμπρᾶς ἀνανεώσεως τῆς δηλιακῆς ἑορτῆς ἐνίσχυσιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ Αἰγαίῳ, τὴν ἀπόδοσιν ἑορταστικοῦ κέντρου εἰς τοὺς Ἴωνας, οἵτινες ἦσαν ἀποκεκλεισμένοι ἀπὸ τῶν πελοποννησιακῶν ἑορτῶν, καὶ τὸν ὁσημέραι φιλιώτερον σύνδεσμον τοῦ ἰωνικοῦ φύλου μετὰ τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' ὁ κύριος σκοπὸς ἦτο βεβαίως ἠθικὸς καὶ θρησκευτικὸς. Ἦθελον νὰ καθησυχάσωσι καὶ ἐξάρωσι τὰς ψυχὰς τῶν πολιτῶν. Ἐσκοπεῖτο ὅπως ὁ πανηγυρικὸς καθαρμὸς τῆς Δήλου ἀποβῇ, ὡς ὁ τῶν Ἀθηναίων ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Σόλωνος², μετὰ περιπετείας συμφορᾶς καὶ διασπάσεως ἢ ἀρχῇ νέων, εὐδαιμονεστέρων χρόνων. Διὰ ταῦτα διετάχθησαν ἄλλως τὰ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ εἰσῆχθησαν τὰ Δήλια, νέος ἀγὼν πενταετηρικός³, μέλλων νὰ τεληῖται τὸ ἔαρ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν ἐκάστου τετάρτου ἔτους. Καὶ ἀποκατεστάθησαν μὲν καὶ πάλιν τάρχαῖα πρὸς ὁμηρικὰς ἀναμνήσεις συνδεόμεν' ἀγωνίσματα, εἰσῆχθη δὲ πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ τότε πρῶτον καὶ ἡ ἵπποδρομία. Ἀναμφιβόλως δὲ τῶν εἰς τὴν Δῆλον ἀναφερομένων τούτων διατάξεων εἰσηγητὴς ὑπῆρξεν ἐν Ἀθήναις ἡ φατρία τῶν σωφρόνων, ὅπως δοθῇ καὶ πάλιν ἰσχυρὰ

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 547.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 479 κ. ἑ.

³ Ἡ ἑορτὴ ἐτελεῖτο κατὰ τὸν μῆνα Θαργηλιώνα. Ἰδε Böckh ἐν ταῖς Abhandlungen der Berliner Akademie 1834 σ. 6. [Aug Mommsen Feste der Stadt Athen. Ἐν Λειψζ. 1898 σ. 451 σημ. 4.]. Τὰ Δήλια ἦσαν ἀγῶνες πενταετηρικοί, τελούμενοι μετὰ τὴν καθάρσιν κατὰ τὸν *Θουκυδίδην* (III, 104) κατὰ δὲ τὸν Robert (ἐν *Hermes* Τόμ. XXI σ. 162 κ. ἑ.) ἀμέσως κατόπιν κατὰ τὸν Ἰερὸν μῆνα, ἦτοι τὸν ἄντικθον Ἀνθεστηριώνα. Πρὸς δὲ τὰ Δήλια συνεδέετο ὁ νέος ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἄλλα μεγαλοπρεπῆ κτίρια κατὰ τὸν Furtwängler ἐν *Archäologische Zeitung* Τόμ. XI, σ. 363.

ἐπίρρωσις εἰς τὰς ἀρχαίας παραδόσεις τοῦ δήμου, ὁσημέραι μᾶλλον λησμονουμένας. Διὰ τοῦτο βλέπομεν τὸν Νικίαν συμμετέχοντα τῆς δηλιακῆς ἐορτῆς μετὰ ζήλου ὅλως ἰδιάζοντος καὶ εἶνε λίαν πιθανόν, ὅτι τὰ πρῶτα τελεσθέντα Δήλια ὑπῆρξαν ἐκεῖνα καθ' ἃ ὁ Νικίας ὡς ἀρχιθώρος διεκρίθη ἐπὶ ἐλευθεριότητι ἐξαιρέτῳ¹. Διέταξε δὴλα δὴ τὴν ἐν νυκτὶ διὰ γεφύρας ζεύξιν τοῦ τετρασταδίου μεταξύ Ῥηνείας καὶ Δήλου πορθμοῦ² οὕτως, ὥστε τὰ πλήθη ἐξεπλάγησαν τὴν πρωίαν τῆς ὑστεραίας, ἰδόντα πομπικὴν ὁδὸν κεκοσμημένην δι' αὐλαίων καὶ στεφάνων, εἰκόνων καὶ χρυσῶν σκευῶν, δι' ἧς οἱ Ἀθηναῖοι εἰσῆλθον πανηγυρικῶς εἰς τὴν νῆσον. Πρὸς τούτοις δ' ἐποίησε δωρεὰς γηπέδων, ἵδρυσε νέα ἀναθήματα καὶ ἔπραξε πᾶν ὅ τι ἠδύνατο, ὅπως δείξῃ εἰς τοὺς Ἑλληνας, ὅτι ἐν Ἀθήναις οὔτε ἡ πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσέβεια εἶχεν ἐκλίπει, οὔτε οἱ πόροι ἔλειπον πρὸς ἀξιοπρεπῆ αὐτῶν τιμὴν³.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Νικίας δι' εἰρηνικῶν ἐορτῶν ἐπειρᾶτο νὰ καθησυχᾷ τὰς ψυχὰς, ὁ Δημοσθένης ἐμελέτ' ἀπαύστως νὰ δώσῃ κραταῖαν ὥθησιν εἰς τὰ τοῦ πολέμου. Ἡ νωθρὰ αὐτοῦ πορεία, καθ' ἣν καταναλίσκοντο ἀνωφελῶς οἱ πόροι, ἦτο ἀρόρητος εἰς αὐτόν· ἐξῆτει δὲ νέους τρόπους ἐπιθέσεων, ὅπως προσέβλη τὴν δύναμιν τῶν πολεμίων ἐν αὐτῇ αὐτῆς τῇ ῥίξει. Πρὸς τοῦτο δὲ δὲν ὑπῆρξαν εἰς αὐτὸν ἀνωφελῆ τὰ διδάγματα τῆς ἐν ταῖς εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα στρατείαις κτηθείσης πείρας. Ἰδίως δὲ εἶχε κατ' αὐτὰς πειραθῇ τῆς ἀξίας τῶν Μεσσηνίων ὡς καὶ τῆς τόλμης αὐτῶν καὶ τοῦ ἀσπόνδου μίσους πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας. Οἱ ἐκ Μεσσηνίας μεταναστεύσαντες οὔτε τὴν μητρικὴν διάλεκτον εἶχον ἀπομάθει οὔτε τὴν ἰδίαν πατρίδα λησμονήσει. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἀρχαίᾳ Μεσσηνίᾳ ἔζων ἀκόμη τὰ λείψανα τῆς αὐτῆς φυλῆς. Ἡ χώρα ἦτο ὡς τὸ πλεῖστον ἐξηρημαμένη, ἐπειδὴ οἱ Σπαρτιάται δὲν

¹ Περὶ τῶν τοιούτων θεωριῶν ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 665.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 204 [Τέσσαρα δὲ ὀλυμπικά στάδια ἀντιστοιχοῦσι περίπου πρὸς 740 μέτρα].

³ Schmidt De vita Nicias σ. 9.

ἔσχον τὴν προσήκουσαν ἐμπειρίαν νὰ καρπωθῶσι καταλλήλως τὴν κατάκτησιν αὐτῶν. Ὁλὴ ἡ δυτικὴ παραλία ἦτο ἔρμημος ἀνθρώπων· ὁ δὲ λιμὴν τῆς Πύλου, ὁ ἄριστος τῆς ὅλης χερσονήσου, εὕρίσκετο ἐν ὀλιγωρίᾳ, ἀοίκητος καὶ ἄχρηστος¹. Φυσικὴ λοιπὸν ἦτο ἡ σκέψις, ὅπως αἱ Ἀθῆναι ἐπωφεληθῶσι πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον τὴν κατάστασιν ταύτην τῶν πραγμάτων· ἀναμφιβόλως δ' ἐν τῇ ἐπικρινῇ τοῦ Δημοσθένους μετὰ τῶν Μεσσηνίων ὠρίμασε τὸ σχέδιον τῆς ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων ἀλώσεως τοῦ λιμένος ἐκείνου, δι' ἧς ἡ μὲν Σπάρτη ἐπλήσσετο καιριώτατα ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς οἴκῳ, καθίστατο δὲ δυνατὸν τὰ καταστασιασθῆ ἡ Μεσσηνία.

Ἐτήρησε δ' ὁ Δημοσθένης τὸ σχέδιον αὐτοῦ μυστικόν. Ἦτο δὲ τότε πρὸς ὥραν ἔξω πάσης ἀρχῆς, ἐπειδὴ κατὰ τὰς τελευταίας ἀρχαιεσιίας τῶν στρατηγῶν δὲν εἶχον ἀκόμη γνωσθῆ ἐν Ἀθήναις αἱ ἀκαρνανικαὶ αὐτοῦ νῆκαι. Ταύτας δ' ἐπωφελήθη νῦν, ὅπως καταρρώσῃ ἀνατεθῇ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ δήμου ἰδιαίτερος ἐμπιστευτικὸν ἀξίωμα, ὅτε τὸ ἔαρ ἐξαπεστάλησαν ὁ Εὐρυμέδων καὶ ὁ Σοφοκλῆς εἰς τὸ σικελικὸν πέλαγος μετὰ τεσσαράκοντα τριήρων, λαβόντες συγχρόνως τὴν ἐντολὴν νὰ παράσχῃ βοήθειαν εἰς τοὺς ἀκόμη ὑπὸ τῶν ἀριστοκρατικῶν πιεζομένους Κερκυραίους². Ὁ Δημοσθένης ἐπέβη τοῦ στόλου ὡς ἐπίτροπος τοῦ δήμου, καὶ ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ προτείνῃ κατὰ τὸν πλοῦν τὴν κατάληψιν ἐπικαίρων παραθαλασσίων χωρίων³. Ὅτε δὲ ὁ στόλος εἶχε διαβῆ τὰ νότια ἀκρωτήρια τῆς Πελοποννήσου καὶ παρέπλεε τὸ παράλιον ὄρος τῆς Μεσσηνίας, ἐκάλεσεν ὁ Δημοσθένης τοὺς στρατηγοὺς καὶ ἔδειξεν εἰς αὐτοὺς τὸν ἐγκαταλελειμμένον ναύσταθμον τῆς Πύλου μετὰ τῶν δύο στενῶν αὐτοῦ εἰς πλῶν καὶ τῆς ἄκρας, τοῦ Κορυφασίου, ὅπερ ὑπέρεκειται τοῦ βορείου εἰς πλῶν εἰς ὕψος ὀκτακοσίων

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 315.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 168.

³ Θουκυδίδου IV, 2, 4. Δημοσθένης δὲ ἐν τῇ ἰδιότητι μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τὴν ἐξ Ἀκαρνανίας αὐτῷ δεηθέντι εἶπον χρῆσθαι ταῖς ναυσὶ ταύταις, ἣν βούλῃται, περὶ Πελοπόννησον.

ποδῶν καὶ δεσπόζει τῆς ὅλης χώρας. Προέτεινε δ' εἰς αὐτοὺς νὰ καταλάβωσι τὸ ὕψωμα, ὅπερ διὰ μικροῦ κόπου ἡδύνατο νὰ τειχισθῇ καὶ τύχῃ εὐκόλου ἀμύνης· εἶπεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἡ φρουρὰ θὰ εὗρισκε πηγαῖον ὕδωρ ἐπὶ τοῦ ὄρους καὶ ὅτι αὐτὸς ἦτο πρόθυμος μετὰ ἐξ νηῶν νὰ διατάξῃ τὰ κατὰ τὸ χωρίον καὶ ὑπεραμυνθῇ αὐτοῦ.

Ἄλλ' οἱ στρατηγοὶ ἡρνήθησαν νὰ προσορμισθῶσιν εἰς τὴν Πύλον, ἐπειδὴ ὁ τολμητίας Δημοσθένης μετὰ τῶν βίφοκινδύνων αὐτοῦ σχεδίων ἦτο ἥκιστ' ἀρεστὸς παρὰ τῇ φατρίᾳ τῶν ἀριστοκρατικῶν· διὰ δὲ τὸ σημερινὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, ὅπερ κατεῖχεν οἶονεὶ ὡς ἔμπιστος τοῦ δήμου, εἰ καὶ τοῦτο ἀντέκειτο εἰς πάντα τὰ καθεστῶτα ἔθνη, ἦτο διπλῶς ἐπαχθὴς εἰς αὐτοὺς. Ὁ στόλος διαπλέει καὶ προχωρεῖ. Ἄλλ' αἶφνης ἐπιγενομένης τρικυμίας¹ οἱ στρατηγοὶ ἠναγκάσθησαν καὶ ἄκοντες νὰ ἐπιστρέψωσι καὶ ἀναμείνωσι καλλίτερον καιρὸν ἐν τῷ ἀσφαλεῖ λιμένι τῆς Πύλου. Ὁ Δημοσθένης ἐπαναλαμβάνει τὰς προτάσεις αὐτοῦ, ἀλλ' ἄνευ ἐπιτυχίας. Οἱ στρατηγοὶ ἀντέταξαν, ὅτι θὰ εἶχον ἀτελεύτητον ἐργασίαν, ἂν ἤθελον νὰ καταλάβωσιν ἀπάσας τὰς ἐρήμους ἄκρας τῆς Πελοποννήσου. Καὶ οἱ κατώτεροι δὲ ἀξιωματικοὶ καὶ τὰ πληρώματα δὲν ἐδείκνυσαν προθυμίαν. Ἄλλ' ἡ ἄπλοια ἐξηκολούθει, καὶ ἡ ἐν τῇ σχολῇ ἀνία τῶν στρατιωτῶν ἐβοήθησε τὸν Δημοσθένην. Αἶφνης κατέλαβεν αὐτοὺς ὁρμὴ νὰ τειχίσωσιν αὐτοὶ τὸ ὄρος, καὶ τότε διετρανώθη ἐκ νέου πληρέστατα ἡ δραστηρία καὶ ἐπιτηδεῖα φύσις τῶν Ἀθηναίων. Καὶ δὴ, στερούμενοι τῶν ἀναγκαίων ἐργαλείων πρὸς ἐργασίαν καὶ μεταφορὰν τῶν λίθων, συνέλεγον ἐκ τῶν ῥωγμῶν τῶν βράχων καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων κτιρίων πᾶν τὸ χρήσιμον ὕλικόν, ἐφόρτονον ἐπ' ἀλλήλους τὸν ὑγρὸν πηλὸν ἐπὶ τῶν ῥάχεων, συγκρατοῦντες αὐτὸν διὰ τῶν χειρῶν εἰς τὰ ὀπίσω συμπλεκόμενων, ἀνήρχοντο καὶ κατήρχοντο ἀπροφασίστως τὰς ἀνάντις πέτρας, καὶ μετὰ ἐξ ἡμέρας ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν

¹ | Ὁ Θουκυδίδης IV, 4 λέγει· ὑπὸ ἀπλοίας, ἀλλ' ὅτε Classen ἐν ἐκδόσει Θουκυδίδου II, 85, 6 |.

τοῦ Δημοσθένους ὠχύρωσαν προσηκόντως τὴν ἀρχαίαν ἀκρόπολιν. Καὶ ὁ μὲν στόλος, ἄρας ἔπειτα τὰς ἀγκύρας, ἔπλευσε πρὸς τὴν Κέρκυραν, ὁ δὲ Δημοσθένης ἐναπέμεινε μετὰ πέντε τριήρων ἐν τῇ χώρᾳ τῶν πολεμίων¹.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἡσθάνθησαν μετ' οὐ πολὺ τὴν σωτηρίαν ἐπιδρασιν τῆς τολμηρᾶς ἐκείνης ἐπιδρομῆς. Καὶ δὴ ὁ βασιλεὺς Ἅγισ, ὅστις πρὸ μικροῦ εἶχεν εἰσελάσει πάλιν εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἐπιχειρῶν τὴν πέμπτην ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου ἐπιδρομὴν τῶν Σπαρτιατῶν, ἐπανέζευξεν εἰς τὴν Πελοπόννησον μετὰ διαμονὴν δεκαπέντε μόνον ἡμερῶν ἅμα τῇ ἀφίξει τῶν ἐκ Μεσσηνίας ἀγγελλμάτων². Συγχρόνως δὲ καὶ ὁ στόλος, ὅστις ἔργον εἶχε νὰ πειραθῇ καὶ πάλιν τῆς ὑποστηρίξεως τῆς ἐν Κερκύρᾳ πελοποννησιακῆς φαρίας, διετάχθη νὰ ἐπιστρέψῃ, ὅπως ἐπέλθῃ ἄμεσον τέρμα τῆς θρασείας ἐν Πύλῳ ἐγκαταστάσεως τῶν Ἀθηναίων. Ὁ δὲ Δημοσθένης εἶδε τότε ἐκ τῶν ἐπάλξεων τοῦ ἐρήμου καὶ περικλύστου αὐτοῦ τείχους τεσσαράκοντα καὶ τρεῖς τριήρεις εἰσορμώσας εἰς τὸν λιμένα καὶ πᾶσαν τὴν ἀκτὴν πληρουμένην στρατιωτῶν ἐκπεμφθέντων ἐν σπουδῇ ἀπὸ τῆς Σπάρτης. Ἀλλὰ δὲν κατελήφθη ὑπὸ δειλίας· ἀπ' ἐναντίας δ' ἐνήργησε μετ' ἀγχινοίας καὶ θάρρους. Καὶ ἀπέστειλε μὲν δύο τριήρεις, ὅπως καλέσῃ εἰς ταχεῖαν βοήθειαν τὸν ἀττικὸν στόλον, μετὰ δὲ ταῦτα κατένειμε τοὺς περὶ ἑαυτὸν ὀλίγους ἄνδρας εἰς τὰ ὀχυρώματα, καὶ ἔπειτα κατέβη αὐτὸς μετ' ὀλίγων τοξοτῶν ἐπὶ τὴν θάλασσαν, ἔνθα μόνον ὑπῆρχε κίνδυνος. Πράγματι τὰ μέρη ἔνθα ἦτο εὐχερὲς ἢ ἀπόδασις ἦσαν ἱκανῶς τετειχισμένα· ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ληφθῇ φροντὶς νὰσφαλισθῇ τὸ χωρίον ἐκεῖνο ἔνθα ἔνεκα τοῦ ἀβαθοῦς τῶν ὑδάτων δὲν εἶχε θεωρηθῇ ἀναγκαῖος ὁ ἰσχυρὸς τειχισμός. Ἐνταῦθα ἔπρεπε νὰποκρουσθῇ πᾶς ἀποπειρα ἀποβάσεως, ἐπειδὴ, ἂν οἱ πολέμιοι ἐπέβαινον τοῦ ὄρους, τὰ τε τείχη καὶ οἱ ἄνδρες ἤθελον ἀπολεσθῇ ἀνευ ἐλπίδος σωτηρίας.

¹ Θουκυδίδου IV, 3 - 12.

² [Θουκυδίδου IV, 7].

Οἱ δὲ Πελοποννήσιοι κατέλαβον τὸ πρῶτον τὴν νῆσον Σφακτηρίαν, ἥτις ἐκτείνεται μεταξύ τοῦ πρὸς βορρᾶν καὶ τοῦ πρὸς νότον εἰςπλου τοῦ λιμένος, σκοποῦντες οὕτω νὰ δεσπόσωσιν ἀσφαλῶς τῆς ὅλης περὶ τὸν λιμένα χώρας. Ἐπειτα δὲ κωπηλατοῦντες διηύθυναν τὰς νῆας πρὸς τὸ ἀτείχιστον χωρίον τῆς παραλίας ἔνθα ἦτο παρατεταγμένη πρὸς μάχην ἡ ὀλιγάνθρωπος στρατιὰ τῶν Ἀθηναίων, ἣν ἤθελον νὰ τιμωρήσωσι διὰ τὸ θράσος μεθ' οὗ εἶχεν ἐγκατασταθῆ ἐπὶ ἐδάφους πελοποννησιακοῦ.

Ἀλλὰ κατὰ τὴν προσβολὴν παρέστησαν δυσχέρειαι ἀπρόσδοκτοι. Ἀληθῶς ὀλίγαι μόνον νῆες ἠδύναντο νὰ πλεύσωσιν ὁμοῦ, καὶ αὐταὶ δ' ἐκινδύνευον καθ' ἐκάστην στιγμήν νὰ συντριβῶσιν ἐπὶ τῶν βράχων. Προσεπῆλθον δὲ ἡ ἀδεξιότης καὶ τὸ ἀθάλασσον τῶν Πελοποννησίων, ματαιοῦντα πᾶσαν ἐπιτυχίαν. Μάτην ἠγωνίζετο μεστὸς ζήλου ὁ Βρασίδης· δὲν ἠδύνατο νὰ καταβάλλῃ τὸν ὄκνον τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνδρῶν. Μάτην ἠνάγκασε τὸν κυβερνήτην τῆς ἰδίας τριήρους νὰ ἐξοκείλῃ αὐτὴν ἐπὶ τοῦ βράχου τοῦ Κορυφασίου, καὶ ἐπήδησεν αὐτὸς, ὅπως δώσῃ τὸ παράδειγμα, ἀπὸ τῆς ἀποβάθρας εἰς τὴν χηλὴν. Πληγεῖς ὑπὸ τῶν τοξευμάτων ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ λιπόψυχος. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἴσταντο ἀκίνητοι δίκεν τείχους, καὶ μετὰ δύο ἡμέρας οἱ πολέμιοι αὐτῶν, ἀντὶ νὰ προχωρήσωσι μετὰ νέων πάντοτε δυνάμεων, καταπονοῦντες τὸ μικρὸν περὶ τὸν Δημοσθένην στίφος, παρήτησαν τὸν ὁγῶνα. Ἐστειλαν δὲ νῆας εἰς τὴν Ἀσίνην, ὅπως φέρωσι ξύλα πρὸς μηχανὰς πολιορκητικὰς καὶ δυνηθῶσι νὰ ἐπαναλάβωσι τὴν προσβολὴν ἐν χωρίοις ἐπιτηδειότεροις εἰς ἀπόβασιν.

Ἀλλὰ τοῦτο πράττοντες ἡμέλησαν τῆς κρίσεως ὥρας. Πράγματι δ' ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ ἦλθον ἀπὸ τῶν Ἰονίων νήσων οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ πεντήκοντα τριήρων· προσεβοήθησαν δ' εἰς τὸν ἐπὶ τὴν Μεσσηνίαν πλοῦν καὶ φρουρίδες ἐκ Ναυπάκτου καὶ τέσσαρες ἐκ Χίου. Τότε δ' οἱ Ἀθηναῖοι παρεσκευάσθησαν μὲν ἐκτὸς τοῦ κόλπου ἐν τῷ ἀναπεπταμένῳ πελάγει ὥς εἰς ναυμαχίαν, ἔπειτα δ' εἰσώρμησαν δι' ἀμφοτέρων τῶν εἰσπλων εἰς τὸν λιμένα, ἐπέπεσον

κατὰ τῶν ἔτι ἀσυντάκτων νηῶν τῶν Πελοποννησίων καὶ ἔτρεψαν εἰς φυγὴν πρὸς τὴν παραλίαν. Ἐπὶ τούτοις δὲ οὗτοι ἐξώρμησαν καὶ πάλιν, καὶ δὴ μετὰ πρωτοφανοῦς πολεμικοῦ ζήλου, ἐπειδὴ εἶχεν ἤδη αἰφνης γαίνει δῆλον εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἐκινδύνευον ἅπαντες οἱ ἐπὶ τῆς νήσου ἐκτεθειμένοι Σπαρτιᾶται. Συνήφθη λοιπὸν ναυμαχία φοβερά, ἥς ἐπακόλουθον ἦτο ἡ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων συγκράτησις τοῦ λιμένος. Ἡ δὲ κατὰ γῆν στρατιὰ τῶν Σπαρτιατῶν ῥυζάνετο μὲν διαρκῶς δι' ἐπικουριῶν ἐρχομένων ἐκ συμπάσης τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἐγκεκλειμένους Σπαρτιάτας, καίπερ ἐγγύτατα καὶ σχεδὸν πρὸ ὀφθαλμῶν κειμένους, ἢ νὰ μεταβιβάσῃ ἔστω καὶ μόνον ἐπιτήδεια εἰς τὴν ἔρημον καὶ βραχὴν νῆσον ¹.

Ὅτε δ' ἡγγέλθησαν εἰς τὴν Σπάρτην τὰ γεγενημένα, ἀπεφασίσθη ἔν' ἀποσταλῶσιν εἰς τὴν Πύλον αὐτὰ τὰ τέλη τῆς πόλεως, ὅπως ἀποφασίζωσι κατὰ χώραν ὅτι ἂν αὐτοῖς δοκῇ. Εὖρον δὲ ἀδύνατον πᾶσαν ἄλλην λύσιν πλὴν τῆς συνομολογήσεως σπονδῶν καὶ δὴ ὑπὸ δρους, οἵτινες ἦσαν ἀπιστεύτως βαρεῖς καὶ ταπεινωτικοὶ διὰ τοὺς Πελοποννησίους τοὺς ἐν τῇ ἀκτῇ τῆς ἰδίας αὐτῶν χώρας παρόντας μετὰ πλήρους στρατιᾶς καὶ στόλου. Πᾶσαι αἱ τριήρεις τῆς Σπάρτης, ἐξήκοντα οὖσαι τὸν ἀριθμὸν, παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἐφ' ἔσσαν διήρκουν αἱ σπονδαί· πρὸς δὲ ἀντιστήκωσιν τῆς τοιαύτης παραδόσεως εἰς μίαν μόνην παραχώρησιν προέβησαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀναλαβόντες τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐπιτρέπωσι τὴν καθ' ἐκάστην εἰς τοὺς ἐν τῇ Σφακτηρίᾳ Σπαρτιάτας ἀποστολὴν τακτῶν μερίδων ἐπιτηδείων· αὕτη δὲ ἡ νῆσος ἔμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ εὐρισκομένη ὑπὸ αὐστηροτάτην φρούρησιν, ἕως ἐν Ἀθήναις ὁ δῆμος ψηφίσῃ εἰρήνην ἢ ἐξακολουθήσιν τοῦ πολέμου ².

Ἡ κατὰπληξίς τῶν Ἀθηναίων ὑπῆρξεν ἔκτακτος, ὅτε κατέφθασεν ἡ τριήρης ἡ φέρουσα τὰ ἄγγελα τῶν ἐν Πύλῳ ἐπιτυχιῶν

¹ Θουκυδίδου IV, 13-14.

² Θουκυδίδου IV, 16.

καὶ συγχρόνως τοὺς πρέσβεις τῆς Σπάρτης εἰς τὸν Πειραιᾶ. Οἱ Σπαρτιᾶται ἤθελον εἰρήνην καὶ ἐκαραδόκουν ἀσφαλῶς τὴν πραγμάτων αὐτῆς. Μόνον δ' εἰς τοῦτο ἐλπίζοντες εἶχον ἀποδεχθῆ τοὺς ὅρους τῶν σπονδῶν. Εἶχε καταστῆ εἰς αὐτοὺς φανερόν τὸ ἀπρόβλεπτον καὶ ἀμήχανον τέλος τοῦ πολέμου· ὁρθῶς δ' ἐξεταζομένων τῶν πραγμάτων, μόνον καταισχύνην καὶ βλάβην εἶχον ἀποκομίσει ἐξ αὐτοῦ, ἐλαχίστας δὲ εἶχον προσδοκίας ὠφελείας. Αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τοὺς συμμάχους εἶχον κακῶς· ἐπ' ἐσχάτων δὲ εἰς τὰς κατὰ θάλασσαν ἀτυχίας αἷς εἶχον ὑποστῆ προσεπῆλθεν ἡ ἥττα τῆς ἡπειρωτικῆς αὐτῶν στρατιᾶς· ἐπαπειλουμένης δὲ τέλος τῆς ἀνεπανορθώτου ἀπωλείας τετρακοσίων εἴκοσι Σπαρτιατῶν, πᾶς δισταγμὸς ἔπρεπε νὰ ἐκλίπη. Ἡ δὲ συμφορὰ αὕτη ἐφαίνετο παρέχουσα εἰς τὴν Σπάρτην ἐντιμοτάτην διέξοδον πρὸς ἀνοχὴν ἀποπείρας περὶ εἰρήνης. Προέβησαν δ' εἰς τὰς διαπραγματεύσεις ἄνευ συνεννοήσεως πρὸς τοὺς συμμάχους, ἅτε θέλοντες νὰ φθάσωσιν ἀμελλητὶ εἰς τὸ τέρμα.

Ἡ δημηγορία τῶν πρέσβων ὑπῆρξεν ἐμβριθὲς καὶ πειστική. Κατέδειξαν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι οὐδέποτε θὰ ἠδύναντο νὰ ὁμολογήσωσιν εἰρήνην ὑπὸ συνθήκας εὐμενεστέρας. Εἰρήνην χρηστὴ καὶ ἐντιμος θὰ ἠδύνετο νὰ κατορθωθῇ μάλιστ' ἂν οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐπέμενον νὰ ἐπιβάλωσι διὰ τῆς βίας εἰς πολέμιον ἡττημένον ὅρους ἀφορήτους μέλλοντας νὰ γάγωσιν αὐτὸν ἀνταμυνόμενον εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπόγνωσιν. Ἡ δύναμις τῆς Σπάρτης δὲν ἐθραύσθη, εἶπον, ἀλλ' ὅμως ἐπιθυμεῖ ἐντίμως τὴν εἰρήνην καὶ θὰ αἰσθάνηται ἑαυτὴν τόσῳ εὐκρινέστερον ὑπόχρεων πρὸς νέαν συμμαχίαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων, ὅσῳ μεγαλοφρονεστέραν καὶ μετριωτέραν διαγωγὴν ἐπιδείξωσιν οὗτοι. Ἄς ὑπολογίσωσι τὸ παλίντροπον τῆς ἐν πολέμῳ τύχης, οὗ πολλάκις ἔσχον πεῖραν¹.

Ἄλλ' ἡ ἐπιτυχία τοῦ λόγου δὲν ἀνταπεκρίθη πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ῥητόρων. Ὁ ἀττικὸς λαὸς εἶχε καταμεθυσθῇ ὑπὸ τῆς εὐτυχίας αὐτοῦ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἐθεώρει πᾶσαν διαπραγμάτευσιν

¹ Θουκυδίδου IV, 17-20.

περιττήν· ἐπίστευον, ὅτι ἦσαν κύριοι τῶν πάντων. Τὸν δῆμον εἶχε καταλάβει ἄμετρος ἀλαζονεία, καί, πρὶν ἢ δυνηθῶσι νάντεπ-εξέλθωσι πρὸς αὐτὸν ῥήτορες συνετοί, προήλασεν ἐπὶ τὸ βῆμα ὁ Κλέων, ὅπως ἐπωφεληθῇ τὰς διαθέσεις τοῦ πλήθους καὶ ἀνακτήσῃ πλήρη τὴν παρὰ τῷ δήμῳ δύναμιν, ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ἀκόμη καταρθώσῃ νάξιωθῇ διαρκoῦς καὶ ἀκαταπολεμήτου διοικήσεως τῶν κοινῶν ὥς ποτε ὁ Περικλῆς¹.

Παρὰ τὴν τρομοκρατίαν ἣν ἤσκει ὁ Κλέων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ἀντέκειτο ἀκόμη πάντοτε πρὸς αὐτὸν ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις ἀντίστασις ἀκαταγώνιστος, καὶ δὴ μετὰ τῆς μεγίστης παρρησίας ἀντεστρατεύοντο πρὸς αὐτὸν οἱ κωμικοὶ ποιηταί. Καὶ ἢ μὲν τραγωδία ἔμενε πιστὴ εἰς τὸν προορισμὸν αὐτῆς, ὅστις ἦτο ἢ ἀπόσπασις τῶν ψυχῶν ἀπὸ τοῦ θλιβεροῦ ἐνεστῶτος καὶ ἢ μεταφορὰ αὐτῶν εἰς τὰς χώρας τοῦ ιδεώδους· ἀλλ' ἢ κωμωδία ἀπ' ἐναντίας ἐν αὐτοῖς τούτοις τοῖς χρόνοις ἀνῆλθεν εἰς τὴν ὑψίστην περιωπὴν, μαστιγοῦσα τὰ κακὰ τῶν συγχρόνων καὶ καταρθοῦσα νὰ διατηρήσῃ χάριν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λόγου ἐκείνην ἣτις σχεδὸν εἶχεν ἐκλίπει ἐπὶ τῆς Πνυκός. Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς τελείας ἀναπτύξεως τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν, καθ' οὓς ἦτο ἀδύνατος ἢ ἐν ἀκολουθίᾳ διοικήσεις τῆς πολιτείας ἄνευ τῆς ἐπικρατήσεως ἐξέχοντός τινος ἀνδρὸς, εὐρίσκομεν τὴν κωμωδίαν τεταγμένην πάντοτ' ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει². Οὕτως ὁ Περικλῆς εἶχεν ὑποστῇ τὰς προσβολὰς τοῦ Κρατίνου, τοῦ Ἑρμίπου, τοῦ Τηλεκλείδου καὶ ἄλλων κωμικῶν ποιητῶν, μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ εἶχε καταστήσει αὐτὸν ὁ Ἀριστοφάνης ὑπεύθυνον ἐπὶ παντὶ τῷ πολέμῳ³. Ἐν δὲ τοῖς χρόνοις τοῦ πολέμου

¹ Ὁ Κλέων λέγεται παρὰ τοῦ Θουκυδίδου (IV, 21) ἀνὴρ διμαγωγός κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ὡν καὶ τῷ πλήθει πιθανώτατος. Πρβλ. Wallichs Thukydides und Kleon σ. 16.

² Περὶ τοῦ συντηρητικῆς χαρακτῆρος τῆς κωμωδίας. Ἴδε Leo Quaestiones Aristophaneae σ. 20.

³ Πλούταρχος ἐν βίῳ Περικλέους 3. Ἀριστοφάνους Ἀχαρν. στ. 523 κ. εἰ. Κατὰ

ὁ Ἀριστοφάνης ἐπετίθετο μετὰ ζήλου κατὰ πάσης διαγινωσκομένης τάσεως πρὸς διαφθοράν τῶν συγχρόνων, καὶ ἰδίως προσέβαλλεν εἰς τὰ καίρια τὴν πολιτείαν τοῦ Κλέωνος. Ἡ ἔλλειψις περισκέψεως, ἡ μετὰ κουφονοίας διοικήσις τῶν δημοσίων, ἡ ἀκολασία τῶν δικαστηρίων, ἡ αὐθαιρεσία τῶν ἀρχόντων, ἡ ἄμετρος πίσις τῶν συμμάχων, οὓς ὁ κωμικὸς ἐν τοῖς Βαβυλωνίοις παρίστανεν ὡς δούλους ἐργαζομένους ἐν μυλῶσιν, αὗται ἦσαν αἱ καὶ τῆς παρεκτραπίσεως δημοκρατίας, ἃς προσέβαλλε μετὰ σοβαρᾶς ὀργῆς, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὴν πρόθεσιν νάγῃ εἰς τὴν καταφρόνησιν αὐτοῦ τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος καὶ καταστήσῃ αὐτὸ μισητὸν εἰς τοὺς πολίτας. Βεβαίως παρὰ ποιητῇ κωμικῷ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ σταθμῶμεν πᾶσιν ἔκφρασιν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ἐπ' ἀκριβές, ὀφείλομεν δὲ καὶ νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἰδιόζων κατὰ τινων ἀνδρῶν πικρασμὸς ὥξυνε τὸ κέντρον τῶν σαρκασμῶν αὐτοῦ· ἀλλ' ἐν τῷ καθ' ἑλίου εἶνε ἀπαραγνώριστος ἡ εἰλικρίνεια τῶν πεποιθήσεων τοῦ ποιητοῦ, καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρήσωμεν αὐτὸν ἄνθρωπον ἀσυνείδητον, ἂν εἰς τὴν παράστασιν αὐτοῦ δὲν ὑπέκειτο ἀλήθεια τελεία.

Ἐνεκα δὲ τῆς φιλαληθείας αὐτοῦ ἐθαυμάζετο ὑπὸ τῶν συμμάχων, οἵτινες ἔσπευδον εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως ἴδωσι τὸν ποιητὴν, ὅστις ἐν ταῖς δημοσίαις ἑορταῖς μετὰ θάρρους

παρεκινδύνευσε εἰπεῖν ἐν Ἀθήναις τὰ δίκαια¹.

Ἄτε δὲ λέγων τὴν ἀλήθειαν, ἐμισεῖτο ὑπὸ τοῦ Κλέωνος θανάσιμως· ἐπειδὴ δὲ ὁ νόμος ὁ ἐπὶ τινὰ ὀλίγα ἔτη περιορίσας τὴν σκηνικὴν ἐλευθερίαν εἶχε πάλιν καταλυθῇ², ἠναγκάσθη ὁ Κλέων νὰ καταφύγῃ εἰς ἄλλους τρόπους, ὅπως ἐκδικηθῇ τὸν θαρραλέον ἀνταγωνιστήν. Κατηγόρησεν αὐτὸν ἀμέσως μετὰ τὴν κατὰ Μάρτιον τοῦ 426 π. Χ. (Ὀλυμπ. 88, 2) διδασκαλίαν τῶν Βαβυλων-

δὲ τὸν *Εὐπολιν* φλυαρία πάντ' ἐστὶ πρὸς τὸν Περικλέα [Meineke *Fragmenta Comicorum Graecorum* Τόμ. II α σ. 461].

¹ Ἀριστοφάνους Ἀχαρν. στ. 628 κ. εἰ.

νίων¹ εἰς τὴν βουλὴν ὡς ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν μεγάλων Διονυσίων, παρόντων πλείστων ξένων καὶ συμμάχων, κακολογήσαντα τὴν πολιτείαν τῶν Ἀθηναίων διὰ τρόπου ἀφιλοπάτριδος καὶ ἐπικινδύνου². Καὶ ἡ μὲν κατηγορία δὲν ἦτο πράγματι ὅλως ἀδικαιολόγητος, ἀλλ' οἱ δικάσται δὲν ἐπείσθησαν νὰ διαμφισβητήσωσιν εἰς τὴν κωμωδίαν τὸ δικαίωμα τοῦ παριστάνειν ὡς καταχρήσεις πάντα ἐκεῖνα ὅσα ἐθεώρει τοιαῦτα ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ. Ἐν τούτῳ δὲν διεγίνωσκον ἀδικίαν κατὰ τῶν συμφερόντων τῆς πολιτείας, καὶ ἡ εἰς τοῦτο ἀναφερομένη καταγγελία ἀπεκρούσθη. Ἐτράπη δὲ τότε ὁ Κλέων ἄλλην ὁδὸν, ὅπως βλάβῃ τὸν θαρραλέον ἀνταγωνιστὴν, διαμφισβητήσας τὴν γνησίαν αὐτοῦ ἐξ Ἀθηναίων καταγωγὴν, ἐπιφέρων οὕτω καταγγελίαν περὶ ἣν ἦτο λίαν ἡσχημένη ἡ τέχνη τῶν συκοφαντῶν. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἀπόπειρα πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς ὀχληρᾶς ἀντιπολιτεύσεως ἀπέτυχε. Προσεπῆλθε δὲ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὁ Κλέων περιέστη εἰς ἀγῶνα πρὸς τάξεις ὅλης τῆς κοινωνίας, ἰδίως δὲ πρὸς τοὺς ἀριστοκρατικούς κύκλους, οὓς ἀντεπρόσώπευον οἱ ἱππεῖς, τὸ μόνον στρατιωτικὸν σῶμα τὸ μεῖναν πάντοτε συγκεκροτημένον καὶ μόνον κατὰ τὸ πολεμικὸν σχέδιον τοῦ Περικλέους λαβὼν εὐκαιρίαν ἀντιμετρηθῆ πρὸς τοὺς πολεμίους ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν³. Ὁ Κλέων εἶχε πιθανῶς ἐπικρίνει ἐν τῇ βουλῇ τῶν πεντακοσίων τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου παροργίσει αὐτούς⁴. Διὰ ταῦτα οἱ ἱππεῖς συνετάχθησαν εἰς πολιτικὴν φατρίαν καὶ συνεμάχησαν πρὸς τὸν Ἀρι-

¹ Οἱ Βαθυλῶνιοι ἐδιδάχθησαν ἐν ἔτος πρὸ τῶν Ἀχαρνέων. Περὶ δὲ τοῦ αἵγματος ὅπερ ἔφερον οἱ Βαθυλῶνιοι [οἱ ἀποτελοῦντες τὸν χορὸν τῆς ὁμωνύμου κωμωδίας] ἴδε *Ῥούχιον* ἐν λ. Ἱστ. ρ. 1. Πρβλ. Meineke *Fragmenta Comicorum Graecorum* Τόμ. Β' σ. 973. Gilbert *Beiträge* σ. 148.

² Ἀριστοφάνους Ἀχαρν. στ. 503. Πρβλ. στ. 631 κ. ἑ.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 72.

⁴ Περὶ ἀτιμωτικῆς καταγγελίας τοῦ Κλέωνος ἐναντίον τῶν ἱππέων ἐπὶ λιποταξίῳ γίνεται λόγος παρὰ τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Ἀριστοφάνους (Ἀχαρν. στ. 6. Ἱππ. στ. 226) Πρβλ. Koek εἰς Ἀριστοφάνους Ἱππεῖς στ. 442. Wähdel *De Cleonis apud Aristophanem persona* [Ἐν Γοττίγγ. 1858].

στοφάνην, ὅστις ἔκτοτε ἀπεφάσισε νάντιταχθῆ πρὸς τοὺς δημαγωγοὺς μετὰ μεϊζονος σθένους.

Ἐνεκα δὲ τῶν λόγων τούτων μετὰ πλειοτέρου ζήλου ἐπελήφθη ὁ Κλέων τῆς πρώτης τυχούσης εὐκαιρίας, ἥτοι τῆς ἀφίξεως τῶν πρέσβειων τῆς Σπάρτης, ὅπως ἀποκαταστήσῃ καὶ πάλιν πληρὲς τὸ ἀξίωμα ἑαυτοῦ ὡς τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἐν τῇ πολιτείᾳ. Εἶχεν ἀμέσως ἔτοιμον ἀπάντησιν σύμφωνον πρὸς τὰς κρατούσας διαθέσεις, ἣν προέτεινε νὰ δώσῃ πρὸς τοὺς πρέσβεις. Ἡ δὲ ἀπάντησις αὕτη ἦτο, ὅπως ἅπαντες οἱ ἐν Σφακτηρίᾳ ἄνδρες ἀχθῶσιν ὡς αἰχμάλωτοι εἰς Ἀθήνας, ἅπασαι δ' αἱ πρότεραι ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ τῇ Μεγαρίδι κτήσεις τῶν Ἀθηναίων, ἡ Νίσαια, αἱ Πηγαί, ἡ Τροιζὴν καὶ ὅλη ἡ Ἀχαΐα ἀποδοθῶσι πάραυτα εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἄν δ' ἐξετελοῦντο ταῦτα, τότε ἡδύναντο νὰ παραλάβωσι τοὺς αἰχμαλώτους καὶ διαπραγματευθῶσι σπονδὰς οἷαςδὴποτε διαρκείας.

Ἐκαστος ἡδύναντο νάναμείνῃ, ὅτι μετὰ τὴν ἀπάντησιν ταύτην πᾶσα συζήτησις ἤθελε διακοπῇ, ἐπειδὴ καὶ ἡ τελειοτάτη ἦτα δὲν ἡδύναντο νὰ ἐπαγάγῃ χειροτέρους ὅρους. Ἀλλ' ὅμως οἱ πρέσβεις οὐδὲ ταύτην τὴν ἀπόκρισιν ἀπέρριψαν ἀπλῶς, ἀλλ' ἀπήτησαν νὰ ἐκλεχθῶσιν ἄνδρες μεθ' ὧν θὰ ἡδύναντο νὰ ἐξακολουθήσωσι τοὺς λόγους. Ἐν Σπάρτῃ δὲν ἔλειπε διάθεσις νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς πρόγραμμα περὶ οὗ ἡδύναντο νὰ προσδοκήσωσι συνεννόησιν. Ἐν Σπάρτῃ ὑπῆρχον πολλοὶ εἰς οὓς ἦτο ὑπερόχως ἐπαχθὴς ἡ κίνησις τῶν δευτερευουσῶν καὶ μικρῶν πόλεων, αἵτινες εἶχον ἐξωθήσει τὴν ἡγεμονεύουσαν πόλιν εἰς τὸν ὀλέθριον πόλεμον· ἡσθάνοντο ἑαυτοὺς ἐστερημένους τῆς ἐλευθερίας καὶ ὑποβεβλημένους εἰς διαρκῆ ἔλεγχον, πιεζομένους δὲ ὑπὸ ἐνοχλητικῶν ἀξιώσεων, ἃς οὐδέποτε ἡδύναντο καὶ ἤθελον νὰ ἐκτελέσωσι. Κατ' οὐσίαν ἐπεθύμουν εἴπερ τι καὶ ἄλλο νὰ ἔχωσιν ἐντὸς τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας τὴν αὐτὴν ἐλευθερίαν ἣν αἱ Ἀθῆναι ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν ἀρχῇ, καὶ τοῦτο ἤγε τοὺς Σπαρτιάτας εἰς τὴν ἀπ' εὐθείας μετὰ τῶν Ἀθηναίων συνεννόησιν καθ' ὃν τρόπον διεξάγονται αἱ

τοιαῦται διαπραγματεύσεις μεταξύ μεγάλων δυνάμεων πρὸς ἀλλήλας. Τοῦτο δὲ ἀπεδέχοντο ὅχι δυσαρέστως οἱ ἐν Ἀθήναις σώφρονες, διαγινώσκοντες ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐνεργείᾳ τὸν μόνον τρόπον πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ειρήνης καὶ θεωροῦντες αὐτὴν ἐπικάιρον ἀνανέωσιν τοῦ κιμωνείου προγράμματος, προσδοκῶντες δ' ἄλλως καὶ τὴν διὰ τούτου τοῦ τρόπου ἐνίσχυσιν τῶν συμφερόντων τῆς συντηρητικῆς φατρίας. Γινώσκομεν δὲ, ὅτι ὁ Ἀρχεπτόλεμος ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν τοιούτων διαθέσεων διεξήγαγε διαπραγματεύσεις ἐν Σπάρτῃ καὶ ἠδυνήθη νὰ ὑποβάλλῃ εἰς τοὺς συμπολίτας προτάσεις ειρήνης ἧς οἱ ὅροι ἠδύναντο νὰ γείνωσι δεκτοί¹.

Ἀλλὰ τοιαῦται διαπραγματεύσεις, καθ' ἃς ἡ Σπάρτη ἤθελε νὰ ποσπασθῇ τῶν συμμάχων, δὲν ἠδύναντο, ὡς εἰκὸς, νὰ γείνωσι τὸ θέμα κοινοῦ λόγου ἐν δημοσίαις ἐκκλησίαις. Διὸ ἐπηκολούθησεν ἡ πρότασις ἰδίας συνεδρίας μετ' ὀλίγων ἀνδρῶν. Ἀλλ' ὁ Κλέων εἶχεν εὐλόγως συμφέρον νὰντιπράξῃ δραστηριώτατα εἰς τὰ τοιαῦτα σχέδια, ἐπειδὴ ἡ ἐπιτυχία αὐτῶν θὰ ἦτο νίκη τῶν σωφρόνων καὶ ἔμελλε νὰ συνεπιφέρῃ μόνιμον ἐνίσχυσιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν. Διὸ ἐπωφελήθη δεξιῶς αὐτὴν τὴν πρότασιν περὶ παραπομπῆς τῶν περὶ τῆς συμβάσεως συζητήσεων εἰς ἐπιτροπείαν πρὸς βιαιοστάτας ἐπιθέσεις, εἰπὼν, ὅτι ἐκ τῶν τοιούτων προτάσεων καθίστατο σαφές, ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται οὐδὲν ὑγιὲς διανοοῦντο καὶ ὅτι μόνον ἐσχόπουν νὰ ἔλθωσιν εἰς μυστικὰς συμφωνίας πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἐχθροὺς τῆς δημοκρατίας, ὅπως ἐξαπατήσωσι τὸν ἀγαθὸν δῆμον· ἂν δὲ εἶχον κατὰ νοῦν δίκαιόν τι καὶ πρέπον, τοῦτο δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ ποικυβῇ εἰς τὸ πλῆθος. Οὕτω δὲ ὁ Κλέων μετὰ δεινούς ἀγῶνας ἐπέτυχε τελείως τὸ σκοπούμενον.

Τρὶς συνωδὰ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Ἀριστοφάνους ὑπεβλήθη εἰς τὸν δῆμον ἡ πρότασις περὶ ειρήνης, καὶ τρὶς ἀπερρίφθη². Οἱ δὲ πρέσβεις ἀπῆλθον ἄπρακτοι, καὶ ἡ εὐκαιρία τῆς συνομολογήσεως ἐντί-

¹ Ἀριστοφάνους Ἰππ. στ. 794. Ὁ Ἀρχεπτόλεμος ἐπελήφθη ἴσως τῶν διαπραγματεύσεων ὡς ἐβελοντῆς διαιτητῆς.

² Περὶ τῆς ἀποτυχίας τῶν διαπραγματεύσεων ἴδε Ἀριστοφάνην ἐν Βιρήνῃ στ. 605, ἐν-

μου εἰρήνης, μεθ' ἧς προσεδοκᾶτο συγχρόνως τελεία διάλυσις τῆς ὅλης πελοποννησιακῆς καὶ βοιωτικῆς συμμαχίας, ἀπωλέσθη ἀνοήτως. Τὸ σπουδαιότατον τῶν ζητημάτων διεπεράνθη καὶ πάλιν μετὰ τραχύτητος καὶ ἀκαταλογίστου κουφονοίας¹. Διὰ ταῦτα ἡ θέσις τοῦ Κλέωνος ἐν σχέσει πρὸς τὸν πόλεμον μετεβλήθη ἔκτοτε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν συμπολιτῶν. Καὶ διὰ μὲν τὴν ἑναρξιν αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιρριφθῇ ἐπ' αὐτὸν ἡ εὐθύνη· ἀλλὰ διὰ τὸ κατὰ τὸ ἔβδομον τοῦ πολέμου ἔτος ναυάγιον τῶν περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεων καὶ διὰ πάντα τὰ εἰς τὴν ματαίωσιν ταύτην ἐπακολουθήσαντα τὴν εὐθύνην ὑπέχει κατὰ τὸν Ἀριστοφάνην αὐτός².

Κατ' ἀκολουθίαν τῶν γενομένων ἤρχισε καὶ πάλιν ἐν τῷ κόλῳ τῆς Πύλου ὁ πόλεμος μετὰ εἰκοσαήμερον διακοπὴν. Ἡ δ' ἐπ' ἀνάληψις ἔγεινεν ἕνεκα τῆς ἀρνήσεως τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν, ἀποκρουσάντων τὸ αἶτημα τῆς ἐπιστροφῆς τῶν εἰς αὐτοὺς παραδοθεισῶν σπαρτιατικῶν νηῶν. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν βιαιοπραγίαν ταύτην, ἥτις ἕνεκα τῆς λεγομένης καὶ παρὰ τῶν Πελοποννησίων παραβάσεως τῶν ὅρων τῶν σπονδῶν ἠδύνατό πως νὰ δικαιολογηθῇ, μετεβλήθη μετ' οὐ πολὺ λίαν αἰσθητῶς ἡ εὐχάριστος θέσις τῶν Ἀθηναίων. Καὶ δὴ ἡ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀναμενομένη παράδοσις τῶν ἐγκεκλεισμένων Σπαρτιατῶν δὲν ἐπήρχετο. Εἶχον μὲν ἔξοικονομήσει ἐκ τῶν στελλομένων εἰς αὐτοὺς ἀνεπαρκῶν ἐπιτηδείων ὅσα πλεῖστα ἠδύναντο, καὶ οἱ εἴλωτες δὲ, προσελκυσμένοι ὑπὸ μεγάλων ἐπαγγελιῶν, κατῴρθονον μετὰ μεγάλης τόλμης καὶ

θα ἡ εἰρήνη λέγεται·

ἐλθοῦσά φησιν αὐτομάτῃ μετὰ τὰν Πύλῳ
σπονδῶν φέρουσα τῇ πόλει κίστην πλεῖαν
ἀποχειροτονηθῆναι τρίς ἐν τῇ κλησίᾳ.

¹ [Θουκυδίδου IV, 22].

² Οἱ Ἰππεῖς ἐδιδάχθησαν κατὰ τὸ ἔβδομον ἤδη ἔτος τοῦ πολέμου. Τῆς δὲ μὴ καθομολογήσεως τῆς εἰρήνης κατ' ἐκεῖνα τὸ ἔτος καὶ τῆς ἐπικειμένης καὶ θειρῆως τοῦ δήμου ἔτος ὁ γόον παριστάνει ὁ Ἀριστοφάνης ὑπεύθυνον αὐτὸν τὸν Κλέωνα. Πρὸλ. Κοεκ εἰς Ἀριστοφάνους "Ὀρνίθας" στ. 793. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἰδίως λέγεται ὁ Κλέων παρὰ τοῦ Θουκυδίδου (IV, 21) τῷ πλήθει περὶ ἀνώτατος ἀνεν ὑποκειμένης εἰς τὴν φράσιν ταύτην κακῆς ἐννοίας.

δεξιότητος νὰ ἐπιβαίνωσι κρύφα τῆς νήσου. Ἀπ' ἐναντίας δὲ παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις ἐγένετο λίαν αἰσθητὴ καὶ ἐπώδυνος ἡ ἔλλειψις ὕδατος πηγαίου· ἡ περιφρούρησις τῆς νήσου ἦτο κοπιωδεστέρα, ἔνεκα δὲ τοῦ φόβου, ὅτι ἔμελλε νὰ καταφθάσῃ αὐτοὺς ὁ χειμὼν, ἡ δυσαρέσκεια ἠϋξάνεν ὁσημέραι, καὶ ἀντὶ τοῦ ἀγγέλουτος περὶ τῆς νίκης καὶ τῶν πλουσιῶν λαύρων, ἅτιν' ἀνεμένοντο ἐν Ἀθήναις ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν, ἤρχοντο εἰδήσεις ἐξ ὧν καθίστατο ἀμύριστος ἡ ὅλη ἐπιτυχία ἐν Πύλῳ καὶ ἐζήτουντο πάλιν νέαι ἐπικουραί.¹

Τότε μετεβλήθησαν αἶφνης ὅλαι αἱ διαθέσεις τῶν πολιτῶν· ἡσθάνθησαν πικροτάτην μετάνοιαν ἐπὶ τῇ ἀσυλλογίστῳ αὐτῶν διαγωγῇ, καὶ ὁ Κλέων ἠναγκάσθη νὰ μετέλθῃ πάντα τρόπον, ὅπως ἀποφύγῃ ἦτταν τελείαν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον διέψευσε τὴν ἀλήθειαν τῶν ἐκ Πύλου ἀφικνουμένων ἀγγελιῶν· ἔτε δ' ἔπειτα προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ δήμου νὰ πεισθῇ αὐτὸς, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Θεαγένους, ὅστις πιθανῶς ἀνῆκεν εἰς τὴν φατρίαν τῶν ἀριστοκρατικῶν, περὶ τῶν κατὰ τὸν στόλον ἐν Πύλῳ, ἀπήντησε λίαν ὀρθῶς, ὅτι τοιαῦται ἀποστολαὶ οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ ἀπώλεια χρόνου· ἂν δὲ οἱ στρατηγοὶ ἦσαν ἄνδρες, θά ἡδύναντο εὐκόλως διὰ τολμήματός τινος νὰ θέσωσι πέρας εἰς τὴν δεινὴν θέσιν τῶν ἐν Πύλῳ πραγμάτων. Ταῦτα δὲ οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ ἐπιθέσις ἐναντίον τοῦ Νικίου, ὅστις περιεβάλλετο τὸ ἀξίωμα στρατηγοῦ. Οὗτος δ' ἐθεώρησε πρέπον νὰ μὴ ἀφῇσῃ, εὐκαιρίας τυγχανούσης, ἀτιμώρητον τὴν κομπορρημοσύνην τοῦ μισητοῦ δημαγωγοῦ· παρητήθη λοιπὸν αὐτὸς τε καὶ ἐξ ὀνόματος τῶν συστρατῆγων ἀπὸ τῆς στρατηγίας καὶ προέτεινε τὴν ἀνάθεσιν αὐτῆς εἰς τὸν Κλέων. Ὁ δὲ Κλέων ὑπεξέφευγεν· ἄλλ' ὁ δῆμος, ἀρεσκόμενος εἰς τὴν πρωτοφανῇ ἐκείνην διέξοδον, ἐπέμενεν οὕτως, ὥστε τέλος ἐκεῖνος ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀνέκτησε μετ' οὐ πολὺ τὸ πρότερον θράσος καὶ ὑπεσχέθη εἰς τὸν δῆμον νὰ γάγῃ ἐντὸς εἰκοσιν ἡμερῶν τοὺς Σπαρτιάτας, ἐκ τῆς Σφακτηρίας εἰς τὰς Ἀθήνας ἢ

¹ Θουκυδίδου IV, 28 - 26.

νάποκτείνῃ αὐτοὺς αὐτοῦ¹. Ἐζήτησε δὲ καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ προσλάβῃ συστράτηγον τὸν Δημοσθένην, ἐπεὶ περὶ αὐτοῦ ἐγίνωσκεν, ὅτι ἤδη ἀπὸ μακροῦ οὗτος εἶχεν ἐπιμείνει εἰς τὴν κατὰ-ληψιν τῆς νήσου διὰ τῆς βίας².

Ἡ δὲ τύχη ἠνέστη αὐτὸν ἐξαιρέτως. Καὶ δὴ, ὅτ' ἔφθασεν εἰς τὸν στόλον, εὔρε τούτους στρατιώτας, οἵτινες ἐν τῷ χρόνῳ τῆς πολιορκίας εἶχον ὑποστῆ πάντα τὰ δεινὰ στρατιᾶς πολιορκουμένης, ἔχοντας ἀπόφασιν νάναλάβωσιν ἐπίθεσιν τολμηράν. Ἐπὶ δὲ προθυμότερους καθίστανεν αὐτοὺς ὁ ἐν τῷ μεταξὺ ἐπισυμβὰς ἐμπρησμός τῶν δρυμῶν τῆς Σφακτηρίας, ὧν ἕνεκεν ἀπέβαινε μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐξαιρέτως ἐπικίνδυνος ἡ κατὰ τῆς νήσου προσβολή. Ὁ δὲ Δημοσθένης εἶχεν ἔτοιμον τὸ σχέδιον τῆς ἐπιθέσεως ἤδη πρὸ πολλοῦ· διὸ, ὅτε, στρατηγοῦντος τοῦ Κλέωνος, ἠδυνήθη νὰ ἐνεργήσῃ ἐλευθέρως καὶ πρὸς τούτοις εἶχεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ νέους στρατιώτας, ἰδίως δὲ ψιλούς καὶ τοξότας, τὸ ἔργον ἐπεχειρήθη μετὰ γοργότητος.

Οἱ Σπαρτιᾶται κατεῖχον τὴν νήσον δίκην φρουρᾶς ἐνιδρυμένης ἐν φρουρίῳ. Καὶ κατὰ μὲν τὴν παραλίαν εἶχον τάξει τὴν προφυλακὴν· ἐν δὲ τῷ μέσῳ καὶ ὁμαλωτάτῳ τῆς νήσου, ἦν διαρ-

¹ Θουκυδίδου IV, 27-28. Wallichs [Thukydides und Kleon] σ. 21 κ. ἔ.

² Θουκυδίδου, VI 29· τῶν ἐν Πύλῳ στρατηγῶν ἕνα προσελόμενος Δημοσθένης. Ἄλλ' ἀπὸ τίνος χρόνου ἦτο στρατηγὸς ὁ Δημοσθένης; Κατὰ τὸν Droysen ἐν τῷ Hermes Τόμ. IX, σ. 18 εἶχεν ἐκλεχθῆ πρὸ τοῦ ἀπόπλου τοῦ Κλέωνος. Ὅτι δὲ καὶ αἱ ἀρχαιρεσίαι τῶν στρατηγῶν ἐγίνοντο τελευτῶντος τοῦ Μουνιχιῶνος ὑπεστήριξαν διὰ μακρῶν ἐπ' ἐσχάτων καὶ κατέστησαν πιθανὸν ὁ Droysen ἐνθ' ἂν. καὶ ὁ Gilbert (Beiträge σ. 10 κ. ἔ.). Πρὸς Lüscke De titulis aliquot Att[icis]. Ἀλλὰ μένει πάντοτε ὁσχερὴς ἡ ἐξήγησις τοῦ τρόπου οὗ ἐγίνετο χρῆσις ὅτ' ἔμελλον νὰ ἐπιχειρηθῶσι στρατεῖαι εἰς ἀπωτέρας χώρας· ἢ νάποπλεύσωσι στόλοι πρὸς βορρᾶν, ἐν ᾗ περιστάσει δὲν ἠδύναντο νάναμένωσι μέχρι τῶν μέσων τοῦ θέρους. Διὰ ταῦτα πιστεύω, ὅτι δικαιῶμαι νάποδεχθῶ, ὅτι ἕνεκεν ἀπαργνωρῶστων λόγων σκοπιμότητος καὶ μετὰ τὴν μετάθεσιν τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔτους αἱ ἀρχαιρεσίαι τῶν στρατηγῶν ἐξηκολούθησαν γινόμεναι κατὰ τὸ τέλος τοῦ παλαιοῦ ἔτους. Τότε ἠδύναντο κατὰ τὸ διάστημα τῶν χειμερινῶν μηνῶν νὰ γείνῃ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν ἐκλεχθέντων νέων στρατηγῶν ἡ παρασκευὴ καὶ ὁ καθορισμός τῶν νέων στρατηγικῶν σχεδίων καὶ νὰ ἐπιχειρηθῇ ὁρᾶσις ἐν ἀλληλουχίᾳ ἅμα τῷ ἔαρι. Πρὸς τοιοῦτον δὲ στρατηγικὸν ἔτος φαίνεται ὡς ἄριστα συμφωνῶν καὶ ὁ παρὰ τοῦ Θουκυδίδου ὑπολογισμός τῶν ἐτῶν τοῦ πολέμου.

ρέει μικρὸς ρύαξ, ἦσαν τεταγμένοι οἱ πλείστοι. Ἐκεῖθεν δὲ ὑφού-
ται τὸ ἔδαφος πρὸς βορρᾶν εἰς τὸ ὀχυρώτατον χωρίον, τὴν ἄκραν
τῆς ὅλης βραχέως νήσου, ἔνθα διὰ τῶν λειψάνων ἀρχαιοτέρων
ὀχυρωμάτων εἶχε κατασκευασθῇ ἴδιον ἔρυμα. Μετὰ δὲ τὸν φόνον
τῶν πρώτων φυλάκων ἀνέβησαν οἱ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους εἰς μι-
κρὰς ὁμάδας διαιρεθέντες ἄνδρες εἰς τὸ ἐν τῷ μέσῳ ὕψωμα, ἀν-
τεπεξερχόμενοι πρὸς τοὺς εἰς στενὸν χώρον συνωθουμένους πολεμί-
ους διὰ τοξευμάτων, λίθων καὶ ἀκοντίων. Ἡ δὲ ἄμυνα τῶν κυ-
κλωθέντων κατέστη τὰ μάλιστα δυσχερὴς ἕνεκα τοῦ ἐμπρησμοῦ
τῶν δασωδῶν τῆς νήσου, ὅστις εἶχεν ἀφαιρέσει πᾶν ἀντίφραγμα,
καὶ τοῦ ἀφορήτου ἀπὸ τῆς κεκαυμένης ὕλης κονιορτοῦ. Τέλος
δ' οἱ Σπαρτιᾶται ὑπεχώρησαν εἰς τὴν κορυφὴν, ἀπόφασιν ἔχοντες
νάγωνισθῶσι γενναϊότατα. Ἀλλὰ τὸ ἔσχατον ἐκεῖνο ἔρυμα ἦτο
δυσάλωτον. Τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας εἶχεν ἤδη παρέλθει, οἱ δὲ
Ἀθηναῖοι ἦσαν ἐξητλημένοι ὑπὸ τοῦ καύματος τοῦ ἡλίου καὶ
τῆς οἰψης· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Δημοσθένης ἡγνόμενός τι νὰ πράξῃ.

Τότε ἐξήγαγεν αὐτὸν ἐκ τῆς δυσχερείας ἡ ἀγχίνοια τῶν φίλων
αὐτῷ Μεσσηνίων καὶ τοῦ στρατηγοῦντος αὐτῶν Κίμωνος¹. Οὗτοι
εὗρον κάτωθεν τῶν ὀρθίων βράχων τῆς βορείου ἄκρας θέσιν εἰς ἣν
ἦτο δυνατόν νὰ ἀναρριχηθῶσι χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἀνάγκη στενωποῦ.
Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον, [ὁρμήσαντες ἐκ τοῦ ἀφανοῦς], αἰφνιδίως
ἀνεφάνησαν κατὰ νότου τῶν Σπαρτιατῶν. Ὅτε δὲ οὗτοι εἶδον ἑαυ-
τοὺς προσβαλλομένους ἔμπροσθέν τε καὶ ὀπίσθεν, ἠναγκάσθησαν
τέλος νὰ ποδεχθῶσι τὰς προτάσεις τοῦ Κλέωνος καὶ τοῦ Δημοσθέ-
νου, καὶ παρεδόθησαν εἰς αὐτοὺς, διακόσιοι ἐνενήκοντα καὶ δύο
ὄντες τὸν ἀριθμὸν, ἐν οἷς ἑκατὸν εἴκοσι Σπαρτιᾶται πολῖται, μετὰ
πολιορκίαν ἐβδομήκοντα καὶ δύο ἡμερῶν ἐπὶ τῆς νήσου. Κομισθέν-
τες δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐφυλακίσθησαν, τῶν Ἀθηναίων δηλωσάν-
των, ὅτι ἄμα τῇ πρώτῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν εἰςβολῇ τῶν Πελοποννη-

¹ Οἱ Μεσσηνιοὶ συμμετέσχον τῆς τε ἀμύνης τοῦ Κορυφαίου (Θουκυδίδου IV, 3, 9)
καὶ τῆς ἐπιθεσεως ἐναντίον τῆς νήσου (Παυσανίου IV, 26), περὶ δὲ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν
Κίμωνος ἴδε Θουκυδίδου IV, 38.

σίων ἔμελλον νὰ φονευθῶσιν ἐξαγόμενοι ἐκ τῆς φυλακῆς. Ἀπ' ἐναντίας δ' εἰς τὴν Πύλον ἐστάλη φρουρά Μεσσηνίων, ἥτις ἐξ αὐτῆς ἐπεχείρει μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας ἐπιδρομὰς εἰς τὴν περίοικον χώραν¹. Εἰς δὲ τὴν ἐκ τῶν λεηλασιῶν βλάβην ἣν ὑφίσταντο οἱ Σπαρτιῶται προσεπῆλθε καὶ ἡ ἔλλειψις ασφαλείας ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ καὶ ὁ φόβος ἐσωτερικῶν στάσεων. Οἱ εἰλωτες ἤρχισαν ναυτομολῶσιν, ἐπηπειλοῦντο δὲ πάντα τὰ δεινὰ τῶν μεσσηνιακῶν πολέμων. Πρὸς δὲ τούτοις εἶχεν ἀπολεσθῆ ὁ στόλος, καὶ ἡ μέριμνα περὶ τῶν αἰχμαλώτων παρεκώλυε πᾶσαν δραστηρίαν χρῆσιν τῆς ἡπειρωτικῆς στρατιᾶς. Ἦσαν λοιπὸν ἠναγκασμένοι νὰ περιορίζωνται εἰς πόλεμον ἀμύνης, οὐδεμίαν ἐπιφέροντα δόξαν καὶ οὐδεμίαν παρέχοντα προσδοκίαν ἐπιτυχίας. Ἀλλὰ τὸ χεῖριστον πάντων ἦτο ἡ ἀπώλεια πάσης τιμῆς παρὰ τοῖς Ἑλλησι. Τὸ γεγονὸς, ὅτι ἀπογονεῖ τοῦ Λεωνίδου ἡδύναντο νὰ παραδοθῶσιν ἔχοντες τὰ ὅπλα ἀνὰ χεῖρας ἐθεωρεῖτο ἀπίστευτον μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου· ἄλλως δὲ ἡ πίστις τῶν συμμάχων εἶχε κλονηθῆ τελείως ἤδη διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Μενεδαίου γενομένης προδοσίας¹, καὶ ὁ ἀνελεύθερος ἐγωισμὸς τῆς πολιτείας τῶν Σπαρτιατῶν ἦτο γεγονὸς φανερόν εἰς ἅπαντας τοὺς Ἑλλήνας.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, αὐτὴ ἡ Σπάρτη εἶχε βαρυνθῆ τὸν πόλεμον ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἐπελήφθη νέων περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεων πρὸς τὰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ἐν αὐταῖς ὁ Κλέων ἦτο εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὸς, ὁ ἥρως τῆς ἡμέρας καὶ ὁ εὐεργέτης τῆς πόλεως, ἥτις δι' αὐτοῦ εἶχεν ἀπαλλαγῇ πολυετῶν ἀπὸ τοῦ πολέμου δεινῶν. Πρὸς ἀνάμνησιν δὲ τοῦ κατορθώματος αὐτοῦ ἀνετέθη ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἄγαλμα Νίκης³. ὁ δὲ δῆμος ἐψήφισεν ὑπὲρ

¹ Ὁ Δημοσθένης ἔμεινε καὶ μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Σφακτηρίας ὡς στρατηγὸς ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Πελοποννήσου. ¹Ιδε Corpus Inscriptionum Atticarum ἀρ. 273 στ. 16. Ἡ στήλη αὕτη ἀνέρχεται εἰς τὴν τετάρτην πρυτανεῖαν ἐπὶ ἀρχοντος Στρατοκλέους [426 π. Χ.]

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 181.

³ Πανσανίου IV, 36, 6. Ἀθηναῖοι δὲ καὶ Νίκης ἀνέθηκαν ἄγαλμα ἐν Ἀκροπόλει χαλκοῦν ἐς μνήμην τῶν ἐν τῇ Σφακτηρίᾳ.

αὐτοῦ σίτισιν ἐν τῷ πρυτανείῳ διὰ βίου, τὴν ὑψίστην τῶν τιμῶν ἃς παρείχεν ἡ πόλις. Διὰ βραχέων εἰπεῖν εὐρίσκετο εἰς τὸ κατὰ κόρυφον τῆς δυνάμεως καὶ τῆς τιμῆς, θαυμαζόμενος ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ ἐμπνέων φόβον καὶ δίκην τυράννου περιστοιχιζόμενος ὑπὸ ττίφους κολάκων. Ἐθάρρει νὰ μεταχειρίζηται καὶ αὐτοὺς τοὺς συμπολίτας μετ' ἀλαζονείας. Μὴ δὲν παρέστησεν αὐτὸν ἡ κωμωδία ἀναβάλλοντα τὴν ἐκκλησίαν τοῦ συνηγμένου δήμου χάριν συμποσίου; Ὁ δὲ Νικίας εἶχε κατ' ἀντίθετον λόγον τῆς ὑψώσεως τοῦ Κλέωνος ἀποβάλλει μέγιστον μέρος τοῦ προτέρου ἀξιώματος οὐ μόνον παρὰ τοῖς ἀντιπάλοις, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς αὐτοῦ τοῖς πολιτικοῖς ἐταίροις. Αὐτοὶ οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ λησμονήσωσιν ὁπόσον ἀκαίρως ἀπέστη τῆς στρατηγίας καὶ διὰ τῆς παραιτήσεως ταύτης εἶχε γείνει αὐτὸς ἡ ἀφορμὴ τῆς εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ὑψώσεως τῆς δυνάμεως τοῦ Κλέωνος. Καὶ ἡ μὲν φατρία τῶν σωφρόνων ἦτο καθ' ἑαυτὴν διηρημένη καὶ ἀνίσχυρος· εἰς δὲ τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τῶν Λακεδαιμονίων ἀντετάσσοντο ὁσημέραι μεγάλες αἰ ἀξιώσεις, καὶ πᾶσαι αἱ διαπραγματεύσεις ἐναυάγησαν.

Κατὰ δὲ τὰς μεγάλας παρασκευὰς, αἵτινες ἦσαν ἀναγκαῖαι πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου, κυριώτατα παρίστατο χρεῖα τῆς εὐρέσεως τῶν πόρων, ἐπειδὴ ἔνεκα τῶν τεραστίων δαπανῶν τῶν ἐτῶν τοῦ πολέμου καὶ αὐτὴ ἡ ὑπὸ τοῦ Περικλέους διαρρύθμισις τῶν οἰκονομικῶν πραγμάτων¹ εἶχεν ἀποδειχθῆ τελείως ἀνεπαρκής. Τὸ κατ' ἀρχάς, ὅπως μὴ ἐξαντλήσωσι κατὰ τὸ δυνατόν τὸ δημόσιον ταμεῖον, εἶχον δανεισθῆ χρήματα παρὰ τῆς θεοῦ², τοῦθ' ὅπερ συνέβη κατὰ τὰς εἰς Κέρκυραν καὶ Μακεδονίαν στρατείας. Ἐπειτα δ' ἠναγκάσθησαν νὰ βάλωσι χεῖρα εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους πόρους τῆς πόλεως. Ἄλλ' ἐν ἔτει 428 π. Χ. (Ὀλυμπ.

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 49.

² Περὶ ὑποδιδάσεως τοῦ τόκου ἴδε Corpus Inscriptionum Atticarum ἐν Τόμ. Α' 146 κ. ζ.

88, 1) εἶχον ἐξαντληθῇ ἀμφοτέραι αὐται αἱ πηγαί, τότε ταμεῖον τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὰ τῶν ἄλλων θεῶν ὡς καὶ τὰ δημόσια χρήματα, ἐξαιρουμένου τοῦ ἐξαιρέτου καταθέματος τῶν χιλίων τάλαντων¹. Περὶ δὲ ἀποτίσεως τῶν δανείων καὶ πληρωμῆς τῶν τόκων αὐτῶν οὐδὲ σκέψις ἠδύνατο πλέον νὰ γείνη· μάλιστα δὲ καὶ ἤρχισαν νὰ δαπανῶσιν ἐκ τῶν ἐτησίων προσόδων τῶν ναῶν. Ἀπὸ δὲ τῶν ἰδίων ἐτησίων προσόδων δὲν ἠδύνατο νὰ συντηρηθῇ εἰς μακρὸν ἡ πόλις, ἀφ' οὗ μία μόνη πολιορκία, οἷα ἡ τῆς Ποτιδαίας, ἀπερρόφησε διςχίλια τάλαντα, ἀντιστοιχοῦντα περίπου πρὸς ἑνδεκα ἑκατομύρια καὶ ἑνεακοσίας χιλιάδας φράγκων [ὧν ὀκταπλασία περίπου εἶνε ἡ ἀνάλογος σημερινῇ ἀξίᾳ²]. Τὴν δ' ἀνεπάρκειαν ταύτην κατέστησεν ἔτι ἐνδηλοτέραν ἡ πολιορκία τῆς Μυτιλήνης.

Ἦναγκάσθησαν τότε νὰ προσφύγωσιν εἰς ἄλλους τρόπους πρὸς εὔρεσιν χρημάτων³. Πρῶτος δὲ τούτων ὑπῆρξεν ἡ ἐπιβολὴ ἀμέσου φορολογίας τῆς οὐσίας τῶν πολιτῶν. Ἡ διάταξις δὲ αὕτη κατὰ τοσοῦτον συνεβιβάζετο πρὸς τὸ κρατοῦν διοικητικὸν σύστημα, καθ' ὅσον τοῦτο ἐπέρριπτε τὰ βάρη τοῦ πολέμου ἐπὶ τοὺς ὤμους τῶν πλουσίων, τῶν ἀπόρων ἀπαλλασσομένων πάσης λειτουργίας. Παρ' Ἀριστοφάνει βλέπομεν τὸν δημαγωγὸν ἀπειλοῦντα τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ, ὅτι θὰ φροντίσῃ νὰ ἐγγράψῃ αὐτὸν εἰς τὸν κατάλογον τῶν πλουσίων, ὅπως ὑποβληθῇ εἰς τὴν ἀπότισιν βαρείας εἰσφορᾶς· τὴν δὲ πρώτην εἰσφορὰν, ἐξ ἧς εἰσεπράχθησαν διακόσια τάλαντα, προεκάλεσεν ἡ πολιορκία τῆς Μυτιλήνης⁴.

Δεύτερος δὲ τρόπος ὑπῆρξεν ἡ αὔξησις τῶν φόρων τῶν συμμάχων. Βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἐκ τῆς Πύλου ἐπάνοδον τοῦ

¹ Περὶ τῶν διαφορῶν δαπανῶν κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη τοῦ πολέμου ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 145 σημ. 2.

² Θουκυδίδου III, 17.

³ Περὶ τῆς οἰκονομικῆς ἐν Ἀθήναις κρίσεως ἴδε Kirchhoff [Zur Geschichte des] [athensischen] Staatschatzes σ. 47.

⁴ Θουκυδίδου III, 19.

Κλέωνος προετάρησαν, ἄρχοντας τοῦ Στρατοκλέους, ὑπὸ τοῦ Θου-
δίππου, πολιτευτοῦ ἄλλοθεν ἀγνώστου, αἱ ἀναγκαῖαι διατάξεις
πρὸς παρασκευὴν νέας τάξεως φόρων, καὶ ἔγεινε δεκτὸν ἐν τῇ
δευτέρᾳ ἢ τρίτῃ πρυτανείᾳ τοῦ ἔτους 425 π. Χ. (Ὀλυμπ. 88, 4)
ψήφισμα καθ' ὃ οἱ φόροι ἡυξήθησαν ἐν ὅλῳ εἰς τὸ διπλάσιον¹.
Αἱ μεταξὺ πόλεων χωρισταὶ συμμαχίαι² διελύθησαν, ἐνεγράφη-
σαν δ' εἰς τοὺς καταλόγους καὶ πόλεις οὐδέποτε μέχρις ἐκείνου
τοῦ χρόνου πληρώσασαι φόρον, ἂν ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς αὐτῶν
θέσεως ἀνῆκον εἰς τὰς χώρας ἃς οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρουν περιλαμ-
βανομένας εἰς τὴν ἑαυτῶν ἀρχήν. Ὁμοίως δ' ἐνεγράφησαν ὡς
ὑπόφοροι εἰς τοὺς καταλόγους καὶ ἐκεῖναι αἱ πόλεις, ὅσαι εἴτε
ἕνεκεν ἀποστασίας ἀπὸ τῆς συμμαχίας εἴτε ἕνεκεν ἄλλων λόγων
δὲν κατέβαλλον ἐπὶ τοῦ παρόντος πλεόν τοὺς φόρους αὐτῶν³.

Διὰ δὲ τῆς ἀνεπιφυλάκτου ἀθετήσεως ἀπασῶν τῶν προτέρων
συμβάσεων καὶ τῆς αὐθαιρέτου μεταβολῆς τῶν σχέσεων πρὸς τοὺς
συμμάχους εἶχε καθιδρυθῇ νέα ἀρχὴ τῆς κυριαρχίας τοῦ δήμου
τῶν Ἀθηναίων. Τὰ κατὰ τὴν ὅλην περιοχὴν τῆς συμμαχίας διε-
τάχθησαν πολὺ μᾶλλον ἢ πρότερον ὡς εἰ ἀπετέλουν ἐνιαίαν ἀρ-
χήν, καὶ ἐν αὐτῷ δὲ τῷ νόμῳ οἱ πρότεροι χρόνοι ἀποκαλοῦνται ἡ
ἀρχαία ἀρχή⁴. Τὸ δὲ οἰκονομικὸν συμπέρασμα ὑπῆρξεν ἡ ἐπ-

¹ Περὶ τῆς εἰς ταῦτα συμμετοχῆς τοῦ Κλέωνος ἴδε Gilbert Beiträge σ. 129 κ. ἑ.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 670 κ. ἑ.

³ Ἐὰν διασωθῆναι πολυπληθεῖ ἀποσπασμάτα τῶν εἰς τὴν νέαν τάξιν φόρων (Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 37) ἀναφερομένων στηλῶν συνήθροισεν ἐν πλη-
ρει συλλογῇ καὶ ὑπεμνημάτισε πρῶτος ὁ U. Köhler (Urkunden und Untersuchun-
gen zur Geschichte des delisch-attischen Seebunds ἐν σ. 63 κ. ἑ. 142 κ. ἑ.) Ὁ δὲ
νέος φόρος ἦτο διάφορος διὰ τὰς διαφόρους πόλεις, παρὰ τισὶ μὲν ὑπερβαίνων τὸ διπλοῦν
τοῦ ἀρχαιότερου, παρὰ τισὶ δὲ ὑπολείποντος τοῦ διπλασίου. Ἐν δ' ἐξαιρετικαῖς τισὶ περι-
στάσεσιν, ὡς π. χ. ὡς πρὸς τὴν Θάσον, διετηρήθη ἡ προτέρα τάξις φόρου, πιθανῶς δυνά-
μει ἰδίων συνθηκῶν. Περὶ πόλεων συντελουσῶν ἴδε Köhler σ. 149. Ἡ Μῆλος δὲν εἶ-
χεν ἀποτίσει ἀκόμη τὸν ἐκ δεκαπέντε ταλάντων ἐπιβεβλημένον αὐτῇ φόρον· αἱ δὲ πόλεις
τῆς Βοττιαίας καὶ τῆς Χαλκιδικῆς ὡς καὶ αἱ κατὰ τὸν Πόντον δὲν πληροῦνσι πλέον φό-
ρον. Ἰδε Köhler σ. 74. Kirchhoff ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ.
Α' σ. 28.

⁴ Ἀρχαία ἀρχὴ ἐκαλεῖτο κατὰ τὸν Köhler ἐνθ' ἀν. σ. 64.

αύξησης τῆς ὅλης ἐκ φόρων προσόδου εἰς χίλια διακόσια ἢ χίλια τριακόσια τάλαντα¹.

Εὐνόητος εἶνε ἡ συγκίνησις ἣν ἐπήγαγεν ὁ νεωτερισμὸς οὗτος ἐν τε τῇ πόλει καὶ καθ' ἅπαν τὸ Αἰγαῖον. Ἡ συντηρητικὴ πατρία εἶχεν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κίμωνος πολεμήσει κατ' ἀρχὴν τὴν αὐθαίρετον πρὸς τοὺς συμμάχους διαγωγὴν². ὁμοφρονῶν δὲ πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἀριστοφάνης εἶχε παραστήσει τὴν θλιβερὰν τύχην τῶν ὑπηκόων πόλεων ἐν τοῖς Βαβυλωνίοις πρὶν ἢ καὶν ὑπάρξῃ δυνατὸν νὰ γείνη λόγος περὶ πιέσεως αὐτῶν συστηματικῆς. Ἀλλ' εἴπερ ποτὲ ζῶνται ἦσαν, ὡς εἰκὸς, νῦν αἱ ἀντιρρήσεις. Ὁ νεωτερισμὸς ἐκακίζετο ὡς ἀσυνεῖδτος, ἀδικαιολόγητος, ἀσύνητος. Ἀλλ' ἡ ἀντιπολίτευσις ἐστερεῖτο ῥώμης καὶ συναφείας. Ὅστις ἤθελε τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου ὤφειλε νὰ συνομολογήσῃ τὴν ἀνάγκην αὐξήσεως τῶν πόρων· διὰ τοῦτο καὶ πολλοὶ τῶν τασσομένων περὶ τὸν Νικίαν ἐψήφισαν ὑπὲρ τοῦ νόμου. Ἀλλὰ τὸ δημοκρατικὸν πρόγραμμα προέβαινεν ἀκάθεκτον, ἐπειδὴ ὁ ἀντιπροσωπεύων τὴν δημοτικὴν πατρίαν ῥήτωρ εἶχε ῥητῶς ἐκφράσει τὴν γνώμην, ὅτι ὤφειλον μετὰ θάρρους νὰ ἐγκαταλίπωσι πᾶσαν σκέψιν εὐαισθησίας καὶ ὅτι ἦτο μωρία νὰ ἐναποθέτωσι τὰς ἐλπίδας αὐτῶν εἰς συμπαθείας ἐνθα ἐκράτει μόνον ἡ δύναμις τοῦ ἰσχυροτέρου. Ἐν τι καὶ μόνον ἐπετρέπετο νὰ ἔχωσιν ὑπ' ὄψιν, τὴν δύναμιν τῆς πόλεως. Νέοι δὲ χρησιμοὶ διεδόθησαν καὶ πάλιν, ἀγγέλλοντες εἰς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ὅτι ἐμελλε νὰ βασιλεύσῃ πάσης τῆς γῆς δίκη ἀετοῦ³.

¹ Τὸ ὅλον ποσὸν τῶν φόρων ἐν τοῖς χρόνοις τῆς Νικιεύου εἰρήνης ἦτο πλέον ἢ διακόσια καὶ χίλια τάλαντα. Ἰδὲ Ἀνδοκίδου Περὶ τῆς πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους εἰρήνης 9. Ἀισχίνου Περὶ παραπροσθείας 175. Τὸ δὲ σύνολον τῶν προσόδων τῶν Ἀθηναίων ἐν ἔτει 422 π. Χ. ἀνῆλθεν εἰς ἑγγύς δις χίλια τάλαντα. Ἀριστοφάνους Σφήκες στ. 660. Ἀνακρίδης δὲ εἶνε ἡ ἐκφρασις τοῦ Πλουτάρχου ἐν βίῳ Ἀριστείδου 24. Περικλέους ἀποθανόντος ἐπιτείνοντες οἱ δημαγωγοὶ κατὰ μικρὸν εἰς χιλίων καὶ τριακοσίων τάλαντων κεφάλαιον ἀνήγαγον, ἐνθα τὸ κατὰ μικρὸν δὲν ἔχει ὁρθῶς.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 573.

³ Ἀριστοφάνους Ἰππ. στ. 1087· αἰετὸς ὡς γίγναι καὶ πάσης γῆς βασιλεύεις. Περὶ δὲ ἄλλων χρησμῶν ἴδε αὐτόθι στ. 60 καὶ 996 κ. ε.

Καὶ πᾶσα μὲν ἀπόπειρ' ἀντιπράξεως πρὸς ψήφισιν τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ συμμαχικοῦ νόμου ἀπέβη ἀνίσχυρος· ἀλλ' ἐν τῇ ἐκτελέσει αὐτοῦ προσέκρουσαν εἰς πλείστας δυσχερείας. Αἱ πόλεις ἐπειράθησαν πάντων τῶν δυνατῶν τρόπων πρὸς βελτίωσιν τῆς ἑαυτῶν τύχης. Ἡ μὲν τάξις τῶν φόρων, παραβαλλομένων πρὸς τοὺς πρότερον τεταγμένους, δεικνύει, ὅτι τὰ τῶν διαφόρων συμμαχιῶν ἐκρίθησαν κατὰ ποικίλα μέτρα¹. Τὰ δὲ παράπονα τῶν πόλεων, ὅσαι ἐθεώρουν ἑαυτὰς βαρύτερον τοῦ προσήκοντος φορολογηθείσας, προεκάλεσαν πλείστας ὅσας δίκας· εἶνε δὲ πιθανόν, ὅτι δύο λόγοι τοῦ Ἀντιφῶντος, ὁ Περὶ τῶν Λινδίων καὶ ὁ Σαμοθρακικὸς, ἐξεφωνήθησαν ἐν περιστάσεσι τοιαύταις². Ἡ δὲ αὐξήσις τῶν δικῶν ἐχρησίμευσεν εἰς δικαιολογίαν τῆς αὐξήσεως τοῦ δικαστικοῦ μισθοῦ τῆς ἐπελθούσης μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Σφακτηρίας, καὶ αἱ νέαι δαπάναι αἱ ἔνεκεν αὐτοῦ βαρύνασαι τὴν πολιτείαν ἐλήφθησαν ἐκ τῶν αὐξηθεισῶν προσόδων. Οὕτως αἱ δύο πλείστου λόγου ἄξια καινοτομίαι, δύο τῶν κυριωτάτων ἐπιτυχιῶν τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος τοῦ Κλέωνος, συνδέονται ἀναποσπᾶστως πρὸς ἀλλήλας³.

Πρὸς ἐκτέλεισιν δὲ τῆς νέας τάξεως τῶν φόρων ἀπεστάλησαν εἰς ἕκαστον τῶν φορολογικῶν διαμερισμάτων τῆς συμμαχικῆς χώρας (φόρων)⁴ ἀνὰ δύο τάκται. Αἱ δὲ αὐστηραὶ ποιναὶ αἱ ὑπὸ

¹ Ὑπαινιγμοὺς περὶ τῆς αὐξήσεως τῶν φόρων καὶ τῆς περὶ τὴν ἐκτέλεισιν τῶν ψήφισμένων ἐπελθούσης ἀνωμαλίας ἴδε παρ' Ἀριστοφάνει ἐν Ἰππεῦσι στ. 814, 759, 803, 839, 1034 καὶ ἐν Σφηξί στ. 667, 698. Πρὸλ. Köhler ἐνθ' ἀν. σ. 150.

² Ἀντιφῶντος Περὶ τοῦ Λινδίων φόρου παρὰ τοῦ Müller Oratores Attici Τόμ. Β' σ. 125 κ. ἑ., περὶ δὲ τοῦ Σαμοθρακικοῦ αὐτόθι σ. 228 κ. ἑ. Πρὸλ. Köhler ἐνθ' ἀν. σ. 150. Περὶ τῆς θαλασπωρίας τῶν συμμαχίων ἴδε καὶ Ἀριστοφάνην ἐν Εἰρήνῃ στ. 639. τῶν δὲ συμμαχίων ἔσειον τοὺς παχεῖς καὶ πλουσίους.

³ Περὶ ἐπιθράσεως ἐπιβλητικῆς ἐξασκηθείσης παρὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου κατὰ τὴν αὐξήσιν τῶν φόρων ποιεῖται λόγον μόνον ὁ γράψας τὴν ψευδοανδοκίδειον λόγον κατὰ Ἀλκιβιάδου. Ἀλλ' ὅτι ἡ μαρτυρία αὕτη εἶνε ἥκιστα ἀξίπιστος ἀπέδειξε πειστικῶς ὁ Köhler ἐνθ' ἀν. σ. 150 κ. ἑ. Ὅτι δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης ὑπῆρξεν εἰς τῶν δέκα, ἢ κατὰ τὸν Kirchhoff δὲ τῶν, τακτῶν μαρτυρεῖ μόνος ὁ Ψευδοανδοκίδης ἐνθ' ἀν. 11, ἡ δὲ μαρτυρία αὕτη ὅν εἶνε ἀνύποπτος. Ὁ δὲ Πλούταρχος (ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου) οὐδεμίαν ποιεῖται μνησιν οὐδὲν ποτε συμμετοχῆς τοῦ Ἀλκιβιάδου εἰς τὴν αὐξήσιν τῶν φόρων.

⁴ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 668 κ. ἑ.

τοῦ οἰκείου ψηφίσματος ἐπιβαλλόμενα εἰς ἅπαντας τοὺς ἄρχοντας, ὧν ἕνεκα ᾗθελεν ἐπέλθει βραδύτης πρὸς ἐκτέλεισιν τῶν ψηφισθέντων, δεικνύουσι τὴν δραστηριότητα τῆς καταβληθείσης ἐνεργείας¹. Ἰδίῳ ἐπιμελεῖται² ἔμελλον νὰ ἐπιτηρῶσι τὴν πληρωμὴν καὶ καλῶσιν εἰς δίκην τοὺς κατοίκους τῶν συμμαχιδῶν ἐκείνους ὅσοι ἐβυσσοδόμευον τὴν μὴ ἐκτέλεισιν τῶν ὑποχρεώσεων αὐτῶν. Ἐπειράθησαν δὲ οἱ Ἀθηναῖοι νὰ περιβάλωσι διὰ δεσμῶν στεροτέρων καὶ τὰς ἐν ταῖς παραλίαις κειμένας πόλεις. Μοῖρα τῶν τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων ἐντεταλμένων τριήρων ὑπὸ τὸν Δημόδοκον, Ἀριστείδην καὶ Λάμαχον ἐστάλη εἰς τὰς περὶ τὸν Πόντον χώρας³. Καὶ ἀπώλεσε μὲν ὁ Λάμαχος τὰς ὑπ' αὐτὸν τριήρεις ἐν τρικυμίᾳ παρὰ τὴν Ἡράκλειαν⁴· ἀλλ' οὐχ ἥττον ἱκαναί τῶν πόλεων τοῦ Πόντου, ἐν αἷς καὶ τὸ Νύμφαιον ἐν τῇ ταυρικῇ χερσονήσῳ κατὰ τὸν εἰς τὸν Κιμμέριον Βόσπορον εἰσπλουν, παρουσιάζονται μετὰ τῶν ὑποφόρων συμμάχων ἐν τῇ ἀπογραφῇ τοῦ ἔτους 425-424 π. Χ. (Ὀλυμπ. 88, 4). Ἀλλὰ τὸ ψήφισμα τοῦ Θουδῖππου δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξετελέσθῃ πρὸ τοῦ 424 π. Χ. (Ὀλυμπ. 89, 1). Αἱ δὲ διαπραγματεύσεις ἔληξαν σὺν τῇ ἐνόρκῳ παρὰ τῶν συμμάχων ἀποδοχῇ τῆς νέας τάξεως τῶν φόρων.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ προεχώρουν δραστηρίως αἱ πρὸς τὰ ἔξω στρατεῖαι, τῶν Ἀθηναίων πειρωμένων συνωδᾷ τῷ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους λαμπρῶς ἐγκαινισθέντι πολεμικῷ προγράμματι νὰ κατακτήσωσι χωρία πελοποννησιακὰ καὶ νὰ καθιδρῦσωσιν ὀχυρὰ

¹ Διατάξεις περὶ ποινῶν τῶν πρυτάνεων καὶ προέδρων παρουσιάζονται καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁ δὲ Köhler (ἐνθ' ἀν. σ. 65) συγκρίνει τὴν ἐν τῷ νόμῳ περὶ ἐπιχειροτανίας νόμον) *Δημοσθένους* [Κατὰ Τιμοκράτους] 22) ἀναγραφομένην ζημίαν χιλίων δραχμῶν πρὸς τὴν τῶν μυρίων τοῦ ψηφίσματος περὶ τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων.

² Böckh *Staatshaushaltung* [der Athener] Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 91. *Corpus Inscriptionum Atticarum* Τόμ. Α', 38.

³ *Θουκυδίδου* IV οἱ τῶν ἀργυρολόγων Ἀθηναίων στρατηγοί.

⁴ *Ιουστίνου* XVI, 3.

ὀρμητήρια. Ἦτο τὸ αὐτὸ πολεμικὸν σύστημα δι' οὗ ποτε οἱ Δωριεῖς εἶχον κατακτήσει τὴν χερσονήσον. Κατὰ παράδοξον δὲ σύμπτωσιν τὸ πρῶτον χωρίον, πρὸς ὃ ἔστρεψαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν προσοχὴν, ἦτο ὁ σταθμὸς δωρικοῦ στρατοπέδου, ὁ Σολύγιος λόφος, ἀπέχων τοῦ ἰσθμοῦ περὶ τὰ τρία τέταρτα τῆς ὥρας καὶ κείμενος μεταξὺ Κορίνθου καὶ Ἐπιδάουρου. Ἐπὶ δὲ τοῦ ὕψους ἔκειτο ἀτείχιστος κώμη τῶν Κορινθίων, ἡ Σολύγεια, ἥτις ἠδύνατο εὐκόλως νὰ τειχισθῇ καὶ ἐνωθῇ διὰ τειχῶν μετὰ τοῦ ἐγγύς αἰγιαλοῦ¹. Ἦθελον λοιπὸν νὰ προσβάλωσιν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ καὶ τὴν δευτέραν τῶν ὀχυρῶν πόλεων τῆς χερσονήσου, ἣν ἄλλως εἶχον ἤδη ὁσημέραι μᾶλλον περιορίσει ἐν ταῖς θαλασσίαις αὐτῆς κτήσεσι. Τὸ σχέδιον ἦτο τολμηρὸν, ἐπαγγελλόμενον μεγάλας ὠφελείας, τοῦ λόγου ὄντος περὶ πόλεως πλουσιωτάτης καὶ κεκτημένης μέγιστον πληθὸς δούλων, οἷα ἡ Κόρινθος.

Ὁ Νικίας προσωρμίσθη οὐ μακρὰν τῶν Κεγχρεῶν μετὰ ὀγδοήκοντα τριήρων· ἰδία δὲ ἱππαγωγοὶ νῆες διεβίβασαν Ἀθηναίους ἱππεῖς, συμμετασχόντας τῆς στρατείας μετὰ μεγάλου ζήλου. Ἐν τούτοις δὲ οἱ Κορίνθιοι, προμαθόντες τὰ μελετώμενα ἐξ Ἀργους, εἶχον καταλάβει τὸν Σολύγιον λόφον. Ἐπὶ δὲ τοῦ κατωφεροῦς ἐδάφους μεταξὺ τῆς κώμης καὶ τοῦ αἰγιαλοῦ συνεκροτήθη μάχη αἱματηρά. Καὶ ἐνίκησαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι ἕνεκα τῆς ἀνδρείας τῶν ἱππέων, ἀλλ' αὐτὴ ἡ στρατεία ἐματαιώθη. Ἀντὶ δὲ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ Κορινθίᾳ κατωρθώθη ἡ ὑπ' αὐτῶν κατάληψις τῆς ἡφαιστειώδους χερσονήσου Μεθώνης ἢ Μεθάνων, ἥτις ἀπὸ τῆς Τροιζηνίας προεκτείνεται πρὸς τὴν Αἰγίναν καὶ συνδέεται πρὸς τὴν ξηρὰν μόνον διὰ στενοῦ ἰσθμοῦ. Τὸν ἰσθμὸν δὲ τοῦτον ἐτείχισαν οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ἀπέκτησαν οὕτως ἐξαίρετον ὀρμητήριον πρὸς τὴν Ἐπίδαυρον καὶ τὴν Τροιζήνα, κείμενον ἀπέναντι τοῦ Πειραιῶς καὶ δυνάμενον εὐκόλως νὰ εὕρισκται εἰς εὐκολον ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν Ἀθηνῶν διὰ φρυκτῶν.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ ὁ στόλος τοῦ Εὐρυμέδοντος καὶ τοῦ

¹ Θουκυδίδου IV, 42. [Curtius] Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 748.

Σοφοκλέους ¹ εἶχεν ἐξακολουθήσει τὸν πλοῦν πρὸς τὴν Κέρκυραν, καὶ ἐκεῖ ὁμοῦ μετὰ τῶν Κερκυραίων, οὓς ἐξηκολούθει νὰ βλάβῃ μετ' γάλως ἢ φρουρὰ τῆς Ἰστώνης, κατέλαβον τὴν ληστρικὴν ταύτην ἄκραν. Οἱ δὲ στασιῶται οἱ ὀχυρωθέντες ἐπ' αὐτῆς παρεδόθησαν εἰς τὴν διάγνωσιν τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἡγεμόνες τοῦ στόλου, οἵτινες ἤδη ἐν Πύλῳ εἶχον ἀναγκασθῇ νὰ κατὰλίπωσιν εἰς ἄλλους τὴν τιμὴν τῆς νίκης, δὲν εἶχον διαθέσιν, ἅτε αὐτοὶ ἐπειγόμενοι νὰ πλεύσωσι περαιτέρω εἰς τὴν Σικελίαν, νὰ παραδοθῶσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἐν Θριάμβῳ δι' ἄλλων, οἱ αἰχμάλωτοι ἀριστοκρατικοί, οἱ ἀσπονδότατοι ἐχθροὶ τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας, συνέπραξαν εἰς τὸν δόλον τῶν Κερκυραίων. Οὗτοι εἶπερ τι καὶ ἄλλο ἐφοβοῦντο μὴ χαρισθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς συμπολίτας αὐτῶν στελλομένους ἐκεῖσε, καὶ διὰ τοῦτο πανούργως ἐμηχανήθησαν νὰ πείσωσι δῆθεν αὐτοὺς εἰς ἀπόδρασιν. Ἡ δὲ ἀπόπειρα αὕτη ἐπροδόθη ἔπειτα εἰς τοὺς στρατηγούς, οἵτινες ἐπωφελούμενοι αὐτὴν ἔλυσαν τὰς σπονδὰς καὶ ἐκήρυξαν αἰρομένην τὴν παρὰ τῶν Ἀθηναίων προστασίαν. Ἀπαντες δὲ οἱ ἀτυχεῖς ἐκεῖνοι παρεδόθησαν εἰς τὴν μανίαν τοῦ δήμου τῶν Κερκυραίων καὶ ἐθανατώθησαν διὰ τρόπον, οὗ τὸ ἀκολάστως ἐκδικητικὸν καὶ μνησικάκον ὑπερέβαινε πάντα τὰ τέως γεγόμενα ἐν τῇ νήσῳ. Ἡ δὲ ἡσυχία τότε μόνον ἐπανῆλθεν, ὅτε εἰς τὴν στασιαστικὴν μανίαν παρεδόθησαν καὶ τὰ τελευταῖα θύματα· ἀλλ' ἦτο ἡσυχία τῆς ἐξαντλήσεως μετὰ τὸν κορεσμὸν τῆς λύσεως τῆς ἐκδικήσεως. Αἱ γυναῖκες τῶν φονευέντων ἐξηνδραποδίσθησαν. Οὕτω δ' ἐματαιώθη εἰς αἰὲς ἡ τελευταία ἐλπίς τῶν Κορινθίων περὶ ἀνακτήσεως τῆς κυριαρχίας αὐτῶν ἐν τῷ Ἰονίῳ πελάγει. Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ τῆς ἡττης τῆς Κορίνθου ἐκυρίευσαν οἱ Ἀθηναῖοι ἔτι πρὸ τῆς λήξεως τοῦ ἔτους ὁμοῦ μετὰ τῶν Ἀκαρνάνων τὸ ἄξιον λόγου Ἀνακτόριον, κείμενον παρὰ τὸ στόμα τοῦ ἀμβρακικοῦ κόλπου. [Ἐκδιωχθέντων δὲ τῶν Κο-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 168.

ρινθίων], κατέλαβον τὴν πόλιν οἰκήτορες νέοι ἐκ πασῶν τῶν πόλεων τῆς Ἀκαρνανίας¹.

Ὅσῳ δὲ μᾶλλον παρελύοντο οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ σύμμαχοι καὶ περιωρίζοντο αἱ δυνάμεις αὐτῶν, τότεν δραστηριώτερον προεχώρουν οἱ Ἀθηναῖοι. Ἐκεῖνοι μόνοι ἦσαν τῶρα οἱ διεξάγοντες πόλεμον ἐπιθετικὸν καὶ δυνάμενοι τῶρα νὰ διαθέσωσιν ἐλευθέρως τὰς ἰδίας αὐτῶν δυνάμεις, ἅτε οὐδὲν ἔχοντες νὰ φοβηθῶσιν οἰκοί. Ἡ δὲ σκέψις, ὅτι θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ χεῖρωσις τῆς Πελοποννήσου, ἐπηύξανε τὴν δραστηρίαν ἐπιχείρησιν ὅσημέραι εὐρυτέρων στρατειῶν, αἵτινες συγχρόνως ἐμαρτύρουν καὶ ὀρθὴν γνῶσιν τῶν κατὰ τὴν χώραν τῶν πολέμιων.

Ἡ νῆσος Κύθηρα, ἡ νοτικωτάτη συνέχεια τῶν πελοποννησιακῶν ὁρέων, ἦτο ἔκπαλαι τὸ ἐπισφαλέςτατον μέρος τῆς Λακωνικῆς, ἅτε κειμένη μὲν ἐπικαίρως πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἐμπορίου καὶ ἔχουσ' ἀπὸ χρόνων ἀρχαίων κατοίκους μικτοὺς, ἀντιστρατευομένη δ' ἐπιμονώτατα εἰς τὰ δωρικὰ θέσμια καὶ καθιστάνουσ' ἀδύνατον αὐστηρὰν ἀπόφραξιν τῶν συνόρων τῆς Λακεδαιμόνος. Διωκεῖτο δὲ δίκην κατακτηθείσης χώρας ὑπὸ ἰδίου ἀρμοστοῦ, [καλομένου Κυθηροδίκου], καὶ συνεκρατεῖτο εἰς ὑποταγὴν ὑπὸ σπαρτιατικῆς φρουρᾶς. Διὰ ταῦτα ὁ σοφὸς Χεῖλων εἶχεν εἶπει εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ὅτι οἱ θεοὶ ἄριστα ἤθελον πράξει ὑπὲρ τῆς Σπάρτης ἐπιτρέποντες τὴν καταδύθισιν τῆς νήσου, καὶ ὁ Δημάρατος ἄριστα συνεβούλευσε τὸν Εὐέρξην, ὅπως ἄρξηται τοῦ πρὸς τοὺς Λακεδαιμόνιους πολέμου διὰ καταλήψεως τῶν Κυθήρων². Ἡ δὲ καθ' ἑαυτὴν ἐπικίνδυνος παρὰ τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς νῆσος ἀπέβη ἔτι κινδυνωδεστέρα, ὅτ' ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου συνεπλήχθη ἐν αὐτῇ φατρία δημοκρατικὴ ἐλθοῦσα εἰς συνεννόησιν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἰδίως πρὸς τὸν Νικίαν. Οὕτω δὴ κατάρθωσεν οὗτος, ὅτε περὶ τὸ θέρος τοῦ ἔκτου ἔτους τοῦ πολέμου προσωρμίσθη εἰς τὰ Κύθηρα μεθ' ἐξήκοντα τριήρων καὶ διςχιλίων

¹ Θουκυδίδου IV, 46[-49].

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 428.

ὀπλιτῶν, νὰ κυριεύσῃ ἄνευ δυσχερείας τὰς δύο τῆς νήσου πόλεις νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐν αὐταῖς φρουράν καὶ νὰ προσαρτῇ τὴν ὅλην νῆσον εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν¹.

Ἀμέσως δὲ κατόπιν ἐδηλώθησαν αἱ ἀφρούρητοι παράλαιοι πόλεις τῆς Λακωνικῆς, καὶ ἔπειτα ἔγεινεν εἰς τὴν Κυνουρίαν, τὴν μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀργους μεθορίαν χώραν, ἀπόβασις ἣτις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς αἰματηρὰς σκηνάς. Ἐνταῦθα δὴλα δὴ εἶχον ἐγκαταστῇ οἱ ἐξοικισθέντες Αἰγινῆται², εἰς οὓς οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον παραδώσει τὴν πόλιν Θυρέαν, ὥπως ἔχωσιν αὐτὴν ἀντὶ μεθορίου σταθμοῦ τῆς ἰδίας ἑαυτῶν χώρας. Ἐπτά δ' ἔτη εἶχον διαμείνει ἐν αὐτῇ οἱ Αἰγινῆται, καὶ ἡσχολοῦντο, βοηθούμενοι ὑπὸ Λακεδαιμονίων στρατιωτῶν, νὰ ὀχυρώσωσιν ἐπίκαιρον παράλιον χωρίον ἀπέχον τῆς Θυρέας δέκα σταδίου. Οἰκοδομοῦντες δὲ τοῦτο τὸ τεῖχος κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου· ἐπειδὴ δὲ οἱ Σπαρτιᾶται δὲν εἶχον τὸ θάρρος νὰ βοηθήσωσιν εἰς ἄμυναν τοῦ παραθαλασίου χωρίου, ἀλλ' ἀπεχώρησαν εἰς τὸ ὄρος, ἡ Θυρέα ἐκυριεύθη ἄνευ δυσχερείας, καὶ οἱ ἐνοικοῦντες Αἰγινῆται ἐφονεύθησαν ἢ ἤχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς Ἀθήνας³.

Κατάφορτος λαφύρων ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Νικίας, ἐπαυξήσας τὴν κατὰ θάλασσαν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων διὰ νήσου ἀξίας λόγου καὶ πλουσίας. Τοὺς δ' αἰχμαλωτισθέντας Αἰγινήτας δικάσας ὁ δῆμος κατεδίκασεν εἰς θάνατον ὡς ἀσπόνδους τῆς πόλεως ἐχθρούς. Οὕτως ἐλάμβανον οἱ Ἀθηναῖοι αἰματηρὰν δίκην

¹ Θουκυδίδου IV, 53 [-54].

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 79.

³ Χάριν τῆς κατὰ θάλασσαν ἐκστρατείας ταύτης ἔγεινε τὴν ἐνάτην πρυτανείαν τῆς Ὀλυμπ. 85, 5 [424 π. Χ.] ἢ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 273 ἐν στ. 20 μνημονευομένη πληρωμὴ ἑκατὸν ταλάντων. Περὶ δὲ τῆς συνωδᾶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Σχολιαστοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους (Σφῆκ. στ. 718), ἐν ᾗ μνημονεύεται ἡ Ἀτθὶς τοῦ Φιλοχόρου, μέχρι τοῦδε κατὰ πεπλανημένην γνώμην γινομένης δεκτῆς στρατείας τῶν Ἀθηναίων ἐναντίον τῆς Εὐβοίας ἐπὶ ἄρχοντος Ἰσάρχου πρὸς Κίρχhoff [Über die Tributpflichtigkeit der attischen Kleruchen] σ. 20 [ἐν σημ.]. Böckh [Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 113].

τοῦ φόνου τῶν Πλαταιέων, δι' ἧς εἶχε δοθῇ τὸ παράδειγμα τῆς ὡς ἐνόχων τιμωρίας τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων. Ἀλλ' ὁ μετὰ τῶν Αἰγινητῶν συλληφθεὶς Σπαρτιάτης Τάνταλος συγκαθεύχθη μετὰ τῶν ἐν Σφακτηρίᾳ αἰχμαλωτισθέντων. Καὶ οἱ μὲν ὀλιγαρχικοὶ οὖς ἐκ Κυθήρων εἶχεν ἀγάγει ὁ Νικίας εἰς τὰς Ἀθήνας κατετέθησαν εἰς διαφόρους νήσους, εἰς δὲ τοὺς Κυθηρίους αὐτοὺς ἐπεβλήθη φόρος ἐτήσιος τεσσάρων ταλάντων. Μετὰ δὲ τὴν κατάληψιν τῆς Μινώας, τῆς Πύλου, τῶν Μεθάνων, τῶν Κυθήρων καὶ τῆς Θυρέας ἢ σύμπασα Πελοπόννησος εὐρίσκετο περικεκλεισμένη τελείως ὑπὸ τῶν πολεμίων.

Ἀφ' οὗ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τινὰ χρόνον κατεπολέμησαν τὴν Πελοπόννησον μετὰ σταθερᾶς ἐπιτυχίας, ἐπελήφθησαν νέων καὶ εὐρυτέρων σχεδίων. Καὶ δὴ ἐπείσθησαν εἰς τὴν γνώμην τοῦ τολμηροῦ Δημοσθένους, ὅτι εἶχεν ἔλθει πλέον ὁ χρόνος, ὅπως ἀναλάβωσι μὲν πάλιν δραστηρίως τὴν καταπολέμησιν καὶ τῶν ἐν τῇ κεντρικῇ Ἑλλάδι ἐχθρῶν, κατακτήσωσι δὲ καὶ ἐν αὐτῇ ὡς ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ὀρμητήρια, ἵνα πλήξωσι κρισίμως τοὺς συμμάχους τῆς Σπάρτης.

Ἡ Βοιωτία ἦτο τώρα ἡ κινδυνωδεστάτη ἢ μᾶλλον εἶπεῖν ἡ μόνη κινδυνώδης δύναμις. Ἐδεῖ λοιπὸν νάπομονωθῇ ἡ χώρα αὕτη ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου καὶ νά γείνη παρὰ τῶν Ἀθηναίων χρῆσις τῆς ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι δυνάμεως αὐτῶν, ὅπως ἀπὸ διαφορῶν μερῶν καὶ διὰ πασῶν τῶν δυνάμεων, ἃς ἡδύναντο τώρα νά διαθέσωσι, ταπεινώσωσι τὰς μισητάς Θήβας. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον παρουσιάσθη τὸ πρῶτον κατάλληλος εὐκαιρία ἐν Μεγάρῳ.

Ἡ ἀτυχὴς αὕτη μικρὰ χώρα εἶχεν ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς χώρας πάθει ἔνεκα τῶν δεινῶν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μόλις δύναται τις νά ἐννοήσῃ πῶς μετὰ τὰς ἐτησίας τῆς Μεγαρίδος δηώσεις καὶ τὸν συνεχῆ ἀποκλεισμὸν τῶν παραλίων ἡδυνήθη καθ' ὅλου νά ὑφίσταται ἀκόμη ἡ μικρὰ πόλις. Ἀλλ' ἐν τούτοις καὶ παρὰ τὰ δεινὰ ταῦτα καὶ παρὰ τὴν ἑλλει-

ψιν τῶν ἀναγκαιοτάτων ἐπιτηδείων, ἀφ' οὗ καὶ αὐτῶν τῶν ἀλυσκῶν ἐστερήθησαν οἱ Μεγαρεῖς διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καταλήψεως τῆς Μινώας, ἐξεργάγη ἐν αὐτοῖς τοῖς Μεγάροις νέα ῥῆξις τῶν πατριῶν, ἐπαγαγοῦσα τὴν ἐκ τῆς πόλεως ἔξωσιν τῶν βιαιοτάτων ἀριστοκρατικῶν. Οὗτοι δὲ κατέλαβον τὸ πρὸς δυσμὰς ἐπίνειον τῶν Μεγάρων, τὰς Πηγὰς, ἀπεκώλυσαν δὲ τὴν ἐκεῖθεν προσκομιδὴν παντὸς ἐπιτηδείου καὶ ἐδήλουν τὴν ἐξηντλημένην μικρὰν χώραν. Ἀποτέλεσμα δὲ τούτων ὑπῆρξεν ἡ ἱδρυσις φατρίας, ἣτις ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς Ἀθηναίους στρατηγοὺς Δημοσθένην καὶ Ἰπποκράτην τὸν Ἀρίφρonos, ἐπειδὴ προστίμων νὰ ἔχωσιν ἐν τῇ πόλει τοὺς Ἀθηναίους μᾶλλον ἢ τοὺς φυγάδας.

Ἡ προδοσία παρεσκευάσθη μετὰ πάσης τῆς δυνατῆς περισκέψεως. Ἀθηναῖοι ναῦται ἀπεβιβάσθησαν ἀπαρατρήρητοι, καὶ εἰσῆλθασαν, ἡγουμένου τοῦ Δημοσθένους, εἰς τὴν ἀνοικτὴν πύλην τῶν μακρῶν τειχῶν τῶν ἐνούντων τὴν Νίσαιαν καὶ τὰ Μέγαρα. Ἐπειτα δ' ἔφθασεν ἐπικαίρως ἡ ἡπειρωτικὴ στρατιὰ ἐκ τῆς Ἑλευσίνος, ἡ δὲ πελοποννησιακὴ φρουρὰ τῆς Νισαίας ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ Μέγαρα θὰ ἐπιπτον, ἂν μὴ ὁ Βρασίδης, ὅστις διέτριβε περὶ τὸν ἰσθμὸν στρατολογῶν, ᾗθελε συναθροίσει στρατιὰν ἑξακισχιλίων Πελοποννησίων καὶ Βοιωτῶν. Καὶ ἀντιπαρετάχθησαν μὲν αἱ πολέμιαι στρατιαὶ ἐν τῷ πεδίῳ, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον διάθεσιν νὰ ἐκτεθῶσιν εἰς κρίσιμον κατὰ γῆν μάχην χάριν τῆς κτήσεως τῶν Μεγάρων. Οὕτω δὲ ἡ πόλις περιῆλθεν εἰς τὴν φατρίαν τῶν φυγάδων, οἵτινες ἐποιήσαντο ἔναρξιν τῆς ὀλιγαρχικῆς αὐτῶν διοικήσεως διὰ τῆς τρομοκρατίας, ἐνεργήσαντες τὴν εἰς θάνατον καταδίκην ἑκατὸν ἀνδρῶν ἐκ τῶν προσούντων τὰ τῶν Ἀθηναίων, περὶ ὧν ἠνάγκασαν τὸν δῆμον νὰ ψηφίσῃ φανερώς. Καὶ ἡ μὲν Νίσαια ἡ ἀπέχουσα περίπου ἐν τέταρτον τῆς ὥρας ἀπὸ τῶν Μεγάρων ἔμεινεν ἀττική· ἀλλὰ τὸ σχέδιον καταλήψεως τῆς Μεγαρίδος καὶ ἐπιτειχίσεως τοῦ ἰσθμοῦ ἀπέτυχεν.

Ἄλλ' οὐχ ἦττον ἐξηκολούθησεν ὁ Δημοσθένης τὰς τολμηρὰς αὐτοῦ στρατείας ἀόκνως, καὶ ἐπεχείρησε περὶ τὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου μετὰ τοῦ Ἱπποκράτους μεγίστην ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς Βοιωτίας. Πράγματι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἔμελλε πρῶτον νὰ γείνη ἀπόδασις ἀπὸ τῆς Ναυπάκτου εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς βοιωτικῆς χώρας, δεύτερον δὲ νὰ κυριευθῇ ἡ Χαιρώνεια ἀπὸ τοῦ Παρνασσου, ἔνθα ἠδύναντο νὰ προσδοκῶσι τὴν συναντίληψιν τῶν Φωκέων, καὶ τέλος νὰ καταληφθῇ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ εὐβοϊκῷ κόλπῳ ὁχυρὸν παραθαλάσσιον χωρίον. Σκοπὸς δὲ τῶν συγχρόνων τούτων ἐνεργειῶν ἦτο ἡ δι' ὀρμητηρίων κατεχομένων ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων περικύκλωσις τῆς ὅλης χώρας καὶ ἡ διὰ τοιούτου τρόπου βαθμιαία ἐξάντλησις τῆς πρὸς ἄμυναν δυνάμεως τῶν Θηβῶν, καθ' ἃ τοῦτο εἶχεν ἐπιτύχει ὡς πρὸς τὴν Σπάρτην. Καὶ εἰς τὴν Εὐβοίαν δὲ εἶχεν ἐπιχειρήσει κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος στρατείαν καὶ ὑποσχεθῇ διὰ τῶν λαφύρων αὐτῆς διανομὴν σίτου, ἥτις ἀπέβη πολὺ κατωτέρα τῶν προσδοκιῶν τῶν πολιτῶν.

Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῶν στρατιωτικῶν τούτων ἐνεργειῶν ἐναντίον τῶν Θηβῶν ἐπελήφθησαν οἱ Ἀθηναῖοι συγχρόνως διαπραγματεύσεων πρὸς τε τοὺς δημοκρατικούς καὶ πάντας τοὺς ἑχθροὺς τῆς θηβαϊκῆς ἡγεμονίας· ἐφαίνοντο δ' αἱ συνεννοήσεις αὗται ἐγγυώμεναι ἐπιτυχίαν. Ἄλλ' αὐταὶ αὗται αἱ στασιαστικαὶ σκευωρίαι καὶ αἱ προδοτικαὶ συνεννοήσεις, ἀφ' ὧν τὸ ἐξῆς ὁσημέραι μᾶλλον ἐξηρτᾶτο ἡ ἐπιτυχία πασῶν τῶν στρατειῶν, ἀπεδείκνυσεν τὴν ἀδυναμίαν τοῦ πολιτικοῦ σχεδίου, ἐπειδὴ οἱ εἰς τοιαῦτα μέσα καταφεύγοντες ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ καθιστάνωσι συμμετόχους τῶν κρυφίων αὐτῶν σκοπῶν πολλοὺς ἄνδρας ξένους καὶ ἀναξίους ἐμπιστοσύνης. Οἱ Θηβαῖοι ἔμαθον τὰ τεκταινόμενα, καὶ, ὅτε ὁ Δημοσθένης ἔφθασε μετὰ τῶν Ἀκαρνάνων συμμάχων εἰς τὰς Σίφας, τὸ ἐπίνειον τῶν Θεσπιῶν, εὗρεν αὐτὸ τελείως παρεσκευασμένον πρὸς ἄμυναν· ὁμοίως δ' ἐματαιώθη ἡ ἐξ ἐφόδου ἄλωσις τῆς Χαιρωνείας. Πλὴν δὲ τούτου εἶχον πλανηθῇ περὶ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ χρόνου. Ὁ ἀκάματος Δημοσθένης εἶχε φθάσει ἐνω-

ρίτερον τοῦ δέοντος οὕτως, ὥστε οἱ Βοιωτοὶ ἡδυνήθησαν, πρὶν ἢ προσβληθῶσιν ἀπὸ ἀνατολῶν, νὰ ὑπεραμυνθῶσι τῶν συνόρων αὐτῶν ἀπὸ τῆς προσβολῆς τοῦ Δημοσθένους καὶ ἔπειτα νὰ στρέψωσι σύμπασαν αὐτῶν τὴν δύναμιν ἐναντίον τοῦ Ἱπποκράτους¹.

Ὁ Ἱπποκράτης εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ συμπαραλάβει ἐξ Ἀθηναίων ἅπαντας τοὺς δυναμένους νὰ φέρωσιν ὅπλα, ἐν οἷς καὶ μετοίκους καὶ ξένους, ὅπως εἰσορμήσῃ διὰ τοῦ Ὠρωποῦ εἰς τὴν Ταναγραϊκὴν, ἐν αὐτῇ δὲ καταλάβῃ παρὰ τὴν παραλίαν, ἀπέναντι τῆς Εὐβοίας, τὸ Δῆλιον, ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος δεσπόζον ἀμέσως τῆς θαλάσσης, οὗ ἡ θέσις ἦτο ἐπίκαιρος διὰ τε τὴν πρὸς τὴν Εὐβοίαν ἐπικοινωνίαν καὶ διὰ τὴν ἐπικράτησιν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἀσωποῦ. Πλὴν δὲ τῶν ὀπλιτῶν συνήχθησαν εἰκοσακισχίλιοι ἄνδρες φέροντες ἐργαλεῖα πρὸς κατασκευὴν ὀχυρωμάτων. Ἄπαντες οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν εἰς κίνησιν, κατεχόμενοι ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἐπιτελέσωσι τέλος κρίσιμόν τι ἐν τῷ μακρῷ καὶ ἀσπόνδῳ ἀγῶνι πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς καὶ ὑποτάξωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν ἄξιαν λόγου Παρασωπίαν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἱερὸν ἦτο τελείως ἡμελημένον καὶ ἐν ἐκπτώσει, ἐπίστευσαν, ὅτι ἡ κατάληψις αὐτοῦ ἦτο ἥκιστα ἄδικος, ἐπειδὴ ἡ βιαιοπραγία αὕτη ἡδύνατο νὰ ἐξιλασθῇ κατόπιν δι' ἀνακτίσεως τοῦ ναοῦ².

Τὴν τρίτην ἡμέραν μετὰ τὴν ἐξ Ἀθηναίων ἐκκίνησιν ἤρξατο ἡ ὀχύρωσις, καὶ τὴν πέμπτην ἡμέραν ἦτο ἔτοιμον ἔρυμα μετὰ τείχους καὶ τάφρων. Καὶ ὁ μὲν Ἱπποκράτης ἔμεινεν ἐν Δηλίῳ, ὅπως ἐπιτηρῇ τὴν τελείωσιν τῶν ἔργων, ἡ δὲ στρατιὰ ἐπέστρεψε, καὶ ἐφαίνετο, ὅτι τὰ πάντα εἶχον ἐπιτύχει κατ' εὐχὴν. Ἀλλ' ἐν τούτοις οἱ Βοιωτοὶ εἶχον συναχθῇ παρὰ τὴν Τανάγραν· καίτοι δὲ οἱ πλείστοι τῶν ἡγεμόνων δὲν ἦσαν πρόθυμοι νὰ ἔλθωσιν εἰς μάχην πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες ἤδη ἐπεφάνησαν καὶ πάλιν κατὰ τὰ μεθόρια, ἀλλ' ἐπεκράτησεν ὁμῶς ἡ γνώμη τοῦ Παγώνδου, ὅστις ἔτυχεν ἔχων ἐκ περιτροπῆς τὴν σειράν τῆς ἀρχιστρατηγίας μετα-

¹ Θουκυδίδου IV, 76 κ. ε.

² Θουκυδίδου IV, 89-90.

ξὺ τῶν ἑνδεκα βοιωταρχῶν¹. Ἦτο δὲ ὁ Παγώνδας Θηβαῖος ἀριστοκρατικὸς, ἀνὴρ τολμηρὸς μὲν καὶ δραστήριος, κεκτημένος δὲ μεγίστην πειθῶ λόγου. Οὗτος κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὰ πλήθη, ὅτι δὲν ἦτο ὀρθὸν νὰ φήσῃσι τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς χώρας χωρὶς νὰ τιμωρήσωσιν αὐτοὺς διὰ τὴν θρασεῖαν αὐτῶν ἐπιδρομὴν. Κατώρθωσε δὲ συγχρόνως νὰ καιροφυλακτῇ τὴν κατάλληλον ὥραν, ὅπως ἐπιπέσῃ αἰφνιδίως ἐναντίον τῆς ἀποχωρούσης στρατιᾶς ἐκ πλαγίου. Ὁ Ἱπποκράτης ἔσπευσε πρὸς τὸ στράτευμα, ὅπερ εἶχε σταθμεύσει ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τοῦ Ἀηλίου. Ἐν δὲ ταῖς φάραξι τοῦ ὄρους συνεκρούσθησαν πρὸς ἀλλήλας αἱ στρατιαί. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἐπτακισχιλίους Βοιωτοὺς ὀπλίτας ἰσόπαλος ἦτο ἡ δύναμις τῶν Ἀθηναίων· ἀλλὰ τὸ μέγα πλῆθος τῶν φιλῶν εἶχεν ἤδη προχωρήσει πολὺ, ἐπιστρέφον εἰς τὰς Ἀθήνας. Πρὸς τούτοις δ' οἱ Βοιωτοὶ εἶχον τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ἦσαν μὲν οἱ προσβάλλοντες, εἶχον δὲ δυνηθῇ νὰ παρασκευάσωσι τὴν προσβολὴν ἐν κρυπτῷ. Ἡ συναφθεῖσα μάχη ὑπῆρξε φοβερά. Οἱ μὲν Βοιωτοὶ ἀνεμιμνήσκοντο τῆς ἐν Κορωνείᾳ νίκης, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τῆς ἐν Οἰνοφύτοις. Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἀπέκρουσαν ἐπιτυχῶς τὸ ἀριστερὸν κέρας τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἐτέρου κέρατος ἤρατο τελείαν νίκην ἡ ὀρμητικὴ φάλαγξ τῶν Θηβαίων, τεταγμένη εἰς βάθος εἴκοσι καὶ πέντε ἀνδρῶν. Ἡ δὲ νίκη αὕτη τῶν Βοιωτῶν συμπαρέσυρεν εἰς τὴν γενικὴν φυγὴν καὶ τὸ νικηφόρον κέρας τῶν Ἀθηναίων. Οἱ δὲ ἱππεῖς τῶν Βοιωτῶν ἠγωνίσθησαν τελεσφορώτατα· καίτοι δὲ ἡ μάχη εἶχεν ἀρχίσει μόλις τὸ ἀπόγευμα καὶ ἡ νύξ διηκόλυνε τὴν φυγὴν τῶν Ἀθηναίων, ἔπε-

¹ Ὁ *Θουκυδίδης* (IV, 91) ποιεῖται λόγον περὶ ἑνδεκα βοιωταρχῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν ἄλλῃ χωρίῳ (IV, 93) ἀναφέρονται ἐπτά μόνον πόλεις καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις μὴ ἀνερχομένων μέχρι τοῦ δ' π. Χ. αἰῶνος ἐπιγραφαῖς τακτικῶς εὐρίσκονται ἐπτά πόλεις ἀντιπροσωπεύμεναι ὑπ' ἀρχόντων, ἐν αὐταῖς δὲ τῶν πέντε τῆς ἑνδεκαπόλεως ἀδυνατωτέρων πόλεων, ἡ ἑξ μετὰ καὶ τοῦ Ὀρωποῦ, μόνον δύο πάντοτε παρουσιάζονται, εἶνε πῖθανόν, ὅτι καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ *Θουκυδίδου* (IV, 91) ἦτο τὸ κατ' ἀρχὰς γεγραμμένος ὁ ἀριθμὸς ἐπὶ τὰ ἀντὶ τοῦ ἑνδεκα. **Ide Lolling* ἐν ταῖς *Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts* Τόμ. Γ' σ. 86 κ. ἑ.

σεν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ὁ Ἱπποκράτης μετὰ σχεδὸν χιλίων πολιτῶν.

Ἐπὶ δεκαεπτὰ ἡμέρας ἔκειντο ἐκεῖ ἄταφοι οἱ νεκροὶ, τοῦθ' ὅπερ ἦτο πρωτοφανὲς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολέμου, ἐπειδὴ καὶ παρ' ὅλην τὴν αὖξουσιν ἐξαγρίωσιν τῶν ἡθῶν οἱ Ἕλληνες ἐξηκολούθουν σεβόμενοι ὡς ἱερὸν τὸ δικαίωμα τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν, οὐδέποτε δὲ μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου ὁ νικητὴς εἶχεν ἐπιβάλλει δρῶν, ὅπως ἐπιτρέψῃ τὴν ἀναίρεσιν τῶν νεκρῶν¹. Ἀλλ' οἱ Βοιωτοὶ ὅμως οἱ κατέχοντες τὸ πεδίον τῆς μάχης ἠρνήθησαν νάποδώσωσι τοὺς νεκροὺς μέχρι τῆς ἐκκενώσεως τοῦ Δηλίου, ἐπιδεικνύοντες αἰφνης μεγάλην εὐλάβειαν καὶ νομίσαντες ἑαυτοὺς δικαιουμένους νάπαιτήσωσι τὸ τοιοῦτον ἐν ὀνόματι τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἡ δὲ ἀνιὰρὰ ἐκείνη ἔρις ἐπερατώθη τέλος διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν, βοηθουμένων ὑπὸ τῶν Κορινθίων, καταλήψεως τοῦ Δηλίου. Καὶ οἱ μὲν πλείστοι τῶν ἀποτελούντων τὴν φρουρὰν ἐσώθησαν, ἐξελθόντες ἐκ τοῦ πυρπολουμένου τειχίσματος καὶ σπεύσαντες εἰς τὰ πλοῖα, διακόσιοι δὲ συνελήφθησαν. Οὕτω δὲ ἡ κατὰ τῆς Βοιωτίας στρατεία ἐναυάγησε καθ' ὅλα αὐτῆς τὰ μέρη, καὶ οἱ ἐπὶ ταῖς νίκαις αὐτῶν ὑπερήφανοι Ἀθηναῖοι, ὑποστάντες ἦσαν δεινὴν, ἐταπεινώθησαν σφόδρα, ἐννοήσαντες ὅποῃ ἐχθρικοὶ δυνάμεις ἀντετάσσοντο ἀκόμη πρὸς αὐτοὺς ἀκατάβλητοι.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Σπαρτιᾶται ἠνδρώθησαν καὶ πάλιν. Ἡ ἀτυχία τῆς Σπάρτης εἶχεν ἀρχίσει ἀφ' ἧς ἡμέρας ὁ Βρασίδης εἶχε τραυματισθῇ ἐν Πύλῳ². ἄλλ' αἱ τύχαι αὐτῆς ὑπέστησαν μεταβολήν, ὅτε ὁ ἥρως οὗτος ἀνέρωσε καὶ ἔκτοτε περὶ ἐνὸς καὶ μόνου ἐμερίμνα πῶς νὰ ἐκδικήσῃ τὴν πατρίδα, τιμωρῶν τοὺς ὑπερφιάλους αὐτῆς πολέμους.

Βρασίδης ὁ Τέλλιδος ἦτο, καθ' ἃ καὶ ὁ Δημοσθένης, τῶν ἀν-

¹ Ὁ *Θουκυδίδης* (IV, 98) μεταχειρίζεται πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς ἀκατονομάστου πράξεως τῶν Βοιωτῶν τὰς λέξεις *παρὰ νομίᾳ* καὶ *ἀσεβεῖν*, δικαιολογεῖ δ' αὐτὴν διὰ τῆς ἐκ τοῦ πολέμου κατανάγκης.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 188.

δρῶν ἐκείνων οἵτινες εἶχον ἀναδειχθῆ στρατηγοὶ ἐν αὐτῷ τῷ πε-
δίῳ τῶν μαχῶν καὶ ἐκ τῶν ἀπ' αὐτῶν διδαγμάτων εἶχον ἀναπτύ-
ξει τὸ πολεμικὸν αὐτῶν πρόγραμμα. Ἦτο πατριώτης θερμὸς καὶ
ἐνθους ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ νὰ ἴδῃ τὴν ἰδίαν πατρίδα ἐκπληροῦσαν
τὸν προορισμὸν αὐτῆς νὰ ἄρξῃ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' εἶχε χαρ-
κτῆρα ὅλως ἀντίθετον τῶν συγχρόνων Σπαρτιατῶν, ἔχων τόλμην
καὶ δραστηριότητα μεγίστην ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν νωχέλειαν
αὐτῶν καὶ βραδύτητα. Ἦτο ὁ Βρασίδας ἀνὴρ ἐμφορούμενος τῆς
ἀρχαίας σπαρτιατικῆς φιλοτιμίας καὶ χρηστότητος καὶ διὰ ταῦτα
κεκηρυγμένος ἀντίπαλος τῶν ὀλιγαρχικῶν τάξεων, ἐξ ὧν ἐξελέ-
γοντο οἱ ἔφοροι, οἵτινες διὰ τῆς κακοπίστου, ἅμα δὲ καὶ ἄσυνέτου
καὶ ἀπερισκέπτου αὐτῶν πολιτείας εἶχον παρασύρει τὴν Σπάρτην
εἰς τὴν ἀτίμωσιν καὶ τὴν συμφοράν. Διεγίνωσκεν, ὅτι δὲν ἦτο δυ-
νατὸν νὰ καταβάλωσιν ἐχθρὸν ἰσχυρὸν χωρὶς νὰ διδαχθῶσι παρ'
αὐτοῦ καὶ προσεταιρισθῶσι τὰς ἀρετὰς ἐκείνας τὰς ἀποτελούσας
τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Ἦτο πολιτευτὴς ἅμα καὶ στρατηγὸς ὁ αὐτὸς,
ὡς οἱ ἄριστοι τῶν Ἀθηναίων, καὶ συγχρόνως ἐγκρατὴς τοῦ ἑλ-
ληνικοῦ λόγου ὅσον οὐδεὶς ἴσως τῶν πρὸ αὐτοῦ Λακεδαιμονίων.
Καίτοι δὲ ἀπανταχοῦ ὅπου ἐδόθη εἰς αὐτὸν εὐκαιρία νὰ δράσῃ
εἶχε διακριθῆ λαμπρῶς, καίτοι εἶχε σώσει τὴν Μεθώνην καὶ τὰ
Μέγαρα καὶ εἶχε περιστήσῃ καὶ αὐτὸν τὸν ἀθηναϊκὸν στόλον εἰς
μεγάλην στενοχωρίαν¹, ἀλλ' οὐχ ἤττον ἐν τῇ μικροθύμῳ Σπάρτῃ
δὲν εἶχεν ἀναιδέως ὡς εἶν' εὐνόητον εἰς τὸν ὑπέροχον ἄνδρα ἐνέρ-
γεια ἀνάλογος τῆς ἀξίας αὐτοῦ. Εἶχε δὲ μόνον δυνηθῆ νὰ παρα-
στῇ βοηθὸς τῇδε κάκεῖσε καὶ νὰ δράσῃ μόνον ἐν θέσει ὑποδεε-
στέρας. Καὶ ὅμως φλογερὸς πόθος ἤγεν αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ἐξαγάγῃ
τὴν ὅλην πολιτείαν τῆς Σπάρτης ἐκ τῆς πεπατημένης καὶ σκο-
λιάς ὁδοῦ καὶ νὰ δείξῃ εἰς αὐτὴν τὴν ἐμπρέπουσαν πορείαν.

Τὰ δὲ σχέδια αὐτοῦ ἦσαν ἀπλὰ καὶ σαφῆ. Ἡ Σπάρτη, ἐσκέ-
πτετο ὁ Βρασίδας, πρέπει νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς θέσεως ἀμύνης εἰς ἣν
εἶχε καταδικασθῇ· πρέπει νὰναλάβῃ καὶ πάλιν ἀγῶνα ἐπιθετικόν,

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ 78 97, 212.

ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀπολεσθεῖσαν αὐτῆς στρατιωτικὴν τιμήν. Καὶ αὐταὶ μὲν αἱ Ἀθῆναι δὲν ἠδύναντο νὰ προσβληθῶσιν ἔνεκα τῶν αἰχμαλώτων Σπαρτιατῶν, ἡ δὲ δυσχέρεια αὕτη εἶνε εὐτυχία διὰ τὴν Σπάρτην, ἀναγκαζομένην οὕτω νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπιθέσεις λυσιτελεστέρας. Τοιοῦτον δίδαγμα εἶχον παράσχει τὰ κατὰ τοὺς Μυτιληναίους, καὶ οὐδεὶς ἐγίνωσκε τὰ τότε γενόμενα λάθῃ καλλίτερον τοῦ Βρασίδου, ὅστις εἶχε παραξυυχθῇ εἰς τὸν ἀνίκανον Ἀλκίδαν, ὅτε οὗτος ἐπέστρεψεν ἐκ τῆς Λέσβου. Ἀλλὰ τὰ σφάλματα τοῦ παρελθόντος πρέπει νὰ ἐπανορθωθῶσι, καὶ οἱ Σπαρτιάται ὀφείλουσι νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν πρώτην παρ-
ουσιαζομένην εὐκαιρίαν, ὅπως μεταφέρωσι τὸν πόλεμον εἰς τὰς ἀποικίδας τῶν Ἀθηναίων, καὶ δὴ κατὰ τρόπον μὴ συνδέοντα τὴν πρώτην ἐπιτυχίαν ἀπὸ ἀγῶνος κατὰ θάλασσαν. Ἐνόει δὴλα δὴ, ὅτι ἔπρεπε νὰ παραβλαφθῶσιν αἱ συμμαχίδες τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῆς ἡπείρου. Πρὸς τοιαύτην δ' ἐπιδρομὴν εἰς χώρας μακρὸν ἀπὸ τῆς Σπάρτης ἀπεχούσας δὲν παρίσταται ἀνάγκη στρατιᾶς ἐκ Σπαρτιατῶν πολιτῶν, ἀλλ' εἶνε χρεῖα ἄλλων ὀργάνων, καὶ τοιαῦτα εἶνε οἱ εἰλωτες.

Τοὺς δὲ εἰλωτας ἐφοβοῦντο ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ οἱ Σπαρτιάται πλείότερον καὶ αὐτῶν τῶν πολεμίων ἐν τῇ ξένῃ, μάλιστα δὲ νῦν ἔνεκα τῆς γειτονίας τῶν ἐχθρικῶν ὀρμητηρίων ἐν Κυθήροις καὶ Πύλῳ. Διὰ ταῦτα βλέπομεν τοὺς Σπαρτιάτας μικρὸν πρὸ τούτου τοῦ χρόνου ποιομένους ἐκποδῶν διὰ τῆς μάλιστα ἐπονειδίστου προδοσίας διςχιλίους εἰλωτας, τοὺς περὶ τὰ πολέμια ἐπιτηδεϊστάτους τῶν νεανιῶν, ἀφ' οὗ πρῶτον εἶχον ὑποσχεθῇ εἰς αὐτοὺς διὰ τοῦ ἐπισημοτάτου τρόπου τὴν ἐλευθερίαν¹. Τοιαύτη ἦτο ἡ εὐγνωμοσύνη τῆς Σπάρτης ἐπὶ τῇ πίστει καὶ ἀφοσιώσει τῶν εἰλώτων ἐν Σφακτηρίᾳ.

Οὐδεὶς δὲ ἠσθάνετο τὴν αἰσχύνην τοιαύτης διαγωγῆς μᾶλλον τοῦ Βρασίδου· ἀλλὰ διεγίνωσκε καὶ τὴν μωρίαν τῆς πολιτείας, ἐξολοθρευούσης ἐνόχως τὰς ἀρίστας τῆς χώρας δυνάμεις. Ἐκεῖνος

¹ Θουκυδίδου IV, 80.

δ' ἂπ' ἐναντίας συνειδε σαφῶς, ὅτι ἡδύναντο νὰ μεταχειρισθῶσι τοὺς εἰλωτας ἐκτὸς τῆς πατρίδος, ἀποστελλόντες στρατηγούς μεθ' εἰλώτων καὶ Πελοποννησίων εἰς τὰς ἀποικίας ἐκεῖνας ὅσαι ἦσαν πρόθυμοι νὰ ποστῶσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, ὅπως ὑποστηρίξωσι τὴν ἀπόστασιν αὐτῶν καὶ προσεταιρισθῶσιν ἐν τῇ ἰδίᾳ τῶν Ἀθηναίων ἀρχῇ τοὺς πόρους ἐκείνους οἵτινες ἦσαν ἀναγκαιότατοι πρὸς ὀριστικὴν ἐκδίκησιν τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ δὴ τοῦτο βεβαίως ἡδύναντο νῦν νὰ ἐννοήσῃ σαφῶς καὶ ὁ ἀμβλύτατος τῶν Σπαρτιατῶν, ὅτι ἄνευ στόλου δὲν ἡδύναντο νὰ ἐπέλθῃ κρίσις τοῦ πολέμου. Διὰ ταῦτα ἤδη μετὰ τὴν ματαίωσιν τῶν τελευταίων περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεων εἶχον στραφῇ πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα, καὶ κατὰ τὸν παρελθόντα χειμῶνα περιέπεσεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἐπίτροπος αὐτοῦ ἔχων τὴν ἐντολὴν νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπως μάθῃ σαφῶς τὰ κατὰ τὰς προθέσεις τῶν Σπαρτιατῶν. Τώρα δὲ παρουσιάζετο εὐκαιρία, ὅπως τύχωσιν ἄξιοπρεπέστερον τοῦ ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ, ἢ δ' εὐκαιρία αὕτη συνεδέετο πρὸς τὸν Βρασιδαν αὐτόν.

Καίτοι ὁ Βρασιδᾶς δὲν εἶχεν ἀκόμη περιβληθῇ τὸ ἀξίωμα στρατηγοῦ αὐτεξουσίου, ἀλλ' ἦτο ὅμως ὁ μόνος ἥρως καὶ πολитеυτῆς ὃν εἶχεν ἡ Σπάρτη, γνωστὸς ἀπανταχοῦ. Οἱ δὲ Κορίνθιοι, μεθ' ὧν εὐρίσκετο εἰς σχέσεις¹, δὲν εἶχον βεβαίως ἀμελήσει νὰ ὑποδείξωσιν αὐτόν, οὕτω δὲ καὶ αἱ ἀπώτεραι ἀποικίαι ἐγίνωσκον τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ ἤλπιζον νὰ τύχωσι παρ' αὐτοῦ βοηθείας ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν.

Βοηθείας δὲ ἀνάγκην ἡσθάνοντο τότε εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλαι αἱ ἐπὶ Θράκης παράλλαι πόλεις, ἐπειδὴ αὗται ἦσαν ἀκόμη ὑπὸ τὰ ὅπλα² ἡ Ὀλυνθος² ἀνθίστατο ἀκόμη εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλὰ πρὸς διαρκῇ ἀντίστασιν δὲν ἡσθάνοντο αἱ πόλεις ἐπαρκεῖς δυνάμεις, καὶ ὥφειλον νὰ προϋποθέσωσιν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐμελλον ἀμελλητὴ νὰ ἐπωφεληθῶσι τὰς τωρινὰς αὐτῶν νίκας πρὸς τελείω-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 165.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 23.

σιν τῆς κυριαρχίας αὐτῶν ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης. Ὅποια δὲ τύχη ἔμελλε νὰ ἐπικρέμαται κατόπιν εἰς τοὺς ἀποστάτας ἐδίδασκε τὸ παράδειγμα τῆς Μυτιλήνης. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἐφαίνετο συνετὴ ἡ ἔγκαιρος πρός κλησιν ξένης βοηθείας. Ἡ δὲ σύμπας αὐτῶν προσδοκία ἐστηρίζετο εἰς τὸν Βρασίdan. Ὁ δὲ Μακεδὼν Περδίκκας, ὁ πρῶτος βασιλεὺς τοῦ βορρᾶ ὅστις εἶχεν ἐξασκήσει ἐπίδρασιν τινα ἐπὶ τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, ἡνόκει τὰς προσπάθειας τῶν πόλεων ἐκείνων, ἐπειδὴ τότε εὕρισκετο ἐν ἀγῶνι πρὸς τὸ βασιλικὸν γένος τῶν Λυγκηστῶν καὶ ἐπεθύμει νὰ τύχῃ τῆς ταχείας ἀποπερατώσεως τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου διὰ τῆς βοηθείας ξένης στρατιᾶς. Διὸ ἔστειλε καὶ αὐτὸς πρέσβεις εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπως συστήσῃ ἐπιμόνως τὴν ἀποστολὴν τοῦ Βρασίδου καὶ ὑποσχεθῇ παρ' αὐτοῦ πᾶσαν αὐτοῦ ὑποστήριξιν.

Ἡ δὲ παρουσιαζομένη εὐκαιρία ἀνταπεκρίνετο εἴπερ τις καὶ ἄλλῃ εἰς τὰ πολεμικὰ σχέδια τοῦ Σπαρτιάτου στρατηγοῦ. Τὰ παρὰ τὴν θρακικὴν ἀκτὴν χρυσαυρυχεῖα ἦσαν ἀκόμῃ ἀνεξάντλητα καὶ ἄφθονος ἡ αὐτόθι ὑπάρχουσα ναυπηγήσιμος ξυλεία. Ἐκεῖ ἔκειτο ἡ ἀρίστη καθ' ἅπαν τὸ Αἰγαῖον παραλία πρὸς ἑναρξιν ναυπηγήσεως στόλου· ἐκεῖ ὑπῆρχε τὸ ὑπὲρ πάντα τᾶλλα ἐπικαιρότατον θέατρον πολέμου ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν· ἐκεῖ ὕφιστατο ἀκόμῃ ἀκμαιότατος καὶ ἀδάμαστος πόθος αὐτονομίας καὶ δύνამις ἀκατάβλητος· οὐδεμία τῶν ἀποικιακῶν χωρῶν ἦτο σπουδαιότερα διὰ τοὺς Ἀθηναίους καὶ οὐδεμιᾶς ἡ συγκράτησις δυσχερεστέρα ἢ ἡ τῆς θρακικῆς παραλίας.

Καὶ ὅμως καὶ παρὰ τὰς ὑφισταμένας εὐμενεστάτας προσδοκίας τὰ τέλη τῆς Σπάρτης δυσκόλως ἤθελον ἐπιδοκιμάσει τὴν στρατείαν ταύτην, ἂν ἤθελεν ἀπαιτήσῃ θυσίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς ἀνέλαβον τὴν συντήρησιν τῶν στρατιῶν καὶ ὁ Βρασίδης ἐζήτησεν ὅπως συναποσταλῶσι μεθ' αὐτοῦ μόνον ἐπταχόσιοι εἴλωτες, ἐνεκρίθη ἡ στρατεία, καίπερ εἰς τοὺς πλείστους φαινομένη τὰ μάλιστα παράτολμος. Ἐνόμιζον, ὅτι, ἐπιχειροῦντες αὐτὴν, μικρὸν διέτρεχον κίνδυνον. Καί τινες μὲν πιθανῶς

εὗρισκον ὀρθόν, ἂν ὁ ἀνήσυχος νεωτεριστῆς μετὰ τοῦ εὐγενοῦς περὶ αὐτὸν στρατιωτικοῦ στίφους μοιραίως εὖρη ἐν τῇ ξένῃ τάντιποινα τῆς παράφρονος αὐτοῦ τόλμης· οἱ δὲ ἄλλοι ἤλπιζον, ὅτι ὑπὸ τὰς ἀρίστας συνθήκας ἡδύναντο νὰ κατακτήσωσι χωρία τινὰ, ὧν ἡδύνατο νὰ γείνη χρῆσις, ὅπως ἀνταλλαχθῶσι πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατεχόμενα καὶ πρὸς ἀπολύτρωσιν τῶν αἰχμαλώτων· καὶ ταῦτα διότι ἡ διὰ τῆς βραχυτάτης ὁδοῦ ἐπίτευξις τῆς εἰρήνης ἦτο ἡ παρὰ πᾶσιν ἐν Σπάρτῃ κρατούσα ἐπιθυμία. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ ὁ Βρασίδας τὸ τολμηρὸν σχέδιον τῆς διὰ μιᾶς ἐκ τῆς ἀποκεκλεισμένης Πελοποννήσου μεταφορᾶς τοῦ πολέμου εἰς μακρὰν κειμένην ἀποικιακὴν χώραν τῶν Ἀθηναίων, ὅπου οὐ μόνον ἡδύναντο νὰ κινηθῶσιν ἐλευθέρως, ἀλλὰ καὶ ἀπέκτων νέους συμμάχους καὶ πόρους πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου. Ἡ δὲ Σπάρτη, ἀποδεχομένη τὴν πρότασιν τοῦ Βρασίδου, ἐπεχείρει τὴν πρώτην μεγάλην καὶ συνετὴν στρατείαν ἐν τῇ πελοποννησιακῷ πολέμῳ, δι' ἧς ἐγένετο ἑναρξίς νέου πολεμικοῦ τρόπου ἐν ἄλλῳ θεάτρῳ, δι' ἄλλων πολεμικῶν μέσων καὶ ἐν πνεύματι ὅλως διαφόρῳ ἢ πρότερον. Ἐπῆρχετο δὲ διὰ τῆς στρατείας ἐκείνης κρίσιμος τροπὴ τῶν ὅλων τυχῶν τοῦ πολέμου, καὶ δὴ κατὰ τρόπον οὕτως ἀπροςδόκητον, ὥστε οἱ ἐπινοητικώτατοι τῶν συγχρόνων δὲν εἶχον σκεφθῇ τὸ δυνατόν τοιαύτης τινὸς μεταβολῆς.

Τοῦτου δὲ παρέχει παράδοξον μαρτυρίαν ἡ [ψευδοξενοφώντειος] Ἀθηναίων πολιτεία, ἐπίκαιρος πολιτικὴ συγγραφὴ συνταχθεῖσα κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος καὶ ἐκπηγάσασα ἐκ τῶν διδαγμάτων τῶν ἐτῶν τοῦ πολέμου, πολύτιμος συμπλήρωσις τῆς ἱστορίας τοῦ πολέμου ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου.

Ὁ συγγραφέας τὸ βιβλίον τοῦτο εἶνε κεκρυμμένος ἀντίπαλος τῆς δημοκρατίας. Ὑπ' αὐτοῦ διδασκόμεθα τὴν μεγάλην ἐσωτερικὴν διάσπασιν τῶν Ἀθηναίων μετὰ τὸν Περικλέα. Ὁ μὲν δῆμος αὐτῶν ὑπείκει εἰς τοὺς νόμους μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πολιτείας, ἀλλ' οἱ ἀριστοκρατικοὶ πρὸς τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο ἀντιστρατεύονται δίκην ξένων καὶ ποιοῦνται λόγον περὶ τοῦ δήμου ὡς περὶ δυνάμεως πο-

λεμίας. Τὸ ἀρχαῖον καθεστῶς κατελύθη ὑπὸ τῶν ἐτῶν καθ' ἃ ἐλυμαίνετο τὴν πόλιν ὁ λοιμός. Ὁ δῆμος ἀπέβη λαὸς μισητός, εἰς ὃν εἰσεχώρησαν δίκην διαλυτικῶν στοιχείων ἄλλογενεῖς Ἑλληνες καὶ βάρβαροι, ἐφελκόμενοι ὑπὸ τοῦ κέρδους καὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐορτῶν. Αἱ διεφθαρμένοι δὲ αὗται Ἀθηναῖοι ἀπέβησαν κατὰ τοὺς ἀριστοκρατικούς ἔδρα ἀδικίας, ἐπειδὴ τὰ πάντα διετάχθησαν πρὸς ὄφελος τῶν μικρῶν ἀνθρώπων, οἵτινες οὐδὲν ἔχουσι νάπολε-
λέσωσι, καὶ πρὸς βλάβην τῶν πεπαιδευμένων καὶ εὐπόρων. Τούτους πράγματι βαρύνουσιν ἅπαντα τὰ βάρη τοῦ πολέμου καὶ ὀφείλουσιν ἐπὶ ἰδίῳ κινδύνῳ νάναλαμβάνωσιν ἐν ταῖς στρατείαις τὰς ἀρχὰς τὰς τὴν μεγίστην ἐπιβαλλούσας εὐθύνην. Οἱ δὲ σύμ-
μαχοι τίθενται ἐν μοίρᾳ δούλων καὶ εὐρίσκονται ἡναγκασμένοι νά
κολακεύωσι τοὺς Ἀθηναίους, ἅτε ὄντας δικαστὰς αὐτῶν. Ἡ δὲ
διοίκησις τῶν δημοσίων πραγμάτων βαίνει μετὰ βραδύτητος τοι-
αύτης, ὥστε ξένοι πολλὰκις ἀναγκάζονται νάναμένωσιν ἐν ὅλῳ
ἔτος, ἕως κατορθώσωσι νά εἰσαχθῶσιν εἰς τοὺς ἄρχοντας.

Καὶ ἐπικρίνει μὲν ὁ συγγραφεὺς μετ' αὐστηρότητος τὴν κατὰ-
στασιν τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὅμως μετ' ἀναλόγου
εἰλικρινείας ὁμολογεῖ τὴν εὐάρεστον θέσιν τῆς πόλεως ὡς πρὸς
τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς πολιτείαν, ἐν ᾗ εἶχε διασωθῇ ἀκόμη
ἀμειώτως ἡ κληρονομία τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους. Τὸ πολε-
μικὸν σχέδιον τοῦ Περικλέους εἶχεν ἀποδειχθῆ ἄριστον. Πράγματι
αἱ Ἀθηναῖοι δεσπόζουσαι τῆς θαλάσσης ἐκυριάρχουν καὶ τῆς Ἑλ-
λάδος. Διὰ μὲν τῶν τριήρων αὐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέκλειον τὸν
πορθμὸν τοῦ Ῥίου, κατεῖχον δὲ τὴν Ἀταλάντην, τὴν Μινώαν,
τὰ Κύθηρα, τὰ Μέθανα, τὴν Πύλον. Διὰ τοὺς δεσπόζοντας τῆς
θαλάσσης οὐδὲν ὑπῆρχεν ὄριον. Ἡδύναντο νάπομακρυνθῶσι κατὰ
βούλησιν τοῦ κέντρου αὐτῶν, ἡδύναντο νά ἐκλέξωσι κατὰ γνώ-
μην τὰξιολογώτατα τῶν παραθαλασσίων χωρίων καὶ νά κατα-
φθάσωσιν εἰς αὐτὰ ἀπρόοπτος. Ἀπ' ἐναντίας δὲ δύναμις ἡπειρω-
τικῇ, καὶ ἡ πρώτη ἂν εἶνε, ἔχει νά παλαίσῃ πρὸς τὰς μεγίστας

τῶν δυσχερειῶν, ὅπως διὰ μακρῶν καὶ κινδυνωδῶν πορειῶν φθάσῃ εἰς ἀπομεμακρυσμένον τέρμα.

Τοιαῦτα γράφει ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἀθηναίων Πολιτείας ἐν ἔτει 424 π. Χ. (Ὀλυμπ. 88, 4-89, 1)¹ θεωρῶν τὰς συμμαχικὰς χώρας τῆς πόλεως ὡς ὅλως ἀπροςβλήτους. Ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος ἐξώρμησεν ὁ Βρασιίδας, ὅπως ἐν ταῖς ἀπωτάτοις τῶν παραλίῳν ἀποικιῶν κλονήσῃ ἀπὸ γῆς τὴν θαλασσίαν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων. Τὸ πρῶτον ἤδη ἡ Σπάρτη ὑπερηκόντιζεν ἀπάσας τὰς προσδοκίας ὧν ἐνεφοροῦντο οἱ σύμμαχοι αὐτῆς καὶ θαυμασταί.

Καὶ ἀπεῖχε μὲν ἀκόμῃ ὁ Βρασιίδας πολὺ τῆς ἐκτελέσεως τῶν σκοπομένων καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἔγκρισιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν τελῶν τῆς Σπάρτης· παρουσιάσθησαν δὲ δυσχερεῖαι αἵτινες διὰ πάντ' ἄλλον Σπαρτιάτην θὰ ἦσαν ἀνυπέρβλητοι. Ὁ πρῶτος κίνδυνος παρέστη ἤδη ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ, ἐπειδὴ, ἂν τὰ Μέγαρα ἤθελον καταληφθῇ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ὁ Βρασιίδας θὰ ἠναγκάζετο νὰ μείνῃ καθηλωμένος παρὰ τὸν ἰσθμόν. Ἀλλ' ὅμως κατώρθωσε τὴν τελευταίαν ὥραν νὰ σώσῃ τὴν ἀξίαν λόγου πόλιν² καὶ νὰ ἔχῃ διέξοδον ἐλευθέραν. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἔπειτα οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν τελείως ἀπησχολημένοι εἰς τὰ ἐναντίον τῶν Θηβῶν πολεμικὰ ἔργα, ἐπορεύθη, ἐνισχυθεὶς ὑπὸ χιλίων ἀνδρῶν στρατολογηθέντων ἐν Πελοποννήσῳ διὰ χρημάτων θρακικῶν, διὰ τῆς Βοιωτίας εἰς τὴν Ἡράκλειαν³. Ἀλλ' ἐκεῖ ἤρχισαν αἱ κύριαι δυσχερεῖαι. Καὶ δὴ ἠναγκάσθη νὰ διέλθῃ διὰ πάσης τῆς Θεσσαλίας πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὴν χώραν τῶν συμμάχων. Τοιαύτη δὲ διάβασις στρατοῦ κατὰ τὰ μεταξὺ Ἑλλήνων ἰσχύοντα νόμιμα ἦτο ἐπιτετραμμένη μόνον ἂν ἤθελον συναινέσει αἱ ἀρχαὶ τῆς χώρας. Ἀλλ' οἱ πλείστοι τῶν Θεσσαλικῶν λαῶν ἦσαν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, ἐπ' ἐσχάτων δ' ἕνεκα τῆς κτήσεως τῆς Ἡρακλείας

¹ Πρὸς Kirchhoff Über die Abfassungszeit der Schrift vom Staate der Athener ἐν ταῖς Abhandlungen der Berliner Akademie der Wissenschaften 1878.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 212.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 174.

ἦσαν εἴπερ ποτὲ ἡρεθισμένοι ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Δὲν ἦτο λοιπὸν μικρὸν τόλμημα ἢ μετὰ μικρᾶς στρατιᾶς, ἥτις εἶχεν ἐντολὴν νὰ κινήσῃ εἰς ἀποστασίαν ἀποικίας τῶν Ἀθηναίων, διάβασις διὰ τῆς ἀγνώστου καὶ ἐχθρικῶς διατεθειμένης χώρας, οὔσης μεστῆς λαῶν φιλοπολέμων. Ἀλλ' ὁ Βρασίδης ἐθάρρει ἐπὶ τὴν πολιτικὴν ἀνωμαλίαν τὴν κρατοῦσαν ἐν Θεσσαλίᾳ. Πράγματι καὶ τότε, ὡς καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τῶν περσικῶν πολέμων, ἐξηκολούθει ἐν ἐκαστῇ πόλει ἡ ὀξεῖα διάστασις τοῦ δήμου καὶ τῶν εὐπατριδῶν χωρὶς νὰ δυνηθῇ ἢ ἐτέρα τῶν φατριῶν νὰ ἐπικρατήσῃ τῆς ἄλλης μονίμως. Διετηρεῖτο δὲ ἀκόμη ἡ δύναμις τῶν ἀρχαίων γενῶν, ἣν ἔνεκα τῆς ἀντεθνικῆς αὐτῶν διαγωγῆς εἶχε λάβει τὴν ἐντολὴν νὰ καταλύσῃ ὁ Λεωτυχίδης¹ ἢ δὲ προδοσία εἰς ἣν πρὸ τεσσαράκοντα καὶ πέντε ἐτῶν εἶχε προβῇ ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης ἐκεῖνος συντέλει τῶρα εἰς ὄφελος τῶν Σπαρτιατῶν. Καὶ ἀληθῶς οἱ τότε μηδιδόντες ἐλακώνιζον τῶρα, μετὰ δὲ τούτων συνῆψε σχέσεις ὁ Βρασίδης. Μετὰ τούτων δ' ἐτάσσοντο καὶ οἱ σύμμαχοι καὶ ξένοι τοῦ Περδίκκου καὶ τῶν πόλεων τῆς Χαλκιδικῆς, οἵτινες καὶ κατέβησαν εἰς τὰ νότια τῆς Θεσσαλίας πρὸς προϋπάντησιν τοῦ Βρασίδου, ὅπως χρησιμεύσωσιν εἰς αὐτὸν ἀντὶ ὁδηγῶν κατὰ τὴν διάβασιν αὐτοῦ διὰ τῆς Θεσσαλίας. Βοηθούμενος δὲ ὑπ' αὐτῶν ἐξετέλεσεν ὁ Βρασίδης τὸ σχέδιον αὐτοῦ μετὰ τοιαύτης συνέσεως καὶ τόλμης, ὥστε ὁ Θεσσαλικὸς λαὸς τότε μόνον ἠδυνήθη νὰ ἐξαναστῇ, ὅτε ὁ Βρασίδης, ἄγων εἰς τὴν Φάρσαλον, ἡτοιμάζετο νὰ διαβῇ τὸν Ἐνιπέα. Ἐκεῖ στίφη Θεσσαλῶν παρεκώλυσαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς διαβάσεως. Ἀρξαμένων δὲ διαπραγματεύσεων, ὁ Βρασίδης κατάρθρωσε νὰ κατευνάσῃ τὰ πλήθη, πείσας αὐτὰ, ὅτι δὲν ἤρχετο μετὰ προθέσεων ἐχθρικῶν, καθ' ἃ ὁ Δημοσθένης ἐπιβάλλει εἰς τὴν Αἰτωλίαν· ἤθελε δὲ μόνον νὰ ἐπιτραπῇ εἰς αὐτὸν ἐλευθέρα διάβασις, καὶ ταύτην δὲ οὐδαμῶς ἐμελέτα νὰ ἐπιχειρήσῃ διὰ βίας. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Θεσσαλοὶ ἀπῆλθον εἰς τὰς οἰκείας πόλεις, ὅπως προκαλέσωσι περαιτέραν σύσχεψιν, ὁ Βρασίδης ἐπέσπευσε κατὰ συμβουλήν τῶν ὁδηγῶν

¹ Ἦδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 501.

αὐτοῦ τὴν πορείαν καὶ προχωρήσας διέβη αἰσίως τὰ στενὰ τοῦ Ὀλύμπου πρὶν ἢ τὸ κοινὸν τῶν Θεσσαλῶν προβῇ εἰς ἀπόφασιν περὶ τοῦ ἂν ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς αὐτὸν ἡ διάβασις.

Ἐν δὲ Μακεδονίᾳ ἐνόησε μετ' οὐ πολὺ τὴν ἀπιστίαν τοῦ Περδίκκου, ὅστις ἤθελε νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὸν ὡς ἄλλον τινὰ ἀρχηγὸν μισθοφόρων, ὅπως διὰ τῆς βοηθείας αὐτοῦ ὑποτάξῃ Ἀρριβαῖον τὸν βασιλέα τῶν Λυγκηστῶν, οἵτινες ἤθελον νὰ διατηρήσωσι τὴν αὐτονομίαν ἐν τῇ ὀρεινῇ αὐτῶν χώρᾳ. Ἀλλ' ὁ Βρασίδης οὐδεμίαν εἶχε διάθεσιν νὰ περιπλακῇ ἐν Μακεδονίᾳ εἰς ἀγῶνας ἐντελῶς εἰς αὐτὸν ἀδιαφόρους· οὐδ' ἐθεώρησεν ἄλλως συμφέρον νὰπαλλάξῃ τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων ἐντελῶς ἀπὸ τοῦ ἀντιπάλου, ἐπειδὴ τότε ὁ Περδίκκας θὰ ἦτο ἀπρόθυμος σύμμαχος τῶν Σπαρτιατῶν. Διὸ προετίμησε νὰ λύσῃ τὴν διαμάχην τῶν δύο βασιλέων διὰ συνθήκης, καίτοι ὁ Περδίκκας δυσαρέστως ἤνεγκε τὸ γινόμενον καὶ πάραυτ' ἀφῆρεσε μέρος τῆς ἐπηγγελημένης τροφῆς τῶν ὑπὸ τὸν Βρασίδαν στρατιωτῶν. Ἀλλ' ὁ Βρασίδης μείνας ἐλεύθερος τῶν πρὸς τὸν Περδίκκαν ὑποχρεώσεων ἡδυνήθη πρὶν ἢ λήξῃ τὸ θέρος νὰ διαβῇ πλαγίως ἐκ τῶν ὀπισθεν τῆς Χαλκιδικῆς καὶ φθάσῃ εἰς τὸν στρυμονικὸν κόλπον, ἐνθα ἔκειντο αἱ πόλεις ἐξ ὧν εἶχε σταλῇ εἰς τὴν Σπάρτην ἡ αἴτησις βοηθείας. Ἐκεῖ ἦτο τὸ τρωτὸν μέρος τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων. Ἐκεῖ ὤκουν λαοὶ μάχιμοι τότε τὸ πρῶτον προβαίνοντες εἰς ἀνάπτυξιν, ὧν τὴν πρόοδον ἀνεχαίτιζεν ἡ θαλασσοκρατία τῶν Ἀθηναίων. Ὁ ἐν ταῖς παραλίαις ἐκείναις ἐνιδρυόμενος θὰ ἡδύνατο βοηθούμενος ὑπὸ τῶν βορείων ἀνέμων νὰ δεσπόσῃ τοῦ Αἰγαίου. Ἡ δ' εἰς τὰς χώρας ἐκείνας ἀφιξίς τοῦ Βρασίδου δὲν ἦτο οἰονεῖ τι νέφος παροδικὸν ἐμφανιζόμενον ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος, ἀλλὰ μετατροπὴ καθολικῆ τῶν πραγμάτων σχοῦσα τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀπὸ γεγονότων ἀφανῶν.

Ὁ Βρασίδης παρέστη τὸ πρῶτον πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Ἀκάνθου, πόλεως ἀνθούσης παρὰ τὸν ἰσθμὸν τῆς ἁθωνικῆς χερσονήσου, ὃν εἶχε διορύξει ὁ Ξέρξης. Ἀλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν ἔγινε δεκτὸς ὑπὸ τῶν Ἀκανθίων δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς προσδοκίας αὐτοῦ,

ἐπειδὴ μετ' οὐ πολὺ ἐπέισθη, ὅτι μικρὸν μόνον μέρος τῶν πολιτῶν εἶχεν εὐμενῶς πρὸς αὐτὸν καὶ ὅτι δὲν ἦσαν πρόθυμοι ἅπασαι αἱ πόλεις νάποστατήσωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, καθ' ἃ εἶχε πιστεῦσαι. Διὸ ἀπήτησε τοῦτο μόνον παρὰ τῶν Ἀκανθίων νὰ εἰσδεχθῶσιν αὐτὸν μόνον εἰς τὴν πόλιν, ὅπως δυνηθῇ νὰ ἐκθέσῃ ἀπροκαλύπτως πρὸ τοῦ πλήθους τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ. Γενόμενος δὲ δεκτὸς ἐπέδειξεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δεινότητα λόγου, ἥτις ἀπὸ τοῦ στόματος Σπαρτιάτου ἦτο οὐχ ἥττον ἐκπληκτικὴ τῆς ἀπιστεύτου ταχύτητος μεθ' ἧς εἶχεν ἀναβῆ ἀπὸ τῆς Σπάρτης εἰς τὸ θρακικὸν πέλαγος. Ἐποιήσατο δὲ λόγον οὐ μόνον περὶ τῶν Ἀκανθίων, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ περὶ πασῶν τῶν ὁμόρων πόλεων καὶ ἀνέπτυξεν εἰς αὐτάς τότε μόνον τὸ πρόγραμμα τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας.

Ὁ ὅλος πόλεμος, εἶπεν, ἤρχισεν ἐνταῦθα ἐν τῇ Θράκῃ. Καὶ τότε μὲν ἀμέσως ἡ Σπάρτη εἶχεν ὑποσχεθῇ εἰς τὰς πόλεις τὴν βοήθειαν αὐτῆς, ἐκωλύθη δὲ μέχρι τοῦδε νὰ παράσχῃ αὐτὴν ἕνεκα τῆς ἀπροβλέπτου πορείας τῶν γεγονότων· ἀλλ' ἤλθε τέλος ἡ ὥρα καθ' ἣν δύναται νὰ ἐκτελέσῃ τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν καὶ ἀναλάβῃ τὸ ἔργον ἐλευθερωτοῦ τῶν πιεζομένων ἀποικίδων. Ἡ δ' ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ὑποστήριξις τῆς Σπάρτης εἶνε τὸ καθήκον ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων· εἰς αὐτοὺς δὲ, τοὺς Ἀκανθίους, περιέρχεται ἡ δόξα νὰ ἄρξωσι πρῶτοι τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων. Τὸ δὲ παράδειγμα πόλεως οὕτως ἀξιόχρεω καὶ τιμωμένης ἐπὶ τῇ συνέσει αὐτῆς ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα. Οὐδεὶς φόβος εἶνε πρέπον νὰ ἐμποδίσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ μετὰσχῶσι τοῦ ἔργου πρὸς ἰδίαν ἑαυτῶν δόξαν, ἐπειδὴ ἡδύνατο νὰ ἐγγυηθῇ εἰς αὐτοὺς ἐπιστημώτατα, ὅτι οὔτε ἀνατροπὴν τοῦ καθεστώτος σκοπεῖ, οὔτε παράδοσιν τῶν φίλων τοῦ δήμου εἰς τοὺς ἀντιθέτους, ἀπανταχοῦ δὲ δὲν θὰ ἐπιδιώξῃ βιαιοπραγίας, ἀλλὰ θὰ σεβασθῇ ἀπ' ἐναντίας τὴν πλήρη αὐτονομίαν τῶν πόλεων, τοῦθ' ὅπερ καὶ τὰ τέλη τῆς Σπάρτης ὡμολόγησαν εἰς αὐτὸν ἐνόρκως. Ἀλλ' ἂν ἐτέρου δὲν ἡδύνατο νὰ ἐπιτρέψῃ ὅπως τὸ μέγα αὐτοῦ ἐθνικὸν ἔργον ματαιωθῇ ὑπὸ

τῆς ἰσχυρογνώμονος ἀντιστάσεως ἐνίων πόλεων, καὶ διὰ τοῦτο θεωρεῖ ἑαυτὸν ἡναγκασμένον ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως νὰ προβῇ ὡς ἐχθρὸς καὶ διὰ δηλώσεως τῆς χώρας νὰ ἐξαναγκάσῃ πάσῃ μηχανῇ εἰς προσχώρησιν πρὸς τὴν Σπάρτην. Τότε δὲ θὰ ἡναγκάζοντο νὰ στέρξωσι, καταστρεφόμενης τῆς εὐημερίας αὐτῶν ἐκεῖνο ὅπερ τῶρα ἡδύναντο νὰ πράξωσιν ἄνευ ζημίας καὶ δὴ μετὰ μεγάλης δόξης.

Ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸ ἐπαγωγὸν τοῦτο τοῦ λόγου καὶ παρὰ τὸν ἀπειλούμενον κίνδυνον ἐξεδηλώθη διχοστασία γνώμων. Καὶ ἡ μὲν διαψήφισις τῶν πολιτῶν ἤγαγε τέλος εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῶν προτάσεων τοῦ Βρασιδῆ, ἀλλὰ κύριος αὐτῆς λόγος ἦτο, ὅτι ὁ καρπὸς τῶν περὶ τὴν πόλιν ἀμπελώνων ἦτο ἤδη ὥριμος πρὸς τρυγητὸν καὶ οἱ πολῖται δὲν ἡδύναντο νὰ αποφασίσωσιν ὅπως διακινδυνεύσωσι τὴν ὅλην συγκομιδὴν τοῦ ἔτους. Οἱ Ἀκάνθιοι ἀνέφξαν τῆς πόλεως τὰς πύλας. Ἦτο δὲ αὕτη ἡ πρώτη ἐπιτυχία τῆς Σπάρτης παρὰ τὸ θρακικὸν πέλαγος, νίκη ἀναίμακτος, ἀλλὰ τόσῳ μᾶλλον ἔνδοξος καθ' ὅσον ὠφείλετο εἰς τὴν ἐπίδρασιν ἣν συνεπήγετο ἡ ἐμπιστοσύνη πρὸς ἄνδρα ἐνεργὸν καὶ δεξιόν. Οὕτω δ' ἐτέθησαν αἱ βάσεις νέας συμμαχίας, ἥτις διὰ τῆς ἀνασκοπῆς πρὸς τὰ ξένα δικαιώματα καὶ τῆς ἀνοχῆς τῶν ὑφισταμένων πολιτευμάτων θὰ ἡδύνατο νὰ μεταστήσῃ πρὸς τὴν Σπάρτην τὰς σπουδαιότητας τῶν πόλεων τῆς κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς τῶν Ἀθηναίων.

Τὸ δὲ παράδειγμα τῶν Ἀκανθίων ἐπέδρασεν ἀμέσως ἐπὶ τὰς γείτονας πόλεις, αἵτινες ἦσαν ὁμοίως ἀποικίδες τῆς Ἀνδρου, τὸ δὲ πρῶτον ἐπὶ τὴν Στάγειρον καὶ τὴν Ἀργίλον. Πρὶν ἢ δὲ λήξῃ τὸ θέρος, ὁ Βρασιδᾶς ἐκυριάρχει κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ στρυμονικοῦ κόλπου¹. Ἀπὸ πολλῶν πόλεων ἤλθον πρεσβεῖαι πόλεων προσχωρουσῶν εἰς αὐτόν· ἀρχομένου δὲ τοῦ χειμῶνος περὶ τὸν χρόνον τῆς παρὰ τὸ Δῆλιον ἡττης τοῦ Ἰπποκράτους ἡδυνήθη ἄνευ ἀντιστάσεως νὰ προχωρήσῃ ἐναντίον τῆς Ἀμφιπόλεως, τοῦ κτίσματος τοῦ Ἀγνωνος², τῆς κυριωτάτης τῶν πόλεων τῆς ὅλης

¹ Θουκυδίδου IV, 84-88.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 691.

χώρας. Ἡ Ἀμφίπολις ἦτο ἤδη ἀπὸ μακροῦ κάρφος ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τῶν μικροτέρων γειτόνων πόλεων· διὰ τοῦτο δὲ συνέπραξαν μετὰ ζήλου μεγίστου εἰς τὴν κατ' αὐτῆς στρατείαν.

Ὅτε δ' ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ ἄγγελμα τῆς στρατείας τοῦ Βρασίδου, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἄμειναν ἀδιάφοροι. Ἐκήρυξαν πάραυτα πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα Περδίκκην καὶ ἐσκέφθησαν περὶ προστασίας τῶν συμμάχων πόλεων, ἀλλὰ δὲν προέβησαν εἰς ταχείας καὶ σθεναράς ἐνεργείας. Τὸ θάρρος τοῦ δήμου εἶχε χαλαρωθῆ ἔνεκα τῆς ἐν Βοιωτίᾳ ἀτυχίας· δὲν ἠδύναντο νάποφασίσωσιν, ὅπως ἐν προκεχωρημένῃ ὥρᾳ φθινοπώρου, καθ' ἣν ἐπεκράτουν οἱ ἀπαρχταί, παρασκευάσωσι στόλον πεμφθησόμενον εἰς τὴν Θράκην. Καὶ δὲν παρεγνώριζον μὲν τὸ μέγεθος τοῦ νέου κινδύνου, ἀλλὰ δὲν ἐθεώρουν αὐτὸν οὕτως ἄμεσον, ὥστε νὰ ὑπερникήσωσι τὴν δυσθυμίαν ἣν ἠσθάνοντο πρὸς ἐπιχείρησιν χειμερινῶν στρατιῶν εἰς τὰ ἐπὶ Θράκης. Οὕτως ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ ἄμυνα τῆς κινδυνεύουσας παραλίας χώρας ἔμεινεν ἐμπεπιστευμένη εἰς δύο ἄνδρας, οἵτινες ἦσαν μὲν ὑπεύθυνοι διὰ τὴν ὅλην κονίστραν τοῦ πολέμου ἐκείνου, ἀλλ' ὅμως ἤρχον οὕτως ὀλίγων δυνάμεων, ὥστε ἠδυνάτουν νάντεπεξέλθωσι τελεσφόρως εἰς τὰς προόδους τοῦ Βρασίδου. Τούτων ὁ μὲν εἷς ἦτο ὁ Εὐκλῆς, ὁ δὲ ἄλλος Θουκυδίδης ὁ Ὀλόρου¹, στενὸς συγγενῆς τοῦ Μιλτιάδου καὶ ἀπόγονος θρακικοῦ βασιλικοῦ γένους. Αὐτὸς δ' ὁ Θουκυδίδης ἐκέκτητο χρυσωρυχεῖα κατὰ τὴν παραλίαν ἐκείνην, εἶχε γυναῖκα Θραῖσσαν καὶ ἐτύγχανε μεγάλου ἀξιώματος ἐν ταῖς περικειμέναις πόλεσιν.

Οἱ δύο στρατηγοὶ ἐδῆσε νὰ κατανεύωσιν ἐν ἀλλήλοις τὸ ἔργον τῆς φυλάξεως τῶν σπουδαιωτάτων χωρίων. Καὶ ὁ μὲν Εὐκλῆς ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν ἐν Ἀμφιπόλει, ὁ δὲ Θουκυδίδης ἐστάθμευε μεθ' ἑπτὰ τριήρων ἐν Θάσπῃ. Ἡ δ' ἐκλογή τοῦ σταθμοῦ τούτου δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ γενομένη ἐξ ἰδιοτροπίας τοῦ Θουκυδίδου, ἀλλὰ πάντως προῆλθεν ἢ ἐκ συνεννοήσεως μεταξὺ τῶν δύο στρατηγῶν ἢ ἐξ ὁδηγιῶν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν, ἐξηγεῖται δ' ἐκ τοῦ φόβου

¹ Ὡς ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 733.

ὃν εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι περὶ τῶν ἀπέναντι τῆς Θάσου μεταλλείων, ἅτινα ἐθεώρουν ἰδίως κινδυνεύοντα¹. Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ἦσαν, ὡς ἔδειξαν τὰ μέσῳ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα, τὰ μάλιστα ἐπι-σφαλεῖς· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀνελογίζοντο τὰς ἀρχαίας σχέσεις τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς τοὺς Θασίους καὶ τὰς προθέσεις αὐτῶν περὶ τῆς χρυσοφόρου παραλίας², καὶ ἐθεώρουν ἀναμφιλέκτως τὸν Θουκυ-δίδην ὡς τὸν ἄνδρα τὸν εἶπερ τινὰ καὶ ἄλλον κατάλληλον νάντι-δράσῃ ἐπιτυχῶς πρὸς ἐχθρικήν ἀποστασίαν κατ' ἐκείνην τὴν παρα-λίαν ἔνεκα τῆς τιμῆς ἣς ἠξιοῦτο ἐν ταῖς χώραις ἐκεῖναις.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν Ἀμφίπολιν δὲν ἐφαίνετο τὸ κατ' ἀρχὰς ἐπι-βαλλομένη ἢ ἀποστολὴ νέων στρατιωτικῶν δυνάμεων. Καὶ δὴ συμφώνως πρὸς πάντα τὰ μέχρι τοῦδε διδάγματα τοῦ πολέμου ἦτο ἀδύνατον νὰ φαντασθῶσιν ἐπικείμενον αἰφνίδιον τὸν ἀπὸ μι-κρᾶς πελοποννησιακῆς στρατιᾶς κίνδυνον πόλεως οἷα ἡ Ἀμφί-πολις, ἐχούσης μὲν ἄφθονα τὰ ὅπλα καὶ τὰ ἐπιτήδεια, ὀχυρωτάτης δ' ἔνεκα τοῦ περιρρέοντος αὐτὴν ποταμοῦ καὶ τῆς γειτονίας τῆς θαλάσσης. Ἀλλ' ἐπλανῶντο ὅμως, οὔτε τὴν σύνεσιν καὶ δραστη-ριότητα τοῦ Βρασίδου ὑπολογίζοντες, οὔτε περὶ τῶν οἰκητόρων τῆς πόλεως ὀρθὰ φρονούντες. Πράγματι οὗτοι ἀπετελοῦντο κατὰ μικρὸν μόνον μέρος ἐξ Ἀθηναίων, τὸ δὲ πλεῖστον ἐκ πλήθους συμμίκτου συναγελασθέντος ἐν τῷ νέῳ ἐκείνῳ ἐμπορικῷ κέντρῳ καὶ οὔτε καθ' ἑαυτὸ ἔχοντος μονιμότητα καὶ συνοχὴν οὔτ' ἐν τῷ καθ' ἑλκυ τρέφοντος πίστιν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Τῶν οἰκητόρων δὲ τούτων μέρος εἶχε προσεταιρισθῇ ὁ Περδίκκας, καὶ ἄλλοι αὐ-τῶν εὐρίσκοντο ἐν κρυφίᾳ συνεννοήσει πρὸς τοὺς συμπολίτας αὐ-τῶν, τοὺς ἀποστάτας Χαλκιδιεῖς.

¹ Ὁ Oncken (Brasidas und der Geschichtschreiber Thukydides) ἐν τῇ Histo-
rische Zeitschrift Τόμ. IX, σ. 298 κ. ἐ. διαμφισθεῖ τὴν ἀμφίπολιν πρὸς τὰς Ἀθή-
νας πίστιν τῆς περὶ τὰ μεταλλεῖα χώρας· ἀλλ' ἡ μετέωρος αὐτῆς αὕτη κατάστασις ἀποδει-
κνύεται σαφῶς ἐκ τῆς ἀμέσως ἑπείτα ἐπελθούσης ἀποστασίας τῶν ἐπὶ Θράκης ἀποικιῶν.
Δικαιούμεθα δὲ βεβαίως νὰ πιστεύσωμεν τοῦτο τοῦλάχιστον περὶ τοῦ Θουκυδίδου, ὅτι εἶχεν
ἰσχυροὺς λόγους ὅπως σταθμεύσῃ ἐν Θάσῳ.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 499.

Μετὰ δὲ τὴν πρὸς τούτους συνεννόησιν ὁ Βρασίδης προέβη μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ πρὸς τὸν Στρυμόνα, ὁδηγούς ἔχων τοὺς Ἀργιλίους, ὧν ἡ χώρα ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ ποταμοῦ. Ἦτο δὲ ἀγρία νύξ χειμερίας καθ' ἣν ἔπιπτε χιὼν καὶ οὐδεὶς ἀνέμενε ἐπίθῃσιν. Πρὸ δὲ τῆς ἑω ἔφθασεν ἀπροςδοκῆτως κάτωθεν τῆς πόλεως παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ ποταμοῦ, ἣτις ἐφυλάσσετο ὑπὸ φρουρᾶς μικροτάτης, ἣν ῥαδίως ἐνίκησεν. Αὐτὴ δὲ ἡ πόλις οὐδαμῶς ἦτο παρεσκευασμένη πρὸς ἄμυναν. Πολλοὶ τῶν Ἀμφιπολιτῶν κατελήφθησαν πάραυτα ὑπὸ τοῦ Βρασίδου, ὅστις διὰ ταχείας ἐφόδου θὰ ἠδύνατο νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν παραυτίκα· ἀλλὰ προετίμησε τὴν χρῆσιν πραότητος καὶ προέτεινεν εἰς τοὺς κατοίκους τοὺς μετριώτατους τῶν ὄρων. Ἀπαντες οἱ ἐν τῇ πόλει κατὰ τὸ κήρυγμα αὐτοῦ, εἴτε Ἀθηναῖοι εἴτε Ἀμφιπολίται, ἠδύναντο κατὰ βούλησιν νὰ μείνωσιν, οὐδεὶς δ' ἔμελλε νὰ πάθῃ τι. Ἡ πραότης δὲ αὕτη κατέπληξε καὶ ἀφώπλισε πᾶσαν ἀντίστασιν, οἱ δὲ λακωνίζοντες, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῶν οἰκείων τῶν ἔξω τῆς πόλεως αἰχμαλωτισθέντων, ἔπειθον ὁσῶραι μᾶλλον φανερώς καὶ τοὺς ἄλλους, ὅδ' Εὐκλῆς συνείδεν, ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ κρατήσῃ τὴν πόλιν¹. Ὀλίγας δὲ ὥρας μετὰ τὴν παράδοσιν αὐτῆς ἔσπευσεν ὁ Θουκυδίδης, ὅστις ἅμα τῷ πρώτῳ ἀγγέλματι περὶ τοῦ κινδύνου τῆς Ἀμφιπόλεως εἶχε καταλίπει τὴν ἐν Θάσῳ ἐπιτηρητικὴν θέσιν. Εἰςπλεύσας δὲ μετὰ τοῦ στόλου εἰς τὸν Στρυμόνα, ὠχύρωσεν ἐν τάχει τὸ ἐπίνειον, τὴν Ἠϊόνα, ἥς οἱ κάτοικοι ἐσχέποντο καὶ αὐτοὶ ἤδη περὶ διαπραγματεύσεων πρὸς παράδοσιν, συνήθροισεν ἐκεῖ τοὺς φυγάδας Ἀθηναίους καὶ ὑπερημύνθη τοῦ χωρίου, ὅπερ ὁ Βρασίδης ἐπεφυλάσσετο νὰ καταλάβῃ τὴν πρῶιαν τῆς ὑστεραίας², ἐπειδὴ ἀληθῶς ἄνευ τῆς Ἠϊόνης ἢ Ἀμφίπολις θὰ εἶχε μόνον τὸ ἥμισυ τῆς ἀξίας αὐτῆς. Καὶ ταῦτα διότι ἄνευ τῆς Ἠϊόνης δὲν θὰ ἦτο κύριος τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ, ἔφρασε δὲ τὸ ἐπίνειον τοῦτο καὶ τὴν παραθαλασσίαν ὁδόν. Ὁ Θουκυδίδης ἦτο λοιπὸν ὁ μόνος ἐν τῷ

¹ Θουκυδίδου IV, 102[-106].

² Θουκυδίδου IV, 107.

χρόνῳ τούτῳ κατορθώσας τι καὶ διὰ μικρῶν μέσων ματαιώσας τὰς προθέσεις τοῦ Βρασίδου ὅστις ἐφαντάζετο ἤδη ἑαυτὸν κύριον τοῦ Στρυμόνος. Καὶ ὅμως ἔνεκα τῆς ἀλώσεως τῆς Ἀμφιπόλεως ἐπεσπάσατο τὴν ὀργὴν τῶν πολιτῶν, οἵτινες καὶ ἐξώρισαν αὐτόν. Εἶχε δὲ τότε ἡλικίαν ἐτῶν τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ¹, καὶ ἀφιέρωσεν ἕκτοτε τὴν ἀκουσίαν αὐτοῦ σχολὴν εἰς τὴν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας τοῦ πολέμου, οὗ μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας εἶχε συμμετάσχει ἐνεργῶς, ὑπηρετῶν τὴν ἰδίαν πατρίδα.

Εἶνε πιθανόν, ὅτι ὁ Θουκυδίδης κατηγορήθη ἐπὶ προδοσίᾳ καὶ ἐκρίθη ἔνοχος ὡς εἶτε μόνον ἐξ ἀμελείας, εἶτε καὶ ἐκ κακῆς θελήσεως παραβλάψας δῆθεν τὰ συμφέροντα τῆς πόλεως. Ὁ μεγάλθυμος ἀνὴρ, ὅστις πιθανῶς δὲν εἶχεν ἀποκρύψει τὴν ἀντιπάθειαν αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ κρατοῦντος συστήματος τῆς δημοκρατίας, ἦτο, ὡς εἰκὸς, δυσάρεστος εἰς τοὺς τότε ἰσχύοντας, οὐδὲ ἦτο δυσχερὲς εἰς τοὺς ἰσχυροὺς αὐτοῦ ἐχθροὺς νὰ παραστήσωσιν ὡς ἀφιλόπατριν τὸν ἀριστοκρατικὸν τὸ γένος, τὸν συγγενῇ ξένων ἡγεμόνων, τὸν πλούσιον κύριον κτημάτων ἐν Θράκῃ καὶ νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν κατ' αὐτοῦ δυσἀρέσκεϊαν τῶν πολιτῶν πρὸς βλάβην τοῦ ἀνδρός².

Αὐτὸς ὁ Θουκυδίδης, ὅστις ἐν τῇ κρίσει ταύτῃ τροπῇ τῶν κατὰ τὸν ἴδιον αὐτοῦ βίον εἶνε ὁ ἱστοριογράφος ἑαυτοῦ, ἐν αὐστηρᾷ σωφροσύνῃ οὐδὲν ἔπραξεν, ὅπως ἀπαλλάξῃ ἑαυτὸν τῆς ὑποψίας ἀληθοῦς ἐνοχῆς³. Λέγει δὲ μόνον, ὅτι ὁ Εὐκλῆς ὑπῆρξεν ὁ φύλαξ

¹ Θουκυδίδου V, 26· ξυνέβη μοι φεύγειν τὴν ἐμαυτοῦ ἔτη εἴκοσι μετὰ τὴν ἐς Ἀμφίπολιν στρατηγίαν.

² Περὶ τῆς συμμετοχῆς τοῦ Κλέωνος εἰς τὴν ἐξορίαν τοῦ Θουκυδίδου ἴδε *Μαρκελλίου* Βίον Θουκυδίδου 46. Πρὸς τὸν *Σχολιαστὴν τοῦ Ἀριστοφάνους* εἰς Σφήκας σ. 947. Meier De bonis damnatorum σ. 179. [Bücheler Die Wolken des Aristophanes] ἐν *Jahrbücher für Philologie* 1861, σ. 685. Gilbert Beiträge σ. 196. Κατεδικάσθη δὲ ὁ Θουκυδίδης κατ' ὅν τρόπον πρὸ αὐτοῦ ὁ Φορμίων. Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. I' σ. 118. Οἱ στρατηγοὶ ἀναγκαίως καὶ ἀθῶοι ὄντες ἀπέτινον δίκας διὰ τὰς ἀποτυχίας. Ἰδε Hiecke Hochverrath des Thukydides. Ἐν Βερολίῳ 1869.

³ Ὁ Oncken (ἐνθ' ἀν.), ἐπόμενος εἰς τὸ παράδειγμα τοῦ Grote καὶ τοῦ Mure,

τῆς Ἀμφιπόλεως, ἀποκρούων οὕτω διὰ τῆς ἀπλῆς ταύτης βραχύτητος τὴν περὶ Ἀμφιπόλεως εὐθύνην ἀφ' ἑαυτοῦ, καθ' ὅτι ἔνεκα τῆς ταχείας πορείας τῶν γεγονότων ἦτο ἀδύνατον εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἄνδρα νὰ ἐπιτηρῇ συγχρόνως τὰ παρὰ τὸν Στρυμόνα καὶ τὰ ἐν τῷ ὄρμῳ τῆς Θάσου. Ἄν λοιπὸν ὑπέχῃ τὴν εὐθύνην εἰς τῶν στρατηγῶν, οὗτος εἶνε ὁ Εὐκλῆς, οὗ ἔργον ἦτο νὰ κρίνῃ περὶ τῶν ἐν Ἀμφιπόλει διαθέσεων. Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ ἀφήσας νὰ καταληφθῇ ἡ πόλις ὅλως αἰφνιδίως ὑπὸ τοῦ Βρασίδου, εἰ καὶ αἱ προθέσεις αὐτοῦ δὲν ἠδύναντο νὰ εἶνε ἀμφίβολοι· οὗτος ὑπῆρξεν ὁ κατὰ τρόπον ἀκατανόητον ἀμελήσας νὰ ὀχυρώσῃ καὶ ἀσφαλίσῃ δι' ἐπαρκοῦς φρουρὰς τὸ σπουδαιότατον χωρίον, ὅπερ ἦτο ἅμα καὶ τὸ δυνάμενον νὰ τύχῃ τῆς εὐχερεστάτης ἀμύνης, τὴν γέφυραν τοῦ Στρυμόνος. Βεβαίως δὲ αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ συκρατηθῇ μέχρι τῆς ἀρίξεως βοηθείας, ἡ δὲ ἀποστασία τῶν πολιτῶν ἐπῆλθε μόνον, ὅτε ὁ Βρασίδας ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς αὐτοὺς καὶ κατεῖχεν ἤδη τοὺς ἡμέρους τῶν Ἀμφιπολιτῶν.

Ἡ δὲ ἄλωσις τῆς Ἀμφιπόλεως παρήγαγε παρὰ τε φίλοις καὶ ἐχθροῖς αἰσθησιν βαθυτάτην. Αἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πληγὴν καιριώτατα, ἡ ἀδυναμία αὐτῶν εἶχεν ἀποκαλυφθῇ, ἡ κατὰ τὰ παράλια ἀρχὴ αὐτῶν εἶχε κλονηθῇ. Πρὸ μικροῦ ἀκόμη εἶχεν ὁ Εὐπολις¹ ἐν τῇ κωμῳδίᾳ αὐτοῦ τῇ ἐπιγραφομένῃ Πόλεις παραστήσει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ὑπερηφάνων Ἀθηναίων τὸ μέγα πλῆθος ὑποφόρων συμμαχίδων², καὶ τώρα ὁ στέφανος τῶν πόλεων ἐκείνων εἶχεν ἀπορῥαγῇ, μία τῶν κυριωτάτων ἀποικίδων τῶν Ἀθηνῶν, κειμένη ἐπὶ ἐδάφους ἐξαγορασθέντος διὰ πλείστου αἵματος, εἶχεν ἀποσπασθῇ ἀκόπως παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων δεκατρία

νομίζει, ὅτι ἡ σιγὴ τοῦ κατηγορουμένου ὀφείλει νὰ συνυπολογισθῇ εἰς τὰ πολλὰ τεκμήρια τῆς πιθαότητος τῆς ἐνοχῆς αὐτοῦ, ἅτινα οὐδαμῶς ἀποβάλλουσι τὴν δυνάμιν αὐτῶν.

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Β. σ. 762.

² Αἱ Πόλεις τοῦ Εὐπολίδου ἐδιδάχθησαν περὶ τὸν χρόνον καθ' ὃν οἱ Σπαρτιῆται μετήνεγκον τὸν πόλεμον εἰς τὴν Θράκην. Πρὸλ. Meineke Fragmenta Comicorum Atticorum Τόμ. Β' σ. 509. Αἱ Πόλεις παρίσταντο ἐν τῇ κωμῳδίᾳ φέρουσαι τὰ ἐμβλήματα αὐτῶν. Ἰδὲ Gilbert Beiträge σ. 149.

ἔτη μετὰ τὴν μετὰ μεγίστης αἰγλης κτίσιν αὐτῆς, τὸ καύχημα τῶν Ἀθηνῶν, πόλις παρέχουσα μεγίστους πόρους, προμηθεύουσα εἰς τὴν μητρόπολιν ναυπηγήσιμον ξυλείαν καὶ δεσπόζουσα τῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Θράκης, μεταξὺ τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Ἑλληςπόντου.

Καὶ μετὰ τὴν κατάληψιν δὲ τῆς Ἀμφιπόλεως ὁ Βρασιίδας δὲν ἐσκέπτετο νὰ διαχειμάσῃ, ἀλλ' ἤθελε νὰ ἐπωφεληθῇ ἀμελλητί τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν, ὅπως ἐγκαθιδρυθῇ ὅσον τὸ δυνατόν ἀσφαλῶς πρὸ τῆς ἀφίξεως πολεμίου στόλου εἰς τὰ ἐπὶ Θράκης. Διὸ ὥρμησε μετὰ τῶν νέων συμμάχων, ἐν οἷς ὑπῆρχον παράβολοι καὶ ἔμπειροι τῆς χώρας στασιάρχοι, οἷος ἰδίως ὁ Ὀλύνθιος Λυσίστρατος, ἐναντίον τῶν πόλεων τῆς λεγομένης Ἀκτῆς¹, ἥτοι τῆς ἀνατολικωτάτης τῶν τριῶν ὀρειῶν γλωσσῶν τῆς Χαλκιδικῆς κορυφουμένης πρὸς νότον εἰς τὸ ὄρος τὸν Ἄθω. Ἦτο δὲ ἡ χώρα αὕτη βραχῶδης, ἀνάλογος πρὸς τὴν σημερινὴν Μάνην τῆς Λακωνικῆς, καὶ ἐν αὐτῇ, καίπερ περιβαλλομένη ὑπὸ τῆς θαλάσσης, οἱ ἐνοικοῦντες λαοὶ ἐξηκολούθουν ἔχοντες ὅλως ἀρχαῖκὰ τὰ ἥθη, ἐπειδὴ μόνον μικρὸν μέρος τῶν οἰκητόρων ἀπετέλουν οἱ Χαλκιδεῖς, τὸ δὲ μέγιστον πλῆθος συνεκροτεῖτο ἐκ προελληνικῶν, πελασγικῶν φύλων, ἅτινα τοῦτο μὲν εἶχον ἐξωσθῇ εἰς τὰς πετρώδεις ἐκείνας οἰκήσεις ἀπὸ τῶν νοτίων ἀκτῶν, ἀπὸ τῆς Λήμνου καὶ τῆς Ἀττικῆς, τοῦτο δὲ εἶχον μεταναστεύσει ἐκ τῶν χωρῶν τῶν Βισαλτῶν καὶ τῶν Ἡδωνῶν. Ἡ δὲ ὅλη χερσόνησος ἕνεκα τοῦ φυσικοῦ αὐτῆς σχηματισμοῦ περιελάμβανε μόνον μικρὰς πόλεις, αἵτινες ἦσαν ἅμα ὀρειναὶ καὶ παράλιναι. Καὶ αἱ μὲν πλεῖσται αὐτῶν ἀνέωξαν τὰς πύλας εἰς τὸν Βρασιίδαν, ὅτ' ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν μόνον δὲ ἡ Σάνη, κειμένη ἐγγὺς τῆς Ἀκάνθου παρὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ξέρξου ὀρυχθεῖσαν διώρυγα, καὶ τὸ Δίον ἐτήρησαν τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους πίστιν.

Ἐπειτα δὲ ὁ Βρασιίδας ἐτράπη πρὸς τὴν μέσσην τῶν τριῶν χερ-

¹ Θουκυδίδου IV, 109.

σονήσων, τὴν Σιθωνίαν, ὥπως κυριεύσῃ τὴν Τορώνην ¹. Ἐκεῖ δ' ἐστάθμευεν ἀθηναϊκὴ φρουρά, καὶ ὀλίγαι φυλακίδες ἐφρούρουν τὸν λιμένα. Διέτριβον δὲ τότε δὴ οἱ Τορωνάοι περὶ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ τείχους τῆς πόλεως· ἀλλὰ, πρὶν ἢ αὕτη περατωθῇ, ἄνδρες λακωνίζοντες ἐκάλεσαν τὸν Βρασίδαν, ἐπτά δὲ φίλοι ἐκ τῆς στρατιᾶς ἔχοντες ἐγχειρίδια εἶχον προαποσταλῇ καὶ εἰσαχθῇ κρύφα εἰς τὴν πόλιν. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἐφθασεν ὁ Βρασίδης διὰ νυκτός· ἀνοιχθεῖσων δ' ἔσωθεν δύο ἐξ ἀντιθέτων μερῶν πυλῶν, ἡ ἐξ ἐφόδου κατάληψις τῆς πόλεως ἐπέτυχεν οὕτω τελείως, ὥστε οἱ πολέμιοι ἡδυνήθησαν νὰ εἰσορμήσωσιν εἰς τὴν πόλιν ἀπὸ δύο ὁδῶν ἐμβοῶντες ἀθρόοι χωρὶς ἡ φρουρά νὰ ἐννοήσῃ καὶ τὸν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον.

Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι κατέφυγον εἰς τὸ φρούριον τὴν Λήκυθον, κειμένην ἐπὶ χερσονήσου προεκβαλλούσης εἰς τὴν θάλασσαν. Καταλαβόντες δὲ τὸ χωρίον, ἀπέκρουσαν ἐν αὐτῷ καὶ αὐτὰς τὰς ἐπικεστάτας προτάσεις τοῦ Βρασίδου, καίτοι τὸ τείχισμα εὕρισκετο ἐν οἰκτρᾷ καταστάσει. Τὸ πρῶτον δὲ τότε ἠναγκάσθη ὁ Βρασίδης νὰ μεταχειρισθῇ βίαν, καὶ ἐπειράθῃ νὰ ἐκκαύσῃ τὸν πρὸς τὴν ἐφοδὸν ζῆλον τῶν περὶ ἑαυτὸν διὰ μεγάλων ἀμοιβῶν. Καὶ ἀπεκρούσθη μὲν ἡ ἐφοδός, ἀλλὰ ξύλινός τις πύργος στηθεὶς ἐπὶ οἰκήματος ἐτοιμορρόπου κατέρρευσε καὶ ἐπήνεγκε τοιαύτην ταραχὴν εἰς τοὺς πολιορκουμένους, ὥστε οἱ πλείστοι αὐτῶν ἔφυγον εἰς τὰς νῆας. Ὁ δὲ Βρασίδης διέταξε τὸν φόνον τῶν ὑπολειφθέντων, κρημνίσας δὲ τὴν Λήκυθον καὶ καθάρας τὸν χώρον ἀπὸ τῶν ἐρείπίων καὶ τῶν τειχῶν ἀνέθηκεν εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, ἥς ἱερὸν ὑπῆρχεν αὐτόθι ἀπὸ χρόνων ἀρχαίων ². Εἰς τὴν θεὰν δ' ἀνέφερεν ὁ Βρασίδης τὴν ἀπροςδόκητον ἐπιτυχίαν, καὶ ἐδώρησεν εἰς τὸ ἱερὸν αὐτῆς τὸ χρῆμα ὅπερ εἶχεν ὑποσχεθῇ εἰς τὸν μέλλοντα νὰ ἐπιβῇ πρῶτον τοῦ τείχους. Οὕτως ἐπέδειξε πρὸς τοὺς θεοὺς τῆς χώρας ἐλευθεριότητα καὶ εὐλάβειαν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, οἵτι-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 651.

² Περὶ Τορώνης καὶ Ληκύθου ἴδε Θουκυδίδου IV, 110-116.

νες μετέβαλλον διὰ τῆς βίας εἰς φρούρια ξένα ἱερά. Τὸν δὲ ὑπόλοιπον χρόνον τοῦ χειμῶνος μετεχειρίσθη ὁ Βρασιίδας πρὸς ὀχύρωσιν τῶν κυριευθεισῶν πόλεων χάριν ἀμύνης αὐτῶν ἐν περιπτώσει πολιορκίας, ἐπειδὴ ἅμα τῷ ἔαρι ἀνέμενον, ὡς εἰκὸς, τὴν ἐν ταῖς θαλάσσαις ἐκείναις ἐμφάνισιν τῶν Ἀθηναίων πανστρατιᾶ. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον δὲν ἔπαυσε ζητῶν καὶ παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν τὴν ἀποστολὴν ἐπικουριῶν· οὐδεὶς δὲ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ δικαιότερας αὐτοῦ ἀξιώσεις περὶ ἀνομολογήσεως τῶν ἰδίων ὑπηρεσιῶν καὶ ὑποστηρίξεως παρὰ τῆς πατρίδος.

Πράγματι καθ' ὃν χρόνον οἱ Σπαρτιαῖται δὲν ἠδύναντο νὰ κινήσωσιν ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ, καθ' ὃν χρόνον κατηναγκασμένοι ἔβλεπον τὰς ἰδίας ἑαυτῶν παραλίας κατεχομένας ὑπὸ τῶν πολεμίων καὶ ἔτρεμον πρὸ τῶν ἰδίων ἑαυτῶν δούλων, ὁ στρατηγὸς αὐτῶν, χωρὶς νὰ ἐκθέσῃ εἰς κίνδυνον στρατιὰν πολιτῶν καὶ νὰ ξιώσῃ χρήματα παρὰ τῆς πολιτείας, ἀνύψωσε διὰ μιᾶς ἐν τῇ ξένῃ τὴν τιμὴν καὶ τὴν γοητείαν τῆς Σπάρτης. Ἐπ' ὀνόματι τῆς Σπάρτης διαλύει ὡς διαιτητὴς τὰς ἐριδας τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, ἀποδέχεται τὸν περὶ πίστεως ὅρκον ἐπαλλήλων παραθαλασσίων πόλεων, μεταβάλλει μίαν τῶν σπουδαιοτάτων καὶ ἀναγκαιοτάτων ἀποικίδων τῶν Ἀθηνῶν εἰς κέντρον νέας ταχέως ἐπεκτεινομένης συμμαχίας, ἄρχεται τῆς ναυπηγήσεως στόλου ἐν τῷ Στρυμόνι, ὅπως καθ' ὃν τρόπον ἄλλοτε ποτε εἶχε πειραθῇ ὁ Ἰστυαῖος¹, ἰδρύσῃ ἐν ταῖς περὶ τὸν ποταμὸν ἐκεῖνον χώραις θαλασσοκρατίαν. Ἡ Μύρκινος ἡ κυριωτάτη παρὰ τὸ Πάγγαιον ὄρος κειμένη χώρα τῶν Ἡδωνῶν, αἱ κατὰ τὴν ἡπειρον ἀποικίαι τῶν Θασίων, ὧν τὴν πρὸς τὰς Ἀθήνας πίστιν εἶχε συγκρατήσῃ ὁ Θουκυδίδης, καὶ ἄλλαι πόλεις πέραν τοῦ Στρυμόνος, ἔνθα ἔκειτο ἀνεκμετάλλευτος ὁ χρυσοὺς τῆς Θράκης, ὑπετάγησαν εἰς αὐτὸν, τινὲς μὲν διὰ φανεράς ἀποστασίας, τινὲς δὲ διὰ κρυφίων πρεσβειῶν, ἐκάστης πόλεως προθυμουμένης νὰ ὑπερβάλῃ τὴν ἄλλην ὡς πρὸς

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 234.

τὸν ζῆλον. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Χαλκιδικῇ αἱ Ἀθηναὶ περιωρίζοντο εἰς τὴν δυτικὴν τῶν τριῶν χερσονήσων.

Ἐν τῷ Βρασίδᾳ διαγινώσκομεν καὶ θαυμάζομεν τὴν γενέτειραν αὐτοῦ τὴν ἔχουσαν τὴν ἱκανότητα νάνατρέφῃ τοιούτους πολίτας. Πιστεύομεν δὲ, ταῦτα βλέποντες, ὅτι τέλος ἡ Σπάρτη ἀνεθάρρυσεν, ὅπως ἀναδειχθῇ τοιαύτη οἷαν εἶχον προσδοκῆσαι αὐτὴν οἱ ἐπὶ μακρὸν πλανηθέντες Ἕλληνες, ἀρχομένου τοῦ πολέμου, πολιτεία ἀφιλοκερδῆς, δικαία, δραστηρία, οὐδένα ἐπιδιώκουσα σκοπὸν ἄλλον πλὴν τῆς εἰς τὰς πόλεις ἀποδόσεως τῆς ἰδίας ἐαυτῶν αὐτονομίας. Καὶ ὃς ὁ Βρασίδης μόνον ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν εἰς τοὺς συμμάχους ἀπόδοσιν τῶν ἀφαιρεθειῶν αὐτῶν κτήσεων, φέρεται δὲ καὶ πρὸς αὐτοὺς μετὰ πραότητος, ὡς αἰεὶ ἀποχωροῦσιν ἐκουσίως. Ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς ἀπόψεως θεωρεῖ καὶ τοὺς στασιώτας τοὺς ἀνοίγοντας εἰς αὐτὸν τὰς πύλας τῶν πόλεων ὅχι προδότας, ἀλλ' ἐκουσίους ἐργάτας τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλλήνων, ἀξιους τιμῆς πατριώτας. Τοιαύτην δὲ συνετὴν ἅμα καὶ δραστηρίαν μετερχόμενος πολιτείαν ἔδωκε τελευτῶντος τοῦ ὀγδοῦ ἔτους τοῦ πολέμου εἰς αὐτὸν τροπὴν ὅλως νέαν. Διὰ ταῦτα δὲ παρεσκευάζετο μετὰ θάρρους καὶ πρὸς τὴν ἔναρξιν τῆς νέας στρατείας καὶ ἐπίστευεν, ὅτι ἐδικοιοῦτο νάναμένη ὑποστήριξιν κραταίαν.

Ἄλλ' ἐν Σπάρτῃ ἐκράτουν τότε διαθέσεις ὅλως διάφοροι τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Βρασίδου. Ἐν Σπάρτῃ ἡ πρὸς αὐτὸν ἀντιπάθεια εἶχεν αὐξηθῆ ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῆς δόξης τῶν κατορθωμάτων, καὶ ἐπὶ ταῖς νίκαις αὐτοῦ ἔχαιρον μόνον καθ' ὅσον αὐταὶ ἐφαίνοντο προάγουσαι τὸ πρόγραμμα τῆς εἰρήνης. Πράγματι ἀπὸ τῆς ἐν Πύλῳ ἀτυχίας τοῦτο καὶ μόνον ἐπεκράτει· ἕκτοτε οὐδὲν ἄλλο ἐθεωρεῖτο σκοπὸς τοῦ ἀγῶνος ἢ ἡ ἐπίτευξις κτήσεων τοιούτων, ὥστε νὰ δυνηθῶσι νὰ χρησιμεύσωσιν ἀντὶ ἀνταλλάγματος. Περὶ τὸν αὐτὸν λοιπὸν χρόνον καθ' ὃν ὁ Βρασίδης ἤρξατο οἰοῦναι ἐκ νέου τοῦ πολέμου καὶ διέδιδε τὰ κηρύγματα αὐτοῦ περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλλήνων, ἥτις τέλος νῦν ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ

ἀληθῶς, ἡ Σπάρτη αὐτὴ εἶχε τελείως βαρυνθῆ τὸν πόλεμον καὶ ἦτο ἐτοιμοτάτῃ νὰ ἐγκαταλίπη πάντα τὰ ἐθνικὰ σχέδια· συνωδὰ δὲ πρὸς τὸ ἐγωιστικὸν πρόγραμμα πολιτείας ὀλιγαρχικῆς εἶχον οἱ Σπαρτιᾶται τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ πάντα, τοὺς τε συμμάχους καὶ τὴν ἰδίαν τιμὴν, μόνον ὅπως λυτρώσωσι τὰ μέλη τῶν μεγάλων αὐτῶν οἰκῶν ἐκ τῶν εἰρκτῶν τῶν Ἀθηναίων ¹.

Παράδοξος δὲ περιπλοκὴ ἰδιωτικῶν λόγων προσεπελθοῦσα ἐπέφερε τὴν ὑποστήριξιν τῶν προσπαθειῶν τῆς ἐν Σπάρτῃ φιλειρηνικῆς φατρίας. Ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος Πλειστοάναξ ὁ υἱὸς τοῦ Πausανίου, ὃν ὁ Περικλῆς εἶχει πείσει διὰ χρημάτων νὰποχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἀττικῆς ², ἔζη ἔκτοτε ἐξόριστος καὶ δὴ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Λυκαίου, τοῦ ἱεροῦ ὄρους τῶν Ἀρκάδων, ὡς ἰκέτης τοῦ Λυκαίου Διὸς, παρ' ᾧ εἶχε κτίσει οἶκον πλησίον τοῦ τείχους τοῦ ἱεροῦ οὕτως, ὥστε ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἠδύνατο νὰ σωθῇ ἀπὸ τῶν διωκτῶν ἀποσυρόμενος εἰς ἔδαφος ἱερόν ³. Καὶ ἐπὶ μακρὰ μὲν ἔτη εἶχε διαμείνει ἐπὶ τῆς δασώδους ἐκείνης καὶ χειμερίου κορυφῆς, ἀλλὰ τὴν σκέψιν τῆς εἰς τὴν πόλιν καθόδου οὐδέποτε εἶχεν ἐγκαταλίπει. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τούτον ἠρώτησε τοὺς ἱερεῖς τῶν Δελφῶν, καὶ κατώρθωσεν, ὥστε ἐπὶ πολλὰ ἔτη οἱ Σπαρτιᾶται, ὅτ' ἔστελλον θεωροὺς εἰς τοὺς Δελφοὺς, νὰ λαμβάνωσι χρησμὸν καθ' ὃν ὤφειλον νὰ καταγάγωσιν ἐκ τῆς ἀλλοτρίας εἰς τὴν ἑαυτῶν γῆν τὸ σπέρμα τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ ἡμιθέου υἱοῦ τοῦ Διὸς, εἰ δὲ μὴ θὰ ἠναγκάζοντο ἀκόμῃ νάροτριῶσι δι' ἀργυροῦ ἀρότρου ⁴, ἥτοι θὰ ἐπήρχετο σιτοδεία τοιαύτη, ὥστε μόλις διὰ μεγάλων χρηματικῶν θυσιῶν θὰ κατώρθονον νὰ εὕρωσι τάπολύτως ἀναγκαῖα. Αἱ παρορμήσεις δὲ αὗται δὲν ἔμειναν ἀτελέσφοροι, καὶ μετὰ ἐξορίαν δεκαεννέα ἐτῶν οἱ Σπαρτιᾶται κατήγαγον τὸν βασιλέα μετὰ χορῶν

¹ *Θουκυδίδου* IV, 117.

² *Ἴδε* ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 563.

³ *Θουκυδίδου* V, 16· ἡμισυ τῆς οἰκίας τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διὸς οἰκῶν. *Πρόλ.* Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 303.

⁴ *Θουκυδίδου* V, 16.

καὶ θυσίων, ὅπως ἐγκαταστήσωσιν αὐτὸν καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Ἡρακλειδῶν. Ἄλλ' ὅτε μικρὸν κατόπιν τὰ ἐσωτερικὰ δεινὰ ἠϋξήθησαν πολὺ μᾶλλον ἢ πρότερον καὶ ἐγνώσθησαν τὰ μέσα δι' ὧν εἶχε δελεασθῇ τὸ μαντεῖον, ἐγεννήθη μεγάλη δυσἀρέσκεια ἐπὶ τοῖς γινομένοις, καὶ ἐπέρριψαν τότε πάλιν τὴν αἰτίαν πάσης συμφορᾶς ἐπὶ τὴν παράνομον πρᾶξιν εἰς ἣν εἶχον συναινέσει παραπεισθέντες.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Πλειστοάναξ δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἄλλο πρόγραμμα ἢ τὴν κατὰ τὰ ἐνόντα ταχεῖαν ἀποπεράτωσιν τοῦ πολέμου, ἐπειδὴ ἐπίστευεν, ὅτι δὲν δύναται ἄλλως νὰ σωθῇ ἢ ἐπαναφερομένης τῆς πολιτείας εἰς τὴν τροχίαν ἡσυχία· καὶ εἰρήνης καὶ ἀπολυτρωμένων τῶν Σπαρτιατῶν αἰχμαλώτων. Ἡ εἰς τὴν πατρίδα ἐπιστροφή τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ὧν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἤδη ἡσθάνετο τὴν στέρησιν ἡ Σπάρτη, ἔμελλε νὰ δώσῃ αἴγλην εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ καὶ νὰ παράσχῃ εἰς αὐτὴν τὸν χαρακτηρισμὸν εὐτυχοῦς μεταβολῆς τῶν πραγμάτων. Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν συνετέλεσαν καὶ οἱ Δελφοὶ πάσῃ δυνάμει. Καὶ εἶχε μὲν τὸ χρηστήριον συνεργήσει εἰς τὴν ἔκρηξιν τοῦ πολέμου, ἀλλ' ὅσημέραι ὅμως εἶχε διαγνώσει ὅποσον ἀνέλπιστον ἦτο λῆξις αὐτοῦ αἰσία καὶ σύμφωνος πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Δελφῶν καὶ ὅποσον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου εἶχεν ἐκπέσει τὸ φιλόθησκον τῶν Ἑλλήνων, ἢ εὐλάβεια καὶ τιμὴ πρὸς τὰ κοινὰ τοῦ ἔθνους ἱερὰ καὶ εἶχον ἐλαττωθῇ αἱ εἰς αὐτὰ ἐπισκέψεις καὶ εὐσεβεῖς δωρεαὶ καὶ τὰναθήματα, καὶ ταῦτα πρὸς μεγίστην ζημίαν τῶν ἱερατικῶν καθιδρυμάτων.

Ἐνεκα δὲ πάντων τούτων τῶν λόγων αἱ θρακικαὶ νῆκαι εἰς τέλος ἐπὶ ἡγεγχοῦ ἐπίδρασιν ὅλως ἀντίθετον ἐκείνης ἦν προσεδόκα ὁ νικητής. Καὶ δὴ ἀντὶ ναυξηθῇ τὸ φρόνημα τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἡ καρτερία, αἱ νῆκαι ἐκεῖναι παρώρμησαν αὐτοὺς ἀπ' ἐναντίας εἰς ἐπιμονωτέραν ἐπιδιώξιν εἰρήνης, ἐπειδὴ οὐδεμίαν ἔτρεφον πεποίθησιν περὶ τῆς διαρκείας τῶν ἐπιτυχιῶν ἐκείνων, καὶ διὰ ταῦτα ἐπεζήτουν νὰ προλάβωσι νέαν μετατροπὴν τῶν πραγμάτων. Τὸν

Βρασιδαν ἐθεώρουν κινδυνευτὴν εὐνοηθέντα ὑπὸ τῆς τύχης· ἡ δὲ πρὸς αὐτὸν εὐνοία τῶν νέων συμμάχων ἐπλήρου αὐτοὺς ὑποψίας, ἐπειδὴ δὲν εἶχον τὰ μέσα νὰ ἐξακολουθήσωσι κατέχοντες τὰς μακρὰν κειμένας χώρας, ἐν αἷς ἤδη ἔνιοι στρατηγοὶ εἶχον καταληφθῇ ὑπὸ τοῦ πειρασμοῦ νὰ ἐπιδιώξωσι φιλόδοξα σχέδια ἰδίας κυριαρχίας. Καὶ ἦτο μὲν εὐχάριστος καὶ ἄκοπος διὰ τοὺς Σπαρτιάτας ἡ διὰ ξένου χρήματος καὶ ἐνόπλων εἰλώτων ἐπίτευξις τῶν νικῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐπλήρου αὐτοὺς φόβου καὶ ἀνησυχίας. Διὰ βραχέων εἶπειν ἡ τε βασιλεία καὶ οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῆς Σπάρτης ἐπεθύμουν εἰρήνην ἀντὶ πάσης θυσίας, ὅπως διαρρυθμίσωσιν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τὰ τῆς διασσεσλευμένης πολιτείας συμφώνως πρὸς τὰ ἴδια ἑαυτῶν συμφέροντα, καὶ δὲν ὑπῆρξεν εἰς αὐτοὺς δύσκολον νὰ ἐπιτύχωσι κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν χειμῶνα τὴν ἐπανάληψιν διαπραγματεύσεων ἐν Ἀθήναις.

Καὶ ἐν Ἀθήναις δὲ τὰ πνεύματα εἶχον, ὡς εἰκὸς, διατεθῇ ἄλλως, διαρκοῦντος τοῦ τελευταίου ἔτους τοῦ πολέμου. Ἡ φατρία τῶν σωφρόνων, ἣτις εἶχεν ἀποδοκιμάσει φανερώς καὶ ζωηρώς τὴν μετὰ κουφότητος γενομένην ἀπόκρουσιν τῶν πρώτων περὶ εἰρήνης αἰτημάτων, εἶχε τύχει νέας ἐνισχύσεως ἀφ' οὗ χρόνου ἡ ἐν Βοιωτίᾳ συμφορὰ ταχύτερον ἢ ἀνεμένετο εἶχεν ἐπικυρώσει τὰς νοθεσίας αὐτῶν περὶ τοῦ εὐμεταδόλου τῆς ἐν πολέμῳ τύχης. Ἀπὸ τῆς ἐν Δηλίῳ ἡττης εἶχε καταλάβει τοὺς Ἀθηναίους κόρος τοῦ πολέμου. Δὲν εἶχον διάθεσιν νὰ ἰδῶσι καὶ πάλιν ἐπαναλαμβανομένην ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως κάθειρξιν καὶ τὴν δῆωσιν τῆς ὑπαίθρου χώρας. Κατηρῶντο ἀτελεύτητα προστάγματα νέων πορειῶν πρὸς στρατείας ἀλυσιτελεῖς, δι' ἃς ἕκαστος ὤφειλε νὰ συμπαραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ τὰ ἐπιτήδεια· παρετήρουν μετ' ὀδύνης τὴν παῦσιν πάσης ἐξαγωγῆς καὶ ἡσθάνοντο τὴν ἐκ τῶν ἀθηναϊκῶν τραπεζῶν ἀπουσίαν τῶν ἐκ Βοιωτίας ἰχθύων καὶ πτηνῶν. Ἀλλως δὲ ἡ ἀμοιβαία θέσις τῶν φιλοπολέμων καὶ τῆς φιλειρηνικῆς φατρίας ἦτο παντελῶς διάφορος ἀφ' οὗ χρόνου εἶχον τὰ μέσα νὰ τύχωσιν ἐντίμου εἰρήνης εὐθὺς ὡς ἤθελον ἀποφασίσαι τοῦτο.

Ἄσκοπος ἐξακολούθησις τοῦ πολέμου ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ θεωρηθῇ τῶρα ἰσχυρογνωμοσύνη ἀλαζονικὴ καὶ ἀνοσιουργὸς, ἡ δὲ κοινὴ γνώμη ἐκηρύσσεται ὁσημέραι μεγαλοφωνότερον ἐναντίον τοιαύτης ἐπιμονῆς, ἰδίως ἐπὶ τῆς σκηνῆς.

Ἦδη τὸν Φεβρουάριον τοῦ 425 π. Χ. (Ὀλυμπ. 83, 3), ἤτοι βραχὺν χρόνον πρὸ τῆς καταλήψεως τῆς Πύλου, εἶχε διδάξει ὁ Ἀριστοφάνης διὰ τοῦ Καλλιστράτου τοὺς Ἀχαρνεῖς, ἐν οἷς παριστάνετο ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς Δικαιοπόλις ἐρχόμενος εἰς τὸ ἄστυ, ὅπως συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης. Ὁ χρηστὸς ἀγρότης διαβλέπει ἐν τῇ ἀφελείᾳ αὐτοῦ εὐβουλία τὰ διάστροφα τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος τῶν Ἀθηναίων, τοὺς ἀπατηλοὺς φενακισμοὺς περὶ λαμπρῶν συμμαχιῶν καὶ τὴν ὅλην ἀκολασίαν τῆς δημαγωγίας, ἣτις κρατεῖ τὸν δῆμον ἐν ἀλήκτῳ συγκινήσει καὶ κλείει τὸ στόμα ἀπάντων τῶν νοῦν ἐχόντων. Αὐτὸς δ' ἐκεῖνος οὐδαμῶς συνταράσσεται καὶ ὑπὸ τῶν ὀργίλων ἀγροτῶν τῶν Ἀχαρνῶν, οἵτινες ἐμφοροῦνται ἀκόμη μνησικακίας πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας ἐπὶ τῇ παρ' αὐτῶν δηώσει τῶν πατρίων ἀμπέλων¹. Παραγγέλλει δὲ χάριν ἑαυτοῦ διάφορα δείγματα εἰρήνης ἐκ Σπάρτης, θέλγεται ἀπογευόμενος τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν, καὶ σπεύδει νὰ ὁμολογήσῃ χωριστὴν εἰρήνην διὰ τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ οἶκον, ὅστις ἔκτοτε πληροῦται εὐλογίας καὶ εὐτυχίας κινούσης τὸν πρὸς συμμετοχὴν εἰς αὐτὴν φθόνον ἀπάντων.

Πολὺ δὲ σοβαρώτερος καὶ τολμηρότερος παρέστη ὁ ποιητὴς τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὑπὸ τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ὄνομα, στενῶς συνδεδεμένος πρὸς τοὺς φίλους αὐτοῦ, τοὺς Ἴππεῖς², ἐξ ὧν καὶ ὠνόμασεν Ἴππεῖς τὴν κωμῶδιαν, ἐπειδὴ ἐκ τούτων ἀποτελεῖται ὁ χορὸς. Εἶνε δὲ οἱ Ἴππεῖς ὀριμεῖα παρῳδία τοῦ Κλέωνος πρὸς χάριν τῆς ἀριστοκρατικῆς φατρίας. Ἡ πολιτεία τῶν Ἀθηνῶν παριστάνεται ὡς ὁ οἶκος γέροντος, ὅστις παραδίδει ἑαυτὸν

¹ Ἦδε ἀνωτέρω Τόμ. Ι' σ.

² Ἦδε ἀνωτέρω Τόμ. Ι' σ. 75. Περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἔχθρας μεταξὺ τοῦ Κλέωνος καὶ τῶν Ἴππεων Ἦδε Θεόπομπον παρὰ τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Ἀριστοφάνους Ἴππ. στ. 226.

καὶ πάντα τὰ ἑαυτοῦ εἰς τὸν δοῦλον Παφλαγὸν· ὁ δὲ Παφλαγὸν ὑπερευδοκιμεῖται καὶ παραγκωνίζεται διὰ τῶν δημαγωγικῶν τεχνασμάτων τοῦ ἀνταγωνιστοῦ [ἄλλαντοπώλου]· ἀποχωροῦντος δὲ τοῦ Παφλαγόνος, ὁ γηραιὸς οἰκοδεσπότης, [ὁ Ἀῆμος], ἐπανέρχεται καὶ πάλιν εἰς τὴν νεότητα, καὶ ἀπολαμβάνει νέαν εὐτυχίαν, αἰδούμενος αὐτόχρημα ἐπὶ τῇ προτέρᾳ ἑαυτοῦ μωρίᾳ.

Ὁ Ἀριστοφάνης ὑπεβλήθη ἔνεκα τῆς διδασκαλίας τῶν Ἰππέων εἰς νέαν δίκην, καὶ ὑπέστη ἔνεκα τῆς τόλμης αὐτοῦ οὐ μικρὰς στενοχωρίας¹. Καὶ ταῦτα διότι ὁ Κλέων ἐξηκολούθησεν ἀκόμη ἐπὶ τινα χρόνον ἐπιβαλλόμενος διὰ τῆς τρομοκρατίας. Ἐκεῖνος δὲ ὑπῆρξεν, ὡς δικαιούμεθα νὰ προὑποθέσωμεν, ὁ προκαλέσας τὴν ἐξορίαν τοῦ Θουκυδίδου καὶ πείσας τὸν δῆμον, ὅτι ὁ Βρασίδης μόνον ἔνεκα τῆς ἀμελείας τῶν στρατηγῶν καὶ τῆς νωθρότητος τῶν πολιτῶν εἶχε κατορθώσει τοιαύτας προόδους. Ἀλλὰ δὲν ἤδυνήθη ὁμως νὰ ἐξουθενώσῃ τὴν ὁσημέραι αὐξομένην φατρίαν τῶν φίλων τῆς εἰρήνης· μετὰ δὲ τριπλὴν ἀπόκρουσιν τῶν προτάσεων τῆς Σπάρτης ἐπετεύχθησαν ἀρχομένου τοῦ ἔαρος σπονδαί, θεωρούμεναι ἀμφοτέρωθεν ὡς ἡ παρασκευὴ ὁμολογήσεως ὀριστικῆς εἰρήνης.

Τὸ κείμενον τῆς [ἐνιαυσίου] ἐκχειρίας τῆς ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν προταθείσης εἰς τοὺς Ἀθηναίους μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν ἦσαν ἀμέτοχοι τῆς συντάξεως αὐτῆς οἱ ἱερεῖς τῶν Δελφῶν. Καὶ ὁμῶς προετάσσετο ἡ διάταξις, ὅπως ἡ εἰς τὸ ἱερὸν καὶ τὸ μαντεῖον τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος προσέλευσις γίνηται καὶ πάλιν ἐλευθέρως κατὰ τε γῆν καὶ θάλασσαν. Ἡ δὲ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι ἔμελλον νὰ ὑπέχωσι κοινῇ εὐθύνην ἐπὶ τῇ τηρήσει τῆς εἰρήνης τῶν Δελφῶν καὶ τῇ προστασίᾳ τῶν κτημάτων τοῦ θεοῦ. Περὶ τοῦ Αἰγαίου ὠρίζετο, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοι ἐδικαίουντο νὰ διαπλέωσιν αὐτὸ ἐλευθέρως ὡς καὶ ἄλλοτε, ἀλλὰ μόνον διὰ κωπῆρων, ἤτοι ἐμπορικῶν πλοίων, καὶ τούτων μὴ ὑπερβαίνοντων ὀρισμένα μέτρα, ὅπως διὰ μηδενὸς τρόπου καταστῇ δυνατὴ ἡ

¹ Ἰδε Bergk ἐν τῇ τοῦ Schmidt Zeitschrift für Geschichte Τόμ. II, σ. 206.

ἀποστολὴ ἐπικουριῶν εἰς τὸν Βρασίδαν. Καὶ μετὰξὺ δὲ τῶν Ἀθη-
νῶν καὶ τῆς Πελοποννήσου ἔμελλε νὰποκατασταθῇ ἐλευθέρα
ἐπικοινωνία. Μέχρι δὲ τῆς ὁμολογήσεως τῆς εἰρήνης ἐκάτεροι
ἔμελλον νὰ μένωσιν ἐπὶ τῆς αὐτῶν ἔχοντες ἄπερ νῦν εἴ-
χον. Διὰ ταῦτα δὲ ὠρίζοντο διὰ τε τὰς φρουράς τῶν Λακεδαιμο-
νίων καὶ τὰς τῶν Ἀθηναίων ἐν Πύλῳ, Κυθήροις, Νισαίᾳ, Μινώᾳ
καὶ Τροιζῆνι ἀκριβῆ ὁροθέσια, ὧν δὲν ἐπετρέπετο ἡ ὑπέρβασις.
Ἀπηγορεύετο δὲ διὰ τῆς συνθήκης καὶ ἡ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκε-
χειρίας παρ' ἐκατέρου τῶν συμβαλλομένων ἀποδοχὴ αὐτομόλων¹.

Ἡ διάταξις τῆς ὅλης συνθήκης ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ εὐαρε-
στήσῃ τὸ μέγα πλῆθος τῶν Ἑλλήνων τῶν ἐπιθυμούντων τὴν
ἀποκατάστασιν τῆς ἐλευθέρας ἐπικοινωνίας, ἐν ᾧ συγχρόνως ἀπε-
φεύγετο πᾶν ὅτι ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὅπωςδῆποτε μειοῦν τὴν καθε-
στῶσαν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων. Οὗτοι εὐρίσκοντο ἀκόμη ὑπερ-
τεροῦντες ἔνεκα τῶν κτήσεων αὐτῶν. Ἡ ἀπεριόριστος αὐτῶν
θαλασσοκρατία ἐγένετο δεκτὴ τελείως ἤδη ἐν τῇ προκειμένῃ
ταύτῃ συνθήκῃ καὶ συγχρόνως ἀνεχαιτίζετο ἡ ἀπειλουμένη ἀπο-
στασία τῶν συμμάχων ἄνευ καταφυγῆς εἰς νέα πολεμικὰ μέτρα.
Ἡ συντηρητικὴ φατρία ἐπεθύμει μεγάλως τὴν ἐκ νέου ἀποκατά-
στασιν τῶν πρὸς τοὺς Δελφούς σχέσεων, καὶ ἐν τούτῳ δὲ συνεφώ-
νουν πρὸς αὐτὴν αἱ διαθέσεις τοῦ δήμου, ἡ δὲ εἰκὼν καθολικῆς εἰ-
ρήνης μετ' ἀσυγχύτου τελέσεως τῶν μεγάλων πανελληνίων ἀγώ-
νων ἐνεφανίζετο πάλιν γοητευτικὴ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν Ἑλ-
λήνων. Διὰ τοῦτο δὲ κατάρθωσε καὶ ὁ Λάχης, ὅστις ἐν τούτῳ ἦτο
τὸ ὄργανον τῶν σωφρόνων², νὰ τύχῃ παρὰ τοῦ δήμου τῆς ἀπο-
δοχῆς τῆς συνθήκης, ἣν καὶ ὥμοσαν τὸν Ἐλαφηβολιῶνα (Μάρ-
τιον) τρεῖς Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ καὶ οἱ πρέσβεις τῶν Λακεδαιμο-
νίων, Κορινθίων, Μεγαρέων, Σικυωνίων καὶ Ἐπιδαυρίων. Ἠλπί-
ζετο, ὅτι, ἂν αἱ πόλεις ἤθελον ἐπὶ τινὰς μῆνας μόνον ἀπογευθῇ

¹ Θουκυδίδου IV, 117-119.

² Ὁ Λάχης ὡς ἀρχηγὸς τῆς φιλειρηνικῆς φατρίας προσβάλλεται ὑπὸ τοῦ Κλέωνος διὰ
καταγγελίας ἐπὶ κλοπῇ δημοσίων. Ἰδε Gilbert Beiträge σ. 201.

τῶν ἀγαθῶν τῆς εἰρήνης, ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ μετ' οὐ πολὺ καθολικὴ καθυσχύσας τῶν πνευμάτων καὶ ἀπέχθεια πρὸς τὸν πόλεμον· καὶ ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς Ἀθήναις τοιαύτῃ πρὸς τὴν εἰρήνην ἐπεδεικνύετο προθυμία, ὥστε οἱ στρατηγοὶ τῆς πόλεως ἔλαβον πάραυτα τὴν ἐντολὴν νὰ ἔλθωσιν εἰς λόγους πρὸς τοὺς Πελοποννησίους περὶ συνομολογήσεως ὀριστικῆς εἰρήνης. Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἐστάλησαν εἰς τὰ ἐπὶ Θράκης δύο ἐπίτροποι, ὅπως ἀνακοινώσωσιν εἰς τὰς ἐκεῖ πόλεις τὴν συνθήκην. Καὶ οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι ἐξέλεξαν πρὸς τοῦτο χάριν τοῦ εὐοιῶντος αὐτοῦ ὀνόματος πολίτην καλούμενον Ἀθήναιον, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τὸν Ἀριστῶνυμον.

Οἱ δὲ ἀπεσταλμένοι οὗτοι εὗρον τὰ ἐκεῖ πράγματα μεγάλως μεταβεβλημένα. Καὶ δὴ ὁ Βρασίδης ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ εἶχεν ὅλως ὀλιγωρήσει τῶν ἐν τῇ πατρίδι συμβαινόντων· ἐμφορούμενος δὲ ἀκρατήτου πολεμικοῦ ζήλου εἶχεν ἐπωφεληθῇ τὴν εὐκαιρίαν νὰ κατακτήσῃ ὀχυρὸν ὁρμητήριον καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν γλωσσῶν τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου, τῆς Παλλήνης. Ἐν αὐτῇ δὴλα δὴ ἡ Σκιώνη, πόλις κειμένη κατὰ τὰ νότια παράλια τῆς Παλλήνης, εἵχε μεταστῇ πρὸς τοὺς Πελοποννησίους, καίτοι οὐ μόνον ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τὸν ἄττικὸν στόλον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν νώτων ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῆς Ποτιδαίας, τοῦθ' ὅπερ καθίστανεν ἀδύνατον πᾶσαν ἀπὸ τῆς Ἡπείρου ἐπικουρίαν. Ἐπῆλθε δ' ἡ ἀποστασία αὕτη δύο ἡμέρας μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς ἐκεχειρίας. Διὰ ταῦτα ὁ Ἀριστῶνυμος ἠρνήθη νὰ συμπεριλάβῃ τὴν Σκιώνην εἰς τὰς πόλεις ὧν τὴν κτῆσιν πρὸς ὥραν ἡ συνθήκη ἄφινεν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους· ἀλλ' ὁ Βρασίδης οὐδαμῶς ἦτο πρόθυμος νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν, καὶ ἦτο ἀδύνατος ἡ ἐπίτευξις συνδιαλλαγῆς. Ὅτε δὲ ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ ἄγγελμα τῶν συμβαινόντων, ἡ φιλειρηνικὴ διάθεσις τοῦ δήμου μετεβλήθη εἰς βίαιαν ἀγανάκτησιν, καὶ ὁ Κλέων, ὅστις μετὰ τῶν ὀλίγων εἶχεν ἀντιστῇ εἰς πάσας τὰς συνθήκας, ἔτυχε πάλιν τῆς ἐπιδοκιμασίας πάντων, ὅτ' ἐμέμφθη τῆς ἀπιστίας τῆς Σπάρτης καὶ τῆς μωρίας τῶν ἐμπιστευομένων εἰς αὐτήν. Ἐπὶ τῇ προτάσει δὲ αὐτοῦ ἀπεστάλησαν πάραυτα

εἰς τὰ ἐπὶ Θράκης πεντήκοντα τριῆρεις, ἅπαντες δὲ οἱ Σκιωναῖοι κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον ὡς προδότες ¹.

Ὅτε δὲ ὁ στόλος ὑπὸ στρατηγούς τὸν Νικίαν καὶ τὸν Νικόστρατον ἔφθασεν εἰς τὴν Ποτίδαιαν, εἶχεν ἤδη προχωρήσει πρὸς τὸν Βρασίδαν καὶ δευτέρα πόλις τῆς Παλλήνης, ἡ Μένδη, κειμένη παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Ποσειδίου, ἀκριβῶς ἀπέναντι τῶν Τεμπῶν, καὶ εἶχε δεχθῆ πελοποννησιακὴν φρουράν, ἐν ᾗ ὁ Βρασίδης αὐτὸς μετὰ τῶν λογάδων τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ προεχώρει εἰς τὰ ἔνδον τῆς Μακεδονίας, ὅπως βοηθήσῃ τὸν Περδίκκαν ἐναντίον τῶν Λυγκηστῶν ². Καὶ ἦτο μὲν λίαν ἄκαιρος δι' αὐτὸν αὕτη ἡ στρατεία, ἀλλ' ὅμως ἐφαίνετο εἰς αὐτὸν τὰ μάλιστ' ἀξία λόγου ἢ σύμπραξις μετὰ τοῦ βασιλέως, ὥστ' ἐνόμισεν, ὅτι δὲν ἐπετρέπετο εἰς αὐτὸν ἡ ἀπόκρουσις τῆς ζητηθείσης βοηθείας. Ἀλλὰ, ὡς ἀπέδειξαν τὰ πράγματα, μετενόησε πικρῶς διὰ τὸ διάβημα τοῦτο. Καὶ δὴ πρῶτον μὲν ἔνεκα τῆς κακοπιστίας τῶν Μακεδόνων περιῆλθε κατὰ τιν' ἀπροςδόκητον προσβολὴν τῶν Ἰλλυριῶν εἰς μέγιστον κίνδυνον, ἐξ οὗ κατώρθωσε νὰ σωθῇ αἰσίως μόνον διὰ τῆς μεγίστης συνέσεως καὶ ἀνδρείας ³. Ἐπειτα δὲ ἡ ἡγανακτημένη στρατιὰ ἐδήλωσε χώρας τῆς ἀρχῆς τοῦ βασιλέως, τοῦθ' ὅπερ συνεπήγαγε τέλος τὴν διάρρηξιν τῆς πρὸς τὸν Περδίκκαν συμμαχίας. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἔκλινε καὶ πάλιν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, βραχὺν δὲ ἤδη χρόνον πρὸ τῆς λήξεως τῆς ἐνιαυσίου ἐκεχειρίας συνωμολογήθη κανονικὴ συνθήκη μεταξὺ τῶν Ἀθηῶν καὶ τοῦ Περδίκκου ⁴.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ μὲν Νικίας εἶχε προβῆ ἀπὸ νίκης εἰς νίκην, ἀνακτήσας μὲν τὴν Μένδην ⁵, περικλείσας δὲ τὴν Σκιώνην ⁶ ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ Βρασίδης οὐδὲν ἡδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ,

¹ [Θουκυδίδου IV, 122].

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. I' σ. 225.

³ Θουκυδίδου IV, 123 [- 128].

⁴ Ἰδε τὴν μεταξὺ τοῦ Περδίκκου καὶ τῶν Ἀθηναίων συνθήκην ἐν τῇ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. A' ἀρ. 42 καὶ 43. Πρβλ. Kirchhoff ἐν ταῖς Abhandlungen der Berliner Akademie. 1861 σ. 595 κ. ἔ.

⁵ Θουκυδίδου IV, 129 - 130.

⁶ Θουκυδίδου IV, 131.

καὶ μεγάλη πρὸς αὐτὸν στελλομένη ἐπικουρία, ἣτις εὐρίσκετο καθ' ὁδὸν, ἠναγκάσθη παρὰ τὰ σύνορα τῆς Θεσσαλίας νάναξεύξῃ καὶ πάλιν. Τοῦτο δὲ ἤδη ἦτο ἐπακόλουθον τῆς πρὸς τὸν Περδίκαν ῥήξεως. Πράγματι οὗτος ἐπαφελήθη τῶρα ἐναντίον τῶν Σπαρτιατῶν τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ δύναμιν αὐτοῦ τοῦτο μὲν πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ συμφέρον, τοῦτο δὲ ὅπως ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ τοῦ Νικίου παράσχη εἰς τοὺς Ἀθηναίους δεῖγμα τῆς πρὸς αὐτοὺς μεταστάσεως. Καὶ τῆς πρεσβείας δὲ τῶν Ἀθηναίων τῆς ἀποσταλείσης περὶ τοῦτον τὸν χρόνον εἰς Θεσσαλίαν μετ' Ἀμεινίου τοῦ υἱοῦ τοῦ Σέλλου σκοπὸς φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἡ ἀποκοπὴ τῆς ἐπικοινωνίας τοῦ Βρασίδου πρὸς τὴν Ἡράκλειαν καὶ τὴν Πελοπόννησον¹. Οὕτω συνέβη, ὥστε αἱ στρατιαὶ νὰ παρακωλυθῶσι κατὰ τὴν διάβασιν αὐτῶν διὰ τῆς χώρας, καὶ μόνον ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Ἰσχαγόρας, ἀκολουθούμενος ὑπὸ ὀλίγων Σπαρτιατῶν, προωρισμένων ὡς ἀρχόντων ἐν ταῖς κυριευθείσαις πόλεσιν, ἔφθασεν εἰς τὴν Θράκην². Ἐφοδοῦντο δὴλα δὴ ἐν Σπάρτῃ μὴ ἀναβιβασθῶσιν εἰς τὰ τοιαῦτα ἀξιιώματα ἄνδρες ταπεινοὶ ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ Βρασίδου. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀποστολὴ αὕτη συνετέλεσε μόνον εἰς τὸ νὰ δυσαρεστήσῃ τὸν Βρασίδαν καὶ παρακωλύσῃ τὰ σχέδια αὐτοῦ. Τολμηρὰ δ' ἔφοδος ἐναντίον τῆς Ποτιδαίας, ἣν ἐπεχείρησε τὸν χειμῶνα, ἀπέτυχε, καὶ οὕτω τὰ πράγματα ἔμειναν ἀμετάβλητα μέχρι τῆς λήξεως τῆς ἐκεχειρίας, ἣτις οὐδέποτε εὐωδώθη ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης.

Ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι εἶχον ἤδη ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἀπογευθῇ τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐκεχειρίας καὶ τῆς καθολικῆς ἀσφαλείας, καίτοι οἱ Ἀθηναῖοι καὶ κατ' αὐτὸν ποῦτον τὸν χρόνον προέβησαν εἰς βιαιοπραγίαν ἐξεγείρασαν μεγάλην ἀγανάκτησιν παρὰ τοῖς Ἑλλησιν. Ἀνεκάλυψαν δὴλα δὴ, ὅτι ἡ πρότερον γενομένη κάθαρσις τῆς Δήλου³ εἶχεν ὑπάρξει ἀνεπαρκῆς· οὐ μόνον οἱ νεκροὶ, καθ' ἃ ἐλέγετο νῦν, ἐλυμαίνοντο τὴν ἱερὰν νῆσον, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν

¹ Ἀριστοφάνους Σφήκας στ. [1267].

² Θουκυδίδου IV, 132.

³ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 183.

αὐτῇ οἰκοῦντες, θεωρηθέντες ὑπεύθυνοι ἐφ' οἰαδὴποτε ἐκ τῶν παρ-
ελθόντων χρόνων ἀμαρτία. Δύσκολον εἶνε νὰ κρίνωμεν, ἂν οἱ Ἀθη-
ναῖοι εἶχον λόγους νὰ μὴ ἔχωσι πεποιθήσιν ἐπὶ τοὺς Δηλίους ἢ
ἂν μόνον λόγον τῆς ἀναστάσεως τῶν Δηλίων ἐκείνης εἶχον τὴν
πρὸς τὸ συμφέρον τῶν πολιτῶν ἐπασχόλησιν τοῦ στόλου, πρὸς ὃ
ἔργον οὐδέποτε ἔλειπον εὐλογοὶ προφάσεις. Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι ἡ
πρόθεσις αὐτῶν ἐξετελέσθη μετὰ πρωτοφανοῦς βιαιότητος. Οἱ Δή-
λιοι ἠναγκάσθησαν νὰ μεταναστεύσωσι μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων
εἰς τὴν Μυσίαν, ἔνθα ὁ Φαρνάκης παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς οἰκή-
σεις ἐν Ἀτραμυττίῳ, τὰς δ' ἐν τῇ νήσῳ ἐγκαταλειφθείσας γαίαις
κατέλαβον οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται. Ἡ δὲ χλευαστικὴ αὕτη παρω-
δία θρησκευτικῶν διατυπώσεων ἐξετελέσθη οἷον εἰς πρὸς σαρκασμὸν
τοῦ εὐσεβοῦς Νικίου καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ ὑπὸ τῆς ἀντιθέ-
του φατρίας. Διὰ ταῦτα καὶ ἡ ἐπελθοῦσα πολεμικὴ συμφορὰ ἐθε-
ωρήθη τιμωρία παρὰ τῶν θεῶν, καὶ μετὰ ἓν ἔτος ἐψηφίσθη ἡ
κἀθοδος τῶν Δηλίων δι' ἐπεμβάσεως τοῦ δελφικοῦ μαντείου ¹.

Ἡ δὲ φιλοπόλεμος φατρία συνέταξε τῶρα πάσας αὐτῆς τὰς
δυνάμεις, ὅπως ἐπωφεληθῇ τὴν διὰ τῆς λήξεως τῆς ἐκεχειρίας
ἀνακτηθεῖσαν ἐλευθερίαν ἐνεργείας. Προϊστάτο δὲ αὐτῆς ὁ Κλέ-
ων, αἰσθανόμενος, ὅτι ἡ δύναμις αὐτοῦ ἔμελλε νὰ συγκαταλυθῇ
μετὰ τῆς καθησυχάσεως τῶν πνευμάτων καὶ τῆς νέας ἐνισχύ-
σεως τῶν πρὸς ἀλλήλους συμπαθειῶν τῶν Ἑλλήνων ². Εἶχεν
ἀνάγκην ὁ Κλέων χρόνων θυελλωδῶν, ὅπως συντηρηθῇ ἐπὶ τοῦ
κατακορύφου τῆς δυνάμεως. Ἐπειδὴ δὲ οἱ εὐποροὶ πολῖται
ἐδείκνυνον μέγαν κόρον τοῦ πολέμου, μετὰ πολλῶν περισσοτέ-

¹ Περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν Δηλίων ἴδε *Θουκυδίδου* V, 1. Böckh ἐν ταῖς
Abhandlungen der Berliner Akademie 1834 σ. 6.

² *Θουκυδίδου* V, 16· ἐτεθνῆκει Κλέων τε καὶ Βρασίδας, οἵπερ ἀμ-
φοτέρωθεν μάλιστα ἠναντιοῦντο τῇ εἰρήνῃ, ὁ μὲν διὰ τὸ εὐτυ-
χεῖν τε καὶ τιμᾶσθαι ἐκ τοῦ πολεμεῖν, ὁ δὲ γενομένης ἡσυχίας
καταφανέστερος νομίζων ἂν εἶναι κακουργῶν καὶ ἀπιστότερος
διαβάλλων.

ρου θάρρους ἐστράφη πρὸς τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ δήμου, ἐκά-
κισε τὴν δειλίαν τῶν πλουσίων, παρέστησε τὴν αἰσχύνην τῶν
Ἀθηναίων, ἃν ἤθελον ἀφήσει τὸν Βρασίδαν ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη
χρόνον κύριον τῆς Ἀμφιπόλεως, καὶ κατώρθωσε τέλος τὴν ἀπο-
δοχὴν ψηφίσματος τοῦ δήμου, δι' οὗ διετάσσεται ἡ παρασκευὴ
νέου στόλου.

Ἡ φιλειρηνικὴ φατρία εἶχε μὲν νικηθῆ ἔν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ
δήμου, ἀλλ' εἶχεν ὅμως ἰκανὰς δυνάμεις, ὅπως ἀκόμη παρα-
λύσῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς στρατείας ταύτης.
Κατ' οὐσίαν δὲ αἱ πρόοδοι τοῦ Βρασίδου οὐδαμῶς ἦσαν δυ-
άρεστοι εἰς αὐτὴν, ἐπειδὴ δι' αὐτῶν ἠύξανον αἱ προσδοκίαι τῆς
εἰρήνης. Καὶ πράγματι, ἃν ἡ Σπάρτη δὲν κατεῖχεν ἀνταλ-
λάγματα τῆς Πύλου, τῶν Κυθήρων καὶ τῶν ἄλλων ὑπὸ τῶν
Ἀθηναίων κατεχομένων χωρίων, ἡδύνατό τις νὰ προῖδῃ, ὅτι
κατὰ πρότασιν τοῦ Κλέωνος ἔμελλον νὰ ὑποβληθῶσιν ὅροι εἰρή-
νης οὓς θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ποδεχθῇ ἡ Σπάρτη. Διὰ ταῦτα πιθα-
νῶς τῇ ἐνεργείᾳ τῆς φιλειρηνικῆς φατρίας ἀνετέθη ἡ στρατηγία εἰς
αὐτὸν τὸν Κλέωνα¹, ὅστις καὶ παρὰ τὴν ἐν Σφακτηρίᾳ ἐπιτυχίαν
ἐθεωρεῖτο στρατηγὸς ἀνίκανος. Καὶ ἡ στρατιὰ δὲ ἡ δοθεῖσα εἰς
αὐτὸν ὑπῆρξε μὲν μεγάλη τὸν ἀριθμὸν, ἀποτελουμένη ἐκ χιλίων
διακοσίων ὀπλιτῶν καὶ τριακοσίων ἱππέων, καλῶς ὠπλισμένη καὶ
ἐκλελεγμένη ἐκ τῶν ἀρίστων ὀπλιτῶν, ἀλλ' ἦτο ὅμως εὐθὺς ἐξ ἀρ-
χῆς ἀπρόθυμος καὶ ἄνευ ἐμπιστοσύνης, καὶ ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ πολ-
λοὶ οἱ τασσόμενοι εἰς τοὺς ἐμπαθεστάτους τῶν ἀντιπάλων τοῦ
Κλέωνος καὶ ἐπιθυμούντων τὴν ἥτταν τοῦ ἰδίου στρατηγοῦ.

Ὅλως δὲ διαφόρως εἶχον τὰ κατὰ τὸν Βρασίδαν. Εἶχε μὲν
ὀλίγους λογάδας στρατιώτας, τὸ δὲ μέγιστον μέρος τῆς στρατιᾶς
αὐτοῦ συνεκροτεῖτο ἐκ Θρακῶν μισθοφόρων καὶ ἐκ τοῦ ἐπιβάλλον-
τος μέρους τῶν χαλκιδικῶν πόλεων. Κατὰ ταῦτα ἡ στρατεία ἦτο
σύμμικτος καὶ ἀτελής ὁ ὀπλισμὸς αὐτῆς. Ἀλλὰ τὴν στρατιάν

¹ Θουκυδίδου V, 2· Κλέων δὲ Ἀθηναῖος πείσας ἐς τὰ ἐπὶ Θράκης
χωρία ἐξεπέλευσε.

ταύτην ἐνεψύχονε διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ· ἴστατο ἐν μέσῳ τοῦ περὶ αὐτὸν στρατιωτικοῦ πλήθους δίκην ἥρωος, θαυμαζόμενος καὶ ἀγαπώμενος ὑπὸ τῶν χαλκιδικῶν πόλεων, δι' ἃς σὺν τῇ ἀφίξει αὐτοῦ εἶχον ἀνατεῖλει νέοι χρόνοι, καὶ οἵτινες τῶρα εἰς αὐτὸν μόνον τὸν προδοδόμενον ὑπὸ τοῦ Περδίκκου καὶ ἀπεσχοινισμένον ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος ἀνέθετον τὰς προσδοκίας αὐτῶν, συμμετέχοντες τῶν αὐτῶν μετ' αὐτοῦ ἐλπίδων καὶ φόβων.

Κατὰ τοιοῦτου πολεμίου ὤκνησε νάντεπεξέλθῃ ἀμέσως ὁ Κλέων. Διέγνω δεξιῶς τὰ δύνата χωρία τῆς θρακικῆς παραλίας, καὶ προσέβαλε τὴν Τωρώνην, ἥς τὰ τεῖχη ἐνεργεία τοῦ Βρασίδου ἐπεξετείνοντο εὐρυνόμενα, δι' ἐπιτυχοῦς ἐφόδου παραδόσης τὴν πόλιν εἰς τοὺς 'Αθηναίους¹. Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ θέρους εἰσέπλευσεν εἰς τὸν Στρυμόνα, καὶ ἐπεχείρησεν ἀπὸ τῆς 'Ηιόνος ἐπιτυχῇ στρατείαν πρὸς τὴν χώραν τῶν μετὰλλων. 'Αλλὰ κατ' αὐτῆς τῆς 'Αμφιπόλεως ἐδίστασε νὰ προχωρήσῃ, ἐπειδὴ ὁ Βρασίδας εἶχε πλήν δυνάμεων ἰσοπάλων καὶ τὰ ἐκ τοῦ ὄχυροῦ τοῦ χωρίου πλεονεκτήματα. Αὐτὴ ἡ πόλις εἶχεν ἀποβῆ δι' αὐτοῦ ἔτι ὄχυρωτέρα· καὶ δὴ εἶχεν ἐγείρει τεῖχος μετὰ χαρακωμάτων ἀπὸ τοῦ περιβάλου τῆς πόλεως μέχρι τῆς γεφύρας τοῦ Στρυμόνος οὕτως, ὥστε χωρὶς νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῶν ὄχυρωμάτων ἡδύνατο νὰ διαβῇ τὸν ποταμόν. Διὰ τῆς τοιαύτης ὄχυρώσεως ὁ πέραν τοῦ ποταμοῦ κείμενος λόφος Κερδύλιον συμπεριελήφθη εἰς τὰ ἐν τῇ πόλει ὄχυρωματικὰ ἔργα, καὶ ἀπὸ τοῦ ὑψώματος ἐκείνου ἡδύνατο ὁ Βρασίδας νὰ ἐπιτηρῇ τὴν ὅλην κοιλάδα μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ, καὶ οὐδεμία κίνησις τῶν 'Αθηναίων ἔμενεν εἰς αὐτὸν κεκρυμμένη. Ἐν δὲ καὶ μόνον ἡδύνατο νὰ φοβηθῇ, ἥτοι τὴν ἄφιν μακεδονικῶν στρατιῶν, αἵτινες θὰ ἡδύναντο νὰ καταστήσωσι δυνατὴν τὴν σύγχρονον ἐξ ἑκατέρων τῶν ὄχθων ἐπίθεσιν· διὰ τοῦτο ἐπεθύμει τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ταχίστην συγκρότησιν μάχης, καὶ ἤλπιζεν, ὅτι θὰ εὕρισκε τὴν πρὸς τοῦτο κατάλληλον εὐκαιρίαν.

Δὲν ἀπέτυχε δὲ τῆς προσδοκίας αὐτοῦ, ἐπειδὴ, καθ' ἃ εἶχε

¹ Θουκυδίδου V, 2-3.

προΐδει, ὁ Κλέων δὲν εἶχεν ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ στρατοπέδῳ ἱκανὸν κύρος, ὅπως ἐπιβαλλόμενος δυνηθῇ νάναμεινῃ ἡσύχως τοὺς συμμάχους· αἱ δὲ στρατιαὶ ἐγόγγυζον ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὤφειλε νὰ ἐπιχειρήσῃ τι. Ἀνέβη λοιπὸν πορευόμενος παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχλην τοῦ ποταμοῦ μέχρι τοῦ ὑψώματος τοῦ ἐνοῦντος τὴν Ἀμφιπολιν πρὸς τὸ ὄρος, ἔνθα ὁ ὀφθαλμὸς ἠδύνατο πέραν τοῦ μακροῦ τεύχους¹ νὰ διακρίνῃ πάσας τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς πλατείας τῆς πόλεως. Προετίθετο δὲ μόνον νὰ κατοπτεύσῃ τὸ ἔδαφος, οὗ ἡ γνῶσις ἦτο ἀπολύτως ἀναγκαία εἰς αὐτὸν, ὅπως δυνηθῇ νὰ ἐνεργήσῃ κοινῇ μετὰ τῶν ἀναμενομένων Μακεδόνων· ἐπειδὴ δὲ αὐτὸς τό γε νῦν ἔχον οὐδεμίαν ἐσχόπει ἐπίθεσιν, ἐπίστευε μεθ' ἱκανῆς μωρίας, ὅτι ἦτο κύριος νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ πάλιν εἰς τὸ στρατόπεδον ἄνευ μάχης. Ἀλλ' ὁ Βρασίδης εἶχεν ἤδη πάραυτα παρασκευάσει τὴν ἐπίθεσιν.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ μέγα πλῆθος τῶν περὶ αὐτὸν στρατιωτῶν ἦτο κακῶς ὠπλισμένον, καὶ ἐφοβεῖτο, ὅτι ἡ θέα αὐτῶν ἔμελλε πάντως νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τοὺς πολεμίους, συνήθροισε περὶ ἑαυτὸν ὁ Βρασίδης ἑκατὸν πεντήκοντα ὀπλίτας, καὶ διὰ βραχείας λόγου παρέστησεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἐκ τῆς μάχης ἐκείνης ἔμελλε νὰ κριθῇ, ἂν θὰ ἔμενον ἐλεύθεροι σύμμαχοι τῆς Σπάρτης ἢ δοῦλοι τῶν Ἀθηναίων. Ἐπειτα δ' ἐξώρμησε δρομαῖος ἐκ τῆς κατωτέρας τῶν πυλῶν, τῆς πύλης τοῦ σταυρώματος. Καὶ ταῦτα διότι οἱ Ἀθηναῖοι, εὐθὺς ὡς παρετήρησαν τὰς προθέσεις τοῦ Βρασίδου, εἶχον τραπῇ εἰς ὑποχώρησιν, ὅπως μὴ μείνωσιν ἀπομεμαχρυσμένοι ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου καὶ τοῦ στόλου· καὶ προηγείτο μὲν τὸ ἀριστερὸν κέρας, ἐπηκολούθει δὲ ἡ λοιπὴ στρατιὰ, ἀλλ' ἄνευ τάξεως μάχης, ἄνευ συγκρατήσεως καὶ συνοχῆς, ἔχουσα ἐστραμμένην πρὸς τὰς πύλας τῆς Ἀμφιπόλεως τὴν δεξιάν, ἀπροφύλακτον ὑπὸ τῆς ἀσπίδος, πλευράν. Τότε λοιπὸν προσέβαλεν ὁ Βρασίδης μετ' ἀκρατήτου ὀρμῆς τὸ μέσον στράτευμα τῶν πολεμίων. Συγκροτουμένου δὲ τοῦ πρὸς αὐτὸ ἀγῶνος, ἀνέφχθη δευτέρα πύλη τοῦ περιβόλου, ἐξ ἧς ἀντεπεξῆλθε μετὰ πολυπληθεστέρας στρατιᾶς ὁ Κλεαρίδης ἐναντίον τοῦ δεξιοῦ κέ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 690.

ρατος, ἵσταμένου ἀκόμῃ ἐπὶ τοῦ ὑψώματος, ἐν ᾧ τὸ εὐώνυμον εἶχεν ἤδη ἀποσπασθῆ ἀπ' αὐτοῦ καὶ προδραμὸν ἔσπευδεν ἐν ἀτάκτῳ φυγῇ πρὸς τὴν Ἡϊόνα. Ὁ Κλέων εἶχεν ἀποβάλλει παντελῶς τὴν ἀταραξίαν αὐτοῦ· ἡ στρατιὰ ἔμενεν ἄνευ στρατηγίας καὶ ἄνευ ἐνόητος. Οἱ μόνοι ἐπιτελοῦντες τὸ καθῆκον ἦσαν οἱ ἄνδρες τοῦ δεξιοῦ κέρατος, οἵτινες πολλάκις ἀπέκρουσαν τὸν Κλεαρίδαν. Ἀλλὰ τῶν ἱππέων καὶ τῶν τοξοτῶν ἡ ἀντίστασις ἐχαλαρώθη. Αὐτὸς δὲ ὁ Βρασιδᾶς μετὰ τὴν ἐκκίνησιν τοῦ μέσου στρατεύματος ὥρμησεν ἐπ' αὐτούς· οὕτω δὲ ἠναγκάσθησαν νὰ φύγῃσι καὶ ὑποχωρήσωσι διὰ χωρῶν ἀβάτων πρὸς τὴν Ἡϊόνα, πλείστους ὅσους ἀποβαλόντες¹.

Ὅτε δὲ συνηθροίσθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἔλειπον ἑξακισχίλιοι ἄνδρες. Αὐτὸς ὁ Κλέων εἶχε φονευθῆ κατὰ τὴν φυγὴν. Ἡ δὲ νίκη τῶν Πελοποννησίων ὑπῆρξεν οὕτω τελεία, ὥστε λέγονται ἀποβαλόντες μόνον ἑπτὰ ἄνδρας. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τοῦ δεξιοῦ κέρατος τῶν Ἀθηναίων εἶχε τραυματισθῆ βαρέως αὐτὸς ὁ Βρασιδᾶς, ὅστις καὶ ἀπέθανεν ἀμέσως μετὰ τὴν λαμπροτάτην τῶν νικῶν αὐτοῦ ἐν Ἀμφιπόλει. Τὸ δὲ πένθος τῶν πολιτῶν ἐμαρτύρησαν αἱ τιμαὶ αἱ ἀπονεμηθεῖσαι εἰς αὐτόν. Ἐν μέσῃ τῇ πόλει ἐκτίσθη τάφος τοῦ Βρασιδᾶ, καὶ καθιδρύθησαν εἰς τιμὴν αὐτοῦ νεκρικοὶ ἀγῶνες καὶ θυσίαι. Ἀπεδόθησαν δ' εἰς αὐτὸν τιμαὶ κτίστου, δι' ὧν ἡ Ἀμφίπολις συνεδέθη δίκην ἀποικίας τῆς Σπάρτης οἰκειότερον ἢ πρότερον μετὰ τῆς πατρίδος τοῦ Βρασιδᾶ².

Ἄν ἡ φιλειρηνικὴ ἐν Ἀθήναις φατρία εἶχεν ἐπιθυμήσει ἢ ἴσως καὶ συνεργήσει, ὅπως ἡ ἐναντίον τῆς Ἀμφιπόλεως στρατεία λάβῃ ἔκβασιν τοιαύτην, ὥστε ἡ ἀντίπαλος φατρία νὰ ὑποστῇ ἥτταν τελείαν, τὰ τοιαῦτα σχέδια ἐξεπληρώθησαν πέρα πάσης προσδοκίας καὶ ὁ θρίαμβος ἐξηγοράσθη πράγματι ἀντὶ θυσιῶν μεγίστων. Τώρα

¹ Θουκυδίδου V, 6-11.

² Αἱ εἰς τὸν Ἀγνώνα (Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 691) ἀπονεμηθεῖσαι τιμαὶ ἥρωας (Θουκυδίδου V, 11) μετηνέχθησαν εἰς τὸν Βρασιδᾶν. Σπυρ. II. Λάμπρου Τὰ κατὰ τοὺς οἰκιστὰς τῶν παρ' Ἑλλήσιν ἀποικιῶν. Ἐν Λειψία. 1873 σ. 51.

οὐ μόνον εἶχεν ἐκλίπει ὁ ἡγέτης τῆς φ τρίας τῶν φιλοπολέμων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἥττα αὐτοῦ εἶχεν ὑπάρξει τοιαύτη, ὥστε δι' αὐτῆς κατησχύνοντο ἅπαντες οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ προγράμματος. Καὶ ἐνήργουν μὲν μετὰ ζήλου ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι παντοῖοι ἐμπαθεῖς ἄνδρες, φιλοπόλεμοι στρατηγοί, οἷος ὁ Λάμαχος, δημαγωγοί, οἷοι ὁ Κλεώνυμος καὶ ὁ Ὑπέρβολος. Συνέπραττον δὲ μετ' αὐτῶν καὶ ἐκεῖνοι ὅσοι ἐκέρδαινον ἐκ τοῦ πολέμου, ὡς οἱ ὀπλοποιοὶ καὶ οἱ τοιοῦτοι, ἢ οἱ ἐπιδιώκοντες σχέδια φιλόδοξα. Ἀλλὰ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Κλέωνος ἀνέκτησεν ὁ Νικίας ἐλευθερίαν ἐνεργείας, αἱ διαθέσεις αἱ κρατοῦσαι ἐν ταῖς τάξεσι τῶν πεπεισμένων ἠδύναντο νὰ ἐκδηλωθῶσι φανερώτερον, καὶ ὁ Ἀριστοφάνης ὅχι ματαίως ἀνεβίβασε μετὰ τοὺς Ἴππεις εἰς τὴν σκηνὴν τρεῖς κωμωδίας, ὧν ἀπασῶν σκοπὸς ἦτο ἡ ὑποστήριξις τοῦ ἔργου τῆς εἰρηνεύσεως τῆς Ἑλλάδος.

Ἀλλ' ἂν ἐτέρου τὰ πράγματα εἶχον μεταβληθῇ πολὺ ἐπὶ τὸ χεῖρον. Καὶ δὴ ἡ Σπάρτη εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ καταγάγει νίκην ἐπιφανεστέραν πασῶν τῶν προτέρων, τῶν στρατηγῶν αὐτῆς ἐπαγαγόντων τελείαν ἥτταν εἰς τὴν ἐπίλεκτον στρατιάν τῶν Ἀθηναίων διὰ τῶν στρατιωτῶν πόλεων συμμάχων τῶν Ἀθηναίων, δι' εἰλώτων καὶ βαρβάρων μισθοφόρων. Ἀλλὰ καὶ ἡ νίκη αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ ποτρέψῃ τοὺς Σπαρτιάτας ἀπὸ τοῦ εἰρηνικοῦ αὐτῶν προγράμματος ἢ νὰ παρακινήσῃ αὐτοὺς ὅπως ἐπαυξήσωσι μεγάλως τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν. Πρὸς τὰς ὑπερποντίους κτήσεις, εἰς ἃς δὲν ἠδύναντο νὰ φθάσωσιν οὔτε κατὰ γῆν οὔτε κατὰ θάλασσαν, εἶχον καὶ νῦν ὡς πρότερον μικρὰν ἐμπιστοσύνην, καὶ ἐθεώρουν αὐτὰς πάντοτε ἐνέχυρα πρὸς ἀνταλλαγὴν τῶν αἰχμαλώτων αὐτῶν καὶ τῶν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατεχομένων παραλίων χωρίων τῆς ἰδίας ἐαυτῶν χώρας. Καὶ ἀντετάσσετο μὲν θαρραλέος εἰς τὴν τοιαύτην ἀντίληψιν ὁ Βρασίδας· ἂν δὲ ᾔθελεν ἐπιζήσει μετὰ τὴν νίκην, ᾔθελε δυσκόλως ἀποδεχθῇ νὰ παραιτήσῃ ἐθελουσίως ἀπάσας αὐτοῦ τὰς κατακτήσεις καὶ παραδώσῃ πάλιν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἀθηναίων τοὺς νέους συμμάχους, καθ' ἃ εἶχεν ἐγγυηθῇ διὰ τοῦ λόγου αὐ-

τοῦ. Ἄλλ' ὁ θάνατος τοῦ Βρασίδου ἀπήλλαξε τοὺς Σπαρτιάτας τῆς τοιαύτης ἀμνηχανίας. Ἐπειδὴ δὲ οὕτως ἔν τε Ἀθηναῖς καὶ ἐν Σπάρτῃ εἶχον ἐκλίπει οἱ ἀξιοῦντες ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου μέχρις ἐξολοθρεύσεως τοῦ ἀντιπάλου, καὶ ἐπειδὴ πρὸς τούτοις ἐπέκειτο ἡ λῆξις τῶν μεταξὺ Σπαρτιατῶν καὶ Ἀργείων σπονδῶν, ἡ δὲ Σπάρτη εἶχε συμφέρον νὰ μὴ ἔχῃ περὶ τούτους τοὺς χρόνους κεκηρυγμένον ἐχθρὸν, ὃν νὰ δύνανται νὰ προσεταιρισθῶσιν οἱ Ἀργεῖοι, διὰ ταῦτα ἤρξαντο, ὑπερισχυούσης τῆς δυνάμεως τοῦ Πλειστοάνακτος καὶ τοῦ Νικίου, μικρὸν μετὰ τὴν περὶ Ἀμφίπολιν μάχην αἱ περὶ τῆς εἰρήνης διαπραγματεύσεις, αἵτινες καὶ διεξήχθησαν ἀμφοτέρωθεν μετὰ σοβαρότητος καὶ ζήλου¹. Καὶ ἐκάλεσαν μὲν οἱ Σπαρτιάται ἅπαξ ἔτι τοὺς συμμάχους, ὅπως προσέλθωσιν ὑπὸ τὰ ὅπλα τὸ προσεχὲς ἕαρ χάριν κατακτήσεως ὁρμητηρίου καταλλήλου ἐν Ἀττικῇ, ἀλλὰ πρὶν ἢ ἔλθῃ τὸ ἕαρ εἶχον ἤδη συμφωνήσῃ ἀμφοτέραι αἱ πόλεις, ὅπως καθορίσωσιν ὡς βᾶσιν τῆς εἰρήνης τὴν ἀπόδοσιν τῶν κατὰ τὸν πόλεμον παρ' ἐκατέρων κτηθέντων.

Μετὰ δὲ τὴν συμφωνίαν ταύτην ἐκλήθησαν οἱ σύμμαχοι τῆς Σπάρτης, ὅπως συναινέσωσιν εἰς ταῦτα. Ἔδωκαν δὲ τὴν συναίνεσιν ταύτην πάντες πλὴν τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Κορινθίων, ὧν τὰς διαμαρτυρίας ἀπεδέχθησαν καὶ οἱ Μεγαρεῖς καὶ οἱ Ἡλεῖοι. Τοὺς Βοιωτοὺς καὶ Κορινθίους τὰ τελευταῖα γεγονότα τοῦ πολέμου εἶχον ἀναπτερώσει πρὸς νέας ἐλπίδας. Καὶ ἡ μὲν Κόρινθος ἐσκέπτετο ἤδη περὶ παλινρθώσεως τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἐν Θράκῃ, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ αποφασίσῃ ὅπως ἀποστῇ μὲν καὶ πάλιν πάντων τού-

¹ Ἀσφῆς εἶνε ἡ ὑπὸ νομικὴν ἐποψιν κατάστασις ἐν ἣ εὐρέθησαν μεταξὺ τοῦ πέρας τῶν σπονδῶν καὶ τῆς καθομολογήσεως τῆς εἰρήνης. Κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ *Θουκυδίδου*, V, 1, σὺν τοῖς *Πυθίοις*, ἥτοι περὶ τὰ μέσ' Αὐγούστου (*Idem Monatsbericht der Berliner Akademie* 1864 σ. 135), πρέπει νὰ ποδεχθῶμεν ἀρξαμένην ἐν Ἑλλάδι πραγματικὴν ἐκχειρίαν, ἣν αἱ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσι φιλειρηνικαὶ φατρίαι ἐπωφελήθησαν πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν διαπραγματεύσεων. Περὶ δὲ τῆς καθομολογήσεως τῆς συνθήκης ἴδε *E. Müller De anno quo bellum Peloponnesiacum initium cepit* σ. 22.

των τῶν σχεδίων, ἀφήσῃ δὲ καὶ τὸ Ἀνακτόριον ¹ εἰς τὴν κατο-
χὴν τῶν Ἀθηναίων. Καὶ οἱ Μεγαρεῖς δὲ κατ' οὐδένα λόγον ἤθε-
λον νὰ φήσωσι τὴν Νίσαιαν ². Οἱ δὲ Θηβαῖοι εἶχον μὲν τύχει παρὰ
τῶν Σπαρτιατῶν τῆς μονίμου κτήσεως τῶν Πλαταιῶν, καὶ δὴ ἐπὶ
τῇ πλαστῇ προφάσει, ὅτι ἡ πόλις αὕτη προσεχώρησεν ἐκουσίως εἰς
τοὺς Θηβαίους, ἀλλὰ δὲν ἤθελον νὰ παραδώσωσι τὸ ἐπ' ἐσχάτων
δι' ἐφόδου καταληφθὲν Πάνακτον παρὰ τὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς.
Ἀλλὰ καὶ παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις ταύτας διὰ πλειονότητος γνω-
μῶν ἢ σύμβασις ἐψηφίσθη κατὰ τὰ κεκαγονισμένα· ἀρχομένου δὲ
τοῦ Ἀπριλίου ὤμοσαν τὰς σπονδὰς οἱ πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων καὶ
τῶν Σπαρτιατῶν ³.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ κειμένου τῆς συνθήκης προηγοῦντο οἱ συνήθεις
ῥοι περὶ τῆς ἐλευθέρως προσόδου εἰς τὰ κοινὰ ἱερὰ καὶ τῆς
ἀπαραβάτου αὐτονομίας τῶν Δελφῶν. Ἡκολούθει δ' ἔπειτα τὸ
κύριον ἄρθρον περὶ τῶν πεντακονταετῶν σπονδῶν μεταξὺ Ἀθηναίων
καὶ Σπάρτης καὶ τῶν συμμάχων ἐκατέρων κατὰ γῆν τε καὶ θάλασ-
σαν. Ἐπειτα δὲ ἤρχοντο αἱ διάφοροι διατάξεις αἱ κανονίζουσαι ἀφ'
ἐνὸς μὲν τὴν ἀπόδοσιν τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ τῶν χαλκιδικῶν πό-
λεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν τῆς Πύλου, τῶν Κυθήρων, τῶν Μεθά-
νων καὶ τῶν δύο παραλίων χωρίων τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος, τῆς
νήσου Ἀταλάντης καὶ τοῦ φθιωτικοῦ ἐπινείου Πτελεοῦ. Ὁρίσθη-
σαν δὲ τὰ κατὰ τὰς χαλκιδικῶν πόλεις οὕτως, ὥστε νὰ πληρόνωσι
μὲν αὗται φόρον εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀλλ' ὅχι κατὰ τὴν τάξιν τοῦ
ἔτους 425 π. Χ. (Ὁλυμπ. 88,4) ⁴, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀρι-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 208.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 175.

³ Ὁρίσθησαν παρ' ἑκατέρως πόλεως δεκαεπτὰ ὄγκωτοί. Μεταξὺ δὲ τῶν Ἀθηναίων ὀρ-
κωτῶν εὐρίσκονται ἑνδεκα ὑπάρχοντες στρατηγοί. Ἰδε Droysen ἐν τῷ Hermes Τόμ.
IX, σ. 14. Εἰς τὴν ἀποδημίαν τῶν εἰς Σπάρτην ἀποσταλέντων πρὸς καθομολόγησιν τῆς
εἰρήνης Ἀθηναίων πρέσβεων, οἵτινες ἐπορεύθησαν κατὰ γῆν διὰ Φλιοῦντος καὶ Ἀλίας,
ἀναφέρει ὁ Köhler (Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ.
I, σ. 172) τὴν ἐπιγραφὴν ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Aiticae Τόμ. A' ἀρ. 45.
⁴ Ὁ ἐπὶ τὸν τὸ ψήφισμα Θρασυκλῆς εἶνε τῶν Ἀθηναίων ὄρκων τῶν τῆς συνθήκης τῆς εἰρήνης.

⁴ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 202.

στείδου ταχθεῖσαν· ἄλλως δ' ἔμελλον νὰ εἶνε ἐλεύθεραι καὶ αὐτόνομοι, καὶ ἐπετρέπετο εἰς πάντα κάτοικον νὰπέλθῃ ἀβλαβῆς ὅπου καὶ ἂν ἤθελε μετὰ τῆς οὐσίας. Τῶν δὲ ἀποστασῶν πόλεων ἰδία ἐγίνετο μνεία τῆς Ἀργίλου, τῆς Σταγείρου, τῆς Ἀκάνθου, τῆς Σκώλου, [τῆς Ὀλύνθου, τῆς Σπαρτώλου] καὶ ἄλλων, αἵτινες μηδετέρας συμμαχίας ἔμελλον νὰ συμμετέχωσιν ἀναγκαστικῶς· ἀλλ' ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἔπειθον τὰς πόλεις ταύτας, ἐπετρέπετο εἰς ταύτας ἐκουσίως νὰ προσχωρήσωσιν ὡς σύμμαχοι εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Τοιαῦται δὲ χωρισταὶ συνθῆκαι φαίνεται, ὅτι καὶ συνωμολογήθησαν πράγματι πρὸς πόλεις τῆς Βοττιαίας¹. Ἀπαντες δ' οἱ αἰχμάλωτοι ἔμελλον ἐκατέρωθεν νὰποδοθῶσι. Τέλος δ' αἱ στῆλαι αἱ περιέχουσαι τὴν συνθήκην ἔμελλον νὰ στηθῶσιν ἐν τε τοῖς πανελληνίοις ἱεροῖς ὡς καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ Σπάρτῃ, ὃ δ' ἐπ' αὐτῇ ὅρκος ἔμελλε νὰ ἐπαναλαμβάνηται κατ' ἔτος².

Τοιαύτη εἶνε ἡ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων κληθεῖσα Νικίειος εἰρήνη, δι' ἧς ἐπερατοῦτο ὁ πρὸς ἀλλήλας πόλεμος τῶν δύο ἐλληνικῶν συμμαχιῶν μετὰ διάρκειαν δέκα ἐτῶν καὶ ὀλίγων ἡμερῶν, ἥτοι ἀπὸ τῆς ἐναντίον τῶν Πλαταιῶν ἐπιθέσεως τῶν Βοιωτῶν ἀρχομένου τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 431 π. Χ. (Ὀλυμπ. 87,1) μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 421 π. Χ. (Ὀλυμπ. 89,3). Διὸ ἦτο γνωστὸς καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα δεκαετοῦς πολέμου, ἐν ᾧ οἱ Πελοποννήσιοι ἐκάλουν αὐτὸν ἀττικὸν πόλεμον³. Ἡ δὲ λῆξις αὐτοῦ ὑπῆρξε θρίαμβος τῶν Ἀθηνῶν, ἐπειδὴ ἅπαντα τὰ σχέδια τῶν πολεμίων ἐναυάγησαν, ἡ δὲ Σπάρτη οὐδεμίαν ἠδυνήθη νὰπραγματώσῃ τῶν πολλῶν ἐπαγγελιῶν, μεθ' ὧν εἶχε ποιήσει

¹ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 52

² Ἴδε τὸ κείμενον τῆς Νικίειος εἰρήνης παρὰ *Θουκυδίδου* V, [18-]20.

³ Μετὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου πολέμου ἤρχισεν ὁ Θουκυδίδης γράφειν τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ. Καλεῖται δὲ παρ' αὐτοῦ τὸ μέρος τοῦτο τοῦ πολέμου ὁ δεκαετής πόλεμος [*Θουκυδίδου* V, 25], ὁ πρῶτος πόλεμος [(αὐτ. V, 20, 24), ὁ πρῶτος πόλεμος ὁ δεκαετής (αὐτ. V, 26), ἀττικὸς πόλεμος (αὐτ. I, 31)]. Καλεῖται δὲ καὶ Ἀρχιδάμειος πόλεμος. Ἴδε *Ἀρποκρατίωνα* ἐν λ.] Περὶ Ullrich Die Benennung des Peloponnesischen Krieges.

ἐναρξίν τοῦ πολέμου, καὶ ἡναγκάσθη τελευτῶσα νάποδεχθῇ ἀμειώτον, οἷα ἦτο τὸ πρότερον, τὴν ἀρχὴν τῶν Ἀθηνῶν. Κατὰ ταῦτα καὶ παρὰ πάντα τὰ σφάλματα καὶ τὰς μεταβολὰς τῆς τύχης, παρὰ πάσας τὰς μετ' εὐθύνης ἢ ἄνευ εὐθύνης, τὰς ἐκτάκτους καὶ ἀνυπολογίστους συμφορὰς κατεφάνη, ὅτι αἱ παρασκευαί, δι' ὧν ὁ Περικλῆς εἶχε προικίσει τὴν πόλιν, εἶχον ἀποδειχθῇ ἄρισται καὶ δοκιμώταται, οἱ δὲ πολέμιοι παρ' ὅλην αὐτῶν τὴν κατὰ τῶν Ἀθηνῶν μανίαν δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἐπικρατήσωσιν αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν Σπάρτη καθ' ἑαυτὴν ἦτο ἡὐχαριστημένη ἐκ τῶν ὠφελήματων ἅτινα ἡ συνθήκη τῆς εἰρήνης παρεῖχεν εἰς αὐτὴν ἐκείνην· ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας μεγάλη ἦτο ἡ δυσαρέσκεια τῶν συμμάχων αὐτῆς, ἰδίως τῶν δευτερευουσῶν πόλεων, αὐτῶν ἐκείνων αἵτινες ἐξ ἀρχῆς εἶχον προκαλέσει τὸν πόλεμον καὶ συμπαρασύρει εἰς αὐτὴν τὴν Σπάρτην. Πράγματι δὲ ἡ Σπάρτη προσεπάθει νῦν νάποσπασθῇ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν καὶ νὰ ἰδρύσῃ ἀρχὴν μεγάλῃν οἷα ἡ τῶν Ἀθηναίων ἐν σχέσει πρὸς τοὺς συμμάχους αὐτῶν. Διὰ ταῦτα καὶ μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ἀπέβη ἀδύνατος ἡ ἐνέργεια πρὸς προσχώρησιν τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Κορίνθου εἰς αὐτήν. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ Σπάρτη περιῆλθεν εἰς τὴν θέσιν νὰ ἰδῇ διαλυομένην τὴν συμμαχίαν, ἥς ἡγευμένη εἶχεν ἀναλάβει τὸν πόλεμον· ἡ δὲ διάλυσις αὕτη ἐπέφερε τοσοῦτον κινδυνώδη ἀπομόνωσιν τῶν Σπαρτιατῶν, ὥστε ἡσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιζητήσωσι τὴν ὑποστήριξιν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τῶν ἰδίων ἑαυτῶν συμμάχων. Διὸ ἡ Νικίειος εἰρήνη κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος μετεβλήθη εἰς σπονδὰς πεντηκονταετείς, δι' ὧν ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι ἀνελάμβανον πρὸς ἀλλήλας τὴν ὑποχρέωσιν ἀμοιβαίας βοήθειας ἐναντίον πάσης πολεμίας ἐπιθέσεως. Καὶ ἡ μὲν Σπάρτη ὑπισχνεῖτο νάποστέλλῃ θεωροὺς εἰς τὰθηναϊκὰ Διανύσια, αἱ δὲ Ἀθῆναι εἰς τὰ ἐν Ἀμύκλαις τῆς Λακεδαιμόνου Ὑακίνθια, ὅπως διὰ ταύτης τῆς θεωρίας ἐνισχυθῇ ἡ ἔνοπλος συμμαχία, δι' ἧς αἱ δύο μεγάλαι τῆς Ἑλλάδος δυνάμεις προσεδόκων νὰ θεμελιώσωσι τὴν καθολικὴν εἰρήνην, ἀντιστρατευόμεναι πρὸς τὴν ἀντίστασιν τῶν δευτερευουσῶν πόλεων.

Γ'.

ΙΤΑΛΙΑ ΚΑΙ ΣΙΚΕΛΙΑ.

Καθ' ὃν χρόνον σύμπασα ἡ Ἑλλάς μέχρις αὐτῆς τῆς Μακεδονίας καὶ Ἡπείρου συμπαρεσύρθη εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν δύο πόλεων, ἔμειναν αἱ δυτικαὶ ἀποικίαι ἐν τῷ φανερῷ ἀμέτοχοι τοῦ πολέμου, ἔχουσαι ἴδιον βίον διαπεραινόμενον παραλλήλως πρὸς τὸν τῶν μητροπόλεων ἐν ἀναπτύξει ἀναλόγῳ. Πράγματι περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους αἱ πόλεις ἐκεῖναι ἀνῆλθον εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῶν εὐημερίαν. Καὶ ἔσχον μὲν καὶ αὐταὶ τυράννους καὶ ἰδίους ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνας ἐναντίον τῶν κατακτητικῶν διαθέσεων τῶν βαρβάρων, ἔπειτα δὲ περιέπεσον εἰς ἐσωτερικὰς στάσεις, διχασάσας αὐτάς, καθ' ἃ συνέβη καὶ ἐν ταῖς μητροπόλεσιν, εἰς δύο στρατόπεδα ἐχθρικά. Οὕτω δὲ οἱ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ πέραν αὐτοῦ ἀνταγωνισμοὶ συνεχωνεύθησαν τέλος εἰς ἓνα πόλεμον κοινόν.

Ἡ ἱστορία τῆς Σικελίας προδιαγράφεται πῶς ὑπ' αὐτῆς τῆς θέσεως καὶ φύσεως τῆς χώρας. Ἡ Σικελία, κειμένη ἐν τῷ μέσῳ τῆς Μεσογείου μεταξὺ τοῦ λιθυκοῦ πελάγους, τοῦ τυρρηνικοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ, ἐπιτείνουσα τὰς ἀναπεπταμένας αὐτῆς ἀκτὰς πρὸς τρεῖς διευθύνσεις τοῦ ὀρίζοντος, πρὸς δὲ τούτοις ἐλκύουσα διὰ τῶν πλουσιωτάτων ἀγαθῶν τῆς φύσεως, ἥτις ἐνώνει τοὺς θη-

σαυρούς τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἰταλικοῦ ἐδάφους πρὸς τοὺς τοῦ κλίματος τῆς βορείου Ἀφρικῆς, ὑπῆρξεν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς θαλασσοπολείας ὁ σκοπὸς οὗ ἐστοχάζοντο λαοὶ ναυτιλλόμενοι καὶ ἀποικοῦντες. Ἡ ἱστορία λοιπὸν αὐτῆς εἶνε ἡ ἱστορία χώρας ἀποικιακῆς, ἥς κονίστρα εἶνε ἡ στενὴ λωρὶς τῶν ἀκτῶν αὐτῆς, ἡ ἱστορία διακεκριμένων ἀπ' ἀλλήλων παραθαλασσίων πόλεων. Χωρίζονται δ' αἱ ἀκταὶ ὑπὸ τῶν ὁρέων τῆς μεσογαίας, ἥτις δὲν παρέχει χωρία κατάλληλα πρὸς ἴδρυσιν πόλεων, χώρας ἐν τῷ συνόλῳ ἐπιτηδείας πρὸς νομὴν ποιμνίων μᾶλλον ἢ πρὸς γεωργίαν καὶ χρησιμευούσης εἰς τοὺς ἀπὸ τῶν παραλίων ἐξωθουμένους νησιώτας πρὸς οἰκῆσιν ἐν ἣ ἠδύναντο νὰ διατηρήσωσι τὴν ἑαυτῶν αὐτονομίαν. Ὑπὸ τοιαύτας δὲ συνθήκας δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχῃ ἡ χώρα κοινὰς τὰς τύχας, οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ προέλθῃ κοινὴ συμμαχία πολιτειῶν ὁμοσπόνδων. Εἰς τοιαύτην σύμπραξιν ἀντέκειτο καὶ ἡ διαφορὰ τῶν πόλεων κατὰ τε τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν πολιτικὴν αὐτῶν θέσιν. Καὶ αἱ μὲν πόλεις τῶν δυτικῶν παραλίων, ἔχουσαι οἰκήτορας συμμίκτους, Ἕλληνας, Λίβυας καὶ Φοίνικας, ἐτάσσοντο ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Καρχηδόνης¹. Οὕτω δὲ μόνον αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν αὐτονόμους τύχας. Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ αὐτῶν πάλιν ὑφίσταντο λίαν εὐδιάκριτοι ἀντιθέσεις, ὧν τὰ σπέρματα εἶχον κομισθῇ εἰς αὐτὰς ἀπὸ τῆς μητροπόλεως ἤδη κατ' αὐτὸν τὸν τῆς κτίσεως χρόνον. Καὶ δὴ ἅμα τῇ ὑπὸ τῶν Χαλκιδέων δι' Ἰώνων καταλήψει τῶν περιχώρων τῆς Αἰτνῆς ἐζήτησαν ἤδη καὶ οἱ Δωριεῖς ἀπὸ τῆς Κορίνθου καὶ τῶν Μεγάρων ἀντιδράσωσιν εἰς τὴν περαιτέραν αὐτῶν διάδοσιν, καί, πρὶν ἢ ἀκόμη οἱ Κορίνθιοι ἐπιχειρήσωσι τὴν τολμηράν κατὰ τὰ νότια τῆς νήσου παράλια ἐγκαθίδρυσιν, ἔκτισαν ἐν αὐταῖς οἱ Ῥόδιοι οὐκ ὀλίγας πόλεις.

Καὶ ἦτο μὲν ἡ ἀντίθεσις τῶν φυλῶν ἀνέκαθεν ἐνταῦθα ὀλιγωτερον ἀπότομος ἢ ἐν ταῖς μητροπόλεσιν, ἐπειδὴ καὶ κατὰ τὰς ἀποικίσεις τῶν δωρικῶν παραλίων πόλεων εἶχε συμμετάσχει πολὺς

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 683.

ἰωνικὸς λαός. Διὰ ταῦτα δὲ δὲν ἐξεδηλώθη ἐν ταῖς πόλεσιν ἐκείναις ὁ δωρικὸς χαρακτήρ ὑπὸ τὸν αὐστηρότατον αὐτοῦ τύπον. Καὶ διεκρίνοντο μὲν αἱ ἀποικίαι εἰς πόλεις, ἐν αἷς ἐλαλεῖτο ἡ χαλκιδικὴ διάλεκτος καὶ ὑπῆρχον χαλκιδικοὶ θεσμοί, καὶ εἰς ἄλλας, ἐν αἷς ἐκράτουν δωρικὴ διάλεκτος καὶ δωρικοὶ θεσμοί, ἀλλ' ὅμως εὐρίσκομεν ἐν ταῖς δωρικαῖς πόλεσιν ἀπὸ χρόνων ἀρχαίων ἐμπόριον καὶ ναυτιλίαν, πολυτέλειαν ἀπεριόριστον, κυριαρχίαν τοῦ χρυσοῦ καὶ τῆς τυραννίδος, καθ' ἃ ἐν ταῖς ἰωνικαῖς πόλεσι, καὶ αἱ δωρικαὶ πόλεις ἀντεστρατεύοντο πρὸς ἀλλήλας ὥς εἰ μὴ ἦσαν ὁμόφυλοι. Ἡ δὲ Σικελία ἦτο καθ' ὅλου τὸ θέατρον ἐν ᾧ πλείοτερον ἢ ἀλλαχοῦ συνηντῶντο καὶ ἀνemiγνύοντο πρὸς ἀλλήλα τὰ διαφορώτατα τῶν ἐθνῶν. Δωριεῖς καὶ Ἴωνες συγκεραυνύμενοι συναπετέλουν ἐνταῦθα λαοὺς λαλοῦντας διάλεκτον ἀνάμικτον ἐκ δωρικῆς καὶ ἰωνικῆς, οἳ οἱ κάτοικοι τῆς Ἰμέρας, οἵτινες κατήγοντο ἐκ Ζάγκλης καὶ ἐκ Συρακουσῶν. Ἐξ ἐλληνικοῦ δὲ καὶ βαρβαρικοῦ αἵματος εἶχε προέλθει κατὰ τὰ δυτικὰ τῆς νήσου παράλια ὁ σύμμικτος λαὸς τῶν Ἐλύμων¹. Τέλος δὲ καὶ οἱ ἰθαγενεῖς Σικελοὶ εἶχον ἀναμιχθῆ καθ' ἅπαντα τὰ παράλια μεθ' ἐλληνικοῦ αἵματος· ἡ δὲ ποικίλη αὕτη συνένωσις διαφόρων λαῶν καὶ φυλῶν, οἷα ἐπῆλθε μόνον ἐν Σικελίᾳ, παρέσχεν εἰς τοὺς οἰκήτορας τῆς νήσου τὸν ἰδιάζοντα ἐκεῖνον χαρακτήρα, ἐξ οὗ διεκρίνοντο ἀπὸ πάντων τῶν ἐλληνογλώσσων οἱ Σικελιώται, ἥτοι οἱ Ἕλληνες τῆς Σικελίας. Ἦσαν δὲ οὗτοι ἐξαιρέτως εὐστροφοὶ καὶ κοσμοπολῖται, εὐρετικοὶ καὶ φιλεργοί, φιλήδονοι καὶ ἔκδοτοι εἰς τὴν εὐμάρειαν καὶ τὴν τρυφὴν, ἀλλὰ συγχρόνως ὀξεῖς τὴν διάνοιαν καὶ πεπρωτισμένοι δι' ἀγχινοίας, ζωηροὶ καὶ χαρίεντες, ἄνδρες ἔχοντες πάντοτε πρόχειρον εὐστοχὸν ῥῆμα, οὓς καὶ αὐταὶ αἱ συμφοραὶ οὐδέποτε κατέβαλλον ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ μὴ κατορθώσῃ νὰ εὐφραίνωσιν ἑαυτοὺς τε καὶ τοὺς ἄλλους δι' εὐφυῶν ἀστειοτήτων.

Ἡ δὲ περαιτέρα πορεία τῶν πραγμάτων ἐξηρτᾶτο ἐξ αὐτῆς τῆς εὐδοκίμῆσεως τῶν παραθαλασσίων πόλεων ἐκάστων. Καὶ

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 684.

ὃῦ δὲν ὑπερηνδοκίμησαν τὰς ἄλλας αἱ περὶ τὴν Αἴτναν κτισθεῖσαι πόλεις τῶν Χαλκιδέων, καίπερ ἔχουσαι εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλαι γῆν εὐφορον καὶ εὐάρεστον θέσιν. Οὐδ' αὐταὶ δὲ αἱ Συράκουσαι, καίπερ διακρινόμεναι πασῶν τῶν ἀποικίδων διὰ τὸ ἐπικάιρον τῆς παραθαλασσίας θέσεως, δὲν ἐπέδρασαν ἰδίως πῶς ἐπὶ τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου. Ἄλλ' ἐκ τῶν ἀποικιῶν τῆς Ῥόδου προῆλθεν ἡ κίνησις ἐκείνη ἢ προκαλέσασα ἐν Σικελίᾳ κοινήν τῶν πόλεων πολιτικὴν ἱστορίαν. Ἐκεῖναι ὑπῆρξαν αἱ πρῶται ἐπιδιώξασαι ὑψηλοτέρους πολιτικούς σκοποὺς ἐξερχομένους τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ ἰδίου περιβάλλου καὶ διὰ διαπραγματεύσεων ἢ διὰ τῆς βίας συναναμίξασαι πρὸς ἀλλήλας τὰς δυνάμεις διαφόρων πόλεων.

Κατὰ ταῦτα ἡ ὅλη ἀρχαιοτέρα ἱστορία τῆς Σικελίας χωρίζεται εἰς τρεῖς περιόδους. Καὶ πρώτη μὲν εἶνε ἡ περιλαμβάνουσα τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἐκτίσθησαν αἱ πόλεις, μακρὰ περίοδος δύο αἰώνων καὶ ἡμίσεος. Ἐπειτα δ' ἐπακολουθοῦσιν οἱ χρόνοι τῆς ἐσωτερικῆς ἀναπτύξεως τῶν πόλεων, καθ' οὓς αἱ χαλκιδικαὶ ἀποικίαι εἰσῆγαγον καὶ ἀνέπτυξαν τοὺς θεσμοὺς ἐκείνους τοὺς προγραφομένους εἰς τὸν νομοθέτην Χαρώνδαν¹. Αὕτη δὲ εἶνε ἡ περίοδος ἡ κυρίως περιλαμβάνουσα τὸν ἕκτον αἰῶνα, καθ' ὃν ἐκάστη τῶν τριῶν πλευρῶν τῆς νήσου καὶ ἰδίᾳ ἐκάστη τῶν πόλεων ἐν αὐταῖς εἶχε τὴν ἰδίαν ἐαυτῆς ἱστορίαν· ἀλλὰ περὶ τῶν χρόνων τούτων στερούμεθα εἰδήσεων συνεχῶν. Πράγματι δὲ μόνον περὶ τὸ 500 π. Χ. (Ὀλυμπ. 70) ἐξέρχονται αἱ πόλεις ἐκ τοῦ σκότους· τότε ἄρχεται συγχρόνως ἐν τοῖς διαφορωτάτοις χωρίοις ζωηρότερος βίος καὶ ἄρχονται οἱ φατριαστικοὶ ἀγῶνες ἐν ταῖς πόλεσιν, ὧν ἡ ἐκ συμμίκτων στοιχείων σύστασις δὲν ἐπιτρέπει ἀνάπτυξιν ἡρεμαίαν. Μάχιμοι ἄνδρες ἀρπάζουσι τὴν ἀρχὴν, καὶ ἡ φιλοδοξία ἄγει αὐτοὺς εἰς στρατείας ὁσημέραι εὐρυτέρας. Τὰ στενὰ ὅρια τῆς ἐδαφικῆς ἐκείνης ἐκτάσεως, ἐν ᾗ αἱ πόλεις εἶχον ζῆσει ἐν εἰρήνῃ πρὸς ἀλλήλας, ὑπερπηδῶνται. Γεννῶνται διαφοραὶ μεταξὺ πολιτικῶν μικρῶν καὶ μεγάλων· πόλις τις αὐξάνεται ὑπὲρ τὰς ἄλλας,

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 135.

συνάπτονται δὲ συμμαχίαι συγκρουόμεναι πρὸς ἀλλήλας καὶ συν ἐπιφέρουσαι τέλος τὴν ἀνάμιξιν πόλεων ξένων. Κατὰ τὴν περίοδον δὲ ταύτην δύναται νὰ γείνη τὸ πρῶτον λόγος περὶ ἱστορίας τῆς Σικελίας. Ἀφετηρίαν δ' εἰς αὐτὴν παρέχει ἡ Γέλα¹.

Τὰ ρόδια γένη, εἰς ἃ ἀνήκει ἡ ἄφθαρτος δόξα τῆς εἰς τὸν ἐλληνικὸν πολιτισμὸν προαγωγῆς τῶν νοτίων παραλίων τῆς Σικελίας, εἶχον διαβῆ εἰς τὴν νῆσον μετὰ παντοῦ πλήθους ἐκ Κρήτης, Ῥόδου, Θήρας καὶ τῶν μικροτέρων νήσων Τήλου, Νισύρου καὶ ἄλλων τῶν κειμένων πρὸ τῆς μικρασιατικῆς παραλίας. Ἡ δὲ ποικιλία τῶν ἐκ διαφορῶν πατρίδων προερχομένων ἀποίκων ἐπηύξησε μὲν τὴν δύναμιν τῶν νέων κτισμάτων, ἀλλὰ καὶ προεκάλεσεν ἐνωρίτατα ῥήξεις ἀγούσας εἰς κίνδυνον αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν τῶν πόλεων.

Οὕτω δὴ καὶ ἐν Γέλᾳ ὑπῆρχον δύο φατρίαι ἀντιμαχόμεναι δεινῶς πρὸς ἀλλήλας, ἕως τέλους ἡ ἐτέρ' αὐτῶν ἠναγκάσθη νὰ μεταναστεύσῃ εἰς τὸ Μακτώριον, κείμενον ὑπερθεῖν τῆς Γέλας. Ἡ πολιτεία εὐρίσκετο ἐν ἐσωτερικῇ διαλύσει, καὶ εἶχεν ἐκραγῆ ἀγῶν ἐμφύλιος οἷος ὁ μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Λειψυδρίου².

Τότε κατῴρθωσέ τις τῶν πολιτῶν, καλούμενος Τηλίνης καὶ καταγόμενος ἐκ τῆς νήσου Τήλου, νάποτρέψῃ τὸν ἐπαπειλούμενον ἐμφύλιον πόλεμον. Προστατευόμενος ὑπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ χαρakterος ὃν περιεβάλλετο ὡς ἱερεὺς τῶν ὑποχθονίων θεῶν, ἐξῆλθεν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, καὶ κατῴρθωσε διὰ συνετοῦ λόγου νὰ διαλλάξῃ τὰς διεστῶσας φατρίας. Ἡ ὑπαρξίς τῆς πόλεως ἐσώθη, καὶ ὁ Τηλίνης ἡμεῖφθη, ἀνατεθείσης ὑπὸ τῆς πολιτείας εἰς αὐτὸν κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πρότασιν τῆς κληρονομικῆς ἱερατείας τῶν θεῶν ἐκείνων, ὑφ' ὧν βοηθούμενος εἶχεν ἀποκαταστήσει τὴν εἰρήνην³.

Ἄλλ' ἡ ὀλιγαρχία δὲν ἡδυνήθη νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ μακρόν.

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 679.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 572.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 4.

Ἐκ νέων στάσεων προῆλθεν ἡ τυραννὶς τοῦ Κλεάνδρου, ὃν διεδέχθη τῷ 498 π. Χ. (Ὀλυμπ. 70, 3) ὁ ἀδελφὸς Ἰπποκράτης¹. Οὗτος δὲ μετὰ μεγάλης πανουργίας καὶ ἀκαμάτου δραστηριότητος ἐπεδόθη εἰς πρόγραμμα κατακτητικόν, ἐπωφελοῦμενος ὑπὲρ τῆς ἰδίας φιλοδοξίας τὰς ἔριδας τῶν ὁμόρων πόλεων καὶ ὁμολογῶν συνθήκας τηρουμένας ἐφ' ὅσον μόνον ὠφέλουν αὐτόν. Ἡ ὅλη νῆσος περιέστη ἔνεκεν αὐτοῦ εἰς ταραχὴν καὶ ἔλλειψιν ἀσφαλείας, καὶ ἤρχισαν οἱ χρόνοι τῶν ἐμφυλίων πρὸς ἀλλήλας ἀγώνων τῶν πόλεων, ὡς συνέβη ἐν Πελοποννήσῳ ἔνεκα τῶν πρώτων ἐπιδρομῶν τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὰς ὁμόρους χώρας.

Ἄλλ' ὁ πειρασμὸς τῆς διὰ κατακτήσεων ἐπεκτάσεως ἦτο ἐν Σικελίᾳ ἀπείρως μεγαλείτερος ἢ ἐν ταῖς μητροπόλεσι, καὶ τοῦτο διότι αἱ πόλεις ἔκειντο κατὰ τὴν στενὴν λωρίδα τῆς παραλίας πολὺ πλησιέστερον ἀλλήλων, οἱ δὲ ταχέως αὐξανόμενοι καὶ ἀκμάζοντες δῆμοι ἡσθάνοντο, ὡς εἰκὸς, ἑαυτοὺς πανταχοῦ στενοχωρουμένους. Καὶ ἦτο μὲν καὶ ἐν Σικελίᾳ ἡ ἀρχὴ τῶν διαφορῶν πόλεων κεχωρισμένη ἀπὸ τῆς τῶν γειτόνων διὰ φυσικῶν ὁρίων, ἐπειδὴ τὰ μικρὰ παραποτάμια πεδία εἶνε, ὡς αἱ πεδιάδες τοῦ Ἄργους καὶ τῶν Ἀθηναίων, πάντα ἀνοικτὰ πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ ὀπισθεν κεχωρισμένα ἀπὸ τῆς μεσογαίας διὰ κύκλου ὁρέων, ἀποτελοῦντα οὕτω χώρας ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως διακεκριμένας ἀπ' ἀλλήλων². Ἀλλὰ τὰ φυσικὰ ταῦτα ὅρια δὲν ἦσαν τόσον ὀχυρὰ καὶ ἐπιβλητικὰ ὅσον τὰ τῶν ἐν ταῖς μητροπόλεσιν ὁροσειρῶν, παρεῖχον δ' εἰς τὰς ἀσθενεστεράς τῶν πόλεων ὅλως ἀνεπαρκῆ ἀσφάλειαν καὶ προστασίαν. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς εἶχον τὰ πράγματα, οὐδὲ ὑπὸ κοινοῦ δικαίου καὶ ὀρησκειτικῶν διατάξεων συντηρουσῶν τὴν εἰρήνην ἦτο δυνατόν νὰ ἐξασφαλίζωνται τὰμφοτέρωθεν ὅρια, οὐδεὶς τελεσφόρος

¹ Περὶ τῆς φυσικῆς εἰς ἰδίαν χώραν διαιρέσεως τῆς Σικελίας ἴδε J. Schubring *Umwanderung des megarischen Meerbusens* ἐν τῇ *Zeitschrift für allgemeine Erdkunde*. Neue Folge Τόμ. XVII, σ. 435. [Περὶ δὲ τῆς καθ' ὅλου φύσεως τῆς Σικελίας ἴδε Holm *Geschichte Siciliens im Alterthum*. Ἐν Λειψίᾳ. 1870 Τόμ. Α' σ. 1 κ. ἑ.].

² Ἡροδότου VII, 154. Ἀριστοτέλους Πολιτ. [ἐκδ. Bekker] σ. 1316 α, 37 (231, 25).

περιορισμὸς ἀνεχαίτιζε τὴν κατακτητικὴν ὁρμὴν τῶν ἰσχυροτέρων πόλεων.

Οἱ δ' ἔκτοτε ἀρξάμενοι ἀγῶνες δὲν ἦσαν ἀγῶνες φυλετικοί. Καὶ δὴ ἡ πρώτη ἐπίθεσις ἢ προελθοῦσα παρὰ τῆς φιλοπολέμου Γέλας ἐστράφη κατὰ τῶν Συρακουσῶν. Κατὰ ταῦτα ὁ ἀρξάμενος πόλεμος διεξήχθη μεταξὺ δύο πόλεων ὁμοίως δωρικῶν.

Οἱ Συρακούσιοι ἑκατὸν τριάκοντα καὶ πέντε ἔτη μετὰ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως, ἤτοι περὶ τοὺς χρόνους τοῦ Σόλωνος, ἔστειλαν ἀποίκους εἰς τὰ νότια παράλια τῆς νήσου καὶ ἔκτισαν τὴν Καμάριναν μεταξὺ τῆς ἄκρας Παχύνου καὶ τῆς Γέλας. Εἶχον δὲ ἤδη προηγηθῇ αὐτῶν οἱ Μεγαρεῖς, κτίσαντες πρὸ μιᾶς γενεᾶς ἐν τοῖς δυτικοῖς τῆς νοτίου παραλίοις τὸν Σελινοῦντα. Ἡ δὲ Καμάρινα ταχέως αὐξηθεῖσα ἀπεσπάρθη περὶ τὸ 512 π. Χ. (Ὀλυμπ. 67) ἀπὸ τῆς μητροπόλεως, καθ' ἣν Κέρκυρα ἀπὸ τῆς Κορίνθου. Οἱ δὲ Συρακούσιοι ἐνίκησαν καὶ κατέστρεψαν αὐτὴν οὕτως, ὥστε ἡ χώρα τῶν Καμαριναίων συνείχετο πλέον ἀμέσως μετὰ τῆς τῶν Γελῶν. Ὁ δὲ Ἱπποκράτης προσέβαλε τὴν γείτονα πόλιν. Παρὰ τὸν ποταμὸν Ἐλωρον ἔστησαν τὸ πρῶτον ἀντιμέτωποι ἀλλήλων δύο ἐλληνικαὶ στρατιαί. Καὶ ἐσώθη μὲν ἡ αὐτονομία τῶν Συρακουσίων δι' ἐπικουρίαν ἐκ Κορίνθου καὶ Κερκύρας, ἀλλὰ τὴν χώραν τῆς Καμαρίνης ἠναγκάσθησαν νὰ παραχωρήσωσι, καὶ ἐν τῷ ἐρήμῳ τόπῳ ὃν κατεῖχεν ἄλλοτε ἡ ἀποικία αὐτῶν ἐκτίσθη νέα πόλις ἐχθρικὴ πρὸς αὐτοὺς, πρόσκοπος τῆς Γέλας ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν.

Ἐν τούτοις δ' αἱ στρατεῖαι τοῦ Ἱπποκράτους ἐπεξετείνοντο εὐρύτερον ὁσημέραι. Κατὰ τὰ νῶτα τῶν Συρακουσῶν, ἀπομονωθεισῶν ἔκτοτε παντελῶς, ἐπετέθη ἐναντίον τῶν χαλκιδικῶν ἀποικίων, καὶ ὑπέταξε τοὺς Λεοντίνους, τὴν Νάξον καὶ τὴν Ζάγκλην, ἧς ἡ ἄλωσις δεικνύει ὁποῖων μέσων ἐποιεῖτο χρῆσιν ὁ τύραννος τῆς Γέλας πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ κατακτητικοῦ αὐτοῦ προγράμματος.

Ἡ Ζάγκλη ἦτο ἡ ἀχμαιοτάτη τῶν κατὰ τὴν νῆσον χαλκιδικῶν ἀποικίων. Καὶ ἡ μὲν χώρα αὐτῆς, παραβαλλομένη πρὸς τὴν τῶν ἄλλων, ἦτο λυπρὰ καὶ ἥκιστα καρποφόρος· ἀλλὰ διὰ τοῦτο

ἤναγκάσθη πολὺ μᾶλλον νὰ τραπῇ εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ ἐξαιρέτου αὐτῆς λιμένος. Ἡ δὲ παρὰ τὸν σικελικὸν πορθμὸν θέσις ἤνάγκασεν αὐτὴν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τοῦ τυρρηνικοῦ καὶ τοῦ ἰονίου πελάγους καὶ συντελέσῃ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατάληψιν τῶν λιμένων τῆς βορείου ἁκτῆς. Τὸ δ' ἐνταῦθα ἔργον τῶν Ζαγκλαίων ἦτο πολὺ δυσχερέστερον τοῦ τῶν Ῥοδίων ἐν τῷ νότῳ, ἐπειδὴ τὰ βόρεια παράλια εἶνε πετρώδη, ἄβατα καὶ ἐν μέρει λίαν νοσηρά· πρὸς τούτοις δὲ εἶχον ἐχθροὺς οὐ μόνον τοὺς γείτονας Καρχηδονίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς Τυρρηνοὺς καὶ τοὺς Σικελοὺς, οἵτινες ἐν τοῖς βορείοις τῆς Σικελίας εἶχον μείνει πολὺ ἰσχυρότεροι ἢ κατὰ τὰς ἄλλας πλευράς τῆς νήσου. Οὐχ ἥττον κατώρθωσαν οἱ Ζαγκλαῖοι νὰ κτίσωσι παρὰ τὴν πλησιεστάτην ἄκραν τῆς βορείου ἁκτῆς τὰς Μυλὰς καὶ ἔπειτα ἐγγύτατα τῶν καρχηδονικῶν συνόρων τὴν Ἰμέραν, ἥτις ηὐξήθη εἰς αὐτόνομον καὶ πολυάνθρωπον πόλιν.

Οὕτως εἶχεν ἀποτελεσθῇ εὐρυτέρα τις πολιτεία, ἥτις περὶ τοὺς χρόνους τῆς ἀποστασίας τῶν Ἰώνων ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ Σκύθου, τοῦ τυράννου τῆς Ζάγκλης, ἀνδρὸς πολιτικοῦ καὶ ὀξυδερκοῦς, ὅστις ἦτο ἔμπειρος καὶ περὶ τὰ πράγματα τῆς Ἀσίας.

Διὸ ἐπῆλθεν εἰς αὐτὸν ἡ σκέψις νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν στενοχωρίαν τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἑλλήνων, ὅπως ἀποκτήσῃ νέας δυνάμεις χάριν τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῶν βορείων ἁκτῶν τῆς Σικελίας. Μιλήσιοι καὶ Σάμιοι ἐπέισθησαν εἰς τὴν πρόσκλησιν αὐτοῦ· ἀλλ' ὅτε τὰ φέροντ' αὐτοὺς πλοῖα προσωρμίσθησαν εἰς τὸ Ῥήγιον, κατώρθωσεν ὁ τύραννος τοῦ Ῥηγίου Ἀναξίλαος διὰ δόλου νὰ μεταπείσῃ αὐτοὺς, ὅπως ἐπιτεθῶσιν ἐναντίον τῆς Ζάγκλης¹. Ὁ δὲ Σκύθης, ὅστις τότε εἶχεν ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Σικελῶν, εὐρέθη αἰφνης ἀποκεκλεισμένος ἀπὸ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ πόλεως, καὶ ἐκάλεσε πρὸς ὑποστήριξιν τὸν σύμμαχον Ἱπποκράτην. Ἀλλὰ καὶ ὑπ' ἐκείνου ἠπατήθη δολιγώτατα. Καὶ δὴ ὁ τύραννος τῆς Γέλας συνέλαβε τὸν τε Σκύθην καὶ τοὺς Ζαγκλαίους, καὶ παρέδωκε τοὺς

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 259.

τριακοσίους ἐγκριτοτάτους τῶν πολιτῶν εἰς τοὺς Σαμίους, ὅπως φονεύσωσιν αὐτούς. Ἄλλ' οἱ Σάμιοι δὲν ἐξετέλεσαν μὲν τὴν σφαιρὴν ταύτην, ὠμολόγησαν δὲ συνθήκην, δι' ἧς διενεμήθησαν μετ' αὐτοῦ τὰ πλούσια λάφυρα, βεβαίως δὲ καὶ ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπὶ τῆς Ζάγκλης κυριαρχίαν τῆς Γέλας¹.

Ὁ δὲ Ἱπποκράτης εἶχε παρ' ἑαυτῷ δύο ἄνδρας, εἰς ὧν τὴν στρατηγικὴν ἀξίαν ἐχρεώσται κυρίως τὰς λαμπράς αὐτοῦ νίκας. Καὶ ὁ μὲν εἰς αὐτῶν ἦτο Γέλων ὁ υἱὸς τοῦ Δεινομένου, ἔλκων τὸ γένος ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ οἴκου τοῦ Τηλίνου· ὁ δ' ἕτερος ἦτο ὁ Αἰνησίδημος, ὅστις κατήγετο ἐκ γένους ἔτι ἐπιφανεστέρου, τοῦ τῶν Αἰγιδῶν, τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου γένους τοῦ ἐκ τῶν ἑπταπύλων Θηβῶν ἐλθόντος ποτὲ εἰς τὴν Σπάρτην, βοηθήσαντος εἰς τὴν ἰδρυσιν τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας καὶ ἔπειτα διακλαδωθέντος εἰς Θήραν, Κυρήνην καὶ Ῥόδον². Ἐκ δὲ τῆς Ῥόδου ἔπειτα κλάδος τοῦ γονίμου τούτου καὶ φιλαποδήμου γένους εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Γέλαν· οὗτος δὲ ἦτο ὁ οἶκος τῶν Ἑμμενιδῶν, εἰς ὃν ἀνήκεν ὁ Αἰνησίδημος.

Ὁ τε Αἰνησίδημος καὶ ὁ Γέλων ἦσαν ἄνδρες μεγαλεπήβολοι καὶ ἀμφοτέροι μὴ διανενοημένοι νὰ μείνωσιν ἀπλοὶ ἐργάται τοῦ μεγαλείου ἄλλων. Τούτων δὲ ὁ Γέλων, ὁ νεώτερος τῶν δύο, ἠξιώθη τῶν πρωτείων. Πεσόντος τοῦ Ἱπποκράτους ἐν τινὶ μάχῃ πρὸς τοὺς Σικελούς, ἔμεινεν ἡγεμὼν τῆς στρατιᾶς, ἐπὶ προφάσει δὲ ὑπερασπίσεως τῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιωμάτων τῶν ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ τυράννου ἐνίκησε τὴν στρατιάν τῶν Γελῶν ἀντιπαραταχθεῖσαν εἰς μάχην, καὶ περιεβλήθη ἔπειτα τὴν ἀρχὴν αὐτὸς, ὅπως πραγματώσῃ ἐν εὐρυτέρῳ μέτρῳ τὸ σχέδιον τοῦ προκατόχου τὸ ἀφορῶν εἰς ἰδρυσιν ἐλληνικοῦ βασιλείου ἐν τῇ νήσῳ. Κυρίως δ' ἐμερίμνησε περὶ τῆς ναυπηγήσεως στόλου· ἐπειδὴ δ' αἱ πόλεις

¹ Ἡροδότου VI, 23. Περὶ δὲ τῶν ζητημάτων τούτων καθ' ἑλίου Ἰδε Brunet de Presle Recherches sur les établissements des Grecs en Sicile. [Paris]. 1845 [καὶ τὴν ἀνωτέρω ἀναγραφείσαν συγγραφὴν τοῦ Holm].

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 253.

τῆς νοτίου παραλίας αἱ ἀναπεπταμένους ἔχουσαι ὄρμους δὲν ἦσαν κατάλληλοι πρὸς τοῦτο, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν εἰς τὰς Συρακούσας, αἵτινες ἔνεκα τοῦ μεγάλου αὐτῶν λιμένος ἐφαίνοντο προωριζόμεναι νάποδῶσιν ἢ πρωτεύουσα τῆς νήσου πόλις. Τὰ δὲ πράγματα συνετέλεσαν εἰς προαγωγὴν τῶν σχεδίων αὐτοῦ, ἐπειδὴ αἱ μητροπόλεις ἦσαν τελείως ἀπησχολημέναι ὑπὸ τοῦ ἐπαπειλουμένου ἀπὸ τῶν Περσῶν κινδύνου καὶ δὲν ἦτο φόβος ἀναμίξεως αὐτῶν εἰς τὰ τῆς Σικελίας. Ὁμοίως δὲ καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ περιπέται τῆς γείτονος πόλεως διηυκόλυναν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προθέσεων τοῦ Γέλωνος.

Οἱ πρῶτοι ἐκ Κορίνθου ἄποικοι εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐπὶ τῆς νησιδος Ὀρτυγίας¹, ἐν ἣ ἔκειτο τὸ ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος παρὰ τὴν πηγὴν Ἀρέθουσας καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, τὰ δύο ἱερὰ τῆς νήσου, ὧν ἐγγὺς εἶχον τὰς οἰκήσεις καὶ οἱ ἀρχαῖοι τῆς πόλεως οἶκοι. Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν οἱ γενάρχαι τῶν οἰκιστῶν τῶν Συρακουσῶν, οἵτινες συνωδᾶ πρὸς τὰ ἐπιζόμενα παρὰ τοῖς Δωριεῦσι κατέλαβον δι' ἀναδασμοῦ τὴν κατακτηθεῖσαν γῆν, καὶ ἐκ τῆς κτήσεως τῶν εἰς αὐτοὺς λαχόντων κλήρων ὠνομάσθησαν γαμόροι. Πλὴν δὲ τῶν ἀρχαίων τούτων πολιτῶν τῶν κατεχόντων τὴν ἀρχὴν ἠθροίσθη ἐν τῇ πόλει πλῆθος κατοίκων τῶν ἐργατικῶν τάξεων, οἵτινες ἠϋξήσαν ταχέως, διὰ δὲ τῆς σιτεμπορίας, τῆς ναυτιλίας, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς χειρωναξίας ἀνῆλθον εἰς εὐπορίαν. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ μέτοικοι. Τρίτην δὲ τάξιν ἀπετέλουν οἱ λεγόμενοι Κιλλικύριοι οἱ ὑπολειφθέντες ἐκ τῶν δουλωθέντων ἀρχαίων οἰκητόρων, οἵτινες ἐκαλλιέργουν ὡς δουλοπάροικοι τὰς γαίας τῶν γαμόρων, ἔχοντες θέσιν ἀνάλογον πρὸς τὴν τῶν εἰλώτων καὶ πενεστῶν.

Οἱ τὴν ἀρχὴν ἔχοντες οἶκοι ἐπέδειξαν καὶ ἐν Συρακούσαις μεγάλην δεξιότητα, ὡς καὶ ἐν τῇ μητροπόλει, πρὸς ἣν διетήρησαν πάντοτε σχέσεις οἰκειοτάτας. Συνήνωσαν τὴν παρὰ τὰς ἀκτὰς κειμένην νησιδα Ὀρτυγίαν διὰ χώματος μεγάλου μετὰ τῆς

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 669.

μεγάλῃς νήσου, καταλαβόντες οὕτως αὐτὴν καὶ ἀρξάμενοι τῆς ἰδρύσεως ἀρχῆς νησιωτικῆς. Πράγματι οὐ μόνον τὴν πλησιόχωρον ἀκτὴν προσέλαβον εἰς ἐγκατοίκησιν, ἀλλ' ἐξαπέστειλαν καὶ ἀποικίας πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις, τὸ μὲν ἐβδομηκοστὸν ἔτος ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς πόλεως, 664 π. Χ. (Ὀλυμπ. 29,1) οἰκίσαντες τὰς Ἀκρας ¹, μετὰ δὲ εἴκοσιν ἔτη τὰς Κασμένας καὶ ἔπειτα τῷ 599 π. Χ. (Ὀλυμπ. 45, 2) τὴν Καμάριναν. Οὕτω περιέβαλον τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν χώραν δι' ὀχυρῶν πολισμάτων, ἔγειναν κύριοι τῆς νοτιοανατολικῆς γωνίας τῆς Σικελίας καὶ ἀπέκτησαν ὀρμητήρια κείμενα ἐπικαίρως πρὸς εὐρυτέρας ἐπιχειρήσεις. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου εἰσώρμησαν, διαδίδοντες τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ καταλαμβάνοντες τὰ εὐφορα μέρη τῆς μεσογαίας. Οὕτω λέγονται κτίσαντες ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Σικελίας τὴν ὑψηλὴν καὶ πολυπίδακα Ἑνναν περὶ τοὺς αὐτοὺς καὶ τὰς Ἀκρας χρόνους ². Αἱ δὲ πολλαὶ ἐκεῖναι ἀποικίαι ἐχρησίμευσον συγχρόνως καὶ πρὸς σκορπισμὸν τοῦ πολυταράχου ἀστικοῦ πλήθους καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος.

Ἀλλ' ὅμως τὰ συρακούσια γένη παρὰ πᾶσαν αὐτῶν τὴν σύνεσιν καὶ δραστηριότητα δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προαγάγῳσιν εἰς μακρὸν οὔτε τὸ ἐσωτερικὸν οὔτε τὸ ἐξωτερικὸν αὐτῶν πρόγραμμα. Καὶ δὴ κατὰ τὰ νότια παράλια, ἔνθα ἡ προχώρησις αὐτῶν ἔμελλε νὰ γάγῃ ἀναγκαίως εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν Γέλαν, ἀπέβαλον τὰς κτήσεις αὐτῶν, κυριευθεῖσας παρὰ τοῦ Ἱπποκράτους, ὅστις μετὰ τὴν παρὰ τὸν Ἑλωρον μάχην προεχώρησε νικηφόρος μέχρι τῶν πλησιεστάτων τῆς πόλεως περιχώρων. Ἡ δ' ἐν πολέμῳ ἀτυχία ἐκλόνησε τὸ ἀξίωμα τῶν ἀριστοκρατικῶν, ὥς τοῦτο εἶχε συμβῆναι καὶ εἰς τοὺς Βακχιάδας τῆς Κορίνθου ³. Αἱ δύο κατώτεραι τάξεις συνηνώθησαν πρὸς ἀνύψωσιν κοινὴν· οἱ δ' εὐπατρίδαι ἐξεδιώχθη-

¹ Θουκυλίδου IV, 5. Πρὸς Schnbring Akra — Palazzolo ἐν τοῖς Jahrbücher für klassische Philologie. Supplement. Τόμ. IV, σ. 661.

² Στέφανος Βυζάντιος ἐν λ. Ἑννα.

³ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 403.

σαν καὶ ἔφυγον εἰς τὴν Γέλαν, ὅπως εὕρωσιν ὑποστήριξιν παρὰ τοῖς τυράννοις τῶν Γελῶν, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ μάλιστα συντελέσαντες εἰς τὴν κατάλυσιν αὐτῶν¹. Συνέβησαν δὲ ταῦτα ὅτε ὁ Γέλων ἐτυράννει τῆς Γέλας ἕκτον ἤδη ἔτος².

Ὁ Γέλων ἔγνω νὰ ἐπωφεληθῇ θαυμασίως τὴν παρουσιασθεῖσαν εὐκαιρίαν. Ἐπέστρεψε μετὰ τῶν ἐξορίστων, πρὶν ἢ ἀκόμη ἀποκατασταθῇ νέον πολίτευμα ἐν τῇ στασιαζούσῃ πόλει. Οἱ δὲ πολῖται ἀνέθηκαν τὰς τύχας τῆς πόλεως εἰς αὐτὸν, καὶ ὁ Γέλων ἦτο πλήρης χαρᾶς ἐπὶ τῇ ταχείᾳ καὶ τελείᾳ ἐπιτεύξει τοῦ κυριωτάτου αὐτοῦ πολιτικοῦ σκοποῦ, ἅτε ἀναδειχθεὶς παρὰ πασῶν τῶν τάξεων τῆς εἰς φατρίας διεσπασμένης πόλεως ἐκουσίως διαλλακτῆς τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων. Παρέδωκε δὲ πάραυτα εἰς τὸν ἀδελφὸν Ἰέρωνα τὴν διοίκησιν τῆς Γέλας, ἐγκαθιδρύθη δὲ αὐτὸς ἐν Συρακούσαις, καὶ ἕκτοτε χρονολογεῖται διὰ τε ταύτην τὴν πόλιν καὶ τὴν ὅλην νῆσον ἡ ἀρχὴ νέου βίου.

Πρώτῃ δὲ φροντίς τοῦ Γέλωνος ὑπῆρξεν ἡ ἀνάδειξις τῶν Συρακουσῶν μεγάλης πρωτευούσης καὶ λαμπρᾶς ἡγεμονικῆς καθέδρας, ὅπως λησμονηθῇ μὲν τὸ παρελθόν, καταστῇ δὲ ἀδύνατος ἡ ἐπ' αὐτοῦ. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον μετώπισεν ἅπαντας τοὺς Καμαριναίους εἰς τὰς Συρακούσας ὡς καὶ μέγα μέρος τῶν οἰκητόρων τῆς Γέλας. Καὶ ἐκ τῶν ἀνατολικῶν δὲ παραλίῳν παρέλαβε κατοίκους τῆς νέας πρωτευούσης. Ἐν αὐτοῖς ἔκειντο παρὰ τὸν ὠραῖον ὄρμον ἀμέσως πλησίον τῶν Συρακουσῶν τὰ Μέγαρα³, ἡ μητρόπολις τοῦ Σελινούντος· ἡ πόλις αὕτη συγκεχωσμένη

¹ Ἡροδότου VII, 155.

² Περὶ τῆς χρονολογίας τῶν Δεινομενιδῶν ἴδε Ἀριστοτέλους Πολιτ. ἐκδ. Bekker] σ. 1315 β, 34 (230, 14). Ὁ Γέλων ἀπέθανε τὸ ἕκτον ἔτος τῆς τυραννίδος. Ὁ δὲ Ἰέρων ἐτυράννησε ὀκτὰ ἔτη καὶ ἀπέθανε τῷ 468 - 467 π. Χ. (Ὁλυμπ. 78 2). Κατὰ ταῦτα ὁ Γέλων ἤρchiσε τυραννῶν ἐν Συρακούσαις τῷ 484 - 483 π. Χ. (Ὁλυμπ. 71, 2), προϋπάρχας τύραννος τῆς Γέλας τῷ 492 - 491 π. Χ. (Ὁλυμπ. 72 4). [Ἴδε καὶ Plass Die Tyrannis. Ἐν Λειψία. 1859 Τόμ. Α' σ. 295. Holm Geschichte Siciliens im Alterthume. Τόμ. Α' σ. 202 κ. ἑ.].

³ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 670.

μεταξὺ τῶν Λεοντίνων καὶ τῶν Συρακουσίων, δὲν εἶχε κοτορθώσει νάξιωθῇ αὐτόχρομα εὐημερίας. Πῶς λοιπὸν ἡδύνατο νάντιστῇ τῶρα εἰς τὸν ἰσχυρὸν γείτονα; Καὶ ὅμως οἱ εὐπατρίδαι τῆς πόλεως ἀπεφάσισαν νὰ ὑπεραμυνθῶσι τῆς αὐτονομίας αὐτῆς καὶ ἀποκρούσωσι πάσῃ δυνάμει τὴν προσάρτησιν εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἀρχὴν τοῦ τυράννου. Ὁ δὲ Γέλων μόνον διὰ πολιορκίας κατῴρ-
θωσε νὰ τύχῃ τοῦ σκοπούμενου.

Αἱ Συράκουσαι ἠϋξήθησαν εἰς τὸ διπλοῦν καὶ ὑπερέκεινα. Καὶ δὴ μετὰ τὴν ἥδῃ πρὸ μακροῦ ἐπελθοῦσαν ἐπέκτασιν τῆς πόλεως ἀπὸ τῆς Ὀρτυγίας εἰς τὴν ἡπειρον πέραν τοῦ ἰσμοῦ ἐπλή-
σθη οἰκιῶν, καὶ ὠχυρώθη τῶρα τὸ μέγα ὀροπέδιον αὐτῆς τὸ ἀπὸ τοῦ ἰσμοῦ μέχρι τῆς πρὸς βορρᾶν θαλάσσης, ἡ καλουμένη Ἀχρα-
δίνη¹, καὶ ἐν τοῖς μεσογείοις πλησίον τῆς Ἀχραδίνης ἐκτίσθη ἡ συνοικία Τύχη, ἀπέχουσα τῆς νησιῶδος ὁδὸν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας μέχρι δύο ὥρων. Τὰ τεράστια δὲ ταῦτα ἔργα ἀπησχόλησαν πάσας τὰς ἐργατικὰς χεῖρας καὶ παρέσχον εἰς τοὺς χειρῶνακτας ἀφθονώ-
τατα κέρδη. Ἡ προσοχὴ ἀπεσπάσθη ἀπὸ πάντων τῶν πολιτικῶν ζητημάτων. Συγχρόνως δ' οἱ οἰκήτορες τῆς πόλεως διεσκεδάσθη-
σαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀπέβη ἀδύνατος ἡ ἀνανέωσις τῶν ἀρχαίων στάσεων, οἷονεῖ κτισθείσης νέας πόλεως. Οὕτω δὲ ὁ Γέλων κατῴρ-
θωσεν, ἵνα ἐν μέσῳ τοῦ πανταχόθεν συρρέοντος πολυανθρώπου πλήθους, ἐν μέσῳ τῶν μεγάλων κτιρίων καὶ κατασκευασμάτων γείνη ἀπαραίτητος, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦτο ὁ συνέχων καὶ ἐνοποιῶν τὸ ἔλιν.

Δὲν εἶχε δὲ ὁ Γέλων τὸ πρόγραμμα συνήθους τυράννου, ἀλλ' ἐγίνωσκε νὰ συνδυάζῃ κατὰ τρόπον παράδοξον τὰς ἀρχὰς τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῆς δημοκρατίας. Ἐν Μεγάρῳ οἱ κατ' αὐτοῦ λα-
βόντες τὰ ὅπλα καὶ διὰ τοῦτο τρέμοντες τὴν ἐκδίκησιν αὐτοῦ ὑπῆρξαν οἱ εὐπατρίδαι. Καὶ ὅμως οὗτοι χωρὶς νὰ πάθωσιν ὅ τι δῆποτε μετῴκισθησαν εἰς τὴν νέαν πρωτεύουσάν· ἀλλ' ὁ δῆμος,

¹ [Συνήθως ἐν τοῖς χειρογράφοις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων τονίζεται Ἀχραδίνη ἢ ἄλλ' ὁ Lobbeck Path. σ. 218 ὑπέδειξε τὸν ὀρθότερον τονισμόν Ἀχραδίνη].

εἰς ὃν συμπεριλαμβάνοντο καὶ Σικελοὶ καὶ ἄνδρες καταγωγῆς φοινικίης, ἐξηνδραποδίσθησαν εἰς τὴν ξένην. Τὸ αὐτὸ δὲ συνέβη καὶ εἰς πόλεις χαλκιδικάς ¹. Ὁ Γέλων ἤθελε πόλιν μεγάλην, ἀλλ' ἄνευ ὄχλου θητικοῦ ἤθελεν οἰκήτορας ὅσον τὸ δυνατόν ἀποτελούνους ἐκ πολλῶν μεμορφωμένων καὶ εὐπόρων πολιτῶν, ἐν οἷς νὰ εἴνε δυνατὴ ἡ σύγκρασις τῶν χωριστῶν συμφερόντων διαφόρων τάξεων καὶ πόλεων, ἀλλὰ καὶ τῶν διαφορῶν τοῦ δωρικοῦ καὶ ἰωνικοῦ χαρακτῆρος. Διὰ ταῦτα τὰς Συρακούσας δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν τὴν πρώτην ἐλληνικὴν μεγάλην πόλιν, καθ' ὅσον ἐν αὐτῇ ἰθαγενεῖς καὶ ξένοι ἐτύγγανον ἴσων δικαιωμάτων καὶ τιμῶν.

Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἔθος τῶν ἀριστοκρατικῶν κυβερνήσεων προέτρεπεν ὁ Γέλων τοὺς πολίτας πρὸς τὴν γεωργίαν καὶ ἐπετῆρει τοὺς ἀγροὺς, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ἐπέτρεπε τὴν ἀδέσμευτον ἀνάπτυξιν τῶν δυνάμεων τοῦ δήμου καὶ ἤγεν εἰς τὴν εὐημερίαν διὰ τῆς γενναίας προστασίας τῆς ναυπηγίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Καὶ ἐναυπηγοῦντο μὲν πλείσται ὅσαι τριήρεις, ἤσκούντο δὲ αἱ πολῖται περὶ τὰ ὅπλα, ὁ δὲ ὄλος δῆμος ἐθεωρεῖτο ὡς κύριος τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς. Διὰ τοῦτο ἐδήλωσεν, ὅτε εὕρίσκετο ἐπὶ τοῦ κολοφῶνος τῆς δυνάμεως, ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ ἐπιτρέψῃ αὐτὴν εἰς τὸν δῆμον, βέβαιος ὢν, ὅτι ὁ δῆμος δὲν ἔμελλε νὰ διστάσῃ νὰ προσαγορεύσῃ αὐτὸν σωτῆρα, εὐεργέτην καὶ βασιλέα, ἐπειδὴ ἡ εὐτυχία καὶ ἀσφάλεια τῆς νέας πόλεως ἐξ αὐτοῦ ἐξηρτῶντο ².

Τὸ δὲ βλέμμ' αὐτοῦ ἐξικνεῖτο πολὺ πέραν τοῦ περιδόλου τῶν Συρακουσῶν καὶ αὐτῶν δὲ τῶν ἀκτῶν τῆς Σικελίας. Ἐγίνωσκε τὰ κατὰ τὴν ἀντιπέραν Ἑλλάδα, τὴν ἐν αὐτῇ διάσπασιν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ἡ εὐκαιρία ἐφαίνετο κατάλληλος, ὅπως παράσχω εἰς τοὺς Σικελιώτας δύναμιν ἐν ταῖς μητροπόλεσι καὶ ἀποδείξῃ διὰ λαμπροῦ τρόπου δίκαιον τὸ αἶσθημα τῆς

¹ Ἡροδότου VII, 156 κ. ἑ.

² Περὶ τῆς κατ' ἐπίφασιν καθυποτάξεως ταύτης τοῦ Γελωνος εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ δήμου ἴδε Διοδώρου Σικελιώτου XI, 25. Plass [Die Tyrannis Τόμ. Α'] σ. 294.

ὑπερφηανείας, μεθ' οὗ αἱ ἀνθοῦσαι ἀποικίδες ἀπέβλεπον πρὸς τὴν ἀρχαιοτέραν Ἑλλάδα. Πράγματι καθ' ὃν χρόνον αἱ μητροπόλεις μόλις τότε ἤρχιζον ναυπηγοῦσαι στόλους, αἱ δὲ ἡπειρωτικαὶ αὐτῶν στρατιαὶ περιωρίζοντο εἰς τοὺς ἐνόπλους ἐκάστης ἰδίου πόλεως, ἔπασχον δὲ μεγάλην στέρξιν ἱππέων καὶ ψιλῶν στρατιωτῶν, καὶ οἱ χρηματικοὶ δὲ αὐτῶν πόροι ἦσαν ἀνεπαρκεῖς καὶ ὡς πρὸς τὴν σιταγωγίαν δ' ἐξηρτῶντο ἀπὸ ξένων χωρῶν, ὁ Γέλων εἶχε στρατιωτικὰς δυνάμεις τελείως καὶ καλῶς ἡσχημένας, ἐτοιμοπόλεμον πεζικὴν στρατιάν εἰκοσακισχιλίων πολιτῶν καὶ μισθοφόρων, πρὸς τούτοις δὲ σφενδονήτας, τοξότας, ἱππεῖς θωρακοφόρους καὶ ἐλαφροὺς. Αἱ τριήρεις αὐτοῦ λέγονται ἀνερχόμεναι εἰς διακοσίας. Πρὸς τούτοις δὲ εἶχε ταμεῖον πλούσιον καὶ σιτοβολῶνας πληρουμένους ἐκ τῶν περισσευμάτων τῆς ἐν τῇ νήσῳ συγκομιδῆς. Προφανῶς δὲ ἀπὸ τῶν γειτόνων Καρχηδονίων εἶχε διδαχθῆ τὴν ἰδρυσιν μεγάλης ἀρχῆς, ἥς οὐδ' ἔννοιαν ἂν εἶχον οἱ ἐν ταῖς μητροπόλεσιν. Εἶχε πέραν τε τῆς θαλάσσης καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ νήσῳ πρὸ ἑαυτοῦ τὸν ἐθνικὸν ἐχθρὸν, καὶ ἠναγκάζετο ὡς ἐκ τούτου νὰ ἔχῃ καλῶς ὠργανωμένην καὶ πάντοτε ἐτοιμοπόλεμον στρατιάν· μόνος δὲ αὐτοῦ σκοπὸς ἦτο, ὡς εἰκὸς, ἡ διὰ τῆς βοηθείας αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ κυριαρχίαν συνένωσις συμπάσης τῆς νήσου καὶ ἡ τελείωσις τοῦ ἀσυντελέστου ἔργου τῆς δι' Ἑλλήνων ἀποίκων καταλήψεως τῆς ὅλης Σικελίας.

Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν εἶχεν ἤδη ἐπιληφθῆ διαπραγματεύσεων πρὸς τὰς μητροπόλεις, καὶ ἰδίως εἶχε πειραθῆ νὰ προσελκύσῃ τὴν Σπάρτην, ὅπως βοηθήσῃ αὐτὸν εἰς καθυπόταξιν τῶν δυσμικῶν τῆς νήσου. Καὶ οἱ Σπαρτιάται δὲ αὐτοὶ δὲν εἶχον μείνει ἀμέτοχοι ὁμοίων σχεδίων. Καὶ δὴ πρό τινων ἐτῶν ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως Κλεομένους Δωριεὺς¹ εἶχεν ἤδη ἀγωνισθῆ ἐν Σικελίᾳ πρὸς Φοίνικας καὶ Ἑλύμους καὶ εἶχε πέσει μαχόμενος. Ὁ Γέλων λοιπὸν παρέστησεν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ὅτι ὠφείλον νὰ ἐκδικήσωσι τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείδου καὶ ἐπανορθώσωσι τὰς

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 357.

ἀτυχίας τοῦ ρίψοκινδύνου ἐκείνου καὶ ἀκάρπου τολμήματος διὰ στρατείας καλῶς παρεσκευασμένης καὶ ἐπιχειρουμένης κοινῇ μετ' αὐτοῦ. Συγχρόνως δ' ἐπέδειξεν ὁποίας ὠφελείας ἐμελλε νὰ ἐπιφέρῃ εἰς τὴν ἐντεῦθεν Ἑλλάδα ἢ ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων ἀπόσπασις ἀπάντων τῶν λιμένων τῆς πολυσίτου νήσου, ἀνοιγομένων εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἐμπορικὰ πλοῖα. Κατὰ ταῦτα ἐμελέτα νὰ καταστήσῃ τὴν Σικελίαν κέντρον τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ἀναδείξῃ τὸν βασιλέα τῶν Συρακουσῶν ἀρχιστράτηγον τῶν ἑλληνικῶν στρατιῶν.

Ἄλλ' ἡ Σπάρτη δὲν ᾔθελε, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἠδύνατο τότε νὰ συμμετάσχη τῶν σχεδίων αὐτοῦ ἐκείνων. Ἄλλὰ κατανοεῖ πᾶς τις τὴν ἀγερωχίαν τοῦ Γέλωνος, ὅτε μετὰ τινα ἔτη ἔπλευσαν πρὸς αὐτὸν ἐκ τοῦ ἰσθμοῦ¹ οἱ πρέσβεις, ὅπως ἐπικαλεσθῶσι τὴν βοήθειαν αὐτοῦ καὶ συμμαχίαν ἐναντίον τοῦ Ξέρξου. Ἐθεώρει τὴν πόλιν αὐτοῦ ὡς τὴν μόνην μεγάλην δύναμιν τὴν ἰδρυθεῖσαν δι' ἰθαγενῶν στοιχείων καὶ δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ· ἐπίστευε δὲ, ὅτι αἱ πολιτεῖαι τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος ἔνεκα τῶν μικροτέρων αὐτῶν πόρων καὶ τῆς ἐλλείψεως ἐνιαίας διοικήσεως ἦσαν ὅλως ἀνίκανοι νάντιστῶσιν εἰς τοὺς Πέρσας, καὶ ἐνόμιζε περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι ὑφίστατο ἀπαραίτητος αὐτοῦ ἀνάγκη κατὰ τὸν ἐπικείμενον ἐθνικὸν πόλεμον. Τὴν δὲ στεν.χωρίαν τῶν Ἑλλήνων ἐμελέτα νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παρὰ τῶν πόλεων τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος ἀποδοχῆς τῶν εὐλόγων αὐτοῦ ἀξιώσεων περὶ πρωτείων. Διὸ ἀπήτησε τὴν ἐν περιπτώσει βοθηείας αὐτοῦ κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν ἡγεμονίαν τοῦ κοινοῦ πολέμου. Ὅτε λοιπὸν ὁ πρέσβυς τῆς Σπάρτης ἀπέκρουσε μετ' ἀγανακτήσεως τὴν σκέψιν, ὅτι οἱ βασιλεῖς αὐτοῦ ὤφειλον νὰ παραδώσωσι τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἑλλήνων εἰς βασιλέα ξένον, κατὰ μικρὸν μόνον ὑπεχώρησεν ὁ Γέλων, ἀφείς εἰς τὸν πρέσβυν τὴν αἵρεσιν, ἃν οἱ Σπαρτιάται ᾔθελον νάφῃσιν εἰς αὐτὸν τὴν ἡγεμονίαν κατὰ γῆν ἢ κατὰ θάλασσαν. Ἡ δὲ πρότασις αὕτη ἢ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας ἀπευθυνομένη εἰς οὐδὲν

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 367.

ἄλλο ἀνεφέρετο ἢ εἰς τὴν παραίτησιν ἀπὸ τῆς ἡγεσίας τοῦ στόλου¹ καὶ διὰ ταῦτα ἔλαβε τὸν λόγον τότε ὁ πρέσβυς τῶν Ἀθηναίων ἐν ὀνόματι τῆς ἰδίας πόλεως, ἥς τὸ ἀναβλαστάνον μεγαλείον οὐδ' αὐτὸς ὁ Γέλων εἶχε διαγνώσει ἐπαξίως. Κατὰ τὴν γενομένην εἰς αὐτὸν ἀντίρρησην οἱ Ἀθηναῖοι οἱ οὐδέποτε μεταστάντες ἀπὸ τῶν ἐδρῶν αὐτῶν δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ παραχωρήσωσι τὰ πρωτεῖα εἰς πόλεις νεωτέρας καὶ Ἑλλήνας μετανάστας. Δὲν ἐζήτουν στρατηγούς, ἀλλὰ στρατιάς. Ἐνεκα δὲ τῆς φανερᾶς ταύτης ἀντιθέσεως οὐδεμία διαλλαγή ἦτο δυνατὴ, καὶ μετὰ σφοδρὰν λογομαχίαν ὁ Γέλων ἀπεχωρίσθη ἀπὸ τῶν πρέσβεων, καταγελῶν τῆς μωρίας αὐτῶν κατὰ τὸν τρόπον τῶν Σικελιωτῶν καὶ εἰπὼν εἰς αὐτοὺς νὰ ἐπιστρέψωσιν οἴκαδε καὶ εἰπωσιν εἰς τοὺς συμπολίτας, ὅτι ὁ ἐνιαυτὸς αὐτῶν στερεῖται ἔαρος, ἥτοι ὅτι αὐτοὶ ἀφῆρεσαν ἀφ' ἑαυτῶν τὸ ἄριστον μέρος τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων¹.

Ταῦτα διηγεῖται περὶ τῆς πρεσβείας ἡ ἐλληνικὴ παράδοσις, οἷαν ἀνακοινώνει αὐτὴν εἰς ἡμᾶς ὁ Ἡρόδοτος. Ἀλλ' ἐν Σικελίᾳ δὲν ἤθελον νὰποδεχθῶσιν, ὅτι αἱ διαπραγματεύσεις ἐναυάγησαν ἔνεκα τῆς περὶ τῆς ἀρχιστρατηγίας φιλοτιμίας· ἔλεγον δὲ, ὅτι ὁ Γέλων θὰ ἦτο πρόθυμος νὰ παράσχη ἐνεργὸν βοήθειαν ὡς σύμμαχος καὶ ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, ἐκωλύθη δὲ μόνον ἀπὸ τῆς ἀποστολῆς τοιαύτης ὑπὸ πολέμου ἐν αὐτῇ τῇ Σικελίᾳ. Πράγματι δὲ ἤδη δύο ἔτη πρὸ τῆς στρατείας τοῦ Ξέρξου ἐπέκειτο σικελικὸς πόλεμος κινδυνωδέστατος· ὁ λόγος δὲ οὗτος ἀρκεῖ ἀληθῶς νὰ καταστήσῃ ἀπίθανον τὴν μαρτυρίαν, ὅτι ἡγεμῶν ἔχων τὴν σύνεσιν τοῦ Γέλωνος ἠδύνατο νὰ σκεφθῇ ποτε σοβαρῶς περὶ συμμετοχῆς εἰς πόλεμον ἐν τῷ Αἰγαίῳ καὶ δὴ μετὰ δυνάμεων οὕτω μεγάλων, ὥστε νὰ στηρίξῃ ἐπ' αὐτῶν τὰς περὶ ἡγεμονίας ἀξιώσεις.

¹ Τὴν παραβολὴν τῆς νεότητος πρὸς τὸ ἔαρ, ἥς ἐποιήσατο χρῆσιν ὁ Ἡρόδοτος (VII, 162), μετεχειρίσθη κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (Ῥητορ. I, 7 III, 10) ὁ Περικλῆς ἐν τῷ πιθανῶς περὶ τὰ τέλη τοῦ πρὸς τοὺς Σαμίους πολέμου (440-439 π. Χ) ἐκφωνηθέντι ἐπιταφίῳ λόγῳ. "Ide Kirchhoff Entstehungszeit des Herodotischen Geschichtswerks S. 19.

Ἄλλ' ὅλως ξένος πρὸς τὰ ἑλληνικά πράγματα δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ. Ὡς εἰκὸς, εἶχεν ἱκανὴν γνῶσιν τῶν κατ' αὐτά, ὅπως δυνηθῇ νὰ διαθέσῃ τὰ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας ἐν καιρῷ κατὰ τὴν πορείαν αὐτῶν. Πράγματι, ἂν ὑπετίθετο, ὅτι αἱ ἑλληνίδες πόλεις ἐνίκωντο ταχέως, τοῦθ' ὅπερ πάντως ἐπίστευεν, ἀπαραιτήτως οἱ Πέρσαι, οἵτινες εἶχον ἤδη ἐρευνήσῃ διὰ κατασκόπων τὸ σικελικὸν πέλαγος, ¹ ἔμελλον νὰ μὴ ἀρκεσθῶσιν εἰς τὴν καθυπόταξιν τῶν ἑλληνικῶν μητροπόλεων δὲν ἠδύναντο νὰ εὕρωσι πρὸς δούλωσιν τῆς Σικελίας εὐκαιρίαν καταλληλοτέραν τοῦ ἤδη ἀρξάμενου πολέμου πρὸς τὴν Καρχηδόνα, καὶ διὰ τοῦτο ὤφειλεν ὁ Γέλων διὰ παντὸς τρόπου νὰ παρακωλύσῃ ἐγκαίρως τὴν σύμπραξιν τῶν δύο ἀσπόνδων ἐχθρῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Πρὸς τοῦτο ἔστειλεν ἓνα τῶν πιστοτάτων θεραπόντων, Κάδμον τὸν υἱὸν τοῦ Σκύθου ², μετὰ τριῶν νηῶν καὶ πλουσίων δώρων εἰς τοὺς Δελφοὺς, ὅπως ἐκεῖ ἐπὶ ἐδάφους οὐδετέρου ἐπιτηρῇ τὴν πορείαν τῶν γεγονότων. Ἐλαβε δ' ὁ Κάδμος τὴν ὁδηγίαν, ὅπως ἐν περιπτώσει νίκης τῶν βαρβάρων παράσχη εἰς τὸν μέγαν βασιλέα ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι γῆν καὶ ὕδωρ παρὰ τοῦ Γέλωνος καὶ προλάβῃ οὕτω πᾶσαν κατὰ τῆς Σικελίας ἐπιθέσιν τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν. Ἦτο δὲ ὁ Κάδμος εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐπιτήδειος πρὸς τοιαύτην πρε-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 287.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 268. Περὶ δὲ τοῦ Κάδμου παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Lorenz (Ericharmos σ. 62) καὶ Holm (Geschichte Siciliens Τόμ. Α' σ. 511) φρονῶ, ὅτι ὁ Κάδμος οὗτος ὑπῆρξεν ὁ υἱὸς τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου Σκύθου, ὅστις, ἐξωσθεὶς ἐκ τῆς Ζάγκλης, ἀπέθανεν ἐν τῇ ἀλλῇ τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ὀλίγα δ' ἔτη (οὐ πολλῷ ὕστερον κατὰ *Θουκυδίδην* VI, 4) μετὰ τὴν ἐξοσιν τοῦ Σκύθου ὁ Ἀναξίλαος, ὅστις ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν ἐνισχυθῇ ἐπαρκῶς ἐν Ῥηγίῳ, κατέλαβε τὴν πόλιν Ζάγκλην καὶ ἐκάλεσεν αὐτὴν Μεσσήνην πρὸς τιμὴν τῆς Ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος. Τότε δ' ἐπίστρεψεν ὁ Κάδμος καὶ διετηρήθη ἐν τῇ πόλει συμμαχῶν μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ ἐναπομεινάντων Σαμίων. Ὁ δὲ *Ἡρόδοτος* (VII, 164) δὲν διαστέλλει μὲν ἀκριβῶς τὰς δύο ἐν τῇ πόλει ἐπελθούσας μεταβολὰς, ἀλλ' ὑποδεικνύει τάληθώς γεγνημένα, λέγων περὶ τοῦ Κάδμου [ἐνθα μετὰ Σαμίων ἐσχε τε καὶ κατοίκησε πόλιν Ζάγκλην τὴν ἐς Μεσσήνην μεταβαλόντων τὸ ὄνομα]. Πρὸλ. Stein ἐν ταῖς σημειώσεσιν εἰς τὸ εἰρημένον χωρίον τοῦ Ἡροδοτοῦ. Siefert Zankle-Messana σ. 15 κ. ἑ. Οἱ χρόνοι τῆς τυραννίδος τοῦ Ἀναξίλαου καθορίζονται ὑπὸ τῶν νομισμάτων. Πρὸλ. Catalogue of ancient coins of the British Museum Τόμ. Α' σ. 373.

σβαίαν, ἅτε αὐτὸς τυραννήσας ἐν Κῶ ὑπὸ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν καὶ τυγχάνων ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ μεγάλου βασιλέως μεγάλων τιμῶν καθ' ἃ καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Αὐτοῦ δὲ τοῦ Γέλωνος ἡ δρᾶσις ἀπησχολήθη ὅλως ὑπὸ τῶν ἐν Σικελίᾳ περιπλοκῶν, ὧν ἀφετηρία ὑπῆρξεν ὁ Ἀκράγας.

Ὁ Ἀκράγας, κείμενος μεταξὺ Γέλας καὶ Σελινοῦντος, μία τῶν νεωτάτων ἐλληνικῶν ἀποικιῶν, εἶχε μετ' ἐκτάκτου ταχύτητος ὑπερευδοκιμήσει τὰς πλείστας τῶν ἐπὶ τῆς νήσου πόλεων ¹. Εἶχε δ' εὐθύς ἐξ ἀρχῆς κτισθῇ ὡς μεγάλη πόλις, μίαν ὥραν μακρὰν τῆς θαλάσσης ἐπὶ εὐρέος βραχῶδους ὀροπεδίου, ὅπερ, δεσποζόμενον ὀπισθεν ὑπὸ ὑψηλῶν ὀρέων, κρημνίζεται ὄρθιον πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ πρὸς τὰ πλάγια οὕτως, ὥστ' ἐν πολλοῖς μέρεσι δὲν εἶχεν ἀνάγκην τείχους. Ἡ βραχῶδης πόλις ἀνυψοῦτο ἀμφιθεατρικῶς πρὸς τὴν ἀκρόπολιν, ἐφ' ἧς, ἐχούσης ὕψος χιλίων διακοσίων ποδῶν, ἦσαν ἐκτισμένοι οἱ ναοὶ τῶν θεῶν. Ἡ δ' ἐπιστάσια τῶν δημοσίων κτιρίων ἀνετέθη εἰς τὸν Φάλαριν, πολίτην φιλόδοξον, ὅστις τὴν δύναμιν τὴν συνδεομένην πρὸς τὸ τοιοῦτον ἀξίωμα ² ἐπωφελήθη, ὅπως ἀναδειχθῇ τύραννος τῆς πόλεως εἰκοσι μόλις ἔτη μετὰ τὴν κτίσιν αὐτῆς. Βεβαίως δὲ ἡ τυραννὶς αὐτοῦ ὑπῆρξεν εὐεργετική, καθ' ὅσον συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν ἐν βραχεὶ χρόνῳ ἀνύψωσιν τῆς νέας πόλεως καὶ ἀνάδειξιν αὐτῆς ὀχυρᾶς καὶ μεγάλης. Ἀλλὰ κατὰ τᾶλλα ἡ τυραννὶς ὑπῆρξε κατὰ τὴν κοινὴν παράδοσιν, οἷα ἐκδηλοῦται ἐν τῇ διηγῇ περὶ τοῦ ταύρου τοῦ Φαλάριδος ³, βιαία καὶ μισητὴ οὕτως, ὥστε ἡ κατάλυσις αὐτοῦ περὶ τὸ 519 π. Χ. (Ὀλυμπ. 57,4 ⁴) ἀπεμνημονεύθη ὡς γεγονὸς εὐτυχές.

Ἐν τούτοις δὲ καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Φαλάριδος δὲν κατώρθωσαν οἱ Ἀκραγαντῖνοι νὰ τύχωσιν ἡσύχου ἀναπτύξεως

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 682.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 636.

³ Holm Geschichte Siciliens Τόμ. Α' σ. 150.

⁴ Τὴν χρονολογίαν ταύτην μαρτυρεῖ ὁ Ἅγιος Ἰερώνυμος.

τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν· αἱ δὲ μεγάλαι δυσχέρειαι αἱ συνδεόμεναι πρὸς τὴν διοίκησιν πλήθους διαφόρου προελεύσεως καὶ ταχέως αὐξήσαντος ἤγαγον τὴν πόλιν ὑπὸ διαφόρους τυράννους. Μεταξὺ τῶν εἰς τὸν Ἀκράγαντα μεταναστευσάντων πολιτῶν ἦσαν καὶ μέλη τοῦ οἴκου τῶν Ἑμμενιδῶν¹· εἰς τούτους δὲ ἀνήκε καὶ ὁ Τηλέμαχος, ὅστις εἶχεν ἤδη διακριθῆ κατὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Φαλάριδος². Μετὰ δὲ τὴν ἀνάρρησιν καὶ δύο ἄλλων τυράννων, τοῦ Ἀλκαμένους καὶ τοῦ Ἀλκάνδρου, διαδεχθέντων ἀλλήλους, ἴσχυσε καὶ πάλιν ὁ οἶκος τῶν Ἑμμενιδῶν. Καὶ δὴ ὁ Αἰνησιδῆμος, ἀναγκασθεὶς νὰ ὑποχωρήσῃ ἐν Γέλα εἰς τὸν ἀντίπαλον Γέλωνα, ἐπειράθη ἔπειτα νὰ ἄρξῃ χρόνον τινὰ τῶν Λεοντίνων, καὶ τέλος μετενάστευσεν εἰς τὸν Ἀκράγαντα, ἔνθα οἱ δύο αὐτοῦ υἱοὶ, ὁ Θήρων καὶ ὁ Ξενοκράτης, κατώρθωσαν νὰ ποκαταστήσωσι λαμπρῶς ἐν νέᾳ καθέδρᾳ τὴν δόξαν τοῦ οἴκου.

Ἡ τυραννὶς τῶν Ἑμμενιδῶν ἐν Ἀκράγαντι ἦτο ἀναλογωτάτη πρὸς τὴν τοῦ Γέλωνος κατὰ τε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς καὶ τὸν χαρακτήρα. Ὁ Θήρων ἦτο στρατηγὸς τῆς πόλεως καὶ κατώρθωσε νὰ προσεταιρισθῇ τὴν στρατιάν, ὑποτάξας οὕτω τῷ 489 π.Χ. (Ὀλυμ. 72,4) τὴν πόλιν καὶ δυνηθεὶς νὰ τυραννήσῃ ἐν αὐτῇ ἀδιαταράκτως ἐπὶ δεκαῆξ ἔτη, ἅτε ἄρχων μετὰ πραότητος καὶ συνέσεως τοιαύτης, ὥστε ἡ διὰ τῶν ὅπλων κτηθεῖσα ἀρχὴ δὲν ἐδάρυνε τοὺς πολίτας δίκην τυραννίδος. Ἀρίστη δὲ περὶ τούτου μαρτυρία εἶνε ἡ ἀγαθὴ μνήμη ἣν κατέλιπε καὶ μετὰ θάνατον. Καὶ συνεδέθη μὲν πρὸς τὸν ἰσχυρότερον ἑαυτοῦ γείτονα, τὸν Γέλωνα, διὰ κηδεστίας, τοὺς αὐτῷ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα Δαμαρέτην, δὲν ἐφρόντισε δὲ μόνον νὰ διακοσμήσῃ τὴν πόλιν ἣς ἤρχε διὰ πασῶν τῶν τεχνῶν τῆς εἰρήνης, ἀλλὰ καὶ προσεπάθησε πάσῃ δυνάμει κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Γέλωνος νὰ ἐπαυξήσῃ διὰ νέων κατακτήσεων τὴν χω-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 264.

² Σχόλια εἰς Πινδάρου Ὀλυμ. III, 68· Τηλεμάχου τοῦ καταλύσαντος τὸν Φαλάρिδα παῖς γίνεταί Ἑμμενίδης, οὗ Αἰνησιδάμοις, οὗ Θήρων καὶ Ξενοκράτης..

ραν αὐτῆς. Πέραν τῶν ὁρέων, ἐξ ὧν καταρρέουσι τὰ ὕδατα εἰς τὸν Ἀκράγαντα, ἔκειτο ἡ ἀποικία τῶν Ζαγκλαίων, ἡ Ἰμέρα¹, πρὸς ἣν λέγεται στρέψας ἤδη τὸν νοῦν ὁ Φάλαρις. Ἐτυράννει δὲ αὐτῆς Τήριλλος ὁ υἱὸς τοῦ Κρινίππου, ὅστις ἐδέσποζε τῶν Ἰώνων καὶ Δωριέων κατοίκων τῆς πόλεως ἐν αὐστηρᾷ πειθαρχίᾳ. Ὁ δὲ Θήρων, συμμαχήσας πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Τηρίλλου, ἐνίκησεν αὐτὸν καὶ ἐξεδίωξεν ἐκ τῆς πόλεως, ἦρχε δ' ἔκτοτε, ὡς ὁ Γέλων, ἐπὶ δύο ἀκτῶν τῆς νήσου. Ἀλλ' ὁ Τήριλλος δὲν ἦτο μόνος, συνεμάχει δὲ μετὰ τοῦ γαμβροῦ Ἀναξιλάου· μετῆλθε δὲ πάντας τοὺς δυνατοὺς τρόπους ἀντιστάσεως καὶ ἐστήριζε τὰς ἐλπίδας κυρίως ἐπὶ τοὺς Καρχηδονίους².

Ἐν Καρχηδόνι δὲ εἶχον ἰδρύσει οἱ Φοίνικες δύναμιν μεγάλην, οἷα δὲν εἶχεν ἀναδειχθῆ ἐν ταῖς μητροπόλεσιν αὐταῖς τῆς Φοινίκης, ἀρχὴν ἐκτεινομένην ἐν χώρᾳ ἀνεξαντλήτους ἐχούσῃ τοὺς πόρους μετὰ τὴν θαλάσσης καὶ ἐρήμου καὶ περιβαλλομένη ὑπὸ ζώνης ὀχυρῶν πολισμάτων. Ἐκεῖθεν δὲ ὡς ἐξ ὀρμητηρίου ἐπειρῶντο οἱ Καρχηδόνιοι νὰ συντηρήσωσιν ἐν τῇ δυτικῇ μεσογείῳ τὴν δύναμιν τῶν Φοινίκων μετὰ τὴν ἐξ ἀπάντων τῶν ἀνατολικῶν πελαγῶν ἐκδίωξιν αὐτῶν. Οἱ Φοίνικες ὡς Καρχηδόνιοι ἐξεδικήθησαν τοὺς Ἑλληνας διὰ τὰς ἀρχαιοτέρας ἡττας ἃς εἶχον ὑποστῆ παρ' αὐτῶν. Ἀπὸ τῆς Καρχηδόνας ἠδυνήθησαν νὰ θέσωσι φραγμοὺς εἰς τὰς μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἀπαρκαλύτους προόδους τῆς ἐλληνικῆς δυνάμεως. Καὶ ἐν μὲν τῇ Ἀφρικῇ ὑπερημύνθησαν τῶν ὁρίων τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ἐναντίον τῆς Κυρήνης καὶ τῆς Βάρκης, ἐν δὲ τῇ Σικελίᾳ συνετήρησαν τὰς ἑαυτῶν κτήσεις μαχόμενοι πρὸς τοὺς Σελινουντίους καὶ τοὺς Ἀκραγαντίνους. Πρόσκοποι δὲ τῆς λιβυκῆς ἐκείνης ἀρχῆς ἦσαν αἱ πρὸς τὰ νότια καὶ τὰ νοτιοδυτικὰ τῆς Σικελίας κείμεναι μικραὶ νῆσοι, αἵτινες ἦσαν λήμη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν οἰκούντων τὰς σικελιωτικὰς πόλεις καθ' ἃ ποτε ἡ Αἴγινα εἰς τοὺς Ἀθηναίους· κυρίως δ' ὀχληραὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας τῆς Σι-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 263.

² Ἡροδότου VII, 165.

κελίας ἦσαν ἡ Γαυλος, ἡ σημερινὴ Gozzo, καὶ ἡ Μελίτη, ἥτις ἔνεκα τῶν ἀπορρώγων ἀκτῶν καὶ τῶν εὐκόλως κλειομένων λιμένων ἦτο ἐπιθαλάσσιον φρούριον καὶ ναύσταθμος ἀπαράμιλλος.

Ὅσῳ δὲ μᾶλλον αἱ ἐν τῇ φοινικικῇ μητροπόλει διακατεῖχοντο ὑπὸ πολέμων ἐμφυλίων, τόσῳ μᾶλλον οἱ Καρχηδόνοι ἐβλεπον τὴν ἀνάγκην νὰ φροντίσωσι περὶ αὐξήσεως τῆς ἰδίας πόλεως ὡς δυνάμεως αὐθυπάρκτου καὶ οὐ μόνον νὰ ἐξασφαλίσωσι τὰ ἰδιά αὐτῶν ἐμπορικὰ συμφέροντα, ἀλλὰ καὶ ἀναλάβωσι τὴν ἡγεμονίαν τῶν λοιπῶν ὑπὸ τῶν μητροπόλεων ἐγκαταλειφθέντων ἐμπορίων καὶ κτισμάτων τῶν Φοινίκων. Κατὰ τὸν ἕκτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα παρουσιάζεται ἡ Καρχηδὼν ὡς δύναμις πολεμικὴ¹. Τοῦτο δὲ συνεπέφερε τὴν αἰφνιδίαν ἐπίσχεσιν τοῦ ἐν Σικελίᾳ ἐλληνικοῦ ἀποικισμοῦ, τὴν περὶ τὸ 580 π. X. (Ὀλυμπ. 50) ἐκ τοῦ Λιλυθαίου ἀπόκρουσιν τῶν Ῥοδίων καὶ τῶν Κνιδίων², τὴν ἐγγυτέραν προσπέλασιν τῶν Καρχηδονίων τοῦτο μὲν πρὸς τοὺς Ἑλύμους, τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς Τυρρηνοὺς, τὴν ὑπ' αὐτῶν κατάληψιν τῆς Σαρδόνος, τὴν ἐκ νέου ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων μετὰ τῶν Τυρρηνῶν ἀπὸ τῆς Κύρνου ἔξωσιν τῶν Φωκαέων, οἵτινες εἶχον μετὰ μεγίστης τόλμης εἰσελάσει εἰς τὸ τυρρηνικὸν πέλαγος, καὶ τὴν μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν νήσων τοῦ Αἰόλου³ ἐπιμονωτέραν αὐτῶν ἐγκαρτέρησιν ἐν τῇ δυτικῇ ἄκρᾳ τῆς Σικελίας καὶ ταῖς Αἰγούσαις νήσοις. Εἶχον δ' ἐν Σικελίᾳ τρία ὄχυρά χωρία, κατὰ μὲν τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τὴν Μοτύην, ἔχουσαν πολεμικὸν λιμένα ὄχυρον ἔνεκα τῶν παρακειμένων βραχωδῶν νήσων καὶ χρησιμεύοντα εἰς τὴν μετὰ τῆς Ἀφρικῆς ἐπικοινωνίαν, κατὰ δὲ τὰ βόρεια παράλια πρὸς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Σαρδόνος τὸν Πάνορμον, τὸν ἄριστον τῶν πολεμικῶν λιμένων τῆς Σικελίας, καὶ τὸν Σολόεντα. Διὰ τῆς Σικελίας λοιπὸν διῆκεν ἀπὸ τῶν βορειοανατολικῶν πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ ἐγκαρσίως ἡ γραμμὴ τῶν συνόρων ἡ χωρίζουσα τὰς

¹ Mommsen Römische Geschichte Τόμ. Α' [ἐκδ. ἡ' σ. 141].

² Διοδώρου Σικελιώτου V, 5.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 686.

ἐλληνικὰς κτήσεις καὶ τὴν ἐλληνικὴν κατὰ θάλασσαν ἀρχὴν ἀπὸ τῶν βαρβαρικῶν χωρῶν.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη κατάστασις τῶν πραγμάτων οὐδένα ἡδύνατο νὰ εὐαρεστήῃ. Οἱ μὲν Καρχηδόνιοι ἡσθάνοντο ἑαυτοὺς ἀπανταχοῦ περιστελλομένους, ἀπειλουμένους καὶ ἐκκλειομένους ἀπὸ τῶν ἀξιολογωτάτων κατὰ θάλασσαν ὁδῶν, ἰδίως δὲ ἀπὸ τοῦ σικελικοῦ πορθμοῦ. Ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ ἀκμὴ τῶν ροδιακῶν πόλεων εἶχεν ἀπὸ μακροῦ ἤδη πληρώσει αὐτοὺς δυσπιστίας καὶ ἀντιζηλίας. Ὅτε δὲ τέλος αἱ Συράκουσαι ἀνεδείχθησαν μέγας πολεμικὸς λιμὴν, αἱ δὲ δύο ἰσχυραὶ δυναστεῖαι τῶν Συρακουσῶν καὶ τοῦ Ἀκράγαντος συνεμάχουν ὁσημέραι οἰκειότερον πρὸς ἀλλήλας χάριν ἀποτελέσεως κοινῆς πολεμικῆς δυνάμεως, τότε οὐδεμία ἡδύνατο νὰ ὑπάρχῃ ἀμφισβόλια περὶ τοῦ σκοποῦ τούτων τῶν παρασκευῶν. Προεπῆλθον δ' αἱ περιπλοκαὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐνισχύσασαι καὶ καταστήσασαι φανερώτερον τὸν ἀρχαῖον ἀνταγωνισμὸν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Φοινίκων. Μὴ δὲν ἦσαν τὰ πλοῖα τῆς Τύρου καὶ τῆς Σιδόνης τὰ νικήσαντά ποτε τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἰωνίας; Εἰς τὰς αὐτάς δὲ φοινικικὰς δυνάμεις ἐστηρίζοντο καὶ κατὰ τὴν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος ἐπίθεσιν κυρίως αἱ περὶ νίκης προσδοκίαι τῶν Περσῶν, καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Σιδόνης καὶ τῆς Τύρου ἦσαν οἱ πρῶτοι τῶν ὑπηκόων τοῦ Εἰρέξου¹. Καὶ δὴ αὐτὸς ἤδη ὁ Δαρεῖος συμπεριελάμβανεν εἰς τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος σχέδια καὶ τὰς ἐν τῇ Δύσει ἀποικίδας τῶν Ἑλλήνων. Πῶς δὲ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ μελήσωσιν οἱ Πέρσαι νὰ καταστήσωσι συμμέτοχα τῶν σχεδίων τούτων καὶ τὰ κτίσματα τῶν Φοινίκων, ἀφ' οὗ ἤδη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Καμβύσου εἶχον σκεφθῇ νὰ προσλάβωσιν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ περσικοῦ βασιλείου τὰς δυνάμεις τῆς Καρχηδόνης, καὶ πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ μὴ φροντίσωσιν αὐτοὶ οἱ Φοίνικες τῶν τ' ἐν τῇ Φοινίᾳ μητροπόλεων καὶ τῶν ἀποικιῶν, ὅπως ἐπωφεληθῶσι πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον τὰς περιστάσεις χάριν τῆς ἐν τῇ Δύσει καὶ τῇ Ἀνατολῇ καταπολεμήσεως τῆς ἐλληνικῆς θαλασσοκρατίας; Διὰ

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 388.

ταῦτα οὐδείς ὑπάρχει λόγος διαμφισβητήσεως τῆς μαρτυρίας ἐκείνης, καθ' ἣν οἱ μεγάλοι βασιλεῖς λέγονται ἀποστείλαντες πρεσβεῖαν εἰς τὴν Καρχηδόνα¹.

Ἡ Καρχηδὼν ἦτο εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὰ καὶ ἐτοιμοπόλεμος. Ἀντὶ πόλεως ἀποστελλούσης ἀποικίας εἶχεν ἀποδῆ πολιτεία κατακτητική· ὁ δὲ κυριώτατος εἰσηγητὴς τοῦ τοιούτου μεγαλεπήβολωτέρου πολιτικοῦ προγράμματος καὶ ἰδρυτὴς τῆς πολεμικῆς δυνάμεως τῆς Καρχηδόνας ὑπῆρξεν ὁ Μάγων ἢ Ἄνων, ὡς καλεῖ αὐτὸν ὁ Ἡρόδοτος. Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ διατάξας τὰ κατὰ τὸν στρατιωτικὸν ὀργανισμὸν καὶ εἰσαγαγὼν αὐστηροὺς στρατιωτικοὺς νόμους, οἱοὶ ἦσαν ἀπαραίτητοι εἰς στρατιὰν σύμμικτον καὶ ποικίλην. Πράγματι ἡ στρατιὰ τῶν Καρχηδονίων κατ' ἐλάχιστον ἀπετελεῖτο ἐκ πολιτῶν· τὸ δὲ πλεῖστον τῶν στρατιωτῶν ἦσαν Νομάδες καὶ Λίβυες, ἰθαγενεῖς τῶν Βαλεαρίδων, Ἰέρρες καὶ Γαλάται, Λίγυες καὶ Ἴταλοι καὶ Ἑλληνες μισθοφόροι. Οὗτος ἦτο καὶ ὁ λόγος, δι' ὃν εἰς τοὺς στρατηγούς ἀνέθετον ἐξουσίαν ἑκτακτον· ἦσαν οἰονεὶ βασιλικοὶ τινες στρατηλάται, οἵτινες διακριθέντες ποτὲ ἕμενον ἐν τῇ ἀρχῇ ἄνευ ὠρισμένων χρονικῶν ὁρίων· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μετέβαινον ἢ ἀρχὴ αὐτῇ εἰς τοὺς υἱοὺς, οἵτινες εἶχον αὐξηθῆναι ὑπὸ τὰ ὅπλα ὡς μαθηταὶ τῶν πατέρων. Οὕτως εἶχε καταστῆ ποιὰ τις δυναστεία στρατηγῶν τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον καὶ αὐτὸ τὸ ἐν τῇ πόλει ἀνώτατον ἀξίωμα τοῦ κριτοῦ φαίνεται μεριστάμενον ἐνίοτε εἰς τοὺς στρατηγοὺς. Τοιαύτην ἀρχὴν περιβαλλόμενος προέστατο τότε τῆς Καρχηδόνας ὁ οἶκος τοῦ Μάγωνος· ἡ δὲ δύναμις αὐτοῦ δὲν ἐστηρίζετο μόνον εἰς ἀρετὰς στρατηγικὰς καὶ ἀρχικὰς προσόντα, ἀλλὰ καὶ εἰς παιδευσιν ἀνωτέραν. Ἑλληνικὴ παιδευσις εἶχε μέγας συντελέσει εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ὅλης πολιτείας²· ὁ

¹ Ἰδὲ *Ἐφορον* ἐν τοῖς *Σχολοῖς* εἰς *Πινδάρου* Πυθ. 1, 146 [Müller] *Fragmenta Historicorum Graecorum* Τόμ. Α' σ. 264) καὶ *Διοδώρου Σικελιώτου* XI, 20. Ὁ δὲ Dunccker [Geschichte des Alterthums ἐκδ. 8' Τόμ. Δ' σ. 517 κ. ἑ.] διαμφισβητεῖ τὸ ἀληθὲς τῶν μεταξὺ Περσίας καὶ Καρχηδόνας διαπραγματεύσεων.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 695.

δὲ οἶκος ἐκεῖνος ἦτο ἰδιαίτατα συνδεδεμένος πρὸς οἶκους ἐλληνικοὺς διὰ ξενίας καὶ συγγενείας. Ἀμίλκας ὁ υἱὸς τοῦ Μάγωνος εἶχε σύζυγον Συρακουσίαν· εἰς τὸν αὐτὸν δὲ οἶκον ἀνήκει καὶ ὁ Ἄννων ὁ περιπλεύσας χάριν μελετῶν ναυτικῶν τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ περιβρεχομένας ἀκτὰς τῆς δυτικῆς Ἀφρικῆς καὶ συγγράψας τὸν Περίπλου ἐκεῖνον, οὗ σώζονται μέχρι τῆς σήμερον ἀποσπάσματα ἐν ἐλληνικῇ μεταφράσει ¹.

Μετὰ τὸν ἐν Σαρδόνι θάνατον Ἀσδρούβα τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ τοῦ Μάγωνος, ἔστις ἔπεισε μαχόμενος, περιεβλήθη τὸ ἀξίωμα τῆς ἀρχιστρατηγίας ὁ Ἀμίλκας. Οὗτος ἔνεκεν αὐτῶν τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ σχέσεων ἠσθάνετο ἑαυτὸν, ὡς εἰκὸς, ἰδίως προωρισμένον πρὸς ἀνάμιξιν εἰς τὰ πράγματα τῆς Σικελίας, καὶ διὰ ταῦτα ἔπραξε πᾶν τὸ δυνατόν, ὅπως συστήσῃ τὸν Τήριλλον εἰς τὴν προστασίαν τῶν Καρχηδονίων, ὅτε οὗτος, φυγὼν ἐξ Ἰμέρας, διεπεραιώθη εἰς τὴν Καρχηδόνα, τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον συνεδέετο πρὸς αὐτὸν διὰ φιλίας καὶ ξενίας ². Ὁ δὲ Τήριλλος παρέσχε συγγρόνως εἰς τοὺς Καρχηδονίους καὶ τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἀναξιλάου, ὅστις ἐδέσποζε τῶν δύο παρὰ τὸν σικελικὸν πορθμὸν πόλεων καὶ ἐξ ἀντιζηλίας ἐπὶ τῇ αἰγλῇ τῶν τυράννων τῶν Συρακουσῶν καὶ τοῦ Ἀκράγαντος πρόεβη εἰς αὐτὴν τὴν εἰς τοὺς Καρχηδονίους παράδοσιν τῶν δύο ἑαυτοῦ υἱῶν ὡς ὁμήρων καὶ ἐνεχύρων τῆς πρὸς αὐτοὺς πίστεως. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ οἱ Σελινούντιοι συνετάχθησαν μετὰ τῶν Καρχηδονίων ἐκ μίσους πρὸς τὸν Ἀκράγαντα. Κατὰ ταῦτα οἱ Ἕλληνες τῆς Σικελίας ἦσαν διεσπασμένοι. Οἱ δὲ Σικελοὶ τῆς μεσογαίας ἦσαν πολέμιοι τῶν παραλίων πόλεων, περὶ δὲ βοηθεί-

¹ Περὶ τοῦ Ἄννωνος, [παρ' οὗ ἐγράφη ὁ Περίπλους τῶν ὑπὲρ τὰς Ἡρακλίδους στήλας λιθικῶν τῆς γῆς μερῶν] ἴδε Müller Geographi minores Τόμ. Α' σ. XVIII. Bähr εἰς Ἡροδότου VII, 165. Οὐδεμίαν δὲ σχέσιν πρὸς τὸν ἀποικισμὸν τῶν Καρχηδονίων ἔχει ἄλλος Περίπλους, ὃν μετέφρασε τίς Μασσαλιώτης πιθανῶς τὸν πέμπτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ἐκ τῆς φοινικικῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Οὗτος ὑπόκειται, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Müllenhoff (Deutsche Alterthumskunde Τόμ. Α' σ. 202 κ. ἑ.), ὡς πηγὴ εἰς τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον τῆς Ora maritima τοῦ Ἀδρινοῦ.

² Ἡ ἔξωσις τοῦ Τήριλλου ἐγένετο τῷ 482 π. Χ. ἴδε Buech Expl Pind. σ. 117.

ας τῶν Σικελιωτῶν παρὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι μητροπόλεων οὐδὲ σκέψις ἡδύνατο νὰ γείνη. Ἡ εὐκαιρία ἦτο λοιπὸν εἴπερ ποτὲ καταληλοτάτη πρὸς ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων τῆς Σικελίας, καὶ ὁ Ἀμίλκας ἀπεσκόπει βεβαίως εἰς αὐτὴν τὴν εἰς ὑπήκοον τῶν Καρχηδονίων χώραν μεταβολὴν τῆς ὅλης νήσου, ὁποία εἶχεν ἤδη ἀποδῆ ἢ Σαρδῶ. Διὰ ταῦτο ἡ ἐπιχειρηθεῖσα στρατεία ἐξετελέσθη διὰ δυνάμεων μεγίστων. Διακόσαιο ὑπῆρξαν αἱ ἀναχθεῖσαι τριήρεις, ἃς παρηκολούθησεν ἄμετρον πλῆθος φορτηγίδων· τὸ δὲ πλῆθος τῆς εἰς τὴν νῆσον ἀποβάσης στρατιᾶς ἀναφέρεται ἀνελθὼν εἰς τριακοσίας χιλιάδας ἀνδρῶν· ἄλλ' οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι εἶνε ἀκόμη ὀλιγώτερον ἀξιόπιστοι τῶν ὑπολογισμῶν περὶ τῆς δυνάμεως τῶν Περσῶν τῆς περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους κατακλυσάσης τὴν Ἑλλάδα. Καὶ τῶν μὲν ἱππέων καὶ πολεμικῶν ἀρμάτων μέγα μέρος κατεστράφη πρὶν ἢ ὁ Ἀμίλκας φθάσῃ εἰς τὸν Πάνορμον. Ἐπειτα δὲ προεχώρησε πρὸς τὴν Ἰμέραν, καὶ ἔπηξεν ἐκεῖ δύο στρατόπεδα, ἐν μὲν διὰ τὴν κατὰ γῆν στρατιάν, ἕτερον δὲ διὰ τὰ πλοῖα, ἅτινα διέταξε νὰ νασυρῶσιν εἰς τὴν ξηρὰν, ἐπειδὴ ἡ ἀκτὴ ἦτο ἀλίμενος. Προσεπάθησε δὲ διὰ παντὸς τρόπου νὰ ποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ Θήρωνος τὴν πόλιν, ἣν ἐμελέτα νὰ καταστήσῃ νέον ὁρμητήριον τῆς δυνάμεως τῶν Καρχηδονίων ἐν Σικελίᾳ.

Τῆς Ἰμέρας ἡ θέσις ἦτο λίαν ὀχυρά. Εὐρὺ ὁροπέδιον κατατείνει κλιτύας ὑψηλὰς καὶ ἀποτόμους τοῦτο μὲν πρὸς τὸ παραθαλάσσιον πεδῖον, τοῦτο δὲ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ τοῦ κατὰ τὰ νοτιοανατολικά προασπίζοντος τὴν πόλιν· ἐκ δὲ τῶν ἄλλων διευθύνσεων τὸ ὕψωμα ἐφ' οὗ κεῖται ἡ πόλις συνέχεται πρὸς τὸ φαραγγῶδες ὄρος. Ἀπὸ δὲ τῆς παραλίας ἀνέρχεται μία καὶ μόνη ὁδὸς, ἀποτελοῦσα στενὴν ἀρόδον μεταξὺ τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως καὶ ὄρεινου κώνου μεμονωμένου, τοῦ σήμερον καλουμένου Cozzo della Signora. Ἡ δὲ πολιορκία διήρκεσε μακρὸν χρόνον, καὶ οἱ σύμμαχοι ἔσχον καιρὸν νὰ συνενώσωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν πρὶν ἢ βλαφθῶσι κατὰ μόνας ὑπὸ τῶν ὑπερτέρων δυνάμεων τῶν πολεμίων. Ὁ Γέλων ἔπηξε πρὸς ἄμυναν τῆς πόλεως ὀχυρὸν στρατόπεδον ἐν

τῇ κοιλάδι τοῦ ποταμοῦ, ἔνθα εὕρισκετο ἐν ἐπικοινωνίᾳ πρὸς τε τὴν πόλιν καὶ πρὸς τὴν μεσόγαιαν, ἐν ᾧ συγχρόνως ἡδύνατο ἀπὸ τῆς πόλεως νὰ ἐπιτηρῇ τελείως τὸ διπλοῦν στρατόπεδον τῶν Καρχηδονίων καὶ πάσας αὐτῶν τὰς κινήσεις. Μετεχειρίσθησαν δὲ οἱ Συρακούσιοι καὶ τοὺς ἱππεῖς αὐτῶν μετ' ἀρίστης ἐπιτυχίας, ὅπως ἐπιπίπτωσιν ἐναντίον τῶν πολεμίων ἀντεπεξερχομένων εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν. Οὕτως οἱ Ἱμεραῖοι μετ' οὐ πολὺ ἀπέβαλον πάντα φόβον, ἐν ᾧ οἱ πολιορκηταὶ αὐτοὶ μετέστησαν οἰονεὶ εἰς πολιορκουμένους καὶ ἐπαραδόκουν ἀνυπομόνως ἐπικουρίαν ἱππέων ἐκ Σελινοῦντος. Ὁ δὲ Γέλων ἔμαθε παρὰ συλληφθέντων ἀγγέλων τὴν ἡμέραν τῆς ἀφίξεως αὐτῶν, καὶ κατώρθωσε νὰ στείλῃ ἀντὶ τῶν ἀναμενομένων Σελινουντίων στίφος ἰδίων ἑαυτοῦ ἱππέων εἰσελθόντων ἀγνώστων εἰς τὰ ὀχυρώματα τῶν πολεμίων, δυνηθεὶς νὰ ἀναστείλῃ καθ' ὁδὸν, καθ' ἃ εἰκάζεται, τοὺς ἀληθινοὺς ἐπικούρους. Εὐθὺς δὲ ὡς εἶδεν ὁ Γέλων ἐπιτυχὸν τὸ στρατήγημα, ἐξώρμησε μεθ' ὅλων αὐτοῦ τῶν δυνάμεων ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ ποταμοῦ ἐναντίον τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου· ἐν ᾧ δὲ οἱ Καρχηδόνιοι ἀντεπεξήρχοντο ἐναντίον τῆς ἐφόδου ταύτης, αἶφνης ἐσελάγισαν κατὰ τὰ νῶτ' αὐτῶν αἱ φλόγες τῶν πλοίων, ἅτινα ἐπυρπόλησαν οἱ ἐπεισδραμόντες ἱππεῖς. Αὐτὸς δ' Ἀμίλκας ἔπεσεν, ὡς μὲν τινες λέγουσι, φονευθεὶς παρὰ τῶν ἱππέων, ὡς δὲ διέδιδον οἱ συμπολίται αὐτοῦ, ῥιφθεὶς ἐκουσίως εἰς τὰς φλόγας τῆς θυσίας, εἰς ἣν τὴν αὐτὴν ἐκείνην ὥραν ἡσχολεῖτο. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ διελύθη ἐν δεινῇ συγχύσει τὸ σύμμετρον πλῆθος τῆς στρατιᾶς, ἣν ἐκεῖνος μόνος ἡδύνατο νὰ συγκρατήσῃ. Ὀλίγοι δὲ μόνοι ἔφυγον εἰς τὰ πλοῖα τὰ διασωθέντα ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς.

Αὕτη ἦτο ἡ ἔνδοξος νίκη, ἥς ἐμνήσθη ὁ Πίνδαρος, ὅτ' ἐποίησεν τὴν πρώτην πυθικὴν ᾠδὴν τῷ 474 π. Χ. (Ὀλυμπ. 76,3), λέγων·

Πὰρ μὲν Σαλαμῖνος Ἀθηναίων χάριν
μισθὸν, ἐν Σπάρτῃ δ' ἐρέω πρὸ Κιθαιρῶνος μάχαν,
ταῖσι Μήδριοι κάμον ἀγκυλότοξοι,

παρὰ δὲ τὰν εὐνδρον ἀκτὸν Ἰμέρα παίδεσσιν ὕμνον Δει-
νομένευσ τελέσαις,
τὸν ἐδέξαντ' ἄμφ' ἄρειτ', πολεμίων ἀνδρῶν καμόντων.

Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐγίνωσκον ἤδη αὐτοὶ οἱ σύγχρονοι νὰ συμ-
πλέκωσι τὴν σικελικὴν νίκην πρὸς τὴν σύγχρονον καθολικὴν ιστο-
ρίαν. Αἱ δὲ τρεῖς διεθνεῖς μάχαι, [ἡ τῆς Σαλαμῖνος, ἡ τῶν Πλα-
ταιῶν καὶ ἡ τῆς Ἰμέρας,] συναπετέλουν δι' αὐτοὺς ἐν ὅλον οὕτως,
ὥστε δὲν ἠδύναντο νάναφέρωσί τιν' αὐτῶν χωρὶς νὰ μνημονεύ-
σωσι καὶ τῶν ἄλλων. Ἦτο μία καὶ ἡ αὐτὴ, ἀλλὰ τριπλῆ νίκη,
εἰς καὶ ὁ αὐτὸς κοινὸς θρίαμβος τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἐν τε Σι-
κελίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι αἱ ὑπέρτεραι δυνάμεις τῶν βαρβάρων εἶχον
ἡττηθῆ ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς ἀνδρείας· ἐνταῦθα τε καὶ ἐκεῖ ἐπολεμήθη
εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἀγὼν πρὸς διάσωσιν τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους.
Καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον δὲ παρουσιάζεται παράδοξος συμφωνία.
Πράγματι καὶ ἐν Σικελίᾳ βλέπομεν ὑπερπόντιον ἐπιδρομὴν σκο-
πὸν ἔχουσαν τὴν κάθοδον ἐλληνικῆς τυραννικῆς δυναστείας, καὶ ἐν
Σικελίᾳ, ὡς ἐν Ἑλλάδι, συνεμάχοντο κατὰ τοῦ ἐθνικοῦ ἔχθρου αἱ
δύο μεγάλαι πόλεις, ἐν ᾧ αἱ δευτερεύουσαι καὶ αἱ μικραὶ πόλεις
συνετάσσοντο μετὰ τῶν πολεμίων. Ἄλλ' ἐν μὲν τῇ ἐντεῦθεν Ἑλ-
λάδι ἡ νίκη ἐπετεύχθη μετὰ μακρότερον ἀγῶνα καὶ διὰ βαρυτέ-
ρων θυσιῶν, ἐν δὲ Σικελίᾳ μία καὶ μόνη μάχη ἤρκεσεν ὅπως κρίνη
τελείως τὸν ἀγῶνα, συνεπαγομένη κέρδος ἀμέτρητον, ἐπειδὴ ἀπέ-
βη ἀδύνατος ἡ ὑποχώρησις εἰς τὸν ἡττηθέντα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν
αἰχμαλώτων ὑπῆρξεν οὕτω μέγας, ὥστ' ἐξ αὐτοῦ προῆλθε τάξις ὅλη
δούλων· ὅλη δὲ ἡ Λιβύη, ἔλεγον, ἐζωγρήθη ἐν Σικελίᾳ. Καὶ αὐτὴν
δὲ τὴν ἡμέραν τῆς ἐν Ἰμέρα νίκης ἔλεγον συμπίπτουσαν πρὸς τὴν
μάχην τῶν Θερμοπυλῶν ἢ τῆς Σαλαμῖνος. Ἡ δὲ παράδοσις αὕτη
προῆλθεν ἐκ τῆς ποιητικῆς τάσεως τῶν Ἑλλήνων, θελόντων νὰ ἐπι-
δείξωσιν ἔτι θαυμασιωτέραν τὴν παράδοξον συμφωνίαν τῆς ἐθνικῆς
ιστορίας κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἀντιπέραν ἀκτὰς καὶ ἐκδηλώσωσιν
ἔτι σαφέστερον ὡς θεόθεν πεπωμένην τὴν σύγχρονον ταπείνωσιν
τῶν βαρβάρων¹.

¹ Οἱ Ἕλληνες ἐπεθώκον τὴν ἐκφραστικὴν παράστασιν τῆς ιστορίας. Πρὸς τοῦτο δὲ
συνετίλουν οἱ σύγχρονοι, οἵτινες καθίστανον ζωηροτέραν τὴν ἀντίληψιν τῆς θείας Ne-

Ἡ δὲ Καρχηδὼν μετὰ τὴν τελείαν ἤτταν τοῦ στρατοῦ αὐτῆς καὶ τοῦ στόλου δὲν ἠδύνατο νὰ σκεφθῇ περὶ συνεχίσεως τοῦ πολέμου, καὶ ἐζήτησε μόνον νὰ σώσῃ ὅ τι ἦτο δυνατόν νὰ σωθῇ. Ἄν δὲ ὁ Γέλων ἐφάνη πρόθυμος νὰ παράσχη εἰρήνην, δι' ἧς οἱ Καρχηδόνιοι ἐτήρησαν τὰς ἐν Σικελίᾳ κτήσεις αὐτῶν, ἔπραξε τοῦτο πιθανῶς, ἅτε θέλων νὰ μείνῃ ἐλεύθερος, ὅπως συμμετάσχη τῶν περσικῶν πολέμων, ὧν τὴν ἔκβασιν ἐκαραδόκει ἀνυπομόνως. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἀπέβλεψε κυρίως εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ ἰδίου ταμείου καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν στρατιωτικῶν αὐτοῦ δυνάμεων· εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσαν τὰ μέγιστα τὰ πλούσια λάφυρα καὶ τὰ διχίλια τάλαντα ἅτινα ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ ἀντὶ πολεμικῆς ἀποζημιώσεως ἡ Καρχηδὼν. Συγχρόνως δὲ διὰ τῆς πρὸς τὸν σύμμαχον Θήρωνα ἐπιδειχθείσης εὐλαβείας καὶ διὰ τῆς συνέσεως καὶ πραότητος μεθ' ἧς προσηνέχθη πρὸς τοὺς ὑπηκόους καὶ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας κατώρθωσεν ὥστε νὰ ὑποκύψωσιν εἰς αὐτὸν καὶ αἱ πρότερον ἐχθρικῶς διακείμεναι πόλεις καὶ συνενωθῶσιν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ αἱ δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων τῆς Σικελίας πρὸς συγκρότησιν κοινῆς ἀρχῆς.

Ἄλλ' ὅμως δὲν ἔσχε τὴν εὐτυχίαν νὰ ἐπωφεληθῇ ταύτην τὴν ἀρχὴν πρὸς νέας νίκας. Οἱ περσικοὶ πόλεμοι ἐκρίθησαν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων πρὶν ἢ δυνηθῇ, καθ' ἃ προσεδόκα, νὰ συντελέσῃ διὰ τοῦ βάρους τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς τὴν νίκην· ἀφ' οὗ δ' ἔλαβε τὸ ἄγγελμα καὶ τῶν πρώτων νικῶν τῶν Ἀθηναίων, ἐπιτεθεμένων ἤδη κατὰ τῶν Περσῶν, ἀπέθανεν ἐξ ὕδρωπος τῷ 476 π. Χ. (Ὀλυμπ. 76, 1). Τὴν δὲ αὐτάρκειαν αὐτοῦ διетράνωσε καὶ ἐν αὐτῷ τῷ θανάτῳ, διατάξας διὰ τῶν τελευταίων θελήσεων, ὅπως συμφώνως

μίσσεως. Ἡ δὲ κριτικὴ ἐξέτασις τῆς παραδόσεως ἐπεχειρήθη ὑπὸ τοῦ Niebuhr (Vorlesungen über alte Geschichte Τόμ. Β' σ. 123), ὅστις ἀναθεῖσκει τὴν ἀληθῆ χρονολογίαν τῆς μάχης εἰς ἱκανὰ ἔτη πρότερον. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐν Ποιητ. 23 λέγει μετ' ἐπιφυλάξεως κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους. Πρὸς Bergk ἐν ταῖς Verhandlungen der philologischen Versammlung zu Halle σ. 27. Holm Geschichte Siciliens Τόμ. Α' σ. 416.

πρὸς τοὺς νόμους, οὓς αὐτὸς ἐκεῖνος εἶχε θεσπίσει πρὸς περιορισμὸν τῆς πολυτελείας, ταφῇ δίκην κοινοῦ πολίτου καὶ μακρὰν τῆς πόλεως. Ἀλλὰ τιμητικωτάτῃ ὁμῶς ὑπῆρξεν ἡ ἐκούσιος εἰς τὴν ταφὴν αὐτοῦ συμμετοχὴ ἀπάντων τῶν οἰκητόρων, οἵτινες δὲν ὤκνησαν νὰ πορευθῶσιν ὁδὸν πολλῶν σταδίων, ὅπως ἀποδείξωσι τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῶν πρὸς τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις τὴν μικρὰν νησιωτικὴν πόλιν ἀνέδειξε μεγάλην καὶ ἰσχυράν, κτίσας αὐτὴν ἐκ νέου καὶ κυβερνήσας νικηφόρος ὡς ἡγεμὼν δίκαιος καὶ εὐπροσήγορος¹.

Διὰ ταῦτα ὁ δῆμος ἔδειξε καὶ τὴν διάθεσιν νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὸν οἶκον τοῦ Γέλωνος. Αὐτὸς ἐκεῖνος εἶχε διατάξει διὰ τῆς διαθήκης αὐτοῦ ὅπως ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ υἱοῦ κατέχῃ τὴν ἀρχὴν ὁ ἴδιος ἀδελφὸς Ἰάρων ἢ Ἰέρων, ὁ δὲ ἄλλος ἀδελφὸς Πολύζηλος, ὃν ἐτίμα ἐξαιρέτως, νυμφευθῇ τὴν χήραν ἑαυτοῦ, διευθύνων τὴν ἀγωγὴν τοῦ υἱοῦ, καὶ περιβληθῇ τὴν στρατηγίαν. Ἀλλ' αἱ διατάξεις αὗται δὲν ὑπῆρξε δυνατόν νὰ τηρηθῶσιν. Ὁ Ἰέρων, ὅστις ἔκτοτε μετενάστευσεν ἐκ τῆς Γέλας εἰς τὰς Συρακούσας, ἦτο ἀνὴρ χαρακτήρος ἐμπαθοῦς, μὴ ἔχων διάθεσιν νάρκεσθῇ εἰς τὸ ἀξίωμα ἀντιβασιλείας, ἀφ' οὗ εἶχεν ἀραιεθῇ ἡ κυριαρχία καὶ ἡ δύναμις. Ἐζήτησε λοιπὸν νάπαλλαγῇ τοῦ Πολυζήλου, δοὺς εἰς αὐτὸν ἐντολὰς σκοποῦσας νὰ ἐπιφέρωσι τὸν ὄλεθρον αὐτοῦ. Συνήθροισε περὶ ἑαυτὸν ὁπαδοὺς ἀνεύσκοπῆς ἀφωσιωμένους εἰς αὐτὸν καὶ μόνον. Οὕτω προσέκυψαν ἐν τῇ αὐλῇ δύο φατρίαι, ὧν ἡ μὲν ἦτο πιστὴ εἰς τὸν Ἰέρωνα, ἡ δ' ἐτέρα

¹ Περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ διασωθεισῶν ἀναμνήσεων τοῦ Σόλωνος ἴδε *Πλούταρχον* ἐν βίῳ Τιμαλέοντος 23. *Leake Transactions of the Royal Society of Literature* Τόμ. III σ. 370. Περὶ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἄρματος τοῦ Γέλωνος *Πανσανίου* VI, 9, 4, καὶ περὶ τῆς εἰς αὐτὸ ἀναφερομένης ἐπιγραφῆς τῆς φερούσης τὸ ὄνομα τοῦ Αἰγινήτου καλλιτέχου Γλαυκίου *Archäologische Zeitung* Τόμ. σ. XXXVI 142 καὶ 186. Μετὰ δὲ τῆς ἱππικῆς ἐκείνης νίκης τοῦ Γέλωνος τῷ 488 π. Χ. ἀρχεῖται ἐπιτυπούμενος ἐπὶ τῶν τετραδράχμων τῶν Συρακουσῶν, τῆς Γέλας καὶ τῶν Λεοντινῶν ὁ χαρακτήρ τοῦ ὑπὸ τῆς Νίκης στεφομένου τεθρίππου. ἴδε *Gardener* ἐν *Numismatic Chronicle* 1876 σ. 7. *Head* ἐν *Numismatic Chronicle* 1874 σ. 7. Περὶ τοῦ τάφου τοῦ Γέλωνος ἴδε τὰς ἀντιφατικὰς μαρτυρίας παρὰ *Διοδώρῳ* τῷ *Σικελιώτῃ* (XI, 38 καὶ XVI, 63).

εἰς τὸν Πολύζηλον καὶ τὸν Θήρωνα. Τέλος δὲ ὁ Πολύζηλος ἠναγ-
 κάσθη παρὰ τὴν μεγάλην ἀγάπην, ἥς ἐτύγχανε παρὰ τῶν πολι-
 τῶν, νὰ ζητήσῃ προστασίαν παρὰ τῷ πενθερῷ. Αἱ δύο πόλεις, ὧν
 ἡ πρὸς ἀλλήλας πίστις καὶ φιλία εἶχον ὑπάρξει εἰς τῶν κυριωτά-
 των σκοπῶν τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος τοῦ Γέλωνος, παρε-
 σκευάσθησαν εἰς πόλεμον ἐναντίον ἀλλήλων· αἱ δὲ στρατιαὶ αὐτῶν
 ἀντιπαρετάχθησαν πρὸς ἀλλήλας παρὰ τὸν ποταμὸν Γέλαν πρὸς
 συγκρότησιν κρίσεως μάχης. Μόλις δὲ μετὰ κόπου κατωρθώθη,
 ὅπως ἐπέλθῃ συνδιαλλαγὴ καὶ ἀνανεωθῇ διὰ τοῦ γάμου τοῦ Ἰέ-
 ρωνος μετ' ἀνεψιᾶς τινος τοῦ τυράννου τοῦ Ἀκράγαντος ἡ εἰρη-
 νικὴ συμμαχία τῶν δύο τυραννικῶν οἰκῶν. Εἰς δὲ τὸν Ἰέρωνα
 ὑπῆρξε καταθύμιος ἡ διέξοδος αὕτη, ἐπειδὴ τὰ φιλόδοξ' αὐτοῦ
 σχέδια ἔβαινον ἤδη πολὺ πέραν τῆς Σικελίας· αἱ δὲ περὶ βοηθείας
 αἰτήσεις τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἑλλήνων παρέσχον εὐκαιρίαν πρὸς εὐ-
 ρυτέρας καὶ ἐνδοξοτέρας στρατείας.

Ἐν Ἰταλίᾳ οἱ Ἕλληνες συνήντησαν κατὰ τὴν ἐγκατάστασιν
 αὐτῶν περισσοτέρας δυσχερείας ἢ ἐν ταῖς πλείσταις ἄλλαις ὑπερ-
 ποντίοις χώραις, ἐν αἷς ἔκτισαν ἀποικίας. Ἰδίως δὲ παρουσιάσθη-
 σαν αἱ δυσχέρειαι αὐταὶ κατὰ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς χερσονήσου,
 ἐπειδὴ κατ' αὐτὰ ἀντεπεξῆλθε πρὸς αὐτοὺς πλὴν τῶν λαῶν τῆς
 μεσσηνίας καὶ λαὸς θαλασσοκράτωρ, ὁ τῶν Τυρρηνῶν, τῶν οἰκούν-
 των τὰ παράλια τῆς νοτίου Τυρρηνίας, ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος πρὸς ὃν
 ἤδη οἱ Φωκαεῖς εἶχον ἀναλάβει τὸν ὀλέθριον ἐκείνον ἀγῶνα, οὗ
 ἔνεκεν εἶχον ἀναγκασθῇ νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν νῆσον Κύρνον καὶ
 τὴν πόλιν Ἀλαλίαν. Ἦτο δὲ ὁ λαὸς οὗτος τόσῳ μᾶλλον κινδυ-
 νώδης, καθ' ὅσον ἀντεπεξήρχετο πρὸς τοὺς Ἕλληνας μετὰ δυνά-
 μewn ἐλληνικῶν. Καὶ δὴ κατ' ἀρχαίαν παράδοσιν ὁ λαὸς ἐκεῖνος
 ἦτο συγγενὴς τῶν Τυρσηνῶν τῶν οἰκούντων ἄνω τῆς Ἐφέσου ἐν
 τῇ κοιλάδι τοῦ Καύστρου· οὐδεμία δὲ ὑπάρχει εὐλογος αἰτία,
 ὅπως διαμφισβητήσωμεν τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις

καθ' οὓς οἱ Πελασγοὶ καὶ Ἴωνες οἰκήτορες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐξηπλοῦντο κατὰ θάλασσαν καὶ, ἀκολουθοῦντες τὰς ὑπὸ τῶν Φοινίκων προχαρχθείσας ὁδοὺς, ἔπλεον πλάνητες πρὸς τὰς ἀκτὰς τῶν δυτικῶν θαλασσῶν, καὶ αὕτῃ ἢ παραθαλάσσιος χώρα τῆς Τυρρηνίας, ἢ ἀκτὴ πρὸς βορρᾶν τῶν ἐκβολῶν τοῦ Τιβέρεως, ἐδέχθη τοιοῦτους ἀποίκους, οἵτινες ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ κατέβαλον τὰ πρῶτα θεμέλια ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἄλλ' ὁ πολιτισμὸς ἐκεῖνος οὐδέποτε ἡδυνήθη νάναπτυχθῇ κατὰ γνήσιον ἐθνικὸν τρόπον, ἐπειδὴ δὲν ἡδύνατο νάπαλλαγῇ τῶν ξένων ἐπιδράσεων. Καὶ οὐδέποτε μὲν ἔπαυσεν ἡ ἐπικοινωνία πρὸς τὰς μητροπόλεις, καίτοι περὶ τὰ μέσα τοῦ ἐβδόμου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος μετενάστευσαν ἐκ Κορίνθου κατὰ τὴν κατάλυσιν τῶν Βακχιαδῶν νέοι ἐλληνικοὶ οἰκοί. Ἄλλ' ὁ ἐλληνικὸς ἐθνικὸς χαρακτήρ δὲν κατῴρθωσε νά διατηρηθῇ ἐνταῦθα ἐλεύθερος καὶ ἀδιατάρακτος, αἱ δὲ παράλαιοι πόλεις ὑπέκυψαν καὶ ἔγειναν ὑπήκοοι ἰσχυρῶν λαῶν τῆς μεσογαίας.

Τοιαύτῃ δὲ δύναμει ἦτο ἡ τοῦ τυρρηνικοῦ λαοῦ, ὅστις τὸν ἕκτον αἰῶνα διεδόθη κραταῖος μέχρι τῆς Καμπανίας, συμπεριέλαβε τὰς τυρρηνικάς πόλεις εἰς ὁμοσπονδίας καὶ ἠνάγκασε τὰς ἐλληνίδας πόλεις νά ὑπείκωσιν εἰς αὐτόν. Καὶ δὲν ἐπῆλθε μὲν συγχώνευσις τελεία· αἱ παραθαλάσσιοι πόλεις Πίσαι, Ἄλσιον, Ἄγυλλα, Πύργοι οὐδέποτε ἀπέβαλον τὸν ἐλληνικὸν αὐτῶν χαρακτήρα. Ἡ Ἄγυλλα, ἢ ἔπειτα καλουμένη Caere, κειμένη ὑπὲρ τὰς τέσσαρας ὥρας πρὸς βορρᾶν τῶν ἐκβολῶν τοῦ Τιβέρεως, ἢ κυριωτάτῃ ἔδρα τῶν Τυρρηνῶν, εἶχεν ἴδιον θησαυρὸν ἐν Δελφοῖς¹, πειθῆνιος δὲ εἰς τὸν πυθικὸν θεὸν ἐξέτισε δίκην τοῦ ἄγους τοῦ βαρύνοντος αὐτὴν ἐπὶ τῷ φόνῳ τῶν Φωκαέων αἰχμαλώτων². διετήρησε δὲ πίστιν πρὸς τοὺς ἐλληνικοὺς θεσμοὺς, καὶ διεκρίνετο ἀπὸ τῶν βαρβάρων καὶ διὰ τῆς τιμῆς ἣν ἀπέδιδε πρὸς τὰ διεθνῆ νόμιμα· ἐξ αὐτῆς δὲ διεδόθη εἰς τὴν περίχωρον ἢ ποικιλωτάτῃ παίδευσις.

¹ Στράβωνος [V,] σ. 220· ὁ Ἄγυλλαίων καλούμενος θησαυρός.

² Ἡροδότου I, 167.

Ἄλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα αἱ παράλιοι αὗται πόλεις ἀπέβησαν σὺν τῷ χρόνῳ οὕτω ξέναι πρὸς τὸ ἴδιον ἔθνος, ὥστε, καθ' ἃ οἱ Ἑλυμοὶ ἐν Σικελίᾳ, διέκειντο πρὸς αὐτὸ ἐχθρικῶς· ἡ δὲ ἀντίστασις αὕτη ἦτο πολὺ κινδυνωδεστέρα, καθ' ὅσον οἱ Τυρρηνοὶ, ὅπως ἀπαλλάξωσι τὸ ἴδιον ἑαυτῶν πέλαγος ἀπὸ τῆς βλαβεραῆς ἐπιδράσεως τῶν Ἑλλήνων, εὐρίσκοντο ἀπὸ ἀρχαίων χρόνων ἐν συμμαχίᾳ πρὸς τοὺς Καρχηδονίους. Ἐνεκα δὲ τούτου κατώρθωσαν νὰ περιόρισωσι τὰς προόδους τοῦ ἐλληνικοῦ ἀποικισμοῦ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ, ἰδίως δὲ νὰ παρακωλύσωσι τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀρχαϊκῶν πόλεων. Οὕτω δὲ κατωρθώθη, ὥστε ἡ παρὰ τὸν κόλπον τῆς Νεαπόλεως κειμένη Κύμη¹ νὰ μείνῃ οἰονεὶ ὅλως ἔρημος καὶ κεχωρισμένη ἀπὸ πασῶν τῶν ὁμοφύλων ἀποικιῶν, πρόσκοπος ἐλληνικῆς παιδεύσεως ἀπομεμονωμένος καὶ παραδεδομένος εἰς τὰς προσβολὰς τῶν βαρβάρων, ἐπιζητούντων τὴν πρὸς τὰ νότια ἐπέκτασιν τῆς δυνάμεως ἑαυτῶν. Μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ πελάγους αἱ πόλεις ἔτρεμον τὰ πλοῖα αὐτῶν· δι' ὃ ὁ Ἀναξίλαος ἠναγκάσθη νὰ κτίσῃ παρὰ τὸ Σκύλλαιον ὄχυρόν φρούριον ὡς ναύσταθμον τριήρων, ὅπως ἀποκλείσῃ τὸν πορθμὲν τῆς Μεσσήνης εἰς τοὺς Τυρρηνοὺς πειρατάς. Συγχρόνως δὲ ἡ τυρρηνικὴ κατὰ γῆν δύναμις ἐξηπλοῦτο πρὸς νότον, καὶ ἡ Κύμη ἠπειλεῖτο ὁσημέραι μᾶλλον. Καὶ ἀπέδειξαν μὲν οἱ πολῖται αὐτῆς δύναμιν ἀντιστάσεως ἀξίαν θαυμασμοῦ, ἀπαλλαγέντες περὶ τὸ 524 π. Χ. (Ὀλυμπ. 64) ἰσχυραῖς στρατιᾷς τῶν βαρβάρων, ἥτις, ὡς καὶ ἄλλαι πολλαὶ ὁμοίαι στρατιαί, κατεστράφη διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῆς ὄγκου· οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ ὑπεστήριξαν τοὺς πολίτας τῆς Ἀρικίας ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Ἄλλ' ἐν τούτοις νέοι πάντοτε ἠπειλοῦντο κίνδυνοι, καὶ οἱ Κυμαῖοι ἠναγκάσθησαν περὶ τὸ 475 π. Χ. (Ὀλυμπ. 76, 3) νὰ ἐπιζητήσωσι ξένην βοήθειαν. Ἐστράφησαν δὲ πρὸς τὸν ἰσχυρότατον τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων τῶν γειτόνων χωρῶν, τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν Ἱέρωνα. Ὁ δὲ σικελικὸς στόλος κατεναυμά-

¹ Ἱδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 664.

χῆσε τοὺς βαρβάρους ἐν νίκῃ λαμπρᾷ¹. ἀκόμη δὲ καὶ τὴν σήμερον σώζεται κράνος χαλκοῦν ἀνατεθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰέρωνος εἰς τὸν Δία ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀπὸ τῶν τυρρηνικῶν λαφύρων².

Ὅτε δὲ τοῦ Ἰέρωνος ἡ ἰσχυρὰ χεὶρ ἔφθασε μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Νεαπόλεως, καὶ αἱ δύο μόναι ναυτικαὶ δυνάμεις αἱ ἀντιπαρτασσόμεναι ἀκόμη εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐταπεινώθησαν τελείως, τότε ἡ ἐπίδρασις τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν ἔγεινεν αἰσθητὴ ὁσημέραι μᾶλλον καὶ ἐν τοῖς ἐλληνικοῖς πράγμασι. Πρὸ αὐτῆς ἤδη τῆς ὑπὲρ τῶν Κυμαίων στρατείας εἶχε γίνεαι χορηγὸς τῆς εἰρήνης ἐν τῇ νοτίῳ ἄκρᾳ τῆς Σικελίας καθ' ὃν χρόνον οἱ Λοκροὶ καὶ οἱ Ῥηγῖνοι ἐπολέμουν πρὸς ἀλλήλους. Εἶχε δὴλα δὴ ὁ ἀνήσυχος Ἀναξίλαος, ὁ τύραννος τοῦ Ῥηγίου, προσβάλλει τὴν γείτονα πόλιν, ὅπως ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἰταλικὴν χερσόνησον, ἐπειδὴ δὲν εἶχε πλέον προσδοκίας τοιαύτης ἐπεκτάσεως ἐν αὐτῇ τῇ Σικελίᾳ. Ὁ δὲ Ἰέρων ἀπέστειλεν ἐκεῖσε τὸν γαμβρὸν Χρόμιον, καὶ μόνῃ ἡ στρατηγία αὐτοῦ ἤρκεσε νάναχαιτίσῃ τὸν φιλόδοξον τύραννον, ἀναγκασθέντα νὰ ὑποχωρήσῃ ἄνευ ἀντιστάσεως, οἱ δὲ Λοκροὶ διετήρησαν εὐγνώμονες τὴν ἀνάμνησιν τῆς ὑπὸ τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν διασώσεως τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν³.

Μεταβολὴ δ' ἐπῆλθεν ἐν Σικελίᾳ ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Θήρωνος τῷ 472 π. Χ. (Ὀλυμπ. 76,4 ἢ 77,1). Ὁ Θήρων εἶχε κατορθώσει μετὰ συνέσεως καὶ πραότητος νάναδειξῇ τὸν Ἀκράγαντα μέγαν καὶ ἀκμαῖον χωρὶς νὰ διαταράξῃ τὴν εἰρήνην πρὸς τὰς Συρακούσας, ἐφ' ἧς ἐστηρίζετο ἡ σωτηρία τῆς νήσου. Ἀλλὰ διάφορον χαρακτῆρα εἶχεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θρασυδαῖος. Οὗτος δὲν εἶχε διάθεσιν νὰ ὑπέικῃ εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῶν Συρακουσῶν,

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XI, 5. Στρατῶνος [V], σ. 248. Σχόλια εἰς Πινδάρου Πυθ. 1.

² Corpus Inscriptionum Graecarum Τόμ. Α' σ. 16. Kirchhoff Studien zur Geschichte des griechischen Alphabets έκδ. δ' σ. 109.

³ Σχόλια εἰς Πίνδαρον II, 35.

καὶ διὰ ταῦτα συνεκρότησεν ἐκ τῶν πόλεων τῆς δυτικῆς Σικελίας στρατιὰν εἰκοσακισχιλίων ἀνδρῶν. Ἀλλ' ὁ Ἰέρων ἐνίκησε, καίπερ ἄχθεις εἰς τὸ στρατόπεδον ἀσθενῆς ἐπὶ φορείου. Ὁ δὲ Θρασυδάτος ἐτιμωρήθη διὰ τὴν τόλμην, ἀποβαλὼν τὴν τε ἀρχὴν καὶ τὴν ζωὴν. Οὕτω δὲ ἡ ἡγεμονία τῶν Συρακουσῶν ἀνεγνωρίζετο ἔκτοτ' ἔτι μᾶλλον ἢ πρότερον ἐν τε Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ¹.

Ἀλλ' ἡ δρᾶσις τοῦ Ἰέρωνος δὲν ἦτο μόνον πολεμική. Ἡγωνίζετο δὲ μετὰ ζήλου, ὅπως καὶ δι' ἔργων εἰρήνης ἀπαθανάτιση τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ ἐπωφεληθῇ τὴν ἰδίαν δύναμιν χάριν κτίσεως νέων ἀποικιῶν ἐχουσῶν μόνιμον σημασίαν. Οὕτως ἔστειλεν ἀποίκους εἰς τὰς νήσους τὰς κειμένας παρὰ τὰ δυτικά παράλια τῆς Ἰταλίας πρὸ τοῦ Μισηνοῦ ἀκρωτηρίου, καὶ ἔκτισεν ἐπὶ τῆς κυριωτάτης τῶν νήσων τούτων Αἰναρίας, τῆς σημερινῆς Ἰσχίας, πόλιν ὀχυράν². Μαρτυρεῖ δὲ ἡ κτίσις αὕτη μεθ' ὁπόσης ἐπιτυχίας εἶχε κατορθώσει νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν ἀντίστασιν τῶν Τυρρηνῶν καὶ μεθ' ὁποίας τόλμης ἠδύνατο νὰ προάγῃ εἰς τὰ πρόσω πρὸς βορρᾶν τοὺς προσκόπους τῆς ἑλληνικῆς δυνάμεως. Ἦσαν δ' αἱ νῆσοι αὗται αὗται ἐκείναι, ἀφ' ὧν ποτε οἱ Χαλκιδεῖς εἶχον διαπεραιωθῇ εἰς τὴν ἀπέναντι ἡπειρον πρὸς κτίσιν τῆς Κύμης³. Ἐπεδίωκε δὲ τὰ μάλα ὁ Ἰέρων τὴν ἀνάδειξιν τῆς δωρικῆς δυνάμεως ἐν ταῖς χώραις ἐν αἷς ποτε εἶχον ἀναπτύξει τὴν δραστηριότητα αὐτῶν οἱ Ἴωνες. Ἀπέδειξε δὲ τοῦτο καὶ ἐν Σικελίᾳ, κτίσας νέαν πόλιν κατὰ τὰ δωρικά θέσμια ἐν χώραις οἰκουμέναις ὑπὸ Ἰώνων καὶ Χαλκιδέων.

Τὸ κτίσμα δὲ τοῦτο ὑπῆρξε τὸ μάλιστα κεχαρισμένον τῶν ἔργων αὐτοῦ, εἰς οὗ τὴν ἐκτέλεσιν προέβη μετὰ βιαιότητος ἀπεριόριστου. Αἱ πόλεις Νάξος καὶ Κατάνη ἔπαυσαν ὑφιστάμεναι· οἱ δὲ Ἴωνες οἰκήτορες οἱ ζήσαντες ἐν αὐταῖς ἐπὶ αἰῶνας ὅλους συνωδᾷ πρὸς τοὺς νόμους τοῦ Χαρώνδου εὐτυχῶς καὶ μετὰ δόξης συνω-

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XI, 53.

² Στράβωνος [V], 248.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 664.

κίσθησαν εἰς τοὺς Λεοντίνους, ἔνθα ἠδύναντο νὰ ἐπιτηρῶνται ἀπὸ τῶν Συρακουσῶν· τὴν δὲ καταστραφεῖσαν Κατάνην ἀντικατέστησε παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Αἵτνης πόλις νέα, εἰς ἣν ἔδωκε τὸ ὄνομα τοῦ ὄρους¹. Εἰς αὐτὴν δὲ ἀπώκισεν ἐκ Συρακουσῶν, Γέλας, Μεγάρων καὶ ἐκ τῆς Πελοποννήσου δεκακισχιλίου πολίτας, καὶ ἐγκατέστησεν ἐν αὐτῇ ὡς ὑπαρχον τὸν υἱὸν Δεινομένην, αὐτὸς δ' ἐκάλει ἑαυτὸν Αἰτναῖον καὶ ἐπεζήτει μεθ' ὑπερηφανείας, ὅπως τὸ ὄνομα τῆς νέας πόλεως ἀποβῇ γνωστὸν ἐπέκεινα τοῦ πελάγους διὰ λαμπρῶν νικῶν, ἃς αὐτὸς καὶ οἱ συγγενεῖς ἐνίκων δι' ἵππων καὶ ἡμιόνων.

Ἄλλ' ἡ συμμετοχὴ τοῦ Ἰέρωνος εἰς τοὺς πανελληνίους ἀγῶνας δὲν ἐπῆλθεν ἄνευ ἀντιστάσεως, τοῦ Θεμιστοκλέους διαφιλονεικήσαντος εἰς αὐτὸν μετ' ἐμπαθείας τὸ δικαίωμα τῆς συμμετοχῆς ταύτης συνωδᾷ πρὸς ἀξιόπιστον μαρτυρίαν². Ἐν τῷ ζητήματι δὲ τούτῳ παρουσιάζεται τὸ πρῶτον ἐχθρικός ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Συρακουσῶν, ἀμοιβαία τις ἀντιπάθεια, ἥς οἱ λόγοι δὲν εἶνε δύσκολον νὰ διαγνωσθῶσι. Πράγματι οἱ τύραννοι τῆς Σικελίας ἔβλεπον δυσαρέστως, ὅτι οἱ μεγάλοι ἄθλοι ἐν τῷ Αἰγαίῳ εἶχον ἐπιτευχθῇ ἄνευ τῆς συμπράξεως ἑαυτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχοντο μετὰ ζήλου τῆς δικαίως κτηθείσης δόξης, καὶ οὐδεμίαν ἐδείκνυνον διάθεσιν νὰ ὁμολογήσωσιν ἰσοτίμους τὰς νίκας τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἑλλήνων. Πρὸς δὲ τούτοις αἴτιον τῆς ἐχθρας ἐκείνης ἦτο ἡ παρὰ τῶν δυναστῶν τῶν Συρακουσῶν ἐπιδίωξις ὠρισμένης ἐχθρικής πολιτείας ἐναντίον τῆς ἰωνικῆς φυλῆς· ἀφ' οὗ δὲ χρόνου αἱ σχέσεις μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν προέβαινον ῥηγνύμεναι οἱ Ἀθηναῖοι ἔμελλον, ὡς εἶκός, νὰ διαγνώσωσιν ἐν ταῖς σικελικαῖς πόλεσιν, ἰδίως δ' ἐν τῇ νεωστὶ κτισθείσῃ Αἵτνῃ, ἐπικίνδυνα στηρίγματα τῆς δυνάμεως τῶν Δωριέων.

Ἐνεκα δὲ τῶν αὐτῶν λόγων οἱ Πελοποννήσιοι διέκειντο φιλικῶς πρὸς τοὺς τυράννους τῆς Σικελίας. Ἐκεῖ ἔβλεπον τὸ δω-

¹ Στράβωνος [VI], 268.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 480.

ρικὸν ὄνομα περιβαλλόμενον ὑπὸ νέων τιμῶν. Ἡ δὲ Ὀλυμπία ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς ποικίλας καὶ ἀμέσους σχέσεις πρὸς τὰς ὑπερποντίους πόλεις, καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου ἔχαιρον βλέποντες ἀποθιβαζόμενα παρὰ τὴν Ἀλφειὸν τὰ πλήθη τῶν ἐκ Σικελίας λαμπρῶν ἵππων καὶ ἡμιόνων καὶ παρέχοντ' ἀθέατον μέχρι τοῦδε αἴγλην εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας.

Καὶ τέκνα δὲ τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος, ἔνεκεν ἐμφυλίων στάσεων ἢ ἐπιδιώξεως νέας τύχης ἐγκαταλιπόντα τὰς πατρίους νήσους ἢ τὰς ὀρεινὰς γενετείρας, ἐπέστρεφον ἐκ τῆς εὐτυχοῦς νήσου ὡς πλούσιοι ἄνδρες, ὅπως τύχῃσι τοῦ στεφάνου τῆς νίκης καὶ ἰδρῶσι πολῦτιμ' ἀναθήματα. Διὰ ταῦτα λέγει ὁ Πίνδαρος περὶ τοῦ Κρητὸς Ἐργοτέλους, ὅστις ἐνίκησεν ὡς Ἱμεραῖος τῷ 472 π. Χ. (Ὀλυμπ. 77), ὅτι, ἂν ᾔθελε μείνει παρὰ τὴν πατρικὴν ἐστίαν, ᾔθελε βιώσει ἀκλεῆς παρὰ τοῖς Ἑλλήσι παρ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἀξίαν δίκην ἀλέκτορος ἐπιδεικνύοντος τὰς φιλομάχους αὐτοῦ διαθέσεις ἔνδον τοῦ στενοῦ περιβόλου τῆς αὐλῆς τῆς οἰκίας¹.

Ἄλλ' ἰδίως μετενάστευον εἰς τὰς ὑπερποντίους μεγάλας πόλεις οἱ νεανίαι ἐκ τῆς ὀρεινῆς Ἀρκαδίας, ὅπως ἐπιζητήσωσι τιμὴν καὶ κέρδη. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Μαινάλιος Φόρμις² καὶ Πραξιτέλης ὁ υἱὸς τοῦ Κρίνιδος, ὅστις, νικήσας ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἀνεκηρύχθη Συρακούσιος καὶ Καμαριναῖος καὶ ἐκόσμησε τὴν Ὀλυμπιακὴν Ἄλτιν διὰ μνημείου μεγαλοπρεποῦς³.

Ἄλλ' ἔπειτα διεπεραιοῦντο εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰθαγενεῖς Σικελιωῦται ὁσημέραι πολυπληθέστεροι. Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον πάντων ἦτο ἡ μεγάλη σημασία, ἥς οἱ τύραννοι τῆς Σικελίας

¹ Πινδάρου Ὀλυμπ. XII. Archäologische Zeitung Τόμ. XXXVI, σ. 159.

² Πausανίου V, 27, 1.

³ Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ μνημείου τοῦ Πραξιτέλους ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Archäologische Zeitung Τόμ. XXXIV σ. 49 καὶ Τόμ. XXXVII, σ. 43. [Dittenberger-Pargold Die Inschriften von Olympia. Berlin. 1896. σ. 389 ἀρ. 266]. Κατὰ τὸν Holm (Archivio storico Siciliano. N. S. Τόμ. III, σ. 341) ὁ Πραξιτέλης μέχρι τοῦ 484 π. Χ. εὗρίσκετο ἐν Καμαρίνῃ μεταξὺ τῶν μισθοφόρων τοῦ Γλαύκου, ἔπειτα δὲ ᾗλθεν εἰς τὰς Συρακούσας, καὶ ἀνέθηκε τὸ ἀνάθημα πρὸ τοῦ 464 π. Χ. ὡς Συρακούσιος.

ἡξίου κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν τυράννων τῆς Πελοποννήσου τὰς φιλίας σχέσεις πρὸς τὰ ἐθνικὰ ἱερὰ καὶ τὰς ὀλυμπιακὰς τιμὰς. Ἐνεκα δὲ τούτου τοῦ λόγου κυρίως τὸ πελοποννησιακὸν ἱερὸν ἀπέβη ἐν εὐρυτάτῳ μέτρῳ κέντρον τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας.

Οἱ Ἀκραγαντίνοι ἀνέθεσαν ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Ἀλτεως ἀπὸ τῶν λαφύρων νίκης αὐτῶν ἐναντίον τῆς φοινικικῆς Μοτύης παίδας [χαλκοῦς] ἐν σχήματι εὐχομένων ¹. Ὁ δὲ Ἀναξίλαος ἔκοψε πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ὀλυμπιακῆς αὐτοῦ νίκης νομίσματα φέροντα τὸ χάραγμα τοῦ ζεύγους τῶν ἡμιόνων αὐτοῦ ², καὶ ὁ Ἰέρων, νικῆσας παρὰ τὸν Ἀλφεῖον ὡς Γελῶς, ὡς Συρακούσιος καὶ ὡς Αἰτναῖος, ἀνέθηκεν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀγάλματα τῶν τεθρίππων αὐτοῦ καὶ τῶν ἵππων ποιηθέντα ὑπὸ τοῦ Καλάμιδος καὶ τοῦ Ὀνάτα ³. Ἡ δὲ πόλις Γέλα εἶχεν ἐν τῇ Ἀλτει πλησίον τοῦ σταδίου τὸν ἴδιον ἑαυτῆς θησαυρὸν, ἐν ᾧ ἐφυλάσσοντο ἀναθήματα τῶν Δεινομενιδῶν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Ἰμέρᾳ νίκη προεκάλεσε τὴν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἰδρυσιν ἰδίου θησαυροῦ, τοῦ λεγομένου τῶν Καρχηδονίων, ἐν ᾧ κατετέθησαν ὡς ἀναθήματα λάφυρα ληφθέντ' ἀπὸ τῶν βαρβάρων. Τὴν δὲ ζωρότητα καὶ σημασίαν τῶν πρὸς τὴν Ὀλυμπίαν σχέσεων τῶν Σικελιωτῶν μαρτυροῦσιν ἐπιφανέστατα τὰ νομίσματα τῆς Σικελίας, καθ' ὅσον ἡ πτερωτὴ Νίκη, ἥς ἡ εἰκὼν ἐπεχωρίαζεν ἐν Ἡλιδι, συνδεδεμένη πρὸς τὸ νικηφόρον τέθριππον, ἀπέβη ὁ κυριώδης τύπος τῶν σικελικῶν πόλεων, καὶ ἐπαναλαμβάνεται ἐν Συρακούσαις, Ἀκράγαντι, Καμαρίνῃ, Κιτάνῃ, Γέλᾳ, Ἰμέρᾳ, Λεοντίνοις, Μεσσήνῃ καὶ Ἐγέστῃ ⁴. Ἐπὶ το-

¹ Πανσανίου V, 25, 5.

² Friedländer von Sallet Königliches Münzkabinet έκδ. 6' σ. 184 καὶ 684.

³ Πανσανίου VI, 12, 1

⁴ Περὶ τῆς Νίκης καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν ἀγωνιστικὴν καθ' ὅλου Ἰδα I m h o o f-Blumer Flügelgestalten der Athena Nike ἐν τῇ Wiener Numismatische Zeitschrift Τόμ. III (1871) σ. 27, περὶ δὲ τῶν σικελικῶν νικῶν σ. 24. Πρὸς Α. von Sallet ἐν τῇ Zeitschrift für Numismatik Τόμ. A' (1873) σ. 228 κ. ἑ.

σοῦτον ἀνεδείχθη ἡ Ὀλυμπία σύνδεσμος ἐνωτικὸς μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐν τῇ Δύσει ἐλληνίδων πόλεων.

Ἄλλ' οὐ μόνον διὰ νικῶν καὶ ἐπιδεικτικῶν καλλιτεχνημάτων ἡγεμονικὴν ἐχόντων τὴν αἰγλὴν ἤθελον νὰ γνωσθῶσιν ἐν Ἑλλάδι οἱ τύραννοι τῶν Συρακουσῶν, ἀλλὰ καὶ ἐζήτουν νὰ προσελκύσωσι τοὺς ἐξόχους ποιητὰς τῶν μητροπόλεων, ὅπως οὗτοι ὑμνήσωσι τὰς πράξεις αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν ἀναγνωρισθῶσιν ὡς ἰσότιμοι συμμέτοχοι τοῦ μεγάλου ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Ἡ δὲ προσπέλασις αὕτη ἐπετεύχθη τόσῳ εὐκολώτερον, καθ' ὅσον αἱ ἐν τῇ Δύσει ἀποικίαι οὐδέποτε εἶχον ἀποξενωθῆ ἀπὸ τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος, ἡ δὲ μεγάλη αὐτῶν εὐημερία συνετέλει εἰς προαγωγὴν καθολικῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνευματικοῦ βίου. Ἦτο δ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἡ παγκόσμιος αὐτῶν ἐπικοινωνία οὕτω μεγάλη, ὥστ' ἐν ταῖς δωρικαῖς πόλεσιν οὐδέποτε ἡδύνατο νὰ κραταιωθῇ δωρισμὸς ἀπρόσμικτος. Οἱ ἐπικοὶ ποιηταὶ τῶν Ἰώνων ἦσαν ἐν Σικελίᾳ ἐπ' ἴσης γνωστοὶ καὶ ἐν ταῖς μητροπόλεσι· διὰ δὲ Κιναίθου τοῦ Χίου, τοῦ ποιητοῦ ὁμηρικῶν ὕμνων, αἱ Συρακουσαι ἔγειναν ἔμπειροι τῆς τέχνης τῶν ῥαψωδῶν. Μὴ ἐν αὐτῇ τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ κτίστου τῶν Συρακουσῶν δὲν εὕρισκετο καὶ περιώνυμος ποιητῆς, ὁ Βακχιάδης Εὐμήλος¹; Τὴν δὲ ζωηρὰν συνέχειαν τῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἀντιπέραν ἀκτῶν μαρτυρεῖ ὁ σύγχρονος τοῦ Περιάνδρου Ἀρίων, ὁ Λέσβιος ποιητῆς, ὅστις καὶ ἐν ταῖς σικελικαῖς πόλεσιν ἔτυχε δεξιώσεως ἐνθουσιώδους.

Ἄλλ' ἡ Σικελία δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν μητροπόλεων, ἐτράπη δὲ καὶ ὁδοὺς ἰδίας καὶ ἐδημιούργησε νέα καλλιτεχνικὰ εἶδη, οἷα τὰ κατ' ἐξοχὴν ἀναπτυσσόμενα ἐκεῖ ἔνθα διάφορα ἐλληνικὰ φύλα ἔζων συνηνωμένα ἐν ταῖς αὐταῖς πόλεσι καὶ ἔνθα διὰ μεταναστάσεων ἐκ μιᾶς ἑδρας εἰς ἄλλην προέκυπτε ποικίλη ἀνταλλαγὴ ἰδεῶν καὶ ἐφευρέσεων.

¹ Ἦδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 397.

Τοῦτο δὲ βλέπομεν σαφέστατα παρὰ τῷ πρώτῳ καὶ μεγίστῳ πάντων τῶν Σικελῶν ποιητῶν, τῷ Στησιχόρῳ, οὗ οἱ γονεῖς εἶχον μεταναστεύσει εἰς τὴν Σικελίαν ἐκ Ματαύρου. Ἦτο δὲ ἡ Μάταυρος ἀποικία τῶν Λοκρῶν· οὕτω δὲ τὸ γένος αὐτοῦ συνεδέετο πρὸς τὰς χώρας ἐκείνας τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος αἵτινες ὑπῆρξαν ἢ κοιτῖς τῆς αἰολικῆς ποιήσεως τοῦ Ἡσιόδου, ἐν ᾧ ἄφ' ἑτέρου ἢ Ἰμέρα, ἐν ᾗ ἐγεννήθη ὁ ποιητής, ἦτο πόλις ἐξ ἡμισείας ἰωνικῇ καὶ δωρικῇ. Ὑπὸ τοιαύτας δὲ συνθήκας κατῴρθησε πολὺ περισσότερον τοῦ συγχρόνου Ἀρίονος νάποκτῆσθαι δύναμιν νομοθέτου ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως. Καὶ δὴ ἐτήρησε τὴν ὕλην τοῦ ἔπους, ὅχι ὅπως ἀναπτύξῃ αὐτὴν ἐν πλατειασμῷ εὐρεῖ καὶ ὁμαλῶς, ἀλλ' ὅπως διαμορφώσῃ αὐτὴν εἰς χωριστάς συνθέσεις, καὶ μετεχειρίσθῃ αὐτὴν πρὸς ποιήσεις ἐπιτηδείας εἰς δημοσίαν ἀπαγγελίαν ὑπὸ πολυφώνου χοροῦ μετὰ κιθαρισμοῦ καὶ ὀρχήσεως.

Ἡ δὲ μετάβασις αὕτη ἀπὸ τοῦ ἔπους εἰς τὴν λύραν, ἀπὸ τῆς ἰωνικῆς τέχνης εἰς τὴν δωρικὴν ἦτο πρόοδος ἐξαιρέτως γόνιμος ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ἐθνικῆς ποιήσεως τῶν Ἑλλήνων. Δι' αὐτῆς ἐξωογονήθη μὲν κατὰ τρόπον νέον ἡ ὁμηρικὴ παράδοσις, συγχρόνως δ' ἐτέθησαν διὰ τὴν χορικὴν ποίησιν καὶ ἰδίως διὰ τὸ στροφικὸν σύστημα τῶν ἐλληνικῶν ῥυθμῶν θεμέλια στερεὰ, ἄφ' ὧν οὐδέποτε ἀπέστησαν οἱ Ἕλληνες. Διαγινώσκομεν δ' ἐν πάσαις ταῖς περὶ τοῦ Στησιχόρου παραδόσεσι πνεῦμα ὑπερόχως ἰσχυρὸν καὶ δημιουργικόν, κατέχον πλῆθος γνώσεων καὶ μεγάλην πείραν τῶν τοῦ κόσμου. Ἐγίνωσκεν ἄφ' ἑνὸς μὲν τὰ κατὰ τὴν μακρὰν κειμένην Ταρτησσὸν, ἄφ' ἑτέρου δὲ συγχρόνως τὰ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Ἰωνίᾳ.

Ὡς δὲ ἡ Ἰμέρα, οὕτω καὶ τὸ ἐγγὺς κείμενον Ῥήγιον ἦτο ἐξ ἡμισείας δωρικὸν καὶ ἰωνικόν. Ἐκ δὲ τοῦ Ῥηγίου κατήγετο ὁ Ἴβυκος, ὅστις ἐν ταῖς περιοδαῖς αὐτοῦ, ἃς ἐπεχείρησεν ὡς ἀοιδός, ἔφθασε μέχρι τῆς αὐλῆς τοῦ Πολυκράτους¹. Καὶ ἠκολούθησε

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 205.

μὲν πιστῶς τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Στησιχόρου· ἀλλ' ἡ σοβαρὰ μεγαλοπρέπεια τῆς ὄωρικῆς χορῳδίας φαίνεται παρ' αὐτῷ χαλαρωθεῖσα, καὶ ἡ μουσ' αὐτοῦ ἐτράπη μετ' ἐξαιρέτου ἐπιτυχίας εἰς τὴν ἐνθουσιώδη ἐκδήλωσιν τοῦ ἐρωτικοῦ πάθους.

Τὸ δὲ μάλιστα προσιδιάζον εἰς τοὺς Ἑλληνας τῆς Δύσεως ἦσαν οἱ ἀγῶνες αὐτῶν καὶ ἐορτάσιμοι μιμικοὶ χοροὶ οἱ συμπαραμαρτοῦντες εἰς τὰ Διονύσια καὶ εἰς τὰς φαιδράς ἐορτάς τῆς ἐν Σικελίᾳ ἐπιχωριαζούσης λατρείας τῆς Δήμητρος, αἵτινες καὶ ἐνταῦθα, ὡς ἐν ταῖς μητροπόλεσιν, ἤγαγον εἰς σκωπτικὴν δημώδη ποιήσιν ὑπὸ δραματικὸν τύπον. Οἱ Σικελιωταὶ εἶχον ὅλως ἰδιαιτέραν δεξιότητα περὶ τὸ ἀρτύειν τοιαύτας ἐορτάς διὰ λεπτοῦ σκώμματος, ἅτ' ἔχοντες ἐν τῇ νήσῳ αὐτῶν τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρατηρῶσι παντοῖα ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ κεκτημένοι τὸ δῶρον σπινθηροβόλου εὐφυΐας, δι' ἧς ἀνεύρισκον ἐν παντὶ πράγματι τὸ χαρακτηριστικὸν καὶ τὸ γελοῖον. Ἐν δὲ τῷ Σελινούντι, ἔνθα τὰ βαρβαρικά καὶ τὰ ἑλληνικὰ ἤθη ἐφήπτοντο ἀλλήλων εἴπερ που ἀλλαχοῦ, ἀνέκρουσε πρῶτος ὁ Ἀριστόξενος τοὺς φθόγγους ἐκείνους ἀχαλίνου ἰαμβικῆς ποιήσεως οἵτινες ἔμειναν χαρακτηριστικοὶ διὰ τὴν μεταγενεστέραν κωμωδίαν τῶν Σικελιωτῶν¹. Τὸ δὲ πνεῦμα τῆς ποιήσεως ταύτης φαίνεται, ὅτι ὑπῆρξεν οὕτω συμφυὲς πρὸς τὸ ἔδαφος τῆς νήσου καὶ τὴν ἐν αὐτῇ διαίταν, ὥστε καὶ οἱ ἐκ τῆς ξένης μεταναστεύοντες ποιηταὶ ἐνεφορήθησαν τοῦ πνεύματος τούτου κατὰ τρόπον παράδοξον, καθ' ὃ διδάσκει ἡμᾶς τὸ παράδειγμα τοῦ Ἐπιχάρμου.

Ἀλλ' ἄς ἀναλογισθῶμεν καὶ τοῦτο, ὅτι καὶ ἡ ἐν ἀναπτύξει εὐρισκομένη φιλοσοφία ἀπέβη διὰ τοῦ Σαμίου Πυθαγόρου καὶ Εὐνοφάνους τοῦ Κολοφωνίου² οἰκεία ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι, ὅποσον βαθείας ρίζας ἔβαλεν ἐν αὐτῇ ἡ κριτικὴ τάσις τῆς ἐλεατικῆς σχολῆς καὶ ὅτι διὰ τῆς συγκλονήσεως τῶν πατροπαραδότων δογμα-

¹ Ἀριστόξενος δ Σελινούντιος ὑπῆρξε πρόδρομος τοῦ Ἐπιχάρμου κατὰ τὰ Σχόλια τοῦ Ἀριστοφάνους εἰς Πλούτον στ. 487, κατὰ δὲ τὸν Εὐσέβιον σύγχρονος τοῦ Ἀρχιλόχου.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 585.

των προεκάλεσε τὴν ἐλευθέραν σκέψιν τοῦ πνεύματος πολὺ ἐνωρίτερον ἢ ἐν τῇ ἐντεῦθεν Ἑλλάδι. Ἄς ἀναλογισθῶμεν προσέτι πῶς διεμορφώθη ἡ πρακτικὴ πολιτικὴ σύνεσις καὶ ἡ γραφὴ νόμων ἐν ταῖς χαλκιδικαῖς πόλεσι, πῶς αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι ἤκμαζον ἐν ταύταις ταῖς χώραις ἀπὸ χρόνων ἀρχαίων καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἰδίως ἐν Ἀκράγαντι, Σελινούντι καὶ Συρακούσαις. Ταῦτ' ἀναμετροῦντες δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἔννοιάν τινα τῆς ἐξαιρέτως πλουσίας ἀναπτύξεως τῶν δυνάμεων τοῦ λαοῦ, ὅτε πλέον διὰ τῶν τυράννων τῆς Γέλας καὶ τοῦ Ἀκράγαντος ἐδόθη εἰς τὰς τύχας τῆς Σικελίας ὥθησις μεγάλη καὶ λαμπρά, ἥτις ἔμελλεν, ὡς εἶκος, νὰ προσδώσῃ νέαν πτῆσιν καὶ εἰς τὸν πνευματικὸν βίον.

Ἡ ἀρχὴ ἐνὸς ἀνδρὸς ὑπῆρξε πάντοτε ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς πόλεσιν ὠφέλιμος πρὸς προαγωγὴν τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν, καθ' ἃ μαρτυρεῖ ἐπαρκῶς ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαιοτέρας τυραννίδος. Ἐν δὲ τῇ Σικελίᾳ ἡ τυραννὶς εἶχεν ὅλως ἰδιάζοντα χαρακτηρισμὰ. Πράγματι ἐνταῦθα διέθετον οἱ τύραννοι πόρους πολὺ μεγαλειτέρους, καὶ ὑπῆρχον δυνάμεις τοῦ λαοῦ ἀπείρως πλουσιώτερον ἀνεπτυγμέναι. Ἐνταῦθα οἱ τύραννοι ἦσαν ἄνδρες ἀρχαίου γένους, εὐπατρίδαι ἐκ γενετῆς διοικούντες δίκην βασιλέων, ἄνδρες πεποικισμένοι δι' ἀρετῶν αἵτινες προσήκουσιν εἰς ἡγεμόνας, πρᾶσι καὶ εὐγενεῖς τὸν χαρακτήρα, προϊστάμενοι τῆς ἐθνικῆς κινήσεως, ὧν πρόγραμμα ἦτο ἡ περὶ ἑαυτοὺς συνάθροισις τῶν ὑπερόχων τοῦ ἔθνους ἀνδρῶν. Καὶ ὁ μὲν Γέλων αὐτὸς δὲν ἦτο ἀληθῶς γνώστης τῆς τέχνης, ὧν, καθ' ἃ καὶ ὁ πατήρ, στρατηγὸς ἱππέων, ὅτε δέποτε κατὰ τινα ἐορτὴν ἦλθεν ἡ σειρὰ αὐτοῦ νὰ κιθαρωδῇ, διέταξεν, ὡς μαρτυρεῖ ἡ παράδοσις, νὰ προσαγάγῃ τὸν ἵππον αὐτοῦ ὅπως ἐπιδείξῃ τὴν τέχνην αὐτοῦ ὡς ἱππεύς. Ἀλλ' ἐγίνωσκεν ὅμως νὰ ἐκτιμᾷ τοὺς τεχνίτας, προσεῖλκυτεν εἰς τὴν αὐλὴν ἄνδρας οἷος ὁ συνετὸς Φόρμις ἢ Φόρμος, καὶ ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων¹. Ἦτο δὲ ὁ Φόρμος κωμικὸς ποιητής, καὶ ἡ πρόσκλησις αὐτοῦ καὶ μόνῃ ἀρκεῖ νὰ ποδείξῃ ὅποση ἦτο ἡ τιμὴ

¹ Ἀριστοτέλους Ποιητ. V, 5.

ἡ ἀπονεμομένη εἰς τὸ ποιητικὸν τοῦτο εἶδος, ὅπερ ἰδίως ἐκλείσθη ἐν Σικελίᾳ διὰ τοῦ ‘Επιχάρμου.

‘Επίχαρμος ὁ υἱὸς τοῦ ‘Ηλοθαλοῦς εἶχε γεννηθῆ ἐν τῇ νήσῳ Κῶ¹, ἀλλ’ εἶχε μεταναστεύσει εἰς τὴν Σικελίαν ἐν ἡλικίᾳ οὕτῳ νεαρᾷ, ὥστε ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ γνήσιος Σικελός. Καὶ συμπάρ’ ἔλαβε μὲν εἰς τὴν νέαν πατρίδα ἐκ τῆς γενετείρας ὁρμάς τινὰς καὶ κλίσεις, ὅσον ἰδίως τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἱατρικῆς, ἀλλ’ ὅμως ἐν τῇ Σικελίᾳ προσηταιρίσθη τὸ πρῶτον τὴν τάσιν ἐκείνην εἰς ἣν ὀφείλεται ἡ ἰδιάζουσ’ αὐτοῦ θέσις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων. Διήγαγε δὴλα τὴν νεότητά καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ βίου ἐν τοῖς σικελικοῖς Μεγάροις· τὸ δὲ μεγαρικὸν φύλον εἶχεν ἐνταυθαί τε καὶ ἐν τῇ μητροπόλει ἐξαίρετον ἰδιοφυίαν πρὸς εὐτράπελ’ ἀγωνίσματα καὶ μιμικὴν διδασκαλίαν· φαίνεται δὲ, ὅτι πιθανῶς οἱ ἐν Μεγάροις κρατοῦντες ἀριστοκρατικοὶ² εἶχον εὐνοϊκῶς πρὸς τὰς δημῳδούς ταύτας παιδιάς, καὶ διὰ τοῦτο ἡζιώθησαν αὐταὶ τιμῆς τιнос καὶ ἀνυψώθησαν διὰ τῆς προσθήκης ᾠδικοῦ χοροῦ καὶ δημοσίας θέας μετ’ ἀγώνων. ‘Ο δ’ ‘Επίχαρμος διέγνω τὴν μορφωτικὴν δύναμιν ἣτις ἡδύνατο νὰ ἐκκολαφθῇ ἐκ τῶν λαϊκῶν τούτων θεαμάτων. Πλουτίσας δὲ τὸ πνεῦμα διὰ ποικίλων μελετῶν καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ἰδίως διὰ τοῦ Πυθαγόρου διεγερθεὶς πρὸς βαθυτέραν ἀντίληψιν τῶν τοῦ βίου καὶ ὑψηλοτέρους σκοποῦς, ἐπέστρεψε καὶ πάλιν καὶ ἐπεδίωξε τὴν μετάπλασιν τοῦ δημῳδικοῦ κώμου εἰς εἶδος καλλιτεχνικόν, εἰς ὃ ἐσκόπει νὰ προσδώσῃ ἀξίαν ποιητικὴν καὶ σημασίαν ἠθικὴν. Τοῦτο δὲ καὶ κατώρθωσε, καὶ δὴ ἱκανὸν χρόνον πρὶν ἢ οἱ ‘Αθηναῖοι παραλάβωσιν εἰς τὴν ἑαυτῶν πόλιν τὸ μεγαρικὸν σχῶμμα καὶ ἐξευγενίσωσιν αὐτό. Αἱ κωμῳδίαὶ τοῦ ‘Επιχάρμου ἐδιδάχθησαν ἐν τοῖς σικελικοῖς Μεγάροις ἤδη περὶ τὴν ἐξηκοστὴν ὀγδόην ‘Ολυμπιάδα, ἥτοι μετὰ τὸ 508 π. Χ. ‘Αλλ’ ὅτε τὰ Μέγαρα ἔπαυσαν ὑφιστάμενα καὶ μετωκίσθησαν εἰς τὰς Συρα-

¹ Σουίδας ἐν λ. ‘Επίχαρμος. Πρὸς. Lorenz Leben und Schriften des Koers Epicharmos. 1864.

² ‘Ιδε ἀνωτέρω Τόμ. Α’ σ. 420 κ. ε.

κούσας μετὰ παντὸς ὅτι εἶχον ἄριστον¹, μετενόστεισε καὶ ὁ Ἐπίχαρμος μετὰ τῆς κωμωδίας αὐτοῦ εἰς τὴν νέαν πρωτεύουσαν, ἥτις καθ' ὃν τρόπον αἱ Ἀθῆναι εἰλκυσε κατὰ μικρὸν εἰς ἑαυτὴν πᾶν ὅτι ἄξιον λόγου εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἐν τοῖς περιχώροις.

Καὶ δὲν ἦσαν μὲν αἱ Συρακούσαι πόλις δημοκρατική, κωμωδία δὲ οἷα ἡ ἀττική ἦτο ἀδύνατος ἐν αὐταῖς. Ἀλλ' ἡ μεγαρική κωμωδία εἶχε τὴν ἀρετὴν, ὅτι ἦτο συγχρόνως δημώδης καὶ ἀρεστή εἰς τὴν αὐλήν. Καὶ ταῦτα ἐπειδὴ ὡς ἐκ τῶν ὑποθέσεων αὐτῆς ἐτράπη δύο διευθύνσεις ὁμοίως ἀκινδύνους εἰς τοὺς τυράννους. Καὶ ἡ πρώτη μὲν ἐθεάτριζε τὸν βίον τοῦ δήμου, ἐξεικονίζομενον διὰ χαρακτήρων ζωηρῶς διαγεγραμμένων οὕτως, ὥστε παριστάνοντο ἰδίως ὑπὸ τὴν γελοίαν αὐτῶν ὄψιν αἱ διάφοροι τάξεις τοῦ λαοῦ, ὁ ἀγρότης, ὁ ναύτης, ὁ μάντις, ὁ παράσιτος καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, δεύτερον δὲ κατεδιβάζοντο καὶ οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου εἰς τὴν σκηνὴν καὶ ἐδιδάσκοντο ἀστείως καὶ παιγνιωδῶς αἱ ἱστορίαι τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων. Ἀλλ' ἀμφότερα ταῦτα τὰ εἶδη, ἢ τε κωμωδία τῶν χαρακτήρων καὶ ἡ μυθολογικὴ παρῳδία, μετέπιπτον ἐνίοτε εἰς ἄλληλα· καὶ δὴ ὁ Ζεὺς, οἷος παριστάνετο ἐν τῷ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου γαμηλίῳ συμποσίῳ, οὐδὲν ἄλλο ἦτο αὐτόχρημα ἢ τὸ πρότυπον τῶν Σικελῶν λίχων. Ἀλλ' ἀνὴρ οἷος ὁ Ἐπίχαρμος, ἐρευνητὴς καὶ φιλόσοφος, δὲν ἤθελε νὰ παράσχη εἰς τὰ πλήθη μόνον διασκεδάσιν κενὴν. Εἰς τὰ ἔργ' αὐτοῦ ὑπέκειτο βαθεῖα σοβαρότης, καὶ αἱ εὐγενεῖς γνώμαι, τὰ διδάγματα γνησίας βιωτικῆς σοφίας, διατετυπωμένα διὰ λέξεων ἐπικαίρων καὶ ἐπιλέκτων, παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς ἐννοίαν τινα τῆς φιλοσοφικῆς ὑποστάσεως, ἥς αἱ ἀργυραὶ φλέβες διῆκον διὰ τῆς ἀγροίκου ὕλης τῆς κωμωδίας. Ὡς πρὸς δὲ τὴν δύναμιν τῆς γνωμολογίας ὑπομιμνήσκει ἡμᾶς ζωηρῶς τὸν σύγχρονον Θεόγνιν², τὸν μέγαν ποιητὴν τῶν Μεγάρων τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος, τῆς μητροπόλεως τῆς ὁμωνύμου σικελικῆς ἀποικίας, ὅστις λέγεται ἐπ' ἴσης ἐλθὼν εἰς τὴν Σικελίαν. Ἀμφό-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 268.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 421 κ. ε.

τεροι δὲ οἱ ποιηταὶ παρέχουσι λαμπρὰν μαρτυρίαν περὶ τοῦ πνεύματος τῶν Μεγαρέων, οἵτινες δὲν κατώρθωσαν μὲν οὔτ' ἐν τῇ μητροπόλει οὔτ' ἐν τῇ ἀποικίᾳ νάναπτύξωσιν εὐτυχῇ πολιτικὸν βίον, ἀλλ' ἀνῆλθον ὁμῶς εἰς ἀξιοθαύμαστον ὕψος πνευματικῆς παιδείας. Σενετέλεσε δὲ πιθανῶς εἰς ἐξέγερσιν τοῦ πνεύματος αὐτῶν ἡ ἄμεστος αὐτῶν ἐπικοινωνία πρὸς λαὸν μὴ δωρικόν.

Ὁ Ἐπίχαρμος ἔμεινεν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἰέρωνος, οὗ τοὺς ἐνδόξους ἄθλους, ιδίως δὲ τὴν διάσωσιν τῶν Λοκρῶν, ἔγνω γὰρ ἐγκαταμίξῃ εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ὁ δὲ τύραννος οὐδενὸς ἡμέλησεν, ὅπως εὐαρεστήσῃ τὴν πρὸς τὰ θεάματα διάθεσιν τῶν οἰκητόρων τῆς μεγάλης πόλεως καὶ τὸν ἔμφυτον ἔρωτα τῶν Σικελιωτῶν πρὸς τὴν ἐκ τοῦ δράματος ψυχαγωγίαν. Εὐρὺ θέατρον ἐκτίσθη ἐν Συρακούσαις ὑπὸ τοῦ Δημοκόπου, πιθανῶς ἤδη ἐν τοῖς χρόνοις τῶν δύο πρώτων τυράννων¹, καὶ δικαιοῦμεθα νάποδεχθῶμεν, ὅτι τὰ περὶ τὴν σκηνικὴν τέχνην καθ' ὅλου διετάχθησαν ἐνταῦθα ἐν πολλοῖς πρότερον ἢ ἐν Ἀθήναις. Ὁ Φόρμις, ὁ Δεινόλογος καὶ ἄλλοι ἀνθημιλλῶντο πρὸς ἀλλήλους ἐν τῷ αὐτῷ εἶδει τῆς ποιήσεως, καὶ ἕνεκα τῆς πλουσίας ἀναπτύξεως εἰς ἣν ἀνῆλθεν ἕνεκα ταύτης τῆς ἀμίλλης δὲν εἶνε ἄπορον, ὅτι ἡ σικελικὴ κωμωδία εὗρε μιμητὰς καὶ ἐκτὸς τῆς νήσου. Οὕτως ἡ ἐπινόησις αὕτη τῶν Σικελιωτῶν ἡξιώθη τῆς προσηκούσης τιμῆς ἐν Ἀθήναις, καὶ ὁ Κράτης² λέγεται δούς πρῶτος ἐν ταύτῃ τῇ πόλει τὸ παράδειγμα τῆς ἐν τῇ κωμωδίᾳ παραστάσεως τάξεων ὄλων ἀνθρώπων ἀντὶ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τακτῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν. Πλὴν δὲ τῆς κωμωδίας χαρακτήρων ἔγεινε δεκτὴ ἐν Ἀθήναις ἐκ Συρακουσῶν καὶ ἡ μυθολογικὴ κωμωδία, τοῦθ' ὅπερ δύναται νάποδειχθῇ περὶ τοῦ Κρατίνου καὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ.

¹ Lorenz [Leben und Schriften des Koers Epicharmos] σ. 91. Schubring ἐν τῷ Philologus Τόμ. XXII, σ. 620.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 762. Περὶ τῶν σχέσεων μεταξὺ Κράτητος καὶ Ἐπιχάρμου ἴδε Lorenz [Leben und Schriften des Koers Epicharmos] σ. 191, 208. Susemihl Aristoteles' Poetik σ. 168.

Συγγενῆς δὲ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν Ἐπίχαρμον ἦτο ὁ ἐν τοῖς συγχρόνοις νεώτερος αὐτοῦ, ὁ Συρακούσιος Σώφρων, ὅστις δὲν ἔγραφε μὲν ἐν στίχοις, οὐδὲ χάριν τῆς ἀπὸ σκηνῆς διδασκαλίας, καθ' ἃ φαίνεται πιθανόν, ἀλλ' ὅμως ἦτο ποιητὴς τῶν πρωτευόντων¹. Καὶ δὴ κατώρθωσεν οὗτος νὰ παραστήσῃ ἐν τοῖς μέμοις αὐτοῦ, οἵτινες δεξιῶς ἀπαγγελλόμενοι ἐνεποιοῦν τὴν αἴσθησιν δραματικῶν αὐτόχρημα σκηνῶν, εἰκόνας τοῦ σικελικοῦ βίου ζωηροτάτας καὶ ἀκραιφνεῖς καὶ δὴ ἐν ἀδρᾷ καὶ μετὰ παροιμιῶν συνανακεκραμένη δημῳδεῖ γλώσσει. Ἀλλ' ἀνέπτυξεν ἅμα οὐ μόνον ἐξύτητα ἐξαίρετον παρατηρήσεως ἐν τῇ ἐξεικονίσει τῶν χαρακτήρων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ μεγίστην τέχνην ἐν τῇ παραστάσει, διὰ δὲ τῆς πρωτοτυπίας καὶ τῆς πνευματικῆς ῥώμης, τῆς διαπνεύσεως τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐπέδρασε τὰ μέγιστα ἐπὶ τοῖς ποιητὰς καὶ φιλοσόφους τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων².

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Ἐπίχαρμος παρέλαβεν εἶδος ποιήσεως ἀκμάζον ἐν Σικελίᾳ καὶ ἀνέπτυξεν αὐτὸ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ ξιωθῇ προσοχῆς καὶ μιμήσεως καὶ ἐν Ἀθήναις, ἄλλοι ἀριστοτέχναι μετεβίβασαν εἰς τὴν νῆσον τὰς ἐν τῇ ἐντεῦθεν Ἑλλάδι ὀριμασάσας τέχνας, οὕτω δ' ἀνεπτύχθη μεταξύ τῶν δύο ἀντικειμένων ἀκτῶν ἡ γονιμωτάτη τῶν ἀνταλλαγῶν.

Οἱ Ἕλληνες καλλιτέχναι, ἰδίως δὲ οἱ ἀοιδοὶ, ἦσαν ἀνέκαθεν φιλαπόδημοι, τὸ δ' ἐλκύον ἄνδρας, οἷοι ὁ Πίνδαρος, ὁ Αἰσχύλος, ὁ Σιμωνίδης, ὁ Βακχυλίδης, εἰς τὴν Σικελίαν δὲν ἦτο μόνον ἡ

¹ Σουίδας ἐν λ. Σώφρων.

² [Καὶ τὸν Ἡρόδαν ἢ Ἡρώδαν, οὗ οἱ μιμήται, εὐρεθέντες πρὸς ολίγων ἐτῶν. ἐξεδόθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Kenyon (Classical texts from papyri in the British Museum including the newly discovered poems of Herodas. Ἐν Λονδίῳ 1891) ὑπελάμβανε πρὸς τῆς εὐρέσεως αὐτῶν Συρακούσιον ὁ Bergk (Poetae lyriici Graeci ἐκδ. γ' σ. 794 ἐν σημ.), ὅστις καὶ ἐταύτιζεν αὐτὸν πρὸς τὸν παρὰ τῷ Σενοφῶντι ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς III, 4, 1 ἀναφερόμενον Ἡρώδαν. Ἐπ' ἱσῆς δὲ καὶ ὁ Schneidewin (Rheinisches Museum. Neue Folge Τόμ. V, σ. 292 κ. ε) θεωρεῖ αὐτὸν καταγόμενον ἐκ τινος τῶν δωρικῶν ἀποικιῶν τῆς Σικελίας ἢ τῆς Ἰταλίας. Ἀλλ' ἴδε τὴν μετὰ τὴν εὐρεσιν τῶν μιμιάμων αὐτοῦ κρατοῦσαν γνώμην, ὅτι ὑπῆρξεν Ἴων ἐκ τινος τῶν κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἀποικιῶν παρὰ τῷ Kenyon ἐν θ' ἀν. σ. 4].

προσδοκία τιμῶν καὶ ὠφελημάτων παντοίων, ὧν ἀνέμενον νὰ τύχῃσιν ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Ἀκράγαντος καὶ τῶν Συρακουσῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ φήμη παντοίας παιδεύσεως, ἧς ἤξιοιτο ἡ νῆσος, ἡ αἰγλή σπανίας ἡγεμονικῆς εὐτυχίας, ἡ γοητεία βαθείας εἰρήνης μετὰ κατορθώματα ἔνδοξα, οἷας δὲν εἶχε τύχει ἡ ἐντεῦθεν Ἑλλάς, καὶ τέλος τὸ μέγα πλῆθος ἀξίων θεᾶς τόπων καὶ κτισμάτων, περὶ ὧν διηγοῦντο πάντες οἱ ἰδόντες καὶ θαυμάσαντες τὴν μεστὴν πόλεων νῆσον. Τούτων δὲ ἀπάντων εἶπερ τι καὶ ἄλλο ἀπησχόλει τὴν φαντασίαν τῶν Ἑλλήνων ἡ Αἴτνα, ἥτις περὶ αὐτοὺς δὴ τοὺς χρόνους τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Ἰέρωνος μετὰ διακοπὴν μακρὰν εἶχεν ἀρχίσει πάλιν νὰ φωτίζῃ τὸ δυτικὸν πέλαγος δι' ὑψηλῶν στηλῶν πυρός¹. Ὁ τε Πίνδαρος δὲ καὶ ὁ Αἰσχύλος μαρτυροῦσι τὴν αἰσθησιν ἣν τὸ φυσικὸν τοῦτο φαινόμενον ἐνεποίησεν εἰς τοὺς συγχρόνους².

Ταύτην δὲ τὴν γοητείαν, ἣν ἡσθάνοντο πρὸς τὴν Σικελίαν οἱ Ἕλληνες τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος, ὁ Ἰέρων, ὅστις εἶχεν ἴδιον ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, ἥσκει δὲ καὶ αὐτὸς τὴν ποίησιν, ἐπεδίωξε νὰ ἐπωφεληθῇ μετὰ ζήλου μεγίστου. Εἶχεν ἤδη συναθροίσει περὶ ἑαυτὸν πάντας τοὺς ἐπιφανεῖς ἄνδρας ὅσους εἶχεν ἡ Σικελία. Κόραξ ὁ εἰσηγητὴς τῆς σικελικῆς ῥητορικῆς, ὁ πρῶτος Ἕλλην ὁ ἐπεξεργασθεὶς ἐπιστημονικῶς τὴν τέχνην τοῦ λέγειν, ἦτο ἀνὴρ μέγα τιμώμενος παρὰ τοῦ Ἰέρωνος. Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ χρόνῳ ἤκμαζον τὰ μέγιστα καὶ ἡ φιλοσοφία καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, ἡ μαθηματικὴ καὶ ἡ ἱατρικὴ, καὶ δὴ συνεβάδιζον πρὸς ἀλλήλας καὶ ὑπεστηρίζοντο ἀμοιβαίως ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη κατὰ τρόπον ἀξιομνημόνευτον, ὥς ἐπὶ παραδείγματι ὅτε ὁ Ἐπίχαρμος ἔγραφε συγγραφὰς περὶ ἱατρικῆς καὶ περὶ αὐτῆς δὲ τῆς

¹ Κατὰ τὸ Παρίον μάρμαρον ("Ide B o c k h ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Graecarum Τόμ. Γ' σ. 339) ἡ ἐκρηξὶς τῆς Αἴτνης συνέβη τῷ 479 π. Χ. ('Ολυμπ. 75, 3), τῷ δὲ 475 π. Χ. ('Ολυμπ. 76, 1) κατὰ τὸν *Θουκυδίδην* (III, 116), ὅστις οὐδὲν γινώσκει ἀκριβὲς περὶ ἐκρήξεως παραγενεστέρας.

² [*Πινδάρου* Πυθ. I, 35 κ. ἔ. *Αἰσχύλου* Προμηθεὺς δεσμώτης στ. 347 κ. ἔ.]

κτηνιατρικῆς. Διὰ βραχείων δ' εἶπεῖν ἐνυπῆρχεν ἐν τῷ πνευματικῷ τῶν Σικελιωτῶν βίῳ ἀπαραγνώριστός τις καθολικὴ παιδείσεως, φιλοσοφικὴ τις ὁρμὴ ἐπαγομένη τὴν περὶ πάντων τῶν πραγμάτων σκέψιν καὶ πειρωμένη τὴν κατανόησιν ἀπάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἐν τῇ ἀλληλουχίᾳ αὐτῶν. Προσελθόντων δὲ καὶ τῶν ἐκ τῆς ξένης ἀριστοτεχνῶν, συνηνώθη παρὰ τὴν φιλόξενον ἐστίαν τοῦ Ἰέρωνος στέφανος σοφῶν καὶ ποιητῶν, κύκλος λογάδων, οὗ ὁμοιος δὲν εὕρισκετο ἐν Ἑλλάδι. Οὐδ' ἐχρησίμευον οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι μόνον εἰς τὴν ματαιότητα τοῦ Ἰέρωνος ἐξυμνοῦντες τὴν αὐλὴν αὐτοῦ, ἥτις ἦτο ἐνδιαίτημα τῶν Μουσῶν, καὶ παρέχοντες εἰς τὴν ἑδραν τοῦ τυράννου τὴν ἀρίστην αὐτῆς λάμψιν· ἀλλ' ἐξήσχουν ἰδίως οἱ ξένοι ἐκεῖνοι ἀριστοτέχναι καὶ ἐπιδρασιν εὐεργετικὴν, ὥς ἐπὶ παραδείγματι ὁ Σιμωνίδης ὡς εἰρηνοποιὸς μεταξὺ τοῦ Ἰέρωνος καὶ τοῦ Θήρωνος. Ἡ ἀνεξάρτητος αὐτῶν θέσις ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς ἀπέναντι αὐτοῦ μείζονα ἐλευθερίαν· ἦσαν τέλος τᾶριστα ἐχέγγυα τῆς δόξης τῶν ἡγεμόνων τῆς Σικελίας.

Διὰ ταῦτα ὁ Ἰέρων βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἀνάρρησιν μετέμψατο τὸν Αἰσχύλον, ὅστις καὶ ἔζησε παρ' αὐτῷ πολλὰ εὐτυχῇ καὶ διὰ τὴν ποίησιν αὐτοῦ γονιμώτατα ἔτη τοῦ βίου¹. Καὶ ἐξύμνησε μὲν τὸ ἔργον τὸ μετὰ τῆς μεγίστης στοργῆς ἐπιχειρηθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰέρωνος ἐν ταῖς Αἰτναίαις, μεγαλοπρεπεῖ πανηγυρικῇ δράματι ποιηθέντι πρὸς τιμὴν τοῦ νέου κτίσματος τοῦ τυράννου, ἐν ᾧ συνέδεσε τὴν σικελικὴν ἱστορίαν πρὸς τὴν τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος, θεραπεύων ἀσπασιώτατα τὴν φιλοδοξίαν τοῦ Ἰέρωνος, βλέποντος τὰς ἐν Σικελίᾳ νίκας ὑμνουμένας μετὰ καὶ

¹ Ὁ Αἰσχύλος διέτριψε ὅς ἐν Σικελίᾳ. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον μετέβη εἰς τὴν νῆσον κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰέρωνος περὶ τὸ 478 - 474 π. Χ. Τῷ δὲ 476 π. Χ. ἐδιδάχθησαν αἱ Αἰτναῖαι, ἰσως δὲ καὶ ὁ Προμηθεύς. Μετὰ δὲ τὴν πρῶτην ἐν Σικελίᾳ διδασκαλίαν τῶν Πελοπόννησος ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας πρὸ τοῦ 472 π. Χ. Ἐν δὲ Ἀθήναις ἐδιδάχθησαν οἱ μὲν Πέρσαι τῷ 472 π. Χ., ἡ δὲ Ὁρέστεια τῷ 458 π. Χ. Ἡ δὲ δευτέρα εἰς Σικελίαν ἀποδημία ἔγινε μετὰ τὴν κόλυσιν τοῦ Ἀρείου Πάγου (Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 522, 752). Ἀπέθανε δὲ ὁ Αἰσχύλος ἐν Γέλα τῷ 455 π. Χ. Πρὸς Κ. i ehl ἐν Mnemosyne Τόμ. I, σ. 364. Loeb [Leben und Schriften des Koers Epicharmos] σ. 83.

τῶν τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Πλαταιῶν ὡς συνεχομένους πρὸς ἀλλή-
 λας καὶ ἐφαμίλλους ἐθνικὰς ἀνδραγαθίας. Ἡ δὲ διδασκαλία τῶν
 Περσῶν ἐν Συρακούσαις ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ νέας λαμπρᾶς περιόδου
 ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ θεάτρου τῆς πόλεως, καὶ εἶνε σχεδὸν ἀναντίρ-
 ρητον, ὅτι τὸ ὅλον δράμα ὑπῆρξε γέννημα τῶν παρορμήσεων τῶν
 ἐμπνευσασῶν τὸν ποιητὴν ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐποιήθη ἐπὶ ἐδάφους
 σικελικοῦ. Εἰθίσθη δ' ἐπὶ τοσοῦτον ὁ Αἰσχύλος εἰς τὸν ἐν Σικελίᾳ
 βίον, ὥστ' ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν μεταγενεστέρων αὐτοῦ δραμάτων
 ἐπίστευον, ὅτι διεγίνωσκον τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐν τῇ νήσῳ διαμο-
 νῆς αὐτοῦ, καὶ ὁ ἔρωσ πρὸς τὴν ὠραίαν Σικελίαν ἤγαγεν εἰς αὐ-
 τὴν καὶ πάλιν τὸν βαρύθυμον ποιητὴν.

Ἔτι δὲ οἰκειότερον συνδέεται πρὸς τὰ τυραννικὰ γένη τῆς Σι-
 κελίας ὁ Πίνδαρος. Καὶ αὐτὸς ἀγαπᾷ τὴν νῆσον, περὶ ἧς ψάλλει:

Σπεῖρε νῦν ἀγλαίαν τινὰ νάσῳ, τὰν Ὀλύμπου δεσπότας
 Ζεὺς ἔδωκεν Φερσεφόνα, κατένευσέν τε οἱ χαί-
 ταις, ἀριστεύουσας εὐκάρπου χθονὸς
 Σικελίαν πίειραν, θρῶσειν κορυφαῖς πολλῶν ἀφνεαῖς·
 ὧπασε δὲ Κρονίων πολέμον μνασιτῆρά οἱ χαλκεντέος
 λαὸν ἱππαιχμον θαμὰ δὴ καὶ Ὀλυμπιάδων φύλ-
 λους ἑλαιῶν χρυσέοις
 μιχθέντα ¹.

Αὐτὸς, ὁ πιστὸς θεράπων τῶν ἐκ Δελφῶν προερχομένων δια-
 τάξεων, ὁ θαυμαστὴς τῶν ἀρχαίων θεσμῶν, θεωρεῖ αὐτόχρημα
 θρίαμβον τὴν ἐν τῇ μακρὰν κειμένη νήσῳ εὐδοκίμησιν καὶ αἰ-
 γλην τῶν δωρικῶν πολιτικῶν θεσμῶν καὶ τὴν ἐκ παναρχαίων,
 ἐπιφανῶν οἰκῶν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἐν Σικελίᾳ ἀνάδειξιν καὶ
 μεγάλην ἄνθησιν νέων κλάδων.

Διὰ ταῦτα ὅλως ἰδιαζόντως εἶνε ἀφωσιωμένος εἰς τοὺς Ἑμ-
 μενίδας ², οἵτινες, καθ' ἃ καὶ αὐτὸς ὁ ποιητὴς, ἀνήκουσιν εἰς

¹ [Πινδάρου Νεμ. I, 16 κ. ἐ.].

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 264.

τὸν οἶκον τοῦ Κάδμου καὶ ἀποδεικνύουσι λαμπρῶς τὴν διαίαν πίστιν τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὰς κληρονομικὰς ἀρετὰς τῶν μεγάλων γενῶν. Διὰ ταῦτα μετὰ θερμότητος καὶ συμπαθείας ὕμνει τὰς ἀρετὰς τοῦ Θήρωνος, τὴν φιλοξενίαν αὐτοῦ, τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν χαρὰν ἣν ἡσθάνετο βοηθῶν ἄλλους. Ὅτε δ' ἐπῆλθεν ἡ ἐχθρική μεταξὺ τῶν δύο τυραννικῶν οἰκῶν ῥῆξις, ὁ Πίνδαρος συνετάχθη πρὸς τοὺς Ἑμμενίδας, ἐν ᾧ ὁ Σιμωνίδης καὶ ὁ Βακχυλίδης ἐφρόνουν μᾶλλον φίλα πρὸς τὸν Ἰέρωνα¹. Ἀλλὰ καὶ ἐν Συρακούσαις ἐτιμᾶτο ὁ Πίνδαρος μεγάλως. Καὶ διέγνω μὲν τὰς ἀρετὰς τοῦ Ἰέρωνος ἅς καὶ ὕμνησεν, ἡμίλλᾳτο δὲ πρὸς τὸν Αἰσχύλον, ὅπως γνωρίσῃ εἰς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας τὸν κτίστην τῆς Αἴτνης. Ἀλλ' οἱ ὕμνοι αὐτοῦ μεταβάλλονται εἰς σοβαρὰς νοουθεσίας. Ἐπιζητεῖ νὰ κατευνάσῃ τὸν ἐμπαθεῖ χαρακτῆρα τοῦ τυράννου καὶ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸν μετριοτήτα καὶ φαιδρὰν γαλήνην. Διατρανώνει τὴν ἀλήθειαν τῶν στίχων αὐτοῦ, καθ' οὓς ὁ εὐθύγλωστος ἀνὴρ ἐξέχει, οἰουδῆποτε πολιτεύματος ὕφισταμένου, καὶ αὐτῆς τῆς τυραννίδος². Ἀναφερόμενος δ' εἰς τὸ ἐπονείδιστον σύστημα κατασκοπείας τὸ εἰσαχθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰέρωνος, ὅπως μανθάνῃ πάντα τὰ ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει τῶν Συρακουσῶν γινόμενα, δὲν ὀκνεῖ νὰ προσβάλῃ διὰ τοῦ πικροτάτου σκώμματος τοὺς αὐλικούς καὶ συκοφάντας, ὧν ἕνεκεν ὁ βασιλεὺς παρεξέβαινε τοῦ ἀγαθοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος.

¹ [Ὁ Βακχυλίδης ἐπεσκέφθη τὰς Συρακούσας πιθανῶς τῇ 476 π. Χ. καθ' ἣν περίστασιν ἐψάλλη ἡ πέμπτη τῶν ᾠδῶν αὐτοῦ, ἡ πρώτη καὶ ἀρίστη τῶν πρὸς τὸν Ἰέρωνα νικησάντα κέλητι ἐν τοῖς Ὀλυμπίοις. Ἡ ᾠδὴ αὕτη ἐσώθη εὐτυχῶς δολόκληρος. Πλὴν δὲ αὐτῆς καὶ ἄλλαι τῶν ᾠδῶν τοῦ Βακχυλίδου ἀναφέρονται εἰς τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν, ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη. Ἴδε τὰς ἐπ' ἐσχάτων εὐρεθείσας ἐν αἰγυπτιακῷ παπύρῳ ᾠδὰς τοῦ Βακχυλίδου παρὰ Kenyon The poems of Bacchylides from a papyrus in the British Museum. London. 1897].

² [Πινδάρου Πυθ. II, 15 7 κ. ἑ.]

ἐν πάντα δὲ νόμον εὐθύγλωστος ἀνὴρ προσφέρει,
παρὰ τυττανίδι, χῶπότιαν ὁ λάβρος σιγατός,
χῶτιαν πόλιν οἱ σοφοὶ τηρέωντι.]

Οὕτως αἱ Συράκουσαι ἦσαν κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς τυραννίδος κέντρον τοῦ πολυτροπωτάτου πνευματικοῦ βίου καὶ ἐπίλεκτος ἔδρα ἐλληνικῆς δυνάμεως καὶ παιδεύσεως. Συμφώνως δὲ πρὸς ταῦτα καὶ αὐτὴ ἡ πόλις εἶχεν ὅλως μεταβληθῇ. Εἶχεν ἤδη πρὸ μακροῦ μεταβιβασθῇ ἀπὸ τῆς νησιδος Ὀρτυγίας εἰς τὴν ἀπέναντι μεγάλην νῆσον, καὶ ὁ δὲ εἶχεν ἐπεκταθῇ, τοῦθ' ὅπερ φαίνεται τὸ φυσικώτατον, ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ πρὸς δυσμὰς περὶ τὸν ὄρμον τοῦ μεγάλου λιμένος, ἀλλὰ πρὸς βορρᾶν ἐπὶ τὸ ἐξ ἀσβεστολίθου ὄροπέδιον τῆς Ἀχραδίνης. Ἀπεμακρύνθησαν δὲ τοῦ λιμένος καὶ προσετίμησαν τὴν ἄλλως ἀκατάλληλον ἐκείνην δυσχωρίαν, ἐπειδὴ μόνον ἐν αὐτῇ ὑπῆρχε ξηρὸν ἔδαφος καὶ ὑγιεινὸς ἀήρ. Ὁ δὲ Γέλων εἶχε τειχίσει διὰ περιβόλου τὸ πλησιέστατον κείμενον μέρος τοῦ ὄροπέδιου τούτου, τὴν συνοικίαν Ἀχραδίνην, ἣτις αὐτὴ καὶ μόνη ἦτο τετράκις ἢ καὶ πεντάκις μεγαλειτέρα τοῦ ἐπὶ τῆς νησιδος ποτλίσματος, καὶ πλήν τῆς Ἀχραδίνης τὴν πρὸς δυσμὰς κειμένην συνοικίαν Τύχην. Τοιαύτη ἦτο ἡ τρίπολις τοῦ Γέλωνος μετὰ τῶν λιμένων αὐτῆς καὶ νεωρίων, τῶν ἀνακτόρων, ἱερῶν καὶ δημοσίων κτιρίων, ἡ μεγαλοπρεπεστάτη τῶν πόλεων σύμπαντος τοῦ Ἑλληνικοῦ. Ἡ ἀκρόπολις τῶν τυράννων μετὰ τῶν ἀρχαιοτάτων ἱερῶν ἔκειτο ἐπὶ τῆς νησιδος¹ ἐπ' αὐτῆς δὲ οὐ μακρὰν τοῦ ἰσθμοῦ καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, οὗ ἡ ἀνατολικὴ φλιά φέρει ἐπιγραφὴν ἀναθηματικὴν ἀνερχομένην εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰέρωνος ἀνατεθὲν κράνος². Πρὸ δὲ τῶν τειχῶν τῆς Ἀχραδίνης ἔκτισεν ὁ Γέλων μετὰ τὴν νίκην τῆς Ἰμέρας λαμπρὸν ναὸν τῶν τριῶν θεαινῶν, δι' ὧν τὸ γένος αὐτοῦ εἶχε γείνει περίπυστον³. Πέραν δὲ τοῦ Ἀνάπου, ἐκβάλλοντος εἰς τὸν ἐσώτατον μυχὸν τοῦ μεγάλου λιμένος, εἶχεν ἐγερθῇ προάστειον, οὗ κέντρον ἦτο τὸ Ὀλυμπιεῖον. Ἡ δὲ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ναῶν εἶχε μεταβιβασθῇ εἰς τὴν Σικελίαν ἐκ τῆς Κορίνθου, τῆς ἀρχαίας κοιτίδος τῆς ναο-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 289. Περὶ τοῦ ἐν Συρακούσαις ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς Ἰδε Philologus Τόμ. XXII, σ. 361. XXVI σ. 567.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 260.

δομίας, καὶ ὡς πρὸς ταύτην δὲ τὴν τέχνην ἡμιλλήθησαν αἱ ἀποικίαι νὰ ὑπερβάλωσι κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ λαμπρότητα πάντα τὰ σύγχρονα κτίσματα τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος.

Ἡ δὲ νίκη τῆς Ἱμέρας ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία νέου σταδίου διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν σικελικῶν πόλεων, καθ' ὃν τρόπον τοιαύτη ἀπαρχὴ ὑπῆρξεν διὰ τὰς Ἀθήνας οἱ περσικοὶ πόλεμοι. Οὐ μόνον οἱ ναοὶ ἐπληρώθησαν ἀναθημάτων καὶ πολυτίμων καλλιτεχνημάτων, ὡς ὁ παρὰ τὰς Συρακούσας ναὸς τοῦ Διὸς, οὐ τὸ ἄγαλμα ἐκόσμησεν ὁ Γέλων ἐκ τῶν καρχηδονικῶν λαφύρων δι' ἱματίου ἐκ καθαροῦ χρυσοῦ, ἀλλὰ καὶ ἔγεινε χρήσις τοῦ πλήθους τῶν δούλων, ὅπως οἰκοδομηθῶσι κτίρια ὑπερβαίνοντα κατὰ τὸ μέγεθος πάντα τὰ πρὸ αὐτῶν. Καὶ ἔλειπον μὲν μάρμαρα ἐπιχώρια· ἀλλ' εἶχον ἐν τοῖς ὄρεσι τῆς νήσου πλήθος χρησίμων λατομείων, καὶ ἐδιδάχθησαν νὰ παρέχωσιν εἰς τὸν ἀσβεστόλιθον διὰ κονιάματος λάμψιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ μαρμάρου. Δίκην τροπαίου δ' ἐκτίσθη παρὰ τὴν Ἱμέραν αὐτὴν ναὸς, οὗ τὰ λείψαν' ἀνεκαλύφθησαν ἐπ' ἐσχάτων ¹. Ἀλλὰ τὸ μεγαλειότατον ἀπάντων τῶν σικελικῶν κτισμάτων ἦτο τὸ Ὀλυμπιεῖον τῶν Ἀκραγαντίνων, κείμενον παρὰ τὴν ὁδὸν τοῦ λιμένος. Καὶ ἡ μὲν λατρεία τοῦ τὴν νίκην παρέχοντος Διὸς εἶχε διαρρυθμισθῇ, ὡς ἐν Συρακούσαις, καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς πελοποννησιακῆς λατρείας τοῦ θεοῦ, ἀλλ' αἱ διαστάσεις τοῦ ναοῦ ἦσαν τοιαῦται, ὥστε μόνον τοῦ ἐν Ἐφέσῳ Ἀρτεμισίου ὑπελείπετο. Τὸ δὲ ὕψος αὐτοῦ ἦτο ὑπερδιπλάσιον τοῦ τοῦ Παρθενῶνος. Καὶ ἔξωθεν μὲν ἦτο διακεκοσμημένος ὁ ναὸς πλουσιώτατα δι' ἔργων τῆς πλάστικῆς· ἔσω δὲ ἴσταντο ἄνωθεν τοῦ στοίχου τῶν κατωτέρων παραστάδων γίγαντες κολοσσοί, ἀνέχοντες διὰ τῶν χειρῶν καὶ τῆς πρὸς τὰ πρόσω κεκλιμένης κεφαλῆς τὴν ὀροφὴν τοῦ σηκοῦ, ἐν ᾧ ἦτο ἐστημένον τὸ ὁμῖωμα τοῦ γιγαντομάχου Ὀλυμπίου Διὸς ².

¹ Περὶ τῶν ἐν Ἱμέρᾳ ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων τοῦ Cavallari ἰδεῖς *Giornale di Sicilia*, 1864 Ἰουνίου 3.

² Siefert Akragas σ. 31.

Καὶ ἔλειπε μὲν ἀπὸ τῶν κτιρίων τούτων τὸ ἰδιάζον ἐκεῖνο μεγαλεῖον καὶ ἡ λεπτὴ ἐπεξεργασία ἡ χαρακτηρίζουσα τὴν ἐν Ἀθήναις ναοδομίαν, ἡ δὲ ἀληθὴς τέχνη παρεβλάπτετο ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιδείξεως. Ἀλλὰ πολὺ ἰδιορρυθμοτέρα καὶ μείζωνος θαυμασμοῦ ἄξια ὑπῆρξεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἥς ἰδιαίτατα ἐπεμελήθησαν οἱ τύραννοι τῆς Σικελίας. Μέχρι δὲ καὶ τῆς σήμερον ἀφθονοῦσιν ἐπὶ τοῦ σικελικοῦ ἐδάφους κτίρια τῶν χρόνων ἐκείνων μαρτυροῦντα καταπληκτικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐμπειρίας περὶ τὸ μηχανικὸν μέρος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Τοιαῦτα δὲ εἶνε ἰδίως τὰ ὑδραγωγεῖα τῶν Συρακουσῶν, μετὰγοντα τὰς πηγὰς τοῦ ὄρους διὰ τῆς ὅλης βραχέως πόλεως καὶ ὑπὸ τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης μέχρι τῆς Ὀρτυγίας, ἐνθ' ἀναβλύζουσι καὶ πάλιν ἐν τῇ Ἀρεθούσῃ, καὶ ἐξ ἄλλου φέροντα βραχίονά τινα τοῦ Ἀνάπου εἰς τὴν πόλιν διὰ κοίτης τεχνητῆς. Διὰ δὲ πολυπληθῶν φρεατίων ὀρυγμάτων κατέστησαν ἀπανταχοῦ προσιτοὶ εἰς τὴν κοινὴν χρῆσιν οἱ ὑπόγειοι ἀγωγοί, ὡς ἐν τῇ Ἀττικῇ¹, καὶ ἐνταῦθα δὲ ὡς καὶ ἐκεῖ μέρος τούτων τῶν ἀγωγῶν λειτουργεῖ μέχρι καὶ τῆς σήμερον². Ἐτι δὲ μᾶλλον ὀνομαστά ἦσαν τὰ ὑδραυλικά ἔργα τοῦ Ἀκράγαντος, αἱ ὑπόνομοι αἱ αὐτόθι ἐκάλουν Φαίακας καὶ αἵτινες, καθ' ἃ καὶ μέρος τῶν ἐν Συρακούσαις ἀγωγῶν, εἶχον κατασκευασθῆ ὑπὸ Καρχηδονίων αἰχμαλώτων. Οὐχ ἥττον δὲ ἄξια λόγου ἦσαν καὶ τὰ ἰχθυοστροφεῖα τὰ κατασκευασθέντα χάριν τῆς πολυτελείας τῶν συμποσίων καὶ παρέχοντα μὲν εὐφροσύνην διὰ τῶν ἐν αὐτοῖς νηχομένων κύκνων καὶ ἄλλων ὑδροβίων πτηνῶν, ἀποτελοῦντα δ' εὐφρόσυνον διακόσμησιν τῆς πόλεως³. Καὶ αὕτη δὲ ἡ οἰκοδομία ἦτο ἐν Ἀκράγαντι λαμπροτέρα ἢ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι. Οἱ οἰκοὶ τῶν πλουσίων ἦσαν μέγαρα, ὧν ἡ διαρρύθμισις ὑπερέβαινε κατὰ πολὺ

¹ Ἴδε ἄνωτέρω Τόμ. Α' σ. 551.

² Πρῶτος δὲ Schubring ἐν τῷ Philologus Τόμ. XXII, σ. 577 - 638 κατέστησεν ἠσφατὰ τὰ ὑδραγωγεῖα τῶν Συρακουσῶν.

³ [Διοδώρου Σικελιώτου XI, 25].

τάς ανάγκας τῶν ἐνοικούντων. Οἱ Ἀκραγαντῖνοι μετὰ καυχήσεως ἐφιλοτιμοῦντο νὰ δεξιῶνται ἐν τῷ οἴκῳ πολλοὺς ξένους. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πρόγραμμα τῶν τυράννων καθ' ὅλου ἀπεσκοπεῖ καὶ εἰς τὴν διὰ καθαριότητος καὶ εὐταξίας εὐπρέπειαν τῶν πολυανθρώπων αὐτῶν πόλεων, διὰ ταῦτα ἐπεζήτουν νὰ προσελκύωσιν εἰς τὰς βασιλευούσας μόνον ἐπιφανῆ γένη καὶ εὐπόρους οἴκους¹ καὶ ἀποφεύγωσι κατὰ τὸ δυνατόν πάντα συναγελασμὸν ἀπόρου ἀστικοῦ ὄχλου.

Ἵπὲρ δὲ τῆς ἐν τῇ ξένῃ διαφημίσεως τῶν ἑαυτῶν πόλεων ἐπόνησαν καὶ κατ' ἄλλον τρόπον τελεσφορώτατον, μεριμνήσαντες μετὰ στοργῆς ἰδιαζούσης περὶ καλοῦ κόμματος τῶν νομισμάτων. Ἀληθῶς δ' ἐν τῇ νομισματοκοπίᾳ διεκρίθησαν οἱ Σικελιῶται ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην τέχνην. Καὶ δὴ καθ' ὃν χρόνον αἱ πόλεις τῆς ἐν-τεσθεν Ἑλλάδος ἐθεώρουν τὰ νομίσματα ἀπλᾶ τεμάχια πολυτίμου μετάλλου, καὶ ἡ κοινὴ προσοχὴ περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν ἐκκοπὴν νομισμάτων ἐχόντων τέλειον τὸ νενομισμένον βάρος, ἐν Σικελίᾳ πρῶτον πάντων ἐθεωρήθη ἄξιον τοῦ δημοσίου ἐνδιαφέροντος τὸ κάλλος τοῦ χαράγματος. Αἱ πρῶται βαθμιῖδες τῆς νηπιότητος, ἐν αἷς ἔμειναν ἐπὶ μακρὸν χρόνον καθηλωμένα τὰ νομίσματα² ἄλλων πόλεων, ὑπερεπηδῆθησαν ὑπὸ τῶν Σικελῶν μετὰ τάχους. Περὶ δὲ τὸ 480 π. Χ. εὐρίσκομεν τελείως ἤδη διαμεμορφωμένην τὴν ἐφ' ἑκατέρου μέρους χάραξιν³. Μετὰ δὲ τὴν ἐκνίκησιν τῶν τεχνικῶν δυσκολιῶν αἱ χαράκται ἀποδαίνουσι καλλιτέχναι, καὶ διὰ ταῦτα παρουσιάζεται ἰδίως ἐν Σικελίᾳ τὸ ἔθος, καθ' ὃ ἐπετρέπετο ἢ ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἐπιχάραξις τοῦ ὀνόματος αὐτῶν³.

Καὶ πράγματι διεσώθησαν ἀπασῶν τῶν κυριωτέρων πόλεων τῆς νήσου νομίσματα, ἅτινα διὰ τῆς δεξιᾶς διατάξεως τῶν συμβό-

¹ Ἴδε ἄνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 269.

² Ἴδε ἄνωτέρω Τόμ. Β' σ. 702.

³ Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν χαρακτῶν ἴδε τὰ γεγραμμένα διὰ μακρῶν ὑπὸ τοῦ Α. v o n Sall et Künstlerinschriften. Ἐν Βερολίῳ. 1871.

λων, διὰ τῆς ἀμέμπτου τεχνικῆς αὐτῶν ἐκτελέσεως καὶ τῆς ζω-
ρᾶς ἐκφράσεως τῶν ἐναποτετυπωμένων κεφαλῶν δύνανται εὐλο-
γώτατα νὰ θεωρηθῶσιν αὐτόχρημα ἐπάξια καλλιτεχνημάτων. Εἶνε
δὲ οὐ μόνον μνημεῖα τῶν ἐπιχωρίων λατρείων, ἀλλὰ καὶ ἱστορικὰ
μνημεῖα, καὶ δὲν ἐξαγγέλλουσι μόνον τὰς διὰ τεθρίππων νίκας
τῶν τυράννων, ἀλλὰ καὶ κατορθοῦσι νὰ παραστήσωσιν ἐν βρα-
χύτῃ ἐπιγραμματικῇ ἀξιομνημόνευτα γεγονότα τῆς ἱστορίας
τῆς πόλεως τῆς κοψάσης αὐτά. Οὕτω βλέπομεν ἐπὶ τῶν δι-
δράχμων τοῦ Σελινούντος τὸν ποταμὸν Ὑψαν ἐπιτελοῦντα θυσίαν
παρὰ τὸν βωμὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Παριστάνεται δὲ οὕτως ἡ εἰς
τὸν θεὸν τῆς ὑγιείας θυσία τῆς εὐγνωμονούσης πόλεως ἐπὶ τῇ
ἀποξηράνσει τῶν ἐλῶν τῇ γενομένῃ κατὰ συμβουλὴν τοῦ Ἐμπε-
δοκλέους. Πτηνὸν δὲ τελματιαῖον δυσθύμως ἀφιπτάμενον δηλοῖ
εὐφυῶς τε καὶ χαρακτηριστικῶς ἅμα τὴν ἀπολύμανσιν τοῦ ἐδά-
φους τῆς πόλεως ¹.

Ἀλλὰ τᾶριστα ἀπάντων τῶν καλλιτεχνημάτων τοῦ εἶδους
τούτου εἶνε τὰ μεγάλα δίκην μεταλλίων ἀργυρᾶ νομίσματα, τὰ
δεκάδραχμα τῶν Συρακουσῶν, ἐφ' ὧν κατὰ τὸ ὀπίσθιον μέρος εἶν'
ἐπικεκομμένη εἰκὼν νικηφόρου τεθρίππου, νομίσματα ἅτινα καὶ
αὐτὰ ἴσως ἦσαν προωρισμένα ὡς ἔπαθλα νικῶν ². Ἐπὶ δὲ τοῦ ἐμ-
προσθίου μέρους φέρουσι χαρίεσσαν κεφαλὴν γυναικὸς περιβαλ-
λομένην ὑπὸ δελφίνων καὶ παριστάνουσιν τὴν θεάν τῆς πηγῆς
Ἀρεθούσης, ἥτις ἀνέβλυζεν ἐν Ὀρτυγίᾳ μεστὴ ἰχθύων ἱερῶν εἰς
τὴν θεάν. Εἰς δὲ τὴν ἀρχαιοτέραν σειρὰν τούτων τῶν νομισμάτων
ἀνάγεται πιθανῶς καὶ τὸ χρυσοῦν ἐκεῖνο τὸ πρὸς ἀνάμνησιν τῆς
θυγατρὸς τοῦ Θήρωνος καλούμενον Δαμαρέτιον ³. Ἡ Δαμαρέτι

¹ [Ide Curtius ἐν] *Archäologische Zeitung*. 1860 σ. 38. Πρόλ. Im hoo-
-Blumer ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Benndorf *Metopen von Selinunt ἐν ἐπιμέτρῳ*
σ. 10.

² Stuart Poole ἐν ταῖς *Transactions of Royal Society of Literature* Τόμ.
X σ. 3, 6. Barclay V. Head *Chronologic sequence of the coins of Syracuse*
³ *Εν Λονδίνῳ*. 1874.

³ *Πολυδεύκους* IX, 85. Κατὰ δὲ τὸν *Διόδωρον Σικελιώτην* (XI, 26) τὸ νόμισμα

ὑπῆρξεν ἡ συνδέσασα τοὺς δύο τυραννικοὺς οἰκούς, ὧν ὁ ἀδελφικὸς σύνδεσμος ἤγαγεν εἰς τοὺς περιδόξους χρόνους τῆς σικελικῆς ιστορίας· λέγεται, δέ, ὅτι αὕτη μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ἔλαβε παρὰ τῶν Καρχηδονίων δῶρον στέφανον χρυσοῦν, οὗ διέταξε χάριν τῆς κοινῆς ὠφελείας τὴν εἰς νομίσματα ἐκκοπὴν. Ἡ δὲ ἀνάμνησις αὐτῆς συνεδέετο καὶ πρὸς τὸ ἐν Δελφοῖς ἀνάθημα, τὸν τρίποδα τὸν ἐκ Δαμαρετίου χρυσοῦ κατασκευασθέντα. Ὁ αὐτὸς δ' ἐκεῖνος Σιμωνίδης ὁ ποιήσας τάναθηματικά ἐπιγράμματα τῶν ἐπινικίων μνημείων τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος ἔγραψε καὶ τὸ ἐπιγράμμα τοῦ ἀναθήματος τούτου τῶν Δεινομενιδῶν, ἐν ᾧ ὑμνεῖ αὐτοὺς ὡς προσενεγκόντας διὰ τῆς ἐθνικῆσεως τῶν βαρβάρων ἀδελφικὴν βοήθειαν εἰς τοὺς Ἑλληνας πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἑαυτῶν ἐλευθερίας.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἔργα καὶ μνημεῖα τῶν ἐτῶν τῆς εἰρήνης τῶν ἐπακολουθησάντων εἰς τὴν ἔνδοξον νίκην καὶ ἐχόντων διὰ τὴν ιστορίαν τῆς νήσου σημασίαν ἀντίστοιχον πρὸς τοὺς χρόνους τῆς εἰρήνης, οὓς ἐώρτασε μετὰ τοὺς μηδικούς πολέμους ἡ ἐντεῦθεν Ἑλλάς καὶ ἰδίως ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ δὲν ἦσαν μὲν ἀληθῶς ἐλεύθεροι δημοκρατούμεναι πόλεις αἱ νικήσασαι καὶ πανηγυρίσασαι τὰς νίκας ἐκεῖνας. Ἄλλ' ὅμως οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ συνεδυσάσθη ὡς ἐν Σικελίᾳ ἡ δόξα καὶ εὐτυχία τῶν δυναστῶν μετὰ τῆς εὐημερίας τῶν πολιτῶν· οὐδαμοῦ δὲ ἀλλαχοῦ ἔγνωσαν οἱ τύραννοι ὡς ἐνταῦθα νὰ ποιήσωσι μετρίαν χρῆσιν τῆς ἀρ-

τοῦτο ἐκόπη ἐκ τοῦ χρυσοῦ τοῦ ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων εἰς τὴν Δαμαρέτην δωρηθέντος στεφάνου. Καὶ παρὰ τῇ Σιμωνίδῃ (ἀπόσπ. 141 ἐν τοῖς Poetae Lyrici τοῦ Bergk [ἐκδ. γ' σ. 1167]) ἀναφέρεται ὁ Δαμαρέτιος χρυσὸς (Δαμαρέτιος κατὰ τὸν Meinhof εἰς Σοφοκλέους Οἰδίπ. ἐπὶ Κολωνῶν σ. 316). Διὰ ταῦτα δὲ ὁ Böckh (Metrolologische Untersuchungen σ. 305) ὑπέλαβε τὸ Δαμαρέτιον χρυσοῦν νόμισμα ἤμισυν στατήρα. Κατὰ τῆς γνώμης δὲ ταύτης ἀντετάχθη πρῶτος ὁ Duc de L ynnes ἐν τῇ Revue numismatique, 1843 καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Mommsen (Geschichte des römischen Münzwesens σ. 70) καὶ ἅπαντες οἱ νεώτεροι νομισματολόγοι, οἵτινες τὸ Δαμαρέτιον τάσσουσιν εἰς τὴν σειράν τῶν ἀργυρῶν δεκαδράχμων. Πρβλ. καὶ Hultsch De Demareteo argenteo Syracusanorum nummo. Ἐν Δρέσδῃ 1862 καὶ ἐν Verhandlungen der Halle'schen Philologenversammlung τοῦ 1868, σ. 40.

χῆς καὶ ἐπὶ τινα χρόνον νὰ συντηρήσωσι παρ' ἄλληλα τὰ μάλιστα ἄσυνάρμοστα τῶν πραγμάτων, τὴν τυραννίδα καὶ τὴν εὐνομίαν.

Καὶ διακρίνονται μὲν οἱ τύραννοι τῆς Σικελίας ἀπάντων τῶν προτέρων, ἀλλ' ὅμως αἱ τυραννίδες αὐτῶν προσωμοιώθησαν κατὰ τὴν τύχην πρὸς τοὺς λοιποὺς τυραννικοὺς οἴκους. Ἡ διάρκεια αὐτῶν δὲν ὑπῆρξε μεγάλη, καὶ τοῦτο διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἡ βασιλικὴ ἐξουσία, οἷαν ἐπεδίωξαν αὐτὴν ὁ Γέλων καὶ ὁ Θήρων, παρέξελκινεν εἰς δεσποτισμὸν καὶ φατριαστικὴν ἀρχήν, ἡ δὲ νεωτέρα γενεὰ ἢ ἐν εὐτυχίᾳ καὶ ὀλίγῳ αὐξηθεῖσα ἐστερεῖτο τῶν ἀρετῶν ἐκείνων, δι' ὧν οἱ προκάτοχοι εἶχον θεμελιώσει τὴν δύναμιν τοῦ οἴκου.

Οὕτως ἡ εὐτυχία τῶν Ἑμμενιδῶν συνετρίβη ἤδη μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ μεγάλου Θήρωνος, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Γέλωνος περιέπεσεν εἰς τὴν θλιβερωτάτην τῶν τυχεῶν ἥτις δύναται ποτε νὰ συμβῇ εἰς διάδοχον θρόνου. Καὶ δὴ περιῆλθε, πιθανῶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐπιπάτορος, ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ θεοῦ Θρασυβούλου, τοῦ νεωτάτου τῶν τεσσάρων υἱῶν τοῦ Δεινομένου. Οὗτος δὲ, ἀγόμενος ὑπὸ ἐνόχου φιλοδοξίας, ὥθησε πάσῃ μηχανῇ τὸν ἀνεψιὸν εἰς βίον ἀσελγῆ καταβαλόντα τὰς τε σωματικὰς καὶ τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Ὑπεστηρίζετο δ' εἰς τοῦτο τὸ ἔργον ὁ Θρασύβουλος ὑπὸ φατρίας ἐπιθυμούσης νὰ ἴδῃ αὐτὸν καταλαμβάνοντα τὴν ἀρχήν. Ἀλλὰ συγχρόνως ἀνεφάνη καὶ φατρία δημοκρατικὴ ἐπισπεύδουσα τὴν ἐν ἑαυτῷ διάσπασιν τοῦ οἴκου τῶν τυράννων, ὅπως δυνηθῇ νὰπαλλαγῇ αὐτοῦ μετὰ μεγαλειτέρας εὐκολίας. Οὕτω δ' ἔγεινε μὲν ὁ Θρασύβουλος τύραννος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰέρωνος, ἀλλ' οὐδὲ διὰ τῶν βιαιοτάτων μέτρων ἡδυνήθη νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου μακρότερον ἐνιαυτοῦ¹. Ἐν Συρακούσαις ἐπῆλθε φανερὰ ῥῆξις μεταξὺ πολιτῶν καὶ μισθοφόρων, μεταξὺ τυραννίδος καὶ δημοκρατίας· τοῦ ἀγῶνος δὲ τούτου συμμετέσχον

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XI, 66.

καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις τῆς νήσου, ὁ Ἀκράγας, ἡ Γέλα, ὁ Σελινοῦς καὶ ἄλλαι, καὶ τέλος ὁ Θρασύβουλος ἠναγκάσθη νὰ στέρξῃ ὅπως τύχῃ τῆς ἀδείας ἐλευθέρας ἐξόδου καὶ ζητήσῃ ἄσυλον ἐν Λοκροῖς τῆς Ἰταλίας.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς δεκαοκταετοῦς ἐν Συρακούσαις τυραννίδος τῶν Δεινομενιδῶν. Κατὰ δὲ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Ἀκράγαντος ἀποκατεστάθη καὶ πάλιν ἐν τε Γέλᾳ καὶ ἐν Συρακούσαις ἡ δημοκρατία¹. Πρὸς δῆλωσιν δὲ τῆς ἐνάρξεως νέων, εὐτυχῶν χρόνων ἱδρυσαν οἱ Συρακούσιοι τὴν ἐορτὴν τῶν Ἐλευθερίων εἰς τιμὴν Διὸς τοῦ Ἐλευθερίου².

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη μεταβολὴ ἔσχεν ὥς ἐπακόλουθα δεινοὺς ἀγῶνας καὶ μακρὰς ταλαιπωρίας. Καὶ εἶνε μὲν αἱ μεγάλαι πόλεις καθ' ἑαυτὰς ἥκιστα δεκτικαὶ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος· ἀλλ' ἐν Σικελίᾳ προσετίθετο καὶ τοῦτο τὸ κακὸν, ὅτι οἱ τύραννοι εἶχον μεθ' ὑπερμέτρου βιαιότητος μεταβάλλει τὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου τῶν πόλεων καὶ οἱ δῆμοι αὐτῶν ἦσαν ὑπὲρ τὸ δέον ἀναμεμιγμένοι μετὰ ξένων οἰκητόρων. Οὕτω δὲ καθίστατο ἀδύνατος ἡ κατὰ τρόπον εἰρηνικὸν ἐγκατάστασις νέου πολιτεύματος. Καὶ ἔγεινε μὲν ἐν Συρακούσαις ἡ ἀπόπειρα τῆς συναναμίξεως καὶ συνενώσεως τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων πολιτῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς τοὺς νεοπολίτας ἀπηγορεύθη ἡ ἀνάρρησις εἰς τὰ τιμητικὰ ἀξιώματα, προσεβλήθησαν οὗτοι θανασίμῳς, καὶ ἐντεῦθεν προῆλθε ῥῆξις ἀγαγοῦσα τὴν πόλιν εἰς ἀγῶνας αἱματηρούς. Αἱ διάφοροι συνοικίαι μετεβλήθησαν εἰς ὀχυρώματα, ἐξ ὧν αἱ φατρίαι κατεπολέμουν ἀλλήλας, καὶ οἱ ἑπτακισχίλιοι μισθοφόροι καὶ νεοπολῖται οἱ ὑπολειπόμενοι ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Γέλωνος εἰσαχθέντων εἰς τὴν πόλιν κατέλαβον τὰς δύο ἐσωτερικὰς συνοικίας τῆς πόλεως, τὴν Ὀρτυγίαν καὶ τὴν Ἀχραδίνην, οἱ δὲ ἀρχαῖοι πολῖται ἐξεδιώ-

¹ Ἀριστοτέλους Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 1312 ε, 12 (222) καὶ 1315 ε, 38 (230).

² Διοδώρου Σικελιώτου XI, 72. Ὁ τύπος τοῦ Διὸς Ἐλευθερίου παρουσιάζεται ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν πρώτων ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Τιμολέοντος. Ἴδε Leake Numismata Hellenica Insul. 79 Head Coins of Syracuse σ. 26 κ. ε.

χθησαν εἰς τὰ προάστεια, καὶ ὠχυρώθησαν κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ μακροῦ, τῆς πόλεως ὑπερκειμένου ὄρους, τῶν Ἐπιπολῶν, ὅπως ἀποκόψωσιν ἀπὸ γῆς ἐπισιτισμὸν τῆς πόλεως. Οὕτω δὲ κατώρθωσαν τέλος νάναγκάσωσι τοὺς ἀντιπάλους εἰς ὑποχώρησιν.

Ἀλλὰ τὰ ἐπακόλουθα τῆς τῶν τυράννων καταλύσεως ἔγινον αἰσθητὰ καὶ πολὺ πέραν τῶν Συρακουσῶν. Καὶ δὴ καὶ αὐτοὶ οἱ ἰθαγενεῖς Σικελοὶ, οὓς ἡ δύναμις τῶν Δεινομενιδῶν εἶχε μεγάλως περιορίσει, ἐξηγέρθησαν νῦν ἐκ νέου. Εὐρόντες δὲ τολμηρὸν ἀρχηγόν, τὸν Δουκέτιον, ἐπειράθησαν νὰ συνδέσωσιν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν αὐτοῦ φιλικτέραν συμμαχίαν, ὅπως δυνηθῶσι νὰ καταστῶσιν ἰσόπαλοι τῶν Ἑλλήνων. Τὸ δὲ μῖσος ἐναντίον τῶν τυράννων καὶ πάντων τῶν πρὸς αὐτοὺς συνδεομένων συνέδεσε τῶρα καὶ αὐτοὺς τοὺς ἰθαγενεῖς Σικελούς, οἵτινες καὶ ἐπεχείρησαν κοινὴν στρατείαν ἐναντίον τῆς ὑπὸ τοῦ τυράννου κτισθείσης Αἵτνης, ἥτις ἦτο κάρφος ἐν τῷ ὀφθαλμῷ ἀμφοτέρων. Οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰέρωνος ἐν τῇ πόλει ἐγκατασταθέντες οἰκήτορες ἡμύνθησαν μὲν γενναίως, ἀλλὰ τέλος ἠναγκάσθησαν νὰ υποκύψωσιν. Οὕτω δὲ ἡ ὑπερήφανος βασιλικὴ πόλις ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰέρωνος ἐν μέσῳ λαμπροτάτων ἑορτῶν οἶονεῖ εἰς τὸ εἰς αἰεὶ κτισθεῖσα διελύθη καὶ πάλιν μετὰ βραχεῖαν διάρκειαν, καὶ τὸ ἥρῳον τοῦ κτίστου κατεστράφη. Καὶ οἱ μὲν Καταναῖοι ἐπανῆλθον εἰς τὰς ἀρχαίας οἰκήσεις (461 π. Χ. Ὀλυμπ. 79, 4), εἰς δὲ τοὺς Σικελούς ἀπεδόθησαν αἱ γαῖαι αὐτῶν, καὶ οἱ Αἰτναῖοι μετωκίσθησαν εἰς τὴν Ἴνγησαν, ἔνθα ἐξηκολούθησαν ὑφιστάμενοι ὑπὸ τὸ πρότερον αὐτῶν ὄνομα¹.

Μακρότερον δὲ ἡ ἀλλαχοῦ τῆς Σικελίας διετηρήθη ἡ τυραννὶς ἐν τοῖς ὄυσί παρὰ τὸν σικελικὸν πορθμὸν πόλεσιν, ἃς εἶχεν

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XI. 767. (Αἰτναῖοι) ἐκτίσαντο τὴν νῦν οὖσαν Αἵτνην, πρὸ τούτου καλουμένην Ἴνγησαν. Ἴδε νομίσματα τῆς νεωτέρας ταύτης πόλεως Αἵτνης μετὰ τύπων τῆς Κατάνης καὶ τῆς ἐπιγραφῆς ΑΙΤΝΑ, ΑΙΤΝΑΙΩΝ παρὰ τῷ Leake Numismata Hellenica. Sic. σ. 59. [Πρόλ. Head Historia numorum σ. 104. ἑλλ. μετ. Σβορώνου Τόμ. Α' σ. 160].

ένώσει ὁ Ἀναξίλαος εἰς μίαν ἀρχήν. Ταύτην δὲ διώκει ἀπὸ τοῦ 456 π. X. (Ὀλυμπ. 76, 1) ὁ Μίκυθος, ἀνὴρ ὑπάρξας μὲν ποτε δούλος, ἔπειτα δὲ διὰ τῆς προστασίας τοῦ Ἀναξιλάου ἀναδειχθεὶς κηδεμὼν τῶν υἱῶν αὐτοῦ καὶ τύραννος τοῦ Ῥηγίου καὶ τῆς Ζάγλης. Ἦρχε δὲ συνετῶς καὶ μετὰ πραότητος πειρώμενος νὰ συνδιαλλάξῃ τὴν τυραννίδα καὶ τὴν δημοκρατίαν, ἀλλὰ καὶ θαρραλέος καὶ δραστήριος, βοηθήσας μὲν τοὺς πιεζομένους Ταραντίνους, ἀποστείλας δὲ ἀποίκους εἰς τὰ δυτικά παράλια τῆς Ἰταλίας. Ταῦτα δὲ πάντα ἐκίνησαν τὴν ζηλοτυπίαν τοῦ Ἰέρωνος, ὅστις καὶ παρώρμησε τοὺς υἱοὺς τοῦ τυράννου νὰ ξιώσωσι παρὰ τοῦ Μικύθου τὸν πατρικὸν κλῆρον. Ὁ δὲ Μίκυθος ἀπεδέχθη τὴν ἀξίωσιν ταύτην προθύμως, καὶ ἀπέδωκε κατὰ τρόπον ἄμεμπτον δημοσίᾳ εὐθύνας τῆς διοικήσεως αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅτε οἱ ὑπ' αὐτοῦ κηδεμνεύομενοι μετεμελήθησαν ἐπὶ τῇ διαγωγῇ αὐτῶν, δὲν μετεπείσθη, ἀλλ' ἀπέπλευσε, συμπαραλαβὼν τὴν ιδιωτικὴν οὐσίαν, καὶ μετέβη, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν εὐχῶν καὶ τῶν εὐλογιῶν τοῦ εὐγνωμονοῦντος δήμου, εἰς τὴν Τεγέαν τῆς Ἀρκαδίας, ὅπου καὶ διήγαγεν ἐν ἡσυχίᾳ καὶ μονώσει τὸ ὑπόλοιπον τοῦ περιπετειώδους βίου. Συνέβησαν δὲ ταῦτα τῷ 467 π. X. (Ὀλυμπ. 78, 2). Λαμπρὰν δὲ αὐτοῦ μνήμην περιέσωσαν τὰ πολυπληθῆ αὐτοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀναθήματα¹. Οἱ δὲ υἱοὶ τοῦ Ἀναξιλάου διετήρησαν τὴν τυραννίδα ἐπὶ ἕξ ἀκόμη περίπου ἔτη, ἔπειτα δ' ἐξώσθησαν καὶ αὐτοί.

Ἐκτοτε πλέον ἐκράτει καθ' ἅπασαν τὴν ἐλληνικὴν Σικελίαν ὁμοία κατὰστασις πραγμάτων. Αἱ μὲν πόλεις εἶχον ἀπαλλαγὴν ἀπάντων τῶν ἐγγραφέντων εἰς τοὺς πολίτας ἐν τοῖς χρόνοις τῆς τυραννίδος, οἱ δ' ἐξόριστοι κατήλθον, τὰ τεμένη τῶν τυραννικῶν

¹ Ἡροδότου VII, 170. Διοδώρου Σικελιώτου XI, 48, 66. Περὶ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀναθημάτων ἴδε Πανσανίου V, 26. Θεωροῦνται ἀποτελέσαντα μέρος αὐτῶν δύο βάραι μετ' ἐπιγραφῶν ἀναθηματικῶν. ἴδε Archäologische Zeitung Τόμ. XXXVI σ. [139] ἀρ. 175. Τόμ. XXXVII, σ. 11 [49] ἀρ. 300 [Dittenberger-Purgold Die Inschriften von Olympia σ. 393-396 ἀρ. 267-269].

οἰκων ἀπέβησαν κτήματα δημόσια, καὶ ἐν ἀπάσαις ταῖς πόλεσιν ἀποκατεστάθη πάλιν ἡ δημοκρατία. Παρελθόντων δὲ τῶν χρόνων τῆς τυραννίδος, κατέλαβε πάσας τὰς πόλεις ὁρμὴ καὶ ἀγαλλίασις, οἷα ἡ ἐπελθοῦσα ἐν Ἀθήναις μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν Πεισιστρατιδῶν.

Ἀλλὰ δὲν ἔλειπον ὅμως φιλόδοξοι στασίαρχοι ἐπωφελοῦμενοι τὴν ἀνωμαλίαν τῶν χρόνων ἐκείνων μεταβολῆς καὶ πειρώμενοι νὰποκαταστήσωσι πάλιν τὴν τυραννίδα. Συνέβη δὲ τοῦτο μάλιστα ἐν Συρακούσαις, ἔνθα Τυνδαρίων τις διένειμε χρήματα εἰς τὸ πλῆθος καὶ εἶχεν ἤδη ἀθοροίσει περὶ ἑαυτὸν στίφος πρόθυμον νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν κατάληψιν τῆς τυραννίδος. Ἀλλὰ, πρὶν ἢ ἰσχύσῃ ἱκανῶς ὅπως ἀντιστῇ εἰς τὸ δικαστήριον, ἐκλήθη εἰς δίκη καὶ ἐφονεύθη. Πρὸς πρόληψιν δὲ ὁμοίων ἀποπειρῶν εἰσέχθη ἐν Συρακούσαις θεσμὸς ἀνάλογος πρὸς τὸν ἀθηναϊκὸν ὁστρακισμὸν, ὅστις ἄλλως προῆλθεν ἐξ ὁμοίων λόγων. Ἐκλήθη δ' ὁ θεσμὸς ἐκεῖνος ἐν Συρακούσαις πεταλισμὸς¹, ἐπειδὴ τὸ ὄνομα τοῦ φαινομένου ἐπικινδύνου εἰς τὴν πολιτείαν ἐνεχαράσσετο ὅχι εἰς ὁστρακὸν κεράμου, ἀλλ' εἰς πέταλα, ἥτοι φύλλα, ἐλαίας. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ τελεία νίκη τῆς δημοκρατικῆς κινήσεως τῆς διαδοθείσης ἀνὰ πᾶσαν τὴν νῆσον, ἥτις ὡς πρὸς εἰδικούς τινας πολιτικούς θεσμούς ἠκολούθησε, καθ' ἃ φαίνεται, τὸ παράδειγμα τῶν Ἀθηνῶν, συνετέλεσε δ' ἀφ' ἑτέρου καὶ αὐτὴ εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἐπιτυχῶν τῆς ἀττικῆς μεταρρυθμιστικῆς φατρίας ἐν τοῖς φατριαστικοῖς ἀγῶσι τῶν Ἀθηνῶν.

Διὰ δὲ τὰς διαφόρους πόλεις τῆς Σικελίας, καὶ ἰδίως τὰς Συρακούσας, ἡ τελεία νίκη τῆς δημοκρατίας ὑπῆρξε καὶ ὡς πρὸς τὸν πνευματικὸν βίον ἡ ἀφετηρία νέας προόδου. Καὶ δὴ τὸ πλῆθος ἰδιωτικῶν δικῶν, ἃς προεκάλεσεν ἡ ἀνατροπὴ τῶν προτέρων περὶ τὰς κτήσεις σχέσεων, ἐξήγειρε τὴν δικανικὴν ῥητορικὴν, αἱ δ' ἐκκλησίαι, ἐν αἷς νῦν ἐψηφίζοντο ἀφορῶντα εἰς τὴν πολιτείαν, ἀπέβησαν σχολεῖον τῆς πολιτικῆς ῥητορικῆς.

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XI, 87 κ. ἑ.

Εἶχον δὲ οἱ Σικελιωῖται ἔμφυτον δεξιότητα πρὸς καλλιτεχνικήν ἐπεξεργασίαν τοῦ λόγου, ἥς τὴν ἔγκαιρον ἀνάπτυξιν μαρτυροῦσι καὶ αἱ κωμωδίαί τοῦ Ἐπιχάρμου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην διέπρεφε λαμπρῶς ὡς συνήγορος ἐπὶ δικαστηρίου ὁ Κόραξ¹, καὶ συνέγραψε, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν πλουσίων διδασμάτων τῆς πείρας αὐτοῦ, θεωρίαν τῆς ῥητορικῆς, ἐν ἣ ἐδίδασκε τὰ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν διαφορῶν δικῶν. Μαθητὴς δὲ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Τισίας², ὃν ἔπειτα διεδέχθη ὁ Γοργίας οὕτως, ὥστε ἀνεπτύχθη ταχέως καὶ σθεναρῶς νέον εἶδος ἐλληνικῆς ῥητορικῆς προσιδιάζον εἰς τὴν Σικελίαν. Ὑπὸ τὰς αὐτάς δὲ συνθήκας ἀνεπτύχθη ἡ ῥητορικὴ καὶ ἐν Ἀκράγαντι, ἐνθα διεκρίθη ὡς δημαγωγὸς ὁ φιλόσοφος Ἐμπεδοκλῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Ἀριστοτέλης ἠδυνήθη νὰ θεωρήσῃ αὐτὸν εἰσηγητὴν τῆς ῥητορικῆς³. Κατώρρωσε δὲ οὗτος νὰ καταπολεμήσῃ ἐπιτυχῶς τὰς στασιαστικὰς ἀποπείρας τὰς ἀποσκοπούσας εἰς ἀποκατάστασιν τῆς τυραννίδος, καὶ ἀπέκρουσεν, ὡς ὁ Σόλων, αὐτὸς τὸν πειρασμὸν νὰ καταλάβῃ τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τῆς ἰδίας πόλεως.

Καὶ τὴν ἱστορικὴν δ' ἔρευναν ὠφέλησεν ἡ κοινὴ κίνησις. Ἄνδρες φιλόστορες συνήθροισαν τὴν πλουσίαν ὕλην τῆς ἐπιχωρίου ιστορίας καὶ ἐπεξεργάζοντο αὐτήν. Οὕτω δὲ κατὰ τὰς δεκαετηρίδας τὰς ἐπακολουθησάσας εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν τυράννων ὁ Συρακούσιος Ἀντίοχος ὁ υἱὸς τοῦ Ξενοφάνους ἔγραψε μέγα ἔργον περὶ τῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας, ὅπερ φαίνεται λαβὼν ὑπ' ὄψιν ὡς πηγὴν ἢ δὴ ὁ Θουκυδίδης⁴, συγγραφὴν ἥς

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 302.

² Περὶ Κόρακος καὶ Τισίου ἴδε Ἀριστοτέλην παρὰ Κικέρωνι (Brutus 46). Πρὸλ. Blass Die attische Beredsamkeit Τόμ. Α' ἐκδ. 6' σ. 17 κ. ἑ. Ὁ Τισίας ἔγραψε τὸ πρῶτον διδακτικὸν περὶ ῥητορικῆς βιβλίον (Τέχνη). Ἴδε Blass ἐνθ' ἀν. σ. 21.

³ Παρὰ Διογένηι Λαερτίῳ VIII, 54. Πρὸλ. Zeller Geschichte der Philosophie der Griechen Τόμ. Α' ἐκδ. 3' σ. 679, Diels ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Preussischen Akademie 1884, σ. 343 κ. ἑ. Ὁ Diels πειρᾶται νὰ ποδείξῃ, ὅτι παρὰ τοῦ Ἐμπεδοκλείου εὗρισκονται αἱ ἀρχαὶ τοῦ πεζογραφικοῦ ὕφους τοῦ Γοργίου.

⁴ Παρ' αὐτοῦ ἐγράφησαν δύο ἔργα, Περὶ Ἰταλίας καὶ Ἰταλιῶτις συγγρα-

τὴν ἀπώλειαν αἰσθανόμεθα μετὰ μεγίστης θλίψεως, ὅταν πειρώμεθα νᾶναγράψωμεν ἱστορικὴν εἰκόνα τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος.

Ὡς πρὸς δὲ τὸ καθολικὸν πολίτευμα τῆς νήσου πρῶτον μὲν ἀπετέλουν ἅπανσαι αἱ πόλεις, αἱ τε δωρικαὶ καὶ αἱ ἰωνικαὶ, ἐν καὶ τὸ αὐτὸ κοινόν, καὶ ἔστελλον ἀντιπροσώπους εἰς κοινὰς συνόδους, μετερχόμεναι ὁμοίαν ἐθνικὴν πολιτείαν. Καὶ μετὰ τῶν ἰθαγενῶν δὲ τῆς Σικελίας ἔζων αἱ ἑλληνίδες πόλεις ἐν ἀρμονίᾳ· καὶ πρὸς αὐτοὺς δὲ τοὺς ἀπάτριδας μισθοφόρους ὑπῆρξαν οὕτω μεγάθυμοι, ὥστε παρεχώρησαν εἰς αὐτοὺς ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Ζάγκλης τόπον, ἐν ᾧ ἴδρυσαν ἰδίαν ἀποικίαν¹. Ἄλλ' οἱ εὐτυχεῖς ἐκεῖνοι χρόνοι τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως καὶ ὁμονοίας δὲν ὑπῆρξαν μακροί. Εἶχαν μὲν ἀπαλλαγῇ οἱ Σικελιώται αἰσίως τῶν κακῶν τῆς τυραννίδος, ἀλλὰ σὺν τῇ καταλύσει συνεναυάγησαν καὶ οἱ μεγάλοι σκοποὶ οὓς εἶχον ἐπιδιώξει οἱ τύραννοι τοῦ Ἀκράγαντος καὶ τῶν Συρακουσῶν, ἤτοι ἡ διαλλαγὴ τῶν διαφορῶν τῶν φύλων, ἡ εἰς ἓνα λαὸν συνένωσις τῶν Ἑλλήνων τῆς Σικελίας, ἡ σύμπηξις τῶν ὅλων αὐτῶν δυνάμεων εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀρχήν, σκοπὸν ἔχουσιν τὴν ἀντίστασιν πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐκ τῆς ξένης πολεμίου καὶ τὴν παρακώλυσιν πάσης ἔξωθεν ἐπεμβάσεως. Ἡ νῆσος διελύθη πάλιν εἰς πόλεις χωριστάς· ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῶν πόλεων παρήκμασε, καὶ ἡ κυριαρχία τοῦ δήμου συνεδέθη ἀπανταχοῦ πρὸς τὴν μεγίστην ἀταξίαν, ἐπειδὴ εἰς τοὺς δήμους δὲν ἐδόθη ἱκανὸς χρόνος, ὅπως παρασκευασθῶσι κατὰ μικρὸν πρὸς τὰς νέας ἐλευθερίας. Διὰ ταῦτα εἰσώρμησαν ἅπαντα τὰ κακὰ τῆς δημοκρατίας, πνεῦμα στασιαστικόν, ἀκολασία καὶ μῖσος ἐμπαθὲς ἐναντίον τῶν εὐπορούντων. Τὰ δεινὰ δὲ ταῦτα κατανάλισκον τὰς δυνάμεις τῶν πόλεων, μὴ στοχαζομένων σκοπῶν ἀνωτέρων. Συγχρόνως δ' ἐξ-

φ. η, ὡν ἴδε τὰ ποσπάσματα παρὰ τῷ Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 181. Τὸν Ἀντίοχον μετεχειρίσθη ὡς πηγὴν ὁ Θουκυδίδης κατὰ τὸν Wölfflin (Antiochos von Syrakus und Coelius Antipater. Leipzig. 1872).

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XI, 76. Siefert Zankle - Messana σ. 12. Περὶ δὲ τῆς Σικελίας μετὰ τὴν ἐξώσιν τῶν τυράννων ἴδε Διοδώρου Σικελιώτου XI, 76.

ηγέρθη μὲν ἐκ νέου ἡ ἀντιζηλία τῶν Δωριέων καὶ Ἰώνων, οἱ δὲ ἰθαγενεῖς Σικελοὶ ἤγειρον ὁσημέραι θρασυτέρας ἀξιώσεις, καὶ μετὰ τὴν βιαίαν διακοπὴν τῆς καθολικῆς εὐνομίας, ἣν εἶχε προκαλέσει ἡ τυραννὶς, εἶχεν ἀποβῆ ἔτι δυσχερεστέρα ἢ ἐπάνοδος εἰς πολιτικὴν κατὰστασιν ἀσφαλῆ καὶ παγίαν.

Ἐν δὲ Ἰταλίᾳ δύναται πολὺ ὀλιγώτερον ἢ ἐν Σικελίᾳ νὰ γείνη λόγος περὶ καθολικῆς ιστορίας τῶν ἐλληνίδων πόλεων. Πράγματι δ' ἐν Ἰταλίᾳ οὔτε διὰ τῶν ἀμφικτυονικῶν ἱερῶν¹, οὔτε διὰ τῆς ὑπερισχύσεως πόλεων κραταιοτέρων τῶν ἄλλων ἐπῆλθε μόνιμός τις συνένωσις. Διὸ ἐν τῷ καθ' ὅλου αἱ ἐλληνικαὶ δυνάμεις ἔμειναν πολὺ χεῖρον διεσπασμέναι καὶ ὑπῆρξεν ἀποτομωτέρα ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν ἀχαϊκῶν, δωρικῶν καὶ ἰωνικῶν πόλεων, αἵτινες ἤκμασαν ἐν Ἰταλίᾳ πυκναὶ παρ' ἀλλήλας.

Κατὰ τοὺς πρώτους δύο αἰῶνας μετὰ τὴν κτίσιν τῶν πόλεων τούτων ἀνεπτύχθη ἡ ἀκμὴ αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ὑπερόχως πλουσίου ἐδάφους τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος. Ἡ δὲ ιστορία τῆς ἀναπτύξεως ταύτης, ἣν ἔγραψεν ὁ Ἀντίοχος, δὲν διεσώθη μέχρις ἡμῶν. Οὕτως ὑπολείπονται ὡς κυριωτάτη πηγὴ πρὸς γνῶσιν τῶν κατ' αὐτὰς μόνα τὰ νομίσματα, ἅτινα καὶ μαρτυροῦσι τὴν μεγάλην τῶν πόλεων εὐημερίαν, τὰς λατρείας αὐτῶν καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις. Πράγματι τὰ λεπτὰ καὶ ἐνεπίγραφα ἀργυρᾶ κόμματα τῶν ἀχαϊκῶν πόλεων, ἅτινα ἐκ τοῦ ἐνὸς μὲν μέρους ἔχουσιν ἔντυπον, ἐκ δὲ τοῦ ἑτέρου ἔκτυπον τὴν χάραξιν, μαρτυροῦσι, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ παχέα μετάλλινα νομίσματα τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος, τὴν δεξιότητα μεθ' ἧς κατώρθονον ἤδη τὸν ἑβδομον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα αἱ ἐν Ἰταλίᾳ ἐλληνικαὶ πόλεις νὰ παρακωλύωσι τὸ ἔργον τῶν παραχαρακτῶν. Καὶ τῆς μὲν πολιτικῆς προόδου τῶν πόλεων ἐκείνων τεκμήριον παρέχουσιν αἱ νομοθεσίαι αὐτῶν², τῆς

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 676.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 183 κ. ε.

δὲ δυνάμειος αἱ κατὰ τὰ δυτικά παράλια τῆς Ἰταλίας ἀποικίαι αὐτῶν, καθ' ὅτι οἱ πολῖται τῆς Συβάρειος, τῆς Κρότωνος καὶ τῶν Λοκρῶν ἐκυριάρχουν παρ' ἀμφοτέρω τὰ πελάγη τῆς χερσονήσου. Ἄμα δὲ τῇ παρελεύσει τῶν πρώτων σκοτεινῶν αἰώνων, καθ' οὓς αἱ πόλεις προέβησαν εἰς τὴν κατὰ μικρὸν ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμειος αὐτῶν, εὐρίσκομεν αὐτάς ἐκκαιομένας ὑπὸ σφοδρᾶς πρὸς ἀλλήλας ἀντιζηλίας, ἥτις μετέβαλε τὸ ἔδαφος τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος εἰς κονίστραν αἱματηροτάτων ἀγώνων μεταξὺ τῶν γειτόνων ἐλληνίδων πόλεων. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν οὐδεμιᾷ χώρᾳ τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου εὐρίσκομεν καταστροφὰς οὕτω δεινὰς, οὕτως ἀποτόμους μεταβολὰς ἐκ πληθώρας ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας εἰς συμφορὰν βαθυτάτην καὶ ἐρήμωσιν τελείαν.

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἰσχυρόταται ὑπῆρξαν αἱ ἀρχαῖαι πόλεις, ἡ Σύβαρις, ὁ Κρότων καὶ τὸ Μεταπόντιον¹, αἵτινες πόλεις ἐπειράθησαν νὰ ὑπερνικήσωσι κοινῇ τὰς ἀποικίας τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν φύλων. Ἐπακόλουθον δὲ τῆς συμμαχίας ταύτης ὑπῆρξεν ἡ περὶ τὸ 580 π. Χ. (Ὀλυμπ. 50) ἐκ θεμελίων καταστροφὴ τῆς ἀρχαίας ἰωνικῆς πόλεως Σίριος, κειμένης μετ' ἐξὺ Μεταποντίου καὶ Συβάρειος. Ἐπειτα δ' αἱ ἀρχαῖαι πόλεις περιῆλθον εἰς ῥῆξιν πρὸς ἀλλήλας· ἡ Κρότων καὶ ἡ Σύβαρις περιέστησαν εἰς πόλεμον, καὶ οἱ μὲν Συβαρίται ὑπέστησαν ἥτταν τελείαν, οἱ δὲ Κροτωνιάται παρέτρεψαν τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ Κράθιδος, ὥπως ἐξολοθρεύσωσι πᾶν ἔχθος τῆς ἀντιπάλου πόλεως (510 π. Χ. Ὀλυμπ. 67,3). Οὕτως ἤδη πρὸ τοῦ χρόνου τῶν περσικῶν πολέμων αἱ δύο ἐκεῖναι πόλεις ὥς ἐγνωρίσαμεν ἐν τῇ ἡγεμονικῇ δεξιῳσει τοῦ Σικυωνίου Κλεισθένους² ὡς τὰς λαμπροτάτας τῶν ἐλληνίδων πόλεων τῆς κάτω Ἰταλίας ἠφανίσθησαν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τῆς γῆς.

Ἄλλ' ἡ πτώσις τῆς Συβάρειος ἐπῆνεγκε τὸν ὄλεθρον αὐτῶν τῶν νικητῶν³. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ πέμπτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος

¹ [Ἴδε περὶ Μεταποντίου Lacava Topografia di Metaponto. Napoli. 1891].

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 385 κ. ἑ.

³ Τιμαίον ἀπόσπ. 63 παρὰ G 611er [Müller Fragmenta Historicorum

ἐπῆλθε τελεία διάλυσις τῶν ἀχαικῶν πόλεων. Θυελλώδεις στάσεις τοῦ δήμου ἐπῆνεγκον τὴν παῦσιν τῆς ἐπιδράσεως ἐκείνης τῶν Πυθαγορείων, ἥτις εἶχεν ἀναδείξει τὴν Κρότωνα ἰσχυράν καὶ μεγάλην· σὺν αὐτῇ δὲ συγκατελύθη καὶ ἡ δύναμις τῶν ἀριστοκρατικῶν οἰκων¹. Στάσεις καὶ σφαγαὶ ἐκράτουν ἐπὶ χρόνον μακρόν. Ἐκ τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος ἤλθον πρεσβεῖαι φέρουσαι συμβουλὰς καὶ βοήθειαν· ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀχαιοὶ τῆς Ἰταλίας δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐπανέλθωσιν ἀφ' ἐαυτῶν εἰς τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐνομίαν, ἐβοήθησαν τέλος αὐτοὺς αἱ πόλεις τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Ἀχαιῆς, ἥς τοὺς πολιτικούς θεσμοὺς ἀπεδέχθησαν αἱ ἀποικίαι. Μανθάνομεν δὲ τοῦτο παρὰ τοῦ Πολυβίου², χωρὶς νὰ εἶνε δυνατόν καὶ νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβέστερον τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐπῆλθεν ἡ προσέγγισις αὕτη, καὶ τὴν ἑλὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων.

Ἐν τῷ συνόλῳ δὲ αἱ ἰταλιωτικαὶ πόλεις διεβίωσαν ἀποχωρισμέναι ἀπὸ τῶν τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος καὶ ἔσχον ἰδίαν τύχας. Καίτοι δὲ οἱ Ἕλληνες τῆς Ἰταλίας εἶχον ἐννοήσῃ σαφῶς, ὅτι οἱ κατακτητικοὶ σκοποὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπεξετείνοντο καὶ μέχρις αὐτῶν, ἀλλ' ὅμως μία καὶ μόνη τριήρης ἤλθεν ἐξ Ἰταλίας εἰς τὴν Σαλαμίνα βοηθὸς τῶν Ἑλλήνων, ἡ τοῦ Κροτωνιάτου Φαύλλου. Ἡ γενέτειρ' αὐτοῦ ἡ ἐπὶ ἔτη μακρὰ διαπρέψασα δίκην προτύπου μεταξύ ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων, ἡ πικτρὶς τοῦ Δημοκῆδους³ καὶ τοῦ Μίλωνος, ἡ πόλις ἡ ἀποκομίσασα ἐξ Ὀλυμπίας στεφάνους πλείονας πάσης ἄλλης πόλεως ἐλληνίδος

Graecorum Τόμ. Α' σ. 205 ἰσόσπ. 60]. Ἡ δὲ παρὰ τὸν Σάγγραν ἦτα τῶν Κροτωνιατῶν ἐπικολούθησε βραχὺ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Σουδάρειος κατὰ τὸν *Ἰουσιῶνον* 20, 3. ¹Ἰδε καὶ *Στράβωνος* [VI], 262. Niebuhr *Römische Geschichte* Τόμ. Γ' σ. 602. Προγενεστέρα δὲ ὑπῆρξε κατὰ τὸν Millingen *Considérations sur la numismatique de l'ancienne Italie* σ. 66, ὅστις συμφωνεῖ τῷ Heyne (*Opuscula* Τόμ. Β' σ. 184). [Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος καθ' ὅλου προβλ. καὶ F. Lenormant *La Grande-Grèce*. Ἐν Παρισίοις 1881 εἰς τόμους τρεῖς].

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 236.

² Περὶ τῆς εἰς Ἀχαίαν σταλείσης πρεσβείας (*Πολυβίου* II, 7, 7) ἴδε Th. Müller *De Thuriorum republica* σ. 24.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 236.

εἶχεν ἀποβάλλει τὴν δύναμιν αὐτῆς, φθαρεῖσα ὑπὸ στάσεων ἐμφυλίων καὶ ὑποστᾶσα ἥττας παρὰ τῶν πολεμίων. Μετὰ τῆς ἐρημώσεως τῶν παλαιστρῶν συνεξέλιπε καὶ ἡ δύναμις τῆς ἀμύνης καὶ ἡ ἐπὶ τὴν νίκην πεποίθησις τῶν Κροτωνιατῶν. Πρὸςθετος δὲ λόγος τῆς παρακμῆς τῆς πόλεως ὑπῆρξε καὶ τοῦτο, ὅτι περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, καθ' οὓς οἱ μὲν Καρχηδόνιοι ἠπειλοῦν τὴν Σικελίαν, οἱ δὲ Πέρσαι τὴν Ἑλλάδα, παρεσκευάζοντο καὶ οἱ ἱταλικοὶ λαοὶ νὰ ἐπέλθωσι παμπληθεῖς ἐναντίον τῶν παραλίων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, ἰδίως δὲ οἱ Ἰάπυγες ἢ Μεσσάπιοι¹ μετὰ τῶν ἀπώτερον οἰκούντων Πευκετίων.

Μετὰ δὲ τὴν παρακμὴν τῶν ἀχαικῶν πόλεων ἡ λαμπροτάτη τῶν πόλεων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος ἦτο ὁ Τάρας, τὸ κυριώτατον κέντρον τοῦ ἐμπορίου τῆς κάτω Ἰταλίας. Ὁ δὲ πλοῦτος αὐτοῦ καὶ ὁ ὄλβος εἴλκυσαν ἐξαιρέτως τὴν προσοχὴν τῶν βαρβάρων· ὅτε δὲ οὗτοι ἐπῆλθον κατὰ τῆς πόλεως, οἱ Ταραντῖνοι, μάτην βοηθούσάντων αὐτοὺς τῶν Ῥηγίνων, ὑπέστησαν περὶ τὸ 473 π. Χ. (Ὀλυμπ. 76, 4) ἥτταν δεινὴν, τὴν μεγίστην τῶν παρ' Ἑλλησιν ἂς ἐγίνωσκεν ὁ Ἡρόδοτος².

Οὕτω περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὁ Ἱέρων ἐνίκα τοὺς Τυρρηνοὺς, ἡ ἀνατολικὴ παραλία τῆς Ἰταλίας μέχρι τοῦ σικελικοῦ πορθμοῦ παρεδίδετο εἰς τοὺς βαρβάρους. Ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ Τάραντος δὲν εἶχεν ἐκλίπει. Καὶ εἶχον μὲν ἐξολοθρευθῆ κατὰ τοῦτον τὸν ἀγῶνα οἱ ἀρχαῖοι οἴκοι τῆς πόλεως, ἀλλ' ἔκτοτ' ἐπῆλθον καὶ ἐνταῦθα αἱ μεταβολαὶ ἐκεῖναι αἱ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἔκτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος διαδραμοῦσαι ἅπαν τὸ Ἑλληνικόν. Αἱ κατωτέραι τάξεις τοῦ δήμου συμμετέσχον τῆς πολιτείας, διὰ δὲ τῆς μεταβολῆς τοῦ ἀριστοκρατικοῦ πολιτεύματος εἰς δημοκρατικὸν ἐπηκολούθησεν ἐπίδοσις νέα³. Οὕτω καὶ οἱ Ταραντῖνοι ἀνέλαβον

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 660.

² Περὶ τῶν πολέμων τῶν Ταραντίνων καὶ Ἰαπύγων ἴδε Lorentz *Tarentinorum rosgestae*, 1838 σ. 9.

³ Ἀριστοτέλους Πολιτ. ἐκδ Bekker σ. 198, 7.

τὸν ἀγῶνα μετ' ἐπιτυχίας, καὶ ἡδυνήθησαν μεταξύ τῆς ἐβδομηκοστῆς ὀγδόης καὶ ὀγδοηκοστῆς Ὀλυμπιάδος νᾶναθέσωσιν ἐν Δελφοῖς μεγάλα ἐπινίκια μνημεῖα, ἔργα τοῦ Ἀγελάδα καὶ Ὀνάτα, ἀγάλματα χαλκᾷ παριστάνοντα πεζοὺς καὶ ἵππεῖς γενναίως μαχομένους ἐναντίον τῶν βαρβάρων¹.

Μετά δὲ τὴν ἐκνίκησιν τῶν βαρβάρων ἐξερράγησαν καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ὥς καὶ ἐν τῇ ἐντεῦθεν Ἑλλάδι οἱ ἐμφύλιοι ἀγῶνες μεταξύ τῶν ἐλληνίδων πόλεων. Κυριωτάτῃ δὲ αἰτία τῆς ῥήξεως ὑπῆρξεν ἡ Σύβαρις, ἥς οἱ πολῖται δὲν ἔπαυσαν καὶ ἐν τῇ διασπορᾷ ἐπιδιώκοντες τὴν ἐκ νέου κτίσιν τῆς πόλεως. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην ἀπόπειραν αὐτῶν, περὶ τὸ 476 π. Χ. (Ὀλυμπ. 76,1), ἤλπισαν ἐπὶ τὴν βοήθειαν τῶν Συρακουσῶν, καὶ ὁ Ἰέρων δὲ προετίθετο νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτοὺς μετὰ στρατιᾶς ἐναντίον τῶν Κροτωνιατῶν· ἀλλ' ἡ ἀναμενομένη ἐπικουρία καθυστέρησε, καὶ οἱ Συβαριταὶ ἡττήθησαν τὸ δεύτερον ἤδη². Ἐπειτα δὲ πεντήκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως συνήχθησαν καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐκ τῶν ἀποικίων αὐτῶν³, καὶ ἀνέκτησαν μὲν τὰς ἀρχαίας οἰκήσεις, ἀλλὰ τὸ πέμπτον ἔτος (447 π. Χ. Ὀλυμπ. 83,2), ἐξεδιώχθησαν καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν Κροτωνιατῶν. Καὶ ὁμοῦς τὸ θάρρος αὐτῶν δὲν κατεβλήθη. Ἀπηυθύνθησαν δὲ τότε πρὸς τὴν ἐντεῦθεν Ἑλλάδα, καὶ δὴ πρῶτον μὲν πρὸς τὴν Σπάρτην, ἔπειτα δὲ πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἡ δὲ αἰτήσις βοηθείας αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ ὅπως ἐκ τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος ἐπιχειρηθῶσι στρατεῖται, ἐξ ὧν προῆλθε τὸ πρῶτον νῦν κρίσιμος ἐπιδόρασις ἐπὶ τὰς τύχας τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος.

Ἐν τῷ συνόλῳ ἡ παρὰ τῶν κατοίκων τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος γνῶσις τῶν κατὰ τὴν ἰταλικὴν χερσόνησον προέβη βραδέως, καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἀθηναίοις, οὕτως, ὥστε καὶ ἐν Ἀθῆναις πλοῦς

¹ Brunn Geschichte der griechischen Künstler εκδ. 5 Τόμ. Α' σ. 65.

² Διοδώρου Σικελιώτου XI, 48. Σχόλια εἰς Πινδάρου Ὀλυμπ. II, 29.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 688.

εἰς τὸν Ἀδρίαν ἐθεωρεῖτο ἔκφρασις παροιμιακὴ πρὸς δῆλωσιν τοῦ μήματος κινδυνώδους ¹.

Μόνον δὲ ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἤλθον εἰς πυκνότεραν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Ἰωνίας, ἀπέβη εἰς αὐτοὺς ἐγγυτέρω καὶ ἡ Ἰταλία, ἥτις ἀπὸ ἀρχαίων χρόνων εἶχε φιλιωτάτας σχέσεις πρὸς τὰς ἰωνικὰς παραθαλασσίους πόλεις. Ἰδίως δὲ συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλας ἡ Σύβαρις καὶ ἡ Μίλητος. Ἐκτοτε τὰ θέλγητρα τῆς Ἰταλίας ἐγνώσθησαν ὁσημέραι μᾶλλον, καὶ ἰδίως οἱ Ἀθηναῖοι ἔστρεψαν τὸν νοῦν πρὸς τοὺς σιτοφόρους ἀγροὺς τῆς Σίριος ἀφ' οὗ χρόνου αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἀποβῆ δύναμις ναυτικῆς. Ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ταύτης ἰωνικῆς χώρας, ἥς τὴν καλλονὴν εἶχεν ὑμνήσει ὁ ποιητὴς Ἀρχίλοχος, ἐπίστευον, ὅτι εἶχον δικαιώματα, διεδίδοντο δὲ καὶ χρησμοὶ ἐπαγγελλόμενοι εἰς αὐτοὺς τὴν κτῆσιν ταύτην. Ὅτε δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τινα χρόνον ἐφαίνοντο ἀναγκαζόμενοι ὑπὸ τῶν πραγμάτων νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πατρίδα, ὥς ποτε οἱ πολῖται τῆς Φωκαίας, εἶχον ἀπόφασιν νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς τὴν Σίριν, καθ' ἣ ἐδήλωσεν ὁ Θεμιστοκλῆς εἰς τὸν Εὐρυβιάδην ². Τοῦ δὲ μεγάλου τούτου πολιτευτοῦ τὰς σκέψεις ἀπησχόλουν πολὺ αἱ ἀπώτεραι ἐκεῖναι ἀκταὶ τῆς Ἰταλίας, καθ' ἣ μαρτυρεῖται καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ὀνομάτων ἅτινα ἔδωκεν εἰς τὰς δύο θυγατέρας, ἃς ἐκάλεσεν Ἰταλίαν καὶ Σύβαριν ³. Τὰ δὲ σκοπούμενα ὑπ' αὐτοῦ ἐξετέλεσε καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ὁ Περικλῆς, προαγαγὼν μετ' ἀσφαλείας τὴν πρὸς τὴν Δύσιν ἐπικοινωνίαν τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ἐκλήθησαν μὲν εἰς Ἀθήνας Σικελιωταὶ διακεκριμένοι ⁴, ὡμολογήθη δὲ συμμαχία μετὰ πόλεων τινων, οἷον μετὰ τοῦ Τρηγίου (Ὁλυμπ. 86, 4)· τέλος δ' ἐστάλη ὑπὸ τὸν ἡγεσίαν τῶν Ἀθηνῶν ἐλληνικὴ ἀποικία εἰς τὴν χώραν τῶν Συβαριτῶν.

¹ Böckh [Urkunden über das Seewesen des attischen Staates (Staatshaushaltung der Athener Tόμ. Γ')] σ. 137.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 392.

³ Πλούταρχος ἐν βίῳ Θεμιστοκλέους 32

⁴ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 704.

Ἡ κτίσις τῶν Θουρίων ¹ εἶνε ἀληθὲς ὅτι δὲν ἐσκοπεῖτο νὰ δι-
 ἐξαχθῇ δίκην στρατείας, ἀλλὰ νὰ ὑπάρξῃ ἔργον εἰρήνης καὶ συν-
 τελέσῃ εἰς διαλλαγὴν τοῦ ἀρχαίου ἀνταγωνισμοῦ τῶν φύλων.
 Πρὸς τοῦτο δ' ἐφαίνετο τὸ ἔδαφος ἐκεῖνο ἐξαιρέτως πρόσφορον,
 ἐπειδὴ ἐν Ἰταλίᾳ ἀνέκαθεν εἶχε συμβῇ μεγαλειτέρα ἀνάμιξις, καὶ
 ἐν αὐτῇ δὲ τῇ μόνῃ δωρικῇ πόλει, τῷ Τάραντι, ἥκιστα ἐκράτει
 δωρισμὸς αὐστηρὸς. Πρὸς δὲ τούτοις ἐφηρμόσθησαν ἐν Θουρίοις
 ἐπιχώριοι θεσμοί, οἳ οἱ τοῦ Χαρώνδου. Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ Ἀθη-
 ναὶ ὡς δυνάμεις προστατεύουσα τὴν νέαν ἀποικίαν προέβησαν
 μετὰ πολλῆς συνέσεως καὶ ἀπέφυγον πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ προ-
 δώσῃ σκοποὺς φιλοδόξους. Καὶ ὅμως παρὰ πάντα ταῦτα τὸ ἔρ-
 γον δὲν ἡδυνήθη νὰ προχωρήσῃ ἄνευ ἀγῶνος, ἐπειδὴ ζωηροτάτῃ
 ἐκινήθη ἡ ζήλοτυπία τῶν ἰταλιωτικῶν πόλεων. Πρὸ πάντων δὲ
 οἱ Ταραντῖνοι ἐθεώρησαν τὴν κτίσιν τῶν Θουρίων ἀπόπειραν πρὸς
 περιορισμὸν τῆς ὑπεροχῆς τῆς ἑαυτῶν πόλεως, εἰς ἣν οὐδεμία
 ἄλλη δυνάμεις ἰσότημος ἀντετάσσετο πλέον ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλ-
 λάδι, καὶ πρὸς παρακώλυσιν τῆς περαιτέρας αὐτῶν ἐπεκτάσεως
 ἔνεκα μάλιστα τῆς ταχυτάτης αὐξήσεως τῆς νέας πόλεως καὶ
 τῆς συμμαχίας αὐτῆς μετὰ τῶν πόλεων ὅσαι ἦσαν ἀποικίαι τῶν
 Ἀχαιῶν. Διὰ ταῦτα λοιπὸν ἠναγκάσθησαν καὶ οἱ Θούριοι νάντι-
 μετρηθῶσι πρὸς τοὺς Ταραντῖνους ὡς ἐχθροί, ἀντικαθιστάνοντες
 τὴν Σύβαριν, ἥς τὴν θέσιν ἐπέιχεν ἡ νέα πόλις. Ἐκ νέου δ' ἐξερ-
 ράγησαν μετὰ τῶν δύο γειτόνων πόλεων ἀγῶνες περὶ τῶν
 ἀγρῶν τῆς Σίριος, ἐπειδὴ οἱ Θούριοι ἤθελον νὰ πραγματώσωσι
 τὰς ἀρχαίας ἀξιώσεις τῆς μητροπόλεως αὐτῶν. Κατὰ παράδοξον
 δὲ σύμπτωσιν ὁ στρατηγὸς τῶν Θουρίων ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ
 κατὰ τῆς δωρικῆς πόλεως ὑπῆρξε Λακεδαιμόνιος, καὶ δὴ ὁ Κλε-
 ανδρίδας ἐκεῖνος ὁ ἐξορισθεὶς ἐκ τῆς Σπάρτης ἅτε δεκασθεὶς ὑπὸ
 τοῦ Περικλέους ². Τέλος δὲ ὁ ἀγὼν ἀπέληξεν εἰς συνθήκην περὶ

¹ [Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 689].

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 563.

διανομῆς τῆς χώρας τῶν Σιριτῶν, δι' ἧς παρεχωρήθη εἰς τοὺς Ταραντίνους τὸ δικαίωμα νὰ ιδρύσωσιν ἀποικίαν ἐν τῷ εἰς αὐτοὺς περιελθόντι μέρει τῆς Σιρίτιδος¹, καθ' ὃν χρόνον οἱ Θούριοι ἐπειρῶντο νὰποκαταστήσωσι τὴν ἀρχαίαν ἀρχὴν τῆς Συβάρειως² καὶ ἐκτείνωσι τὰ ὅρια τῆς ἰδίας χώρας μέχρι τοῦ τυρρηνικοῦ πελάγους³.

Διὰ δὲ τῆς κτίσεως τῶν Θουρίων ἀπέδθησαν ζωηρόταται αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος⁴. Οἱ Θούριοι εἶχον ἀνάγκην νέων ὁσημέραι δυνάμεων, καὶ μέχρι τῶν μέσων τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου μετενάστευον αὐτόσε πολλοὶ Ἀθηναῖοι, τοῦτο μὲν στελλόμενοι ὑπ' αὐτῆς τῆς πόλεως, τοῦτο δ' ἐκ λόγων ἰδιωτικῶν, ἰδίως δ' εὖποροι μέτοικοι ἐνοχλούμενοι ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τῆς ἀνιάρᾳς συκοφαντίας· καὶ τῶν συμμάχων δὲ μετενάστευον πολλοὶ, φέροντες βαρέως τὴν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων, τὴν αὕξησιν τῶν φόρων καὶ τὰ τοιαῦτα. Δὲν ἦγε δὲ τοὺς Ἑλληνας εἰς τὴν Ἰταλίαν μόνον δυσαρέσκεια ἐπὶ τοῖς πατρίοις, ἀλλὰ καὶ καθολικὸς τις πόθος πρὸς τὰς ἐσπερίας χώρας, ὅστις ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἦτο λίαν ζωηρὸς καὶ εὐρύτατα διαδομένος, ἡ ποικίλη γοητεία δι' ἧς ἡ ὑπερπόντιος χώρα ἐσαγήνευε τοὺς φιλαποδήμους, ἡ δόξα τῶν μεγαλοπρεπῶν πόλεων, ἐν αἷς εἶχεν ἀναπτυχθῆ λαμπρῶς αἶγλη καὶ ὄλθος, ἡ μεγαλειτέρα εὐωνμία τῶν κατὰ τὸν βίον ἡ κρατοῦσα ἐν ταῖς πολυσίτοις καὶ μεσταῖς βοσκημάτων ἐκείναις χώραις, τέλος δὲ καὶ ἡ ποικίλη καὶ ἰδιάζουσα παιδείσις ἡ ἐπακολουθήσασα εἰς τὴν εὐήμερίαν τῶν πόλεων⁵.

¹ Archäologische Zeitung XXXVII σ. 149.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 674.

³ Πολυαίνου II, 10. Th. Müller De Thuriorum republica σ. 30.

⁴ Περὶ Θουρίων Ἰδε Meier Opuscula academica Τόμ. Α' σ. 213.

⁵ Καὶ τὰγγεῖα τὰ εὐρεθέντα ἐν Κανυσίῳ, Ῥούδοις [τῆς Ἀπουλίας], Ἐγνατίῳ [τῆς Πεουκετίας], καὶ ἀλλαχοῦ μαρτυροῦσι τὴν ἀκμὴν μικρῶν πολισμάτων ἄλλοθεν ἀγνώστων. Ἰδε Otto Jahn [Beschreibung der] Vasen[sammlung] K[önig] Ludwigs σ. XXXVI.

Οὕτω δὲ τὸ φιλέορτον τῶν Ταραντίνων ¹ εἶχεν ἀγάγει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἰδίου εἶδους ἰλαρᾶς ποιήσεως πραγματευομένης ὑπὸ δραματικὸν τύπον παιγνιωδῶς καὶ σκωπτικῶς τοὺς ἥρωας τῆς δημώδους παραδόσεως, θεοὺς τε καὶ ἡμιθέους, καὶ γινωσκούσης συγχρόνως νὰ ἐγκαταπλέκη εἰς τὴν παράστασιν ταύτην διὰ τρόπου φιλοπαίγμονος χαρακτῆρας τοῦ καθημερινοῦ βίου. Ἦσαν δὲ τὰ ποιήματα ἐκεῖνα γεννήματα τῆς ἀφειδῶς προχεομένης εὐθυμίας, καὶ διὰ τοῦτο διετήρησαν πάντοτε τὸν ζωηρὸν χαρακτῆρα τοῦ αὐτοσχεδίου. Ἀλλὰ καὶ σοβαρότητος δὲν ἐστεροῦντο, ἐκφερομένων εἰς τὸ κοινὸν σεμνῶν ἀληθειῶν ἀπὸ χειλέων γελώντων. Καὶ τοῦτο διότι ἡ φιλοσοφικὴ ῥοπή εἶχε βάλει ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλλάδι ρίζας βαθυτέρας ἢ ἀλλαχοῦ καὶ ἀποκτήσει ἐν αὐτῇ διὰ τὸν δημόσιον βίον ἀξίωμα μέγα ἀπασχολοῦν τὰ μέγιστα τοὺς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφοῦντας. Διὰ τοῦτο πολλοὶ ὑπῆρχον οἱ σπεύδοντες πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς κοιτίδος τῆς πυθαγορείου σοφίας καὶ θαυμάζοντες ἰδίως τοὺς ἄνδρας ἐκείνους τοὺς γινώσκοντας νὰ συνδυάζωσιν ἐπιτυχῶς τὴν μουσικὴν καὶ γυμναστικὴν παιδείυσιν, οἷος ὁ περιώνυμος Ἴκκος ὁ Ταραντῖνος, ὅστις ἐν τοῖς χρόνοις μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους ἡξιώθη τοῦ ὀλυμπιακοῦ στεφάνου, ὁ πρῶτος διδάσκαλος τῆς γυμναστικῆς τέχνης παρὰ τοῖς Ἑλλήσι καὶ συγχρόνως σοφὸς ἀδιαφιλονεικῆτου φήμης ². Τὰ δ' ἑλληνικὰ πλοῖα ἔπλεον ὁσημέραι συχνότερον εἰς τὰ θυτικά πελάγη τῆς Μεσογείου. Ἦδη δ' Εὐκτῆμων ³, ὁ ἐταῖρος τοῦ Μέτωνος, ἐξεθῆκεν ἀκριβεῖς γνώμας περὶ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν, καὶ ἡ ἐμπορία καθίστανε τὰς ἐν τῇ Δύσει ἀποικίας ὁσημέραι οἰκειότερας πρὸς τὰς Ἀθήνας μετὰ τὴν διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ὁμοιομόρφου νομισματικοῦ συστήματος ἐπελθοῦσαν μεγάλην διευκόλυνσιν τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν. Καὶ δὴ ἐν Ἰταλίᾳ ἡ ἀγοραία καθολικὴ τιμὴ τῶν ὠνίων εἶχε καθορισθῇ πρὸς τὸν χαλκὸν ὡς πρὸς μέτρον· ἡ δὲ λίτρα χαλκοῦ,

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 714.

² Πλάτωνος Πρωταγόρας σ. 817.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 74. Περὶ Εὐκτῆμονος ἴδε Ἀδελφονοῦ Ora maritima στ. 350. Müllenhoff Deutsche Alterthumskunde Τόμ. Α' σ. 108. x. i.

διηρημένη εἰς δώδεκα οὐγκίας, ἀπετέλει τὴν μονάδα τοῦ χρήματος καὶ τῶν σταθμῶν, τὸ δ' ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τοιαύτης μονάδος στηριζόμενον νομισματικὸν σύστημα διεδόθη καὶ ἀνὰ τὴν Σικελίαν¹. Οἱ δ' Ἕλληνες ἔμποροι καὶ ἄποικοι εὖρον αὐτὸ ἔτοιμον, μετεβίβασαν δὲ καὶ τὰ ἐν ταῖς ἰδίαις πατρίσιν ἐπιχωρίζοντα νομίσματα, ἅτινα εἰσῆχθησαν πρὸς τοῖς ἰσχύουσιν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ. Ἀλλ' αἱ ἰσχυρόταται τῶν ἐπιδράσεων προῆλθον ἐκ τῆς Κορίνθου καὶ τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ Κόρινθος εἶχεν ἤδη ἐνωρὶς ἀναπτύξει τὸ ἴδιον νομισματικὸν σύστημα μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἰσχύοντος βαβυλωνιακοῦ σταθμοῦ τοῦ χρυσοῦ, μεταβιβάσασα πρὸ τῶν Ἀθηνῶν τὴν μονάδα τοῦ χρυσοῦ εἰς τὸν ἄργυρον· ὁ δὲ κορινθιακὸς ἄργυροῦς στατῆρ μετὰ τῆς εἰς τρίτα, ἕκτα καὶ δωδέκατα ὑποδιαίρέσεως αὐτοῦ κατὰ τὰ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἰσχύοντα εὗρεν ἀποδοχὴν παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς τῆς Ἰταλίας, τοῖς Κροτωνιάταις, Συβαρίταις καὶ λοιποῖς². Ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ διατηρηθῶσιν ἐπὶ μακρὸν ἄσχετα πρὸς ἄλληλα τὰ δύο συστήματα, τὸ ξένον καὶ τὸ ἐπιχώριον. Διὸ οἱ Κορίνθιοι πρὸς ὄφελος τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν ἐγκατέλιπον τὴν ἀρχαίαν νομισματικὴν διαίρεσιν καὶ καθώρισαν τὸν σταθμὸν τοῦ στατῆρος, ἥτοι τοῦ νομίσματος τῶν δύο δραχμῶν, εἰς δέκα λίτρας, ἐν δὲ δέκατον αὐτοῦ ἔκοψαν ὡς ἄργυροῦν νόμισμα (νόμος, nummus), ὅπερ κατὰ ταῦτα ἦτο τὸ ἀντίστοιχον μιᾶς λίτρας χαλκοῦ. Οὕτως οἱ Κορίνθιοι, ἅτε ὄντες οἱ φυσικοὶ διαλλακταὶ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, συνεσχέτισαν πρῶτοι πρὸς ἄλληλα τὰ τρία πολῦτιμα μέταλλα τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ συνεκέρασαν τὸ κατὰ λίτρας ἰταλικὸν σύστημα μετὰ τοῦ κατὰ δραχμὰς συστήματος· οὐ μὴν ἀλλ' εἰσῆγαγον καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν πατρίδα τὴν κατὰ λίτρας μέτρησιν³. Πλὴν δὲ τῶν

¹ O Immisch De glossis lexicī Hesychiani Italicis ἐν Leipziger Studien τόμ. VIII, σ. 312.

² Mommsen Geschichte des römischen Münzwesens σ. 81, 83.

³ Τὸ κορινθιακὸν νομισματικὸν σύστημα δὲν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν, ὡς ἐπιστεῦετο πρότερον

Κορινθίων εἰσήγαγον καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τὸ νομισματικὸν αὐτῶν σύστημα εἰς τὴν Δύσιν, ἰδίως δὲ εἰς τὴν Τυρρηνίαν, τὸν Τάραντα καὶ τὴν Σικελίαν¹. Πρὸς δὲ τούτοις περὶ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἀπέβησαν ζωηρόταται αἱ συναλλαγαὶ αὐτῶν πρὸς τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἀπέβαλον ἣν εἶχον πρότερον ἀντιπάθειαν πρὸς τὰ χαλκᾶ νομίσματα². Καὶ δὴ ὁ διὰ τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῶν εἰς τὰς Ἀθήνας γνωστὸς πολιτευτὴς καὶ παιητὴς Διονύσιος ὁ ἐπιλεγόμενος Χαλκοῦς ἦτο εἰς τῶν κτιστῶν τῶν Θουρίων³.

Καὶ ἀπέβη μὲν ἡ Δύσις ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐγγυτέρα εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλὰ σὺν τῇ προζεγγίσει ταύτῃ συνέλαβον, ὡς εἰκὸς, οἱ Ἀθηναῖοι ἄλλα σχέδια, ὥστε καὶ δὲν ἠθέλησαν νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Περικλέους, καθ' ὃ τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως ἀνὰ τὰ ἰταλικά πελάγη εἶχε διαδοθῇ μόνον δι' εἰρηνικῶν τρόπων, ἀλλ' ἐφαντάσθησαν νὰ παρουσιασθῶσιν ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις καὶ ὡς δυνάμεις κυρίαρχος. Τοιαῦτα δὲ σχέδια ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐνισχυθῶσι καὶ διὰ συμμαχιῶν ὁμολογηθεισῶν πρὸς διαφόρους πόλεις. Ὅτε ἡ Κέρκυρα ἔγεινε δεκτὴ εἰς τὴν ἄττικὴν συμμαχίαν, οἱ Ἀθηναῖοι συμμαχοῦντες πρὸς τοὺς Κερκυραίους ἀπέβλεπον ἤδη εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν⁴. Τὸ δὲ μῖσος ἐναντίον τῆς Κορίνθου ἐνέπνεε διαρκῆ ὄρεξιν ὅπως ἐπιχειρήσωσι κατάκτησιν ἐν ταῖς χώραις ταῖς ὑπὸ τῶν Κορινθίων ἀποίκων κατεχομέναις. Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τούτων τῶν σχεδίων κατὰ ταῦτα μόνον κατάλληλος εὐκαιρία ἐχρειάζετο, δυναμένη νὰ προκαλέσῃ τὴν ἀνάμειξιν τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῶν ἀποίκων· ἡ δ' εὐκαιρία αὕτη προῆλθεν ἐκ Σικελίας.

(Böckh *Metrolologische Untersuchungen* σ. 97), ἐξ Ἀθηνῶν, ἀλλ' ἀπέρυσεν ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ βαδυλωνιακοῦ χρυσοῦ ταλάντου. Πρὸς J. Brandis *Das Mass-Gewicht- und Münzwesen in Vorderasien* σ. 60, 159.

¹ Περὶ τοῦ τετραδράχμου ὡς μεγάλως ὑποβοηθήσαντος τὸ ἀθηναϊκὸν ἐμπόριον ἴδε Mommsen [*Geschichte des römischen Münzwesens*] σ. 318.

² Beulé *Monnaies d' Athènes* σ. 73.

³ Böckh *Staatshaushaltung der Athener*. Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 691.

⁴ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 16.

Ἡ Σικελία δὲν ἠδύνατο νὰ τύχη ἡσυχίας διαρκούς, ἐπειδὴ ὑπῆρχεν ἐν τῇ νήσῳ πολλή ἢ εὐφλεκτος ὕλη, τοῦτο μὲν ἐν ταῖς πόλεσιν ἐκάσταις, ἐν αἷς ἔγειναν ἀπόπειραι ἐπανόδου εἰς τὴν τυραννίδα, τοῦτο δ' ἐν ταῖς προσαλλήλοις σχέσεσι τῶν πόλεων, τοῦτο δὲ τέλος ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν ἐλληνίδων πόλεων πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς Σικελούς. Πράγματι οἱ Σικελοὶ ἅμα τῇ ἀναδείξει τοῦ Δουκετίου¹ εἶχον συνταχθῆ περὶ αὐτὸν, ἅτε τὸ πρῶτον τότε εὐρόντες ἀντιπρόσωπον τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν πόθων. Ὁ δὲ ἀνὴρ ἐκεῖνος δὲν περιωρίζετο εἰς τὸ νὰ καταλαμβάνῃ παρατόλμως ὡς ἡγέτης τῶν ὀρεσιβίων ἰθαγενῶν τὰς δυσβάτους ὀρεινὰς δυσχωρίας τῆς νήσου καὶ νὰ ἐπιτελῇ ποὺ καὶ ποὺ ἐπιδρομὰς ἐπὶ τὰς παραθαλασσίους πόλεις, ἀλλὰ καὶ ἐπειράθῃ νὰ κτίσῃ πόλεις κατὰ τὸν ἐλληνικὸν τρόπον. Καὶ δὴ συνώκισε τὸ πρῶτον Σικελούς ἀποίκους εἰς ἐν κοινὸν κτίσμα παρὰ τὴν Παλικὴν², χωρίον πρὸς δυσμὰς τῶν Λεοντίνων ἄξιον λόγου διὰ τὰ ἡφαίστεια αὐτοῦ φαινόμενα καὶ διὰ τοῦτο θεωρούμενον ἱερὸν παρὰ τῶν ἰθαγενῶν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατώρθωσε νὰ νικήσῃ τὰς ἡνωμένας στρατιάς τῶν Ἀκραγαντίνων καὶ τῶν Συρακουσίων, μετὰ δὲ τὴν ἔπειτα ἐπελθοῦσαν ἐκνίκησιν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀναγκασθεὶς νὰ ἐγκαταλίπῃ ἐπὶ τινα χρόνον τὴν Σικελίαν, ἐπωφελήθη τὴν διάσπασιν τῶν δύο ἐκείνων πόλεων, ὅπως κτίσῃ κατὰ τὰ βόρεια παράλια τῆς νήσου νέαν πόλιν, ἣτις, κληθεῖσα Καλὴ ἀκτὴ³, ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὀχυρὸν καὶ ἐπικαιρὸν κέντρον ἀρχῆς τῶν Σικελῶν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀσφαλισθῇ καὶ προοδεύσῃ, ὁ Δουκέτιος ἀπέθανεν ἐν τῇ νέᾳ αὐτοῦ καθέδρᾳ τῷ 440 π. Χ. (Ὀλυμπ. 85, 1), καὶ οἱ Συρακούσιοι, οἵτινες ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον ταπεινώσει τὸν Ἀκράγαντα, ἠδυνήθησαν πλέον ἄνευ μεγάλης δυσχερείας νὰ καταβάλωσι πάσας τὰς προσπάθειας τῶν Σικελῶν περὶ ἀνεξαρτησίας καὶ καθυπο-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 314.

² Διοδώρου Σικελιώτου XI. 88, 90. *Πολέμωνος* ἐκδ. Preller σ. 120 κ. ε.

³ Διοδώρου Σικελιώτου XII, 8, 29. Πρὸς Ad Holm Beiträge zur Berichtigung der Karte des alten Siciliens. 1866 σ. 26.

τάξωσιν ἀπάσας τὰς πλησίον τῶν Συρακουσῶν κειμένας κτήσεις αὐτῶν.

Αἱ Συράकुσαι ἦσαν εἴπερ ποτὲ ἰσχυραί. Διὸ οἱ Συρακούσιοι ἀνέλαβον καὶ πάλιν τὸ σχέδιον ἀρχῆς περιλαμβανούσης τὴν ὅλην νῆσον. Τὸ ἱππικὸν καὶ τὸ ναυτικόν, ἅτινα εἶχον ἀμεληθῆ ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν τυράννων, ηὔξήθησαν καὶ πάλιν, καὶ οἱ Συρακούσιοι ἤρχισαν πρὸς μὲν τὰ χωρία τῶν ἰθαγενῶν Σικελῶν φερόμενοι ὡμῶς, πρὸς δὲ τὰς χαλκιδικὰς πόλεις μετ' ἀλαζονείας δυσφορήτου. Ἔνεκα δὲ τῆς ὕβρεως ταύτης τῶν Συρακουσίων ἐξήφθη καὶ πάλιν ἡ ἀρχαία ἀντιπάθεια τῶν φύλων πρὸς ἄλληλα, ἥτις εἶχεν ἐκλίπει ἐπὶ τινα χρόνον ἔνεκα τοῦ κοινοῦ ἀγῶνος ἐναντίον τῶν τυράννων, καὶ δὴ περὶ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον χρόνον, καθ' ὃν ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ Δωριέων καὶ Ἰώνων εἶχεν ἔνεκα τῆς ἐκρήξεως τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀναγεννηθῆ πάλιν καὶ παροξυνθῆ παρ' ἅπασι τοῖς Ἑλλήσιν.

Ἡ Σπάρτη ἤλθεν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰς δωρικὰς πόλεις τῆς νήσου¹. Καὶ ἀπέδειξαν μὲν αἱ σικελιωτικαὶ πόλεις ἀδιαφορίαν καὶ ψυχρότητα μεγάλην καὶ ὅλως διάφορον τῆς συμμετοχῆς ἣν προσεδόκων μὲν οἱ Σπαρτιῶται, ἐπηγγέλλοντο δὲ εἰς τὴν Σπάρτην περὶ αὐτῶν οἱ Κορίνθιοι. Ἀλλ' οὐχ ἥττον ἀνεπτύχθησαν καὶ ἐν Σικελίᾳ ὁσημέραι ἀποτομώτεραι μεταξὺ τῶν λακωνιζόντων καὶ τῶν φιλαθηναίων φατριαστικαὶ ἀντιθέσεις, ἰδίως ἀφ' οὗ χρόνου οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέκτησαν δύναμιν ἐν τῷ Ἰονίῳ πελάγει καὶ ἤλθον εἰς οἰκειότεραν ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς ἀντιπέραν αὐτοῦ ὁμοφύλους. Οὕτως ἤδη τῷ 433 π. Χ. (Ὀλυμπ. 86,4) ὡμολογήθη συμμαχία μετὰ τῶν Ῥηγίνων. Περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους οἱ πρέσβεις τῶν Κερκυραίων προσέιλυσαν τὴν προσοχὴν τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν ἐν τῇ Δύσει ἐλληνικὸν κόσμον, ἐπικουροῦντες εἰς τοὺς σκοποὺς ὧν ἐστοχάζετο ἡ ἀκροτάτη φατρία τῶν δημοκρατικῶν ἤδη ζῶντος τοῦ Περικλέους.

Ὅτε δ' οἱ Χαλκιδεῖς τῆς Σικελίας ἐπιέζοντο ὁσημέραι μᾶλ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 41.

λον ἕνεκα τῆς ἐπαχθοῦς ἀλαζονείας τῶν Συρακουσίων, ἐπῆλθε καὶ ἐν Σικελίᾳ φανερά ῥῆξις, καὶ συνέστησαν δύο στρατόπεδα καὶ ἀντιπαρετάχθησαν ἐναντίον ἀλλήλων δύο φιλοπόλεμοι φα-
τρίαί. Καὶ ἐξ ἐνὸς μὲν ἐτάσσοντο αἱ ἰωνικαὶ πόλεις, οἱ Λεοντῖνοι, ἡ Κατάνη καὶ ἡ Νάξος, συμμάχους ἔχουσαι τὸ Ῥήγιον καὶ αὐ-
τὴν τὴν δωρικὴν Καμάριναν, ἣτις εἶχε καὶ πάλιν ἀνακτισθῇ μετὰ
τὴν ἔξωσιν τῶν τυράννων¹. Συνετάχθη δὲ μετὰ τῶν Ἰώνων ἡ
δωρικὴ πόλις, ἐπειδὴ τὸ μῖσος ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν, παρ-
ὼν ἐφοβοῦντο, ὡς εἰκὸς, τρίτην ἀνάστασιν τῆς πόλεως, ὑπερενί-
κησε τὴν πρὸς τοὺς Ἴωνας φυλετικὴν ἀντιπάθειαν καὶ ὥθησε τοὺς
Καμαριναίους εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Χαλκιδέων τῆς Σικελίας.
Εἰς δὲ τὸ ἀντίπαλον στρατόπεδον ἐτάσσοντο αἱ δωρικαὶ ἀποικίαι
μετὰ καὶ τῶν Λοκρῶν, οἵτινες ἤδη πρότερον εἶχον προσχωρήσει
εἰς τοὺς Σπαρτιάτας. Οἱ δὲ Λεοντῖνοι, στενοχωρούμενοι παρὰ τῶν
Συρακουσίων κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν, ἐπεχείρησαν τὸ κρίσιμον
διάδημα, ἀποστείλαντες τὸ πέμπτον θέρος τοῦ πολέμου, ἥτοι τῷ
427 π. Χ. (Ὀλυμπ. 88, 1), πρεσβείαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ζη-
τήσαντες τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων.

Τῆς δὲ πρεσβείας ταύτης ἡγεῖτο ὁ Γοργίας². Καὶ εἶχε μὲν
ἤδη τότε ἡλικίαν ἐτῶν περὶ τὰ ἐξήκοντα, ἀλλ' ἀνῆκε καὶ αὐτὸς
εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐκείνους ὧν τὴν πνευματικὴν δύναμιν καὶ τὴν
δραστηριότητα δὲν κατέβαλλε τὸ γῆρας³. Ἦτο δὲ ἀνὴρ ἐπιβλητι-

¹ Τὴν συνθήκην μετὰ τοῦ Ῥηγίου ἴδε ἐν *Corpus Inscriptionum Graecarum* Τόμ. Α' ἀρ. 74. *Corpus Inscriptionum Atticarum* Τόμ. Α' ἀρ. 33. Ἡ δὲ μετὰ τῶν Λεοντίνων συνθήκη εὐρήσεται ἐν τῷ *Corpus Inscriptionum Atticarum* Τόμ. Δ' ἀρ. 33 α. Αὕτη εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ *Θουκυδίδου* (III, 86) ἀναφερομένη παλαιὰ *ἑξομαχία* ἢ ὁμολογηθεῖσα ἐν Ἀθήναις δι' ἀμφοτέρους τὰς πόλεις τὴν αὐτὴν ἡμέραν, βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν εἰς Κέρκυραν ἀποστολὴν τῶν δύο στόλων, περὶ ὧν ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 16 καὶ 19. Πρὸς Foucart ἐν τῇ *Revue archéologique* 1877. Τόμ. Α' σ. 384 κ. ε. H[ans] Droysen *Athen und der Westen* ὅστις ἀρξισθῇ τὴν ταυτότητα τῆς παλαιᾶς *ἑξομαχίας* καὶ τῆς μετὰ τοῦ Ῥηγίου συνθήκης. Περὶ δὲ τῆς συμμαχίας μετὰ τῶν Καμαρινίων ἴδε Schubring ἐν τῷ *Philologus* Τόμ. XXXII, σ. 498 κ. ε.

² Ἰδε περὶ τοῦ Γοργίου Blass *Die attische Beredsamkeit* Τόμ. Α' ἐκδ β' σ. 47. Diels *Gorgias und Empedokles* ἐν τοῖς *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie*. 1884 σ. 343.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 705 κ. ε.

κὸς τὴν ὄψιν, μεστὸς φρονήματος καὶ αὐτοπεποιθήσεως, ὡς ὁ Ἐμπεδοκλῆς, οὗ τῆς παιδεύσεως εἶχεν ἄλλως συμμετάσχει. Καὶ δὴ ἦτο ἀνὴρ μεγίστην ἔχων πολυμάθειαν καὶ ἔμπειρος τῆς τε φυσικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς διαλεκτικῆς τῶν Ἑλεατῶν. Ἀλλὰ τὴν φιλοσοφικὴν ταύτην παιδευσιν μετεχειρίζετο κυρίως πρὸς σκοποὺς πρακτικούς, δεσπόζων τῶν πνευμάτων καὶ προκαταλαμβάνων τὴν ἀπόφασιν τῶν ἀκροατῶν διὰ συνδυασμῶν λογικῶν προκαλούντων ἐκπληξιν καὶ δι' ἀπροσδοκῆτων συμπερασμάτων καὶ ἀποδείξεων. Καὶ ἡ μὲν ῥοπή τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἦτο κατὰ πάντα ὁμοία πρὸς τὴν τῶν σοφιστῶν, ἀλλὰ δὲν ἤθελε νὰ εἶνε διδάσκαλος τῆς σοφίας, ὡς ὁ Πρόδικος, οὐδ' ἐγκυκλοπαιδικὸς τις καὶ πολυίστωρ, ὡς ὁ Ἰππίας, ἀλλ' ἤρκεϊτο νὰ εἶνε μόνον ῥήτωρ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Κόρακος καὶ τοῦ Τιτίου¹, νὰ δρᾷ ὡς ῥήτωρ καὶ νὰ διδάσκη ἄλλους τὴν ῥητορικὴν. Ὅσῳ δὲ μᾶλλον περιώριζεν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις εἰς τοῦτον καὶ μόνον τὸν σκοπὸν, τόσῳ τελειότερα ἀνεδείχθη ἡ τέχνη ἣν ἐκτήσατο περὶ τοῦτο, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐγίνωσκον νὰ ἐκτιμῶσιν ὑπερφυῶς τὴν λαμπρὰν αἴσθησιν ἣν ἐνεποίει ἡ τέχνη αὐτοῦ ἐκείνη.

Ἦτο δὲ ἡ τέχνη αὕτη δι' αὐτοὺς νέον τι ὅλως. Καὶ δὴ οἱ λόγοι τοῦ Γοργίου ἀπετέλουν παράδοξον ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σεμνὴν στάσιν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν σοβαρότητα τῆς ῥητορικῆς τοῦ Περικλέους· ἐπέδρων ὡς τις μουσικὴ, κατακηλοῦσα τὰς ἀκοάς, ἐπὶ τὰς αἰσθήσεις τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἠκροῶντο αὐτοῦ ἰδίχ τε καὶ ἐν τῷ θεάτρῳ. Ἡ δ' ἐπίδρασις ἐκείνη ἐπετυγχάνετο διὰ χάριτός τινος συναρπαζούσης, διὰ τοῦ πλήθους τῶν εἰκόνων, δι' εὐφυῶν ἀποστροφῶν, διὰ ποιητικοῦ χρωματισμοῦ, διὰ πλουσίου κόσμου καὶ καλλιεποῦς μεγαληγορίας. Αἱ ἰδέαι συνήπτοντο πρὸς ἀλλήλας διαρθρούμεναι μετ' εὐρυθμίας, καὶ ἀντιθέσεις ἐπινούμεναι μετ' ἀγχινοίας ἐκάτουν ἀπερίσπαστον τὴν προσοχὴν τοῦ ἀκροωμένου, ὅστις ἀντελαμβάνετο τῶν λόγων ἐκείνων ὡς καλλιτεχνημάτων τελείων.

Ἦτο λοιπὸν πολλοῦ λόγου ἄξιον τὸ γεγονός, ὅτι τῆς πρεσβείας

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 317.

προΐστατο ἀνὴρ οὕτως ὑπέροχος. Ἀλλὰ καὶ ἡ αἵτησις τῶν τάλαιπωρουμένων Λεοντίνων ἦτο καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀξία πλείστης ὁσπείας προσοχῆς. Πράγματι, ἂν ᾔθελον καταβληθῇ τελείως τὰ τελευταῖα ἀνίσχυρα λείψανα τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἰώνων οἰκητόρων, τοῦτο θὰ ἦτο, ὥς εἶχε τότε ἡ διάσπασις τοῦ ἔθνους, ἥττα τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας διὰ τῆς πλήρους ἐκτελέσεως τοῦ κατακτητικοῦ προγράμματος τῶν Συρακουσίων οἱ Πελοποννήσιοι ἐνισχύοντο μεγάλως προσλαμβάνοντες σύμμαχον τὴν πόλιν τῶν Συρακουσῶν, ἥτις καὶ διὰ μόνης τῆς προμηθείας σίτου εἰς τοὺς πολεμίους τῶν Ἀθηνῶν ἠδύνατο νὰ παράσχη εἰς αὐτοὺς μεγίστην ἐπικουρίαν.

Οἱ Ἀθηναῖοι προέβησαν εἰς τὸ ἔργον θαρραλέοι, ἀλλὰ καὶ μετὰ συνέσεως. Καὶ ἀπέστειλαν μὲν περὶ τὰ τέλη τοῦ θέρους τοῦ 427 π. Χ. εἰς τὸ σικελικὸν πέλαγος στόλον εἴκοσι τριήρων ὑπὸ τὸν Λάχνητα καὶ τὸν Χαροιάδην, ὅπως ὑπερασπίσωσι τοὺς Λεοντίνους· ἀλλὰ συγχρόνως ἔδωκαν εἰς τοὺς στρατηγούς τὴν ἐντολὴν νὰ ὁμολογήσωσι νέας συμμαχίας καὶ κατασκοπεύσωσι τὸ ὄλον θέατρον τοῦ πολέμου. Κύριος δὲ αὐτῶν σταθμὸς ἀπέβη τὸ Ῥήγιον¹. Ἦδὴ δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον χειμῶνα ἐπειράθησαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ καταλάβωσι τὰς νήσους τοῦ Διόλου (Διπάραν)². Ἀλλ' αἱ μικραὶ νῆσοι, ὧν οἱ κάτοικοι εἶχον ἐθισθῇ περὶ τὸ ἀμύνεσθαι κατὰ τοὺς ἀγῶνας πρὸς τοὺς Τυρρηνοὺς, ἀντέταξαν ἀντίστασιν ἀπρόσδόκητον καὶ παρέσχον εἰς τοὺς Ἀθηναίους δεῖγμα τῆς δραστηριότητος καὶ δυνάμεως ὧν ἐνεφοροῦντο αἱ δωρικαὶ ἀποικίαι. Οὐδ' ὑπῆρξε πλειότερον ἐπιτυχὲς δευτέρ' ἀπόπειρα κατὰ τῶν αὐτῶν νήσων τὸν ἐπόμενον χειμῶνα (426-425 π. Χ.)³.

¹ Θουκυδίδου III, 86. Διοδώρου Σικελιώτου XII, 54. Φιλόχορος ἐν τοῖς Σχολίοις Ἀριστοφάνους εἰς Σφήκας στ. 240. Οἱ ταμίαι ἐπλήρωσαν κατὰ τὴν ἑκτὴν πρυτανεῖαν τὸ ἔαρ τοῦ 426 π. Χ. δι' ἀποστολὴν ἰδίου σώματος εἰς Σικελίαν. Ἰδε Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Δ' ἀρ. 179 α στ. 10. Περὶ δὲ τῆς ἐπιδράσεως τῶν Ῥηγίων πρὸς ἐπιχειρήσιν τῆς πρώτης ἐκστρατείας Ἰδε H o l m Geschichte Siciliens Τόμ. Β' σ. 405.

² Θουκυδίδου III, 88. Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 686.

³ Θουκυδίδου III, 115.

Θανόντος δὲ τοῦ Χαροιάδου ἐν τινὶ μάχῃ πρὸς τοὺς Συρακουσίους (426 π. Χ.), τὴν στρατηγίαν ἀνέλαβε μόνος ὁ Λάχης. Ἐπεχειρήθησαν δ' ἐπιδρομαὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Σικελίας, καθ' ἃς ἀπεδείχθη, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πολλοὺς συμμάχους μεταξὺ τῶν ἰθαγενῶν Σικελῶν τῶν ὑποτεταγμένων εἰς τοὺς Συρακουσίους. Ἐπεχειρήθησαν δὲ καὶ ἐπιθέσεις ἐναντίον παραθαλασσίων τινῶν πόλεων. Καὶ κατελήφθησαν μὲν αἱ Μυλαί, ἔπειτα δὲ καὶ ἡ Μεσσήνη¹. ἀλλὰ δὲν ἐπεδιώχθη πρόγραμμα ὠρισμένον, καὶ διὰ ταῦτα οὐδαμοῦ ἐπετεύχθη τι ἄξιον λόγου. Ἀντὶ δὲ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Λεοντίνους, ὁ Λάχης ἐβούλησε τοὺς Ῥηγίνους πρὸς ἀποπεράτως τινῶν ἀγώνων αὐτῶν ἐναντίων τῶν Ἐπιζεφυρίων Λοκρῶν². Διὰ, ὅτε παρέστη εἰς τὰς Ἀθήνας δευτέρα πρεσβεία τῶν ἐν Σικελίᾳ συμμάχων, θεομένη ὑπὲρ ἐνισχύσεως τοῦ στόλου, ἀπεφασίσθη ἡ παρασκευὴ μεγαλειτέρας στρατείας, ἥς πρόδρομος προαπεστάλη μετὰ τινων τριήρων ὁ Πυθόδωρος, ὅστις ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν ἀντὶ τοῦ Λάχητος³.

Ἐπειτα δὲ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔαρ (425 π. Χ.) ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Σικελίαν τεσσαράκοντα νῆες ὑπὸ τὸν Εὐρυμέδοντα καὶ τὸν Σοφοκλέα⁴. Ἦτο δὲ ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος στόλος οὗ ἐπέβαιναν ὁ Δημοσθένης· διὰ δὲ τὰ σικελικὰ πράγματα ἡ διαμονὴ τοῦ στόλου ἐκείνου ἐν Πύλῳ, εἰς ἣν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀντετάχθησαν οἱ στρατηγοί, ὡς καὶ ἡ δευτέρα βραχυτέρα διατριβὴ ἐν Κερκύρα⁵ ὑπὴρ-

¹ Θουκυδίδου III, 90.

² Θουκυδίδου III, 99, 108.

³ Θουκυδίδου III, 115.

⁴ Περὶ τῆς δευτέρας ταύτης ἐκστρατείας λέγει ὁ Θουκυδίδης (IV, 48) μόνον τάδε· ἐς τὴν Σικελίαν ἀποπλεύσαντες μετὰ τῶν ἐκεῖ συμμάχων ἐπολέμουν χωρὶς νῆαν φέρη τὰ καθ' ἕκαστα. Ἀμφίβολος δὲ μένει ἄλλη μὴ ἀναφερομένη παρὰ τῶν συγγραφέων ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Σικελίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἣν ὁ Holm (Geschichte Siciliens Τόμ. Β' σ. 404) θεωρεῖ ἐξαγμένην ἐκ τοῦ Τιμαίου (ἀπόσπ. 99 [παρὰ Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 218] παρὰ Τζέτζη, εἰς Λυκόφωνα στ. 732), παρ' ᾧ μνημονεύεται ὁ ῥόμος λαμπάδικος εἰς τιμὴν τῆς Παρθενόνης ἐν Νεαπόλει, κατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ Διατίμου, ὅτε στρατηγὸς ὢν τῶν Ἀθηναίων ἐπολέμει τοῖς Σικελίοις.

⁵ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 187 καὶ 207.

ἔαν πράγματι λίαν βλαβεραὶ, παρελθόντος ἔνεκα τῶν ἐπιχειρήσεων ἐκείνων ἐνὸς ὅλου θέρους ἐν ἀπραξίᾳ διὰ τὴν Σικελίαν. Καὶ δὴ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ Μεσσήνη, ἥς οἱ κάτοικοι μόνον κατὰ μέρος ἐφρόνουν φίλα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, παρεδόθη εἰς τοὺς Συρακοσίους διὰ προδοσίας τῆς ἀντιπάλου φατρίας. Καὶ ἀπέτυχεν μὲν τὸ σχέδιον αὐτῶν, σκοπούντων νὰ ἐκνικήσωσιν ἐν τῷ πορθμῷ κοινῇ μετὰ τῶν Μεσσηνίων τὸν στόλον τῶν Ἀθηναίων καὶ Ῥηγίωνων, καθ' ὅτι μετὰ τὴν ἄφιξιν τῆς ὑπὸ τὸν Πυθόδωρον¹ ἐπικουρίας οἱ ἐχθροὶ τῶν Ἀθηναίων δὲν ἡσθάνοντο ἑαυτοὺς ἰσοπάλους πρὸς ἐκείνους· ἐματαιώθη δὲ δι' ἐγκαίρου κατάπλου τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου καὶ ἐπίθεσις ἐναντίον τῆς Καμαρίνης, ἥς ἐσκοπεῖτο ἡ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀπόστασις². Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἀναλαβόντες ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς Μεσσήνης, συμπραττόντων τῶν Λεοντίνων, οὐδὲν κατάρθωσαν, καὶ ὁ Πυθόδωρος δὲν ἡδυνήθη νὰ γείνηται καὶ πάλιν κύριος τῆς διὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν ἐπικαιρότατα κειμένης ταύτης πόλεως.

Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου κατέπλευσε τέλος εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον ὁ στόλος τοῦ Εὐρυμέδοντος, οὗ ἡ ἄφιξις ἐνεδείκνυε τὴν κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔκτου θέρους τοῦ πολέμου (424 π. Χ.) παρασκευὴν μεγάλων ἀγώνων καὶ ἐν Σικελίᾳ. Ἰσχυρὸς στόλος πεντήκοντα μέχρις ἐξήκοντα νηῶν ἐστάθμευεν ἐν Ῥηγίῳ, αἱ δὲ μεγάλαι ἐπιτυχίαι, ὧν εἶχεν ἀξιώθῃ ἐν Πελοποννήσῳ, ἐπλήρουν τὰς στρατιὰς πεποιθήσεως καὶ τόλμης. Ἀλλ' οἱ αὐτοὶ ἐκεῖνοι λόγοι ἐπήνεγκον καὶ ἐν Σικελίᾳ μεταβολὴν τῶν πραγμάτων, ἐξ ἧς ἐπὶ ἤλθεν αἰφνιδία ἐπίσχεσις πασῶν τῶν στρατειῶν τῶν Ἀθηναίων.

Ἀφ' οὗ χρόνου αἱ Συράकुσαι ἐδημοκρατοῦντο, εὐρίσκομεν ἐν τῇ πόλει κατὰστασιν πραγμάτων ὁμοιοτάτην πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις, ἀνταγωνισμόν τῶν ἀπόρων καὶ τῶν πλουσίων, τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν νεωτέρων, τῶν σωφρόνων πολιτῶν καὶ τῶν ἀγωνι-

¹ Θουκυδίδου V, 24-25.

² Θουκυδίδου VI, 25, 7.

ζομένων ὑπὲρ ἐπικρατήσεως ἀπεριορίστου κυριαρχίας τοῦ δήμου. Ἄλλ' ἐν Συρακούσαις αἱ πολιτικαὶ διακυμάνσεις ἦσαν πολὺ μᾶλλον ἄτακτοι καὶ ἀνώμαλοι ἢ ἐν Ἀθήναις. Ὑφίστατο φατρία οὐδαμῶς ἀποκρύπτουσα, ὅτι τὴν ἄκρατον δημοκρατίαν ἐθεώρει ὅλεον τῆς πολιτείας. Καίτοι δὲ ἡ φατρία αὕτη ἐπολεμεῖτο ἀκαταπόνητως ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν, καταδιωκόντων κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Κλέωνος μεθ' ὁρμῆς πάντας τοὺς ὑπόπτους ἐπὶ ἐνεργείαις σκοπούσαις τὴν κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας, ἀλλ' ὑπῆρχον ἀκόμη ὅμως ἄνδρες ἀριστοκρατικῶν φρονημάτων κατορθοῦντες νὰ συγκρατῶσι τὴν δύναμιν ἐαυτῶν. Ἦσαν ἄνδρες οἵτινες, ὁμαλῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων, κατεδικάζοντο εἰς σιγὴν καὶ ἀφάνειαν, ἀλλ' ἐν ἐκτάκτοις ὅμως περιστάσεσιν ἀνεδεικνύοντο καὶ πάλιν, διότι παρὰ πάσας τὰς ἐναντίον αὐτῶν ἐπιθέσεις ἐκέκτηντο παρὰ τῷ δήμῳ ἀκλόνητον τιμὴν καὶ ἐμπιστοσύνην ἕνεκα τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἐμπειρίας, τῆς ἀνδρείας, τῆς εὐσταθείας καὶ τοῦ ἀδεκάστου χαρακτῆρος.

Ὁ δὲ ἀνταγωνισμὸς ἐκεῖνος τῶν φατριῶν ἀνεφέρετο καὶ εἰς τὴν περὶ τῶν ἔξω πραγμάτων πολιτείαν. Καὶ δὴ, ὡς ἐν Ἀθήναις, οὕτω καὶ ἐν Συρακούσαις ἡ δημοκρατικὴ φατρία ἐφέρετο πρὸς τὰς μικρὰς πόλεις ἀμειλίκτως καὶ βιαίως καὶ ἤθελε νὰ παράσχη εἰς τὴν πόλιν τῶν Συρακουσῶν τὴν ἐπὶ τῆς Σικελίας κυριαρχίαν ἀντὶ πάσης θυσίας. Τοῦναντίον δὲ οἱ ἀντίπαλοι τῶν δημοκρατικῶν ἐπίστευον, ὅτι μόνον διὰ μετριοτήτος, περισκέψεως καὶ δικαιοσύνης ἡδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ μόνιμος τάξις ἐν τῇ διαρρυθμίσει τῶν κατὰ τὰς σικελικὰς πόλεις.

Ἀφ' οὗ δὲ ἤδη διὰ παντοίων ὑπερβασίων εἶχον προκαλέσει τὸν πόλεμον ἐν Σικελίᾳ, διέγνωσαν αἰφνης τοὺς κινδύνους, εἰς οὓς εἶχεν ἀγάγει τὴν πολιτείαν ἡ δημοκρατικὴ φατρία. Εἶδον μετὰ φρίκης, ὅτι αἱ μὲν Ἀθηναὶ ἡδύναντο νῦν νὰ ἐνεργήσωσιν ἐλευθέρως, ἡ δὲ Σπάρτη ἡδυνάτει νὰ βοηθήσῃ καὶ ὅτι αἱ ὀωρικαὶ ἀποικίαι μόναι δὲν ἡδύναντο νὰποκρούσωσι τοὺς Ἀθηναίους. Διὸ ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον νὰ κινήσωσι πάντα λίθον πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῶν

Ἀθηναίων. Πρὸς τοῦτο δὲ ὥφειλον νὰ μετέλθωσι πολιτείαν συναλλακτικὴν, ὅπως, εἰ δυνατόν, διαλύσωσι πάσας τὰς ἐπὶ σικελικοῦ ἐδάφους διαφορὰς ἄνευ ἀναμίξεως τῶν Ἀθηναίων.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἐπεκράτησε καὶ πάλιν ἡ ἀριστοκρατικὴ φατρία, ἐν ἣ εἴπερ τις καὶ ἄλλος ὑπερεῖχεν Ἑρμοκράτης ὁ Ἑρμῶνος, Συρακούσιος ἐπιφανὴς τὸ γένος, κεκηρυγμένος ἀντίπαλος τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, πρὸς δὲ τούτοις στρατηγὸς δεδοκιμασμένος, πολιτευτὴς ὀξυδερκὴς κεκτημένος μεγάλην εὐγλωττίαν καὶ ἀνὴρ φήμης ἀμέμπτου, ὅστις διὰ τοῦτο ἦτο κατάλληλος εἴπερ τις καὶ ἄλλος νὰ ἐξεγείρῃ τὴν κοινὴν ἐν Σικελίᾳ ἐμπιστοσύνην. Ὡφέλει δὲ αὐτὸν καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ ἀντίπαλοι τῶν Συρακουσίων δὲν εὕρισκοντο συνηνωμένοι σταθερῶς πρὸς ἀλλήλους καὶ ὅτι ἡ παρουσία τοῦ ἐγγύς ἐλλειμενίζοντος ἀττικοῦ στόλου καὶ ἡ ἐπαπειλουμένη ἔκρηξις μεγάλου ἀνὰ τὴν νῆσον πολέμου ἐνεποίει εἰς ἀπάσας τὰς πόλεις αἰσθησιν φοβερὰν. Διὸ κατώρθωσεν ὁ Ἑρμοκράτης τὸ μὲν πρῶτον νὰ διαλλάξῃ τοὺς Καμαριναίους πρὸς τοὺς Συρακουσίους, ἔπειτα δὲ νὰ καλέσῃ τοὺς Σικελιώτας ἐν Γέλᾳ εἰς καθολικὴν σύνοδον, ἐν ἣ ἔμελλον νὰ συζητηθῶσι πᾶσαι αἱ διαφοραὶ ¹.

Ὅτε δ' ἐν τῇ συνεδρίῳ ἐκείνῃ αἱ σικελικαὶ πόλεις συνεζήτησαν μετ' ἀλλήλας τὰ ἴδια ἐκάστη συμφέροντα ² ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Ἑρμοκράτης, ὅπως διὰ λόγου πειστικοῦ παραστήσῃ θερμῶς εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τὸ καθολικὸν συμφέρον τῶν πόλεων τῆς νήσου. Οὐδ' ἦτο μικρὸν τὸ ἐγχείρημα, ἀλλὰ προέκειτο περὶ ἀποπείρας πρὸς τὴν διὰ τῆς ἀναμετρήσεως τῶν ἀγαθῶν κοινῆς εὐπραγίας πρὸς ἀλλήλας συνένωσιν πλείστων ἐλληνίδων πόλεων, δι' ἃς δὲν ὑφίσταντο οἰοδῆποτε ἀμφικτυονικοὶ θεσμοί, αἵτινες ἠδύναντο νὰ γείνωσιν ἀφετηρία συμπράξεως, καὶ δὴ συνένωσιν τοιαύτην, ὥστε νὰ ὑπερνικηθῶσιν αἱ διαφοραὶ τῶν φύλων. Ἡ ἀνάμιξις

¹ Θουκυδίδου IV, 58.

² Καὶ ἐν Σικελίᾳ ἡ μὲν ἀριστοκρατία ἦτο μάλλον ἐθνικὴ αἱ δὲ δημοκρατούμεναι πόλεις ἀφαιρῶν μάλλον εἰς τὰ ἴδια συμφέροντα.

τῶν Ἀθηναίων, εἶπεν ὁ Ἑρμοκράτης, οὐδεμίαν πόλιν ἡδύνατο νὰ ὠφελήσῃ, ἐπειδὴ οὗτοι δὲν ἤρχοντο πρὸς βοήθειαν τῶν ἰδίων συμμάχων, ἀλλὰ πρὸς καθυπόταξιν τῆς συμπάσης νήσου, φίλων καὶ ἐχθρῶν, Δωριέων καὶ Ἰώνων. Πρὸς ἀντίπραξιν δ' εἰς τούτους τοὺς φιλοδόξους σκοποὺς πρέπει οἱ Σικελιωταὶ νὰ καταλλαγῶσιν ἅπαντες, ὅπως πειραθῶσι νὰ σώσωσι κοινῇ ἀπὸ τῆς δουλώσεως τὴν πᾶσαν Σικελίαν. Ὡς πολίτης δὲ τῆς μεγίστης τῶν πόλεων τῆς νήσου ἔπεινε τὴν δεξιάν πρὸς διαλλαγὴν εἰς τὰς πόλεις, προτείνων τὴν δι' εἰρηνικῆς ἐξηγήσεως παῦσιν τῶν διαφορῶν καὶ τὴν ἑνώσιν τῆς Σικελίας εἰς μίαν ἐνιαίαν ἀρχήν, εἰς κοινὴν συμμαχίαν πόλεων ἐλευθέρων καὶ ἐνσπόνδων, ὧν οἱ πολῖται δὲν ἔμελλον νὰ λέγωνται Δωριεῖς ἢ Ἴωνες, Λεοντῖνοι ἢ Συρακούσιοι, ἀλλὰ Σικελιωταὶ ¹.

Αὗται δ' αἱ Συράκουσαι διετράνωσαν διὰ πραγματικῶν ὑποχωρήσεων τὰς φιλειρηνικὰς αὐτῶν διαθέσεις, καὶ οὕτως ἐπέτυχε τελείως ἡ καθολικὴ εἰρήνευσις. Καθωρίσθησαν δὲ ταχτοὶ ὅροι καὶ ὁμολογήθησαν αἱ συνθήκαι αὗται δι' ὅρκου. Μεταξὺ δὲ τῶν ὅρων τούτων ὑπῆρχε καὶ ἡ διάταξις καθ' ἣν δὲν ἐπετρέπετο ὁ ἐλεύθερος εἰς τοὺς λιμένας τῆς Σικελίας πλοῦς πλειόνων τῆς μιᾶς τριήρους ξένης πόλεως. Αἱ δὲ σικελιωτικαὶ πόλεις συνεδέθησαν πρὸς ἀλλήλας χάριν ἀντιπράξεως ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων μεθ' ὁμονοίας μεγαλειτέρας τῆς ἐνωσάσης αὐτὰς ἐν οἰωδῇποτε χρόνῳ ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Ἀλλ' εἶχον ὅμως ἱκανὴν σύνεσιν νὰ μὴ ἀναλάβωσιν ἐπίθεσιν, ἀλλ' ἐγνώρισαν εἰς τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ἀθηναίων τὰ ψηφισθέντα καὶ ἐκλήθησαν νὰ προσχωρήσωσι καὶ αὐτοὶ εἰς αὐτὰ καὶ ἔπειτα νὰ ἐπιστρέψωσιν οἴκαδε, ὅτε τοῦ σκοποῦ τῆς ἐν Σικελίᾳ παρουσίας αὐτῶν ἐπιτευχθέντος κατ' ἄλλον τρόπον.

Ὁ δ' Εὐρυμέδων εὐρέθη ἡναγκασμένος νὰ συναινέσῃ. Πᾶς ἀντίρρησης ἔμελλε νὰ καταστήσῃ ἀναμφιβόλους τοὺς πλεονεκτι-

¹ Ἰδε τὸν εἰς τὸ κοινὸν ἀναφερόμενον λόγον τοῦ Ἑρμοκράτους παρὰ τῇ Θουκυδίδῃ IV, 59 - 64. Μιμεῖται δὲ οὗτος τὸ ὅρος τοῦ Γοργίου, ἀναγνωριζόμενον ἐκ τῶν λέξεων δὲ νύματι ἐν νόμῳ φύσει καὶ τῶν τοιούτων.

κοὺς σκοποὺς τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐνισχύσῃ μεγάλως τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀντιπάθειαν καὶ τὸν φόβον τῶν νησιωτῶν. Ἀλλ' οὐχ ἦπτον οἱ στρατηγοὶ, ἐπιστρέψαντες εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔγειναν δεκτοὶ μετ' ὀργῆς ἀπροκαλύπτου, καὶ ἐτιμωρήθησαν δι' ἐξορίας καὶ χρηματικῆς ζημίας ὡς δῆθεν ἐκ προθέσεως προδόντες τὰ συμφέροντα τῶν Ἀθηναίων¹. Καὶ ταῦτα διότι ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, κατεχόμενος ὑπὸ ὑπεροπτικῆς πεποιθήσεως περὶ τῆς νίκης, ἐφαντάζετο ἤδη ἑαυτὸν ὀνειροπολῶν κύριον τῆς ὅλης Σικελίας καὶ ἐπίστευσεν, ὅτι πλέον διεψεύσθησαν διὰ παντός αἱ προσδοκίαι αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ συνετώτεροι διεγίνωσκον, ὅτι ἡ ταχέως ἐπελθοῦσα καθησύχασις τῆς νήσου δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ καὶ ἔτι ὥφειλον νὰ ἀναμείνωσι νέας περιπλοκάς ταχύτερον ἢ ἐπεθύμουν.

Καὶ πράγματι βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἐν Γέλα σύνοδον ἐξεργάγησαν νέαι ταραχαί, καὶ δὴ τὸ πρῶτον ἐν Λεοντίνοις. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἡ δημοκρατικὴ φατρία ἐνέγραψε πολλοὺς νέους πολίτας καὶ ἤθελε νὰ προβῇ χάριν αὐτῶν εἰς νέον ἀναδασμὸν τῆς γῆς. Οἱ δὲ δυνατοὶ ἀντιπράττοντες συνεμάχησαν πρὸς τοὺς Συρακουσίους, ἐξέβαλον τὸν δῆμον, ἀνέστησαν τὴν πόλιν καὶ ἐκλιπόντες αὐτὴν συνώκησαν ὡς συμπολίται μετὰ τῶν Συρακουσίων, οἵτινες ἀνεπαισθῆτως ἤρχισαν καὶ πάλιν ὑπέικοντες εἰς τοὺς πειρασμοὺς σκοπῶν κατακτητικῶν. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ πρὸς τὸ πάτριον ἔδαφος ἔρως ἤγαγε μετ' οὐ πολὺ μέρος τῶν ἀρχαίων κατοίκων εἰς τοὺς ἐξηρημαμένους Λεοντίνους, καὶ ἡμύνοντο ἀπὸ ὀχυρῶν τινων ἐρυμάτων κατὰ τῶν Συρακουσίων, ἐν ᾧ οἱ πλείστοι τῶν λοιπῶν ἔζων φυγάδες καὶ ἐπεδίωκον μετὰ ζήλου μεγίστου τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων.

Αἱ δὲ Ἀθηναῖαι ἦσαν τότε παραλελυμέναι ἔνεκα τῆς παρὰ τὸ Δῆλιον ἥττης² καὶ οὕτως ἀπησχολημέναι ὑπὸ τῶν ἐπὶ Θράκης πραγμάτων, ὥστε, ὅπως μὴ μείνωσιν ὅλως ἀμέτοχοι, ἀπέστειλαν

¹ [Εἰς μὲν τὸν Εὐρυμέδοντα ἐπεβλήθη χρηματικὴ ζημία, εἰς δὲ τὸν Πυθόδωρον καὶ Σοφκλέα ἐξορία. Ἰδε *Θουκυδίδου* IV, 65].

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 215.

εἰς τὴν Σικελίαν μόνον δύο τριήρεις ὑπὸ τὸν Φαίακα. Ἀνέθηκαν δ' εἰς αὐτὸν τὴν ἐντολὴν ἀντιπράξῃ εἰς τὰ ἐνεργούμενα ὑπὸ τῶν Συρακουσῶν διὰ διαπραγματεύσεων πρὸς τὰς λοιπὰς πόλεις καὶ ἐνθαρρύνῃ τὴν ἐν τῇ νήσῳ ἀντίπαλον αὐτῶν φατρίαν ὅπως προσκαρτερήσῃ. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐδὲν σοβαρὸν ἐπεχειρήθη, κατώρθωσαν οἱ Συρακούσιοι νὰ κυριεύσωσι τελείως τὴν χώραν τῶν Λεοντίνων.

Μετ' οὐ πολὺ δ' ἐξεργάγῃ κατὰ τὰ δυτικά τῆς νήσου νέος ἐμφύλιος ἀγὼν μεταξὺ τοῦ Σελινούντος καὶ τῆς Ἑγέστης.

Οἱ Σελινούντιοι μετὰ τὴν νίκην τῆς Ἰμέρας εἶχον προσεγγίσει πλείοτερον ἢ πρότερον εἰς τὰς ἐλληνίδας τῆς νήσου πόλεις. Καὶ συμμετέσχον μὲν τῆς ἐξουσίας τῶν τυράννων τῶν Συρακουσῶν, κατὰ δὲ τὸν χρόνον τῆς ἐπακολουθησάσης πεντηκονταετοῦς εἰρήνης ἀπήλαυσαν εὐτυχίας. Τὸ ταμεῖον αὐτῶν ἦτο πλήρες. Οἱ δὲ στοῖχοι τῶν ναῶν αὐτῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει καὶ τῇ κάτω πόλει μαρτυροῦσι μέχρι καὶ τῆς σήμερον τὰ διάφορα στάδια πλουσίας ἰθαγενοῦς ἀναπτύξεως τῆς τέχνης¹, ἔτι δὲ καταφανέστερον δεικνύουσιν εἰς ἡμᾶς τὰ λαμπρὰ τῆς πόλεως ἀργυρᾶ νομίσματα τὸν μέγαν βαθμὸν τῆς εὐημερίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Σελινουντίνων².

Εὐρίσκετο δὲ ὁ Σελινούς ἀπὸ χρόνων ἀρχαίων ἐν ῥήξει πρὸς τὴν Ἑγεσταν, τὴν πρὸς βορρᾶν γείτονα πόλιν, τὸ κυριώτατον κέντρον τῶν Ἑλύμων³, εἰς οὓς ἀνήκε τὸ ὑψηλὸν πετρῶδες ὄρος ὃ Ἐρυξ κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν ἄκραν τῆς Σικελίας καὶ ἡ δμῶνυμος πόλις. Ἐθεωροῦντο δὲ οἱ Ἑλυμοὶ βάρβαροι ὑπὸ τῶν Δωριέ-

¹ Θουκυδίδου V, 4.

² [Holm Geschichte Siciliens Τόμ. Α' σ. 170 κ. ἐ. 246 κ. ἐ. 289 κ. ἐ. 405 κ. ἐ.].

³ Ἦδε ἀνωτέρω [Τόμ. Α' σ. 684]. Τόμ. Γ' σ. 258. [Προβληματικὸν εἶνε τὸ ἔθνος τῶν Ἑλύμων καὶ ἡ προέλευσις αὐτῶν, οὐδὲ δύναται νὰ λυθῇ εὐκόλως ἡ σύγχυσις τῶν περὶ αὐτῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ὁ Θουκυδίδης (VI, 2) λέγει περὶ αὐτῶν, πιθανώτατα παραλαμβάνων τὴν εἰδησιν παρὰ τοῦ Ἀντιόχου· Ἰλίου δὲ ἀλισκομένου τῶν Τρώων τινὲς διαφυγόντες Ἀχαιοὺς πλοίοις ἀφικνοῦνται πρὸς τὴν Σικελίαν, καὶ δμοροὶ τοῖς Σικανοῖς οἰκήσαντες ἐξόμπαντες μὲν Ἑλυμοὶ ἐκλήθησαν, πόλεις δ' αὐτῶν Ἐρυξ τε καὶ Ἑγεστα. Προσφυγῆσαν δὲ αὐτοῖς καὶ Φωκίων τινὲς τῶν ἀπὸ Τροίας τότε χει-

ων, καὶ ὑπ' αὐτῶν δὲ τῶν Ἀθηναίων συγγραφέων οὕτως ἐκα-
λοῦντο, καίπερ περὶ τε τὴν γλῶσσαν, τὰ ἥθη καὶ τὴν τέχνην
παρακολουθήσαντες τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὡς
μαρτυροῦσι τὰ κτίρια αὐτῶν καὶ τὰ νομίσματα. Οἱ Δωριεῖς γεί-
τονες ἀπέφευγον πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς ἐπικοινωνίαν διὸ πολλάκις
εἶχον ἐπέλθει μεταξὺ Ἑγεσταίων καὶ Σελινουντίων διαφοραὶ ἀνα-

μῶνι ἐς Λιβύην πρῶτον, ἔπειτα εἰς Σικελίαν ἀπ' αὐτῆς κατενε-
χθέντες. Ἀλλ' ὁ Θουκυδίδης εἶνε δὲ μόνος συγγραφεὺς ὁ μαρτυρῶν τὴν ἐκ Τροίας τῶν
Ἑλύμων καταγωγὴν καὶ ποιούμενος λόγον περὶ ἐποικίσεως Φωκίων. Διὸ ἀμφισβητεῖται
παρὰ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ἡ τοιαύτη τρωικὴ καταγωγὴ τῶν Ἑλύμων. Ἰδὲ Holm
Geschichte Siciliens im Alterthum Τόμ. Α' σ. 86 κ. ἐ. Καὶ ἡ μαρτυρία δὲ αὐτοῦ περὶ
ἐποικίσεως Φωκίων θεωρεῖται ἀπίθανος, εἰκάζεται δὲ μὴ ὑπάρχει σύγχυσις πρὸς Φω-
καεῖς, οἷους βλέπομεν ἐνωρὶς ἐρχομένους εἰς Σικελίαν. Holm ἐνθ' ἀν. σ. 87. Καὶ ἡ
μαρτυρία δὲ τοῦ Στράβωνος (VI, 254), καθ' ἣν συναπείρισαν τὴν Ἑγεσταν Θεσσαλὴν
σὺν τῷ Φιλοκτήτῃ, ὅστις ἐλέγετο κτίσας τὴν Πεττηλίαν καὶ τὴν Κρήμισσαν ἄκραν πρὸς βορ-
ρᾶν τῆς Κρότωνος, φαίνεται προελθοῦσα ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν ὀνομάτων τῆς Κρήμισσας
καὶ τοῦ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἑλύμων ποταμοῦ Κρημίσου. Καὶ ἂν δ' ἐγίνετο δεκτὴ ἡ ἐκ τῆς
κάτω Ἰταλίας ἔλθουσι καὶ μετὰ τῶν Ἑλύμων συνανάμειξις ἀποίκων, πάλιν καὶ διὰ τῆς ἀπο-
δοχῆς τῆς τοιαύτης γνώμης ὅθεν λύεται τὸ ζήτημα περὶ τοῦ ἔθνους εἰς ὃ ἀνήκον οἱ Ἑλυμοί.
Οὐδὲ πιστοῦται ἡ μαρτυρία τοῦ Ἑλλανίου (παρὰ Διονυσίῳ τῷ Ἀλικαρνασσεῖ Ρωμ.
ἀρχ. I, 22. Πρὸς. Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 52 ἀπόσπ.
53), ὅστις δύο ποιεῖ στόλους ἰταλικούς δι' ἀβάντας εἰς Ἰταλίαν, τὸν
μὲν πρότερον Ἑλύμων, οὗς φασιν ὑπ' Οἰνώτρων ἐξαναστῆναι κτλ.
Περὶ δὲ σχέσεων τῶν Ἑλύμων πρὸς τὴν Λιγυστικὴν ἴδε Nissen (Italische Völkerkunde,
Ἐν Βερολίνῳ. 1883 τόμ. Α' σ. 469), ὅστις εὕρσκει τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων αὐτῶν ἐπὶ
ἀναλαμβάνομενα καὶ ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Λιγυστικῆς καὶ φρονεῖ, ὅτι οἱ Ἑλυμοὶ ἦσαν ἐξω-
σθὲν ἐξ Ἰταλίας λείψανον τῶν ἀρχαίων αὐτῆς οἰκητόρων ἢ ἀποικία Λιγυῶν ἐποικισάντων
εἰς τὴν Σικελίαν ἀπὸ θαλάσσης, ὅπως δὴ ποτε δ' ἀπετίλουν μετὰ καὶ τῶν Ἰδάρων ἐνα τῶν
χωριωτάτων λαῶν τῆς νοτιοδυτικῆς Εὐρώπης πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Ἀρίων. Κατὰ δὲ τὸν
Holm (ἐνθ' ἀν. σ. 88 κ. ἐ) ἀπαραγνώριστος εἶνε ἡ συγγένεια τῶν Ἑλύμων πρὸς τοὺς
Φοίνικας, ἣν ἴσως ἐνδεικνύει καὶ αὕτη ἡ ὄχι τυχαία ὀνομασία τοῦ πατρὸς τῆς Ἑγέστης, κα-
λουμένου Φοινοδήμου. Καὶ ὅτι μὲν ἡ καταγωγὴ τῶν Ἑλύμων ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἀνατολὴν
μαρτυροῦσιν αἱ πάντοτε φίλαι αὐτῶν σχέσεις πρὸς τοὺς Φοίνικας καὶ τοὺς Καρχηδονίους
καὶ ἡ μετ' αὐτῶν συνένοσις ἐναντίον ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων τῶν ἐνὶ ὄρεσιν καὶ ἀποι-
κούντων κατὰ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Σικελίας. Τὴν δὲ πρὸς τοὺς Φοίνικας σχέσιν μαρτυ-
ρεῖ ἡ ἰδιόζουσα παρ' αὐτοῖς λατρεία τοῦ Ἡρακλέους (Μελκάρθ), ἡ δὲ παρ' αὐτοῖς λα-
τρευομένη Ἀφροδίτη, ἡ φοινικικὴ Ἀστάρτη, συνδέεται καὶ πρὸς τὴν ἐν τῇ περσικῇ Ἑλυμαίῳ
(ἢ τοὺς κατοίκους οἱ Ἑλληνες ὀνομάζον Ἑλυμαίους δι' ὀνόματος παρεμπερούς πρὸς τὸ
τῶν Ἑλύμων) λατρείαν τῆς περσικῆς Ἀρτέμιδος, ἥτις δὲ μὲν ἐκαλεῖτο Ἀστάρτη, δὲ δὲ
Τάναϊς ἢ Μύλιττα, δὲ δὲ Ἀφροδίτη. Αὕτη δὲ εἶνε ἡ ὑπὸ τῶν Ἑλύμων ἐν Ἐρυκί λατρευο-
μένη θεὰ, εἰς ἣν ἦτο ἱερός ὁ κόων, ὃν βλέπομεν ἐπιτυπούμενον καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς

φερόμεναι εἰς τὴν ἐπιγαμίαν. Προσεπῆλθον δὲ διαφοραὶ περὶ τῶν συνόρων· ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Συρακούσιοι συνήρουν εἰς ἐξερεθισμόν τῶν Σελινουντίων, καὶ δὴ καὶ ὑπεστήριξαν αὐτοὺς διὰ τῶν ἰδίων στρατιῶν ἐν τῷ ἀγῶνι κατὰ τῆς Ἐγέστης, ἡ πάσης βοηθείας ἐστερημένη πόλις κατεπονείτο δεινῶς ἀπὸ τε γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Μάτην δ' ἐζήτησαν οἱ Ἐγεσταῖοι τὴν ὑποστήριξιν τοῦ τε Ἀκράγαντος καὶ τῆς Καρχηδόνας, καὶ τέλος ἐστράφησαν πρὸς τὰς Ἀθήνας, ὅπως, στηριζόμενοι εἰς τὴν πρότερον ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς τοὺς Λεοντίνους παρασχεθεῖσαν βοήθειαν, ἀξιώσωσι καὶ αὐτοὶ τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων, εὐρισκόμενοι ἐν ὁμοίᾳ στενοχωρίᾳ¹. Δέκα δ' ἔτη μετὰ τὴν πρεσβείαν τοῦ Γοργίου περὶ τὰ τέλη τοῦ

Ἐγέστης ὡς καὶ ἐπὶ τῶν τῆς Μοτύης, τοῦ Πανόρμου καὶ τοῦ Σελινοῦτος. Ἐκ τῶν ἐπιχειρημάτων δὲ τούτων συνάγει ὁ Holm (ἐνθ' ἂν. σ. 89) τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ Ἑλμοὶ ἦσαν κρῆμα Περσῶν καὶ Φοινίκων, ἴσως δὲ καὶ Τρώων συνδιαπεραιωθέντων εἰς τὴν Σικελίαν ἐπὶ πλοίων Φοινίκων. Τὰς δ' ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ἐγέστης καὶ τοῦ Ἐρυκος ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς Σεγεστασιεῖς, Ἐρυκαζῖν καὶ τὰς τοιαύτας ἐρμηνεύει ὁ Kirch ἐν τῇ Zeitschrift für Numismatik Τόμ. XV σ. 187 ὡς ἰωνικὰς ὑπὸ τύπον βαρβαρικών. Ἰδε τὰς περιγραφὰς καὶ τὴν ἀλλοίαν ἀνάγνωσιν τῶν ἐπιγραφῶν τῶν νομισμάτων τούτων καὶ παρὰ τῷ Head Historia numorum σ. 120, 144. Ἑλλ. μεταφρ. Σβορώνου τόμ. Α' σ. 177, 183. Σημειωτέον δὲ, ὅτι πλὴν τῶν παρὰ τῷ Θουκυδίῃ (VI, 2) ἀναγεγραμμένων δύο πόλεων τῶν Ἐλύμων, τῆς Ἐγέστης καὶ τοῦ Ἐρυκος, ὑπῆρχε καὶ τρίτη, ἡ Ἐντελλα, περὶ ἧς ποιεῖται λόγον Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (XIV, 9, 48. XVI, 67), ὁ Πτολεμαῖος (III, 4, 15) καὶ Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἐν λ. Ἰδε καὶ Holm (ἐνθ' ἂν. σ. 90). Τὰ νομίσματα τῆς πόλεως ταύτης ἴδε παρὰ τῷ Head σ. 119. Ἑλλ. μεταφρ. Σβορώνου Τόμ. Α' σ. 181. Πρβλ. περὶ Ἐλύμων καὶ Meister ἐν τῷ Philologus Neue Folge τόμ. III, σ. 607. Heisterbergk Fragen der ältesten Geschichte Siciliens. 1889. Eduard Meyer Geschichte des Alterthums. Stuttgart. 1889 Τόμ. Β' σ. 495 κ. ε.].

¹ Θουκυδίδου VI, 6. Ὑφίστατο συμμαχία μεταξὺ Ἐγέστης καὶ Ἀθηναίων· Ὁ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1870 Τόμ. VI σ. 415.] Γερμαν. μεταφρ. Τόμ. Δ' ἐκδ. β', σ. 112 [Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. X σ. 100] καὶ ὁ Meier εἰς Ἀνδοκίδου 118 (Opuscula academica Τόμ. Α' σ. 337) ἐξάγουσι τοῦτο ἐκ τοῦ Θουκυδίδου VI, 6· ἄλλ' ἐν τῷ χωρίῳ ἐκείνῳ ἡ λέξις Λεοντίνων ἀναφέρεται εἰς τὸ Συμμαχίαν. Ἄν δὲ πράγματι ὑφίστατο συμμαχία μεταξὺ Ἐγέστης καὶ Ἀθηναίων, τοῦτο θάναφευρετο ἀλλὰ χωρὶς, καὶ οἱ Ἐγεσταῖοι δὲν θὰ ᾔθελον ἐπιζητήσει πρῶτον τὴν βοήθειαν τῶν Συρακουσίων, τῶν Ἀκράγαντινῶν καὶ τῶν Καρχηδονίων, καθ' ἃ μαρτυρεῖ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (XII, 82). Πρβλ. Holm Geschichte Siciliens Τόμ. Β' σ. 406, ὅστις ἀποδέχεται ὑφισταμένην τὴν συμμαχίαν, [ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἑκφρασιν σὺ μ μ α χ ο ι, ἧς ποιεῖται χρῆσιν ἀλλαχοῦ περὶ τῶν Ἐγεσταίων ὁ Θουκυδίδης (VI, 10, 13)].

θέρους τοῦ 416 π. Χ. (Ὀλυμπ. 91,1) ἦλθον οἱ Ἑγεσταῖοι εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἡ ἄφιξις αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ ἀγαθοῦσα τέλος εἰς τὴν ἔκρηξιν τοῦ μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ τῆς Σικελίας πολέμου.

Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τῶν μεταβολῶν τῶν ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς Νικείου εἰρήνης ἐπελθουσῶν ἐν ταῖς πόλεσι τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος.

Δ'

ΜΕΧΡΙ ΤΕΛΟΥΣ ΤΟΥ ΣΙΚΕΛΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ.

Διὰ τῆς Νικιείου εἰρήνης, εἰς ἣν μετ' ὀλίγας ἐβδομάδας ἐπηκολούθησεν ἡ ὁμολογία τῶν σπονδῶν, εἶχεν ἐπέλθει ἐν τῇ ἐντεῦθεν Ἑλλάδι νέα τάξις πραγμάτων, νέον πολιτικὸν σύστημα. Αἱ δύο μεγάλοι δυνάμεις εἶχον ἀναγνωρίσει καὶ πάλιν ἀλλήλας καὶ συμμαχήσει μετ' ἀλλήλων πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς εἰρήνης καὶ πρὸς συντήρησιν τῶν ἰδίων κτήσεων. Ἐκείνων συμπραττουσῶν, οὔτε σοβαρὰ διατάραξις τῆς ἡσυχίας ἐν Ἑλλάδι οὔτε ἄλλος τις κίνδυνος ἤπειλεῖτο. Αἱ συνθήκαι τῆς νέας συμμαχίας ἐπεκυρώθησαν κατὰ τὰ νόμιμα δι' ὅρκου, καὶ αἱ ταύτας περιλαμβάνουσαι λίθιναι στήλαι ἐστήθησαν ἐπισήμως τοῦτο μὲν ἐν τῷ Ἀμυκλαίῳ, τοῦτο δ' ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀθηνᾶς τῷ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Καὶ δὲν ἔλειπον μὲν οὐτ' ἐν Ἀθήναις οὔτε ἐν Σπάρτῃ σοβαροὶ φίλοι τῆς εἰρήνης. Ἀλλ' οὐχ ἥττον δὲν ἐπετεύχθη εἰρήνη πραγματικὴ, μόνον δ' εἶχον πρὸς ὥραν ἀποτραπῇ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου ἐκεῖνα ἐφ' οἷς μάλιστα ἐχαλέπαινον οἱ ἀντιπολεμοῦντες, καὶ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσιν εἰρηνικῶν φατριῶν εἶχε κατορθωθῇ ἐπιεικὴς τις συνεννόησις, ἀλλ' ὅχι καὶ συνδιαλλαγὴ τῶν δύο πόλεων, ὅχι πραγματικὴ συνταύτισις τῶν συμφερόντων αὐτῶν, ὅχι ἀναμόρφωσις τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων δυνάμενῃ νὰ ἔχη

διάρκειαν μακράν. Ἡ καθολικὴ δυσαρέσκεια ἦτο μεγαλειτέρα, αἱ σχέσεις μᾶλλον τεταμέναι ἢ πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ πολέμου, καὶ δὴ πρῶτον μεταξὺ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν συμμάχων αὐτῆς, ἔπειτα δὲ μεταξὺ τῶν μεγάλων πόλεων αὐτῶν καὶ τέλος ἔνδον τῶν δύο πόλεων, ἐν αἷς κατέλαβον τὴν ἀρχὴν νέαι φατρίαι.

Τὸ δὲ πρῶτον γεγονός τὸ ἐπελθὼν μετὰ τὴν Νικίειον εἰρήνην ὑπῆρξεν ὁ ἀποσχισμὸς τῶν Πελοποννησίων συμμάχων, ὅστις εἶχε παρασκευασθῆ ἀπὸ μακροῦ.

Οἱ σύμμαχοι ἠξίουσαν παρὰ τῆς πόλεως τῆς ἐχούσης τὴν ἡγεμονίαν ἄμυναν τῶν κοινῶν συμφερόντων εἰλικρινῇ καὶ σθεναράν, ἠξίουσαν πρόγραμμα παμπελοποννησιακόν. Ἄλλ' ἀπ' ἐναντίας συνείδον, ὅτι ἡ Σπάρτη ἐξηκολούθει μετερχομένη μικρόθυμον καὶ ἐγωιστικὴν πολιτείαν καὶ ὅτι ἐπέμενε μὲν εἰς τὴν τήρησιν ἀπάντων τῶν δικαιωμάτων τῆς ἡγεμονίας, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐφρόντιζε περὶ ἐκπληρώσεως τῶν καθηκόντων αὐτῆς. Χάριν Σπαρτιατῶν αἰχμαλώτων εἶχεν ἀπὸ ἐτῶν ἐπιδιωχθῆ καὶ τέλος ἐπιτευχθῆ ἡ εἰρήνη· ἀλλ' ὅπως γείνη τοῦτο, εἶχον ὅλως ἀμεληθῆ πάντα τὰ παράπονα καὶ πᾶσαι αἱ ἐπιθυμίαι τῶν συμμάχων, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ κυρίως προκαλέσαντες τὸν πόλεμον, καὶ ἡ Σπάρτη ἠναγκάσθη διὰ ταῦτα, συνειδυῖα τὴν ἐνοχὴν αὐτῆς, νὰ ὁμολογήσῃ πρὸς τὸν ἐχθρὸν συμμαχίαν, ὅπως μὴ εὐρεθῇ ὅλως ἀπομεμονωμένη. Ἄλλ' αἱ Ἀθηναί τῆς συμμαχίας ἐκείνης δὲν εἶχον ἀνάγκην· ἡ δ' ἐπιζητούσα προστασίαν ἦτο ἡ Σπάρτη, καὶ κατ' αὐτῶν αὐτῆς τῶν εἰλώτων. Προσεπῆλθε λοιπὸν εἰς τὴν ἀγανάκτησιν κατὰ τοῦ ἀμέτρου ἐγωισμοῦ τῆς Σπάρτης καὶ τὸ αἶσθημα τῆς περιφρονήσεως καὶ τῆς ὀλιγωρίας. Οἱ Πελοποννήσιοι ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς προδομένους, καὶ ἰδίως τὴν μεγίστην συγκίνησιν εἶχε προκαλέσει ὁ τελευταῖος ὅρος τῆς συνθήκης, καθ' ὃν αἱ Ἀθηναίαι καὶ ἡ Σπάρτη ἐπεφύλαττον εἰς ἑαυτὰς ῥητῶς τὴν κατὰ τὴν ἰδίαν κρίσιν μεταβολὴν τῶν διατάξεων αὐτῆς¹, ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες ἐν τῷ ὄρω τούτῳ διέβλε-

¹ Θουκυδίδου V, 23· ἡ ν δέ τι δοκῇ Λακεδαιμονίοις καὶ Ἀθηναίοις

πον οὐ μόνον τελείαν ὀλιγωρίαν πασῶν τῶν πόλεων δευτέρας καὶ³⁴⁷
τρίτης τάξεως, ἀλλὰ καὶ μυστικὴν συνεννόησιν μέλλουσαν νά-
γάγῃ εἰς τὴν ὑποδούλωσιν αὐτῶν ¹.

Ἡ Κόρινθος, ἥτις παρὰ πᾶσαν αὐτῆς τὴν ἀκαταπόνητον
δραστηριότητα οὐδενὸς τῶν σκοπουμένων εἶχε τύχει, ἥτις μά-
λιστα ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη εἰς τοὺς πολεμίους καὶ αὐτὰς
τὰς κυριωτάτας τῶν ἐν τῷ Ἰονίῳ πελάγει ἀποικιῶν αὐτῆς, τὸ
Σόλλιον καὶ τὸ Ἀνακτόριον, ἀνέλαβε τὴν ἡγεσίαν τῆς ἐναντίον
τῆς Σπάρτης ἀντιπολιτεύσεως καὶ ἐστήριζε πρὸ πάντων τὰς ἐλ-
πίδας εἰς τὸ Ἄργος ².

Οἱ δὲ Ἀργεῖοι, καθ' ἃ ἐν τοῖς μηδικοῖς πολέμοις, οὕτω καὶ
κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον εἶχον παραστῇ ἀπαθείς θεαταί.
Καὶ εἶχον μὲν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν μεταξὺ τῶν
δύο μεγάλων πόλεων ταχθῇ μετὰ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' εἶχον
ὅμως ἀπόσχει μετὰ περισκέψεως πάσης συμμετοχῆς, καὶ τῷ 450
π. Χ. (Ὀλυμπ. 82, 3) εἶχον ὁμολογήσει τριακονταετείς σπον-
δὰς μετὰ τῆς Σπάρτης. Προστατευόμενοι δὲ ὑπὸ ταύτης τῆς συν-
θήκης, εἶχον καρπωθῇ πάσας ἐκείνας τὰς ὠφελείας, ὧν συνήθως ἐν
χρόνοις πολέμου ἀπολαύουσιν αἱ οὐδέτεραι πολιτεῖαι. Τὸ Ἄργος,
τυχὸν εἰρήνης πληρεστάτης, εἶχεν ἀναλάβει ἐκ τῶν προτέρων
ἡττῶν, ἀλλ' οὐδέποτε ὅμως εἶχεν ἐγκαταλίπει τὴν ἀνάμνησιν τοῦ
ἀρχαίου τῆς πόλεως μεγαλείου, τὰς περὶ τῆς Θυρεάτιδος ἀξιώ-
σεις καὶ τὴν ἐπίμονον ἀπόκρουσιν τῆς σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας.
Περιορισθείσης δὲ τῆς πρὸς τὰ ἔξω ἐπεκτάσεως, εἶχον ἐνισχυθῇ
ἐσωτερικῶς οἱ Ἀργεῖοι διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῶν δυνάμεων
τῆς χώρας. Καὶ εἶχον μὲν ἀναπτύξει πολίτευμα δημοκρατικόν,
ἀλλὰ συγχρόνως εἶχον πειραθῇ ναυξήσωσι τὰ ἀμυντικὰ αὐτῶν
δυνάμεις διὰ τρόπου ἰδιορρύθμου. Καὶ δὴ χίλιοι λογάδες ἄνδρες

προσθεῖναι καὶ ἀφελεῖν περὶ τῆς συμμαχίας, ὅτι ἂν δοκῇ, εὖ δοκῶν
ἀμφοτέροις εἶναι.

¹ Θουκυδίδου V, 27.

² Θουκυδίδου V, 29· οἱ πολλοὶ ὠρμηνεῦν πρὸς τοὺς Ἀργεῖους.

τῶν ἐπιφανῶν οἰκῶν ἀπετέλουν ἐπίλεκτον στρατιάν, συντηρουμένην δημοσίᾳ δαπάνῃ καὶ ἀφωσιωμένην ὅλως εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν¹, τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει σαφῶς μεθ' ὁποίας σοβαρότητος παρεσκευάζοντο ἐναντίον τῆς Σπάρτης, προτιθέμενοι νάντεπεξέλθωσι κατ' αὐτῆς διὰ μαχητῶν ἰσοπάλων. Χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς πολιτείας τῶν Ἀργείων εἶνε καὶ τοῦτο, ὅτι παρὰ τὴν ἀδυναμίαν αὐτῶν οὐδέποτε ἠθέλησαν νὰποβάλωσι τὰς ἀξιώσεις πόλεως μεγάλης καὶ διὰ τοῦτο διετήρουν τὰς ἰδίας σχέσεις πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα τῶν Περσῶν. Ὁ Καλλίας συνηντήθη ἐν Σούσις μετ' Ἀργείων ἐπιζητούντων τὴν ἐξασφάλισιν τῆς εὐνοίας τοῦ Ἀρταξέρξου².

Σὺν δὲ τῇ καθομολογήσει τῆς Νικιείου εἰρήνης ἤρχισαν νέοι χρόνοι διὰ τὸ Ἄργος, ὅπερ, ληξασῶν τῶν μετὰ τῆς Σπάρτης σπονδῶν, ἔμενεν ἐλεύθερον νὰ πράξῃ κατὰ βούλησιν. Ἐφαίνοντο δ' ἐλθόντες οἱ χρόνοι καθ' οὓς θὰ ἡδύνατο νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς ἀφαιρίας καὶ ἐπιτελέσῃ τοὺς ἀρχαίους φιλοδόξους σκοπούς. Πράγματι τώρα οἱ Πελοποννήσιοι ἐκραύγαζον, ὅτι ἡ Σπάρτη εἶχεν ἀποβάλει πᾶν δικαίωμα τῆς ἡγεμονίας δι' ἐπαισχύντου προδοσίας· ἔμεινε λοιπὸν ἡ θέσιν κενή, καὶ ἡ πόλις τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐλέγετο προοριζομένη νὰξιωθῇ πάλιν τῆς τιμῆς τῆς ἀρχαίας ἡγεμονίας. Οἱ δὲ Κορίνθιοι, οἵτινες ἄλλως αὐτοὶ πάντοτε μόνον τὰ δευτερεῖα ἡδύναντο νὰ κατέχωσι, δὲν ἔπαυον ἐξερεθίζοντες τοὺς Ἀργεῖους, καὶ, ὅτε εὖρον ἀκρόασιν παρ' αὐτοῖς, ἐκάλεσαν τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Πελοποννησίων εἰς σύνοδον ἐν Κορίνθῳ, ὅπως ἰδρῦσωσι φανερώς χωριστὴν συμμαχίαν μέλλουσαν νάντιπροσωπεύσῃ τὰ συμφέροντα τῶν δευτερευουσῶν πόλεων³. Καὶ αἱ μὲν πόλεις τῆς Ἀχαΐας ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ προσχωρήσωσιν εἰς

¹ Θουκυδίδου V, 67· οἱ χίλιοι λογάδες, οἷς ἡ πόλις ἐκ πολλοῦ ἄσκησιν τῶν ἐς τὸν πόλεμον δημοσίᾳ παρεῖχεν.

² Ἡροδότου VII, 151. Πρὸς ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 568 κ. ἔ.

³ Θουκυδίδου V, 30.

Ἡλις καὶ Λεπρέον

ταύτην τὴν συμμαχίαν, ἣ δὲ Ἡλις διέκειτο ἀπὸ χρόνου μακροῦ¹ ψυχρῶς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, ἐπ' ἐσχάτων δὲ εἶχε περιστῇ εἰς φανεράν πρὸς αὐτοὺς ἔχθραν ἕνεκα τοῦ Λεπρέου.

Οἱ Λεπρεᾶται, οἵτινες ὤκουν ἐν τοῖς νοτίοις τῆς Τριφυλίας μεταξὺ τῶν Ἠλείων, Ἀρκάδων καὶ Μεσσηνίων, εἶχον ἕνεκα καταπονήσεως παρὰ τῶν Ἀρκάδων περιέλθει εἰς δεινὸν κίνδυνον, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν βοήθειαν τῶν Ἠλείων. Οὗτοι δ' ἐθεώρησαν τὴν στενοχωρίαν τῶν γειτόνων κατάλληλον εὐκαιρίαν ἀπὸ μακροῦ ἀναμενομένην, ὅπως ἐπεκτείνωσι τὴν χώραν αὐτῶν πρὸς νότον, καὶ ἤξιωσαν τὴν προσχώρησιν τοῦ Λεπρέου ὡς ὅρον πρὸς παροχὴν βοήθειας. Ὁμολογήθη λοιπὸν συνθήκη περιλαμβάνουσα διατάξεις λίαν παραδόξους. Οἱ Λεπρεᾶται προσχώρησαν εἰς τὴν συμμαχίαν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἠλείων, καὶ οἱ συμπολίται αὐτῶν οἱ νικῶντες ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνεκηρύσσοντο ὡς Ἠλεῖοι ἐκ Λεπρέου· ἀλλ' ἡ χώρα αὐτῶν δὲν συμπεριελήφθη εἰς τὴν Ἡλιν, ἔμεινε δὲ τὸ ἥμισυ αὐτῆς ἐλεύθερον, διὰ δὲ τὸ λοιπὸν πρὸς βορρᾶν κείμενον ἥμισυ ὑπεχρεώθησαν οἱ Λεπρεᾶται νὰ ποτίνωσι κατ' ἔτος ἐν τάλαντον εἰς τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἱερόν². Ὁμολογήθη δὲ ἡ συνθήκη αὕτη περὶ τὰ μέσα τοῦ πέμπτου αἰῶνος καὶ ἐτηρήθη μέχρι τῆς ἐνάρξεως τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἀλλ' ἔπειτα οἱ Λεπρεᾶται ἡρνήθησαν νὰ πληρώσωσι τὸν φόρον, καὶ ἀνέβηκαν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους τὴν περὶ τῆς διαφορᾶς διαιτησίαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Ἠλεῖοι, μὴ ἀναμείναντες τὴν ἀπόφασιν τῶν Λακεδαιμονίων, ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Λεπρέου, οἱ Σπαρτιάται εἰσέγαγον εἰς τὴν πόλιν ταύτην φρουράν, ἡρνήθησαν δὲ νὰ ποδώσωσιν εἰς τοὺς Ἠλείους τὴν χώραν καὶ μετὰ τὴν καθομολόγησιν τῆς εἰρήνης, ἐν ᾧ οἱ Ἠλεῖοι συνωδᾷ πρὸς τὴν διάταξιν τῆς συνθήκης τὴν καθορίζουσαν τὴν ἀπανταχοῦ ἀποκατάστασιν

¹ Ἰδε ἀνωτέρω τόμ. Β' σ. 539.

² Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 85. Πρὸς Curtius Münzen von Olympia ἐν τῇ τοῦ von Sallet Numismatische Zeitschrift Τόμ. Β' σ. 185, ἐνθα συνεσχέτισα τὸ Ὀλυμπιακὸν νόμισμα πρὸς ταύτας τὰς πληρωμὰς.

τῶν κτήσεων οἶαι ἦσαν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου ἐπίστευον, ὅτι εἶχον δικαίως ἀξιώσεις περὶ τῆς Λεπρεάτιδος¹.

Ἀγησυχος δὲ ἦτο καὶ ἡ Ἀρκαδία, ἐνθα οἱ Ἀργεῖοι ἐπανῆλθον πάλιν εἰς τὸ ἀρχαῖον πρόγραμμα². Καὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ παρουσιάζοντο μικραὶ πόλεις ἔχουσαι ὅλως νέας ἀξιώσεις, πρὸ πάντων δὲ ἡ πόλις Μαντίνεια, ἥτις, ὑποστηριζομένη ὑπὸ τοῦ Ἀργους, εἶχεν ἀνέλθει εἰς δύναμιν τοιαύτην, ὥστε τὸ πρῶτον νῦν ἐπεῖχεν ἀνεξάρτητον θέσιν μεταξὺ τῶν δευτερευουσῶν πόλεων³. Οἱ Μαντινεῖς εἶχον μετακομίσει ἀπὸ τοῦ ὄρους Μαινάλου εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν τὰ ὅσῃ τοῦ Ἀρκάδος, τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀρκάδων γενάρχου καὶ βασιλέως, σκοποῦντες νὰ προσδώσωσιν εἰς τὴν Μαντίνειαν τὸ ἀξίωμα πρωτευσούσης πόλεως τῆς Ἀρκαδίας. Ἐπεδίωκον δὲ τὴν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς Ἀρκαδίας, ἐνθα τὰ ὀρεῖνά φῦλλα ἔζων κατὰ κώμας, ἐπέκτασιν τῆς ἰδίας ἀρχῆς διὰ κατακτήσεων, καὶ ἐτάχθησαν τώρα φανερώς μετὰ τῶν ἀντιπάλων τῆς Σπάρτης, ἐπειδὴ οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον τὸ συμφέρον νὰ παρακωλύσωσι πᾶσαν μεταβολὴν τῶν ἀνέκαθεν κειμένων ἐν Πελοποννήσῳ.

Ἢ δὲ προσχώρησις πόλεως ἀρκαδικῆς εἰς τὴν χωριστὴν συμμαχίαν ἐνεποίησεν αἰσθησιν μεγίστην. Τὸ ὅλον ἐν Πελοποννήσῳ πολιτικὸν σύστημα ἐφαίνετο καθαιρούμενον, καὶ ὁ πρότερος πρὸς τὴν Σπάρτην σεβασμὸς μεταβαλλόμενος εἰς μῖσος καὶ ὀλιγωρίαν. Οἱ Σπαρτιᾶται ἔστειλαν πρέσβεις εἰς τὴν Κόρινθον, πειρώμενοι νὰ προλάβωσι διὰ σοβαρῶν διαμαρτυριῶν τὴν τεκταινομένην ἀποστασίαν. Ἐπεμαρτυρήθησαν τὸ πελοποννησιακὸν δίκαιον, καθ' ὃ αἱ ἀποφάσεις τῶν πολλῶν ἦσαν ὑποχρεωτικαὶ διὰ τοὺς συμμάχους. Ἀλλ' οἱ Κορίνθιοι ἐπεμαρτυρήθησαν τὸ ἱερώτερον καθήκον τῶν ἐνόρκων σπονδῶν, καὶ ἐκήρυξαν, ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐδικαιοῦντο τὰ προδώσωσι τὰς χαλκιδικὰς πόλεις. Ἀφοῦ δὲ οὕτως οἱ

¹ Θουκυδίδου V, 31.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 538.

³ Περὶ τῶν ἀξιώσεων τῆς Μαντινείας περὶ πρωτείων ἴδε Πανσανίου VIII, 9 Περὶ Curtius Peloponnesos τόμ. Α' σ. 238.

Κορίνθιοι ἐδικοιολόγησαν τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν, ὡμολόγησαν οἱ Ἡεῖοι πρὸς αὐτοὺς καὶ ἔπειτα πρὸς τοὺς Ἀργεῖους συμμαχίαν. Ἐν δὲ Ἀργεὶ προσεχώρησαν ἔπειτα καὶ αἱ χαλκιδικαὶ πόλεις, αἵτινες τότε δὴ εὐρίσκοντο ἐν μεγίστῃ συγχύσει ἔνεκα τῆς ἀλώσεως τῆς Σκιώνης, ἧς τοὺς οἰκήτορας ἐφόνευσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀντικαταστήσαντες διὰ Πλαταιέων.

Ἡ πελοποννησιακὴ συμμαχία εἶχε διαλυθῇ, ὑπελείποντο δὲ μόνον ἡ προσέλκυσις τῶν κλονουμένων πόλεων, τῶν Μεγάρων καὶ τῶν Θηβῶν, καὶ ἡ εἰς τὴν χωριστὴν συμμαχίαν συμπερίληψις τῶν πόλεων ὅσαι ἔμενον πισταὶ εἰς τὴν Σπάρτην.

Ἡ δὲ κοινὴ δρᾶσις τῆς συμμαχίας ἤρξατο διὰ τῆς ἀποστολῆς πρεσβείας εἰς τὴν Τεγέαν, ἀλλὰ παρὰ τοῖς Τεγεάταις ἐναυάγησε πᾶσα ἀπόπειρα, ἐπειδὴ ἡ μεταξὺ Τεγέας καὶ Μαντινείας ὁμορος ἔχθρα ὑπερίσχυε πάσης σκέψεως ἄλλης. Ἡ ἀντιζήλια, ἣν ἠσθάνοντο οἱ Τεγεᾶται πρὸς τὴν μετὰ τόλμης ταχέως αὐξανόμενῃν γείτονα πόλιν, ἐτήρει τότε ἀκλόνητον τὴν πίστιν αὐτῶν πρὸς τὴν Σπάρτην, ἡ δὲ πίστις αὐτῶν αὕτῃ ἐνεθάρρυνε καὶ τοὺς Σπαρτιάτας. Ὁ Πλειστοάναξ εἰσώρμησεν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, οἱ Μαντινεῖς ἐξεδιώχθησαν ἐκ τῶν χωρίων ἅτινα εἶχον κατακτήσει, καὶ τὸ Λέπρεον ἔτυχε κρατερῶς ἐναντίον τῶν Ἡλείων προστασίας διὰ φρουρᾶς εἰλώτων ἐκ τῶν ἀξιωθέντων τῆς ἐλευθερίας ἔνεκα τῶν ὑπὸ τὸν Βρασίδαν ἀγώνων¹. Τὰ δὲ διαβήματα ταῦτα ἀπεθάρρυναν μέγας τὴν χωριστὴν συμμαχίαν καὶ παρεκάλυσαν τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῆς. Αἱ δευτερεύουσαι πόλεις εἶχον σπεύσει παρὰ πολὺ νὰ προσδοκήσωσι γενικὴν ἀποστασίαν τῶν Πελοποννησίων. Ἐλείπεν ἐμπιστοσύνη καὶ συνοχὴ, ἔλειπον δεδοκιμασμένοι πολιτευταί· ἰδίως δὲ τὸ Ἄργος τὸ ὅλως ἀπροσδοκῆτως κληθὲν εἰς δύναμιν ὑπέροχον καὶ ἀξίωμα ἐστερεῖτο ἀσκήσεως καὶ παρασκευῆς πρὸς διεύθυνσιν πολιτικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἀστάθητοι καὶ διστακτικοὶ ἐμετεωρίζοντο οἱ Ἀργεῖοι τῇδε κάκεισε. Καὶ αἱ ἄλλαι δὲ πόλεις ἔδλεπον φανερώς τὸ ἐπικίνδυνον τῆς θέσεως

¹ Θουκυδίδου V 38 [- 34].

αὐτῶν, ἅτε οὔσαι ἐχθραὶ πρὸς ἀμφοτέρας τὰς μεγάλας δυνάμεις καὶ, ὥς εἰκὸς, συνιδοῦσαι μετ' οὐ πολὺ ὁπόσον δύσκολος ἦτο ἡ ἴδρυσις τρίτης δυνάμεως ἐν Ἑλλάδι¹.

Ἀληθῶς δ' αἱ στασιαστικαὶ κινήσεις τῶν δευτερευουσῶν πόλεων θὰ ἔμενον ἄνευ πάσης σημασίας, ἂν αἱ δύο μεγάλαι δυνάμεις ἐφέροντο εἰλικρινῶς πρὸς ἀλλήλας. Ἀλλ' οὐδ' αὐταὶ ἐκεῖναι εἶχον συνενωθῆ πράγματι. Μόλις ἤμισυ ἔτος διήρκεσε μετρία τις ὁμογνωμοσύνη, ἡ δ' ἐκτέλεσις τῶν ὅρων τῆς εἰρήνης οὐδ' ἐπεχειρήθη καὶν σοβαρῶς, καίτοι εἶχον ἀναλάβει ἐνόρκως τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐπιβάλωσιν αὐτοὺς διὰ τῆς βίας ἐν ἀνάγκῃ. Ἰδίως δὲ δὲν ἠδύναντο οἱ Σπαρτιᾶται νὰ αποφασίσωσιν ὅπως ἀποστῶσιν ἐκουσίως τῶν ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης γενομένων κατακτήσεων καὶ νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις τελείαν ἀποκατάστασιν τῆς προτέρας ἀρχῆς. Διὸ μετὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ κυριωτάτου σκοποῦ, τῆς λυτρώσεως τῶν ἐκ τῆς Πύλου αἰχμαλώτων, οἱ Σπαρτιᾶται ἠνείχοντο εἰκότως τὴν διαγωγὴν τοῦ Κλεαρίδου², ἀναλαβόντος τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Βρασίδου καὶ ἀρνούμενου νὰ ποδώσῃ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ τὰς λοιπὰς ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀποστάσας γείτονας πόλεις. Ἐδήλουν δὲ, ὅτι ἐμαρτύρησαν τὴν ἀγαθὴν αὐτῶν θέλησιν διὰ τῆς ἀνταποδόσεως τῶν Ἀθηναίων αἰχμαλώτων καὶ τῆς ἀπὸ τῶν Θρακιῶν πόλεων ἀνακλήσεως τῶν στρατιῶν αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ διετείνοντο, ὅτι δὲν εἶχον τὴν δύναμιν νὰ ἐξαναγκάσωσι τοὺς Ἀμφιπολίτας. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ παρά τὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας φρούριον Πάνακτον³ ἐξηκολούθουν νὰ κατέχωσιν οἱ Βοιωτοί. Ὡς εἰκὸς δὲ, κατ' ἀκολουθίαν ἐξηκολούθουν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι κατέχον-

¹ Οἱ Κορίνθιοι ἐπειράθησαν τότε νὰ τύχωσι παρὰ τῶν Ἀθηναίων ἐκεχειρίας. οἷα ἡ βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν καθομολόγησιν τῆς Νικιεύου εἰρήνης παραχωρηθεῖσα εἰς τοὺς Βοιωτοὺς ὑπὸ τὸν τύπον *δεχνημένων ἐπισπονηδῶν*. Ἰδε *Θουκυδίδου* V, 32. Εἰς δὲ τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας, αἵτινες ἔμειναν ἄκαρποι, ἀναφέρει ὁ Kirchhoff τὴν ἐπιγραφὴν ἐν τῷ *Corpus Inscriptionum Atticarum* τόμ. Δ' ἀρ. 46α.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 249.
253.

τες τὴν Πύλον, καὶ περὶ ἓν τι μόνον ὑπεχώρησαν ἀπομακρύναντες τὴν ἐκ Μεσσηνίων καὶ εἰλώτων συνισταμένην φρουρὰν καὶ ἀποστείλαντες αὐτῇ ἀνδράς Ἀθηναίους. Οὕτω δὲ τὸ θέρος παρήλθεν ἐν μέσῳ διαπραγματεύσεων παρελκομένων αἵτινες εἰς οὐδὲν ἤγαγον ἀποτέλεσμα¹. Ἀλλ' ἐγίνοντο ὁσημέραι νέαι ἀπόπειραι προσεγγίσεως, καὶ οἱ Σπαρτιᾶται μάλιστα ὑπεσχέθησαν νὰ βιάσῃσι τοὺς Βοιωτοὺς, ὅπως παραδώσῃσι τὸ διαμφισβητούμενον παραμεθόριον φρούριον, καὶ ταῦτα ἐπειδὴ ἓν τε Ἀθήναις καὶ ἐν Σπάρτῃ εὐρίσκοντο ἐν τοῖς πράγμασιν οἱ ἐπιθυμοῦντες πράγματι τὴν εἰρήνην.

Ἀλλὰ ταῦτα μετεβλήθησαν ἤδη τὸ φθινόπωρον, ὅτε, ἐκλεχθέντων νέων ἐφόρων, ἀνέλαβον τὴν ἀρχὴν ἄνδρες ἄλλων διαθέσεων, ἄνδρες ἀνήσυχοι καὶ φιλόδοξοι, οἳ μάλιστα ὁ Κλεόβουλος καὶ ὁ Ξενάρχης. Οὗτοι ἦσαν κεκηρυγμένοι ἀντίπαλοι τῆς εἰρήνης, ἥτις ταπείνωσιν μόνον καὶ ἐξασθένησιν εἶχεν ἐπιφέρει εἰς τὴν Σπάρτην². ἀντετάχθησαν δὲ πολμηρῶς εἰς τὴν πατρίαν ἐκείνην, ἥτις ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Πλειστοάνακτος συνηγόρει ὑπὲρ τῆς ἀρχαίας λακωνικῆς εὐορκίας καὶ ἐνεφορεῖτο φόβου καὶ μίσους πρὸς πᾶσαν μεγαλεπήβολον στρατείαν, ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς νεωτέρας Σπάρτης, ὡς ἀρχηγοὶ τοῦ κινήματος³ εἰργάζοντο δὲ ἵνα καταλυθῇ ὅσον ἥτο δυνατόν ταχύτερον ἢ παρὰ φύσιν καὶ δεσμευτικὴ συμμαχία ἢ ὁμολογηθεῖσα μετὰ τῶν Ἀθηναίων⁴. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐδεσμεύοντο ὑπὸ τῶν σπονδῶν καὶ δὲν ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ ὁμολογήσωσιν ἰδίᾳς συνθήκας, οἱ ἔφοροι ἐπειρῶντο ἐξ ἀνάγκης νὰ τύχωσι τοῦ σκοπομένου δι' ἐλιγμῶν καὶ ἐπεδίωκον τὸ πρῶτον τὴν ἐπίτευξιν συμμαχίας μεταξὺ Θηβαίων καὶ Ἀργείων. Αἱ πόλεις αὗται ἔμελλον νὰ γείνωσιν ἡ ἀφετηρία νέας ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων συμμαχίας, εἰς ἣν ἡδύνατο ἐν καταλλήλῳ εὐκαιρίᾳ νὰ προσχωρήσῃ φανερώς καὶ ἡ Σπάρτη. Οὕτω δὲ ἤλπιζον οἱ Σπαρτιᾶται, ὅτι θὰ ἡδύναντο συγχρόνως νὰ ποφύγῃσι καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς χωριστῆς συμμαχίας κινδύνους.

¹ Θουκυδίδου V, 35.

² Θουκυδίδου V, 36.

Τὸ σχέδιον ἦτο πονηρῶς ἐπινενοημένον καὶ ἐξυφάνθη μετ' ἐπιτυχίας. Καὶ πράγματι οἱ Ἀργεῖοι μετὰ τὴν πρώτην ὀρμὴν καὶ ἔξαρσιν τῆς νέας αὐτῶν πολιτείας εἶχον πάλιν ὑποχωρήσει περιδεεῖς, φοβούμενοι μὴ μείνωσι μόνοι ἀντιμέτωποι τῆς γείτονος πολεμίας πόλεως· διὸ ἔσπευσαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰς φιλοδόξους αὐτῶν σκοποὺς καὶ προσεγγίσωσι πρὸς τὴν Σπάρτην.

Πολὺ δὲ δυσχερέστερον ἦτο νὰ πεισθῶσιν οἱ ἄκαμπτοι Βοιωτοί. Καὶ οἱ μὲν βοιωτάρχαι ἦσαν πρόθυμοι νὰ ποδεχθῶσι πάσας τὰς προτάσεις τῶν Λακεδαιμονίων, ἀλλ' αἱ [τέσσαρες] βουλαὶ τῶν Βοιωτῶν αἱ ἔχουσαι ἅπαν τὸ κῦρος¹ ἡρνήθησαν νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν ζητηθεῖσαν ἐξουσίαν, καὶ δὴ διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι ἐφοβοῦντο μὴ διὰ συμμαχίας πρὸς τοὺς ἀποστάτας Πελοποννησίους τοὺς συγκροτήσαντας τὴν χωριστὴν συμμαχίαν προσβάλλωσι τοὺς Σπαρτιατάς, τοὺς φυσικοὺς συμμάχους τῶν Βοιωτῶν. Δὲν διέβλεπον τὴν πονηρὰν ἐνέργειαν τῶν ἐφόρων· ἐπειδὴ δὲ αἱ κρύφια αὐτῶν προθέσεις δὲν ἐπετρέπετο νὰ προδοθῶσιν, ἐκ τῆς παρανοήσεως ταύτης ἐναυάγησεν ἡ ὅλη διαπραγματεύσεις, ἥτις, καθ' ἃ δύναται πᾶς τις νὰ ἴδῃ, ἦτο ὑπὲρ τὸ δέον ἐπίτεχνος.

Τότε πλέον οἱ Σπαρτιᾶται ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιληφθῶσι τοῦ ἔργου εὐθύτερον. Ὁ ἄμεσος αὐτῶν σκοπὸς ἦτο ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Πύλου, καὶ τοῦτο μόνον διὰ τοῦ Πανάκτου ἡδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν, ὅτι ἤθελον κατορθώσει. Ἐστειλον λοιπὸν πρέσβεις εἰς τοὺς Βοιωτοὺς, ὅπως πείσωσι τούτους νὰ παραδώσωσι τὸ φρούριον ἐκεῖνο. Ἀλλ' οἱ Βοιωτοὶ ἀντέταξαν ἐρρωμένην ἀντίστασιν εἰς τὸ αἶτημα τῶν Σπαρτιατῶν, ἀξιοῦντες ὅπως ἡ Σπάρτη ὁμολογήσῃ μετ' αὐτῶν συμμαχίαν². Ἐξώθουν δὲ τὴν Σπάρτην εἰς τὸ διαίτημα τοῦτο θέλοντες δι' αὐτοῦ νὰ προκαλέσωσι ῥῆξιν τῶν συνηκῶν, δι' ὧν εἶχον ἀποσπασθῇ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν συμμα-

¹ Θουκυδίδου, V, 38, 2· οἱ βοιωτάρχαι ἐκοίνωσαν ταῖς τέσσαρσι βουλαῖς.

² Ἴδε περὶ τῶν εἰς τὸ Πανάκτον ἀναφερομένων διαπραγματεύσεων Θουκυδίδου V, 36, 39, 42.

χιῶν· διὸ ἤθελον νὰ ἐπωφεληθῶσι τῶρα τὴν εὐκαιρίαν, ἵνα καταλάβωσι πάλιν μόνιμον θέσιν ἐν τοῖς ἐλληνικοῖς πράγμασιν. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἐνέδωκαν, διότι καὶ αὐτοὶ προσεδόκων νὰ κατορθώσωσιν οὕτω τοὺς κυριωτάτους αὐτῶν σκοποὺς, πλὴν δὲ τούτου ἡ ἀνανέωσις τῆς πρὸς τοὺς Θηβαίους συμμαχίας ἦτο εἰς αὐτοὺς λίαν εὐπρόσδεκτος πρὸς ἐνίσχυσιν ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν. Κατὰ ταῦτα ὁμολογήθη ἡ συμμαχία ἐν Θήβαις τὸ ἔαρ τοῦ 420 π. Χ. (Ὁλυμπ. 89, 4)¹, καὶ οἱ πρέσβεις τῆς Σπάρτης μετέβησαν πάραυτα εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ διαμφισθητουμένου φρουρίου καὶ ἀπάντων τῶν ἔτι ἐν Βοιωτίᾳ κρατουμένων Ἀθηναίων αἰχμαλώτων ἀπαιτήσωσι τὴν ἐπιστροφὴν τῆς Πύλου. Ἀλλ' ἡπατῶντο δεινῶς προσδοκῶντες, ὅτι οὕτως ἀκόπως ἔμελλον νὰποκομίσωσι διπλοῦν κέρδος. Τὸ Πάνακτον εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ κατασκαφῇ ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἡ παράδοσις τοῦ φρουρίου δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐντιμος ἐκπλήρωσις τῶν ὅρων τῆς εἰρήνης· πρὸς τούτοις δὲ δικαίως οἱ Ἀθηναῖοι προέβαλον εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὴν πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς ὁμολογηθεῖσαν συνθήκην ὡς φανεράν ῥῆξιν τῆς εἰρήνης, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον ἀναλάβει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ ὁμολογήσωσιν ἕκαστοι ἰδίᾳς συνθήκας πρὸς τρίτην πόλιν. Κατ' ἀκολουθίαν ἐδήλωσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι ἐθεώρουν καὶ ἑαυτοὺς πλεόν ἄπηλλαγμένους πάσης ὑποχρεώσεως καὶ ἀπέπεμψαν τοὺς πρέσβεις, δόντες εἰς αὐτοὺς λίαν δυσάρεστον ἀπόκρισιν. Κατὰ ταῦτα οἱ Θηβαῖοι εἶχον τύχει τελείως τοῦ σκοπούμενου· ἡ εἰς αὐτοὺς μισητὴ συνθήκη μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων πόλεων ἦτο σχεδὸν διαλελυμένη, ἄμεσον δ' ἐπακόλουθον τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως ἦτο ἡ ἐν Ἀθήναις ἐπικράτησις ἄλλης φατρίας.

Αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἡ μόνη πόλις ἡ ἐν μέσῳ τῶν περιπλοκῶν αἵτινες ἐπηκολούθησαν εἰς τὴν εἰρήνην μείνας' ἀκλόνητος καὶ ἀπαράβλαπτος. Ὁ Νικίας εὕρισκετο εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Τὰ δὲ σχέδια αὐτοῦ ὑπεβοηθοῦντο καὶ ὑπὸ τῆς ἀμη-

¹ Θουκυδίδου V, 39.

χανίας εἰς ἣν εἶχε περιπέσει ἡ Σπάρτη, ἐπειδὴ ἡδύνατο νὰ ἐπωφεληθῇ αὐτήν, ὅπως πείσῃ τοὺς Σπαρτιάτας, ὅτι ὤφειλον νὰ συνάψωσιν ἔτι φιλιωτέρας σχέσεις πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἀφ' οὗ ἔβλεπον τὴν ἰδίαν ἐαυτῶν δύναμιν κλονουμένην τὰ μέγιστα καὶ κινδυνεύουσαν ὑπὸ τῶν στάσεων τῶν εἰλώτων, τῆς ἀποστασίας τῶν Πελοποννησίων καὶ τῆς ἀνυποταξίας τῶν προτέρων συμμάχων. Διὰ ταῦτα εἶχεν ἐπιδιώξει μετὰ ζήλου τὴν μεταβολὴν τῆς εἰρήνης εἰς συμμαχίαν καὶ ἐπίστευεν, ὅτι ἔντιμος, εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἀμοιβαίων συμφερόντων ἀναφερομένη σύμπραξις τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Σπάρτης, ἐξασφαλιζουσῶν ἀμοιβαίως τὴν διατήρησιν τῶν κεκτημένων, θὰ ἦτο τὸ ἄριστον καὶ μόνον ἐχέγγυον εἰρήνης διαρκοῦς ἐν Ἑλλάδι. Κατὰ ταῦτα ἐν κεφαλαίῳ ὁ Νικίας ἤλπιζεν, ὅτι θὰ ἡδύνατο νὰ καταστήσῃ καὶ πάλιν σεβαστὸν καὶ ἰσχυρὸν τὸ ἀρχαῖον πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Κίμωνος.

Τὰ δὲ πνεύματα καθ' ὅλου διέκειντο εὐμενῶς πρὸς τὴν γνώμην αὐτοῦ. Ὅτι δὲ τῶρα πλέον ὄχι μόνον τινὲς τῶν φυλῶν καὶ φατριῶν, ἀλλὰ ὁ ὅλος δῆμος ἐπεθύμει τὴν παῦσιν τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου, μαρτυρεῖ ἡ Εἰρήνη τοῦ Ἀριστοφάνους, διδαχθεῖσα κατὰ τὰ μεγάλα Διονύσια βραχὺν χρόνον πρὶ τῆς συνομολογήσεως τῶν συνθηκῶν¹, κωμωδία οἶονεὶ διαπνεομένη ὑπὸ τῆς μέθης τοῦ προαισθήματος τῆς προσεγγιζούσης εὐτυχίας. Ἐν αὐτῇ ἡ δεδεδεσμένη Εἰρήνη ἐξάγεται ἐν ἀγαλλιάσει ἐκ τοῦ ἀντροῦ ἐν ᾧ εὐρίσκεται καὶ καταβιβάζεται πάλιν εἰς τὴν γῆν μετὰ τῶν δύο αὐτῆς συντρόφων, τῆς Ὀπώρας καὶ τῆς Θεωρίας, ὧν ἦτο ἀπὸ μακροῦ αἰσθητὴ ἡ ἀπουσία, ἀφ' οὗ πλέον οἱ δύο δοίδυκες, δι' ὧν ὁ Ἄρης εἶχε κατατρίψει τὴν Ἑλλάδα, ὁ Κλέων καὶ ὁ Βρασίδης, εἶχον εὐτυχῶς ἐκλίπει. Οὕτως ὁ Νικίας ἐτιμᾶτο παρὰ τῶν πολλῶν καὶ ἐξυμνεῖτο ὡς εὐεργέτης, τῶρα δὲ ἡδύνατο νὰ ἐλπίσωσιν, ὅτι τὰ κενὰ ἐν ταῖς τάξεσι τῶν πολιτῶν ἔμελλον νὰ συμπληρωθῶσι διὰ γενεᾶς νέας ἡδυνήθησαν δὲ καὶ πάλιν νὰ καταθέσωσιν εἰς τὸ τα-

¹ Ἡ Εἰρήνη ἐδιδάχθη κατὰ τὸ δέκατον τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου. Ἴδε Ἀριστοφάνην ἐν Εἰρήνῃ στ. 999 καὶ Ὑπόθεσιν ἐν τῷ βενετικῷ κώδικι.

μεῖον τῆς πόλεως τὰ πρῶτα νέα χρήματα ¹, καὶ ἤδη τὸ πρῶτον ἔτος μετὰ τὴν καθομολόγησιν τῆς Νικιείου εἰρήνης ἐπλήρωσαν οἱ ταμίαι τῆς Ἀθηνᾶς ποσὸν πεντακισχιλίων ἑκατὸν ἐξήκοντα τριῶν δραχμῶν εἰς τοὺς ἄρχοντας οὓς ὁ δῆμος εἶχεν ἐκλέξει πρὸς ἐπισκευὴν τῶν ἱερῶν σκευῶν ². Καὶ αἱ πρὸς τοὺς Δελφοὺς δὲ φίλαι σχέσεις ἐπανελήφθησαν πρὸς καθυσύχασιν πολλῶν εὐσεβῶν ψυχῶν, καὶ κατήγαγον κατὰ τὸ κέλευσμα τοῦ θεοῦ εἰς τὴν Δῆλον τοὺς ἐξ αὐτῆς διωχθέντας κατοίκους ³.

Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔπαυσαν ἀσχολούμενοι μετὰ μεγαλοπραγμοσύνης περὶ τὰ καθ' ὅλου ἑλληνικὰ πράγματα μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ ἄλλοτε περὶ τοῦτο ἀτυχίας. Ἡ περὶ τοῦτο ἐπιτυχία αὐτῶν ἐξηρτᾶτο πάντοτε ἀπὸ τῶν διαθέσεων τῆς Σπάρτης, πᾶσα δὲ τῆς Σπάρτης ἀπιστία ἦτο ἥττα διὰ τὰς Ἀθήνας. Ὁ Νικίας μεθ' ἱκανῆς μυωπίας ἐπίστευεν εἰς τὴν διάρκειαν συμμαχίας, εἰς ἣν ἡ Σπάρτη εἶχε συγκαταβῆ μόνον ἕνεκα στιγμιαίας ἀμνηχανίας καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Πλειστοάνακτος καὶ τῆς περὶ αὐτὸν φατρίας. Εἶχε δὲ προβῆ μετὰ τινος ἀσυνεσίας καὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν κατὰ τὰς συνθήκας. Καὶ δὲν κατεφρόνει μὲν αὐτὸς, καθ' ὃ μαρτυρεῖται, τὸ μέσον τοῦ δεκάσμου, ὅπως ἐπιτύχη τὴν ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἑναρξίν τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ὅρων τῆς εἰρήνης, ἀπεδέχετο δὲ παρὰ πάντα ταῦτα τὴν περὶ παραδόσεως τῆς Ἀμφιπόλεως διαταγὴν ὡς γεγονὸς τετελεσμένον, διέτασσε τὰ κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐκ Πύλου αἰχμαλώτων πρὸ τῆς παραδόσεως τῶν ἐν Θράκῃ πόλεων, καὶ ἐγκατέλειπεν οὕτω τὸν ἰσχυρότατον τῶν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατεχομένων μοχλῶν πρὸς ἐξαναγκασμὸν τῆς Σπάρτης εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεων αὐτῆς. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι εἶδον ἑαυτοὺς ἀπατηθέντας ⁴. οἱ δόλοι τῆς Σπάρτης ἀπε-

¹ Bockh Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Α' σ. 525.

² Corpus Inscriptionum Atticarum τόμ. Α' σ. 320. Ἀνέρχεται δ' ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη [εἰς τὸ ἔτος 420 π. Χ.] (Ὁλυμπ. 90, 1).

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 246.

⁴ Θουκυδίδου V, 35.

καλύπτοντο ὁσημέραι μᾶλλον, καὶ ἡ μεγίστη δυσἀρέσκεια ἐπὶ τῇ διευθύνσει τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων ἐξεδηλώθη ἐμπαθέστατα ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Ἀλκιβιάδου.

Οἱ χρόνοι καθ' οὓς αἱ τύχαι τῶν Ἀθηνῶν ἐφαίνοντο ἐξαρτώμεναι ἀπὸ ἐκάστων τὰς πόλεως πολιτῶν ἐφαίνοντο παρελθόντες. Ἡ καθολικὴ παίδευσις ἐξήλειπεν ὁσημέραι μᾶλλον τὰς διαφορὰς τῶν χαρακτήρων καὶ τῶν δεξιότητων. Καὶ αὐτὸς ὁ Κλέων καὶ ὁ Νικίας δὲν εἶχον δράσει κυρίως ἅτε διακριθέντες ὡς ἄνδρες εἰς ὧν τὴν ὑπεροχὴν ὑπετάσσετο ὁ δῆμος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπειδὴ ἐν αὐτοῖς ἐξεδηλοῦντο καταλλήλως αἱ τάσεις καὶ αἱ διαθέσεις τῆς φατρίας αὐτῶν. Ἀλλὰ νῦν αἴφνης διεκρίθη πάλιν ἐκ τοῦ πλήθους τοῦ δήμου ἀνὴρ πρωτεύων ἐπὶ τῇ πλουσίᾳ εὐφυίᾳ καὶ ἐξασκῶν διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ αἰγλης ἐπὶ τοὺς συμπολίτας ἐπίδρασιν δαιμονίαν καὶ τοιαύτην, ὥστε αἱ τύχαι τῆς πόλεως μέχρι τέλους τοῦ ἔλου πολέμου ἐξηρτήθησαν κυρίως ἀπ' αὐτοῦ.

Ἦδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἶχεν ἀπασχολήσει τοὺς Ἀθηναίους ζωηρότατα ὁ νεαρὸς Ἀλκιβιάδης, ἅτε συνενόνων ἐν ἑαυτῷ πᾶν ὅ τι ἡδύνατο νὰ σαγηνεύσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ κοινοῦ. Ἦτο ἔγγονος τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐκείνου, ὅστις ὡς φίλος τοῦ Κλεισθένους εἶχε συμμετάσχει δραστηρίως τῶν μεταρρυθμίσεων αὐτοῦ¹, καὶ υἱὸς τοῦ ἥρωος τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας πολέμων Κλεινίου, ὅστις εἶχεν ἀξιωθῇ ἐν Ἀρτεμισίῳ τοῦ ἄθλου τῆς ἀνδρείας ἐπὶ ἰδίας τριήρους καὶ ἔπειτα εἶχεν ἐνισχύσει τὸν ἀπὸ πατρὸς σύνδεσμον πρὸς τοὺς Ἀλκμαιωνίδας διὰ τοῦ γάμου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Μεγακλέους Δεινομάχης. Πесῶν δ' ἐν τῇ μάχῃ τῆς Κορωνείας², κατέλιπε δύο παῖδας, τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ τὸν Κλεινίαν, ὧν ἡ κηδεμονία διὰ διαθήκης τοῦ πατρὸς ἀνετέθη εἰς τὸν Περικλέα καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀρίφρονα.

Ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχε τότε ἡλικίαν πέντε περίπου ἐτῶν, καὶ ἠῤῥήθη ἔκτοτε ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς μητρὸς ἄνευ πατρικῆς

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 572.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 561.

ἐποπτείας, ἧς εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκην φύσις οἷα ἡ ἐκείνου¹. Πράγματι μετὰ τῶν ποικιλωτάτων δώρων ἅτινα προσεκόμιζον εἰς αὐτὸν πνευματικαὶ καὶ σωματικαὶ ἀσκήσεις παντοῖαι ἀνεπτύχθη συγχρόνως θρασεῖα καὶ ἀπεριόριστος ἀλαζονεία, ἀγέρωχος συνειδήσις τοῦ πλούτου καὶ τῆς αἰγλῆς τοῦ ἰδίου οἴκου, ἱταμὴ αὐταρέσκεια ὑποτρεφομένη ὑπὸ νεανικῆς δυνάμεως ἐπανθούσης ἐν πλήρει ὑγιείᾳ, ὑψηλοῦ ἀναστήματος καὶ κάλλους σπανίου². Ὁ Θρᾷξ δοῦλος, ὃν οἱ κηδεμόνες εἶχον ὀρίσει ὡς παιδαγωγὸν αὐτοῦ, δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ χαλιναγωγῇ τὸν ζωηρὸν παῖδα· οὕτω δὲ ἠϋξήθη εἰς νεανίαν μετέχοντα μὲν ἄριστα τῆς ἀττικῆς παιδεύσεως, ἀλλ' ἐνδομύχως ἀχάλινον, ἰσχυρογνώμονα καὶ ἰδιότροπον, οὐδέποτε εἰθισμένον εἰς τὸ ὑπακούειν καὶ ὄλως ἀνίκανον τοῦ δαμάζειν ἑαυτόν. Ἡ δὲ εἰσοδος αὐτοῦ εἰς τὸν δημόσιον βίον δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐπανορθώσῃ τὰ ἐξ ἀμελείας καὶ διαφθορᾶς ἐλαττώματα τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Καὶ ταῦτα διότι παρὰ λαῶ ἔχοντι λίαν εὐαισθητὸς πρὸς τὴν ἐπίδρασιν λαμπρῶν ἰδιοτήτων, οἷος ὁ ἀθηναϊκὸς λαὸς, ὁ εὐγενὴς καὶ εὐφυέστατος νεανίας ἀπέβη τὸ ἀντικείμενον τῆς θεραπείας πάντων, πάντα δὲ τὰ νεανειύματα αὐτοῦ οὐ μόνον συνεχωροῦντο, ἀλλὰ καὶ διεδίδοντο ἀπὸ στόματος εἰς στόμα τυγχάνοντα τῆς γενικῆς ἐπιδοκιμασίας. Αἱ πράξεις, ὁ τρόπος τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῆς ἐκφράσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Κλεινίου, ταῦτα πάντα ἐθεωροῦντο ἐν Ἀθῆναις τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς εὐγενείας καὶ ἐτύγχανον μιμήσεως ὡς οἱ ἀκρότατοι τῶν νεωτερισμῶν³. Οἱ καλλιτέχναι ἐλάβανον αὐτὸν ὡς πρότυπον τῶν Ἑρμῶν, ἐν οἷς παρίστανον τὸν τέλειον τύπον τῆς καλλονῆς

¹ Πλάτωνος Ἀλκιβιάδης Α σ. 122. Πρωταγόρας σ. 320.

² Πλινίου [Naturalis historia] XXXVI, 4 8: forma princeps.

³ Ὁ Ἀλκιβιάδης παριστάνεται ὑπὸ τῆς κομωδίας ὡς ὁ ἀρχηγὸς τῶν τρυφηλῶν νέων τῶν Ἀθηναίων. Ἰδεὶ Ἀριστοφάνην ἐν Δαιταλεῦσιν ἀπόσπ. 16 [Meineke Fragmenta comicorum Graecorum τόμ. Β'. σ. 1033 καὶ] ἐν Ἀχαρνέσιν στ. 680, 716. Ὁ δ' Εὐπολὶς ἐν ἀπόσπ. 303 [Meineke ἐνθ. ἀν. τόμ. Β α σ. XXIV] παρίστανεν αὐτὸν ὡς εὐρετὴν τοῦ πρῶτου πότου [Πρὸλ. Meineke αὐτόθι σ. 547].

Ἀθηναίου ἐφήβου¹. Περὶ δὲ τὸν κενόφρονα νεανίαν δὲν συνώ-
θουντο μόνον ἄνδρες κοινοί, θωπεύοντες καὶ κολακεύοντες αὐτὸν,
ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπισημότατοι τῶν συγχρόνων ἀνδρῶν, οἷοι οἱ Πρόδι-
κος καὶ ὁ Πρωταγόρας, ὑπέκυπτον εἰς τὴν ἰδιοφυίαν τῶν θελγῆ-
τρων αὐτοῦ καὶ ἐθεώρουν ἑαυτοὺς μεγάλως τιμωμένους ὑπὸ πά-
σης παρ' αὐτοῦ ἐπιδαφιλευομένης εἰς αὐτοὺς εὐνοίας.

Ὁ δὲ Περικλῆς; Ἦτο ἀδιάφορος πρὸς τὸν νεαρὸν συγγενῇ, ὃν
ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ εὐγενοῦς πατρὸς εἶχεν ἀναθέσει εἰς τὴν μέρι-
μναν αὐτοῦ; Οὐδὲν ἔπραξεν, ὅπως προλάβῃ τὴν ἠθικὴν διαφθοράν
τοῦ κηδεμονευομένου, ἐξ ἧς μόνον κακὸν ἡδύνατο νὰ προέλθῃ εἰς
αὐτόν τ' ἐκεῖνον καὶ τὴν πόλιν ὅλην; Ἀληθῶς κατηγορήθη μὲν ὁ
Περικλῆς ἤδη ἐν χρόνοις ἀρχαίοις ἐπὶ ὀλιγωρία, εἶνε δὲ δυνατόν
ἐνεκα τῶν διδαγμάτων τῆς ἀπὸ τῶν ἰδίων υἱῶν πείρας νὰ ἤχῃ
καθ' ὅλου εἰς ὑποτίμησιν τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἀγωγῆς καὶ τοῦ παρα-
δείγματός καὶ εἰς τὴν διὰ τοῦτον τὸν λόγον ἐγκατάλειψιν τοῦ νε-
αροῦ Ἀλκιβιάδου ὑπὲρ τὸ δέον εἰς ἑαυτὸν καὶ τὸν ἀνίκανον αὐτοῦ
παιδαγωγόν. Ἀλλ' ὅμως τὴν μέριμναν τοῦ Περικλέους ὡς κη-
δεμόνος μαρτυρεῖ ὁ χωρισμὸς τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ Κλεινίου
ἀπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅπως μὴ ὁ Κλεινίας διαφθαρῇ ὑπὸ τούτου.
Καὶ ἐφαίνετο μὲν πάντως πολλάκις, ὡς εἰκὸς, ὁ Ἀλκιβιάδης ἀ-
διόρθωτος εἰς τὸν Περικλέα, ἀλλ' ὅμως, καθ' ἃ μαρτυρεῖται, ἐξέ-
νισεν αὐτὸν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ². Πάντως παρὰ τὰ
παραπτώματα τοῦ νεανίου ὁ Περικλῆς εἶχε πεποιθήσιν εἰς τὰς ἐν
αὐτῷ ἐμφύτους εὐγενεῖς ὁρμὰς, καὶ παρὰ τὴν δυσἀρέσκειαν ἣν ἡ-
σθάνετο οὐδέποτε διέκοψε τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπικοινωνίαν. Ἀληθῶς
δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης ἐτάσσετο εἰς τοὺς οἰκείους τοὺς μείναντας πι-

¹ *Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας* Προτρεπτικὸς σ. 47. Ἰδε περὶ τίνος εἰκόνας τοῦ Ἀλκι-
βιάδου [Otto Jahn Alkibiades' Porträt] ἐν *Archäologische Zeitung*. 1867. σ. 70.
[Πρὸς περὶ τῶν εἰκόνων τοῦ Ἀλκιβιάδου Baumeister ἐν τοῖς *Denkmäler des*
klassischen Alterthums τόμ. Α' σ. 47 κ. ε.].

² *Κορινθίους Νέπως* ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου 2: Alcibiades educatus in domo Peri-
clis: *Ἀῦλου Γελλίου* [Noctes Atticae]: XV, 17: apud avunculum eruditus. *Διο-
δώρου Σικελιώτου* XII, 38: τρεφόμενος παρ' αὐτοῦ.

στοὺς εἰς τὸν Περικλέα καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν δημοσίων πραγμάτων ἀποχώρησιν καὶ πείσαντας αὐτὸν νάναλάβῃ καὶ πάλιν τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν ¹. Καὶ ἀνεγνώριζε μὲν ὁ Ἀλκιβιάδης τὴν πνευματικὴν δύναμιν καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Περικλέους· ἀλλὰ τῶν ἀρίστων αὐτοῦ ιδιοτήτων, τῆς ἡρεμίας, τῆς μετριοτήτος καὶ τῆς συνέσεως, οὐδεμίαν εἶχεν αἰσθῆσιν. Οἶονεὶ ἐνόμιζεν, ὅτι ὁ Περικλῆς μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ εἶχε συντελέσει τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Εἶνε δὲ βεβαίως λίαν χαρακτηριστικὴ τῆς διαφορᾶς τῶν δύο χαρακτήρων, οἷαν ἔκρινον αὐτὴν οἱ σύγχρονοι, ἡ διήγησις, καθ' ἣν ὁ Ἀλκιβιάδης εὗρέ ποτε τὸν κηδεμόνα τὴν προτεραίαν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἔμελλε νὰ δώσῃ εὐθύνας εἰς τοὺς Ἀθηναίους κατεχόμενον ὑπὸ σκέψεων πολυμερίμων, καὶ συνεβούλευσεν αὐτὸν νὰ σκεφθῇ μᾶλλον πῶς νὰ μὴ ἀποδώσῃ λόγον εἰς τοὺς Ἀθηναίους ². Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο δεικνύει, ὅτι καὶ αὐτὸν ἐτόλμα νὰ νοουητῇ, ὅτι καὶ εἰς αὐτὸν δὲν ἤθελε νὰ ὑποτάσσεται τὸ ἀλαζονικὸν πνεῦμα τοῦ νεανίου ³.

Ἄλλ' ὅ τι δὲν κατῴρθωσεν ὁ μέγας Περικλῆς κατῴρθωσεν ἀνὴρ ἀφανὴς ὅστις ἐπορεύετο τότε διὰ τῶν ὁδῶν τῶν Ἀθηναίων ἐν ἐκουσίᾳ πενίᾳ, γυμνόπους καὶ κακῶς ἐνδεδυμένος. Ἦτο χειρῶναξ ἐγκαταλιπὼν τὸ ἐργαστήριον αὐτοῦ, ἐπειδὴ φωνὴ ἐνδόμουχος ἐκάλει αὐτὸν νὰ περιέρχεται ἐν μέσῳ τοῦ πλήθους, νὰ συνδιαλέγεται πρὸς ἀνθρώπους πάσης τάξεως, νὰ διδάσκηται παρ' αὐτῶν ἡ νὰ μαιεύῃ ἐν αὐτοῖς ἐρωτήσεις αἵτινες ἀπέβαινον τὸ σπέρμα σοβαρᾶς ἐξετάσεως τῶν καθ' ἑαυτοὺς καὶ ἠθικῆς ἀνυψώσεως. Ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ἦτο Σωκράτης ὁ υἱὸς τοῦ γλύπτου Σωφρονίσκου, ἔχων περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἀπέθανεν ὁ Περικλῆς ἡλικίαν τεσσαράκοντα ἐτῶν. Ἐν μέσῳ τοῦ συμμίκτου ἐκείνου πλήθους ὅπερ μετὰ τὰς φοβερὰς ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ καὶ τοῦ πολέμου βλάβας

¹ Πλούταρχος ἐν βίῳ Περικλέους 37. Πρβλ. ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 90.

² Πλούταρχος ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου 7.

³ Περὶ τῆς νεότητος τοῦ Ἀλκιβιάδου ἴδε Πλούταρχον ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου 1-17. Πρβλ. Hertzberg Alkibiades als Staatsmann und Feldherr σ. 18-72.

ἐσπαράσσετο ὁσημέραι μᾶλλον ὑπὸ τῆς προιούσης διαφθορᾶς τῶν ἡθῶν, κουφονοίας καὶ δοκησιοφίας ὁ Σωκράτης ἐζήτηι ἀπαύστως ἄνδρας εἰς οὓς νὰ δύναται νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ. Ἔπεσον λοιπὸν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ Κλεινίου, ὅστις εἶχε τότε ἡλικίαν δεκαεννέα περίπου ἐτῶν, καὶ κατέλαβεν αὐτὸν ἡ σκέψις, ὅτι ἡδύνατο νὰ κατορθώσῃ νὰ ποσπάσῃ τὸν εὐφυῆ νεανίαν ἀπὸ τῆς μέθης τῆς ἡδονῆς καὶ σώσῃ ὅτι ἄριστον ἀπέκρυπτεν ἡ ἀγαθὴ αὐτοῦ φύσις. Ἦσθάνετο δὲ, ὅτι τοῦτο θὰ ἦτο ἡ μεγίστη τῶν ὑπηρεσιῶν ἣν θὰ ἡδύνατο νὰ παράσχῃ εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ὅτε ὁ Σωκράτης ἐπλησίασε τὸ πρῶτον τὸν Ἀλκιβιάδην, οὗτος ἐπίστευσεν, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν Ἀθηναίων, ὅτι εἶχε πρὸ ἑαυτοῦ σοφιστὴν παράδοξον, καὶ ἤρχισεν εὐαρεστούμενος νὰ ναστρέφῃται μετ' αὐτοῦ, ἐπιδιδόμενος εἰς δεξιὰν ὑπαμοιβὴν λόγων καὶ ἐτοιμολόγον διαλεκτικὴν, περὶ ἧς ἐπίστευεν, ὅτι οὐδενὸς τῶν Ἀθηναίων ὑπελείπετο. Ὁ παράδοξος χαρακτήρ τοῦ ἀνδρὸς προσεῖλκυσε τὴν περιέργειαν αὐτοῦ· ἡ ἀφιλοκέρδεια, μεθ' ἧς ἀφιέρονε τὸν χρόνον αὐτοῦ καὶ τοὺς μόχθους χάριν τῶν ἄλλων, κατέπληξεν αὐτόν. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἀνεπτύχθη ἐν αὐτῷ ἐνδιαφέρον ὅλως διάφορον. Πράγματι ὁ Σωκράτης δὲν ἦτο ἐκ τῶν παρεχόντων τὴν σοφίαν αὐτῶν εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα διατετυπωμένην εἰς φράσεις ἐτοιμοὺς καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐπιζητούντων τὴν ἀνάπαυσιν τῆς ἰδίας ματαιοφροσύνης μᾶλλον ἢ βαθεῖαν καὶ διαρκῆ ἐπίδρασιν ἐπὶ τοὺς μαθητὰς αὐτῶν. Οἱ διάλογοι αὐτοῦ ἀφωρμῶντο τυχαίως ἐκ τῶν ἀφανεστάτων πραγμάτων τοῦ καθ' ἡμέραν βίου· ἐζήτηι δι' ἐπαλλήλων ἀπλῶν ἐρωτήσεων νὰ ἐξεγείρῃ ὁρμὴν πρὸς σοβαρὰν ἰδίαν σκέψιν, καταλαμβάνουσαν τὴν ὅλην ψυχὴν, ἀνέπτυσσε τὸ πρῶτον εἰς τοὺς νεανίας τὰ μύχια τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ψυχῆς καὶ προεκάλει συγκίνησιν τινα μεστήν ὀλιβερῶν προαισθήσεων, ἣν οὐδ' αὐτοὶ ἡδύνατο νὰ ἐννοήσωσι καὶ καταπνίξωσι, συγκίνησιν ἣν ὁ Σωκράτης παρέβαλλε πρὸς τὰς ὠδῖνας τοῦ τοκετοῦ τὰς προηγούμενας τῆς ἀναπτύξεως νέας ζωῆς.

καὶ διὰ ταῦτα ἤρκεϊτο αὐτὸς εἰς τὸ ἔργον τοῦ μαιευτοῦ, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὰ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ἐναποκεκρυμμένα σπέρματα τοῦ θεοῦ ἀπὸ τῶν κωλυουσῶν αὐτὰ δυνάμεων καὶ ἀγάγῃ αἰσίως εἰς τὸ φῶς.

Τότε πρῶτον ἀνέωχθησαν καὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου οἱ ὀφθαλμοί· συνείδε τὴν οὐτιδανότητα τῶν πράξεων ἑαυτοῦ καὶ τοῦ βίου, καὶ εὗρέθη ἀντιμέτωπος πνευματικοῦ κόσμου οὗ τέως οὐδεμίαν εἶχεν ἔννοιαν, ἀρετῆς καὶ ἠθικοῦ μεγαλείου ὅπερ ἀπεθαύμαζε σιγῇ καὶ κατάπληκτος. Μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου κακῶς παιδευόμενος, θαυμαζόμενος καὶ φθονούμενος, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ κολάκων, ὧν ἡ ἐγωιστικὴ καὶ μωρὰ φορτικότητα ἐπλήρου αὐτὸν ἀναγκαίως περιφρονήσεως πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, εὗρε τέλος ἄνδρα οὐδενὸς λογιζόμενον τὴν καλλονὴν αὐτοῦ καὶ πάντα τάγαθὰ τῆς τύχης, ὅστις ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸν ἄνευ ἐλέους τὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ καὶ τὰς ἀδυναμίας, ὅστις ἔμεινεν ἀπρόσιτος πρὸς τὰς ἐπαγωγὰς ἐπιδείξεις εὐνοίας τὰς ἐπιδαφιλουμένους ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ οὐδὲν ἄλλο ἐπεζήτηε ἐν αὐτῷ πλὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τῆς ἀθανάτου. Ὅτε δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης ἠδυνήθη εὐλόγως νὰ κατανοήσῃ, ὅτι ὅλη ἐκείνη ἡ ἔρευνα καὶ πάντες ἐκεῖνοι οἱ μόχθοι οὐδὲνα εἶχον ἄλλο αἷτιον πλὴν τῆς βαθυτάτης καὶ ἀγνοιάτης φιλανθρωπίας, οἷαν οὐδαμοῦ εἶχε μέχρις ἐκείνης τῶς ὥρας συναντήσει, τότε ὑπῆρξεν εἰς αὐτὸν ἀδύνατον νάντιστῃ εἰς τὴν δύνανμιν τοῦ ἔρωτος ἐκείνου, ὅστις ἦτο συνδεδεμένος πρὸς τὴν ἐπιβλητικὴν σοβαρότητα γνησίας σοφίας.

Τότε πρῶτον ἡσθάνθη ἑαυτὸν συγκεχυμένον, τεταπεινωμένον καὶ τὰ μέγιστα κατησχυμένον. Ἡ κενοδοξία περὶ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ προτερημάτων, περὶ τοῦ ἐμφύτου αὐτῷ δαιμονίου πνεύματος, καθιστάνοντος περιττὴν πᾶσαν μάθησιν καὶ ἔρευναν, περὶ τοῦ πολιτικοῦ μεγάλου μέλλοντος, διελύθη καὶ ἐξέλιπεν. Ἐνόησε δὲ τότε τὴν ἀλήθειαν, ὅτι τὸ Γνώθι σαυτὸν ἐκεῖνο τὸ ἀπαιτούμενον ὑπὸ τοῦ δελφικοῦ θεοῦ ἦτο ἡ βάσις πάσης ἀρετῆς καὶ ὅτι ὁ θέλων νὰ ἄρξῃ τῶν ἄλλων ὀφείλει πρῶτον νὰ ἄρξῃ ἑαυτοῦ. Πρὸ

τῆς ψυχῆς αὐτοῦ παρέστη ἡ εἰκὼν πολιτείας ἧς τὸ μεγαλεῖον ἐστηρίζετο κατὰ τὰς ιδέας τοῦ Περικλέους εἰς τὴν παιδευσιν τοῦ πνεύματος, τὴν ἀρετὴν τῶν πολιτῶν καὶ τὴν ὁμόνοιαν. Ἡσθάνθη, ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ τὸ ὠφέλιμον καὶ σωτήριο, ἂν ἀντίκειται πρὸς τὴν ιδέαν τῆς δικαιοσύνης, καὶ κατενόησε μετὰ τὴν διάγνωσιν τῆς ἀληθείας ταύτης ὅποια ἡ θέσις ἦν ὥφειλε νὰ καταλάβῃ ἐν τῷ δήμῳ. Μεταξὺ δὲ θερμῶν δακρῶν ὡμολόγησεν, ὅτι βίος μὴ ἀρέσκων εἰς τὸν Σωκράτην δὲν δύναται νὰ κληθῇ βίος ἀληθής.

Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς συγκινήσεις παροδικάς, ἀλλ' ἀφωσιώθη εἰς τὸν Σωκράτην ὡς εἰς φίλον πατρικὸν μετὰ καρδίας εὐγνώμονος, συνεγεύετο μετ' αὐτοῦ, ἐπεσκέπτετο μετ' αὐτοῦ τὰς παλαίστρας, ὑπῆρξε σύσκηνος αὐτοῦ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, καὶ, σωθεὶς αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἐν Ποτιδαίᾳ, ἀντέσωσεν αὐτὸν ἐν τῇ ἀτυχεῖ παρὰ τὸ Δῆλιον μάχῃ ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ἰδίας ζωῆς. Καὶ τὸ μὲν κοῦφον πλῆθος ἐχλεύαζε καὶ ὑπόπτως ἔβλεπε τὸν παράδοξον ἐκείνον σύνδεσμον μετὰ τοῦ δυσειδοῦς φιλοσόφου, ἀλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν ἐταράσσετο ὑπὸ τῆς εἰρωνείας καὶ τῆς κακολογίας. Ἡ δ' ἐπὶ μακρὰ ἔτη διαρκέσασα φιλία ἐκείνη εἶνε πράγματι ἀναμφισβήτητος μαρτυρία περὶ τῶν ἀγαθῶν προσόντων ἐν τῷ χαρακτῆρι τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις ἦτο ἐκ φύσεως πεπλασμένος καὶ προωρισμένος νάνταποκριθῇ πρὸς αὐτὰς τὰς ὑψίστας ἀπαιτήσεις τοῦ ἠθικοῦ βίου.

Ἐγκαίρως λοιπὸν ἐπῆλθεν ἡ ἐπὶ τὸν εὐαίσθητον καὶ δεκτικὸν βελτιώσεως Ἀλκιβιάδην ἐπίδρασις τοῦ Σωκράτους, ὅστις εὗρεν ἐν αὐτῷ ἀκόμῃ ψυχὴν νεανίου ἐπιτηδεῖαν πρὸς ἀγνότατον ἐνθουσιασμόν καὶ ἔχουσαν ἱκανὴν ὁρμὴν, ὥστε νὰ ὑψωθῇ ἀπὸ τοῦ βορβόρου τῆς φιληδονίας. Ἀλλὰ μεταβολὴν πραγματικὴν τοῦ ἥθους καὶ τῆς γνώμης διαρκῇ καὶ σταθερὰν ἡδυνάτει νὰ ἐπιφέρῃ καὶ ἀνὴρ οἷος ὁ Σωκράτης. Οἱ ἀρχαῖοι εἶχον ἀνάγκην νὰ ἐθισθῶσιν εἰς τὰς ἀρετάς ἀπὸ παιδων, ὑπὸ ἔποψιν δὲ τοιαύτην ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχε συναντήσῃ τὸν πατρικὸν φίλον παρὰ πολὺ ἀργά. Ἡδύ-

νατο νὰ ἐνθουσιᾷ ὑπὲρ τῆς σωκρατικῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ἡδυνάτει ὁμως νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτῆς, νὰ παρνηθῇ χάριν αὐτῶν ἑαυτὸν καὶ πᾶν ὃ τι ἀπετέλει τὴν καύχησιν αὐτοῦ καὶ νὰ γείνῃ ἄλλος ἐξ ἄλλου· ἐφέρετο δὲ τῇδε κάκεισε μετέωρος μεταξὺ δύο σκοπῶν τοῦ βίου ἀσυναρμόστων πρὸς ἀλλήλους, καὶ τέλος ἡ φιλοδοξία αὐτοῦ συναρπάσασα ἤγαγεν αὐτὸν ὅπου προσεμεῖδία αὐτῷ ἡ αἴγλη καὶ ἡ δύναμις.

Ἦναγκάσθη λοιπὸν πρὸς τοῦτο νὰ κατασιγάσῃ πάλιν τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως τὴν ἐξεγερθεῖσαν ἐν αὐτῷ, ἔνεκα δὲ τῆς ἐν ἐπιγνώσει ἀποστασίας ἀπὸ ἐκείνου ὅπερ εἶχε διαγνώσει ὡς ὀρθὸν καὶ δίκαιον ἀπέβη εἴπερ ποτὲ ἀνευλαβέστερος καὶ ἀνηθικώτερος. Ὁ Σωκράτης δὲν εἶχε διανοηθῇ νὰ ποσπάσῃ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ βίου· ἀλλ' ἡ σωκρατικὴ ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὸ ἔργον τοῦ πολιτευτοῦ διὰ τῆς προπαιδείας σοβαρᾶς αὐτογνωσίας ἦτο παρὰ πολὺ μακρὰ, στενόχωρος καὶ ἐπισφαλῆς διὰ τὴν παράφορον ἀνυπομονησίαν τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἦθελε νὰ μεταχειρισθῇ πάντα τὰ μέσα ἅτινα διέθετεν, ὅπως πρωτεύῃ ἐν Ἀθήναις· μόλις δὲ εἶδε διαγελώσας τὰς προσδοκίας σταδίου λαμπροῦ, καὶ ἐρρίφθη ὀρμητικὸς εἰς τὸν σάλον τῶν φατριῶν, ὅχι ὅπως ἀντιπροσωπεύσῃ ἀνδρικῶς ὠρισμένην αὐτοῦ γνώμην περὶ τῆς ὀρθῆς διοικήσεως τῆς πολιτείας, ἀλλ' ὅπως διὰ πάσης θυσίας ἀναπαύσῃ τὴν ἰδίαν φιλοδοξίαν.

Τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ οἴκου αὐτοῦ εἶχεν ὑπάρξει ἀντιλακωνικὸν κατὰ τὰς τελευταίας γενεάς· ἀλλ' αὐτὸς ἐφέρετο ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ καὶ πνεύματος ἀντιλογίας εἰς τὴν ἀντίθετον φατρίαν. Ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς ἐπακολουθήσασιν εἰς τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους παρέστη, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν νεαρῶν εὐπατριδῶν, ἀντίπαλος τῆς κυριαρχίας τοῦ δήμου καὶ τῶν συγχρόνων προμάχων αὐτῆς· μάλιστα δὲ καὶ ἀνέλαβε τὰς ἀρχαίας πρὸς τὴν Σπάρτην σχέσεις τοῦ οἴκου αὐτοῦ, ἃς εἶχε διαρρήξει ὁ πάππος, καὶ ἔδειξεν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν ἐκ Πύλου αἰχμαλώτων, ὅπως ἀξιωθῇ ἀγαθῆς φήμης ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν. Ταῦτα δὲ ὑπέμνη-

σεν, ὅτε ἤρχισαν οἱ περὶ εἰρήνης λόγοι τῶν δύο μεγάλων πόλεων, καὶ, ἐπειδὴ ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας ἡσθάνετο ἰδίαν κλίσιν καὶ δεξιότητα πρὸς διπλωματικὰς ἐνεργείας, ἔδειξε διάθεσιν νὰ διακριθῇ ὡς πιστὸς φίλος τῆς Σπάρτης. Ἀλλ' ἡ Σπάρτη δὲν ἀπεδέχθη τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ, προτιμηθέντος αὐτοῦ τοῦ Νικίου ὡς ἀνδρὸς μᾶλλον ἀξιοπίστου, ἡ δὲ ματαιώσις αὕτη τῶν προθέσεων αὐτοῦ ἐξώργισεν αὐτὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μετέστη πλέον εἰς τὴν ἀντίθετον γνώμην, ὅπως ἀνέλθῃ εἰς τὴν σκοπούμενην περιωπὴν ὡς ἡγέτης τοῦ δήμου καὶ ἐχθρὸς τῆς Σπάρτης¹.

Αἱ δὲ περιστάσεις ἦσαν εὐνοϊκαὶ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. Ὁ δῆμος ἐστερεῖτο ἡγέτου δυναμένου νάντιταχθῇ εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν φατρίαν, εἰ καὶ διεδέχθη τὸν Κλέωνα ὁ Ὑπέρβολος, ὅστις ἔλαχε μεγάλης ἐπιτυχίας ἐπὶ τινα χρόνον. Ἦτο δὲ ἀνὴρ ἀφανῆς τὸ γένος, ἐξ ἐπαγγέλματος δὲ λυχνοποιὸς ἀποκτήσας περιουσίαν καὶ περιστοιχισθεὶς ὑπὸ πολιτικῶν φίλων. Ἀπέκτησεν ἐνωρὶς πείραν τοῦ δημηγορεῖν ἐν τῇ Πνυκί καὶ ἦτο θρασὺς καὶ λάλος, ἐμπαθῶς φιλοπόλεμος καὶ δεινὸς ἀντίπαλος τοῦ Νικίου, ἀλλὰ πρὸ πάντων δεξιότατος περὶ τὸ τεχνάζεσθαι δίκας καὶ δυνατώτατος ἐν τοῖς δικαστηρίοις. Ἦτο δὲ καὶ κατὰ τοῦτο διάδοχος τοῦ Κλέωνος, ὅτι ἐκληρονόμησε τὸ μῖσος τῆς κωμωδίας, ὑπερ-αμυνομένης τῶν συμφερόντων τῆς συντηρητικῆς φατρίας. Ὡς δὲ οἱ προκάτοχοι οὗτοι εἶχον κακισθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους, οὕτως ὁ Εὐπολις, ὁ Ἑρμιππος καὶ ὁ Πλάτων ἐπετέθησαν μετὰ πικρίας καὶ χλεύης ἐναντίον τοῦ Ὑπερβόλου, Ὁ Μαριχᾶς τοῦ Εὐπόλιδος κατεστηλίτευσεν ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἐν τῷ συνόλῳ τὰ κακὰ τῆς συγχρόνου δημαγωγίας, ἧς ἡ δύναμις ἐνέκειτο εἰς τὸ βίαιον πάθος καὶ εἰς δεξιότητας ὑποδεστέρας². Οἱ δημαγωγοὶ ἐστεροῦντο

¹ *Πλούταρχος* ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου 14. Εἰς τὴν μετάστασιν ταύτην ἀναφέρει ὁ Kirchhoff (Abfassungszeit der Schrift vom Staate der Athener. 1878 σ. 24) τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ συγγραφῆως τῆς Πολιτείας Ἀθηναίων ἐν 2, 6.

² Ἀριστοφάνης ἐν Εἰρήνῃ στ. 687.

ἀπορῶν ὁ δῆμος ἐπιτρόπου καὶ γυμνὸς ὢν
τοῦτον τέως τὸν ἄνδρα περιεζώσατο.

πάσης εὐγενείας τοῦ ἥθους καὶ πάντων ἐκείνων ὅσα οἱ Ἀθηναῖοι συμπεριελάμβανον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μουσικῆς παιδείσεως, ἣτις ἦτο ὁ καρπὸς ἐλευθερίου ἀγωγῆς καὶ μεθοδικῆς διδασκαλίας τῶν νέων περὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας. Αἱ ἐλλείψεις δὲ αὐτῶν κατεδεικνύοντο σαφέστατα ἐν τῷ Ὑπερβόλῳ, καὶ διὰ ταῦτα δὲν ἠδυνήθη νὰ διατηρήσῃ ἐπὶ μακρὸν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ δήμου.

Ἐκτὸς δὲ τούτου ὁ ὅλος τρόπος τοῦ πολιτεύεσθαι ὁ εἰσαχθεὶς ὑπὸ τοῦ Κλέωνος εἶχεν ἐπισύρει τὴν δυσπιστίαν καὶ περιφρόνησιν ἔνεκα τῶν τελευταίων αὐτοῦ στρατειῶν. Ἡσθάνοντο πάντες τὴν ἀνάγκην ἀνδρῶν ἀνωτέρας ἀξίας, δυναμένων νὰ ἡγῶνται τοῦ πλήθους· οὐδεὶς δὲ ὑπῆρχε μετέχων τῶν διαθέσεων καὶ ἐπιθυμιῶν τοῦ μεγάλου πλήθους καὶ συγχρόνως ὑπερέχων τοῦ πλήθους ἐκείνου διὰ τοῦ ὑπερτέρου πνεύματος καὶ τῆς τόλμης περὶ τὸ δρᾶν, διὰ τοῦ πλούτου καὶ τοῦ γένους ἐπὶ τοσοῦτον ὅσον ὁ Ἀλκιβιάδης. Ἐν αὐτῷ ἐφαίνοντο συνενούμενα τὰ διάφορα ἐκεῖνα προσόντα τὰ καταστήσαντα στασιάρχους ἰσχυροὺς τὸν Περικλέα, τὸν Νικίαν καὶ τὸν Κλέωνα. Διὰ ταῦτα ὁ στερούμενος ἡγέτου δήμος ἀφωσιώθη προθύμως εἰς αὐτὸν, καὶ ἐπίστευσεν, ὅτι ἡδύνατο νάναμῃ παρ' αὐτοῦ τὴν κραταιοτάτην ἄμυναν τῶν συμφερόντων αὐτοῦ. Ἡ δὲ δύναμις αὐτοῦ ἠῤῥανε καθ' ὅσον ἀπέβαινε καθολικωτέρα ἐν Ἀθήναις ἢ δυσαρέσκεια πρὸς τὴν πολιτείαν τοῦ Νικίου.

Ὅτε ὁ Κλέων εἶχε πέσει παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν, ὁ Νικίας ἐπίστευσεν, ὅτι εἶχεν ἀπαλλαγῇ τοῦ δεινοτάτου τῶν ἀντιπάλων. Ἀλλὰ τῶρα ἤρχισε δι' αὐτὸν τὸν εἶπερ τι καὶ ἄλλο ἐπιθυμοῦντα ἀξίωμα ἡσυχον καὶ ἀδιαμφισβήτητον ἀγὼν πολὺ δυσχερέστερος. Τῶρα ἤρχισε τὸ πρῶτον δι' αὐτὸν αὐτόχρημα ταλαίπωρος βίος,

Πρόλ. *Πλούταρχον* ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου 13. Cobet Plato[nis comici] reliquiae] σ. 136 κ. ε. Gilbert Beiträge σ. 210. Ὁ δὲ Ὑπερβόλος ἐνέπνευε τὸν φόβον ἥδη ζῶντος τοῦ Κλέωνος. Ἰδε *Ἀριστοφάνην* ἐν Ἀχαρν. στ. 846. Ὑπῆρξεν ἱερομνήμων (Ἀριστοφάνης ἐν Νεφέλαις στ. 623) καὶ βουλευτὴς (Meincke Fragmenta Comicorum Graecorum τόμ. Β' σ. 670). Ὁ Ὑπερβόλος δὲ εἶπε τὸ ψήφισμα τὰ ἐν Corpus Inscriptionum Atticarum τόμ. Α' ἀρ. 49, πιθανῶς δὲ καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 46.

διότι εἶχε πλέον ἀντίπαλον ἔχοντα πάσας ἐκείνας τὰς ἀρετὰς ὧν ἐκεῖνος ἑσπερεῖτο, καὶ ὅστις ἦτο ἀεικίνητος μὲν καὶ ἀσυνεΐδητος ὡς ὁ Κλέων, ἀλλὰ συγχρόνως ἀνὴρ δημιουργικὸν ἔχων τὸ πνεῦμα. Αὐτὸς ὁ Νικίας δὲν εἶχεν ἀναδειχθῆ ἄξιος τῶν προσδοκιῶν τοῦ πλῆθους. Εἶχε προκαλέσει πρὸ τῆς ὥρας τὴν ἀπολύτρωσιν τῶν αἰχμαλώτων, πρὶν ἢ ἔχη ἐπαρκεῖς ἐγγυήσεις περὶ τῆς παραδόσεως τῆς Ἀμφιπόλεως. Ἀλλὰ κρίσιμος διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Νικίου ὑπῆρξεν ἡ ὁμολογία τῆς μεταξὺ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν Βοιωτῶν συνθήκης¹. Πράγματι ἡ συνθήκη ἐκείνη καθίστανεν ἀναμφίβολον, ὅτι αἱ Ἀθῆναι αἱ τηροῦσαι τὴν εἰρήνην καὶ ἐργαζόμεναι ἐντίμως πρὸς συντήρησιν αὐτῆς εἶχον ἀπατηθῆ ἐπονειδίστως, καὶ ἦτο τὰ μάλιστα ἀρεστὴ εἰς ἐκείνους οἵτινες ἤθελον νὰ καταλύσωσιν ὅσον ἔνεστι τάχιστα τὴν σαπρὰν εἰρήνην καὶ ἐξολοθρεύσωσι τὴν προδότιν Σπάρτην. Τούτων δ' ἐγείνεν ἀρχηγὸς ὁ Ἀλκιβιάδης, ἅτε κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον δυνάμενος νὰ ἐκδικηθῇ αἰσθητότατα τοὺς Σπαρτιάτας, ἅτ' ἐπ' εὐκαιρίᾳ νέου πολέμου προσδοκῶν νὰ ἐπιδείξῃ λαμπρότατα τὴν δεξιότητα αὐτοῦ καὶ ἀξιωθῇ τάχιστα δόξης καὶ δυνάμεως ἀκαταγωνίστου. Τοιαῦτα δ' ἐνεργῶν εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ δήμου, τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ στηρίζαν ἐπὶ ἔτη μακρὰ τὴν φιλοπόλεμον πολιτείαν τοῦ Κλέωνος, καὶ πλὴν αὐτοῦ μέγα μέρος νεανιῶν ἐχόντων πεποιθήσιν ἐπὶ τὴν εὐτυχίαν αὐτοῦ καὶ θελόντων νὰ συναυξηθῶσι μετ' αὐτοῦ.

Τὸ δὲ πολεμικὸν αὐτοῦ σχέδιον δὲν συνίστατο εἰς πόλεμον ἀμύνης, οἷος ὁ διεξαχθεὶς ὑπὸ τοῦ Περικλέους, ἀλλ' εἰς πόλεμον ἐπιθετικόν, παρέχοντα προσδοκίας δόξης καὶ ὠφελημάτων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν εἶχεν ἐπιστῇ ἀκόμη ὁ χρόνος τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ φανεροῦ πολέμου, τὸ σχέδιον αὐτοῦ ἀνεφέρετο εἰς τὴν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀμύνης εἰς τὰ καιριώτατα προσβολὴν τῆς Σπάρτης. Ἦθελε δὲ πρὸς τοῦτο νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν διάσπασιν τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας, ὅπως παράσχη εἰς τὰς Ἀθήνας κραταῖον σύμμαχον ἐν τῇ δωρικῇ χερσονήσῳ. Πρὸς

¹ Ἰδε ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 354.

τοῦτο δὲ εἶχεν ἤδη συνδέσει σχέσεις πρὸς τὸ Ἄργος, ἵνα γνωρίσῃ εἰς τοὺς ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ἡγέτας τοῦ δήμου τὴν ἐπικειμένην κατάλυσιν τῆς λακωνικῆς φατρίας ἐν Ἀθήναις καὶ πείσῃ αὐτοὺς νὰ προσέλθωσιν εἰς συμμαχίαν μετὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ἦσαν δὲ τὰ πράγματα ἐπείγοντα, ἐπειδὴ ἡ προσχώρησις τῆς Βοιωτίας εἰς τὴν Σπάρτην εἶχε φοβήσῃ τοσοῦτον τοὺς Ἀργεῖους, ὥστ' ἔσπευδον νὰ ἐξασφαλισθῶσι καὶ αὐτοὶ διὰ συνδιαλλαγῆς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας.

Ἐνῆργει δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης μετὰ τόλμης ἀπαρεμποδίστου, ὡς εἰ ἦτο ἡδὴ κύριος τῶν Ἀθηνῶν. Τῇ εἰσγηγῆσαι αὐτοῦ παρέστησαν εἰς Ἀθήνας πρέσβεις τῶν Ἀργείων, ἀκολουθούμενοι ὑπὸ πολιτῶν πόλεων συμμάχων τοῦ Ἄργους, καὶ δὴ Ἡλείων καὶ Μαντινέων, τῶν ἀσπονδοτάτων ἐχθρῶν τῆς Σπάρτης. Συνηντήθησαν δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 450 π. X. (Ὀλυμπ. 89, 4) μετὰ τῶν πρέσβεων τῆς Σπάρτης τῶν ἐχόντων τὴν ἐντολὴν νὰ κατευνάσωσι τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Ἀθηναίων ἐνεκα τῆς πρὸς τοὺς Θηβαίους συμμαχίας καὶ ἀποκαταστήσωσι πάσῃ μηχανῇ τὴν ὁμόνοιαν τῶν δύο μεγάλων πόλεων πρὸς ἀλλήλας. Ἡ δὲ συνδιαλλακτικὴ αὕτη προσπέλασις δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης, βλέπων τὸ ἀξίωμα ἑαυτοῦ ἐν τῇ πόλει κινδυνεῖον διὰ παντός, ἡναγκάσθη νὰ προβῇ εἰς τὰ τολμηρότατα καὶ σκανδαλωδέστατα, ὅπως μὴ οἱ εἰς τὰς ἐπαγγελίας αὐτοῦ στηριζόμενοι Ἀργεῖοι ἀποκρουσθῶσιν.

Ἐπεισε τοὺς Σπαρτιάτας, οἵτινες εἶχον παραστῇ πρὸ τῆς βουλῆς τῶν πεντακοσίων ὡς πρέσβεις αὐτοκράτορες, νὰ ὁμιλήσωσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου κατὰ τρόπον τοιοῦτον ὡς νὰ μὴ εἶχον πλήρη ἐξουσίαν πρὸς ἀποπεράτωσιν διαπραγματεύσεων, καὶ ὑπόσχεται εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θέλει ἀποδώσει εἰς αὐτοὺς τὴν Πύλον. Οἱ δὲ Σπαρτιάται ἐμπίπτουσιν ἀνυπόπτως εἰς τὴν παγίδα, καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπωφελεῖται τότε τὴν ἀντίθεσιν τῶν δηλώσεων αὐτῶν, ὅπως τὴν ὑστεραίαν ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν βιαιότατα ἐπὶ τῇ ἀπιστίᾳ καὶ κατενέγκῃ συγχρόνως τραῦμα

ἀπροςδόκητον κατὰ τῆς φιλειρηνικῆς φατρίας. Τώρα βλέπει πᾶς τις σαφῶς, εἶπεν, ὅτι εἶνε ἀδύνατοι ἔντιμοι διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Σπάρτης, ἅφ' οὗ οἱ πρέσβεις αὐτῆς λέγουσιν ἄλλα καθ' ἐκάστην ἡμέραν· πρέπει νὰ ζητηθῶσι νέοι φίλοι, φίλοι ὧν αἱ πόλεις νὰ συνδέωνται πρὸς τὰς Ἀθήνας δι' ὁμοίου πολιτεύματος καὶ ὁμοίων συμφερόντων· τούτους ὤφειλον νὰ ὑποστηρίξωσι καὶ περιβάλψωσι μετὰ στοργῆς, ὅπως μὴ ἀναγκαζόμενοι μεταστῶσιν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον. Ὡς ἡ Σπάρτη συνωμολόγησε συμμαχίαν πρὸς τὰς Θήβας, ἡδύναντο καὶ αἱ Ἀθηναίαι νὰ συμμαχήσωσι πρὸς τοὺς Ἀργεῖους¹.

Οἱ πρέσβεις τῆς Σπάρτης ἠναγκάσθησαν νὰποχωρήσωσιν ἀνευδιζόμενοι καὶ κατησχυμμένοι. Μάτην δ' ἐν τῷ μεταξὺ ἀντιπράξαντος ἐν Ἀθήναις καὶ Σπάρτῃ κατὰ τὸ δυνατόν τοῦ Νικίου, συνωμολογήθη μετὰξὺ τῶν Ἀθηναίων ἐξ ἐνὸς καὶ τῶν Ἀργείων, Μαντινέων καὶ Ἡλείων ἐξ ἐτέρου συνθήκη καὶ συμμαχία ἐκαστονταετής. Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ὡμολόγησαν τὰς σπονδὰς ἐνόρκως ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν καὶ τῶν συμμάχων ὧν ἄρχουσιν, αἱ δὲ τρεῖς πελοποννησιακαὶ πόλεις ἐκάστη δι' ἑαυτήν. Ἡ δὲ συνθήκη γραφεῖσα ἐπὶ στήλης λιθίνης ἐστήθη ὑπὸ μὲν τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ὑπὸ δὲ τῶν Ἀργείων καὶ Μαντινέων ἐν τοῖς ἱεροῖς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Διὸς ἐν τῇ ἀγορᾷ· εἰς δὲ τοὺς Ἡλείους ἀνετέθη νὰ καταθέσωσι χαλκῆν στήλην ἐπ' ὀνόματι ἀπάντων τῶν συμβαλλομένων ἐν τῇ Ἄλτει κατὰ τοὺς ἐπικειμένους ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας. Πλὴν δὲ τοῦ ἀντιγράφου τοῦ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου συμπεριληφθέντος εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ² διεσώθη καὶ μέγ' ἀπόσπασμα τῆς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως στηθείσης λιθίνης στήλης³.

Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης αἱ προσάλληλοι σχέσεις τῶν ἐλλή-

¹ Θουκυδίδου V, 44 κ. ε.

² Θουκυδίδου V, 47.

³ Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ *Κουμανούδη* ἐν τῷ Ἀθηναίῳ τόμ. Ε' σ. 333. Ἰδε αὐτὸ νῦν ἐν τῷ *Corpus Inscriptionum Atticarum* τόμ. IV ἀρ. 46 β. Περὶ δὲ τῶν διαφορῶν μετὰξὺ τοῦ κειμένου τοῦ *Θουκυδίδου* καὶ τοῦ ἐν τῇ

νίδων πόλεων μετεβλήθησαν οὐσιωδῶς. Αἱ Ἀθῆναι προΐσταντο νῦν πελοποννησιακῆς χωριστῆς συμμαχίας, καὶ καθιδρύετο νέον πολεμικὸν πρόγραμμα, προελθὼν ἐκ τῶν μηχανημάτων ἐνὸς καὶ μόνου ἀνδρός. Τῶν τυχῶν τῆς Ἑλλάδος κύριος ἦτο ὁ Ἀλκιβιάδης.

Ἀλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν προετίθετο νάναβάλλῃ εἰς τὸ μέλλον τὴν εὐκαιρίαν ὅπως καρπωθῇ τὰς λαμπρὰς ἐκείνας ἐπιτυχίας. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἐμελέτα νὰ δείξῃ πάραυτα, ὅτι αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἤδη ἀποκτήσει νέον θέατρον ἐνεργείας ἐπικαιρότατον πρὸς τὰς στρατείας τῆς πόλεως. Καὶ δὲν κατελύθη μὲν καὶ πάλιν ἡ συνθήκη τῆς εἰρήνης, ἀλλὰ πράγματι ἀρχομένου τοῦ θέρους τοῦ 419 π. Χ. (Ὀλυμπ. 90, 1-2) ἐπανελήφθη ὁ ἀρχαῖος ἀγών.

Ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο στρατηγός, καὶ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν αὐτοῦ ἡ συμμαχία τῶν τεσσάρων πόλεων ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα ὡς στρατιωτικὴ δύναμις. Ἡρχισε δὲ τότε πόλεμος πελοποννησιακὸς ἐν τῇ κυριωτάτῃ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ. Καὶ δὴ ἐσκοπεῖτο ἡ κατάκτησις τῆς Ἀρκαδίας χάριν τῆς συνενώσεως τοῦ Ἀργούς καὶ τῆς Ἡλίδος πρὸς ἀλλήλας καὶ τῆς ἐν τῷ νότῳ ἀπομονώσεως τῆς Σπάρτης, ὡς τοῦτο εἶχε γείνει ἐν ἀρχαίοις χρόνοις ὑπὸ τοῦ Ἀργείου Φεῖδωνος¹. Ὡς δὲ τότε οἱ Πισᾶται, οὕτω τῶρα ἐξέβαλον οἱ Ἡλεῖοι τοὺς Σπαρτιάτας ἀπὸ τῆς συμμετοχῆς εἰς τοὺς ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας². Ἐξ ἐτέρου δ' ἐστρεφον οἱ σύμμαχοι τὴν προσοχὴν πρὸς τὴν Κόρινθον, ἥτις, ὡς εἶχον νῦν τὰ πράγματα, εἶχε καὶ πάλιν, ὡς εἰκὸς, ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς χωριστῆς συμμαχίας³. Ἀλλ' ὅπως κτηθῶσιν ἐν τῷ κορινθιακῷ κόλπῳ νέα στηρίγματα τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, οὐδεμία χώρα ἦτο καταλληλοτέρα τῆς Ἀχαΐας. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀλκιβιάδης ἤρξατο διαπραγματεύσεων πρὸς τοὺς πολίτας τῶν Πατρῶν, αἵτινες ἀπέληξαν τελεσφόρως εἰς τὴν προς-

στήλη τοῦ Kirchhoff ἐν τῷ Hermes τόμ. XII σ. 368 κ. ἔ. Α. Schöne αὐτόθι σ. 472 κ. ἔ. Classen ἐν ταῖς προσημειώσεσι (Vorbemerkungen) εἰς τὸ ἔργον τοῦ βιβλίου τοῦ Θουκυδίδου σ. XXV. Stahl εἰς Θουκυδίδην σ. V.

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω τόμ. Α' σ. 367.

² Θουκυδίδου V, 49 κ. ἔ.

³ Θουκυδίδου V, 31.

χώρησιν αὐτῶν εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν· συγχρόνως δὲ ἀπεφάσισαν οἱ Πατρεῖς νὰ συνδέσωσι τὴν πόλιν διὰ μακρῶν τειχῶν πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅπως ἀπὸ μὲν τῶν Σπαρτιατῶν ὦσιν ἀσφαλεῖς, ἀποβαίνῃ δ' εὐκολος ἢ εἰς αὐτοὺς ἀποστολὴ βοηθείας παρὰ τῶν Ἀθηναίων¹.

Οὕτω σειρὰ ἐπαλλήλων ἀττικῶν ὀρμητηρίων ἐξικνεῖτο ἀπὸ τῆς Ναυπάκτου μέχρι τῶν Ἰονίων νήσων. Καὶ κατὰ μὲν τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου ἠδύναντο νὰ διαθέσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς λιμένας τῆς Ἡλίδος· τὴν δὲ Μεσσηνίαν ἠδύναντο νὰ προσβάλωσιν ὁσάκις ἤθελον ἀπὸ τῆς Πύλου. Κατὰ δὲ τὰνατολικά παράλια ἀνῆκεν ἡ ὅλη πολυλίμενος ἀκτὴ τῆς Ἀργολίδος εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν. Διὰ ταῦτα, περιπλέοντες νοερῶς τὴν ὅλην χερσόνησον, ἀναγκαίως ὤρειλον εἰς ἓν κυρίως χωρίον νὰ προσέξωσιν ὡς εἰς ἄμεσον σκοπὸν τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας τῶν Ἀθηναίων. Τὸ χωρίον δὲ τοῦτο ἦτο ἡ Ἐπίδαυρος, ἥς τὰ ὅρη εἶνε ὁρατὰ ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν, ἥς οἱ λιμένες, κείμενοι κατ' εὐθείαν ἀπέναντι πρὸς τὰ νοτιοδυτικά, παρεῖχον τοὺς εὐορμοτάτους τῶν σταθμῶν εἰς τοὺς πλέοντας ἐκ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Αἰγίνης. Γινόμενοι κύριοι τῆς Ἐπιδάυρου, θὰ κατεῖχον διαρκῶς ἄριστον καὶ ἐξ ἀνατολῶν ὀρμητήριον κατὰ τῆς Κορίνθου· αἱ δὲ δύο κύριαι πόλεις τῆς χωριστῆς συμμαχίας, τὸ Ἄργος καὶ αἱ Ἀθῆναι, αἵτινες μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἦσαν ἠναγκασμέναι νὰ ἐπιχειρῶσι τὸν μακρὸν περὶ τὸ ἀκρωτήριο Σκύλλαιον περίπλουν, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Ἐπιδάυρου θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπικοινωνῶσι πρὸς ἀλλήλας διὰ τῆς πλησιεστάτης ὁδοῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ Ἐπίδαυρος ἦτο τὸ σπουδαιότατον τῶν ὀρμητηρίων, καὶ προσεδόκων, ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ καταλάβωσιν αὐτὴν ἄνευ ὑπερμέτρων δυσχερειῶν ἔνεκα τῆς μεγάλης ἀποστάσεως ἀπὸ τῆς Σπάρτης.

Ἄλλ' οἱ Ἐπιδάυριοι, ἔχοντες πολίτευμ' ἀριστοκρατικόν, ἦσαν κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος πιστότατοι εἰς τὴν Σπάρτην. Οἱ δὲ Κορίνθιοι, οἵτινες μετὰ τὴν Νικίειον εἰρήνην εἶχον διάθεσιν νὰ ὁμολο-

¹ Θουκυδίδου V, 52, 2. Curtius Peloponnesos τόμ. Α' σ. 437.

γήσωσιν ἀμυντικὴν συμμαχίαν μετὰ τοῦ Ἀργεῶν, μετὰ τὴν ἐπ' ἐσχάτων ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν τῆς πολιτείας τῶν Ἀργεῶν εἶχον στραφῇ πάλιν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους. Συνιδόντες δὲ τὸν ἐπαπειλούμενον νέον κίνδυνον, ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης. Οὕτω δ' ἐπετεύχθη ἐν τῇ πελοποννησιακῇ συμμαχίᾳ ἀπροςδόκητος δραστηριότης, καὶ εἰς τὸν γειτονικὸν ἀγῶνα μεταξὺ Ἀργεῶν καὶ Ἐπιδαύρου ἐπηκολούθησαν γεγονότα πλείστου ὅσου λόγου¹.

Καὶ πρῶτον μὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ εὕρεθῇ πρόφασις τοῦ πολέμου. Οἱ Ἀργεῖοι κατήγγειλαν τὴν γείτονα πόλιν ὡς καθυστεροῦσαν τὰ ὀφειλόμενα θύματα εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Πυθαίως Ἀπόλλωνος². Ὅπως δ' ἐκδικήσωσι τὰ δικαιώματα τοῦ θεοῦ, οἱ Ἀργεῖοι εἰσώρμησαν εἰς τὴν Ἐπιδαυρίαν. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐξεκίνησε πανστρατιᾷ ὁ βασιλεὺς Ἀγίς. Ἀλλὰ τοῦτον ἐκράτησεν ἐν τῇ Λακωνικῇ ἀποτυχία τῶν σφαγίων, καὶ ἡ ἐξοδος τῆς στρατιᾶς ἀνεβλήθη μέχρι παρελεύσεως τῆς ἐπικειμένης ἐορτῆς τῶν Καρνείων³. Ἀλλ' οἱ Ἀργεῖοι, οἵτινες εἶχον ἐκστρατεύσει ἤδη πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ μηνὸς ἐκείνου, κατώρθωσαν δι' ἐμβολίμων ἡμερῶν νὰ ἐπιμηκύνωσι τὸν μῆνα ἐκείνον κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστ' ἐν ᾧ οἱ σύμμαχοι τῶν Ἐπιδαυρίων ἐδεσμεύοντο ὑπὸ τῆς ἱερομηνίας, ἐδόχουν ἀπαρακωλύτως τὴν Ἐπιδαυρίαν, ἐπειδὴ ὁ Καρνεῖος δὲν εἶχεν ἀρχίσει ἀκόμῃ δι' αὐτούς⁴.

Οὕτω παρῆλθε τὸ θέρος χωρὶς νάντιπαραταχθῶσι πρὸς ἀλλήλας ἡ στρατιὰ τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας καὶ ἡ στρατιὰ

¹ Θουκυδίδου, V, 53 κ. εἰ.

² Ἰδε ἀνωτέρω τόμ. Α' σ. 231.

³ Δις ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἀγίδος παρεκωλύθη ὑπὸ δυσκαινιστῶν διαδαιτηρίων (Θουκυδίδου V 54 καὶ 55, 3).

⁴ Εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ἐναντίον τῆς Ἐπιδαύρου ἀναφέρεται τὸ ὑπὸ τοῦ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1870 τόμ. Γ' σ. 386] Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. 6' τόμ. Δ' σ. 52 [Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ S a d o u s τόμ. Ι' σ. 6] ἐξηγούμενον ἀφελὲς στρατήγημα τῶν Ἀργεῶν, οἵτινες, ὅπως μὴ παρακωλυθῶσιν ὑπὸ τοῦ Καρνεῖου, τοῦ μηνὸς τῆς ἐκεχειρίας, πρὸς ἐβήσαν μετὰ τὴν εἰκοστὴν ἔκτην τοῦ προηγουμένου μηνὸς τόσας ἐμβολίμους ἡμέρας ὅσας ἐχρειάζοντο πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου.

τῶν χωριστῶν συμμάχων. Οἱ δὲ χίλιοι ὁπλίται οἱ ἀποσταλέντες εἰς τὴν Πελοπόννησον ὑπὸ τὸν Ἀλκιβιάδην ἐπέστρεψαν οἴκαδε, οὐδενὸς ὑφισταμένου κινδύνου¹.

Τὸν δὲ χειμῶνα τοῦ 419-418 π. Χ. τὰ πράγματα ἔλαβον νέαν τροπὴν. Οἱ Λακεδαιμόνιοι κατώρθωσαν νάποβιδάσσωσι διὰ θαλάσσης εἰς Ἐπίδαυρον στίφος τριακοσίων ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Ἀγρησιππίδαν, καὶ ἐμέστωσαν οὕτω τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Ἀργεῖους ἐκπλήξεως καὶ στενοχωρίας².

Οἱ δὲ Ἀργεῖοι ἐξέφρασαν πικρὰ παράπονα ἐπὶ τῇ παρὰ τῶν Ἀθηναίων παραμελήσει τῆς φυλάξεως τῆς θαλάσσης, κατήγγειλαν δὲ τὴν Σπάρτην ἐπὶ διαρρήξει τῆς εἰρήνης ἐνεκα καταπατήσεως τῶν ὁρίων τῆς ἀθηναϊκῆς συμμαχίας. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης κατώρθωσε νὰ προστεθῇ εἰς τὴν στήλην ἐφ' ἧς ἦτο ἀναγεγραμμένη ἡ εἰρήνη, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν ἐνέμειναν εἰς τοὺς ὅρκους³. Διὰ τούτων δὲ πάντων ἡ ἐν Ἀθήναις φιλοπόλεμος φατρία ἀπῆλλαξε τοὺς Ἀθηναίους πάσης ὑποχρεώσεως, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἤχθησαν ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν Ἀργείων πάραυτα πάλιν Μεσσήνιοι καὶ εἰλωτες ἀντὶ τῶν Ἀθηναίων ὡς φρουρά εἰς τὴν Πύλον πρὸς δῆλωσιν τῆς Λακωνικῆς⁴.

Ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ Ἀλκιβιάδου δὲν προέβη περαιτέρω, ἡ δὲ διάσπασις τῶν φατριῶν παρέλυσεν πᾶσαν περαιτέρω ἀπόφασιν. Διὸ περιωρίσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς διαμαρτυρίαν ἐναντίον τῆς Σπάρτης, τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος τοῦ πολέμου ἐξελέχθησαν στρατηγοὶ ἐκ τῶν ὁπαδῶν τῆς φιλειρηνικῆς φατρίας, ἐν οἷς ὁ Λάχης καὶ ὁ Νικόστρατος.

Ἀπ' ἐναντίας δ' ἐν Πελοποννήσῳ αἱ πολεμικαὶ παρασκευαὶ ἐνηργοῦντο μετὰ δραστηριότητος ἄκρας. Ἡ δεινὴ θέσις τῶν Ἐπι-

¹ Θουκυδίδου V, 55, 3.

² Θουκυδίδου V, 56.

³ Θουκυδίδου V, 56 ὅτι οὐκ ἐνέμειναν [οἱ Λακεδαιμόνιοι] τοῖς ὅρκοις.

⁴ Ἰδε ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 353.

δαυρίων, οὓς κατ' οὐδένα λόγον ἤθελον νὰ προδώσωσι, καὶ ἡ αὐξουσα ἀνωμαλία ἀπάντων τῶν κατὰ τὴν Πελοπόννησον εἶχον προκαλέσει τὴν ἀπόφασιν νὰ προβῶσι κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην μέχρι τῶν ἐσχάτων. Οἱ Πελοποννήσιοι ἐξεστράτευσαν πανστρατιᾷ, καὶ οἱ πιστοὶ μείναντες τῶν Πελοποννησίων, πρὸς δ' αὐτοῖς οἱ Μεγαρεῖς καὶ οἱ Βοιωτοί, κατέβαλον μέγιστον ζῆλον, ὅπως διὰ γενναίου τολμήματος ἐξουδενώσωσι τὰς σκευωρίας τῶν ἀποτελούντων τὴν χωριστὴν συμμαχίαν. Οὐδέποτε δὲ ἡ συμμαχία τῶν Πελοποννησίων εἶδεν ἀθροίζομένην στρατιὰν ἐπιβλητικωτέραν ἐκείνης ἣτις συνετάχθη περὶ τὰ μέσα τοῦ θέρους ὑπὸ τὸν βασιλέα Ἀγιν¹.

Οἱ δὲ σύμμαχοι Ἀργεῖοι, Μαντινεῖς καὶ Ἡλεῖοι ἐτάχθησαν παρὰ τὸ Μεθύδιον, ὅπως παρακωλύσωσι τὴν διάβασιν τῶν ἀντιπάλων, ἀλλ' ὁ Ἀγίς κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν συνένωσιν ἀπασῶν τῶν στρατιῶν ἐν Φλιοῦντι, ἔπειτα δὲ προχωρήσῃ ἐκ Νεμέας ἐναντίον τοῦ Ἀργους². Ἡ στρατιὰ τῶν Ἀργείων ἐκυκλώθη ἐν τῇ πεδιάδι· καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ μέρους τῆς πόλεως περιεστοιχίσθη ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ δὲ τοῦ ὅρους ὑπὸ τῶν συμμάχων. Ἐφαίνετο δὲ ἀναπόφευκτος ἡ συγκρότησις κρισίμου μάχης, καὶ αὐταὶ δὲ αἱ στρατιαὶ τῆς χωριστῆς συμμαχίας ἦσαν μεσταὶ πολεμικοῦ μένους, καίπερ ἔχουσαι αἰσθητὴν ἔλλειψιν ἵππικοῦ.

Ἀλλὰ τότε δύο Ἀργεῖοι, ὁ Θράσυλλος, εἰς τῶν πέντε στρατηγῶν, καὶ ὁ Ἀλκίφρων, ὁ ἐν Ἀργεὶ πρόξενος τῶν Σπαρτιατῶν, μετέβησαν πρὸς τὸν βασιλέα Ἀγιν, καὶ ἐπειράθησαν νὰ πείσωσιν αὐτὸν, ὅτι ἡ ἀμέσως ἐπικειμένη φοβερά σφαγὴ ἡδύνατο καὶ ἔπρεπε νὰποφευχθῇ. Παρέσχον δ' ἐγγύησιν περὶ ἀνανεώσεως τῆς ἀρχαίας μεταξὺ Ἀργους καὶ Σπάρτης συμμαχίας, καὶ ὑπέσχεθησαν νὰ δοθῶσι δίκαι ἐπὶ ταῖς ὑπὸ τῆς δημοκρατικῆς φαρίας πεπραγμένοις ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Καίπερ δὲ οὐδεμίαν

¹ Θουκυδίδου V. 57 κ. ε.

² Περὶ τῆς πορείας τῆς στρατιᾶς ἐν Ἀργολίδι ἴδε Curtius Peloponnesos τόμ. Β' σ. 583.

ἔχοντες ἐπίσημον ἐντολὴν, κατώρθωσαν οὐχ ἥττον νὰ πείσωσι τὸν βασιλέα. Πάντως δὲ ὁ Ἅγις ἐθεώρησε βασιλικὸν αὐτοῦ καθήκον νὰποφύγῃ ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ τὴν αἰματηρὰν μάχην, πιστεύσας, ὅτι ἤρκει ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐπίδειξις τῆς ὑπερτέρας σπαρτιατικῆς δυνάμεως, ὅπως ἀποστήσῃ τοὺς Ἀργεῖους ἀπὸ τῆς συντάξεως μετὰ τῶν χωριστῶν συμμάχων. Ἐπειδὴ δὲ τό γε νῦν ἔχον δὲν ἠδύναντο αἱ συνδιαλλακτικαὶ αὐτοῦ προθέσεις νὰ τύχωσιν ἀκροάσεως παρὰ τοῖς στρατηγοῖς, ἀνεκοίνωσε τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ μόνον εἰς ἓνα τῶν συνοδευόντων τὴν στρατιὰν ἐφόρων, καὶ συνωμολόγησεν αὐθαιρέτως μετὰ τῶν δύο Ἀργείων σπονδὰς τετραμήνου, καθ' ὃν χρόνον οὗτοι ἔμελλον νὰ φροντίσωσιν ὅπως ἔκτελεσθῶσιν αἱ ἐπαγγελίαι αὐτῶν¹.

Τὸ δὲ ἄγγελμα τῶν σπονδῶν τούτων ἐξήγειρεν ἐν ἀμφοτέροις τοῖς στρατοπέδοις τὴν μεγίστην ἀγανάκτησιν. Ὁ Θράσυλλος μάλιστα ἐξέφυγε κατὰ τὴν εἰς τὴν πόλιν ἐπιστροφὴν τῆς στρατιᾶς τὸν κίνδυνον νὰ λιθοβοληθῇ, καὶ ἐτιμωρήθῃ διὰ δημεύσεως τῶν κτημάτων αὐτοῦ. Ἡ δὲ πελοποννησιακὴ στρατιὰ ἀνέζευξε μὲν ἄνευ ἀντιρρήσεως, ἀλλ' ἐξεφράσθη μετὰ βιαίας δυσαρεσκείας, ὅτι γίνεται κατάχρησις τῆς πίστεως τῶν συμμάχων καὶ ὅτι ἀπωλέσθῃ ἐκ κουφότητος εὐκαιρία πρὸς ταπείνωσιν τῶν Ἀργείων μὴ δυνάμενη νὰ παρουσιασθῇ καὶ πάλιν. Καὶ ἐν Σπάρτῃ δὲ ἡ διαγωγὴ τοῦ βασιλέως ἔτυχε τοιαύτης ἀποδοκιμασίας, ὥστ' ἐκ τούτου τοῦ λόγου ἐπῆλθε νέα μείωσις τῶν δικαιωμάτων τῶν βασιλέων ὡς ἀρχιστρατῆγων· ἀπεφασίσθη δὲ ὅπως ἐν τῷ μέλλοντι παραζευχθῇ εἰς τὸν βασιλέα κατὰ πάσας τὰς στρατείας συμβούλιον δέκα ἀνδρῶν².

Μικρὸν δὲ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ἁγίδος ἔφθασαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὸ Ἄργος, χίλιοι ἄνδρες μετὰ τριακοσίων ἵππέων ὑπὸ τὸν Δάχχητα καὶ τὸν Νικόστρατον, ὅπως βοηθήσωσι τοὺς συμμάχους ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας εὗρον τοὺς Ἀρ-

¹ Θουκυδίδου V, 59, 5. 60, 1-2.

² Θουκυδίδου V, 63, 3.

γείους ἐν συνθήκῃ μετὰ τῆς Σπάρτης, καὶ οἱ περὶ τὸν Θράσυλλον ἦσαν οὕτως ἰσχυροὶ, ὥστε ἀπητήθη μὲν ἡ ἄμεσος ἀνάξευξις τῶν Ἀθηναίων, εἰς δὲ τὸν Ἀλκιβιάδην, ὅστις ἠκολούθει τὴν στρατιάν ὡς πρεσβευτῆς¹, δὲν ἐπετράπη ἡ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου εἰσοδος. Ἀλλ' οἱ Μαντινεῖς καὶ οἱ Ἡλεῖοι, οἵτινες ἔβλεπον ἑαυτοὺς προδοθέντας ὑπὸ τῶν Ἀργείων, κατάρθωσαν νὰ γείνωσι διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ, ὅτε οὗτοι ἔλαβον τὸν λόγον, ἠδυνήθησαν μετ' οὐ πολὺ νὰ πείσωσι τοὺς Ἀργείους, ὅτι ἡ μετὰ τοῦ Ἀγίδος συνθήκη οὐδαμῶς ἦτο ἰσχυρά καὶ ὅτι ὠφείλον νὰ ἀναλάβωσι πάλιν τὸν πόλεμον ἀμελλητί. Ἐνδιεφέροντο δὲ κυρίως οἱ Μαντινεῖς καὶ οἱ Ἡλεῖοι νὰ καταβάλωσι τὴν δύναμιν τῶν Σπαρτιατῶν ἐν τοῖς ἐνδοτέροις τῆς χερσονήσου καὶ κατὰ τὰ θυικά παράλια. Διὰ τοῦτο τῇ εἰσηγήσει αὐτῶν ἐπεχειρήθη στρατεία ἐναντίον τοῦ Ὁρχομενοῦ, ἥς οὐκ ἄνευ δισταγμοῦ συμμετέσχον καὶ οἱ Ἀργεῖοι. Ἡ ὄχυρά ἐκείνη ἀρκαδικὴ πόλις ἦτο τὸ σπουδαιότατον στήριγμα τῆς ἐν τῇ μεσογαίᾳ τῆς Πελοποννήσου δυνάμεως τῶν Λακεδαιμονίων. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς οἱ σύμμαχοι ἐστρατοπέδευσαν πρὸ τῆς Τεγέας.

Ἀλλ' ἤδη ἅμα τῇ στρατοπεδεύσει ἐσωτερικὴ διάσπασις ἐπὶ-νεγκεν ἐξασθένεισιν τῆς στρατιᾶς, ἐπειδὴ οἱ Ἡλεῖοι ἦσαν δυσηρεστημένοι ἐπὶ τῷ ὅτι οἱ σύμμαχοι δὲν ἀνέλαβον τὴν ἐκ Λεπρέου ἔξωσιν τῆς σπαρτιατικῆς φρουρᾶς. Διὸ οἱ τρισχίλιοι αὐτῶν ὀπλῖται ἀνέζευξαν εἰς τὴν Ἥλιν ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ τοῦ μεγίστου κινδύνου, καθ' ἣν οἱ Σπαρτιάται ὑπὸ τὸν βασιλέα Ἀγιν ἐξώρμων μετὰ τῶν πέντε ἑκτῶν τῆς ὅλης αὐτῶν δυνάμεως, κατεχόμενοι ὑπὸ τοῦ ζήλου νὰ τιμωρήσωσι τοὺς Ἀργείους διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν καὶ ἐπανορθώσωσι τὰς ζημίας ἃς εἶχον ὑποστῆ ἕνεκα τοῦ ἐσπευσμένου πρὸς τὴν εἰρήνην ζήλου τοῦ Ἀγίδος.

Οἱ δὲ σύμμαχοι ἀπεχώρησαν ἐκ τῆς Τεγεάτιδος εἰς τὴν χώραν τῶν Μαντινέων, καὶ κατέλαβον τὰ ὑψώματα, ἅτινα ἦσαν

¹ Θουκυδίδου V, 61,1,2. Ἀλκιβιάδου πρεσβευτοῦ παρόντος. Κατὰ ταῦτα δὲν ἦτο στρατηγός.

οὕτως ὀχυρὰ, ὥστε ὁ Ἅγις ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη καὶ πάλιν ἔφοδον ἤδη ἀρξαμένην. Ἀντὶ δὲ τῶν τοιούτων ἀποπειρῶν κατέφυγεν εἰς στρατήγημα, ὅπερ οἱ Τεγεᾶται οὐ σπανίως ἤδη εἶχον μεταχειρισθῆ ἐν τοῖς πρὸς τὴν γείτονα πόλιν ἀγῶσι. Παρέτρεψε δὴλα δὴ τὰ ὕδατα τοῦ Ὀφειως, ὅστις ῥέει ἀπὸ τῆς Τεγεάτιδος εἰς τὴν χώραν τῆς Μαντινείας· οὕτω δὲ οἱ ἀγροὶ τῶν Μαντινέων, οἵτινες εὐρίσκοντο ἐν τῷ χθαμαλωτέρῳ μέρει τῆς κοινῆς πεδιδόδος, ἠπειλήθησαν ὑπὸ κατακλύσεως τελείας. Κατ' ἀκολουθίαν δ' ἀπέβη ἀδύνατον νὰ συγκρατηθῶσιν οἱ Μαντινεῖς ἐπὶ τῶν ὕψωμάτων· πᾶς ἀντίρρησης τῶν στρατηγῶν ἀπέβη ἀτελέσφορος, καὶ ἐκπεπληγμένος εἶδεν ὁ Ἅγις τὴν πρῶιαν τῆς ὑστεραίας τὸν ἐχθρὸν παρατεταγμένον πρὸς μάχην ἐν τῷ πεδίῳ, καθ' ἃ εἶχεν εὐχρηθῆ. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν Ἡλείων εἶχε στρατιὰν πολυαριθμοτέραν καὶ πρὸς τοῦτοις τὸ προτέρημα, ὅτι ἠγείτο στρατιᾶς ἐνιαίας ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς τάξεως καὶ τῆς πειθαρχίας. Μετὰ τοῦ μεγίστου δὲ θάρρους καὶ ἀσφαλοῦς στρατηγικῆς ἀντιλήψεως διηύθυνε τὴν μάχην, ἥτις συνεκροτήθη μετ' οὐ πολὺ λυσσώδεις καὶ καθ' ἅπαν τὸ μῆκος τῆς παρατάξεως, καὶ ἀπέκρουσε τὸ κέντρον τῶν πολεμίων, ἐν ᾧ ἦσαν τεταγμένοι οἱ Ἀργεῖοι, καὶ τὸ ἀριστερὸν κέρασ, οὗ τὴν ἄκραν κατεῖχον οἱ Ἀθηναῖοι. Ἐπειτα δὲ, χωρὶς νὰ παρασυρθῇ ὑπὸ τῶν μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας ἐπιτευχθέντων, ἔσπευσεν εἰς τὸ ἄλλο μέρος τῆς παρατάξεως, ἔνθα οἱ Μαντινεῖς οἱ συγκροτοῦντες τὸ δεξιὸν κέρασ εἶχον προελάσει νικηφόροι. Ἀλλὰ τότε ἠναγκάσθησαν καὶ ἐκεῖνοι νὰ ὑποχωρήσωσι, καὶ ὑπέστησαν καὶ αὐτοὶ κατὰ ταύτην τὴν ὑποχώρησιν βαραίας ἀπωλείας¹.

Ἡ γενομένη μάχη εἶχε μεγίστην σημασίαν, ἐπειδὴ κατέστη καὶ πάλιν φανερὰ διὰ μιᾶς ἢ ὑπερτέρησις τῆς περὶ τὸ μάχεσθαι τέχνης τῶν Σπαρτιατῶν ὡς καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς χωριστῆς συμμάχιας καθ' ἑαυτήν. Πράγματι οἱ Ἀργεῖοι αὐτοὶ οἱ ἀξιολύοντες ὅτι παρεῖχον εἰς αὐτὴν τὸ ἐκλεκτότατον μέρος τῆς στρατιᾶς οὐδ'

¹ Θουκυδίδου V, 63-74.

αὐτὴν τὴν ἔφοδον τῶν ἐχθρικῶν δοράτων ἡδυνήθησαν νὰ ὑποστῶσι. Μωρόταται λοιπὸν ἐφαίνοντο αἱ ἀξιώσεις αὐτῶν, διεκδικούντων εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὴν ἡγεμονίαν. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἕνεκα τοῦ ὑπεράγαν μικροῦ αὐτῶν ἀριθμοῦ δὲν ἡδύναντο νὰ γάγῳσιν εἰς κρίσιν τῆς μάχης, ἀπέφυγον μετὰ κόπου τὸν κίνδυνον ἥττης τε-
λείας· ἀλλὰ τὸν ἀγῶνα τὸν ἀπαιτηθέντα πρὸς συγκράτησιν τῆς στρατιᾶς αὐτῶν μαρτυρεῖ ὁ ἐν τῇ μάχῃ θάνατος ἀμφοτέρων τῶν στρατηγῶν. Εὐτύχημα δὲ ὑπῆρξε τοῦλάχιστον καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Ἄγις, ὅστις ἡγωνίζετο πάσῃ μηχανῇ νὰ ποκαταστήσῃ τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ δόξαν, ἀνεχαιτίσθη ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς μάχης ὑπὸ τοῦ Φάρακος, ἰσχύοντος μέλους τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου. Οὗτος δὴ δὴ παρεκίνησεν αὐτὸν νὰ φεισθῇ τῶν λογάδων ἐκεῖνων Ἀργείων, οἵτινες εἶχον ῥιφθῇ ἀκατάσχετοι εἰς τὸν ἀγῶνα, ἐπειδὴ διεγίνωσκεν ὀρθῶς, ὅτι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι περισωζόμενοι ἡδύναντο ἀκόμῃ νὰ παράσχῳσι μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ἐν ᾧ ἂν ἐναντίας ὁ ὀλεθρος αὐτῶν ἐμελλε νὰ συντελέσῃ μόνον εἰς τὴν ἐξασφάλισιν ἀπεριόριστου κυριαρχίας τῆς δημοκρατίας ἐν Ἀργεῖ.

Καὶ μετὰ τὴν μάχην δὲ οὐδαμῶς ἐπερατώθη ὁ πόλεμος. Καὶ δὴ, ἐπειδὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπέστρεφον οἴκαδε, ὅπως τελέσωσι τὰ Κάρνεια, ἡ ἡττημένη στρατιὰ ἡδυνήθη πάλιν νὰ συνταχθῇ ἐν ἡσυχίᾳ, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἦτο ἰσχυροτέρα ἢ πρὸ τῆς μάχης, ἅτε τῶν τριςχιλίων Ἑλλείων τῶν ἐγκαταλιπόντων τὸν κοινὸν ἀγῶνα ἐπιστρεφάντων καὶ πάλιν εὐθὺς ὡς ἤκουσαν τὸ ἄγγελμα τῆς ταιπωρίας τῶν Μαντινέων· καὶ ἐξ Ἀθηναίων δὲ ἦλθε δευτέρα ἐπικουρία χιλίων ὀπλιτῶν. Ἐγένετο δ' ἄμεσος συνεννόησις περὶ περαιτέρων στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, καὶ δὴ ἀπεφάσισαν, ἀναμφιδόλως εἰσηγουμένων τῶν Ἀθηναίων, νὰ στρατεύσωσιν ἐναντίον τῆς Ἐπιδαύρου. Ἡ δὲ ἀπόφασις αὕτη ἐφαίνετο ἐπικαιροτάτη, ἐπειδὴ οἱ Ἐπιδαύριοι τὴν προτεραίαν τῆς μάχης εἶχον ἐπιχειρήσει μεγάλην ἐπιδρομὴν εἰς τὴν Ἀργεῖαν. Ἡ πόλις περιετειχίσθη, καὶ ἤρξατο τακτικὴ αὐτῆς πολιορκία. Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἀπέτυχεν

ἐνεκα τῆς ἀδεξιότητος τῶν Ἡλείων καὶ Μαντινέων, ἐξεργασθέν-
τος μόνου τοῦ τειχισμοῦ τῆς παραλίας περὶ τὸ Ἡραῖον, ὃν εἶχον
ἀναλάβει οἱ Ἀθηναῖοι. Ἐν δὲ τῷ τειχίσματι ἐκείνῳ τῷ συντελε-
σθέντι ἐγκατελείφθη μικτὴ φρουρά, ἥ δὲ λοιπὴ στρατιὰ διελύθη
τελευτῶντος τοῦ θέρους ¹.

Ἐν τούτοις δὲ τὰ ἐπακόλουθα τῆς μάχης ἔγειναν αἰσθητὰ ἐν
Ἀργεῖ. Ἡ δημοκρατικὴ φατρία εἶχεν ἀποβάλει τὸ θάρρος, ἐν ᾧ
οἱ ἀντίπαλοι αὐτῆς, οἱ ὁμόφρονες τοῦ Θρασύλλου καὶ Ἀλκίφρονος,
ἤρξαντο νέων διαπραγματεύσεων μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ὅπως
βοηθούμενοι ὑπ' αὐτῶν, καταλάβωσι τὴν ἀρχήν. Οἱ χίλιοι ² οἱ
μόνοι ἐκτελέσαντες γενναίως τὸ καθήκον αὐτῶν ἐν τῇ μάχῃ ἦσαν
ἐστία ὀλιγαρχικῶν σκευωριῶν. Διὸ, ὅτε τὸν χειμῶνα ἦλθον πρέ-
σβεις ἀπὸ τῆς Σπάρτης, προσφέροντες εἰρήνην καὶ συμμαχίαν, συγ-
χρόνως δὲ ἀπειλοῦντες διὰ στρατιᾶς, ἣτις ἤδη εἶχε προχωρήσει
μέχρι Τεγέας, κατώρθωσαν οἱ λακωνίζοντες νὰ πείσωσι τὸν δῆμον
νὰ ποδεχθῇ τὰς προτάσεις τῆς εἰρήνης, καίπερ παρόντος ἐν τῇ πό-
λει τοῦ Ἀλκιβιάδου ³. Καὶ ἔγινε μὲν ἀμφοτέρωθεν ἀνταλλαγὴ
τῶν ὁμήρων καὶ αἰχμαλώτων, ἀπέστησαν δὲ οἱ Ἀργεῖοι πάσης
ἐχθροπραξίας ἐναντίον τῆς Ἐπιδαύρου. Ὡμολογήθη δὲ, ὅπως ἐν
τῷ μέλλοντι πᾶσα ἐπίθεσις ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου ἀποκρούη-
ται κοινῶς ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Ἀργείων· ἄλλως δὲ
πᾶσαι αἱ πόλεις αἱ ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ μικραὶ καὶ μεγάλαι,
ἔμελλον νὰ εἶνε αὐτόνομοι κατὰ τὰ πάτρια ⁴. Ἡ καθομολόγησις
τῆς συνθήκης ταύτης ὑπῆρξεν ἡ πρώτη νίκη τῶν ὀλιγαρχικῶν.
Μετ' οὐ πολὺ δὲ κατώρθωσαν νὰ διαλύσωσι τελείως τὴν μετὰ
τῶν Ἀθηναίων συμμαχίαν καὶ ἀντ' αὐτῆς νὰ ὁμολογήσωσι μετὰ
τῆς Σπάρτης πεντηκονταετείς σπονδὰς, ἐν αἷς αἱ ἀξιώσεις τῶν
Ἀργείων ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν μετὰ πολλῆς λεπτότητος, παρα-

¹ Θουκυδίδου, V, 75.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 347.

³ Θουκυδίδου V, 76-77.

⁴ Θουκυδίδου V, 78-79.

χωρουμένης εἰς αὐτοὺς θέσεως ἰσοτίμου πρὸς τὴν τῆς Σπάρτης ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας¹.

Ἐκτοτε δὲ ἤρχισε πάραυτα ἐχθρική στάσις ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Κοινὰί πρεσβεῖαι Ἀργείων καὶ Σπαρτιατῶν ἐπλευσαν εἰς τὰ ἐπὶ Θρόγκης, ὅπως ἐν αὐτοῖς ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὰς ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀποστάσας πόλεις καὶ ἐλκύσωσι πάλιν πρὸς ἑαυτοὺς τὸν Περδίκκαν. Μετὰ πολλῆς δ' ἐπιμονῆς ἔπειτα ἀπήτησαν παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν ἐκκένωσιν τῆς Ἐπιδαυρίας, ἐν ᾗ εὐρίσκοντο ἀκόμη φρουραὶ Ἀθηναίων καὶ Πελοποννησίων, τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς στρατιᾶς τῆς χωριστῆς συμμαχίας. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, μὴ δυνάμενοι νὰ συγκρατήσωσι τὴν ἀποστασίαν τῶν Πελοποννησίων συμμάχων, ἔστειλαν τὸν Δημοσθένην, ὅπως παραλάβῃ τὴν στρατιάν ἐξ Ἐπιδαύρου. Ἀλλ' οὗτος, μὴ ἐκπληρώσας τὴν ἐντολὴν ταύτην, κατώρθωσε νὰπαλλαγῇ τῶν συμμάχων διὰ δόλου καὶ νὰ κρατήσῃ τὸ ἄξιον λόγου ἐκεῖνο χωρίον διὰ τοὺς Ἀθηναίους καὶ μόνους. Κατὰ τὸ τολμηρὸν σχέδιον τοῦ Δημοσθένους ἡ Ἐπιδάυρος ἔμελλε νὰ γείνη δευτέρα τις Πύλος ἐν τῇ βορείᾳ παραλίᾳ τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλ' ἐν Ἀθήναις ὑπερίσχυσεν ἡ φιλειρηνικὴ φατρία, ἡ δὲ αὐτόβουλος ἐνέργεια τοῦ στρατηγοῦ δὲν ἐπεδοκιμάσθη. Διὸ ἠναγκάσθη ὁ Δημοσθένης νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν δοθεῖσαν διαταγὴν· διὰ δὲ τῆς ἐκκενώσεως τοῦ Ἡραίου ἐναυάγησε τὸ ὅλον σχέδιον τὸ ἀμέσως προκαλέσαν τὰ τελευταῖα πολεμικὰ γεγονότα².

Περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους ἐπῆλθε καὶ ἐν διαφόροις πελοποννησιακαῖς πόλεσιν ἀντίδρασις εἴτε βιαία εἴτε ὑπ' αὐτῶν τῶν

¹ Θουκυδίδου V, 80.

² Θουκυδίδου V, 80. Ἴδε Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 180, στ. 10-14. [ἐπὶ τῆς . . . ἰδὸς πρυτᾶ] νείας δευτέρας [πρυτανευούσης Ἑλληνοταμίαις . . . τριακοστῇ ἡμέρᾳ] τῆς πρυτανείας παρέδομεν . . . χρυσίου Κυζικηνοῦ στατήρας XXXX . . . τοῦτο τὸ χρυσίον παρέδομ[εν τοῖς ἐπὶ τὰς ὀπλιταγ]ωγοῦς τοῖς μετὰ Δημοσθένους (κατὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ Kirchhoff). Ἀνάλογον ποσὸν ἔμελλε νὰ πληρωθῇ ἡδὴ ἐν τῇ πρώτῃ πρυτανείᾳ ἐπὶ ἀρχοντος Ἀντιφώντος (Ὀλυμπ. 90,3) ὑπὸ τῶν Ἑλληνοταμιῶν εἰς τὸν Δημοσθένην, ἀλλ' ἐγένεεν ἄλλη αὐτοῦ γρῆσις (στ. 1-9).

περιστάσεων ἐπαγομένη. Ἡ μὲν Μαντίνεια ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὴν προτέραν ἀφάνειαν καὶ ἐξάρτησιν ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν. Ἐν δὲ Σικυῶνι κοινὴ στρατιὰ τῆς ἀρτισυστάτου συμμαχίας κατέλυσε τὸ καθεστὼς πολίτευμα, ἐλεγχόμενον ὡς δημοκρατικὰς ἔχον τάσεις. Τέλος δ' ἐπῆλθεν ἡ προφανῶς ὑπὸ τῶν προπαρασκευαστικῶν τούτων διαβημάτων σκοπούμενη βιαία ἀνατροπὴ ἐν αὐτῷ τῷ Ἄργει, καὶ δὴ διὰ στάσεως αἱματηρᾶς, ἣτις παρέδωκε περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ χειμῶνος τὴν ὅλην πολιτείαν εἰς τὴν ὀλιγαρχικὴν φατρίαν, ἥς οἱ ἀρχηγοὶ ἀνῆκον εἰς τοὺς χιλίους¹. Ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου ἡ ἀρχὴ τῇ Σπάρτῃ ἐν τῇ χερσονήσῳ δὲν εἶχεν ὑπάρξει οὕτως ἀπεριόριστος. Πλὴν τῆς Ἡλίδος, ἣν ἀφῆκαν ὑποκώπως χαλεπαίνουσιν, ἄτε μὴ δυναμένην νὰ βλάβῃ, πάσας τὰς ἄλλας πόλεις συνέδεε πρὸς τὴν Σπάρτην καὶ ὅμοιον πολίτευμα. Καὶ ἐν Ἀχαΐᾳ δὲ μετεβλήθησαν νῦν τὰ πολιτεύματα κατὰ τὴν ἀρέσκειαν τῆς Σπάρτης², ὅπως ἀποβῇ εἰς τὰς πόλεις ἀδύνατον νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τῶν Πατρῶν³.

Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα συνέβαινον ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν Ἀθῆναις ἐξηκολούθει ἡ ἀρχαία διάσπασις τῶν φατριῶν, ἥς ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τὰ ἔξω πράγματα εἶνε ἱκανῶς σαφής.

Ἡ φιλειρηνικὴ φατρία ὑπελάμβανε μάταιον ἅμα καὶ ἔνοχον τὸ ἐγχείρημα ἀποπειράς πρὸς διάσπασιν τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας, καὶ ἐπεδίωκε νὰ ποδείξῃ εἰς τοὺς ἀντιπάλους ὅποσον ἀπατηλὴν γνώμην εἶχον περὶ τῆς Σπάρτης, παριστάνοντες αὐτὴν εὐρισκομένην ἐν πλήρει διαλύσει, ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν συμμάχων καὶ τῆς πίστεως αὐτῶν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης ἠδύνατο νὰ δισχυρίζηται εὐλόγως, ὅτι αἷτιον τῆς ἀποτυχίας δὲν ἦσαν αἱ διδόμεναι παρ' αὐτοῦ συμβουλαί, ἀλλὰ τὸ ἀναποφάσιστον τῶν Ἀθηναίων. Ἀληθῶς δὲν ἠδύναντο νὰ προσδοκῶσιν ἐπιτυχίας ἐκλέγοντες μὲν τοὺς στρατηγοὺς ὅτε μὲν ἐκ τῆς μιᾶς φατρίας, ὅτε

¹ Θουκυδίδου V, 81.

² Θουκυδίδου V, 82, 1.

³ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 372.

δ' ἐκ τῆς ἄλλης, θέλοντες δ' ἐν μέσῳ τῷ πολέμῳ νὰ διατηρήσωσι τὴν ἐπίφασιν τῆς εἰρήνης καὶ ἀποστέλλοντες ἀπεσπασμένους στρατιάς, μὴ δυναμένους νὰ δράσωσιν ἐν συνεχείᾳ καὶ συντελούσας μόνον εἰς ἐξερεθισμόν, ὅχι δὲ καὶ εἰς ἐκνίκησιν τῶν πολεμίων. Κατὰ τρόπον τοιοῦτον ἀπέβαινε φυσικὴ ἢ ἀπώλεια πάσης καταλλήλου εὐκαιρίας καὶ ἢ εἰς τὸ ἐναντίον μεταβολὴ πάντων τῶν παρουσιαζομένων ὠφελημάτων. Ὡφειλον λοιπὸν νὰ προβῶσιν εἰς ἀπόφασιν ὠρισμένην. Ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν πατριῶν εἶχεν αὐξηθῇ εἰς ῥῆξιν ἀφόρητον. Καὶ ἦτο μὲν δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία περὶ τοῦ ὁπότερος εἶχε δίκαιον, ὁ Νικίας ἢ ὁ Ἀλκιβιάδης, ἀλλ' ἦτο ὅμως ἀναμφίβολον, ὅτι ἐνέργεια μετεωριζομένη τῇδε κάκεισε μετὰ τοῦ προγράμματος ἀμφοτέρων ἔμελλεν ἀναγκαίως νὰ εἶνε κατὰ πάντα λόγον ὀλεθρία. Ὡφειλον ἢ νὰ ἐπιδιώξωσι μετὰ πάσης σοβαρότητος συνδιαλλαγὴν μετὰ τῆς Σπάρτης ἢ νὰ ἀναλάβωσι καὶ πάλιν τὸν πόλεμον μετὰ δραστηριότητος τελείας.

Οὕτω δ' ἔχοντα τὰ πράγματα ἤγον ἀναποδράστως εἰς τὸν ὁστρακισμόν, δι' οὗ ποτε ὁ δῆμος εἶχε κρίνει τὸν ἀγῶνα μετὰ τοῦ Ἀριστείδου καὶ Θεμιστοκλέους, μετὰ τοῦ Περικλέους καὶ Θουκυδίδου, ἀπαλλάξας τὴν πόλιν στάσεων ἀφορήτων. Τὴν πρόκλησιν δὲ ταύτην ἀπηύθυνον πρὸς ἀλλήλους ἀμφοτέροι οἱ ἀντίπαλοι πολιτευταί, καὶ πιθανῶς μετ' ἀμοιβαίαν συνεννόησιν ὑπεβλήθη ἡ πρότασις, ὅπως ὁ δῆμος ἐκφράσῃ τὴν θέλησιν αὐτοῦ ἐν πληθούσῃ ἐκκλησίᾳ. Ὁ ἕτερος ὥφειλε νὰ ποχωρήσῃ ἐκ τῆς πολιτείας, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι δυνηθῶσι καὶ πάλιν νὰ διευθύνωσι μετ' εὐσταθείας τὰ κοινὰ κατὰ πρόγραμμα ὠρισμένον.

Ἐν ᾧ δὲ παρασκευάζοντο τὰ κατὰ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου, ἀμφοτέροι δὲ οἱ στασιάρχαι ἡσχολοῦντο μετὰ ζήλου περὶ τὴν σύνταξιν τῶν περὶ αὐτοὺς, κατώρθωσεν ἀπροσδοκίτως ὁ Ἰπέρβολος νὰ ἰσχύσῃ καὶ πάλιν ἐν τῇ Πνυκί, ἐπιδιώξας νὰ ἐπωφεληθῇ χάριν ἑαυτοῦ τὴν ἀνησυχίαν τῶν πνευμάτων τὴν προηγηθεῖσαν τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως καὶ ἐξερεθίζων διὰ λόγων ἀνασχύντων τὰ πλήθη κατὰ τε τοῦ Νικίου καὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἀλλ'

οὐδέτερος ὅμως τῶν δύο στάσιέσων εἶχεν ἀσφαλῆ ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς κρίσεως, κατ' οὐσίαν οὐδέτερος ἤθελεν ὠφελῆσθαι, ἂν ἀπηλλάσσετο τοῦ ἀντιπάλου διὰ μικρᾶς διαφορᾶς ψήφων, καὶ οὐδέτερος αὐτῶν εἶχεν ἀπαράκλητον ἀπόφασιν νάναθέσθαι τὸ ὅλον αὐτοῦ ἀξίωμα καὶ τὸ πολιτικὸν μέλλον εἰς τὴν τύχην τῶν ψήφων τοῦ δήμου. Διὰ ταῦτα τὴν τελευταίαν ὥραν ὁ Νικίας καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης συνενωθέντες συνέπραξαν κατὰ τρίτου, καὶ μικρὸν πρὸ τῆς ὁστρακοφορίας οἱ ὁπαδοὶ ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν ἔλαβον τὴν ὁδηγίαν νὰ γράψωσιν ἐν τοῖς ὁστράχοις τὸ ὄνομα τοῦ Ὑπερβόλου, ὅστις ἔνεκα τῶν βιαίων αὐτοῦ ἐπιθέσεων ἦτο εἰς ἀμφοτέροισι μισητὸς καὶ ὀχληρὸς. Ἐξῆσε δὲ ὁ Ὑπερβόλος ἐν τῇ ἐξορίᾳ, καθ' ἃ λέγεται, ἕξ ἔτη, καὶ ἀπέθανε τῷ 411 π. Χ. (Ὀλυμπ. 92,1)¹· κατὰ ταῦτα ὁ ἐξοστρακισμὸς αὐτοῦ συνέβη πιθανῶς τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 418 ἢ 417 π. Χ. (Ὀλυμπ. 90,2 ἢ 3)².

Οὕτως ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἐν ᾗ ἔμελλον νὰ κριθῶσιν αἱ τύχαι τῶν Ἀθηναίων, εἰς οὐδεμίαν ἤγαγε λύσιν, καὶ τὰ πράγματα τῆς πόλεως ἔμειναν πρὸς μεγίστην αὐτῆς ζημίαν οἷα ἦσαν τὸ πρότερον. Ἡ δὲ βλάβη αὕτη ὑπῆρξε πολὺ μεγαλειτέρα, ἐπειδὴ ὁ ὁστρακισμὸς ἐξέπεσε πάσης τιμῆς ἔνεκα τῆς παρὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ θεσμοῦ τούτου δι' αὐτοῦ τιμωρίας ἀνδρὸς ἀναξίου καὶ ἀσήμου, ὅστις παρ' οὐδεμιᾶς φατρίας ἤξιοῦτο τιμῆς καὶ δὲν ἦτο αὐτόχρημα ἀρχηγὸς φατρίας.

¹ *Θουκυδίδου* VIII, 73,[2]· Ὑπερβόλον [τῆ] τινὰ τῶν Ἀθηναίων μοχθηρὸν ἀνθρώπον, ὁστρακισμένον οὐ διὰ δυνάμεως καὶ ἀξιώματος φάσκον, ἀλλὰ διὰ πονηρίαν καὶ αἰσχύνην τῆς πόλεως ἀποκτείνουσι.

² Ὁ ὁστρακισμὸς οὐδέποτε κατελύθη ἐπισήμως. Ὁ δὲ χρόνος τοῦ τελευταίου ὁστρακισμοῦ ὀρίζεται κατὰ τὴν ὑπό τοῦ Cobet (*Platonis Comici Reliquiae* σ. 143) ἐξηγήσιν τοῦ *Θεοπόμπου* παρὰ τῷ *Σχολιαστῇ τοῦ Ἀριστοφάνους* (Σφῆκ. στ. 1008), καθ' ἣν ὁ Ὑπερβόλος, ἀποθανὼν κατὰ τὸν *Θουκυδίδην* [VIII, 73, 2] ἐν Σάμῳ τῷ 411 π. Χ., ἔζησεν ἕξ ἔτη ἐν τῇ ἐξορίᾳ. *Idem* Vischer *Alkibiades und Lysandros* σ. 57 [*Kleine Schriften* τόμ. Α' σ. 109]. Ὁ Kirchhoff ἐν τῷ *Hermes* τόμ. I, σ. 5 ἀποδέχεται ὡς ἔτος τοῦ ὁστρακισμοῦ τὸ 418 π. Χ. *Pröl.* καὶ *Gilbert Beiträge* σ. 231. *Stahl* ἐν τῷ *Rheinisches Museum* τόμ. XXXIX, σ. 462.

Ὁ γὰρ τοιούτων εἶνεκ' ὄστραχ' εὐρέθη

λέγει ὁ κωμικὸς ποιητὴς Πλάτων¹. Καὶ δὲν κατελύθη μὲν ἐπισήμως ἐν Ἀθήναις ἔκτοτε ὁ ὄστρακισμός, ἀλλ' οὐδέποτε πλέον ἔγινε χρῆσις αὐτοῦ.

Περὶ τῶν καθ' ἕκαστον τοῦ παραδόξου τούτου συμβάντος ἦσαν διαδεδομέναι ἤδη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διάφοροι γνώμαι, ὧν μεταξὺ δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκλέξωμεν. Ἰδίως δὲ πλήν τοῦ Νικίου καὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου συμμετέσχε, κατὰ τρόπον ἀνεξήγητον δι' ἡμᾶς, τοῦ ἀγῶνος καὶ Φαίαξ ὁ υἱὸς τοῦ Ἐρασιστράτου, ἀνὴρ πρεσβεύσας² καὶ ἀνέκων εἰς τοὺς περὶ τὸν Νικίαν³.

Ἀλλ' ἐν τι ὅμως εἶνε σαφές. Ὁ ὄστρακισμός, ὅστις ἦτο ἀδιασπάστως συνδεδεμένος πρὸς τὸν πολιτικὸν βίον τῶν Ἀθηναίων καὶ εἴχεε μεγάλως συντελέσει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πολιτείας, προὔποθέτει δημόσιον βίον ὑγιᾶ, οἷος δὲν ὑπῆρχε πλέον. Ὁ δῆμος ἐστερεῖτο τῆς δυνάμεως νάποχωρίσῃ διὰ τῆς νομίμου ὁδοῦ τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, ὧν ἡ ἐπίδρασις ἐπέφερε παρακώλυσιν ἢ διατάραξιν τοῦ κανονικοῦ βίου τῆς πολιτείας. Ὁ δῆμος ἐστερεῖτο ἐνότητος, σοβαρότητος καὶ ὀξυδερκείας ἱκανῆς, ὅπως ἐκφέρῃ διὰ μεγάλου ἀριθμοῦ ψήφων τὴν προσήκουσαν γνώμην περὶ πολιτικοῦ τινος

¹ Meineke, Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 669.

² Ἰδε ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 341.

³ Ὁ Πλούταρχος εὔρεε πρὸ αὐτοῦ δύο παραδόσεις, ἃς ἐκθέτει παρ' ἀλλήλας (ἐν βίῳ Νικίου 11). Ταύτων ἡ ἑτέρα, ἣν εὔρεε παρὰ τῷ Θεοφράστῳ, ἐποιεῖτο λόγον περὶ πατριωτικοῦ ἀγῶνος μεταξὺ Ἀλκιβιάδου καὶ Φαίακος, ἡ δ' ἑτέρα, ἣν ἀντεπροσώπουν οἱ πλείονες, εὔρεε δὲ πιθανῶς παρὰ τῷ Θεοπόμπῳ, περὶ ἀγῶνος μεταξὺ Ἀλκιβιάδου καὶ Νικίου. Ὁ Zurborg (ἐν τῷ Hermes τόμ. XII, σ. 198 κ. ἑ. XIII, σ. 141 κ. ἑ.) ἀποδέχεται, ὅτι ὁ μὲν Νίκας προέβαλε τὸν Φαίακα ἀντὶ ἑαυτοῦ, ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης τὸν Ὑπέρβολον, ἀμφοτέροι ἀντικαθιστάνοντες οὕτως ἑαυτοὺς δι' ἀνδρῶν ἀσκήμων· ἀλλὰ τοιαύτη διαγωγή δὲν εἶνε πιθανή, προκειμένου περὶ τοῦ ὄστρακισμοῦ, ὅστις ἀνεφίετο εἰς πρόσωπα τακτά. Τὸ δὲ γεγονός, ὅτι ὁ Ὑπέρβολος εἶχεν ἀντιταχθῆ πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς ἀντιπάλους, δὲν θεωρῶ ἐπινόησιν, συμφωνῶν ἐν ταύτῃ πρὸς τὸν Seliger (ἐν τοῖς Jahrbücher für Philologie. 1877 σ. 745). Τελεία διαφωτίσεις ἀπάντων τῶν καθ' ἕκαστον εἶνε ἀδύνατος τοῦ λόγου ὄντος περὶ συμβάντος ὅλως ἀσυνήθους καὶ ἥδη ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις διαμφισβητουμένου. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ δὲν πείθομαι εἰς τὸν Zurborg, ὅτι ἀδύνατον νὰ διαφιλονεικηθῇ τὸ ἀξιόπιστον τοῦ Θεοκυδίδου.

προγράμματος. Οὐδ' ὑπῆρχε τις ὁ ἀξιούμενος τελειότατα τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτοῦ. Ἐκτὸς δὲ τούτων τῶν λόγων κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις ἡ ἐξορία ἰσχυροῦ στασιάρχου ἡδύνατο νὰ προκαλέσῃ νέους καὶ μεγαλειτέρους κινδύνους τῆς πολιτείας. Δὲν ἡδύνατό τις νὰ ποδεχθῇ, ὅτι ἀνὴρ οἷος ὁ Ἀλκιβιάδης ἔμελλε νὰ διαγάγῃ πειθήνιος εἰς τὸ κέλευσμα τοῦ δήμου ἡρέμως ἐν τῇ ξένῃ δεκαετίαν ὄλην. Εὐλογος δὲ ἦτο ὁ φόβος, ὅτι διὰ τῆς ἀπὸ τῆς πόλεως ἐξώσεως αὐτοῦ ἤθελε παρακινηθῇ νὰ τραπῇ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων. Οὕτω δὲ ἀρχηγοὶ φατρίας ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν διατρίβοντες ἡδύνατο νὰ ποδῶσι πολὺ κινδυνωδέστεροι εἰς τὴν πολιτείαν ἢ μένοντες ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν. Διὰ ταῦτα λοιπὸν ἐφάνη εὐκοπωτέρα καὶ ἀσφαλεστέρα ἢ ἐν τῇ πόλει διατήρησις ἀμφοτέρων τῶν πολιτευτῶν, οἵτινες διὰ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ αὐτῶν ἔμελλον νὰ διατηρῶσι τὴν ἰσορροπίαν. Ἀλλὰ πράγματι ἡ ἡμέρα καθ' ἣν οὕτως ἐλύθη τὸ ζήτημα, ἡ ἡμέρα τοῦ τελευταίου ὁστρακισμοῦ, ὑπῆρξεν ἡμέρα συμφορᾶς διὰ τὰς Ἀθήνας, παρέχει δὲ ὀλιβερὸν σύμπτωμα τῆς παρακμῆς τοῦ δημοσίου βίου καὶ εἶνε προάγγελος μέλλοντος ὀλεθρίου.

Τῶν δύο πολιτευτῶν, οἵτινες ἔκτοτ' ἐπανελάβον καὶ πάλιν τὸν κατ' ἀλλήλων ἀνταγωνισμόν, ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο, καθ' ἃ δύνανται πᾶς τις νὰ φαντασθῇ, ὁ δραστηριώτερος καὶ πολυπραγμονέστερος. Κατῳρῶσε δὲ οὗτος νὰ πείσῃ μετ' οὐ πολὺ τοὺς πολίτας, ὅτι αἱ τελευταῖαι ἐπιτυχίαι τῆς Σπάρτης, ἃς οἱ ἀντίπαλοι ἐπωφελοῦντο πρὸς ταπείνωσιν αὐτοῦ, δὲν ἡδύνατο νὰ ἔχωσι διὰ ἀρκείαν μακράν. Μεταξὺ Ἀργούς καὶ Σπάρτης ἦτο πράγματι σύμπραξις εἰλικρινῆς ἐπ' ἴσης ἀδύνατος ὅσον καὶ μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης. Ἀλλως δ' αἱ φατρίαι ἐν Ἀργεῖ ἴσταντο ἀντιμέτωποι ἀλλήλων μετ' ἀγρίου μίσους, ἔτοιμοι νὰ ἐπαναλάβωσι κατὰ πᾶσαν στιγμὴν τὸν ἀγῶνα. Τὸ δὲ σύνθημα τῆς ἐκρήξεως τούτου τοῦ ἀγῶνος ἔδωκεν ὁ Βρύας, ὁ ἡγεμὼν τῶν χιλίων, διαταράξας

διὰ μυσαρᾶς βιαιοπραγίας γάμον τελούμενον ἐν Ἀργεῖ. Ἀλλ' ἢ παρ' αὐτοῦ ἀρπαγθεῖσα νύμφη ἐξεδικήθη αὐτὸν, τυφλώσασα κοιμώμενον, ἔπειτα δὲ κατέφυγεν ἰκέτις εἰς τὸν δῆμον, ὅστις παμπληθὴς ἐστασίασε κατὰ τῆς στρατιωτικῆς ἀκολασίας τῶν χιλίων, καὶ κατέλυσε τὸ εἰς τὴν Σπάρτην στηριζόμενον ὀλιγαρχικὸν πολίτευμα μετὰ διάρκειαν ὀκτῶ μηνῶν¹.

Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἔμειναν ἀμέτοχοι τῶν συμβάντων τούτων. Ἀλλ' οἱ Σπαρτιαῖται ἐγκαίρως ἤδη ἔλαβον γνῶσιν τῆς παρασκευαζομένης μεταβολῆς· ἐνεκα δὲ τῶν ἐπιμόνων αἰτήσεων βοηθείας παρὰ τῶν λακωνιζόντων ἀνέβαλον καὶ αὐτὴν τὴν τέλεσιν τῶν γυμνοπαιδιῶν, ὅπως φθάσωσιν ἐγκαίρως εἰς τὸ Ἄργος. Ἀλλ' μαθόντες ἅμα τῇ εἰς Τεγέαν ἀφίξει, ὅτι ἐν Ἀργεῖ ἐκυριάρχει ἤδη ὁ δῆμος, ἀνέξευξαν οἰκαδε, καὶ οὐδὲν πλέον παρεκώλυσεν αὐτοὺς νὰ τελέσωσιν ἡσύχως τὴν ἐορτὴν².

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ οὐδαμῶς εἶχε καταλυθῇ ἡ μεταξὺ Ἀργείων καὶ Σπαρτιατῶν συνθήκη. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ δῆμος τοῦ Ἀργους ἔστειλε πρέσβεις εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ἠξίωσεν ἐπισήμως τὴν διατήρησιν τῆς συμμαχίας, διακηρύττων, ὅτι ἡ πόλις ἤθελε νὰ ἐμμείνη εἰς τὴν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν. Ἀλλ' ἐν Σπάρτῃ παρίσταντο δι' ἀντιπροσώπων καὶ οἱ ἐξωσθέντες ὀλιγαρχικοὶ, οἵτινες ἐξηκολούθουν θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἐκπροσωποῦντας ἀληθῶς τὸ Ἄργος, καὶ διεμαρτυρήθησαν ἐναντίον τῆς αἰτήσεως τῶν δημοκρατικῶν. Μετὰ μακρὰς δὲ διαπραγματεύσεις, ὧν συμμετέσχον καὶ οἱ σύμμαχοι, ἐλύθη ἡ ἀμφισβήτησις πρὸς ζημίαν τοῦ δήμου τῶν Ἀργείων³, καὶ ἔμελλε κατ' ἀκολουθίαν διὰ κοινῆς πελοποννησιακῆς στρατιᾶς νὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ παλινόρθωσις τῆς ὀλιγαρχίας ἐν Ἀργεῖ. Ἀλλ' οἱ σύμμαχοι εἶχον πάντοτε δειχθῇ ἀπρόθυμοι

¹ Πανσανίου II, 20, 2.

² Θουκυδίδου V, 82, 1-2.

³ Θουκυδίδου V, 82, 3· ἐλθόντων πρέσβων, ἀπὸ τε τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ τῶν ἐξω Ἀργείων, παρόντων τε τῶν συμμάχων καὶ ῥηθέντων πολλῶν ἀφ' ἑκατέρων, ἔγνωσαν... ἀδικεῖν τοὺς ἐν τῇ πόλει.

πρὸς ἐκτέλεσιν στρατειῶν τοιούτων ¹, ἅτε θέλοντες, ἵνα αἱ συμ-
 μετέχουσιν τῆς συμμαχίας πόλεις μένωσιν αὐτόνομοι καὶ διατη-
 ρῶσι τὸ δικαίωμα νὰ καθορίζωσιν αὐταὶ καθ' ἑκάστας τὸ ἴδιον
 πολίτευμα. Διὰ ταῦτα οἱ Κορίνθιοι δὲν συμμετέσχον τῆς ἐκστρα-
 τείας ². Οἱ δὲ Ἀργεῖοι μετὰ τὴν παρά τῶν Σπαρτιατῶν ἀπόκρου-
 σιν τοῦ αἰτήματος αὐτῶν ἠναγκάσθησαν, ὡς εἰκὸς, νὰ ζητήσωσιν
 ἐκ νέου τὴν προσχώρησιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὅπως ἔχωσιν ὑπο-
 στήριξιν ἐναντίον τῆς Σπάρτης καὶ τῶν ἐξωσθέντων ὀλιγαρχικῶν.
 Ἔστειλαν λοιπὸν πρέσβεις εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης
 ἐργάσθη ἀδόλως πᾶσιν δυνάμει, ὅπως τό γε νῦν ἔχον καταστήσῃ
 μᾶλλον ἔμπεδον τὴν συμμαχίαν ³. Ἀνέλαβε δὲ αὐτὸς, βοηθού-
 μενος ὑπὸ πλήθους Ἀθηναίων τεχνιτῶν, τὴν οἰκοδόμησιν τῶν
 μακρῶν τειχῶν τοῦ Ἄργους, δι' ὧν οἱ Ἀργεῖοι ἔμελλον νὰ προσ-
 αρτηθῶσι τελείως εἰς τὴν τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίας περιλαμ-
 βάνουσαν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων ⁴. Πράγματι πόλις τετειχισμένη
 καὶ διὰ τειχῶν συνδεομένη πρὸς τὸν ἴδιον ἑαυτῆς λιμένα ἦτο καὶ
 νῦν ἀκόμη διὰ τὴν Σπάρτην δυσάλωτος ὥς τις νῆσος. Οἱ δὲ Σπαρ-
 τιῆται ἐπέδραμον μὲν τὴν ὕπαιθρον χώραν καὶ κατέστρεψαν μέ-
 ρος τῶν τειχῶν τοῦ λιμένος, ἀλλ' ἡ πόλις αὕτη ἀντέσχεν. Ὁ δὲ
 Ἀλκιβιάδης ἐνήργησε χάριν ἀποφυγῆς νέας ἀποστασίας τὴν εἰς
 τὰς ἄπτικὰς νῆας ἀπαγωγὴν τριακοσίων πολιτῶν γνωστῶν ὡς λα-
 κωνιζόντων καὶ τὴν ἐν ταῖς νήσοις κάθειρξιν αὐτῶν. Οὕτω δὲ τὸ
 Ἄργος τὸ θέρους τοῦ 417 π. Χ. (Ὀλυμπ. 96, 4) συνεδέθη πρὸς
 τὰς Ἀθήνας εἴπερ ποτὲ πιστῶς, καὶ οἱ ἀρχαῖοι σύμμαχοι τῶν
 Ἀργείων ἤρχισαν ἐνθαρρυνόμενοι πάλιν καὶ ἀποβάλλοντες τὸν
 τρόπον τὸν καταλαβόντ' αὐτοὺς μετὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ ἥτταν.

Ἄλλη δὲ χώρα, ἐν ἣ ἡ Νικίειος εἰρήνη οὐδέποτε ἐξετελέσθη.

¹ Ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Α'. σ. 603.

² *Θουκυδίδου* V, 83, 1. Ὁμοία ὑπῆρξεν ἡ διαγωγὴ τῶν Κορινθίων καὶ κατόπιν. *Ἴδε *Ξενοφώντος* Ἑλληνικῶν III, 2, 25.

³ *Θουκυδίδου* V, 82-84. Τὸ πρωτότυπον κείμενον τῆς συνθήκης ἴδε ἐν *Corpus Inscriptionum Atticarum* Τόμ. Α' ἀρ. 50.

⁴ *Curtius Peloponnesos* Τόμ. Β' σ. 384.

ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἐξηκολούθησε πάντοτε ὁ πόλεμος, ὑπῆρξεν ἡ τῶν χαλκιδικῶν πόλεων ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης.

Ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς εἰρήνης εἶχεν ἀναγραφῇ περὶ τε τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ τῶν λοιπῶν πόλεων, ὅτι ἔμελλον νὰ παραδοθῶσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἀλλὰ κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπῆλθον τόσαι ἐπιφυλάξεις, ὥστε ἀπαραγνώριστος εἶνε ἡ πρόθεσις τῆς εἰς τοὺς Ἀθηναίους παροχῆς δυσχερειῶν καὶ τῆς φροντίδος, ὅπως ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις μηδέποτε λείψῃ ἀφορμὴ σκευωριῶν καὶ διχονοιῶν. Αἱ πόλεις ἔμελλον μὲν νάποτίνωσι φόρον, ἀλλὰ μόνον ὡς εἰσφορὰν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς θαλάσσης, δὲν ἔμελλον δὲ νὰ θεωρῶνται ἀνήκουσαι εἰς τὴν ἀττικὴν συμμαχίαν, ἀλλὰ νὰ εἶνε αὐτόνομοι καὶ οὐδέτεροι πρὸς τε τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Σπάρτην, καὶ μόνον ἐκουσίως προσχωροῦσαι θὰ ἠδύναντο νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων. Ἄλλως δὲ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐδικαιοῦντο νάπαιτήσωσι παρ' αὐτῶν φόρον ἀνώτερον τοῦ ταχθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου¹.

Ἐξετάζοντες τὰς διατάξεις ταύτας, διαγινώσκομεν, ὅτι καθωρίσθησαν μετὰ μακρὰς ἀμφοτέρωθεν διαμικρολογίας, καὶ ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι, εἰσηγούμενων πιθανῶς τῶν Κορινθίων, ἤθελον νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν ἐπίτεχνον ταύτην θέσιν τῶν πραγμάτων, ὅπως ἀναστρέφονται ἐλευθέρως ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης.

Διακρίνει δὲ ἡ συνθήκη τῆς εἰρήνης δύο ομάδας τῶν χαλκιδικῶν πόλεων, πρῶτον μὲν τὴν Μηκύβερναν, τὴν Σάνην καὶ τὴν Σίγγον, περὶ ὧν δικαιοῦμεθα νὰ προὑποθέσωμεν, ὅτι καθ' οὓς χρόνους ὠμολογήθη ἡ συνθήκη εἶχον λακωνικὴν φρουράν, καὶ ἐξ ἑτέρου τὴν Ἀργίλον, τὴν Στάγειρον, τὴν Ἀκανθον, τὴν Σκῶλον, τὴν Ὀλυνθον καὶ τὴν Σπάρτῳλον². Τῶν δευτέρων δὲ τούτων πό-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 253.

² *Θουκυδίδου* V, 18, [3]. ἀποδόντων δὲ Ἀθηναίοις Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ἐξέμμεχοι Ἀμφίπολιν. Ὅσας δὲ πόλεις παρέδωσαν Λακεδαιμόνιοι Ἀθηναίοις, ἐξέστω ἀπιέναι ἔπειθ' ἐν βούλῳνται αὐτοὺς καὶ τὰ ἑαυτῶν ἔχοντας. Τὰς δὲ πόλεις φερούσας τὸν φόρον τὸν ἐπ' Ἀριστείδου αὐτονόμους εἶναι. Ὅπλα δὲ μὴ ἐξέστω ἐπιφέρειν

λεων βεβαίως μὲν δὲν προσεχώρησεν εἰς τὴν συνθήκην ἢ Ὀλυνθος, πιθανῶς δὲ οὐδ' αἱ ἄλλαι, ἐπειδὴ μαρτυρεῖται ῥητῶς, ὅτι τινὲς τῶν χαλκιδικῶν πόλεων οὐδέποτε ἀπεδέχθησαν τὴν συνθήκην καὶ συνετάχθησαν μετὰ τῶν Κορινθίων εἰς τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἀργούς¹. Κατὰ ταῦτα τὸ βόρειον, ἡπειρωτικὸν μέρος τῆς χαλκιδικῆς χώρας εἶχεν ἀπολεσθῇ εἰς αἰὶ διὰ τοὺς Ἀθηναίους. Διὰ ταῦτα μετὰ πολλῶ μείζονος ἐπιμονῆς ἐπειράθησαν νὰ ἐνισχυθῶσι κατὰ τὰς τρεῖς χερσονήσους. Καὶ κατέλαβον μὲν δι' Ἀθηναίων κληρούχων τὴν Ποτίδαιαν², ἣν μάτην εἶχε πολιορκήσει ὁ Βρασίδης³, τὸ αὐτὸ δὲ δυνάμεθα νὰ προϋποθέσωμεν καὶ περὶ τῆς Τορώνης μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Κλέωνος ἄλωσιν τῆς πόλεως ταύτης⁴. Καὶ ἡ Σκιώνη δὲ, ἥτις, ἀποστᾶσ' ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, εἶχε προσχωρήσει εἰς τὸν Βρασίδαν καὶ εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἐν τῇ συνθήκῃ, κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐξ ἐφόδου⁵ καὶ οἱ μὲν πολῖται ἐσφάγησαν, ἡ δὲ πόλις παρεδόθη εἰς τοὺς Πλαταιεῖς⁶.

Οὕτως αἱ χερσονήσοι Παλλήνη, Σιθωνία καὶ Ἀκτὴ κατεείχοντο ἀσφαλῶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων⁶, καὶ ἡ ἐλάττωσις τοῦ φόρου δὲν

Ἀθηναίους μὴδὲ τοὺς συμμαχοὺς ἐπὶ κακῷ, ἀποδιδόντων τὸν φόρον ἐπειδὴ αἱ σπονδαὶ ἐγένοντο. Εἰσὶ δὲ αἱδε' Ἀργίλος, Στάγειρος, Ἀκανθος, Σκῶλος, Ὀλυνθος, Σπάρτωλος. Συμμαχοὺς δ' εἶναι μὴδὲ τέρων, μήτε Λακεδαιμονίων μήτε Ἀθηναίων· ἦν δὲ Ἀθηναῖοι παύσονται τὰς πόλεις, βουλομένας ταύτας ἐξέστω συμμαχοὺς ποιεῖσθαι αὐτοὺς Ἀθηναίους. Μηκυδερναίους δὲ καὶ Σαναίους καὶ Σιγγαίους οἰκεῖν τὰς πόλεις τὰς ἑαυτῶν καθ' ἑπερ Ὀλύνθιοι καὶ Ἀκάνθιοι.

¹ Ἰδε ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 350.

² Θουκυδίδου II, 70. Πρβλ. Kirchhoff Über die Tributpflichtigkeit der [attischen] Kleruchen ἐν ταῖς Abhandlungen der Berliner Akademie. 1873 σ. 7 [καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει σ. 7].

³ Θουκυδίδου IV, 135.

⁴ Θουκυδίδου V, 3. Καὶ ἡ Τορώνη κατεκληρούχθη κατὰ τὸν Kirchhoff ἐνθ' ἀν. σ. 10.

⁵ Θουκυδίδου V, 2, 1. Πρβλ. Kirchhoff ἐνθ' ἀν. σ. 8.

⁶ Θουκυδίδου V, 18, 8· Σκιωναίων δὲ καὶ Τορωναίων καὶ Σερμυλίων καὶ εἴ τινα ἄλλην πόλιν ἔχουσιν Ἀθηναῖοι, Ἀθηναίους βουλεύεσθαι περὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἄλλων πόλεων ὅτι ἄνδοκῃ αὐτοῖς.

ἦτο ἀξία λόγου, περιοριζομένη μεταξύ δέκα μέχρι δώδεκα τάλαντων¹. Ἀλλ' ἡ πίστις καὶ ἡ συνοχὴ τῆς ἐπὶ Θράκης ἀποικιακῆς χώρας εἶχεν ἐκλίπει, καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως τῆς ἐχούσης τὴν ἡγεμονίαν εἶχε κλονηθῆ, ἐπειδὴ αἱ ἀποστᾶσαι πόλεις εἶχον κατορθώσει νάντιστῶσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἀλλ' ἄνωτέρα πασῶν τῶν ζημιῶν ἦτο ἡ ἀπώλεια τῆς Ἀμφιπόλεως, ἣν μόλις που ἀνεπλήρουνεν ἡ διὰ τῆς Ἡϊόνος κατοχῇ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμόνος.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ πόλεις ἔβλεπον, ὅτι δὲν θὰ ἠδύναντο νάντιτάξωσιν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀντίστασιν τελεσφόρον, εὔρεθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ζητήσωσι συμμάχους. Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι δὲ ἄφ' ἐτέρου ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιδιώξωσιν ἡπειρωτικὴν ὑποστήριξιν κατὰ τῶν πόλεων καθ' ὧν ἦτο δυσχερὴς ἡ ἐπίθεσις. Οὕτω δὲ ἡ παραλία τῶν ἐπὶ Θράκης ἀπέβη ἀδιακόπως ἐστία κρυφίων σκευωριῶν, θεάτρον ἀπαύστων ἀγώνων, χώρα ἣν οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάζοντο νὰ ἐπιτηρῶσι διαρκῶς διὰ στόλων.

Κατὰ ταῦτα αἱ πόλεις ὅσαι ἠρνήθησαν νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τὴν Νικίειον εἰρήνην² προσῆλθον ἤδη τῷ 421 π. X. (Ὀλυμπ. 89,4) μετὰ τῶν Κορινθίων εἰς τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἀργους. Οἱ δὲ Κορίνθιοι ἐπεκαλοῦντο συνθήκας ὑποχρεούσας αὐτοὺς νὰ μὴ προδώσωσι τὰς πόλεις, ἐξηκολούθουν δὲ ἀξιοῦντες καθήκοντα μητροπόλεως, καὶ αἱ πόλεις ἐτύγχανον τῆς ὑποστηρίξεως αὐτῶν. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀνελικρινοῦς διαγωγῆς τῶν Λακεδαιμονίων πρέσβεων, αἵτινες παρὰ τὰς ῥητὰς διαταγὰς τῶν ἀρχῶν τῆς Σπάρτης δὲν ἐξέτελουν τὴν παράδοσιν τῶν πόλεων³, τὸ θράσος αὐτῶν ἐπηύξανεν

¹ Ἡ τάξις τῶν φόρων τῶν πόλεων εἶχεν ὥδε·

Ποτίδαια τάλαντα 6, ἀπὸ δὲ τοῦ 19 ἔτους 15.

Τορόνη » 6, ἀπὸ δὲ τοῦ 30 ἔτους 15.

Σκιώνη καὶ Θράμβος » 6, ἀργότερον δὲ 9.

Ἀκανθος » 3.

Ὀλυνθος » 2.

² Θουκυδίδου V, 26, 3. Πρὸλ. V, 30.

³ Θουκυδίδου V, 21.

ἔτι μᾶλλον. Διὰ ταῦτα μετ' οὐ πολὺ ἀφηρέθη ἤδη ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐξ ἐφόδου ἢ πόλις Θύσσοις κειμένη παρὰ τὸν Ἄθω¹. Τὸν δ' ἐπόμενον χειμῶνα εὕρισκομεν τοὺς Χαλκιδεῖς μετὰ καὶ τῶν Κορινθίων συνεπιδιώκοντας τὴν εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Κορινθίων καὶ Ἀργείων προσχώρησιν τῶν Βοιωτῶν². Οἱ δὲ Ὀλύνθιοι κατέλαβον δι' ἐπιδρομῆς τὴν πόλιν Μηκύβερναν³. Τὸ δὲ θέρος τοῦ 418 π. Χ. κατέπλευσεν εἰς τὸ Θρακικὸν πέλαγος ἐξ Ἀθηναίων ὁ Εὐθύδημος⁴, καὶ αἱ πόλεις ἠναγκάσθησαν νὰ τηρῶσιν ἐπιφύλαξιν, ἐπειδὴ ὁ Περδίκκας ἐτάσσετο ἀκόμῃ μετὰ τῶν Ἀθηναίων. Ἐπειτα δ' ἐπειράθησαν οἱ τότε μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν συμμαχοῦντες Ἀργεῖοι νὰ ποστήσωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὃν μετ' ἐπιτυχίας, εἰ καὶ δὲν κατάρθωσαν νὰ προκαλέσωσι φανεράν αὐτοῦ ῥῆξιν πρὸς τὰς Ἀθήνας⁵. Τὸ δ' ἐπὶ τὸν θέρος τοῦ 417 π. Χ., καθ' ὃ ἀπεστάτησεν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὸ παρὰ τὸν Ἄθω κείμενον Διον⁶, ἔμελλε τέλος νὰ ἐπιχειρηθῇ μεγαλειτέρα στρατεία· ἀλλ' ἔμεινεν ἄπρακτος, καίτοι εἶχον ἀναλάβει τὴν ἀρχηγίαν τῆς στρατιᾶς ὡς συστράτηγοι ὁ Νικίας καὶ ὁ Λυσιστράτος⁷, ἐπειδὴ ὁ Περδίκκας, οὗ προσεδόκων τὴν σύμπραξιν, δὲν συνειργάσθη μετ' αὐτῶν⁸. Πρὸς τιμωρίαν δὲ αὐτοῦ ἀπεκλείσθησαν περὶ τὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἔτους οἱ λιμένες τῆς Μακεδονίας.

¹ *Θουκυδίδου* V, 35. Πρὸλ. Köhler [Urkunden zur Geschichte des delisch-attischen Bundes] σ. 177.

² *Θουκυδίδου* V, 38.

³ *Θουκυδίδου* V, 39.

⁴ *Corpus Inscriptionum Atticarum* τόμ. Α' ἀρ. 180 στ. 9· ἔδοσαν στρατηγοῖς ἐπὶ Θράκης Εὐθύδημον Εὐδῆμον.

⁵ *Θουκυδίδου* V, 80.

⁶ *Θουκυδίδου* V, 82. Πρὸλ. V, 35. Köhler [Urkunden zur Geschichte des delisch-attischen Bundes] σ. 175.

⁷ *Corpus Inscriptionum* Τόμ. Α' ἀρ. 189 στ. 19-20· οὗτοι ἔδοσαν στρατηγοῖς Νικίαν Νικηράτου Κυδαντίδην, Λυσιστράτην Ἐμπεδουῶν Ὁμήν.

⁸ *Θουκυδίδου* V, 83 παρασκευασμένων αὐτῶν στρατιῶν ἀγείν ἐπὶ Χαλκιδικῆς τοὺς ἐπὶ Θράκης καὶ Ἀμφίπολιν, Νικίου τοῦ Νικηράτου στρατηγοῦντος (Περδίκκας) ἔψευστο τὴν συμμαχίαν καὶ ἡ στρατιὰ μάλιστα διελύθη ἐκείνου ἀπάραντος.

Τῷ δὲ 416 π. Χ. (Ὀλυμπ. 96,4) εὐρίσκετο ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης ὡς στρατηγὸς Χαιρήμων ὁ υἱὸς τοῦ Χαρικλέους¹. Ἡ στρατεία δ' ἐκείνη ἀπέβλεπε μάλιστα εἰς τὴν Μακεδονίαν· τῷ δὲ 415 π. Χ. ἐγκαιρότατα, διαρκούντος ἔτι τοῦ δεκάτου ἔκτου ἔτους τοῦ πολέμου, ἀπεβιδάσθησαν Μακεδόνες φυγάδες μετὰ καὶ Ἀθηναίων ἱππέων εἰς τὴν Μεθώνην, ὅπως ἐνοχλήσωσι τὸν Περδίκκην καὶ ἀπὸ γῆς², ἐν ᾧ ὑφίσταντο μετὰ τῶν Χαλκιδέων σπονδαί, ὣν τὴν ῥῆξιν μάτην ἐπιδίωκον οἱ μετὰ τῶν Μακεδόνων συμμαχοῦντες Λακεδαιμόνιοι. Μετ' οὗ δ' πολὺ ἐπῆλθε πιθανῶς συνδιαλλαγὴ τῶν Ἀθηναίων μετὰ τοῦ βασιλέως, ἐπειδὴ τῷ 414 π. Χ. τελευτῶντος τοῦ θέρους ἐπεχείρησεν ὁ Εὐετίων στρατείαν ἐναντίον τῆς Ἀμφιπόλεως, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Περδίκκου· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἀπέτυχε, καίτοι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πολυαριθμούς Θρᾷκας μισθοφόρους καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν τριήρων ἀνάβασιν τοῦ ποταμοῦ κατέλαβον τὸ Ἰμεραῖον, χωρίον κείμενον ἐπικαιρότατα.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης μετὰ τὴν Νικίειον εἰρήνην. Καὶ ἐκεῖ ὡς ἐν Πελοποννήσῳ δὲν ὑπῆρχεν εἰρήνη, ἀλλ' ἀδιάκοπος ἀγὼν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν. Ἐκαστος δὲ δύναται νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ὁ ἔμμεσος ἐκεῖνος πόλεμος προσέλαβε χαρακτῆρα πολὺ ἀπεχθέστερον καὶ ἀγριώτερον ἢ ἂν οἱ ἀντίπαλοι ἤθελον ἀνταγωνισθῇ πρὸς ἀλλήλους ἐν πολέμῳ φανερῷ. Πράγματι τώρα, ὅτε τὸ μῖσος ἦτο μεγαλείτερον καὶ ἡ φιλοπόλεμος φανερὰ εἴπερ ποτὲ ἰσχυρά, ἀλλὰ παρὰ ταῦτα δὲν ἴσχυε νὰ κατορθώσῃ διάλυσιν τῶν συνθηκῶν, ἐπέζητει πάντοτε εὐκαιρίαν, ὅπως καὶ κειμένων τῶν συνθηκῶν προξενήσῃ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ὅσον τὸ δυνατὸν ὀδυνηροτέρας βλάβας. Διὰ ταῦτα πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν φιλοπολέμων τούτων πόθων ἀνελάμβανον στρατείας καὶ κατὰ μικρῶν πόλεων, αἵτινες συνεμάχουν μὲν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας,

¹ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 181, στ. 3-4· παρέδωσαν...

στρατηγῷ ἐς τὰ ἐπὶ Θράκης Χαιρήμονι Χαρικλέους Παιανιεῖ.

² Θουκυδίδου VII, 9. Ἰσως αὕτη εἴνε ἡ παρὰ τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Ἀριστοφάνους ἀναφερομένη πέμπτη ἐκστρατεία. Ἰδὲ Weissenborn Hellen σ. 173.

ἀλλὰ πράγματι οὐδὲν εἶχον πράξει ὅπως προκαλέσωσι τὴν ἐκδί-
κην τῶν Ἀθηναίων. Ὅποιος δὲ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐξετελοῦντο τοι-
αῦται στρατεῖαι μαρτυρεῖ ἡ ἐπιχειρηθεῖσα ἐναντίον τῆς Μήλου.

Ἡ Μῆλος εἶνε τῶν ἡφαιστείων νήσων τῶν κειμένων πρὸς νό-
τον τῶν Κυκλάδων παρὰ τὰ ὄρια τοῦ Μυρτώου πελάγους. Εἶχε
δὲ καταληφθῇ πρὸ ἐπτὰ κιλίων ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ Δω-
ρείων ἀποίκων, ἐθεώρει ἑαυτὴν ἀποικίαν τῆς Σπάρτης καὶ ἐνέ-
μενε μετὰ πίστεως ἀκλονήτου εἰς τὴν πελοποννησιακὴν συμμα-
χίαν. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐπεθύμουν, ὡς εἰκὸς, νὰ προσλάβωσι τὴν
νῆσον ταύτην εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν συμμαχίαν, ἅτε ὡς ἐκ τῆς
θέσεως αὐτῆς ἀνήκουσαν εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν ἀρχήν.

Τοῦ λόγου δὲ ὄντος περὶ ἐπεκτάσεως τῆς κατὰ θάλασσαν ἀρ-
χῆς αὐτῶν ἡδιαφόρουν περὶ τῆς φυλῆς εἰς ἣν ἀνῆκον οἱ νησιῶται καὶ
οὐδεμίαν ἐποιοῦντο διαφορὰν μεταξὺ δωρικῶν καὶ ἰωνικῶν νήσων.
Δι' ὃ προεκλήθησαν τῷ 426 π. Χ. (Ὀλυμπ. 88, 2-3) ἡ τε Μῆ-
λος καὶ ἡ Θήρα, αἱ δύο μόνοι νῆσοι τοῦ Αἰγαίου αἱ τέως μὴ
προσχωρήσασαι εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν, νὰ προσέλθωσιν εἰς
αὐτήν. Καὶ ἡ μὲν Θήρα ἡ ἀπώτερον κειμένη καὶ μετὰ τῆς Σπάρ-
της οἰκειότατα συνδεδεμένη προσεχώρησε πάραυτα· ἡ δὲ Μῆλος
ἡρνήθη νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ἀντέταξεν ἀντίστασιν¹. Ἀλλ' ἡ ἄρ-
νησις αὕτη ἐθεωρήθη ὡς μὴ δεδικοιολογημένη, ἐν δὲ τῇ τάξει
τῶν φόρων τοῦ 424 π. Χ. (Ὀλυμπ. 88, 4) ἡ νῆσος ἦτο ἀναγε-
γραμμένη ἐν τοῖς ὑποφόροις, καὶ δὴ ὡς ὑπόχρεως πρὸς ἀπότισιν
δεκαπέντε ταλάντων, ἐν ᾧ ὁ φόρος τῆς Θήρας ἠυξήθη ἀπὸ τριῶν
ταλάντων εἰς πέντε.

Ἐπεβάλλετο λοιπὸν τῶρα ἐνέργεια σοβαρά· ἀφ' οὗ δὲ οἱ Ἀθη-
ναῖοι καθ' ὅλου ἐπεζήτησαν προθύμως εὐκαιρίαν πρὸς ἐξαποστολὴν
τοῦ στόλου αὐτῶν καὶ ἐκρόβησιν τοῦ Αἰγαίου, ἡ Μῆλος εἶχε δι'
αὐτοὺς ὅλως ἐξαίρετον σημασίαν.

Ἡ Μῆλος ἦτο νῆσος πλουσία, καθ' ἣ μαρτυρεῖ ὁ ταχθεὶς εἰς
αὐτὴν φόρος, νῆσος δυναμένη καὶ νὰ ὠφελήσῃ καὶ νὰ βλάβῃ πολὺ

¹ Ἰδε ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 175.

τοὺς Ἀθηναίους. Ἐκεῖτο πλησιέστατα πρὸς τὴν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἔνεκα λιμένος εὐρέος εἰσχωροῦντος βαθέως εἰς τὴν νῆσον ἦτο οἶονεῖ ἐκ φύσεως πεπλασμένη ὅπως ἀποβῇ ὀρμητήριον τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων. Ἐπὶ δὲ μείζων ἀπέβη ἡ σημασία τῆς νήσου ἀφ' οὗ χρόνου ἤρχισαν αἱ εἰς τὴν Πελοπόννησον στρατεῖαι τῶν Ἀθηναίων. Πρὸς δὲ τούτοις ἐξηρέθιζον τοὺς Ἀθηναίους καὶ οἱ λοιποὶ νησιῶται, χαλεπαίνοντες ἐπὶ τῷ ὅτι ἐπετρέπετο εἰς τοὺς γείτονας Μηλίους νὰ διάγωσι κατὰ τοὺς πατρίους θεσμούς, ἀπηλλαγμένοι παντὸς φόρου καὶ πάσης ὑποχρεώσεως. Προσείλκυε δὲ τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἡ ιδέα, ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ ποκτῆσωσι νέας γαίας πρὸς ἀναδασμόν. Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον αἴτιον τὸ παρορμῶν αὐτοὺς εἰς ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς Μήλου ἦτο ἡ ἐπιθυμία νὰ βλάψωσι τὴν Σπάρτην διὰ τῆς ἐκνικήσεως τῆς δωρικῆς νήσου. Ἦθελον νὰ ἐκδικηθῶσι διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Μαντινείας καὶ συγχρόνως νὰ λάβωσι παρ' αὐτῶν καὶ τῶν οἰκείων αὐτῶν δίκας ἐπὶ διαφόροις βιαιοπραγίαις, ἰδίως δ' ἐπὶ τῇ ἐπιδειχθείσῃ πρὸς τοὺς Πλαταιεῖς ὤμότητι.

Πράγματι ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων ἐναντίον τῆς Μήλου¹ ἔχει πολλὴν τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν τῶν Σπαρτιατῶν ἐναντίον τῶν Πλαταιῶν. Καὶ ἐν ἐκείνῃ καὶ ἐν ταύτῃ βλέπομεν αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν ἐναντίον πόλεως ἐλληνίδος, ὅπως αὕτη ἐξαναγκασθῇ ὑπὸ ὑπερτέρων δυνάμεων νὰ μεταστῇ ἀπὸ συμμαχίας ἀρχαίας καὶ ἐχούσης εὐλογον ἱστορικὸν παρελθὸν εἰς ἄλλην, ἥτοι νὰ μεταβάλλῃ ἄνευ λόγου φίλους ἀρχαίους καὶ ὁμοφύλους εἰς ἐχθρούς. Ἡ μόνη δὲ διαφορὰ εἶνε, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν προέβαλλον λόγους ψευδεῖς, ὥς εἴθιζον οἱ Σπαρτιαῖται περιβαλλόμενοι τὸ πρόσχημα προγράμματος ἐθνικοῦ, ἀλλ' ἀπροκαλύπτως καὶ ἀπροφασίστως ἐξέθετον

¹ Θουκυδίδου V, 84-116. Εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἀναφέρεται κατὰ τὸν Kirchhoff ἡ ἐπιγραφή ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Atticarum τόμ. Α' ἀρ. 54 καὶ ἀρ. 181, στ. 6-7. ἐπὶ τῆς Ἀντιοχίδος. . . πρυτανευαύσης παρέδομεν στρατηγούτῃς ἐς Μήλον Τεισίᾳ Τεισιμάχου Κεφαλῆθεν. Κλεομήδει Λυκομήδους Φλυεῖ, ψηφισαμένου τοῦ δήμου τὴν ἄδειαν, δέκα τάλαντα.

τὰ αἷτια τὰναγκάζοντα αὐτοὺς νάπαιτήσωσι τὴν καθυπόταξιν τῆς Μήλου. Ἄλλως λόγοι ὠραῖοι ἦσαν περιττοί, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ Κλεομήδης καὶ Τισίας δὲν εἶχον νὰ διαπραγματευθῶσι πρὸς ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἀλλὰ μόνον πρὸς τοὺς τὰ τῶν Μηλίων διοικοῦντας συνέδρους. Πᾶσα συζήτησις περὶ τοῦ δικαίου ἀπεκρούσθη ἀπλῶς, τῶν στρατηγῶν δηλωσάντων, ὅτι τοιαύτη ἐγχωρεῖ μόνον ὅταν εὐρίσκωνται ἀντιμέτωποι ἀλλήλων δύο ἰσόπαλοι δυνάμεις. Ἀλλ' ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει ἔπρεπε νὰ κριθῇ μόνον τί ἦτο χρήσιμον εἰς ἀμφοτέρας τὰς πόλεις.

«Τὸ συμφέρον ἡμῶν, εἶπον οἱ παρὰ τῶν στρατηγῶν σταλέντες πρέσβεις, εἶνε ἡ ἐνίσχυσις τῆς ἡμετέρας κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς· τὸ ὑμέτερον δὲ ἡ διατήρησις τῆς ὑμετέρας πόλεως καὶ τῶν ὑμετέρων ἀγαθῶν. Ἀμφοτέρα δὲ τὰ συμφέροντα συνδιαλλάσσονται, ἂν ὑποταχθῇτε ἐκουσίως, καὶ ὥς οἱ γείτονες νησιῶται ἀποτίσητε φόρον. Ἡ δὲ οὐδετερότης ἦν ὑπόσχεσθε δὲν ἀρκεῖ εἰς ἡμᾶς. Πᾶσα διαλλαγὴ μεθ' ὑμῶν ἤθελε καταστήσει εἰς τοὺς ἄλλους Ἑλληνας ἀμφίβολον τὴν ἡμετέραν δύναμιν. Ἡ προσδοκία ὑμῶν περὶ βοηθείας παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν εἶνε κενή, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ παρ' ὑμῶν ἐπίκλησις τῶν θεῶν ὥς ἐκδικητῶν τῆς ἀδικίας εἶν' ἐντελῶς ἀδικαιολόγητος, ἐπειδὴ παρὰ τε τοῖς θεοῖς καὶ παρ' ἀνθρώποις ἰσχύει ὡς αἰώνιος νόμος τὸ νὰ ἄρχωσι μὲν οἱ προέχοντες διὰ τῆς δυνάμεως, νὰ ὑποχωρῶσι δὲ οἱ ἀσθενεῖς. Ὑμεῖς ἐμμένετε πιστοὶ εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους· ἀλλ' οἱ Λακεδαιμόνιοι ἥκιστα πάντων πράγματι ἀνήκουσιν εἰς τοὺς κρίνοντας κατ' ἄλλο μέτρον τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ δίκαιον, καὶ ὑμεῖς δὲ αὐτοί, ἂν εἴχετε δύναμιν, δὲν ἠθέλετε ὁμιλεῖ καὶ ἐνεργεῖ κατ' ἄλλον τρόπον».

Διὰ τοιούτων λόγων οἱ Ἀθηναῖοι ἡξίουσαν ἀπροκαλύπτως τὴν ἐπικράτησιν τοῦ δικαίου τοῦ ἰσχυροτέρου, ζητοῦντες νὰ δικαιολογήσωσιν αὐτὸ δι' ἀνεπιεικῶν σοφισμάτων.

Ἡ ἐπιθυμία αὐτῶν ἦτο ἡ ἄνευ ἀναβολῆς καθυπόταξις τῶν Μηλίων, ἐπειδὴ πᾶσα ἀπόπειρ' ἀντιστάσεως ἐφαίνετο ἤδη οἰονεῖ διασάλευσις τῆς ναυκρατορίας αὐτῶν. Διὰ τοῦτο ἐκίνησε τὴν ἀγα-

νάκτησιν αὐτῶν τὸ θάρρος τῶν νησιωτῶν, οἵτινες τὸ δεύτερον ἤδη ἀπέκρουον τὴν προσχώρησιν καὶ διέκοψαν θρασέως πᾶσαν διαπραγμάτευσιν. Παρέστη δὲ ἀνάγκη μακροχρονίου καὶ δαπανηρᾶς περιτειχίσεως τῆς πόλεως παρὰ τῶν Ἀθηναίων. Καὶ κατάρθωσαν μὲν οἱ Μήλιοι δις νὰ κυριεύσωσι μέρος τοῦ περιτειχίσματος τῶν Ἀθηναίων καὶ νὰ εἰσαγάγῃσι πάλιν εἰς τὴν πόλιν ἐπιτήδεια. Ἀλλὰ πᾶσα ἐκ τῶν ἔξω βοήθεια ἐξέλιπε, καὶ ἐπῆλθε τοιαύτη κατάστασις, ὥστε ἡ ἔκφρασις Μήλιος λιμός ἀπέβη παροιμιακὴ πρὸς δῆλωσιν τοῦ ἐσχάτου βαθμοῦ ἀνθρωπίνης συμφορᾶς. Πρὶν δ' ἢ τελειώσῃ ὁ χειμὼν ἠναγκάσθη ἡ νῆσος νὰ παραδοθῇ ἄνευ ὅρων εἰς τὸ ἔλεος τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀθηναίων Φιλοκράτους, ἐλθόντος μετὰ νέας στρατιᾶς. Περὶ οἴκτου οὐδὲ λόγος ἡδύνατο νὰ γείνη. Πάντες οἱ δυνάμενοι νὰ φέρωσιν ὅπλα Μήλιοι ὅσοι συνελήφθησαν ἐφονεύθησαν, αἱ δὲ γυναῖκες καὶ οἱ παῖδες ἠνδραποδίσθησαν. Οὐδὲν ἄλλο προετίθεντο ἢ νὰ ἐκδικηθῶσι μὲν τὴν Σπάρτην διὰ τοὺς παρ' αὐτῆς διαταχθέντας φόνους, νὰ ἐνσπεύρωσι δὲ φόβον καὶ φρίκην εἰς ἀπάσας τὰς χώρας, εἰς ἃς ἔπλεεν ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων. Τοιοῦτο βίαιον καὶ ἀμείλικτον πρόγραμμα ἦτο τὸ ἀνταποκρινόμενον εἰς τὰς ιδέας τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ ἐκεῖνος εἶχεν ὑπάρξει ἀληθῶς ὁ δόξας τὸ σύνθημα τῆς ἐσχάτης αὐστηρότητος¹.

Ἀλλ' ἡ διὰ τοιοῦτου τρόπου ἐπαύξεισι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ δὲν ἡδύνατο νὰ ἐπαρχέσῃ εἰς τὴν φιλοδοξίαν ἀνδρὸς οἷος ὁ Ἀλκιβιάδης. Ἐστρεφε δὲ ἡδὴ τὸν νοῦν πρὸς θέατρον πολέμου διάφορον τῆς Πελοποννήσου καὶ τοῦ Αἰγαίου. Πράγματι δ' ἐπειδὴ ἡ ὀχληρὰ πρὸς τὴν Σπάρτην εἰρήνη κατ' οὐδένα τρόπον ἡδύνατο νὰ διαλυθῇ, εἶχεν ἀνάγκην νέων στρατειῶν ἀγουσῶν τὴν πόλιν εἰς νέος ὁδούς· ὥφειλον νὰ εἶνε στρατεῖται, ὧν ἡ ἐκτέλεισις μόνον εἰς τοὺς τολμηροτάτους τῶν ἀνδρῶν ἡδύνατο νάνατελῇ, καὶ αἵτινες, ὡς εἰκός, ἔμελλον εἰς τὸν ἐπιτυχῶς στρατηγήσαντα νὰ παράσχῃσι δυνάμιν ὑπερτεροῦσαν τὸ ἀξίωμα κοινοῦ Ἀθηναίου πολίτου. Πράγματι δὲ ὅσῳ εὐρύτερον ἐπεξετείνοντο αἱ σχέσεις τῆς πόλεως καὶ

¹ Bähr εἰς *Πλουτάρχου Βίον Ἀλκιβιάδου* 15. Hertzberg Alkibiades s. 117.

ὅσῳ μεγαλειτέρα ἀπέβαινεν ἡ ἀρχὴ αὐτῆς, τόσῳ μᾶλλον ἀδύνατος ἀπέβαινεν ἡ διοίκησις τῶν κατ' αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Πνυκῆς, τόσῳ δ' ἀναγκαιότερα καθίστατο ἡ ὑφ' ἐνὸς ἀνδρὸς ἀρχή.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτ' ἔφθασαν εἰς τὴν πόλιν οἱ πρέσβεις τῶν Ἑγεσταίων, ὑποβάλλοντες τὸ περὶ βοηθείας αἶτημα¹. Ἡ κονίστρα τοῦ ποθουμένου νέου πολέμου εὐρέθη τότε.

Τὸ σικελικὸν ζήτημα δὲν ἦτο νέον. Ἀπὸ μακροῦ ἤδη ἡ φιλοπόλεμος τῶν Ἀθηναίων πόλις εἶχεν ἀποβλέψει ἐρωτικῶς πρὸς τὰς δυτικὰς παραλίας, καὶ ἤδη τότε, ὅτε εἶχε γείνει δεκτὴ εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν ἡ Κέρκυρα, ἐθεώρουν πολλοὶ τὴν νῆσον ἐκείνην ὡς τὴν φλιάν τῆς Σικελίας.

Καὶ ἐν μὲν τοῖς χρόνοις τοῦ Περικλέους τοιαῦται ἰδέαι δὲν ἠδύναντο νὰ εὐδοκιμήσωσιν, ἐπειδὴ ἐκεῖνος διεγίνωσκε καὶ προέβλεπεν ἅπαντας τοὺς κινδύνους, οὓς ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους πρόγραμμα κατακτητικόν· ἐθεώρει γνῶρισμα ἐλληρικῆς πολιτείας τὴν τήρησιν τοῦ προσήκοντος μέτρου καὶ ὅχι, ὡς ἐν ταῖς πολιτείαις τῶν βαρβάρων, τὴν μηχανικὴν διὰ τοῦ ἰδίου ὄγκου πρὸς τὰ πρόσω ἐξώθησιν, συνεπαγομένην τέλος τὴν ὑπὸ τυφλῆς φιλοδοξίας ἐξολόθρευσιν. Διὰ τοῦτο πάσας τὰς τοιαύτας ὁρέξεις εἶχεν ἀποκρούσει αὐστηρῶς καὶ σθεναρῶς. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ μετεβλήθησαν τὰ πράγματα, ἐπειδὴ ὁ δῆμος ἀφ' ἑαυτοῦ ἠδυνάτει νὰ συγκρατήσῃ ἑαυτὸν συνετῶς. Παρὰ τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ δὲν ἠδύνατό τις νὰ ἐξιώσῃ, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ὅπως, κεκτημένος δύναμιν ἀπαράμιλλον, ἀφήσῃ ἄχρηστον καὶ μὴ διαθέσῃ αὐτὴν μέχρι τῶν ἐσχάτων κατὰ τὸ δυνατόν ὀρίων. Καὶ ταῦτα τοσοῦτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον οἱ δημαγωγοὶ ἐπετήδευον πάντοτε τὴν μέχρις ὑπερβολῆς αὕξησιν τῆς ὑπερφροσύνης αὐτοῦ καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ὑποβολὴν τῶν παραφορωτάτων πολεμικῶν σχεδίων.

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 343.

Τὰ δὲ σχέδια ταῦτα ἦσαν τόσῳ κινδυνωδέστερα ὅσῳ ἀσαφέστερος ἦτο ὁ σκοπὸς αὐτῶν. Καὶ τὰς μὲν δυσχερείας ἃς παρεῖχον οἱ πρὸς τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Σπάρτην ἀγῶνες ἐγίνωσκον πάντες ἐκ πείρας. Ἀλλὰ στρατεία εἰς χώραν μακρὰν κειμένην καὶ ὑπερπόντιον, παρ' ὀλίγων μόνον γινωσκομένην καὶ διὰ ταῦτα δυναμένην νὰ παρασταθῇ διὰ τῶν λαμπροτάτων χρωμάτων, εἰς νῆσον εἰς ἣν ἀποβιβαζομένους τοὺς Ἀθηναίους δὲν ἠδύναντο νὰ διώξωσι καὶ αὐτοὶ οἱ χεῖριστοι τῶν πολεμίων, ἐν ᾗ ἔμελλε νὰ κρίνῃ τὸν ἀγῶνα μόνον ὁ ἀνίκητος τῶν Ἀθηνῶν στόλος, στρατεία τοιαύτη περιεβάλλετο ὑπὸ γοητείας μεγίστης, καθ' ὅσον μάλιστα οὔτε νὰ μείνωσιν ἥσυχροι προετίθεντο, ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ ἐπαναλάβωσι τὸν πόλεμον κατὰ τὸν πρότερον τρόπον. Τὸ δὲ ἀπολαύειν μὲν οἱκοι πάντων τῶν ἀγαθῶν τῆς εἰρήνης, ἅμα δὲ δέχεσθαι ἐκ τῆς μακρὰν κειμένης Δύσεως ἀγγέλματα λαμπρῶν νικῶν ἐθεώρουν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν ἐπιφθονωτάτην τῶν τυχῶν.

Καὶ δὲν ἠδύναντο πράγματι νὰ ὑπολαμβάνωσιν ἀσφαλῆ τὴν ἀρίστην ἐπιτυχίαν; Στόλος ἰσόπαλος πρὸς τὸν τῶν Ἀθηνῶν δὲν ὑπῆρχεν ἐν ἐκείναις ταῖς θαλάσσαις. Ἡ μὲν δύναμις τῶν Τυρρηνῶν εἶχε καταβληθῇ¹, οἱ δὲ Καρχηδόνιοι δὲν ἐτόλμων νὰ προβάλῃσι κατὰ θάλασσαν· αὐτοὶ δὲ αὐτῶν οἱ σύμμαχοι δὲν ἠδύναντο νὰ προσδοκῶσι τι παρ' αὐτῶν, καὶ διὰ ταῦτα ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλως δ' ἐν πολέμῳ ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν ἀπὸ τε τῆς Καρχηδόνας καὶ ἀπὸ τῶν Τυρρηνῶν μᾶλλον ὑποστήριξιν ἢ ἀντίστασιν ἠδύναντο νὰ ἀναμένωσιν. Αὐτοὶ δὲ οἱ Σικελιωταὶ ἦσαν κατὰ θάλασσαν οὕτως ἀνίσχυροι, ὥστε ὁ Λάχης μετὰ στόλου εἴκοσι νηῶν εἶχε κατορθώσει νὰ δεσπόσῃ τοῦ σικελικοῦ πελάγους². Πρὸς δὲ τούτοις αὐτὸς ὁ ὑπὲρ τῶν Λεοντίνων πόλεμος εἶχε διεξαχθῇ αἰσίως, καὶ εἶχον μὲν διακοπῇ αἰφνης αἱ ἐπιτυχίαι ἔνεκα τῆς ἐν Γέλας εἰρήνης, ἀλλ' ὅμως ἕκαστος ἠδύνατο νὰ συνιδῇ, ὅτι ἡ εἰρήνη αὕτη δὲν ἠδύνατο

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 343.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 835.

νὰ τηρηθῇ, καὶ οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ πιστευθῇ, ὅτι αἱ ἀδυνατώ-
 τεραι πόλεις ἔμελλον νάπατῶνται ἐπ' ἀόριστον ὑπὸ τῶν καθησυ-
 χαστικῶν διαβεβαιώσεων τῶν Συρακουσίων. Αἱ Συράκουσαι ἦσαν
 ὅπωςδὴποτε πόλις ἣτις ἀναγκαίως ἔμελλε πάλιν νάναλάβῃ ἐκ
 νέου τὸ ἀρχαῖον πρόγραμμα τῶν κατακτήσεων. Ἦτο δὲ δυνατόν,
 οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πιθανόν, ὅτι αἱ Συράκουσαι ἔμελλον νάνα-
 πτυχθῶσιν ὡς τρίτη μεγάλη πόλις, ἣτις ἐν καθολικῷ ἐλληνικῷ
 πολέμῳ ἡδύνατο νὰ προξενήσῃ τὸν ὄλεθρον τῶν Ἀθηνῶν. Κατὰ
 ταῦτα ἡ ἔγκαιρος ἀντίδρασις ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἔργον συνέσεως
 ἅμα καὶ προβλέψεως.

Τοῦ στόλου ἄλλως, ἔλεγον, δὲν ἡδύνατο ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ
 γείνῃ ἄλλη χρῆσις. Ἡ δύναμις τῶν Ἀθηνῶν καταναλίσκετο ἐν
 ἀπραξίᾳ· τὸ δὲ ἀδρανεῖν ἦτο αὐτόχρημα ὑποχώρησις. Ἡ τιμὴ
 τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν γνώμην τῶν οὕτω σκεπτομένων ἀπῆλθε
 τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν προτέραν ἐν Σικελίᾳ δρᾶσιν. Ἄν ἡ πόλις,
 ἔλεγον, δείξῃ δειλίαν καὶ ὄκνον, ὑπῆρχε φόβος μὴ οὐ μόνον οἱ
 Συρακούσιοι καταληφθῶσιν ὑπὸ αὐξούσης ὑπερηφανείας, ἀλλὰ καὶ
 προκληθῇ νέα ἀνάμιξις τῆς Καρχηδόνης εἰς τὰ πράγματα τῆς Σι-
 κελίας. Προέβαλλον δὲ ὡς καθῆκον τῶν Ἀθηνῶν τὴν ἐν τε τῇ
 Δύσει καὶ τῇ Ἀνατολῇ ἄμυναν τῆς ἰωνικῆς φυλῆς.

Εἰς ταῦτα δὲ πάντα προσεπῆρχετο ἡ ἐπαγωγὸς προσδοκία, ὅτι
 ἔμελλον νὰ νικήσωσι τὴν θωρικὴν φυλὴν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἐν ᾗ
 εἶχεν ἀναπτυχθῇ λαμπρότερον ἢ ἀλλαχοῦ που, νὰ ταπεινώσωσι
 τὴν Κόρινθον καταπαλαίοντες τὴν ἀποικίαν ἐκείνην, ἐφ' ᾗ μάλι-
 στα ἐνηδρύνοντο οἱ Κορίνθιοι, νάποκόψωσι πᾶσαν ἐκεῖθεν ὑποστή-
 ριν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ δυνηθῶσι νάπομονώσωσι τοὺς Πελο-
 ποννησίους ὁσημέραι μᾶλλον. Συγχρόνως δὲ ἡλπίζον νάνοίξωσι
 πηγὴν νέων πλουσιωτάτων πόρων διὰ τὰς Ἀθήνας· τὸ εὐφορον
 ἔδαφος τῆς Σικελίας ἡδύνατο νάποβῇ ἕνεκα τοῦ σίτου αὐτῆς, τῶν
 ἵππων καὶ ἄλλων προϊόντων κτῆσις ἀτίμητος διὰ τὴν Ἀττικὴν.¹
 Ἐπειδὴ δὲ τὰ τε ἀγαθὰ τῆς νήσου ἅπαντα καὶ ἡ εὐκολία τῆς ἐπι-

¹ Böckh Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Α' σ. 401 κ. ε.

τυχίας ἐξεικονίζοντο παρὰ τῶν πρέσβων εἰς τὸν δῆμον διὰ πομπῶδων λόγων, ἐπειδὴ οἱ Ἐγεσταῖοι ἐπηγγέλλοντο μέγιστα χρηματικά ποσά, καὶ κατὰ ταῦτα αἱ μέγιστα κατακτήσεις ἐφαίνοντο δυνάμεναι νὰ ἐπιτευχῶσι διὰ ξένου χρήματος, διὰ τούτους τοὺς λόγους τὸ εὐπίστον πλῆθος, εἰς ὃ μόνον τὰ εὐχερῇ καὶ εὐάρεστα τῆς στρατείας προεβάλλοντο, ἐσαγηνεύθη, ὡς εἰκὸς, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὐδὲν ἄλλο ἔβλεπεν ἐνώπιον ἑαυτοῦ πλὴν τῶν χιμαίρικων ἐκείνων εἰκόνων.

Ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ ταῖς στοαῖς τῆς ἀγορᾶς, ἐν ἅπασιν τοῖς καπηλείοις καὶ τοῖς ἐργαστηρίοις περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐγίνετο λόγος. Ἐβλεπέ τις σχεδιάζομένην ἐπὶ τῆς ἄμμου τὴν τρίγωνον νῆσον καὶ περὶ τὸ διάγραμμα ἐκεῖνο πυκνοὺς ὁμίλους συζητοῦντας τὰ κατ' αὐτὴν μετὰ ζήλου. Προεβάλλοντο εἰς τὸ μέσον χρησμοὶ τοῦ Δωδωναίου μαντείου, καθ' οὓς ἐλέγετο ἐπιδοκιμαζομένη ἡ ἐκστρατεία. Τὸ ὄνομα Σικελία κατεκλήλει τὰ ὦτα τῶν Ἀθηναίων¹, καὶ μετὰ τὴν κατὰ φαντασίαν συμπερίληψιν τῆς Αἴτνης εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν ἀρχὴν ἐχώρου ἐτι περαιτέρω. Δημαγωγοὶ παράφοροι ἤδη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Περικλέους παρώρμων εἰς στρατείαν ἐπὶ τὴν Καρχηδόνα². Ἡ δὲ Λιβύη καὶ ἡ Ἰταλία ὑπελαμβάνοντο νῦν ὡς αἱ ἐγγύταται καὶ ἀσφαλέσταται τῶν κατακτηθησομένων χωρῶν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὑπῆρχον οἱ ὀνειροπολοῦντες ἄττικὴν ἀρχὴν

¹ Ὑπῆρχε χρησμός τοῦ Δωδωναίου μαντείου λέγων Σικελίαν οἰκίσειν, ὅν εἶχον παρανοήσει οἱ Ἀθηναῖοι. Ἰδε Πανσανίου VIII, 11, 12. Πρὸς περὶ τοῦ παρὰ τὰς Ἀθήνας λόφου Σικελίας Lolling ἐν Νεῖα Ἑλλάδι 1874 ἀρ. 3. [ὅπερ ἀρθρον ἀνεδημοσίεωθ' ὑπὸ τοῦ P. W(olters) ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Sikelia bei Athen ἐν ταῖς Mittheilungen des K. Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. XXI (1896) σ. 339 κ. ε., οὗ τὴν γνώμην ἀπεδέχθη ἐν τῷ Atlas von Athen. [Πρὸς. καὶ Curtius ἐν τῷ Rheinisches Museum. Neue Folge Τόμ. VIII σ. 133. Kaupert ἐν τῷ Monatsbericht der Berliner Akademie 1879 σ. 620 Curtius Die Stadtgeschichte von Athen. Berlin. 1891 σ. 113].

² Ἐν τῇ συνελούσει τῶν τριήρων (*Ἀριστοφάνης* ἐν Ἰππεῦσιν [1300 κ. ε. φασὶν ἀλλήλῃσις ξυνελθεῖν τὰς τριήρεις ἐς λόγον] μιᾷ αὐτῶν, ἡ γεραιτέρα, ἀνεκοίνωσεν εἰς τὰς ἄλλας τὴν φοβεράν ἀγγελίαν, ὅτι ὁ Ὑπέρβουλος ἐξητήσατο χάριν στρατείας εἰς Καρχηδόνα ἑκατὸν τριήρεις.

ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ πελάγους τῆς Λυκίας καὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ Πόντου μέχρι τῶν Ἡρακλείων στηλῶν.

Ἀλλὰ δὲν παρεφέροντο ὅμως ἅπαντες οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τῆς μέθοδος ἐκείνης. Δὲν ἔλειπον δὲ καὶ ἀτάρακτοι καὶ συνετοὶ πολῖται οὓς τὰ νέα σχέδια ἐπλήρουν φόβου καὶ ἀνησυχίας.

Μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἡ δύναμις τῶν Ἀθηναίων εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἐν τῷ Αἰγαίῳ καὶ τοῖς ὁμόροις πελάγεσιν ἄνευ ἀλμάτων καὶ ἡ ἐπέκτασις δὲ τῆς συμμαχίας εἰς τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους ἡ ἐπελθοῦσα διαρκοῦντος τοῦ πολέμου ἐφαίνετο ἐπιβεβλημένη ὑπὸ τῶν περιστάσεων καὶ ἀναγκαῖα πρὸς ἄμυναν τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῶν ναυτικῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ τὸ Ἰόνιον πέλαγος ἦτο πλέον τὸ ἔσχατον φυσικὸν ὄριον, καὶ ἐφαίνετο παράτολμος μωρία ἡ ὑπέρβασις αὐτοῦ καὶ ἡ πέραν αὐτοῦ ἐπιδιώξεις σχεδίων κατακτητικῶν. Τὰ κατὰ τὰς πέραν τοῦ Ἰονίου κειμένας χώρας ἦσαν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον οὕτως ὀλίγον γνωστὰ, ὥστε ἦτο ἀδύνατος ἡ διαγραφὴ πολεμικῶν σχεδίων καὶ ἡ ἐκτίμησις τῶν ἀπὸ τοιοῦτον πολέμου προσδοκιῶν. Ἀλλὰ τοῦτο τοῦλάχιστον ἐγίνωσκον, ὅτι ἡ Σικελία δὲν ἦτο νήσος δυναμένη νὰ κατακτηθῇ ἐξ ἐφόδου, ἀλλὰ μικρὰ ἡπειρος ἔχουσα πολλὰς καὶ ἰσχυρὰς πόλεις, αἵτινες ὤφειλον νὰ καταπολεμηθῶσι καθ' ἑκάστας, ὧν δυσχερὴς μὲν ἦτο ἡ καθυπόταξις, ἔτι δὲ δυσχερεστέρα ἡ ἐν ὑποτελείᾳ τήρησις. Πῶς θὰ ἠδύναντο αἱ Ἀθῆναι νὰ διοικῶσιν ἐπαρχίαν, ἀφ' ἧς ἐχωρίζοντο διὰ πελάγους μὴ ἔχοντος νήσους καὶ οὕτω μεγάλου, ὥστ' ἐν ὥρᾳ χειμερία ἠδύναντο νὰ παρέλθωσι τρεῖς καὶ τέσσαρες μῆνες ἕως ἔλθῃ ἐκεῖθεν ἄγγελος;

Αἱ Ἀθῆναι εὐρίσκοντο ἐν κρίσει ὥρᾳ τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν σταδιοδρομίας. Τοῦτο ἠσθάνοντο πάντες. Τὸ μελετώμενον κινδύνευμα ἦτο ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου, ἐκ δὲ τῆς ληφθησομένης ἀποφάσεως ἐξηρτᾶτο αὐτὸ τῆς πόλεως τὸ μέλλον. Διὰ ταῦτα πᾶσαι αἱ ἐν τῷ δήμῳ ὑφιστάμεναι ἀντιθέσεις ἀντιπαρέστησαν πρὸς ἀλλήλας, καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν ἀντιθέτων γνώμῶν ἐξήρθη εἰς τὸ κατακόρυφον. Ἀντιμέτωποι ἀλλήλων ἴσταντο οἱ ἀκτῆμονες

καὶ οἱ πλούσιοι, αἱ νέαι Ἀθῆναι καὶ ἡ ἀρχαία γενεά, οἱ ναυτιλλόμενοι καὶ οἱ ἀγρόται, οἱ φίλοι τῆς δημοκρατίας καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτῆς. Τὸ πλῆθος τῶν ἀπόρων εἶχεν αὐξηθῆ κατὰ τὸν χρόνον τοῦ πολέμου· οὗτοι δ' ἐγλίχοντο νέων προσόδων τῆς πόλεως, ὧν ἐκαπαδόκουσαν τὴν διανομήν, αὐξήσεως τῶν δημοσίων μισθοφορῶν, νέων ἀναδασμῶν γῆς. Πρὸς τὰς στρατείας εἰς τὰ ἐπὶ Θράκης, αἵτινες πάντως ὤφειλον νὰ εἶνε ἡ κυριωτάτη αὐτῶν μέριμνα, ἔτρεφον διαρρήδην ἀντιπάθειαν· ἐν τῇ ἐπιχειρήσει αὐτῶν ἔλειπε πάντοτε ἡ ἀναγκαία εὐτολμία καὶ δραστηριότης, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Νικίας προετίμα νὰ ἐπαφίνηται εἰς τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Περδίκκου¹. Στρατεύοντες δ' ἐκεῖσε οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν μόνον τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου ἄνευ ἀναλόγου ἀμοιβῆς. Ἀλλ' ἐκ τῆς Σικελίας προσεδόκων τὰ πάντα, παραβάλλοντες τὸν πλήρη στερήσεων βίον αὐτῶν πρὸς τὴν αἰγλήν καὶ τὴν ἀφθονίαν, ἥτις ἐλέγετο κρατοῦσα ἐν ταῖς ὑπερποντίοις ἐκείναις πόλεσιν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ εὐποροὶ ἐφοβοῦντο ἐν περιπτώσει ἐκτελέσεως τῶν νέων πολεμικῶν σχεδίων τὰς νέας καὶ βαρείας λειτουργίας εἰς ἃς ἔμελλον νὰ ὑποβληθῶσι χάριν αὐτῶν. Εἶχον ἐλπίσει, ὅτι θὰ ἡδύναντο τέλος νὰ διατάξωσιν ἐν εἰρήνῃ τὰ τῆς οὐσίας αὐτῶν. Πράγματι μόνον οἱ ἔχοντες μέγαν πλοῦτον, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἦτο μικρὸς, ἡδύναντο νὰ νταποκριθῶσιν ἀνεπαχθῶς εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς πολιτείας, οἱ δὲ πλεῖστοι ἔπασχον μεγάλως ὑπ' αὐτῶν καὶ ἐσκόπουν ἀνακούφισιν. Ἦτο δὲ αὕτη τόσῃ μᾶλλον ἀναγκαία καθ' ὅσον μικρᾶς μόνον εὐγνωμοσύνης ἡξιοῦντο αἱ πολλαὶ αὐτῶν θυσίαι, καὶ δὲν ἐτύγγανον ἐν τῇ πόλει τῆς ἰσχύος ἐκείνης ἣν ἐδικαιοῦντο νὰ ξιώσωσιν, ἐπειδὴ ἡ δύναμις τῶν Ἀθηναίων, ὁ στόλος καὶ ὁ στρατὸς κυρίως ἐπ' αὐτῶν ἐστηρίζετο, καθ' ἃ καὶ ἡ αἰγλή τῆς πόλεως ἡ μαρτυρουμένη διὰ τῶν ἐορτῶν αὐτῆς καὶ τῆς ἐν θεάτρῳ διδασκαλίας. Ἡ τάξις δ' ἐκείνη τῶν πολιτῶν τῶν ὑπὲρ τῆς πόλεως δαπανώντων ἐπλήρῳ μεν, ἀλλὰ καὶ ὑπελόγιζε καὶ ἐσκέπτετο· διεκρίνετο δὲ κατὰ τοῦτο ἅπ' ἐκείνων οἵτινες οὐδὲν μὲν ἐκινδύ-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 392.

νευον νὰπολέσωσι, μόνον δὲ νὰ κερδήσωσιν ἡδύναντο καὶ διὰ τοῦτο μετὰ χαρᾶς ἀπεδέχοντο πᾶν σχέδιον νέου πολέμου.

Τέλος δὲ οἱ συνετώτεροι τῶν πολιτῶν ἀπέβλεπον καὶ εἰς τὰ οἰκονομικὰ τῆς πόλεως, θέλοντες νὰ ῥυθμισθῇ κατ' αὐτὰ καὶ ἡ πρὸς τὰ ἔξω πολιτεία τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ δημόσιον ταμεῖον εἶχε τελείως ἐξαντληθῇ ἔνεκα τοῦ δεκαετοῦς πολέμου, εἶχε δὲ οὕτω παραλυθῇ τὸ κυριώτατον νεῦρον τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Μόνον δὲ ἀπὸ τῆς καθομολογήσεως τῆς εἰρήνης, ἰδίως ἔνεκα τῆς αὐξήσεως τῶν φόρων τῶν συμμάχων, εἶχον κατορθώσει νὰναβιβάσωσι πάλιν χρήματα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, περὶ τὰ χίλια τάλαντα κατ' ἔτος, ἀντιστοιχοῦντα περίπου πρὸς ἑπτὰ ἑκατομμύρια καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδας φράγκων [ὧν ὀκταπλασία περίπου ἡ τὴν σήμερον ἀνάλογος ἀξία]. Συνηθοίετο λοιπὸν νέος θησαυρὸς, καὶ τὰ τῶν προσόδων ἤρχισαν νὰ εὐθετῶνται¹. Ἀλλ' αἱ χρησταὶ αὗται προσδοκίαι ἔμελλον πάλιν νὰνατραπῶσιν ὑπὸ τοῦ νέου πολέμου, πρὶν ἢ αἱ Ἀθηναὶ συλλέξωσι τοὺς ἀναγκαίους πόρους, ὅπως δυνηθῶσιν ἄνευ δανείων καὶ εἰσφορῶν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν μεγάλην ἐκείνην ἐκστρατείαν, ἧς τὰς ὅλας δαπάνας οὐδὲ νὰ προὔπολογίσωσιν ἡδύναντο.

Ὑπῆρχε λοιπὸν ἀντίκτυπος ἐναντίον τῆς ὑπερμέτρου παραφορᾶς, καὶ δὲν ἔλειπον οἱ ἀποτρέποντες καὶ νουθετοῦντες. Ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις αὐτῶν παρελύετο διὰ τὸν λόγον ὅτι οἱ ἀληθεῖς λόγοι τῆς ἀντιδράσεως δὲν ἡδύναντο νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν ἐρρωμένως, ἐπειδὴ πάντοτε προήρχοντο ἐξ ἐγωιστικῶν φόβων τῶν πλουσίων.

¹ *Θουκυδίδου* VI, 26* ἄρτι δ' ἀνειλήφει ἡ πόλις ἑαυτὴν ἀπὸ τῆς νόσου καὶ τοῦ ξυνεχοῦς πολέμου ἔς τε ἡλικίας πλῆθος ἐπιγεννημένης καὶ ἔς χρημάτων ἄθροισιν διὰ τὴν ἐκχειρίαν, ὥστε ἔῃον πάντα ἐπορίζετο. Μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς Νικιέου εἰρήνης αἱ Ἀθηναὶ μετ' ἐπιτυχίαν τὸ ὑπερβάλλον τῶν προσόδων πρὸς νέαν πληρωσιν τοῦ ταμείου, ὅπερ εἶχεν ἐξαντληθῇ πλὴν τοῦ καταθέματος τῶν χιλίων τάλαντων. Ὅδε *Ἀνδοκίδου* Περὶ τῆς εἰρήνης 8 κ. ε. διὰ ταύτην τὴν εἰρήνην ἑπτακισχίλια μὲν τάλαντα νομίσματος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀνενέγκαμεν, ... καὶ φόρος προσφέρει κατ' ἐνιαυτὸν πλεον ἢ διακόσια καὶ χίλια τάλαντα. *Πρόβλ. Kirchhoff Zur Geschichte des [athensischen Staats]schatzes σ. 47 κ. ε.*

Τοιαύτη ἦτο ἀνέκαθεν ἡ ἀδυναμία τῆς φιλειρηνικῆς φατρίας ἣτις ἐξηκολούθει τασσομένη ὡς καὶ πρότερον περὶ τὸν Νικίαν. Καὶ ἡδύνατο μὲν αὕτη νὰ κατορθώσῃ σποραδικὰς τινὰς ἐπιτυχίας, ὅτε τὰ πνεύματα τῶν πολιτῶν εἶχον εὐμενῶς πρὸς αὐτὴν καὶ εἶχεν ἐπέλθει νηφαλιότης ἢ κόπωσης, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν ικανότητα νὰ ἰσχύσῃ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ δεσπόζῃ τῶν πολιτῶν ἐν χρόνοις πολυταράχοις. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ τὸ ἀξίωμα τῆς φατρίας ἐκείνης εἶχεν ἐλαττωθῇ ἔτι μᾶλλον, ἐπειδὴ ἡ εἰρήνη ἣν εἶχε διαπράξει ἀπεδεικνύετο ὁσημέραι ἀβεβαιότερα. Πειρωμένη δὲ παντὶ σθένει νὰ ἀναβάλῃ τοῦλάχιστον κατὰ τὸ δυνατόν τὴν φανεράν πρὸς τὴν Σπάρτην ῥῆξιν, εἶχεν ἀκουσίως συντελέσει τὰ μέγιστα εἰς τὸ νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν τῶν φιλοπολέμων Ἀθηναίων πρὸς νέας στρατείας.

Πᾶσαι δὲ αὗται αἱ περιστάσεις ὠφέλησαν ἐκεῖνον, ὅστις ἐν τοῖς κρίσιμοις ἐκείνοις χρόνοις προέστατο τῆς κινήσεως καὶ ἐμηχανᾶτο τὰ πάντα, ὅπως αἱ Ἀθηναὶ ἀναπτύξωσι πᾶσαν αὐτῶν τὴν δύναμιν, καὶ, ἐπωφελοῦμεναι τὰς εὐνοϊκὰς περιστάσεις, τραπῶσι πλησίον εἰς τὰ πρόσω.

Ὁ Ἀλκιβιάδης εὗρίσκετο τότε ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας. Ἡ ἰσχύς αὐτοῦ δὲν ἐστηρίζετο ὡς ἡ τοῦ Νικίου εἰς τὴν ὑπὸ μέρους τῶν πολιτῶν ἀνάδειξιν αὐτοῦ ὡς ἀρχηγοῦ, ἀλλ' ἡ δύναμις αὐτοῦ ἦτο ὡς ἡ τοῦ Περικλέους ἰδίᾳ ἑαυτοῦ, ἀπορρέουσα ἐκ πλήθους προσόντων δι' ὧν ἐφαίνετο ἐκ φύσεως προωρισμένος εἰς τὸ ἄρχειν. Τῶν συμπολιτῶν διεκρίνετο διαφέρων τῶν ἄλλων. Μετὰ θαυμασμοῦ ἐξεκρεμάννυντο πάντες ἀπὸ τῆς ὀψεως αὐτοῦ, δίκην κατόπτρου ἀντανακλώσης λαμπρὰν εἰκόνα τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ φύσεως, καὶ προσεδόκων παρ' ἐκείνου τοῦ ἀπροσμάχως συναρπάζοντος αὐτοὺς νέους χρόνους εὐπραγίας, νέας προσόδους, νέους ἀναδόσμοις, πλοῦτη καὶ θησαυροὺς ἐκ τῆς Σικελίας καὶ τῆς Λιβύης. Τώρα τὸ πρῶτον, ἐφαντάζοντο, ἔμελλον νὰ ἐπιδείξωσιν αἱ Ἀθηναὶ τὸ ἀληθὲς αὐτῶν κράτος καὶ ἀναπτύξωσιν ὅλας αὐτῶν

τάς δυνάμεις. Οὐδεὶς τῶν Ἀθηναίων εἶχεν ἀξιωθῆ μέχρ' ἐκείνου τοῦ χρόνου τοιαύτης μανικῆς εὐνοίας τοῦ δήμου.

Πρὸς τούτοις δὲ εἶχεν ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ τακτοὺς ὁπαδοὺς, βοηθοῦντας αὐτὸν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προθέσεων αὐτοῦ, νεανίας τολμηροὺς καὶ δραστηρίους, ὧν τινες ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς αὐτὸν ἕνεκεν εὐκρινουσῶν ἐκτιμήσεως τῶν ἐξαιρέτων αὐτοῦ χαρισμάτων, καὶ ἄνδρας φιλοπάτριδας προσδοκῶντας παρ' αὐτοῦ μεγὰ καὶ θέλοντας νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν τοιαύτην αὐτοῦ μεγαλοπραγίαν, οἷος ἐπὶ παραδείγματι ὁ Εὐρυπτόλεμος¹. Ἄλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν περὶ αὐτὸν ἦσαν συνδεδεμένοι πρὸς αὐτὸν διὰ κοινῆς ἀσωτίας καὶ ἀκολασίας, σπαταλήσαντες τὴν πατρικὴν κληρονομίαν καὶ ζῶντες ἐκ τῆς ἐλευθεριότητος τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἦσαν λοιπὸν ἐξηρτημένοι ἀπ' αὐτοῦ, ἐθεράπευον τὰ πλήθη, διετήρουν τὴν συγκίνησιν αὐτῶν, ὑπέτρεφον τὰς ἀμέτρους αὐτῶν περὶ τοῦ πολέμου προσδοκίας καὶ ἐνέβαλλον φόβον εἰς τὴν ἀντίθετον φαντασίαν. Ἦσαν δὲ τὸ πλεῖστον νεανῖαι ἐξ εὐγενῶν οἰκῶν, χαίροντες, ὅτι προϊστατο τέλος καὶ πάλιν τῶν κοινῶν δημαγωγὸς ἐκ τῶν τάξεων αὐτῶν, ὅχι δὲ τις τῶν χυδαίων, οἵτινες ἦσαν μᾶλλον κεκράχται ἢ ῥήτορες καὶ ἡπίσταντο νὰ δρῶσι μόνον ἐν μέσῳ ταραχῶν χωρὶς νὰ κατορθόνωσι τι πράγματι μέγα, ὅχι τις χειρῶναξ ἢ κάπηλος, ἀλλ' ἀνὴρ εὐπατρίδης ἐκ γένους ἐπιφανοῦς καὶ εὐπρεπείας ὑπερόχου. Ἐγίνοντο δ' ἐργάται τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἐκ τούτου ἤλπιζον νὰ ὠφεληθῶσι καὶ αὐτοί.

Ἄλλ' αὕτῃ ἐκείνῃ ἡ γοητεία ἡ ἀπορρέουσα ἐξ αὐτῶν τῶν προσωπικῶν ἰδιοτήτων τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀπετέλει καὶ τὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ. Πρὸς ἀσφαλῆ διοίκησιν τῶν ἄλλων ἐστερεῖτο τῆς ἡθικῆς ἐκείνης ἀξιοπρεπείας, ἥτις μόνῃ δύναται νὰ προκαλέσῃ ἀληθινὴν ἐκτίμησιν καὶ εὐνοϊαν μόνιμον. Καίπερ πλείστας ὅσας κεκτημένος ἀρετὰς ἦτο οὐχ ἦττον ὁ Ἀλκιβιάδης ἄνθρωπος ὡς οἱ ἄλλοι καὶ διὰ ταῦτα ἀνίκανος νὰ συγκρατήσῃ καὶ συγκεντρώσῃ αὐτοὺς, ἐπειδὴ εἶχε τι τὸ ἀδέσβαιον ἐν ἑαυτῷ καὶ χαρακτῆρα με-

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Περικλέους 7. Ἀλκιβιάδου 82.

στὸν ἀντιθέσεων, ἐν ᾧ ἀντεπάλαιον πρὸς ἀλλήλας ἀκανονίστως κλίσεις ἀγαθαὶ καὶ κακαὶ· διὰ ταῦτα δὲ, καίπερ ὢν ὀξυνούσματος, εἶχεν ἀσάφειαν καὶ σύγχυσιν ἰδεῶν. Ὅσῳ οἰκειότερος ἐγίνετο τις πρὸς αὐτὸν καὶ διεξηκρίβονε τὴν φύσιν αὐτοῦ, τόσῳ ὀλιγώτερον ἠδύνατο νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς αὐτὸν, ἐπειδὴ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἔτασεν ἑαυτὸν καὶ τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ὄφελος. Αἱ μὲν Ἀθηναὶ ἦσαν ἄξιαι λόγου δι' αὐτὸν ὡς θέατρον τῆς μεγαλοπραγίας αὐτοῦ· ἡ δὲ δόξα τῆς πατρίδος ἦτο δι' αὐτὸν μόνον ὑπόβαθρον τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ δόξης, καὶ οἱ ἐταῖροι αὐτοῦ ἠσθάνοντο, ὅτι ἔμελλε νὰ κρατήσῃ αὐτοὺς μόνον ἐφ' ὅσον ὑπηρέτουν τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα δὲ ἦτο ἀκατάλληλος ὅπως διατηρήσῃ τὴν ἡγεσίαν φατρίας ἐπὶ μακρόν. Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῶν ἰδίων ἐταίρων προεκάλει ἀπανταχοῦ δυσαρεσκείας καὶ σκάνδαλα.

Δὲν εἶχε μάθει νὰ δεσπόζῃ τῆς ἐν αὐτῷ ἐνοικούσης τυραννικῆς φύσεως ἢ τοῦλάχιστον νὰ ποκρύπτῃ αὐτήν. Πρὸς δὲ ταῦτοις ἡ ἥρωικὴ αὐτοῦ ἀνδρεία ἦτο συνηνωμένη πρὸς μαλθακότητα καὶ τρυφήν ἀρμόζουσαν μᾶλλον εἰς Πέρσῃν σατράπην ἢ εἰς πολίτην Ἀθηναῖον. Ἀπανταχοῦ ἔνθα ἐνεφανίζετο ἤθελε νὰ πίπτωσιν οἱ ὀφθαλμοὶ ἀπάντων ἐπ' αὐτόν. Καὶ παρουσιάζετο μὲν ἐν τῇ ἀγορᾷ περιβεβλημένος μακρὰν πορφυρᾶν ἐσθῆτα, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ μάχῃ ἐπεδίωκε νὰ ἐπισκιάζῃ πάντας τοὺς ἄλλους, φέρων ἀσπίδα χρυσελεφαντίνην, ἐφ' ἧς ὑπῆρχεν ἐπίσημον Ἑρως κεραυνοφόρος, ἀλαζονικὸν σύμβολον τῶν ἰδίων ἀκατανικήτων θελημάτων¹. Καὶ τὸν μὲν δῆμον ὅλον ἐκολάκευε δίκην δημαγωγοῦ, πρὸς δὲ τοὺς πολίτας ἐκάστους ἐφέρετο μετὰ ἱταμότητος καὶ ὑπεροψίας. Πᾶσα δὲ ἀντίρρησης ἐξηρέθιζεν αὐτὸν καὶ προεκάλει τὴν ὕβριν αὐτοῦ καὶ τὴν βίαν, ὡς εἰ οἱ συμπολίται ἦσαν ὑπήκοοι αὐτοῦ. Ὅτε ποτὲ ὁ Ἀγάθαρχος, ὁ πρῶτος ζωγράφος καὶ σκηνογράφος τῶν Ἀθηναίων, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ κοσμήσας διὰ τῆς τέχνης αὐτοῦ τὴν σκηνὴν τοῦ Αἰσχύλου² ἐδικαιολογήθη, ὅτι ἔνεκεν ἄλλων παραγ-

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 16.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 745.

γελίων ἐκωλύετο νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἐνέκλεισεν αὐτὸν ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ καὶ ἐξηνάγκασε νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπαιτηθεῖσαν ἐργασίαν¹. Τὸν δὲ Ταυρέαν θέλοντα νὰ διαμφισβήσῃ τὴν νίκην εἰς τὸν παρ' αὐτοῦ παρασκευασθέντα χορὸν ἐξεδίωξε διὰ ῥαπισμάτων ἐκ τοῦ θεάτρου ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ ἡθροισμένου πλήθους². Τὴν σύζυγον Ἰππαρέτην ἐπανήγαγε διὰ τῆς βίας εἰς τὸν οἶκον, ὅτε μετέβαινε πρὸς τὸν ἄρχοντα ὅπως τύχῃ διαζυγίου ἀπὸ τοῦ συζύγου³. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ χρυσᾶ πομπικὰ σκεύη τῆς Ἀκροπόλεως λέγεται ὅτι κατεβίβασεν ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῶν καὶ μετεχειρίσθη ὡς ἴδια⁴. Καὶ ὅμως ἅπασαι αὐταὶ αἱ πρὸς τὰ πολιτικά καὶ θρησκευτικά νόμιμα ὕβρεις συνεχωρήθησαν εἰς αὐτὸν, μείναντ' ἀτιμώρητον, ἐπειδὴ εἶχον πλέον ἐθισθῇ νὰ ἐπιτρέπωσιν εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην ὑπερβασίας διακρινούσας αὐτὸν ἀπάντων τῶν ἄλλων. Κατὰ ταῦτα αὐτὸς ὁ δῆμος ἦτο ἐν μέρει συνυπεύθυνος ἐπὶ ταύτῃ τῇ ὕβρει τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἅτε ὑποθρέψας ἐν αὐτῷ τὴν ἀκόλαστον ἐκείνην ἀνυποταξίαν πρὸς τοὺς πατέριους θεσμούς καὶ ἐπιτρέψας νὰ μεταβληθῇ εἰς ἀκατανίκητον ἔξιν.

Ἄλλ' ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἦτο πολὺ στενὴ διὰ τὸν Ἀλκιβιάδην, καὶ δὲν ἐπῆρκει εἰς αὐτὸν ὡς θεάτρον τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ. Δὲν ᾔθελε νὰ ἐπισκιάσῃ μόνον τοὺς συμπολίτας διὰ τοῦ μεγέθους τῶν δαπανῶν ἃς κατέβαλλε χάριν τῶν ἐορτῶν τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐξαρτύσεως τῶν πλοίων, ἀλλ' ἐπεθύμει νὰ καταστήσῃ τὴν σύμπασαν Ἑλλάδα μάρτυρα τῆς μεγαλοπρεπείας αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν ἀνενέωσε τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τοῦ οἴκου εἰς ὃν ἀνῆγε μητρόθεν τὸ γένος. Καὶ δὴ, ὡς ἡ αἴγλη αὐτοῦ εἶχεν ἀρχίσει διὰ τῆς ἐν ταῖς ἵπποδρομίαις νίκης τοῦ Ἀλκμαίωνος, τοῦ συγχρόνου τοῦ Σόλωνος, οὕτως ᾔθελε καὶ αὐτὸς καθ' ἡ γνήσιος

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 16.

² Πλούταρχος αὐτόθι.

³ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 8. Πρβλ. Hertzberg Alkibiades σ. 126.

⁴ Ὁ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 13 μαρτυρῶν ταῦτα ἀναφέρεται εἰς λόγον τινὰ κατ' Ἀλκιβιάδου καὶ Φαίλακος γεγραμμένον.

Ἀλκμαιωνίδης νὰ διακριθῇ ἐν τῷ σταδίῳ ἐκείνῳ τῆς δόξης. Πρὸς τοῦτο δὲ εἶχεν ἀνάγκην ἄλλων πόρων ἢ τῶν παρεχομένων ὑπὸ τῆς πατρικῆς κληρονομίας, ἣν εἶχε κατασπαταλήσει ἀφειδῶς· διὸ ἐζήτησε τὴν κηδεστίαν τοῦ πλουσιωτάτου ἀπάντων τῶν ἀθηναϊκῶν οἴκων, τοῦ δαδούχου Ἰππονίκου¹. Καίτοι δὲ εἶχεν ἐπιδείξει πρὸς τὸν ἔντιμον ἐκείνον ἄνδρα διαγωγὴν ὑβριστικὴν καὶ ὑπεροπτικὴν, κατώρθωσεν οὐχ ἥττον νὰ λάβῃ γυναικα τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, φέρουσαν προῖκα δέκα ταλάντων, οἷαν οὐδεὶς Ἀθηναῖος εἶχε λάβει μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου. Οὐδ' ἐπροθυμήθη νὰποκρύψῃ τὰς ἐγωιστικὰς προθέσεις τὰς ἀγαγούσας αὐτὸν εἰς ἐκείνον τὸν γάμον. Καὶ δὴ ἅμα τῇ συζεύξει μετὰ τῆς πολυφέρνου Ἰπαρέτης ἤρχισε πάραυτα νὰσχολῇται ἀφειδέστερον περὶ τὴν ἱπποτροφίαν². Καὶ ἐγκατέστησε μὲν ἱπποστάσιον θαυμαζόμενον ὑπὸ τε τῶν ξένων καὶ τῶν ἰθαγενῶν, κατώρθωσε δὲ, ὅπως ὑποστῇ τὰς ἀναγκαίας δαπάνας, νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς γυναικὸς Καλλίου ἕτερα δέκα τάλαντα, ἅτινα εἶχεν ὑποσχεθῇ ὁ Ἰππόνικος ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἡ θυγάτηρ ἤθελε τέξει υἱόν. Διὰ ταιούτων δὲ τρόπων ἐπέτυχε τελείως τὸ σκοπούμενον, ἀποστείλας εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ὅχι ἐν ἄρμα μόνον, ἀλλ' ἐπτά καὶ ἀξιωθεὶς οὐ μόνον ἐνὸς ἄθλου, ἀλλὰ τριῶν ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀγῶσιν.

Ἡ δ' ἐπίδειξις ἐκείνη ἡ γενομένη ἐν Ὀλυμπίᾳ εἶχε τότε ὅλως ἰδιόζουσαν ἀξίαν. Πράγματι τότε τὸ πρῶτον εἶχον ἔλθει καὶ πάλιν εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ Ἡλεῖοι κήρυκες οἱ ἀγγέλλοντες τοὺς ἀγῶνας. Οἱ δὲ Πελοποννήσιοι, οἵτινες ἴσως εἶχον πιστεύσει, ὅτι ὁ πόλεμος καὶ ὁ λοιμὸς εἶχον καταλύσει τὴν εὐημερίαν τῶν Ἀθηναίων, εἶδον ἀπ' ἐναντίας Ἀθηναίων πολίτην ἀναπτύσσοντα λαμπρότητα ταιούτην οἷαν οὐδεὶς ἡγεμῶν εἶχεν ἐπιδείξει μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου. Ἄλλως δὲ περὶ τοὺς αὐτοὺς ἐκείνους χρόνους οἱ Ἡλεῖοι εἶχον ἀπαγορεύσει εἰς τὴν Σπάρτην τὴν συμμετοχὴν εἰς τοὺς ἀγῶνας. Ἐνεκα δὲ τῆς ῥήξεως αὐτῶν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας οἱ

¹ Ἰδε ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 108.

² Περὶ τῆς ἱπποτροφίας τοῦ Ἀλκιβιάδου ἴδε Hertzberg [Alkibiades] σ. 123.

Ἡλείοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιζητήσωσι στήριγμα ἀλλαχοῦ, καί, ἐπειδὴ ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο ὁ προστάτης τῆς χωριστῆς συμμαχίας, ἐπειδὴ ἐκεῖνος εἶχεν ὑπάρξει ὁ διαπράξας τὴν συνθήκην μεταξὺ τοῦ Ἀργούς καὶ τῶν Ἀθηναίων, οἱ ἄρχοντες τῶν Ἡλείων ἔπραξαν πᾶν ὃ τι δυνατὸν, ὅπως εὐχαριστήσωσιν αὐτόν. Ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐπιδειχθεῖσα πολυτέλεια συνετέλεσεν εἰς μεγίστην αὐξήσιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἐν Πελοποννήσῳ ἕνεκα τῆς ἐπιδράσεως ἣν ἐξήσκει παρὰ λαῶν οἷος ὁ ἐλληνικὸς ἡ ἐπίδειξις τοῦ πλούτου.

Ἄλλως δὲ οὐδεὶς κατεῖχεν ὡς ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπιτηδειότερον τὴν τέχνην τῆς πρὸς τοὺς ἰδίους σκοποὺς χρήσεως τῶν ἀλλοτρίων πόρων. Καὶ δὴ, ὡς εἶχε χρησιμεύσει εἰς αὐτὸν ἡ περιουσία τοῦ Ἱππονίκου, ὅπως τύχη τῶν ὀλυμπιακῶν στεφάνων, οὕτω κατώρθωσε νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ παρὰ τοῖς συμμάχοις πρὸς ὁμοίους σκοποὺς. Οἱ μὲν Λέσβιοι ἔστειλαν εἰς αὐτὸν τὸν οἶνον διὰ τὰ ἐπινίκια, εἰς ᾧ ἐκάλεσεν ἅπαντας τοὺς εἰς τοὺς ἀγῶνας παρισταμένους, οἱ δὲ Χῖοι παρέσχον εἰς αὐτὸν τὰ ἱερεῖα καὶ τὴν τροφήν τῶν ἵππων, οἱ δ' Ἐφέσιοι ἔστησαν χάριν αὐτοῦ σκηνὴν κεκοσμημένην διαπρεπῶς¹. Οὕτως αἱ πόλεις ἡμιλλῶντο νὰ τύχωσι τῆς εὐνοίας τοῦ κραταιοῦ δημαγωγοῦ. Καὶ πάντοτε μὲν ἡ λαμπρὰ ἵπποτροφία καὶ ἡ διὰ τεθρίππων ἐν Ὀλυμπίᾳ νίκη ἐθεωρεῖτο προαγγελία παρασκευῆς πρὸς τυραννίδα· ἀλλὰ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Ἀλκιβιάδης παρέστη πράγματι δίκην ἡγεμόνος ἀξιούντος φόρους καὶ συνενοῦντος ἐν ἑαυτῷ τὴν αἶγλην τῆς πατρίδος. Καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δὲ κέντροις τῶν πανελληνίων ἀγῶνων ἐπεδείχθη ἡ δόξα αὐτοῦ. Τὴν δ' ἐξύμνησιν ἀπασῶν τούτων τῶν νικῶν καὶ τὴν ἀπαθανάτισιν τῶν θριάμβων αὐτοῦ ἀνέλαβον οὐ μόνον οἱ ἀοιδοὶ, παρ' αὐτοῦ προκληθέντες, ἀλλὰ καὶ αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι, ἀναγκασθεῖσαι νὰ ὑπηρετήσωσιν αὐτόν. Παρήγγειλε ζωγραφίας παριστανούσας αὐτὸν στεφανούμενον ὑπὸ τῆς Ὀλυμπιάδος καὶ τῆς Πυθιάδος καὶ καθήμενον ἐν ταῖς ἀγκάλαις

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 12.

τῆς Νεμεάδος, ἀπολάμποντα δὲ ὑπὸ καλλονῆς χλιδώσης. Τοιαύ-
τας δὲ κολακευούσας αὐτὸν εἰκόνας ἀνέθηκεν εἰς τὴν πολιούχον
θεὰν καὶ διέταξε τὴν ἐν τῇ Πινακοθήκῃ¹ κατάθεσιν αὐτῶν².

Τέλος δὲ καὶ αὐτὸ τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τὸ ἐπιδιωκόμενον
ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἦτο τοιοῦτον, ὥστε ἀναγκαίως ἔμελλε νὰ
προκαλέσῃ πολλὰς ἀντιρρήσεις. Καὶ δὲν ἤθελε μόνον τὴν κατὰ-
λυσιν τῆς μετὰ μόχθου πολλοῦ ἐπιτευχθείσης εἰρήνης καὶ τὴν
κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον ἐπανάληψιν τοῦ πολέμου, ἀλλὰ καὶ τὴν
ἀναρρίπισιν πολέμου πολὺ εὐρυτέραν ἔχοντος τὴν ἔκτασιν καὶ διεξ-
αγομένου διὰ τρόπων ὅλως διαφόρων τῶν προταθέντων ὑπὸ τῶν
βαιοτάτων τῶν πρὸ αὐτοῦ δημαγωγῶν. Ὡς δ' ἐν ἅπασιν αὐτοῦ
τοῖς σχεδίοις δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν μόνον τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ τὴν
ὅλην Ἑλλάδα, οὕτως ἤθελε νὰ εἶνε καὶ πανίσχυρος ἡγέτης οὐ
μόνον ἐπὶ τῆς Πηνυκὸς τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀργεῖ, ἐν
Ἡλίδι, ἐν Μαντινείᾳ. Τὴν δὲ ἀπαλλαγὴν τῶν δῆμων ἀπὸ παν-
τὸς δεσμοῦ τῶν ἀριστοκρατικῶν ἐμελέετο νὰ καταστήσῃ πρόγραμμα
καθολικῆς ἐν Ἑλλάδι πολιτικῆς ἐνεργείας, ἧς τὰ νήματα ἔμελλε
νὰ κρατῇ αὐτὸς διὰ τῆς χειρός. Ἦθελε νὰ εἶνε ὁ ἀρχηγὸς ἀπασῶν
τῶν ἐν Ἑλλάδι δημοκρατικῶν φατριῶν καὶ νὰ συνενώσῃ ταύτας
εἰς συμμαχίαν ἰσχυράν, εἰς ἣν ἔμελλον κατ' ἀνάγκην νὰ ὑποκύ-
ψωσι τέλος ἢ τε Σπάρτη καὶ ἅπασαι αἱ ἀριστοκρατικαὶ πόλεις.
Καὶ αὕτῃ λοιπὸν ἢ πρὸς τὰ ἔξω πολιτεία ἔγεινε τώρα καθαρῶς
δημοκρατικὴ, καὶ πᾶν ἄλλο μέλημα ἐτίθετο δεύτερον. Ὁ πό-
λεμος ἀπέβη πόλεμος ἔχων σκοπὸν προδιαγεγραμμένον· ἀντὶ πό-
λέμου πόλεων ἀντιμαχομένων πρὸς ἀλλήλας ἀπέβη πόλεμος φα-
τριῶν, πόλεμος ὅστις ἐνεκα τούτου ἐπεξετείνετο ὁσημέραι καὶ ἐγί-
νετο, ὡς εἰκὸς, ἐμπαθέστερος, μᾶλλον ἀχάλινος καὶ μᾶλλον ἀδιάλ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω τόμ. Β' σ. 847.

² [Ἴδε περὶ τῶν εἰκόνων τούτων τοῦ Ἀλκιβιάδου Ἀθηναίου XII, σ. 534 d. Πλού-
ταρχον ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 16. Πανσανίου I, 22, 6]. Beundorf Vassenbilder
σ. 15. [Πρόλ. Baumeister ἐν τοῖς Denkmäler des klassischen Altertums τόμ. Α'
σ. 47 κ. ε.].

λακτος. Ἐσκοπεῖτο ἡ ἐν Ἑλλάδι ἑναρξίς νέων χρόνων, ἐν οἷς θὰ καθίστατο ἀδύνατος ἡ περαιτέρα ὑπαρξίς πολιτείας οἷα ἡ Σπάρτη· ἐστία δὲ τῆς τοιαύτης καθολικῆς στάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἔμελλον νὰ γείνωσιν αἱ Ἀθῆναι. Πρὸς ἐκπλήρωσιν δὲ τοιαύτης ἐπιβολῆς ἦτο ἀνάγκη τῆς ἐκ τῶν ἐνόντων μεγίστης αὐξήσεως τῶν προσόδων τῆς πόλεως· διὰ ταῦτα δὲ ἀφ' οὗ χρόνου εἶχε καταλίπει τὸ στρατόπεδον τῶν λακωνιζόντων ἐφαίνετο εἰς αὐτὸν ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν ὡς μόνον ὁρθὸν πρόγραμμα τὸ τοῦ Κλέωνος. Ἀλλ' ὅλως ἀδίκος εἶνε ἡ κατηγορία, καθ' ἣν αὐτὸς ὁ ἔχων τότε ἡλικίαν περίπου εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ἐτῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὑπεύθυνος ἐπὶ τῇ ἀποτόμῃ αὐξήσει τῶν φόρων καὶ ἐπὶ τῇ ἐντεῦθεν προκληθείσῃ στενοχωρίᾳ τῶν συμμάχων. Καὶ ἡ γνώμη δὲ, ὅτι αὐτὸς συμμετεῖχε τῆς ἐπιτροπείας τῶν τακτῶν τοῦ φόρου, ὅτε προέτεινε τὴν αὐξήσιν αὐτοῦ ὁ Θούδιππος¹, στηρίζεται εἰς ἥκιστ' ἀξιόπιστον μαρτυρίαν. Ἀλλὰ πολὺ ἀξιολογωτέρα ὑπῆρξεν οὐχ ἥττον βραδύτερον ἡ ἐπιδράσις αὐτοῦ εἰς τὰ τῶν συμμάχων, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς προθυμίας μεθ' ἧς πόλεις οἷα ἡ Ἐφεσος, ἡ Χίος καὶ ἡ Λέσθος οὐδεμιᾶς ἐφείσθησαν θυσίας, ὅπως τύχωσι τῆς εὐνοίας τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ ἀποτρέψωσιν οὕτως ἐπιδείνωσιν τῶν κατ' αὐτάς².

Καὶ ἦτο μὲν μεγίστη καὶ εὐρυτάτη ἡ δύναμις αὐτοῦ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἀλλ' εἶνε εὐνόητον, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξασκήσῃ ἐπιδράσιν μόνιμον ἐπιφέρουσαν τὴν εἰρήνευσιν τῆς πολιτείας καὶ τὴν συνδιαλλαγὴν τῶν φατριῶν. Οὐδὲν ἄλλο κατάρθονεν ἢ νὰ παροξύνῃ προεκάλει ἀπανταχοῦ ἀντιρρήσεις, καὶ διὰ μέσου τῶν ἐπειρημιῶν, δι' ὧν τὰ πλήθη ἐδεξιοῦντο ἐκεῖνον ὅστις ἦτο τὸ εἰδωλόν

¹ Ἰδε ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 201.

² Μόνον ἐν τῇ *ψευδοανδοκιδείῳ* λόγῳ Κατ' Ἀλκιβιάδου γίνεται λόγος περὶ ἐπιδράσεως τοῦ Ἀλκιβιάδου εἰς τὴν ἐπαύξειν τῶν φόρων. Ὁ δὲ *Πλούταρχος* (ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου) οὐδὲν γινώσκει περὶ τούτου. Τὸ δὲ χωρίον τοῦ *Πλούταρχου* (ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 12) δὲν πρέπει νὰ νοηθῇ σημαῖνον τὴν παρὰ τῶν ἐν αὐτῷ μνημονευομένων πόλεων ἀποστολὴν δώρων εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην πρὸς ἀποτροπὴν αὐξήσεως τῶν φόρων, ἐπειδὴ ἡ Χίος ἦτο αὐτόνομος καὶ κατὰ ταῦτα οὐδένα ἀπέτινε φόρον, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ Μήθυμνα· ἡ δὲ λοιπὴ Λέσθος ἦτο κληρουχία.

αὐτῶν, ἀπήχει ὁσημέραι ὀξυτέρα ἢ κραυγὴ τῆς δυσπιστίας καὶ τοῦ μίσους. Οἱ μὲν πρεσβύτεροι ὠργίζοντο κατὰ τοῦ παραπλανῶντος τοὺς νέους τοὺς μιμουμένους τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ ἀφισταμένους τῶν παλαιστῶν, τοὺς θρασέως ποιουμένους ἐκποδῶν τὰ πάτρια καὶ θεωροῦντας εὐσταλῇ τὴν περὶ τὸν βίον ἀκολασίαν. Οἱ δ' ἐχόμενοι τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος διεγίνωσκον, ὡς εἰκὸς, ὁσημέραι σαφέστερον, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης οὐδένα προετίθετο ἄλλον σκοπὸν πλὴν κυριαρχίας ἀπεριορίστου καὶ ἀνευθύνου. Μετὰ ταύτης δὲ βεβαιότητος ἐπίστευεν, ὅτι θὰ τύχῃ αὐτῆς, ὥστε ἀπὸ τοῦδε ἤδη κατεπάτει ἀφόβως καὶ ἀσυστόλως πάσας τὰς ἀρχὰς πολιτικῆς ἰσότητος. Καὶ ἐθαύμαζε μὲν ὁ ἄκριτος ὄχλος τὴν θρασύτητ' αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἔλειπον καὶ μεταξύ τοῦ λαοῦ οἱ γινώσκοντες νὰ μετρώσι τὰς πράξεις αὐτοῦ διὰ τοῦ μέτρου τῆς ἠθικῆς. Ἰδίως δὲ μεγάλῳ φωνῳς ἠκούσθη ἡ ἀποδοκιμασία ἐπὶ τῆς σκηνῆς.

Ἐπὶ τῆς τραγικῆς σκηνῆς ὁ Εὐριπίδης ἐπέδειξε μὲν ἀπροκάλυπτον τιμὴν πρὸς τὸν ἥρωα τῆς ἡμέρας, ὑμνήσας αὐτὸν ὡς τὸν αἰσιῶς διαπράξαντα τὴν μετὰ τοῦ Ἄργους συμμαχίαν καὶ τελείως ἐπιδοκιμάσας τὴν ἀντιλακωνικὴν αὐτοῦ πολιτείαν. Ἀλλὰ καὶ ἐπέκρινε καὶ ἐνουθέτησε μετὰ σοβαρότητος¹. Εἰλικρινεστέρα δὲ καὶ καυστικώτερα ὑπῆρξεν ἡ γλῶσσα τῆς κωμῳδίας, ἐλέγχουσα τοὺς Ἀθηναίους ἐπὶ τῇ ἀποτρίψει τῶν πατρίων ἡθῶν καὶ παριστάνουσα ζωηρῶς τὴν διαφορὰν τῶν ἄλλοτε χρόνων καὶ τῶν νῦν. Οὕτως ὁ Εὐπολὶς ἀνεβίβαζεν ἐν τοῖς Δήμοις ἐκ τοῦ Ἄδου τοὺς ἀρχαίους ἥρωας, ὅπως δείξῃ εἰς τὴν πόλιν πόσον ταχέως εἶχε διαφθαρεῖ². Πολὺ δὲ δηκτικώτερος καὶ κατὰ πρόσωπον ἐπιθετικώτερος ὑπῆρξεν ἐν ταῖς Βαπταῖς, διδαχθεῖσαις τὸ ἔαρ τοῦ 415 π. Χ. (Ὀλυμπ. 91, 1). Ἐν τῇ κωμῳδίᾳ ταύτῃ παρίστανε μετ' ὀργῆς καὶ ἀγανακτήσεως τάσελγῃ ὄργια τὰ τελούμενα ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ τῶν ἐταίρων νύκτωρ πρὸς τιμὴν τῆς Κοττυ-

¹ Herbst Rückkehr des Alkibiades σ. 26. Hertzberg [Alkibiades] σ. 130.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω τόμ. Γ' σ. 112.

τοὺς, ἐφ' ᾧ ὁ Ἀλκιβιάδης ἐλέγετο τρέφων μῖσος θανάσιμον κατὰ τοῦ ποιητοῦ¹.

Τὸ δημόσιον σκάνδαλον τὸ προκλήθην παρ' αὐτοῦ ἔνεκα τοῦ χλευασμοῦ τῆς ὀρησκείας προσείλκυσε κατ' αὐτοῦ τὴν ἰδιόζουσαν ἔχθραν τῶν ἱερέων, οἵτινες ἔβλεπον κινδυνεῦον ἔνεκεν αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα καὶ ἐλαττουμένας τὰς προσόδους αὐτῶν ὡς καὶ πάντων τῶν πρὸς τοὺς ἱερεῖς συνδεομένων. Προσεπήρχοντο δὲ καὶ οἱ δημαγωγοί, ὡς ὁ Ἀνδροκλῆς, ὁ Κλεώνυμος καὶ ἄλλοι, οἵτινες ἠδύναντο νὰ συγχωρήσωσι τὸν Ἀλκιβιάδην διὰ τὸν ἔνεκεν αὐτοῦ παραγκωνισμόν ἑαυτῶν· πρὸς δὲ τούτοις οἱ πολλοὶ ἴδιοι ἔχθροὶ αὐτοῦ, οἵτινες ἀνέμενον εὐκαιρίαν νὰ ἐκδικηθῶσι τὸν Ἀλκιβιάδην δι' ἀδικίας ἃς ὑπέστησαν παρ' αὐτοῦ, εἰς οὓς ἀνῆκον ἱκανοὶ τῶν τασσομένων πρότερον εἰς τὴν ἐταιρίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ δεινότατοι τῶν ἀντιπάλων ἦσαν οἱ ἀρχαῖοι ἔχθροὶ τῆς δημοκρατίας, οἱ φανεροὶ ἢ κρύφιοι ὁπαδοὶ τῆς ἀριστοκρατικῆς φατρίας, οἵτινες ἐμίσουν διπλῶς τὸν Ἀλκιβιάδην, ἅτε θεωροῦντες αὐτὸν ἀποστάτην καὶ ἔχοντες ἀνάγκην νὰ ποιήσωσιν αὐτὸν ἐκποδὼν χάριν ἐπιτυχίας τῶν ἰδίων σχεδίων. Οἱ ἄνδρες οἱ ἀνήκοντες εἰς ταύτην τὴν στάσιν εἶχον συμπράξει ἐπὶ τινα χρόνον μετὰ τοῦ Νικίου, περὶ ὃν εἶχον ἀθροισθῇ τὰ ἐντιμότερα λείψανα τῆς ἀρχαίας ἀριστοκρατίας τῶν Ἀθηναίων· ἀλλ' ὁ μὲν τρόπος αὐτοῦ ἐφαίνετο ὑπὲρ τὸ δέον μικρόθυμος εἰς τοὺς νεωτέρους καὶ ἐμπαθεστέρους τῶν στασιωτῶν, ἡ δὲ πολιτικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια ὑπὲρ τὸ δέον ἔντιμος καὶ καλοκάγαθος. Ἐπίστευον δὲ, ὅτι διὰ φανεροῦς ἀντιπολιτεύσεως οὐδὲν ἠδύναντο νὰ κατορθώσωσι· διὸ παρίστατο ἀνάγκη νὰ παρασκευασθῶσι κρύφιαι σκευωρίαι χάριν καταπολεμήσεως τῆς δημοκρατίας. Ἐντεῦθεν δὲ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν φατριῶν ἐν Ἀθήναις προσέλαβεν ὅλως νέον χαρακτῆρα.

Μυστικαὶ τοιαῦται ἐταιρίαι δὲν ἦσαν ἄληθῶς νέον τι διὰ τὰς Ἀθήνας. Παρουσιάσθησαν τὸ πρῶτον ἐν μέσῳ τῶν δεινῶν τῶν

¹ Περὶ τῶν Βαπτῶν τοῦ Εὐδόλιδος ἴδε Meineke Quaestiones scenicae τόμ. Α' σ. 42.

περσικῶν πολέμων, καὶ ἤγαγον ἔν τε τῷ στρατοπέδῳ τῶν Πλαταιῶν¹ καὶ ἐν τῇ μάχῃ τῆς Τανάγρας² εἰς προδοτικὰς ἀποπειράς. Καὶ ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς χρόνοις τοῦ Περικλέους δὲν ἐξέλιπον ἐντελῶς τοιαῦται στασιαστικαὶ ἐνέργειαι. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους προσέλαβον νέαν σημασίαν, ἐπειδὴ ἡ διαφθορὰ τῆς δημοκρατίας προεκάλεσεν ἀντίδρασιν. Οὕτω δὲ συνέστησαν, ἰδίως ἐν τοῖς χρόνοις καθ' οὓς διώκει τὰ τῆς πόλεως ὁ Κλέων καὶ κατεδίωκε δι' ὧν τῶν μέσων δημοκρατικῆς τρομοκρατίας πᾶσαν ἐλευθέραν ἐκδήλωσιν ἀντιθέτων γνώμων, μυστικαὶ ἑταιρίαι ὑφιστάμεναι κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον μόνον πρὸς τὸν σκοπὸν κοινῆς εὐφροσύνης, ἀλλὰ προσλαμβάνουσαι σὺν τῷ χρόνῳ πολιτικὸν χαρακτῆρα ὁσημέραι σαφέστερον. Ἀλλ' ὅμως πάντες οἱ ὁμόφρονες δὲν συναπετέλουν τὴν αὐτὴν ἑταιρίαν, ἀλλ' ὑφίσταντο πολλοὶ χωριστοὶ ὅμιλοι ὁμοίους ἔχοντες σκοπούς· ἡ δὲ εἰς αὐτοὺς συμμετοχὴ ἀπερρόφα τὴν προσοχὴν καὶ τὸν χρόνον τῶν εἰς αὐτοὺς τασσομένων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε χάριν αὐτῶν παρημέλουν τὰς φυσικὰς πρὸς τὴν οἰκογένειαν καὶ τὴν πατρίδα ὑποχρεώσεις. Πράγματι οἱ ἑταῖροι δὲν συνηγοῦντο μόνον ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν, ἀλλ' ἐτάσσοντο καὶ ὑπὸ ὠρισμένους ἡγέτας καὶ ἀνελάμβανον ἐνὸρκως τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑποστηρίξωσιν ἀλλήλους ἐν δίκαις καὶ ἀρχαιρεσίαις κατὰ κοινὴν συνεννόησιν διὰ λόγων καὶ ἔργων, διὰ θυσίας τῆς τε περιουσίας καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς³.

Κατὰ ταῦτα αἱ ἑταιρίαι αὗται ἦσαν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν διά-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 447.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 545.

³ Οἱ μυστικοὶ οὗτοι σύνδεσμοι ἦσαν ἑταιρίαι (ἐταιρεῖαι) ἢ συνωμοσίαι ἐπὶ δίκαις καὶ ἀρχαῖς. Πρβλ. Krüger [Commentatio critica et historica ἐν τῇ τῆς ἐκδόσεως Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασείως] σ. 363. Vischer Die oligarchische Partei [und die Hetairien in Athen] σ. 16. [Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 172. Πρβλ. Πανταζίδου Περὶ τῶν ἐν Ἀθῆναις πολιτικῶν ἑταιριῶν. 1892]. Αἱ πρὸς ἀλλήλους ὑποχρεώσεις τῶν ἑταίρων ἐθεωροῦντο οἱ φιλιώτατοι καὶ ἐρωτάτοι πάντων ἰσθμικῶν δεσμῶν. Ἰδε Θουκυδίδου III, 82· τὸ συγγενὲς τοῦ ἐταιρικοῦ ἀλλοτριώτερον ἐγένετο διὰ τὸ ἐτοιμότερον εἶναι ἀπροφασίστως τολμᾶν. Οὐ γὰρ μετὰ τῶν κειμένων νόμων ὠφείλας αἱ τοιαῦται εὐνοδοί, ἀλλὰ παρὰ τοὺς καθεστῶτας πλεονεξίᾳ. Σκοπὸς τῶν ἑταιριῶν εἶνε ἡ ἀπόκτησις δυνάμεως ἀντικειμένης εἰς τὰ καθεστῶτα· ἐντεῦθεν ἡ ὑπορέωσις πρὸς ἀνεπιφύλακτον ὄραϊν.

φοροι τῶν πολιτικῶν συνδέσμων τῶν προτέρων χρόνων ¹. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐσχόπουν τὴν ἄμυναν κατὰ τῶν συκοφαντῶν· ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἠϋρύνοντο ἡσυχμέραι αἱ προθέσεις καὶ τὰ σχέδια τῶν συνδέσμων ἐκείνων. Οἱ ἀποτελοῦντες αὐτοὺς ἀνῆκον τὸ πλεῖστον εἰς ἀρχαίους οἴκους καὶ εἶχον ἐκ γενετῆς ὀλιγαρχικὰς προθέσεις, ἦσαν δ' ἐμπαθεῖς καὶ ἐπηρμένοι νεανίαι ἄσωτον διάγοντες βίον, μὴ εὐρίσκοντες ἐπαρκὲς στάδιον διὰ τὴν φιλοδοξίαν αὐτῶν ἐν Ἀθήναις, ἐμπεφορημένοι σοφιστείας, μεστοὶ ἄσφαλων πολιτικῶν θεωριῶν, αἵτινες ἐπεσκίαζον ἐν αὐτοῖς τὴν ἀπλὴν καὶ καθαρὰν συνειδήσιν τοῦ δικαίου καὶ τὸ αἶσθημα τοῦ καθήκοντος· ἦσαν διὰ ταῦτα δοκησίσοφοι καὶ ἀσυνείδητοι, οὐδεμιᾶς μὲν ἀξιοῦντες τιμῆς τὸν νόμον καὶ τὰ πάτρια ἤθη, περιφρονοῦντες δὲ τὰ πλήθη καὶ τὸ ἀρεστὸν εἰς αὐτὰ πολίτευμα. Ὅσῳ μᾶλλον λοιπὸν ἡ πολιτεία τῶν Ἀθηνῶν ἀπέβαινε δημοκρατικὴ, τόσῳ μᾶλλον αἱ ἀριστοκρατικαὶ ἑταιρίαι μετεβλήθησαν εἰς συνωμοσίας ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος, ἐχούσας πρὸς τὴν Σπάρτην συμπάθειαν περισσοτέραν ἢ πρὸς τὴν ἰδίαν πατρίδα. Ὅσῳ δὲ ὀρμητικώτερα ἀπέβαιναν ἡ διαγωγή τοῦ Ἀλκιβιάδου, τόσῳ ἀσυνειδητότερον οἱ ἀποτελοῦντες τὰς ἑταιρίας οὐδενὸς ἀφίσταντο μέσου χάριν καταλύσεως τῆς κυριαρχίας τοῦ δήμου καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ εὐνοουμένων. Δὲν ὥχνουν περιστάσεως διδομένης νὰ ὑποδύωνται τὸ προσωπεῖον ἐνθέρμων φίλων τοῦ καθεστῶτος, ἐνίοτε δὲ καὶ νὰ συμπράττωσι μετὰ τῶν ἀκαθέκτων δημοκρατικῶν, ὥπως οὕτω μετημφιεσμένοι δύνανται νὰ ἐνεργῶσι τελεσφορώτερον. Οὕτως ἀπετελέσθη φατρία κατὰ μὲν τὸν ἀριθμὸν τῶν στασιωτῶν μικρά, ἀλλ' ἰσχυρά ἕνεκα τῆς τόλμης, τῆς δεξιότητος καὶ τῆς καλῆς διοργανώσεως τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν καὶ ἐνεδρεύουσα μὲν πάντοτε, τρέφουσα δὲ πεποιθήσιν ἀκλόνητον, ὅτι ἐμελλε νὰ ἔλθῃ καὶ αὐτῆς ἡ ὥρα.

Τῶν ἐχθρῶν δὲ τούτων τῆς δημοκρατίας εἰς καὶ μόνος, Ἀντιφῶν ὁ υἱὸς τοῦ σοφιστοῦ Σωφίλου ², ἀντιπαρέστη φανερώς ἀντί-

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω τόμ. Β' σ. 291.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω τόμ. Β' σ. 732. Ἰδὲ περὶ Ἀντιφῶντος καὶ Köhler [Urkunden zur Geschichte des] delisch-attischen Bundes σ. 150.

παλος τοῦ Ἀλκιβιάδου. Πάντας δὲ τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους τοὺς πρότερον ἢ ἔπειτα ἐπιδειχθέντας ὡς ἐχθροὺς τῆς κυριαρχίας τοῦ δήμου εὐρίσκομεν κρυφίως καὶ ἐν μᾶλλον ἢ ἥττον φανερᾷ ἐπικαι-
 νωνίᾳ πρὸς τὰς ἀριστοκρατικὰς ἑταιρίας. Εἰς τοὺς ἄνδρας δὲ τού-
 τους ἀνῆκε Πείσανδρος ὁ Ἀχαρνεύς, ὅστις ἦτο διαβόητος ἐν Ἀθή-
 ναις ἐπὶ τρυφῇ καὶ ἀσελγείᾳ· πρὸς δὲ τούτοις ἦτο ἐκ φύσεως δο-
 λοπλόκος καὶ δεινότατος περὶ τὸ ὑποκρίνεσθαι¹. ὁμοίως δ' ἐτάσ-
 σετο εἰς αὐτοὺς καὶ Ἄγων ὁ πατὴρ τοῦ Θηραμένους, ὁ κατήγο-
 ρος τοῦ Περικλέους² καὶ εἰς τῶν συνυπογραφάντων τὴν Νικίειον
 εἰρήνην· πλὴν δὲ τούτων καὶ Χαρικλῆς ὁ υἱὸς τοῦ Ἀπολλοδώρου,
 ὅστις ἦτο ἐπ' ἴσης τῶν ἐπιδεξιῶς ἀποκρυπτόντων τὰς ἐναντίον τοῦ
 καθεστῶτος ἐνεργείας αὐτοῦ, κεχαρισμένος δὲ τότε μεγάλως παρὰ
 τῷ δήμῳ καὶ περιβαλλόμενος ἀξιώματ' ἀξία λόγου³. Τέλος δὲ
 τῶν ὀνομαστοτάτων ἦτο Ἀνδοκίδης ὁ Λεωγόρου. Οὗτος εἴλκε
 μὲν τὸ γένος ἐξ ἐνὸς τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ πλουσιωτάτων οἰκῶν
 τῶν εὐπατριδῶν, οἴκου, οὗ αἱ τύχαι συνεδέοντο ἀναποσπᾶστως
 πρὸς τὰς τῶν Ἀθηνῶν⁴, καὶ αὐτὸς δὲ καθ' ἑαυτὸν ἦτο ἀνὴρ εὐ-
 φυῆς καὶ εὐγλωττος, ἀλλ' ἔνεκα τῶν ὀλιγαρχικῶν αὐτοῦ φρονη-
 μάτων ἐκτεθειμένος εἰς πολλὰς ἐπιθέσεις τῶν δημαγωγῶν. Καὶ
 αὐτὸς δὲ ἀνῆκεν ἀναμφιβόλως εἰς μίαν τῶν μυστικῶν ἐκείνων
 ἑταιριῶν.

Εἶνε δὲ φυσικόν, ὅτι τοιαῦται μυστικαὶ ἑταιρίαι τότε μόνον
 διαγιγνώσκονται ὑφιστάμεναι, ὅταν φθάσωσιν εἰς τὸ σημεῖον νὰ

¹ Meineke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 176.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 63.

³ Θουκυδίδου VII, 20. Πρὸλ. Wattenbach de Quadring[entorum] Atheni⁸ fact[i]one] σ. 11.

⁴ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 572. Πρὸλ. Blass Attische Beredsamkeit Τόμ. Α' ἐκθ. σ. 280. Ὁ πρόππακος τοῦ ἐν τῷ ἀγῶνι κατὰ τῶν τυράννων διακριθέντος Λεωγόρου ἀνῆκεν εἰς ἀρχαῖον ἀθηναϊκὸν γένος, οὗ ἡ φιλοξενία ἦτο περιώνυμος. Ὁ δὲ Λεωγόρας περὶ οὗ πρόκειται ἐνταῦθα ἐγεννήθη περὶ τὸ 440 π. Χ., ἐξεῖλθε δὲ εἰς τὴν ἑταιρίαν τοῦ Εὐφίλτου πρὸ τοῦ 415 π. Χ. Κατεδιώχθη δὲ ὑπὸ τοῦ Πεισάνδρου καὶ Χαρικλέους, εἰς τῶν τοὺς σκοποὺς εἶχεν ἀντιταχθῆ· ἔπειτα δὲ διήνυσσε βίον περιπετειώδη, γενόμενος ἔμπορος ἐν Κύπρῳ καὶ κατέλθε μετὰ τὴν ἀμνηστειαν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ὁ πατρικὸς αὐτοῦ οἶ-
 κος εἶχε περιελθεῖ εἰς τὸν Κλεοφῶντα. Ἀνδοκίδου [Περὶ τῶν μυστηρίων] 146

ἐξασκῶσιν ὠρισμένην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰ τοῦ δημοσίου βίου. Καί τότε δὲ εἶνε ἀδύνατος ἢ μετ' ἀσφαλείας παρακολούθησις τῆς δράσεως αὐτῶν, τῶν ἐν αὐταῖς μεταβολῶν, τῆς σημασίας καὶ τῆς συγκροτήσεως αὐτῶν. Μόνον δὲ τοῦτο εἶνε σαφές, ὅτι ὁ τοιοῦτος τρόπος τοῦ φατριαστικοῦ ἀγῶνος ἤγεν εἰς ὁσημέραι μείζονα διὰ λυσιν καὶ ἀποσύμβασιν τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχε κρατήσει ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ ποιά τις ἐλευθεριότης· ὁ δῆμος παρεῖχεν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας καὶ ἤγετο ὑπὸ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι ἐκεῖνοι κατὰ τὴν ἐξάσκησιν δημοσίων ἀξιωματῶν μόνον τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας θὰ εἶχον ὑπ' ὄψιν. Ἀλλὰ τῶρα πρῶτον πάντων ἡρώτων περὶ τῆς πολιτικῆς ἀποχρώσεως εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ περιπορευόμενο· ἀρχὴν τινα. Πλὴν δὲ τοῦ πολιτικοῦ φανατισμοῦ ἐκράτει καὶ θρησκευτικός. Τοῦθ' ἔπερ δὲ χεῖριστον, οἱ ἄνδρες διαφόρων γνωμῶν δὲν παρουσιάζοντο πλέον, ὡς πρότερον, ἀντιμέτωποι ἀλλήλων πρὸ αὐτοῦ τοῦ δήμου, ἀνταγωνιζόμενοι φανερώς, τιμίως καὶ ἐν ἀγαθῷ συνειδότι, ὅτι ὑπηρετοῦν κοινῇ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀγόμενοι ἔρωτος πρὸς τὴν πατρίδα. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἢ ἐγωιστικῇ ὁρᾷσις τῶν ἐταιριῶν ἐξεδίωξε πᾶν ἀνώτερον συμφέρον· τὸ εἰς πάντας κοινὸν ἐξηφανίζετο ὁσημέραι μᾶλλον, καὶ ὁ ἐπικρατῶν σκοπὸς ἦτο μάλιστα ἢ ἐπίτευξις τοῦ ἰδίου μεγαλείου διὰ καταλύσεως τῶν ἀντιπάλων. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον συνηνοῦντο ὀλιγαρχικοὶ καὶ δημαγωγοί, θρησκομανεῖς καὶ ἀσεβεῖς περὶ τὰ θεῖα. Οἱ τοιαῦτα σκοποῦντες ἔστερον οὐντο καθ' ὅλου τῆς ἡθικῆς σοβαρότητος τῆς πεποιθήσεως. Ὁ Ἀλκιβιάδης ὑπερημύνετο τῆς δημοκρατίας, ἀλλ' ὅχι ἕνεκα πίστεως πρὸς τὸ καθεστὼς πολίτευμα, ἀλλ' ἐπειδὴ μόνον ἡ δημοκρατία ἡδύνατο νάναπαύσῃ τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἀντίπαλοι τῆς δημοκρατίας ἐπεδίωχον συνήθως μόνον τὸ ἴδιον ὄφελος, καὶ ἦσαν πρόθυμοι νὰ προδώσωσι τὰ πάντα, καὶ αὐτὴν τὴν τιμὴν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς πατρίδος.

Ἐνεκα δὲ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ τοιοῦτου στασιαστικοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἢ διαφθορὰ τοῦ δήμου ηὐξήθη, ὡς εἰκὸς, εἰς βαθμὸν

φρικώδη. Καὶ δὴ ὅσῳ μᾶλλον ἐχαλαροῦντο οἱ φυσικοὶ δεσμοὶ τῆς οικογενείας καὶ τῆς συγγενείας, τόσῳ μᾶλλον διεδίδοντο οἱ αὐθαίρετοι ἐκεῖνοι σύνδεσμοι, οἵτινες μάλιστα περιελάμβανον καὶ ποιάνα ὑποχρέωσιν περὶ διαρρήξεως τῶν φυσικῶν δεσμῶν. Ἡ ὑγίεια καὶ ἡ ἀσφάλεια τῆς πολιτείας ὑπενομεύθη, τὸ ἔδαφος ἐσαλεύετο δίκην ἡφαιστείου, καὶ οἱ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐστία κίνδουνοι ἦσαν ἀπειλητικώτεροι τῶν ἔξωθεν ἐπαγομένων. Καὶ πρὸς μὲν τὰ ἔξω αἱ Ἀθηναῖαι ἦσαν ἰσχυραὶ, ἐπειδὴ αἱ πρόσοδοι αὐτῶν ἦσαν μεγαλειότεραι, ἡ δὲ κατὰ θάλασσαν ἀρχὴ ἀσφαλεστέρα καὶ οἱ πολέμιοι εἶπερ ποτὲ ἀσθενεῖς· ἀλλ' ἡ ἐσωτερικὴ ἰσχὺς τῆς ἐλευθέρας πόλεως ἡ ἐδραζομένη ἐπὶ τῆς ἀρετῆς τῶν πολιτῶν καὶ τῆς φιλοπατρίας εὐρίσκειτο ἐν τελείᾳ διαλύσει.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν Ἀθήναις, ὅτ' ἔφθασαν εἰς τὴν πόλιν οἱ πρέσβεις τῶν Ἑγεσταίων¹. Παρέστησαν πρὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ ἐδημηγόρησαν δεξιῶς. Ὑπέδειξαν τὸν κίνδυνον τῆς ὑπὸ τῶν Συρακουσῶν κατὰ μικρὸν καθυποτάξεως ἀπασῶν τῶν αὐτονόμων πόλεων τῆς νήσου, καὶ ὑπεσχέθησαν νάναλάθωσιν αὐτοὶ τὰς δαπάνας τοῦ πολέμου. Ταραχώδεις δὲ ὑπῆρξαν αἱ περὶ τοῦ αἰτήματος τῶν Ἑγεσταίων συζητήσεις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου. Καὶ οἱ μὲν πολέμιοι τῆς εἰς τὴν Σικελίαν ἐκστρατείας ἤθελον τὴν ἐξ ὑπαρχῆς ἀπόρριψιν τῶν προτάσεων, ἐπειδὴ προέβλεπον, ὅτι ἀργότερον θὰ ἔμενον ἄνευ ὑποστηρίξεως· ἰδίως δὲ παρήγουν τὸν δήμον νὰ μὴ ἀπατηθῇ ὑπὸ τῶν χιμαιρικῶν ὑποσχέσεων τῶν κατοίκων τῆς ἀπώτατα κειμένης νήσου. Τοιαῦτα ἔλεγον οἱ θεωροῦντες τὴν ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς πράγμασιν ἐμμονὴν εἰς τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Περικλέους ὡς τὸν πρῶτον ὅρον τῆς εὐημερίας τῆς πολιτείας. Εἶπερ τις δὲ καὶ ἄλλος εἶχετο ἐνθέρμως τῆς τοιαύτης πεποιθήσεως ὁ Νικίας, ὅστις οὐδαμῶς ἀμφέβαλλεν, ὅτι ἐκ τῆς σικελικῆς ἐκστρατείας ἔμελλε νὰ ἐκραγῇ πόλεμος καθολικός. Ἀλλ'

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 398.

ἅπ' ἐναντίας ἢ φατρία τοῦ Ἀλκιβιάδου ὑπεστήριξε ζωηρότατα τοὺς Ἐγεσταίους. Τέλος δὲ τὸ πολὺ τοῦ δήμου ἀπεφάσισεν, ὅπως τὸ πρῶτον ἀποσταλῶσι πρέσβεις μέλλοντες νὰ πεισθῶσιν ἰδίοις ὅμμασι περὶ τῶν πόρων τῆς ξένης πόλεως. Ἀναμφιβόλως δὲ παρεκίνησαν τοὺς Ἀθηναίους νὰ προβῶσιν εἰς τοῦτο αὐτοὶ οἱ Ἐγεσταῖοι.

Κυρίως εἰπεῖν ἡ τοιαύτη ἀπόφασις ἦτο ἤδη νίκη τῆς φιλοπολέμου φατρίας. Πράγματι δὲ δὲν ἦτο δύσκολον νὰ πατήσωσι τοὺς Ἀθηναίους ἐν Ἐγέστη πολὺ τελειότερον ἢ ὅ τι ἡδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπέδειξαν εἰς αὐτοὺς ἐν Ἐγέστη τὰ μνημεῖα τῆς πόλεως ὡς τεκμήρια τῆς εὐημερίας αὐτῆς· ἀνεβίβασαν αὐτοὺς εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης τὸ ἐπὶ τοῦ ὄρους Ἐρυκος καὶ ἐξέθηκαν πρὸ αὐτῶν τὸ μέγα πλήθος ἀργυρῶν φιαλῶν, οἰνοχοῶν, θυμιατηρίων καὶ ἄλλων σκευῶν· ἐκάλεσαν αὐτοὺς ἐν τῇ πόλει εἰς πολυτελῆ συμπόσια, ἐν οἷς, καίπερ ἐν διαφόροις οἴκοις τελουμένοις, παρετίθεντο πάντοτε ταυτὰ ἐπιτραπέζια σκεύη, δεδανεισμένα ἐν μέρει ἐκ γειτόνων ἐλληνίδων καὶ φοινικικῶν πόλεων. Οὕτω δὲ οἱ πρέσβεις, περιστοιχιζόμενοι ὑπὸ στρωμύλων καὶ πονηρῶν Σικελιωτῶν, οὐδαμῶς ἡδυνήθησαν νὰ λάβωσιν ἄληθῆ ἔννοιαν τῶν οἰκονομικῶν τῆς πόλεως καὶ τοῦ χρηματος τοῦ ἐναποκειμένου ἐν τῷ δημοσίῳ αὐτῆς ταμείῳ¹. Τυφλωθέντες δὲ ὑπὸ τῆς ψευδοῦς ἐπιδείξεως καθολικοῦ πλούτου, ἐπῆστρεψαν εἰς Ἀθήνας τὸ ἔαρ. Ὅτε δὲ μάλιστα ἐξεφορτώθησαν ἐν Πειραιεὶ ἐξήκοντα τάλαντα μετρητῶν χρημάτων, συναποσταλέντων ὑπὸ τῶν Ἐγεσταίων χάριν μισθοῦ τοῦ πρώτου μηνὸς διὰ τὰ πληρώματα ἐξήκοντα τριήρων, ἢ ἀποστολῇ αὐτῇ, χαιρετισθεῖσα μετ' ἀγαλλιάσεως δίκην πρώτης τινὸς ἀποτίσεως σικελικῶν φόρων, καὶ ἡ ἔκθεσις τῶν ἐπιστρεψάντων πρέσβεων ἐνεποίησαν αἰσθησθῆναι τοιαύτην, ὥστε, καθ' ἃ εἶχε προῖδει ὁ Ἀλκιβιάδης, ἡ φιλοπόλεμος φατρία ὑπερενίκησεν ἀκόπως. Ἡ ἐκστρατεία ἐψηφίσθη, οἱ στρατηγοὶ ἐξελέχθησαν, καὶ δὴ αὐτοκράτορες, λαβόντες τὴν

¹ Θουκυδίδου VI, 46.

ἐντολὴν πρῶτον μὲν νὰ προστατεύσωσι τοὺς Ἐγεσταίους καὶ καταγάγῃσι τοὺς Λεοντίνους, ἔπειτα δὲ περὶ τῶν καθ' ὅλου ἐν Σικελίᾳ πραγμάτων νὰ πράξωσι τὰ συμφερώτατα τοῖς Ἀθηναίοις¹.

Προτάσσοντες δὲ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἡμιβαρβάρων Ἐγεσταίων, δὲν ἔπραττον τοῦτο ἐκ μόνου τοῦ λόγου, ὅτι ἐπίστευον εἰς τὸν πλοῦτον τῆς πόλεως, ἀλλ' ἤθελον καὶ νὰ νομισθῇ, ὅτι ἐσκόπουν τὴν εἰς τὸ σικελικὸν ἔδαφος μεταφορὰν τοῦ φυλετικοῦ πολέμου. Ἡ δὲ κάθοδος τῶν Λεοντίνων ἔμελλεν, ἂν προεβάλλετο ὡς κύριος σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας, νὰ συμπεριλαμβάνῃ κήρυξιν πολέμου ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν, καὶ ἡ ὅλη ἐκστρατεία ἤθελε προσλάβει πάραυτα τὸν χαρακτῆρα πολέμου κατακτητικοῦ. Ἄλλως δὲ καὶ πρὸς τὰς ἰωνικὰς πόλεις τῆς νήσου ἦσαν τεταμέναι αἱ σχέσεις τῶν Ἀθηνῶν ἀφ' οὗ χρόνου αὗται εἶχον ἀποκρούσει τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων προταθεῖσαν βοήθειαν.

Καὶ ἡ μὲν δοθεῖσα εἰς τοὺς στρατηγοὺς ἐξουσία νὰ μὴ περιορισθῶσι μόνον εἰς τὰ κατὰ τὴν Ἐγεσταν, ἀλλὰ νὰ ἐπιληφθῶσι καὶ τῶν καθ' ὅλου σικελικῶν πραγμάτων ἀνταπεκρίνετο πληρέστατα πρὸς τὰ σχέδια τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἀλλὰ τοῦτο ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ τὴν εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ἀνάθεσιν τῆς στρατηγίας. Καὶ ταῦτα διότι δὲν ἔχαιρε πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν τελείαν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ δήμου, τὸ δὲ πολὺ τῶν πολιτῶν κατωρθώθη νὰ ἐπιδοκιμάσῃ τὴν ἐκστρατείαν μόνον ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς ἐκλογῆς τοῦ Νικίου ὡς συστρατῆγου, ὡς τρίτου δὲ στρατηγοῦ τοῦ Λαμάχου, γενναίου στρατιώτου καὶ μαχητοῦ πεπειραμένου, προοριζομένου μᾶλλον πρὸς ἐκτέλεσιν ἐπιχειρήσεων ἐκάστων ἢ πρὸς διοίκησιν τῶν κατὰ τὴν ὅλην ἐκστρατείαν. Ἀλκιβιάδης, Λάμαχος, Νικίας, κατὰ τοιαύτην σειρὰν παρουσιάζονται τὰ ὀνόματα τῶν στρατηγῶν ἐν τοῖς σωζομένοις ψηφίσμασι τοῦ δήμου τοῖς

¹ Θουκυδίδου VI, 8. Εἰς τὴν πρώτην περὶ πολέμου ἀπόφασιν ἀναφέρει ὁ Kirchhoff τὴν ἐν τῷ ψηφίσματι τοῦ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 65 μνημονευμένην παρασκευὴν ἐξήκοντα νηῶν καὶ κυβερνητῶν καὶ τῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν.

ἀναφερομένοις εἰς τὰ χάριν τῆς ἐκστρατείας ψηφισθέντα χρή-
ματα¹.

Κατὰ ταῦτα ὁ δῆμος ἐξηκολούθησεν ἐμμένων εἰς τὴν γνώ-
μην, ἥτις εἶχεν ὑπερισχύσει τὴν ἡμέραν τοῦ τελευταίου ὁστρα-
κισμοῦ, καθ' ἣν ἡ ἀσφαλεστάτη ἐνέργεια ἡδύνατο νὰ προσδοκηθῇ
ἀπὸ τῆς πρὸς κοινὴν δρᾶσιν συνενώσεως τῶν δύο πρὸς ἀλλήλους
ἀνομοιοτάτων ἀπάντων τῶν Ἀθηναίων. Ἠλπίζον, ὅτι ἡ μέλλουσα
καὶ σύνεσις τοῦ ἐνὸς καὶ ἡ δαιμονία τόλμη τοῦ ἄλλου ἐμελλον νὰ
συμπληρώσωσιν ἀλλήλας ἐπ' ἀγαθῷ, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ἡ δρα-
στηριότης περὶ τὴν διοίκησιν τοῦ πολέμου, ἐξ ἧς ἐξηρτάτο πάντως
ἡ ἐπιτυχία, παρελύετο, ὡς εἰκὸς, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἕνεκα τῆς συμ-
πράξεως ἐκείνης.

Οὐδεὶς ἦτο δυστυχέστερος τοῦ Νικίου. Μίαν μόνην εἶχεν ἀνέ-
καθεν ἀρχήν, τὴν τῆς συνετωτάτης προνοίας· καὶ ὅμως τώρα ἡναγ-
κάζετο νὰ γάγῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς ἐκστρατείαν ἣν ἐθεώρει τὴν
ἀφρονεστάτην καὶ ὀλεθριωτάτην τῶν ποτὲ ψηφισθεισῶν ὑπὸ τοῦ
δήμου, καὶ ταῦτα συμπράττων μετ' ἀνδρὸς ὅστις ἡγάπα μὲν νὰ
ρίψοκινδυνεύῃ τὰ πάντα, ἦτο δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ ἐμπαθέστατος
τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ. Ὁ Νικίας ἦτο ἐμπλεως ἀγανακτήσεως ἐπὶ
τῇ κουφονοίᾳ μεθ' ἧς ἐψηφίσθη τοιαύτη στρατεία, πρὶν ἢ ὁ δῆμος
ἀναμετρήσῃ σαφῶς τὰς δυσχερείας καὶ σκεφθῇ περὶ τῶν μέσων
τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς. Εἶχε δὲ ἀπόφασιν νὰ πειραθῇ τὰ πάντα,
ὅπως ἀνασταλῇ καὶ πάλιν ἡ ὑπὲρ τοῦ πολέμου ἀπόφασις. Ἐπὶ τού-
τῳ δὲ δὲν ὤκνησεν, εἰ καὶ τοῦτο ἦτο παράνομον, ἐν τῇ προσεχεῖ ἐκ-
κλησίᾳ τῇ συνελευσέσῃ μετὰ πέντε ἡμέρας χάριν καθορισμοῦ τῶν
καθ' ἕναστος περὶ τοῦ τρόπου τῆς παρασκευῆς, νὰ ἐπιμείνῃ, ὅπως
ψηφισθῇ καὶ πάλιν τὸ ὅλον ζήτημα περὶ τοῦ πολέμου. Ἠσθάνετο

¹ Τὸ ψήφισμα ἐν *Corpus Inscriptionum Atticarum* Τόμ. Α' ἀρ. 182, στ. 8-14 περιλαμβάνει τρεῖς ἐπαλλήλους πληρωμὰς χάριν τῆς εἰς Σικελίαν στρατείας ἐπὶ ἄρχοντος Ἀριμνήστου στρατηγοῦς ἐς Σικελίαν Ἀλκιβιάδῃ, Λαμάχῳ... Ἀντιμάχῳ Ἑρμείῳ. Ἡ δ' ἐκτασις τοῦ χάσματος δεικνύει, ὅτι πλὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ Νικίου ἦσαν ἐγγεγραμμένα καὶ δύο ἄλλα τοῦλάχιστον ὀνόματα στρατηγῶν. Μετεῖχον κατὰ ταῦτα τῆς στρατείας πιθανῶς ἐξ στρατηγῶν, ὧν μόνοι οἱ παρὰ τῷ *Θουκυδίδῃ* (VI, 8) μνη-
μονεύονται Ἀλκιβιάδης, Λάμαχος καὶ Νικίας ἦσαν στρατηγοὶ αὐτοκράτορες.

ὅποσῃν σημασίαν εἶχε δι' αὐτόν τε καὶ τὰς Ἀθήνας ἡ ἀπόφασις τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Διὸ δὲν ἐκλονήθη οὔτε ὑπὸ τῆς ἀνυπομονησίας τοῦ ἀπροθύμου πλήθους, οὔτε ὑπὸ τοῦ παροξυσμοῦ τῆς φατρίας τῶν φιλοπολέμων καὶ τῶν ἀντιδραστικῶν προπαρασκευῶν τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις εἶχε κατανείμει τοὺς ἐταίρους αὐτοῦ ἀνὰ τὴν ἐκκλησίαν χάριν καταπτοήσεως καὶ συγχύσεως τῶν ἀντιπάλων. Ὡμίλησε δὲ εἴπερ ποτὲ θαρραλέως καὶ βιαίως, καὶ κατώρθωσε πράγματι νάκουσθῃ ἔτι ἅπαξ ἡ φωνὴ τῆς συνέσεως καὶ τῆς λογικῆς πρὶν ἢ ἐκτελεσθῇ τὸ μοιραῖον σχέδιον.

Καὶ πρῶτον μὲν ἀπέκρουσε τὴν μομφὴν περὶ ἰδίου ἑαυτοῦ φόβου. Ἐπειτα δὲ παρέστησε τὰ κατὰ τὴν πολιτείαν, εἰπὼν, ὅτι ἡ μὲν ἐπιτευχθεῖσα εἰρήνη οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ βραχεῖα ἀνάπαυλα ἄορίστου διαρκείας, οἱ δὲ ἀρχαῖοι πολέμιοι ἐκαρδόσκουν τὴν πρῶτην τυχούσαν εὐκαιρίαν πρὸς διάλυσιν αὐτῆς ἢ δὲν εἶχον κἂν καταθέσει τὰ ὅπλα, οἱ δὲ Χαλκιδεῖς ἐνέμενον ἔτι ἀχειρώτοι εἰς τὴν ἀποστασίαν. Καὶ ἡμεῖς, ἐξηκολούθησε λέγων, οὐδὲ στιγμὴν ἀσφαλείας ἔχοντες ἐν τῷ ἰδίῳ ἡμῶν οἴκῳ, μὴ ἀνακτῆσαντες τὴν ἡγεμονίαν ἐν τῇ ἰδίᾳ ἡμῶν ἀρχῇ, ἐπιλαμβανόμεθα μεθ' ὁρμῆς πολέμου νέου, ἄοριστον ἔχοντος τὴν ἐκβασιν, ὑπερβαίνοντος πᾶν πρότερον μέτρον, πολέμου οὐδένα ἔχοντος λογικὸν σκοπόν. Καὶ πράγματι, καὶ ἂν τὸ ἔργον ἡμῶν στεφθῇ ὑπὸ πληρεστάτης ἐπιτυχίας, εἶνε ἀδύνατος ἡ διατήρησις τῆς ἀρχῆς ἡμῶν ἐν χώρᾳ οἷα ἡ Σικελία. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἡ μικροτάτη ἀτυχία ἐμβάλλει ἡμᾶς εἰς τοὺς μεγίστους τῶν κινδύνων καὶ διπλασιάζει τοὺς ἡμετέρους ἐχθροὺς, ἐν ᾧ οὐδὲ πρὸς τοὺς νῦν παρόντας εἵμεθα ἰσόπαλοι. Καὶ διὰ τί ἀναλαμβάνομεν τὸν ἀγῶνα τοῦτον, καθ' ὃν ῥιψοκινδυνεύομεν πᾶν ὃ τι ἔχομεν; Ἐκ φόβου τῶν Συρακουσίων; Ἀλλ' ὁ κίνδυνος ὃν ἠδυνάμεθα νὰ διατρέξωμεν ἔνεκεν αὐτῶν εἶνε κενὸς καὶ ἀνὺπαρκτος. Ἀλλὰ μὴ ἐξ ὑποχρεώσεως πρὸς τοὺς Ἑγεσταίους; Οἱ Ἑγεσταῖοι εἶνε τελείως ξένοι πρὸς ἡμᾶς καὶ δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι τὴν ἀξίωσιν, ὅπως ἡμεῖς ἀγάγωμεν εἰς κίνδυνον τὸν λαὸν ἡμῶν καὶ τὴν χώραν ἔνεκα τῶν ὁμόρων αὐτῶν ἀγώνων. Ἡ μέλλομεν

τυχὸν νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὸν ὅλον πόλεμον, ὅπως προαγάγωμεν τὴν φιλοδοξίαν ἐνίων νεανιῶν, οἵτινες, ὄντες ἄωροι καὶ ἄπειροι, ἐπιθυμοῦσι νὰ λαμπρυνθῶσι διὰ στρατηγικῶν ἀξιομάτων καὶ στρατηγικῆς δόξης καὶ ἐλπίζουσιν ἐπὶ ταύτῃ τῇ εὐκαιρίᾳ νὰ διευθετήσωσι τὰ κατεστραμμένα ἑαυτῶν οἰκονομικά; Μία καὶ μόνον ὑπάρχει λογικὴ ἀρχὴ περὶ τῆς ἀποδοχῆς νέων συμμάχων προσερχομένων ἐκ τῆς ξένης, ἡ ἀρχὴ τῆς συναφῆς σχέσεων μόνον μετ' ἐκείνων ὅσοι δύνανται νὰ παράσχωσι βοήθειαν ὅμοίαν πρὸς ἐκείνην ἣν ἀξιούσιν. Ἐχομεν ἀληθῶς πάντα λόγον νὰ εὕρισκώμεθα ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι ἐν ἀμύνῃ ἀπὸ τῆς πόλεως ἣτις ἔχει συμμάχους τοὺς ὀλιγαρχικοὺς ἐν τῷ ἰδίῳ ἡμῶν στρατοπέδῳ. Διὰ ταῦτα προσδοκῶ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ μᾶλλον πεπειραμένων, ὅτι δὲν θὰ παρεμποδίσῃ αὐτοὺς ψευδὴς αἰσχύνη ἢ ἐκφρόσεις νὰποδεχθῶσι συνετὴν συμβουλήν. Παρὰ δὲ τοῦ προεδρεύοντος τῆς ἐκκλησίας πρυτάνεως ἀναμένω, ὅτι θὰ θεωρήσῃ προσήκον, προκειμένου περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως, νὰ παρίδῃ πάντα δισταγμὸν περὶ τῶν τύπων καὶ ἀναψηφίσῃ σήμερον τὸ ὅλον ζήτημα περὶ ἀποστολῆς στόλου εἰς τὴν Σικελίαν ¹.

Ἡ συζήτησις ἤρξατο. Καὶ τινες μὲν ὠμίλησαν ὑπὲρ τοῦ Νικίου, οἱ δὲ πλεῖστοι κατ' αὐτοῦ. Τελευταῖος δ' ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Ἀλκιβιάδης.

Καὶ πρῶτον μὲν ἀπέκρουσε τὰς ἐναντίον ἑαυτοῦ ἐπιθέσεις, εἰς ἃς τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἶχε προβῇ ὁ Νικίας παρὰ τὴν συνήθειαν αὐτοῦ μετὰ μεγίστης πικρίας. Ἄν δαπανᾷ, εἶπε, πολλὰ χρήματα καὶ ἀγαπᾷ τὴν πολυτέλειαν, ἀμφότερα ταῦτα φέρουσι τιμὴν καὶ ὠφέλειαν εἰς τὴν πόλιν. Κατὰ πόσον δὲ εἶνε ἄπειρος τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἀπέδειξεν ἐν Πελοποννήσῳ, ἔνθα κατεφάνη πῶς εἶνε δυνατὴ ἡ ἄνευ δαπάνης καὶ κινδύνου ταπείνωσις καὶ ἐξασθένεισις πολεμίων οἱοὶ οἱ Σπαρτιᾶται. Τὰ πράγματα ὁμιλοῦσιν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι οὐ μόνον ἐν αὐτῇ τῇ δωρικῇ χερσονήσῳ ἀπέκτησαν ἤδη πιστοὺς φίλους, ἀλλὰ καὶ ἠκολούθουν

¹ Θουκυδίδου VI, 9-14.

ἤδη πελοποννησιακαὶ στρατιαὶ τοὺς Ἀθηναίους στρατεύοντας, καὶ ἤδη χάριν ἑαυτοῦ. Τὰς δὲ δυσχερείας τοῦ νέου πολέμου ὑπερβάλλει ὁ Νικίας πρὸς τὸ συμφέρον αὐτοῦ. Αἱ σικελικαὶ πόλεις ἔχουσι ὄχλους συμμίκτους, καὶ διὰ τοῦτο εἶνε πάντοτε πρόθυμοι πρὸς μεταβολὰς καὶ ἐπιδοχὴν ξένων. Οἱ Σικελιωταὶ δὲν ἔχουσι πατρίδα οἰκίαν καθ' ὃν τρόπον οἱ ἐντεῦθεν Ἕλληνες, πρὸς δὲ τούτοις στασιάζουσι πρὸς ἀλλήλους καὶ ὁ ὀπλισμὸς αὐτῶν εἶνε ἐλλιπής. Ἄλλως δὲ εἶνε ἀνάξιον τῶν Ἀθηναίων τὸ παρέχειν πάντοτε βοήθειαν εἰς ξένας πόλεις μετ' ἀκριβοῦς ὑπολογισμὸν καὶ τὸ φροντίζειν μόνον τῆς ἰδίας ἀσφαλείας. Αἱ Ἀθηναῖαι ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς μεγίστης αὐτῶν δόξης ἠγωνίσθησαν ἐναντίον τῶν Περσῶν, ἔχουσαι ἅμα ἐχθροὺς τοὺς Πελοποννησίους. Στόλος δ' οἷος ὁ ἀττικὸς ἀρκεῖ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς πατρίδος καὶ πρὸς ἐπίτευξιν ἅμα νέων νικῶν. Εἰς ταῦτα δὲ πάντα προστίθεται πρὸς ἐμμονὴν εἰς τὴν γενόμενὴν ἀπόφασιν ἢ δοθεῖσα ἤδη ὑπόσχεσις. Διὰ ταῦτα δὲν ἀπειθύνεται πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους ὡς ὁ Νικίας, ἀλλὰ πρὸς νέους ὁμοῦ καὶ γέροντας, ἐλπίζων, ὅτι κατὰ τὸ ἔθος τῶν πατέρων ἢ ὁρμῇ τῆς νεότητος μετὰ τῆς συνέσεως τοῦ γήρατος θὰ συμπράξωσι πρὸς δοξασμὸν τῆς πόλεως ¹.

Ὁ λόγος τοῦ Ἀλκιβιάδου ὑπῆρξε δεξιώτατος, λαμπρὸς, καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ συμπαρέσυρε τὰ πλήθη. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ τὸ φρόνημα τοῦ δήμου ἀπέβη πολεμικώτερον καὶ τολμηρότερον ἢ ἐν τῇ πρώτῃ ἐκκλησίᾳ. Ὅτε δὲ καὶ οἱ Λεοντῖνοι καὶ οἱ Ἐγεσταῖοι ἐπανέλαβον τὰς ἐπιμόνους περὶ βοηθείας αἰτήσεις, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ γείνη πλέον λόγος περὶ ἐπιτυχίας τῆς φιλειρηνικῆς φαιρίας. Ἄλλ' ὁ Νικίας δὲν ἐγκατέλιπεν ἀκόμη πᾶσαν ἐλπίδα. Ἐπειράθη δὲ τώρα πλέον νὰ τύχῃ τοῦ ποθουμένου διὰ τῆς εἰς τὸν δῆμον παραστάσεως τῶν μεγίστων δαπανῶν τοῦ πολέμου, αἵτινες ἔμελλον νὰ βαρύνωσιν ἅπασαι τοὺς Ἀθηναίους, ἐπειδὴ αἱ ἐπαγγελίαι τῶν Σικελιωτῶν συμμάχων ἦσαν κατ' αὐτὸν ἀναξιόπιστοι ἢ κεναὶ μεγαληγορίαι. Τὰ ἐξήκοντα τάλαντα θὰ δαπανηθῶσιν ἐν-

¹ Θουκυδίδου VI, 16 - 18.

τὸς ὀλίγων ἐβδομάδων· τίς δ' ἐγγυᾶται εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι οἱ Ἐγεσταῖοι ἔμελλον νὰ δώσωσιν ὅλους αὐτῶν τοὺς θησαυροὺς καὶ τὰ σκεύη τῶν ναῶν πρὸς συντήρησιν ξένων στρατιῶν; Καὶ εἰς μὲν τὴν τάξιν τῶν εὐπόρων ἐνεποίησαν πιθανῶς αἱ παρατηρήσεις αὗται τοῦ Νικίου αἰσθησιν μεγάλην, ἀλλ' οὐδεμία ὑπῆρξεν ἢ ἐπίδρασις αὐτῶν ἐπὶ τὰ πλήθη ἅτινα οὐδεμίαν ἔμελλον νὰ ὑποπῶσι θυσίαν.

Μετὰ τὰ λεχθέντα παρὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου πᾶς περαιτέρω διασταγμὸς ἐφαίνετο οἶονεῖ ἀσέβεια ἐναντίον τῆς τιμῆς αὐτῆς τῶν Ἀθηναίων. Ὅσῳ μεγαλοπρεπέστεραι ἦσαν αἱ παρασκευαί, τόσῳ μεγαλειτέρα ἦτο ἡ προσδοκία ἐπιτυχίας καὶ κέρδους. Διὰ τοῦτο ὁ δημαγωγὸς Δημοστράτος προεκάλεσε τὸν Νικίαν νὰ ὀρίσῃ ἄνευ περιστροφῶν τὸ μέγεθος τῆς παρασκευῆς τῆς ἀναγκαίας εἰς τὸν πόλεμον. Οὗτος δὲ ἀπήτησεν ἑκατὸν τριήρεις, ἀνάλογον ἀριθμὸν φορηγίδων, πεντακισχιλίους ὀπλίτας, μέγα πλῆθος ψιλῶν καὶ πρὸς τούτοις ἄλλας μεγάλας παρασκευάς. Ἀλλὰ καὶ αἱ μεγάλαι αὐται ἀξιώσεις τοῦ Νικίου δὲν ἐτάραξαν τοὺς Ἀθηναίους· ὁ δὲ δῆμος ἐνέκρινεν ἀμελλητὶ τὰ ζητούμενα ἐν πυρετώδει συγκινήσει καὶ ἔδωκε πρὸς τούτοις εἰς τοὺς στρατηγοὺς ἀπερίοριστον ἐξουσίαν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἔκθασις τῶν δύο ἐκκλησιῶν τῶν συνεληθουσῶν ἐν Ἀθήναις τὴν δεκάτην ἐνάτην καὶ τὴν εἰκοστὴν τετάρτην Μαρτίου τοῦ 421 π. Χ.¹ Κατὰ ταῦτα αἱ ἀντιρρήσεις τοῦ Νικίου οὐδὲν ἄλλο ἐπήνεγκον ἀποτέλεσμα ἢ τὴν πολὺ δαπανηρότεραν παρασκευὴν καὶ τὴν δυσανάλογον χάριν τοῦ πολέμου ἀπορρόφησιν πασῶν τῶν δυνάμεων τῆς πόλεως. Τοῦτο δὲ κατέστησε μὲν πολὺ ὑπεροπτικωτέρας καὶ πολὺ μᾶλλον ἀμέτρους τὰς προσδοκίας τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' οὐδαμῶς ἐπηύξησε κατ' ἀνάλογον τρόπον τὴν ἀσφαλῆ ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας. Καὶ δὴ ὅσῳ μεγαλειτέρα ἦτο ἡ παρασκευὴ τοῦ στόλου καὶ τῆς στρατιᾶς, τόσῳ δυσχερεστέρα ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ ποβῇ ἡ συντήρησις αὐτῶν ἐν

¹ Περὶ τῆς χρονολογίας τῶν δύο τούτων ἐκκλησιῶν ἴδε Droysen ἐν τῷ Rhein-
isches Museum. 1835 σ. 163.

χώρᾳ ξένη καὶ τόσῳ εὐλογωτέρα ἀπεδεικνύετο ἡ δυσπιστία τῶν οὐδετέρων πόλεων, αἵτινες ἐν τῷ μεγέθει τῶν τοιούτων παρασκευῶν διεγίνωσκον φανερώς τὴν πρόθεσιν μεγάλου κατακτητικοῦ πολέμου. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ οὐδεὶς ἐσκέπτετο περὶ τῶν τοιούτων, πᾶσα δὲ ἀντίρρησης ἐξέλιπε, καὶ τὸ ἔργον προέβαινε μετὰ δραστηριότητος μεγίστης. Τὸ ἄστυ καὶ οἱ λιμένες μετεβλήθησαν εἰς εὐρὺ στρατόπεδον, καὶ οἱ πολῖται ἔσπευδον νὰ ἐγγραφῶσιν εἰς τοὺς καταλόγους τῶν στρατευομένων, παρεσκευάσθησαν δ' αἱ προσήκουσαι πρὸς τοὺς συμμάχους διαταγαί.

Καὶ ἦτο μὲν μέγα τὸ θάρρος καὶ πολλή ἡ ὁρμὴ μεθ' ἧς ἐπελήφθησαν οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ μεγάλου ἔργου· ἀλλὰ τὰ πράγματα ὅμως δὲν ἐτελοῦντο ὡς ἐν ἀρχαίοις χρόνοις, ὅτε ἡ πόλις παρεσκευάζετο πρὸς δίκαιον ἀγῶνα. Ἐλείπεν ἡ εὐθυμος ἐκείνη πεποίθησις ἡ συνοδεύουσα τὰ συνετὰ ἔργα, ἡ ἐνδόμυχος βεβαιότης καὶ ἡ ὁμοφροσύνη τοῦ δήμου. Καὶ εἶχε μὲν κατασιγασθῇ πᾶς δισταγμὸς ἐν ταῖς θυελλώδεσιν ἐκκλησίαις· ἀλλ' ἐπελθούσης μείζονος γαλήνης καὶ ἐν ὁμίλοις μικροτέροις οἱ δισταγμοὶ ἀνεφαίνοντο καὶ πάλιν· οὕτω δὲ κατέλαβε τὸν δῆμον δυσθυμία, ἧς δὲν ἠδύναντο νὰ δεσπώσωσι, στενοχωρία πολυμέριμος, ὑφ' ἧς κατεχόμενοι περιέβλεπον καὶ ἐνωτίζοντο μετ' ἀμηχανίας πᾶν ὅτι ἠδύναντο νὰ θεωρηθῇ προάγγελμα περὶ τοῦ μέλλοντος. Τότ' ἐνεθυμήθησαν τοὺς θρήνους οἵτινες εἶχον ἀκουσθῇ κατ' αὐτὰς τὰς ἡμέρας τῶν τελευταίων συζητήσεων ἀπὸ τῆς στέγης τῶν οἰκῶν καθ' ὃν χρόνον οἱ Ἀθηναῖοι ἐτέλουν τὰ Ἀδώνια¹. Ἀπὸ δὲ τῶν Δελφῶν ἦλθον σοβαραὶ νοουθεσίαι, καὶ ὁ Σωκράτης ἔμαθε παρὰ τοῦ ἀκουσθέντος ἐν ἑαυτῷ δαιμονίου, ὅτι οὐδὲν οἱ Ἀθηναῖοι ὤφειλον νὰ προσδοκῶσιν ἀγαθὸν ἐκ τῆς ἐκστρατείας. Ὁ δὲ Μέτων² [λέγεται πυρπολήσας τὸν ἴδιον οἶκον, ὅπως ἡ αὐτὸς ἀπαλλαγῇ τῆς

¹ Περὶ τῆς συμπίσεως τῶν συζητήσεων πρὸς τὰ Ἀδώνια ἴδε *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 18, ὅστις ἀορίστως ἀναφέρει ταύτην· ὠρισμένως δὲ ποιεῖται λόγον περὶ αὐτῆς ὁ *Ἀριστοφάνης* ἐν *Λυσιστράτῃ* στ. 380. Ἐπειδὴ δὲ τὰ κατ' ἐξοχὴν Ἀδώνια ἦσαν ἑορτὴ θερινή (*Πλάτωνος* *Φαῖδρος* 276 B), πρέπει νὰ ποθεγῶμεν διάφορα στάδια τῶν Ἀδωνίων, ἐν μὲν ἑαρινόν, ἄλλο δὲ τελούμενον ἐν μέσῳ τῇ θέρει.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 724.

στρατείας ὡς παράφρων ἢ ἐπιτραπῇ εἰς αὐτὸν νὰ κρατήσῃ οἶκοι τὸν υἱὸν ἕνεκα τῆς πυρκαϊᾶς.

Τὸν δὲ φόβον ἐκείνον καὶ τὴν ἀμηχανίαν τῶν Ἀθηναίων μετεχειρίσθησαν αἱ φατρίαι αἱ ἐπιτελοῦσαι τὸ ἔργον αὐτῶν μυστικῶς, ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατὸς ὁ ἐν τῷ φανερῷ ἀνταγωνισμὸς αὐτῶν. Ἰδίως δὲ ἀκαταπόνητος ἦτο ἡ δραστηριότης τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἀληθῶς οὗτος εὐρίσκετο νῦν εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Καὶ κατωρθώθη μὲν ἡ παρακώλυσις τῆς εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ἀναθέσεως τῆς ἀρχιστρατηγίας, ἀλλ' ἐθεωρεῖτο οὐχ ἥττον ἡ ψυχὴ τῆς ἐκστρατείας, ἀπὸ δὲ τῆς πολυπραγμοσύνης αὐτοῦ καὶ μόνης ἐκαραδόκουν τὴν ἐπιτυχίαν. Προϋπέθετον δὲ, ὅτι ἐκεῖνος, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς φιλοπολέμου στρατιᾶς μακρὰν τῆς πατρίδος ἔμελλε νὰ παραλύσῃ τὴν δύναμιν τῶν συστρατῆγων τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ Λάμαχος εἶχε χαρακτῆρα παράφορον ἀρεσκόμενον εἰς τὴν παρατολμοτάτην στρατιγίαν καὶ πρὸς τούτοις ἕνεκα τῆς ἀνεπαρκείας αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ξιώσῃ θέσιν ἰσότημον πρὸς τὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἀλλ' ἡ σκέψις, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης ἔμελλε κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον νὰ ἐκτελέσῃ πράγματι τὰ μεγαλοπράγμονα αὐτοῦ σχέδια, ὅτι ἔμελλε νὰ κατορθώσῃ νὰ προσθέσῃ εἰς τὰς λοιπὰς αὐτοῦ εὐτυχίας καὶ τὴν ἐκ τῆς στρατηγικῆς δόξης αἰγλήν, ἡ σκέψις αὕτη ἦτο ἀφόρητος εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Διὸ εἶχον ἀπόφασιν νὰ ἐπιδιώξωσι παντὶ σθένει τὴν κατάλυσιν αὐτοῦ πρὶν ἢ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα νικηφόρος καὶ πανίσχυρος. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον συνηνώθησαν ἄνδρες τῶν διαφορωτάτων φατριῶν καὶ ἐβυσσοδόμευσαν σκευωρίας ἀδιεικτέτους, ὧν τὰ περίπλοκα νήματα μόνον μετὰ κόπου διαγινώσκονται.¹

Εἶχον παρέλθει ἕξ περίπου ἑβδομάδες ἀπὸ τῆς τελευταίας ἐκκλησίας, καὶ αἱ μετ' ἀκαταπόνητου ζήλου προχωροῦσαι παρασκευαὶ ἐπλησίαζον εἰς τὸ τέλος, ὅτε αἰφνης ἡ πόλις κατελήφθη ὑπὸ τρόμου ἕνεκα συμβάντος πρωτοφανοῦς. Ἐν μιᾷ θῆλα δὴ καὶ μόνῃ νυκτὶ περιεκόπησαν τὰ πρόσωπα σχεδὸν πάντες οἱ πολυπλη-

¹ Hertzberg Alkibiades σ. 167.

θεῖς λίθινοι Ἑρμαῖ οἱ περιστοιχίζοντες μέρος τῆς ἀγορᾶς καὶ ἐστημένοι πρό τε ιδιωτικῶν προθύρων καὶ ἐν ἱεροῖς οὕτως, ὥστε τὴν πρῶιαν τῆς ὑστεραίας εὐρέθησαν αἱ τετράγωνοι στῆλαι φέρουσαι ἀποκεκομμένας ἢ ἀποκεκρουσμένας τὰς κεφαλὰς καὶ αἱ ῥύμαι τῆς πόλεως κεκαλυμμέναι ὑπὸ θραυσμάτων ¹.

Νυκτερινὰ ἀσχημοσύναι, ἐπιτηδεύματα μεθύσων ὁμίλων, δὲν ἦσαν τι ἄηθες ἐν Ἀθήναις· ἀλλ' ἀσέβημα τοιαύτας ἔχον διαστάσεις ἦτο ἀνήκουστον. Πρὸς ἐπιτέλεσιν τοιοῦτου ἔργου εἶχε συμπράξει ἀναγκαίως μέγας ἀριθμὸς κατοίκων, οἵτινες εἶχον, ὡς εἰκός, προθέσεις καὶ ἐπεδίωκον σκοποὺς ὧν οὐδεμίαν εἶχον ἔννοιαν. Ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἀνεξήγητα ἦσαν πάντα ταῦτα, τόσῳ μεγαλειτέρα ἦτο ἡ ταραχὴ καὶ ἀνησυχία τοῦ δήμου ὅλου. Πάντες εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ ἀγανακτήσεως ἐπὶ τῇ ἀτιμίᾳ δι' ἣς εἶχε καταισχυθῆ ἡ πόλις. Καὶ πράγματι ἴσως μὲν συνήθως ἀντιπαρήρχοντο οἱ πολῖται ἀδιάφοροι πρὸ τῶν Ἑρμῶν, ἀλλ' ἦσαν ὅμως οὗτοι οὐχ ἥτον οὐ μόνον ἰδιάζων καὶ ζηλωτὸς κόσμος τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ γνώρισμα τῆς δημοσίας τάξεως· ἦσαν τεκμήρια τῆς εὐσεβείας ἐφ'

¹ Ἡ τῶν Ἑρμῶν περικοπὴ (Ἑρμακοπίδαί παρ' Ἀριστοφάνει ἐν Λυσιστράτῃ 1094). Πηγαὶ ἱστορικαὶ περὶ αὐτῆς εἶνε ὁ *Θουκυδίδης* (VI, 27 κ. ε.), ὁ *Πλούταρχος* ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις ἀντλεῖ ἐκ τοῦ *Ἐφόρου* κατὰ τὸν Fricko, οἱ λόγοι τοῦ *Ἀνδοκίδου* περὶ τῶν μυστηρίων καὶ περὶ τῆς ἑαυτοῦ καθόδου. Τὴν δὲ ἱστορικὴν ἀλληλουχίαν τοῦ γεγονότος παρέστησε πρῶτος ὁ Droysen ἐν τῷ *Rheinisches Museum* Τόμ. III καὶ IV [καὶ ἐν ἰδίῳ φυλλαδίῳ *Des Aristophanes Vögel und die Hermokopiden*. Ἐν Βόννῃ 1835. *Ide καὶ Götz *Der Hermokopidenprocess*. 1875. Weisweiler *De causa Hermocopidarum*. 1878] Ἡ δὲ χρονολογία τοῦ ἀσεδήματος ὁρίζεται ἐκ τῆς μαρτυρίας παρὰ *Πλουτάρχῳ* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 20 [ἔννης καὶ νέας οὐσης ὅτε ταῦτ' ἐδράτο]. Ἀλλ' ὁ ὑπολογισμὸς οὗτος πίπτει, ἂν ὁ Grote [*A history of Greece* ἐκδ. 1870 Τόμ. Ζ' σ. 41 σημ. 1.] Γερμ. μεταφρ. Τόμ. Δ' σ. [154 σημ. 61. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. Γ' σ. 166] ἔγῃ δίκαιον, παρατηρῶν, ὅτι ὁ Ἀνδοκίδης ἔπρεπε νὰ μνημονεύσῃ τῆς νομηνίας, ἂν πράγματι κατ' αὐτὴν εἶχε συμβῇ ἡ περικοπὴ τῶν Ἑρμῶν. Ἀλλως δὲ καὶ τὸ ψεῦδος τοῦ Διοκλείδους θὰ ἦτο ὑπὲρ τὸ μέτρον χονδροειδές. Ἴσως δ' ἐποιήσατο λόγον μόνον καθ' ὅλου περὶ σεληνναίου φωτὸς καὶ ὄχι περὶ πανσελήνου, τοῦθ' ἔπερ ἔλεγον ἀργότερον, ἵνα καταστήσωσιν ἔτι σκανδαλωδέστερον τὸ πρᾶγμα. Κατὰ δὲ τὸν Götz (ἐν τοῖς *Jahrbücher für klassische Philologie*, Supplement. VIII σ. 577) ἡ περικοπὴ τῶν Ἑρμῶν ἐτελέσθη τὴν 8 πρὸς τὴν 9 Ἰουνίου.

ἥ ἀπὸ ἀρχαίων χρόνων ἐκαυχῶντο οἱ Ἀθηναῖοι· ἦσαν δὲ καὶ δι' αὐτὸ αὐτῶν τὸ ἀρχαῖόν σχῆμα σεβαστὰ μνημεῖα τῆς διὰ πασῶν τῶν γενεῶν ἀμεταβλήτου λατρείας καὶ σύμβολα τῆς παρὰ τῶν θεῶν προστασίας. Ἀλλὰ δὲν ἤρχουν πάντα ταῦτα. Πολὺ μείζον' ἀνησυχίαν ἐνέπνεεν ἡ σκέψις, ὅτι ἐντὸς αὐτῆς τῆς πόλεως ὑφίσταντο φατρίαι συνενούμεναι πρὸς ἐπιτέλεσιν ἀσεβήματος τοιούτου· ἀνελογίζοντο δὲ, ὅτι τοιοῦτοι ἄνθρωποι καθίστανον ἐπισφαλῆ τὰ πάντα, οὐδὲν σεβόμενοι τὸ ἐν τῇ πολιτείᾳ καθεστῶς καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν πατρίων ἡθῶν καθιερωμένον. Μάτην οἱ σωφρονέστεροι προσεπάθουν νὰ πείσωσι τοὺς συμπολίτας, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ξιῶσι τὸ γενόμενον μείζονος τοῦ δέοντος προσοχῆς, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ νέα ἀπόπειρα πρὸς παρακώλυσιν τοῦ ἀπόπλου τοῦ στόλου διὰ κακῶν οἰωνῶν, ὅτι μάλιστα ἴσως εἶχον συνεπιληφθῇ τοῦ ἔργου οἱ Κορίνθιοι, ὅπως διὰ τούτου τοῦ τρόπου ἀποτρέψωσιν ἀπὸ τῆς ἐν Σικελίᾳ ἀποικίας αὐτῶν τὰ ἐπαπειλούμενα δεινὰ τοῦ πολέμου.

Ἡ βουλὴ ἐθεώρησε καθήκον νὰ ναλάβῃ τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀνακρίσεις. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἀτυχίαν τῶν Ἀθηναίων εἶχεν ἐλάχιστα δικαιώματα ἐνεργείας αὐτοβούλου καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιληφθῇ τῶν σπουδαίων ὑποθέσεων ἄνευ συμπράξεως τοῦ δήμου, συμμετέσχε παράυτα τῆς δικαστικῆς ἐξετάσεως σύμπας ὁ δῆμος. Ἐντεῦθεν δὲ προσέλαβον οἱ ἡγέται τῶν φατριῶν ἐλευθερίαν ἐνεργείας, καὶ συγκρίσεις πυρετώδους κατέλαβε πάσας τὰς τάξεις τοῦ ἀθηναίου λαοῦ.

Ὁ δὲ πρῶτος νῦν πρωταγωνιστῶν καὶ παρουσιαζόμενος ὡς ἀνὴρ ἐπιδιώκων σκοποὺς ὠρισμένους εἶνε ὁ Πείσανδρος¹. Οὗτος ἀγωνίζεται μὲν νὰ παραστήσῃ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἀσεβήματος ἐν τῷ συμφέροντι τοῦ δήμου ὡς ὑπόθεσιν δημοσίαν, ἐπιβάλλουσαν τὴν πρὸ αὐτῆς ὑποχώρησιν πάσης ἄλλης, προτείνει δὲ ψήφισμα, δι' οὗ ὠρίζετο ἀμοιβὴν δεκακισχιλίων δραχμῶν ὑπὲρ τοῦ πρώτου καταγγείλαντος. Συγχρόνως δὲ παρέχεται εἰς τὴν βουλήν

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 417.

ἐκτακτος ἐξουσία καὶ καθίσταται μόνιμος ἐξεταστικὴ ἐπιτροπεία¹. Ἄλλ' οὐδὲν ὅμως ἀπεκαλύφθη, οἱ δ' ἐξετασται καὶ οἱ βουλευταὶ συνήρχοντο μάτην εἰς συνεδρίας. Τοῦτο δ' ἐπηύξησε τὴν ἀδημονίαν· ἡ ἀτμόσφαιρα ἐγένετο ὁσημέραι βαρυτέρα καὶ τὰ πνεύματα καταλαμβάνοντο ὑπὸ μεγαλειτέρας ὁσημέραι ἀνησυχίας καὶ ταραχῆς συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῶν θελόντων νὰ ἐπωφεληθῶσι τὰ πάθη καὶ τὴν συγκίνησιν τοῦ πλήθους χάριν τῶν ἰδίων ἐγωιστικῶν σκοπῶν. Ἦσαν δ' οἱ τοιοῦτοι ὡς τὸ πλεῖστον ἄνδρες ἐχθρικῶς διακείμενοι πρὸς τὸ καθεστῶς, ἰδίως δὲ ὁ Πείσανδρος καὶ ὁ Χαρικλῆς, οἵτινες ἄλλως νῦν ὑπεκρίνοντο τοὺς ἀγρυπνοτάτους φίλους τῆς δημοκρατίας καὶ ἦσαν τῶν ἐνθερμοτάτων μελῶν τῆς ἀνακριτικῆς ἐπιτροπείας. Ὅπαδοὶ δὲ ταύτης τῆς φατρίας ἦσαν οἱ ἐπωφελοῦμενοι τὸ περὶ τοὺς Ἑρμᾶς ἀσέβημα, καὶ διὰ τοῦτο εἶνε λίαν πιθανόν, ὅτι τοῦτο ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἦτο ἔργον τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς ὀλιγαρχικὰς ἐταιρίας². Διὰ ταῦτα ἦσαν καὶ οἱ δυνάμενοι νὰ φροντίσωσιν εἴπερ τις καὶ ἄλλος, ὅπως μὴ ὑποβάλωνται καταγγελίαι εἰς τὸν δῆμον καὶ ὅπως τὸ ἔργον τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπείας μένη ἀτελέσφορον. Πάντες δ' ἐκεῖνοι ὑπῆρξαν οἱ δεξιότατα καρπωθέντες μεγίστην ὠφέλειαν ἐκ τῆς περὶ τοὺς Ἑρμᾶς ἀσεβείας καὶ κατορθώσαντες νὰ τρέψωσι τὴν ὄλην δίκην πρὸς νέαν φάσιν ἐκ συνεννόησεως πρὸς τοὺς δημαγωγούς, οἷον ὁ

¹ Ἀνδοκίδου Περὶ τῶν μυστηρίων 98· ἔδοξεν οὖν τῷ δήμῳ ἐν τῇ τῶν θεσμοθετῶν δικαστηρίῳ, τοὺς μεμνημένους, ἀκούσαντας τὰς μηνύσεις, ἃς ἕκαστος ἐμήνυσε, διαδικάσαι].

² Ἀποδέχομαι μὲν ὡς εἰρηγητὰς τοῦ σκανδάλου ἐταίρους ὀλιγαρχικῶν πολιτικῶν ἐταρειῶν, ἀλλὰ δὲν θέλω νὰ δυσχυρισθῶ, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ὅτι τὸ ὅλον ὑπῆρξεν ἐξ ἀρχῆς ὀλιγαρχικὴ σκευωρία. Χάριν πολιτικῶν σκοπῶν ἔγινε χρῆσις τοῦ ζητήματος ἀργότερον, ὅτι καὶ ἐγρησάμην κατὰ μικρὸν πρὸς ἐπιθεσιν ἐναντίον τοῦ Ἀλκιβιάδου. Οἱ δ' ἐξ ὧν προήλθεν ἡ τοιαύτη τροπὴ ὑπῆρξαν οἱ ὀλιγαρχικοὶ κατὰ τὸν Ἰσοκράτην [Περὶ τοῦ ζεύγους] σ. 347· ἅπαντες [γὰρ] ἴσασιν, ὅτι διὰ τοὺς ἄνδρας ἦτε δημοκρατία κατελύθη κακῆτις (Ἀλκιβιάδης) ἐκ τῆς πόλεως ἐξέπεσεν. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ ὑπὲρ τοῦ Ἀλκιβιάδου εὐνοϊκωτάτη γνώμη. Ἦτο δὲ ἄλλως καὶ τελείως δειδικαιολογημένη, οὐδὲ ἀντίκειται πρὸς τὰς μαρτυρίας τοῦ Θουκυδίδου (VI, 15, 89. VIII, 47, 50, 60), καθ' ἃς οὗτος προσγράφει τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἀλκιβιάδου εἰς τοὺς δημοκρατικούς. Τῆς δὲ γνώμης ταύτης ὡς τῆς μόνης ὁρθῆς ὑπεραμύνεται ἰδίως ὁ Gilbert (Beiträge

Κλεώνυμος¹ καὶ ὁ Ἀνδροκλῆς², οἵτινες ἦσαν πρόθυμοι πρὸς σύμ-
πραξιν μετὰ τῶν ἐπιδιωκόντων τὴν ταπείνωσιν τοῦ Ἀλκιβιάδου,
καὶ πρὸς τοὺς θρησκομανεῖς, οἷος ὁ Διοπίθης³, οἵτινες ἀνεφαίνοντο
καὶ πάλιν πρωταγωνιστοῦντες ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Ἡ περικοπὴ τῶν Ἑρμῶν, ἔλεγον, δὲν εἶνε γεγονὸς μεμονω-
μένον, ἐμφαίνεται δὲ μεγάλη ἀλληλουχία τάσεων ὁλεθρίων· ἡ
πόλις εἶνε ἀνάμεστος ἀνθρώπων οὐδὲν ἐχόντων τὰ ἱερὰ, τὰ δὲ
τοιαῦτα εἶνε κακουργίαι αἵτινες δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παροραθῶσι.
Διὰ ταῦτα ἡ ἐξέτασις τῶν ἐπὶ μέρους πρέπει νὰ ἐπεκταθῇ εἰς ὅλον
τὸ κεφάλαιον τῆς δημοσίας λατρείας, διὰ πᾶσαν δ' εἰς τὰ κατ'
αὐτὴν ἀναφερομένην καταγγελίαν πρέπει νὰ ὁρισθῇ παρὰ τῆς πό-
λεως ἀμοιβή. Ψηφισθείσης δὲ τῆς τοιαύτης προτάσεως, ἡ ἔρευνα
περὶ ἐνὸς ὠρισμένου ἀσεβήματος ἀπέβη δίκη καθολικὴ εἰς προ-
διαγεγραμμένα σχέδια ἀποσκοποῦσα καὶ ἥτις ἐν πόλει, ἐν ᾗ πολ-
λοὶ ἦσαν οἱ φιληδοῦντες εἰς παιδευσιν ἐλευθεριάζουσιν περὶ τὰ
θεῖα, ἤρχισε λαμβάνουσα διαστάσεις ἀπεριορίστους⁴. Προθύμως

σ. 253 κ. ε.). Ἡ δὲ ἀντίφασις, ἐκλείπει, ὅταν ἀποδεχθῶμεν, ὅτι μετὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν
καὶ τῶν δημοκρατικῶν εἶχεν ἐπέλθει ὕπουλος συνδυασμός. Ἄλλως δὲν ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν
πολιτικούς χαρακτήρας σαφεῖς καὶ σταθεροὺς. Πείσανδρος ὁ Ἀχαρνεύς (Gilbert [Bei-
träge] σ. 255), ὁ ἦρωρ τῆς ὁμιονόμου κωμικῆς τῶν κωμικοῦ Πλάτωνος, δὲν ᾔθελε κατὰ
τὴν ἐμὴν γνώμην συμμετάσχει βραδύτερον τῶν κατὰ τοὺς τετρακοσίους, ἂν αἱ ἀρχαὶ αὐτοῦ
ἦσαν αὐτόγραφαι δημοκρατικαί. Αὐτὸς τε καὶ ὁ Χαρικλῆς (Gilbert [Beiträge] σ. 258
ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατηγορίαν ἐκείνων, οἵτινες συμφώνως πρὸς τὰ φατριαστικά αὐτῶν συμ-
φέροντα συντάσσονται ἐκαστοτε πρὸς ἄλλους.

¹ Εἶνε οὗτος ὁ παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει ἐν Νεφέλαις στ. 353 Κλεώνυμος ὁ δ' ἰψασ-
πις. Πρβλ. Ἀριστοφάνους Σφήκ. στ. 19 κ. ε.

² Περὶ Ἀνδροκλείους τοῦ Πιτθέως ἴδε Ἀριστοτέλην ἐν Ῥητορ. 12, 21. Πρβλ.
Θουκυδίδου VIII, 65· Ἀνδροκλέα [τέτινα] τοῦ δήμου μάλιστα πρῶτον
σώτῃ [ἔυστάντες τινὲς τῶν νεωτέρων κρύφα ἀποκτείνουσιν], ὅς περ
καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην οὐχ ἤκιστα ἐξήλασε. Οὗτος ἀναντιρρήτως ἀνεδείχθη πο-
λεμάρχος ἔνεκα τῆς συμμετοχῆς αὐτοῦ εἰς τὴν περὶ τῶν μυστηρίων δίκην. Πρβλ. Meinekē
Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 14· ἐν δὲ διχοστασίῃ καὶ ἄν-
δροκλέης πολεμαρχοῖ.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 61.

⁴ Περὶ τῆς ἐπιδιώξεως θρησκευτικῶν σκοπῶν κατὰ τὴν ἐκδόκασιν τοῦ ἀσεβήματος ἴδε
Loheek Aglaophamus σ. 1024.

λοιπὸν ἐγίνετο ἀκουστή καὶ δεκτὴ τὸ ἐξῆς πᾶσα καταγγελία, καὶ ἦσαν ἔτοιμοι παγίδες, εἰς ἃς ἠδύναντο νὰ ἐμβάλωσιν ἅπαντας ἐκείνους ὧν δὲν ἦτο ἄμεμπτος ἡ φήμη.

Καὶ πάλιν δὲ παρῆλθον ἐβδομάδες πρὶν ἢ ἐπέλθῃ γεγονὸς ἄξιον λόγου. Σχεδὸν δ' ἐφαίνετο, ὅτι ἡ μεγάλη μέριμνα περὶ τῆς ἐκστρατείας ἐμελλε νὰ διαλύσῃ πᾶσαν ἄλλην σκέψιν. Ὁ στόλος ὥρμει ἐν τοῖς λιμέσιν ἔτοιμος πρὸς ἔκπλουν, ἡ δὲ τριήρης τοῦ Λαμάχου, ὅστις παρώρμα ἀνυπόμονος πρὸς ἐπίσπευσιν τῆς ἀναχωρήσεως, εὐρίσκετο ἤδη ἐκτὸς ἐν τῷ νεωρίῳ. Τοῦ δὲ Ἀλκιβιάδου ἀμείωτον ἔτι ἦτο τὸ ἀξίωμα, καίτοι ἔνεκα τῶν σκευωριῶν τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς πολιτικὰς ἐταιρίας καὶ τῶν δημαγωγῶν τὸ ἔδαφος εἶχε σαλευθῇ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἡδύνατο δὲ νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι θὰ ἐπέβαινεν ἄνευ ἀντιδράσεως τῆς στρατηγίδος, ἐπειδὴ ἤδη εἶχεν ὀρισθῇ ἡ ἡμέρα τῆς ἐκκλησίας, ἐν ᾗ ἐμελλον νάκουσθῶσιν αἱ ἐκθέσεις τῶν στρατηγῶν περὶ τῆς ὅλης παρασκευῆς καὶ νὰ δοθῶσιν αἱ τελευταῖαι διαταγαί. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἐκείνην τὴν ἡμέραν εἶχον ἐκλέξει οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ, ὅπως τέλος ἐκδηλώσωσιν ἐν τῷ φανερῷ τὰς προθέσεις αὐτῶν, αἱ δὲ στρατιωτικαὶ συζητήσεις, δι' ἃς ἦτο προωρισμένη ἡ ἐκκλησία, διεκόπησαν αἰφνης παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ὑπὸ τινος Πυθονίκου, ὅστις, ἀναβὰς ἐπὶ τὸ βῆμα, παρώρμησε τοὺς συμπολίτας μεγάλη τῇ φωνῇ καὶ μετ' ἐπιδείξεως νὰ προσέξωσι μὴ ἐπισύρωσιν ἐφ' ἑαυτοὺς βαρεῖαν συμφοράν. Ὁ στρατηγὸς αὐτῶν Ἀλκιβιάδης, εἶπεν, εἶνε ἱερόσυλος, ἅτε παρφοδῆσας τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἐταίρου τῶν ἀκολασίων αὐτοῦ Πουλυτίωνος¹ καὶ ἀσεβήσας οὕτω μετ' ἄλλων νεανίσκων δεινῶς πρὸς τὰ ἱερώτατα ἐν τῇ πολιτείᾳ. Προσέχθη δὲ δοῦλος γενόμενος θεατῆς τῆς ἀσεβοῦς σκηνῆς καὶ καταλέξας ὀνομαστί τοὺς συμμετασχόντας αὐτῆς, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης². Οἱ δὲ πλει-

¹ [Πουλυτίων καλεῖται παρὰ τῷ Ἀνδοκίδῃ ἐν τῷ Περὶ τῶν μυστηρίων, Πολυτίων δὲ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 19 καὶ 22].

² Ἀνδοκίδου Περὶ τῶν μυστηρίων 11. Περὶ δὲ Πουλυτίωνος ἴδε Πλουτάρχον ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 19.

στοι τῶν καταγγελλόντων ἔφυγον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς δίκης, ἐπικυρώσαντες διὰ τῆς φυγῆς τὴν ἀλήθειαν τῆς μαρτυρίας.

Τότε πάλιν αἰφνης ἐλησμονήθησαν πάντα τᾶλλα καὶ ὁ δῆμος ἔστρεψεν ἐκ νέου μετὰ πάθους τὴν προσοχὴν εἰς τὰς ἀνιαρὰς ἀνακρίσεις. Ἐπηκολούθησαν δὲ καταγγελίαι ἐπὶ καταγγελιῶν κατατιθέμεναι ὑπὸ μετοίκων, δούλων καὶ γυναικῶν καὶ ιδίως ἀναφερόμεναι εἰς τὰ τῶν μυστηρίων. Καθ' ἡμέραν δ' ἐγίνοντο δημεύσεις κτημάτων καὶ θανατώσεις. Λεωγόρας δὲ ὁ πατὴρ τοῦ Ἀνδοκίδου μόλις καὶ μετὰ βίας ἐξέφυγε τὴν καταδίκην. Καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν ὀλιγαρχικῶν τάξεων ἔπεσόν τινες ὡς θύματα, οἱ δὲ καθ' αὐτὸ ὑποκινήται τοῦ ὄλου κακοῦ δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ συγκρατήσωσι τὰ πράγματα ἔνεκα τῆς ἐξάψεως τῶν παθῶν καὶ τῆς ἐπαλλαγῆς τῶν σκευωριῶν τῶν διαφόρων φατριῶν. Ἀλλ' ιδίως ἐπλήγησαν οἱ περὶ τὸν Ἀλκιβιάδην, καὶ αὐτὸς δ' ἐκεῖνος ἐνεδεικνύετο ὅσημέραι φανερώτερον ὡς ὁ ἀποτελῶν τὸ κέντρον πάσης ἀθείας καὶ ἀκολασίας ἐν τῇ πόλει. Καὶ οἱ μὲν οἰκειότατοι τῶν περὶ αὐτὸν κατεπτοήθησαν, αὐτὸς δ' ἐκεῖνος διεβλήθη κατὰ πάντα τρόπον. Ἀλλ' ἡ στρατηγία ἐξησφάλιζεν αὐτὸν ἀπὸ καταγγελίας συνήθους, οὕτω δ' ἴστατο ἀκόμη ἀκλόνητος, εἰ καὶ ἡ θέσις αὐτοῦ ἦτο λίαν ἐπισφαλής, ἐπειδὴ περιεστοιχίζετο μὲν ὑπὸ ἐχθρῶν ἐνεδρευόντων, ἀλλ' οὐδένα ὅμως εἶχε φανερὸν ἀντίπαλον, ὃν νὰ δυνηθῇ νὰ καταπολεμήσῃ, καὶ περιεβάλλετο ὑπὸ δικτύων ἐπιβουλῆς, ἅτινα δὲν ἠδύναντο νὰ διασχίσῃ. Τέλος δ' ἐπῆλθεν ἐπίθεσις φανερά, καὶ δὴ παρὰ τοῦ Ἀνδροκλέους, ὅστις ὑπέβαλεν εἰς τὴν βουλὴν κατὰ τὰς ἐκτάκτους ἐκείνας διατυπώσεις ὧν ἐγίνετο χρῆσις ἐν ταῖς γραφαῖς, ἥτοι ταῖς πολιτικαῖς δίκαις, τὴν καταγγελίαν, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο ἔνοχος ἐπὶ ἀσεβείᾳ πρὸς τὰ μυστήρια καὶ ὅτι ἠγεῖτο μυστικῆς ἐταιρίας σκοπὸν ἐχούσης τὴν κατάλυσιν τοῦ καθεστῶτος. Ἡ δὲ βουλὴ ἐκάλεσε τὸν δῆμον, ὅπως ἐρωτήσῃ αὐτὸν, ἂν ἔπρεπε νὰ γείνη δεκτὴ ἡ κατὰ τοῦ στρατηγοῦ καταγγελία ἢ νὰ ποριθῇ.

Ἡ κρίσιμος ὥρα εἶχεν ἔλθει, καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης συνέλεξεν

ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις, ὅπως σωθῇ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐκνικῶν τοὺς ἀντιπάλους. Δὲν προέτεινε δὲ νάποκρουσθῇ ἢ καταγγεῖλια, ἀλλ' ἀπήτησεν ἐπιμόνως τὴν αὐστηροτάτην ἀνάκρισιν, ὅπως ἐν ἡ περιπτώσει ἐξελεγχθῇ ἔνοχος ὑποστῇ τὴν αὐστηροτάτην τῶν ποινῶν· ἄλλως ἤθελε νά τηρήσῃ ἄθικτον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ τὸ ἄξιωμα.

Ἔνεκα δὲ τοῦ ἐπιδειχθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου θάρρους τὰ πράγματα ἔλαβον τροπὴν ἀπροσδόκητον διὰ τὸν Ἀνδροκλέα καὶ τοὺς ἐταίρους. Καὶ δὴ, ὡς ἐκεῖνοι ὑπελόγιζον καὶ ἐσκόπουν, ὁ δῆμος ἔμελλε νά καθαιρέσῃ πάραυτα τὸν στρατηγόν, ἐπὶ τούτοις δὲ, ἀποπλέοντος τοῦ στόλου, ὁ Ἀλκιβιάδης, ἀπεστερημένος πάσης ὑποστηρίξεως παρὰ τῶν φιλοπολέμων νέων, ἔμελλεν ἀναμφιλέκτως νά καταβληθῇ ὑπὸ τῶν ἐπιθέσεων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ τῶρα τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Οἱ μὲν ἐν τῷ στόλῳ ἄνδρες εἶχοντο ἀνυπομόνως τοῦ στρατηγοῦ αὐτῶν, ὅφ' ὃν καὶ μόνον προσεδόκων νίκας καὶ λάφυρα, οἱ δ' ἐκ Πελοποννήσου σύμμαχοι δὲν ἤθελον νά συνεκστρατεύσωσιν ἄνευ αὐτοῦ· αὐτὸς δ' ἐκεῖνος ἀνέμενεν ἀκλόνητος νά ὑπεραμυνθῇ ἑαυτοῦ, καὶ ἡδύνατο ἐν περιπτώσει ἀνακρίσεως νά ἐλπίσῃ εἰς τὴν ὑποστήριξιν πατρίας σχυρᾶς. Οὐδὲν ἄλλο λοιπὸν ὑπελείπετο εἰς τοὺς ἀντιπάλους ἢ νά πειραθῶσι νέου δόλου. Διὸ παρεκίνησαν ῥήτοράς τινας νά παρουσιασθῶσιν ὡς δῆθεν χάριν τοῦ Ἀλκιβιάδου προτείνοντες εἰς τὸν δῆμον, ὅτι ἔπρεπε νά μὴ ἐπιληφθῶσι τῆς δίκης, ὅπως μὴ περιπλακῇ ὁ στρατηγὸς εἰς ἀνακρίσεις ἐν τῇ κρίσει ὥρα τοῦ παρασκευαζομένου ἀπόπλου τοῦ στόλου καὶ ὅτι ἡδύνατο νά κληθῇ εἰς ἀπολογία μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ.

Μάτην ὁ Ἀλκιβιάδης, ὅστις ἐνόησε τὴν πανουργίαν τῶν ἀντιπάλων, ἐδεήθη θερμῶς τῶν συμπολιτῶν νά μὴ ἀποδεχθῶσι τὴν πρότασιν ταύτην, εἰπὼν, ὅτι ἤτο πρωτοφανὲς τὸ ἀναθέτειν τὴν ἀρχηγίαν τοιαύτης πολεμικῆς δυνάμεως εἰς στρατηγὸν κατηγορούμενον ἐπὶ τοιαύτῃ ἐνοχῇ. Προσέθηκε δὲ, ὅτι ἔπρεπε νά εἶνε ἀσφαλὲς ἀπὸ πάσης δολίας συκοφαντίας καὶ νά ἔχῃ πλήρη τὴν ἐμπι-

στοσύνην τῶν συμπολιτῶν, ὅπως ἀναλάβῃ νάντιπαραταχθῇ πρὸς τοὺς πολεμίους μετὰ θάρρους ἀκμαίου. Ἀλλὰ τὰ πλήθη οὐδὲ κἂν ἐνόησαν περὶ τίνος προέκειτο. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης εἶδε τοὺς τε φίλους καὶ τοὺς ἐχθροὺς ψηφίζοντας ἐναντίον αὐτοῦ καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἐκκλησιάζοντος δήμου ἐψήφισε τὴν ἀναβολὴν τῆς δίκης.

Ἐκτοτε δὲ καὶ πάλιν τὸ εὐμετάβολον πλῆθος ἡσυχολήθη μόνον περὶ τὰ τοῦ στόλου.

Μεσοῦντος δὲ τοῦ θέρους, ἀρχομένου τοῦ Ἰουλίου¹, αἱ ἑκατὸν νῆες, ἧτοι ἐξήκοντα ταχεῖαι καὶ τεσσαράκοντα ὀπλιταγωγοί, ὥρμουν ἑτοιμοὶ πρὸς ἔκπλουν. Ἄν δὲ ὑπῆρχε πρόθεσις νὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ ἐκστρατεία ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ ἔτει, δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπέλθῃ ἄλλη χρονοτριβή. Διὸ ὠρίσθη ἡ ἡμέρα τοῦ ἀπόπλου, ἅμα δὲ τῷ λυκαυγεῖ ἐξεκίνησαν οἱ στρατιῶται διὰ τοῦ Διπύλου, ὅπως ἐπιβιθασθῶσιν εἰς τὰς νῆας. Ἀπετελεῖτο δ' ἡ ἐκλεκτὴ ἐκείνη στρατιά ἐκ χιλίων καὶ πεντακοσίων πολιτῶν φερόντων τὴν ἰδίαν αὐτῶν βαρεῖαν πανοπλίαν, ἐξ ἐπτακοσίων ὀπλισθέντων δημοσίου δαπάνης καὶ ἐκ σώματος ἱππέων, πρὸς δὲ τούτοις ἐκ πεντακοσίων Ἀργείων καὶ ἐτέρων πεντακοσίων Μαντινέων καὶ ἄλλων Ἀρκάδων. Ἀπαντες δ' οἱ Ἀθηναῖοι κατέβησαν μετ' αὐτῶν εἰς τὸν λιμένα, οἱ μὲν πολῖται, ὅπως μείνωσιν ὅσον τὸ δυνατόν μακρότερον ἐγγὺς τῶν οἰκείων, οἱ δὲ μέτοικοι καὶ οἱ ξένοι ὡς περίεργοι θεαταὶ τοῦ ἀληθῶς ἐκτάκτου θεάματος.

Ἐξ ἑτῆ καὶ τέσσαρες μῆνες εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς συνομολογήσεως τῆς εἰρήνης, καὶ ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ εἶχον γείνει ἀνάξιαί τινες λόγου μόνον καὶ τὸ πλεῖστον βραχεῖαι στρατεῖαι. Διὰ ταῦτα πολὺ μεγαλειτέρα ἦτο ἡ συγκίνησις ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῆς παμμεγίστης ταύτης ἐκστρατείας. Καὶ εἶχον μὲν ἶδει πρότερόν

¹ Ὁ ἀπόπλους τοῦ στόλου συνέβη θέρους μεσοῦντος ἤδη (Θουκυδίδου VI, 80, ἀρχοντος Ἀριμνήστου (Ἰσαίου [Περὶ τοῦ Φιλοκτήμονος κλήρου] 14 σ. 77 ἐκδ. Schömann). Ἰδε καὶ Rheinisches Museum Τόμ. IV σ. 170. [Ἡ παραπομπὴ αὕτη εἶνε ἀνεπαρκὴς καὶ ἐσφαλμένη]. Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 182. Πρβλ. ἀνωτέρω σ. 422 ἐν σημ.

ποτε οἱ Ἀθηναῖοι μεγαλειτέρους στόλους ἀθροιζομένους ἐν Πειραιεῖ, ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῶν εἶχεν ὑπάρξει οὕτω λαμπρός. Τοιαύτην παρασκευὴν οὐδεμία μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας ἐλληνικὴ πόλις εἶχε συναθροίσει. Ἀληθῶς ἢ τε πολιτεία καὶ οἱ πολῖται εἶχον συντελέσει εἰς τοῦτο δι' ἐκτάκτων προσπαθειῶν. Ἀλλως δὲ εἶχον ὑπ' ὄψιν οὐ μόνον ναυμαχίας καὶ ἀποβάσεις, ἀλλὰ καὶ στρατείας κατὰ γῆν, πολιορκίας καὶ κατακτήσεις· προϋπετίθετο δὲ μακρὰ ἡ ἀπουσία τῶν ἀνδρῶν, καὶ συμφώνως πρὸς αὐτὴν εἶχον παρασκευασθῆ τὰ τῶν ἐπιτηδείων. Ἐνόμιζέ τις, ὅτι ἀπεστέλλετο ἀποικία πρὸς ἐγκατάστασιν ἐν τῇ πολεμικῇ χώρᾳ.

Οἱ πλούσιοι πολῖται οἱ συναποπλέοντες ὡς τριήραρχοι¹ κατέειχοντο ὑπὸ ἀμίλλης ζωηροτάτης. Ἐκαστος ἤθελε νὰ παράσχη τοὺς μάλιστα μὲν ἡσκημένους τῶν ἐρετῶν, τὰς εὐπρεπεστάτας δὲ τῶν ἐξαρτύσεων καὶ τὰ τελειότατα τῶν σκευῶν τῶν τριήρων. Καὶ ἡ μὲν πόλις παρεῖχεν εἰς ἕκαστον ναύτην μίαν ὅλην δραχμὴν καθ' ἑκάστην ἀντὶ μισθοῦ, ἥτοι ἐν τρίτον πλειότερον τοῦ συνήθους· οἱ δὲ τριήραρχοι ἐδοῖον καὶ ἰδίας ἐπιφοράς εἰς τοὺς θρανίτας, ἥτοι τοὺς ἐρέτας τῆς ἀνωτάτης σειρᾶς, ὧν ἡ ὑπηρεσία ἦτο ἡ δυσχερεστάτη ὡς καὶ εἰς τοὺς ὑπηρέτας τοὺς ἐπὶ ἐκάστης τριήρους φροντίζοντας περὶ τῶν κάλων, τῶν ιστίων, τῆς μαγειρικῆς καὶ τῶν τοιούτων. Ἦσαν δ' αἱ τριήρεις νεωστὶ κεχρωσμέναι καὶ κεκοσμημέναι δι' εὐοιωνίστων συμβόλων. Αἰσθητὴ δὲ ἦτο ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις ἡξίου μεγίστης σημασίας τὴν πρὸς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας ἐπίδειξιν τῶν Ἀθηναίων οὐ μόνον ἰσχυρῶν, ἀλλὰ καὶ λαμπρῶν καὶ πολυτελῶν, ὡς εἰ ἀνελάμβανον ὅχι πόλεμον δυσχερῆ καὶ περιπετειώδη, ἀλλὰ νίκην εὐκολον καὶ βεβαίαν.

Ὅτε δ' ἐπεδιδάσθησαν ἐπὶ τῶν νηῶν τὰ πληρώματα, ἀντήχησεν ἡ σάλπιγξ· μετὰ δὲ τὸν θόρυβον τὸν πληροῦντα μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης τὸν λιμένα ἐπῆλθε σιγὴ ἐπιβλητικὴ. Ὁ κῆρυξ ὕψωσε τὴν φωνὴν καὶ ἐξεφώνησε τὴν συνήθη εὐχὴν. Ἀπὸ πάντων τῶν πλοίων ἤκούοντο ἐπαναλαμβανόμεναι ὁμοφώνως αἱ λέξεις τοῦ

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 666.

κήρυκος, συνεπηύχετο δὲ καὶ τὸ παρὰ τὴν ἀκτὴν συνωστιζόμενον πυχνὸν πλῆθος.

Ἀπὸ τῶν βωμῶν ἀνεπέμπετο καπνὸς, ἐκπώματα [χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ] περιέφεροντο, σπονδαὶ ἐσπένδοντο, ὁ παῖς ἀντήχησε, καὶ ἅμα τῇ τελειώσει τῶν σπονδῶν αἱ κῶπαι ἔπληξαν τὸ ὕδωρ. Ἐν μακρῷ στοίχῳ ἐξέπλευσαν τοῦ λιμένος κατὰ μίαν αἱ τριήρεις, ἐν δὲ τῷ ἀναπεπταμένῳ πελάγει παρετάχθησαν κατὰ κέρας, καὶ διὰ φαιδρᾶς ἀμίλλης τῶν νηῶν πρὸς τὴν Αἰγιναν ἔγεινεν ἑναρξίς τῆς ἐκστρατείας. Τὰ δὲ πλήθη ἐθεῶντο ἀπὸ τῶν λόφων τῆς Μουνιχίας τὰς ἐκπλεούσας τριήρεις, ὑπὸ βαθυτάτης κατεχόμενα συγκινήσεως, διότι τότε πρῶτον ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ χωρισμοῦ ἢ περὶ τοῦ πολέμου ἀπόφασις, ἣν εἶχον συνεπιψηφίσει μετ' ἐλαφρᾶς συνειδήσεως ἐν ἐκκλησίᾳ θυελλώδει, ἐπλήρου βαρυθυμίας τὴν καρδίαν αὐτῶν. Τότε πρῶτον παρουσιάζετο πρὸ τῆς ψυχῆς αὐτῶν ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τῶν οἰκείων ἀποστελλομένων μακρὸν πλοῦν ἐκ τῆς γενετήρας, ἡ ἀβεβαιότης περὶ τῆς καὶ πάλιν ἐντεύξεως, τὸ ἐπισφαλὲς τῆς ἐπιτυχίας. Ἡ ἀγέρωχος χαρὰ μετεβλήθη ὑπὸ ἀνιαρῶν σκέψεων εἰς δυσθυμίαν. Τὰ μὲν πελάγη καὶ τὰ παράλια, πρὸς ἃ ἐξέπλεον οἱ οἰκεῖοι, ἦσαν ἄγνωστα· ἀναλογιζόμενοι δὲ τὰς μεγάλας δαπάνας τὰς ὑπὸ τε τῆς πόλεως καὶ τῶν πολιτῶν χάριν ἐκείνου τοῦ στόλου καταβληθείσας καθ' ὃν χρόνον τὴν ἰδίαν ἐαυτῶν γῆν ἠπεῖλει ὁ πόλεμος ἀπανταχόθεν, ἀναγκαίως ἐπέστρεφον πρὸς τὸ ἡμερήσιον αὐτῶν βεβαρημένην ἔχοντες τὴν καρδίαν.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ στόλος ἀπὸ τῆς Αἰγίνης περιπλεύσας τὴν Πελοπόννησον ἔφθασεν εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἐκεῖ δὲ ἀνέμενον αὐτὸν τὰ πλοῖα τῶν συμμάχων, τριάκοντα καὶ τέσσαρες τριήρεις καὶ δύο πεντηκόντοροι ἐκ Ῥόδου, αἵτινες εἶχον ἰδιάζουσιν σιμασίαν ἕνεκα τῆς μεταξὺ Ῥόδου καὶ Σικελίας ἐπικοινωνίας, πρὸς δὲ τούτοις τριάκοντα ὀλκάδες σιταγωγοὶ καὶ ἔχουσαι σιτοποιούς, τέκτονας καὶ παντοίους τεχνίτας, ἑκατὸν μικρότερα πλοῖα ἀνήκοντα εἰς ἰδιώτας καὶ καταληφθέντα ἐξ ἀνάγκης ὑπὸ τῆς πολιτείας καὶ πλῆθος ἄλλων πλοίων συνακολουθούντων ἐκουσίως ἕνε-

κεν ἐμπορίας. Καὶ ὁ μὲν ἀριθμὸς τῶν ὀπλιτῶν ἀνῆρχετο νῦν εἰς πεντακισχιλίους καὶ ἑκατόν. Μετὰ δὲ τῶν Κρητῶν τοξοτῶν, τῶν Ῥοδίων σφενδονητῶν καὶ ἄλλων ψιλῶν, ἐν οἷς εὕρισκοντο καὶ Μεγαρεῖς δημοκρατικοὶ φυγάδες, τὸ ὅλον τῆς πεζῆς στρατιᾶς ἀνῆρχετο περίπου εἰς ἑξακισχιλίους πεντακοσίους ἄνδρας. Αἱ δὲ ἑκατὸν τριάκοντα τέσσαρες τριῆρεις ἀπήτουν πλήρωμ' ἀνδρῶν εἰκοσιπεντακισχιλίων τετρακοσίων ἐξήκοντα. Κατὰ ταῦτα μετὰ τούτων καὶ μετὰ τῶν θεραπόντων τῶν ἀκολουθούντων τοὺς μαχητὰς δυνάμεθα ἄνευ συνυπολογισμοῦ τοῦ δυσυπολογίστου πλήθους τῶν ἀνδρῶν τῶν ὀλκᾶδων καὶ τῶν τεχνιτῶν νάναδιδάσωμεν τὸ ὅλον τῶν ἀνδρῶν οὓς αἱ Ἀθηναὶ συνήνωσαν ἐπὶ τοῦ στόλου ἐναντίον τῆς Σικελίας εἰς τριάκοντα ἑξ χιλιάδας¹.

Καὶ τρεῖς μὲν νῆες προαπεστάλησαν πρὸς ἐξέτασιν τῶν κατὰ τὴν Σικελίαν· ὁ δὲ στόλος ἐπηκολούθησε διαιρεθεὶς εἰς τρία μέρη κληρωθέντα εἰς τοὺς στρατηγούς. Οὕτω δ' ἐπλευσαν εἰς τὴν Ἰτα-

¹ Περὶ τοῦ μεγέθους τῆς παρασκευῆς ἴδε Böckh Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 334. Πρβλ. Wölfflin ἐν τῷ Neues Schweizerisches Museum 1886 σ. 251. Κατὰ τὸν *Θουκυδίδην* (VI, 43) ὁ εἰς Σικελίαν ἐκπλεούσας στόλος συνέκειτο ἐκ τριῶν ἑκατὸν τριάκοντα καὶ τεσσαρῶν, ἀθηναϊκῶν στρατιωτῶν τεσσαράκοντα, ἐξήκοντα ταγείων νηῶν καὶ τριάκοντα καὶ τεσσαρῶν νηῶν τῶν συμμάχων. Εἰπιδαινον δὲ αὐτοῦ α') ὁ πλῆττα· Ἀθηναῖοι θῆτες 700 ἦτοι ἐπιβάται τῶν ἀθηναϊκῶν ταγείων νηῶν ἀνὰ δέκα μετὰ καὶ ἐνὸς ἔκτου ἐφέδρων δι' ἑκάστην νῆα καὶ ἐπιβάται τῶν συμμαχικῶν νηῶν 340 + 57 = 397. ἐν στρογγύλῳ ἀριθμῷ 400, ἦτοι ἐν συνόλῳ ἐπιβάται 1100· ὑπολείπονται δὲ 400) πεζομαχοῦντες, ἀντιστοιχοῦντες πρὸς τὰς στρατιωτικὰς νῆας τ ε τ ρ ᾱ κ ις χίλιοι (*Θουκυδίδου* VI, 31), ὡς ἐν Ἐπιδαύρῳ ὑπὸ τὸν Περικλέα, ἐν οἷς 1500 Ἀθηναῖοι ἐκ τοῦ καταλόγου. Κατὰ δὲ τὸν *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 19 χίλιοι. Οἱ δὲ σύμμαχοι ἀπετελοῦντο ἐκ 500 Ἀργείων, 250 Μαντινείων, 250· Ἀρχαδίων 1500 ὑπηκόων (Πρβλ. *Θουκυδίδου* VIII, 24). Ἄρα ἐν ὅλῳ 4000. β') ψιλοὶ, 1300 σφενδονῆται, τοξόται.

Περὶ δὲ τῶν πηγῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς σικελικῆς ἐκστρατείας ἴδε Holm Geschichte Siciliens Τόμ. Β' σ. [340 κ.ε. Ὁ *Θουκυδίδης* ἐν τῷ ἔκτῳ καὶ ἑβδόμῳ βιβλίῳ ἐγράψεν ἰδίαν ἔκθεσιν τῆς ἐκστρατείας πρὸ τοῦ τέλους τοῦ πολέμου, ἔπειτα δὲ, ὅτε ὁ χρόνος μετὰ τὴν Νικίειον εἰρήνην ἐξηλέγχθη ὡς ἀπλῆ προσωρινὴ παῦσις τοῦ πολέμου [*Θουκυδίδου* V, 26, 3 τῷ πρώτῳ πολέμῳ τῷ δεκαετεί καὶ τῇ μετ' αὐτὸν ὑπόπτῳ ἀνακωχῇ] προσήρμωσε καὶ ταύτην εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ὅλου πολέμου, οἷαν ἐπεχείρησε μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτοῦ. ἴδε Kirchhoff ἐν τοῖς Sitzungsberichte [der Berliner Akademie]. 1884 σ. 416.

λίαν καὶ ἔπειτα πρὸς νότον, παραπλέοντες τὰς ἀκτὰς. Ἐκεῖ δὲ αἱ πρῶται ἐντυπώσεις δὲν ὑπῆρξαν λίαν εὐχάριστοι. Καὶ δὴ, ὡς εἰκὸς, οἱ Ἰταλιῶται δὲν ἠδύναντο νὰ πιστεύσωσι τὰ λεγόμενα παρὰ τῶν ἡγουμένων τοιοῦτου στόλου, ὅτι σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας ἦτο ἡ κατάπαυσις τῶν ἐν Σικελίᾳ γειτονικῶν ἐρίδων. Αἱ πόλεις, ἐξαρουμένων τῶν Θουρίων, ὑπῆρξαν δυσπρόσιτοι, δύσπιστοι καὶ ἀφιλόξενοι. Οἱ δὲ Ταραντῖνοι καὶ οἱ Λοκροὶ οὐδὲ πρὸς ὕδρευσιν ἠθέλησαν νὰ δεχθῶσι τοὺς ναύτας. Οἱ Ἀθηναῖοι εὐρίσκοντο οἰονεῖ ἐν χώρᾳ πολεμιά, οὐδὲ ἠδύναντο νὰ τολμήσωσι τὴν χρῆσιν βίας. Ἐνταῦθα δὲ κατεφάνη τὸ πρῶτον, ὅτι τὸ πλῆθος τοῦ στόλου παρεκώλυε τὴν ἐπιτυχίαν.

Τὸ δὲ Ῥήγιον, ὅπερ κατὰ τὴν πρώτην εἰς τὴν Σικελίαν ἐκστρατείαν εἶχε χρησιμεύσει δίκην ἀπτικοῦ ὀρμητηρίου καὶ εἶχε προσπαθήσει νὰ ἐπωφεληθῇ αὐτὸ καὶ μόνον συμπάσας τὰς ὑπηρεσίας τῶν Ἀθηναίων, ὑπῆρξε νῦν λίαν ἐπιφυλακτικόν· ἐπέτρεψαν δὲ μόνον οἱ Ῥηγῖνοι εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ πῆξωσι στρατόπεδον ἔξω τῆς πόλεως ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος. Ἐκεῖθεν δ' ἔμελλον ὡς ἐξ ὀρμητηρίου νὰ ἐπιχειρηθῶσιν αἱ νέαι στρατιωτικαὶ ἐνέργειαι, καὶ ἐκεῖ τὸ πρῶτον συνεζήτηθη διὰ μακρῶν τὸ σχέδιον τοῦ πολέμου.

Καὶ ὁ μὲν Νικίας ἐπειράθη καὶ πάλιν νὰ περιορίσῃ τὴν ὅλην ἐκστρατείαν εἰς τὸ δυνατῶς ἐλάχιστον. Αἱ ἐπαγγελίαι τῶν Ἑγεσταίων εἶχον ἐξελεγχθῇ ψευδεῖς, καθ' ἃ εἶχε προείπει, ἐλθούσης τῆς ὥρας νὰ ἐκπληρώσωσι τὰς ὑποσχέσεις αὐτῶν. Διὰ ταῦτα ἔπρεπε κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὸ νὰ καταναγκάσωσι τοὺς Σελινουντίους εἰς εἰρήνην καὶ ὑπὲρ τῶν Λεοντίνων δὲ νὰ πειραθῶσι νὰ ἐπιχειρήσωσι τι ἀγαθὸν καὶ ἔπειτα νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Ἀθήνας. Αἱ δὲ προτάσεις αὐτοῦ ἔτυχον, ὡς ὠφείλε νάναμνη, ζωηροτάτης ἀντιρρήσεως παρ' ἀμφοτέρων τῶν συστρατῆγων. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι πάλιν δὲν ἦσαν σύμφωνοι πρὸς ἀλλήλους. Ὁ μὲν Λάμαχος ἀπῆτει ταχεῖαν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν Συρακου-

¹ Θουκυδίδου VI, 44. Holm [Geschichte Siciliens Τόμ. Β' σ. 20].

σῶν, φρονῶν, ὅτι ἐν τῇ πόλει εὐρίσκοντο ἀκόμη τὰ πάντα ἐν μεγίστῃ συγχύσει, ἐπειδὴ οἱ Συρακούσιοι μέχρις ἐπ' ἐσχάτων δὲν εἶχον πιστεύσει, ὅτι πράγματι ἐπλησίαζε στόλος ἀθηναϊκός. Πᾶς ἀναβολὴ ἔμελλε κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Λαμάχου νὰ καταστήσῃ μᾶλλον ἀμφίβολον τὴν ἐπιτυχίαν, ἐπειδὴ ὅσῳ μακρότερον ἀνέμενον, τόσῳ καλλίτερον παρεσκευασμένην ἔμελλον νὰ εὕρωσι τὴν πόλιν καὶ τόσῳ μᾶλλον ἡνωμένην τὴν ὅλην νῆσον.

Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης κατενόει μὲν πάντως, ὅτι τὸ σχέδιον τοῦτο ἦτο τὸ ἄριστον πάντων. Ἀλλ' ἐπιτυχία ταχεῖα καὶ ἄμεσος δὲν ἦτο ὁ κυριώτατος αὐτοῦ σκοπός. Ἦθελε νὰ ἐγκαθιδρυθῇ ἐν τῇ νήσῳ· ἤθελε πορεῖαν τοῦ πολέμου τοιαύτην, ὥστε νὰ δυνηθῇ αὐτὸς νὰ πρωταγωνιστήσῃ· ἤθελε πρὸ πάντων νὰ ἐπιβάλλῃ τὸ πρῶτον καὶ ἐν Σικελίᾳ ἑαυτὸν, ὅπως ἰσχύσας ἀποκτήσῃ ἐν τῇ νήσῳ ὁπαδοὺς. Διὰ ταῦτα ἐπωφελήθη τὸ διστακτικὸν τοῦ Νικίου, ὅπως κατορθώσῃ τὴν ὑποδοχὴν σχεδίου ὀλιγώτερον παρατόλμου. Προέτεινε δῆλα δὴ, ὅπως διὰ συνετῶν διαπραγματεύσεων πείσωσι τὰς πόλεις νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, καταστήσωσι προσίτους εἰς αὐτοὺς τοὺς πλούσιους πόρους τῆς νήσου, προσελκύσωσι πρὸς ἑαυτοὺς τοὺς δυσηρεστημένους στασιάρχους, αὐτομόλους καὶ δούλους, οὕτω δ' ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν Συρακουσίων, ἀποτελοῦντες οἰονεὶ σικελικὴν τινα δύναμιν, ἵνα ὑποτάξωσι τὰς Συρακούσας, ἐστερημένας πάντων τῶν συμμάχων¹.

Ὁ Ἀλκιβιάδης μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς γνώμης αὐτοῦ εὐρίσκειτο κύριος τῶν πραγμάτων. Ἠγάγε μέρος τοῦ στόλου εἰς τὰ νατολικά παράλια τῆς νήσου, ἔγεινεν ἄνευ δυσχερείας κύριος τῆς Νάξου, ἐφόδῃσε διὰ τολμηρῶν ἐπιδρομῶν τοὺς Συρακουσίους ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῶν λιμένι, κατέλαβε τὴν Κατάνην, καὶ ἐξησφάλισεν οὕτως ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ νήσῳ ἐπὶ καιρὸν ὀρμητήριον καὶ λιμένα, ἐξ οὗ ἡδύναντο νὰ ἐνοχλῶσι τοὺς Συρακουσίους καὶ νὰ καταλάβωσι τὰς λοιπὰς χώρας τῆς νήσου. Κατὰ ταῦτα μετὰ τὴν παραμέλησιν τῆς ἐπιτηδειοτάτης εὐκαιρίας πρὸς ἀπροςδόκητον ἐπί-

¹ Θουκυδίδου VI, 47 [-50].

θεσιν ἤρχισεν ἡ ἐκτέλεσις πολεμικοῦ σχεδίου, οὗ ἡ ἐπιτυχία ἐξηρτᾶτο μόνον ἐκ τῆς δραστηρίας ἐνεργείας αὐτοῦ τοῦ Ἀλκιβιάδου· οὐδεμία δ' ὑπῆρχεν ἀμφιβολία, ὅτι οἱ τε ἄλλοπρόσβαλλοι Σικελιωῖται καὶ οἱ ἰθαγενεῖς Σικελοὶ ἔμελλον νὰ προσχωρήσωσι, πεπθόμενοι διὰ δεξιῶν διαπραγματεύσεων. Ἀλλ' οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, αἴφνης προσορμίζεται ἡ Σαλαμινία, ἡ θεωρὶς τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας, εἰς τὴν Κατάνην, καὶ φέρει τὴν διαταγὴν τῆς ἀμέσου εἰς Ἀθήνας ἐπιστροφῆς τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἵνα δώσῃ εἰς τὸν δῆμον εὐθύνας περὶ τῆς καθυβρίσεως τῶν μυστηρίων καὶ τῆς περικοπῆς τῶν Ἑρμῶν¹.

Αἱ Ἀθηναὶ ἀμέσως μετὰ τὸν ἀπόπλου τοῦ στόλου εἶχον περιστῇ εἰς νέας ἀνησυχίας. Οἱ ἡγέται τῶν φατριῶν, οἵτινες δὲν εἶχον ἀκόμη τύχει τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, ἐπωφελήθησαν τὴν εἰς αὐτοὺς εὐνοϊκωτέραν τροπὴν τῶν πραγμάτων, τὸν μετὰ τὸν ἀπόπλου ἐπελθόντα χρόνον τοῦ κενοῦ καὶ τῆς ἀνυπομόνου προσδοκίας. Πᾶν βῆμα ἐν ταῖς ἀγυιαῖς ἐπανάφερε τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἀλύτου καὶ τὴν ψυχὴν ἀνησυχουῦντος αἰνίγματος· εἰς δὲ τὸν κνισμὸν τῆς περιεργείας προσετίθετο ἡ ἀνάγκη συγκινήσεως, ἥτις εἶχεν ἀποβῇ ἔξις διὰ τὸν δῆμον. Πληθος καλῶν κἀγαθῶν πολιτῶν ἦτο μακρὰν τῆς πόλεως. Ἀλλ' οἱ στασίαρχοι εἶχον ἐγκαταμείνειν ἐν τῇ πόλει, ἡ δὲ ἀνακριτικὴ ἐπιτροπεία ὑφίστατο ἀκόμη καὶ ἀνερρίπιζε τὴν φλόγα τοῦ πάθους· προεβλήθη δὲ καὶ πάλιν τὸ φόβητρον τῆς τυραννίδος,² καὶ ἀνενεώθη ἡ ἀνάμνησις τῶν πραχθέντων ὑπὸ τοῦ Ἰππίου, ὅπως μὴ ἐπιτραπῇ ἡ καθυσχύχαις τοῦ δήμου³.

Τὸ δὲ πρῶτον διὰ τῶν ἐνεργειῶν τούτων ἐπιτευχθὲν ὑπῆρξεν ἡ μεταβολὴ τῶν πνευμάτων ὡς πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην. Οἱ ἐχθροὶ

¹ Θουκυδίδου VI, 61. Πλούταρχος ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου 21.

² Θουκυδίδου VI, 15, 28.

³ Φιλοχόρου ἀποσπ. [παρὰ Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 402. [Οὐδὲν τοιοῦτον εὑρηται παρὰ τῷ Φιλοχόρῳ. Ἡ παραπομπὴ εἶνε ὀλως ἰσφαλμένη. Σ. Π. Α.].

αὐτοῦ ἐπέπεσον κατὰ τοῦ ἀπόντος, καὶ δὴ μετὰ μεγίστης ἐπιτυχίας, ἐπειδὴ ἅπαντες αὐτοῦ οἱ φίλοι ἦσαν ἐπὶ τοῦ στόλου. Οἱ τῶν φίλων αὐτοῦ καὶ συγγενῶν μείναντες οἴκοι κατεδιώχθησαν, ἐφυλακίσθησαν καὶ κατεδικάσθησαν. Μετ' οὗ δὲ πολὺ τὰ πράγματα ἀπέβησαν εἴπερ ποτὲ δεινὰ. Οἱ ἐντιμότατοι τῶν πολιτῶν ὑπέκυπτον μηνυόμενοι ὑπὸ τῶν πονηροτάτων ἀνθρώπων¹. Οὐδεὶς ἦτο ἀσφαλής, καὶ αὕτῃ δὲ ἡ συνείδησις τῆς ἀθωότητος οὐδὲν παρείχεθ' ἄρρος, ἐπειδὴ, ὥς εἶχον τὰ πνεύματα, τὰ πάντα ἐπιστεύοντο, καὶ αὐτὰ τὰ μωρότατα ἐν τοῖς πρώτοις. Καὶ δὴ ἐλέγετο, ὅτι ἐν Ἀργεῖ φίλοι τοῦ Ἀλκιβιάδου εἶχον συνομῶσαι κατὰ τῆς δημοκρατίας, ἡ δὲ τοιαύτη συνωμοσία ἦτο προανάκρουσμα τῶν μελλόντων νὰ ἐπέλθωσιν ἐν Ἀθήναις. Στρατιὰ Λακεδαιμονίων διεδίδετο ὅτι εἶχε φθάσει εἰς τὸν ἰσθμὸν², καὶ παριστάνετο, ὅτι αὕτη εὕρισκετο βεβαίως εἰς συνεννόησιν πρὸς τοὺς συνωμώτας. Ἦσαν δὲ σχεδὸν τελείως πεπεισμένοι, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης ἐκ τῆς Σικελίας παρεσκεύαζε τὴν κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας ἐν Ἀθήναις. Ἀχθόμενοι δ' ἐπὶ τῇ προτέρᾳ αὐτοῦ ἀποθεώσει, ἐφέροντο νῦν πρὸς ἔτι ἀμετροτέραν ἀγανάκτησιν κατ' αὐτοῦ.

Ἐπειτα δ' ἐπηκολούθησαν παμπληθεῖς μηνύσεις, ἀποτρέψασαι πρὸς ὥραν τὴν κοινὴν προσοχὴν ἀπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Καὶ δὴ πρῶτον, τελευτῶντος τοῦ Ἰουλίου, ἐμήνυσεν ὁ Διοκλείδης τεσσαράκοντα καὶ δύο Ἀθηναίους, οὓς ἔλεγε διαγνωσθέντας ὑπὸ τὸ σελήναϊον φῶς ὡς Ἑρμοκοπίδας³. Καὶ ἡ μὲν ὅλη μήνυσις οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἦτο ἀξιόπιστος· ἀλλ' οὐχ ἦττον ἐτόλμησεν ὁ Πείσανδρος, ὥς εἰ ἐκινδύνευεν αὕτῃ ἡ ὑπαρξίς τῆς πολιτείας, νὰ προτείνῃ τὰ ἔσχατα. Καὶ εἰσῆχθη μὲν ἡ στέρησις τῶν πολιτικῶν

¹ Θουκυδίδου VI, 53· οὐ δοκιμάζοντες τοὺς μηνυτάς ἀλλὰ πάντα ὑπόπτως ἀποδεχόμενοι, διὰ πονηρῶν ἀνθρώπων πίστιν (τοῦ Διοκλείδου καὶ τοῦ Τεύκρου κατὰ Πλούταρχον ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 20) πάνυ χρηστοὺς τῶν πολιτῶν συλλαμβάνοντες κατέδουν, χρησιμώτερον ἡγαύμενοι εἶναι βασανίσαι τὸ πρᾶγμα καὶ εὑρεῖν ἢ διὰ μηνυτοῦ πονηρίαν τινὰ καὶ χρηστὸν δοκοῦντα εἶναι αἰτιαθέντα ἀνέλεγκτον διαφυγεῖν.

² Θουκυδίδου VI, 61.

³ Ἀνδοκίδου Περὶ τῶν μυστηρίων 37 κ. ε.

δικαιωμάτων¹, ἐπετράπη δὲ ἡ διὰ βασάνων ἐξέτασις καὶ αὐτῶν τῶν ἐλευθέρων Ἀθηναίων. Ὁλος ὁ δῆμος ἔμεινεν ὑπὸ τὰ δπλαμίαν ἡμέραν καὶ μίαν νύκτα ἐκ φόβου ἐχθρῶν ἐξωθεν τῆς πόλεως καὶ ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς, χωρὶς νὰ εἶνε δυνατὴ ἡ ἀποδείξις πραγματικοῦ κινδύνου. Ἐν τούτοις δ' ἐφυλακίζοντο ἔνοχοι καὶ ἄθῳοι, ἄνδρες πιστοὶ εἰς τὸ καθεστῶς, οἷος Εὐκράτης ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικίου, φίλοι τοῦ Ἀλκιβιάδου, οἷος Κριτίας ὁ υἱὸς τοῦ Καλλαισχροῦ, καὶ ὀλιγαρχικοὶ στασιασταί, οἷοι ὁ Λεωγόρας καὶ ὁ Ἀνδοκίδης². Περὶ τακτικῆς δὲ διαδικασίας οὐδὲ λόγος ἡδύνατο νὰ γείνη, καὶ ἐκράτει μόνον τυφλὸν πάθος. Ἡ δικαιοσύνη εἶχεν ἀποβῆ οἷα ἡ ἐν δεσποτικαῖς πολιτείαις, ἐν αἷς πᾶν ἔκτακτον γεγὸνὸς θεωρεῖται τεκμήριον σκευωρίας πρὸς ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων. Ἐν δὲ Ἀθήναις τότε ὁ φιλύποπτος δεσπότης ἦτο ὁ δῆμος, ὁσφραινόμενος ἀπανταχοῦ συνωμοσίαν καὶ προδοσίαν καὶ ἐν τῇ ἀλογίᾳ αὐτοῦ διευθυνόμενος ὑπ' ἀνδρῶν οὐδὲν ἄλλο κυρίως σκοπούντων ἢ τὴν κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας.

Ἐν ᾧ δ' ἐπέκειτο τὸ οἰκτρότατον τέλος ἀπάντων τῶν ἐν φυλακῇ, ἀπεφάσισεν ὁ Ἀνδοκίδης νὰ προβῇ εἰς νέαν μὴνυσιν³. ὁ δὲ δῆμος ἐφάνη τόσῳ μᾶλλον πρόθυμος νὰ ὑποσχεθῇ εἰς αὐτὸν ἀτιμωρησίαν, καθ' ὅσον παρ' αὐτοῦ εἴπερ τινὸς καὶ ἄλλου ἀπεξεδέχετο νὰ μάθῃ πλήρη τὴν ἀλήθειαν. Καὶ δὴ εἶχον ἐξ ἀρχῆς ὑπολάβει αὐτὸν ὡς συνένοχον, ἡ δὲ περίεργος σύμπτωσις, καθ' ἣν ὁ πρὸ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐστημένος Ἑρμῆς, διακρινόμενος ἐπὶ τῷ κάλλει τῆς τέχνης, εἶχε μείνει ἀβλαβὴς⁴, εἶχεν ἐπιτείνει τὰς ἐναντίον αὐτοῦ ὑπονοίας. Ἐδῆλωσε λοιπὸν ὁ Ἀνδοκίδης, ὅτι τὸ ἀσέβημα εἶχε τελε-

¹ Κατελύθη τὸ ψήφισμα τοῦ Σκαμανδρίου, δι' οὗ ἐξησφαλίζετο ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία τῶν Ἀθηναίων κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀγγλικοῦ θεσμοῦ Habeas Corpus. Ἰδε Ἀνδοκίδου Περὶ τῶν μυστηρίων 43. Πρβλ. Meier und Schömann Attischer Prozess σ. 635. Gilbert Beiträge σ. 271.

² Ἀνδοκίδου Περὶ τῶν μυστηρίων 47.

³ Λόγος τῆς μὴνύσεως τοῦ Ἀνδοκίδου εἶνε προφανὴς ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀπαλλαγῆς αὐτοῦ. Ἰδε Ἀνδοκίδου Περὶ τῶν μυστηρίων 48 κ. ἑ. Πρβλ. Θουκυδίδου VI, 60.

⁴ Ὁ πρὸ τοῦ οἴκου τοῦ Ἀνδοκίδου Ἑρμῆς (Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 22) δὲν εἶνε ὁ μόνος μείνας ἄθικτος. Ἰδε Kirchhoff ἐν τῷ Hermes Τόμ. I σ. 9.

σθῇ τῇ εἰσηγήσει Εὐφιλήτου τινός, καὶ δὴ ὑπὸ τῶν ἀνηκόντων εἰς μυστικὴν ἐταιρίαν, εἰς ἣν ἐτάσσετο καὶ αὐτός. Ἡ δὲ μήνυσις αὕτη ἀντέκειτο διαρρήδην πρὸς τὴν τοῦ Διοκλείδου. Μετὰ δὲ τὴν πρὸς ἀλλήλας σύγκρισιν τῶν μηνύσεων τότε πρῶτον ἀνελογίσθησαν, ὅτι τὸ ἀσέβημα δὲν εἶχε τελεσθῇ ἐν νυκτὶ πανσελήνου, ἀλλὰ κατὰ τὴν νουμηνίαν. Οὕτως ὁ Διοκλείδης ἐξηλέγχθη ἀναίσχυντος καὶ ὠροδόκος ψεύστης, καὶ ὁ πρότερον ὑμνηθεὶς ὡς σωτὴρ καὶ εὐεργέτης τῆς πόλεως ἐφονεύθη ὡς προδότης.

Τότε πλέον ἐφάνη τέλος ἐπερχομένη ἡ ἡσυχία. Ὁ κίνδυνος εἶχε παρέλθει, ἤρχισαν δὲ πάλιν ἀναπνεόντες ἐλευθέρως, ἅτε εὐρεθέντων καὶ τιμωρηθέντων τῶν κατὰ τὴν κοινὴν πεποίθησιν ἀληθῶν αἰτίων τοῦ περὶ τοὺς Ἑρμᾶς ἀσεβήματος. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα δὲν ἤρκουντο εἰς τὰ ἤδη ἀποκαλυφθέντα· δὲν ἤθελον νὰ συν-ομολογήσωσιν, ὅτι δὲν ὕφίστατο πράγματι σοβαρὸς κίνδυνος, ὅτι δὲν εἶχεν ὑπάρξει πρόθεσις ἀνατροπῆς τοῦ καθεστῶτος καὶ ὅτι εἶχον ἀνησυχῆσει ἐπὶ τοσοῦτον ἕνεκα τοῦ νεανιεύματος ἡμίλου μεθύσων. Ἐστράφησαν λοιπὸν τότε καὶ πάλιν τὰ τετραγμένα πνεύματα, ἅτινα ἐπέζητουν ὠρισμένον θῦμα, ἐναντίον τοῦ Ἀλκιβιάδου, καίτοι οὗτος δὲν εἶχε καταγγελθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀνδοκίδου. Οἱ δὲ φίλοι αὐτοῦ συνησπίσθησαν καὶ πάλιν, ὀλιγαρχικοὶ δὲ καὶ δημαγωγοὶ συνηνώθησαν μετ' ἐκείνων οἵτινες πρὸ πάντων ἦσαν ζηλωταὶ τῆς πατρίου θρησκείας, ἵνα καταφέρωσι καίριον τραῦμα. Τὸ ζήτημα τῆς ἀπομιμήσεως τῶν μυστηρίων ἀνεκινήθη καὶ πάλιν. Περὶ τοῦτο εἶχεν ἀναμφιβόλως ἀσεβῆσει ὁ Ἀλκιβιάδης, ἡ δὲ παρανομία αὕτη ἐξελαμβάνετο ὑπὸ τοῦ δήμου ὡς ἐνδεικνύουσα προθέσεις τυραννίδος. Τὰ συμβάντα ἐν Ἀργεῖ, ἡ πορεία τῆς σπαρτιατικῆς στρατιᾶς, ἡ κίνησις τῶν Βοιωτῶν κατὰ τὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς, ταῦτα πάντα ἐθεώρουν τὰ πλήθη ἀλόγως ἀλληλένδετα καὶ βυσσοδομευθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου χάριν παραδόσεως τῆς πατρίδος εἰς τοὺς ἐχθρούς. Θεσσαλὸς ὁ υἱὸς τοῦ Κίμωνος, ἀνήκων εἰς τὴν φατρίαν τῶν ὀλιγαρχικῶν, εἰσῆγαγεν εἰς τὸν δῆμον εἰσαγγελίαν, καθ' ἣν ὁ Ἀλκιβιάδης μετὰ τῶν ἐταίρων ἡσέβησεν

εἰς τὰς ἐλευσινίας θεὰς δι' ἀπομιμήσεως τῶν μυστηρίων¹. Παράστας δὲ τὰ γενόμενα μετὰ τοιαύτης ἀκριβείας, ὥστε δὲν ἐφαινετο δυνατόν ἀμφιβολία περὶ τῆς ἀληθείας, ὡς πρὸς δὲ τὰ λοιπὰ ἀναφερόμενος συνετῶς εἰς αὐτὰ τὰ γεγονότα καὶ ἐπαφίνων εἰς τὸν δῆμον τὴν φροντίδα περὶ τῶν συμπερασμάτων, ἔτυχε τελείως τοῦ σκοπομένου.

Ὁ Ἀλκιβιάδης ἀνεκλήθη ἐξ αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας, ἥτις καθ' ὃν τρόπον εἶχεν ἀρχίσει μόνον ὑπ' αὐτοῦ ἡδύνατο νάχθῃ εἰς πέρας. Καὶ δὲν εἶχε μὲν ἱκανὴν δύναμιν, ὅπως μὴ ὑπακούσῃ εἰς τὸ κέλευσμα τοῦ δήμου· ἀλλ' εἶχεν ὅμως ἀπόφασιν νὰ μὴ παραστῇ πρὸ δικαστηρίου. Ὅτε δὲ ἡ Σαλαμινία ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας μὴ φέρουσα τὸν κατηγορούμενον, κατεδικάσθη εἰς θάνατον ἐρήμην, ἡ οὐσία αὐτοῦ ἐδημεύθη, καὶ ἐξηγέσθη κατ' αὐτοῦ ἡ κατάρρα τῶν ἱερέων ὡς προδότου τῆς πατρίδος².

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη κατὰ τῆς πολιτείας καὶ τῶν συμπερόντων αὐτῆς νίκη τῶν φατριῶν ἐν Ἀθήναις. Ἐπερατοῦτο δὲ οὕτως ἄγὼν ἐπὶ μῆνας ὅλους ὑπονομεύσας τὸν δῆμον, καθ' ὃν ἀνεταράχθησαν ἅπαντα τὰ ἐν αὐτῷ ὀλέθρια στοιχεῖα, πικρασμὸς καὶ πάθος, θρασύτης καὶ ὑποκρισίας, περίφοδος δεισιδαιμονία καὶ κενόσπουδος ἀλαζονεία. Ἦτο νίκη τῆς ἐπαναστάσεως ἐναντίον τοῦ νόμου καὶ τῶν πατρῶν ἡθῶν, καὶ διὰ ταῦτα ἡ κοινωνία δὲν εἶχε μόνον πληγὴν βαρύτερα ἐν τῇ ἐξωτερικῇ αὐτῆς συστάσει δι' ἐξοριῶν, δημεύσεων καὶ φόνων, ἀλλὰ τὰ ἐπακόλουθα διεσάλευσαν αὐτὸν τὸν ἐσωτερικὸν αὐτῆς βίον, τῆς μὲν συναισθήσεως τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου ἀπαμβλυνθείσης, τῆς δὲ ἠθικῆς ἐννοίας ὁλωθείσης. Ταῦτα δ' εἰκότως, ἀφ' οὗ εἶχον ἶδει καθ' ἡμέραν διαρρηγνυομένους τοὺς ἱερωτάτους τῶν δεσμῶν, ἐγκαταλιμπανομένους ἀξιόχρεως ἐγγυητὰς καὶ κατατιθεμένους ἀναισχύντως ψευ-

¹ Τὸ κείμενον τῆς εἰσαγγελίας τοῦ Θεσσαλοῦ ἐναντίον τοῦ Ἀλκιβιάδου ἴδε παρὰ Πλούταρχον ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 22.

² Περὶ τῆς κατὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐρήμης δίκης καὶ τῆς κατ' αὐτοῦ κατάρρας ἴδε Θουκυδίδου VI, 61. Πλούταρχον ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 22.

δεῖς μαρτυρίας. Εἶχον διαφθορῇ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ στεφανώσωσιν ἄνδρα οἷος ὁ Διοκλείδης καὶ κομίσωσιν αὐτὸν ἐπὶ ἄρματος τιμητικοῦ εἰς τὸ πρυτανεῖον πρὸς σίτισιν, καίτοι ἤδη πρὶν ἢ φωραθῇ ἀπατεῶν εἶχεν ἐξελεγχθῇ ἄνθρωπος ἐξαρτῶν ἀπὸ τοῦ κέρδους τὸ λέγειν ἢ τὸ σιγᾶν. Κοινὰ δίκαι δὲν ἤρχουν πλέον νὰ ἐπασχολήσωσι τὰ παροξυνθέντα πνεύματα· μετὰ πυρετώδους ζήλου ἐτρέποντο τὴν σχολιὰν ὁδὸν ποινικῆς διαδικασίας ἐρπούσης ἐν τῇ σκάτει, καὶ συνείθισαν εἰς τὴν χάριν αὐτῆς ἀποστέρησιν τῆς ἀπολαύσεως τῶν κυριωτάτων δικαιωμάτων τοῦ πολίτου. Μήνυσις ἐφαίνετο συνώνυμος πρὸς τὴν καταδίκην. Διὰ ταῦτα δὲ τὸ μέγιστον μέρος τῶν δικῶν διεξήχθη ἐρήμην κατ' ἀπόντων. Ὁ πατρικὸς κλῆρος ἀρχαίων οἰκῶν μετέστη διὰ δημεύσεως εἰς ἄλλους καθ' ὃν χρόνον οἱ πολλοὶ φυγάδες συνετέλουν, ὡς εἰκός, εἰς τὴν πρὸς τοὺς ἔξωθεν ἐνεδρεύοντας ἐχθροὺς φανέρωσιν τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεως εἰς ἣν εἶχε περιέλθει ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία. Καὶ ἀπεδόθησαν μὲν ἔπειτα εἰς τοὺς πλείστους τῶν ἐξορίστων τὰ κτήματ' αὐτῶν, ἀλλὰ τάρχαῖα κακὰ δὲν ἔπαυσαν ὑφιστάμενα, ἡ δὲ δυσπιστία καὶ ἡ ἔλλειψις ἀσφαλείας δὲν ἐξέλιπον, καὶ πρὸς μεγάλην ζημίαν τῆς δημοσίας πίστεως παρὰ πάσας τὰς γενομένας ἀνακρίσεις τὸ ἔργον τῶν Ἑρμοκοπιδῶν ἔμεινε πάντοτε αἰνιγμ' ἄλυτον διὰ τοὺς Ἀθηναίους ¹.

Ὅπως δὲ τέλος ἀποτρέψωσι τὴν προσοχὴν τῶν πολιτῶν ἀπὸ τούτων τῶν πραγμάτων καὶ ἰδίως ἀναγκάσωσι τοὺς καμικοὺς ποιητὰς νὰ ποστῶσι τοῦ ἔθους αὐτῶν καὶ μὴ ἐπαναφέρωσιν εἰς τὴν σκηνὴν τὰ συμβάντα κατὰ τὸ θέρος, κατέφυγον εἰς ἐκτάκτους διατάξεις. Διὰ ταῦτα περὶ τὸν χρόνον καθ' ὃν παρεσκευάζοντο αἱ νέαι κωμῳδαὶ διὰ τὰς χειμερινὰς καὶ ἑαρινὰς ἐορτὰς τοῦ Διονύσου ἐψηφίσθη νόμος ἀπαγορεύων εἰς τοὺς ποιητὰς πάντα προσωπικὸν ὑπαινιγμὸν εἰς τὰ σκάνδαλα τῆς ἡμέρας ². Εἰσηγητὴς δὲ τοῦ ψη-

¹ Θουκυδίδου VI, 60· τὸ [δὲ] σαφὲς οὐδεὶς οὔτε τότε οὔτε ὕστερον ἔχει εἰπεῖν περὶ τῶν δραστάντων τὸ ἔργον.

² Σχολιαστὴς Ἀριστοφάνους ἐν Ὀρνισι στ. 1297. Σχόλια εἰς Ἀριστοτείδου Τόμ.

φίσματος ὑπῆρξε ῥήτωρ καλούμενος Συρακόσιος. Καὶ πολλοὶ μὲν ὑπῆρχον οἱ ἔχοντες συμφέρον νὰ μὴ ἐξακολουθήσῃ ἐκ νέου ἀνακινούμενος ὁ ἀρχαῖος βόρβορος, ἀλλ' ἰδίως ἐκεῖνοι οἵτινες εἶχον ἔνεκα τῆς κακῆς αὐτῶν συνειδήσεως τὸν μέγιστον φόβον πρὸς τὴν χλεύην καὶ τὴν ὀργὴν τῶν ποιητῶν. Διὰ ταῦτα τὸ ψήφισμα τοῦ Συρακοσίου προῆλθε πιθανῶς καὶ ἐπετεύχθη κυρίως παρ' ἐκείνων οἵτινες διὰ τοῦ δόλου καὶ τῶν σκευωριῶν εἶχον ἀνατρέψει τὸν Ἀλκιβιάδην, μετὰ δὲ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν ἐκθύμως ἐπόθουν τὴν λησμοσύνην τῶν γενομένων¹.

Οὕτω καὶ αἱ τρεῖς κωμωδίαὶ αἱ διδασχθεῖσαι κατὰ τὰ μεγάλα Διονύσια τὸν Μάρτιον τοῦ 414 π. Χ. (Ὀλυμπ. 91,2) ἐμποιοῦσι τὴν αἴσθησιν τοῦ περιορισμοῦ τῆς σκηνικῆς ἐλευθερίας. Καὶ ὅμως ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ τῆς πιέσεως ἐδημιουργήθη τὸ τολμηρότατον καὶ μάλιστα ὑπερήφανον ἀπάντων τῶν προϊόντων τῆς ἀριστοφάνειου Μούσης, ὡς εἰ αὕτη τότε δὴ τότε ἤθελε νὰ δείξῃ, ὅτι ἡ ἀληθὴς τέχνη κατορθώνει νὰ ὑπερβάλῃ νικηφόρος πάντα περιορισμὸν καὶ φέρει ἐν ἑαυτῇ τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν ὡς δικαίωμ' ἀνταπαλλοτριώτον. Πράγματι δὲ αἱ δύο ἄλλαι κωμωδίαὶ τῶν ἀντιπάλων τοῦ Ἀριστοφάνους, οἱ Κωμασταί, διδασχθέντες ὑπὸ τῷ ὄνομαι τοῦ Ἀμειψίου, καὶ ὁ Μονότροπος τοῦ Φρυνίχου, κατεδείκνυσαν τὴν ὑπόκωφον ὀργὴν τῶν ποιητῶν, ἀκουσίως ἀφισταμένων τῆς συνήθους ἐλευθερίας. Ὁ Φρύνιχος καταρᾶται δημοσίᾳ τὸν Συρακόσιον, τὸν στερήσαντ' αὐτὸν τῆς ἀρίστης ὑποθέσεως, καὶ ὁ ἥρωος τῆς κωμωδίας αὐτοῦ εἶνε ἄνθρωπος ὅμοιος πρὸς τὸν Τίμωναι, ὄντα τότε γνωστότατον ἐν Ἀθήναις, μισάνθρωπον κατεχόμενον ὑπὸ βαθείας ἀντιπαθείας πρὸς σύμπασαν τὴν κοινωνίαν.

σ 444 ἐκδ. Dindorf. Τὸ τελευταῖον σχόλιον εἶνε τὰ μάλιστα συγκεκριμένον, ὥστε δύναται νὰ ἐξαχθῇ τι ἐξ αὐτοῦ περὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Κατὰ δὲ τὸν Droysen (ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. IV, σ. 59) ἦτο εἰδικὴ ἀπαγόρευσις ἀναφερομένη εἰς τοὺς Ἑρμοκοπίδας. Τὸν δὲ Συρακόσιον παρίστανεν ὁ Εὐπόλις ὡς ἀκάθεκτον δημαγωγὸν ἐν ταῖς πόλεσιν. Ὁ δὲ Ἀριστοφάνης ἐν Ὀρνισι στ. 1247 ἀποκαλεῖ αὐτὸν κίτταν.

¹ Τὸ μέγιστον συμφέρον ut ne sua flagitia palam castigarentur εἶχον οἱ ὀλιγαρχικοὶ κατὰ τὸν Cobet (Plat[onis] comici reliqu[iae] σ. 41.

Ἀλλὰ τὸ ποιητικὸν πνεῦμα τοῦ Ἀριστοφάνους ὑπερέπτη ἐν παιδρᾷ εὐθυμίας τῶν δεινῶν τοῦ παρόντος, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι εἶδον ἐν τοῖς Ὀρνίσιιν αὐτοῦ κτιζομένην πόλιν μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς, εὐδαίμονας νέας Ἀθήνας, ἀπρόσιτους εἰς τοὺς ἐχθροὺς, ἀλύπους καὶ ἀσφαλεῖς, δεσποζούσας τοῦ κόσμου καὶ συγχρόνως τῶν θεῶν, ἐπειδὴ καὶ οὗτοι ἀναγκάζονται νὰ στέρξωσι τὸ νέον κτίσμα, ὅπως μὴ στερηθῶσι τῆς ἀπὸ τῶν θυμάτων κνίσσης. Ἀλλ' ἡ ἐναέριος Νεφελοκοκκυγία δὲν εἶνε ὅλως ἄσχετος πρὸς τὰς συγχρόνους Ἀθήνας. Καὶ δὴ οἱ δύο Ἀθηναῖοι οἱ μεταναστεύοντες, ὅπως εὐτυχίσωσιν ἐν τῇ πόλει τῶν ὀρνίθων, δὲν δύνανται πλέον νὰ ζήσωσιν οἱκοι, ἐν τῇ λεγομένη πόλει τῆς ἐλευθερίας, ἐν ἣ οὐδεὶς ἔντιμος πολίτης εἶνε ἀσφαλῆς ἀπὸ ἐνοχλητικῶν ἀνακρίσεων, ἐν ἣ ἔν τε τῇ ἀγορᾷ καὶ ταῖς ἀγυαῖς εἶνε ἡναγκασμένος νὰ φοβῇται τοὺς κλητῆρας καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἐν πάσῃ παραλίᾳ τὴν Σαλαμινίαν. Λαμβάνεται δὲ κατὰ τὴν κτίσιν τῆς Νεφελοκοκκυγίας καὶ ἡ σοβαρὰ φροντίς πρὸς ἀποβολὴν τῶν πονηρῶν. Καὶ δὴ ἅπαντες οἱ θέλοντες νὰ εἰσρομήσωσιν εἰς τὴν πόλιν τῶν ὀρνίθων ἐκ τῶν τότε ἐν Ἀθήναις μάλιστα φωνασκούντων, ψηφισματοπωλῶν, οἰωνιστῶν, σπλαγχνοσκόπων, μηνυτῶν, ἀστυνομικῶν ἐπισκόπων, σοφιστῶν ἀστρολόγων καὶ ἄλλων τοιούτων, ἀποβάλλονται ἀσπλάγχτως ὅπως, μὴ ταράξωσι τὴν εἰρήνην τῆς νεοδμήτου πόλεως. Οὕτως ὁ Ἀριστοφάνης παρίστανεν εἰς τοὺς συμπολίτας κόσμον φανταστικὸν ποικίλως κεκοσμημένον, κόσμον πλήρη ποιητικῆς καλλονῆς, δυνάμενον μὲν νάνυψωσιν πάλιν καὶ ἀναζωογονήσῃ τὰ πνεύματα, ἀλλὰ συγχρόνως ἐξεικονίζοντα ὡς ἐν πιστῷ κατόπτρῳ τὸν κοῦφον χαρακτῆρα τῶν Ἀθηναίων καὶ στιγματίζοντα τὰς κακίας τῆς κοινωνίας αὐτῶν¹.

¹ Ὁ Gilbert (Beiträge σ. 264) πειράται νὰ ἐξιχνιάσῃ τὴν κεκρυμμένην πατριαστικὴν σχέσιν τῶν τριῶν ποιητῶν, οἵτινες ἤσαν κατ' αὐτὸν ἀντίπαλοι τῆς πατρίας, ἥτις ἐπωφελεῖτο χάριν τῶν ἰδίων αὐτῆς συμφερόντων τὴν δίκην τῶν Ἑρμοκοπιδῶν. Πράγματι δὲ δια-

Ἡ ἀνάκλησις τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐξήσκησεν ἀμέσως ἐπίδρασιν βλαβερωτάτην ἐπὶ τὴν πρόοδον τοῦ σικελικοῦ πολέμου, ἐπειδὴ αὗτος εὗρεν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδικηθῇ πικρότατα τοὺς Ἀθηναίους. Εἶχε δὴλα δὴ διαγνώσει ὁξυδερκέστατα τὴν σημασίαν ἣν εἶχεν ἡ πόλις Μεσσήνη (Ζάγκλη) ἕνεκα τῆς ἐπικαίρου αὐτῆς θέσεως καὶ τοῦ ἀπαραμίλλου αὐτῆς λιμένος διὰ πάντα πόλεμον διεξαγόμενον ἐν Σικελίᾳ μετὰ μεγάλης ἐπιβολῆς. Ὁ πορθμὸς τῆς Μεσσήνης ἦτο ὁ καταλληλότετος σταθμὸς διὰ τὸν στόλον, ὅστις ἐξ αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ πλέῃ εἰς πάντα τὰ παραθαλάσσια χωρία, νὰ δεσπόζῃ τῆς προσκομιδῆς ἐπιτηδείων καὶ νὰ ἐπιτηρῇ πᾶσαν κίνησιν ἐν ταῖς ὁμόροις πόλεσι τῆς Ἰταλίας. Ἦτο θέσις κεντρικωτάτη καὶ ἐπικαιροτάτη εἴπερ τις καὶ ἄλλη πρὸς τοὺς σκοποὺς τοῦ Ἀλκιβιάδου. Οἱ δὲ οἰκήτορες τῆς Μεσσήνης ἦσαν τὸ κατ' ἀρχὰς Ἴωνες¹, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν δωρικῶν γενῶν τῶν καταγομένων ἐκ τῆς Μεσσήνης καὶ ἀχθέντων εἰς τὴν πόλιν ὡς ἀποίκων ὑπὸ τοῦ Ἀναξιλάου δὲν ἔλειπον πιθανῶς οἱ συμπαθοῦντες πρὸς τὸν ἀγῶνα τῶν Ἀθηναίων τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἐγίνωσκον ἐπαρκῶς ἐξ ἰδίας πείρας ὅποια ἡ κυριαρχία τῶν Συρακουσίων. Εἶχε δὲ ἤδη κατορθωθῇ ἡ ἐν τῇ πόλει συγκρότησις ἀξίας λόγου φατρίας, καὶ τὰ πάντα ἦσαν παρεσκευασμένα, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι, ὑπ' αὐτῆς βοηθούμενοι, κατα-

ἐλέπονται ἐν ταῖς κωμωδίαις ἐκείναις ὑπαινιγμοὶ περὶ τῶν συγχρόνων γεγονότων. Καὶ δὴ παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει ἐν Ὀρνισι τὰ μὲν ἐν τῷ στ. 1054 [μὲν νησ' ὅτε τῆς στήλης κα- τετίλσας ἐσπέρας] ὑπαινίσσονται τὴν περικοπὴν τῶν Ἑρμῶν, ἐν δὲ στ. [147] καὶ 1204 μνημονεύεται ἡ Σαλαμινία ἐν δὲ στ. 1071 ἐπικηρύσσεται ἀμοιβὴ ἐπὶ τῷ φόνῳ τυράννου θανόντος πρὸ μακροῦ, καθ' ὃν τρόπον παρὰ τῷ Ἀνδοκίδῃ (Περὶ τῶν μυστηρίων 27) καταγγέλλονται τὰ μήνυτρα. Ἐν δὲ τῷ Μονοτρόπῳ τοῦ Εὐπόλιδος εὐρηταὶ ὑπαινιγμοὶ εἰς τὰ περὶ τῶν Ἑρμοκοπιδῶν ἐν οἷς νοουθετεῖται ὁ Ἑρμῆς νὰ προσέξῃ μὴ βλαθῇ ἀνατρεπόμενος καὶ προκαλέσῃ μήνυσιν (Meineke Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 601. 1) [Ἡ παραπομπὴ αὕτη δὲν ἔχει ὀρθῶς]. Τολμηρότερον δὲ ἀπεπειράθη νάναμιχθῇ ὁ Εὐπόλις εἰς τὰ σκάνδαλα τῆς ἡμέρας ἐν ταῖς Κωμασταῖς. Ἀλλ' ἀπέφυγεν ὅμως τὸν κίνδυνον ἐπιτυχῶς, καὶ τοῦτο ὑπῆρξεν ἴσως εἰς τῶν λόγων δι' οὓς ἀπενεμήθη εἰς τὴν κωμωδίαν ἐκείνην τὸ ἄθλον. Ἰδε τὴν πρώτην Ὑπόθεσιν τῶν Ὀρνίθων. Τὴν δὲ καυστικὴν πρόθεσιν τῶν Ὀρνίθων ἐξήρεν ἡδὴ ὀρθῶς ὁ Köchly (Über die Vögel des Aristophanes. 1857).

¹ Ἰδε ὡς ὑπὲρ τῶν Τόμ. Γ' σ. 263.

λάβωσι τὴν πόλιν καὶ τὸν λιμένα, τοῦθ' ὅπερ ἔμελλε νὰ ἐξασκήσῃ
δυσυπολόγιστον ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰς περαιτέρως στρατιωτικὰς ἐνε-
ργείας. Ἀλλὰ τὰρ τὸ πρῶτον ὅπερ ἔπραξεν ὁ Ἀλκιβιάδης ὑπῆρξε
τὸ νὰ γνωρίσῃ εἰς τοὺς ἐν Μεσσήνῃ φρονούντας τὰ τῶν Συρακουσίων
τὰς ἀρξάμενας διαπραγματεύσεις· κατ' ἀκολουθίαν δὲ τῆς ἀνακοι-
νώσεως ταύτης ἐφονεύθησαν οἱ ἐν Μεσσήνῃ φίλοι τῶν Ἀθηνῶν
καὶ ἐλήφθησαν μέτρα δραστηριώτατα κατὰ τῶν προσβολῶν τοῦ
στόλου.

Πρὸς τούτοις δὲ ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Ἀλκιβιάδου προεκάλεσε
μεγάλην δυσαρέσκειαν ἐν τῷ στρατεύματι, κλονηθείσης τῆς πί-
στεως τῶν στρατιωτῶν, ἰδίως δὲ τῶν Πελοποννησίων, οἵτινες ἤδη
κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Ἀθήναις διαμονῆς εἶχον διίδει τὴν κατὰ-
στασιν τῆς πολιτείας, ἣτις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτοὺς
θάρρος. Τὰ πάντα λοιπὸν ἔβαινον ἔκτοτε βραδύτερον καὶ νωρότε-
ρον· ἔλειπεν ὁ τὰ πάντα ζωογονῶν ἀνὴρ ἐκεῖνος ὁ κατορθόνων νὰ
ἐμπνέῃ καὶ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν τὸ φρόνημα καὶ τὴν περὶ τῆς νί-
κης πεποίθησιν, ἥς αὐτὸς ἐνεφορεῖτο. Τὴν δὲ διοίκησιν τῶν πάν-
των ἀνέλαβε στρατηγὸς περὶ οὗ ἐγίνωσκον ἤδη καὶ ἠδύναντο καθ'
ἐκάστην νὰ πεισθῶσιν ἐκ νέου, ὅτι οὐδεμίαν ἔτρεφε πεποίθησιν εἰς
τὸν νέον ἀγῶνα. Τὸ μετὰ μεγάλης ἐπιβολῆς καὶ οὐκ ἄνευ ἐπιτυ-
χίας ἀρξάμενον σχέδιον πολέμου ἐγκατελείφθη κατ' ἀνάγκην, οὕτω
δὲ ὁ πολύτιμος χρόνος τριῶν θερινῶν μηνῶν ἀπωλέσθη ἐντελῶς.
Καὶ ταῦτα διότι ὁ Νικίας ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὸ πρότερον
αὐτοῦ πολεμικὸν σχέδιον, προβαίνων μετὰ μεγίστης προφυλάξεως,
ἐχόμενος ἀκριβῶς τῆς ἀρχικῆς ἀφορμῆς τοῦ πολέμου, καίτοι αὕτη
εἶχεν ἀποβῆ ἤδη ἀδιάφορος, καὶ μεριμνῶν κυρίως περὶ συγκομι-
δῆς χρημάτων συμφώνως πρὸς τὴν χαρακτηρίζουσιν αὐτὸν φει-
δωλίαν. Παραπλεύσας τὰς νοτίους ἀκτὰς τῆς νήσου, ἔφθασεν εἰς
τὴν Ἐγεσταν. Μεταξὺ δὲ πλέοντες ἐπειράθησαν νὰ καταλάβωσι
τὴν Ἰμέραν, ἣτις ἀπόπειρα παρεῖχεν ἐλπίδας ἐπιτυχίας ἐνεκα τοῦ
συμμίκτου τῶν οἰκητόρων τῆς πόλεως. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι δὲν
ἔγειναν δεκτοὶ εἰς τὴν πόλιν, καὶ κατάρθωσαν μόνον νὰ κυριεύ-

σῶσι τὰ Ἰγκαρα, πόλισμα ἔχον ἐχθρικῶς πρὸς τὴν Ἑγεσταν, καὶ νὰ ἐξανδραποδίσωσι τοὺς κατοίκους. Ἐν δ' αὐτῇ τῇ Ἑγέστη ὁ Νικίας ἠδυνήθη νὰ συλλέξῃ μόνον τριάκοντα τάλαντα. Οὕτω δ' ἔληξε τὸ θέρος, οὐδενὸς ἀξίου λόγου κατορθώματος ἐπιτευχθέντος. Καὶ αἱ μὲν γενόμεναι μικραὶ ἐπιτυχίαι συνωδεύοντο ὑπὸ βιαιστῶν τῶν ἐξεγερουσῶν δικαίως τὴν ἀγανάκτησιν· πᾶσα δὲ μείζωνος λόγου ἀξία ἐπιχειρήσεις ἀπέτυχε, καὶ τελευταία ἡ προσβολὴ κατὰ τῆς Ὑδρας, κειμένης παρὰ τοὺς νοτίους πρόποδας τῆς Αἴτνης.

Κατ' ἀκολουθίαν ἐπῆλθεν ἐν ταῖς σικελικαῖς πόλεσιν, ἰδίως δ' ἐν Συρακούσαις, μεταβολὴ τῶν πνευμάτων, ἥτις καὶ ἐξεδηλώθη μετ' οὐ πολὺ. Ὁ πρῶτος ἅμα τῷ κατάπλῃ τοῦ φοβεροῦ στόλου καταλαβὼν τὰ πνεύματα τρόμος ὑπερενικήθη· ἔνεκα δὲ τῆς χαρακτηριστικῆς τοὺς Σικελιώτας κουφότητος ὁ τρόμος μετεβλήθη εἰς περιφρόνησιν καὶ ἡ ἀμηχανία εἰς θρασύτητα καὶ ἀλαζονείαν. Συρακούσιοι ἵππεις ἐπήλασαν μέχρις αὐτῶν τῶν πυλῶν τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἀθηναίων καὶ ἠρώτησαν, ἂν ἡγήρεσται αὐτοὺς ἡ διαμονὴ ἐν τῇ νήσῳ, ἐν ᾗ, καθ' ἃ ἐφαίνετο, εἶχον διάθεσιν νὰ ἐγκαθιδρυθῶσιν ὡς ἐν χώρᾳ οἰκείᾳ.

Τὰ κατὰ τὸν Νικίαν εἶχον ὀδυνηρότατα. Ἦτο ἀνάγκη νὰ διαπράξῃ τι, ὅπως τιμήσῃ μὲν τὰθηναϊκὰ ὅπλα, προλάβῃ δὲ τὴν δυσαρέσκειαν τῆς στρατιᾶς· ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμα νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὴν πόλιν, ἐπειδὴ τὸ ἱππικὸν τῶν πολεμίων καθίστανε κινδυνώδη πᾶσαν ἀπόβασιν. Κατέφυγε λοιπὸν εἰς στρατηγήματα καὶ φενакισμούς, ἀρμόζοντας μᾶλλον πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἀλκιβιάδου ἢ πρὸς τὸν ἰδίον ἑαυτοῦ πολεμικὸν τρόπον. Ἐσκόπει δὲ δι' αὐτῶν νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς Συρακουσίους, ὅπως ἄρξωνται ἐκείνοι χειρῶν ἀδίκων.

Μυστικὸς φίλος τῶν Ἀθηναίων κατάρθωσε νὰ ἐξαπατήσῃ τοὺς Συρακουσίους καὶ πείσῃ αὐτοὺς, ὅτι, ἐπιχειροῦντες αἰφνιδίαν ἐφοδὸν δι' ὅλου τοῦ ἱππικοῦ, ἠδύναντο νὰ καταλάβωσι τὸ κακῶς φρουρούμενον στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ἐξώρμησαν μὲν

οἱ Συρακούσιοι, ἀλλὰ συγχρόνως εἰσέπλευσεν ὁ Νικίας νύκτωρ εἰς τὸν μέγαν λιμένα τῶν Συρακουσῶν, καὶ τὴν πρωίαν τῆς ὑστεραίας εὕρισκετο ἀπροςδοκῆτως μετὰ τῆς στρατιᾶς ἐν τῷ τεμένει τοῦ Ὀλυμπιείου, ἔνθα καὶ ὠχυρώθη πρὸς τὰ νοτιοανατολικά τοῦ ναοῦ μεταξύ τοῦ τέλματος τοῦ περιβάλλοντος τὴν Κυανῆν καὶ τοῦ λιμένος, πρὶν ἢ ἐπιστρέψωσιν οἱ ἱππεῖς τῶν Συρακουσίων εἰς τὴν πόλιν¹. Καὶ ἐπέτυχε μὲν τὸ στρατήγημα τελείως, ἀπέβη δὲ ἡ πρώτη πρὸς τοὺς Συρακουσίους σύγκρουσις ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, καὶ διετρανώθη ἄνευ ἀμφιβολίας ἡ πολεμικὴ αὐτῶν ὑπεροχή· ἀλλὰ τὸ ὅλον ἐγχείρημα εἰς οὐδὲν ἀπέληξεν. Ὁ Νικίας ἀπέφυγεν ἐκ προθέσεως τὴν παρουσιαζομένην νεύκαιρίαν τῆς καταλήψεως τῶν θησαυρῶν τοῦ Ὀλυμπιείου, ἐπειδὴ εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἐφοβεῖτο τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν, ἀλλ' ἐτόλμησε νὰ τηρήσῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ, προσεγγίζοντος τοῦ χειμῶνος. Ἐπίσθη δὲ μόνον καὶ πάλιν, ὅτι ἄνευ ἱππικοῦ καὶ πλουσιωτέρων χρηματικῶν πόρων ἦτο ἀδύνατος πολιορκία τῶν Συρακουσῶν. Καὶ ἡ ἀπόπειρα δὲ τῆς πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ χειμῶνος ἀλώσεως τῆς Μεσσήνης ἀπέτυχε, καίτοι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ μετὰ τὸν φόνον τῶν ἀττικίζόντων μέρος τοῦ δήμου ἔλαβε τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων. Ἐπὶ δεκατρεῖς ἡμέρας ὥρμει ὁ στόλος πρὸ τῆς ὑπὸ ἐμφυλίων ἀγώνων σπαρασσομένης πόλεως, καὶ ἠναγκάσθη ἔπειτα νὰ ἐγκαταλίπῃ καὶ πάλιν ἄπρακτος τὸν ὠραῖον λιμένα καὶ διαχειμῶσῃ ἐν ὄρμῳ ἀκαταλλήλῳ ἐγγὺς τῆς πόλεως Νάξου² ἐν τῷ μέσῳ μεταξύ Κατάνης καὶ Μεσσήνης.

Ἡ δὲ ἀποτυχία τῆς ἐναντίον τῆς Μεσσήνης ἐπιθέσεως εἶχε διὰ τὰς Συρακούσας τὴν σημασίαν νίκης. Ἀλλὰ καὶ ἡ μάχη ἢ συγκροτηθεῖσα παρὰ τῶν Συρακουσίων πρὸ τῆς ἰδίας ἑαυτῶν πόλεως ἐπήνεγκεν εἰς αὐτοὺς, καίπερ ἡττηθέντας, ὠφέλειαν μᾶλλον ἢ βλάβην. Καὶ ταῦτα διότι τὸ στρατήγημα οὐ εἶχε κάμει

¹ Θουκυδίδου VI, 65. Holm Geschichte Siciliens Τόμ. Β' σ. 36, 383.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 668.

χρῆσιν ὁ Νικίας ἐξέλαβον ὡς ὁμολογίαν τῆς ἀδυναμίας αὐτοῦ. Ἄλλως δὲ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην διέγνωσαν καὶ τὰς ἰδίας ἐαυτῶν ἀδυναμίας, καὶ ἀπέβησαν ἔκτοτε μετὰ τὴν πρὸ τῶν ἰδίων πυλῶν θέαν τῶν πολεμίων ἀγρυπνότεροι, ὁμοφρονέστεροι, δραστηριώτεροι καὶ πρὸ πάντων προθυμότεροι εἰς τὸ δέχεσθαι τὰς συμβουλὰς ἐκεῖνων, οἵτινες διὰ τῆς συνέσεως αὐτῶν καὶ τῆς πείρας ἦσαν οἱ μόνοι δυνάμενοι νὰ διοικήσωσι τὰ τῆς πόλεως ἐν ἡμέραις κινδύνων.

Κατὰ ταῦτα εἶχεν ἐπανέλθει καὶ πάλιν ἡ ὥρα πρὸς δρᾶσιν τοῦ Ἑρμοκράτους¹. Οὗτος εἶχεν ἤδη περὶ τὰ μέσα τοῦ θέρους προεῖπει πάντα τὰ συμβησόμενα καὶ εἶχε παρορμήσει πρὸς παρασκευὰς κατὰ τε γῆν καὶ θάλασσαν, πρὸς ἐπιδιώξιν συμμαχιῶν μετὰ ξένων, ἔστω καὶ μετ' αὐτῶν τῶν Καρχηδονίων, καὶ πρὸς νέαν συνένωσιν τῶν πόλεων τῆς Σικελίας χάριν ἀμοιβαίας συναρωγῆς ἐν τῷ πολέμῳ. Εἶχε μάλιστα συμβουλευθεῖς ὡς τὴν ἀρίστην τῶν γνῶμῶν τὴν διὰ παντὸς τοῦ στόλου ἐπίπλουν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων μέχρι τῆς Ἰαπυγίας ἄκρας πρὸς παρακώλυσιν τῆς εἰσχωρήσεως αὐτῶν εἰς τὰ σικελικὰ ὕδατα καὶ πρὸς δυνατὴν κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἀπόκρουσιν τοῦ ὅλου πολέμου καὶ τῶν δεινῶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὴν γνώμην ταύτην ἀντέκρουσεν Ἀθηναγόρας ὁ ἡγέτης τῆς δημοκρατικῆς φατρίας, ἐπειδὴ καὶ ἐν Συρακούσαις αἱ φατρίαι ἴσταντο ἀντιμέτωποι ἀλλήλων κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥς τε πάντα τὰ παρὰ τῆς ἐτέρας τῶν φατριῶν προτεινόμενα διὰ τοῦτον καὶ μόνον τὸν λόγον κατεπολεμοῦντο ὑπὸ τῶν ἀντιθέτων. Καὶ ἡ μὲν πρότασις τοῦ Ἑρμοκράτους οὐδεμίαν εἶχε σχέσιν πρὸς τὰναφερόμενα εἰς τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν φατριῶν, ἀλλ' ὅμως οἱ ἀντίπαλοι ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ βιαιότατα, καὶ ἰσχυρίσθησαν, ὅτι τὰ λεγόμενα παρ' αὐτοῦ ἦσαν τῶν συνήθων μηχανημάτων τῶν ἐπιφανῶν καὶ πλουσίων, οἵτινες ἐτάρασσον τὸν δῆμον διὰ ψευδῶν ἢ ὑπερβολικῶν ἀγγελμάτων, ὅπως οὕτω παράσχωσιν εἰς τὴν ἀνυπό-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 338.

μονον αὐτῶν φιλοδοξίαν τὴν εὐκαιρίαν ἐπιτεύξεως μεγάλων ἀξιομάτων καὶ ἐκτάκτων ἐξουσιῶν.

Ἄλλ' ὅτε ἡ πορεία τῶν πραγμάτων τοὺς μὲν ἡγέτας τῆς δημοκρατικῆς φατρίας διέφευσε καὶ κατήσχυε τελείως, ἐπεκύρωσε δὲ τὰς προρρήσεις τοῦ Ἑρμοκράτους, ὅτε ἡ ἄμεσος ἐπίθεσις τοῦ Νικίου κατέδειξε σαφῶς τὴν ἀνάγκην ἀσφαλοῦς διοικήσεως τῶν δημοσίων πραγμάτων, τότε οἱ Συρακούσιοι διέγνωσαν πάλιν τὴν ἀξίαν τοῦ μεγάλου συμπολίτου, ὅστις εἶχε μὲν παραγκωνισθῇ καὶ λοιδορηθῇ ὑπὸ θορυβοποιῶν δημαγωγῶν ἐν χρόνοις ἀταράχοις, ἀλλὰ παρίστατο ἀνάγκη πάντοτε νάναλάβῃ τοὺς οἰακας τῆς πολιτείας ἐν ἡμέραις θυελλώδεσιν. Ἦτο ὁ μόνος ἀνὴρ ἐν τῇ πολυανθρώπῳ πόλει, πολιτευτὴς γινώσκων ἀκριβῶς τὴν ἰσχὺν ἅμα καὶ τὰ τρωτὰ τῶν Ἀθηναίων, στρατηγὸς γενναῖος καὶ συνετὸς, ἀνὴρ ἀξιούμενος τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν ἄλλων πόλεων. Ἄνευ τοῦ Ἑρμοκράτους αἱ Συράκουσαι θὰ παρεῖχον πιστὸν ἀπότυπον τῆς εἰκόνης τῶν καθ' ἑαυτὰς διαφερομένων καὶ ἀνισχύρων πόλεων τῆς Σικελίας, ἣν ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχεν ἐπιδείξει ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ ἐκκλησίᾳ. Ὁ Ἑρμοκράτης ἦτο ἀνέκαθεν ὁ κινδυνωδέστατος τῶν ἐν τῇ νήσῳ ἐχθρῶν τῶν Ἀθηναίων. Ὡς εἰρηνοποιὸς ἐν Γέλας εἶχεν ἤδη ἐπιφέρει τὴν πρώτην ἥτταν τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἐνεργείας· ἦτο λόγῳ τε καὶ ἔργῳ ἰσόπαλος αὐτῶν, κατὰ τοῦτο δὲ ἀνώτερος, ὅτι ὑπερῆμύνετο τοῦ δικαίου καὶ ἔδρα μετὰ τοῦ θάρρους ὅπερ παρέχει συνείδησις καθαρά.

Ἐξ αὐτοῦ προῆλθον αἱ κυριώταται τῶν μεταρρυθμίσεων ἐν τῇ στρατιᾷ. Καὶ δὴ, ἐν ᾧ ἡ δημοκρατικὴ φατρία εἶχεν ἐπιτύχει τὴν κατάστασιν συνεδρίου δεκαπέντε στρατηγῶν, κατάρθρωσεν ἐκεῖνος τὸν περιορισμὸν αὐτῶν εἰς τρεῖς καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀνάθεσιν μεγαλειτέρας ἐξουσίας. Ἀνετέθη δ' εἰς αὐτοὺς ἡ ἐντολὴ τῆς κατὰ τοὺς χειμερινοὺς μῆνας παρασκευῆς τοῦ ὀπλιτικοῦ, ὅπως περὶ τὸν ὀπλισμὸν, τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν ἀσκησιν ἀποβῇ ἰσόπαλον τοῦ τῶν Ἀθηναίων, ἐν ᾧ συγχρόνως ὁ δῆμος ὑπεχρεώθη ἐνόρκως νάφῃ τούς στρατηγοὺς ἀκωλύτους νὰ ἐργα-

σθῶσι κατὰ βούλησιν, ὅπως αἱ ἀποφάσεις αὐτῶν ἐν οἷς ἔδει δύνανται νὰ ἐκτελῶνται ταχέως καὶ κρυφίως. Οὕτω καὶ ἐν Συρακούσαις ὡς καὶ ἐν Ἀθήναις ἡ αὐξήσις τῆς ἐξουσίας τῶν στρατηγῶν ἀπέβη μέσον ἀντιδράσεως ἐναντίον τῶν ὑπερβασίων τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, καὶ ὁ Ἑρμοκράτης, ἐκλεχθεὶς στρατηγὸς μετὰ καὶ τοῦ Ἡρακλείδου καὶ τοῦ Σικανοῦ, ἡξιώθη ἀρχῇ δυναμένης νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν τοῦ Περικλέους ἐν ταῖς ἀρχαῖς τοῦ ἀρχιδαμείου πολέμου¹.

ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν δ' αὐτοῦ ἠϋρύνθη πρὸ πάντων καὶ ἐτελειώθη ἡ ὁχύρωσις τῆς πόλεως. Αἱ Συράकुσαι ἦσαν τότε τρίπολις ἀποτελουμένη ἐκ τῆς νήσου Ὀρτυγίας, τῆς Ἀχραδίνης καὶ τῆς Τύχης². πρὸς νότον δὲ τῆς Τύχης ἔκειτο περὶ τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τὸ ἀτείχιστον προάστειον, ὁ Τεμενίτης. Τὸ προάστειον λοιπὸν τοῦτο συμπεριελήφθη εἰς τὸν περίβολον τῆς πόλεως, τειχισθείσης τῆς νοτίου αὐτοῦ πλευρᾶς κατὰ μῆκος τῆς κλιτύος τοῦ ὀροπεδίου καὶ ὁχυρωθείσης τῆς δυτικῆς πλευρᾶς δι' ἐπιμηκύνσεως τοῦ περιβόλου τῆς Τύχης. Οὕτω δὲ τὸ ὅλον οἰκούμενον ὀροπέδιον ἐξησφαλίσθη πλέον δι' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τείχους ἀπὸ τῶν ἑξωθεν ἐπιθέσεων, καὶ ἡ προσπέλασις τῶν πολεμίων εἰς τὰ ἐσώτερα μέρη τῆς πόλεως ἀπέβη πολὺ δυσχερεστέρα. Πρὸς ἄμυναν δὲ τῆς παραλίας ἐκτίσθησαν δύο φρούρια ὡς προτειχίσματα, ἐν μὲν ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ἀκτῇ παρὰ τὰ Μέγαρα, τὸ δὲ ἄλλο ἐγγὺς τοῦ Ὀλυμπιείου παρὰ τὴν ἄκραν τοῦ μεγάλου λιμένος ὡς ὁχυρὸς σταθμὸς τοῦ ἱππικοῦ, ὅπερ ἐκείθεν ἔμελλε νὰ δεσπόζῃ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀνάπου. Πᾶσαι δ' αἱ περὶ τὴν πόλιν ἀποβάσεις περιεσταυρώθησαν, ὅπως γείνωσιν ἀπρόσβατοι³.

¹ *Θουκυδίδου* VI, 72 κ. ἐ. [Ἰδε περὶ τοῦ Ἑρμοκράτους καὶ C. von Osenbrüggen *De Hermocrate Syracusano libertatis vindice* 1862. A. Steins *De Hermocrate Syracusanorum imperatore ejusque rebus gestis*. 1868].

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 268.

³ *Θουκυδίδου* VI, 75. Αἱ Συράκουσαι εἶχον δύο λιμένας. Ἐν δὲ τῷ νοτίῳ καὶ μεγάλῳ, εἰς ὃν εἰσέπλευσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἔκειντο οἱ παλαιοὶ νεώσοικοι (*Θουκυδίδου* VII, 25), οἵτινες καὶ διετηρήθησαν καὶ μετὰ τὴν ἐν τῷ μικρῷ λιμένι τῷ μεταξὺ τῆς Ὀρ

Ἐπειτα δ' ἐστάλησαν πρέσβεις εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπως προκαλέσωσι τὴν δραστηρίαν βοήθειαν τῶν Κορινθίων καὶ δι' αὐτῶν τὴν τῶν Σπαρτιατῶν. Ἦλπιζον δὲ, ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ καθυρθώσωσι νὰ πείσωσι τὴν Σπάρτην, ὅπως διαλύσωσι τὰς ἤδη κατ' ἀλήθειαν ἀνυπάρκτους σπονδὰς καὶ δι' ἐπαναλήψεως τοῦ φανεροῦ πολέμου ἀναγκάσωσι τοὺς Ἀθηναίους νὰ ποσύρῳσι τὴν στρατιὰν αὐτῶν ἐκ τῶν Συρακουσῶν ἢ τοῦλάχιστον παρακωλύσωσιν αὐτοὺς νὰ στείλῳσι νέας ἐπικουρίας. Τέλος δ' ἐπειράθησαν νὰντιδράσωσιν εἰς τὴν ἐν Σικελίᾳ διάδοσιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, καὶ αὐτὸς ὁ Ἑρμοκράτης ἀνέλαβε τὸ βαρύτερον τῶν τοιούτων ἔργων, ἥτοι τὴν πρεσβείαν εἰς τὴν γείτονα Καμαρίναν, ἣν οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον νὰ προσελκύσωσι πρὸς ἑαυτοὺς, ἀναφερόμενοι εἰς ἀρχαιοτέραν συμμαχίαν ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Λάχηςτος¹.

Δύο τῶν εὐγλωττοτάτων ῥητόρων ἀνθημιλλήθησαν πρὸς ἀλλήλους ὅπως κερδήσωσιν ὑπὲρ τῆς ἰδίας γνώμης τὰς ψήφους τῶν πολιτῶν τῆς πόλεως ἐκείνης, ἥτις εὐρέθῃ αἴφνης συμμετέχουσα ἀμέτῳ τοῦ ἀγῶνος τοῦ διχάζοντος τὸ Ἑλληνικόν. Καὶ ἐξ ἐνὸς μὲν ἠκούσθησαν αἱ νοουθεσίαι καὶ ἡ ἐπιβλητικὴ φωνὴ τοῦ Σικελοῦ πατριώτου, ἐξ ἐτέρου δὲ οἱ καθησυχαστικοὶ καὶ πειστικοὶ λόγοι τοῦ Εὐφήμου, ὃν εἶχον στείλει πρέσβυν οἱ Ἀθηναῖοι. Καὶ ὁ μὲν Ἑρμοκράτης ἀπεκάλυψε τὸ σύστημα ἀκορέστου φιλαρχίας τὸ ὑπὸ τοῦ ἀθηναίου στόλου μετενεχθὲν εἰς τὴν Σικελίαν, καὶ ἐκήρυξε προδοσίαν τὴν ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας οὐδετερότητα οἰασθῆποτε πόλεως τῆς νήσου· ὑπέδειξε δὲ τὴν ἀναμενομένην ἐκ Πελοποννήσου βοήθειαν, μέλλουσαν νὰ δώσῃ μετ' οὐ πολὺ νέαν τροπὴν εἰς τὰ πράγματα. Ὁ δ' Εὐφήμος παρέστησεν ὡς μωρίαν τὴν ὑποβάλλομένην εἰς τοὺς Ἀθηναίους πρόθεσιν ἰδρύσεως μονίμου ἀρχῆς ἐν τῇ μακρὰν ἀπεχούσῃ νήσῳ. Μόνον δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν ἐν αὐτῇ ἀκατάσχετον διάδοσιν δυνάμεως ἐχθρικῶς πρὸς αὐτοὺς

τυχίας καὶ τῆς Ἀγραδίνης καί μιν ἰδρυσιν τοῦ νεωρίου (Θουκυδίδου VII, 22). Μόνον δὲ ὁ πολεμικὸς λιμὴν ἐν τῇ μεγάλῃ λιμένι εἶχεν ἀνάγκην ἀχυρῶσεως διὰ σταυρῶν.

¹ Id. Holm [Geschichte Siciliens] Τόμ. Β' σ. 382.

¹ Id. ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 334.

διακειμένης. Τοὺς δὲ Συρακουσίους ἔπρεπε νὰ φοβῶνται καὶ αὐτοὶ οἱ Καμαριναῖοι εἴπερ τινὰς καὶ ἄλλους, ὅχι δὲ τοὺς μακρὰν οἰκοῦντας Ἀθηναίους. Καὶ ἐν μὲν τῇ ἀμέσῳ αὐτῶν γειτονίᾳ ὤφειλον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἔχωσιν ὑποτεταγμένους καὶ ἀόπλους συμμάχους, ἐν δὲ τῇ Σικελίᾳ ὅσον τὸ δυνατόν ἰσχυροὺς καὶ αὐτονόμους. Διὰ ταῦτα οἱ Καμαριναῖοι πρέπει καλῶς νὰ συλλογισθῶσι πρὶν ἢ ἀποκρούσωσι τὴν πρὸ ποδῶν κατάλληλον εὐκαιρίαν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς αὐτονομίας αὐτῶν, οἷα δὲν θὰ ἦτο εὐκόλον νὰ παρυσιασθῇ καὶ πάλιν.

Ὁ Ἑρμοκράτης κατώρθωσε τοῦτο τοῦλάχιστον, νὰ μὴ προχωρήσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἢ πόλιν ἢ πρὸ πάσης ἄλλης ἔχουσα λόγους νὰ δυσπιστῇ πρὸς τὰς Συρακούσας¹. Καὶ οἱ Γελῶοι δὲ καὶ οἱ Ἀκραγαντῖνοι ἔμειναν οὐδέτεροι².

Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ ἀσχολίαι τῶν μηνῶν τοῦ χειμῶνος. Καὶ αἱ μὲν Συράκουσαι ἀπέβησαν ἔτι πρῶτον πόλιν ἰδυναμένη νάντιτάξῃ ἄμυναν τελεσφόρον, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐκάθηντο ἀδρανεῖς ἐν τῷ στρατοπέδῳ καὶ περιωρίσθησαν εἰς τὴν ἐν τοῖς ἐνδοτέροις τῆς νήσου διὰ διαπραγματεύσεων καὶ βίας ἐνίσχυσιν τῶν ζηλωτῶν τῶν Ἀθηναίων καὶ εἰς τὴν ἔγκαιρον εἰς τοὺς ἀρχαιότερους τῶν συμμάχων παραγγελίαν πάντων τῶν πρὸς μεγάλην πολιορκίαν ἀναγκαίων ὑλικῶν. Ἀλλ' εἶχοντο καὶ ἀπωτέρων σχεδίων, μὴ ὀκνήσαντες νὰ ποστεῖλωσι πρέσβεις καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Καρχηδονίους καὶ Τυρρηνοὺς, ὅπως τύχωσι συμμαχίας καὶ βοηθείας. Οὕτω δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 414 π. Χ. (Ὀλυμπ. 91, 2), ὅτε παρέλαβον τὴν ἀρχὴν ὁ Ἑρμοκράτης καὶ οἱ συστράτηγοι, τὸ νέον ἔτος τοῦ πολέμου ἤρχισεν ἐν μέσῳ μεγαλειτέρας καὶ καθολικωτέρας ἢ ἅπαντα τὰ προηγηθέντα ἔτη ἀνησυχίας. Καὶ ὁ δὲ ἐξ ἀπασῶν τῶν ἀκτῶν τῆς Μεσογείου αἱ τε ἐλληνίδες πόλεις καὶ οἱ γείτονες βάρβαροι ἀπέβλεπον μετὰ προσοχῆς ἀδιατρέπτου πρὸς τὴν κονίστραν τοῦ πο-

¹ Ἰδε ἀν. τέρω Τόμ. Γ' σ. 266.

² Αἱ πρὸς τοὺς Καμαριναίους διαπραγματεύσεις ἐκτιθενται διὰ μακρῶν παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ (VI, 75, 2). Καὶ ὁ μὲν λόγος τοῦ Ἑρμοκράτους εὐρηταὶ ἐν παραγράφοις 76 [- 80], ὁ δὲ τοῦ Εὐφήμεου ἐν 82 [- 87].

λέμου ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς παραλίοις τῆς Σικελίας. Πάντες δὲ ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον συμμέτοχοι τῆς ἐκβάσεως τοῦ ἐπικειμένου δεινοῦ ἀγῶνος.

Ἐν τούτοις δ' ἐν τῷ ἀθηναϊκῷ στρατοπέδῳ εἶχε κορυφωθῇ ἡ ἀνυπομονησία. Ἐγίνωσκον, ὅτι αἱ Συράकुσαι ἐγίνοντο ὁσημέραι ἰκανώτεραι πρὸς ἀντίστασιν καὶ ἰσχυρότεραι, καὶ ὅμως ἠναγκάζοντο μέχρι τῆς ἀφίξεως τῆς ἐπηγγελημένης ἐπικουρίας νὰ περιορίζωνται εἰς δηώσεις τῶν ἀγρῶν τῶν Συρακουσίων καὶ εἰς ἐπέκτασιν καὶ ἐξασφάλισιν τῆς παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Αἰτνης κτηθείσης μικρᾶς χώρας. Καὶ τοῦτο δὲ κατώρθωσαν οἱ Ἀθηναῖοι μόνον λίαν ἀτελῶς, ἐπειδὴ τῶν ἀπειλητικῶς ὑπερκειμένων αὐτῶν ὀρεινῶν καὶ ὄχυρῶν πολισμάτων τὴν ὕβλαν καὶ Ἰνῆσαν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐκδιάσωσιν οὐδὲ μετὰ πολλαπλᾶς προσβολᾶς, καὶ μόνον τὰ Κεντόριπα κατέλαβον¹.

Τέλος δ' ἔφθασαν ἐξ Ἀθηνῶν οἱ διακόσιοι πεντήκοντα ἵππεῖς, εἰς οὓς ἐπορίσθησαν ἵπποι ἐν Σικελίᾳ, τριάκοντα ἵπποτοξόται καὶ τριακόσια τάλαντ' ἀργυρίου διὰ τὸ ταμεῖον τοῦ πολέμου². Ἐπειδὴ δὲ, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν συμμάχων, κατώρθωσαν ναυξήσωσι τοὺς ἵππεῖς εἰς ἑξακοσίους πεντήκοντα, ἐξεκίνησαν ἀρχομένου τοῦ θέρους μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν. Εὐτυχῶς δὲ νῦν ἐγίνωσκον τοῦλάχιστον σαφῶς τί ἐπεζήτουν, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ γείνη λόγος περὶ διαφορῶν πολεμικῶν σχεδίων. Ἐσκόπουν δὲ τὴν δι' ἐντάσεως πασῶν αὐτῶν τῶν δυνάμεων ταχέϊαν

¹ Θουκυδίδου VI, 94. Περὶ τῶν φρουρίων τῶν παρὰ τὴν Αἶτναν ἴδε Schnbring ἐν τῇ Zeitschrift für allgemeine Erdkunde Τόμ. XVII, σ. 451.

² Ἡ ἀποστολὴ τῶν τριακοσίων τάλαντων ἐγένετο τὴν ὁγδόην πρυτανείαν τῆς Ὀλυμπ. 91, 2 ἴδε Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 183, στ. 13-14 κατὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ Kirchhoff ἐπὶ τῆς Ἀντιοχίδος ὁγδόης πρυτανευούσης τρίτῃ [ἡμέρᾳ τῆς πρυτανείας Ἑλληνοταμίαις καὶ παρέδροις, Ἀριστοκρά[α]τῇ Εὐωνυμεῖ καὶ ξυνάρχουσι ΗΗΗΗ] οὗτοι δὲ ἔδυσαν [τῇ ἐν Σικελίᾳ] τρατιζῷ. στ. 15-16 ἐπὶ τῆς Ἀντιοχίδος ὁγδόης πρυτανευούσης εἴκοσ[τῇ ἡμέρᾳ τῆς πρυτανείας Ἑλληνοταμίαις καὶ παρέδροις Ἀριστοκράτῃ Εὐωνυμεῖ καὶ ξυνάρχουσι, εἰς τὰς ναῦς τὰς ἐς Σικελίαν διακομιεύσας] τὰ χρήματα ΤΤΤΧΧ.

ἄλωσιν τῶν Συρακουσῶν, καὶ διὰ τοῦτο ὁ γενναῖος καὶ ὀρμητικὸς Λάμαχος ἀρμοδιώτατα συνέπραττε μετὰ τοῦ Νικίου.

Οἱ στρατηγοὶ ἔνεκα τῶν ἐν Συρακούσαις σχέσεων αὐτῶν ἐγίνωσκον ἀκριβῶς τὰ τε γινόμενα καὶ τὰ μὴ γινόμενα ἐν Συρακούσαις. Ἦσαν γνωστὰ εἰς αὐτοὺς τὰ τρωτὰ τῆς πόλεως, ἣτις εἶχε μὲν πολλὰ τὰ καλῶς ἔχοντα, ἀλλ' εἶχε καὶ τὸ μέγα κακόν, ὅτι ἦτο ἐξαιρέτως εὐρεῖα καὶ ἥκιστα εὐσύνοπτος. Οἱ αὐξανόμενοι οἰκήτορες, ἅτε μὴ οὔσης δυνατῆς ἄλλης ἐπεκτάσεως τῆς πόλεως, εἶχον καταλάβει τὸ ὀροπέδιον τὸ δίκην ἐπιπολαζούσης ῥάχεως ἐκτεινόμενον ἐπὶ τοσοῦτον πρὸς δυσμὰς, ὥστε δὲν ὑφίστατο ἐνταῦθα φυσικὸν τέρμα τῶν ὀρίων τῆς πόλεως, οἷον ἄλλως οἱ Ἕλληνες ἐπεχείρουν νὰ καταστήσωσιν ἀπανταχοῦ. Τὸ δὲ ὅλον μέρος τῆς ὑψηλῆς ῥάχεως τῆς κειμένης ἐκτὸς τῆς πόλεως ἐκαλεῖτο Ἐπιπολαί· ἦτο δὲ τὸ δυσμικὸν καὶ εἰς ὅξυ ἀπολήγον μέρος τοῦ τριγώνου ὀροπεδίου τοῦ ἀπὸ τῆς Ἀχραδίνης εἰσχωροῦντος σφηνοειδῶς εἰς τὴν μεσόγειαν· ἡ δὲ ἰκορυφὴ τοῦ μεγάλου τούτου τριγώνου, ἣτις κυρίως ὤφειλε νὰποτελέσῃ τὸ τέρμα τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, ἦτο ὁ Εὐρύαλος. Οἱ δὲ Συρακούσιοι δὲν ἠγνόουν τὸν κίνδυνον ὑπ' οὗ ἠδύναντο νὰπειληθῶσιν, ἂν τὰ χωρία ἐκεῖνα καὶ αἱ τῆς πόλεως δεσπόζουσαι ἄκραι αὐτῶν μετὰ καὶ τῶν ὀχετῶν τῶν ἀγόντων ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν ἤθελον περιέλθῃ εἰς τοὺς ἐχθρούς. Ἀλλως δ' ἐκεῖθεν εἶχον καὶ ἄλλοτε καταληφθῇ τὰ ἐνδότερα τῆς πόλεως¹. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἦτο ἀδύνατος ἡ μέχρι τοῦ Εὐρυάλου ἐπέκτασις τῶν τειχῶν, ἠρκέσθησαν νὰ καταστήσωσι κατὰ τὸ δυνατόν ἀπροςβάτους τὰς προσόδους, καὶ πρὸς τούτοις εἶχον ἔτοιμον ἐπὶ τῶν Ἐπιπολῶν φρουρὰν ψιλῶν πρὸς ἄμυναν τῶν κινδυνεύόντων χωρίων καὶ ἀπόκρουσιν πάσης ἐφόδου. Ἀλλὰ διὰ λόγους ἀκατανόητους φαίνεται, ὅτι οἱ Συρακούσιοι εἶχον φοβηθῇ μόνον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ λιμένος, ἐν ᾧ τὰ ὑψώματα τῶν Ἐπιπολῶν ἐκείντο πολὺ πλησιέστερον εἰς τὸ ἄλλο μέρος τῆς ἀκτῆς, πρὸς δὲ τούτοις ἡ θάλασσα ἐνταῦθα σχηματίζει ὄρμον δρεπανοειδῆ ἀνοικτὸν

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 313.

μὲν πρὸς ἀνατολάς, ἀλλὰ προασπιζόμενον ἀπὸ βορρᾶ ὑπὸ βραχύδους χερσονήσου, καλουμένης Θάψου.

Διὰ ταῦτα ἐπιτυχῆς ὑπῆρξεν ἡ σκέψις τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν, ἀποφασισάντων νὰ μεταχειρισθῶσι τὸν ὄρμον τοῦτον ὡς ὀρμητήριον πάσης αὐτῶν στρατηγικῆς ἐνεργείας.

Οἱ Ἀθηναῖοι προσορμίζονται ἐξαπίνης αὐτόσε, καὶ ἀποβιβάζουσιν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὄρμου ἄνδρας οὐ μακρὰν τοῦ Λέοντος. Οὗτοι δὲ προεχώρησαν εὐθὺς ὁρμαῖοι ἐναντίον τῶν Ἐπιπολῶν αἵτινες κατ' εὐθείαν ἀπόστασιν ἀπέιχον μόνον διςχίλια βήματα. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν χρόνον οἱ πρὸς ἄμυναν τῶν ὑψωμάτων τούτων τεταγμένοι ἄνδρες τῶν Συρακουσίων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐξ Ἀνδρου φυγάδος Διομίλου ἐστρατοπέδευον ἐν τῷ λειμῶνι παρὰ τὸν Ἄναπον. Καὶ ἔσπευσαν μὲν οὗτοι ἀμελλητί εἰς βοήθειαν, εὐθὺς ὡς ἐγνώσθησαν τὰ γενόμενα, ἀλλ' ἤλθον ἔνεκα τοῦ ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν καὶ ὑπερέκεινα ἀνηφορικοῦ αὐτῶν ὁρόμου ἀσθμαίνοντες καὶ ἐν ἀταξίᾳ· διὸ ἀπεκρούσθησαν, πολλοὺς ἀποβαλόντες. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔμειναν κύριοι τοῦ ὑψώματος, καὶ ἐτείχισαν τὸ Λάβδαλον, χωρίον κείμενον κατὰ τὰ βόρεια ἄκρα τῶν κρημνῶν τῶν Ἐπιπολῶν ἄνω τοῦ Λέοντος, ἐξ οὗ ἦσαν ὁρατὰ τὰ Μέγαρα καὶ ἡ Θάψος. Ἀπέβη δὲ τὸ Λάβδαλον τὸ κυριώτατον αὐτῶν ὀρμητήριον. Συγχρόνως δ' ἔπηξαν καὶ ἐν τῇ χερσονήσῳ Θάψῳ, ἥς τὸν στενὸν ἰσθμὸν ἀπεχώρισαν ἀπὸ τῆς γῆς διὰ σταυρῶν, ὁχυρὸν στρατόπεδον διὰ τὸν στόλον, καὶ ἀνέωξαν τὴν ὁδὸν τὴν ἐνοῦσαν κατ' εὐθείαν γραμμὴν τὴν παραλίαν καὶ τὸ ὕψωμα¹.

Μετὰ δὲ τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ ὑψηλοῦ ἐκείνου καὶ δυσπορθήτου χωρίου καὶ τὴν κατάληψιν τῆς εὐρείας περὶ τὰς Ἐπιπολάς χώρας, ἐξ ἧς ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων μερῶν ἠδύναντο νὰ ἐποπτεύωσι τὸ ὅλον τρίγωνον ὁροπέδιον, τὴν πόλιν καὶ τὰ προάστεια καὶ τὴν ἐκατέρωθεν θάλασσαν, ἤρχισαν ἄνευ ἀναβολῆς προβαίνοντες εἰς τὴν περιτείχισιν τῶν Συρακουσῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἔκτισαν πρὸς νότον τοῦ Λαβδάλου ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁροπεδίου, ἥτοι

¹ Θουκυδίδου VI, 97. Holm [Geschichte Siciliens] Τόμ. Β' σ. 31.

ἀπὸ τῆς βορείου καὶ νοτίου αὐτοῦ ἄκρας, ἄρα καθ' ὁμοίαν ἀπόστασιν ἀπὸ τε τοῦ μεγάλου λιμένος καὶ τοῦ ὄρμου τῆς Θάψου, ἐπὶ χωρίου ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ συκῶν καλουμένου Συκῆς, τεῖχος κυκλικόν, ἔχον ἄξια λόγου προτειχίσματα, ὅπως ἔχωσιν ὀρμητήριον ἐγγύτερον τῆς πόλεως, ὅπερ ἔμελλε συγχρόνως νὰ γείνη τὸ κέντρον τῶν πρὸς περικύκλωσιν τῆς πόλεως ὀχυρωματικῶν ἔργων¹. Κατὰ δὲ τὴν κτίσιν τοῦ τεύχους ἐκείνου οἱ Ἀθηναῖοι ἔσχον εὐκαιρίαν νὰ ἐπιδείξωσι λαμπρῶς τὴν δραστηριότητα αὐτῶν καὶ δεξιότητα. Τὸ τεῖχος ὑψοῦτο μετὰ τάχους ἐκτάκτου, καταπλήσσοντος καὶ ταράσσοντος τοὺς Συρακουσίους, ὧν αἱ ἐπιθέσεις ἀπεκρούσθησαν πᾶσαι. Πρὶν ἢ δὲ προλάβωσι νάντιληφθῶσι τῶν τελουμένων, ἐκτίζετο ἤδη τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ κύκλου τεύχος πρὸς βορρᾶν ἐγκαρσίως τῆς ῥάχεως τῶν Ἐπιπολῶν, οὗ σκοπὸς ἦτο ἡ πρὸς τὰ βόρεια μέχρι τῆς ἐξωτερικῆς θαλάσσης ἀποτείχισις. Τὸ ἀποτείχισμα δὲ τοῦτο ἤρχισε συγχρόνως καὶ ἐκ τῶν δύο ἀντιθέτων ἄκρων· εἰργάζοντο δὲ πρὸς τοῦτο ἡ τε φρουρά τῶν Ἐπιπολῶν καὶ τὰ πληρώματα τοῦ στόλου².

Τότε οἱ Συρακούσιοι ἤρχισαν μεταβάλλοντες σχέδιον πολέμου. Καὶ δὴ, παύσαντες νὰ συγκροτῶσι μάχας, ἐν αἷς οἱ πολέμιοι ἦσαν πολὺ καθυπέρτεροι ἕνεκα τῆς θέσεως αὐτῶν καὶ τῆς περὶ τὰ ὅπλα ἀσκήσεως, ἀπεφάσισαν καὶ αὐτοὶ νὰ κτίσωσι τεῖχην, ὅπως διασταυρώσωσι τὰ τεῖχη τῶν Ἀθηναίων καὶ παρεμποδίσωσιν οὕτω τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀποτείχισεως. Διὸ ἐκκόπτουσιν ἐν τῷ προαστείῳ Τεμενίτῃ τὰς ἐλαίας καὶ κτίζουσι τεῖχος ἐγκάρσιον κάτωθεν τοῦ κύκλου τῶν Ἀθηναίων, ὧν προσπαθοῦσι νὰ πομιμηθῶσι τὴν δεξιότητα. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀφίνουσιν αὐτοὺς νὰ πλησιάσωσιν ἡσύχως πρὸς τὸ τεῖχος αὐτῶν, ἀλλ' ἔπειτα κατα-

¹ Περὶ Λαδῶδλου καὶ Συκῆς ἴδε Sch ubring Die Bewässerung von Syrakus ἐν τῷ Philologus Τόμ. ΧΧΙΙ σ. 629, περὶ δὲ Λέοντος αὐτόθι σ. 632.

² Περὶ τοῦ ἀποτείχισματος τῶν Ἀθηναίων ἴδε Hol m [Geschichte Siciliens] Τόμ. Β' σ. 358 κ. ε.

στρέφουσι μεθ' ὑπερόχου δεξιότητος τὰ μετὰ κόπου κτισθέντα ἀντιτειχίσματα¹.

Μετά δὲ τὴν κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ὑπερνίκησιν πασῶν τῶν δυσχερειῶν καὶ ἀπόκρουσιν παντὸς κινδύνου ἐθεώρησαν κατάλληλον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἤδη πρὸ τῆς συντελέσεως τοῦ ἐνὸς σκέλους τὴν κτίσιν τοῦ δευτέρου, ὅπερ ἔπρεπε νὰ κατασκευασθῇ ἀπὸ τοῦ κυκλικοῦ τείχους πρὸς νότον καὶ φθάσῃ κατ' ἐκείνην τὴν διεύθυνσιν μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ μεγάλου λιμένος. Τοῦτο δὲ ἦτο τὸ κατὰ πολὺ δυσχερέστατον τῶν ἔργων, ἐπειδὴ κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ τείχους ἐκείνου ἦσαν μᾶλλον ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς προσβολὰς τῶν ἀστῶν, καὶ τὸ τεῖχος ἔπρεπε νὰ κτισθῇ πρῶτον μὲν ἐπὶ βραχυδῶν κρημνῶν, ἔπειτα δὲ διὰ βαθέος ἔλους. Πρὶν ἢ δὲ τὸ περιτειχίσμα τῶν Ἀθηναίων προχωρήσῃ μέχρι ἐκείνου τοῦ χώρου, οἱ Συρακούσιοι εἶχον ἤδη ἀποκόψει τὴν γραμμὴν τοῦ περιτειχίσματος διὰ σταυρώματος καὶ τάφρου, [ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι μὴ δυνηθῶσι νὰ ποτειχίσωσι μέχρι τῆς θαλάσσης]. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἤγαγον τότε τὸν στόλον ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς θαλάσσης εἰς τὸν μέγαν λιμένα, περιπλεύσαντες τὴν Ἀχραδίνην καὶ τὴν Ὀρτυγίαν, ὅπως εὐρίσκωνται ἐγγὺς τῶν Συρακουσῶν· ἔπειτα δὲ, ἐπιθέσαντες θύρας καὶ πλατέα ξύλα ἐπὶ τοῦ ἔλους καὶ διαβαδίσαντες ἐπ' αὐτῶν, ἐπεχείρησαν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ σταυρώματος τῶν πολεμίων, κατέστρεψαν αὐτὸ καὶ ἐνίκησαν καθ' ἁπάσας τὰς γενομένας συγκρούσεις τοὺς ἄλλως μετ' ἀπεγνωσμένης γενναιότητος ἀγωνισθέντας Συρακουσίους. Καίτοι δ' ἐν ταύταις ταῖς μάχαις ἔπεσε μὲν ὁ Λάμαχος, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Νικίας ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταμείνη δι' ἀσθένειαν ἐν τῷ κυκλικῷ τείχει, ἢ ἐπιτυχία τῶν Ἀθηναίων ὑπῆρξεν οὕτω τελεία, ὥστε ἡ συμπλήρωσις τῆς περιτειχίσεως ἐφαίνετο ἐξησφαλισμένη καὶ μετ' αὐτῆς βεβαία ἢ ἐπικειμένη ἄλωσις τῶν Συρακουσῶν, διότι, καὶ ἐπικου-

¹ Περὶ τοῦ πρώτου παρὰ τῶν Συρακουσίων κτισθέντος ὑποτευχίσματος, πιθανῶς πρὸς νότον τοῦ Κόκλου, ἴδε Holm [Geschichte Siciliens] Τόμ. Β' σ. 389. Καὶ τὸ δεύτερον δ' ἔχειτο ὁμοίως πρὸς νότον, ἀλλὰ πλησιέστερον πρὸς τὴν θάλασσαν.

ρία ἔξωθεν ἂν ἤρχετο ἀκόμη εἰς τοὺς Συρακουσίους, ἔμελλεν, ὥς εἰκὸς, νὰ ὑπάρξῃ ἀλυσιτελής.

Ἡ δὲ φήμη περὶ τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως διέδραμε τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Ἐπιτήδεια καὶ ἐπικουρίαι ἔφθανον ἐν μεΐζονι ἀφθονίᾳ εἰς τοὺς Ἀθηναίους· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Τυρρηνοὶ, οἵτινες ἤθελον νὰ συμμετάσχῃσι τῆς πτώσεως τῆς ἀρχαίας ἀντιπάλου, ἔστειλαν τρεῖς πεντηκοντόρους, ἐνωθείσας μετὰ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου. Ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ Συρακούσιοι κατελήφθησαν ὑπὸ ἀθυμίας· πᾶς ἀπόπειρα πρὸς παρακώλυσιν τῆς τελείας περιτειχίσεως τῆς πόλεως ἐγκατελείφθη, ἤρχισε δ' αἰσθητὴ σιτοδεία. Οἱ δὲ ὄχetoι τῶν ὑδάτων κατεῖχοντο κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες, ἐπωφελοῦμενοι αὐτοὺς χάριν ἐκείνων, ἀπέτρεπον τὸ πρὸς τὴν πόλιν καταρρέον πότιμον ὕδωρ¹. Ἀλλ' οἱ οἰκήτορες τῶν Συρακουσῶν δὲν ἦσαν εἰθισμένοι νάντέχωνσιν εἰς στερήσεις. Διὸ ἤρχισαν νὰ λαλῶσιν ἀτιμωρητεὶ περὶ παραδόσεως καὶ νὰ ἐπιλαμβάνωνται λόγων συμβατικῶν πρὸς τὸν Νικίαν². Οἱ δὲ δημοκρατικοὶ ἐπωφελήθησαν τὴν ἀμηχανίαν τῶν πολιτῶν χάριν καταλύσεως τοῦ Ἑρμοκράτους, καὶ ἐξέλεξαν νέους στρατηγούς· οὕτω δ' ἐστερήθησαν ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ κινδύνου τοῦ τελευταίου στηρίγματος τῆς πόλεως. Κατήφεια, δυσπιστία, ἀπελπισμὸς ἠϋξάνον ἐν τῇ πόλει, ἥς ἐφαίνετο ἀναπόφευκτος ἡ μοιραία παράδοσις.

Ἀλλὰ τότε τὴν ἐσχάτην ὥραν, ὅτε ὁ Ἑρμοκράτης εἶχεν ἤδη ἀποχωρήσει καὶ πάντες οἱ ἐντὸς τῆς πόλεως πόροι εἶχον ἀρχίσει ἐκλείποντες, ἦλθεν ἀπροςδόκητος βοήθεια ἔξωθεν, ἐπελθούσης νέας τροπῆς τῶν πραγμάτων, προκληθείσης ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου.

¹ Θουκυδίδου VI, 100· [τοὺς τε ὄχetoὺς αὐτῶν, οἳ ἐς τὴν πόλιν ὑπανομῆθ' ὅν ποτοῦ ὕδατος ἡγμένοι ἦσαν, διέφθειραν]. Πρὸς Schubring [Die Bewässerung von Syrakus ἐν τῷ Philologus Τόμ. XXII] σ. 629. Διὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον βραδύτερον οἱ ὄχetoι συμπεριελήφθησαν τελείως εἰς τὸν περίβολον τῆς πόλεως. Ἴδε Schubring αὐτόθι σ. 630.

² Θουκυδίδου VI, 103.

Τὸ πλήρωμα τῆς Σαλαμινίας ¹, εἰς ὃ εἶχεν ἀνατεθῇ ἡ ἀνάκλησις αὐτοῦ, εἶχεν ἐντολὴν νὰ ἐπιδείξῃ πρὸς αὐτὸν πᾶσαν δυνατόν εὐλάβειαν, ὅπως μὴ προκαλέσῃ τὴν ἀγανάκτησιν τῆς στρατιᾶς. Ὅπως μὴ θεωρηθῇ αἰχμάλωτος, ἔμελλε νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν Σαλαμινίαν ἐπὶ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ τριήρους. Οὕτω δὲ παρείχετο εἰς αὐτὸν εὐκαιρίαν νὰ σκεφθῇ οὐδὲ ἂν νὰ ἀκολουθήσῃ. Τοῦτο δὲ πιθανῶς ἦτο καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Εἶχον ἐν τῇ ἐμπαθείᾳ αὐτῶν ὑπονομεύσει αὐτὸ τὸ ἔδαφος τῆς πολιτείας, ἀδιανοήτως περὶ τοῦ μεγάλου κακοῦ τοῦ προσγινομένου εἰς ἐνόχους τε καὶ ἀθώους, ἥρκει μόνον νὰ ποιηθῇ ἐκποδὼν ὁ μισητὸς δημαγωγός. Τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐπετύγχανον ἀσφαλέστατα, ἂν δὲν ἐπανήρχετο εἰς τὴν πόλιν, ἐπειδὴ καὶ αὕτη αὐτοῦ ἡ ἐμφάνισις ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ ἐπακόλουθα δυσυπολόγιστα. Οὕτως ἐξηγοῦνται αἱ ὁδηγίαι τῆς Σαλαμινίας, συνταχθεῖσαι ἀναμφιβόλως ὑπὸ τῶν ἀνακριτῶν κατ' εἰσήγησιν τοῦ Πεισάνδρου ².

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης οὐδεμίαν εἶχε διάθεσιν νὰ ἐκθέσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις. Ἡ μὲν συνείδησις αὐτοῦ δὲν ἦτο καθαρὰ, τοὺς δὲ ὀπαδοὺς δὲν εἶχε περὶ ἑαυτόν. Διὸ ταχέως ἀπεφάσισε τί ἔπρεπε νὰ πράξῃ. Ἦθελε νὰ ἐκδικηθῇ διὰ τὴν κακίαν καὶ τὴν ἐπιβουλὴν τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες ὑπερέβαινον αὐτὸν ὡς πρὸς τὴν κακίαν· ἤθελε νὰ τιμωρήσῃ τὸν ὄχλον ἐπὶ τῇ φαύλῃ αὐτοῦ ἀστασίᾳ καὶ ἐπιδείξῃ συγχρόνως τὴν ὑπεροχὴν ἑαυτοῦ. Σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο τὸ νὰ καταδείξῃ, ὅτι ἡ νίκη ἠκολούθει αὐτὸν ὅπου καὶ ἂν ἤθελε στραφῇ. Τοῦτο δὲ ἄλλως ἦτο, καθ' ὃ ἐφαινετο, ὁ μόνος τρόπος, ὅπως κατορθώσῃ τέλος ἐν αὐτῇ τῇ πατρίδι τὴν ἐπίτευξιν τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ σκοπῶν. Ἐσκόπει νὰ διδάξῃ τοὺς Ἀθηναίους ὅποσον φοβερὸς ἦτο ὡς ἐχθρὸς, ὅπως ἔπειτα ἐν ὥραις πικρῶν καὶ ἐξ ἰδίας εὐθύνης ἐπαγομένων δεινῶν ὁ δῆμος ριφθῇ

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 442.

² Καὶ ὁ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. Ζ' σ. 49]. Γερμ. μεταφρ. Τόμ. Δ' σ. 163. [Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. Γ' σ. 180] ἀποδέχεται, ὅτι οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐπεθύμουν τὴν φυγὴν αὐτοῦ.

τελείως πλέον εἰς τοὺς κόλπους αὐτοῦ. Οὕτω λοιπὸν κατήρξατο τοῦ ἀπαισίου αὐτοῦ ἔργου, μόνον περὶ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ συμφερόντων μεριμνῶν καὶ ἀδιαφορῶν ἂν χάριν αὐτῶν κατεστρέφετο ἢ πατρὶς καὶ ἂν τὰ τραύματα, ἅτινα κατέφερε κατ'αὐτῆς, ἡδύναντο νὰ ἐπουλωθῶσιν ἢ ἦσαν ἀνήκεστα. Ἐπίστευσεν ἀλαζονικῶς, ὅτι ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἐξαρθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν τύχην τῶν ἑλλήνων πόλεων.

* Ὁ Ἀλκιβιάδης ἐκ τῶν Θουρίων, ὅπου ἀπέδρα ἐκφυγὼν τὸ πλήρωμα τῆς Σαλαμίνιας, μετέβη εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ διέτριψεν ἐν Ἡλίδι καὶ ἐν Ἀργεῖ. Ἐκεῖ δὲ ἡγγέλθη εἰς αὐτὸν ἡ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς θάνατον καταδίκη αὐτοῦ. Φυγὰς, ἄτιμος, ἐστερημένος ἀπάντων τῶν κτημάτων δημευθέντων καὶ, ὥς ποτε ὁ Θεμιστοκλῆς, διωκόμενος ὑπὸ Ἀθηναίων κηρύκων, ἀπαιτούντων τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ μεταστῇ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος, παρ' οἷς ἡδύνατο νὰ ἐλπίσῃ πολὺ μείζονα ἀσφάλειαν καὶ εὐκαιρίαν πρὸς ἐκδίκησιν.

Κατορθώσας δὲ ἔνεκα τῆς ἀρχαίας πρὸς τὴν Σπάρτην φιλίας καὶ ξενίας¹ νὰ δοθῇ εἰς αὐτὸν παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἡ ἄδεια ἐλευθέρας εἰσόδου εἰς τὴν πόλιν, ἔφθασεν εἰς τὴν Σπάρτην τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον χειμῶνα, περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον καθ' ὃν ἡ εἰς Σικελίαν ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων εἶχεν ἐμβάλει εἰς μεγίστην παραχρῆν τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου καὶ ὅτε οἱ πρέσβεις τῶν Συρακουσίων εἶχον φθάσει ἐκ Κορίνθου εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ, ὑποστηριζόμενοι μετὰ ζήλου ὑπὸ τῶν Κορινθίων, ἡξίουσαν δραστηρίαν βοήθειαν². Κατὰ ταῦτα οἱ Σπαρτιατῆς εὐρίσκοντο, καθ' ἃ καὶ πρὸ δεκαοκτῶ ἐτῶν, ἐν τῇ προσδοκίᾳ τῆς ἐκρήξεως νέου πολέμου, εἰς ὃν καὶ τῶρα ὥς καὶ τότε ἐξωθοῦντο ὑπὸ τῶν συμμάχων, αὐτοὶ κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς αὐτῆς ὥς καὶ τότε ἀμυχανίας καὶ ἀβουλίας. Τὰ δὲ τέλη τῆς πόλεως παρελύοντο ὑπὸ τῆς ἀνέ-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 1395.

² Περὶ τῆς ἐν Σπάρτῃ διαμονῆς καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἀλκιβιάδου ἴδε Hertzberg [Alkibiades] σ. 220 - 25.

καθεν χαρακτηρίζουσας τοὺς Σπαρτιάτας ἀπροθυμίας πρὸς ἐπιχειρήσιν μακρῶν στρατειῶν καὶ ἤθελον νὰ περιορισθῶσι τὰ πράγματα εἰς μόνην τὴν ἀποστολὴν πρεσβειῶν.

Ἄλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης παρέστη κατὰ τὴν κατάλληλον ὥραν, ὅπως ἐξαγάγῃ τοὺς Σπαρτιάτας ἐκ τῆς νωθρότητος, ἐκκαύσῃ τὰ πάθη αὐτῶν καὶ ἐξεγείρῃ τὴν ναρκῶσαν αὐτῶν δραστηριότητα. Διὰ δὲ τῆς ἀξίας θαυμασμοῦ ὑγρότητος τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἶχε μετ' οὐ πολὺ ὑπερικήσει πάντα τὰ ἐμπόδια τὰ κωλύοντα τὴν ἐπίτευξιν δυνάμεως ἐν Σπάρτῃ. Κατεδημαγώγει τοὺς τε πολλοὺς καὶ τοὺς ἰσχύοντας ἐν τῇ πόλει, ἐπεδείκνυε σεβασμὸν πρὸς τὰ θέσμια τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ προσήρμωσε τὴν δίκαιαν πρὸς τὰ ἐπιζόμενα ἐν Σπάρτῃ. Ὡς δὲ ὁ Θεμιστοκλῆς παρὰ τοῖς Πέρσais, οὕτω καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις ἐπεμαρτύρετο τὰς ὑπηρεσίας ἃς εἶχε παράσχει εἰς αὐτοὺς ἐν Ἀθήνais, ἰδίως ὅτε προέκειτο περὶ τῶν ἐκ Πύλου αἰχμαλώτων. Ὑπεδείκνυε δὲ, ὅτι αὐτὸς μὲν οὐδεμίαν περίστασιν εἶχε παραλίπει, ὅπως ἀνανεώσῃ τὴν μετὰ τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ τῶν Σπαρτιατῶν ἀρχαίαν φιλίαν καὶ ξενίαν, ἀλλ' ἡ Σπάρτη προτιμήσας αὐτοῦ τὸν Νικίαν εἶχεν ἐπιδείξει προσβλητικὴν πρὸν αὐτὸν περιφρόνησιν καὶ καταστήσει οὕτως αὐτὸν ἐχθρόν. Περὶ δὲ τῶν δημοκρατικῶν αὐτοῦ φρονημάτων ἔλεγεν, ὅτι εἶπετο κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ καθεστῶς ἐν τῇ πόλει πολίτευμα, ἀλλὰ δὲν εἶχε χρεῖαν ὅμως νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι πράγματι μικρὸν ἐτίμα τὴν δημοκρατίαν· ἄλλως εἶχεν ἀντιταχθῇ πάντοτε κατὰ δύναμιν εἰς τὴν ἀκολασίαν τῆς ὀχλοκρατίας. Οὕτω κατώρθωσε νὰ δικαιολογήσῃ δεξιῶς εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ ἀρχὰς καὶ τὴν προτέραν διαγωγὴν. Τοὺς δὲ Σπαρτιάτας κατέπληξαν τὰ θαυμάσια αὐτοῦ χαρίσματα· ἐθεώρησαν ἀδύνατον τὴν συνδιαλλαγὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀθηναϊκὴν πατρίδα, καὶ ἠξίωσαν αὐτὸν τοιαύτης πίστεως, ὥστ' ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν ἣ ἔμελλε νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα περὶ τῶν ἀξιώσεων τῆς πρεσβείας τῶν Συρακουσίων καὶ Κορινθίων, ἐπετράπη εἰς αὐτὸν

νὰ παρέλθῃ ἐπὶ τὸ βῆμα ὡς ῥήτωρ τοῦ δήμου καὶ σύμβουλος τῆς πολιτείας.

Τότ' ἀπεκάλυψεν ἅπαντα τὰ σχέδια τῆς φατρίας τῶν φιλοπολέμων, οἷα αὐτὸς ἐκεῖνος εἶχεν ὑποστηρίξει διὰ παντὸς τρόπου ἐν Ἀθήναις. Κύριος σκοπὸς τῆς ἐπιχειρηθείσης νῦν ἐπὶ τὴν Σικελίαν ἐκστρατείας δὲν ἦσαν αἱ Συράκουσαι, ἀλλ' ἡ Σπάρτη. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀπειλουμένη πτῶσις τῶν Συρακουσῶν, ὅσον καὶ ἂν ἔκειτο μακρὰν ἢ κονίστρα τοῦ πολέμου, ἦτο ἄμεσος κίνδυνος διὰ τὴν Σπάρτην. Δὲν ἔπρεπε λοιπὸν νὰ μελήσωσι τοῦτο μὲν νὰ στείλωσιν ἄνδρας εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἰδίως πεπειραμένον στρατηγὸν, δυνάμενον νὰ συντάξῃ τὴν κατὰ τῶν πολιορκητῶν ἀντίστασιν, τοῦτο δὲ νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀμελλητὶ ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, ὅπως κλονήσωσι τὴν δύναμιν τῆς πολεμίας πόλεως ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς χώρᾳ· πρὸς τοῦτο δὲ ἡ ἀρίστη συμβουλὴ ἣν εἶχε νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς ἦτο ἡ τείχισις ὀχυροῦ ὀρμητηρίου ἐν τῇ Ἀττικῇ. Τέλος δὲ παρέσχεν ἑαυτὸν πρόθυμον πρὸς οἵανδῆποτε ὑπηρεσίαν, ἣν ἤθελον νάπαιτήσωσι παρ' αὐτοῦ οἱ Λακεδαιμόνιοι, καὶ κινδυνωδεστάτῃ ἂν ἦτο. Καὶ ἀναμφήριστον μὲν ἦτο, καθ' ἃ εἶπεν, ὅτι οὐδεὶς εἶχε μᾶλλον αὐτοῦ τὴν ἱκανότητα νὰ βλάψῃ τοὺς Ἀθηναίους· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγαθὴν αὐτοῦ διάθεσιν δὲν πρέπει νὰ διαμφισθητῶσιν. Ἠγάπησα, εἶπεν ἄνευ ἐπιφυλάξεως, τὴν ἐμὴν πατρίδα ἐφ' ὅσον χρόνον ἡδυνάμην νὰ ζῶ ἐν αὐτῇ ἀκινδύνως ὡς πολίτης καὶ νὰ δρῶ· ἀλλ' ἡ κακία τῶν ἐμῶν ἐν αὐτῇ ἐχθρῶν διέσπασε πάντας τοὺς δεσμούς, τὴν δὲ ἀγάπην πρὸς τὴν γενέτειραν δύναμαι τῶρα νὰποδείξω μόνον πειρώμενος ἐκ παντὸς τρόπου νὰναλάβω τὴν ἀπολεσθεῖσαν πατρίδα. Τοὺς λόγους δὲ τούτους οἱ Σπαρτιᾶται ἡρμήνευσαν, ὡς εἰκὸς, ὑπονόησαντες, ὅτι μόνος αὐτοῦ σκοπὸς ἦτο ἡ μετ' αὐτῶν καθυπόταξις τῶν Ἀθηναίων.

Τοῦ λόγου τούτου ἄμεσον ἐπακόλουθον ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὸν δεξιότατον τῶν στρατηγῶν, ὃν εἶχεν ἡ Σπάρτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βρασίδου, Γυλίππον τὸν υἱὸν τοῦ Κλεανδρίδου, ἀνάθεσις τῆς στρατηγίας, ὅπως ἀγάγῃ βοήθειαν εἰς τοὺς πολιορκουμένους.

Ἡ δ' ἐκλογὴ ἦτο ἀληθῶς ἐπιτυχεστάτη. Ὁ Γύλιππος ἦτο τῶν Σπαρτιατῶν τοῦ ἀρχαίου κόμματος, οἵτινες εἶχον τὴν συναίσθησιν, ὅτι ἄνδρες οἷοι αὐτοὶ εἶχον ἀξίαν μεγαλειτέραν στρατιᾶς ὅλης· ἦτο ἀνὴρ ἐκ φύσεως ἀρχικὸς, τρέφων πεποιθήσιν ἐπὶ τὴν νίκην. συγχρόνως δὲ, παρακολουθήσας τὰς προόδους τῶν χρόνων, ἦτο δραστήριος, τολμηρὸς καὶ δεξιός· καὶ τὰ ὑπερπόντια δὲ πράγματα ἐγίνωσκε καλῶς, ἐπειδὴ ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχε ζήσει ἐξόριστος ἐν Θουρίοις. Ὁ Γύλιππος διέταξε τὰς ἐτοιμοὺς τριήρεις τῶν Κορινθίων νὰ πλεύσωσιν εἰς τὴν Ἀσίην¹. Τελευτῶντος δὲ τοῦ Μαίου ἐξέπλευσε μετὰ τεσσάρων νηῶν, καὶ τὸν Ἰούνιον εὗρίσκετο ἐν Λευκάδι, ὅπως ἐν αὐτῇ ἀναμείνῃ τὸν κορινθιακὸν στόλον. Ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν προηγέλλοντο εὐοιῶνιστα, ἐπειδὴ ὅσῳ μᾶλλον ἐπλησίαζε πρὸς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου, τόσῳ πυκνότερα συνεσωρεύοντο τὰγγέγματα περὶ τῆς ἀπεγνωσμένης θέσεως τῶν Συρακουσῶν. Ἦδη ἐπίστευον, ὅτι θὰ ἠναγκάζοντο νὰ ἐγκαταλίπωσιν ὅλως τὴν Σικελίαν, μόνον δὲ τὴν διάσωσιν τῆς Ἰταλίας ἤθελον νὰ ἐπιχειρήσωσι, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπεφάσισεν ὁ Γύλιππος νὰ πλεύσῃ πρόδρομος μετὰ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ νηῶν.

Ἀπεβιβάσθη δὲ εἰς τὸν Τάραντα, καὶ ἐπειράθη ἔπειτα νὰ ἐπωφεληθῇ τὰς σχέσεις αὐτοῦ ἐν Θουρίοις, ὅπως ἀποστήσῃ τὴν πόλιν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' οἱ Θούριοι ἔμειναν πιστοὶ εἰς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ἀνήγγειλαν μάλιστα εἰς αὐτοὺς ἐν σπουδῇ τὴν ἄφικιν τοῦ πελοποννησιακοῦ στολίσκου. Τὸν δὲ Γύλιππον αὐτὸν ἐξώθησε τρικυμία εἰς Τάραντα, ἔνθα καὶ ἠναγκάσθη ἐπὶ ἐβδομάδας ὅλας νὰ μεριμνήσῃ περὶ ἐπισκευῆς τῶν νηῶν².

Οὕτως οἰκτρά ἦτο ἡ ἀρχὴ τῆς ὅλης ἐκστρατείας. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ μετεβλήθησαν τὰ πάντα. Καὶ δὴ οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ὑπελάμβανον ἑαυτοὺς ἀδιαμφισβητήτως κυρίους τῆς θαλάσσης, οὐδὲν εἶχον πράξει πρὸς φύλαξιν τοῦ εἰς τὸ σικελικὸν πέλαγος εἰς-

¹ Θουκυδίδου VI, 98. Περὶ δὲ τῆς Ἀσίνης ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 185 καὶ Τόμ. Α' σ. 315.

² Θουκυδίδου VI, 104.

πλου· ἡ δ' ἐντεῦθεν βλάβη κατεδείχθη διὰ τῆς μὴ καθυποτάξεως εἰς τοὺς Ἀθηναίους τῆς Μεσσήνης, τῆς κλειδὸς τοῦ σικελικοῦ πορθμοῦ, εἰς ἣν ἐξ ἀρχῆς εἶχε στρέψει τὴν προσοχὴν ὁ Ἀλκιβιάδης¹. Καὶ ἔστειλε μὲν ὁ Νικίας ἅμα τῷ ἀγγέλματι τῶν Θουρίων τέσσαρας τριῆρεις εἰς τὸ Ῥήγιον, ἀλλὰ λίαν ἀργά. Πράγματι ὁ Γύλιππος εἶχεν ἤδη λάβει ἐν Λοκροῖς τὰς πρώτας ἀκριβεστέρας ἀγγελίας περὶ τῶν Συρακουσῶν· εὐθὺς δ' ὡς ἔμαθεν, ὅτι ἡ περιτείχισις τῆς πόλεως δὲν εἶχεν ἐκτελεσθῇ ἀκόμῃ ἐντελῶς, μετέβαλε γνώμην· εὐρῶν δὲ ἀνοικτὸν τὸν πορθμὸν τῆς Μεσσήνης, παρέπλευσε τὴν παραλίαν, καὶ προσωρμίσθη ἀκώλυτος εἰς τὴν Ἰμέραν. Ἀμα δὲ τῇ ἀποβιβάσει αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ σικελικοῦ ἐδάφους τὰ τοῦ ὄλου πολέμου ἔλαβον νέαν τροπὴν.

Ὁ Γύλιππος εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ μόνον ἑπτακοσίους μαχητάς· Ἀλλ' ἡ μικρὰ ἐκείνη στρατιὰ, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξολοθρευθῇ εὐκόλως ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Ἰταλίας, ηὐξήθη τῶρα πλέον ταχέως, καθ' ὅτι κατώρθωσε νὰ συναθροίσῃ ἐκ τῆς Γέλας, τοῦ Σελινοῦντος καὶ τῶν ἐνδοτέρων τῆς νήσου ὑπερέκεινα τῶν διςχιλίων ὀπλιτῶν καὶ φιλῶν μετὰ ἱππέων. Οὕτω δ' ἐξαπίνης ἐπῆλθε κατὰ τὰ νῶτα τῆς πολιορκουμένης πόλεως, ἥτις, προμαθοῦσα διὰ τοῦ Κορινθίου Γογγύλου τὴν προσεχῇ ἀφίξιν ἐπικουρίας, εἶχεν ἐνθαρρυνθῇ ἐκ νέου καὶ διακόψει πᾶσαν διαπραγματεύσιν. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἡσυχολοῦντο περὶ τὴν χτίσιν τοῦ πέρατος τοῦ νοτίου ἀποτειχίσματος παρὰ τὸν λιμένα, ὁ Γύλιππος, διαβὰς τὰ ὑψώματα τῶν Ἐπιπολῶν, εἰσώρμησεν ἀκωλύτως διὰ τοῦ χάσματος τοῦ βορείου τείχους εἰς τὰς Συρακούσας, ἔνθα ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν διάθεσιν αὐτοῦ μετὰ προθυμίας πάντες οἱ πόροι καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῆς πόλεως².

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐστήριζον πάντοτε τὰς ἐλπίδας εἰς τὰ σχεδὸν τελείως συντελεσθέντα ἀποτειχίσματα, καὶ προσεδόκων μάλιστα ἴσως, ὅτι ὁ μεγαλειότερος ἀριθμὸς τῆς στρατιᾶς τῶν Συρακουσίων

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 468.

² Θουκυδίδου VII, 1 [-2]. Holm [Geschichte Siciliens] Τόμ. Β' σ. 38 κ. έ.

ἔμελλε νὰ συντελέσῃ μόνον εἰς ἐπαύξεισιν τῆς ταλαιπωρίας τῶν πολιορκουμένων. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ παρετήρησαν μετὰ φρίκης τὸ κρατοῦν ἐν τῇ πόλει νέον πνεῦμα. Διὰ μιᾶς ἐξώρμησε καὶ πάλιν στρατιὰ παρατεταγμένη εἰς μάχην ἐναντίον τῆς τάξεως αὐτῶν ἐν ᾧ δὲ πρὸ ὀλίγων ἐβδομάδων εἶχον ἔλθει εἰς τὸ στρατόπεδον πρέσβεις προτείνοντες τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως, ἤλθε τώρα κήρυξ προτείνων σπονδὰς, ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον νὰποχωρήσωσιν ἐκ τῆς Σικελίας ἐντὸς πέντε ἡμερῶν μετὰ τῆς στρατιᾶς καὶ τοῦ στόλου. Οὕτως ὁ Γυλίππος ἐζήτει νὰ μεταβάλλῃ τὴν ἀδημονίαν τῶν πολιτῶν εἰς θάρρος περὶ τῆς νίκης. Ἐν τῇ μοίρᾳ τῶν πολεμίων ἐπῆλθεν ἀμοιβαία ἐναλλαγὴ. Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἀπέδησαν οἱ ἀμυνόμενοι, οἱ δὲ Συρακοῦσιοι ἦσαν οἱ δι' ἀπάνστων ἐπιθέσεων καθορίζοντες τὴν περαιτέρω πορείαν τοῦ πολέμου.

Εὐθύς δ' ἐξ ἀρχῆς ἡ πρώτη ἐπιχείρησις τοῦ Γυλίππου ὑπῆρξε κρισιμωτάτῃ ὡς πρὸς τὴν σημασίαν αὐτῆς. Καὶ δὴ ἐξώρμησεν ἐκ τῆς Τύχης, καὶ προέβη κάτω τῆς βορείου ἄκρας τοῦ ὀροπεδίου μέχρι τῶν προπόδων τοῦ Λαβδάλου, κειμένου, καθ' ἃ εἶδομεν, παρ' αὐτὴν τὴν ἄκραν τοῦ κρημνοῦ. Οὕτω δὲ κατώρθωσε νὰνέλθῃ χωρὶς νὰ παρατηρηθῇ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἐπειτα δ' ἐπεχείρησεν αἰφνιδίαν ἔφοδον, καὶ κατώρθωσε νὰ ἐπιβῇ τοῦ ἐρύματος. Καὶ ἡ μὲν φρουρὰ αὐτοῦ ἐφονεύθη, τὸ δὲ χωρίον, οὗ ἡ κατάληψις παρὰ τῶν Ἀθηναίων ὑπῆρξεν ἡ αἰσία ἑναρξίς τῆς πολιορκίας, παρελήφθη ὑπὸ τῶν Συρακουσίων, οἵτινες τώρα κατέλαβον ἐπὶ τῶν Ἐπιπολῶν θέσιν ἔμπεδον παρὰ τοὺς Ἀθηναίους¹.

Διὰ δὲ τῆς ἐξ ἐφόδου καταλήψεως τοῦ Λαβδάλου κατέστη εὐχερεστέρα ἡ ἐκτέλεσις τοῦ μάλιστα κατεπείγοντος ἔργου, ἥτοι τῆς κτίσεως τείχους ἐγκαρσίου διὰ τῆς ῥάχεως τῶν Ἐπιπολῶν ἐξικνουμένου εἰς τὸν Εὐρύαλον χάριν παρεμποδίσεως τῆς συντελέσεως τοῦ ἀποτευχίσματος, ὅπερ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀφήσει ἡμιτελές, ἐπειδὴ ἤθελον πρῶτον νὰποπερατώσωσι τὴν οἰκοδόμησιν

¹ Θουκυδίδου VII, 3.

τοῦ νοτίου σκέλους ¹. τὰ δὲ ὕλικά ἔκειντο ἤδη ἑτοιμα πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ ἔργου. Ἐνταῦθα δὲ συνεκεντρώθη νῦν ὁ ἀγών. Τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἤθελον νὰ οἰκοδομήσωσι τὸ ἐγκάρσιον τεῖχος, ἔπρεπε νὰ κατακτηθῇ. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην σύγκρουσιν ἀπεκρούσθη ὁ Γύλιππος. Ἀλλ' ἵνα μὴ κλονηθῇ ὡς ἐκ τῆς ἀποτυχίας ταύτης τὸ θάρρος τῆς στρατιᾶς, ἡρμήνευσεν αὐτὴν ὡς ἐπελθοῦσαν ἕνεκα στρατηγικοῦ αὐτοῦ λάθους, διατάξαντος τὴν ἐντὸς λίαν τῶν τειχῶν ἐνέργειαν τοῦ ἱππικοῦ καὶ τῶν ἀκοντιστῶν. Ἐπαναλαμβάνει λοιπὸν τὴν ἐπίθεσιν ἐν τῇ εὐρυχωρίᾳ· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι νικῶνται καὶ τρέπονται εἰς φυγὴν, τὸ δ' ἐγκάρσιον τεῖχος τῶν πολιορκουμένων παροικοδομεῖται τὴν αὐτὴν ἐκείνην νύκτα πέραν τῆς γραμμῆς τοῦ τείχους τῶν Ἀθηναίων ². Διὰ τῆς ἐνεργείας δὲ ταύτης ἡ παρὰ τῶν Ἀθηναίων περιτείχισις τῶν Συρακουσῶν, ἥτις εἶχε συντελεσθῇ πλὴν μικροῦ μέρους, κατέστη διὰ μιᾶς ἀδύνατος, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι περιωρίσθησαν τέλος εἰς τὸ κυκλικὸν τεῖχος καὶ τὸ ἀπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν λιμένα κατερχόμενον διπλοῦν ἀποτείχισμα. Μετεβλήθησαν δὲ ἤδη οὕτως εἰς πολιορκουμένους μᾶλλον ἀντὶ πολιορκητῶν, οὐδ' εἶχον πλέον πεποιθήσιν εἰς τὸν κατὰ γῆν ἀγῶνα, καὶ ὁ Νικίας ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς νέα μέτρα, ἀποσκοποῦντα μᾶλλον εἰς σωτηρίαν ἢ εἰς νίκην. Ἐστρεψε δὴλα δὴ τὴν προσοχὴν ἰδίως εἰς τὸν στόλον.

Τὰθηναϊκά πλοῖα ὥρμουν μέχρι τοῦδε ἐν τῷ ἐνδοτάτῳ μυχῶ τοῦ μεγάλου λιμένος ἐκεῖ ἔνθα τὸ διπλοῦν τεῖχος ἔφθανεν εἰς τὴν παραλίαν. Ἀλλ' ὁ σταθμὸς οὗτος εἶχε τὸ κακὸν, ὅτι τὰ πλοῖα δὲν ἠδύναντο νὰ εἶνε πρόχειρα μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ταχύτητος ἐν περιπτώσει καθ' ἣν συνέβαινέ τι πρὸ τοῦ λιμένος. Ἀλλὰ τοιαύτη ἐνέργεια ἦτο τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαία καθ' ὅσον εἶχον εἰσέλθει εἰς τὸν λιμένα δώδεκα κορινθιακαὶ τριήρεις, εἰ καὶ εἶχον ἐκπεμφθῇ πρὸς φύλαξιν αὐτοῦ ἄττικαὶ φυλακίδες. Τὰ δὲ πληρώματ' αὐ-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 462.

² Περὶ τοῦ τρίτου τούτου ἀντιτείχισματος ἴδε Holm [Geschichte Siciliens] Τόμ. Β' σ. 392 κ. ἑ.

τῶν εἶχον ἤδη συνεπιληφθῆ τελεσφορώτατα τῆς οἰκοδομήσεως τῶν ἐπὶ τῶν Ἐπιπολῶν τειχῶν, ἅτινα κατὰ τὸ συνετώτατον σχέδιον τοῦ Γυλίππου εἶχον κτισθῆ οὕτως, ὥστε διὰ μακροῦ τειχίσματος εἶχεν ὅλως ἀποκοπῇ εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τοῦ βορείου μέρους τοῦ ὁροπεδίου. Προέβλεπον δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν τειχῶν τούτων καὶ τὴν τελείαν ἐξασφάλισιν τῆς ἡπείρου κονίστρα τοῦ πολέμου ἔμελλε νὰ γείνη αὐτὸς ὁ λιμὴν. Διὰ ταῦτα ὁ Νικίας ἠθέλησε πρὸ παντὸς νὰ γείνη κύριος τοῦ εἰσπλου, καὶ πρὸς τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ ὀχυρώσῃ τὴν βραχὴν ἄκραν Πλημμύριον, κειμένην ἀκριβῶς ἔναντι τῆς Ὀρτυγίας καὶ δεσπόζουσας τοῦ εἰσπλου ἀπὸ μεσημβρίας. Ἐκεῖ δὲ μετέθηκε τὰς κυριωτάτας τῶν ἀποθηκῶν καὶ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ στόλου· ἐκεῖθεν δὲ ἠδύνατο νὰ πολιορκῇ τὰς ἀποβάσεις τῶν Συρακουσῶν, εὐρίσκετο δὲ καὶ αὐτὸς ἐν ἀσφαλεστέρᾳ ἐπικοινωνίᾳ μετὰ τοῦ ἀναπεπταμένου πελάγους¹. Ἀλλ' ὁ νέος οὗτος ναύσταθμος εἶχε μεγάλας ἐλλείψεις, ἰδίως δὲ τὴν λειψυδρίαν, ἣτις ἠνάγκαζε τοὺς ναύτας νὰ τρέπωνται μακρὰν ὁδὸν χάριν ὑδρεύσεως, ἐκτιθέμενοι εἰς τὰς ἐπιθέσεις τοῦ ἱππικοῦ τῶν πολεμίων. Τοῦτο δὲ ἤγαγε καὶ εἰς αὐτομολίας, ἐπειδὴ μεταξὺ τῶν ναυτῶν ὑπῆρχον καὶ οἱ ἐξ ἀνάγκης ὑπηρετοῦντες, οἵτινες ἐπωφελοῦντο τὴν εὐκαιρίαν ὅπως ἐκφύγῃσι τὰς πιέσεις. Πολλοὶ δὲ εἶχον συναποπλεύσει καὶ πρὸς εὐρεσιν τύχης ἐν τῇ μακρᾷ κειμένῃ χώρᾳ· ὅτε δὲ ἡ ἐκστρατεία ἤρχισε λαμβάνουσα σοβαρὰν τροπὴν, ἦσαν ἥκιστα πρόθυμοι νὰ ἐκτεθῶσιν εἰς μόχθους καὶ κινδύνους. Ἐπιφαλέστατοι δὲ πάντων ἦσαν οἱ ἐν Σικελίᾳ στρατολογηθέντες.

Ἐκ πάντων τούτων τῶν λόγων ἤρχισεν ἐπικίνδυνος ἐλάττωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῆς στρατιᾶς τῶν Ἀθηναίων, καθ' ὃν χρόνον εἰς τοὺς πολεμίους αὐτῶν προσέρρεον ἀπανταχόθεν νέοι ἄνδρες. Καὶ ταῦτα διότι ὁ Γυλίππος, εὐθὺς ὡς ἐνόησεν, ὅτι ἠδύνατο νὰ λείψῃ ἐκ τῶν Συρακουσῶν, διέτρεξε τὰς πόλεις τῆς νήσου, καὶ ἤνωσεν εἰς κοινὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἅπασαν τὴν Σικελίαν, ἐξαιρου-

¹ Θουκυδίδου VII, 4-6. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Νικίου 19.

μένων ὀλίγων ἀδυνάτων συμμαχίδων τῶν Ἀθηναίων. Καὶ περὶ συγκροτήσεως δὲ στόλου σικελικοῦ ἐλήφθη φροντίς, ὡς πυρὴν δὲ αὐτοῦ ἐχρησίμευσεν ὁ πελοποννησιακὸς στολίσκος. Ἀπετελέσθη δ' ὁ νέος στόλος ἐκ τριήρων νεωστὶ ἐξαρτυθεισῶν καὶ ἐχουσῶν πληρώματα ἐμπορούμενα πολεμικοῦ μένους, ἐν ᾧ τᾷθηναϊκὰ πλοῖα, ἅτε μὴ δυνάμενα νὰ ἐξαχθῶσιν εἰς τὴν γῆν, ἤρχισαν σηπόμενα καὶ παραλυόμενα· πρὸς ἐπισκευὴν δὲ τῶν ζημιῶν ἔλειπον οἱ ἀναγκαῖοι χῶροι· ἄλλως δὲ εἶχεν ἀρχίσει χαλαρομένη καὶ ἡ πειθαρχία, ἐπειδὴ τὰ πλοῖα ὡς τὸ πλεῖστον ἔμενον ἀδρανῇ ἐν τῷ λιμένι. Οὐδὲ ἡδύναντο οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς εἶχον νῦν τὰ πράγματα, νὰ ἐπιχειρήσωσι τι, ὅπως ἐπιφέρωσι μεταβολὴν καὶ ἐμπνεύσωσι νέον θάρρος. Πράγματι ὑπῆρχεν ἀνάγκη οὕτω πολλῶν ἀνδρῶν πρὸς φρούρησιν τῶν ἐκτεταμένων καὶ τὸ ἐξῆς ἐν μέρει ὅλως ἀνωφελῶν ὀχυρωμάτων, ὥστε δὲν ὑπελείπετο στρατιὰ πρὸς ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν καὶ τῶν τειχῶν αὐτῶν. Πλὴν δὲ τούτου τὸ ἱππικὸν τῶν πολεμίων τὸ περιπολοῦν περὶ τὸ ἀττικὸν στρατόπεδον παρεκώλε πᾶσαν ἐλευθέραν κίνησιν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἠνώχλει αὐτούς· τέλος δὲ, τοῦθ' ὅπερ ἦτο τὸ ἐπιφοδῶτατον, ἔβλεπον ἀπὸ τοῦ Πλημμυρίου τὰς τριήρεις τῶν πολεμίων ἀσχολουμένας ἀπαύστως πρὸ τῆς Ὀρτυγίας περὶ ἀσκήσεις καὶ παρασκευαζόμενας εἰς τὸν ἀγῶνα.

Κατὰ ταῦτα, τὰ πράγματα ἐγίνοντο μᾶλλον ἐπικίνδυνα καθ' ἑκάστην· ὁ δὲ ὑπέχων τὴν μεγίστην εὐθύνην ἦτο ὁ Νικίας, ἐκεῖνος ὅστις ἦτο ἀνικανώτερος παντὸς ἄλλου πρὸς ἀναθάρρησιν τῶν περὶ αὐτὸν, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦτο δύσελπις εἴπερ τις καὶ ἄλλος, ἐκ φύσεως ἀνίκανος νᾶντιταχθῇ πρὸς ἀντίπαλον τολμηρὸν καὶ ἀκαταπόνητον, ἔχοντα πάντα τὰ πλεονεκτήματα τοῦ προσβάλλοντος, πρὸς δὲ τούτοις ἀνησυχούμενος ὑπὸ τῆς συνειδήσεως, ὅτι δὲν ἦτο ἀνεύθυνος ἐπὶ τῇ μετατροπῇ τῶν πραγμάτων εἰς τὸ χεῖρον, καὶ τέλος πρὸς ἐπὶ τούτοις βασανιζόμενος ὑπὸ νεφρίτιδος ὀδυνηρᾶς, καθιστανούσης εἰς αὐτὸν ἐνίοτε ὅλως ἀδύνατον τὴν ἐκτέλεσιν τῶν στρατηγικῶν καθηκόντων. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων,

πρὸ παντὸς μὲν ἐπεθύμει βεβαίως χάριν ἑαυτοῦ τὴν ταχίστην ἐγκατάλειψιν τῆς ὅλης πολιορκίας, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμα τἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην διαβήματος τοιούτου, ἅτε μὴ ἔχων τὸ ἀναγκαῖον θάρρος καὶ τὴν προσήκουσαν αὐταπαρνησίαν, ὥστε ἄνευ ἀνασκοπῆς πρὸς ἑαυτὸν νὰ πράξῃ τοῦθ' ὅπερ κατὰ τὴν κρίσιν αὐτοῦ ἐπέβαλλον τὰ πράγματα. Οὐδὲν ἄρα ὑπελείπετο εἰς αὐτὸν ἄλλο ἢ ἡ μετὰ τελείας εἰλικρινείας εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἀναγγελία τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων καὶ ἡ εἰς τὸν δῆμον ἀνάθεσις τῆς ἀποφάσεως ἢ περὶ τῆς ἀνακλήσεως τοῦ στόλου ἢ περὶ τῆς ἀποστολῆς νέας στρατιᾶς καὶ πεζῆς καὶ ναυτικῆς, ἐπ' ἴσης μεγάλῃς ὡς ἡ πρώτη, χάριν ἐκ νέου ἐνάρξεως τοῦ πολέμου. Ὅπωςδὴποτε δὲ ἡξίου τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς στρατηγίας, ἥτις ἔπρεπε νὰνατεθῇ εἰς ἄνδρα ἀκμαῖον καὶ ὑγιᾶ. Ἐξέθηκε δὲ ταῦτα ἐν ἰδιογράφῳ καὶ μακρᾷ ἐπιστολῇ, ὅπως μὴ τυχὸν οἱ παρ' αὐτοῦ ἀποσταλέντες ἐκ φόβου τῆς ἀνακοινώσεως εἰδῶσεων οὕτω δυσαρέστων ἐλαττώσωσιν ἢ ἀποσιωπήσωσι τὰ κακά¹.

Ἡ δ' ἐπιστολὴ ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας περὶ τὰ μέσα τοῦ χειμῶνος, ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὐτῆς ὑπῆρξεν ὅλως διάφορος τῆς προσδοκηθείσης ὑπὸ τοῦ Νικίου. Καὶ ἐνεποίησε μὲν αἰσθησιν συγκινήσεως εἰς τὸν δῆμον ἢ πρὸ αὐτοῦ ἀνάγνωσις τῶν θλιβερῶν μηνυμάτων, ἀλλ' ἀπεφασίσθη ὁμοφώνως ἡ ἐξακολούθησις τοῦ πολέμου. Οὐδὲ ἠκούσθη, καθ' ὅσον εἶνε γνωστὸν, οἰαδὴποτε κατηγορία κατὰ τοῦ στρατηγοῦ, εἰ καὶ κατενόουν ἄριστα, ὅτι ἡ διαγωγὴ αὐτοῦ δὲν ἦτο ἄμεμπτος. Ἡ πρὸς αὐτὸν πεποιθήσις ἔμεινεν ἀκλόνητος, καὶ μόνον ὡς πρὸς ἓν τι ἐξεπλήρωσαν τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, ἀποστείλαντες εἰς αὐτὸν δύο συστρατῆγους, τὸν Μένανδρον καὶ τὸν Εὐθύδημον. Οἱ πολῖται ἐπέδειξαν φρόνημα ἀντάξιον τῶν μεγίστων χρόνων τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀπόφασιν νὰ προβῶσιν εἰς πᾶσαν θυσίαν, ἥρκει μόνον νὰ μὴ καταισχυρθῶσιν αἱ Ἀθῆναι καὶ νὰ μὴ ἐπιτραπῇ εὐκαιρία θριάμβου εἰς τοὺς ἐνεδρεύοντας ἐχθρούς.

Ὁ χειμὼν ὁ προηγηθεὶς τοῦ δεκάτου ἐνάτου ἔτους τοῦ πολέ-

¹ Θουκυδίδου VII, 15.

μου ὑπῆρξε μεστός δεινῶν. Πᾶσαι αἱ δυνάμεις αἱ ἀκόμη ὑφιστάμεναι ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς πόλεσιν ἐτέθησαν ἀμφοτέρωθεν εἰς κίνησιν. Καὶ ὁ μὲν σικελικός πόλεμος ἐпанελήφθη μετ' αὖξοντος ζήλου, ὁ δ' ἐμφύλιος πόλεμος ἀνερριπίσθη ἐν Ἑλλάδι. Ἐπέστη δὲ ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἀμφότεροι οἱ πόλεμοι συναπετέλεσαν κοινὴν πυρκαϊάν καταλαβοῦσαν συγχρόνως τὰς τε μητροπόλεις καὶ τὰς ἀποικίας, τήν τε Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν. Οὕτω δὲ πάντες οἱ πρότεροι ἀγῶνες ἐφαίνοντο μόνον προανάκρουσμα τοῦ πολέμου τούτου. Καὶ δὴ ὅσῳ μᾶλλον ἐγίνετο κατὰ τε γῆν καὶ θάλασσαν χρῆσις ἀπασῶν τῶν ὑπαρχουσῶν δυνάμεων, τόσῳ σαφέστερον ἡσθάνοντο, ὅτι δὲν ἡδύνατο νὰ συνομολογηθῇ πάλιν ὑπουργὸς εἰρήνης καὶ ὅτι προέκειτο νῦν ἀγὼν κρίσιμος μέχρι τῶν ἐσχάτων. Καθ' ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον ἐγίνετο στρατολογία, ὅπως προσβληθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τε τῇ Ἀττικῇ καὶ ἐν Σικελίᾳ· ἐν δὲ Κορίνθῳ παρεσκευάζετο νέος στόλος. Ἐκ δὲ τῶν Ἀθηνῶν ἀπέπλευσαν δέκα τριήρεις μετὰ χρημάτων καὶ στρατιωτῶν ὑπὸ τὸν Εὐρυμέδοντα παρ' αὐτίκα εἰς Συρακούσας, ὅπως ἐνθαρρύνωσι τὴν αὐτόθι στρατιάν¹. Συγχρόνως δὲ ὁ Δημοσθένης ἐλάμβανε διαταγὴν νὰ προβῇ εἰς μεγίστας παρασκευὰς διὰ τὸ ἔαρ, καὶ δὴ οὐ μόνον ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῆς Ναυπάκτου, δι' ἣν προωρίζετο ἰδίος στόλος εἴκοσι νηῶν, ὅπως παρακωλυθῇ ὁ πρὸς τὴν Σικελίαν πλοῦς τῶν Κορινθίων· δεύτερος δὲ στόλος τριάκοντα τριήρων ἔμελλε νὰ κατάρχῃται καὶ πάλιν τοῦ πολέμου ἀνὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου.

Ἀλλὰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς μῆνας τοῦ χειμῶνος καὶ ὁ Γύλιππος δὲν εἶχε μείνει ἀργός· ἰδὼν δὲ τοὺς Ἀθηναίους ἀναλαμβάνοντος μετὰ τόλμης τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου, ἐπειράθη τὰ πάντα, ὅπως ἐξολοθρεύσῃ τὴν στρατιάν τοῦ Νικίου πρὸ τῆς ἀφί-

¹ Ὁ Εὐρυμέδων ἀποπλέει εἰς Σικελίαν μετὰ ἑκατὸν εἴκοσι ταλάντων περὶ ἡλίου τροπὰς τὰς χειμερινὰς (Θουκυδίδου VII, 16) καὶ ἐπιστρέφει πρὸς συνάντησιν τοῦ Δημοσθένους μέχρι τῆς παραλίας τῆς Ἀκαρνανίας (Θουκυδίδου VII, 31).

ξέως τῆς νέας στρατιᾶς. Μικροῦ δεῖν δὲ ὁ Δημοσθένης ἔφθανε βραδύτερον τοῦ δέοντος.

Ὡς δὲ ὁ σικελικὸς πόλεμος ἐν πολλοῖς παρουσιάζει ὁμοιότη-
τας πρὸς προηγουμένους πολέμους, οὕτω καὶ νῦν ἡ ἀμοιβαία θέ-
σις τῶν δύο ἀντιμάχων στρατιῶν ὑπομιμνήσκει τὰ πρότερον γενό-
μεν' ἀλλαγῶ. Καὶ αἱ μὲν Συράकुσαι εἶχον ἀναδειχθῆ νικηφόροι
κατὰ γῆν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι κατὰ θάλασσαν, δεσπόζοντες τοῦ λιμέ-
νος καὶ τοῦ ἀναπεπταμένου πελάγους. Οὐδεμία λοιπὸν ἡδύνατο
νὰ ἐπέλθῃ κρίσις, ἂν μὴ οἱ Συρακούσιοι ἐθάρρουν νάντιπαρτα-
χθῶσιν εἰς τοὺς πολεμίους κατὰ θάλασσαν. Ὅπως δ' ἐνθαρρύνῃ
τοὺς πολίτας πρὸς τοιοῦτον τόλμημα, εἰργάζετο δραστηρίως πρὸ
παντὸς ἄλλου ὁ Ἑρμοκράτης, ὅστις εἶχεν ἀνακτῆσαι πάλιν τὸ ἀρ-
χαῖον ἀξίωμα καὶ ἴσχυεν ἐν τῇ πόλει μετὰ καὶ τοῦ Γυλίππου.
Κατέδειξε λοιπὸν εἰς τοὺς Συρακουσίους, ὅτι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι,
ἀγόμενοι ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, εἶχον γεῖναι ἀπὸ ἡπειρωτῶν ναυτίλοι,
οὕτω καὶ αὐτοὶ τῶρα, καὶ ἂν ἔμελλον νὰ διατρέξωσι τὸν κίνδυνον
νὰ ὑποστῶσι τὸ πρῶτον ἀπωλείας, ὥφειλον νάντιπαρταχθῶσι κατὰ
θάλασσαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἀνακτῆσωσι τὸ ἴδιον ἐαυτῶν
πέλαγος. Κορίνθιοι ναυτίλοι εἶχον ὑπάρξει διδάσκαλοι, καὶ οἱ Συ-
ρακούσιοι δὲ αὐτοὶ εἶχον ἐκ τῶν χρόνων τῆς τυραννίδος ναυτικὴν
ἐμπειρίαν καὶ ποικίλα ναυπηγεῖα χρησιμεύσαντα τῶρα εἰς αὐτούς.
Πράγματι πιθανῶς ἤδη ὁ Γέλων εἶχεν ἐπωφεληθῆ ἐκτὸς τοῦ με-
γάλου λιμένος καὶ τὸν παρὰ τὸ ἔξω μέρος τοῦ ἰσθμοῦ κείμενον μι-
κρὸν ὄρμον, ἐγκαταστήσας καὶ ἐν αὐτῷ ναύσταθμον καὶ νεώρια.
Ὁ μικρὸς ὄρμος δὲν εἶνε ἐκ φύσεως λίαν κατάλληλος, ὡν ἀβαθὺς
καὶ ἀναπεπταμένος πρὸς ἀνατολὰς· ἀλλὰ διπλοὺς λιμὴν μετὰ δια-
φόρων εἰσπλων ἦτο διὰ πᾶσαν πόλιν ναυτικὴν πολύτιμον δῶρον,
καὶ τῶρα ὁ μικρὸς λιμὴν παρεῖχεν ἐξαίρετον ὠφέλειαν, ἅτε προ-
στατευόμενος ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ ἀποκρυπτόμενος ἀπὸ τῆς πρυ-
οχῆς τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἐγίνοντο καὶ ἐν τῷ με-
γάλῳ λιμένι ναυπηγίαι καὶ ἀσκήσεις· οὕτω δὲ ἡδυνήθησαν οἱ Συ-
ρακούσιοι ἤδη πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Δημοσθένους νάναλᾶβωσι τὸν

φανερὸν κατὰ θάλασσαν ἀγῶνα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Τριάκοντα καὶ πέντε νῆες ἐξώρμησαν πρωίαν τινὰ ἐκ τοῦ μεγάλου λιμένος, τεσσαράκοντα δὲ καὶ πέντε ἐκ τοῦ μικροῦ, ὅπως συνενοούμενά ἐπιχειρήσωσι κοινὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τοῦ Πλημμυρίου. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔχαιρον τέλος παρεχομένης εἰς αὐτοὺς εὐκαιρίας πρὸς φανερὸν ἀγῶνα, καὶ ἀπέκρουσαν ἐν τῷ στενῷ μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας τὰς ὑπερτέρας κατ' ἀριθμὸν τριήρεις τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὁ Γύλιππος οὐδαμῶς εἶχεν ἐξαρτήσει τὰ κατὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως τοῦ κατὰ θάλασσαν τούτου ἀγῶνος, ὅστις ἀπετέλει μόνον μέρος τῆς προσχεδιασθείσης παρ' αὐτοῦ ἐπιθέσεως. Αὐτὸς ἐκεῖνος εἶχε περιέλθει κρύφα μετὰ μικρᾶς στρατιᾶς τὸ παρὰ τὸν Ἀναπὸν στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων καὶ πλησιάζει ἀπὸ τοῦ Ὀλυμπιείου εἰς τὸ παραθαλάσσιον στρατόπεδον αὐτῶν. Κατὰ τὰς αὐτάς δὲ πρωινὰς ὥρας, καθ' ἃς, ὡς προείκαζεν, ἡ ἀπρὸςδόκητος ναυμαχία ἐφείλκε σύμπασαν τὴν προσοχὴν τῆς φρουρᾶς τοῦ Πλημμυρίου, ἀνέβη ἀπὸ τῆς γῆς ἐπὶ τὰ τεῖχη, καὶ τὸ στρατόπεδον κατελήφθη ὑπὸ τῶν Συρακουσίων μετ' ἀξίων λόγου χρημάτων, ἐπιτηδείων καὶ σκευῶν¹.

Ἐκτοτε ἤρξατο νέα φάσις τοῦ πολέμου. Ἡ ἐν τῇ ναυμαχίᾳ νίκη τῶν Ἀθηναίων μετεβλήθη εἰς ἥτταν. Ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος ἠναγκάσθη καὶ πάλιν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν πρότερον σταθμὸν ἐν τῷ ἐνδοτάτῳ μυχῷ τοῦ μεγάλου λιμένος· ἐπειδὴ δὲ τὸ στόμα αὐτοῦ κατεῖχτο ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἠναγκάσθησαν τὰ πλοῖα αὐτῶν νὰ διαδράσωσιν ἢ νὰ διελάσωσι μαχόμενα διὰ τῶν στοίχων τῶν ἐχθρικῶν νηῶν, ὅπως ἐξέλθωσιν εἰς τὸ ἀναπεπταμένον πέλαγος. Οἱ δὲ Συρακούσιοι ἔβλεπον ἀπ' ἐναντίας τῶν πλέον ἑαυτοὺς κυρίους τοῦ λιμένος, καὶ τὸ φρόνημ' αὐτῶν ηὔξησε μετὰ τὴν ἐπιλοῦσαν σύγκρουσιν πρὸς τὰ ἐχθρικά πλοῖα, εἰ καὶ ὑπῆρξαν ἀτυχεῖς ἐν τῇ ναυμαχίᾳ. Ἐκτοτε δ' ἐπεχείρουν τολμηρὰς ἐπεκδρομὰς ἐν τῇ ἔξω θαλάσῃ, συνελάμβανον ἀττικὰς ὀλκάδας, καὶ κατέστρεφον ἐπιτήδεια τῶν Ἀθηναίων παρὰ τὰς ἀκτὰς

¹ Θουκυδίδου VII, 21-25.

τῆς Ἰταλίας καὶ τοῦ ἔξω δὲ πελάγους δὲν ἐκυριάρχουν πλέον οἱ Ἀθηναῖοι.

Ἄλλ' ὁ Γύλιππος οὐδέποτε ἄφινε τοὺς Συρακουσίους νὰ ἐπαναπαύωνται εἰς τὰς κτηθείσας ἐπιτυχίας. Καὶ παντὸς μὲν νέου διδάγματος ἐγένετο χρῆσις πρὸς ἐπινόησιν τρόπων ἐπιθέσεως τελεσφορωτέρων, πᾶσα δὲ νίκη ἡγγέλλετο ταχέως εἰς τὴν περίχωρον, ὅπως αἱ ἔτι ἀδρανικοὶ πόλεις προκληθῶσιν εἰς συμμετοχὴν τῶν λαφύρων μελλουσῶν νικῶν. Ἐξ Ἀκράγαντος, ἐκ Γέλας καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Καμαρίνης ἤλθον ἐπικουρίαι. Καὶ μέρος μὲν αὐτῶν ἐξωλοθρεύθη δι' ἐπιτυχούς ἐφόδου τῶν ἐν Σικελίᾳ συμμάχων τῶν Ἀθηναίων, οὕτω δὲ ἀνεβλήθη καὶ παρελύθη τὸ κατὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Νικίου παρασκευαζόμενον θανάσιμον τραῦμα. Ἄλλ' ὅμως ἤδη πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ νέου ἀθηναϊκοῦ στόλου συνεκροτήθη ναυμαχία καθ' ἣν αἱ νῆες τῶν Συρακουσίων εὐρέθησαν μετεσκευασμέναι διὰ νέας ἐφευρέσεως. Εἶχε δὴλα δὴ ὁ Κορίνθιος κυβερνήτης Ἀρίστων εἰσαγάγει νεωτερισμὸν, οὗ εἶχε γείνει χρῆσις ἐν Κορίνθῳ κατὰ τὰς τελευταίας παρασκευάς, ἰδίως δὲ φαινόμενον ἐπιτηδειότατον ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει καὶ ἀποσκοποῦντα εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ τὰς σικελικὰς τριήρεις στερεωτέρας καὶ κινδυνώδεστερας ἐν τοῖς ὕδασι τοῦ στενοῦ λιμένος, ἐν οἷς οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ αναπτύξωσι τὴν περὶ τὸ ναυμαχεῖν εὐκινήσιαν αὐτῶν. Συνέκειτο δὲ ἡ καινοτομία αὕτη εἰς τὴν σύντμησιν τῆς πρῶρας τῶν νηῶν, ἥτις ἔγινε στερεωτέρα καὶ βαρύτερα καὶ ἐνισχύθη δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν διὰ προεχουσῶν ἐπωτίδων μεγάλου πάχους στηριζομένων εἰς ἰσχυρὰς ἀντηρίδας ὑποτετινομένας πρὸς τοὺς τοίχους τοῦ σχάφους¹. Ἡ δὲ τοιαύτη κατασκευὴ τῶν νηῶν κατέστησε δυνατὴν εἰς τοὺς Συρακουσίους τὴν κατ' εὐθείαν ἐξόρμησιν ἐναντίον τῶν πολεμίων καὶ τὴν διάρρηξιν τῶν ἀσθενε-

¹ Περὶ τῶν ἐπωτίδων τούτων ἴδε *Θουκυδίδου* VI, 36 *Graser De re navali veterum* σ. 28. [καὶ τοῦ αὐτοῦ *Meine Messungen in den altathenischen Kriegshäfen* ἐν τῷ] *Philologus* 1871 σ. 35. | Π. 6λ. *Cartault La trière athénienne*. Paris 1889 β. 68 κ. ε. *Cecil Torr Anciens ships*. Cambridge, 1894 σ. 62 καὶ 69. *Assmann* ἐν τοῖς τοῦ *Baumeister Denkmäler des klassischen Altertums* Τόμ. I' σ. 1597, 1607, 1608.]

στέρων τοίχων τῶν πλοίων αὐτῶν διὰ τῆς χρήσεως μόνων τῶν ἐμβόλων.

Ὁ Νικίας ἦτο εὐλόγως ἐναντίος τῆς ἀποδοχῆς ναυμαχίας· ἀλλ' οἱ νέοι αὐτοῦ συστράτηγοι¹ ἐπέδειξαν ἄκαιρον φιλοδοξίαν, ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐκτελέσωσιν τι ἔνδοξον πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Δημοσθένους. Ἐνεκα δὲ τούτου τοῦ λόγου οἱ Ἀθηναῖοι ἐξέπλευσαν ἐκ τοῦ ναυστάθμου αὐτῶν ὑπὸ τὰς δυσμενεστάτας τῶν συνθηκῶν, καὶ ὑπέστησαν πρὸ αὐτοῦ ἦτταν τελείαν. Ἐπὶ τούτοις δὲ οἱ μὲν Συρακοῦσιοι ἐνεφορήθησαν θάρρους ἐκ τῆς νίκης, τοὺς δὲ Ἀθηναίους κατέλαβεν ἀπελπισμὸς, ἐπειδὴ ἤρκει πλέον μόνον δευτέρα προσβολὴ πρὸς ἐξολόθρευσιν τῶν λειψάνων τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων².

Ἀλλ' αἴφνης ἐπεφάνη πρὸ τοῦ στόματος τοῦ λιμένος στόλος μέγας, ὁ τοῦ Δημοσθένους. Σενεκροτεῖτο δὲ οὗτος ἐξ ἐβδομήκοντα καὶ τριῶν ἄρτιπαγῶν τριήρων, πεντακισχιλίων ὀπλιτῶν καὶ μεγάλου πλήθους ψιλῶν παντοίων. Ὁ Δημοσθένης εἶχε πρᾶγματι αὐξήσει μεγάλως τὸ πλῆθος τῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν ἐν τε Ἀκαρνανίᾳ καὶ κατὰ τὰς ἰταλικὰς ἀκτὰς ἐν Ῥηγίῳ καὶ Ἰαπυγίᾳ, ἦτο δὲ ἄλλως ἐξαιρέτως πεφημισμένος ὡς ἀρχηγὸς ψιλῶν στιφῶν. Μετὰ λαμπρότητος καὶ ὑπερηφανείας ὑπὸ τὸν λιγυρὸν ἦχον τῶν αὐλῶν εἰσέπλευσαν αἱ νῆες ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς τὸν λιμένα³. Ἡ δὲ αἴσθησις ἦν ἐνεποίησεν ὁ κατάπλους τοῦ στόλου ὑπῆρξεν ἀπερίγραπτος. Καὶ οἱ μὲν Συρακοῦσιοι, καταπληχθέντες καὶ παραλυθέντες, κατελήφθησαν ὑπὸ τρόμου πρὸς τὴν δύναμιν πόλεως, ἥτις, καίπερ ἐν τῇ ἰδίᾳ γῇ προσβαλλομένη, κατώρθωνε νάποστέλλῃ ἐκάστοτε νέους στόλους καὶ ἀνελάμβανεν ἐκάστοτε πάλιν ἐκ νέου τὸν φοβερὸν πόλεμον μετὰ δυνάμεων νέων. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀνακτήσει τὴν ὑπεροχὴν κατὰ τε γῆν καὶ θάλασ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 475.

² Θουκυδίδου VII, 37 - 41

³ Θουκυλίδου VII, 42.

σαν, εἶχον δὲ πάλιν στρατηγὸν τολμηρὸν καὶ ἐνεφοροῦντο νέας πεποιθήσεως περὶ τῆς νίκης.

Ὁ Δημοσθένης ἔλαβε ταχέως πείραν τῶν ὅλων πραγμάτων. Δὲν ὑπερετίμα δὲ τὰ πρὸ ποδῶν ἀγαθὰ, ἅτε εὐρὼν τὴν μὲν στρατιὰν ἀσθενοῦσαν, τὴν δὲ κοιλάδα, ἐν ἣ ἔκειτο τὸ στρατήγιον, νοσηράν· ἐπλησίαζε δὲ ἄλλως ὁ χρόνος τοῦ ὕγρου φθινοπώρου. Διὸ ἠξίωσε νὰ ἐπωφεληθῶσι ταχέως τὸν καιρὸν. Κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ οἱ Ἀθηναῖοι ὤφειλον νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν ἐπίθεσιν ὅσον τὸ δυνατόν ταχέως, μεταβαλλόμενοι πάλιν ἀπὸ πολιορκουμένων εἰς πολιορκητάς, ἢ ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸν ὀλέθριον λιμένα· ἀλλ' ὁ Νικίας εἶχεν ἀντίθετον γνώμην. Ἡ ἀθαρσία αὐτοῦ εἶχε μεταβληθῇ εἰς ἰσχυρογνωμοσύνην, ὃ δὲ ὄκνος αὐτοῦ πρὸς πᾶν τόλμημα ὑπερίσχυε παντὸς συνετοῦ ὑπολογισμοῦ. Ὑπέδειξε τὰς σχέσεις αὐτοῦ μετὰ τῶν ἐν Συρακούσαις ἀπτικιζόντων· εἶπεν, ὅτι ἡ πόλις ἐστερεῖτο χρημάτων καὶ ὅτι ὁ Γύλιππος ἦτο μισητός. Ἦρκει λοιπὸν διὰ ταῦτα νάναμείνωσι, προσδοκῶντες τὴν παρὰ τῶν πολεμίων ἔναρξιν διαπραγματεύσεων. Ἀλλ' ἴσως τὰς τοιαύτας προσδοκίας ὑπέτρεφον ἐν αὐτῷ μόνον ἀπητηλαὶ ἐπαγγελίαι.

Ἐν δὲ τῷ συμβουλίῳ τῶν στρατηγῶν ἔγεινε δεκτὸν τὸ σχέδιον τοῦ Δημοσθένους, ὅστις ἦτο ἄλλως καὶ ὁ καταλληλότετος ὅπως ἐκτελέσῃ μετὰ θάρρους καὶ ἀγχινοίας τὸ τόλμημα, δι' οὗ οἱ Ἀθηναῖοι ἔμελλον νὰ γείνωσι καὶ πάλιν κύριοι τῶν ὑψωμάτων τῶν Ἐπιπολῶν, ἐξ ὧν πρὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτους εἶχε γείνει ἡ ἔναρξις τῆς πολιορκίας. Ἀνεβίβασε λοιπὸν ἀφ' ἐσπέρας τὴν στρατιὰν ἀπὸ τοῦ Ἀνάπου διὰ τῶν δυσβάτων κλιτύων, ἐπέπεσεν ἐξ ἀπροόπτου κατὰ τοῦ ὑψηλότετα κειμένου τῶν τειχισμάτων τῶν Συρακουσίων, [τοῦ Εὐρυάλου], ἐφόνευσεν τὴν φρουράν, καὶ ἤρχισεν ἤδη κρημνίζων τὸ ἀντιτείχισμα τὸ ἐπὶ τῶν λόφων κτισθὲν ὑπὸ τοῦ Γυλίππου. Οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέσποζον καὶ πάλιν τῆς κορυφῆς τῆς ὑπερκειμένης τῶν νώτων τῆς πόλεως, θεώρουν τὴν ἐπιτυχίαν τελείαν, καὶ ἔσπευδον ἀκαταπονήτως πρὸς τὰ πρόσω,

ὅπως ἐπωφεληθῶσι κατὰ τὸ δυνατόν τὰ ἐπιτευχθέντα. Ἀλλ' αἰφνης ἐξώρμησαν ἐναντίον αὐτῶν ἐκ τῶν ὀχυρωμάτων τῆς πόλεως αἱ διὰ κραυγῆς παρακελευσθεῖσαι στρατιαί, καὶ ἐπὶ τῶν ἐρήμων ῥάχεων τῶν Ἐπιπολῶν συνεκροτήθη αἱματηρὰ νυκτερινὴ μάχη, ἥτις ἔνεκα τῶν εὐσυντάκτων στρατιῶν τῶν ἐπικούρων τῶν Συρακουσίων, ιδίως δὲ τῶν Βοιωτῶν, ἔλαβε κατὰ μικρὸν δυσμενῆ τροπὴν διὰ τοὺς κεκοπιακότας καὶ τὰ τοῦ χωρίου ἀγνοοῦντας Ἀθηναίους. Ἐπῆλθε δὲ σύγχυσις αὐξηθεῖσα ὑπὸ τοῦ θωρικοῦ παιανισμοῦ αὐτῶν τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων, τῶν Κερκυραίων καὶ Ἀργείων. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνόμισαν, ὅτι προσεβλήθησαν ἀπὸ τῶν νώτων, καὶ τέλος ἡ στρατιὰ τοῦ Δημοσθένους, ἀπαλλαγεῖσα τῆς περιπλόκου αἱματηρᾶς συγκρούσεως, κατεκυλινδήθη ἐν ἀτάκτῳ φυγῇ κατὰ τῶν ἀπορρώγων ἐκείνων κλιτύων, δι' ὧν εἶχε πρότερον ἀναρριχθῆ, καὶ ἔφθασε μετὰ μεγάλας ἀπωλείας καὶ ὡς τὸ πλεῖστον ἄνευ ὅπλων καὶ ἐν οἰκτρᾷ καταστάσει εἰς τὸ στρατόπεδον, ἔνθα ὁ Νικίας ἀνέμενε τὴν ἔκβασιν τῆς στρατείας¹.

Ὁ Δημοσθένης εἶχε πράξει πᾶν τὸ δυνατόν, ὅπως ἐπαναφέρῃ πάλιν εἰς εὐάρεστον θέσιν τὰ τῆς στρατείας τῶν Ἀθηναίων. Ἡ ἐπίθεσις αὐτοῦ ἐναντίον τῶν Ἐπιπολῶν εἶχε μὲν παρασκευασθῆ σκοπίμως καὶ ἐκτελεσθῆ μετὰ δεξιότητος καὶ γενναιότητος, ἀλλὰ μετὰ βραχεῖαν εὐόδωσιν εἶχεν ἀποτύχει ἄνευ πταίσματος αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ μετὰ μείζονος ἐπιτυχίας ἐπανάληψις τῆς αὐτῆς ἀποπείρας ἦτο ἀδύνατος· ἄλλον δὲ τρόπον πρὸς ἐκπολιόρκησιν τῶν Συρακουσῶν οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐξεύρη. Κατὰ ταῦτα ὁ Δημοσθένης, ὅστις ἐξ ἀρχῆς εἶχε κρίνει μετὰ τελείας διαυγείας τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν κατελήφθη ὑπ' ἀμφιβολίας περὶ τοῦ καθήκοντος τῶν στρατηγῶν, εἰς οὓς ἐν τῇ μακρᾷ ἐκείνῃ κειμένῃ χώρᾳ ἐπεβάλλετο ἡ κατὰ τὴν κρίσιν αὐτῶν ἀρίστη μέριμνα περὶ τῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος καὶ περὶ τῆς στρατιᾶς. Καὶ δὴ ἐπεβάλλετο ἡ ἐξαγωγή καὶ διάσωσις τοῦ στρατεύματος ἐφ' ὅσον ἀκόμῃ ἠδύνατο νὰ ἔχῃσι τελείαν ἐλευθερίαν κινήσεως καὶ ὑφί-

¹ Θουκυδίδου VII, 43 [- 44].

στατο ἰσορροπία τῶν ἀντιπάλων δυνάμεων. Ἡ ὑποχώρησις ἦτο τώρα ἀκίνδυνος, οὐδὲ συνεπήγετο καταισχύνην, ἐπειδὴ δὲν εἶχε τὴν ὄψιν φυγῆς, ἀλλὰ συνετῆς μεταβολῆς τοῦ πολεμικοῦ σχεδίου, οἷαν ἐπέβαλλον αὐτὰ τὰ πράγματα. Τοιαύτη δὲ ὑποχώρησις οὐδαμῶς θὰ συνεπέφερε τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς σικελικῆς ἐκστρατείας, ἐπειδὴ ἡδύναντο νὰ εὕρωσιν ἐκ Κατάνης εὐκαιρίαν παραβλάψεως τῶν Συρακουσίων καλλιτέραν ἢ ἐξ αὐτοῦ τοῦ λιμένος τῶν Συρακουσῶν. Ἐν δὲ τῇ Κατάνῃ ἢ τῇ Θάψφῃ ἡδύναντο ἔπειτα ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ νὰ προβῶσιν εἰς νέας ἀποφάσεις καὶ ἀναμείνωσι τὰς διαταγὰς τοῦ δήμου. Μόνον δ' ἐκ τοῦ λιμένος τῶν Συρακουσῶν ἔπρεπε νὰ ἐξέλθωσι πάντως, σήμερον μᾶλλον ἢ αὔριον.

Δυσχερῶς δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ἦτο δυνατόν εἰς τὴν γνώμην ταύτην νάντιταχθῶσιν ἀντιρρήσεις εὐλογοί. Καὶ ὁ μὲν Εὐρυμέδων, ὅστις εἶχεν ἔλθει ἐξ Ἀθηνῶν μετὰ τοῦ Δημοσθένους, συνεφώνησε πρὸς αὐτὸν, ἀλλ' ἀντέστη ὁμοῦς ὁ Νικίας. Ὁ Νικίας ἦτο ἀνὴρ ἐνεργῶν πάντοτε κατὰ ἰδίας ἀρχὰς καὶ ὅστις, ἅτε στερούμενος φρονήματος καὶ ἐλευθέρας πρωτοβουλίας, ᾔθελε τοῦλάχιστον νὰ τηρῇ κατὰ τὸ δυνατόν τοὺς τύπους. Ἐπιμένων λοιπὸν νὰ μείνωσιν ἔνθα εὕρισκοντο, δὲν ἔπραττε τοῦτο τυχὸν ἐξ ὑψηλοφροσύνης ἐμψυχούσης αὐτὸν, ἀλλ' ἐξ ἀμηχανίας καὶ φόβου ἀπὸ τοῦ δήμου. Ἐκεῖ, ἐν τῷ ἀβαθεῖ μυχῷ τοῦ λιμένος, ἐγγὺς τοῦ πυρετοφόρου ἔλους καὶ τῶν ἐπικειμένων πολεμίων, πρὸς οὓς δὲν εἶχον πλέον τόπον ὅπως ἀντιμετρηθῶσιν, ἡσθάνετο τὴν θέσιν αὐτοῦ ὅπωςδὴποτε καλλιτέραν ἢ κατὰ διάνοιαν ἀντιπαριστάμενος πρὸς τὴν θορυβώδη ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, καλοῦσαν αὐτὸν εἰς εὐθύνας ἐπὶ τῇ ἀκελεύστῃ ἐγκαταλείψει τῆς πολιορκίας. Καὶ ἐν μὲν Συρακούσαις ἡσθάνετο ἑαυτὸν τεταγμένον ἐν τῇ προσηκούσῃ θέσει καὶ δυνάμενον νὰ ἐκτελέσῃ ἀπλῶς τὸ καθήκον, καίπερ ὄν βαρύτατον· ἀλλ' ἐν Ἀθήναις ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νάναμένη καταγγελίας περὶ προδοσίας καὶ δωροδοκίας καὶ ἀδικωπότην ἐπὶ χρίσιν τῶν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν, καὶ ἔβλεπεν ὅλην τὴν

ὄργην περὶ τῆς ἀποτυχίας τοῦ πολέμου καταχεομένην κατὰ τῶν κεφαλῶν τῶν στρατηγῶν, καὶ ἡσθάνετο τίς ἦτο ὁ μάλιστα πάντων ὑπεύθυνος. Διςχυρίσθη, ὅπως πείσῃ τοὺς ἀντιφρονοῦντας, ὅτι οἱ πόροι τῶν πολεμίων ἦσαν ἐξηντλημένοι καὶ ὅτι οἱ ἐπίκουροι αὐτῶν ἔνεκεν ἐλλείψεως μισθοῦ ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ διαλυθῶσιν, ὑπέδειξε δὲ ὡς καὶ πρότερον τὰς μυστικὰς αὐτοῦ συνεννοήσεις πρὸς φατρίαν ἐν Συρακούσαις ἣτις ἐξηπάτα αὐτὸν ἢ παρ' ἧς ἐδέχετο νὰ φενακίζεται. Οἱ δὲ δύο συστράτηγοι οἱ ἤδη πρότερον τεταγμένοι παρ' αὐτῶ, [ὁ Μένανδρος καὶ ὁ Εὐθύδημος], συνεφώνησαν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἡ ὑποχώρησις ἐγκατελείφθη. Βαρύθυμοι δὲ καὶ κατηφεῖς ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῶν λοιπῶν τριῶν στρατηγῶν ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Εὐρυμέδων.

Ἐβδομάδες ὅλαι χρονοτριβῆς ἀνεπανορθώτου παρῆλθον. Ὁ Νικίας ἐλάμβανε καὶ ἀπέστελλεν ἀγγέλματα μυστικά, ἀλλὰ κατὰ τᾶλλα οὐδὲν συνέβη, τὸ δὲ θάρρος κατέπιπτεν ὅσημέραι μᾶλλον, καὶ ὅσημέραι κατέθλιβε τοὺς τε στρατηγούς καὶ τὴν στρατιάν μείζων βαρυθυμία, ἐν ᾗ συγχρόνως ἀπέβαινον ὀλεθριώτεροι καθ' ἑκάστην οἱ ἐλειογενεῖς πυρετοί. Αἶφνης οἱ κατάσκοποι ἀνήγγειλαν τὴν ἄφιξιν νέας στρατιᾶς ἐπικούρου τῶν πολεμίων. Ὁ Γύλιππος εἶχε δεξιωθῇ ἐν Σελινοῦντι τοὺς Πελοποννησίους τοὺς ἐν τῷ ἔαρι ἀπενεχθέντας ἀπὸ τοῦ Ταινάρου εἰς τὴν Λιδύην καὶ προσορμισθέντας εἰς τὴν Σικελίαν ἐπὶ πλοίων κυρηναικῶν¹, καὶ εἰσέγαγε τοὺς ἀρχαίους συμμαχητὰς εἰς τὰς Συρακούσας, ὅπως μετ' αὐτῶν συντελέσῃ τὴν κρίσιμον νίκην. Ἐτελέσθησαν δὲ ταῦτα τελευτῶντος τοῦ Αὐγούστου. Τότε λοιπὸν ἠναγκάσθη τέλος καὶ ὁ Νικίας νὰ ὑποχωρήσῃ. Εἶχε φθάσει ἡ ἐσχάτη ὥρα.

Ἐν σπουδῇ καὶ κρυφίως παρεσκευάσθησαν τὰ τῆς ἐξόδου· ἄγ-

¹ Τὸ τοῦ *Θουκυδίδου* (VII, 50) ἀπενεχθέντων ἐς Λιδύην σημαίνει κατὰ τὸν Cox [A history of Greece. London. 1874] τόμ. Β' σ. 613 παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Niebuhr (Vorlesänge) über alte Geschichte τόμ. Β' σ. 130) τοὺς ὑπὸ θυσίᾳ εἰς τὴν Λιδύην ἐξωσθέντας.

γέλλεται εἰς τὴν Κατάνην ἢ προσεχῆς ἄφιξις τοῦ στόλου, καὶ συγχρόνως παραγγέλλονται οἱ Καταναῖοι νὰ μὴ ἀποστείλωσι τὰ ἐκ τῆς πόλεως αὐτῶν ἀναμενόμενα ἐπιτήδεια. Ἡ ἐκκίνησις τῆς στρατιᾶς ὀρίζεται διὰ τὴν νύκτα τῆς εἰκοστῆς ἐβδόμης Αὐγούστου, νύκτα πανσελήνου. Ἐπὶ πασῶν τῶν νηῶν ἐν μέσῳ δέους καὶ ἀνησυχίας τῶν πνευμάτων τελοῦνται αἱ τελευταῖαι παρασκευαί, ὅτε αἰφνης μετὰ τὴν ἐνάτην ὥραν τῆς νυκτὸς συσκοτᾷ ὁ οὐρανὸς καὶ γίνεται ἔκλειψις σελήνης¹. Φρίκη δὲ καταλαμβάνει αἰφνιδίως σύμπαντα τὸν στόλον. Ἐν τοιαύτῃ ὥρᾳ τοιοῦτον φυσικὸν φαινόμενον ἐφάνη διοσημία, πᾶσα δὲ περὶ αὐτῆς ἀφροντιστία θὰ ἦτο ἔγκλημα, οὐδ' ὑπῆρχέ τις ἐκεῖ ὁ δυνάμενος, ὡς ἤθελε πράξει ἐν ὁμοίᾳ περιστάσει ὁ Περικλῆς², νὰ καθησυχάσῃ καὶ ἐνθαρρύνῃ διὰ πνεύματος σθεναροῦ τὰ δεισιδαίμονα πλήθη. Οὐδ' εἶχε τις τῶν στρατηγῶν τὴν ἀπαιτουμένην ἀγχίνοιαν καὶ σύνεσιν, ὅπως ἐξ αὐτῆς τῆς οἰωνοσκοπίας ἀποδείξῃ εἰς τὴν στρατιάν, ὅτι διὰ τοιαύτας ἐπιχειρήσεις προοριζόμενας νὰ ἐκτελεσθῶσιν ἐν κρυπτῇ ἢ ἐπισκότισι τῶν ἄστρων εἶνε σημεῖον εὐοιωνίστου καὶ συντελεστικὸν πρὸς τὸ σκοπούμενον. Τὸ ὅλον συμβάν, ἐξ οὗ ἐξηρτᾶτο ἡ ζωὴ χιλιάδων πολλῶν καὶ ἡ σωτηρία τῶν Ἀθηνῶν, περιῆλθεν εἰς τὴν κρίσιν ἐλεεινῶν μάντεων ἀσκούντων μηχανικῶς τὴν τέχνην. Καὶ ταῦτα διότι ἀτυχῶς εἶχεν ἀποθάνει πρὸ μικροῦ ὁ Στιλβίδης, ὁ δεξιώτατος τῶν οἰωνοσκόπων, ὅστις οὐ σπανίως διὰ τῆς ἐπὶ τὸν Νικίαν ἐπιδράσεως εἶχεν ἀπαλλάξει αὐτὸν χυδαίας δεισιδαιμονίας. Οἱ δὲ νῦν ὑπάρχοντες μάντεις ἐδῆλωσαν, ὅτι ἔπρεπε νάναμείνωσι μίαν ὅλην περίοδον τῆς σελήνης, ὅπως ἐπιχειρήσωσι τὸν ἀπόπλουον ἄνευ ἀνησυχίας. Οὕτω προεβάλλετο ἡ ἀνάγκη νάναμείνωσιν ἀκόμη τρεῖς ἐννέα ἡμέρας καθ' ὃν χρόνον πᾶσα ὥρα ἡδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ τὸν ὀλεθρον. Ὁ δὲ Νικίας ἦτο ὁ μάλιστα πάντων φοβούμενος· εἶπερ τις δὲ καὶ ἄλλος ὑπέκυπτεν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν δαιμονίων καὶ

¹ Θουκυδίδου VII, 50. Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 12, Πλούταρχος ἐν Βίῳ Νικίου 23.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ 605.

ἡσχολεῖτο μόνον περὶ θυσίας καὶ καθαρμούς, ἕως τέλος ὁ ὕψι-
στάμενος δεινὸς κίνδυνος ἐξήγειρεν αὐτὸν ἐκ τῶν σκοτεινῶν αὐτοῦ
δνειροπολήσεων.

Οἱ Συρακούσιοι εἶχον μάθει τὰ πάντα, καὶ περὶ ἐνὸς μόνου
ἐμερίμων τῶρα, πῶς νὰ μὴ ἐπιτρέψωσι τὴν ἀπόδρασιν τῶν Ἀθη-
ναίων. Ὁ δὲ Γύλιππος παρεσκεύασε προσβολὴν κατὰ τε γῆν καὶ θά-
λασσαν. Καὶ εἶχον μὲν οἱ Ἀθηναῖοι ὑπέρτερον ἀριθμὸν νηῶν, ἀλλ'
ὁμῶς ἡττήθησαν, καὶ τὰ λείψανα τοῦ στόλου αὐτῶν συνεπιέσθη-
σαν ὁσημέραι μᾶλλον εἰς τὰ μυχιαίτατα τοῦ λιμένος· μόνον δ'
ἕνεκα τῆς ἀπρονοησίας τῶν Συρακουσίων κατὰ τὴν ἀπὸ γῆς ἔξο-
δον καὶ τῆς ἀνδρείας τῶν Τυρρηγῶν συμμάχων ἐσώθησαν οἱ
Ἀθηναῖοι ἀπὸ καταστροφῆς τοῦ σύμπαντος στόλου¹. Εὐθύς δ'
ὥς οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν ἥτταν ταύτην συνέλεξαν καὶ πάλιν τὰς
ἑαυτῶν δυνάμεις, παρετήρησαν μετὰ φρίκης, ὅτι οἱ Συρακούσιοι
ἡσχολοῦντο μετὰ ζήλου περὶ τὴν ἀπόκλεισιν τοῦ στόματος τοῦ
λιμένος, παρατάσσοντες ἐν τῷ μέσῳ τοῦ στενοῦ μεγάλα καὶ μι-
κρὰ πλοῖα συνδεόμενα πρὸς ἄλληλα δι' ἀλύσεων καὶ ὀρμίζοντες
αὐτὰ ἐπ' ἀγκυρῶν². Τότε πλέον δὲν ἠδύναντο βεβαίως νάναμέ-
νωσι τὰς φάσεις τῆς σελήνης, καὶ ἐπεδύλλετο ἀμελλητὶ ἡ ἔναρ-
ξις τοῦ περὶ ζωῆς καὶ θανάτου ἀγῶνος, ἂν καὶ εἰς μόνος τῶν πολ-
λῶν χιλιάδων ἐσκέπτετο νὰ ἐπανίδῃ τὴν πατρίδα.

Πάντες οἱ ἄνδρες ἐξήχθησαν ἐκ τῶν τειχῶν καὶ ἐπλήρωσαν
ἀπάσας τὰς νῆας, τὰς τε καλῶς ἐχούσας καὶ τὰς ἐφθαρμένας, ἀν-
ερχομένας ἐν ὄλῳ εἰς ἑκατὸν δέκα, αἵτινες ἐξησφαλίσθησαν μὲν
ἐκ τῶν ἐνόντων ἐναντίον τῶν ἐμβόλων τῶν πολεμίων τριήρων,
διὰ δὲ τῶν καλουμένων σιδηρῶν χειρῶν³ κατέστησαν ἐπιτηδειό-
τεραι πρὸς τελεσφορωτέραν ἐπίθεσιν. Ἐν τούτοις παρὰ τὴν παρα-
λίαν κατεσκευάσθη ὅσον οἶόν τ' ἐλάχιστον διατείχισμα χάριν τῶν

¹ Περὶ τῆς μάχης ταύτης, ἐν ᾗ ἔπεσε καὶ ὁ Εὐρυμέδων, ἴδε *Θουκυδίδου* VII, 51 54

² *Θουκυδίδου* VII, 56.

³ *Θουκυδίδου* VII, 65.

σκευῶν καὶ τῶν ἀσθενούντων, καὶ τότε ὁ Δημοσθένης ἔπλευσε πρὸς τὸ στόμα τοῦ λιμένος, ὅπως διεκπλεύσῃ διὰ τῆς βίας.

Ἔτι ἅπαξ ἀντήχησεν ὁ ἄττικὸς παιᾶν, τὸ δὲ θάρρος τοῦ ἀπελπισμοῦ ἐνεψύχωσε τοὺς ἄνδρας. Κατῶρθωσαν δὲ πράγματι νὰ διασπᾶσιν τὸ ζευγμα κατὰ τὸ μέσον καὶ νὰ καταλάβωσι τὰ πλησιέστερα τῶν πλοίων. Ἀλλ' ἔπειτα ἐξώρμησαν ἀμφοτέρωθεν οἱ πολέμιοι στόλοι πρὸς τὸ στόμα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ τριήρης προσεκολλᾶτο πρὸς τριήρη, καὶ ἀπετελέσθη ἀδιεξίτητον σύμπλεγμα. Περὶ τὰ διακόσια πλοῖα ἔρχονται εἰς σύγκρουσιν πρὸς ἄλληλα, καὶ πέριξ ἡ σύμπασα ἀκτὴ κατέχεται ὑπὸ στρατιωτῶν Συρακουσίων, ἀπανταχόθεν δὲ ἀπειλεῖται κίνδυνος. Περὶ τακτικῆς μάχης οὐδὲ λόγος ἡδύνατο νὰ γείνη, ἀλλ' ἐν τῇ καταπληκτικῇ συγχύσει οὐδεὶς τῶν κυβερνητῶν ἡδύνατο νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν ὠρισμένον σκοπόν. Δὲν ἡδύναντο νὰ κινηθῶσιν ἐλευθέρως, οὐδὲ νὰ ἐπαυτεύσωσι τὰ γενόμενα, οὐδὲ νὰ κυβερνήσωσι τὰ πλοῖα, καὶ ἀνεπαισθήτως ὁ ἄττικὸς στόλος εἰσεχώρησε καὶ πάλιν πρὸς τὸν λιμένα καὶ ἔφυγε πρὸς τὰ παρὰ τὴν παραλίαν χαρακώματα¹.

Ἀλλὰ καὶ τῶν Συρακουσίων αἱ ζημίαι ἦσαν δειναί. Διὸ τί ἡδύναντο οἱ Ἀθηναῖοι νὰ πράξωσιν ἄλλο ἢ νὰ ἐξορμήσωσι τὴν ὑστεραίαν καὶ πάλιν, ὅπως διεκπλεύσωσιν εὐρίσκοντες σωτηρίαν διὰ τῆς μόνης δυνατῆς ὁδοῦ; Ἡδύναντο νὰ προεικᾶσωσιν, ὅτι ὁ συνωστισμὸς τῶν πλοίων ἔμελλε νὰ εἴναι μικρότερος καὶ νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς Ἀθηναίους κίνησις ἐλευθερωτέρα. Ἄλλως δὲ οὗτοι ὑπερεῖχον ἀκόμη κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν πλοίων. Καὶ οἱ στρατηγοὶ δὲ ἤθελον νὰ πειραθῶσι τὸν διέκπλουν. Ἀλλὰ τότε τὰ πληρώματα ἀρνοῦνται νὰ ὑπακούσωσιν, εἰς δὲ τὰ προϋπάρχοντα κακὰ προστίθεται τὸ μόνον μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης λείψαν, ἡ ἀπειθαρχία καὶ ἡ στάσις. Τὰ πράγματα εἶχον φθάσει μέχρι τοσούτου, ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀκατανίκητον φόβον νὰ ἐπιβῶσι τῶν τριήρων, εἰ καὶ μόνον ἐπ' αὐτῶν ἦτο δυνατὴ ἡ σωτηρία. Ἀντὶ δὲ τούτου ἀπήτησαν ὑποχώρησιν κατὰ γῆν, καίπερ οὐδεμίαν παρέχου-

¹ Θουκυδίδου VII, 61 - 71.

σαν προσδοκίαν ἐπιτυχίας. Καί αὕτη δὲ ἡ δύσελπις ἀπόφασις, ἥς ἡ ἐκτέλεσις ἔμελλε νὰ γείνη τὴν προσεχῇ νύκτα, ἀναβάλλεται. Ἀπατηθέντες ὑπὸ ψευδῶν ἐπαγγελιῶν ἀφίνουσι νὰ παρέλθῃ μία ὁκώμη ὅλη ἡμέρα, ἕως οἱ Συρακούσιοι, οἵτινες ὑπὸ οὐδενὸς ἐπείσ-
οδίου ἠθέλησαν νὰ διακοπῶσι τὰ λαζονικά αὐτῶν ἐπινίκια, ἀνένη-
ψαν ἐκ τῆς ἐορταστικῆς μέθης, καὶ ἐξεκίνησαν ἵνα καταλάβωσι
τὰ περίχωρα διὰ τῶν στρατειῶν αὐτῶν.

Τέλος ἀρχίζει ἡ πορεία τεσσαράκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν παρα-
πλησία πρὸς μετανάστευσιν πόλεως ὅλης. Οἱ Ἀθηναῖοι, φέρον-
τες τὰ σκεύη, ἀπομακρύνονται τῆς παραλίας, εἰσχωροῦντες εἰς
χώραν πολεμίαν, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ὁδῶν, ἄνευ σκοποῦ ὠρισμένου,
ἄνευ ἐπαρκῶν ἐπιτηδείων, ἄνευ πίστεως περὶ τῆς σωτηρίας, βα-
σανίζόμενοι ὑπὸ φόβου, ἐν ἀφάνῳ ἀπελπισμῷ καὶ τελείᾳ ἀναι-
σθησίᾳ ἢ ἐν ἀγρίᾳ ὀργῇ καὶ ἀναβρασμῷ κατ' ἀνθρώπων καὶ κατὰ
θεῶν. Πράγματι πᾶσαι αἱ ὀλίψεις καὶ πάντα τὰ δεινὰ ὅσα δύναν-
ται νὰ συνθλίψωσι καρδίαν ἀνθρωπίνην ἐπέεζον δι' ὅλου αὐτῶν τοῦ
βύρους τὴν στρατιάν, ἔτ' ἐγκατέλιπε τὸ μοιραῖον στρατόπεδον.
Τὰς μὲν τριήρεις αὐτῶν εἶχον ἰδεῖ κατὰ μικρὸν πυρπολουμένας ἡ
περιπιπτούσας εἰς τοὺς ἐχθρούς· τοὺς δὲ νεκροὺς τοὺς πέριξ κει-
μένους ἠναγκάσθησαν νὰποχωρισθῶσι χωρὶς νὰ δυνηθῶσι νὰπο-
νεύωσιν εἰς αὐτοὺς τὸ ὕστατον τὰ νόμιμα. Ἀλλὰ τὸ φοβερώτα-
τον πάντων ὑπῆρξεν ὁ ἀποχωρισμὸς ἀπὸ τῶν τραυματιῶν καὶ τῶν
ἀσθενῶν, οἵτινες ἐγκατελείφθησαν ἐπὶ τῆς ἐρήμου παραλίας, καὶ
ἔβλεπον μετ' ὀλοφυρμῶν τὴν ἀναχώρησιν τῶν συγγενῶν καὶ τῶν
συσκήνων ἡ ἐξεκρεμάννυντο ἀπὸ τῶν ἐνδυμάτων αὐτῶν καὶ ἐπη-
κολούθουν ἔρποντες ἐφ' ὅσον ἠδύναντο, ἕως τέλος ἔπιπτον χαμαὶ
οἰκτροί.

Οἱ στρατηγοὶ ἔπραξαν τὸ καθῆκον αὐτῶν καὶ κατώρθωσαν ὅ τι
ἦτο δυνατόν. Ἐχώρισαν τὴν ἀποχωροῦσαν στρατιάν εἰς δύο μέρη·
καὶ τοῦ μὲν πρώτου ἡγεῖτο ὁ Νικίας, τῆς δὲ ὀπισθοφυλακίας ὁ
Δημοσθένης, οἱ δὲ σκευοφόροι καὶ ὁ πλεῖστος ὄχλος κατεῖχον τὸ
μέσον, περιλαμβανόμενοι ὑπὸ τῶν ὀπλιτῶν, ἀποτελούντων δύο μα-

κρά τετράγωνα. Ὁ δὲ Νικίας ὅσῳ βαρύτερον ἀπέβαινε τὸ κακὸν τό-
σῳ μᾶλλον ἐξήρето εἰς μεγαλοψυχίαν ἀληθοῦς ἥρωος, οὗ τὸ παρά-
δειγμα δὲν ἔμεινεν ἀλυσιτελές. Πρὸ τῆς ἐκκινήσεως προσεφώ-
νησε καὶ πάλιν τὴν σύμπασαν στρατιὰν μετὰ συγκινήσεως, ὅπως
ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὴν θάρρος. Παρέστησεν εἰς αὐτὴν, ὅτι ἦτο δυνα-
τὸν νὰ καταλάβωσιν ὀχυρὸν χωρίον, ἐν ᾧ θὰ δυνηθῶσι νάντιτά-
ξωσι κραταιὰν ἄμυναν· παρηγόρησεν αὐτὴν διὰ τῆς προσδοκίας
τῆς βοηθείας φίλων Σικελῶν· ὑπέμνησεν αὐτοὺς τὴν δικαιο-
σύνην τῶν θεῶν, τῶν δυναμένων νὰ ὀρθώσωσι καὶ πάλιν τοὺς οἰ-
κτρῶς ταπεινωθέντας, λέγων, ὅτι, ἂν πρότερον εἶχον ἐξεγείρει τυ-
χὸν τὴν θείαν δυσμένειαν διὰ τῆς δόξης αὐτῶν καὶ τῆς δυνάμεως,
τώρα ἡδύναντο πιθανῶς νὰ ἐλπίζωσι τὸν οἶκτον αὐτῶν ἐπὶ τοῖς παρ-
οῦσι δεινοῖς. Ἐβεβαίωσε δὲ τέλος αὐτοὺς, ὅτι καὶ αὐτοί, καίπερ
ἀσθενῶν, παρεμυθεῖτο ὑπὸ τῆς ἀγαθῆς αὐτοῦ συνειδήσεως καὶ ἀπέ-
βλεπε μετὰ θάρρους εἰς τὸ σκοτεινὸν μέλλον. Κατέληξε δὲ λέγων,
ὅτι ἡ ἐπιτυχία ἐξηρτᾶτο πάντως ἀπὸ τῆς πειθαρχίας αὐτῶν, τῆς
καρτερίας καὶ τῆς ἀνδρείας.

Ἡ στρατιὰ ἀνῆλθε τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἀνάπου, ῥέον-
τος ἐν βαθείᾳ κοίτῃ δι' ἐδάφους ἐλώδους καὶ καλαμοφύτου. Ἦδη
δ' ἐν ταύτῃ τῇ κοιλάδι ἤρχισεν ὁ ἀγὼν, ἐπειδὴ οἱ Συρακούσιοι
ἤθελον νὰ κρατήσωσι τὴν στρατιὰν ἐγγύς, ὅπως ἐξολοθρεύσωσιν,
εἰ δυνατόν, παρ' αὐτὰ τὰ τείχη τῶν Συρακουσῶν. Ἀλλ' οἱ Ἀθη-
ναῖοι κατώρθωσαν νὰ ἐκβιάσωσι τὸν πόρον τοῦ ποταμοῦ τὸν
ἄγοντα εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας, καὶ οἱ πολέμιοι προετίμησαν
τότε νὰ μὴ προσβάλωσιν αὐτοὺς τὸ ἐξῆς συντεταγμένους, ἀλλὰ
νάκολουθήσωσι τὴν στρατιὰν καὶ κατατρίψωσι τὴν δύναμιν αὐτῆς
διὰ συνεχῶν ἀκροβολισμῶν ἀπὸ τῶν νώτων καὶ ἀπὸ τῶν πλευρῶν.

Οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι προεχώρησαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην διανύ-
σαντες ὁδὸν μιᾶς καὶ ἡμισείας περίπου ὥρας καὶ διενυκτέρευσαν
τὸ πρῶτον παρὰ τινα λόφον. Τὴν δὲ δευτέραν ἡμέραν ἔφθασαν εἰς
χώραν πεδινήν, καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐν αὐτῇ μετὰ βραχείαν πο-
ρείαν, θέλοντες νὰ λάβωσιν ἐκ τῶν περικειμένων οἰκιῶν ἐδώδιμα

καὶ ὕδωρ. Κατώρθωσαν δὲ τοῦτο ἄνευ ἐνοχλήσεως, ἐπειδὴ οἱ πολέμιοι διέγνωσαν τὴν πρόθεσιν τῶν Ἀθηναίων νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν ὀρεινὴν χώραν παρὰ τὴν χαράδραν ἣτις ἐκαλεῖτο Ἀκραῖον λέπας, ἔνθα ἤλπιζον, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Σικελῶν, νὰ διανοίξωσιν ὁδὸν πρὸς τὴν Κατάνην¹, καὶ ἔσπευσαν πρὸ αὐτῶν χάριν καταλήψεως καὶ ὀχυρώσεως τῆς χαράδρας². Ὅτε λοιπὸν ἐξεκίνησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν τρίτην ἡμέραν, ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τῆς χαράδρας, καὶ ἠναγκάσθησαν μετὰ βαρὺν ἀγῶνα νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸ χωρίον ἐν ᾧ εἶχον στρατοπεδεύσει. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μείνωσιν, ἐπειδὴ τὸ ἱππικὸν τῶν Συρακουσίων παρεκώλυεν εἰς αὐτοὺς τὴν προμήθειαν τῶν ἐπιτηδείων. Διὸ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιχειρήσωσι διὰ πάσης θυσίας τὴν κατὰ τὴν ὑστεραίαν ἐκβίασιν τῆς διόδου.

Ἐξεκίνησαν δὲ κατὰ τὰς πρώτας πρωινὰς ὥρας, καὶ προσέβαλον τὴν χαράδραν μετ' ἀνδρείας ἡρωικῆς· ἀλλὰ πάντες αὐτῶν οἱ ἀγῶνες ἀπέβησαν μάταιοι. Ἀπὸ τε τῶν ἐγκαρσίων τειχῶν τῶν

¹ Τὸ μὲν πρῶτον ἤλπιζον βοήθειαν παρὰ τῶν Σικελῶν τῆς μεσογαίας, τῶν τῆς Μινώας καὶ τῆς Παλικῆς, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τῶν ἀπώτερον οἰκούντων, τῶν τῆς Μοτύης καὶ τῆς Ἡραίας Ὑδρας.

² Περὶ τῆς υποχώρησεως τῶν Ἀθηναίων ἴδε Leake ἐν ταῖς Transactions of the Royal Society of Literature. Second Series Τόμ. III σ. 320 κ. ἔ. Holm [Geschichte Siciliens] Τόμ. Γ' σ. 397 κ. ἔ. Ὁ Holm διαμφορεῖται κατὰ τὴν υποχώρησιν τῶν Ἀθηναίων τὴν τροπὴν αὐτῶν πρὸς τὰνατολικά παράλια, προσπαθεῖ δὲ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου (XII, 18) προῆσαν ἐπὶ Κατάνης ὡς παρανόησιν τῶν τοῦ Θουκυδίδου (VII, 80) ἣν δὲ ἡ ξύμπτωσις ὁδὸς αὕτη οὐκ ἐπὶ Κατάνης τῇ στρατεύματι, [ἀλλὰ κατὰ τὸ ἕτερον μέρος τῆς Σικελίας τὸ πρὸς Καμάριναν καὶ Γέλαν καὶ τὰς ταύτης πόλεις καὶ ἑλληνίδας καὶ βαρβάρους]. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Classen [ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Θουκυδίδου Τόμ. VII σ. 141]. Ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ φαντασθῶ πῶς οἱ Ἀθηναῖοι ἠδύναντο νὰ διευθυνθῶσιν ἀλλαγῶς ἢ πρὸς τὴν Κατάνην. ἠναγκάσθησαν δὲ νὰ προχωρήσωσι πρὸς τὴν Κατάνην ὅχι ἀπ' εὐθείας, ἀλλὰ δι' ἐλιγμών, ἐπειδὴ ἡ παρὰ τῶν Συρακουσίων κατοχὴ τῶν Ἐπιπολῶν ἀπέκοπτεν εἰς αὐτοὺς τὴν εὐθείαν ὁδόν. Διὰ ταῦτα ἐπορεύθησαν τὴν ὁδὸν τὴν ἀγούσαν εἰς τὰς Ἀκρας, σκοποῦντες πρὸ τῆς πόλεως ἐκείνης νὰ στραφῶσι πρὸς τὰ δεξιὰ. Διήρχετο δὲ ἡ ἀρχαιοτέρα ὁδὸς οὐ πρὸ μακροῦ ἀκόμη διὰ τῆς Cava di Culetrello· κατὰ δὲ τὸ δυτικὸν πέρας τῆς φάραγγος κεῖται τὸ Bibbio παρὰ τὸ Monte Grosso, τὸ Ἀκραῖον λέπας τῶν ἀρχαίων.

ἐπὶ τῶν λόφων τῶν ἀποκλειόντων ἐκατέρωθεν τὴν χαράδραν καὶ ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ κειμένου ἐν τῷ μέσῳ κατατοξεύονται καὶ κατακοντίζονται χωρὶς νὰ δύνανται νὰ βλάψωσιν αὐτοὶ τοὺς πολεμίους. Ἐπέρχονται δὲ καὶ βρονταὶ καὶ βροχαὶ ἥκιστα μὲν ἀσυνήθεις ἐν τῇ [μετοπωρινῇ] ἐκείνῃ ὥρᾳ τοῦ ἔτους, ἀλλ' ἐμβάλλουσαι νέον φόβον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, μετ' ἀθυρίας ὑπολαμβάνοντας τὰ πάντα προαγγελίαν τοῦ ἰδίου ὀλέθρου. Ἐπηκολούθησε δὲ τὴν ὕστερέαν νέα ἡμέρα ἀγῶνος ἀπεγνωσμένου, καθ' ὃν πολλοὶ καὶ πάλιν ὑπῆρξαν οἱ πετόντες καὶ τραυματισθέντες. Διὰ ταῦτα ἐπερχομένης τῆς νυκτὸς ἐλήφθη ἡ ἀπόφασις νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν ὁδὸν ἣν εἶχον διανοηθῇ νὰ διανύσωσι· καύσαντες δὲ πυρὰ, ὅπως ἐξαπατήσωσι τοὺς πολεμίους, ἐτράπησαν πρὸς νότον, διευθυνόμενοι πρὸς τὴν παραλίαν, ἔνθα αἱ κοιλάδες παρεῖχον τὴν προσδοκίαν χωρίων καταλληλοτέρων πρὸς ἄμυναν καὶ ἀνετωτέρων πρὸς τὴν μεσόγειαν διόδων. Καὶ ὁ μὲν Νικίας κατορθώνει νὰ συγκρατήσῃ τὴν τάξιν· ἅμα δὲ τῇ ἑφ' φθάνει πρὸς τὴν θάλασσαν, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν καλουμένην Ἑλωρινὴν ὁδὸν τὴν ἀπὸ τῶν Συρακουσῶν ἄγουσαν πρὸς τὴν νότιον ἄκραν τῆς Σικελίας¹. Βαίνει δὲ ἀκαταπονήτως πρὸς τὰ πρόσω, μὴ ἀναμένων τὸν Δημοσθένην. Ἡ στιγμιαία ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς διώξεως ὑπολαμβάνεται αὕτῃ καὶ μόνῃ ὥς ἡ μεγίστη εὐτυχία. Ἀλλ' ὁ Δημοσθένης δὲν κατώρθωσε νὰ προχωρήσῃ μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος· καταληφθεὶς δὲ περὶ τὴν μεσημβρίαν, περιπλέκεται εἰς νέους ἀγῶνας. Ἡ περὶ αὐτὸν μεμονωμένη στρατιὰ ἐξωθεῖται ἀσκόπως τῇδε κακῆϊσε, περιστοιχίζεται καὶ τέλος περικλείεται ἐν μεγάλῃ ἐπαύλει, ἣτις ἐκαλεῖτο Πολυζήλειον· ἐν ταύτῃ δὲ οἱ στρατιῶται φονεύονται παμπληθεῖς ὑπὸ τῶν τοξευμάτων χωρὶς νὰ δύνανται νὰ μυνθῶσιν. Αὕτῃ ἡ ἀνάγκη ἐπέβαλλε τὴν λύσιν. Ἐξακισχίλιοι ὄντες παραδίδονται εἰς τὸν Γύλιππον, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Δημοσθένης, οὗ ἡ

¹ Ὁ ποταμὸς Κακύπαρις, οὗ ἔγγυς συνεκροτήθη ἡ μάχη (Θουκυδίδου VII, 89), εἶνε ὁ σήμερον λεγόμενος Fiume di Cassibili.

χειρ ἐκρατήθη καθ' ἣν ὥραν ἤθελε ναυτοκτονήσῃ, ζωγρεῖται ὑπὸ τῶν πολεμίων.

Ἐν ᾧ δὲ συνέβαινον ταῦτα, ὁ Νικίας εἶχε καταλάβει ὀχυρὸν χωρίον παρὰ τὸν ποταμὸν Ἑρινεόν. Ἐκεῖ δὲ περιέρεχεται εἰς αὐτὸν τὸ ἄγγελμα περὶ τῶν συμβάντων καὶ ἡ πρόκλησις περὶ παραδόσεως. Ἰπόσχεται δὲ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἀναλωμάτων τοῦ πολέμου ἐπὶ τῷ ὄρω ἐλευθέρως ἀποχωρήσεως τῆς ὑπ' αὐτὸν στρατιᾶς. Ἀλλ' οἱ ὄροι οὗτοι ἀποκρούονται, καὶ ἡ φοβερά διώξις ἐπαναλαμβάνεται καὶ πάλιν τὴν ὀγδόην ἡμέραν¹. Ὁ Νικίας καταβάλλει μεγίστας προσπάθειας, ὅπως φθάσῃ εἰς τὴν πλησιεστάτην τῶν παραλλήλων παραθαλασσίων κοιλάδων, τὴν τοῦ ποταμοῦ Ἀσσινάρου. Ἡ στρατιὰ σπεύδει μετὰ πυρετώδους ἀνησυχίας πρὸς τὰ πρόσω, καὶ ἅμα τῇ θείᾳ τοῦ ὕδατος, ἀδιαφοροῦντες περὶ τῶν ἐχθρῶν τῶν ἤδη κατεχόντων τὴν ἀντιπέραν ὄχθην, καταβαίνουσι πάντες μεθ' ὁρμῆς καὶ ἀτάκτου σπουδῆς τὰ κρημνώδη παρόχθια, τραυματίζοντες ἀλλήλους, καταπατοῦντες, διαφθείροντες ἀλλήλους, ἥρκει μόνον νὰ φθάσωσιν εἰς τὸ ὕδωρ καὶ σθέσωσι τὴν καταλαιπωροῦσαν αὐτοὺς δίψαν. Τότε λοιπὸν ἄλλοι μὲν παρασύρονται ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ, ἐν ᾧ ἔπινον, ἄλλοι δ' ἐμπίπτουσι εἰς αὐτὸν τραυματίαι, ἐπειδὴ ἀπὸ τῶν παροχθίων κατατοξεύουσι καὶ κατακοντίζουσιν αἱ σικελιωτικαὶ στρατιαὶ τὸ πυκνὸν πλῆθος τὸ συνωστιζόμενον ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ ποταμοῦ· τὸ δὲ ἱππικὸν συλλαμβάνει τοὺς διαφεύγοντας, καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἐπικαταβάντες εἰς τὴν φάραγγα σφάζουσι τοὺς ἐν τῷ ποταμῷ. Τὸ πηλῶδες ὕδωρ βάπτεται ὑπὸ τοῦ αἵματος καὶ ῥέει βραδέως διὰ μέσου σωρείας πτωμάτων.

Θεώμενος δὲ ὁ Νικίας τὴν σφαγὴν ἐκείνην καὶ τὴν τελείαν σύγχυσιν τῶν μαχητῶν, ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη πᾶσαν ἐλπί-

¹ Αἱ δὲ αὗτὲς ἡμέραι ἃς ὑπολογίζει ὁ *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Νικίου [27] ἔχουσιν ὁρθῶς παρὰ τὴν ἀντίρρηναι τοῦ Grote [A history of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. Ζ' σ. 182, σημ. 2]. Γερμ. μεταφρ. ἐκδ. β' Τόμ. Δ' σ. 26 [6]. Γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ Sadous Τόμ. Ι' σ. 338.

δα περὶ διασώσεως μέρους τῆς στρατιᾶς. Διὸ παρεδόθη εἰς τὸν Γύλιππον ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς παύσεως τοῦ φόνου καὶ τῆς διασώσεως τῆς ζωῆς τῶν ὑπολειπομένων. Περί δὲ ἑαυτοῦ ἐκέλευσε νὰ πράξῃ ὅ τι βούλεται. Καὶ συνθήκη μὲν κατὰ τύπους δὲν ὑπεγράφη· πολλοὶ δ' ἐφονεύθησαν ἀσπλάγχχνως καὶ μετὰ τὴν παράδοσιν, ἄλλοι δὲ τέλος ἡχμαλωτίσθησαν καὶ ἐξηνδραποδίσθησαν κρύφα, πωληθέντες εἰς τοὺς οἴκους τῶν νικητῶν. Τέλος δὲ οὐκ ὀλίγοι ὑπῆρξαν καὶ οἱ ἐν τῇ γενικῇ συγχύσει ἀμέσως τότε ἢ κατόπιν κατορθώσαντες νὰ διαδράσωσι σωζόμενοι εἰς τὴν Κατάνην ¹.

Κατὰ ταῦτα ἑπτακισχίλιοι καὶ μόνοι ὑπῆρξαν περίπου οἱ ἀχθέντες ἐν θριάμβῳ εἰς τὰς Συρακούσας, ὅτε ὁ Γύλιππος ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ αἵματηροῦ ἐκείνου ἀνθρωπίνου κυνηγεσίου. Οἱ παμπληθεῖς αἰχμάλωτοι κατεδιβάσθησαν εἰς τὰς λατομίας, ἐν αἷς ἐξέτέθησαν ἀπτέγαστοι ἐντὸς στενοῦ χώρου μεταξὺ πετρῶν ὑψηλῶν καὶ ὀρθίων εἰς τὴν καῦσιν τοῦ ἡλίου καὶ εἰς τὰ φύχῃ τῶν φθινοπωρινῶν νυκτῶν. Ὅπως δὲ μὴ παραδοθῇ ἀσυστόλως ἢ εἰς τὸν Νικίαν δοθεῖσα ὑπόσχεσις, ἐδόθη εἰς αὐτοὺς ἐπὶ ὀκτῶ μῆνας ὕδωρ καὶ σῖτος, ἥτοι μόνον τὸ ἥμισυ τῆς πενιχροτάτης τροφῆς τῆς παρεχομένης εἰς δούλους. Ὡς εἰ δὲ μὴ ἤρκει ἡ ἀκατονόμαστος αὐτῶν συμφορὰ, ἀπέβησαν θέαμα τοῦ πλήθους, ὅπερ ἐθεᾶτο ἄνωθεν καθ' ὁμίλους μετὰ περιεργείας τὰς ἐλεεινὰς ἐκείνας εἰρκτάς, ἐν αἷς οἱ ζῶντες διῆγον οἰκτρῶς μεταξὺ θνησκόντων καὶ νεκρῶν ². Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Συρακούσιοι δὲν ἠδύναντο νάνεχθῶσιν ἐν τοῖς περιχώροις τῆς ἰδίας αὐτῶν πόλεως τὰς φρικτάς ἐκείνας σκηνάς. Διὸ μετὰ ἐβδομήκοντα ἡμέρας ἢ φοβερά φυλακὴ ἀνέφχθη, καὶ πλεῖστοι ὅσοι τῶν αἰχμαλώτων ἐπωλήθησαν ὡς δούλοι, ἐναπέμειναν δὲ μόνον οἱ ἐκ γενετῆς Ἀθηναῖοι ἢ οἱ Σικελιώται. Παρήγυρος δὲ εἶνε ἀληθῶς ἡ μαρτυρία, ἣν εὐχαρίστως πιστεύομεν, καθ' ἣν οἱ ἐπὶ παιδεύσει διακρινόμενοι τῶν Ἀθηναίων ἐσώθησαν

¹ *Λυσίου* [Ἑπὲρ Πολυστράτου] 24.

² Περί τῶν λατομῶν τῶν Συρακουσῶν ἴδε *Κινέριον* In Verrem II, 5, 27. H o l m [Geschichte Siciliens] Τόμ. Α' σ. 127.

ὅπως χρησιμεύσωσιν ὡς διδάσκαλοι ἐν τοῖς οἴκοις τῶν νικητῶν, ἢ κατώρθωσαν διὰ τῆς ἀπαγγελίας ὠραίων χωρίων τοῦ Εὐριπίδου νὰ εὐαρεστήσωσι τοὺς κυρίους καὶ βελτιώσωσι τὰ καθ' ἑαυτούς¹.

Ὁ δὲ Νικίας καὶ ὁ Δημοσθένης ἐδικάσθησαν δημοσίᾳ ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην. Καὶ ὁ μὲν Γύλιππος ἤθελε νὰ μὴ φονευθῶσιν, ὅπως κομίσῃ αὐτοὺς ζῶντας εἰς τὴν Σπάρτην, γινώσκων, ὅτι ἤθελεν ἐκδικήσῃ ἄριστα τοὺς συμπολίτας, παραδίδων εἰς αὐτοὺς τὸν νικητὴν τῆς Πύλου. Ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ κατισχύσῃ τῶν Συρακουσίων καὶ πείσῃ αὐτοὺς νὰ κατευνάσωσι τὴν κατέχουσαν αὐτοὺς δίψαν ἐκδικήσεως. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατεγέλων οἱ δημαγωγοὶ τοῦ ἀνδρὸς εἰς ὃν ἡ πόλις ἐχρεώσται τὰ πάντα, οὐδὲ ἄφινον νὰ κομισθῶσι καὶ αὐτοὶ οἱ σώφρονες ἄνδρες, οἷος ὁ Ἑρμοκράτης. Οἱ δὲ χαλεπώτατοι πάντων ἐν τῇ ἐπιδιώξει τοῦ ὀλέθρου τῶν στρατηγῶν ὑπῆρξαν οἱ πολῖται ἐκεῖνοι οἱ μυστικῶς κοινολογούμενοι πρὸς τὸν Νικίαν καὶ φοβούμενοι τὰς ἀνακοινώσεις εἰς ἃς ἠδύνατο οὗτος νὰ προβῇ². Ἀνερρίπιζον δὲ τὰ πάθη καὶ οἱ παρόντες Κορίνθιοι, θέλοντες νὰ προλάβωσι τοὺς κινδύνους οἵτινες ἠδύναντο τυχόν νὰ προέλθωσιν εἰς αὐτοὺς παρὰ τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν. Διὰ ταῦτα πάντα ἐψηφίσθη καὶ ἐξετελέσθη ἡ θανάτωσις αὐτῶν. Τοιαύτη εἶνε ἡ μαρτυρία τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Φιλίστου, τοῦ Συρακουσίου ἱστορικοῦ καὶ αὐτόπτου τῶν συμβάντων τούτων. Κατὰ δὲ τὸν Τίμαιον λέγεται, ὅτι ὁ Ἑρμοκράτης καθ' ὃν χρόνον ἀκόμη συνεζήτειτο ἡ τύχη τῶν αἰχμαλώτων στρατηγῶν ἐμήνυσεν εἰς αὐτοὺς τὰ διατρέχοντα καὶ παρέσχεν εἰς αὐτοὺς εὐκαιρίαν ναὺτοκτονήσωσι³. Τὰ δὲ πτώματ' αὐτῶν ἐξετέ-

¹ *Εὐσεβίου* Τῶν πρὸς Μάρκελλον ἐλέγχων ἐκδ. Gaisford σ. 29.

² Ὅτι ὑπῆρχον πράγματι ἐν Συρακούσαις ἄνδρες εὐρισκόμενοι εἰς συνεννοήσεις πρὸς τὸν Νικίαν μαρτυρεῖ ὁ *Θουκυδίδης* (VII, 86). ἀλλ' ἐκ τοῦ χωρίου ἐκείνου δὲν ἐξάγεται, ὅτι ᾗσαν εὐλακρινεῖς.

³ Ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦ θανάτου τοῦ Νικίου καὶ τοῦ Δημοσθένους ὁ *Τίμαιος* εὐρίσκειτο ἐν διαφωνίᾳ πρὸς τὸν *Θουκυδίδην* (VII, 86) καὶ τὸν *Φίλιστον* κατὰ τὸν *Πλούταρχον* ἐν βίῳ Νικίου 28. Εὐνόητον δὲ εἶνε, ὅτι ὁ Τίμαιος ἔπραξε πᾶν τὸ δυνα-

θησαν παρὰ τὴν πύλην τῆς πόλεως, καὶ τὸ ὅλον ἔργον τῆς ὥμῃς ἐκδικήσεως ἐπερατώθη διὰ τῆς ἐν Συρακούσαις ιδρύσεως δημῶδους ἑορτῆς, τῶν καλουμένων Ἀσσιναρίων, ἧτις ἀνεμίμνησκε τὴν αἵματηρὰν σφαγὴν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ ποταμοῦ Ἀσσινάρου¹.

Οὕτως ἡ σικελικὴ ἐκστρατεία ἔληξε διὰ γεγονότων ἐπαλλήλων ἅτινα καὶ σήμερον ἀκόμη δὲν δυνάμεθα νάναπολήσωμεν ἄνευ φρίκης. Ἦσαν δὲ γεγονότα ἐπισκιάζοντα ἅπαντα τὰ προγενέστερα εἴτε ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς κρισίμου αὐτῶν σημασίας, εἴτε ἕνεκα τῶν ἐκπληκτικῶν περιπετειῶν τῆς τύχης, εἴτε καὶ ἕνεκεν ἀπλῶς τοῦ πόλεων αἵτινες συμμετέσχον αὐτῶν. Αἱ περὶ συνόρων μεταξὺ Ἑγέστης καὶ Σελινουῦντος ἔριδες εἶχον ἀγάγει εἰς πόλεμον διεθνῇ, οὗ εἶχον συμμετάσχει οὐ μόνον αἱ δύο συμμαχίαι τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ πόλεις τῆς Σικελίας καὶ τὰ ἰταλικά φύλα, οἱ Μεσσάπιοι, οἱ Ἰάπυγες καὶ οἱ Τυρρηνοί. Ὁ δὲ ἀρχαῖος ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Σπάρτης εἶχεν αὐξηθῆ εἰς πόλεμον τῶν περὶ τὴν Μεσόγειον ἐθνῶν, καὶ συγχρόνως τὰ πάθη τῶν φατριῶν εἶχον προσλάβει τοιαύτην μανίαν, ὥστε δὲν ἐσκοπεῖτο πλέον ἢ ἐπίτευξις ἐνίων νικῶν καὶ ὠφελημάτων, ἀλλ' αὕτῃ ἡ ἐξολόθρευσις τοῦ ἀντιπάλου.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἑκβάσιν τοῦ πολέμου ἡ Ἑλλὰς οὐδὲν εἶχεν ἰδεῖ ὅμοιον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐμφυλίων αὐτῆς ἀγώνων. Πράγματι ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῶν περσικῶν πολέμων δὲν εἶχε συμβῆ ὅτι τῶρα, ὁ μὲν ἕτερος τῶν ἀντιπολεμούντων νὰ ἡττηθῇ τελείως,

τὸν, ὅπως παραστήσῃ τὰ πράγματα ὅσον ἡδύνατο συμφερότερον χάριν τῶν Συρακουσίων καὶ ἰδίως τοῦ Ἑρμοκράτους. Ὁ δὲ Θουκυδίδης δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐκθέσῃ τὰ τοῦ θανάτου τοῦ Νικίου μετὰ ψυχρᾶς ἀπαθείας, ἀλλ' ἐξέφρασε διὰ βραχείων μὲν, ἀλλὰ βαθέως συγκεκνημένος ἐνδόμυχον συμπάθειαν ἐπὶ τῇ ἀδίκῃ συμφορᾷ τοῦ στρατηγοῦ καὶ τὴν προσήκουσαν τιμὴν πρὸς τὸ ἡθικὸν αὐτοῦ μεγαλεῖον. [Ἰδε *Θουκυδίδου* VII, 86, 4]. ἡ κ ι σ ι α δ ῆ ἄ ξ ι ο ς [ῶν] τῶν γ' ἐπ' ἐμοῦ Ἑλλήνων ἐς τοῦτο δυστυχίας ἀφικέσθαι διὰ τὴν πᾶσαν ἐς ἀρετὴν νενομισμένην ἐπιτήδευσιν].

¹ Λέγεται, ὅτι ἡ ἑορτὴ τῶν Ἀσσιναρίων σώζεται μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἰδε *Smith Dictionary of Greek and Roman Geography* Τόμ. Α' σ. 240.

ὁ δ' ἄλλος νὰ νικήσῃ καθ' ὁλοκληρίαν. Ἡ δὲ μακρὰ ἀλληλουχία τῶν πταισμάτων καὶ τῶν ἀτυχιῶν, ὧν ἕνεκεν οἱ Ἀθηναῖοι παρὰ τὴν ἐπίμονον αὐτῶν καρτερίαν καὶ τὴν ἀξιοθαύμαστον ἀνδρείαν ὑπέστησαν ὄλεθρον παντελῆ, ἄρχεται σὺν τῇ ἐνάρξει τῆς εἰς τὴν Σικελίαν ἐκστρατείας.

Καὶ παρασκευάζουσι μὲν ἡπειρωτικὴν ναυτικὴν δύναμιν, οἷαν δὲν εἶχεν ἰδεῖ μέχρῃς ἐκείνου τοῦ χρόνου ἡ Ἑλλάς, ἀλλὰ καθ' ὃν χρόνον ἐπιδιώκουσι τὴν κατάκτησιν τῶν ἀπωτέρων ἐν τῇ Δύσει χωρῶν λυμαίνεται τὸν ἴδιον ἑαυτῶν οἶκον φατρία προδοτικὴ διακινδυνεύουσα ἀνοσίως τὴν σωτηρίαν τῆς πολιτείας. Καὶ ἐπιχειροῦσι μὲν τόλμημα ἔχον ἀνάγκην ἀρχηγοῦ ἀπεριορίστου εὐτολμίας καὶ δεξιότητος καὶ ἀναγκάζουσι τὸν μόνον ἔχοντα τὰς προσηκούσας ιδιότητας νὰ γείνη ἐχθρὸς τῆς πόλεως καὶ πολέμιος τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ ἔργου· ἐμπιστεύονται δὲ τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου εἰς στρατηγὸν ἀσθενῆ, περιδεῶ καὶ ἐπαχθῶς φέροντα τὸ ἀνατελλέμενον εἰς αὐτὸν ἔργον, καὶ ἀναλαμβάνουσι νάντιμετωπίσωσιν ἔχθρὸν ἐπικινδυνότερον ἀπάντων τῶν προτέρων, ὅστις ἐνεφορεῖτο μὲν ἀμερίστου τοῦ μίσους τῶν Δωριέων ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ συγχρόνως εἶχε πλησμονὴν πόρων καὶ πνευματικὴν εὐκίνησιν ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ δωρικῇ πόλει ἀπαντωμένην. Ὑπὲρ πάσας τὰς ἑθρικὰς πόλεις αἱ Συράκουσαι εἶχον πολίτας ἔχοντας τὴν μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ διὰ τοῦτο μόνον διὰ τῆς λαμπροτάτης ἀναπτύξεως τῆς ἀττικῆς δραστηριότητος δυναμένους νὰ ἐκνικηθῶσιν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ νῦν ἅπασαι ἐκείναι αἱ ἀρεταὶ δι' ὧν συνήθως ἐνίκων οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηνῶν εὐρίσκονται παρὰ τοῖς πολεμίοις, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ὧν ἡ ἰσχὺς συνίστατο εἰς παράτολμον ἐπιθετικὸν πόλεμον, καταναγκάζονται εἰς ναρκωτικὸν καὶ ὀσημέραι ἀπελπιστικώτερον ἀμυντικὸν ἀγῶνα, καταναλίσκοντα κατὰ μικρὸν πάντα τὰ ἐρείσματα τῆς ἐπιτυχίας, τὴν ὑγίειαν, τὸ πλῆθος τῶν στρατιωτῶν, τοὺς πόρους τοῦ πολέμου, τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν ἐν πολέμῳ εὐθαρσίαν. Καὶ ἀφ' οὗ δὲ τέλος ἐματαιώθησαν αἱ περὶ τῆς νίκης ἐλπίδες καὶ ἀναγκαίως πᾶσα

ἡ προσοχὴ ἔπρεπε νὰ στραφῇ εἰς τὴν σωτηρίαν, πάλιν ἐμφανίζεται ὁ Νικίας ματαιόνων διὰ τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης αὐτοῦ τὰ μόνα συνετὰ σχέδια τοῦ Δημοσθένους. Ἐκτοτε δὲ ἦτο ὁ δειλὸς στρατηγὸς ὁ μὴ θέλων νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ὁ ἔχων νοσηρὸν φόβον ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας πρὸς ἀνθρώπους καὶ θεοὺς ὑπῆρξεν ὁ ἀναγκαίως ἐπισύρας τὴν βαρυτάτην τῶν εὐθυνῶν ἐπὶ τὴν ἀτυχῇ αὐτοῦ κεφαλὴν.

Ἄλλ' ἡ ἔκθασις τοῦ πολέμου δὲν ἐξηρτήθη μόνον ἀπὸ ἐνίων ἀνδρῶν καὶ ἐνίων ἀτυχημάτων, σύμπαντες δ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέτισαν δίκην τῆς ἀφροσύνης καὶ ἀβελτερίας. Ἐτιμωρήθησαν δὲ διὰ τὴν διάστροφον ἐκείνην πολιτικὴν διαγωγὴν ἣν εἶχον μετέλθει ἀπὸ τοῦ τελευταίου ὁστρακισμοῦ, διὰ τὴν ἀθαρσίαν ἐκείνην καὶ ἀβουλίαν ἣν εἶχον ἐπιδείξει μετεωριζόμενοι μὲν ὑπὸ τῶν ἐπαγωγῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ τολμηροτάτου τῶν κατακτητικῶν προγραμμάτων καὶ ὅμως μὴ θαρροῦντες νὰ προβῶσιν εἰς τὰ διαδήματα ἐκεῖνα, δι' ὧν καὶ μόνον θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ. Καὶ ἐπείθοντο μὲν εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην, ἀλλὰ δὲν ἠξίουσαν αὐτὸν ἐμπιστοσύνης· ἀφίσταντο τῆς προτέρας πολιτικῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ δὲν ἠθελον ὅμως καὶ νὰ καταλύσωσι τοὺς ἀνδρας τοὺς ἀντιπροσωπεύοντας αὐτήν. Οὕτως ἐζήτησαν νὰ συνενώσωσι τὰ διὰ ἄλλακτα, καὶ ὁ δῆμος ἠθέλε μετ' αὐθαιρεσίας δεσπότην νὰ ἀναγκάσῃ τοὺς στρατηγοὺς ὅπως καὶ ἀνθιστάμενοι ἐκτελέσωσι τὰς διαταγὰς αὐτοῦ.

Κατὰ ταῦτα ἡ πρώτη ἀφετηρία τῆς ἀλληλουχίας ταύτης τῶν ἀτυχιῶν ἐνέκειτο εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν ἀρχῶν τοῦ Περικλέους. Ὁ Περικλῆς εἶχεν ἐξασφαλίσαι ὑπὲρ τῆς πατρίδος δύναμιν ἀπρόσμάχητον καὶ ἐγγυηθῇ εἰς αὐτὴν τὴν παραμόνιμον αὐτῆς ἰσχύν, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ τὸν ἔρπον, ὅτι ἠθελε περιορισθῇ εἰς τὴν συντήρησιν τῆς ἀρχῆς αὐτῆς καὶ δὲν ἠθελε διακινδυνεύσει τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πολιτείας διὰ περιττῶν τολμημάτων καὶ ἐπιθέσεων ριψοκινδύνων. Ἀλλὰ τῶρα ἔπραξαν πᾶν τοῦναντίον. Ἐπεχείρησάν τι, ὅπερ ὅπως-δῆποτε ἔμελλε νὰ ποθῇ κατ' ἀνάγκην ὁλέθριον εἰς τὴν πολιτείαν.

Καὶ πράγματι, ἂν μὲν ἐπετύγχανεν ἡ ἐκστρατεία, τὸ κέρδος ἔμελλον νὰ καρπωθῶσιν οἱ ὑποθρέψαντες τοὺς ἀσφαεῖς ὑπὲρ μεγαλοπραγμοσύνης πόρους τῶν Ἀθηναίων χάριν τῆς διὰ τούτου τοῦ τρόπου ἀνυψώσεως ἑαυτῶν ἄνω τοῦ νόμου καὶ ἄνω τοῦ καθεστώτος. Ἐκπολιτορξῶν τὰς Συρακούσας, καθυποτάσσων τὴν Σικελίαν καὶ γινόμενος κύριος τῶν θησαυρῶν αὐτῆς, ἡγούμενος δὲ στρατιᾶς, ἦν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξαρτήσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ διὰ πλουσίων λαφύρων ὁ Ἀλκιβιάδης θὰ ἤθελε καταλύσει προδήλως τὴν δημοκρατίαν καὶ ἀφαιρέσει τὴν δύναμιν καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ δήμου, μὴ ὄντος ἱκανοῦ νὰ δεσπάζῃ ἀρχῆς μεσογείου. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἐν περιπτώσει ἐκβάσεως ἀτυχοῦς δὲν ἀπετύγχανε μία καὶ μόνη ἐκστρατεία, ἀλλὰ διεσालεύοντο αὐτὰ τὰ θεμέλια τοῦ οἰκοδομήματος τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Καὶ ταῦτα διότι τὰ τραύματα ἅτινα ἠδύναντο νὰ θεραπεύσωσιν ἄλλας πόλεις δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπουλώσωσιν αἱ Ἀθηναῖοι, ἐπειδὴ καὶ αὐτὴ μόνον ἡ διατήρησις τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἀπῆτει ἔντασιν ἀπασῶν τῶν δυνάμεων καὶ ὀλοκληρίαν ἀπάντων αὐτῶν τῶν πόρων ἀκεραίαν. Καὶ συμβαίνει μὲν εἰς ἄλλας πολιτείας νὰ συντελῇ ἡ συμφορὰ εἰς τὸ ἐξεγείρειν ὑπὲρ αὐτῶν συμπαθείας καὶ παρέχειν νέους συμμάχους, ἐκ ζήλοφθονίας μειοῦντας τὴν τελείαν νίκην τῶν νικησάντων, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠξιώθησαν τοιαύτης τύχης. Πράγματι δὲ ἡ συμφορὰ τῶν Ἀθηνῶν μόνον ἐπακόλουθον ἔσχε τὴν σύμπηξιν ἀπάντων τῶν πολεμίων τῆς πόλεως, τῶν τε ἀρχαίων καὶ τῶν νέων, τῶν τε φανερῶν ἐχθρῶν καὶ τῶν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου συγκρατούμενων, ἀπέναντι δὲ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης συστάσεως αἱ Ἀθηναῖοι ἴσταντο συντετριμμένοι καὶ ὅλως ἀπομεμονωμένοι.

Κατὰ ταῦτα ἡ σικελικὴ ἐκστρατεία δὲν εἶνε ἀπλοῦν ἐπεισόδιον τοῦ μεγάλου πολέμου, ἀλλ' ἡ κρίσις αὐτῆς εἶνε ἡ καταδίκη ἡ ἐξενεχθεῖσα κατὰ τῆς πόλεως τοῦ Περικλέους, τιμωρία, ἧς ἔνεκεν οὐδέποτε πλέον ἠδυνήθη νὰνυφωθῇ εἰς τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς μεγαλεῖον.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς σικελιωτικὰς πόλεις ἡ ἐκβάσις τῆς ἐκστρα-

τείας δὲν ἐπήνεγκεν ἀγαθὰ. Ἡ ἀρχαία διχόνοια ἐξερράγη καὶ πάλιν. Οἱ Ἑγεσταῖοι μετὰ τὸν ὄλεθρον τῆς ἀθηναϊκῆς δυνάμεως ἔμειναν ἐκτεθειμένοι ἄνευ ὑπερασπίσεως εἰς τοὺς ἀλαζόνας αὐτῶν πολεμίους· διὸ ἐκάλεσαν εἰς τὴν χώραν τοὺς Καρχηδονίους. Τῷ δὲ 409 π. Χ. (Ὀλυμπ. 92,3) ἀπεβιβάσθη εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Σικελίας Ἀννίβας ὁ ἔγγονος τοῦ Ἀμίλκα¹, ὅπως ἐκδικήσῃ τὴν παρὰ τὴν Ἱμέραν ἦτταν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ πολλαὶ τῶν λαμπροτάτων ἐλληνίδων πόλεων, ὁ Σελινοῦς, ἡ Ἱμέρα καὶ ὁ Ἀκράγας, ἦσαν σωρὸς ἐρειπίων².

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 280.

² Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 54. Holm [Geschichte Siciliens] Τόμ. Β' σ. 89 κ. εἰ.

Ε'

Ο ΔΕΚΕΛΕΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ὅτε τὸ ἄγγελμα περὶ τῆς ἥττης ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ πρώτη αἰσθησις ὑπῆρξε τὸ νὰ θεωρηθῇ ἀδύνατος συμφορὰ τοιαύτη ἀνωτέρα πάσης ἀντιλήψεως· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἀξιοπιστότατοι τῶν μαρτύρων δὲν ἐγίνοντο πιστευτοί. Ἐπειτα δὲ, ὅτε τὰ πράγματα ἠνάγκασαν τοὺς Ἀθηναίους νὰ πιστεύσωσι τὴν φοβεράν συμφοράν, ἡ πόλις ὅλη ἐπληρώθη θρήνων ἀτελευτήτων, ἐπειδὴ οὐδεὶς ὑπῆρχεν οἶκος ὃ μὴ ἔχων νὰ πενήθῃ οἰκείους καὶ φίλους. Ἐπηύξησε δὲ τὴν θλίψιν ἡ ἀβεβαιότης περὶ τῆς τύχης αὐτῶν, καὶ ἡ ἀνησυχία περὶ τῶν ἐπιζησάντων ἦτο ἔτι ὀδυνηροτέρα τῆς θλίψεως περὶ τῶν γνωσχομένων νεκρῶν, καίτοι καὶ περὶ αὐτῶν ἀπέβαιναν ἡ θλίψις πικροτέρα ἔνεκα τοῦ ὑβριστικοῦ θανάτου καὶ τῆς παραμελήσεως πάντων τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων. Ἀμα δὲ τῇ ἀνανήψει ἐκ τοῦ μεγάλου καὶ βαρέος πένθους ἤρχισαν ἀναλογιζόμενοι τὰς αἰτίας τῆς ὅλης συμφορᾶς, καὶ τότε ἐστράφησαν μετὰ μανίας καὶ ἐμπαθείας ἐναντίον πάντων ἐκείνων ὅσοι εἶχον συμβουλεύσει τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην ἢ ὡς ῥήτορες, μάντις, οἰωνοσκόποι εἶχον ὑποθάλλει κενὰς περὶ τῆς νίκης προσδοκίας. Τέλος δὲ ἡ ταραχὴ τῶν πολιτῶν μετέστη εἰς ἀπελπισμὸν καὶ φόβον τοιοῦτον, ὥστε προέβλεπον κινδύνους μεγαλειτέρους καὶ

ἐγγυτέρους τῶν πράγματι ὑπαρχόντων. Ἐπίστευον δὲ καθ' ἐκάστην, ὅτι ἔβλεπον ἐπιφαινόμενον πρὸ τοῦ λιμένος τὸν σικελικὸν στόλον μετὰ τῶν Πελοποννησίων, ὅπως κυριεύσωσι τὴν ἐστερημένην ἀμυντόρων πόλιν· ἐπίστευον, ὅτι εἶχον ἐπιστῇ αἱ ἔσχαται ἡμέραι τῶν Ἀθηναίων¹.

Καὶ πράγματι ἐφαίνετο ἀδύνατον νάντιστῶσιν αἱ Ἀθηναίαι εἰς τὴν τοιαύτην προσβολήν, καθ' ὅτι αἱ πρότεραι ἦνται τῆς πόλεως ἐν Αἰγύπτῳ, Θράκῃ καὶ Βοιωτίᾳ οὐδαμῶς ἡδύναντο νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὴν παροῦσαν συμφοράν. Χάριν τῆς καταπαλαίσεως τῶν Συρακουσῶν εἶχον διακινδυνεύσει ἀπάσας τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων. Ὑπερδιακόσαι δὲ νῆες εἶχον ἀπολεσθῇ μεθ' ὅλης αὐτῶν τῆς ἐξαρτύσεως, καί, ἂν ἀναμετρήσωμεν τοὺς εἰς τὴν Σικελίαν κατὰ τὰς διαφόρους παρασκευὰς ἀποσταλέντας ἀνδρας, δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν μετὰ καὶ τῶν συμμάχων τὸ σύνολον τῶν ἀνδρῶν εἰς ἑξηκοντακισχιλίους περίπου. Καὶ ὥρμει μὲν ἀκόμη ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Ναυπάκτου μικρὸς στόλος, ἀλλὰ καὶ οὗτος εὐρίσκετο ἐν κινδύνῳ καὶ ἐν ἥττονι μοίρᾳ τῶν νεωστὶ παρασκευασθέντων Κορινθίων. Οἱ δὲ λιμένες καὶ τὰ νεώρια ἦσαν κενά, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ταμεῖον. Ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ ἀπείρων λαφύρων καὶ πλήθους νέων πόρων οὐδὲν εἶχον ἐξοικονομήσει, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας εἶχον ἐξαντλήσει ἅπαντας τοὺς πόρους τῆς πολιτείας. Καὶ δὴ ἔνεκα τῆς διαφεύσεως τῶν ἀπατηλῶν περὶ χρηματικῆς ὑποστηρίξεως ἐπαγγελιῶν τῶν Ἐγεσταίων ὁ ἐνιαύσιος μισθὸς τοῦ στρατεύματος ἀνῆρχετο περίπου εἰς τὸ διπλάσιον τῶν ἐτησίων πόρων. Διὰ ταῦτα δὲ τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου οἰκονομηθὲν κατάθεμα καταναλώθη ἐντὸς βραχείου χρόνου, εἶχον δὲ ἀναγκασθῇ αὐτοὺς τοὺς Θρᾶκας μισθοφόρους, οὓς ἤθελον νὰ στείλωσιν ὡς ἐπικούρους εἰς τὴν Σικελίαν, νὰποπέμψωσιν οἵκαδε ἔνεκεν ἀπορίας. Συγχρόνως δὲ καὶ τῶν ιδιωτῶν ἡ οὐσία εἶχε μεγάλως ἐλαττωθῇ ἔνεκα τῶν τριηράρχων, οἵτινες εἶχον ἐξαρτύσει τὰς νῆας καὶ δώσει ἐκουσίας χάριν τοῦ πολέμου εἰσφοράς· πλήθος δὲ

¹ Θουκυδίδου VIII, 1.

κεκομμένου νομίσματος εἶχεν εὐρεθῆ ἐπ' αὐτῶν τῶν αἰχμαλώτων καὶ περιέλθει εἰς τοὺς πολεμίους.

Ἀλλὰ πολὺ χείρων τῆς ὕλικῆς ἀπωλείας χρήματος, νηῶν καὶ ἀνδρῶν ὑπῆρξεν ἡ ἠθικὴ ἥττα, ἧς ὁ κίνδυνος ἦτο διὰ τὰς Ἀθήνας μεγαλείτερος ἢ διὰ πᾶσαν ἄλλην πόλιν. Ὁ Περικλῆς εἶχεν ἀγωνισθῆ ὅπως ἀναδείξῃ τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς νήσους συναποτελούσας μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀναπόσπαστον καὶ ἐνιαίαν ἀρχήν· αἱ δὲ προσπάθειαι αὐτοῦ εἶχον εὐδοκιμήσει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε αἱ νῆσοι ἐφαίνοντο ἀσφαλέστεραι αὐτοῦ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἀττικῆς, καὶ ἐν αὐταῖς κατετίθεντο χάριν ἀσφαλείας πολύτιμα κτήματα. Διὰ δὲ συνετῆς διατάξεως τῶν κατὰ τὰς κληρουχίας ἐμελλε κατὰ μικρὸν νάποβῃ ἀδύνατος ἡ ἀποστασία τῶν συμμάχων. Ἀλλὰ τὸ συνετὸν τοῦτο πολιτικὸν πρόγραμμα, οὗ εἰσηγητὴς εἶχεν ὑπάρξει ὁ Περικλῆς, δὲν εἶχεν ἐκτελεσθῆ. Ἡ δ' ἐνέργεια τῶν δημογωγῶν εἶχεν ἐπαυξήσει ἀπανταχοῦ τὴν ἀντιπάθειαν ἐναντίον τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀθηναίων, καὶ τὴν κατὰ θάλασσαν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων συνεκράτει μόνον ὁ φόβος ὁ κατέχων τὰς πόλεις ἐφ' ὅσον ἐβλέπον τοὺς στόλους τῶν Ἀθηναίων δεσπόζοντας ἀκωλύτως τῆς θαλάσσης. Ἀλλ' ὁ δεσμὸς ἐκεῖνος εἶχε λυθῆ. Ἐκτοτε δ' αἱ Ἀθηναῖοι ἐτιμωροῦντο ἐπὶ τῷ συστήματι ἐκείνῳ τοῦ ἀπανθρώπου ἐγωισμοῦ· ἔκτοτε καὶ αὐταὶ αἱ ἀναγκαιόταται τῶν νήσων καὶ αὐταὶ αἱ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀδιαρρήκτως πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συνδεδεμέναι, ἡ Εὐβοία, ἡ Χίος, ἡ Λέσβος, ἤρχισαν νευτερίζουσαι. Ἀπανταχοῦ δὲ ἤρχισαν κινούμεναι αἱ ὀλιγαρχικαὶ φατρίαὶ καὶ ἐπιδιώκουσαι τὴν ἐξολόθρευσιν τῆς μισητῆς κυριαρχίας. Καὶ κατὰ μὲν τοὺς χρόνους τῆς μεγίστης αὐτῶν δυνάμεως μετὰ κόπου εἶχον κατορθώσει οἱ Ἀθηναῖοι νὰ καταπαλαίσωσιν ἀποστασίας πόλεων μεμονωμένας, τῶρα δὲ ἡπειλεῖτο ἀποστασία καθολικὴ, ἐν ᾗ ἡ πόλις εὕρισκετο ἐν παντελεῖ ἀδυναμίᾳ καὶ ἀπορίᾳ. Ὡς εἰ δὲ μὴ ἤρχουν πάντα ταῦτα, οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀποβάλλει τὴν πίστιν πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν πολίτευμα, ἅτε ἤδη πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς σικελικῆς ἐκστρατείας ἐπεληούσης οἶονεἰ τελείας ἀνατροπῆς ἕνεκα

τῆς δυνάμεως τῶν μυστικῶν ἐταιριῶν ¹, καὶ εἶχον πεισθῆ, ὅτι τὸ καθεστὼς πολίτευμα δὲν ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὴν πόλιν ἀπὸ ἐσωτερικῆς διαλύσεως, πολὺ δ' ὀλιγώτερον νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν δύναμιν αὐτῆς.

Ἄπ' ἐναντίας δὲ ἡ Σπάρτη ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν χωρὶς νὰ παρατάξῃ στρατιάν, χωρὶς νὰ διακινδυνεύσῃ καὶ ὑποστῇ ἀπωλείας, εἶχε τύχει μεγίστων ὠφελημάτων, οἷα οὐδ' ἡ εὐτυχεστάτη τῶν ἐκστρατειῶν ἠδύνατο νὰ παράσχῃ. Ὁ δὲ Γύλιππος εἶχε καὶ πάλιν δείξει ὅποια ἡ ἀξία ἀνδρὸς Σπαρτιάτου, ἐπειδὴ ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ μεγίστου κινδύνου διὰ τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ ἡ ἐκστρατεία ἐκείνη τοῦ ὅλου πολέμου ἥτις ἦτο ἡ μεγίστη πασῶν καὶ ἡ δυναμένη νὰ ἔχῃ τὰ πλεῖστα ἐκακόλουθα εἶχε λάβει διὰ μιᾶς νέαν τροπὴν. Ὑπῆρξε διάδοχος τοῦ Βρασίδου εὐτυχέστερος ἐκείνου. Τὸ δὲ ἀξίωμα τῆς Σπάρτης ἐν Πελοποννήσῳ, ὅπερ εἶχε κλονήσει ἡ Νικίειος εἰρήνη, ἀποκατεστάθη καὶ πάλιν ἐξαιρουμένων δὲ τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Ἡλείων, εἶχον οἱ Σπαρτιάται φιλίως πρὸς πάντας τοὺς συμμάχους. Ἄλλως δ' ἔνεκα τῆς παρὰ τῶν Ἀθηναίων προσβολῆς τῶν ὑπερποντίων αὐτῶν ὁμοφύλων, οὗτοι, οἵτινες μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχον μείνει ἀμέτοχοι τοῦ πολέμου, συμπαρεσύρθησαν εἰς αὐτὸν καὶ ἦσαν τῶρα οἱ θερμότεροι καὶ θαρραλεώτατοι σύμμαχοι τῶν Πελοποννησίων. Δὲν συμπεριελαμβάνοντο δ' εἰς τοὺς νέους τούτους συμμάχους μόνον αἱ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων προσβληθεῖσαι πόλεις, ὧν δὲν εἶχεν ἀκόμῃ λωφάσει ἡ δίψα τῆς ἐκδικήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς Θουρίοις ὑπερίσχυσεν ἡ πελοποννησιακὴ φατρία καὶ ἀπέστησε τὴν πόλιν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, πρὸς οὓς ἔτι πρὸ μικροῦ εἶχον ἐπιδείξει ἀκλόνητον πίστιν ².

Ἐκτὸς δὲ τούτων πάντων οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν ἐξαναγκάσει τὸν ἰκανώτατον τῶν τότε ζώντων πολιτευτῶν καὶ στρατηγῶν νὰ μεταστῇ εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων. Οὐ-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 415.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 469.

δεις ἦτο ἐπιτηδειότερος τοῦ Ἀλκιβιάδου ὅπως παρορμήσῃ καὶ ἐν-
θαρρύνῃ τοὺς δυσκινήτους Σπαρτιάτας καὶ ἐξεγείρῃ τὴν δραστη-
ριότητ' αὐτῶν. Ἐκεῖνος ἠδύνατο νὰ παράσχῃ εἰς αὐτοὺς τὰς ἀρί-
στας συμβουλὰς καὶ μεταδώσῃ τὴν ἀκριβεστάτην γνῶσιν τῶν ἀθη-
ναϊκῶν πραγμάτων καὶ χωρίων. Τέλος δὲ εἶχον νῦν καὶ βασιλέα
πολεμικόν, τὸν τολμηρότατον καὶ φιλόδοξον Ἄγιν τὸν υἱὸν τοῦ
Ἀρχιδάμου τὸν ἤδη ἐν Μαντινείᾳ¹ ἀποκαταστήσαντα τὴν τιμὴν
τῶν σπαρτιατικῶν ὅπλων. Ἡγωνίζετο δὲ οὗτος νὰ ἐπανορθώσῃ
πρότερα πταίσματα διαπραχθέντα παρ' αὐτοῦ ἐν τῷ πολέμῳ τῶν
Σπαρτιατῶν πρὸς τοὺς Ἀργεῖους καὶ ὑψώσῃ πάλιν τὸ βασιλικὸν
ἄξίωμα, ὅπερ ἀπὸ τοῦ 418 π. Χ. (Ὀλυμπ. 90,3) εἶχε καὶ πάλιν
ἐξασθενήσῃ, κατασταθέντων τῶν δέκα ἀνδρῶν τῶν ἀκολου-
θούντων τοὺς βασιλεῖς ἐν πολέμῳ ὡς συμβούλων.

Οὕτως ἡ μὲν Σπάρτη ἠγεῖτο τῶν συμμάχων μετὰ νέας πε-
ποιθήσεως ἐπὶ τὰς ἰδίας δυνάμεις καθ' ὃν χρόνον ἠδύνατο νὰ κα-
ραδοκῇ τὴν τελείαν διάλυσιν τῆς ἀντιπάλου συμμαχίας. Οἱ δὲ
Ἀθηναῖοι ἐφαίνοντο ἀποβαλόντες εἰς αἰὲν τὴν κατὰ θάλασσαν ἀρ-
χήν, καὶ οἱ Σπαρτιάται εἶχον ἤδη ἐτοίμους τοὺς ἀρμοστάς οὓς
ἔμελλον νὰ στείλωσιν εἰς τὰς ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀποστάσας πό-
λεις καὶ προσιδιωθῶσι τοὺς πόρους αὐτῶν. Ἐφαίνετο δὲ, ὅτι ἡ
νίκη ἔμελλε νὰ πέσῃ εἰς τὸν κόλπον τῶν Σπαρτιατῶν δίκην ὠρί-
μου καρποῦ. Ἀλλὰ πρὸς ἐπίτευξιν νίκης τελείας καὶ ἀσφαλούς
ἦτο ἀνάγκη στόλου. Αἱ σποράδες νησιωτικαὶ καὶ παραθαλάσσιαι
πόλεις ἠδυνάτουσαν νὰ συναποτελέσωσι κοινὴν πολεμικὴν δύναμιν,
ἡ δὲ Σπάρτη δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν διαθέσεων αὐτῶν,
ἂν ἤθελε νὰ ἀναλάβῃ τὴν χρεεύσασαν θαλασσοκρατίαν, οὐδὲ τὸ νεα-
ρόν δὲ ναυτικὸν τῶν Σικελιωτῶν, ὅσον εὐπρόσδεκτον καὶ ἂν ἦτο,
ἠδύνατο νὰντικαταστήσῃ τὴν ἰδίαν αὐτῶν δύναμιν. Ἐχρειά-
ζετο πυρὴν στερεῆς, περὶ ὃν ἠδύναντο νὰ συμπαγῶσιν οἱ ἀπαντα-
χόθεν προσχωροῦντες σύμμαχοι, στόλος σπαρτιατικὸς, περὶ ὃν νὰ-
θορισθῶσιν οἱ μεμονωμένοι στολίσκοι. Ἀλλὰ πρὸς τοιοῦτον στό-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 378.

λον ἔλειπε πᾶσα προπαρασκευή. Καὶ εἶχε μὲν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου καταστῆ ἐπιβλητικωτέρα ἢ πεποιθήσις περὶ τοῦ ἀναποδράστου τῆς ἀνάγκης ταύτης, ἀλλ' αἱ ἀντιτασσόμεναι δυσχερεῖαι εἶχον ἥκιστα ὑπερνικηθῆ. Ἐπεκράτει καὶ τῶρ' ἀκόμη ἡ ἀρχαία ἀντιπάθεια κατὰ δραστηρίας ἐνεργείας κατὰ θάλασσαν, εἶχε δὲ μέινει πάντοτε ἡ αὐτὴ ἀνικανότης πρὸς συγκρότησιν στόλου. Οἱ Σπαρτιᾶται κατεφρόνουν τὴν ἐν τῷ ναυτικῷ ὑπηρεσίαν· πᾶσαι δ' αἱ ἐπιτυχίαι ὧν ἐκ συμπτώσεως ἔτυχον κατὰ θάλασσαν ὠφείλοντο εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τῶν πολιτῶν, ἐντεῦθεν δ' ἡπειλείτο ἡ δύναμις τῶν Δωριέων ὀπλιτῶν, ἧτις ἦτο τὸ στήριγμα τῆς πολιτείας. Ἄλλως δὲ καὶ τὰ κατὰ τοὺς πόρους τῆς Σπάρτης οὐδεμίαν εἶχον ὑποστῆ μεταβολήν. Δὲν εἶχε συμμαχικὸν ταμεῖον, ἵστερεῖτο τακτῶν προσόδων παρὰ τῶν συμμάχων, καὶ οἱ πολῖται αὐτῆς δὲν εἶχον ἰδιωτικὴν περιουσίαν, δι' ἧς νὰ δύνανται νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν πόλιν πρὸς ἀνάληψιν ἐκτάκτων δαπανῶν. Τώρα δὲ διετρανώθη φανερώς ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων οὓς εἶχεν εἶπει ὁ Ἀρχίδαμος ἀρχομένου τοῦ πολέμου, καθ' οὓς ἡ ἐπιτυχία αὐτοῦ ἐξηρτᾶτο μᾶλλον ἀπὸ τοῦ χρήματος ἢ ἀπὸ τῶν ὅπλων. Καὶ τὴν μὲν ἀντιπάθειαν κατὰ τῆς παρασκευῆς στόλου ἡδύναντο νὰ ὑπερνικήσωσιν, ἐπειδὴ τὰ παρόντα πράγματα ἐπέβαλλον αὐτὴν ἀναποδράστως καὶ συγχρόνως διηυκόλυνον αὐτὴν μεγάλως. Ἐλείπον λοιπὸν μόνον τὰ χρήματα. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα προσηνέχθησαν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ἀπροσδοκήτως, καὶ δὴ κατ' ἀκολουθίαν τῶν συμβάντων ἅτινα εἶχον ἐπέλθει ἐν τῷ περσικῷ βασιλείῳ.

Ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν ἐλληνίδων πόλεων καὶ τῆς Περσίας οὐδέποτε εἶχε διακοπῇ τελείως. Οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον ἔλθει ἐπανειλημμένως εἰς λόγους πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα¹, ἀλλ' ἄνευ ἐπιτυχίας, ἐπειδὴ καὶ κατὰ ταύτας τὰς διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις ἡ Σπάρτη δὲν κατώρθωσε νὰκολουθήσῃ πρόγραμμα σαφές καὶ εὐτολμον. Ἄλλως δ' αἱ διαπραγματεύσεις αὗται παρεῖχον πράγματι μεγάλας δυσχερείας. Καὶ δὴ οἱ Πέρσαι ἐνέμενον ἀκλό-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 93.

νητοι εἰς τὰς ἀρχαίας αὐτῶν ἀξιώσεις, καὶ ἡξίουσαν τὰς παραλίαις τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὡς χώραν ἀνήκουσαν εἰς τὸ περσικὸν βασίλειον, οὐδεμίαν ἄλλην ἀποδεχόμενοι βάσιν διαλλαγῆς. Οὐδεὶς λοιπὸν λόγος ἡδύνατο νὰ γείνη περὶ συνεννόσεως, ἂν οἱ Σπαρτιῆται δὲν ἤθελον νὰποδεχθῶσι τὴν παράδοσιν τῶν παραλίων ἐκείνων πόλεων καὶ ἐγγυηθῶσι τὴν καὶ πάλιν προσάρτησιν αὐτῶν εἰς τὸ περσικὸν κράτος. Μόνον ὑπὸ τοῦτον τὸν ὅρον ἦσαν οἱ Πέρσαι πρόθυμοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν Σπάρτην ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων διὰ χρημάτων. Καὶ ἥκιστα μὲν ἐφείδοντο οἱ Σπαρτιῆται τῆς ἐλευθερίας τῶν ὑπερποντίων Ἑλλήνων, ἀλλ' οὐχ ἤττον ὠκνουν διὰ λόγους λίαν εὐνοήτους νὰναλάβωσι διὰ συνθήκης τοιαύτας ὑποχρεώσεις καὶ ἔλθωσιν εἰς φανεράν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ πανελλήνιον πρόγραμμα τὸ παρ' αὐτῶν κηρυχθὲν κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ πολέμου. Ἄλλως δὲ καὶ τώρα ὡς καὶ πρότερον οὐδεμίαν εἶχον διάθεσιν νὰναλάβωσι κατὰ θάλασσαν ἀγῶνα ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, τοῦ ὅπερ ἤθελον ἀναγκασθῇ νὰ πράξωσι διὰ τῶν συνθηκῶν, ἂν σκοπὸς αὐτῶν ἔμελλε νὰ εἴνε τὸ νὰποδῶσιν ὠφέλιμοι εἰς τοὺς Πέρσας.

Ἐκ τῶν λόγων τούτων ἐξηγεῖται ἡ ἐκ νέου πάντοτε ἀποτυχία τῶν διαπραγματεύσεων. Ἐν δὲ Σούσοις δυσηρεστοῦντο βλέποντες, ὅτι τῶν πολλῶν πρέσβων τῶν ἐρχομένων ἐκ Σπάρτης ὁ εἰς εὐρίσκετο εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὸν ἄλλον, ἀλλ' ὅμως εἶχον μεγάλην ἐπιθυμίαν νὰ μὴ διακοπῶσιν αἱ διαπραγματεύσεις αὐταί. Διὰ ταῦτα τὸ ἔβδομον ἔτος τοῦ πολέμου ἀπεστάλη εἰς τὴν Σπάρτην ὁ Ἀρταφέρνης, ὅπως τέλος τύχη ἀπαντήσεως σαφοῦς καὶ ὠρισμένης. Ἀλλὰ συνελήφθη μετὰ καὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ παρὰ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες καὶ κατώρθωσαν νὰ μεταστήσωσιν αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ἰδίου συμφέροντος· οὕτω δ' ἐπέστρεψε πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα συνοδευόμενος ὑπὸ Ἀθηναίων πρεσβευτῶν. Ἀλλ' αἱ διαπραγματεύσεις αἵτινες ἔμελλον τὸ ἐξῆς νὰ γείνωσιν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων ἐματαιώθησαν ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρταξέρξου τῷ 425 π. Χ. (Ὀλυμπ. 88,4).

Εἰς δὲ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ νέου βασιλέως ἐπηκολούθησαν φο-

βεραι ταραχαί. Καὶ δὴ ὁ νόμιμος διάδοχος καὶ τελευταῖος κατ' εὐθεῖαν ἀπόγονος τῶν Ἀχαιμενιδῶν Εἰρξῆς ὁ Β' ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ ὁμομητρίου ἀδελφοῦ Σογδιανοῦ, καὶ οὗτος δὲ πάλιν κατελύθη τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος ὑπὸ τοῦ Ὁρχου, ὅστις ἐπ' ἰσῆς ἦτο νόθος τοῦ Ἀρταξέρξου καὶ κατέλαβε τὸ ἐξῆς τὸν θρόνον ὑπὸ τὸ ὄνομα Δαρείου Β' ¹. Ἀλλ' ἡ νέα βασιλεία δὲν ἐπήνεγκε τὴν καθυσύχασιν τῶν πραγμάτων. Ἀπανταχοῦ ἐξερρύγνυντο στάσεις, ἰδίως δ' ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Πισσοῦθνης ὁ υἱὸς τοῦ Ὑστάσπου, ὅστις πολλάκις ἤδη εἶχεν ἀναμιχθῆ εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα ², ἀπέστη. Ὑπεστήριζον δὲ αὐτὸν Ἕλληνες, ὧν ἡγεῖτο Ἀθηναῖος καλούμενος Λύκων. Καὶ κατωρθώθη μὲν διὰ τῆς προδοσίας τοῦ Λύκωνος ἡ ἐκνίκησις τοῦ Πισσοῦθνου, ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀμόργης διετηρεῖτο ἐν Καρίᾳ, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ³. Μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τοῦ Πισσοῦθνου παρουσιάζονται ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὡς πρῶτοι σατράπαι τοῦ μεγάλου βασιλέως ὁ Τισσαφέρνης καὶ Φαρνάβαζος. Τούτων ὁ Τισσαφέρνης ἦτο διάδοχος τοῦ Πισσοῦθνου καὶ σατράπης ἐν ταῖς παραθαλασσίαις σατραπείαις ⁴. Ἐνεφορεῖτο δ' οὗτος ἀγανακτήσεως ἐπὶ τῇ ὑποστηρίξει ἧς εἶχε τύχει παρὰ τῶν Ἀθηναίων ἡ φατρία τοῦ ἀντιπάλου. Πρὸς τούτοις δὲ ὁ μέγας βασιλεὺς, ἴσως κατ' ἀκολουθίαν τοῦ σικελικοῦ πολέμου καὶ τῆς ἐξολοθρεύσεως τοῦ ἀττικοῦ στόλου ἀπήτησε τὴν πληρωμὴν τῶν ἐπὶ μακρὰ ἔτη καθυστερούντων φόρων παρὰ τῶν παραθαλασσίων πόλεων, αἵτινες ἐξηκολούθουν θεωρούμεναι ὑπήκοοι τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν. Ὁ δὲ Τισσαφέρνης ἠναγκάσθη νάποτίσῃ τοὺς φόρους οἱοι περιελαμβάνοντο ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς τῶν περσικῶν προσόδων. Ἀλλ' ὅπως ἀνακτήσῃ τὰ παρ' αὐτοῦ πληρωθέντα

¹ Εἶνε ὁ καλούμενος Δαρεῖος ὁ Νόθος. Κατὰ δὲ τὸν *Διόδωρον Σικελιώτην* (XII, 71), τὸν *Θουκυδίδην* (VIII, 58) καὶ τὸν βασιλικὸν κανόνα ἡ ἀνάρρησις αὐτοῦ ἐγένετο τὸν Δεκέμβριον τοῦ 424 π. Χ.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 655.

³ *Θουκυδίδου* VIII, 5.

⁴ *Θουκυδίδου* VIII, 5· στρατηγὸς τῶν κάτω. Πρὸς Ν. Nikolai Politik des Tissaphernes. Bernburg. 1863.

χρήματα, εὐρέθη ἡναγκασμένος νὰ τραπῇ εἰς πολεμικὴν ἐνέργειαν· ἐπειδὴ δὲ τὰ κατὰ τὸ περσικὸν βασιλεῖον εἶχον οὕτως οἰκτρῶς, ὥστε δὲν ἠδύναντο οἱ Πέρσαι νὰναλάβωσι τὸν ἀγῶνα μόνοι οὐδὲ κατὰ τῶν ἤδη συντετριμμένων Ἀθηναίων, ὁ σατράπης διὰ παντὸς τρόπου ἐμερίμνα νὰ τύχῃ βοηθείας παρ' Ἑλλήνων.

Πρὸς τοῦτο δ' εὗρεν εὐκαιρίαν ἤδη ἐν αὐτῇ τῇ Ἰωνίᾳ, ἐπειδὴ ἐν ἀπάσαις ταῖς κυριωτέραις πόλεσιν ὑπῆρχον οἱ μηδίζοντες¹. Πάντας ἐβάρυνε τὸ ἄχθος τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀθηναίων, οἱ δ' ἐμπορευόμενοι τῶν κατοίκων ἤχθοντο τὰ μέγιστα ἐπὶ τῇ ἀδικόπῃ ἐξακολουθήσει τοῦ πολέμου, ὅστις ἐτάρασσε τὰς μετὰ τῆς μεσογαίας συναλλαγὰς αὐτῶν. Ἡ κυριωτάτη καὶ μόνη αὐτόνομος τῶν ἐν Ἰωνίᾳ πόλεων ἦτο ἡ Χίος, ἐν ἣ οἱ ἀριστοκρατικοὶ οἴκοι εἶχον κατορθώσει μετὰ μεγάλης συνέσεως νὰ διατηρήσωσι τὴν ἀρχήν. Ἦδη δὲ τὸ ἑβδομον ἔτος τοῦ πολέμου εἶχον ἐγερθῇ κατ' αὐτῶν ὑπόνοιαι, ὅτι ἐβυσσοδόμευον ἀποστασίαν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἔπειτα οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐπικυρώσει καὶ πάλιν κατὰ τὸ αἶτημ' αὐτῶν τὸ ὑφιστάμενον πολίτευμα, καὶ ἔκτοτε οἱ Χῖοι ἐξεπλήρουν πιστῶς τὰς ὑποχρεώσεις ἑαυτῶν ὡς συμμάχων. Μετὰ δὲ τὴν μεγάλην ἀπώλειαν, ἣν καὶ αὐτοὶ εἶχον συνυποστῆ μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἐν Σικελίᾳ, δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ καυχηθῶσιν, ὅτι ἐκέκτηντο ἐξήκοντα νῆας. Τότε δὲ οἱ ἐν τῇ πόλει ἄρχοντες ὀλιγαρχικοὶ προεκάλεσαν τὴν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων συνωμοσίαν, ἐλθόντες τὸ πρῶτον εἰς συνεννόησιν μετὰ τῶν ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν παραλίας κειμένων Ἐρυθρῶν.

Πρὸς ἀμφοτέρας δὲ ταύτας τὰς πόλεις ἐπελήφθη διαπραγματεύσεων ὁ Τισσαφέρνης, καὶ ἔστειλε κοινῇ μετ' αὐτῶν πρέσβεις εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπως πείσῃ τοὺς Σπαρτιάτας νὰναλάβωσι τὴν ἡγεσίαν τῆς ἀποστασίας τῶν Ἰώνων, ἐπαγγελλόμενος μισθὸν καὶ συντήρησιν εἰς τὴν στρατιάν τῶν Πελοποννησίων. Διὰ δὲ τῆς πρεσβείας ταύτης ἐνεκαίνιζετο νέον πολιτικὸν πρόγραμμα τῶν σατραπῶν.

¹ Ἦδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 144.

Ὅμοια δὲ πρὸς τὴν τοῦ Τισσαφέρνους ἦτο ἡ θέσις Φαρναβάζου τοῦ σατράπου τῆς βορείου σατραπείας, ἥς πρωτεύουσα ἦτο τὸ Δασκύλειον παρὰ τὴν Προποντίδα καὶ ἥτις περιελάμβανε τὰς παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον χώρας, τὴν Φρυγίαν, τὴν Βιθυνίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν. Ἐδέσποζε δὲ οὗτος τῆς τρωικῆς χώρας μετὰ τῆς ἐχούσης ἐξαιρέτως πλουσίαν ναυπηγήσιμον ξυλείαν δασώδους Ἰδης καὶ κατεῖχε τὰ κινδυνωδέστατα τῶν ὁρμητηρίων πρὸς πόλεμον κατὰ θάλασσαν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Ὁ δὲ Φαρνάβαζος ἀπέστειλε δύο Ἑλληνας φυγάδας, Καλλίγειτον τὸν Μεγαρέα καὶ Τιμαγόραν τὸν ἡγέτην τῶν ἐν Κυζίκῳ μηδιζόντων, μετὰ χρημάτων εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπως πείσωσι τοὺς Πελοποννησίους νὰ στείλωσι νῆας εἰς τὸν Ἑλλήσποντον· ἐπειράθη δὲ νὰ ὑπερακοντίσῃ καὶ αὐτὸν τὸν Τισσαφέρνην διὰ τῶν ἐπαγγελιῶν αὐτοῦ. Οὕτω δὲ δύο ἰσχυροὶ σατράπαι ἀνθημιλλῶντο πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς εὐνοίας τῆς Σπάρτης καὶ προσέφερον εἰς αὐτὴν χρήματα καὶ συμβαχικὴν ἐπικουρίαν ¹.

Τέλος δὲ δὲν ἔμενον ἀδρανεῖς καὶ οἱ πλησιέστατοι καὶ μισητότατοι ἀπάντων τῶν πολεμίων τῶν Ἀθηναίων. Αἱ Θηβαὶ εἶχον ἀπόσχει ἀγερῶχος τῆς Νικιείου εἰρήνης, εἶχον καταλάβει τὸ Πάνακτον καὶ ἔπειτα καταστρέφει αὐτὸ πρὶν ἢ ἀποδοθῇ εἰς τοὺς Ἀθηναίους ². Ἐνεκα δὲ πανούργου ἐπιδρομῆς τῶν ἐξ Ἀθηναίων ἀπολυθέντων Θρακῶν ³ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Διτρέφους ἐναντίον τῆς πόλεως Μυκαλησσοῦ οἱ Θηβαῖοι εἶχον ἐπ' ἐσχάτων ἐρεθισθῇ τὰ μέγιστα. Εἶχον δὲ ἀποστείλει καὶ εἰς τὴν Σικελίαν ἐπικούρους καὶ συμμετάσχει οὐ μικρὸν εἰς τὴν ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ ἦτταν τῶν Ἀθηναίων. Παρεσκευάζοντο δὲ νῦν πρὸς νέον πόλεμον καὶ ἦλθον, ὥς πρότερον, εἰς συνεννόησιν πρὸς τὴν Λέσβον ⁴.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον οὕτως ἀπανταχοῦ ὠμολογοῦντο κινδυνω-

¹ Θουκυδίδου VIII, 6.

² Θουκυδίδου V, 39 κ. ἑ. Ἰδε καὶ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 501.

³ Θουκυδίδου VII, 29.

⁴ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 186.

δέσνεται συμμαχίαι ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ὁ πόλεμος ἐν Ἑλλάδι. Καὶ δὴ νῦν οἱ ποιησάμενοι φανερώς ἑναρξιν χειρῶν ἀδίκων ὑπῆρξαν οἱ Ἀθηναῖοι. Πράγματι ἀττικὸς στολίσκος ὑπὸ τὴν Πυθόδωρον, ἀρχομένου τοῦ 414 π. Χ. (Ὀλυμπ. 94,3), ἦτοι διαρκοῦντος τοῦ ὀγδόου θέρους μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῶν συνθηκῶν, εἶχεν ἐπιχειρήσει ἀποβάσεις ἐν λακωνικῇ χώρᾳ παρὰ τὰς Πρασιάς καὶ τὴν Ἐπίδαυρον Λιμηρὰν καὶ δηώσει τοὺς ἀγρούς, ὅπως ἐκδικηθῇ τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπὶ ταῖς εἰς τὴν Ἀργολικὴν ἐπιδρομαῖς ¹.

Τὸ δὲ καθ' ἑαυτὸ ἀνάξιον λόγου τοῦτο συμβὰν ἔσχεν οὐ μικρὰ ἐπακόλουθα. Καὶ δὴ καθ' ἅπασαν τὴν διάρκειαν τοῦ πρώτου δεκαετοῦς πολέμου οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον τὴν συναίσθησιν, ὅτι ἐκείνοι ὑπῆρξαν οἱ ἐπιχειρήσαντες ἀδίκως τὸν πόλεμον, καθ' ὅτι οἱ Θηβαῖοι εἶχον ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Πλαταιῶν, ὑφισταμένων τῶν σπονδῶν, οἱ δὲ πρεσβύτεροι οἱ ἐν τῇ πόλει ὑπεραμυνόμενοι τοῦ δικαίου ἦσαν πεπεισμένοι, ὅτι αὕτη ἦτο ἡ αἰτία τῆς συμφορᾶς ἣν οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον ὑποστῆ ἐν Πύλῳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀλλὰ τῶρα οἱ διὰ λύσαντες τὴν εἰρήνην ὑπῆρξαν οἱ Ἀθηναῖοι, τοῦθ' ὅπερ οἱ Σπαρτιᾶται ἀνέμενον ἤδη ἀπὸ μακροῦ· ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἡρνοῦντο νὰ ἐπανορθώσωσι τὴν γενομένην ἀδικίαν, κατέλαβε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀρχαιοτρόπους τῶν Σπαρτιατῶν νέος ζῆλος ὑπὲρ τοῦ πολέμου, ἅτε φρονούντας, ὅτι ἡδύναντο νὰ ἀναλάβωσι τὸν πόλεμον ἄνευ ἐπισορκίας καὶ καταδοκῶσι μείζονα ἐπιτυχίαν.

Τὴν διάθεσιν δὲ ταύτην ἐπωφελήθη ὁ Ἀλκιβιάδης χάριν τῶν ιδίων ἑαυτοῦ σκοπῶν μετὰ μεγίστου ζήλου. Κατάρθωσε δὲ, ὅπως μετὰ τὴν ἐν τῷ χειμῶνι ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων ψήφισιν τοῦ πολέμου καὶ ἑναρξιν τῶν παρασκευῶν σὺν τῇ ἐνάρξει τοῦ ἔαρος τοῦ 413 π. Χ. (Ὀλυμπ. 94,3) ² εἰσορμῆσην πελοποννησιακῆ στρατιᾶς εἰς τὴν Ἀττικὴν ὑπὸ τὸν Ἄγιν ἐν χρόνῳ καθ' ὃν προεβλέπετο ἡδὴ ὅποια ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ ἔκβασις τοῦ σικελικοῦ πολέμου. Δώ-

¹ Θουκυδίδου VI, 104.

² Θουκυδίδου VII, 19' ἤρος [εὐθὺς] ἀρχομένου πρωτοτα.

δεκα δὲ ἤδη ἔτη ἡ Ἀττικὴ εἶχε μείνει ἀπηλλαγμένη πάσης ἐπιδρομῆς καὶ εἶχον ἐκλίπει τὰ ἴχνη τοῦ ἀρχιδαμείου πολέμου. Διὸ πολὺ ὀλεθριώτεραι ἀπέβησαν αἱ νέαι δηώσεις, ἐφ' αἷς νῦν οὐδὲ ἠδύνατο καὶ νὰ ἐκδικηθῶσι τοὺς Πελοποννησίους διὰ περίπλων τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ, τοῦθ' ὅπερ χεῖριστον, τὴν φορὰν ταύτην οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον ἀπόφασιν νὰ μὴ μετέλθωσι τὸν πρότερον πολεμικὸν τρόπον, ἀλλ' ἀντὶ τῶν κατ' ἔτος θερινῶν ἐπιδρομῶν νὰ καταλάβωσι μονίμως ὀχυρὸν χωρίον ἐν τῇ Ἀττικῇ. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐξέλεξαν κατὰ συμβουλήν τοῦ Ἀλκιβιάδου τὸ ἀριστον τῶν ἐν Ἀττικῇ χωρίων.

Ὁ ἐξ Ἀθηνῶν στρέφων τὸ βλέμμα πρὸς βορρᾶν βλέπει τὴν ὑψηλὴν Πάρνηθα κατατεινούσαν δεξιὰ τοὺς ὄρθλους αὐτῆς βράχους πρὸς τὸν Βριλησσόν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ αἱ παρώρειαι αὐτῆς προεκταθῶσι καθήκουσαι μέχρι τῆς λοφώδους Διακρίας ἀποτελεῖ βαθεῖαν κοιλάδα, ἥς ἡ ὀρεπανοειδὴς κατατομὴ ἀποτελεῖ κατὰ τὰ βόρεια τοῦ ὀρίζοντος γραμμὴν ἐναργεστάτην. Ἐπὶ δὲ ὀροπεδίου εὐρέος κάτωθεν τοῦ πρανοῦς τοῦ ὄρους ἔκειτο ἡ Δεκέλεια, μία τῶν ἀρχαίων δώδεκα πόλεων τῆς Ἀττικῆς, ἀπέχουσα τῆς πόλεως τρεῖς ὥρας καὶ τὸ αὐτὸ διάστημα χρόνου ἀπὸ τῶν συνόρων τῆς Βοιωτίας. Δι' αὐτῆς διήρχοντο αἱ ὁδοὶ αἱ διὰ τῆς ὀρεινῆς Διακρίας ἄγουσαι εἰς τὴν Εὐβοίαν· καὶ ἡ μὲν ἑτέρα αὐτῶν διέρχεται παρ' αὐτὴν τὴν Δεκέλειαν, ἡ δὲ ἄλλη ὀλίγον ἀνατολικώτερον διὰ τῶν Ἀφιδνῶν. Ἀμφοτέρων δὲ τούτων τῶν ὁδῶν ἐδέσποζε τὸ χωρίον τὸ καταληφθὲν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες ὠχυρώθησαν ἐπὶ ἀποκρήμνου κορυφῆς ἄνωθεν τῆς Δεκελείας¹. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι οὐδ' ἀπεπειράθησαν καὶ νὰ ἐξώσωσιν αὐτούς. Ἡ δ' ἐπιτυχία αὕτη τῶν Σπαρτιατῶν ὑπῆρξεν οὕτως ἀξίολογος, ὥστε ἤδη ἐν ἀρχαίοις χρόνοις τὸ ὅλον τελευταῖον μέρος τοῦ πελο-

¹ Ἰδε λεπτομερεστέραν περιγραφὴν τῶν κατὰ τὴν Δεκέλειαν καὶ τὰ περίχωρα παρὰ τῷ Curtius Sieben Karten zur Topographie von Athen. Πλν. VII. [Curtius-Kaupert Karten von Attika. Blatt XX. Τιμ. Βάσσου Τοπογραφικαὶ πληροφορίες περὶ Δεκελείας ἐν Ἀθηναίῳ Τύμ. Γ' σ. 126 κ. ε.].

ποννησιακοῦ πολέμου ἐκαλεῖτο ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Δεκελείας πόλεμος δεκελικός.

Ἡ κατάληψις τῆς Δεκελείας κατέχει τὸ μέσον μεταξύ τῆς σικελικῆς ἐκστρατείας καὶ τοῦ ἐκ νέου ἐκραγέντος μεταξύ Ἀθηναίων καὶ Πελοποννησίων πολέμου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐσκοπεῖτο δι' αὐτῆς ἐπέμβασις χάριν τῶν Συρακουσίων, ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐπὶ ὀκτῶ ἔτη τηρηθείσας συνθήκας ἦτο ἡ ἀρχὴ τοῦ δευτέρου μεταξύ Ἀθηναίων καὶ Σπάρτης πολέμου. Καὶ ὁ μὲν ἄμεσος σκοπὸς ἀπέτυχε, τῶν Ἀθηναίων μὴ παρακωλυθέντων νὰ στείλωσιν εἰς τὴν Σικελίαν τὸν Δημοσθένην μετὰ νέας στρατιάς. Ἀλλ' ὅτε μετὰ τὴν παρέλευσιν ἑξ μηνῶν ἐπῆλθεν ἡ ἐν Σικελίᾳ συμφορὰ, τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἡσθάνθησαν πολὺ βαρύτερον τὴν στενοχωρίαν, ἣν προεξέειν εἰς αὐτοὺς ἡ κατάληψις τῆς Δεκελείας.

Δι' αὐτῆς ἡ πόλις ἐστερήθη τῆς προσκομιδῆς τῶν κυριωτάτων ἐπιτηδείων, ἐπειδὴ οἱ πολέμιοι κατεῖχον τὰς ὁδοὺς τὰς συνδεούσας τὴν Ἀττικὴν πρὸς τὴν Εὐβοίαν. Καὶ ἔμεινε μὲν ἀκόμη ἀνοικτὴ ἡ διὰ θαλάσσης ὁδός, ἀλλ' αὕτη ἦτο πολὺ μακροτέρα καὶ δυσχερεστέρα. Ἄλλως δὲ διεκινδυνεύετο αὕτῃ ἡ κτῆσις τῆς ἀναγκαιοτάτης ἐκείνης εἰς τοὺς Ἀθηναίους νήσου. Ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς Ἀττικῆς μέγα μέρος κατεῖχετο ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, πλῆθος χωρίων καὶ ἀγρῶν, δασῶν καὶ νομῶν. Τὸ ἐν τρίτον τῆς Ἀττικῆς δὲν ἀνῆκε πλεόν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἀμέσῳ περιχώρῳ τῆς πόλεως παρεκωλύετο ἡ ἐπικοινωνία. Καὶ πλείστοι μὲν ὅσοι τῶν ἀγροτῶν, μείναντες ἄνευ ἐργασίας καὶ κέρδους, συνωθοῦντο καὶ πάλιν εἰς τὸ ἄστυ· οἱ δὲ πολῖται ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ ἐκτελῶσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς τὰ βαρέα καθήκοντα φρουρῶν. Διὰ βραχείων εἰπεῖν, ἅπασαι αἱ ἐνοχλήσεις καὶ ἅπαντα τὰ δεῖνά τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ πολέμου παρουσιάσθησαν καὶ πάλιν ἐν πολὺ μείζονι μέτρῳ, ἐπειδὴ νῦν δὲν παρείχετο πλεόν καιρὸς ἀναπαύσεως. Ἡ δὴ ὅσις τῆς χώρας ἦτο πολὺ μεγαλειτέρα, ἐπειδὴ στρατιὰ πολεμίων ἤρπαζεν ἐξ αὐτῆς ἀδιακόπως τὰ πρὸς συντήρησιν. Ἄλλως δὲ οἱ δοῦλοι οἱ ἐκφεύγοντες τοὺς δεσπό-

τας εἶχον τὸ ἐξῆς ἀσφαλές ἄσυλον καθ' ἅπαν τὸ ἔτος, αὐτομολοῦντες κατὰ χιλιάδας εἰς τὴν Δεκέλειαν, ἐν ᾗ ἡδύναντο νὰ παρὰ-σχωσιν ἀξίας λόγου ὑπηρεσίας εἰς τοὺς πολεμίους¹. Ἐπειδὴ δὲ δι' αὐξήσεως τῆς πρὸς τοὺς δούλους αὐστηρότητος οὐδὲν θὰ ἡδύναντο νὰ κατορθώσωσιν, ἠναγκάσθησαν νὰ τραπῶσι τὴν ἐναντίαν ὁδόν, καὶ εἰσέγαγον πραιοτέραν μεταχείρησιν τῶν δούλων, ὅπως προλάβωσι τὸ κακόν².

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, οὐ μόνον οἱ ἰδιῶται ὑφίσταντο αἰσθητὴν μείωσιν τῆς οὐσίας καὶ τῶν προσόδων, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη πολιτεία. Ἰδίως δ' ἔπαυσαν κατὰ μέγα μέρος αἱ εἰσπράξεις ἐκ τῶν δικῶν καὶ ἐκ τῶν χρηματικῶν ζημιῶν, αἵτινες ἀπετέλουν μέγα μέρος τῶν προσόδων τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, ἐπειδὴ δὲν ἤρχοντο εἰς Ἀθήνας διάδικοι, ὅπως δικασθῶσιν, ἐν δὲ τῇ πόλει δὲν ὑπῆρχε σχολή ὅπως δικάζωσιν οἱ ἡλιασταί. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἐξέλιπον καὶ πολλοὶ ἄλλοι πόροι ἐκ μισθωμάτων καὶ τελῶν τῆς ἀγορᾶς καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι. Διὰ ταῦτα κατ' ἀκολουθίαν τῶν παμμεγίστων δαπανῶν χάριν τοῦ σικελικοῦ πολέμου καὶ ἔνεκα τῶν ἔπειτα ἐπελθουσῶν ἀπωλειῶν ἐπῆλθεν οἰκονομικὴ κρίσις πρωτοφανὴς διὰ τὰς Ἀθήνας. Εἰς ἀργυρολογίας δὲ παρὰ τοῖς συμμάχοις δὲν ἐθάρρουν νὰ προβῶσιν, ἐπειδὴ, ὡς εἶχον νῦν τὰ πράγματα, οὐδ' αὐτοὺς τοὺς τεταγμένους φόρους ἡδύναντο νὰ εἰσπρά-

¹ Οἱ αὐτομολήσαντες δοῦλοι, οἱ πλείστοι ὄντες χειροτέχναι, ἀνῆλθον εἰς πλεόν ἢ εἰκοσакисχιλίους. Ἰδε *Θουκυδίδου* VII, 27. Πρὸς. Böckh *Bergwerke von Laurion* ἐν ταῖς *Abhandlungen der Berliner Akademie*. 1815] σ. 123.

² Ἀριστοφάνης ἐν *Νεφέλαις* στ. 5. Περὶ λεγομένης διατάξεως ἀναφερομένης εἰς ταῦτα ἰδε *Ἀνωνύμου* Πρὸς. ῥητ. παρὰ τῷ Walz *Rhetores Graeci* Τόμ. VIII, σ. 411. Meier *De bonis damnatorum* σ. 50. Μόνον παρὰ τῷ *Θουκυδίδει* εὐρεται μαρτυρία περὶ στρατείας τοῦ Δημοσθένους ἀποσκοπούσης εἰς τὴν πρόκλησιν ἀναλόγων δυσχερειῶν παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις, ὅτε ἦδη τῷ 413 π. Χ. ὁ εἰς τὴν Σικελίαν ἐκπλεῖον στόλος περιέπλεε τὴν Πελοπόννησον. Ἰδε *Θουκυδίδου* VII, 26. Ἐς τὰ καταντικρὺ Κυθήρων τῆς Λακωνικῆς, ἐνθα τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐστίν, τῆς τε γῆς ἐστίν ὃ ἐδ' ὤσαν καὶ ἐτείχισάν ἰσθμῶδες τι χωρίον (ἴσως τὴν Ὀνοῦ γνάθον. Ἰδε Curtius *Peloponnesos* Τόμ. Β' σ. 330), ἵνα ὅτε εὐλῶτες τῶν Λακεδαιμονίων αὐτόσε αὐτομολῶσι καὶ ἀμαλῆσταί ἐξ αὐτοῦ ὥς περ ἐκ τῆς Πύλου ἀρπαγὴν ποιῶνται.

ζῶσιν ἀσφαλῶς, οὐδεμίαν δὲ δύναμιν εἶχον νὰ μεταχειρισθῶσι βίαν.

Ἐπειράθησαν λοιπὸν ἐν τοῖς παροῦσι δεινοῖς ὅλως νέου τρόπου πρὸς ἐπίτευξιν μεγαλειτέρων ἢ τοῦλάχιστον ἀσφαλεστέρων εἰσπράξεων ἄνευ πιέσεως τῶν συμμάχων. Καὶ δὴ κατήργησαν τὴν ἄμεσον πληρωμὴν φόρων, καὶ εἰσῆγαγον ἀντ' αὐτῆς εἰσφορὰν πέντε ἐπὶ τῆς ἑκατὸν (εἰκοστήν) μέλλουσας νὰ εἰσπράττηται ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς ἐκ πάντων τῶν λιμένων τῶν συμμαχίδων πόλεων¹. Τὰ δὲ τέλη ταῦτα ἐξεμισθώθησαν, καὶ εἰς τὰς πόλεις τὰς ἀνηκούσας εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων διεδόθη νέον εἶδος Ἀθηναίων τελωνῶν, οἱ εἰκοστολόγοι. Ἀλλ' ὁ θεσμὸς οὗτος δὲν ἐστέφθη, καθ' ὃ φαίνεται, ὑπὸ τῆς προσδοκωμένης ἐπιτυχίας· οἱ δὲ εἰκοστολόγοι ἐμισήθησαν μὲν αὐτοῖ, κατέστησαν δὲ μισητὰς καὶ τὰς Ἀθήνας εἰς τοὺς συμμάχους², καὶ ἡ ὅλη καινοτομία συνετέλεσε μόνον εἰς ὁσημέραι μείζονα σύγχυσιν τῶν κατὰ τὰς προσόδους τῆς πόλεως. Μετὰ δὲ ὀλίγα ἔτη ἐπανῆλθον εἰς τὸ πρότερον σύστημα τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων³.

Ἡ μόνη δ' εὐτυχία ἧς ἠξιώθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν μέσῳ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς αὐτῶν στενοχωρίας συνέκειτο εἰς τοῦτο, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν δὲν ἐπελήφθησαν ταχείας ἐνεργείας, ὅπως ἐπωφεληθῶσι τὸν πρῶτον τρόπον χάριν τολμηραῖς ἐπιθέσεως. Οὕτω δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐκέρδησαν χρόνον, καὶ ἡδυνήθησαν πάλιν νὰ συντάξωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν καὶ ἀναλάβωσι θάρρος πρὸς νέον ἀγῶνα. Ὁ δῆμος ὁμοφώνως ἦτο διατεθειμένος

¹ Ἡ εἰκοστή τῶν κατὰ θάλασσαν (Θουκυδίδου VII, 28), ἧς ἡ εἰσαγωγὴ ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἀπόπειραν τῆς διαρρυθμίσεως τῶν κατὰ τοὺς φόρους τῶν συμμάχων, εἰσῆχθη τῷ 413 π. X (Ὀλυμπ. 91, 4) κατὰ τὸν Böckh Staatshaushaltung [der Athener] Τόμ. Β' ἐκδ. γ' σ. 350.

² Εἰς εἰκοστολόγος χλευάζεται καὶ ἐν τοῖς Βατράχοις τοῦ Ἀριστοφάνους στ. 363.

³ Κατὰ τὸν Ξενοφῶντα ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς (I, 3, 9) εἰσπράχθησαν πάλιν φόροι [τῷ 409 π. X.] (Ὀλυμπ. 92, 4). Ἴδε Böckh [Statshaushaltung der Athener Τόμ. Β' ἐκδ. γ' σ. 350.] Köhler [Urkunden zur Geschichte des delisch-attischen Bundes] σ. 152. Ὁ Gilbert [Beiträge] σ. 288 κ. ἑ. περᾶται νὰ ποδείξῃ, ὅτι ἡ εἰκοστή ἀπετίνετο μέχρι τοῦ πέρατος τοῦ πολέμου.

νά διακινδυνεύσῃ τὰ πάντα πρὸς διατήρησιν τοῦ μεγαλείου τῆς πόλεως. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐγίνωσκον, ὅτι διὰ διαπραγματεύσεων καὶ ὑποχωρήσεων οὐδὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιτύχωσι· διὸ ἀπεφάσισαν νὰ ποδεχθῶσι τὸν ἀγῶνα, πεποιθότες εἰς τὴν προστασίαν τῶν θεῶν.

Ἄλλ' ἡ συμφορὰ ἣν εἶχον ὑποστῆ δὲν εἶχε διασαλεύσει μόνον ἐξωτερικῶς τὰ θεμέλια τῆς ἀττικῆς δυνάμεως. Δὲν ἔλειπον μόνον χρήματα, ἄνδρες, νῆες καὶ σύμμαχοι πιστοί, ἀλλὰ καὶ τὸ φρόνημα, ὅπερ διὰ πολιτείαν μεγάλην εἶνε τὸ ἀναγκαιότατον πάντων, καὶ ἡ πεποίθησις πρὸς τὸ καθεστῶς πολίτευμα τῆς χώρας. Διεγίνωσκον ἐναργέστατα, ὅτι ἡ συμφορὰ τῆς πόλεως δὲν εἶχεν ἐπέλθει ἄνευ εὐθύνης τῶν Ἀθηναίων, ὅτι εἶχον γείνει μέγала λάθη, τὰ δὲ λάθη ταῦτα εὐρίσκοντο εἰς τοιαύτην στενὴν συνάφειαν πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς δημοκρατίας, ὥστε ἀναγκαίως αὐτὸ τοῦτο τὸ πολίτευμα ἐξέπεσε τῆς προτέρας τιμῆς. Διὰ ταῦτα οὐδὲν ἠθελον νὰ κούσωσι πλέον περὶ τῶν προτέρων ἀντιπροσώπων τοῦ δήμου· ἡ φωνὴ τῶν σφοδρῶν δημαγωγῶν ἐσίγησεν, ἡ Πνυξ ἡρημώθη, καὶ οἱ πολῖται μετὰ δέους περιέβλεπον, ἐπιζητοῦντες ἄνδρας δυναμένους νὰ διοικήσωσι τὰ τῆς πόλεως ἐν χρόνοις χαλεπωτάτοις. Πολιτευταὶ τυγχάνοντες ἀξιώματος παρὰ πᾶσιν, οἷος εἶχεν ὑπάρξει ὁ Νικίας, δὲν ὑπῆρχον· ὁ δὲ ὅμιλος τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ, ἄνδρων ἐντίμων, φιλοπατρίδων καὶ πιστῶν μὲν εἰς τὸ καθεστῶς, μόνον δ' ἐπιδιώκόντων νὰ παρακωλύσωσι τὰς ὑπερβασίας τῆς δημοκρατίας, εἶχε δεινῶς ἐλαττωθῆ ὑπὸ τοῦ πολέμου, καὶ ἡ ὅλη φατρία τῶν σωφρόνων καὶ συντηρητικῶν ἦτο ἀνίσχυρος καὶ ἐν τελείᾳ ἀμηχανία. Οἱ μόνοι δ' ἐπιδιώκοντες τοὺς ἰδίους ἐαυτῶν σκοποὺς μετὰ τόσῃ μείζονος θάρρους ὅσῃ μᾶλλον ἀπεγνωσμένα ἦσαν τὰ τῆς πόλεως ἦσαν οἱ ἐν μυστικαῖς ἐταιρίαις συνηνωμένοι, ἐκ συστήματος πολέμιοι τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος. Διὰ ταῦτα μετὰ τὴν καὶ κατ' αὐτὸ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ δεκελείου πολέμου ἀκούσιως ἐπελθοῦσαν συνδρομὴν ἀπάντων τῶν συντελούντων πρὸς διάσωσιν τῆς πόλεως συνέβησαν τὸν χειμῶνα τοῦ δευτέρου ἔτους γεγονότα μαρτυροῦντα ἐνέργειαν τῆς ὀλιγαρχικῆς φατρίας ἐκ προαι-

ρέσεως ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς νομίμως ὑφισταμένης πολιτείας.

Τὸ μέγα πλῆθος τοῦ δήμου ἦτο πειθήνιον καὶ τιθασόν. Καὶ ἤκουε μὲν ἡσύχως προτάσεις αἵτινες πρὸ ὀλίγων ἀκόμῃ μηνῶν ἤθελον θεωρηθῇ ἐσχάτη προδοσία καὶ καταδιωχθῇ μετ' ἀγανακτήσεως καὶ πάθους, ἄνευ δὲ μεμψιμοιρίας ἐνέκρινε τὰς κυριωτάτας τῶν μεταβολῶν τοῦ πολιτεύματος, τοὺς μεγίστους περιορισμούς τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἐξουσίας. Καὶ ταῦτα διότι οἱ ἄνδρες οἱ νῦν ἀναλαβόντες τὴν διοίκησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων ἀπήτουν, ὅπως μὴ ληφθῇ φροντὶς μόνον περὶ προσωρινῆς σωτηρίας καὶ ἀποτροπῆς τῶν δεινῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι προλήψεως ὁμοίων συμφορῶν. Ἰσχυρίζοντο δὲ, ὅτι μόνῃ αἰτία τοῦ κακοῦ ἦτο ἡ κουφόνιοι μεθ' ἧς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου ἐψηφίζοντο αἱ σπουδαιόταται τῶν ἀποφάσεων. Κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν ἡ βουλὴ τῶν πεντακοσίων, ὡς εἶχεν, οὐδὲ τὴν μικροτάτην παρεῖχεν ἐγγύησιν περὶ σώφρονος πολιτείας. Παρίστατο λοιπὸν χρεῖα ἄλλης ἀρχῆς, συνεδρίου ἀνδρῶν πρεσβυτέρων βασανίζοντος πάντα τὰ προβουλευόμενα καὶ πάσας τὰς προτάσεις καὶ μόνον τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐγκριθέντα καὶ ἐπιδοκιμασθέντα εἰσάγοντος πρὸς ἐπιψήφισιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

Ἡ δὲ νέα αὕτη ἀρχὴ ἔμελλε συγχρόνως νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὅπως προτείνῃ μὲν ἐν ὥραις κινδύνου τὰς ἀναγκαίας διατάξεις, καταστήσῃ δὲ δυνατὴν τὴν μετὰ βώμης καὶ μυστικότητος διοίκησιν τῶν τῆς πολιτείας, ἰδίως δὲ μεριμνήσῃ καὶ περὶ τῆς μεγίστης φειδοῦς περὶ τὰναλώματα, ἵνα οἱ ἔτι ὑπολειπόμενοι πόροι συντηρηθῶσι χάριν τῶν κυρίων σκοπῶν τῆς πολιτείας. Οὕτω δὲ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, ὅστις ἀπὸ τοῦ χρόνου καθ' ὃν κατελύθη ὁ Ἀρείος Πάγος εἶχεν ἀπαλλαγῇ πάσης κηδεμονίας¹ ἐτέθη καὶ πάλιν ὑπὸ ἔλεγχον. Ἡ δὲ σημασία τῆς μεταβολῆς ταύτης ἦτο ἔτι μεγαλειτέρα, ὅταν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ἡ μὲν δρᾶσις τῆς νέας ἀρχῆς ἦτο ἀπεριόριστος, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 528.

λίαν περιωρισμένος, καὶ κατὰ ταῦτα ἡδύναντο εὐκολώτατα νὰ γείνωσιν ὄργανα φατριαστικά. Ἀπετελεῖτο δὲ ἡ νέα ἀρχὴ ἐκ δέκα ἀνδρῶν, κληθέντων προβούλων καὶ ἀναμφιλέκτως ἐκλεχθέντων ἀπὸ τῶν δέκα φυλῶν. Ὁ δὲ μόνος αὐτῶν ἀσφαλῶς γνωστὸς εἶνε ὁ Ἄγων¹, ἀνὴρ τῶν ἐπιφανεστάτων καὶ δοκιμωτάτων, τῶν συνυπογραψάντων τὴν Νικίειον εἰρήνην, ὁ ἀντίπαλος τοῦ Περικλέους καὶ κατὰ ταῦτα ἀνήκων πολιτικῶς, καθ' ἃ εἶνε πιθανόν, εἰς τὴν φατρίαν ἧς ποτε ἡγεῖτο Θουκυδίδης ὁ Μελησίου.

Πρώτη δὲ φροντίς τῶν προβούλων ὑπῆρξεν ἡ διάταξις τῶν οικονομικῶν τῆς πόλεως. Καὶ περιωρίσθησαν μὲν τὰ εἰς ἐορτάς, θυσίας καὶ ἀγῶνας ἀναλώματα, ἐπετράπη δὲ εἰς τοὺς πολίτας ἡ εὐκολία τοῦ συντελεῖν ἀνά δύο ὁμοῦ πρὸς παρασκευὴν χοροῦ, καὶ ἐν τῇ τριηραρχίᾳ δ' ἐπετράπη ἡ συντέλεια. Καὶ ἡ μεταβολὴ δὲ τῶν φόρων εἰς τέλη ἀπὸ τῶν λιμένων δύναται νὰ ὑποληφθῇ γενομένη ὑπὸ τῶν προβούλων.

Ἐπειτα δὲ ἡσχολήθησαν μετὰ πλείστου ὅσου ζήλου περὶ τὰς παρασκευάς. Καὶ ἐπρομηθεύοντο μὲν ξυλείαν ἐκ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, ἐναυπήγουν δὲ μετὰ σπουδῆς νέον στόλον, ὡχύρον δὲ τὸ Σούνιον, ὅπως μὴ τυχὸν ἐγκαθιδρύσωσιν οἱ πολέμιοι ἐν αὐτῷ σταθμὸν νηῶν δυνάμενον νὰ παρεμβάλλῃ προσκόμματα εἰς τὴν κατὰ θάλασσαν ὁδὸν πρὸς τὴν Εὐβοίαν τὴν μόνην μένουσαν ἀκόμῃ ἀνοικτήν. Συγχρόνως δ' ἐχρησίμευε τὸ ἔρυμα ἐκεῖνο τοῦ Σουνίου εἰς ἐποπτεῖαν τῶν πολυπληθῶν δούλων τῶν ἐργαζομένων ἐν τοῖς μεταλλείοις. Ἡ στρατιὰ ἡθροίσθη ἐπὶ τὸ αὐτὸ διὰ τῆς ἀνακλήσεως τῶν ἐν τῇ ξένῃ φρουρῶν, εἰ καὶ δὲν ἀνεκλήθησαν πᾶσαι, ἐξακολουθησάσης ἰδίως τῆς κατοχῆς τῆς Πύλου. Τέλος δὲ

¹ Θουκυδίδου V, 19, 24. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Περικλέους 32. Δυσίου ([κατὰ Ἐρατοσθένους] 65). Πρὸς ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 691. Πλὴν τοῦ Ἄγωνος γινώσκωμεν πρόβουλον καλούμενον Σοφοκλέα (Ἀριστοτέλους Ἦτορ. III, 18), ὅστις ὑπὸ τῶν πλείστων ὑποτίθεται ὡς αὐτὸς ὁ ποιητής, τοῦθ' ὅπερ δὲν πείθομαι ἀποδεχθῶ. Ὁ δὲ Wattenbach (De Quadringentorum Athenis factione σ. 22) νομίζει, ὅτι οὗτος εἶνε ὁ υἱὸς τοῦ Σωστράτιδου (Θουκυδίδου III, 115). Φαίνεται δὲ, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῶν προβούλων διήρκεσεν ὑπερέκεινα τοῦ ἑνιαυτοῦ.

κατεβλήθη πᾶσα δυνατὴ προσπάθεια πρὸς φύλαξιν τῶν συμμάχων, ἀνόρθωσιν τοῦ ἀξιώματος τῆς πόλεως καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ θάρρους τοῦ δήμου. Προεκηρύχθη δὲ πιθανῶς περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ ἀμνηστεία πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν ἐπελθόντων θανάτων δι' ἀνακλήσεως μὲν τῶν ἐξορίστων, ἀποδόσεως δὲ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων εἰς τοὺς ἐν τῇ δίκῃ τῶν Ἑρμοκοπιδῶν καταδικασθέντας, ὅσοι δὲν εἶχον μεταστῇ εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον¹.

Οἱ δὲ μῆνες τοῦ φθινοπώρου καὶ τοῦ χειμῶνος οὓς οὕτως ἐπωφελήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ὑπῆρξαν χρόνος καθολικῆς ἐντάσεως τῶν πνευμάτων. Πόλις μεγάλη, εἰς ἣν ὑπετάσσετο τὸ ἥμισυ τῆς Ἑλλάδος, εἶχε καταλυθῇ, καθ' ἃ ἐπιστεύετο, καὶ ἡ ἀρχὴ αὐτῆς δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ συντηρηθῇ. Κατὰ ταῦτα δ' ἐκ τῆς πτώσεως αὐτῆς ἔμελλε νὰ προέλθῃ νέα τάξις πραγμάτων καθ' ἃπασαν τὴν Μεσόγειον, ἀπὸ δὲ τῶν Σούσων μέχρι τῶν ἰταλικῶν ἀποικιῶν πᾶσαι αἱ πολιτεῖαι συμμετεῖχον εἰς τὴν παρασκευαζομένην ἐκείνην μεταβολήν. Φανερῶς ἢ κρυφίως παρεσκευάζοντο ἅπαντες οἱ πολέμιοι τῶν Ἀθηναίων, οὐδεὶς δ' αὐτῶν ἤθελε νὰ στερηθῇ τῶν ὠφελημάτων τῆς προσεχοῦς νίκης. Καὶ δὴ κατὰ τὸ προσεχὲς θέρος ἔμελλε, καθ' ἃ ἐφαίνετο βέβαιον, νὰ ἐπέλθῃ ἡ καταδίκη τῶν Ἀθηναίων, καὶ οἱ πιεζόμενοι σύμμαχοι, οἵτινες εἶχον ἀναγκασθῇ νὰ θυσιάσωσιν ὑπὲρ τῆς φιλάρχου πόλεως τὸν χρυσὸν αὐτῶν καὶ τὰ σώματα, ἀνέμενον μετ' ἀγρίας δίψης ἐκδικήσεως τὴν ἡμέραν καθ' ἣν οἱ Ἀθηναῖοι ἔμελλον νὰ ποτίσωσι δίκην διὰ πάσας τὰς βίαιοπραγίας τὰς τελεσθείσας ὑπ' αὐτῶν ἐν Μυτιλήνῃ, Αἰγίνῃ, Σκιώνῃ, Μήλῳ καὶ ἄλλαχοῦ. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι σύμμαχοι ἦσαν πεπεισμένοι, ὅτι μικρὸς μόνον ἤθελεν ἀπαιτηθῇ χρόνος, ἔπειτα δ' ἔμελλον νὰ παρέλθωσιν εἰς αἰὲν τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου.

¹ *Μαρκελλίνου* Βίος Θεουκυδίδου σ. 6 ἐκδ. Bekker. Ἴδε καὶ *Hermes* Τόμ. XIII, σ. 431. Ὑπερ. Kirchhoff Über die Polatenurkunde aus Olymp. 90, 3 ἐν τοῖς *Neue Jahrbücher für Philologie*. 1860 σ. 247.

καὶ ἦσαν διὰ τοῦτο προθυμότεροι νὰ ὑπηρετήσωσι κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν.

Αἱ δὲ πολεμικαὶ ἐνέργειαι τῶν Πελοποννησίων εἶχον δύο κέντρα, τὴν Δεκέλειαν καὶ τὴν Σπάρτην. Ὁ βασιλεὺς Ἁγίς εἶχε λάβει ἔκτακτον ἐξουσίαν διὰ τὴν βόρειον κονίστραν τοῦ πολέμου, ὅπως δύναται νὰ ἐπωφεληθῇ ἀμελλητί πᾶσαν εὐκαιρίαν πρὸς βλάβην τῶν Ἀθηναίων. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ ἤδη τὸν αὐτὸν ἐκείνον χειμῶνα ἐπεχείρησεν ἀπὸ τοῦ ὀρμητηρίου αὐτοῦ μακρὰς ἐκστρατείας πρὸς βορρᾶν, ἐπειράθη νάνορθώσῃ πάλιν τὴν Ἡράκλειαν, παρέλαβε διὰ τῆς βίας ὁμήρους καὶ χρήματα χάριν τοῦ στόλου τῶν Πελοποννησίων παρὰ τῶν Οἰταίων λαῶν, τῶν Φθιωτῶν καὶ τῶν Θεσσαλῶν, καὶ ἐδέχθη τοὺς πρέσβεις τοὺς σταλέντας ὑπὸ τῶν νήσων, ὅπως ἐξασφαλίσωσι τὴν ὑποστήριξιν τῆς Σπάρτης πρὸς ἀποστασίαν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων.

Αἱ δὲ διαπραγματεύσεις αὗται ἔπρεπε νὰ τηρηθῶσι λίαν μυστικάι, ἐπειδὴ οἱ ὀλιγαρχικοί, οἵτινες ἀνώρθουν νῦν ἀπανταχοῦ ὑπερηφάνως τὴν κεφαλὴν, ὥφειλον νὰ προφυλάσσωνται οὐ μόνον ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν δημοτικῶν πατριῶν, ὧν οἱ ἡγέται ἔμενον πιστοὶ εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Διὰ ταῦτα πρὸς εὐτυχίαν τῶν Ἀθηναίων ἦτο ἀδύνατος καθολικὴ ἀποστασία, τῶν Σπαρτιατῶν ἀμνηχανούντων νὰ ὑποστηρίξωσι συγχρόνως ἐν πολλαῖς πόλεσι τοὺς στασιώτας αὐτῶν. Ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ κρίνωσι τίνας ἔπρεπε νὰ προτιμήσωσι, κατὰ δὲ τὴν κρίσιν ταύτην ἐπέδειξαν μεγάλην ἀμφιγνομίαν καὶ ἀβουλίαν, οὐ μικρὸν συντελέσασαν εἰς παράλυσιν τῆς ἐπιτυχίας τῶν Πελοποννησίων. Οὕτως ὁ Ἁγίς τὸ μὲν πρῶτον ἔστειλεν εἰς τὴν Εὐβοίαν τρεῖς ἀρμοστὰς μετὰ μαχητῶν, διαγινώσκων ὀρθῶς τὴν νῆσον ἐκείνην ὡς τὸ ἐπικαιρότατον χωρίον τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων καὶ δυνάμενος νὰ συνδέσῃ εὐκολώτατα τὴν ὑπονόμεισιν τῆς Εὐβοίας πρὸς τὸν δεκελεϊκὸν πόλεμον. Ἀλλ' ἔπειτα ὁμῶς ὑπεχώρησεν εἰς τὰς ἐπιμόνους παρακλήσεις τῶν Βοιωτῶν, ἀπαιτούντων πρὸ πάντων νὰ σταλῇ βοήθεια εἰς τοὺς Λεσβίους, καὶ παρεσκεύασε χάριν αὐτῶν νῆας

καὶ στρατιώτας, διασπάσας οὕτω τὰς δυνάμεις αὐτοῦ καὶ περιπλακεῖς ἀπὸ τῆς Δεκελείας εἰς τὸν ἐν Ἀσίᾳ πόλεμον, ὅστις ἔπρεπε νὰ διευθύνηται ἀπὸ τῆς Σπάρτης.

Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Σπάρτῃ ὅμοιαι ἐπεκράτουν ταλαντεύσεις, μὴ προερχόμεναι τυχὸν ἐξ ὅκνου πρὸς συνομολόγησιν τῆς μετὰ τῶν Περσῶν συνθήκης καὶ κατ' αὐτὴν τὴν κρίσιμον ὥραν, ἀλλ' ἔνεκεν ἀμφιγνομίας. Καὶ τινες μὲν ἤθελον νὰ ὑποστηριχθῇ πρὸ πάντων ὁ Τισσαφέρνης, οἱ δὲ ἄλλοι νὰ γείνη ἐν τῇ Ἑλλήσποντῳ ἔναρξις τοῦ κατὰ θάλασσαν πολέμου συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Φαρναβάζου, καὶ ταῦτα καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἅγις, συμπράττων μετὰ τῶν Βοιωτῶν, εἰργάζετο πάσῃ δυνάμει, ὅπως παράσχῃ τὴν πρώτην ὑποστήριξιν εἰς τοὺς Λεσβίους πρὸς ἐπανόρθωσιν ὅσον ἔνεστι ταχυτάτῃ τῆς πρότερον πρὸς αὐτοὺς ἐπιδειχθείσης ἀμελείας¹. Τοιαύτης δὲ ὑπαρχούσης ἀμφιγνομίας, ἐκράτησεν ἡ γνώμη τοῦ Ἀλκιβιάδου, κατορθώσαντος νὰ πείσῃ τοὺς φίλους, ὧν ἰσχυρότατος ἦτο ὁ ἔφορος Ἐνδριος, ἀντίπαλος τοῦ Ἀγιδος, νὰ ποδεχθῶσι τὰς προτάσεις τοῦ Τισσαφέρνους².

Πράγματι δ' ἐν Ἰωνίᾳ παρείχοντο αἱ πλείσται προσδοκίαι ἐπιτυχίας, καὶ ἐν αὐτῇ πᾶσα ἀπώλεια ἔμελλε νὰ πλήξῃ πάσης ἄλλης μᾶλλον αἰσθητότατα τοὺς Ἀθηναίους. Πολλὰκις ἤδη οἱ σατράπαι εἶχον προβῇ ἐπιτυχῶς μέχρι τῶν παραλίων τῆς Ἰωνίας. Ἐν ἀπάσαις δὲ ταῖς πόλεσιν αὐτῆς ὑπῆρχον οἱ μηδίζοντες, ἰδίως δ' ἐν Ἐφέσῳ, ἥτις διεξῆγεν εἴπερ τις καὶ ἄλλη τῶν παραθαλασσίων πόλεων τὸ μέγιστον κατὰ γῆν ἐμπόριον καὶ ἦτο ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην προσιτὴ εἰς τὰς ἐπιδράσεις τῶν Ἀσιατῶν. Εἶνε δὲ μάλιστα πιθανόν, ὅτι ἤδη πρὸ τῆς ἐν Σικελίᾳ συμφορᾶς ἡ Ἐφεσος εἶχεν ἀποσπασθῇ τῶν Ἀθηναίων καὶ περιέλθῃ εἰς τὸν Τισσαφέρνην. Τώρα δὲ ἦτο ἔτοιμος πρὸς ἀποστασίαν ἡ Χίος, ἡ ἀξιολογωτάτη τῶν συμμαχίδων, ἥς τὸ παράδειγμα ἔμελλε νὰ συμπαράσῃ σύμπασαν τὴν Ἰωνίαν. Ἦσαν δ' αἱ πόλεις ἀτείχιστοι καὶ ἐστεροῦντο

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 136.

² Θουκυδίδου VIII, 8 κ. ε.

φρουρῶν καὶ φυλακίδων. Κατὰ ταῦτα ἡ σατραπεία τοῦ Τισσα-
φέρνους ἐφαίνετο ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὸ ἐπικαιρότατον θέατρον τοῦ
πολέμου. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ πόροι αὐτοῦ ἦσαν πολὺ μεγαλείτεροι
τῶν τοῦ Φαρναβάζου, καίτοι δὲν ὑπεστήριζεν, ὡς οὗτος, τὴν αἰ-
τησιν αὐτοῦ διὰ χρημάτων. Τέλος δὲ εἶχε καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης ἐν
ταῖς ἰωνικαῖς πόλεσι πλείστους ὅσους ὁπαδοὺς¹, καὶ ἠδύνατο νὰ
ἐλπίσῃ, ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ εἴπερ τινὶ καὶ ἄλλῃ ἔμελλε νὰ ἐπι-
βάλῃ λαμπρῶς τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα μετὰ πολλὰς συ-
ζητήσεις τὰ τοῦ πολέμου καθωρίσθησαν συμφώνως πρὸς τὴν συμ-
βουλήν αὐτοῦ. Καὶ ἐγκατελείφθησαν μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ Εὐ-
βοία καὶ ἡ Λέσβος, προσελήφθησαν δὲ κρυφίως κατὰ τὸν αὐτὸν
ἐκεῖνον χειμῶνα εἰς τὴν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν ἡ Χίος καὶ
αἱ Ἐρυθραί, ἅφ' οὗ πρῶτον οἱ Σπαρτιάται δι' ἀποστολῆς πρέ-
σβεως ἐπέισθησαν περὶ τῶν δυνάμεων τῆς Χίου, καὶ ἐδόθη εἰς τὰς
πόλεις ἐκεῖνας ἡ ἐπαγγελία τῆς ἀποστολῆς τῶν πρώτων βοηθειῶν.
Ἐπειτα δὲ ἠθέλησαν νὰ ἐπεκτείνωσι τὸν πόλεμον πρὸς βορρᾶν, μὴ
ἐπιθυμοῦντες νὰ ποικρούσωσι τὴν εὐνοίαν τοῦ Φαρναβάζου καὶ ἐπα-
ξίως ἐκτιμῶντες τὴν σημασίαν τοῦ Ἑλλησπόντου διὰ τοὺς Ἀθη-
ναίους. Ἡ δὲ Δεκέλεια ἔμελλε νὰ εἴναι τὸ ὀρμητήριον διὰ πάσας
τὰς ἡπειρωτικὰς στρατείας. Τοιοῦτον ἦτο τὸ σχέδιον τοῦ πολέμου
διὰ τὸ προσεχὲς θέρος τὸ γενόμενον δεκτὸν παρὰ τῶν συμμάχων,
ἐγκριθὲν δὲ καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἀγιδος² καὶ δὴ συνεφωνήθη, ὅπως
πλὴν τῆς Χίου ὁ στόλος ἐπιληφθῇ καὶ τῆς Λέσβου, κατὰ δὲ τὴν
ἐκστρατείαν ταύτην ἔμελλε νὰ νῆαλάβῃ τὴν στρατηγίαν ὁ Ἀλκα-
μένης, καθ' ἃ εἶχεν ὀρίσει ὁ Ἄγις.

Ἡσυχολοῦντο δὲ ἤδη περὶ τὴν ναυπήγησιν τῶν νηῶν, ὧν ὁ
ὅλος ἀριθμὸς ἔμελλε νὰ νῆλόθῃ εἰς ἑκατόν. Τούτων εἴκοσι καὶ πέντε
εἶχεν ἀναλάβει ἡ Σπάρτη, ἱσαρίθμους δ' αἱ Θῆβαι, δεκαπέντε δὲ
παρέσχον οἱ Κορίνθιοι καὶ δεκαπέντε οἱ Φωκεῖς καὶ οἱ Λοκροὶ, τὰς
δὲ λοιπὰς εἴκοσι τοῦτο μὲν οἱ Ἀρκάδες, Πελληγεῖς καὶ Σικυωνιοί,
τοῦτο δὲ οἱ Μεγαρεῖς καὶ αἱ παραθαλάσσιαι πόλεις τῆς Ἀργολί-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 410.

δος. Πρὸς δὲ τούτοις ἀνέμενον ἀξίαν λόγου ἐπικουρίαν καὶ ἐκ τῆς Σικελίας, ἦσαν δ' ἔτοιμοι καὶ ἐν Χίῳ ἐξήκοντα νῆες. Οὐδ' ἐπέτρεπετο ἀναβολή, ἐπειδὴ αἱ ἐν Ἰωνίᾳ στασιαστικαὶ κινήσεις ἤρχισαν νὰ γίνωνται γνωσταί, καὶ οἱ Χῖοι δὲν ἔπαυον δεόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐκ τῶν ἐνόγων ἐπισπεύσεως τῆς στρατείας.

Καὶ ὁμῶς τὰ πάντα προέβαινον μετὰ βραδύτητος καὶ ἀδεξιότητος. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἔμελλον νὰ πλεύσωσιν ἀμέσως εἰς Χίον δέκα νῆες ἐκ τῆς Λακωνίας ὑπὸ τὸν Μελαγκρίδαν¹. Ἀλλ' ἐν ᾧ τὰ πάντα ἦσαν ἔτοιμα, σεισμὸς ἐπελθὼν ἐφόβησε τοὺς Σπαρτιάτας ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἐγκατέλιπον τὴν ὅλην στρατείαν, ἀντὶ δὲ τοῦ Μελαγκρίδου ἀνέδειξαν ναύαρχον τὸν Χαλκιδέα, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ γείνη ἑναρξίς τοῦ κατὰ θάλασσαν πολέμου ὅχι ἐκ Γυθείου, ἀλλ' ἐκ τῶν παραλίῳν τῆς Κορινθίας. Ἀλλ' ἡ ἀπόφασις αὕτη προεκάλεσε νέας ἀναβολὰς καὶ ἀτυχίας. Καὶ δὴ οἱ Κορίνθιοι ἔσπευσαν μὲν νὰ διαβιβάσωσι διὰ τοῦ ἰσθμοῦ εἴκοσι καὶ μίαν τριήρεις εἰς τὰς Κεγχρεάς καὶ νὰ παρασκευάσωσι τὰ πάντα πρὸς τὸν ἀπόπλου, ἀλλὰ, ὅτε τὰ πράγματα ἔφθασαν μέχρι τοσοῦτου, δὲν ἠθέλησαν νὰ ταράξωσι διὰ τῆς ἐπιχειρήσεως φανεροῦ πολέμου τὰ Ἰσθμια, ἅτινα ἔνεκα τῆς πρὸς αὐτὰ συνδεομένης ἐμπορικῆς ἀγορᾶς παρῆχον εἰς αὐτοὺς μεγάλα κέρδη. Ἐπ' ἴσης δὲ ἦσαν ἀπρόθυμοι νὰ ποδεχθῶσι τὴν πρότασιν τοῦ Ἀγίδος, δηλώσαντος, ὅτι ἐδέχετο εὐχαρίστως νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὴν ἡγεσίαν τοῦ στόλου. Κατ' ἀκολουθίαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ στείλαντες εἰς τὴν Χίον [τὸν στρατηγὸν Ἀριστοκράτην] ἀπήτησαν παρὰ τῶν Χίων ἑπτὰ νῆας, αἵτινες καὶ παρεδόθησαν εἰς αὐτοὺς ἄνευ ἐνστάσεως, ἐπειδὴ οἱ λακωνίζοντες ἠδυνάτου ἀκόμη νὰ προβῶσι πράγματι εἰς ἀποστασίαν². Εἰς δὲ τὰ Ἰσθμια αὐτὰ, συμπίπτοντα τὸν Ἀπρίλιον ἢ τὸν Μάιον, παρέστησαν κατὰ πρόςκλησιν τῶν Κορινθίων καὶ θεωροὶ τῶν Ἀθηναίων. Γενομένων δὲ τέλος ἐννεργῶν ἐν Κορινθίᾳ τῶν σκοπῶν τῶν Πελοποννησίων,

¹ Θουκυδίδου VIII, 6.

² Θουκυδίδου VIII, 9.

οἱ Ἀθηναῖοι προέβησαν εἰς δραστηριωτάτας ἐνεργείας πρὸς παρακώλυσιν τῆς παρασκευαζομένης ἐκστρατείας. Πράγματι δὲ οἱ σύμμαχοι πλὴν τῆς ἀναβολῆς εἶχον περιπέσει καὶ εἰς ἄλλο μέγα πταῖσμα, καταστήσαντες θέατρον τῶν παρασκευῶν αὐτῶν τὸν Σαρωνικὸν κόλπον, ὥς εἰ μὴ ὑπῆρχον πλέον Ἀθηναὶ καὶ μὴ ὑφίστατο δύνამις πολεμία. Διὸ, εὐθὺς ὥς ἀπέπλευσεν ὁ κορινθιακὸς στόλος μετὰ τῶν νηῶν τοῦ Ἀγιδος, προσεβλήθη ὑπὸ ἀθηναϊκοῦ στόλου, συγκροτουμένου ἐξ ἴσου ἀριθμοῦ τριήρων. Οἱ δὲ Πελοποννήσιοι ὑπεχώρησαν καὶ ἀπεμακρύνθησαν. Ἀλλ' ὅτε ἀνήχθησαν καὶ πάλιν, εἶδον ἔτι μεγαλείτερον ἐχθρικὸν στόλον ὀρμῶντα κατ' αὐτῶν· ἐξώσθησαν δὲ παρ' αὐτοῦ εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου, περιεκλείσθησαν ἐν πετρώδει ὄρμῃ, ὅστις ἐκαλεῖτο Πειραιῆς, καὶ ὑπέστησαν ἐν αὐτῷ μεγίστας ζημίας, φονευθέντος καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀλκαμένου. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη νίκη ἣν ἤραντο καὶ πάλιν οἱ Ἀθηναῖοι, ἐμπνεύσασα εἰς αὐτοὺς νέον θάρρος, ἐν ᾧ οἱ Πελοποννήσιοι ἕνεκα τῆς ἥττης ἐνεφορήθησαν ἀθυμίας τοιαύτης, ὥστε οἱ Σπαρτιάται ἀπεφάσισαν νὰ ἐγκαταλίπωσιν ὅλως τὴν ἐν Ἰωνίᾳ πόλεμον, ὅστις ἄλλως ἦτο ἥκιστα ἀρεστὸς εἰς τοὺς πολίτας ἕνεκα τῆς ἀνέκαθεν ἀντιπαθείας τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς ὑπερποντίους στρατείας.

Τοῦτο δὲ καὶ ἤθελε γείνειν πράγματι, ἂν δὲν εὕρισκετο ἐν Σπάρτῃ ὁ Ἀλκιβιάδης. Οὗτος κατώρθωσε νὰ ἐπωφεληθῇ τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ κορινθιακοῦ στόλου κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε ἀπεκόμισεν ἐξ αὐτοῦ τὰς μεγίστας ὠφελείας. Καὶ ταῦτα διότι πρὸ παντὸς εἶχε συμφέρον νὰ δείξῃ, ὅτι ἡδύνατο καὶ ἄνευ στόλου νὰ κατορθώσῃ τὴν ἀποστασίαν τῆς Ἰωνίας καὶ τὴν συμμαχίαν τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Περσίας. Καὶ κατώρθωσε μὲν νὰ πείσῃ τοὺς ἐφόρους, ἐπωφελήθη δὲ τὴν ἀντιζηλίαν αὐτῶν κατὰ τοῦ Ἀγιδος, ὃν καὶ αὐτὸς εἶχε καταστήσει ἐχθρὸν διὰ μοιχικῆς ἀναστροφῆς πρὸς τὴν βασιλίσσαν [Τιμαίαν], καὶ παρέστησε πρὸ πάντων εἰς τὸν Ἑνδιον ὡς μέγα κέρδος τὴν ματαίωσιν τῶν φιλοδόξων προσδοκιῶν τοῦ βασιλέως περὶ θριάμβων ἐν Ἰωνίᾳ. Οὐδεμία ἀνάγκη τριήρων ὑπάρ-

χει, εἶπε μετὰ τόλμης ἐκπληξάσης πάντας καὶ συμπαρασυράσης τοὺς κλονουμένους. Ἀρκεῖ νὰ εὐρεθῶσιν ἐν Χίῳ, πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὴν νῆσον τὸ ἄγγελμα τῆς ἐν τῷ κορινθιακῷ κόλπῳ ἥττης· περὶ δὲ τῶν λοιπῶν θὰ φροντίσῃ αὐτός. Αἵρεται λοιπὸν καὶ πάλιν ἡ προτέρα ἀπόφασις, καὶ αἱ πέντε νῆες, καθ' ὅτι δὲν κατώρθωσαν ἐν Σπάρτῃ νὰ παρασκευάσωσι περισσοτέρας, ἀπέπλευσαν ὑπὸ τὸν Χαλκιδέα καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην. Ταχύτατα δὲ πλεύσαντες, ἔφθασαν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον, καὶ ἅμα τῇ εἰς τὴν Χίον προσορμίσαι τῆς μοίρας ἐκείνης ἡ ἀριστοκρατικὴ φατρία προβαίνει ἄνευ οὐδενὸς πλέον δισταγμοῦ εἰς τὴν φανεράν ἐκδήλωσιν τῶν ὑπ' αὐτῆς σκοπουμένων. Καὶ ὁ μὲν πτοηθεὶς δῆμος οὐδεμίαν πειρᾶται ἀντίστασιν. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης, ὅστις βεβαιοῖ, ὅτι τὰ παρόντα πλοῖα εἶνε ὁ πρόδρομος μεγάλου πολεμικοῦ στόλου, κατορθώνει διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ νὰ ποιήσῃ ἐκποδὼν πάσας τὰς δυσχερείας. Αἱ δ' Ἐρυθραὶ ἠκολούθησαν ἀμέσως τὸ παράδειγμα τῆς Χίου. Τέλος δὲ πείθονται καὶ αἱ Κλαζομεναὶ νὰ συμμετάσχῃσι φανερώς τῆς ἀποστασίας, καίτοι τρεῖς μόνον τριήρεις ἀπεστάλησαν αὐτότε. Παρακελεύονται δὲ οἱ νέοι σύμμαχοι νὰ ἐπισπεύσωσι τὰς παρασκευὰς αὐτῶν καὶ τὸν τειχισμὸν μετὰ τῆς μεγίστης δραστηριότητος¹. Ὡς ὑπὸ κεραυνοῦ ἀναρριπίζεται ἡ πυρκαϊὰ τοῦ πολέμου. Ἡ ἀποσπασία τῆς Ἰωνίας ἤρξατο, καὶ ἡ Σπάρτη δεσπόζει ἐν αὐτῷ τῷ κέντρῳ τῆς ἀρχῆς τῶν πολεμίων. Οὐδέποτε μεγαλειτέρα ἐπιτυχία κατωρθώθησαν ἀπὸ ἀφορμῆς μικροτέρας.

Μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου δὲν εἶχον ἀντεπεξέλθει πρὸς πολέμους, ἐπειδὴ ὁ Στρομβιχίδης ὁ ἀναχθεὶς ἀπὸ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, ὅπως συλλάβῃ τὸν στολίσκον τοῦ Χαλκιδέως, δὲν ἠδυνήθη νὰ καταφθάσῃ αὐτόν. Ἀλλὰ τότε ἀπεφάσισαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ καταβάλωσι τὰς μεγίστας τῶν προσπαθειῶν πρὸς διάσωσιν τῆς Ἰωνίας.

Ἡ φανερά ἀποσπασία τῆς Χίου ἐνεποίησεν αἰσθησιν δεινὴν. Ἡ διαγωγὴ τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὴν νῆσον εἶχεν ὑπάρξει πάντοτε πραεῖα· ἐτίμων τὴν Χίον ὡς τὸν μαργαρίτην τῶν συμμαχίδων,

¹ Θουκυδίδου VIII, 14.

κατὰ δὲ τὰς δημοσίας θυσίας οἱ Χῖοι συμπεριελαμβάνοντο ὀνομαστί εἰς τὰς εὐχὰς περὶ τῆς εὐημερίας τῆς πόλεως ¹, καὶ ἀκόμη πρὸ μικροῦ ὑπὸ τοῦ Εὐπόλιδος ἐν ταῖς Πόλεσι, τῇ κωμῳδίᾳ ἧς τὸν χορὸν ἀπετέλουν αἱ συμμαχίδες ², εἶχεν ἐξυμνηθῇ ἡ Χίος, ἡ

καλὴ πόλις.....

πέμπει γὰρ ἡμῖν ναῦς μακρὰς ἄνδρας θ' ὅταν δεῖσῃ,
καὶ ἅλλα πειθαρχεῖ καλῶς ἀπληκτος ὥσπερ ἵππος ³.

Διὰ ταῦτα ἡ ἀποστασία τῆς Χίου ἐθεωρήθη τὸ σύνθημα καθολικῆς ἐξεγέρσεως τῶν συμμάχων. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν νὰ κινήσωσι πάντα λίθον, νὰ βάλωσι δὲ χεῖρα καὶ ἐπ' αὐτὸ τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐκ χιλίων ταλάντων κατάθεμα, ὅπερ κατὰ τινα ἐκ τῶν ἡμερῶν τοῦ Περικλέους νόμον ἔμελλε νὰ φυλαχθῇ διὰ τὴν ἐσχάτην ἀνάγκην, ἥτοι δι' ἅμεσον ἐπίθεσιν ἐνατίον τῆς πόλεως καὶ τῶν λιμένων ⁴. Ἀληθῶς τὴν ἀποστασίαν τῆς Ἰωνίας ὑπελάμβανον ὡς προσβολὴν κατ' αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως τῆς πόλεως καὶ ἐνόμισαν, ὅτι ἐδικαίουντο νὰ ἐρμηνεύσωσι τὸν νόμον κατὰ τρόπον τοιοῦτον. Οὕτω δ' εὐρέθησαν τὰ χρήματα τὰναγκαῖα πρὸς ἐξάρτυσιν νηῶν ⁵. Αἱ ἐν ἐφεδρείᾳ τριήρεις ἐξήχθησαν ἐκ τῶν νεωρίων ⁶, πλοῖα δὲ καὶ ἄνδρες ἐχωρίσθησαν κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ὑπηρεσίας. Αἱ δὲ πρὸς ἐφόρμησιν εἰς Πελοπόννησον προωρισμέναι νῆες, αἵτινες ἀπετέλουν τὸ δυνατώτατον μέρος τοῦ στόλου, ἀπεστάλησαν

¹ Σχόλια Ἀριστοφάνους εἰς Ὀρνίθας στ. 880.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 232.

³ Εὐπόλις παρὰ [Meineke ἐν] Fragm. Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 509.

⁴ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 676.

⁵ Böckh Statshaushaltung [der Athener] Τόμ. Β' ἐκδ. γ' σ. 65. Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 184 Α στ. 5· [ἐκ τῶν χιλίων ταλάντων τῶν εἰς τὰς τριήρεις] ὧν παρελάβομεν παρὰ τῶν προτέρων ταμιῶν.

⁶ Κατὰ τὸν Herbst (Rückkehr des Alkibiades. Heidelberg 1843 σ. 51) εἶχεν ἡ πόλις ἀκόμη τὰς ἑκατὸν ἐξαίρετους τριήρεις (Θουκυδίδου II, 24). Ἀλλὰ διὰ τί ὁ Θουκυδίδης [VIII, 15] ποιεῖται λόγον μόνον περὶ τῶν ἐξαιρέτων χιλίων ταλάντων;

πάραυτα εἰς τὴν Ἰωνίαν, ἀντικατασταθεῖσαι ὑπὸ ἄλλων. Δεσμεύσαντες δὲ τοὺς ἐν ταῖς ἐπτὰ τριήρεσιν ἐλευθέρους Χίους, ἡλευθέρωσαν τοὺς ἐπ' αὐτῶν δούλους, καὶ ἐβουλεύθησαν δραστηριώτατα ὅπως προλάβωσι τὴν περαιτέρω διάδοσιν τῆς ἀποστασίας.

Ἄλλ' ὅμως παρὰ πάντα ταῦτα δὲν κατώρθωσαν νὰ παρακωλύσωσι τὰς προόδους ἀντιπάλου οἴος ὁ Ἀλκιβιάδης. Καὶ ὁ μὲν Στρομβιχίδης ἐπειράθη μάτην μετὰ ἐννέα νηῶν νὰ συγκρατήσῃ τὴν Τέων, ἐν ᾗ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον οἰκοδομήσει τεῖχος πρὸς ἄμυναν τῆς χώρας¹. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης εἶχεν ἤδη ἀθροίσει περὶ ἑαυτὸν ἰωνικὸν στόλον εἴκοσι καὶ τριῶν νηῶν καὶ ἐκυριάρχει τῆς θαλάσσης. Ἀφῆκε δὲ τοὺς Πελοποννησίους ναύτας ἀντὶ ὀπλιτῶν ἐν Χίῳ, ὅπως προστατεύσῃ τοὺς ἐν αὐτῇ ὀλιγαρχικοὺς ἀπὸ ἀποστασιῶν καὶ προσβολῶν, ἔλαβε δὲ Χίους ναύτας ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ νηῶν, καὶ ἔσπευτε περαιτέρω εἰς τὸν Μίλητον, ὅπως κυριεύσῃ διὰ τῶν δυνάμεων ὧν ἤδη ἡγεῖτο τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν τῆς Ἰωνίας². Καὶ ταῦτα διότι, ἀντὶ νάναμένη ἐνισχύσεις, ἐφροβείτο ἀπ' ἐναντίας πάντοτε μὴ αὐταὶ φθάσωσι πρὸ τῆς ἐπιτεύξεως τῶν σκοπῶν οὓς ἐπεδίωκεν ἐν τῇ φιλοδοξίᾳ αὐτοῦ. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι οὐδὲν ἄλλο κατώρθωσαν ἢ νὰ καταλάβωσιν ὀρμητήριον ἐν τῇ νήσῳ Λάδῃ³, ἐν ᾧ οἱ Μιλήσιοι, παραπεισθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἀπέστησαν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων.

Τέλος δ' οἱ Σπαρτιᾶται κατώρθωσαν καὶ ἐκεῖνο ὅπερ ἀπὸ μακροῦ ἐπόθουν διαπύρως, τὸ νὰ λάβωσι χρηματικὴν βοήθειαν παρὰ τῶν Περσῶν. Καὶ δὴ αἱ ἐξαίρετοι ἐπιτυχίαι αἱ ἐπακολουθήσασαι εἰς τὴν ἔναρξιν τοῦ ἐν Ἰωνίᾳ πολέμου ἔπεισαν τὸν Τισσαφέρνην νὰ καταλίπῃ τέλος πᾶσαν ἐπιφύλαξιν. Ἀφ' οὗ δὲ πρῶτον ἤδη τὸν χειμῶνα εἶχεν ἀποστείλῃ εἰς τὴν Σπάρτην πρέσβυν, μεθ' οὗ ὑπῆρξεν ἀδύνατος πᾶσα συνεννόησις, ἀνέλαβεν αὐτὸς διαπραγματεύσεις ἐν ὀνόματι τοῦ μεγάλου βασιλέως, καὶ ἐδήλωσεν,

¹ Θουκυδίδου VIII, 16.

² Θουκυδίδου VIII, 17. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 24.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 257.

ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ συνομολογήσῃ συνθήκην καθ' ἃ δεσπότης παρέχων μισθὸν εἰς θεράποντα μετὰ γενομένην δοκιμασίαν αὐτοῦ.

Ἐν δὲ τῇ Μιλήτῳ ἢ τῇ Μαγνησίᾳ ἦλθεν εἰς ἔντευξιν μετὰ τοῦ Χαλκιδέως, καὶ ἀμελλητί ὡμολογήθη μετὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ τοῦ Τισσαφέρνους ἐξ ἑνὸς καὶ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν ἐξ ἑτέρου συνθήκη, ἥς τὸ κείμενον διέσωσεν ἡμῖν κατὰ λέξιν ὁ Θουκυδίδης¹. Βάσις δὲ αὐτῆς ἦτο ἡ ἀνομολόγησις τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπὶ τῶν χωρῶν καὶ τῶν πόλεων ἃς εἶχεν ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ πατέρες οἱ βασιλέως. Τοῦτο δὲ ἦτο τὸ κύριον, οὗ ἕνεκα πᾶσα προτέρα διαπραγματεύσεις εἶχε ναυαγήσει, ἀλλ' εἰς ὃ ἐπέμενεν ἀκλόνητος ὁ Τισσαφέρνης, ὅπως περατωθῇ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς περσικῆς βασιλείας τὸ ἐπισφαλὲς τῆς κτήσεως τῶν ἐν ταῖς παραλίοις τῆς Ἰωνίας πόλεων, ὅπερ ἦτο ἀφόρητον διὰ τοὺς σατράπας.

Ἡ δ' ἐκτέλεσις τῆς ὑπὸ τῆς Σπάρτης δεκτῆς γενομένης ταύτης βάσεως τῆς συνθήκης ἦτο ἀδύνατος ἄνευ πολέμου. Τοῦτον δὲ ἀναλαμβάνουσι κατὰ τὴν συνθήκην κοινῇ ὁ μέγας βασιλεὺς καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι, εἰς οὐδέτερον δὲ τῶν συμβαλλομένων ἐπιτρέπεται ἡ κατάλυσις τοῦ πολέμου δι' ἰδίας πρὸς τοὺς Ἀθηναίους εἰρήνης.

Κατὰ ταῦτα ἄμεσον καθήκον εἶνε ἡ μέριμνα ἀμφοτέρων τῶν συμμάχων, ὅπως μὴ περιέρχωνται εἰς τοὺς Ἀθηναίους χρήματα μήτε ἄλλο μηδὲν ἀπὸ τῶν χωρῶν ἐκείνων καὶ πόλεων. Ἀλλ' εἰς τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην προσετίθετο ἐν τέλει τῆς συνθήκης καὶ ἡ καθολικὴ διάταξις, καθ' ἣν οἱ Λακεδαιμόνιοι ὤφειλον νὰ θεωρῶσι πολέμιον πάντα ἀφιστάμενον ἀπὸ τοῦ βασιλέως, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς πάντας τοὺς ἀφισταμένους ἀπὸ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν συμμάχων.

Ἡ δὲ ὑποχρέωσις περὶ τακτῆς μισθοφορᾶς, περὶ ἧς ἄλλως ἤδη κατὰ τὰς προκαταρκτικὰς συζητήσεις ἐν Σπάρτῃ εἶχε μονοουχὶ δοθῇ ἐπαγγελία, οὐδαμῶς ἀνεγράφη εἰς τὴν συνθήκην, εἰ

¹ Θουκυδίδου VIII, 18. Прел. Nicolai Politik des Tissaphernes.

καὶ τὸ κέρδος τοῦτο ἦτο τὸ μόνον, οὗ χάριν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἠδυνήθησαν νὰ πεισθῶσιν εἰς τὴν ἀποδοχὴν συνθήκης τοιαύτης, ἣτις ἄλλως οὐδὲν ἀπέφερεν εἰς αὐτοὺς πλὴν κατασχύνης καὶ βλάβης. Πράγματι ἐκεῖνοι οἵτινες, ἐναρχομένου τοῦ πολέμου, εἶχον παραστῇ ὡς ἐλευθερωταὶ τῶν πιεζομένων Ἑλλήνων προέδιδον ἐθελουσίως νῦν εἰς τοὺς βαρβάρους ὅλον τὸ πλῆθος τῶν μικρασιατικῶν πόλεων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ἐντεῦθεν Ἑλλάδα μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἔμελλον νὰ τηρηθῶσι πληρέστατα καὶ κατὰ γράμμα οἱ ὅροι τῆς συνθήκης ὑπεχρεώθησαν δὲ μάλιστα νὰ καθυποτάξωσι πάλιν εἰς τοὺς βαρβάρους τὰς παρὰ τῶν προγόνων ἀπελευθερωθείσας χώρας. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπεδέχοντο νῦν, ὅτι ἡ ἀποστασία τῶν ἀντιπέραν τοῦ Αἰγαίου ὁμοφύλων ἦτο ἀνταρσία ἐναντίον τοῦ νομίμου δεσπότη, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀνελάμβανον αὐτοὶ νὰ παράσχωσιν ἐπὶ τῇ τηρήσει ἢ ἀποκαταστάσει τῶν τελείων αὐτοῦ κυριαρχικῶν δικαιωμάτων ἐγγύησιν, πρὸς ἣν παραβαλλομένη ἡ ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως ἀναλαμβανομένη ἦτο ἀπλῶς ῥῆμα κενόν. Κατὰ ταῦτα χωρὶς νὰ τυγχάνωσι μηδενὸς ἀξίου λόγου κέρδους, ἀπηρνοῦντο τὴν ἰδίαν ἱστορίαν, προέδιδον τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν, συγκατέβαινον εἰς τὴν ἀνάληψιν ὑποχρεώσεων βαρυτάτων καὶ ἐπέτρεπον τὴν περὶ τῶν διχονοιῶν τῶν Ἑλλήνων κρίσιν εἰς τὸν μέγαν βασιλέα¹.

Ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ Πέρσαι κατήγον ἀδοκῆτως καὶ ἄνευ θυσίων τὸν μέγιστον τῶν θριάμβων ἐν χρόνοις καθ' οὓς τὸ περσικὸν βασίλειον παρελύετο ὑπὸ τελείας παρακμῆς καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς

¹ Τὸ κείμενον τῶν συνθηκῶν τούτων, αἵτινες καλοῦνται παρὰ τοῦ *Θουκυδίδου* (VIII, 36, 4) αἱ πρώται συνθήκαι αἱ πρὸς Χαλκιδῆα γενόμεναι, εὑρεται παρὰ τοῦ *Θουκυδίδου* (VIII, 37). Πρὸς Kirchhoff [Über die von Thukydides benutzten Urkunden] ἐν τοῖς Sitzungsberichte [der Berliner Akademie] 1884 σ. 399. Ἡ συγγραφὴ τῶν πρώτων τούτων συνθηκῶν προσγράφεται ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀλκιδῆαν, τὸν πιστὸν σύμβουλον τοῦ Χαλκιδῆος, Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἐν αὐταῇ διὰ λέκτορ σύνταξις αὐτῶν (Kirchhoff ἐνθ' ἄν. σ. 410). Ἐπειτα δὲ διὰ τοῦ Ἀλκιδῆου ἐγνώσθη καὶ τὸ κείμενον τῶν συνθηκῶν.

βασιλείας εἶχε καταπέσει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἠναγκάζετο νὰ ποδῆ-
χεται ὡς κυριώτατον ἔρεισμα αὐτῆς τὴν πρὸς ἀλλήλους ἔχθραν
τῶν σατραπῶν. Καὶ οἱ μὲν Πέρσαι ἔβλεπον τὰς περὶ κυριαρχίας
ἀξιώσεις, εἰς ἃς εἶχον ἐμμείνει μετ' ἰσχυρογνωμοσύνης, ἀναγνωρι-
ζομένας πληρέστερα παρὰ τῶν κινδυνώδεστάτων αὐτῶν πολεμίων,
ὅφ' ὧν εἶχον ἡττηθῆ ἀπανταχοῦ. Ὁ δὲ Τισσαφέρνης αὐτὸς εἶχεν
ἐπιτύχει χάριν ἑαυτοῦ ἀκόπως τὰ μέγιστα. Ὁ μὲν Ἀμόργης εἶχε
ποιηθῆ ἐκποδῶν, ἡ δὲ Μίλητος μετὰ τῶν λοιπῶν παραθαλασσίων
πόλεων κατείχετο παρ' αὐτοῦ· ἦτο κύριος ἐν τῇ ἰδίᾳ σατραπείᾳ καθ'
ὃν τρόπον οὐδεὶς τῶν προκατόχων εἶχεν ὑπάρξει ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς
ἐν Μυκάλῃ μάχης. Καὶ εἶχε μὲν πρὸς καιρὸν συναινέσει νὰ συμ-
πράττῃ μετὰ τῶν Χίων καὶ τῶν Ἐρυθραίων ὡς μετὰ ἰσοτίμων¹,
ἀλλ' ἡδύνατο ὅμως εὐλόγως νὰ προεικάσῃ, ὅτι ἔμελλε νὰ κατορ-
θῶσιν ἐν χρόνῳ βραχεὶ τὴν κατάλυσιν τῆς πρὸς ὧραν ἀναγνωρι-
σθείσης ἀνεξαρτησίας τῶν πόλεων τούτων.

Ἀλλὰ συνθήκη οὕτως ἐπαίσχυντος καὶ ταπεινωτικῇ διὰ τοὺς
Ἕλληνας ἔμελλεν ἀναγκαίως μόνον βλαβερώτατα ἐπακόλουθα νὰ
ἔχῃ, ἅτε ἀπαμβλύνουσα μὲν τὸ αἶσθημα τῆς τιμῆς παρὰ τοῖς Λα-
κεδαιμονίοις μαχηταῖς, κινουσα δὲ τὴν ἀγανάκτησιν τῶν σωφρό-
νων καὶ ἐπισύρουσα κατὰ τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας τὴν περι-
φρόνησιν. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης, ὅστις ἦτο ὁ σύμβουλος τοῦ Χαλκι-
δέως καὶ ἡ ψυχὴ πασῶν τῶν διαπραγματεύσεων, ἐζήτηε καθ' ἑαυ-
τὸν νὰ πομακρύνη τὰς δυσχερείας, μὴ παύων νὰ παριστάνῃ εἰς
τοὺς Σπαρτιάτας τὸν περσικὸν χρυσὸν, ὃν μόνον διὰ τούτου τοῦ
τρόπου ἡδύναντο νὰ ποκτήσωσιν ὡς ἀναγκαῖον ὄρον πρὸς ταπεινώ-
σιν τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὑποδεικνύων, ὅτι τοὺς λοιποὺς ὅρους τῆς
συνθήκης δὲν πρέπει νὰ ἐξιδῶσι μεγάλῃς προσοχῆς. Ἐκεῖνος δὲ
ὑπῆρξε πιθανῶς ὁ σχεδιάσας τὸ κείμενον τῆς συνθήκης. Πάντων
δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐκεῖνος ἦτο ὁ μόνος ἐκ τῆς συνθήκης ἐκείνης
ὠφελούμενος, ἅτε δι' αὐτῆς προσαρτήσας εἰς ἑαυτὸν τὸν Τισσα-
φέρνην καὶ συγχρόνως χαλκεύσας ὄπλον, οὗ ἡδύνατο νὰ γείνη

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 508.

χρήσις τὸ μὲν πρῶτον κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' ἔπειτα, ἂν ᾔθελε, καὶ κατὰ τῆς Σπάρτης.

Ἐπὶ δὲ τὴν πορείαν τοῦ πολέμου ἡ ὁμολογηθεῖσα συνθήκη οὐδεμίαν ἔσχεν αἰσθητὴν ἐπίδρασιν. Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ θέρους ἔφθασαν ἀμφοτέρωθεν νέαι ἐπικουραὶ χωρὶς νὰ ἐπέλθῃ κρίσιμόν τι γεγονός. Τέλος δὲ κατώρθωσαν αἱ νῆες τῶν Πελοποννησίων νάπαλλαγῶσι τοῦ ἀποκλεισμοῦ¹, καὶ τέσσαρας αὐτῶν ἤγαγεν εἰς τὴν Ἰωνίαν Ἀστύοχος ὁ διάδοχος τοῦ Ἀλκαμένους, ὅστις τῶρ' ἀνέλαβε τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν ὡς ναύαρχος τῶν Λακεδαιμονίων. Οἱ δὲ Χῖοι περιέπλεον τὴν θάλασσαν τῆς Ἰωνίας καὶ ὑπέκίνησαν εἰς ἀποστασίαν πολλὰς ἔτι παραθαλασσίας πόλεις, καὶ αὐτὰς τὰς δύο κυριωτάτας τῶν πόλεων τῆς Λέσβου, τὴν Μυτιλήνην καὶ τὴν εἰς τοὺς Ἀθηναίους πιστοτάτην Μήθυμαν, καὶ μετ' αὐτὴν τὴν δι' εἰκοσι καὶ ἕξ νηῶν ἐνίσχυσιν τοῦ ἐν Ἰωνίᾳ στόλου τῶν Ἀθηναίων².

Καὶ ἐν Σάμῳ δ' ἤρχισαν κινούμενοι οἱ ὀλιγαρχικοὶ, οἵτινες ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῆς σπαρτιατικῆς δυνάμεως ἐν Ἰωνίᾳ ἐνισχύοντο ἀπανταχοῦ, καὶ ἤλθον εἰς συνεννόσεις πρὸς τοὺς Πελοποννησίους ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Κλεομήδους καὶ ἄλλων. Ἀλλ' ἐν Σάμῳ ἡ πορεία τῆς στάσεως ὑπῆρξεν ἀλλοία. Ὁ δῆμος, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τριῶν ἀττικῶν τριήρων, ἐστασίασε κατὰ τῶν ἀριστοκρατικῶν, ὧν διακόσιοι μὲν ἐφονεύθησαν, τετρακόσιοι δ' ἐξωρίσθησαν, τῶν κτημάτων αὐτῶν δημευθέντων. Ἀπαντες δὲ τῆς νήσου οἱ γεωμόροι ὑπέσχον δίκην φοβεράν καὶ ἀπεκλείσθησαν τελείως ἀπὸ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, τῶν τοῦ δήμου ἀναλαβόντων ἐνόρκως τὴν ὑποχρέωσιν οὔτε εἰς γάμον νὰ δώσωσιν εἰς τιν' αὐτῶν τὰς θυγατέρας οὔτε γυναῖκα νὰ λάβωσιν ἐκ τῆς τάξεως αὐτῶν³. Ἡ δὲ μεγάλη αὕτη νίκη τῆς δημοκρατικῆς πατρίας μαρ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 523.

² Θουκυδίδου VIII, 22.

³ Θουκυδίδου VIII, 21. Πρὸλ. C. Curtius Urkunden zur Geschichte von Samos. Wesel 1873 σ. 1.

τυρεῖ μὲν τὴν αἰφνιδίαν ἔκρηξιν τοῦ κατὰ μικρὸν συσσωρευθέντος πολλοῦ μίσους καὶ τῆς βαρυνούσης τὰς ψυχὰς ἀγανακτήσεως, ὑπῆρξε δὲ ἥττα τῶν λακωνιζόντων καὶ μηδισόντων, δι' ἧς ἐπηνωρθοῦντο πολλαὶ πρότεραι ζημίαι. Καὶ ταῦτα διότι ἡ ἀναδιοργανωθείσα πολιτεία συνήφθη διὰ δεσμῶν μεγίστης φιλίας πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἀπέδειξε τοσαύτην πρὸς αὐτοὺς πίστιν, ὥστε οὗτοι παρέσχον εἰς αὐτοὺς τελείαν αὐτονομίαν καὶ ἀνέδειξαν συμμάχους ὑπὸ τὰς ἐλευθεριωτάτας τῶν συνθηκῶν. Σώζεται δὲ καὶ μέχρι τῆς σήμερον μέρος τῆς στήλης τῆς στηθείσης ἐν Ἀθήναις πρὸς τιμὴν τῶν Σαμίων, δι' ἧς ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος ἐπαινοῦσιν αὐτοὺς, ὅτι σφᾶς αὐτοὺς ἡλευθέρωσαν καὶ ἐπὶ τῇ ἐκουσίᾳ προσχωρήσει εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων¹.

Ἐκτοτε οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ἠδύναντο πάλιν νὰ ὑπεραμυνθῶσιν ἐν Ἰωνίᾳ τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος. Εἶχον ὀχυρὸν καὶ ἐπικαιρὸν ὀρμητήριον διὰ τὰς στρατείας αὐτῶν χάριν σθεναρᾶς παρακλώσεως ἄλλων ἀποστασιῶν. Καὶ ἀνεκτῆθησαν μὲν πάλιν ἡ Μυτιλήνη καὶ αἱ Κλαζομεναί², ἡττήθη δὲ καὶ ἐφονεύθη ἐν τῇ Μιλησίᾳ ὁ Χαλκιδεὺς, προσεβλήθη δὲ ἡ Χίος, καὶ ἡ ἀνθοῦσα νῆσος ἡ ἀπὸ τῶν περσικῶν πολέμων οὐδεμίαν παθοῦσα ζημίαν ἐδηλώθη κατὰ τρεῖς ἀποβάσεις οὕτως οἰκτρῶς, ὥστε οἱ κάτοικοι ἤρξαντο νὰ δυσαρעστῶνται μεγάλως ἐναντίον τοῦ πολιτικοῦ φρονήματος τῶν ἀρχόντων αὐτῶν.

Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ θέρους ἔφθασε τέλος νέος ἄττικὸς στόλος τεσσαράκοντα καὶ ὀκτῶ νηῶν μετὰ τριςχιλίων πεντακοσίων ὀπλιτῶν ὑπὸ Φρύνιχον τὸν υἱὸν τοῦ Στρατωνίδου, τὸν Ὀνομακλέα καὶ τὸν Σκιρωνίδην. Ἐσκόπουν δὲ οὗτοι νὰ καταλάβωσι τὴν

¹ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 56.

² [Σπουδαία συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς χρονικῆς ταύτης περιόδου τοῦ ἐν Ἰωνίᾳ πολέμου εἶνε τὸ ἐπ' ἐσχάτων ὑπὸ Παν. Καββαδίου ἐκδοθὲν ψήφισμα τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου προταθὲν περὶ τοῦ Δαφνουῦτος, δι' οὗ συμπληροῦνται τὰ παρὰ Θουκυδίδῃ VIII, 23 καὶ 31. Ἰδε Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα 1898 σ. 1 κ. ἐ.]

Μίλητον, ὅπως οὕτω καταπαύσῃ τὴν ὅλην ἀποστασίαν τῆς Ἰωνίας. Συνεκροτήθη δὲ μάχη πρὸς τοὺς Μιλησίους, Πελοποννησίους καὶ τοὺς Πέρσας, ἐν ᾗ οἱ μὲν Δωριεῖς σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, οἱ Ἀργεῖοι, ὑπέστησαν ἕνεκα τῆς ἀτάκτου αὐτῶν ἐπιθέσεως μεγάλας ζημίας παρὰ τῶν Ἰώνων, οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἀπ' ἐναντίας κατήγαγον τοιαύτην νίκην κατὰ τῶν Πελοποννησίων, ὥς τ' ἐπεχείρησαν ἀμελλητὶ τὴν ἐκπολιόρκησιν αὐτῆς τῆς Μιλήτου¹. Ἡ δὲ Μίλητος περιέστη εἰς τὸ ἔσχατον τοῦ κινδύνου, καὶ ἡ δύναμις τῶν πολεμίων ἐν Ἰωνίᾳ ἐκινδύνευε νὰ ἐξολοθρευθῇ, ἂν δὲν ἐπῆρχετο λύσις τῆς πολιορκίας. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἡ πόλις ἀποκλεισθῇ τελείως, ἐφάνη πλησιάζων νέος στόλος.

Ἦγεῖτο δὲ τοῦ στόλου ἐκείνου ὁ κινδυνώδεστος ἀπάντων τῶν πολεμίων, ὁ Ἑρμοκράτης, ὅστις καὶ ἐκεῖ ἀφῆρσεν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων πάλιν τὴν βεβαίαν νίκην. Εἶχεν οὗτος κατορθώσει νὰποσταλῇ μετὰ εἴκοσι νηῶν ἐκ Συρακουσῶν καὶ δύο ἐκ Σελινοῦντος, ὅπως συνεχίσῃ ἐν τῷ Αἰγαίῳ τὸν πόλεμον τῆς ἐκδικήσεως καὶ πληξῇ θανάσιμως τὰς Ἀθήνας. Ἡ δ' ἀπομάκρυνσις αὐτοῦ ἦτο ἀρεστὴ εἰς τοὺς δημοκρατικούς τῶν Συρακουσῶν διὸ δὲν ἀντέστησαν εἰς τὰ σχέδια αὐτοῦ, ἠρκέσθησαν δὲ μόνον εἰς τὸν περιορισμὸν τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ἵνα καταστῇ ἀνίκανος πρὸς αὐτάρκεις στρατείας. Εἶχε δὲ πλεῖσαι παραυτίκα εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐπισπεύσει τὰς παρασκευὰς τῶν Πελοποννησίων καὶ συνενωθῇ μετὰ τῶν ἐν Γυθείῳ ἐτοίμων πρὸς ἀπόπλουν τριήρων. Ἦσαν λοιπὸν ἐν ὅλῳ πεντήκοντα καὶ πέντε νῆες αἱ ὑπὸ τὸν Λακεδαιμόνιον Θηριμένην ἐκπλεύσασαι πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Ἀστυόχου. Ἀμέσως δὲ μετὰ τὴν παρὰ τὴν Μίλητον μάχην εἰσέπλευσαν εἰς τὸν Ἰασικὸν κόλπον. Καὶ ὁ μὲν Ἀλκιβιάδης, ὅστις εἶχε παραστῇ αὐτὸς εἰς τὴν μάχην, ἔσπευσεν ἔφιππος εἰς τὴν Ἴασον, ὅπως παρακινήσῃ τοὺς ἀδοκῆτως ἐλθόντας εἰς βοήθειαν νὰ σπεύσωσι πρὸς διάσωσιν τῆς Μιλήτου². Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι εἶχον

¹ Θουκυδίδου VIII, 25.² Θουκυδίδου VIII, 26.

μὲν θάρρος καὶ διάθεσιν νᾶναλάβωσιν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Μιλήτου τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ συνηνωμένου στόλου, ἀλλ' ὑπερίσχυσεν ὅμως ἡ γνώμη τοῦ συνετοῦ Φρυνίχου, δηλώσαντος, ὅτι ἦτο τόλμημ' ἀδικοιολόγητον ἢ ἐν τῇ μάχῃ διακινδύνευσις τοῦ διὰ τῶν ἐσχάτων πόρων παρασκευασθέντος στόλου. Διὸ ὑπεχώρησαν εἰς τὴν Σάμον, καὶ ἢ ἐν Μιλήτῳ νίκη ἔμεινεν ἄνευ ἐπακολούθων¹. Οἱ δὲ πολέμιοι, χαριζόμενοι εἰς τὸν Τισσαφέρην, ἔπλευσαν εἰς τὴν Ἰασον, κατέλαβον αὐτὴν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ παρέδωκαν εἰς αὐτὸν δίκην δημίων ἐκπληρούντων μετὰ ζήλου τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ὑπηρεσίαν τὸν ζωγρηθέντα Ἀμόργην².

Καὶ κατὰ τὸν ἐπόμενον δὲ χειμῶνα οὐδὲν μὲν ἄξιον λόγου συνέβη ἐν τῇ κονίστρᾳ τοῦ πολέμου, ἀλλ' ὅμως ἐν τῷ συνόλῳ τὰ πράγματα ἔλαβον τροπὴν ὁσημέραι εὐνοϊκωτέραν διὰ τοὺς Ἀθηναίους. Καὶ δὴ ἐδεινώθησαν μὲν τὰ τῆς Χίου, ἐξερράγησαν δὲ σοβαρώταται δυσἀρέσκειαι ἐντὸς τῆς συμμαχίας τῶν πολεμίων, τὸ μὲν πρῶτον μεταξὺ τῆς Χίου καὶ τοῦ Ἀστυόχου, οὗ ἡ ἀδράνεια δικαίως δυσηρέσκει τοὺς νησιώτας, ἔπειτα δὲ μεταξὺ τοῦ Τισσαφέρνου καὶ τοῦ στόλου τῶν Πελοποννησίων. Ὁ σατράπης ἐπλήρωσεν ἐν Μιλήτῳ τὸν πρῶτον μισθόν, καὶ δὴ ἔλαβε κατὰ τὰ ἐν Σπάρτῃ ἐπηγγελμένα ἕκαστος ἀνὴρ τῶν τοῦ πληρώματος δραχμὴν καθ' ἑκάστην, ἀλλὰ συγχρόνως ἐδήλωσεν, ὅτι τοῦ λοιποῦ ἔμελλε νὰ παρέχῃ μόνον τὸ ἥμισυ, ἕως κελεύσῃ αὐτὸν ὁ μέγας βασιλεὺς νὰ δώσῃ καὶ πάλιν ἐντελῇ τὴν δραχμὴν.

Ὁ μισθὸς τῆς ναυτικῆς ὑπηρεσίας εἶχεν ὑποστῇ αὐξήσιν ἕνεκα τῆς σικελικῆς ἐκστρατείας. Μετὰ δὲ τὸ πέρασ αὐτῆς πιθανῶς καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις ἐπανῆλθον εἰς κατωτέρους μισθοὺς, ὥστε ἡμίσεια δραχμὴ ἦτο ὁ συνήθης μισθός³. Καὶ δὲν ἠδύναντο μὲν οἱ Λακεδαιμόνιοι νὰ ποδείξωσι διὰ κειμένου γραπτῆς συνθήκης ὑπο-

¹ [Θουκυδίδου VIII, 27].

² Θουκυδίδου VIII, 28.

³ Böckh Staatshaushaltung [der Athener] Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 383. Herbst [Rückkehr des Alkibiades] σ. 8.

χρέωσιν τοῦ Τισσαφέρνους περὶ χορηγίας μισθοῦ ἀνωτέρου. Ἄλλ' οὐχ ἦπτον ἡ διαγωγὴ τοῦ σατράπου ἐξήγειρε μεγάλην ἀγανάκτησιν οὐ μόνον ἔνεκα τῆς πλεονεξίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν λόγον, ὅτι ὁ ἀνώτερος παρὰ τῶν Περσῶν μισθὸς ἦτο τὸ τελεσφορώτατον τῶν μέτρων πρὸς ἐξασθένησιν τοῦ ἄττικοῦ στόλου ἔνεκα τῆς ἀπ' αὐτοῦ πρὸς τοὺς πολεμίους αὐτομολίας τῶν ναυτῶν. Διὰ ταῦτα ὁ Ἑρμοκράτης, ὅστις εἶχεν ἀπεχθῶς πρὸς τὸν ὅλον τρόπον τοῦ πολέμου καὶ τὴν ἐξάρτησιν ἀπὸ τῆς Περσίας, ἀνέστη μετὰ μεγάλης ὁρμῆς ἐναντίον τοῦ σατράπου, καὶ μόνον μετὰ κόπου ἐπετεύχθη τέλος συνδιαλλαγῇ, τοῦ Τισσαφέρνους δηλώσαντος, ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ παρέχῃ δι' ἐκάστας πέντε νῆας ὁμοῦ τρία τάλαντα κατὰ μῆνα, ἥτοι δι' ἐκάστην νῆα τριάκοντα καὶ ἐξ μνᾶς ἀντὶ τριάκοντα καὶ δι' ἐκαστον ἄνδρα τρεῖς ὀβολοὺς καὶ τρία πέμπτα τοῦ ὀβολοῦ ἀντὶ τριῶν ὀβολῶν. Ἐπίστευε δὲ ὁ Τισσαφέρνης, ὅτι τὸ τοιοῦτον ἐπίδομα ἡδύνατο νὰ παράσχῃ καὶ ἄνευ ἐγκρίσεως τοῦ βασιλέως.

Ἡ δὲ ἀπρεπὴς αὕτη περὶ αὐξήσεως τοῦ μισθοῦ διαμικρολογία ἐνεποίησε λίαν κακὴν αἰσθησιν, καὶ ἡ δυσἀρέσκεια θὰ ἦτο ἀκόμη μεγαλειτέρα, ἂν οἱ ναῦται δὲν εἶχον ἀποζημιωθῇ ἐπαρκῶς διὰ τῶν κατὰ τὴν ἄλυσιν τῆς Ἰάσου γενομένων πλουσιῶν λαφύρων. Διὰ ταῦτα καὶ τῶρ' ἀκόμη οἱ Πελοποννήσιοι ἦσαν ἀπρόθυμοι νὰ ἐπιχειρήσωσι τι κρίσιμον ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, ὧν ὁ στόλος εἶχεν ἤδη ἀνέλθει εἰς ἑκατὸν τέσσαρας νῆας ἢ νὰ διεξαγάγωσι καθ' ὅλου ἐν Ἰωνίᾳ πόλεμον συστηματικὸν, ἀλλὰ προετίμων τὴν ἐκ τῆς Μιλήτου ἐξόρμησιν εἰς διαφόρους ἐπιδρομὰς, ὡς ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Τισσαφέρνους ἀποστάσαν Κνίδον. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ ἡ δυσἀρέσκεια ἢ ἐκδηλωθεῖσα ἐπὶ τῇ πρώτῃ πρὸς τοὺς Πέρσας συνθήκῃ προεκάλεσε τὴν ὁμολόγησιν δευτέρας. Οἱ Πελοποννήσιοι ὑπέδειξαν εἰς τοὺς Πέρσας, ὅτι τῶρα ἡδύνατο, ὡς εἰκός, νὰ ἔχωσιν ἀξιώσεις μείζονας ἢ ὅτε εἶχον ἀναλάβει τὴν ἰωνικὴν ἐκστρατείαν ὑπὸ τὸν Χαλκιδέα, ἔχοντα ὀλίγας μόνον τριήρεις. Καὶ ἐκολάσθησαν μὲν τινα ἄξια λόγου πρὸς διάσωσιν τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἰδίως βλέπομεν μετὰ μεγαλειτέρας

ἐπιφυλάξεως διατασσομένας τὰς εὐρείας ὑποχρεώσεις τῶν Λακεδαιμονίων καὶ κυρίως περιοριζομένας εἰς τὴν ἀποχὴν αὐτῶν ἀπὸ πάσης ἐπιθέσεως ἐναντίον τῶν χωρῶν τῶν ἀναγνωριζομένων ὡς περσικῶν καὶ ἀπὸ πάσης ἐκ τῶν πόλεων τούτων εἰσπράξεως φόρων· πᾶσα δὲ παροχὴ βοηθείας ἔμελλε νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἰδίων συμφωνιῶν. Ἐπειτα δὲ ὁ βασιλεὺς ἀνελάμβανε τὴν δαπάνην τῆς συντηρήσεως τῆς στρατιᾶς τῶν Λακεδαιμονίων ἐντὸς τῶν εἰς τὸν βασιλέα ἀνηκουσῶν χωρῶν, ἃν ἤθελε μεταπεμφθῇ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ὅμως καὶ διὰ τῶν νέων συνθηκῶν ὠμολογοῦντο ἐν εὐρυτάτῃ μέτρῳ τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἐπεκτεινόμενα ῥητῶς ἐπὶ πάσας τὰς χώρας ὅσαι ἢ τοῦ πατρὸς ἦσαν ἢ τῶν προγόνων. Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ συνθηκαὶ σπονδῶν καὶ φιλίας αἱ διαπραχθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Θηριμένου καὶ φερωνυμούμεναι ἀπ' αὐτοῦ¹.

Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον τῶν συμβάντων ἐν τούτῳ τῷ χειμῶνι ὑπῆρξεν ἡ μεταβολὴ τῶν κατὰ τὸν Ἀλκιβιάδην. Οὗτος εἶχε παρᾶσχει τὰς μεγίστας τῶν ὑπηρεσιῶν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, ὧν αἱ ἐπιτυχίαι ἦσαν ἅπασαι ἔργον αὐτοῦ. Τὸ τοιοῦτον ἀξίωμα ἀνδρὸς ξένου ἤρκει αὐτὸ καὶ μόνον νὰ πλήξῃ καιρίως τὴν φιλοτιμίαν τῶν Λακεδαιμονίων· ἀλλ' εἰς τὴν ζηλοτυπίαν ταύτην προστέθη καὶ τὸ θανάσιμον μῖτος τῶν ἐχθρῶν, διῶκον αὐτὸν ὅσημέραι βιαιότερον καθ' ὃν χρόνον τῶν φίλων αὐτοῦ ἄλλοι μὲν εἶχον φονευθῇ, ὡς ὁ Χαλκιδεὺς, ἄλλοι δὲ εἶχον ἐκπέσει τῆς ἀρχῆς ἐν τῷ μεταξῷ, ὡς ὁ Ἐνδιος. Ὁ δὲ δεινότατος τῶν ἐχθρῶν ἦτο ὁ βασιλεὺς Ἀγίς, ὅστις ἔβλεπεν ἑαυτὸν παραγκωνιζόμενον καὶ δεινῶς ὑβριζόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἡ μοιχεία τῆς βασιλείας Τιμαίης ἦτο κοινὸν σκάνδαλον τῶν κινούντων μεγίστην

¹ Σπονδὰὶ Θηριμένους καλοῦνται παρὰ τοῦ *Θουκυδίδου* (VIII, 43 καὶ 52).
² Ἰδε τὸ κείμενον αὐτῶν παρὰ τῷ *Θουκυδίδει* (VIII, 37), ἐνθα λέγεται σπονδὰς εἶναι καὶ φιλίαν. Ἡ ἀναθεώρησις τῶν πρώτων συνθηκῶν γίνεται ἔτι *Θηριμένους* παρόντος κατὰ *Θουκυδίδην* (VIII, 36). Πρὸς Kirchhoff [Über die von Thukydides benutzen Inschriften ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Berliner Akademie. 1884] σ. 404.

ἀγανάκτησιν· καὶ ἐπ' αὐτῆς δὲ τῆς ἀττικῆς σκηνῆς ἐχλευάζετο¹, ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης αὐτὸς ἐλέγετο καυχώμενος μετὰ θράσους καὶ ἀλαζονείας, ὅτι οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἔμελλον νὰ καταλάβωσι τὸν θρόνον τῶν Ἡρακλειδῶν. Ἀφ' οὗ δὲ χρόνου ἐνόμιζον ὅτι δὲν ἔχουσι πλέον ἀνάγκην τοῦ Ἀλκιβιάδου, οὐδ' αὐτὴ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἦτο πλέον ἀσφαλῆς ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Λακεδαιμονίων, ἐπειδὴ, ἂν ἤθελον νὰ παλλαγῶσιν αὐτοῦ, μόνον ὁ θάνατος αὐτοῦ ἡδύνατο νὰ ἐξασφαλίσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἐπακολούθων τῆς ἔχθρας αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπῆλθον οἱ μένεα κατ' αὐτοῦ πνέοντες ἀντίπαλοι, καὶ κατώρθωσαν νὰ πέμψωσιν οἱ ἔφοροι τῆς Σπάρτης διαταγὴν, δι' ἧς ἀνετίθετο εἰς τὸν Ἀστύοχον ὁ φόνος τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἀλλ' εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην ἐμηνύθησαν ταῦτα, καὶ δὴ, καθ' ἃ λέγεται, ὑπὸ τῆς Τιμαίης. Εἶχε δὲ προπαρασκευασθῇ πρὸς τοιαύτην περιστασιν ἀπὸ μακροῦ ἤδη, καὶ διὰ ταῦτα εἶχεν ἐξ ἀρχῆς ἐπωφεληθῇ τὰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Τισσαφέρνους, ὅπως τύχῃ ἀξιώματος παρ' αὐτῷ. Ὅτι ἤθελεν ὁ Ἀλκιβιάδης νὰ ἐπιτύχῃ, συντασσόμενος μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, εἶχεν ἐπιτευχθῇ. Τὸ μὲν ἥμισυ τῆς Ἀττικῆς κατείχετο ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἐν δὲ τῷ λιμένι τῆς Μιλήτου ὤρμει στόλος μισθούμενος διὰ περσικοῦ χρήματος, καὶ οἱ συμπολῖται αὐτοῦ εἶχον διδαχθῇ διὰ πικρῶν παθημάτων τὴν μεγάλην σημασίαν ἣν εἶχεν ἡ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς μετὰστασις τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἀλλὰ τῶρα ἐμελέτα νὰ παρασκευάσῃ νέαν μεταβολὴν, καὶ ταύτην ἀπὸ μόνου ἑαυτοῦ ἐξαρτωμένην. Διὸ ἐγκατέλιπε κρυφίως τὸ πελοποννησιακὸν στρατόπεδον, καὶ μετέβη εἰς τὴν Μαγνησίαν, εἰς τὸ στρατήγιον τοῦ σατράπου, ὅστις συμφώνως πρὸς τὸ ἀρχαῖον σύστημα τῶν Περσῶν ὑπεδέχθη μετὰ χαρᾶς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐλῇ τὸν ἰσχυρὸν φυγάδα².

Ταῦτα δὲ πάντα εἶχον συμβῇ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Μιλήτῳ

¹ Ἀθηναίου [XII,] σ. 547 D. Bähr εἰς *Πλούταρχον* ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου σ. 200.

² Θουκυδίδου VIII, 45. Hertzberg Alkibiades σ. 249 κ. ε. C. F. Ranko ἐν τῇ ἐκδόσει Ἀριστοφάνους ὑπὸ Meineke σ. XLVII.

μάχην, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἠσθάνθησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὅτι ὁ ἀνὴρ ὁ διαπράξας τὴν μετὰ τῶν Περσῶν συνθήκην ἠδύνατο καὶ νὰ λύσῃ πάλιν αὐτήν. Καὶ ταῦτα διότι αὐτὴ ἡ αἰφνιδια ἐλάττωσις τοῦ μισθοῦ ἡ ἀγαροῦσα εἰς κίνδυνον τὴν ὅλην συμμαχίαν ἦτο ἤδη ἔργον τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις ἅμα τῇ ἀποφυγῇ τῶν ξιφῶν τῶν Σπαρτιατῶν κατεῖχεν ἤδη τὴν δύναμιν νὰ ἐκδικηθῇ αὐτοῦς.

Ὡς δ' ἐν Σπάρτῃ εἶχεν ὑπάρξει Σπαρτιάτης, οὕτως ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ σατράπου διητᾶτο δίκην Πέρσου μεγιστᾶνος. Πᾶσα νέα μεταβολὴ διαίτης καθίστατο ἀμέσως εἰς αὐτὸν οικεία, ὥς εἰ ἦτο ἔμφυτος εἰς αὐτὸν ἐκ γενετῆς, καὶ μετέβαλλε κατὰ τὰς περιστάσεις μετὰ καὶ τοῦ ἐνδύματος τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἥθη. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ φυγὰς καὶ τυχοδιώκτης εἶχεν ἀποβῇ ὁ πιστὸς καὶ ὑπουργὸς τοῦ Τισσαφέρνου, καὶ καθώριζεν ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ, ὥς εἶχε πράξει ἐν Σπάρτῃ, τὸ εἰς τὰ ἔξω πράγματα ἀναφερόμενον πολιτικὸν πρόγραμμα. Τοιοῦτον πρόγραμμα ὠρισμένον δὲν ὑφίστατο τότε οὔτ' ἐν Σούσοις, οὔτ' ἐν Σάρδεσιν. Ἄλλως δὲ τώρα μόλις εἶχον ἀρχίσει καὶ πάλιν οἱ Πέρσαι ἀναμιγνύμενοι εἰς τὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πελάγους, καὶ ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἕλληνας πολιτείᾳ ἠκολούθουν ἀλαξεύτους τινὰς παραδόσεις τῆς δράσεως τῶν Ἀχαιμενιδῶν, μόνον ἐφόδιον ἔχοντες τὴν ἀρχαίαν ὑπερφροσύνην τῶν Περσῶν καὶ τὴν ἀρχαίαν περιφρόνησιν πρὸς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, στερούμενοι δὲ πάσης ἀκριβεστέρας γνώσεως περὶ τῶν κατὰ τὰς ἐλληνίδας πόλεις. Ἦλθε λοιπὸν ἐγκαίρως ὁ Ἀλκιβιάδης, ὅπως δείξῃ εἰς τὸν Τισσαφέρνην τὴν ὁδὸν ἣν ὤφειλε νὰ βαδίσῃ.

Ἡ Περσία, εἶπεν εἰς αὐτὸν, δὲν πρέπει νὰ γείνη σύμμαχος μᾶς ἐλληνίδος πόλεως, ἀλλὰ τὸ συμφέρον αὐτῆς ἔγκειται μᾶλλον εἰς τὴν ἐξασθένησιν ἀμφοτέρων τῶν μεγάλων πόλεων. Κατὰ ταῦτα ὁ ἀσφαλέστατος καὶ ἡκιστα δαπανηρὸς τρόπος τοῦ πολεμεῖν εἶνε διὰ τοὺς Πέρσας ἡ δι' ἀλλήλων ἐξασθένησις τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ παρακώλυσις ἐπιτεύξεως ἀπεριορίστου ὑπεροχῆς παρά τινος τῶν πόλεων. Καὶ δὴ οὐ μόνον παρὰ τῶν Ἀθηνῶν δύ-

ναται νὰ προέλθῃ κίνδυνος, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῆς Σπάρτης τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐνισχυόμενοι ἐν τῇ Ἰωνίᾳ, πολὺ εὐκόλως θὰ ἠδύναντο νὰ ποθήσωσιν ἐπέκτασιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἐν τῇ μεσογαίᾳ, τοῦθ' ὅπερ οὐδέποτε ἤθελε διανοηθῇ πόλις θαλασσοκρατοῦσα. Διὰ ταῦτα συνεννόησις περὶ κατανομῆς τῆς κυριαρχίας θὰ ἦτο δυνατὴ πολὺ μᾶλλον μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἢ μετὰ τῆς Σπάρτης. Διὰ ταῦτα δὲν ἦτο συμφέρον νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ὅπως ἀπαυθαδισθῶσιν, οἱ δὲ Πέρσαι ὤφειλον νὰ δελεάζωσι μὲν τοὺς Σπαρτιάτας διὰ χρημάτων, ἀλλ' ὅχι μέχρι κορεσμοῦ. Τὸ πανουργότατον δὲ πάντων ἦτο ὁ δεκασμὸς τῶν ναυάρχων ἐκάστων διὰ χρηματικῶν δωρεῶν προερχομένων κατ' ἰδίαν βούλησιν, ἵνα οἱ ἰσχύοντες τῶν Λακεδαιμονίων ἐξαρθῶνται ἀπὸ τῆς Περσίας.

Τοιαῦτα περίπου συνεβούλευεν ὁ Ἀλκιβιάδης τὸν σατράπην, καὶ εἰργάζετο ἐν τούτῳ τῷ πνεύματι ὡς ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ. Καὶ τὸ μὲν αἶτημα τῶν Χίων περὶ χρηματικῆς βοηθείας ἀπεκρούσθη μετὰ χλεύης, δοθείσης τῆς ἀποκρίσεως, ὅτι ἦσαν οἱ πλουσιώτατοι τῶν Ἑλλήνων καὶ ὅμως ἠξίουσαν νὰ κινδυνεύωσιν ἄλλοι διὰ τοῦ σώματος καὶ τοῦ χρήματος ὑπὲρ τῆς ἐκείνων ἐλευθερίας. Ὁ δὲ φοινικικὸς στόλος, δι' οὗ διενοεῖτο ὁ Τισσαφέρνης νὰ υποστηρίξῃ τοὺς Σπαρτιάτας, δὲν ἐκομίζετο κατὰ συμβουλὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ ἀπεφεύγετο καθ' ὅλου πᾶν ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν διάλυσιν τοῦ πολέμου. Σκοπὸς δὲ πασῶν τούτων τῶν ἐνεργειῶν ἦτο ἡ δι' ἁλλήλων φθορὰ τῶν ἀντιπολεμούντων, ἵνα τέλος ἡ δύναμις περιέλθῃ ἀφ' ἑαυτῆς εἰς τὸν μέγαν βασιλέα¹.

Ὁ δὲ Τισσαφέρνης κατεθέλγετο ἐκ τῶν συμβουλῶν τούτων αἵτινες ἐθεράπευον τὴν τε φιλαργυρίαν αὐτοῦ καὶ τὸ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων μῖσος. Ἀφινε δὲ πλήρη ἐλευθερίαν ἐνεργείας εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην, ὑπελάμβανεν, ὅτι δι' αὐτοῦ ἀπηλλάσσετο πάσης ἀμνηχανίας, ἐτίμα αὐτὸν ἐν τῇ αὐτῇ διὰ παντὸς τρόπου, ἔδωκε δὲ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐν Σάρδεσι νέους παραδείσους τὸ ὄνομα τοῦ

¹ Θουκυδίδου VIII, 45- [46]. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 24.

εὐεργέτου¹. Ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν ὁ Ἀλκιβιάδης μόνον ὑπὲρ ἑαυτοῦ εἰργάζετο. Καὶ δὴ, ὡς, ὅτε εὐρίσκετο ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Σπάρτης, εἶχεν ἀποκτήσει τὴν εὐνοίαν τοῦ Τισσαφέρνους, οὕτως, ὑπηρετῶν τὸν Τισσαφέρνην, ἐπέδωκε τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν Ἀθηναίων.

Ἀφ' οὗ χρόνου εἶχεν ἐγκαταλίπει τὸν στόλον τῶν Πελοποννησίων εἶχε προσπελάσει μᾶλλον εἰς τοὺς συμπολίτας, οἵτινες ἐγίνωσκον ἤδη, ὅτι δὲν εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ καταγάγῃ μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν θρίαμβον ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Ἦδη ὅτε διηύθυνε τὰ τῆς πρὸς τὰ ἔξω πολιτείας τῶν Λακεδαιμονίων εἶχεν ὑπάρξει μυστικὸς σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, διαπράξας τὴν συνθήκην, δι' ἧς ἡ πόλις τοῦ Λεωνίδου εἶχεν ἀπαρνηθῇ τὸ παρελθὸν αὐτῆς, συνθήκην, ἣν οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν ἐπετρέπετο νὰ καταστήσωσι γνωστήν, ἅτε δι' αὐτῆς ὑποτάσσοντες εἰς τὸν περσικὸν ζυγὸν τοὺς Ἴωνας ἐκείνους οὓς ἐκάλουν πρὸς ἐλευθερίαν. Ἡ δὲ ταπείνωσις αὕτη τῆς Σπάρτης ὑπ' αὐτῶν τῶν Λακεδαιμονίων συνετέλει πάντως εἰς τὴν καὶ πάλιν ἀνύψωσιν τοῦ ἀξιώματος τῶν Ἀθηναίων. Μετὰ δὲ τὴν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας ῥῆξιν ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχεν ἀποβῇ καὶ πάλιν εὐεργέτης τῶν Ἀθηναίων. Πράγματι ἔργον αὐτοῦ ἦτο ἡ ἐν τῷ Συριακῷ πελάγει κατακράτησις τοῦ φοινικικοῦ στόλου, ὅστις, ἐνούμενος μετὰ τοῦ πελοποννησιακοῦ, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὰς Ἀθήνας. Ἐκεῖνος δ' ὑπῆρξε καὶ ὁ παρεμβαλὼν μὲν δυσχερείας εἰς τὴν μισθοφορὰν τῶν ναυτῶν τοῦ στόλου τῶν Πελοποννησίων, διχάσας δὲ τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων, τιμωρήσας δὲ τοὺς Χίους διὰ τὴν ἀποστασίαν αὐτῶν καὶ παρασχὼν εἰς τοὺς Ἀθηναίους χρόνον πρὸς περισυλλογὴν τῶν δυνάμεων αὐτῶν. Ἡ δ' ἐν τῷ περσικῷ στρατοπέδῳ μακρὰ διαμονὴ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐφαίνετο ἀμήχανος· καὶ αὐτὸς δὲ ἤρχισεν ἤδη νὰ διατρίβῃ ἀμέσως περὶ τὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ νὰ ἔρχηται εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς Ἀθηναίους, ἅτ' ἐπιθυμῶν νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν πόλιν καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἐπιτύχῃ τὸ ποθοῦμενον ἄλλως ἢ διὰ

¹ [Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 24, 8].

νέων φατριαστικῶν ἀγῶνων. Στάσεις ἐν τῷ ᾧ ἄσκει ἔπρεπε νὰ δια-
νοιξῶσι τὴν ὁδὸν τῆς καθόδου αὐτοῦ εἰς τὴν πατρίδα.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη αἱ Ἀθηναὶ ἀπῆλαυσαν ἡσυχίας ἀνω-
τέρας ἢ ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρότερον. Ἀπαντες ἡγωνίζοντο πάσῃ δυ-
νάμει ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πολιτείας, οἱ ὀφθαλμοὶ δὲ πάντων
ἦσαν ἐστραμμένοι πρὸς τὰ ἔξω καὶ οἱ πολῖται ὑπεβάλλοντο ἐν τε
τοῖς στρατοπέδοις καὶ οἴκοι εἰς ἐπίπονον στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν.
Ἡ προσοχὴ πάντων περιωρίζετο εἰς τὰναγκαιότατα, καὶ ἐξηκο-
λούθει ὑφισταμένη ἢ συντετὴ ἐκείνη μετριοπάθεια ἢ ἐπελθοῦσα
μετὰ τὴν ἐν Σικελίᾳ ἦτταν. Καὶ εἶχε μὲν ἤδη παρέλθει ὁ πρῶ-
τος φόβος, εἶχε καταδειχθῇ ἀριδύλως ἡ δύναμις τῆς ἀντιστάσεως
τῆς πόλεως, ἀλλὰ πῶς ἡδύναντο μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν διασάλευ-
σιν τῆς συμμαχίας καὶ ἔνεκα τῆς τελείας ἐξαντλήσεως τῶν πόρων
καὶ τῆς συνθηκολογίας τῆς Περσίας καὶ τῆς Σπάρτης νὰ προσδο-
κῶσι μονίμους ἐπιτυχίας καὶ εὐτυχῇ ἔκβασιν τοῦ ἀγῶνος; Ὁ
πόλεμος παρετείνετο δεύτερον ἤδη χειμῶνα, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν
κεκμηχότες, οὐδαμοῦ δὲ ὑπῆρχεν ἀληθὴς ζῆλος πρὸς τὸν πόλεμον.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἐπῆλθεν αἴφνης εἰς τὸν
νοῦν τῶν πλουσίων πολιτῶν τῶν μάλιστα ὑφισταμένων τὰ βάρη
τοῦ πολέμου, ἰδίως δὲ παρὰ τοῖς τριηράρχοις ἐν τῷ παρὰ τὴν
Σάμον στρατοπέδῳ ἢ σκέψις τῆς δυνατῆς ἀποπερατώσεως τοῦ
πολέμου διὰ τελείας μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος, ἐπειδὴ ἐφ'
ὅσον ἴσχυεν ἐν Ἀθήναις ὁ δῆμος, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γείνη λόγος
περὶ συνδιαλλαγῆς πρὸς τὴν Σπάρτην. Εἰσηγηταὶ δὲ τῆς τοιαύ-
της κινήσεως ἦσαν οἱ ἡγέται τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐταιριῶν, ὧν ἡ
δύναμις εἶχε δοκιμασθῇ τὸ πρῶτον ἐν τοῖς χρόνοις τῆς δίκης τῶν
Ἑρμοκοπιδῶν, ἔνεκα δὲ τῆς κρατούσης διαθέσεως τῶν πνευμάτων
δὲν ἦτο εἰς αὐτοὺς δυσχερὲς καὶ ὁ ὑπὲρ τῶν σχεδίων αὐτῶν προς-
ηλυτισμὸς ὀρθοφρονούντων φιλοπατρίδων.

Ὡρισμένη δὲ ὦθησις ἐδόθη εἰς τὴν κίνησιν ταύτην διὰ τοῦ

Ἀλκιβιάδου. Οὗτος δὴλα δὴ ἦλθεν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς δυνατωτέρους τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐν τῷ κατὰ τὴν Σάμον στρατοπέδῳ, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ἐπαγγελίας περὶ χορηγίας χρημάτων παρὰ τοῦ Τισσαφέρνους καὶ περὶ τῆς φιλίας τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ ὑπέσχεθη εἰς αὐτοὺς ἐνεργὸν ἑαυτοῦ ὑποστήριξιν, ἂν κατώρθωνον τὴν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστῶτος ἐν Ἀθήναις. Καὶ ταῦτα διότι οὐδεὶς βεβαίως, καθ' ἃ ἔλεγε, θὰ ἐπίστευε περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἡδύνατο καὶ πάλιν νὰ ἔχῃ πίστιν εἰς τὴν αὐτὴν ἐκείνην δημοκρατίαν τὴν προκαλέσασαν τὴν ἐξορίαν αὐτοῦ, οὐδὲ ἡδύνατό τις νὰ φαντασθῇ, ὅτι ὁ μέγας βασιλεὺς καὶ οἱ σατράπαι αὐτοῦ ἡδύναντο νὰ θαρρῶσιν εἰς πολιτείαν ἐν ἣ ἐκράτουν τὰ πλήθη.

Πανουργότατος δὲ τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν ἦτο ὁ Φρύνιχος, ἀνὴρ ὅστις, ἐξ ἀφανῶν καταγόμενος, ἄτε κατὰ τὰ λεγόμενα ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ ὑπάρξας ποιμὴν¹, εἶχεν ἀναδειχθῇ διὰ δεξιᾶς σκευωρίας, εἶχεν ἀποκτήσει ὡς συκοφάντης χρήματα καὶ δύναμιν καὶ ἔπειτα εἶχε μεγάλως διακριθῇ ὡς ῥήτωρ καὶ στρατηγός. Ὁ Φρύνιχος λοιπὸν διέγνω τὸ ἀναξιόπιστον τῶν προτάσεων ἐκείνων τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ παρέστησεν εἰς τοὺς συστρατήγους πόσον ἀπίθανον ἦτο, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης ὁ ἄριστα γινώσκων τοὺς κυρίους αἰτίους τῆς πτώσεως αὐτοῦ ἡδύνατό ποτε νὰ εἶνε εἰλικρινὴς φίλος τῶν ὀλιγαρχικῶν. Καὶ προσχώρησις δὲ τῶν Περσῶν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἦτο ἀπίθανος, καθ' ἃ ἐξέθετεν ὁ Φρύνιχος, ἐφ' ὅσον οἱ Πελοποννήσιοι ἴσχυον ἐν Ἰωνίᾳ, ἄτε ὄντες προφανῶς οἱ ἀρεστότατοι καὶ χρησιμώτατοι τῶν συμμάχων εἰς τὸν Τισσαφέρην. Θὰ ἦτο δὲ μωροτάτη ἡ παρ' αὐτοῦ αἰφνιδία ἐγκατάλειψις αὐτῶν καὶ ἡ μεταβολὴ αὐτῶν εἰς ἐχθροὺς καθ' ὃν χρόνον ἦτο ἐναργές, ὅτι δὲν ἡδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ μόνιμος σύμπραξις μετὰ τῶν Ἀθηναίων. Τέλος δὲ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Φρυνίχου ἐπλανῶντο μεγάλως, ἂν ἐνόμιζον, ὅτι ἡδύναντο νὰ ἐμπιστευθῶσιν εἰς τὰς ἐν ταῖς συμμαχίαις ὀλιγαρχικὰς φατρίας. Μεταβολὴ δὲ πολιτεύματος ἐν Ἀθήναις οὔτε τὰς ἀποστάσας πόλεις ἔμελλε νὰ ἐπαναφέρῃ

¹ [Αυσίου ὑπὲρ Πολυστράτου 11].

οὔτε τὰς μενούσας πιστὰς νὰ καταστήσῃ βεβαιοτέρας, ἐπειδὴ δὲν ἐμερίμωννεν περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις πολιτεύματος, ἀλλὰ περὶ τῆς ἰδίας ἐαυτῶν ἐλευθερίας.

Ἄλλ' αἱ τοιαῦται νοουεσῖαι οὐδεμιᾶς ἔτυχον ἀκροάσεως. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἦσαν τυφλοὶ ὑπὸ τοῦ πάθους· ἐπειδὴ δ' ἐπίστευον, ὅτι παρουσιάζετο εἰς αὐτοὺς ἀπαράμιλλος εὐκαιρία πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ πολιτεύματος διὰ δικαιολογιῶν ἅς καὶ αὐτὰ τὰ πλήθη ἠδύναντο νὰ ποδεχθῶσιν, εἶχον στερεὰν ἀπόφασιν νὰ μὴ ἀποκρούσωσι ταύτην τὴν εὐκαιρίαν. Διὰ ταῦτα αἱ μετὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου μυστικαὶ συνεννοήσεις ἐξηκολούθησαν μετὰ ζήλου. Ἀπετελέσθη δὲ πυρὴν συνωμοτῶν, καὶ ἤδη ἤρχισε νὰ γίνηται τῇδε κάκεῖσε λόγος περὶ τινων ἀναγκαίων μεταρρυθμίσεων τοῦ πολιτεύματος· καίτοι δὲ τὸ στράτευμα ἐμφανῶς εἶχε δυσμενῶς πρὸς τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἢ προσδοκία τῆς παρὰ τῶν Περσῶν μισθοφορᾶς ἦτο οὕτω δελεαστική, ὥστε δὲν ἐπῆλθεν ἀντίρρησης ἄξια λόγου. Διὸ προέβησαν μετὰ θάρρους περαιτέρω καὶ ἔστειλαν τὸν Πείσανδρον¹, ὅστις τῶρα δὲν ἀπέκρυπτε τὰς συμπαθείας πρὸς τὴν φατρίαν εἰς ἣν πράγματι ἀνῆκε, μετὰ τινων εἰς αὐτὸν παραζευχθέντων ἀνδρῶν, ἐν' ἀποπερατώσωσιν ἐν Ἀθήναις τὸ ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἀρξάμενον ἔργον.

Ἐν δὲ Ἀθήναις τὸ κατ' ἀρχὰς ἔγεινε μέγας θόρυβος, ὅτε ἐγνώσθησαν τὰ σκοπούμενα παρὰ τῶν συνωμοτῶν. Καί τινες μὲν ἐφωνάσκουν κατὰ πάσης ἀποπείρας ἐχούσης ὄψιν καταλύσεως τοῦ πολιτεύματος, ἄλλοι δὲ κατὰ τῆς καθόδου τοῦ Ἀλκιβιάδου· οἱ δὲ δημαγωγοὶ ἦσαν περὶ τοῦτο ὁμόφωνοι πρὸς τοὺς προσήκοντας εἰς τὰ ἱερατικὰ γένη, οἵτινες μάλιστα πάντων διεμαρτύροντο διὰ τὴν περὶ τὰ μυστήρια ἀσέβειαν. Ἄλλ' αἱ ψῆφοι διεμοιράσθησαν, ἐπειδὴ προέκειτο περὶ τριῶν προτάσεων καὶ γνωμῶν, αἵτινες μετὰ πονηρίας καὶ δόλου συνανειμίχθησαν πρὸς ἀλλήλας. Ἄλλως δὲ ἢ προτέρα λύσσα κατὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου εἶχεν ἤδη πρᾶνυθῇ ἀπὸ μακροῦ· καὶ ἡ μὲν κατὰ τοῦ προδότου ἀγανάκτησις εἶχε κατευνασθῇ, ἐπειδὴ ἡσθάνοντο, ὅτι καὶ αὐτοὶ δὲν ἦσαν ἀνυπεύθυνοι, αἱ δὲ λαμ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 417.

πραί ἐπιτυχίαι αἱ παρακολουθοῦσαι πᾶν αὐτοῦ διάθημα ἐπηύξανον τὸν θαυμασμὸν πρὸς τὸν ἔκτακτον ἐκείνον ἄνδρα, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκολάκευον τὴν ματαιοδοξίαν τῶν Ἀθηναίων.

Ἀνεγεννήθη λοιπὸν καὶ πάλιν ἐν τῷ δήμῳ ὁ ἀρχαῖος πρὸς αὐτὸν ἔρωσ, καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ πόθος τοῦ φυγάδος, καὶ ἐτόλμων πάλιν νὰ ἐκφράσωσι τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ μόνος θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν νίκην καὶ ὅτι χάριν αὐτῆς ἐπετρέπετο νὰ ὑποστῶσί τινας θυσίας. Καὶ οἱ μὲν ὀλιγαρχικοὶ ἔστεργον τὴν ιδέαν τῆς καθόδου τοῦ Ἀλκιβιάδου ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς καταλύσεως τῆς κυριαρχίας τοῦ δήμου· μάλιστα δ' ἐτύγγανε τῆς κοινῆς ἐπιδοκιμασίας ἡ προσδοκία νέων χρημάτων τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον πρὸς αὐτὴν συνεδέετο ἔστω καὶ ἀπωτέρα τις ἐλπίς ὀριστικῆς εἰρήνης.

Βραχὺν χρόνον πρὸ τῆς εἰς Ἀθήνας ἀφίξεως τοῦ Πεισάνδρου εἶχε διδαχθῇ ἐν τοῖς Ἀθηναίοις ἡ Λυσιστράτη τοῦ Ἀριστοφάνους¹. Καὶ ταύτης δὲ τὰς κωμωδίας ὑπόθεσις εἶνε ἡ ὑπὸ πάντων ποθυμένη εἰρήνη². ἐπειδὴ δὲ οἱ ἄνδρες φαίνονται ἀνίκανοι πρὸς κατ-ὀρθωσιν αὐτῆς, ἀποφασίζουσι νὰ ἐπιληφθῶσι τῶν δημοσίων αἱ γυναῖκες, ὅπως ἐπέλθῃ ἡ λῆξις καταστάσεως πραγμάτων ἐν ἣ οὐδεὶς ἀπολαύει τῆς ζωῆς, αἱ γυναῖκες ἀναγκάζονται νὰ ζῶσιν ὡς ἄλλαι χῆραι καὶ αἱ παρθένοι νὰ μαραίνωνται ἄγαμοι. Αἱ Ἀτθίδες πιστεύουσιν, ὅτι δύνανται νὰ διοικήσωσι τὰ τῆς πολιτείας ἐπ' ἴσης τοῦλάχιστον καλῶς ὡς καὶ οἱ ἄνδρες αὐτῶν, ἅτε διδαχθεῖσαι νὰ συνδρῶσιν ἐν τοῖς χρόνοις τῶν συνωμοσιῶν. Διὰ ταῦτα πᾶσαι τῆς Ἑλλάδος αἱ γυναῖκες ἀθροίζονται καὶ συγκροτοῦσι μυστικὴν ἐταιρίαν, καταλαμβάνουσι τὴν Ἀκρόπολιν, ἀνθίστανται εἰς τοὺς ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῆς πόλεως ὑπευθύνους προδοῦλους καὶ κατορθόνουσι νὰ ἐπινοήσωσι τὰ τελεσφορώτατα, ὅπως ἐξαναγκάσωσιν εἰς ὑποχώρησιν τοὺς ἄνδρας.

¹ Jeep Quo anno et quibus diebus Lysistrata atque Thesmophoriazusae doctae sint. 1859.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 240.

Καὶ ἄγει μὲν οὕτως ὁ ποιητὴς διὰ παρῳδίας ἀνειμένης τοὺς συμπολίτας εἰς λησμοσύνην τῶν ἐνεστώτων δεινῶν, ἀλλ' ὅμως ἡ ἔλη κωμῳδία καθιστάνει αἰσθητὴν τὴν κρατοῦσαν δυσθυμίαν, τὴν ἔλλειψιν ἐμπιστοσύνης, τὸ ἐπισφαλὲς τῶν δημοσίων πραγμάτων, περιστάσεις μὴ ἐπιτρεπούσας εὐπαρρησίαστον σκῶμμα. Καὶ ἐπιτηδεύει μὲν ὁ ποιητὴς ὀργὴν κατ' ἀνδρῶν ἐμβαλλόντων εἰς στάσεις τὸν δῆμον χάριν ἰδιοτελῶν σκοπῶν, οἷος ὁ Πείσανδρος, καὶ κατὰ τῶν αὐτοκλήτων ἱατρῶν τῆς πολιτείας τῶν διὰ ψευδῶν φαρμάκων πειρωμένων νὰ θεραπεύσωσι τὴν νοσοῦσαν πόλιν, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς εἶνε ἱκανὸς νὰ δώσῃ εἰς τοὺς συμπολίτας συμβουλὴν ἢ νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος. Διὰ τοῦτο δὲ στερεῖται ἡ Λυσιστράτη τῆς παραβάσεως¹, ἐν ᾗ ἄλλως ὁ φιλόπατρις ποιητὴς συνειθίζει νὰ ἐκφράζῃ μετὰ σθένους πᾶν ὅτι θεωρεῖ σωτήριον. Ἐν ταῖς ρύμαις δὲ τῆς πόλεως καὶ τῇ ἀγορᾷ ἀκούεται, καθ' ἃ λέγει ὁ ποιητὴς, παρὰ πάντων ἡ μεμφιμοιρία, ὅτι δὲν ὑπάρχει καθ' ἅπασαν τὴν ἀττικὴν χώραν ἀνὴρ, δὲν ὑπάρχει σωτὴρ.

Διὰ ταῦτα πάντα ὁ Πείσανδρος δὲν ἀπεγοητεύθη ἐκ τῶν πρώτων ἀντιρρήσεων. Παραλαμβάνων δὲ τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν πολιτῶν ἰδίᾳ κατὰ μεγαλειτέρας ἢ μικροτέρας ὁμάδας, ἐπειρᾷτο νὰ πείσῃ αὐτοὺς, ὅπως προσχωρήσωσιν εἰς τὰ μελετώμενα παρ' αὐτοῦ. Ἐλεγε δ' εἰς αὐτοὺς, ὅτι προέκειτο μόνον περὶ ἀποφάσεως ἐπιβαλλομένης ὑπὸ τῶν ἐνεστώτων πραγμάτων, περὶ προσωρινοῦ περιορισμοῦ τῶν δικαιωμάτων τοῦ δήμου, οἷος ἄλλως ὁ ἥδη εἰσ-αχθεὶς, καὶ ὅτι δὲν προετίετο ἡ εἰς αἰὶ ἀνατροπὴ τῶν πατρίων καὶ ἡ κατάλυσις τοῦ καθεστώτος ἐν Ἀθήναις. Οἱ λόγοι δὲ οὗτοι καθησύχασαν τοὺς ἐμμένοντας εἰς τὴν δημοκρατίαν. Οἱ δὲ τεταγμένοι εἰς τὰς ἐταιρίας ἐπείσθησαν, ὑποτυπωθείσης εἰς αὐτοὺς τῆς ἐπαγγελίας, ὅτι θὰ κατωρθοῦτο πάντως ἢ καὶ ἐκ δευτέρου ἐξορία τοῦ μισητοῦ Ἀλκιβιάδου μετὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τῆς ὑπηρεσίας ἣτις προσδοκᾷτο παρ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ πειστικώτατον πάντων ἦτο ἡ ἐρώτησις ἣν ἠδύνατο νὰ πευθύνῃ ὁ Πείσανδρος πρὸς πάντας, ἂν

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 760.

ἐγίνωσκόν τι βέλτιον πρὸς διάσωσιν τῶν Ἀθηναίων. Πῶς θὰ δυνηθῶμεν λοιπὸν, ἡρώτα, ἄνευ ἐκτάκτων πόρων νά γάγωμεν εἰς πέρας τὸν πόλεμον τοῦτον πρὸς τὴν χρήματά τε καὶ ναῦς κεκτημένην Σπάρτην, ἣτις ἔχει πῆξει τὰ κυριώτατα αὐτῆς στρατόπεδα ἐν τε τῇ Ἰωνίᾳ καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἡμῶν χώρᾳ; Καὶ προσέθετεν, ὅτι δὲν πρόκειται τώρα περὶ ἐπιλύσεως πολιτειακοῦ ζητήματος συνφῶς πρὸς τὴν κατ' ἀρχὴν ὁμόφωνον ἀπάντων γνώμην, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἦτο ἀδύνατον, ἀλλὰ περὶ σωτηρίας τῆς πόλεως.

Οὕτως ηὔξανε καθ' ἐκάστην μᾶλλον ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν τῶν ἀποδεχομένων τὴν ἀνάγκην μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος, τῶν μὲν ἐξ εἰλικρινοῦς πεποιθήσεως, ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη διέξοδος, τῶν δ' ἐκ τῆς προσδοκίας, ὅτι ἔμελλε νὰ χορηγηθῇ εἰς αὐτοὺς ἰδία συμμετοχὴ εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ νεωτερισμοῦ ὠφελείας. Καὶ αἱ μὲν πολιτικαὶ ἐταιρίαι ἀνέπτυξαν πάλιν τὴν μεγίστην δραστηριότητα καὶ εἰργάζοντο κατὰ κοινὸν σχέδιον, τὸ δὲ λοιπὸν πλῆθος ἦτο ἐπτοημένον καὶ ἐσπερεῖτο ἐνότητος. Τέλος δὲ τὰ μέγιστα συνετέλουν εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ ἔργου οἱ πρόδουλοι, ὧν ἡ ἀρχὴ ὑφίστατο ἤδη δευτερον ἐνιαυτὸν καὶ εἶχεν ἤδη παραλύσει ὁσημέραι μᾶλλον τὰ ὄργανα τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος. Οὗτοι ἤθελον ἐξ ἀρχῆς δυνηθῇ νὰ διαλύσωσι πάντα τὰ σκοπούμενα παρὰ τῶν συνωμοτῶν, ἂν μὴ οἱ πλείστοι αὐτῶν ἦσαν ὁμόφρονες ἐκείνων. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἐκείνοι ὑπῆρξαν οἱ εἰσηγηταὶ τοῦ ψηφίσματος, καθ' ὃ ἀνεντίθετο εἰς τὸν Πείσανδρον καὶ τοὺς ἐταίρους νὰ ἄρξωνται πρὸς τὸν Τισσαφέρην καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην διαπραγματεύσεων, ἐξ ὧν προσεδόκων ἀμέσως μεταβολὴν τῶν κατὰ τὴν πόλιν ἐπὶ τὸ βέλτιον. Συγχρόνως δ' ἐψηφίσθη ἡ παρὰ τοῦ Φρυνίχου καὶ τοῦ συνάρχοντος Σκιρωνίδου κατάθεσις τῆς στρατηγίας, τοῦθ' ὅπερ ἐφαίνετο πάντως ἐπιβλαβόμενον ὑπὸ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ συμβάντων ἐν τῷ στόλῳ¹.

Καὶ δὴ ὁ Φρύνιχος ἔνεκα τῆς αἰσίας προόδου τῶν ὀλιγαρχικῶν σκευωριῶν, εἰς ἃς εἶχε κατὰ δύναμιν ἀντιπαχθῇ, εἶχε περιστῇ

¹ Θουκυδίδου VIII, 54.

εἰς μεγίστην μέριμναν ὅχι τυχὸν περὶ τῆς πατρίδος, ἀλλὰ περὶ ἑαυτοῦ. Πᾶν ὅτι εἶχε πράξει εἶχεν αἰτίαν τὸ μῖσος ἐναντίον τοῦ Ἀλκιβιάδου· ἐγίνωσκε δὲ, ὅτι εἰς αὐτὸν ἦτο γνωστὸς ὡς ἐχθρὸς, καὶ ἐβασάνιζεν αὐτὸν ἢ ἰδέα, ὅτι ἠναγκάζετο νὰ ὑποκύψῃ εἰς αὐτόν. Ἐκαρᾶδόκει λοιπὸν εὐκαιρίαν, ὅπως βλάβῃ αὐτόν, καὶ ἐπεζήτει νὰ εὔρῃ ἐχθροὺς τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἵνα δυνηθῇ νὰ ποκτήσῃ αὐτοὺς πιστοὺς συμμάχους. Ἐπειδὴ δὲ ἡδύνατο νὰ προεικάζῃ, ὅτι νῦν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Λακεδαιμονίων ἐπεκράτει μεγάλη ἀγανάκτησις ἐναντίον τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων δὲν ὤκνησε καὶ δὲν ἡδέσθη νὰ ἔλθῃ εἰς κρυφίαν συνεννόησιν πρὸς τὸν ναύαρχον τοῦ στόλου τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὁ Φρύνιχος, ὅστις ἄλλως ἐγίνωσκε νὰ κρίνῃ ὀρθότατα τὰ κατὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα, ἠπατήθη ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, λησμονήσας, ὅτι ὁ ναύαρχος τῆς Σπάρτης ἦτο ὑπόμισθος τοῦ Τισσαφέρνους. Διὸ, εὐθὺς ὡς ὁ Φρύνιχος ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Ἀστύοχον πάσας τὰς μεταξὺ τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ τῶν Ἀθηναίων διαπραγματεύσεις, τὸ ἄγγελμα τοῦτο περιῆλθε πάραυτα εἰς τὸ περσικὸν στρατήγιον καὶ εἰς γνῶσιν τοῦ Ἀλκιβιάδου.

Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἐπωφελήθη τὴν εὐκαιρίαν ὅπως ἐπιδείξῃ φιλίαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Καὶ ἐπέστησε μὲν τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὸν προδότην στρατηγόν, ἀπήτησε δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ· οὕτω δὲ ὁ Φρύνιχος, ἀντὶ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν ἐχθρόν, ἐνεχείρισεν εἰς αὐτόν τὸ ὀξύτατον τῶν ὅπλων καθ' ἑαυτοῦ. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἀπέκλινεν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ἣν εἶχεν ἤδη τραπῇ, θεωρήσας μόνον ἀπερίσκεπτον τὸν Ἀστύοχον, μεμφθεὶς αὐτοῦ ἐν δευτέρᾳ ἐπιστολῇ καὶ ὑποσχεθεὶς ἐν αὐτῇ νὰ παραδώσῃ ἐν Σάμῳ τὴν ἑλλην στρατιάν εἰς τοὺς πολεμίους, ἂν οὗτοι ἐπεχειροῦν ἐπιθέσιν προταθεῖσαν παρ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ μόνον μετὰ τὴν ἀποστολὴν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἀνεφύχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Φρυνίχου, καὶ τότε πρὸς σωτηρίαν ἑαυτοῦ ἐμερίμνησεν ἐπιμελέστατα περὶ ἀποκρούσεως αὐτῆς ἐκείνης τῆς ἐπιθέσεως ἣν αὐτὸς εἶχε προτείνει εἰς τὸν Ἀστύοχον. Διὸ, ὅτε ἡ νέα προδοσία ἡγγέλλθη εἰς τοὺς Ἀθηναίους

καθ' ὃν καὶ ἡ προτέρα τρόπον, δὲν ἐπίστευσαν εἰς αὐτήν, ἀλλ' ἐθεώρησαν τὸν Ἀλκιβιάδην συκοφάντην, οὐδὲν ἄλλο ἐπιδιώκοντα ἢ τὴν κατάλυσιν τοῦ Φρυνίχου, ὅστις, ὡν ἄλλως ἀναντιρρήτως ὁ δεξιώτατος τῶν ἐν Σάμῳ στρατηγῶν, ἐτύγγανεν ἔκτοτ' ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἀξιώματος μεγαλειτέρου ἢ πρότερον. Ἀλλὰ τῶρα, ὅτε πᾶσα ἡ ἐπιτυχία ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ἀγαθῆς θελήσεως τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὁ Φρύνιχος δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρήσῃ πλέον τὴν στρατηγίαν. Ἡ δὲ παράλυσις αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ὑπῆρξεν ἡ πρώτη πραγματικὴ ἔνδειξις τῆς δυνάμεως τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου κη-
θείσης ἐν Ἀθήναις.

Ὅτε δὲ ἤρχισαν ἐν Μαγνησίᾳ, ἔνθα διέτριβεν ὁ Τισσαφέρνης, αἱ διαπραγματεύσεις, τὰ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ εἶχον ἤδη ἐν τῷ μεταξύ οὐ μικρὸν μεταβληθῇ. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἦσαν μεγάλως δυσηρε-
στημένοι κατὰ τῆς πορείας τοῦ πολέμου· ἡσχύνοντο ἐπὶ ταῖς συν-
θήκαις, καὶ ἦσαν κατειλημμένοι ὑπ' ὀργῆς κατὰ τε τοῦ Ἀστυόχου καὶ κατὰ τοῦ ἀναξιοπίστου σατράπου. Διὸ ἀπεφάσισαν, καίτοι ἦτο ἤδη χειμῶν, νὰ ποστείλωσι πάραυτα εἴκοσι καὶ ἑπτὰ νῆας ὑπὸ τὸν Ἀντισθένην καὶ μετ' αὐτοῦ ἑνδεκα ἄνδρας πρὸς ἐξέτασιν τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ πραγμάτων καὶ μέριμναν περὶ τῆς τιμῆς τῆς πόλεως¹. Ἐγείνε δὲ ἡ ἀποστολὴ τελευτῶντος τοῦ Δεκεμβρίου. Ὁ δ' ἐπιφανέ-
στατος τῶν συμβούλων τούτων ἦτο Λίχας ὁ Ἀρχεσιλάου, Σπαρτιά-
της πλούσιος καὶ ἀγέρωχος, ὅστις παρὰ τὴν εἰς τοὺς Λακεδαιμόνι-
ους ἀπαγόρευσιν τῆς εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας συμμετοχῆς εἶχε τολμήσει νὰ καταγάγῃ εἰς τὸν ἵππόδρομον τῆς Ὀλυμπίας ἄρμα ἀξιώθεν τῆς νίκης. Διὰ ταῦτα οἱ ἄρχοντες τῶν Ἑλλήων εἶχον τι-
μωρήσει αὐτὸν διατάξαντες τοὺς ῥαβδούχους νὰ καταφέρωσι κατ' αὐτοῦ πληγὰς, πιθανῶς τῇ εἰσηγήσει τοῦ Ἀλκιβιάδου, οὗ ἦτο ἄσπονδος ἐχθρὸς². Ὁ δὲ Ἀστύοχος, ἀρχομένου τοῦ ἔτους 411 π. Χ., εἶχεν ἐνωθῇ παρὰ τὴν Κνίδον μετὰ τοῦ στόλου τοῦ Ἀντι-
σθένους· παρέστη δ' ἐκεῖ καὶ ὁ Τισσαφέρνης, ἵνα ἔλθωσιν εἰς λό-

¹ Θουκυδίδου VIII, 39.

² Θουκυδίδου V, 50.

γους πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ παρετήρησεν, ὅτι ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτῶν ἐκράτει πνεῦμα ὅλως διάφορον. Καὶ δὴ, ἀντὶ νὰ φανακισθῶσι καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν μεγάλων αὐτοῦ ἐπαγγελιῶν, ἐδήλωσεν ὁ Λίχας ἀπροκαλύπτως, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν εἶχον διάθεσιν νὰ ἐμπαίζωνται παρ' αὐτοῦ. Καὶ αἱ συνθῆκαι δὲ πρέπει νὰναθεωρηθῶσιν, εἶπεν, ἐπειδὴ δὲν πολεμοῦσιν, ὅπως ὑποτάξωσι καὶ πάλιν τοὺς Ἑλληνας ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Περσῶν. Κατὰ ταῦτα δὲ, ἂν ὁ σατράπης δὲν ᾔθελε νὰ ὁμολογήσῃ νέαν συνθήκην ὑπὸ βελτίονας ἔρους, ὥφειλον ἀναγκαιῶς νὰ φροντίσωσιν, ὅπως πειραθῶσι νὰ περατώσωσι τὸν πόλεμον ἄνευ αὐτοῦ. Ὁ δὲ Τισσαφέρνης διέκοψε τὰς διαπραγματεύσεις, καὶ ἐπέστρεψεν ἄπρακτος εἰς τὴν Μαγνησίαν ¹.

Οὕτω δὲ τὰ πράγματα ἐφαίνοντο ἔχοντ' ἄριστα διὰ τοὺς Ἀθηναίους, ὧν πρέσβεις ἀμέσως κατόπιν ἔφθασαν εἰς τὴν Μαγνησίαν καὶ ἤρξαντο τῶν λόγων διὰ τῆς δηλώσεως, ὅτι τὸ κατ' αὐτοὺς εἶχον ἐκπληρώσει τὸν προκαταρκτικὸν ἔρον συνεννοήσεως μετὰ τῆς Περσίας, ἅτε διὰ τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν καταλυθείσης ἤδη σχεδὸν τῆς δημοκρατίας ἐν Ἀθήναις διὸ ἀνέμενον τὴν ἐπὶ τούτῳ ἐπηγγελημένην ἀμοιβήν. Ἀλλ' ὁ πονηρὸς Πέρσης οὐδαμῶς προετίθετο νὰ ἐπισκεύσῃ τὴν μετὰ τῶν Ἀθηναίων συμμαχίαν. Ἡ ἀγερωχία καὶ παρρησία τοῦ Λίχα καὶ ἡ θεὰ τοῦ μεγάλου στόλου τῶν Πελοποννησίων εἶχον ἐμποιήσει εἰς αὐτὸν τὴν προσήκουσαν αἰσθησιν. Μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀστυόχου, πλεύσαντος εἰς τὴν Κνίδον, ἦτταν τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Χαρμίνου καὶ τὴν διὰ προδοσίας τῶν ὀλιγαρχικῶν τῆς Ῥόδου προσχώρησιν τῆς νήσου ταύτης εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, οὗτοι ἦσαν ἀναμφιλέκτως οἱ ὑπερέχοντες ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Μετέβηκαν δὲ τὸ στρατήγιον ἀπὸ τῆς Μιλήτου εἰς τὴν Ῥόδον, ὅπως εὐρίσκωνται ἀπώτερον τοῦ σατράπου καὶ ἔτι μᾶλλον ἀνεξάρτητοι ἀπ' αὐτοῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ δύναμις αὐτῶν ἦτο πολὺ μεγάλη οὕτως, ὥστε ὁ Τισσαφέρνης δὲν ἠδύνατο νὰπαλλαγῇ

¹ Θουκυδίδου VIII, 43, 52.

αὐτῶν κατὰ βούλησιν, καὶ προέβλεπεν, ὅτι ἡ παῦσις τῆς μι-
σθοφορᾶς οὐδὲν ἄλλο ἔμελλε κυρίως νὰ ἔχῃ ἐπακόλουθον ἢ τὴν
διὰ δηλώσεως τῶν παραλίῳ τῆς σατραπείας αὐτοῦ ἀβλαβῆ συν-
τήρησιν τῆς σπαρτιατικῆς στρατιᾶς. Ἀλλ' ἔτι ὀδυνηροτέρα ἦτο
δι' αὐτὸν ἡ σκέψις, ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται ἡδύναντο τότε πιθανῶς νὰ
προσχωρήσωσιν εἰς τὸν Φαρνάβαζον, ὅστις ἀνέμενεν αὐτοὺς μετὰ
πόθου. Διὸ ἐπεθύμει μὲν εἴπερ τι καὶ ἄλλο νὰ πτοήσῃ καὶ κατα-
στήσῃ μαλακωτέρους τοὺς Σπαρτιάτας ἐρχόμενος εἰς λόγους πρὸς
τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' ἐνόει, ὅτι ἀντέκειτο εἰς τὰ συμφέροντα
αὐτοῦ τὸ νὰ μεταβάλῃ αὐτοὺς εἰς ἐχθροὺς δι' ἐσπευσμένης ἀπο-
φάσεως καὶ ὁμολογήσῃ συνθήκην περὶ πληρωμῆς βοηθημάτων
εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔποψιν ἀπέδειξε μεγάλην
εὐστάθειαν πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην, ἐνεργῶν καθ' ὃν τρόπον εἶχεν
ὀρθῶς προῖδει ὁ Φρύνιχος. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἐνησμένιζεν ἐπι-
δεικνύων δύναμιν ἣν δὲν ἐκέκτητο ἀληθῶς· ἦτο δὲ ὁ εὐχαριστό-
τατος τῶν συντρόφων τοῦ σατράπου καὶ ἀρεστότατος εἰς αὐτὸν
σύμβουλος, πρεσβευτὴς καὶ διαιτητὴς ἐν παντὶ ζητήματι ἀνα-
φερομένῳ εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Καὶ ἦτο μὲν ἐν τῷ συνόλῳ
ἄνθρωπος οἷον κατ' ἀνάγκην θὰ ἐπεθύμει πάντοτε ὁ Τισσαφέρνης, ὡς
εἶχον τὰ κατὰ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ θέσιν· ἀλλ' ὅμως ὁ σατρά-
πης ἡκιστα παρεδίδοτο εἰς αὐτὸν τελείως, ἐπείθετο δὲ εἰς αὐτὸν
κατὰ τοσοῦτο μόνον, ὅτι προεφυλάσσετο νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς Πε-
λοποννησίους μετὰ περισσοτέρας τοῦ δέοντος ζήσεως καὶ εἰλικρι-
νείας, ἀπὸ δὲ τῆς μεταβολῆς τῆς καθ' ὅλου πολιτείας αὐτοῦ ἔσω-
ζεν αὐτὸν τὸ ὀξυδερκές αὐτοῦ βλέμμα.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Ἀλκιβιάδης ἤθελεν εὐ-
ρεθῆ ἐν τῇ μεγίστῃ ἀμηχανίᾳ, ἂν ἡ φατρία, ἣς οἱ ἀντιπρόσωποι
ἦσαν οἱ διαπραγματευόμενοι, ἤθελεν ὑπάρξει ἢ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ φα-
τρία, καὶ ἂν ἤθελε στηρίξει τὰ περὶ τῆς καθόδου αὐτοῦ μελετώ-
μενα εἰς αὐτούς. Ἀλλὰ σκοπὸς αὐτοῦ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δὲν ἦτο βε-
βαίως ἢ εἰς ἄνδρα, οἷος ὁ Πείσανδρος, καὶ εἰς τοὺς ἐταίρους αὐτοῦ
παραχώρησις τοῦ θριάμβου διαπραγματεύσεων τελεσφόρων. Διὸ

ὑπεκρίνετο καθ' ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἐνεργείας οὕτως, ὥστε πρὸ πάντων νὰ σώζῃ ἑαυτόν. Καὶ δὴ κυριώτατον αὐτοῦ μέλημα ἦτο πῶς μηδεὶς νὰμφιβάλλῃ περὶ τῆς ἐν τῷ περσικῷ στρατοπέδῳ δυνάμεως αὐτοῦ καὶ πῶς νὰ μὴ ἐλαττωθῇ τὸ ἴδιον ἀξίωμα. Κατὰ ταῦτα ἡ διάλυσις τῶν διαπραγματεύσεων καθίστανεν ὑπευθύνους αὐτοὺς τοὺς ἀναλαβόντας αὐτάς. Διὸ ἐνήργησεν ὅπως λάβῃ παρὰ τοῦ Τισσαφέρνους τὴν ἐντολὴν νὰ γείνωσιν αἱ διαπραγματεύσεις αὐτοῦ παρόντος, καὶ εἶχε τὸ πρῶτον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἴδῃ τοὺς μισητοὺς ὀλιγαρχικοὺς ἀναγκαζομένους νὰ ταπεινωθῶσι πρὸ αὐτοῦ καὶ θεραπεύωσιν αὐτόν. Ἀρξαμένων δὲ τῶν λόγων, ὁ Πείσανδρος, ὅστις προὔπελόγιζεν, ὅτι ἔμελλε νὰ εὐρεθῇ ἀντιμέτωπος μεγάλων ἀξιώσεων, παρητήθη ἀμέσως ἐξ ὀνόματος τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ πάσης ἀξιώσεως περὶ τῆς Ἰωνίας, ἧς ἡ κτῆσις εἶχεν ἄλλως ἐπιβάλλει τὴν ἐξάντλησιν τῶν τελευταίων δυνάμεων τῆς πολιτείας. Ἐπὶ δὲ τούτοις ὁ Ἀλκιβιάδης ἠξίωσε τὴν εἰς τοὺς Πέρσας παραχώρησιν καὶ τῶν ἐπικειμένων νήσων, ἥτοι τῆς Λέσβου, τῆς Σάμου καὶ τῆς Χίου· καὶ αὕτη δὲ ἡ ἀξίωσις ἔγινε δεκτὴ παρὰ τῶν περὶ τὸν Πείσανδρον. Ἀλλ' ἔπειτα ἦλθεν ἡ τρίτη ἀπαίτησις, ὅπως ἐπιτραπῇ εἰς τὸν βασιλέα, ἵνα αἱ τριῆρεις αὐτοῦ περιπλέωσιν ἐλευθέρως πάντα τὰ πελάγη τοῦ Αἰγαίου καὶ συμπάσας τὰς ἀκτάς. Ἀλλ' ἡ ἀξίωσις αὕτη ἔπλησσε καιριώτατα τὴν τιμὴν τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἀποδεχόμενοι αὐτὴν ἤθελον ἀπαρνηθῇ οὐ μόνον τὰς ὑπερποντίους αὐτῶν κτήσεις, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσφαλῆ κυριαρχίαν ἐν τῇ ἰδίᾳ ἑαυτῶν θαλάσῃ. Μετὰ τοιαύτας δὲ παραχωρήσεις, αἵτινες ἤθελον διαγράψῃ διὰ μιᾶς ὅλον τὸ παρελθὸν τῶν Ἀθηναίων, δὲν ἠδύναντο οἱ πρέσβεις νὰ ἐμφανισθῶσι πρὸ τῶν συμπολιτῶν, εἰς οὓς εἶχον ἐπαγγελθῇ νέον χρυσοῦν αἰῶνα. Συνεῖδον λοιπὸν ὅπόσον ὀρθῶς εἶχε κρίνει ὁ Φρύνιχος τὸν διγλωσσον Ἀλκιβιάδην, καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Σάμον μεστοὶ ἀγανακτήσεως ἐπὶ τῷ φρενακισμῷ ὃν εἶχον ὑποστῇ¹.

¹ Ἀμέσως δὲ μετὰ ταῦτα ἤρξατο ὁ Τισσαφέρνης νέων διαπρα-

¹ [Θουκυδίδου VIII, 56].

γματεύσεων πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, ὧν εἶχεν ἀποστῆ μετ' ὀργῆς μετὰ τὴν εὐπαρρησίαστον διαγωγὴν τοῦ Λίχα. Τὴν φορὰν δὲ ταύτην ὁ ἐπιζήτων τὴν συνθήκην ἤτο ὁ σατράπης. Διὸ, θέλων νὰ εὐρίσκηται πλησιέστερον πρὸς τοὺς παρὰ τὴν Ῥόδον ναυλοχοῦντας Πελοποννησίους, μετέβη εἰς τὴν κατὰ τὰ παράλια τῆς Καρίας κειμένην πόλιν Καῦνον, εἰσηγήσει δὲ αὐτοῦ συνῆλθον πρέσβεις αὐτοῦ καὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἐν Μαγνησίᾳ τῇ κειμένῃ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Μαιάνδρου. Κατὰ δὲ τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας ὁ Ἀστύοχος ἠκολούθησε τὸ παράδειγμα τοῦ Λίχα, ὅστις μετὰ τῶν ἑνδεκα ἀνδρῶν ὑπερημύνετο τῶν συμφερόντων καὶ τῆς τιμῆς τῆς Σπάρτης. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ ὁμολογία τῆς κυριαρχίας τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν περιωρίσθη εἰς τὴν Ἀσιατικὴν ἥπειρον· ἔπειτα δὲ, ὅπως δοθῇ καθολικὸν κῦρος εἰς τὴν συνθήκην κατὰ τὴν εὐλογον ἐπιθυμίαν τῶν Σπαρτιατῶν, συμπεριελήφθη εἰς τὴν συνθήκην ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ ὁ Φαρνάβαζος. Ἡ δὲ περαιτέρω διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου ἀναγράφεται ἐν τῇ συνθήκῃ ὡς ἐξαπτωμένη ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ φοινικικοῦ στόλου. Μέχρι δὲ τοῦ χρόνου ἐκείνου ἀναλαμβάνει ὁ Τισσαφέρνης νὰ παρέχῃ τροφὴν εἰς τὰ πληρώματα τῶν νηῶν κατὰ τὰ συγκείμενα, καὶ δὴ χωρὶς οἱ Πελοποννήσιοι νὰ ἀναλάβωσι χάριν τοῦ μισθοῦ τούτου οἰανδῆποτε ὑποχρέωσιν πρὸς τακτὰς ὑπηρεσίας. Μετὰ δὲ τὴν ἄφιξιν τοῦ στόλου τοῦ βασιλέως ὁ πόλεμος θὰ πολεμηθῇ κοινῇ, καὶ τὴν διατροφὴν τῶν ἀνδρῶν θὰ ἀναλάβωσιν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἢ θὰ ὑποχρεωθῶσι νὰ ποδώσωσιν εἰς τὸν Τισσαφέρνην τὰ χρήματα, ὅποσα ἂν λάβωσιν¹.

Ἐκαστος βλέπει, ὅτι ἐν τῇ ἀνοικίᾳ πρὸς τοὺς βαρβάρους συνθήκῃ οἱ Πελοποννήσιοι κατώρθωσαν νὰ πλεονεκτήσωσι τῶν συμβαλλομένων καὶ ἀφηρέθησαν οἱ δεινότατοι τῶν ἔρων. Ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς προτέρας συνθήκας τὰς διαπραχθείσας διὰ τῆς ἀπίστου μεσιτείας τοῦ Ἀλκιβιάδου οἱ Σπαρτιᾶται κατέλαβον νῦν θέσιν ἐντιμωτέραν καὶ ἔτυχον πλειόνων παραχωρήσεων, ἐξασφαλι-

¹ Περὶ τῶν τρίτων συνθηκῶν ἴδε Kirchhoff [Über die von Thukydides benutzten Inschriften ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Berliner Akademie 1884] σ. 407.

ζομένου μὲν εἰς αὐτοὺς τοῦ χρήματος, παρεχομένης δ' ἐλευθερίας ἐνεργείας. Αἱ δὲ ὑπ' αὐτῶν γενόμεναι εἰς τὸν σατράπην παραχωρήσεις ἐσχόπουν νὰ παρακινήσωσιν αὐτὸν νὰ ἀναλάβῃ τέλος τὴν δι' ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ περσικοῦ βασιλείου ἐπέμβασιν ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἐπειδὴ μόνον διὰ τοῦτου τοῦ τρόπου ὑπῆρχε προσδοκία περὶ νικηφόρου περατώσεως τοῦ ἐμφυλίου ἐν Ἑλλάδι πολέμου.

Διακρίνεται δὲ αὕτη ἡ συνθήκη, ὑπογραφείσα περὶ τὸν Φεβρουάριον, ἀπὸ τῶν δύο προτέρων καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι, καθ' ἃ μαρτυρεῖ ὁ Θουκυδίδης, φέρει ὡς χρονολογίαν τὸ ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Δαρείου καὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐφόρων, καὶ διὰ ταῦτα ἔχει ἐπισημότερον χαρακτῆρα· ἐν ᾧ δ' αἱ πρότεραι ἔπρεπε νὰ ποικίλονται, αὕτη ἡδύνατο νὰ γείνη γνωστὴ δημοσίᾳ καὶ κατατεθῇ εἰς τὰρχεῖα τῆς πόλεως. Ἐκτοτε δὲ ὁ Τισσαφέρνης ἦτο δεδεδεσμευμένος δι' ἐγγράφου δημοσίου, καὶ δὲν ἡμέλῃσε τὸ κατ' αὐτὸν νὰ ἐκτελέσῃ πάραυτα τὰς ἀναληφθείσας παρ' αὐτοῦ ὑποχρεώσεις.

Οὕτω τὰ πάντα εἶχον μεταστῇ εἰς τὸ ἀντίθετον τῶν ἐπιδιωχόντων ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων πρέσβων, τοῦ Πεισάνδρου καὶ τῶν ἐταίρων αὐτοῦ. Οὗτοι δ' εὗρίσκοντο ἐν μεγίστῃ ἀμηχανίᾳ· ἐπιστρέφοντες δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας, οὐδὲν ἡδύναντο νὰ φέρωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τῶν ὠφελημάτων ἐκείνων, ἀνθ' ὧν εἶχον ἀξιώσει παρὰ τοῦ δήμου τοσαύτας θυσίας καὶ διακυβεύσει τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν τιμὴν. Ἀλλ' ὑποχώρησις ἦτο ἀδύνατος. Αἱ ὀλιγαρχικαὶ σκευωρίαι εἶχον ἤδη προσδεύσει μεγάλως ἐν τῇ στρατιᾷ, καὶ οἱ ὀλιγαρχικοὶ τῆς Σάμου, μεθ' ὧν εἶχον ἔλθει εἰς κοινολογίαν, ἤξιουν τὴν εἰς τὰ συμφωνηθέντα ἐμμονήν. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν ἐν τῷ στρατοπέδῳ νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸν Ἀλκιβιάδην, ὅστις ἄλλως δὲν προσηρμόζετο εἰς τὴν πολιτείαν, οἶαν ἤθελον νὰ διατάξωσιν αὐτοί. Ὅτι δὲ πρότερον ἔμελλε νὰ χρησιμεύτῃ μόνον ὡς μέσον ἀπέδῃ νῦν ὁ μόνος σκοπὸς, καὶ ἐπεδιώκετο μετὰ τοῦ μεγίστου ζήλου. Οἱ δὲ τασσόμενοι εἰς τὴν ὀλιγαρχικὴν φατρίαν ἐπέβαλον εἰς ἑαυτοὺς ἐκουσίας εἰσφοράς, καὶ ἀπέστειλαν τὸν μὲν Πεισάνδρον εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως ἐπισπεύσῃ ἐν τῇ πόλει τὰ τῆς συνωμοσίας,

συγχρόνως δὲ καὶ ἄλλους πρέσβεις εἰς τὰς συμμαχίδας, ὥς ἐπὶ παραδείγματι τὸν Διοτρέφην εἰς τὰ ἐπὶ Θράκης, χάριν τῆς ἀπανταχοῦ καταλύσεως τῆς δημοκρατίας. Δύναμις ὅλως ἐπαναστατικῇ εἰργάζετο ἀκατασχέτως, ἕπως δώσῃ νέαν μορφήν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν σύμπασαν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων. Ὀπόση δὲ ἡ τύφλωσις μεθ' ἧς προέβαινον εἰς τοῦτο τὸ ἔργον δεικνύει τὸ παράδειγμα τῆς Θάσου. Καὶ δὴ ἅμα τῇ εἰς τὴν νῆσον ταύτην ἀφίξει τοῦ Διοτρέφους χάριν καταλύσεως τοῦ καθεστῶτος ἀπεδέχθησαν μὲν οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῆς Θάσου λίαν εὐγνωμόνως τὴν παρασχεθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ὑπηρεσίαν, ἀλλ' εὐθύς ὥς ἐκεῖνος ἀπέπλευσεν, ἔσπευσαν νὰ τειχίσωσι τὴν πόλιν καὶ ἀποστῶσι τῶν Ἀθηναίων, βοηθούμενοι ὑπὸ τῆς Σπάρτης. Οὕτως ὅσάκις οἱ Ἀθηναῖοι συνέπραττον μετ' ἀριστοκρατικῶν φατριῶν τῶν ἄλλων πόλεων, ἐπήρχετο ἄμεσος ἡ τιμαυρία ἐπὶ τῷ τοιοῦτῳ διαβήματι¹.

Μεῖζων δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἐπιτυχία τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐν Ἀθήναις, ἐνθ' ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Πεισάνδρου εἶχον συμβῇ πολλὰ τὰ προάγοντα τοὺς σκοποὺς τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἀπασαὶ αἱ ἐκ ζηλωτῶν τοῦ τοιοῦτου πολιτεύματος ἀποτελούμεναι συστάσεις συναπετέλεσαν μίαν καὶ μόνην ἐταιρίαν, σύνδεσμον ἰσχυρὸν ἐνεργοῦντα ἀπὸ συνθήματος κοινοῦ.

Πρωτεργάτης δὲ τῶν τοιούτων συνωμοτικῶν ἐνεργειῶν ἦτο κυρίως Ἀντιφῶν ὁ υἱὸς τοῦ Σωφίλου², ὅστις ἦτο μὲν ἡδὴ πρεσβύτης ἐτῶν ἐξήκοντα καὶ ὑπερέκεινα, ἀλλὰ κεκτημένος ἀκαταπόνητον δραστηριότητα. Ὁ Ἀντιφῶν ἦτο ἀνὴρ οἰονεὶ ἐκ φύσεως πεπλασμένος ὡς σύμβουλος καὶ ἡγέτης φατρίας, διακρινόμενος ἐπὶ τῇ

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 561.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 732. Ὁ Ἀντιφῶν ἦτο ἐπὶ μακρὸν χρόνον γνωστὸς μόνον ἕνεκα τῆς ζητορικῆς αὐτοῦ τέχνης. Ἦτο δὲ νὰ ζῇ ἐν ἀφανείᾳ, ἐντεῦθεν δὲ ἡ ἑλλειψὶς μαρτυριῶν περὶ αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν βίος αὐτοῦ ὁ γραφεὶς ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου εἶνε ἔργον ἀκριτον ἐν ᾧ ὑπάρχει σύγχυσις ὁμωνύμων ἀνδρῶν· τὸ δὲ κύριον περὶ αὐτοῦ χωρίον εἶνε τὸ τοῦ Θουκυδίδου (VIII, 68). Ἦτο δὲ ὡς διδάσκαλος καὶ ζήτητος ἐπὶ μισθῷ φιλάργυρος, καὶ διεκωμωδῆθη ἡ φιλαργυρία αὐτοῦ ὑπὸ [τοῦ κωμικοῦ] Πλάτωνος ἐν τῷ Πεισάνδρῳ, καθ' ὃ μαρτυρεῖ ὁ Πλουτάρχος [ἐν Βίοις τῶν δέκα ἐπητόρων] σ. 833.

πρακτικῇ ἐμπειρίᾳ καὶ γνώσει τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀνεξάντλητος εἰς τὸ παρέχειν σωτηρίας γνώμας, ἀξιόπιστος καὶ δεξιὸς, ὑπερέχων ἀπάντων τῶν συμπολιτῶν κατὰ τὴν ὀξύνοιαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ λόγου, πρὸς δὲ τούτοις τελείως κύριος ἑαυτοῦ καὶ ἀπηλλαγμένος τῆς φιλοδοξίας ἐκείνης τῆς ἀγούσης εἰς τὴν διὰ πάσης θυσίας προαγωγὴν εἰς τὰν ὀψίστην ἀξιώματα. Δεύτερος δὲ στασιάρχος ἦτο Θηραμένης ὁ υἱὸς τοῦ προβούλου Ἄγωνος, ἀνὴρ κεκτημένος λαμπρὰ προσόντα, εὐγλωττος, συνετὸς καὶ ἐπιτήδειος καὶ ἐμπορούμενος αἰσθημάτων εὐγενῶν, ἀλλὰ στερούμενος ἐνδομύχου εὐσταθείας, γνήσιος τρόφιμος τῶν σοφιστῶν, εἰς τῶν ἀρίστων μαθητῶν τοῦ Γοργίου καὶ τοῦ Προδίκου, ἀποτελῶν ἕνεκα τῶν προσόντων αὐτοῦ καὶ τῶν ἰσχυρῶν σχέσεων ἐν τῶν κυριωτάτων στηριγμάτων τῆς ὀλιγαρχικῆς φατρίας. Καὶ ὁ Φρύνιχος δὲ προσῆλθεν εἰς αὐτὴν ἀφ' οὗ χρόνου ἀπεφασίσθη ἡ διακοπὴ πάσης ἀναστροφῆς πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην. Καὶ ἐφρόνει μὲν ὁ συνετὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ κινδυνῶδες, ὡς εἰκὸς, τὸ ὅλον ἐγχείρημα· ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως, καὶ ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ὑποστηρίξῃ διὰ πάσης τῆς δυνάμεως τοῦ τολμηροῦ καὶ πολυτρόπου αὐτοῦ πνεύματος τὴν φατρίαν τὴν ἀντιδρῶσαν πρὸς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ ἐχθρόν. Φίλος δὲ τοῦ Ἀντιφῶντος καὶ τοῦ Θηραμένου ἦτο Ἀρχιπτόλεμος ὁ υἱὸς τοῦ Ἰπποδάμου, ὅστις ἤδη πρὸ ἐτῶν εἶχε καταπολεμήσει τὸν Κλέωνα, ὅτε μετὰ τὰ συμβάντα ἐν Πύλῳ προέκειτο ὁ ἀγὼν περὶ πολέμου ἢ εἰρήνης. Ἦτο δὲ τῶρα ὁ Ἀρχιπτόλεμος στασιάρχος, περὶ ὃν ἐτάσσοντο οἱ ἀντίπαλοι τῆς δημαγωγίας καὶ δημοκρατίας· τῶν δὲ μετ' αὐτοῦ ἕνεκεν ἀρχαίας πατρικῆς φιλίας τατσομένων ἦτο καὶ Μελησίας ὁ υἱὸς τοῦ Θουκυδίδου¹.

Τὸ καθ' ὑπερέρρησιν μέγιστον πλῆθος τῶν στασιωτῶν ἀπετελεῖτο ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν σοφιστῶν παιδευθείσης νεότητος, ἣτις περιεφρόνει τοὺς νόμους τῆς πολιτείας καὶ τὸν ὄχλον, ἐπεθύμει ἕνεκα διαφόρων ἰδιωτικῶν λόγων καινοτομίας καὶ ἐνεφορεῖτο περιπαθῶς τῆς πολιτικῆς διδασκαλίας τῆς ἀπαγγελλομένης εἰς αὐτὴν ἐν ταῖς

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 574.

φατριαστικαῖς συνελεύσεσι μετὰ ἐξαιρέτου εὐγλωττίας ὑπὸ τοῦ Ἀντιφῶντος, τοῦ Νέστορος τῆς ἰδίας φατρίας, καθ' ἃ συνείθιζον νάποκαλῶσιν αὐτόν. Ἡ δὲ κρατοῦσα διάθεσις τῶν πνευμάτων καὶ τὰ διδάγματα τῶν τελευταίων ἐτῶν συνετέλουν εἰς τὸ νὰ προσελκύωσι πολλοὺς τῶν εὐπόρων πολιτῶν, οἵτινες τέως εἰς οὐδετέραν φατρίαν εἶχον ταχθῆ δεδηλωμένως.

Ἐστηρίζοντο δ' εἰς διαφόρους ἀναντιρρήτως ὀρθοὺς λόγους καὶ ἐγένετο ἐπιτηδεῖα ἐπίδειξις τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ καθεστώ-
τος, ἅτινα ἦσαν αἰσθητότατα, ὅπως καλύπτονται τὰ ἐγωιστικὰ ἐλατήρια τῆς στασιαστικῆς ἐνεργείας. Συνείθισαν δὲ νὰ παριστά-
νωσιν ὡς τετελεσμένον γεγονός, ὅτι ἡ δημοκρατία ἦτο τὸ ἀδικώ-
τατον καὶ χειρίστον ἀπάντων τῶν πολιτευμάτων. Αὐτὸς ὁ δῆμος, ἔλεγον, ὠμολόγει τὴν περὶ τὸ διοικεῖν ἀνικανότητα αὐτοῦ, οὐδέποτε ἀπαιτήσας διὰ τὰς σπουδαιοτάτας τῶν ἀρχῶν τῆς πολιτείας τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ κλήρου. Κατὰ ταῦτα καὶ αὐτὸς ὁ δῆμος θὰ ἔχη κάλλιον, ἢ ἡ ὅλη διοίκησις περιέλθῃ εἰς ἐκείνους ἐφ' οὓς μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου συνείθιζον νὰ ἐπισωρεύωσι μόνον τὰ βάρη τῆς πολιτείας, ἢν ἐχώριζον πάλιν τὰς τάξεις καὶ ἀπέδιδον τὰ προσή-
κοντα δικαιώματα εἰς τοὺς ἀρίστους, οἵτινες εἶχον ταπεινωθῆ εἰς θεράποντας τοῦ ὄχλου. Ὡφέλει δὲ τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν ἀριστο-
κρατικὴν φατρίαν τὸ ἐπαμφοτερίζον τῆς ἐλληνικῆς ἐκφράσεως, δι' ἧς ἐκαλοῦντο ἀκόμη κατ' ἀρχαίαν παρὰδοσιν καλοὶ καὶ γα-
θοὶ οἱ ὁρμώμενοι μὲν ἐκ γένους ἐπιφανοῦς, ἔχοντες δὲ ἀγωγὴν καὶ
τρόπους εὐγενεῖς. Ἄλλως δὲ ἡδύναντο τῶρα νὰ ὑποδείξωσι καὶ
τοῦτο, ὅτι διὰ τῆς καταστάσεως τῶν προβούλων εἶχε γείνει ἡ
ἀρχὴ τῆς ἀπὸ τῆς ἀπερισκέπτου ὀχλοκρατίας ἐπανόδου εἰς ἐμ-
φρονα τάξιν πραγμάτων, ἧς μεταβολῆς εἶχον ἤδη καταφανῆ
τὰ ὠφελήματα. Μόνον δὲ δὲν ἔπρεπε νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὰ ἤδη
ἐπιτευχθέντα. Ἡ δημοκρατία ἦτο κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν ὑπὲρ
τὸ δέον δαπανηρὰ καὶ δὲν ἡδύνατο νὰ διατηρηθῇ μετὰ τὴν ἀπο-
στασίαν τῶν συμμάχων· ὁ δὲ βουλευτικὸς καὶ ὁ δικαστικὸς μισθὸς
δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξοικονομηθῇ ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις τῆς ἀπο-

ρίας τῆς πόλεως. Ἐπρεπε λοιπὸν αἱ ἀρχαὶ τῆς πολιτείας νὰ γείνωσι καὶ πάλιν τιμητικαὶ ὡς ἐν ταῖς ἀρχαίαις ἡμέραις τῆς εὐτυχίας τῆς πόλεως, ἡ δὲ βουλὴ ἔπρεπε νὰ ποτελῇται ἐκ λογάδων εὐπόρων καὶ πεπαιδευμένων καὶ νὰ λάβῃ μεγαλειτέρας ἐξουσίας, ὅπως διοικῇ τὰ τῆς πολιτείας καθ' ὠρισμένας ἀρχάς καὶ πρὸς τακτὴν σκοπὸν. Τότε καὶ μόνον θὰ ᾔητο δυνατὴ ἡ παῦσις τοῦ πολέμου, ὅστις ἄλλως ἔμελλεν ἀναποφεύκτως νὰ καταστρέψῃ τὰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ὅμως παρὰ πάντα ταῦτα δὲν ἔπρεπε νὰ καταλυθῶσι τὰ δικαιώματα τοῦ δήμου· ἔπρεπε νὰ ἐξακολουθήσῃ ὑφισταμένος δῆμος, ἀλλ' ὅχι καθ' ὃν καὶ νῦν τρόπον, ὅτε οἱ ἀπορώτατοι καὶ ἀπαιδευτότατοι συνωθοῦνται σωρηδὸν εἰς τὰς ἐκκλήσιας καὶ καθιστάνουσιν ἐπαχθῇ εἰς πάντας τοὺς εὐπρεπεῖς πολίτας τὴν εἰς τὰς συζητήσεις συμμετοχὴν. Καὶ περὶ τοῦτο ἔπρεπε νὰ γείνη ἐπιλογὴ. Πεντακισχίλιοι περίπου πολῖται μὴ ἔχοντες ἀνάγκην νὰ ζήσωσι μισθὸν διὰ τὴν περὶ τὰ δημόσια ἀσχολίαν ἔπρεπε νὰ λάβωσι τὸ δικαίωμα τῆς ἀντιπροσωπείας τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων. Οὕτω δὲ ἡδύναντο μετὰ πεποιθήσεως νὰ προσδοκῶσιν εὐδαιμονεστέρους χρόνους ἐν τῇ πολιτείᾳ¹.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ θεωρίαι αἱ διαδιδόμεναι ἀπὸ ἐτῶν ἤδη μετὰ πολλοῦ ζήλου, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μετ' ἀναμφιλέκτου ἐπιτυχίας ἔνεκα τῆς δεξιότητος καὶ τῆς ἐντέχνου σοφιστείας τῶν ἐκπροσωπούντων αὐτάς. Οἱ δὲ συνωμόται προέβαινον κατὰ μικρὸν, παρασκευάζοντες ἡρέμα τὴν ὀριστικὴν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστώτος· μεθίσταντο δὲ ἀπὸ τῶν ἐπιτρεπομένων εἰς τὰ παγορευόμενα, ἀπὸ

¹ Τὸ πρόγραμμα τῶν ὀλιγαρχικῶν μανθάνομεν ἐκ τῆς *ψευδοξενοφωντείου* συγγραφῆς Ἀθηναίων πολιτείας. Ἐγράφη δὲ αὕτη κατὰ τὸν Kiehhoff (ἐν ταῖς *Abhandlungen der Berliner Akademie*. 1871 σ. 1 κ. ἑ. καὶ 1878 σ. 1 κ. ἑ.) ὑπὸ ἀγνώστου ἡμῖν ὀλιγαρχικοῦ Ἀθηναίου ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις τοῦ ἀρχιδαρμείου πολέμου μετὰ τὴν κατάληξιν τῆς Πύλου καὶ πρὸ τῶν ἐν τῇ Χαλκιδικῇ νικῶν τοῦ Βρασίδου. Ὁ δὲ Bergk (*Griechische Litteraturgeschichte* Τόμ. Δ' σ. 239) εὗρσκει ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ ὑπαινιγμούς περὶ τῆς περικοπῆς τῶν Ἑρμῶν καὶ θεωρεῖ αὐτὴν γραφῆσαν τῷ [414 π. Χ.]. Ὁλυμπ. 91, 2.

τῆς πειθοῦς εἰς τὴν βίαν, ἐπειδὴ εἰς τὰ σοφιστικὰ αὐτῶν ἀξιώματα συμπεριελαμβάνετο καὶ τοῦτο, ὅτι χάριν ἀγαθοῦ τινος σκοποῦ δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ εἶνέ τις ὑπὲρ τὸ δέον τηρητῆς τοῦ δικαίου.

Εἶχον δὲ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σκοπῶν αὐτῶν κοινὸν ταμεῖον. Ἄνδρες μίσθιοι ἐχρησίμευον εἰς αὐτοὺς ἀντὶ ὀργάνων· ἔνοπλοι στρατολογηθέντες ἐν τῇ ξένῃ ἦσαν πρόθυμοι νὰ ἐκτελέσωσιν οἰανδήποτε ὑπηρεσίαν. Τοιούτων δὲ ἀνδρῶν ἐγίνετο χρῆσις, ἵνα στερῶσι τὴν δημοκρατικὴν πατρίαν τῶν ἡγετῶν αὐτῆς. Οὕτως ἐποιήθη ἐκποδῶν δολοφονηθεὶς ὁ Ἀνδροκλῆς¹, μεθ' ὃν ἐφρονεύθησαν καὶ ἄλλοι. Οὐδεὶς δ' ἐτόλμα νὰ νᾶζήσῃ τοὺς ἐνόχους. Ἄπαντες οἱ μὴ ἀνήκοντες εἰς τὰς μυστικὰς ἐταιρίας ἦσαν ἐπτοημένοι· ἡ δὲ δύναμις αὐτῶν ἐφαίνετο πολὺ μεγαλειτέρα, ἐπειδὴ ἐνῆργουν κρυφίως. Ἡ μὲν ἐλευθερία τοῦ λόγου εἶχε καταπιεσθῇ, αἱ δὲ νομίμως καθεστῶσαι ἀρχαὶ τῆς πολιτείας εἶχον παραλυθῇ. Καὶ οἱ μὲν πρόβουλοι ἢ ἦσαν ὁμόφρονες πρὸς τοὺς συνωμώτας ἢ ἄνδρες γηραῖοι καὶ ἄστονοι· ἡ δὲ βουλή εἶχε συνειθίσει ἀπὸ μακροῦ νὰ ὑφίσταται μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον, καὶ ὁ δῆμος ἐστερεῖτο ἐνότῃτος καὶ ἡγεσίας². Καὶ εἰκονικῶς μὲν ἐσώζοντο ἀκόμη οἱ τύποι τῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ τὰ τῆς πολιτείας διώκουν πράγματι οἱ συνωμῶται, οἵτινες καὶ ἐξέφραζον ὁσημέραι μᾶλλον ἀπροκαλύπτως τοὺς σκοποὺς αὐτῶν. Οὕτω δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ φόβου καὶ μικροψυχίας συνείθισαν τέλος νὰ ὑπολαμβάνωσι τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος ὥς τι ἀναπόφευκτον. Κριτήριον δὲ τῶν διαθέσεων τῶν πολιτῶν παρέχουσιν αἱ Θεσμοφοριάζουσαι, διδασχθεῖσαι παρὰ τοῦ Ἀριστοφάνους τρεῖς μῆνας μετὰ τὴν Λυσιστράτην. Ἐν τῇ κωμῳδίᾳ ταύτῃ ὁ ποιητὴς ἀπέφευγε πάντα τὰ σύγχρονα πολιτικὰ ζητήματα, καὶ ἐπεζήτησεν ὑπόθεσιν ἀσκανδόλιστον, τὸν χλευασμὸν τῆς ποιήσεως τοῦ Εὐριπίδου καὶ τῶν Ἀθιδῶν· μόνον

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 434.

² *Θουκυδίδου* VIII, 66. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν ὑπῆρχεν ἀβεβαιότης μεταξὺ ὀλιγαρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν καὶ ἀμοιβαία δυσπιστία. Ὁ δὲ Gilbert [Beiträge] σ. 257 φέρει ὀρθῶς τὸ παράδειγμα τοῦ Πεισάνδρου.

δέ που καί που ἐμφανίζεται ὑπόκρυφος ὑπαινιγμὸς περὶ τῶν ἐχθρῶν τῶν πατρίων θεσμῶν, τῆς δειλίας τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἀπειλουμένης τυραννίδος¹.

Οὕτως ὁ Πείσανδρος εὗρε παρσκευασμένον τὸ ἔργον ἐν Ἀθήναις. Δὲν ἐθεώρησε δὲ χρέος νὰ ἐκθέσῃ συμφώνως πρὸς τὴν ἀλήθειαν τὰ κατὰ τὴν ἀτυχῇ ἔκθασιν τῆς πρεσβείας αὐτοῦ, ὑπεκρίθη δ' ἀπ' ἐναντίας, ὅτι τὰ πάντα εἶχον διαρρυθμισθῇ μετὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ ἀπητεῖτο μόνον νὰ προβῶσιν εἰς τὰναγκαῖα διαβήματα ἐν Ἀθήναις. Παρέστη λοιπὸν πάραυτα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ προτείνων εἰς τὸν δῆμον τὴν κατάστασιν τριάκοντα ἀνδρῶν, μελλόντων ἐντὸς χρόνου βραχυτάτου νὰ εἰσενέγκωσιν εἰς τὸν δῆμον τὸ σχέδιον βελτίονος πολιτεύματος. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐξελέχθησαν κατὰ τὰς εἰσηγήσεις τῶν συνωμοτῶν πλὴν τῶν προβούλων εἴκοσιν ἄλλοι ἄνδρες ἐκ τῶν πολιτῶν, κατέστησαν δὲ οἱ ἐκλεχθέντες αὐτοκράτορες². Τοιαύτη δὲ ἀνάθεσις ἐξουσίας ἀπολύτου ἦτο ἀναγκαῖα ὥπως ποιηθῇ ἐκποδὼν τὸ κυριώτατον κώλυμα πάσης μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος, τὸ παλλάδιον τῆς ἐλευθερίας τοῦ δήμου, ἥτοι ἡ γραφὴ παρανόμων. Διὸ δι' ἀποφάσεως τῶν τριάκοντα ἐπεβλήθησαν μεγάλαι ζημίαι εἰς πάντα ποιοῦμενον χρῆσιν τῆς γραφῆς ἐκείνης, καὶ ἐπετράπη εἰς πάντ' Ἀθηναῖον νὰ προτείνῃ ἣν ᾗθελε γνώμην πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας. Οὕτω δὲ παρείχετο τελεία ἐλευθερία ἐνεργείας εἰς τὸν Πείσανδρον καὶ τοὺς ἐταίρους, καὶ ἐπερατῶθη ἐν τοῖς κυρίοις τὸ ἔργον τῶν ἐπὶ μεταβολῇ τῶν καθεστώτων καταστάντων ἀνδρῶν.

Τὸ δὲ κρίσιμον διάβημα δὲν ἐτελέσθη ἐν τῇ Πνυκί, ἐπειδὴ δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν ἀνατροπὴν τῆς δημοκρατίας ἐν χώρῳ ἱερῷ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων παραδόσεων, ἀλλ' ὁ δῆμος συνεκλήθη ἐκτὸς τῆς πόλεως, εἰς ἀπόστασιν δέκα περίπου σταδίων ἀπὸ τοῦ

¹ Ἀριστοφάνης ἐν Θεσμοφοριαζούσαις στ. 31, 361, 808, 1143.

² Τριάκοντα ἦσαν οἱ ὀριζθέντες συγγραφεῖς κατὰ τὸν Φιλόχορον παρ' Ἀποκρᾶτιῶνι ἐν λ. Καὶ ὁ Θουκυδίδης (VIII, 671) λέγει αὐτοὺς τριάκοντα κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ K. Fr. Hermann προταθεῖσαν διόρθωσιν τοῦ δέκα εἰς τριάκοντα (Λ ἀντὶ Δ).

Διπύλου, ἐπὶ τοῦ Κολωνοῦ, παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἰππίου Ποσειδῶνος. Ἐνεκα δὲ τῆς οὐ μακρὰν τῆς πόλεως παρουσίας τῆς στρατιᾶς τῶν πολεμίων παρίστατο ἀνάγκη νὰ περικλεισθῶσιν εἰς πεφραγμένον χώρον· τὴν δὲ περίφραξιν ταύτην ἡδυνήθησαν ἀφ' ἐτέρου νὰ ἐπωφεληθῶσιν, ὅπως προλάβωσι τὴν συσσώρευσιν ὑπὲρ τὸ δέον μεγάλου πλήθους καὶ παρακωλύσωσι θορυβῶδεις σκηνάς. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δὲ ταύτῃ ὑπεβλήθησαν εἰς τὸν δῆμον αἱ προτάσεις τοῦ Πεισάνδρου, οἷαι εἶχον ψηφισθῇ ἐν ταῖς συνελεύσεσι τῶν ἐταίρων. Ἦσαν δὲ βραχεῖαι καὶ ἀκριβεῖς, ἀποσκοποῦσαι μόνον εἰς τὴν μεταστάσιν πάσης δυνάμεως εἰς τοὺς συνωμότας. Συνεκεφαλαιοῦντο δὲ εἰς τὰ ἐξῆς, ὅτι κατηργεῖτο εἰς αἰὶ πᾶσα μισθοφορὰ παρὰ τῆς πολιτείας ἢ παροχὴ ἡμερησίων ἀμοιβῶν ἐξαιρουμένου τοῦ στρατιωτικοῦ μισθοῦ, καὶ καθίστατο νέα βουλὴ τετρακοσίων ἀνδρῶν, οἵτινες ἔμελλον νὰ ἄρχωσιν αὐτοκράτορες ὅπη ἂν ἄριστα γιγνώσκωσι καὶ νὰ καλῶσιν, ὅσάκις ἤθελον κρίνει τοῦτο ἀναγκαῖον, τοὺς πεντακισχιλίους. Συγχρόνως δὲ καθωρίσθησαν τὰ κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας τῆς βουλῆς ταύτης διὰ τῆς ἐκλογῆς πέντε προέδρων, μελλόντων νὰ ἐκλέξωσιν ὁμοῦ ἑκατὸν ἀνδρας, ὧν ἕκαστος θὰ ἐξέλεγε ἐτέρους τρεῖς. Ὁ δὲ δῆμος ἐψήφισε πάντα ταῦτα, καὶ ἀπεχώρησεν ἀθορύβως ἀπὸ τοῦ Κολωνοῦ, ἔνθα εἶχε θάψει τὰ δικαιώματα αὐτοῦ καὶ τὰς ἐλευθερίας. Ἀπετελέσθη δὲ ἡ ἐκκλησία ἐκείνη πιθανῶς ἐκ πάνυ ὀλίγων ἀνδρῶν, ἐπειδὴ ἄλλως ἔλειπον οὐ μόνον ἅπαντα τὰ πληρώματα τῶν τριήρων, ἀλλὰ καὶ οἱ ἔνοπλοι πολῖται, εἰς οὓς ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ φρούρησις τοῦ ἄστεως καὶ τῆς Ἀττικῆς.

Ἐπὶ τούτοις ὑπελείπετο μόνον ἡ διάλυσις τῆς ἀρχαίας βουλῆς. Διὸ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἐκλογῆς τῶν τετρακοσίων ἐπορεύθησαν οὗτοι εἰς τὸ βουλευτήριον μετὰ ξιφιδίων καὶ περιτοιχιζόμενοι ὑπὸ τῶν μισθοφόρων τῶν ὑπηρετούντων αὐτοὺς ὡς φρουρῶν. Ἀλλὰ δὲν παρέστη ἀνάγκη βίας, διότι οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἀρχαίαν βουλὴν ἐδέχθησαν ἄνευ ἀντιρρήσεως νὰ ποχωρήσωσιν ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον λαβόντες τὸν βουλευτικὸν μισθόν, ὃν ἐξήκο-

λούθησαν λαμβάνοντες καὶ κατὰ τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τοῦ ἔτους τῆς ἀρχῆς ¹. Οἱ δὲ τετρακόσιοι κατέλαβον τὰς ἐν τῷ βουλευτηρίῳ θέσεις, ἐξέλεξαν διὰ κληρώσεως τοὺς πρυτάνεις αὐτῶν, καὶ ἐτέλεσαν τὰς νενομισμένας εἰσιτηρίους θυσίας. Οὕτω δ' ἐπετεύχθη κατὰ πάντα ἡ ἀνατροπὴ τοῦ πολιτεύματος ἄνευ φανεραῆς παραβάσεως τῶν τύπων ².

Δὲν ἡμέλησαν δὲ οἱ τετρακόσιοι νὰ ἐπιδιώξωσιν ἐν τε τῇ Ἀττικῇ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς τοὺς ἰδίους σκοπούς. Καὶ ἀπεμάκρυναν μὲν ἐκ τῶν δημοσίων ἀξιομάτων πάντας τοὺς δυσμενῶς πρὸς αὐτοὺς ἔχοντας, κατέλυσαν δὲ τὴν ἡλιαίαν, τινὰς δὲ τῶν πολιτῶν φαινομένους ἐπικινδύνους ἐφόνευσαν καὶ ἄλλους ἐδέσμευσαν ἢ ἐξώρισαν. Προετάθη δὲ καὶ κάθοδος τῶν φυγάδων, ἀλλὰ δὲν ἐξετελέσθη αὕτη, ἐπειδὴ δὲν ἐτόλμων οὔτε νὰ συμπεριλάβωσιν εἰς τὴν ἀμνηστείαν τὸν Ἀλκιβιάδην οὔτε καὶ νὰ ποκλείσωσιν αὐτὸν ἀπ' αὐτῆς ὀνομαστί, καθ' ὅτι οὔτε περὶ αὐτοῦ οὔτε περὶ τῆς παρὰ τῶν Περσῶν χρηματικῆς βοηθείας εἶχον ἐξηγηθῆ φανερώς. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἔστειλαν κήρυκας εἰς τὴν Δεκέλειαν, ἵνα γνωρίσωσιν εἰς τὸν βασιλέα Ἀγιν τὴν γενομένην ἐν Ἀθήναις μεταβολὴν καὶ ἐκφράσωσι τὴν προσδοκίαν, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔμελλον νὰ ἐπιδείξωσι μεγαλειτέραν πίστιν πρὸς τὰς Ἀθήνας τοῦ παρόντος καὶ ἐπιληφθῶσι διαπραγματεύσεων μετὰ μείζοντος προθυμίας. Ἀλλ' ὁ φιλόδοξος βασιλεὺς ἐζήτησε νὰ ἐπωφεληθῇ τὰ ἐν Ἀθήναις συμβάντα κατ' ἄλλον τρόπον. Καὶ δὴ, νομίζων, ὅτι ἡ πόλις εὕρισκετο ἐν τελείᾳ συγχύσει, συνέλεξεν ὅσον τὸ δυνατόν πλείστην στρατιάν, καὶ ἐπεχείρησε προσβολὴν κατὰ τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' ὅτε ἡ ἔφοδος αὕτη ἀπέτυχεν, ὑπεδέχθη φιλιώτερον δευτέραν πρεσβείαν τῶν τετρακοσίων, καὶ παρήνεσαν αὐτοὺς νὰ ποσστείλωσιν ἡμελλητί

¹ Θουκυδίδου VIII, 69 καὶ εἶπον αὐτοῖς ἐξιέναι λαβοῦσι τὸν μισθὸν ἔφεραν δὲ αὐτοῖς τοῦ ὑπολοίπου χρόνου παντὸς αὐτοὶ καὶ ἐξιοῦσιν ἐδίδουσιν. Πρὸλ. Böckh Staatshaushaltung [der Athener] Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 69

² Περὶ τῆς ὁλῆς μεταβολῆς ἴδε Wattenbach De Quadringentorum Athenis factione 1842.

πρέσβεις εἰς τὴν Σπάρτην, ἵνα διαπράξωσι τὴν εἰρήνην ἐξ ὀνόματος τῶν τετρακοσίων ¹.

Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον μέλημα τῆς νέας βουλῆς ὑπῆρξαν τὰ τοῦ στόλου, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ εὐρίσκοντο συνειλεγμένοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι τοῦ δήμου ὅσοι εὐλόγως ἐθεωροῦντο οἱ μάλιστα ἐμμένοντες εἰς τὴν δημοκρατίαν. Ἐφοβοῦντο λοιπὸν παρ' αὐτῶν εἰκότως ταραχὰς καὶ παντοίας ἀντιρρήσεις. Διὸ ἅμα τῇ καταστάσει τῶν τετρακοσίων ἀπέστειλαν εἰς τὴν Σάμον δέκα πιστοὺς ἄνδρας, ἵνα καθησυχάσωσι τὸ στρατόπεδον καὶ παραστήσωσιν, ὅτι ἡ ὀλιγαρχία δὲν κατέστη ἐπὶ βλάβῃ τῆς πόλεως καὶ τῶν πολιτῶν. Ὅτι δὲ ἡ μεταρρύθμισις ἀπεσκόπει μόνον εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς παρούσης ἀμνηχανίας καὶ ὅτι δὲν προῆλθεν ἐκ πνεύματος ἐχθρικοῦ πρὸς τὸν δῆμον, ἀπεδεικνύετο ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πεντακισχιλίων, οἵτινες διώκουν τὰ τῆς πολιτείας πρὸς τοῖς τετρακοσίοις καὶ ἔμελλον ἐξ ὑπαμοιβῆς νὰ μετάρχωσι τῆς βουλῆς ². Ἄλλως δὲ, καθ' ἃ ἐπέστελλον, καὶ μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου σπανίως μόνον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου εἶχον συνελθεῖ πλείονες τῶν πεντακισχιλίων. Ἀλλὰ πρὶν ἢ οἱ δέκα δυνήθωσι νὰ ἐκτελέσωσιν ἐν Σάμῳ τὴν δοθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἐντολήν, κατέπλευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ ἡ θεωρὶς Πάραλος φέρουσα ἐκ τῆς Σάμου ἄγγελμα ὑπερβάλλον κατὰ πολὺ καὶ τοὺς χειρίστους φόβους τῶν τετρακοσίων.

Ἐν Σάμῳ αἱ παρασκευαὶ πρὸς ἀνατροπὴν τῆς δημοκρατίας προεικάζετο ὅτι ἔβαινον ἄριστα. Φατρία ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πει-

¹ *Θουκυδίδου* VIII, 70 [-71].

² Ὁ ἀριθμὸς πεντακισχιλίων πολιτῶν ἐνεργῶς συμμετεχόντων εἰς τὰ τῆς πολιτείας εἶχεν ἤδη γίνεαι πρότερον δεκτὸς ἐν ταῖς κατ' ἰδίαν συστάσεσι τῶν συννομοτῶν. Ἰδε *Θουκυδίδου* VIII, 65· οὗτε μεθεκτέον τῶν πραγμάτων πλείοσιν ἢ πεντακισχιλίοις. Ἄλλως δὲ καὶ ἐν προτέροις χρόνοις δὲν ἦσαν συνήθως πλείονες οἱ παριστάμενοι εἰς τὰς ἐκκλησίας. Ἰδε *Θουκυδίδου* VIII, 72. Ἐφαίνοντο κατὰ ταῦτα ἐπεικῶς θέλοντες νὰ ἐπιτρέψωσι καὶ εἰς ἄνδρας μὴ τεταγμένους εἰς τὰς ἐταιρίας συμμετοχὴν τινὰ εἰς τὰ τῆς πολιτείας. Οἱ δὲ πεντακισχιλιοὶ ἔμελλον πάντες ἐν τῷ μέρει μετέχειν (τῆς πόλεως ἢ τῶν πραγμάτων) (*Θουκυδίδου* VIII, 86), ἥτοι τάσσεσθαι ἐκ περιτροπῆς εἰς τοὺς τετρακοσίους.

σάνδρου, ἧς ἡγοῦντο τριακόσιοι συνωμόται, εἶχεν ἤδη ἀποβῆ δύναμις ἐν τῇ πολιτείᾳ. Καὶ εἶχον μὲν φονεύσει τὸν Ὑπέρβολον¹, ὅστις ἔζη ἐξόριστος ἐν Σάμῳ, ὅπως διὰ τοῦ φόνου τούτου παράσχωσιν εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις ὀλιγαρχικοὺς τεκμήριον τῶν φρονημάτων αὐτῶν, εἶχον δὲ προβῆ καὶ εἰς ἄλλας βιαιοπραγίας, καὶ παρεσκευάζοντο νὰ καταπαλαίσωσι τὸν δῆμον. Ἀλλ' εὐθὺς ὡς ὁ δῆμος κατενόησε τὰ γενόμενα, ἀπηυθύνθη πρὸς τοὺς Ἀθηναίους στρατηγούς καὶ παρέστησεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἡ Σάμος ἐκινδύνευε νὰ παλλοτριωθῇ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ὁ δὲ Λέων καὶ ὁ Διομέδων, οὓς, παρασχόντες εἰς αὐτοὺς τὴν στρατηγίαν, ἐπίστευον ὅτι εἶχον καταστήσει συμμετόχους τῶν συμφερόντων τῶν ὀλιγαρχικῶν, εἶχον μὲν φρονήματα ἀριστοκρατικά, ἀλλ' ἦσαν ἄνδρες φιλοπάτριδες πιστοὶ εἰς τὸ καθεστώς. Συνηνώθησαν λοιπὸν οὗτοι μετὰ τοῦ τριάρχου Θρασύλλου, πολίτου ἐπιφανοῦς ὑπηρετοῦντος ἐν τῷ στόλῳ ὡς ἀπλοῦ ὀπλίτου, καὶ περιερχόμενοι τὰς τριήρεις συνενοοῦντο μετὰ τῶν ἀνδρῶν ἐκάστων. Οὗτοι δ' ἐδήλωσαν τὴν προθυμίαν αὐτῶν νὰ μὴ ἐπιτρέψωσι τὴν κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας ἐν Σάμῳ. Καὶ ἐφρονεύθησαν μὲν τινες τῶν τριακοσίων ἐν βραχείᾳ μάχῃ, ἐξωρίσθησαν δὲ τρεῖς οἱ αἰτιώτατοι πάντων, οἱ δὲ λοιποὶ οὐδὲν ἔπαθον, ἅτε δεχθέντες νὰ διαβιώσωσι τοῦ λοιποῦ ἐν εἰρήνῃ μετὰ τῶν συμπολιτῶν δημοκρατούμενοι. Τοιαύτη ἦτο ἡ λαμπρὰ νίκη τῆς ὁμόφρονος καὶ μετὰ πίστεως ἐμμονῆς εἰς τὴν δημοκρατίαν· ἡ δὲ Πάραλος, ἧς τὸ πλήρωμα, συνιστάμενον ὅλον ἐξ ἐλευθέρων Ἀθηναίων, εἶχε συμμετάσχει ἐξαιρέτως τοῦ ἀγῶνος, ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ κομίσῃ εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ ἄγγελμα τῶν συμβάντων ἐν Σάμῳ, ἵνα στηρίξῃ τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὸ φρόνημα τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων.

Μετὰ φρίκης δὲ διέγνωσαν οἱ τετρακόσιοι ἐκ τῶν ἀγγελλομέ-

¹ Θουκυδίδου VIII, 63-73. Ὁ Ὑπέρβολος, περὶ οὗ ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 384· πρῶτος συνέπραττε πιθανῶς μετὰ τῶν ἐν Σάμῳ δημοκρατικῶν, ἐφρονέθη δὲ κατὰ τὸν χρόνον τῆς στάσεως τῇ εἰρηγήσει τοῦ τὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν φρονούντος στρατηγοῦ Χαρμίνου [Θουκυδίδου VIII, 73].

νων ὑπὸ τοῦ πληρώματος τὸ πνεῦμα οὐ ἐνεφορεῖτο ἡ στρατιά. Ἐπῆλθον δὲ βίαιαι σκηναί, καὶ τινες μὲν τῶν ναυτῶν ἐφυλακίσθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τῆς νηὸς πρὶν ἢ φθάσωσιν εἰς τὴν πόλιν, καὶ μετεβιβάσθησαν εἰς ἄλλην νῆα, ἣτις ἐτάχθη νὰ φρουρῇ περὶ τὴν Εὐβοίαν. Περιορίσθησαν δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὸ νάποκρύψωσιν ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν τὰ ἐκ Σάμου ἀγγέλματα καὶ παρακωλύσωσι συγχρόνως τὴν ἐξ Ἀθηνῶν μεταβίβασιν παντὸς ἀγγέλματος εἰς τὴν ἐν Σάμῳ στρατιάν.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ ἀπέτυχον οἱ τύραννοι. Καὶ δὴ ὁ κυβερνήτης τῆς Παράλου Χαιρέας ὁ υἱὸς τοῦ Ἀρχεστράτου κατώρθωσε διαλαθὼν νὰ πλεύσῃ καὶ πάλιν εἰς τὴν Σάμον, καὶ, χωρὶς νὰ δοθῇ εἰς αὐτὸν ἡ εὐκαιρία νὰ μάθῃ ἀκριδέστερον τὰ συμβαίνοντα ἐν Ἀθήναις καὶ τὰ σκοπούμενα ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἐξέθηκε τὰ ἐν Ἀθήναις διὰ μακρῶν, ἐπιδεινόνων τὰ πάντα καὶ παριστάνων τὰς Ἀθήνας κατεχομένας ὑπὸ τρομοκρατίας. Οὐδενὸς πολίτου εἶνε, εἶπεν, ἀσφαλὲς ἡ ζωὴ, οὐδεμιᾶς γυναικὸς ἡ τιμὴ. Οὐδεμιᾶς βιαιοπραγίας ἀπέχονται, καὶ διανοοῦνται μάλιστα νὰ συλλάβωσι καὶ καθείρξωσι τοὺς συγγενεῖς τῶν ὑπηρετούντων ἐν τῷ στόλῳ, ὅπως δι' αὐτῶν καταναγκάσωσι τὴν στρατιάν εἰς ὑπακοήν¹. Οἱ δ' ἐπὶ τοῦ στόλου ἀκούσαντες ταῦτα περιέστησαν εἰς τοιαύτην ὀργήν, ὥστε μικροῦ δεῖν ἔμελλον πάραυτα νὰ ἐπίψωσι κατὰ πάντων ἐκείνων ὅσοι ἦσαν ὑποπτοὶ ἐπὶ ὀλιγαρχικοῖς φρονήμασιν, ἂν μὴ ἐπενέβαινον ὁ Θρασύβουλος καὶ ὁ Θράσυλλος. Οὗτοι κατέδειξαν ὅποσον ἀναγκαία ἦτο ἡ κατενώπιον τῶν πλησίον εὐρισκομένων ἐχθρῶν συντήρησις τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ὁμονοίας. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ ἅπαντες οἱ στρατιῶται ὤμοσαν ἐπισήμως ὅρκον, δι' οὗ ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐμμείνωσι πιστοὶ εἰς τὴν δημοκρατίαν, νὰ ἐξακολουθήσωσι προθύμως τὸν πρὸς τοὺς Πελοποννησίους πόλεμον καὶ νὰ εἶνε πολέμιοι τῶν τετρακοσίων². Τοῦ αὐτοῦ δὲ ὅρκου μετέσχον καὶ οἱ Σάμιοι. Οὕτω

¹ Θουκυδίδου VIII, 74.

² Θουκυδίδου VIII, 72-77.

δὲ ὑπῆρχον ἔκτοτε δύο Ἀθηναί. Ἀλλ' ἡ στρατιὰ εὐλόγως ἐθεώρει ἑαυτὴν συγκροτοῦσαν τὰς ἀληθεῖς Ἀθήνας, ἐπειδὴ οἱ στρατιῶται ἀπετέλουν τοὺς λογάδας τοῦ δήμου. Δὲν ἀπέστησαν, ἔλεγον, αὐτοὶ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' αἱ Ἀθηναίαι ἀπέστησαν ἀπ' αὐτῶν· οὐδ' ἀπετέλουν τὴν πόλιν τὰ τείχη καὶ οἱ λιμένες, ἀλλ' οἱ πολῖται οἱ διανοοῦμενοι καὶ δρῶντες ὡς ἐμπρέπει εἰς Ἀθηναίους.

Ἡ στρατιὰ διερρύθμισε τὰ καθ' ἑαυτὴν ὥς ἐι ἀπετέλει ἰδίαν πολιτείαν. Οἱ στρατιῶται συνῆλθον πάραυτα εἰς ἐκκλησίαν καὶ ἐκήρυξαν, ὅτι εἰς αὐτοὺς ἀνήκουσι τὰ ἐκ τῶν φόρων τῶν συμμάχων χρήματα, προέβησαν δὲ εἰς νέας ἀρχαιρεσίας, ὅπως παύσωσιν ἅπαντας τοὺς ὑπόπτους στρατηγούς καὶ ἀναθέσωσι τὴν στρατηγίαν καὶ τὴν τριηραρχίαν εἰς ἀνδρας πιστούς. Καὶ ἐξελέχθησαν μὲν στρατηγοὶ ὁ Θρασύβουλος καὶ ὁ Θράσυλλος. Ἀναλογιζόμενοι δὲ, ὅτι εἶχον νὰ καταπολεμήσωσι δύο ἐχθρούς, ἐνεφοροῦντο πολὺ μᾶλλον ὁμονοίας, θάρρους καὶ εὐσταθείας. Καὶ ἄνευ δὲ τῆς ἀποστάτιδος πατρίδος ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς ἰσχυροὺς καὶ αὐτάρκεις, ἐν περιπτώσει δὲ ἀποτυχίας τῆς ἐπανάδου εἶχον τριήρεις καὶ ὅπλα, ὅπως δι' αὐτῶν κατακτήσωσι πόλιν καὶ χώραν.

Ἐν τούτοις δὲ καθῆκον τῶν στρατηγῶν ἦτο τὸ νὰ ἀπιδώσιν ἀπώτερον καὶ ἐξεύρωσι τὰ μέσα πρὸς ἐπίτευξιν ἔργων μονίμων. Ὁ Θρασύβουλος ἦτο ὁ πρῶτος ἀνὴρ ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἅτε εἶπερ τις καὶ ἄλλος παρασχὼν εἰς τὴν δημοκρατικὴν φατρίαν συνοχὴν, δύναμιν καὶ ἠθικὸν κύρος. Ἐφαίνετο δὲ, ὅτι εἰς αὐτὸν ἐπεφυλάσσετο ἡ μεγίστη δόξα νὰ ποσπάσῃ τὴν πατρίδα ἀπὸ τῆς διοικήσεως φατρίας ἐνόχου καὶ ἀποδώσῃ πάλιν τὰς Ἀθήνας εἰς ἑαυτάς. Ἀλλ' αἱ δυσχέρειαι ἦσαν ἔκτακτοι καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπερνικηθῶσι διὰ μόνου τοῦ θάρρους καὶ τοῦ ζήλου τῆς στρατιᾶς. Δὲν ἐπετρέπετο μὲν εἰς αὐτοὺς νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ πέλαγος τῆς Ἰωνίας χάριν ἐνάρξεως ἐμφυλίου πολέμου ἐν Ἀθήναις· ἀλλ' ἀπ' ἐτέρου ἡ μακροτέρα διάρκεια τῆς ἀρχῆς τῶν τετρακοσίων ἐμελλε νὰ ἐπιφέρῃ ἐπακόλουθα δυσυπολόγιστα. Περιεστοιχίζοντο ὑπ' ἐχθρῶν, χωρὶς νὰ δύνανται οὐδ' ἓνα αὐτῶν νὰ προσβάλωσιν εὐθαρσῶς.

μόνη αὐτῶν πατρίς ἦτο ὁ στόλος, ἀλλ' ἡ πατρίς ἐκείνη δὲν ἐκράτει πλέον τῆς θαλάσσης. Οἱ Πελοποννήσιοι μετὰ τῶν νέων αὐτῶν ἐξ Ἰταλίας καὶ Σικελίας συμμάχων ἦσαν καθυπέρτεροι αὐτῶν ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν τριήρων, καὶ καθ' ἐκάστην ὥραν ἠδύνατο νὰ προβάλῃ ἐκ τοῦ κρησφυγέτου αὐτοῦ ὁ φοινικικὸς στόλος, ὅστις, ἐνούμενος μετὰ τῶν Πελοποννησίων, θὰ ἠδύνατο νὰ παράσχη εἰς αὐτοὺς τὴν θαλασσοκρατίαν ἐν τῷ Αἰγαίῳ. Δὲν ὑπῆρχε πλέον τὸ θάρρος ἐκεῖνο τὸ ἐμψυχόνον τοὺς Ἀθηναίους ναυδάτας ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Κίμωνος, ὅτε ἡρώτων ἐν καὶ μόνον, ποῦ εὐρίσκεται ὁ πολέμιος, ἢν' ἀντεπεξέλθωσι κατ' αὐτοῦ ἐν παντὶ λιμένι, ὄντες πάντοτε βέβαιοι περὶ τῆς νίκης. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θρασύβουλος δὲν ἦτο ὁ ἥρωες ὁ κεκτημένος μὲν αὐτὸς τοιαύτην πεποίθησιν περὶ τῆς νίκης, δυνάμενος δὲ νὰ ἐμπνεύσῃ αὐτὴν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους. Ἀλλ' εἶχεν ὁμως φιλοπατρίαν εὐγενῇ καὶ ἀγνήν, ἥς ἡ αἴσθησις συγκινεῖ ἡμᾶς πολὺ μᾶλλον ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις προδοτικῶν σκευωριῶν.

Διαγινώσκων δὲ ὁ Θρασύβουλος, ὅτι, ὡς εἶχον τὰ πράγματα, ὑπῆρχεν ἀνάγκη ἐκτάκτων πόρων καὶ δυνάμεων, εἶχεν ἱκανὴν αὐταπαρνησίαν νὰ ἐπιζητήσῃ ἄλλον ἀνθ' ἑαυτοῦ, ὁ δὲ ἄλλος ἐκεῖνος ὃν εὗρεν ὑπῆρξεν ὁ Ἀλκιβιάδης. Καὶ ἐγίνωσκε μὲν βεβαίως ἐν ἀκριβεῖα τὰ τρωτὰ αὐτοῦ, πρὸς ἃ, ὡς εἰκὸς, ἡ εὐγενὴς αὐτοῦ ψυχὴ ἡσθάνετο ἀντιπάθειαν εἴπερ τις καὶ ἄλλη. Ἀλλ' ἠδύνατο νὰ ἐκτιμήσῃ καὶ τὰ ἔκτακτα αὐτοῦ χαρίσματα, καὶ ἐγίνωσκεν, ὅτι τοὺς τετρακοσίους οὐδὲν ἠδύνατο νὰποθαρρύνῃ μᾶλλον τῆς εἰς τὴν στρατιὰν καθόδου τοῦ Ἀλκιβιάδου. Καὶ περὶ μὲν συνεννοήσεως αὐτοῦ καὶ τῶν τετρακοσίων οὐδὲ λόγος ἠδύνατο νὰ γείνη. Ἀλλ' ἂν ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπεδίδετο μεθ' ὅλης τῆς κατεχούσης αὐτὸν φιλοδοξίας εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν τε ἔνδον καὶ τῶν ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος, οἵτινες ἦσαν καὶ αὐτοῦ ἐκείνου ἐχθροὶ, τότε θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ μεταβολὴ τῶν πραγμάτων ἀκατόρθωτος διὰ τρόπων ἄλλων. Ἀλλως δὲ τὰ πράγματα εἶχον ὅπωςδὴποτε οὕτως, ὥστε ἐκυριάρχει τῶν πάντων ὁ καθ' ἑαυτὸν

ἀδύνατος καὶ ἀπόλεμος Τισσαφέρνης· ὁ δὲ δεσπόζων αὐτοῦ, τοῦθ' ὅπερ ἐπίστευον, εἰ καὶ ὄχι κατὰ πάντα ὁρθῶς, περὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὁ δυνάμενος νὰ πείσῃ αὐτὸν νὰ διατάξῃ τὴν ἐξόρμησιν τοῦ περσικοῦ στόλου ἢ τὴν ἀποχὴν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἀγῶνος, τὴν πληρωμὴν μισθοῦ ἢ τὴν ἀπάρνησιν αὐτοῦ ἦτο ὁ ἰσχυρότατος ἀνὴρ τῶν ἐν Ἑλλάδι. Καὶ ὑπῆρχε μὲν ἀληθῶς ἐν τῇ στρατιᾷ μεγάλη δυσμένεια κατὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου, περὶ οὗ δὲν ἤθελον νᾶκούσωσιν, ἅτε ἐλθόντος εἰς κοινολογίαν πρὸς τοὺς ὀλιγαρχικούς καὶ προκαλέσαντος τὰς σκευωρίας τῶν κατὰ τοῦ καθεστῶτος συνωμοστῶν. Ἄλλ' οὐχ ἦττον ὁ Θρασύβουλος δὲν ἔπαυεν ἐπανερχόμενος εἰς τὰς προτάσεις αὐτοῦ, ἕως τέλος ἢ ἐκκλησίᾳ τῶν στρατιωτῶν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐντολὴν νᾶνακαλέσῃ τὸν ἐξόριστον ἐν ὀνόματι τοῦ δήμου.

Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἐκαρᾷ δέχεται τὴν ὥραν ταύτην. Διὰ τεχνασμάτων πονηρῶν εἶχε κατορθώσει νὰ συγκαταστήνῃ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὰ νήματα τῆς πολιτικῆς ἐν Ἀθήναις κινήσεως. Καὶ εἶχε μὲν συμπράξει μετὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν, ὅπως ἀπατήσῃ αὐτούς· εἶχε δὲ προκαλέσει ἐμμέσως τὴν ἀνατροπὴν τοῦ πολιτεύματος, ὅπως ἢ καταστασιαζομένη πόλις αἰσθανοῖται τὴν ἀνάγκην αὐτοῦ, ὅπως δυνηθῇ νὰ κατέλθῃ εἰς τὰς Ἀθήνας ὡς ἀμύντωρ ἐν ἀγῶνι μεγάλῳ καὶ δικαίῳ, ὅπως ἐκεῖνος ὁ πολλάκις γενόμενος ὑποπτος ὡς τυραννιῶν παραστῆ σωτὴρ τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ δήμου καὶ καταλύσῃ φατριαστικὴν τυραννίδα, ἧς διεγίνωσκεν ἐναργῶς τὸ ἐπισφαλές. Ἐπείσθη λοιπὸν ἄνευ ἀντιρρήσεως εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Θρασυβούλου, ὅστις καὶ ὑποχωρεῖ ἔκτοτε ἑξαρτῶν τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου.

Μετ' ἀπουσίαν τεσσάρων ἑτῶν εὐρίσκετο ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ πάλιν μετὰ τῶν συμπολιτῶν· ἡ δὲ χάθοδος αὐτοῦ ἐτελέσθη ἐν τῷ καταλληλοτάτῳ δι' αὐτὸν ἀληθῶς χρόνῳ. Πράγματι ἐκεῖ ἐν Σάμῳ ἦτο ὀλιγώτερον ζωηρὰ ἢ ἀνάμνησις τῶν συμβάντων ἐν τῇ πατρίδι. Δὲν εὐρίσκοντο ἐκεῖ οἱ δεινότατοι τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, οἱ ὀλιγαρχικοὶ καὶ οἱ ἱερεῖς, ἢ δ' ἐκκλησία τῶν στρατιωτῶν ἦτο ὁμό-

φρων, ἐνεφορεῖτο ὑψηλοῦ φρονήματος καὶ ἦτο εὐάγωγος. Πάντων δ' αἱ σκέψεις ἦσαν ἐστραμμέναι εἰς τὸ ἐνεστώσ καὶ τὰ ἐπιβαλλόμενα ὑπ' αὐτοῦ καθήκοντα, ἡ δὲ μετὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου σύμπραξις ἦτο τόσῳ μᾶλλον εὐκολωτέρα, καθ' ὅσον ἐκεῖνος ἤρχετο φυγὰς πρὸς ἄνδρας ἐστερημένους τῆς ἰδίας ἑαυτῶν πατρίδος. Τὰς περιστάσεις δὲ ταύτας ἐπωφελήθη μετὰ μεγάλης δεξιότητος. Καὶ προσεῖλκυσε μὲν τὰς καρδίας, ἀνολοφυρόμενος τὴν ὀλιθεράν αὐτοῦ τύχην, ἀναγκαζομένου νὰ φεύγῃ μακρότατον χρόνον τὴν πατρίδα· ὕψωσε δὲ τὸ φρόνημα παραστήσας εἰς τοὺς συμπολίτας μετὰ τὰ διδάγματα τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐν Σπάρτῃ καὶ Περσίᾳ κτηθείσης πείρας τὰς προσδοκίας ἃς ἐνόμιζεν ὅτι ἡδύνατο νὰ ἔχῃ περὶ τοῦ μέλλοντος τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐξέθηκε καὶ πάλιν μεθ' ὑπερβολῆς τὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ παρὰ τῷ Τισσαφέρνει, ὃν ἔλεγεν ἤδη γενόμενον ὑπ' αὐτοῦ φιλαθηναϊότατον ἐπὶ τοσοῦπον, ὥστε θὰ μετέβαλεν εἰς χρήματα καὶ αὐτὰ τὰ σκευὴ τῆς οἰκίας καὶ αὐτὰς τὰς στρωμνάς, ἂν παρίστατο τοιαύτη ἀνάγκη πρὸς παροχὴν μισθοῦ εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐλεγε δὲ, ὅτι ὁ Τισσαφέρνης εἶχεν ἔτοιμον καὶ τὸν στόλον πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῶν, ἤρκει νὰ λάβῃ παρ' αὐτῶν ἐγγύησιν, ὅτι ἡδύνατο νὰ πιστεύσῃ εἰς αὐτοὺς¹.

Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπεδέχθησαν πάνθ' ὅσα ἐξεδήλωσεν ἡ ὑπηνίχθη εἰς αὐτοὺς ὁ Ἀλκιβιάδης. Ἐξέλεξαν δ' αὐτὸν πρῶτον στρατηγὸν αὐτοκράτορα, ἐπίστευον, ὅτι δι' αὐτοῦ θὰ ἡδύναντο νὰ κατορθώσωσι τὰ πάντα, καὶ ἐκαραδόκουν ὥς πρώτην ἐπίδειξιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τὴν ἄμεσον κατάλυσιν τῶν τετρακοσίων. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης, ἂν ᾔθελεν ὑποχωρήσει εἰς τοὺς ὀρμητικὸς αὐτῶν πόλους, θὰ εἶχε τὴν ἀρίστην εὐκαιρίαν νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ ἐν Σάμῳ σταθμὸς δὲν ἡδύνατο νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἄνευ μεγίστου κινδύνου, ἐπειδὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἀπριλίου ὥρμουν πάλιν παρὰ τὴν Μίλητον. Οὐδὲ ᾔθελε νὰ ἐπιχειρήσῃ κάθοδον μέλλουσας, ὥς εἰκὸς, νὰ ἔχῃ ἐπακόλουθα τρα-

¹ Θουκυδίδου VIII 81.

γικώτατα. Ἡ χάθοδος ἦν ἐμελέτα ἦτο ὅλως διάφορος, ἀλλὰ πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῆς ἔπρεπε νὰ παρασκευασθῶσι τὰ πράγματα καταλλήλως. Ἡ πρώτη λοιπὸν ἀπόδειξις τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ παρακώλυσις τοῦ εἰς τὸν Πειραιᾶ κατάπλου τῆς στρατιᾶς. Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ πρῶτον αὐτοῦ κατόρθωμα ὡς στρατηγοῦ, δι' οὗ ἀπέπλυνε πολλὰς προτέρας κηλίδας, κατόρθωμα οὗ ἔνεκα καὶ οἱ αὐστηρότατοι τῶν ἐπικριτῶν ἀπεκάλεσαν αὐτὸν σωτῆρα τῶν Ἀθηναίων. Ὁ ἀνὴρ ὁ κατεχόμενος ὑπὸ φιλαυτίας ἀκαθέκτου ἐδάμασεν ἑαυτὸν καὶ ἐπέβαλε τὸ πρῶτον καὶ πάλιν τὴν ὑπερίσχυσιν τοῦ συμφέροντος τῆς πολιτείας ἐν χρόνοις καθ' οὓς τὸ φατριαστικὸν πνεῦμα ἐπεσκίαζε πᾶσαν ἄλλην σκέψιν. Τὴν αὐτὴν δὲ προαίρεσιν ἐπέδειξε καὶ πρὸς τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων ὀλιγαρχικῶν τοὺς μετὰ μακρὰν ἀνάπαυσιν ἐν Δήλῳ τολμήσαντας τέλος νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ στρατόπεδον. Καὶ ἐπροστάτευσεν μὲν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς μανίας τῶν στρατιωτῶν, ἀφῆκε δὲ αὐτοὺς νὰ ἐκθέσωσιν ἡσύχως πάνθ' ὅσα εἶχον ἐντολὴν νὰ εἰπωσιν πρὸς δικαιολογίαν τῆς γενομένης ἀνατροπῆς τοῦ πολιτεύματος καὶ περιχύλυσιν αὐτῆς δι' εὐπρεπῶν λέξεων. Ἀπέλυσεν δὲ τέλος αὐτοὺς, δηλώσας, ὅτι, ὡς εἶχον νῦν τὰ πράγματα, ἦτο τελείως σύμφωνος πρὸς τὰς μελετωμένας ἐλαττώσεις τῶν δημοσίων δαπανῶν, καὶ περὶ τῆς μεταβολῆς δὲ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκκλησιαζόντων πολιτῶν οὐδὲν εἶχε νάντιτάξῃ, ἀλλ' ἀπήτησε τὴν ἄμεσον ἀπαλλαγὴν τῶν τετρακοσίων καὶ τὴν ἐπάνοδον τῆς νομίμου βουλῆς τῶν πεντακοσίων¹. Ταῦτα δὲ πάντα ἦσαν σοφώτατα ὑπολελογισμένα, καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης παρ-ουσιάζετο ὡς ἀνὴρ ἀμέτοχος πάσης φατρίας καὶ ὡς ὁ μόνος δυνάμενος νὰ γάγῃ εἰς διαλλαγὴν. Ἀλλὰ συγχρόνως διὰ τῶν προτάσεων τούτων κατώρθωσε τὴν διάσπασιν τῶν τετρακοσίων ἐν Ἀθήναις καὶ τὴν ὑπονόμευσιν αὐτῆς αὐτῶν τῆς ἀρχῆς.

Ὡς πρὸς τὰ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ πράγματα τὸ ἀξίωμ' αὐτοῦ ἀνταπεκρίνετο τελείως εἰς τοὺς πόθους αὐτοῦ καὶ τὸν χαρακτῆρα. Ἀληθῶς οὐδὲν ἐκολάκευε τὴν φιλαυτίαν αὐτοῦ μᾶλλον τοῦ ἐπι-

¹ Θουκυδίδου VIII, 86.

δεικνύειν τὴν δεξιότητα ἣν ἐκέκτητο περὶ τὸ συνενόειν ἐν ἑαυτῷ τὰς διαφορωτάτας τῶν ιδιοτήτων, παρουσιαζόμενος ἐν ταύτῃ ὡς ἥρως τῆς ἐλευθερίας καὶ φίλος τῶν Περσῶν καὶ πρωτεύων ἐν τε τῇ αὐλῇ τοῦ Τισσαφέρνους καὶ συγχρόνως ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Ἀθηναίων. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἰδίους ἑαυτοῦ συμπολίτας ἐβρενθύετο ὡς πιστὸς φίλος τοῦ σατράπου, ἐνώπιον δὲ τοῦ σατράπου πάλιν ἠδύνατο ὡς ἀρχιστράτηγος τῶν Ἀθηναίων νὰ παρουσιάζεται ὅλως ἄλλοις, ἐπειδὴ τώρα ἦτο ἀνὴρ δυνάμενος νὰ ὠφελήσῃ αὐτὸν ἢ νὰ βλάψῃ. Ἐπὶ δὲ τὰς σχέσεις τῆς Περσίας καὶ τῆς Σπάρτης ἐξήσκησε κρίσιμον ἐπίδρασιν αὐτὴ καὶ μόνῃ ἢ διαπεραιώσας αὐτοῦ εἰς τὴν Σάμον. Καὶ δὴ οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον τελείως ἀποβάλει τὴν πρὸς τὸν Τισσαφέρνην πίστιν ἂν ὅσον χρόνου ἐγίνωσκον, ὅτι ὁ πιστὸς αὐτοῦ ἑταῖρος ἡγεῖτο τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων καὶ ὁμῶς ἐξηκολούθει ὕφισταμένη ἀδιατάρακτος ἢ προτέρα αὐτοῦ πρὸς τὸν σατράπην οικειότης. Διὸ πάντες οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Πελοποννησίων ἔχοντες ἀκόμῃ συναίσθησιν τιμῆς ἦσαν μεστοὶ ἀγανακτήσεως ἐναντίον τοῦ Τισσαφέρνους καὶ τοῦ Ἀστυόχου, ὃν πλέον κατηγοροῦν φανερώς ὡς προδότην. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς Ἄγης εἶχε τοῦλάχιστον πειραθῇ νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις σύγχυσιν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Σπάρτης· ἀλλ' ὁ Ἀστύοχος, καίπερ ναυαρχῶν στόλου αὐξηθέντος εἰς ἑκατὸν δώδεκα τριήρεις, εἶχε μείνει παντελῶς ἀδρανὴς, προφασιζόμενος, ὅτι ἀναμένει τὸν φοινικικὸν στόλον, καὶ εἶχε τελείως ἀποτύχει περὶ πάσας τὰς μικρὰς στρατείας ἃς εἶχεν ἐπιχειρήσει. Διὰ ταῦτα ἐξέλιπε πᾶσα πειθαρχία, καὶ ὁ ναύαρχος ἐμηκτυρίζετο δημοσίᾳ. Μάλιστα δ' ἀκάθεκτος ἦτο ἡ ἀγανάκτησις τῶν συμμάχων, ἰδίως δὲ τῶν Συρακουσίων ὑπὸ τὸν Ἑρμοκράτην, ὃν ἡ ἀπρεπὴς διαγωγή τῆς Σπάρτης ἐπλήρου μεγίστης δυσθυμίας. Τέλος δὲ ἀπέβαλον καὶ πᾶσαν πρὸς τὸν Τισσαφέρνην ἀνασχοπὴν, καὶ προσέβλεπον ἀταράχως τοὺς Μιλησίους ἐπιτίποντας ἐναντίον τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ Μιλήτῃ ἐνοικοδομηθέντος φρουρίου. Καὶ ἐπορεύθη μὲν ἔπειτα ὁ Τισσαφέρνης

αὐτὸς εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπως κομίση ἐκεῖθεν τὸν ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Παμφυλίας ὀρμουῖντα στόλον ἐξ ἑκατὸν τεσσαράκοντα καὶ ἐπτὰ νηῶν, ἀλλ' ἥκιστα προετίθετο τὴν ἔνωσιν τοῦ στόλου ἐκείνου μετὰ τοῦ τῶν Πελοποννησίων, καθ' ἃ καὶ ὁ ὑπαρχος αὐτοῦ ἥκιστα διενοεῖτο νὰ παράσχη εἰς τοὺς Ἑλληνας τὸν διὰ τῆς συνθήκης συμπεφωνημένον μισθόν. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, οἱ Ἀθηναῖοι οὐδένα διέτρεχον κίνδυνον, καὶ ἤρχισαν πάλιν αἰσθανόμενοι ἑαυτοὺς θαλασσοκρατοῦντας, ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης κατῴρθονε νὰ πιστεύηται, ὅτι ἅπαντα ἐκεῖνα τὰ πλεονεκτήματα εἶχον ἐπιτευχθῆ ἕνεκα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ ἐν Σάμῳ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἤρχισεν ὀσημέραι μᾶλλον ἀναγνωριζόμενος καὶ ἐν τῇ ξένῃ ὡς ἀποτελῶν τὰς ἀληθεῖς Ἀθήνας. Ἐξ Ἀργους ἤλθον πρέσβεις προτείνοντες ἐκουσίως βοήθειαν. Ἰλθον δὲ μετὰ τοῦ πληρώματος τῆς Παράλου τοῦ ἐπὶ τιμωρίᾳ μετατεθέντος εἰς στρατιῶτιν νῆα φρουροῦσαν περὶ τὴν Εὐβοίαν¹. Ἐκεῖ δ' ἔλαβεν ἡ ναὺς ἐκείνη τὴν ἐντολὴν νὰ κομίση εἰς τὴν Σπάρτην τοὺς πρέσβεις τῆς εἰρήνης, ὧν εἶχεν ἀποφασισθῇ ἡ ἀποστολὴ μετὰ τὰς πρὸς τὸν Ἄγιν διαπραγματεύσεις, τρεῖς ἄνδρας τῶν πιστοτάτων εἰς τὴν ὀλιγαρχικὴν φατρίαν, τὸν Λαισποδίαν, τὸν Ἀριστοφῶντα καὶ τὸν Μελησίαν, πιθανῶς υἱὸν τοῦ Θουκυδίδου². Δύσκολον δὲ εἶνε νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα πῶς ἐπῆλθεν εἰς τοὺς τετρακοσίους νὰ ἐκλέξωσι πρὸς ταύτην σοβαρὰν ὑπηρεσίαν τὴν νῆα ἧς ἐπέβαινον οἱ Πάραλοι, ἂν ὀῆλα δὴ ἦτο ἀπλῆ ἀπρονοησία ἢ ἂν διὰ τῆς ἐντολῆς ταύτης ἤθελον νὰ λυπήσωσι τὸ ἐκ φιλελευθέρων πολιτῶν συγκροτούμενον πλήρωμα ἐκεῖνο. Ὅπως δὴποτε τὸ διάβημα αὐτῶν ἐκεῖνο ὑπῆρξε μέγιστον σφάλμα. Πράγματι δὲ οἱ Πάραλοι παρέλαβον μὲν εἰς τὴν νῆα ἄνευ ἀντιρρήσεως τοὺς ὀλιγαρχικούς, ἀλλ' ὅτε πλέοντες ἔφθασαν πλησίον τοῦ Ἀργους, ἐδήλωσαν ἀποστασίαν ἀπὸ τῶν ἀρχόντων ἐν τῇ πόλει, παρέδωκαν τοὺς πρέσβεις δεσμίους εἰς τοὺς

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 562.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 554.

Ἀργείους, παρέλαβον ἀντ' αὐτῶν τοὺς πρέσβεις τοῦ Ἀργους, ἤγαγον αὐτοὺς εἰς τὸ ἐν Σάμφι στρατόπεδον καὶ ἔγειναν ἐν αὐτῷ δεκτοὶ μετ' ἀγαλλιάσεως ὑπὸ τῶν συμμαχητῶν¹. Πάντα δὲ ταῦτα συνετέλεσαν καὶ πρὸ τῆς τελέσεως πραγματικῶν ἄθλων εἰς ἀνύψωσιν τοῦ φρονήματος τῶν στρατιωτῶν, τῆς δὲ δόξης ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ αἰσίᾳ μεταβολῇ ἤξιούτο ὅλης ὁ Ἀλκιβιάδης. Διὸ οἱ Σάμιοι ἔστησαν πρὸ τοῦ Ἡραίου τὸν ἀνδριάντα αὐτοῦ, ὅπως ἀπαθανάτισωσι τὴν εὐτυχῇ ἡμέραν τῆς καθόδου τοῦ ἀνδρός.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ τὰ πράγματα ἐν Ἀθήναις εἶχον λάβει τροπὴν ὅλως διάφορον ἐκείνης ἣν ἀνέμενον οἱ ὀλιγαρχικοὶ μετὰ τὰς πρώτας αὐτῶν ἐπιτυχίας. Πράγματι μόλις εἶχον καταλάβει οἱ τετρακόσιοι τὰς θέσεις ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, καὶ κατεφάνη ὅποσον μικρὰ ἦτο ἡ πρὸς ἀλλήλους ὁμοφροσύνη τῶν ἀνδρῶν οἵτινες ἀνέλαβον νὰ διοικήσωσι τὴν πόλιν ἐν ἡμέραις μεγίστων δυσχερειῶν καὶ ὤφειλον νὰ καταδείξωσιν, ὅτι μόνον ἡ κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν κυβέρνησις τῶν τῆς πολιτείας ἡδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐημερίαν. Καὶ εἶχον μὲν σπεύσει εἰς τὴν ἐκλογὴν, ἵνα συμπληρωθῇ ταχέως ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν τετρακοσίων· εἶχον δ' ἐξεπίτηδες ἐκλέξει οὐ μόνον ἐταίρους τῆς συνωμοσίας, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἀνδρας, ἵνα μὴ νομισθῇ, ὅτι προβαίνουσιν εἰς τὸ ἔργον μετ' ἀκαθέκτου φατριασμοῦ. Ἰδίως δὲ ὁ Φρύνιχος εἶχεν ἐργασθῇ ἀκαταπονήτως, ὅπως διὰ παντοίων δόλων εἰσαγάγῃ εἰς τοὺς τετρακοσίους καὶ ἀνδρας χρηστοὺς καὶ φιλοπάτριδας καὶ καταστήσῃ αὐτοὺς ἄκοντας τρόπον τινὰ συνενόχους τῆς γενομένης ἀνατροπῆς. Ἀλλ' ὅποσον εὐκόλον ἦτο νὰ πατηθῶσι τοιαῦτα διαλογιζόμενοι, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς πλάνης ἣν ὑπέστησαν ἐκλέγοντες ὡς στρατηγούς τὸν Λέοντα καὶ τὸν Διομέδοντα.

Εἰς πολλοὺς τῶν τετρακοσίων μόνον μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς νέας ἀρχῆς κατέστησαν φανεραὶ αἱ προθέσεις τῶν αἰτίων τῆς

¹ [Θουκυδίδου VIII, 86].

μεταρρυθμίσεως, καὶ ἐνόησαν, ὅτι ἦτο ἀδύνατος ἡ μετ' αὐτῶν σύμπραξις. Ἀλλὰ κρισιμώτατα ἐπέδρασεν εἰς τὰ πράγματα ἡ εἰς Ἀθήνας ἐπάνοδος τῶν πρεσβευτῶν ἐκ τῆς Σάμου. Πράγματι ἔνεκα τῆς τελείας ὁμοφροσύνης μεθ' ἧς εἶχεν ἀναλάβει ἡ στρατιὰ τὸν ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας ἀγῶνα ἢ ἐν τῇ πόλει ἀρχὴ ἐχαρακτηρίζετο ὡς στασιαστικῇ. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἐκεῖνος, οὗ ἡ χάθοδος εἶχε προκαλέσει τὴν παρὰ πολλῶν ἀποδοχὴν τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος, ἐκεῖνος ὅστις ἦτο τὸ ἔπαθλον, οὗ χάριν εἶχον ἐπιβάλλει εἰς ἑαυτούς τε καὶ τοὺς πολίτας τὰς μεγίστας τῶν θυσιῶν, ὃ Ἀλκιβιάδης προίστατο τῆς στρατιᾶς, καὶ τώρα τὸ πρῶτον ἐγίνετο ἐναργῆς ἡ ἐπιβουλὴ μεθ' ἧς εἶχεν ἐξαπατήσει αὐτοὺς ὁ Πείσανδρος. Ἡ δὲ μεγάλη μετριοπάθεια τοῦ ἐνόπλου δήμου τοῦ κυρίου τῶν τυχῶν τῆς πόλεως, ἡ ἡσυχος αὐτῶν καὶ χάριν πιστῆς ἐκτελέσεως τοῦ καθήκοντος ἐμμονὴ ἐν Σάμῳ ἔνθα εἶχε ταχθῇ, ἡ συνετὴ ἀπάντησις τοῦ Ἀλκιβιάδου, ταῦτα πάντα συνετέλεσαν νάποστήσωσι τέλος τοὺς κλονουμένους τῶν ἐταίρων. Καὶ ταῦτα διότι παρετήρησαν οὗτοι, ὅτι τὰγαθὰ ὅσα εἶχον προσδοκῆσαι ἐκ πολιτικῆς μεταβολῆς θὰ ἡδύναντο νὰ κτηθῶσι διὰ τρόπου πολὺ δικαιοτέρου καὶ ἀσφαλεστέρου, καὶ ἔβλεπον ἑαυτοὺς μεταβαλλομένους ἀνεπαισθήτως εἰς ὄργανα φατρίας προδοτικῆς. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τοιοῦτον ἔργον δὲν ἀνέπαυε τὴν φιλοδοξίαν αὐτῶν, ἡ ἐξ ἀρχῆς ὑφ' ἑαυτὴν ἀσυμφωνία ἐδεινώθη εἰς φανεράν μεταξὺ αὐτῶν τῶν τετρακοσίων ῥῆξιν. Καὶ τινες μὲν αὐτῶν ἤθελον νὰ τραπῶσιν ἐπὶ τὰ βελτίω, ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ ἄλλοι οἱ ὑπερπηδῆσαντες τὰ ἐσκαμμένα ἤθελον καθ' ὅσον ηὔξανεν ὁ κίνδυνος νὰ ἐπιδείξωσι μεγαλειτέραν αὐστηρότητα καὶ φανῶσι μᾶλλον ἀμείλικτοι. Οἱ μὲν ἐξήτουν διέξοδον ἐκ τῆς ἀμηχανίας, οἱ δὲ τὴν διὰ πάσης θυσίας συντήρησιν τῆς ἀρχῆς¹.

Κυριώτατον δὲ τῶν προκαλούντων ἀμφισβητήσεις μελημάτων τῶν τετρακοσίων ἦτο ἡ σύγκλησις τῶν πεντακισχιλίων. Καὶ οἱ μὲν σῶφρονες ἀπήτουν νὰ ἐπιληφθῶσιν αὐτῆς ἔργῳ, ἐπειδὴ ἄνευ αὐ-

¹ Περὶ τῆς διασπάσεως ταύτης τῶν τετρακοσίων ἴδε *Θουκυδίδου* VIII, 89.

τῆς αἰ' Ἀθῆναι μεταβάλλονται αὐτόχρομα εἰς πόλιν τυραννουμένην. Οἱ δὲ ἄλλοι ἤθελον νάναβληθῇ ἐπ' ἀόριστον τὸ κινδυνῶδες ἐκεῖνο διάδημα χάριν συγκρατήσεως τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐκ τῶν ἐνόντων ἀποφυγῆς πάσης ταραχῆς. Ὑπελάμβανον ἀναγκαίαν τὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος οἰονεῖ ἐπικήρυξιν τῆς πολιορκίας ἐν τῇ πόλει. Εἰς τοῦτο δ' ἐχρησίμευον οἱ ξένοι τοξόται οἱ ὑπ' αὐτῶν μισθωθέντες, ὧν ἡ παρουσία ἐν τῇ πόλει παρεῖχεν εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἴπερ τι καὶ ἄλλο τὸν χαρακτῆρα τυραννίδος. Ἦσαν δὲ οὗτοι βάρβαροι ἄγριοι τὴν ὄψιν, Ἰθῆρες ὡς τὸ πλεῖστον, ὧν γίνεται μνεῖα ἐν ταῖς συγχρόνοις κωμωδίαις¹. Δι' αὐτῶν εἶχον καταλάβει τὰ καιριώτατα μέρη τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ ἄστεως, ἡ δὲ εἰς τοὺς πολίτας παρεχομένη δικαιοσύνη καὶ διοίκησις ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν κατάστασιν ταύτην. Τὸ δικαίωμα τοῦ συνέρχεσθαι, ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου καὶ τῆς διδασκαλίας εἶχε καταλυθῇ, καὶ ἡ φατρία τῶν περικορήσκων², εἰς ἣν ἐτάσσοντο πλεῖστοι ὅσοι τῶν τετρακοσίων, ἐπωφελήθη τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπανεέλθῃ καὶ πάλιν εἰς τὰς προτέρας ἐπὶ ἀσεβείᾳ καταδιώξεις. Ἰσως δὲ περὶ ἐκείνους τοὺς χρόνους εἰσῆχθη εἰς δίκην ἐνεκα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ Περὶ θεῶν ὁ γηραιὸς Πρωταγόρας, ὁ φίλος τοῦ Περικλέους, καὶ αὐτὸς μὲν ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐξ Ἀθηνῶν, τὰ δὲ ἀντίγραφα τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ ἐκάλῃσαν δημοσίᾳ ἐν τῇ ἀγορᾷ³.

Ἀλλὰ κυρίως τὴν φανεράν ῥῆξιν τῶν τετρακοσίων προεκάλεσεν ἡ κατὰ πρότασιν τῶν ἡγετῶν τῆς ὀλιγαρχικῆς φατρίας ἔναρξις τῆς οἰκοδομήσεως τείχους τινὸς ἐν Πειραιεῖ, ἔνθα ἡ πετρώδης χερσόνησος Ἡετιώνεια ἐκτείνεται ἀπὸ βορρᾶ πρὸς τὸ στόμιον τοῦ μεγάλου λιμένος οὕτως, ὥστ' ἐντεῦθεν ἦτο δυνατόν νὰ δεσπόζωσι

¹ Bergk Commentatio de reliquiis com[oediae Att[icae] σ. 343 κ. ε.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 482.

³ Ὁ μνηστὴς τοῦ Πρωταγόρου Πυθόδορος ἦτο εἷς τῶν τετρακοσίων. Ἰδε Διογένης Λαερτίου IX, 55. Πρὸς Brandis Geschichte der Philosophie Τόμ. Α' σ. 525. Ὁ Meier (Opuscula Τόμ. Α' σ. 532) ἀναγινώσκει τὴν δίκην ταύτην εἰς τοὺς χρόνους τῶν Ἑρμοκοπιδῶν. Συμφωνεῖ δὲ πρὸς αὐτὸν καὶ ὁ Sauppe ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν εἰς τὸν Πλάτωνος Πρωταγόραν σ. VI.

διὰ μικρᾶς φρουρᾶς τελείως τοῦ τε ἔκπλου καὶ τοῦ εἰσπλου¹. Ἡ χερσόνησος λοιπὸν αὕτη ἀπετειχίσθη, καὶ δὴ οὕτως ὥστε συμπεριελήφθη εἰς τὸν περίβολον τοῦ τείχους καὶ ἡ Μακρὰ στοὰ ἢ ἀλφιτόπωλις², ἐν ἣ ἐπωλεῖτο ὁ σῖτος. Ὡς λόγος δὲ τοῦ τειχισμού τούτου ἐφέρετο ἡ ἀνάγκη νὰ προφυλάξωσι τὸν λιμένα ἀπὸ αἰφνιδίας ἐπιθέσεως τοῦ ἐν Σάμῳ στόλου· ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς διεδίδετο, ὅτι τὸ φρούριον ἐκεῖνο ἐτειχίζετο μόνον, ἵνα δεχθῶσιν ἐν αὐτῷ στρατιὰν Πελοποννησίων. Ἡ χτίσις δὲ τοῦ τείχους ἐκείνου ἦτο τὸ ζήτημα ἐν ᾧ οἱ σώφρονες ἀπεσπᾶσθησαν ὠρισμένως ἀπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῆς συνωμοσίας. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἐτάχθησαν περὶ τὸν Θηραμένην καὶ Ἀριστοκράτην, οὗτοι δὲ περὶ τὸν Φρύνιχον, τὸν Πείσανδρον, τὸν Ἀντιφῶντα, τὸν Ἀρίσταρχον καὶ τὸν Κάλαισχρον.

Ἀμφότεραι αἱ πατρίαι εἰργάζοντο ἕκτοτε κατ' ἀλλήλων· κατ' ἀκολουθίαν δὲ τῆς ῥήξεως ταύτης οἱ καθ' αὐτὸ ὀλιγαρχικοὶ, οἵτινες ἔδλεπον καθ' ἡμέραν αὐξανομένας τοὺς παρὰ τῆς στρατιᾶς, τοῦ δήμου καὶ τῶν ιδίων συναρχόντων κινδύνους, ἤρχισαν, ὡς εἰκὸς, ἐπιζητοῦντες σωτηρίαν εἰς τὴν ἐν ἀπογνώσει ὁσημέραι μείζονα ἐπαύξησιν τῆς αὐστηρότητος αὐτῶν. Οὗτοι εἰς μόνην τὴν Σπάρτην ἀνέθετον τὸ ἐξῆς πᾶσαν προσδοκίαν. Καὶ ἐπεθύμουν μὲν νὰ ἴδωσι σωζομένην τὴν αὐτονομίαν τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' εἶχον ὅμως στερεὰν ἀπόφασιν νὰ ἐξακολουθήσωσιν ἄρχοντες ἐν τῇ πατρίδι, ἃν ἦτο ἀδύνατον ἄλλως, ὑπὸ τὴν προστασίαν πελοποννησιακῆς στρατιᾶς, ἐπειδὴ κυριώτατον αὐτῶν μέλημα ἦτο τὸ φανερὰν αὐτῶν συμφέρον καὶ ἀνέκαθεν ἢ μετὰ τῆς Σπάρτης σύμπραξις ἦτο τῶν σκοπῶν τῶν συμπεριλαμβανομένων εἰς τὸ πολιτικὸν αὐτῶν πρόγραμμα. Διὸ αὐτὸς ὁ Ἀντιφῶν, ὁ Φρύνιχος

¹ *Θουκυδίδου* VIII, 90. Ἴδε καὶ G. Hirschfeld *Peiräus* ἐν τοῖς *Berichten der Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften*. 1878. Περὶ δὲ τοῦ ἀποτειχισμού τῆς Μακρᾶς στοᾶς ἴδε τὴν αὐτὴν πραγματείαν. *Milchhöffer Text* εἰς τοὺς *χάρτας* τῆς Ἀττικῆς § 49. [καὶ παρὰ τοῦ Baumeister ἐν *Denkmäler des klassischen Alterthums* Τόμ. Β' σ. 1197. Wachsmuth *Die Stadt Athen* Τόμ. Β' σ. 102].

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 792.

καὶ ὁ Ἀρχιπτόλεμος μετέβησαν εἰς τὴν Σπάρτην χάριν νέων διαπραγματεύσεων. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐκθάσεως αὐτῶν οὐδὲν ἠκούσθη, ἀλλὰ πολὺ μείζονες ὑπῆρξαν διὰ τοῦτο αἱ ἐγερθεῖσαι ὑπόνοιαι περὶ τῶν γενομένων κρυφίων συμφωνιῶν· τὴν δὲ τοιαύτην ἀνησυχίαν ἐπηύξησεν ἡ παρασκευὴ πελοποννησιακοῦ στόλου εὐρισκομένου ἐτοίμου πρὸς ἀπόπλουν ἐν τοῖς λιμέσι τῆς Λακωνικῆς.

Ἐκτοτε οὐδὲν πλέον κώλυμα συγκατατεῖ τὴν ἀντίθετον φάτριαν, ἐπειδὴ καὶ αὕτῃ ἔμελλε νάποβάλλῃ τὰ πάντα, ἂν ᾗθελε συντελεσθῇ τὸ τεῖχος τῆς Ἡετιωνείας καὶ ἐπετύγχανεν ἡ προδοσία. Ἀλλ' οὗτοι μόνον συνεπιλαμβανόμενοι τοῦ ἀγῶνος τῶν δημοκρατικῶν ἠδύναντο νὰ σωθῶσι. Διὸ παρασκευάζεται ἐν τοῖς κόλποις αὐτῶν τῶν τετρακοσίων ἀντίδρασις, ἐν δὲ μυστικαῖς συνελεύσεσιν ὑποδεικνύονται οἱ μέλλοντες νὰ πέσωσιν ὡς θύματα τοῦ δήμου. Ὡς τοιοῦτος δὲ πρὸ πάντων ὀρίζεται ὁ Φρύνιχος.

Μόλις δ' ἐπανῆλθεν ἀπὸ τῆς μισητῆς πρεσβείας, καὶ ἐδόλοφονήθη ἐσπέραν τινὰ ἐν τῇ πληθούσῃ ἀγορᾷ, πλησίον τοῦ βουλευτηρίου¹. Καὶ ἐξέφυγε μὲν ὁ δράστης, ἀλλὰ συνελήφθη ὁ συνένοχος αὐτοῦ Ἀπολλόδωρος. Ἀνῆκον δὲ ἀμφότεροι εἰς τοὺς ὑπὸ τῶν τετρακοσίων στρατολογηθέντας μισθοφόρους. Καὶ οὗτοι λοιπὸν δὲν εἶνε ἄξιοι πίστεως, καὶ τούτων τινὲς μετέστησαν εἰς τοὺς ἀντιπάλους. Καὶ δὲν κατωρθοῦτο μὲν νὰ ὁμολογήσῃ ὁ Ἀπολλόδωρος καὶ βασανιζόμενος τοὺς δόντας εἰς αὐτὸν τὴν ἐντολήν, ἀλλὰ γίνε-ται φανερόν, ὅτι οἱ συνωμόται ἦσαν πολλοὶ καὶ συνῆρχοντο παρὰ τῷ περιπολάρχῃ καὶ ἄλλοις ἀρχηγοῖς τῶν ἀστυνομικῶν φρουρῶν

¹ Ὁ *Θουκυδίδης* (VIII, 92), λέγων ἐν τῇ ἀγορᾷ πληθούσῃ δὲν σημαίνει τὸν χρόνον, καθ' ὃ ἐνδείκνυται ἐκ τῆς προθέσεως καὶ τοῦ ἔθρου. Διὰ τοῦτο οὐδεμία ὑπάρχει διαφορά μεταξὺ τοῦ *Θουκυδίδου* καὶ τοῦ *Λυκούργου* (κατὰ Λεωκράτους 112) λέγοντος τὸν φόνον τὸν Φρυνίχου γενόμενον νύκτωρ, ὅταν εὐρίσκουσιν ὁ Bergk ἐν τῇ *Zeitschrift für Alterthumswissenschaft*. 1847 σ. 1110, ὁ Kirchhoff ἐν τῇ *Philologus*. 1858 σ. 18, ὁ Rauchenstein ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ εἰς τὸν λόγον τοῦ *Λυσίου* [κατὰ Ἀγοράτου] 56 ἐκδ. ε', καὶ ἄλλοι. Μετὰ τὴν μεσημβρινὴν ἀνάπαυλιν ἤρχιζε νὰ πληρῶται καὶ πάλιν ἡ ἀγορά, τὸ δὲ θέρος ἦτο αὕτη πλήθουσα μέχρι καὶ τῆς νυκτός. Ἰδε Curtius *Attische Studien* Τεύχ. Β' σ. 44.

καὶ ἐν οἰκοῖς ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς τὸν δῆμον. Αἱ δὲ μαρτυρίαι αὗται ἐνέπνευσαν φόβον εἰς τοὺς πλείστους τῶν τετρακοσίων, οὐδ' ἐτόλμησαν νὰ προβῶσιν εἰς τι γενναῖον. Καί τινες μὲν αὐτῶν φεύγουσιν ἐκ τῆς πόλεως κρυφίως, οἱ δὲ λοιποὶ καταλαμβάνονται ὑπὸ ἀμηχανίας· ἐπαύξησις δὲ τῶν βιαίων μέτρων εἶνε ἀδύνατος. Διὰ ταῦτα οἱ σώφρονες ἀποβαίνουσι θαρραλεώτεροι, οὐδ' ἔχουσι πλεον ἀνάγκην κρυφίων ἐνεργειῶν, καὶ ἔρχονται εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ δήμου πρὸς παρασκευὴν φανερᾶς ἐξεγέρσεως.

Τὸ δὲ πρῶτον αὐτῆς σύνθημα δίδεται ἐν Πειραιεῖ, ἔνθα οἱ ὀπλῖται οἱ φρουροῦντες τὸ οἰκοδομούμενον τεῖχος τῆς Ἡετιωνείας ἐπανίστανται κατὰ τῶν τετρακοσίων, καὶ συλλαμβάνουσι τὸν στρατηγὸν αὐτῶν Ἀριστοκλέα· προσχωρεῖ δὲ εἰς αὐτοὺς καὶ ὁ Ἑρμῶν ὁ ἄρχων τῶν κατὰ τὴν Μουνιχίαν τεταγμένων περιπόλων. Οὕτω δὲ τὸ ὄλον ἐπίνειον εὐρίσκεται ἐνοπλὸν ἐν ἀποστασίᾳ ἐναντίον τῶν τετρακοσίων. Καὶ ὑπάρχουσι μὲν ἀκόμη μεταξὺ τῶν τετρακοσίων οἱ θέλοντες νὰ ἐπιβληθῶσι διὰ τῆς βίας, ἀλλ' οἱ πλείστοι αὐτῶν ἀποδέχονται τὴν ἀνάγκην ἀποπείρας πρὸς συνδιαλλαγὴν, καὶ πείθονται παρὰ τοῦ Θηραμένους νὰ στείλωσιν αὐτὸν εἰς τὸν Πειραιᾶ ὡς ἐπίτροπον αὐτῶν. Ὁ δὲ Θηραμένης ἀκούει τὰ παράπονα τῶν ὀπλιτῶν, εὐρίσκει ταῦτα δίκαια καὶ ἀποδέχεται τὴν γνώμην τῶν ἀποστατῶν περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς καθαιρέσεως τοῦ ἡμιτελέστου τεύχους, ὅπερ καὶ κρημνίζεται. Ἐκτοτε πλέον ἢ στάσις ἐκρήγνυται φανερῶς. Ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς Μουνιχίας συνέρχεται ἐκκλησία τοῦ δήμου· ἐκεῖθεν δὲ ὁ δῆμος χωρεῖ συντεταγμένος εἰς τὸ ἄστυ, καὶ στρατοπεδεύει ἐν τῷ Ἀνακείῳ, τῷ ἱερῷ τῶν Διοσκούρων, παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως κάτωθεν τοῦ ναοῦ τῆς πολιούχου, ἐν τῷ αὐτῷ ἐκείνῳ χώρῳ ἐν ᾧ ἕκαστος πολίτης τασσόμενος εἰς τοὺς ἐφήβους εἶχεν ὁμόσει, ὅτι θὰ ὑπεραμυνθῇ τῆς πατρίδος κατὰ τε γῆν καὶ θάλασσαν, παραδίδων αὐτὴν οὐκ ἐλάττω, ὑπερασπίζων δὲ αὐτὴν κατὰ πάσης προσβολῆς ἐπὶ οὐσίᾳ τῆς ἰδίας ζωῆς¹.

¹ [Ἴδε τὸν ἄρχον τῶν Ἀθηναίων ἐφήβων παρὰ τῷ Ἰουλίῳ Πολυδεύκει VIII, 105].

Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι μνήμονες τούτου τοῦ ὅρκου ἐπέδειξαν καὶ μετριοπάθειαν μεγάλου. Ἡ τύχη τῆς πόλεως ἐξηρτᾶτο ἀπ' αὐτῶν· οἱ τετρακόσιοι παντελῶς ἀνίσχυροι εἶχον παραδοθῆ εἰς τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῶν. Καὶ ὁμῶς ἐδέχθησαν τοὺς πρέσβεις τοὺς ἐλθόντας ἐκ τοῦ βουλευτηρίου καὶ ἀγωνιζομένους νὰ πείσωσιν αὐτοὺς ἐν διαλέξεσιν ἀνδρὸς πρὸς ἀνδρα, ὅπως τηρήσωσιν ἡσυχίαν καὶ τάξιν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ συνήνεσαν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐξακολούθησιν τῆς ἀρχῆς τῶν τετρακοσίων ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς ἀμέσου συγκλήσεως τῶν πεντακισχιλίων, ἐξ ὧν ἔμελλον νὰ συμπληρωθῶσιν αὐτοὶ οἱ τετρακόσιοι ¹.

Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τούτων τῶν ἀποφάσεων ὠρίσθη ἡμέρα καθ' ἣν ἔμελλε νὰ ἐπανεέλθῃ ἡ ὁμόνοια, ἐκκλησιάζοντος τοῦ δήμου. Ἦδη δὲ συνελέγετο ἡ ἐκκλησία ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Διονύσου πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ ἔργου τῆς συνδιαλλαγῆς καὶ ἀποκατάστασιν τῆς ἐλευθέρας δημοκρατίας τῶν Ἀθηναίων, ὅτε διεδόθη αἴφνης τὸ ἄγγελμα, ὅτι τεσσαράκοντα καὶ δύο νῆες παρέπλεον τὴν Σαλαμίνα ἀπὸ τῶν Μεγάρων. Τότε δ' ἐπίστευσαν, ὡς εἰκὸς, οὐκ ἄνευ λόγου, ὅτι ὁ ἐρχόμενος στόλος ἦτο ἐκεῖνος περὶ οὗ εἶχεν εἶπει εἰς αὐτοὺς ὁ Θηραμένης, ὅτι εὕρισκετο εἰς συνεννόησιν πρὸς τοὺς τετρακοσίους. Διὸ πάντες οἱ δυνάμενοι νὰ φέρωσιν ὅπλα ὥρμησαν εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὅπως ὑπεραμυνθῶσι τοῦ λιμένος ἐναντίον τῶν ἔξωθεν καὶ ἐντὸς αὐτῆς τῆς πόλεως ἐχθρῶν τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ἀπέβησαν μὲν εἰς τὰς ἐν τῷ λιμένι ἐτοίμους τριήρεις, καθεῖλκυσαν δὲ καὶ ἄλλας εἰς τὴν θάλασσαν, κατέλαβον τὰ τεῖχη καὶ ἔκλεισαν τὸ στόμα τοῦ λιμένος. Ὁ δὲ ὑπὸ τὸν ναύαρχον τῶν Σπαρτιατῶν Ἀγησανδρίδαν στόλος ἐφάνη παραπλεύσας τὸν λιμένα, καὶ ὁ ἄμεσος κίνδυνος εἶχε παρέλθει.

Ἄλλ' ὁμῶς μετ' οὐ πολὺ διεγνώσθη νέος κίνδυνος, ἐπειδὴ ὁ στόλος ἐθεάθη περιπλεύσας τὸ Σούνιον καὶ τραπείς πρὸς τὸν Ὠρωπόν. Προέκειτο λοιπὸν περὶ διασώσεως τῆς Εὐβοίας. Οἱ Ἀθηναῖοι ὥρμησαν καὶ πάλιν εἰς τὰς τριήρεις, καὶ ἐν μεγίστῃ σπουδῇ

¹ [Θουκυδίδου VIII, 92-93].

παρεσκευάσθη στόλος, οὗ ἡ στρατηγία ἀνετίθη εἰς τὸν Θυμοχάρην, ὅστις ἔμελλε νὰ συνενωθῇ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων πλοίων τῶν ἤδη πρότερον εὐρισκομένων ἐν τῇ Εὐβοίᾳ. Οὕτω συναπετελέσθη στόλος τριάκοντα καὶ ἑξ νηῶν, ὁρμῶν παρὰ τὴν Ἐρέτριαν καὶ ἔχων τοὺς πολεμίους ἀντιμετώπους ἐν τῷ Ὠρωπῷ. Ἀλλ' ἀκόμη οὐδὲν ἐφαίνετο ἀπολεσθὲν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι κατεῖχοντο ὑπὸ μεγάλου ζήλου πρὸς πόλεμον. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα εἶχον ἐχθροὺς οὐ μόνον ἔμπροσθεν, ἀλλὰ καὶ ὀπισθεν αὐτῶν. Οἱ Ἐρετρίεις ἔτρεφον προδοτικὰς διαθέσεις. Διό, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι μετέβησαν εἰς τὴν πλησίον τῆς θαλάσσης κειμένην ἀγορὰν χάριν προμηθείας ἐπιτηδείων, εὖρον αὐτὴν κενὴν, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ τρέξωσι μέχρι τῶν ἐν τῇ ἐσχατιᾷ τῆς πόλεως οἰκιῶν, ὅπως προμηθευθῶσι τάπολύτως ἀναγκαῖα. Ὅτε δ' ἐδόθη τὸ σύνθημα τοῦ ἀπόπλου, τὰ πληρώματα τῶν νηῶν δὲν ἦσαν ἔτοιμα, καὶ ὁ στόλος ἠναγκάσθη νάντεπεξέλθῃ ἐν μεγάλῃ ἀταξίᾳ πρὸς τοὺς πολεμίους, οἵτινες εἶχον λάβει τὸ σημεῖον τῆς ἐπιθέσεως ἐκ τῆς Ἐρετρίας. Καὶ ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι ἀντέσχον μὲν ἐπὶ τινα χρόνον, ἀρξάμενης τῆς ναυμαχίας, ἀλλ' ἔπειτα ἐνικήθησαν καὶ κατεδιώχθησαν εἰς τὴν γῆν, οἱ δὲ καταφυγόντες εἰς τὴν Ἐρέτριαν ἐφονεύθησαν ὑπὸ τῶν Ἐρετριέων, εἴκοσι καὶ δύο νηῶν καταληφθεῖσων ὑπὸ τῶν πολεμίων. Ἐντὺς δὲ ὀλίγων ἡμερῶν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέβαλον ὅλην τὴν Εὐβοίαν καὶ τὰς ἐν αὐτῇ κληρουχίας, ἐξαιρουμένου τοῦ Ὠρεοῦ, τῆς ἀρχαίας Ἰστιαίας¹, ἣν πόλιν κατεῖχον Ἀθηναῖοι πολῖται, διατηρήσαντες αὐτὴν ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν².

Ὅτε δὲ ἡ ἀγγελία τῆς ἐν τῷ εὐβοϊκῷ κόλπῳ ναυμαχίας καὶ τῶν ἐπακολούθων αὐτῆς ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ αὐτοὶ οἱ ἄριστοι ἀπέβαλον τὸ θάρρος, ἐπειδὴ ἡ συμφορὰ αὕτη ὑπερέβαλλε κατὰ πολὺ καὶ αὐτὴν τὴν ἐν Σικελίᾳ ἦτταν. Ἡ Εὐβοία ἦτο πράγματι εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἀναγκαιοτέρα καὶ αὐτῆς τῆς ἰδίας ἐαυτῶν χώρας. Ἐκτὸς δὲ τούτου δὲν εἶχον μὲν οὔτε νῆας οὔτε

¹ Ἡδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 563.

² Θουκυδίδου VIII, [94]-95.

χρήματα, ἡ δὲ στρατιὰ εὐρίσκετο ἐν ῥήξει πρὸς τὸν δῆμον, αὐτοὶ οἱ ἐν τῷ ἄστει ἦσαν διηρημένοι πρὸς ἀλλήλους, οἱ τετρακόσιοι εὐρίσκοντο ἐν συνεννοήσει πρὸς τοὺς πολεμίους, καὶ ὁ Ἅγισ ἐστρατοπέδευε πρὸ τῆς πόλεως μετὰ στρατιᾶς ἀπειλητικῆς. Τί λοιπὸν ἄλλο ἠδύναντο νὰ φοβῶνται ἢ τὴν ἄμεσον πρὸ τοῦ Πειραιῶς ἐμφάνισιν τοῦ Ἀγησανδρίδου; Ἄν δ' ἐπῆρχετο σύγχρονος ἐπιθεσις καὶ ἐκ Δεκελείας, ἦτο ἀδύνατον νὰ γείνη σκέψις περὶ ἀντιστάσεως τελεσφόρου, καὶ ἐφαίνετο, ὅτι οἱ ὀλιγαρχικοὶ θὰ κατάρθονον τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προδοτικῶν αὐτῶν σκοπῶν κατ' αὐτὴν τὴν ἐσχάτην ὥραν. Καὶ ἠδύνατο μὲν ἀληθῶς νὰ σπεύσῃ πρὸς βοήθειαν τῆς πόλεως ἡ ἐκ Σάμου στρατιὰ, ἀλλὰ προεικάζετο ὅμως, ὅτι ἔμελλε νὰ φθάσῃ πολὺ ἄργά. Ἄλλ' ἂν ἐγκατελείπετο ἡ Σάμος, παρεδίδετο συγχρόνως εἰς τοὺς πολεμίους ὅλη ἡ Ἰωνία καὶ ὁ Ἑλλήσποντος καὶ ἐξωλοθρεύετο ὅλη ἡ δόξα τῶν Ἀθηναίων, ἡ τε πόλις καὶ ἡ ἀρχὴ αὐτῆς. Διὰ βραχέων εἰπεῖν οἱ Ἀθηναῖοι ἐφοβοῦντο τὸν ὄλεθρον αὐτῆς αὐτῶν τῆς πολιτείας.

Ἄλλ' ὁ ἐχθρὸς ἔμεινεν ἀδρανής. Ὑπὸ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ ἐπιτυχιῶν καταπλαγεὶς δὲν ἔγνω νὰ ἐπωφεληθῇ αὐτάς. Ὁ Ἅγισ καὶ ὁ Ἀγησανδρίδας δὲν ἐσκέφθησαν νὰ προχωρήσωσι κοινῇ κατὰ τοῦ ἄστεως, καὶ ἀφῆκαν εἰς τοὺς πολίτας σχολὴν νᾶνανήψωσιν ἐκ τοῦ πρώτου τρόμου. Ἐπλήρωσαν λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ πάλιν εἴκοσι νῆας πρὸς ἄμυναν τῶν λιμένων, ἔπειτα δ' ἐπελήφθησαν δραστηρίως τῆς διατάξεως τῶν κατὰ τὴν πόλιν, ὀρθῶς αἰσθανόμενοι, ὅτι πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν ἐνεστώτων δεινῶν ἦτο ἀναποφεύκτως ἀναγκαία πρὸ πάντων ἡ στερεότης τοῦ ἐδάφους ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις καὶ ἡ ἀποκατάστασις πολιτεύματος νομίμου.

Διὸ βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἐν τῷ εὐβοϊκῷ κόλπῳ ἦτταν, περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἰουνίου, εὐρίσκομεν πάλιν τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων συνειλεγμένον ὥς καὶ ἄλλοτε ἐν τῇ αὐτῇ ἐκείνῃ Πνυκί ἀφ' ἧς εἶχεν ἐξώσει αὐτὸν ἡ τυραννίς. Αἱ γενόμεναι συζητήσεις καὶ ἀποφάσεις ὑπῆρξαν ἡρεμοὶ, ἀλλὰ θαρραλέαι καὶ ἐμβριθεῖς. Καὶ κατελύθησαν μὲν οἱ τετρακόσιοι, ἀπεδόθη δὲ ἡ

ἀρχὴ εἰς τὸν δῆμον, ἀλλ' ὅχι εἰς ἅπαν τὸ πλῆθος, τῶν τελείων δικαιομαμάτων τοῦ πολίτου περιορισθέντων εἰς λογάδας ἐκ τῶν εὐπορωτέρων. Ἐπειδὴ δὲ οἱ κατάλογοι τῶν πεντακισχιλίων δὲν ἦσαν ἔτοιμοι, χάριν ταχυτέρας ἐπιτεύξεως τοῦ σκοπούμενου ὠρίσθη κατὰ τὸ ὑπόδειγμα ὁμοίων θεσμῶν ἐν ἄλλαις πόλεσιν, ὅτι δικαίωμα ψήφου καὶ συμμετοχῆς εἰς τὰς ἀρχάς θὰ εἶχον ἐκεῖνοι οἱ Ἀθηναῖοι ὅσοι ἠδύναντο νὰ προμηθευθῶσι πλήρη πανοπλίαν δι' ἰδίων χρημάτων. Κατὰ ταῦτα τὸ ὄνομα τῶν πεντακισχιλίων ἦτο νῦν λίαν ἀνακριβές, ἀλλὰ διετηρήθη, ἐπειδὴ κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐθισθῆ εἰς αὐτό. Συγχρόνως δὲ ἡ κατάργησις πάσης μισθοφορᾶς διὰ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ὑπηρεσίαν ἐψηφίσθη ὅχι ὡς ἀπλῆ προσωρινὴ διάταξις, ἀλλ' ὡς ἀξίωμα τοῦ νέου πολιτικοῦ βίου βεβαιωθὲν δι' ἐπισήμων ὅρκων τοῦ δήμου¹. Ἐν δὲ τῷ συνόλῳ ἐπῆλθε συνετὴ σύγκρασις ἀριστοκρατίας καὶ δημοκρατίας, κατὰ δὲ τὴν γνώμην τοῦ Θουκυδίδου ὑπῆρξε τὸ ἄριστον τῶν μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου πολιτευμάτων τῶν Ἀθηναίων². Κατὰ πρότασιν δὲ τοῦ Κριτίου ἐψηφίσθη συγχρόνως καὶ ἡ χάθοδος τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ ἐστάλη εἰς τὴν Σάμον πρεσβεία πρὸς συντέλεισιν τῆς συνενώσεως τῆς στρατιᾶς καὶ τῆς πόλεως³. Ἐν δὲ πυκναῖς ἐκκλησίαις συνεχίσθη τὸ ἀρξάμενον ἔργον, ἀνενώθη ἡ βουλὴ καὶ κατεστάθησαν νομοθέται πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ πολιτεύματος καὶ διάταξιν τῶν πάντων ἐν συμφωνίᾳ πρὸς τὰς γενομένας δεκτὰς ἀρχάς. Ἀπεφασίσθη δὲ ὅπως τὸ ἔργον τοῦτο συντελεσθῇ ἐντὸς τεσσάρων μηνῶν⁴.

¹ Θουκυδίδου VIII, 96.

² Θουκυδίδου VIII, 97· οὐχ ἡκιστα τὸν πρῶτον χρόνον ἐπὶ γ' ἐμοῦ φαίνονται εἶς πολιτεύσαντες.

³ Πλούταρχος ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου 33, ἐνθα λέγεται ὁ Κριτίας εἰπών·

γνώμη ἣ σε κατήγαγ' ἐγὼ ταύτην ἐν ἅπασιν
εἶπον καὶ γράψας τοῦτον ἔδρασα τόδε].

Πρβλ. Κορνήλιον Νέπωτα ἐν βίῳ Ἀλκιβιάδου 7. Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 38.

⁴ Περὶ τῶν νομοθετῶν ἴδε Schömann Opuscula Τόμ. Α' σ. 250. Bergk ἐν τῷ τοῦ Schiller Andokides σ. 145.

Δυνατώτατος δὲ τῶν ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις ἀνδρῶν ἦτο ὁ Θηραμένης, ὃν κριτὴς αὐστηρότατος, ὁ Ἀριστοτέλης, τάσσει εἰς τοὺς ἀρίστους τῶν πολιτῶν ὅσους ἔσχον ποτὲ αἱ Ἀθηναίαι¹. Ἡ δὲ γνώμη αὕτη δὲν ἀναφέρεται βεβαίως εἰς μόνας τὰς ὑπηρεσίας ἃς παρέσχε συντελέσας εἴπερ τις καὶ ἄλλος εἰς τὴν ματαίωσιν τῶν προδοτικῶν ἐπιβουλῶν φατρίας ἐχούσης τὴν ἀπόφασιν νὰ προδῇ εἰς τὰ ἔσχατα, ἀλλ' ἰδίως εἰς τὴν δεξιότητα, μεθ' ἧς κατώρῳσε μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν τετρακοσίων νὰ προλάβῃ τὰς ἐκρήξεις τοῦ πάθους, αἵτινες ἤθελον συνεπιφέρει τὸν ὄλεθρον τῆς πολιτείας, νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς πολῖτας καὶ ἀγάγῃ εἰς ἀγαθὸν πέρας γεγονότος ἐκ τῶν ὅλως σπανιωτάτων ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ.

Καὶ δὴ βλέπομεν ἀποτυγχάνουσιν πολιτικὴν μεταβολὴν ἀνοσίως ἐπιχειρήσασαν τὴν κατάλυσιν τῶν ὑφίστων ἀγαθῶν τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, τῆς ἰσονομίας αὐτῶν, τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου, καὶ αὐτῆς δὲ αὐτῶν τῆς αὐτονομίας. Καὶ ὅμως δὲν ἐπέρχεται βιαία μετατροπὴ πρὸς τὸ ἀντίθετον, οὐδὲ ἀντίδρασις αἰματηρὰ καὶ φιλέχδικος, ἀλλ' ὁ ἐπιβούλως ἀπατηθεὶς καὶ βαρέως προσβληθεὶς δῆμος μετὰ τὴν ἀνάκτησιν συμπάσης τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ δεικνύει τοιαύτην ἐγκράτειαν, ὥστε ἀνομολογεῖ προθύμως πᾶν ὃ τι συνετὸν ὑπέκειτο ἐν τοῖς μεταρρυθμιστικοῖς σχεδίοις τῶν ὀλιγαρχικῶν, καὶ κατὰ τὴν νέαν διάταξιν τῶν πραγμάτων τὰς σκέψεις ἐκεῖνας ἀκολουθεῖ ὡς κανόνα τῆς ἰδίας αὐτοῦ διαγωγῆς. Ἄν δὲ ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ἐν ἄλλαις πόλεσιν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἐν Ἀργεὶ καὶ ἐν Κερκύρᾳ, ὅμοια γεγονότα παρηκολοθοῦντο συνήθως ὑπὸ τῶν βιαιοτάτων ἐκρήξεων τοῦ πάθους τῶν φατριῶν, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὁ ἀττικὸς λαὸς οὐδέποτε ἐπέδειξε διαγωγὴν σοφωτέραν καὶ συνετωτέραν. Ὁ δὲ τρόπος τοῦ τε ἀττικοῦ πλήθους καὶ τῆς ἐν Σάμῳ στρατιᾶς παρέχει λαμπρὰν μαρτυρίαν περὶ τῆς ἠθικῆς ἀξίας ἣν ἐκέκτηντο ἀκόμη οἱ ἐν τῷ δήμῳ λογάδες. Ἄλλως δὲ ἡ συμφορὰ εἶχε συν-

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Νικίου 2. [Ἴδε νῦν Ἀριστοτέλους Ἀθηναίων πολιτείαν ἐκδ. Blass 1892 σ. 40, 20].

τελέσει εἰς νέαν ἐξέγερσιν καὶ ἐπίρρωσιν τῶν ἀρετῶν τοῦ δήμου. Ἀναλογιζόμενοι δὲ, ὅτι ἡ μεγάλθυμος αὕτη διαγωγὴ ἐνέπνευσε πάραυτα εἰς τὴν ὅλην πολιτείαν νέον θάρρος καὶ νέας δυνάμεις καὶ κατέστησεν αὐτὴν ἱκανὴν νᾶπαλλαγῇ καὶ πάλιν τῶν δεινῶν τῆς μοίρας τραυμάτων, ὀφείλομεν δικαίως νᾶ τάξωμεν καὶ ἐκείνους οἵτινες ἐν ταῖς κρισίμοις ἐκείναις ἡμέραις ὑπῆρξαν οἱ ῥήτορες καὶ σύμβουλοι τοῦ δήμου εἰς τοὺς μεγίστους τῶν Ἀθηνῶν εὐεργέτας.

Κατὰ δὲ τὴν μετάστασιν ἐκείνην ἀπὸ πολιτεύματος εἰς πολιτεύμα, καθ' ἣν κυριώταται διατάξεις τοῦ παρελθόντος μετεβιβάσθησαν εἰς τὸ νέον καθεστῶς, ἢ εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν τετρακοσίων συμμετοχῇ κατ' οὐδένα λόγον ἡδύνατο νᾶ θεωρηθῇ ἀμάρτημα. Μὴ τινες αὐτῶν τῶν τετρακοσίων δὲν εἶχον ἀποβῆ σωτήρες τῆς πόλεως; Ἀλλὰ κατ' ἀντίθεσιν πάλιν ἄλλοι τῶν τετρακοσίων εἶχον καταστῆ ὑποπτοὶ ἐπὶ μεγίσταις πρὸς τὴν πολιτείαν ἀδικίαις ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι ὑπέλαβον χρέος αὐτῶν νᾶ μὴ ἀφῆσωσιν ἀτιμώρητον τὴν τοιαύτην προδοσίαν. Κατεστάθησαν λοιπὸν δημόσιοι μηνυταὶ καὶ ἐξετασταὶ, ὅπως δώσωσι πρὸ αὐτῶν λόγον ἅπαντες οἱ τετρακόσιοι. Καὶ πολλοὶ μὲν αὐτῶν ἀπηλλάγησαν πάσης ἐνοχῆς, ἐκεῖνοι δὲ ὅσοι ἀπέφυγον τὰς εὐθύνas καὶ μετέστησαν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων, ὡς ὁ Πείσανδρος, κατεδικάσθησαν. Ὁ δὲ Ἀρίσταρχος οὐ μόνον ἔφυγεν, ἀλλὰ καὶ συμπαρέλαθε μεθ' ἑαυτοῦ τινας τῶν Ἰσθίων τοξοτῶν εἰς τὴν Οἰνόνην¹, ἣτις τότε δὴ ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ τῶν Κορινθίων καὶ Βοιωτῶν. Ἐφενάκισε δὲ τὴν φρουρὰν τῆς Οἰνός, ἣτις ὑπελάμβανεν αὐτὴν ὄντα τῶν τετρακοσίων, ὅτι τὸ φρούριον ἐκεῖνο εἶχε παραχωρηθῇ κατὰ τινὰ πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ὁμολογηθεῖσαν συνθήκην· οὕτως οἱ πολέμιοι ἔγειναν κύριοι ἐνὸς τῶν κυριωτάτων κατὰ τὰ σύνορα φρουρίων². Διὸ ὁ Ἀρίσταρχος ἐτιμωρήθη κατόπιν ἐπὶ προδοσίᾳ. Αὐτοὶ δὲ παρέστησαν πρὸ τοῦ δικαστηρίου

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 74.

² Οὐκυνδίδου VIII, 98.

δύο μόνον τῶν δυνατωτάτων αἰτίων τῆς ἀνατροπῆς, ὁ Ἀρχεπτόμενος καὶ ὁ Ἀντιφῶν, ὁ μόνος δυνάμενος νὰ κινήσῃ τὸ ἴδιον ἡμῶν ἐνδιαφέρον ¹.

Ὁ Ἀντιφῶν, ἀνὴρ ἔχων σπανίαν ῥώμην χαρακτῆρος, πρότυπον ἀττικῆς ὀξυνοίας, ἀπαράμιλλος ὡς ἀριστοτέχνης τοῦ λόγου καὶ διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς, ἐθαυμάζετο ὑπὸ πάντων ἐκείνων ὅσοι ἠδύναντο νὰ ἐκτιμήσωσι τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πνεύματος· ἀλλὰ δὲν ἦτο ὅμως ἀρεστὸς εἰς τὸν δῆμον, ἐνοχλούμενον ὑπὸ τῆς τραχείας αὐτοῦ ἀγερωχίας καὶ βλέπον τ' αὐτὸν περὶ πάντ' ἀνθιστάμενον εἰς τὸ ῥέθυμα τῆς δημοσίας γνώμης ². Καὶ τὸ μὲν ἀρχαιοπρεπὲς τῶν λόγων αὐτοῦ ἦτο τὸ ἀντίθετον τῆς δημαγωγικῆς ῥητορείας τῆς ἀρεσκούσης εἰς τὰ πλήθη καὶ κοινῆς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κλέωνος. Ἐν δ' ἐκείνοις τῶν λόγων αὐτοῦ ὅσοι ἀνεφέροντο εἰς τὰ δημόσια πράγματα κατεπολέμει πάντοτε τὴν δημοκρατικὴν ἐνέργειαν, ἰδίως ἐν τοῖς ἀφορῶσιν εἰς τὰ τῶν συμμαχῶν ³. Ἄλλως δ' ἔτρεφε καθ' ὅλου τοιαύτην ἀντιπάθειαν πρὸς τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, ὥστε οὐδεμιᾶς ἀρχῆς ἠθέλησε νὰ μετάσχη. Μόνον δὲ μετὰ τὴν ἐν Σικελίᾳ συμφορὰν τὴν τελείως ἐπικυρώσασαν τὰς γνώμας αὐτοῦ περὶ τῶν κακῶν τῆς δημοκρατίας ἐπείσθη, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ δράσῃ, καὶ ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ἕκτοτε ὁ εἰσηγητὴς καὶ κυριώτατος ἐργάτης τῆς ἀνατρεπτικῆς ἐνεργείας τῶν ὀλιγαρχικῶν. Κατὰ ταῦτα ἐκεῖνος ἐθεωρεῖτο, ὡς εἰκὸς, ὁ πάντων μάλιστα ἔνοχος, καίπερ ὢν ὁ εἰλικρινέστατος καὶ ἀφιλοκερδέστατος ἀπάντων.

Ἡ μεγίστη αὐτοῦ ὑπερηφάνεια δὲν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὸν νὰ φύγῃ, ἀλλὰ παρέστη ὅπως δώσῃ εὐθύνας, καὶ ἐχρησίμευσεν εἰς

¹ Ὁ τρίτος εἰσαχθεὶς εἰς δίκην, ὁ Ὀνομακλῆς, εἶχε φύγει ἐξ Ἀθηνῶν ἤδη πρότερον. Ἴδε [Πλούταρχον ἐν] Βίοις δέκα ῥητόρων σ. 833 [f].

² Ἴδε χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἀντιφῶντος παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ VIII, 68, 1-3. Ἐκ δὲ τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῦ ἀρχόντος Θεοπόμπου (411 π. Χ.) σώζεται παρὰ τῷ Πλούταρχῳ [ἐν Βίοις τῶν δέκα ῥητόρων σ. 833 ε] ψήφισμα ἐπὶ Θεοπόμπου ἀρχόντος (Πρβλ.) Ἀριστοκρατίῳ ἐν λ. Ἀντιφῶν ψήφισμα περὶ Ἀντιφῶντος τοῦ ῥήτορος) παραληφθὲν ἐκ τοῦ Καιμιλίου. Πρβλ. Blass [Die griechische Beredsamkeit. Τόμ. Α' ἐκδ. β' σ. 99.

³ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 205.

τοὺς ὁμόφρονας, ὅπως ἀνακτήσωσι τὴν εὐνοίαν τοῦ δήμου ἐπὶ ζή-
μειά τοῦ Ἀντιφῶντος. Καὶ τὴν μὲν μήνυσιν τοῦ Ἀντιφῶντος ἐπὶ
προδοσίᾳ εἰσήγαγεν εἰς τὴν βουλὴν ὁ Θηραμένης μετὰ καὶ τῶν
συστρατῆγων, ὁ δὲ Ἄνδρων, ὑπάρξας καὶ αὐτὸς τῶν τετρακοσίων,
προέτεινε τὸ ψήφισμα τῆς βουλῆς τὸ ἀπαγγέλλον κατηγορίαν
κατὰ τοῦ Ἀντιφῶντος καὶ τοῦ Ἀρχεπτολέμου.

Ὁ γηραιὸς ῥήτωρ κατέβαλεν ἔτι ἅπαξ ἀπάσας τοῦ πνεύματος
τὰς δυνάμεις, ὅπως ὑπεραμυνθῇ ἀρρενωπῶς τῶν ἀρχῶν καθ' ἃς
εἶχε δράσει. Ἡ κατηγορία ἀνεφέρετο κυρίως εἰς τὴν τελευταίαν
πρεσβείαν, εἰς τὰ τῆς τειχίσσεως τῆς Ἡετιωνείας καὶ εἰς τὴν πρὸς
τὰς ἐνεργείας ταύτας ὑφισταμένην σχέσιν τῆς κατὰ θάλασσαν ἐκ-
στρατείας τοῦ Ἀγησανδρίδου. Ὁ δὲ λόγος αὐτοῦ Περί μεταστά-
σεως ὑπῆρξε μὲν ἀριστοτέχνημα μεγάλως θαυμασθὲν, ἀλλὰ δὲν
ἠδυνήθη νὰ σώσῃ αὐτόν¹. Ἡ ὑποψία ἢ ἐπιβαρύνουσ' αὐτὸν ἐπὶ
ἐκείνῃ τῇ πρεσβείᾳ δὲν διελύθη· ὁ δὲ ὅλος αὐτοῦ βίος ἐμαρτύρει
κατ' αὐτοῦ· καὶ αὕτῃ δὲ ἡ διαγωγὴ τοῦ πάππου, τασσομένου εἰς
τοὺς φίλους τῶν Πεισιστρατιδῶν, ἀνεφέρετο ὑπὸ τῶν κατηγορῶν,
ὅπως ὁ οἶκος αὐτοῦ ὅλος παρασταθῇ ὡς ἐστία ἀνδρῶν ἐχόντων
δυσμενῶς πρὸς τὴν δημοκρατίαν. Μάτην ἐπειράθη νὰ πείσῃ, ὅτι
οἱ τετρακόσιοι ἦσαν ἀναποσπάστως συνδεδεμένοι πρὸς ἀλλήλους
καὶ ὠφείλον ἢ πάντες νὰ τιμωρηθῶσιν ἢ πάντες νὰ θωωθῶσι².
Κατεδικάσθη δ' εἰς θάνατον μετὰ τοῦ Ἀρχεπτολέμου, καὶ παρε-
δόθη εἰς τοὺς ἑνδεκα. Καὶ ἡ μὲν οὐσία αὐτῶν ἐδημεύθη, αἱ δὲ
οἰκίαι κατηδαφίσθησαν, καὶ τὰ γένη αὐτῶν ἐκηρύχθησαν ἄτιμα,
ἀπαγορευθείσης τῆς ἐν Ἀττικῇ ταφῆς. Τὸ δὲ ψήφισμα τοῦτο
μετὰ καὶ τοῦ προβουλευμάτος ἀνεγράφη ἐπὶ στήλης στηθείσης
δημοσίᾳ.

¹ Κατὰ τὸν *Θουκυδίδην* (VIII, 68) ὁ Ἀντιφῶν ἐν τῷ Περί μεταστάσεως λόγῳ
[ἀριστα φαίνεται τῶν μέχρι ἐμοῦ ὑπὲρ αὐτῶν τούτων, αἰτιαθεὶς
ὡς ξυγκατέστησε, θανάτου δικὴν ἀπολογησάμενος].

² Ἐκ τῶν σωζομένων ἀποσπασμάτων τοῦ λόγου τούτου παρ' *Ἀρποκρατίωνι* ἐν λ.
Στασιώτης καὶ Ἐμπεδοκλῆος φαίνεται, ὅτι ὁ Ἀντιφῶν ἐχώριζεν ἀδικαιολογητῶς τοὺς
συμμετασχόντας τῆς ἀνατροπῆς διακρίνων εἰς τυράννους καὶ δορυφόρους.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε κατὰ τὸ θέρος τοῦ 411 π. Χ. ἀμέσως μετὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς ἐνενηκοστῆς δευτέρας Ὀλυμπιάδος, ἑκατὸν ἔτη μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν Πεισιστρατιδῶν, τὸ τέλος τῆς τετραμήνου τυραννίδος τῶν ὀλιγαρχικῶν. Καὶ εἶχε μὲν καταστῆ δυνατὴ ἡ ἰδρυσις αὐτῆς ἕνεκα τῆς δυνάμεως τῶν πολιτικῶν ἐταιριῶν, αἵτινες ἐν τῇ δίκῃ τῶν Ἑρμοκοσιδῶν εἶχον προασκηθῆ πρὸς παραβολώτερα τολμήματα, εἶχε δ' ἐπιτευχθῆ ἡ ἀνάδειξις αὐτῆς ἕνεκα τῶν ὑπερόχων καὶ δεξιῶν ἀνδρῶν τῶν ὑπηρετούντων αὐτὴν καὶ ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτὴν εὐνοίας τῶν εὐπορωτέρων τάξεων τοῦ δήμου. Ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο ὅμως νὰ ὑπάρξῃ μακρὰ ἡ διάρκεια αὐτῆς, ἐπειδὴ οἱ πλείστοι καὶ ἄριστοι τῶν τοῦ δήμου ἐνέμενον εἰς τὴν δημοκρατίαν, ἐπειδὴ τὰ ὑπολειπόμενα λείψανα τῆς ἀθηναϊκῆς κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς μόνον διὰ τῆς δημοκρατίας ἠδύναντο νὰ συγκρατηθῶσιν, ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς Ἀθήναις ἦτο ἀδύνατος συνένωσις τῆς τιμῆς τῆς πολιτείας μετὰ διοικήσεως ὀλιγαρχικῆς.

Ἀνὴρ οἷος ὁ Θουκυδίδης δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ξιώσῃ οἷας ἠξίωσε μεγίστης τιμῆς τὸν Ἀντιφῶντα, ἂν δὲν ἦτο πεπεισμένος περὶ τῆς ἀγνότητος καὶ εἰλικρινείας τῶν προθέσεων αὐτοῦ. Ὁ Ἀντιφῶν ἦτο ἄκαμπτος θεωρητικὸς, εἰς οὗ τὸ ὄξυ βλέμμα προσέπιπτον τὰ κακὰ τῆς δημοκρατίας οὕτως, ὥστε προετίμα νὰ ἴδῃ τὴν πατρίδα περιερχομένην εἰς ἐξάρτησιν ἀπὸ τῆς Σπάρτης μᾶλλον ἢ ἐξολοθρευομένην ὑπὸ τοῦ δηλητηρίου τῆς δημαγωγίας. Ἀλλ' οἱ πλείστοι τῶν συνωμοτῶν ἦσαν, ὡς ἀπέδειξαν τὰ τελευταῖα αὐτῶν διαβήματα, ἀπλῶς ἐγωισταὶ καὶ προδόται, πρόθυμοι νὰ προδώσωσι τὴν πατρίδα χάριν τῆς φιλαρχίας αὐτῶν.

Καὶ διήρκεσε μὲν βραχὺν χρόνον ἡ φατριαστικὴ αὕτη ἀρχή, ἀλλὰ δὲν παρῆλθε χωρὶς νὰ φήσῃ ἔχνη. Ἡ δύναμις τῆς πολιτείας εἶχεν ὑποστῆ τραύματ' ἀνῆκεστα, ἡ δὲ ἀσθένεια αὐτῆς εἶχεν ἀποβῆ φανερά εἴπερ ποτὲ εἰς τοὺς πολεμίους καὶ ἡ Σπάρτη εἶχε δυνηθῆ νὰ δοκιμάσῃ τὴν ἰσχὺν τῶν συμπραττόντων μετ' αὐτῆς. Ἐν δὲ Ἀθήναις εἶχε ρέυσει καὶ πάλιν αἷμα πολιτῶν ἀνηκόντων

εἰς τὸν δῆμον· καὶ εἶχον μὲν κατασκαφῇ ἀρχαῖαι οἰκίαι τῆς δημο-
τικῆς τάξεως, εἶχον δὲ στηθῇ ἀτιμωτικάι στῆλαι πρὸς ἀνάμνησιν
τῶν ἡμερῶν τῆς τρομοκρατίας, καὶ δι' ἄλλεπαλλήλων περὶ προ-
δοσίας δικῶν καὶ δημεύσεων εἶχε σπαρῇ σπόρος ἔχθρας ταχέως
βλαστήσας. Εἶχε δ' ἐπέλθει χρόνος ταραχῆς, καὶ ὃν ἤθελον νὰ
ἐπανορθώσωσι τὰ ἐν ἡμέραις ἡρεμωτέραις γινόμενα λάθῃ. Διὸ
ἐδικάζοντο καὶ αὐτοὶ οἱ νεκροὶ, ἐπειδὴ ἡ δολοφονία ἐκείνη, δι' ἣς
εἶχεν ἀρχίσει ἡ ὅλη ἀνωμαλία, ἐσκοπεῖτο τῶρα νὰ παρασταθῇ ὡς
γεγονὸς τελείως δεδικαιολογημένον. Διὸ πάντα τὰ κατὰ τῆς ὀλι-
γαρχικῆς τυραννίδος κατέχοντα τὸν δῆμον πάθῃ ἐσωρεύοντο κατὰ
τῆς κεφαλῆς τοῦ Φρυνίχου, ὅστις ἄλλως ἀνέκαθεν εἶχεν ὑπάρξει
ἀντίπαλος τῶν ἐχθρῶν τῆς δημοκρατίας καὶ μόνον ἔνεκεν ἐξωτερι-
κῶν λόγων εἶχε περιπλακῇ εἰς τὰς σκευωρίας αὐτῶν. Συνηγορία δὲ
ὑπὲρ τοῦ δολοφονηθέντος ἐπετράπη μόνον ὑπὸ τὸν ὄρον, ὅτι ὁ συν-
ήγορος ἐν περιπτώσει καταδίκης ἔμελλε νὰ τιμωρηθῇ ἐπὶ τῷ αὐτῷ
ἐγκλήματι καὶ ὁ Φρυνίχος. Ἀλλὰ μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ Φρυ-
νίχου ὡς προδότου, καίπερ ἀποθανόντος, καὶ τὴν ἐξορίαν τῶν
ὄστων ἔξω τῆς Ἀττικῆς¹ οἱ δολοφόνοι αὐτοῦ ἠδύναντο νὰ καρπω-
θῶσι τελείως τὴν δόξαν τυραννοκτόνων καὶ ἐλευθερωτῶν. Καὶ δὴ
ἔγειναν μὲν δεκτοὶ εἰς τοὺς πολίτας, ἐτιμῆθησαν δὲ διὰ τῆς εἰς αὐ-
τοὺς δωρεᾶς μέρους τῶν δημευθέντων κτημάτων καὶ διὰ ψηφι-
σμάτων τοῦ δήμου². Καὶ ὅλου δὲ τὰ γινόμενα ἐφαίνοντο οἰονεῖ-
τις ἑκατονταετηρικὴ ἐορτὴ ἐπὶ τῇ πρώτῃ διὰ τοῦ Ἀρμοδίου καὶ

¹ *Λυκούργου* Κατὰ Λεωκράτους 113.

² Τοῦ πρὸς τιμὴν τῶν φονέων ψηφίσματος τοῦ ἑναιατοῦ τοῦ ἀρχόντος Γλαυκίππου (Ὀλυμπ. 92, 3) σώζεται ἀπόσπασμα ἐν τῷ *Corpus Inscriptionum Atticarum* Τόμ. Α' ἀρ. 59, ἀνακαλυφθὲν μὲν ὑπὸ τοῦ Bergk (*Zeitschrift für Alterthumswissen-
schaft* 1847 σ. 1099), ἀποκατασταθὲν δὲ ὑπὸ τοῦ Kirchhoff ἐν τῷ *Philologus*.
Τόμ. XIII, σ. 10 καὶ ἐν τῷ *Monatsbericht der Berliner Akademie*. 1861 σ. 603. Τὰ
δὲ ὀνόματα εὔρηνται παρὰ τῷ *Λυσίᾳ* ([Κατὰ Ἀγοράτου | 71), ὅστις ἀναφέρεται εἰς τὸ
ψηφισμα, καὶ τῷ *Λυκούργῳ* (Κατὰ Λεωκράτους 112). Ἀπ' ἐναντίας δ' ὁ μὲν *Πλού-
ταρχος* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 25 ἀναφέρει μόνον τὸν Ἑρμῶνα, ὁ δὲ *Θουκυδίδης* VIII,
92 μόνον τινὰ τῶν περιπόλων. Ἴδε Scheibe *Die oligarchische Umwälzung*
σ. 50, σημ. 5.

τοῦ Ἀριστογείτονος ἐλευθερώσει τῶν Ἀθηνῶν. Ἄπατα δ' ἐκείνη ἡ διαδικασία ἐξετείνετο εἰς μῆκος, ἐπειδὴ παρουσιάζοντο παντοῖοι ἄνθρωποι λίαν ὑπόπτου φήμης, διατεινόμενοι, ὅτι συμπαρέστησαν κατὰ τὴν νυκτερινὴν σκηνὴν τῆς δολοφονίας καὶ ἀξιοῦντες νὰ συμμετάσχωσι τῶν ἐπὶ τῷ φόνῳ τιμῶν καὶ ἀμοιβῶν. Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ εἰς τοὺς δύο κυρίους αἰτίους τοῦ φόνου, τὸν Θρασύβουλον καὶ τὸν Ἀπολλόδωρον, ἀπονεμηθεῖσαι τιμαὶ ὑπῆρξαν ἀντικείμενον πλείστων ὅσων ἀντιρρήσεων, συζητουμένων ἐν ἐκτάκτοις ἐπιτροπείαις οὕτως, ὥστε μόλις δεκαεννέα μῆνας μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Φρυνίχου τὸν Μάρτιον τοῦ 410 π. Χ. (Ὀλυμπ. 92, 3) ἐπεραιώθη ἡ ὅλη δίκη.

Οὕτως εἶχον ἐκραγῇ ἐκ νέου τὰ πάθη καὶ πολλοὶ οἵτινες ἐφαίνοντο κατὰ τὴν πρώτην ἀνάκρισιν ἐπιεικῶς σωθέντες ὑπεβλήθησαν εἰς εὐθύνας ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ ἐτιμωρήθησαν, ἰδίως δ' ἐκεῖνοι περὶ ὧν ἠδύνατο νὰποδειχθῇ, ὅτι ἐτάσσοντο μετὰ τῶν τετρακοσίων καὶ μετ' αὐτὴν τὴν καταστροφὴν τοῦ τείχους τῆς Ἡετιωνείας. Ἡ ἀνίχνευσις τῶν τυραννικῶν σκευωριῶν ἐπεδιώκετο καὶ πάλιν μετὰ ζήλου, καὶ δὲν ἐπανήρχετο τὸ αἶσθημα τῆς ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ ἀσφαλείας. Εἰςηγούμενου δὲ τοῦ Δημοφάντου, ἐψηφίσθη ἡ ἐν τῷ μέλλοντι ἐπέκτασις τῆς ἐπὶ προδοσίᾳ τιμωρίας καὶ εἰς ἐκείνους ὅσοι ἤθελον δεχθῇ ἀρχὴν τινα παρὰ κυβερνήσεως παρανόμου. Οὕτω δ' ἐζήτουν νὰποφύγωσι τὸν κίνδυνον νέας πολιτικῆς ἀνατροπῆς, πράγματι δὲ ἡ φατρία τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ παρὰ τὴν ἥτταν αὐτῆς ἥκιστα εἶχεν ἐξολοθρευθῇ. Ὁ δὲ λόγος ὃν ὁ Ἀντιφῶν κατέλιπεν εἰς τοὺς πολιτικούς αὐτοῦ φίλους δίκην διαθήκης εἶχεν ἐπιδράσει μεγάλως ἐπ' αὐτούς, καὶ ἀνέμενον μόνον καταλληλοτέραν εὐκαιρίαν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σκοπῶν αὐτῶν.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν εἶχον ἐπέλθῃ αἱ μέγιστα μεταβολαί, αἵτινες εἶχον προκληθῇ τοῦτο μὲν ἕνεκα τῆς ἀλλαγῆς ναυάρχου τῶν Σπαρτιατῶν, τοῦτο δ' ἕνεκα τῆς νέας δραστηριότητος τοῦ Ἀλκιβιάδου.

Ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχεν ἤδη ἐξασκήσει μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰς τύχας τῆς ἰδίας πατρίδος. Εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς τὴν στρατιάν τῶν Ἀθηναίων θάρρος καὶ καρτερίαν καὶ ἀνανεώσει τὴν ἀρχαίαν μετὰ τοῦ Ἀργούσ συμμαχίαν· εἶχε παρακωλύσει τὴν ἐκδικητικὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, ἣτις ἐμελλε νὰ ὑπάρξῃ ἡ ἀρχὴ ὀλεθριωτάτου ἐμφυλίου πολέμου· εἶχε καταστήσει ἀβλαβῆ τὸν ἐξωθεν ἐχθρὸν, κατορθώσας νὰ θρέψῃ δεξιώτατα τὴν μεταξὺ Περσίας καὶ Σπάρτης δυσπιστίαν, ὁμοίως δὲ εἶχε καταπαλαίσει τὸν ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ ἐχθρὸν, τὴν ὀλιγαρχίαν, ἐπειδὴ τὸ ἄγγελμα αὐτὸ ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς πρώτης ῥήξεως μεταξὺ τῶν τετρακοσίων καὶ εἶχε προκαλέσει τὴν κατάλυσιν αὐτῶν. Διὰ δὲ τῆς δηλώσεως αὐτοῦ ὑπὲρ μεμετρημένης κυριαρχίας τοῦ δήμου εἶχε μεγάλως συντελέσει εἰς τὰ κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ νέου πολιτεύματος. Τώρα δὲ ὥφειλε νὰ δείξῃ ὡς στρατηγὸς, ὅτι ἦτο ἀκόμη ὁ ἀνὴρ ὁ κάτοχος τῆς ἐν πολέμῳ εὐτυχίας καὶ γινώσκων νὰ θεραπεύσῃ τὰς πληγὰς ἃς εἶχε καταφέρει κατὰ τῆς ἰδίας πατρίδος. Παρίστατο ἀνάγκη νὰ χθῶσι καὶ πάλιν αἱ ἀττικαὶ τριήρεις εἰς πόλεμον ἐπιθετικόν, ὅστις καὶ μόνος θὰ ἠδύνατο νὰ ποδώσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν πεποιθήσιν εἰς τὸν ἰδιον ἑαυτῶν στόλον· ὥφειλε νὰ δείξῃ πῶς καὶ ἄνευ τῆς τακτικῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων ἠδύνατο νὰ προσκομίσωσιν ἀργύριον καὶ πληρώσωσι τὸ ἐν Σάμῳ ταμεῖον τοῦ πολέμου. Εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι ὥφειλον νὰ εἰσπράξωσι τοὺς φόρους ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτῶν νηῶν· τοῦτο δὲ πράττοντες θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπισθῶσιν εἰς τὸ λαμβάνειν ὅσον πλεονα ἠδύνατο, ἀντὶ δὲ τῶν νομίμως τεταγμένων φόρων εἰσπράχθησαν αὐθαίρετοι εἰσφοραί¹.

¹ Ἐπειδὴ οἱ φόροι τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν τῷ Αἰγαίῳ συμμάχων μόνον κατὰ μέρος ἠδύνατο νὰ στέλλωνται εἰς τὰς Ἀθήνας, οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάζοντο νὰ εἰσπράττωσιν αὐτοὺς αὐτοί. Διὰ τοῦτο ἱδρύθη ἐν Σάμῳ ταμεῖον πολέμου, εἰς ὃ οἱ ἐν Ἀθήναις ταμίαι ἀπέστελλον ἐπιταγὰς πληρωμῶν. Ἐκαλοῦντο δὲ τὰ τοιαῦτα χρήματα τὰ ἐκ Σάμου "Idē Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 188. Πρὸς. Böckh Staatshaushaltung (der Athener) Τόμ. Β' ἐκδ. γ' σ. 21. Kirchhoff ἐν ταῖς Abhandlungen der [Berliner] Akademie 1876 σ. 52 κ. ἐ.

Οὕτως ὁ Ἀλικιτιάδης περιέπλευσε κατὰ τοὺς μῆνας τοὺς ἐπακολουθήσαντας εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας μετὰ στολίσκου εἴκοσι καὶ δύο νηῶν τὸ Καρικὸν πέλαγος, εἰσέπραξε πολλὰ χρήματα ἐκ τῆς Ἀλικαρνασοῦ, ἐτείχισε τὴν νῆσον Κῶν, ἤσκησε τὰς τριήρεις εἰς ταχείας ἐπιδρομὰς καὶ ἐδέσμευσε τοὺς ναύτας πρὸς ἑαυτὸν διὰ πλουσίων λαφύρων¹. Παρὰ τὴν ἀντίστασιν δὲ τῶν Ῥοδίων, οἵτινες ἤδη τότε ἡμιλλῶντο νὰ ἰδρύσωσιν ἰδίαν θαλασσοκρατίαν, καὶ παρὰ τὴν ἐν τῇ γειτονίᾳ παρουσίαν τοῦ περσικοῦ στόλου, αἱ ἄκται τῆς Καρίας ἀπέβησαν καὶ πάλιν κτῆσις ἀθηναϊκῇ, ἐκ δὲ τῶν ἀποστασῶν πόλεων εἰσεπράχθησαν χρήματα πλείοτερα τῶν παρ' αὐτῶν ἐν οἰωδῇποτε προτέρῳ χρόνῳ πληρωθέντων φόρων. Ἐπειτα δὲ τὸ φθινόπωρον ἐτράπη πρὸς βορρᾶν, ὅπως συνενωθῇ μετὰ τοῦ λοιποῦ στόλου καὶ ἐπιχειρήσῃ κρισίμους ἀγῶνας, ἐπειδὴ ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ ἡ κυρία κονίστρα τοῦ πολέμου εἶχε μετατεθῇ ἀπὸ τῆς Μιλήτου εἰς τὸν Ἑλλήσποντον.

Εἶχον δὴλα δὴ ἀποφασίσει οἱ Σπαρτιάται νὰ δώσωσιν εἰς τὸν πόλεμον νέαν τροπὴν. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸ ἔαρ ἡ ἡγεσία τοῦ στόλου ἀνετέθη ἀντὶ τοῦ νωθοῦ καὶ ὑπόπτου Ἀστυόχου εἰς χρηστὸν καὶ γενναῖον Σπαρτιάτην καλούμενον Μίνδαρον, ἄνδρα, ὅστις, καθ' ὃν ὁ Δίχας², ἀνέλαβε στάσιν ἀγέρωχον πρὸς τοὺς σατράπας³. Ἀπητήθη λοιπὸν καὶ πάλιν ἡ ἐπηγγελμένη συνένωσις τοῦ πελοποννησιακοῦ καὶ τοῦ φοινικικοῦ στόλου, ἵνα δι' αὐτῆς κατορθωθῇ ἡ ταχεῖα ἀποπεράτωσις τοῦ ὅλου πολέμου. Ὁ δὲ Τισσαφέρνης ἤθελε νὰποφύγῃ φανεράν ῥῆξιν, καὶ μετέβη πρὸς ἐπίδειξιν ζήλου αὐτὸς εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπως κομίσῃ τὸν βασιλικὸν στόλον. Ἀλλ' οὗτος ἐξηκολούθησεν ὁρμῶν ὡς καὶ πρότερον παρὰ τὴν Ἀσπενδὸν ὀπισθεν τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Λυκίας, ὡς ἂν εἶχε καθηλωθῇ ὑπὸ τινος γοητείας εἰς τὰ ὅρια ἑκεῖνα τὰ ὑπὸ τῶν νικῶν τοῦ Κίμωνος ἐπιβληθέντα εἰς τὸν

¹ Θουκυδίδου VIII, 108. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλικιτιάδου 27.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 547.

³ Θουκυδίδου VIII, 85.

περσικὸν στόλον¹. Ἀλλ' ὁ ἀληθὴς λόγος ἦτο ἡ μετ' ἀκολουθίας καὶ ἰσχυρογνωμοσύνης ἐμμονὴ τοῦ Τισσαφέρνους εἰς τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ πρόγραμμα. Πράγματι, ἂν αἱ ἑκατὸν τεσσαράκοντα καὶ ἑπτὰ νῆες τοῦ φοινικικοῦ στόλου ἤθελον συνενωθῇ μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ὁ στόλος ἐκεῖνος ἔμελλε νὰ παράσχη εἰς αὐτοὺς ἀναμφιλέκτως τὴν ὑπεροχὴν ἐν τῷ πελάγει τῆς Ἰωνίας, τοῦτο δὲ οὐδαμῶς ἐπεθύμει ὁ Τισσαφέρνης. Καὶ χρηματικὰ δὲ συμφέροντα συνήργησαν πιθανῶς, τῶν Φοινίκων ἀμειβόντων τὸν σατράπην διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς ὑποχρεώσεως νὰ ἐκπλεύσωσιν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἐκείνου κρησφυγέτου. Τέλος δ' ἐπὶ προφάσεσιν ἀναξίαις λόγου ἐδικαιολογήθη καὶ πάλιν ἡ καθυστέρησις τοῦ στόλου, ἐν ᾧ συγχρόνως οἱ μισθοὶ ἐπληρόνοντο εἴπερ ποτὲ ἀμελῶς.

Ἡ ὑπομονὴ τῶν Σπαρτιατῶν εἶχε τέλος ἐξαντληθῇ. Διέγνωσαν, ὅτι ἦτο ἀσύνητος ἡ ἔνεκεν ἐκείνου τοῦ στόλου ἔτι μακροτέρα διαμονὴ ἐν Ἰωνίᾳ, καὶ ὁ Μίνδαρος ἀπεφάσισε νὰ διακόψῃ τελείως τὰς μετὰ τοῦ Τισσαφέρνους διαπραγματεύσεις, αἵτινες μόνον αἰσχύνῃν προεξένουν εἰς τὴν Σπάρτην. Ἀπεδέχθη δὲ ἀντ' αὐτῶν τὰς προτάσεις τοῦ Φαρναβάζου², καὶ ἀνέλαβε κοινῇ μετ' αὐτοῦ τὴν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀπόσπασιν τῶν ἐλληςποντίων πόλεων. Οὕτω δὲ μετ' ἀπώλειαν χρόνου ἀνεπανόρθωτον οἱ Σπαρτιῆται ἐγκατέλιπον τὸν ἐν Ἰωνίᾳ πόλεμον³.

Τὸ δὲ νέον σχέδιον τοῦ πολέμου εἶχε παρασκευασθῇ ἀπὸ μακροῦ. Καὶ δὴ, ἡδὴ ἀρχομένου τοῦ θέρους, ὁ Δερκυλίδας μετὰ μικρᾶς στρατιᾶς εἶχεν εἰσελάσει ἀπὸ τῆς Μιλήτου εἰς τὴν σατραπείαν τοῦ Φαρναβάζου καὶ εἶχεν ἀποστήσει ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων δύο τῶν κυριωτάτων πόλεων, τὴν Ἀβυδὸν καὶ τὴν Λάμψακον. Ἐπειτα δ' ἔπλευσεν ὡς ἐμπροσθοφυλακία εἰς ἐκείνην τὴν χώραν καὶ στόλος τεσσαράκοντα νηῶν ὑπὸ τὸν Κλέαρχον. Καίτοι δὲ μό-

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 570.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 508.

³ *Θουκυδίδου* VIII, 99 κ. ἑ.

νον τὸ τέταρτον τῶν νηῶν ἐκείνων κατέπλευσεν αἰσίως εἰς τὴν πρὸς ὄν ὄρον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Μεγαρέως στρατηγοῦ, οὐχ ἦττον οὗτος κατάρθωσε τὴν ἀποστασίαν τοῦ ἀξιολόγου Βυζαντίου. Ἀφ' οὗ δὲ διὰ τοιούτων μικρῶν μέσων εἶχον ἐπιτευχθῆ σπουδαιότατα ἀποτελέσματα, ἀπεφασίσθη ἀμελλητὶ ἢ εἰς τὰς περὶ τὸν Ἑλλήσποντον χώρας μετὰθεσις τοῦ ὅλου πολέμου, ἐπειδὴ ἐγίνωσκον, ὅτι μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Εὐβοίας ἢ ἐκ τοῦ Ἑλλήσποντου προσκομιδὴ σίτου ἔμελλε νὰ ὑπάρξῃ διπλῶς ἀναγκαία εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Οἱ δύο πορθμοὶ τῶν θαλασσῶν τοῦ βορρᾶ ἦσαν τὸ τελευταῖον στήριγμα τῆς ἀττικῆς θαλασσοκρατίας, καὶ ὅμως κατεῖχοντο ἤδη κατὰ τὸ ἥμισυ ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων.

Ὁ δὲ Μίνδαρος ἐξέπλευσεν ἐκ τῆς Μιλήτου τὸν Ἰούλιον μετὰ ἐβδομήκοντα καὶ τριῶν νηῶν, διέταξε δὲ συγχρόνως ἀπάσας τὰς διεσπαρμένους μοίρας τῶν Πελοποννησίων νὰ σπεύσωσιν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἔνθα καὶ συνελέχθησαν ἅπασαι αἱ δυνάμεις αὐτῶν πρὸς κρίσιμον ἀγῶνα. Καὶ ταῦτα διότι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου μόνον διὰ μικρῶν στολίσκων εἶχον δυνηθῆ νάντεπεξέλθωσιν εἰς τὰς περὶ τὸν Ἑλλήσποντον ἐνεργείας τῶν Πελοποννησίων, ἐξώρμησαν νῦν ὑπὸ τὸν Θρασύβουλον καὶ τὸν Θράσυλλον μεθ' ὅλου αὐτῶν τοῦ στόλου, ὅπως διώξωσιν ἐκ τοῦ πλησίον τὸν Μίνδαρον. Ἦδη δὲ τὸν Ἰούλιον συνεκροτήθη παρὰ τὴν Ἀβυδὸν μεγάλη ναυμαχία, ἐν ᾗ οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων διὰ τῆς συνέσεως καὶ ἀνδρείας αὐτῶν κατάρθωσαν νὰ καταπαλαίσωσι νικηφόροι τὸν ὑπέρτερον κατ' ἀριθμὸν στόλον τῶν Πελοποννησίων καὶ Συρακουσίων¹. Καὶ παρεκώλυσε μὲν ἡ πρὸς ἀλλήλους γειτονία τῶν ἀντικειμένων ἀκτῶν τὴν ἐρρωμένην δίωξιν τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἡ νίκη εἶχεν οὐχ ἦττον μεγάλην σημασίαν, ἀποβληθέντος αἰσίως τοῦ φόβου τοῦ κατέχοντος τὰ πληρώματα ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐν Σικελίᾳ ἥττης. Καὶ ἐν Ἀθήναις δὲ τὸ ἀδόκητον ἄγγελμα τῆς νίκης ἐξήγειρε νέαν ζωὴν καὶ νέας ἐλπίδας, διαλυθείσης τῆς βαρείας ἀτμοσφαίρας τῶν ὀλιβερῶν προαι-

¹ Θουκυδίδου VIII, 104 [-105].

σθήσεων· ἐπίστευσαν δὲ καὶ πάλιν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι θὰ ἡδύναντο νὰ ἰδῶσι τὴν πόλιν ἀναλαμβάνουσιν καὶ πάλιν τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς μεγαλεῖον.

Ἐν τούτοις δὲ ἀμφοτέρω οἱ στόλοι ἀνέμενον ἐπικουρίας, ὅπως δυνηθῶσι νὰ συνεχίσωσι τὸν ἀγῶνα μετὰ μεγαλειτέρας ῥώμης. Καὶ ὁ μὲν Ἀγησανδρίδας ἔσπευσεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον ἐξ Εὐβοίας μετὰ πεντήκοντα τριήρων, ἀλλὰ χειμῶν καταλαβὼν τὸν στόλον αὐτοῦ περιπλέοντα τὸν Ἄθω κατέστρεφεν αὐτὸν, ἐξωσθέντα εἰς τοὺς αὐτοὺς ἐκείνους σκοπέλους καθ' ὧν εἶχόν ποτε κατασυντριβῆ αἱ νῆες τοῦ Μαρδονίου. Ἄλλος δὲ στόλος τεσσαράκοντα νηῶν ὑπὸ τὸν Δωριέα προσεβλήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων πρὸ τῆς συνενώσεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου. Ἄλλ' ὁ συνετὸς Μίνδαρος κατάρθωσε νὰ ἐκπλεύσῃ ἐγκαίρως μετὰ τοῦ στόλου ἐκ τῆς Ἀβύδου καὶ παραλάβῃ τὰς ὑπὸ τὸν Δωριέα ἐπικούρους τριήρεις. Ἐχων δὲ μετὰ τὴν προαύξησιν ἐκείνην ἐν συνόλῳ δύναμιν ἐνενήκοντα νηῶν, προεκάλεσε τοὺς Ἀθηναίους εἰς ναυμαχίαν, καθ' ὅτι οὐ μόνον εἶχε στόλον ὑπέρτερον τοῦ τῶν Ἀθηναίων κατὰ δεκαενέα τριήρεις, ἀλλὰ καὶ τὸ προτέρημα, ὅτι αἱ ἄκται ἐφρουροῦντο ὑπὸ στρατηγῶν τοῦ Φαρναβάζου. Ἡ μάχη ἐπολεμήθη ἐν τῷ πορθμῷ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν μετ' ἐναλλασσούσης τύχης, καὶ ἤδη ἡ νίκη ἔκλινε πρὸς τοὺς Πελοποννησίους, ὅτε αἰφνης ἐπεφάνη προσπλέων νέος στολίσκος· ἦτο ὁ Ἀλκιβιάδης μετὰ δεκαοκτῶ νηῶν. Ὅτε δὲ οἱ Ἀθηναῖοι εἶδον ἀνυψουμένην ἐπὶ τῆς στρατηγίδος αὐτοῦ τὴν πορφυρᾶν σημαίαν, ἐνεφορήθησαν νέου θάρρους. Ὁ Ἀλκιβιάδης ὁρμᾷ ταχέως εἰς μέσον τὸν ἀγῶνα, καὶ πάραυτ' ἄγει τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν νίκην. Οἱ δὲ Πελοποννήσιοι ἐξωθοῦνται εἰς τὴν γῆν, καὶ ἡ ναυμαχία μεταβάλλεται εἰς πεζομαχίαν· ἅπασαι δ' αἱ τριήρεις ἤθελον συλληφθῆ, ἂν ὁ Φαρναβάζος δὲν εἶχεν ἀντιταχθῆ εἰς τοὺς Ἀθηναίους μεθ' ἀπάσης αὐτοῦ τῆς στρατιᾶς καὶ ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ἰδίας ζωῆς. Ἦναγκάσθησαν λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὴν σύλληψιν τριάκοντα ἐχθρικῶν τριήρων καὶ τὴν ἀνάκτησιν τῶν ἀθ-

ναϊκῶν νηῶν, παραλαβόντες δὲ ἀπάσας ταύτας ἐπανεπέλευσαν εἰς τὴν Σηστόν¹. Κατὰ ταῦτα δὲ ἄμεσον ἐπακολούθημα τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἀλκιβιάδου εἰς τὸν στόλον ὑπῆρξε λαμπρὰ νίκη. Καὶ ἀληθῶς μὲν ἡ νέα αἰσία τροπὴ ἢ δοθεῖσα εἰς τὰ τοῦ πολέμου ὑπῆρξεν ἔργον τῶν γενναίων αὐτοῦ συστρατῆγων, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἢ δόξα τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐπεσκίασε τὴν τῶν ἄλλων, καὶ ἐνισχύθη ἡ πεποίθησις, ὅτι ἡ εὐτυχία ἦτο ἀχώριστος ἀπ' αὐτοῦ.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν νίκην ταύτην ὁ Ἑλλήσποντος δὲν ἦτο ἀκόμη ἐλεύθερος, ἐπειδὴ ὁ Μίνδαρος διετῆρει τὴν ὀχυράν αὐτοῦ θέσιν ἐν Ἀδύδῳ, ὡς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τὴν ἐν Σηστῷ. Οὕτω δὲ οἱ δύο ἀντίπαλοι στόλοι ἦσαν ἀντιμέτωποι καὶ ἐνῆδρευον ἀλλήλους, καθ' ἃ πρότερον ἐν Μιλήτῳ καὶ Σάμῳ. Ἀλλ' οἱ Πελοποννήσιοι, καίπερ ἡττηθέντες, εὕρισκοντο πολὺ μᾶλλον καλῶς ἔχοντες, ἅτε ὑποστηριζόμενοι μὲν κατὰ τὰ νῶτα ὑπὸ πεζικῆς στρατιᾶς, κεκτημένοι δὲ ἄφθονον χρῆμα, ἐν ᾧ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον τοιαύτην ἐνδειαν, ὥστε πάντοτε μόνον ἐκλεκτὸν μέρος τοῦ στόλου ἠδύνατο νὰ μένῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, αἱ δὲ λοιπαὶ νῆες ἠναγκάζοντο νὰ ποτελῶσι χωριστοὺς στολίσκους, ἐκπλέοντας χάριν ἀργυρολογίας. Ταῦτα δὲ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὰ μὲν πληρώματα βιαιότερα, τὸ δὲ ὄνομα τῶν Ἀθηναίων ὀσημέραι μισητότερον. Ταχεῖα δὲ χρῆσις καταλλήλων εὐκαιριῶν καὶ διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου κατὰ κοινὸν σχέδιον ἦτο ἀδύνατος, ἐπειδὴ αἱ δυνάμεις ἦσαν πάντοτε διεσπασμέναι καὶ οἱ στρατηγοὶ διεσκεδασμένοι μακρὰν ἀλλήλων ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον.

Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης αὐτὸς ὑπέστη καὶ τῶρ' ἀκόμη τὰς παραδοξοτάτας τῶν περιπετειῶν. Μετέβη περιβεβλημένος ὅλην τὴν με-

¹ Αἱ δύο μάχαι φερωνυμοῦνται ἀπὸ τοῦ ἀριωτέρου τῆς θρακικῆς Χερσονήσου Κυνὸς σήματος τοῦ κειμένου οὐ μακρὰν τῆς Μαδύτου. Ἴδε *Θουκυδίδου* VIII, 104. Ἡ δευτέρα τούτων συνεκροτήθη ἀρχομένου τοῦ χειμῶνος. Ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 1, 4-7. Ὁ Cambré ἐν τοῖς *Jahrbücher für Philologie* 1872 σ. 705 κ. ἐ. εἰρηρῆθη νὰ ποδείξῃ, ὅτι αἱ ἐκδόσεις τοῦ *Θουκυδίδου* καὶ τοῦ *Ξενοφῶντος* ἀναφέρονται εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μάχην, ἀλλ' ἄνευ πιθανῶν λόγων. Καὶ παρὰ τῷ *Διοδώρῳ Σικελιώτῃ* (XIII, 40 καὶ 45) διακρίνονται αἱ δύο ναυμαχίαι ἀπ' ἀλλήλων.

γαλοπρέπειαν τοῦ σημερινοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος πρὸς τὸν Τισσαφέρ-
νην, ὅστις περὶ τὸν χρόνον τῆς παρὰ τὴν Ἀβυδὸν μάχης εἶχε φθά-
σει εἰς τὰ παράλια τοῦ Ἑλλησπόντου, καθ' ὅτι ἔβλεπε μετὰ μεγί-
στης δυσθυμίας τὴν ἐπίτευξιν τελεσφορωτάτης συμμαχίας μεταξὺ
τοῦ Φαρναβάζου καὶ τῶν Πελοποννησίων, καὶ ἤθελε νὰ εὕρῃ εὐ-
καιρίαν νὰ προσπελάσῃ πάλιν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, ἐπίστευε δὲ
ὅτι ἡ ἀρεστοτάτη τῶν ὑπηρεσιῶν ἦν ἡ δύνατο νὰ παράσχῃ εἰς τὴν
Σπάρτην καὶ τὸν μέγαν βασιλέα ἦτο ἡ σύλληψις τοῦ ἐπικινδύνου
Ἀθηναίου. Πράγματι δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης συνελήφθη κατὰ διατα-
γὴν τοῦ ἀρχαίου φίλου καὶ ξένου, καὶ ἤχθη αἰχμάλωτος εἰς τὰς
Σάρδεις. Ἀλλὰ μετὰ τριάκοντα ἡμέρας κατώρθωσε νάνακτῇσιν
τὴν ἐλευθερίαν, φυγὼν δ' εἰς τὰς Κλαζομενάς παρεσκεύασεν ἐν
σπουδῇ ἑξ τριήρεις καὶ ἔπλευσεν εἰς τὴν Λέσβον. Εἶνε δὲ ἀνάγκη
σπουδῆς, ἐπειδὴ ὁ Μίνδαρος, βλέπων ἀπέναντι ἑαυτοῦ μόνον μι-
κρὸν μέρος τοῦ στόλου, ἔλαβε πάλιν θέσιν ἐπιθετικὴν, οἱ δὲ Ἀθη-
ναῖοι ἀναγκάζονται νὰ φύγωσιν ἐκ τῆς Σηστοῦ, ἐκπλέουσι νύκτωρ
ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου ἀπαρατῆρητοι ὑπὸ τῶν πολεμίων, καὶ προσ-
ορμίζονται κατὰ τὰ δυτικὰ τῆς Ὀρχικῆς Χερσονήσου παρὰ τὴν
Καρδίαν. Ἀπαντα τὰ ὠφελήματα τῆς τελευταίας νίκης μέλ-
λουσι νὰ ματαιωθῶσιν, ἂν μὴ νέα νίκη καταστρέψῃ τὴν δύναμιν
τῶν πολεμίων. Διὰ ταῦτα ἀνακαλοῦνται ταχέως ἐπὶ τὸ αὐτὸ οἱ
διεσκεδασμένοι στολίσκοι.

Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης σπεύδει πάραυτα καὶ ἀποφασίζει ἀμέσως
νὰ διώξῃ τὸν Μίνδαρον, ὅστις μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἑλ-
λησπόντου εἶχε μεταβῇ εἰς τὴν Προποντίδα, ὅπως κοινῇ μετὰ τοῦ
Φαρναβάζου κυριεύσῃ τὴν Κύζικον¹ καὶ στηρίξῃ ἐν τῷ Πόντῳ τὴν
κυριαρχίαν τῶν συμμάχων. Ἐγκαίρως δὲ φθάνουσιν, ἐπιστρέφον-
τες ἐκ τῶν χάριν ἀργυρολογίας πλόων, ὁ Θρασύβουλος καὶ ὁ Θη-
ραμένης, ὅστις εἶχεν ἀγάγει νέαν ἐπικουρίαν ἐξ Ἀθηναίων. Διηρη-
μένοι δὲ εἰς διαφόρους μοίρας ἀναπλέουσι ταχέως τὸν Ἑλλησπον-
τον, παρεσκευασμένοι πρὸς μάχην, παραπλέουσι νύκτωρ τὴν

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 634.

Ἄβυδον, ἐν' ἀποκρύψωσι τὸ πλῆθος τῶν τριήρων, καὶ προσορμίζονται τὴν πρωίαν, ἔχοντες δύναμιν ὀγδοήκοντα καὶ ἑξ νηῶν, ἀπέναντι τῆς Κυζίκου παρὰ τὴν Προκόννησον, μίαν τῶν νήσων τῆς θαλάσσης τοῦ Μαρμαρᾶ. Ἐκεῖ δὲ μανθάνουσιν, ὅτι ὁ Μίνδαρος καὶ ὁ Φαρνάβαζος εὐρίσκονται παρὰ τὴν Κύζικον μετὰ στόλου καὶ στρατιᾶς. Ὁ κρίσιμος ἀγὼν ἀποφασίζεται. Δὲν ἐπιτρέπεται ἀμφιβολία, λέγει ὁ Ἀλκιβιάδης εἰς τὴν ἡθροισμένην στρατιάν. Τὰ χρήματα ἡμῶν ἐξηντλήθησαν. Ἐκεῖ πέραν τὸ χρῆμα τοῦ μεγάλου βασιλέως εὐρίσκεται εἰς τὰς χεῖρας τῶν πολεμίων ἡμῶν.

Τὴν δὲ ὑστεραίαν παρεσκευάσθησαν ἐν σιγῇ, καὶ οὐδενὸς πλοίου ἐπετράπη ὁ διάπλους, δυναμένου νὰ φέρῃ εἰς τὴν γῆν ἄγγελμά τι· τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν ἤρχισεν ἡ ἐπίθεσις συμφώνως πρὸς τὰ διαταχθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Καὶ μοῖρα μὲν στρατιᾶς ὑπὸ τὸν Χάρητα προορίζεται νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν εἰς τὴν Κύζικον, ὁ δὲ στόλος διαιρεῖται εἰς τρεῖς μοῖρας, καὶ ὁ Θηραμένης καὶ ὁ Θρασύβουλος λαμβάνουσι διαταγὴν νὰ μετὰσχωσιν ἐγκαίρως τῆς μάχης διὰ πλαγίας προσβολῆς. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης αὐτὸς λίαν ὀψὲ τῆς πρωίας ἐν μέσῳ ῥαγδαίου ὑετοῦ ἦν δὲ μὴν Φεβρουάριος¹. ἔπλευσε, προηγούμενος τῶν ἄλλων, μετὰ τεσσαράκοντα νηῶν ἐναντίον τοῦ λιμένος τῆς Κυζίκου. Ὑποκριθέντες δὲ φόβον ἔγεκα δῆθεν τοῦ ὑπερτέρου ἀριθμοῦ τῶν πολεμίων, ἐπεχείρησαν πλαστὴν ὑποχώρησιν καὶ εἰλκυσαν τοὺς πολεμίους, νομίζοντας, ὅτι ἔχουσιν ἀντιμέτωπον μόνον τὸν στόλον τῆς Σηστοῦ, εἰς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος. Ἐπειτα δ' ἐστράφησαν αἰφνης, ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἤρε τὸ πολεμικὸν σύστημα, καὶ ὁ Μίνδαρος εἶδεν ἑαυτὸν προσβαλλόμενον μὲν ἐκ τῶν ἔμπροσθεν, συγχρόνως δὲ ἀπειλούμενον κατὰ τὰ νῶτα ὑπὸ τῶν ἄλλων μοιρῶν. Διαγνοὺς δὲ τὸ στρατήγημα φεύγει ταχέως εἰς τὴν γῆν πρὸς τὴν στρατιάν τοῦ Φαρναβάζου. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης διώκει αὐτὸν συντόνως, συλλαμβάνει τινὰς τῶν νηῶν καὶ πειρᾶται νὰ καταλάβῃ καὶ ἐκείνας ὅσαι ἦσαν ἡγκυροβολημέναι παρὰ τὴν παραλίαν. Συγκροτεῖται δὲ περὶ τὰ πλοῖα αἵματηρά

¹ Διοδώρου XIII, 49· λήγοντας τοῦ χειμῶνος.

πεζομαχία λαμβάνουσα κατὰ μικρὸν μεγαλειτέρας διαστάσεις. Καὶ ἐξ ἐνὸς μὲν ἔρχονται αἱ περσικαὶ στρατιαί, ἐξ ἐτέρου δὲ ὁ Θρασύβουλος καὶ ὁ Θηραμένης. Ὁ δὲ Μίνδαρος ἀντιτάσσει εἰς αὐτοὺς τὸν Κλέαρχον, καὶ αὐτὸς συνεχίζει τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ Ἀλκιβιάδου· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ, ὅτε οἱ περὶ τὸν Κλέαρχον στρατιῶται περιῆλθον εἰς σύγχυσιν, ἀγωνίζεται ἐναντίον συμπάντων ὁμοῦ τῶν Ἀθηναίων. Τέλος δὲ πίπτει μαχόμενος. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι διώκουσι τὴν φεύγουσαν στρατιάν κατὰ τὴν μεσογαίαν καὶ ἐπιστρέφουσιν εἰς τὸν στόλον πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ ἱππικοῦ τῶν Περσῶν. Τὴν δὲ ὑστεραίαν καταλαμβάνουσι τὴν Κύζικον, ἐν ᾗ εὐρίσκουσιν ἄπειρα λάφυρα. Πλεῖστοι αἰχμάλωτοι καὶ τριάκοντα ὀκτῶ τριῆρεις περιῆλθον εἰς αὐτοὺς, αἱ δὲ τῶν Συρακουσίων ἐπυρπολήθησαν ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων¹.

Τοιαύτη νίκη δὲν εἶχε πανηγυρισθῇ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κίμωνος. Ἦτο λαμπροτάτη ἀνδραγαθία καθ' ὅλον τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον. Καὶ δὴ ἡ ἐπιτυχία δὲν ἦτο ἐκ τῶν ὀφειλομένων, ὥς ποτε ἡ ἐν Πύλῳ, εἰς τὴν τύχην ἢ τὴν ἀδεξιότητα τῶν πολεμίων, ἀλλ' εἶχε κατορθωθῇ διὰ καταπαλαίσεως τοῦ ἰκανωτάτου τῶν ἀντιπάλων, κατενώπιον τῶν κραταιῶν αὐτοῦ συμμάχων, διὰ τῆς δεξιᾶς στρατηγίας τοῦ ἀρχιστρατήγου, διὰ τῆς ἐπικαίρου συμμετοχῆς τῶν συστρατῆγων αὐτοῦ, διὰ τῆς ἐναμίλλου ἀνδρείας τῆς στρατιᾶς ἐν τε τῷ κατὰ γῆν καὶ τῷ κατὰ θάλασσαν ἀγῶνι. Διὰ ταῦτα οὐδαμῶς εἶνε ἄπορον πῶς ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς μάχης ταύτης² οἱ μὲν Σπαρτιαῖται ἀπέβαλον τὸ θάρρος, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐνεφορήθησαν τῶν ἀμετροτάτων ἐλπίδων³.

Καὶ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ δὲ πράγματα τῶν Ἀθηνῶν φαίνεται

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 1, 11 κ. ἔ. Campe [Jahrbücher für Philologie. 1872] σ. 714 κ. ἔ.

² [Ἰδε τὰ ἐπὶ τῇ ἡττῇ καὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Πινδάρου εἰς τὴν Λακεδαίμονα [ὑπὸ τοῦ ἐπιστολέως αὐτοῦ Ἱπποκράτους] σταλέντια γράμματα παρὰ τῷ *Ξενοφῶντι* ἐν Ἑλληνικοῖς [I, 1,] 2.] καὶ *Πλουτάρχῳ* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 28.

³ *Διοδώρου Σικελιώτου* XIII, 52.

ἐξασκήσασα ἢ ἐν Κυζίκῳ νίκη ἀξίαν λόγου ἐπίδρασιν καὶ προκαλέσασα αὐτόχρημα τελείαν ἐπιστροφὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον καθεστῶς.

Πράγματι ὁ περιορισμὸς τοῦ δικαιώματος τῆς συμμετοχῆς ἀπάντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἶχε κατορθωθῇ μόνον ὡς οἰκονομικὴ διάταξις συνδεομένη πρὸς τὴν κατάλυσιν τῶν δημοσίων μισθοφορῶν· ἦτο μέτρον ἀπαιτηθὲν, καθ' ὃ ἐπιστεύετο, ὑπὸ τῶν ὑφισταμένων δεινῶν, καὶ συνεδέετο πρὸς τὴν μικροθυμίαν ἐκείνην, ἧς ἔνεκα ὁ δῆμος ἦτο πρόθυμος νὰ ἐγκαταλίπη τὴν ἀρχαίαν κατὰ θάλασσαν ἀρχήν. Ἀλλὰ τῶρα ὑπῆρχον πάλιν χρήματα καὶ θάρρος πρὸς τὸν πόλεμον, αἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐφαίνοντο ἀναγεννηθεῖσαι ἐκ νέου, ἀπήτουν δὲ καὶ πάλιν τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν πολίτευμα. Ἡ εἰς τοὺς ἀπόρους μὴ παροχὴ τῶν τελείων πολιτικῶν δικαιωμάτων ἐφαίνετο ἀδικία περιφανῆς, ἐπειδὴ οἱ ναῦται εἶχον ἀγωνισθῇ πρὸ μικροῦ εἴπερ ποτὲ ἐπιφανῶς ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Κατὰ ταῦτα ἢ παρὰ τὸν Κύζικον ναυμαχίαν ἔσχεν ἐπίδρασιν ὁμοίαν πρὸς ἣν ἄλλοτε ἢ ἐν Πλαταιαῖς μάχῃ. Διὸ ἡ κατωτάτη τάξις τῶν πολιτῶν ἔτυχεν τὸ δεύτερον ἀπάντων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, παρὰ δὲ τὰς ἀράς, δι' ὧν εἶχον πειραθῇ νὰ προλάβωσι πᾶσαν μεταβολὴν τῆς μετρίας δημοκρατίας¹, αἱ ἀμοιβαὶ καὶ οἱ μισθοὶ εἰσῆλθον καὶ πάλιν διὰ μιᾶς ἢ κατὰ μικρόν. Πᾶν δὲ χρηματικὸν κέρδος ἦτο ἀσπαστὸν εἰς τοὺς ἀπόρους, ἐπειδὴ αἱ ἐκ τῆς γεωργίας πρόσοδοι ἐξηκολούθουν καθυστεροῦσαι, πλείστοι δὲ ἀγρόται καὶ κληροῦχοι περιεφέροντο ἐν τῷ ἄστει ἐστερημένοι ἄρτου².

Πρὸς τὰς μεταρρυθμίσεις δὲ ταύτας συνδέεται καὶ ὁ νόμος τοῦ Δημοφάντου ἐκεῖνος³ ὁ μαρτυρῶν τὸν καὶ πάλιν ἐξεγερθέντα ζήλον ὑπὲρ τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν. Ὁ δὲ χρόνος τῆς ταραχῆς πρὸς ὃν συμπίπτουσιν αἱ συζητήσεις περὶ τῶν τυραννοκτόνων εἶνε αὐτὸς

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 580.

² Περὶ τῶν πολιτικῶν ἐπακολουθημάτων τῆς νίκης ἴδε Vischer Untersuchungen über die Verfassung von Athen in den letzten Jahren des peloponnesischen Krieges ἐν ταῖς Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 205.

³ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 587.

ἐκεῖνος ὁ χρόνος καθ' ὃν παρουσιάζονται καὶ πάλιν οἱ δημαγωγοὶ μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν κατόπιν τοῦ θανάτου τοῦ Ἀνδροκλέους κατασίγησιν αὐτῶν. Διακρίνεται δὲ μεταξὺ αὐτῶν ὁ Κλεοφῶν, λυροποιὸς, καθ' ὃ ἐπωνομάζετο. Οὗτος ἔνεκα τῆς ἀπὸ Θράσσης μητρὸς γεννήσεως κατηγορήθη ἐπὶ παρανόμῳ ἐγγραφῇ εἰς τοὺς πολίτας, ἀλλὰ κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὰ πολιτικά δικαιώματα, καὶ ᾔκει ἐν Ἀθήναις ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἀνδοκίδου, ἣν εἶχεν ἀγοράσει μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λεωγόρου. Ἀλλ' ἐθεωρεῖτο πάντοτε μι-ξοδόρβος, ἔνεκα δὲ τῆς ἡκιστ' ἀττικίζούσης λαλιᾶς αὐτοῦ ἐχλευάζετο ὑπὸ τῆς κωμωδίας ὡς θρακία χελιδὼν¹. Ἀλλ' οὐχ ἦττον ἔνεκα τῆς ἀκαθέκτου αὐτοῦ εὐγλωττίας ἐξήσκησε μεγίστην ἐπίδρασιν ἐν τῷ δήμῳ, ὅταν οὐδεὶς δημαγωγὸς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κλέωνος. Καθ' ὃ δὲ ὁ Κλέων ἐκόπτετο ἐπὶ τοῦ βήματος ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ δήμου καὶ ἐντέχνως ἐπωφελεῖτο τὰ συμβάντα τῶν τελευταίων ἐτῶν πρὸς ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν σκευωριῶν τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἐναντίον τῶν συνετῶν συμβουλῶν τῶν σωφρόνων καὶ πάσης συνδιαλλαγῆς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας.

Τοιαύτην εὖρε τὴν πόλιν ὁ Ἐνδιος, ὅτε ἀπεστάλη παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ὅπως ὑποβάλῃ προτάσεις εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἀλλὰ μάτην ἀποστέλλοντες τὸν Ἐνδιον εἶχον ἐκλέξει ὡς ἄνδρα ικανώτατον πρὸς ἐπίτευξιν διαλλαγῆς τὸν φίλον καὶ ξένον τοῦ Ἀλκιβιάδου. Μάτην ὁ Ἐνδιος ἐπειράθη ἀπὸ ἀληθοῦς προαιρέσεως νὰ καταστήσῃ ἑναργὲς εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι ἡ εἰρήνη συνέφερε πολὺ μᾶλλον εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἢ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, οἵτινες εἶχον ταμίαν τὸν σατράπην καὶ ἠδύναντο καὶ μετὰ τὸν ὀλεθρον τοῦ στόλου αὐτῶν νάναμεινῶσιν ἡσυχῶς τὰς περιστάσεις². Οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ. Ἡ ὀξεῖα φωνὴ τοῦ Κλεοφῶντος ἠπεῖλει πάντα προφέροντα τὴν λέξιν εἰρήνην διὰ θανάτου καὶ

¹ [Ἀριστοφάνης ἐν Βατράχοις στ. 678].

² Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 52. Φιλοχόρου ἀποσπ. παρὰ [Müller] Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 403.

καταστροφῆς καὶ ὁ δῆμος ἐδεσπόζετο παρ' αὐτοῦ. Καὶ πράγματι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ στέρξωσι τὴν τήρησιν τῶν ἐνεστωσῶν κτήσεων, ἣν οἱ Σπαρτιᾶται ἤθελον νὰ θέσωσιν ὡς βάσιν πάσης συμβάσεως, ἐπειδὴ ἡ ἀποχώρησις τοῦ Ἀγιδος δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ δι' αὐτοὺς ἀντιστήκωμα τῆς ἀπωλείας τῆς Εὐβοίας. Ἡσθάνοντο, ὅτι ἐπέκειτο ἡ ἔναρξις νέων χρόνων καὶ ἀνὴρ οἷος ὁ Ἀλκιβιάδης ὑπελαμβάνετο παρ' αὐτῶν ὡς ἐγγύησις τῆς νίκης. Καὶ αὕτῃ δὲ ἡ φρουρὰ τοῦ ἄστεως εἶχεν ἀγωνισθῇ γενναίως πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, καὶ ὅμως τώρα προετείνετο ἡ παρ' αὐτῶν παραίτησις τοῦ λαμπροῦ μέλλοντος καθ' ἣν ὥραν εἶχον ἤδη ἀξιωθῇ καὶ πάλιν τῆς θαλασσοκρατίας. Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν ὑπὸ ἀτιμωτικούς ὄρους ἐν Δεκελείᾳ καὶ Σπάρτῃ ἐπαίτειαν τῆς εἰρήνης ἐπίστευον, κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς ὑπεροψίας τῆς ἀνασυσταθείσης δημοκρατίας, ὅτι ἠδύναντο νὰποκρούσωσι τὴν προσφερομένην εἰρήνην. Καὶ τῆς Περσίας δὲ μετὰ καὶ τῶν θησαυρῶν αὐτῆς, οὓς δίκην ἐπαϊτῶν εἶχον ἐκζητήσῃ οἱ ὀλιγαρχικοί, ἐπίστευον, ὅτι ἠδύναντο νὰ στερηθῶσιν, αἰσθανόμενοι πάλιν ἀρκούσας τὰς ἰδίας δυνάμεις τοῦ δήμου.

Ὁ δὲ πόλεμος ἔμεινε περιορισμένος κυρίως εἰς τὰς βορείους χώρας. Ἦτο δὲ πόλεμος καθ' ὃν προέκειτο περὶ τῆς κατοχῆς τῶν δύο πρὸς τὸν Εὐξείνιον πόντον ἐμπορικῶν ὁδῶν, πόλεμος περὶ χρήματος καὶ προσκομιδῆς σίτου ὁ νῦν διεξαγόμενος μεταξὺ πόλεως ἡπειρωτικῆς καὶ πόλεως ναυτικῆς. Καὶ τῶν μὲν Ἀθηναίων ὁ στόλος ἐστάθμευε μετὰ τὴν νίκην τῆς Κυζίκου παρὰ τὴν Λάμψακον, ὁ δὲ Φαρνάβαζος ἐστρατοπέδευε μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ παρὰ τὸν Βόσπορον καὶ ἐπροστάτευε τὰ δύο ἐρύματα τοῦ πορθμοῦ, τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Χαλκηδόνα, πόλεις κειμένας δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ εἰσπλου. Ἀλλ' οὐχ ἥττον ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπωφελήθη τὸν στόλον αὐτοῦ πάραυτα λίαν ἐπιτηδεύας, κτίσας πρὸς βορρᾶν τῆς Χαλκηδόνης ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῆς παρὰ τὴν Χρυσόπολιν ὀχυρὸν τεῖχος, κείμενον ἐπικαιρότατα, ἐπειδὴ ἐκεῖ ἄρχεται τὸ στενότερον μέρος τοῦ πορθμοῦ, ἔνεκα δὲ τοῦ ρεύματος τὰ πλοῖα δὲν διαπεραιοῦνται

ἀπὸ τῆς Χαλκηδόνος εἰς τὸ Βυζάντιον χωρὶς νὰ προσορμισθῶσιν εἰς τὴν Χρυσόπολιν. Ἐκεῖ ἔκτισε πύργον προσορισθέντα ὡς δεκατευτήριον¹, καὶ ἔταξεν ἐν ἐκείνῳ τῷ μέρει μοῖραν τριάκοντα τριήρων εἰσπραττουσῶν δεκάτην τῆς ἀξίας παντὸς φορτίου παρὰ τε τῶν ἐκπλεόντων καὶ τῶν εἰσπλεόντων πλοίων. Ἐγένετο οὕτως καθ' ἃ καὶ κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς εἰκοστῆς² νέα ἀπόπειρα τῆς δι' ἀμέσου φορολογίας ἀντικαταστάσεως τῶν μὴ εἰσπραττομένων φόρων τῶν συμμάχων. Καὶ ἠυξήθησαν μὲν, ὡς εἰκὸς, ἔνεκα τούτου ἐν Ἀθήναις αἱ τιμαὶ τοῦ σίτου· ἀλλ' ἡ διάταξις αὕτη ἀνεφέρετο καὶ εἰς τὰς λοιπὰς παραθαλασσίους πόλεις, ἰδίως δὲ τὰς τῆς Ἰωνίας τὰς εἰσαγούσας ἐκ τοῦ Πόντου δούλους, σίτον, ἰχθῦς, δέρματα καὶ ἄλλα προϊόντα, καὶ ἐπήνεγκε πάντως μεγάλας προσόδους χρημάτων.

Συγχρόνως δὲ εἶχον τὸ θάρρος νὰ μεταφέρωσι τὸν πόλεμον καὶ εἰς δευτέραν κονίστραν. Καὶ δὴ ἤδη ἀρχιμένου τοῦ χειμῶνος ὁ Θράσυλλος ἐστάλη εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως ἀγγεῖλῃ τὴν νίκην τῆς Ἀθύδου καὶ παρορμήσῃ τὸν δῆμον νὰποστεῖλῃ νέας βοηθείας. Εὗρε δὲ τοὺς Ἀθηναίους εὐνοϊκῶς διακειμένους, ἡ δὲ προθυμία αὕτη ἠυξήθη, ὅτε ὁ Θράσυλλος κατάρθρωσε τὸν χειμῶνα νὰποκρούσῃ ἐπιτυχῶς τὴν ἐπίθεσιν τοῦ βασιλέως Ἀγίδος καὶ ἐλαττώσῃ οὕτω μεγάλως τὸν ἐκ τῆς ἡπειρωτικῆς στρατιᾶς τῶν πολέμιων φόβον. Διὸ χάριν καταπολεμήσεως τῶν πολέμιων καὶ κατὰ γῆν ἐστρατολογήθησαν χίλιοι ὀπλῖται καὶ ἑκατὸν ἵππεις, παρεσκευάσθησαν πεντήκοντα τριήρεις καὶ παρεδόθησαν τὸ ἔαρ εἰς τὸν Θράσυλλον. Φαίνεται δὲ, ὅτι οὗτος, ἐνθαρρυνθεὶς ὑπὸ τῶν τελευταίων αὐτοῦ ἐπιτυχιῶν καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν συμπολιτῶν, δὲν ἤθελε νὰ περιορισθῇ εἰς τὸ νὰ προσαγάγῃ νέας δυνάμεις εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην, ἀλλ' ἐσκέπτετο νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ ἰδίαν στρατείαν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἔπλευσε μετὰ τοῦ στόλου εἰς τὴν

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 22. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIII, 64. Πρβλ. καὶ Böckh Staatshaushaltung [der Athener] Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 396.

² Ἦδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 514.

Σάμον, ἔνθα τότε εὐρίσκετο ἄξιον λόγου μέρος τοῦ ἀθηναϊκοῦ ταμείου τοῦ πολέμου, ἔπειτα δ' ἐπωφελήθη τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπιθεσιν κατὰ τῆς Ἰωνίας, ἐν ἣ ὁ Τισσαφέρνης εὐρίσκετο ἐγκαταλελειμμένος, τιμωρούμενος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συμμάχων ἔνεκα τῆς διπροσωπίας. Ἡ τύχη ἐφαίνετο εἰς αὐτὸν εὖνους. Ἡ Κολοφῶν καὶ τὸ Νότιον κατελήφθησαν ταχέως, καὶ ὁ Θράσυλλος ἐθεώρησεν, ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν ἀρίστην τῶν ἀνδραγαθιῶν ὑποτάσσεων καὶ πάλιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν Ἐφεσον, ἣτις εἶχεν ἀποδῆ κυριώτατον ὁρμητήριον τῶν Περσῶν. Ἀλλ' ἡ ἐπιχειρήσις αὕτη ἀπέτυχεν. Ὁ Τισσαφέρνης ἐνῆργησε διὰ τῶν ἱππέων αὐτοῦ τὴν στρατολογίαν τῶν ἀγροτῶν καὶ ἐξῆψεν αὐτοὺς, ὅπως ὑπεραμυνθῶσι τῆς μεγάλης θεᾶς τῆς Ἐφέσου. Ὑπεστήριζον δὲ αὐτὸν καὶ ἄνδρες ἐκ Σικελίας, ὡς καὶ οἱ ἐξ Ἀντάνδρου. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ὑπέστησαν μεσοῦντος τοῦ θέρους ἦρταν ματαιώσασαν πάντας τοὺς φιλοδόξους αὐτῶν σκοπούς. Ἡ ὅλη ἐκστρατεία ἀπέτυχεν· μόνον δὲ κέρδος ἀπεκόμισαν οἱ Ἀθηναῖοι τοῦτο, ὅτι ὁ Θράσυλλος κατώρθωσε νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν εἰς τὴν Ἀβυδὸν πλεόντων Συρακουσίων καὶ παρχαλώσῃ τὸν πλοῦν αὐτῶν. Τέσσαρες τῶν νηῶν αὐτῶν περιῆλθον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οἱ δ' αἰχμάλωτοι ἤχθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ἐν Συρακούσαις παθημάτων τῶν Ἀθηναίων καθείρχθησαν ἐν ταῖς λιθοτομίαις τοῦ Πειραιῶς¹.

Ἡ δὲ ἀτυχία τοῦ Θρασύλλου συνετέλεσεν εἰς μείζονα ἐπαύξησιν τῆς δόξης τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις καὶ τῶρα, μὴ παρισταμένης εὐκαιρίας πρὸς νέας κατὰ θάλασσαν νίκας, διεξῆγε τὸν κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον πόλεμον μετὰ τοιαύτης ἐπιτυχίας, ὥστε ἀπεκόμιζε δόξαν καὶ λάφυρα. Σκοπὸς δὲ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ κατὰ μικρὸν καταπύνησις τοῦ Φαρναβάζου, ὅστις ἐξηκολούθει τὸν πόλεμον μετ' ἀπιστεύτου ἰσχυρογνωμοσύνης καὶ ἀπέστελλεν ἀδιακόπως νέους πεζοὺς καὶ ἱππεῖς χάριν καταλήψεως τῶν ἀκτῶν ἀπὸ τῆς γῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐπεχείρησεν ὁ Ἀλκι-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά I, 2.

βιάδης τὰς τολμηροτάτας τῶν στρατειῶν εἰς τὰς ὑπὸ τῶν σατραπῶν δεσποζομένας χώρας, δηώσας μὲν πόλεις καὶ χωρία, ἀπαγαγὼν δὲ πλήθη αἰχμαλώτων καὶ εἰσπράξας ἄφθονα λύτρα. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι στρατεύοντες ὑπ' αὐτὸν ἀπέκτησαν τοιαύτην πεποίθησιν περὶ τῆς νίκης καὶ ὑπεροφίαν, ὥστε, ὅτε ἠθέλησε νὰ συνενωθῇ μετ' αὐτῶν ἢ ὑπὸ τὸν Θράσυλλον στρατιά, ἀπηγόρευσαν πᾶσαν μετ' αὐτῆς ἐπικοινωνίαν ἕνεκα τῆς παρὰ τὴν Ἐφεσον ἡττης. Διὰ ταῦτα αἱ δύο ἐκεῖναι στρατιαὶ ἐξηκολούθησαν μαχόμεναι ἐπὶ τινα χρόνον χωρὶς ἀλλήλων, καὶ τότε μόνον συνηνώθησαν, ὅτε οἱ νεωστὶ ἀφικθέντες, διακαιόμενοι ὑπὸ τοῦ ζήλου νῆανδειχθῶσιν ἀντάξιοι τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἐπέδειξαν πρὸ τῶν ὁμμάτων αὐτοῦ παρὰ τὴν Ἀβυδὸν λαμπρὰ δείγματα τῆς ἀνδραγαθίας αὐτῶν.

Οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι διὰ μικρῶν ἀγώνων παρεσκευάζοντο πρὸς μέγα ἐγχείρημα, ἐπειδὴ ἐφαίνετο ἀναγκαία ἢ κατὰληψις ἀμφοτέρων τῶν παρὰ τὸν Βόσπορον πόλεων, εἰ καὶ δὲν ἦσαν ἀκόμη κύριοι τῆς Ἀβύδου. Εἶχον ἤδη χρήματα καὶ θάρρος πρὸς ἐπιχείρησιν τοιούτων στρατειῶν· πᾶσα δ' ἀναβολὴ συνεπήγετο κινδύνους. Πράγματι κατὰ παρακίνησιν τοῦ ἐν Δακελείᾳ βασιλέως Ἀγιδος, ὅστις ἐδυσθύμει τὰ μέγιστα βλέπων ματαιουμένην ἐντελῶς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ διεξαγομένου πολέμου ἕνεκα τῆς ἀφθόνου προσκομιδῆς σίτου ἐκ τοῦ Πόντου, εἶχε παρασκευασθῇ τῇ βοήθειᾳ τῶν Μεγάρων, τῆς μητροπόλεως τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Χαλκηδόνος, μικρὰ μοῖρα, ἐφ' ἧς κατῴρθωσεν ὁ Κλέαρχος, διαπλεύσας τὸν Ἑλλήσποντον, νὰ πλεύσῃ εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔνθα ἔμελλεν, ὥς ποτε ὁ Βρασίδας ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης καὶ ὁ Γύλιππος ἐν Συρακούσαις, νὰ διευθύνῃ σθεναρῶς τὴν ἀντίστασιν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων.

Πρώτῃ δὲ εἴλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου ἡ Χαλκηδὼν, ἐν ᾗ ἐγκατέμενε σπαρτιατικὴ φρουρά ὑπὸ Ἰπποκράτην τὸν ὑπαρχον τοῦ Μινδάρου. Εἶχε δὲ ἡ πόλις ἀρίστας σχέσεις πρὸς τοὺς περιόικους Θρᾷκας καὶ ἐτύγχανε τῆς ἰσχυρᾶς ὑποστηρίξεως

τοῦ Φαρναβάζου. Ἦρχισε δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης τὴν στρατείαν ἐμβαλὼν δι' ἐπιδρομῶν μέγιστον φόβον εἰς τὰ θρακικὰ φύλα, εἰς ἃ οἱ Χαλκηδόνιοι ἐκ φόβου πολιορκίας εἶχον παραδώσει τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν, καὶ κατορθώσας νὰ ὑπονομεύσῃ αὐτὰ διὰ δεξιῶν διαπραγματεύσεων κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστ' ἐπείσθησαν νὰ παραδώσωσι τὰ ἐμπεπιστευμένα εἰς αὐτούς. Ἐπὶ τούτοις δὲ ἡ πολιορκία τῆς Χαλκηδόνος ἠδύνατο νὰ ἐπιδιωχθῇ δραστηρίως δι' αὐτοῦ τοῦ χρήματος τῶν Χαλκηδονίων. Ἡ χερσόνησος ἐφ' ἧς ἔκειτο ἡ πόλις ἀντειχίσθη ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν πρὸς τὴν γῆν, καὶ ὠχυρώθη ἐπιμελῶς [διὰ ξυλίνου τείχους] τὸ χωρίον δι' οὗ ἔρρεεν ὁ ποταμὸς ἐν τῇ πόλει. Νικηφόροι δὲ ἀπέκρουσαν οἱ Ἀθηναῖοι σύγχρονον ἐπίθεσιν κατὰ τῶν περικτειχισμάτων αὐτῶν παρὰ τε τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ τῶν ἔξωθι προσβοηθούντων, τοῦ μὲν Θρασύλλου ἀντεπεξεληθόντος ἐναντίον τῶν πολιορκουμένων, τοῦ δὲ Ἀλκιβιάδου κατὰ τῆς στρατιᾶς τοῦ Φαρναβάζου. Αὐτὸς δὲ ὁ Ἱπποκράτης ἔπесεν ἐν τῇ μάχῃ, καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ ἔκρινε τὰ τῆς τύχης τῆς πόλεως ¹.

Τὸ σπουδαιότατον δ' ἐπακόλουθον τοῦ ἀνδραγαθήματος τούτου ὑπῆρξεν ἡ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους μετὰστασις τοῦ Φαρναβάζου, ὑπὲρ ἧς ὁ Ἀλκιβιάδης εἰργάζετο μακρὸν ἤδη χρόνον. Ὁ σατράπης ἀπέβαλε διὰ μιᾶς πᾶσαν πεποίθησιν ἐπὶ τὴν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου διαγωγὴν αὐτοῦ. Διὸ προέτεινε σπονδὰς, αἵτινες αὐτοῦ ἐκείνου συνεργοῦντος ἔμελλον νὰ γάγωσιν εἰς συνομολόγησιν συνθήκης μεταξὺ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Περσίας. Αὐτὸς δ' ἐδήλωσεν, ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ πληρώσῃ χάριν τῶν Χαλκηδονίων εἴκοσι τάλαντα, ὅπως μὴ ἡ Χαλκηδὼν καταληφθῇ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων· ἀλλ' οἱ Χαλκηδόνιοι ἔμελλον νὰ εἶνε ὑπόφοροι ὡς καὶ πρότερον καὶ ἀποδώσωσιν ἅπαντα τὰ ὀφειλόμενα χρήματα. Ἐντεῦθεν βλέπομεν, ὅτι ὁ Φαρναβάζος κατ' οὐδένα λόγον ἤθελε νὰ ἐπιτρέψῃ, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι γείνωσιν ἀπολύτως κύριοι τῆς Χαλκηδόνος.

¹ *Ξενοφώντας* Ἑλληνικά Ι, 3. Περὶ δὲ τοῦ δμωνόμου τῇ πόλει ποταμοῦ ἴδε *Ἀργιανὸν* παρ' *Εὐσταθίῳ* ἐν *Παρεκβολαῖς* εἰς *Διονύσιον τὸν Περιγητήν* 803.

Εἶχον δὲ ἤδη ἀρχίσει αἱ διαπραγματεύσεις, ὅτε ὁ 'Αλκιβιάδης, ὃν ἐστενοχώρει ἡ πολιορκία, εὕρισκετο ἀπὼν εἰς νέας στρατείας. Εἶχε δὲ ἀποπλεύσει ἀπὸ τῆς Χαλκηδόνος χάριν ἀργυρολογίας καὶ στρατολογίας ἀνά τε τὸν 'Ελλήσποντον καὶ τὴν θρακικὴν Χερσόνησον. Παραλαβὼν δὲ μισθοφόρους στρατολογηθέντας ἐν Θράκῃ, ἐπέδραμε κατὰ τῆς Σηλυμβρίας, κειμένης πρὸς δυσμὰς τοῦ Βυζαντίου καὶ εὕρισκομένης ἀκόμη ἐν ἀποστασίᾳ. Ἐκ συνθήματος δὲ μετὰ τινος φατρίας τῶν πολιτῶν ἀνέμενε τὴν ἀνύψωσιν τοῦ συμφωνηθέντος πυρσοῦ. Ἄλλ' ὁ πυρσὸς αἱρεται πρὸ τοῦ καιροῦ, ὥστε ὁ 'Αλκιβιάδης δὲν εἶχεν ἔτοιμον τὴν περὶ αὐτὸν στρατιάν· ἀλλ' οὐχ ἥττον εἰσώρμησε νύκτωρ διὰ τῶν ἀνοιχθεισῶν πυλῶν, παραλαβὼν τριάκοντα ἄνδρας. Εἰσελθὼν δ' εἰς τὴν πόλιν, παρέτῃρσεν, ὅτι οἱ Σηλυμβριανοὶ ἐπορεύοντο κατ' αὐτοῦ ἔνοπλοι. Καὶ δὲν θέλει μὲν νὰ φύγῃ, ἀδυνατεῖ δὲ νάντισταθῇ· μόνον δὲ διὰ τεχνάσματος δύναται νὰ σωθῇ. Ἐπιβάλλει λοιπὸν σιωπὴν διὰ τῆς σάλπιγγος, καὶ διατάσσει νὰ κηρυχθῇ, ὅτι οὐδεὶς τῶν Σηλυμβριανῶν ἔμελλε νὰ πάθῃ τι ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων. Οἱ δὲ Σηλυμβριανοὶ ὑπώπτευσαν ἐκ τοῦ κηρύγματος, ὅτι ἤδη εὕρισκοντο ἐντὸς τῆς πόλεως ἅπαντες οἱ πολέμιοι, καὶ ἤλθον εἰς λόγους πρὸς τὸν 'Αλκιβιάδην, ἐν ᾧ συγχρόνως ἡ ὑπ' αὐτὸν στρατιὰ εἰσῆρχετο κατὰ μικρὸν εἰς τὴν Σηλυμβρίαν¹. Ἐτυχον δὲ οἱ Σηλυμβριανοὶ λίαν εὐμενῶν ὅρων, καθ' ἃ μαρτυρεῖται ἐκ τῆς μέχρι καὶ τῆς σήμερον σωζομένης συνθήκης. Καὶ ὑπεχρεώθησαν μὲν νὰ παράσχωσι χρήματα καὶ ἐπικουρίαν, ἀλλὰ διεσώθη τὸ πολίτευμα αὐτῶν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ σύμμαχοι ἀπέστησαν πάσης ἀπαιτήσεως περὶ ἐπανορθώσεως τῶν ζημιῶν ἃς εἶχον ὑποστῆ κατὰ τὸν χρόνον τοῦ πολέμου². Καὶ ἐστάλησαν μὲν εἰς Ἀθήνας ὄμηροι, ἀλλὰ

¹ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά I, 3, 10. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 30 (κατὰ τὸν Ἐφ' ὅρον) Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 66 (κατὰ τὸν Θεόδοκον).

² Ἰδε τὴν ἐπιγραφὴν τὴν δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κουμανούδη ἐν Ἀθηναίῳ Τόμ. B' σ. 513. Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Δ' ἀρ. 61 α. Ἡ στήλη αὕτη περιέχει τὴν ὑπὸ τοῦ δήμου κύρωσιν τῆς μετὰ τῆς Σηλυμβρίας συνθήκης κατὰ τὰ προταθέντα παρὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου συγχρόνως δὲ περιλαμβάνει τὰ κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν αἰχμαλώτων

κατὰ πρότασιν τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀπολυθέντες μετ' οὐ πολὺ ἀπεστάλησαν οἴκαδε.

Μετὰ δὲ τὸ ἐπιτυχὲς ἐκεῖνο τόλμημα ἐπέστρεψεν ὁ στρατηγὸς εἰς τὴν στρατιὰν καὶ δὲν ὤκνησε νὰ ἐπικυρώσῃ τὰς πρὸς τὸν Φαρνάβαζον συνθήκας. Ἡ προσδοκία, ὅτι ἡδύνατο τέλος νὰ ἐπαληθεύσῃ ἡ ἀρχαία αὐτοῦ ἐπαγγελία περὶ ἀποστολῆς περσικοῦ χρήματος, ἦτο τὰ μέγιστα ἐπαγωγὸς δι' αὐτόν· ἡ δὲ μετὰ τῆς Περσίας σύμπραξις ἦτο πάντοτε εἴπερ τις καὶ ἄλλη εὐκταισιότης δι' αὐτὸν χάριν τελείας ταπεινώσεως τῆς Σπάρτης καὶ χάριν ἐκτελέσεως τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ σκοπῶν. Ἡσθάνετο καὶ πάλιν ἑαυτὸν μετέχοντα τῆς δράσεως ἐκείνης, ἥτις μάλιστα ἐθεράπευε τὴν ματαιοφροσύνην αὐτοῦ, τῆς δράσεως ὡς στρατηγοῦ ἅμα καὶ εἰρηνοποιοῦ.

Χάριν δὲ θεραπείας τοῦ Φαρναβάζου ἐγκατελείφθησαν πλέον αἱ κατὰ τῆς Ἀδύδου ἐπιθέσεις, ἀντ' αὐτῶν δὲ ἤρξατο μετὰ πλείστης ὅσης δραστηριότητος ἡ ἐπιτέλεσις τοῦ τελευταίου καὶ δυσχερεστάτου τῶν κατὰ τὴν Προποντίδα ὑπολειπομένων ἔργων, ἥτοι τῆς ἀλώσεως τοῦ κυριωτάτου παρὰ τὸν Βόσπορον ἐρύματος, τοῦ Βυζαντίου.

Οὐδεμία πόλις ἦτο ἀναγκαιοτέρα τοῦ Βυζαντίου διὰ τὰς καθημερινὰς χρείας τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ καὶ οὐδεμία μᾶλλον δυσάλωτος αὐτῆς, ἐπειδὴ τὰ λίθινα τείχη τῆς πόλεως ἦσαν μοναδικὰ κατὰ τὴν ὀχυρότητα, διὰ δὲ τῆς βίας δὲν ἡδύναντο νὰ κυριευθῶσιν, ἐντὸς δὲ τῶν τειχῶν ἤρχεν ἀνὴρ σιδηρᾶν ἔχων θέλησιν, ὅστις εἶχε προφθάσει νὰ παρασκευασθῇ πρὸς τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον καὶ εἶχεν ὑφ' ἑαυτὸν καλῶς ἡσκημένην στρατιὰν Πελοποννησίων, Μεγαρέων καὶ Βοιωτῶν. Καθ' ὅλον τὸ θέρος ἡ ὅλη

τῶν κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως παραδοθέντων εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ τὴν ἐκ νῆου ψήφισιν τοῦ μεταξὺ τῶν ὁμήρων εὐρισκομένου Ἀπολλοδώρου ὡς προξένου τῶν Ἀθηναίων ἐν Σηλυμβρία. Αἱ δὲ λέξεις ἐξαλειψαὶ τὰ δυνάματα τῶν ὁμήρων τῶν Σηλυμβριανῶν καὶ τῶν ἐγγυητῶν εἶναι κύριον τὸν γραμματεῖα τῆς βουλῆς ἀναφέρονται εἰς τὸ ἐν τῷ Μητρώῳ κατατεθειμένον ἀντίγραφον τῆς συνθήκης, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν λιθίνην στήλην αὐτήν.

δύναμις τῶν Ἀθηνῶν ἐστρατοπέδευε πρὸ τῆς πόλεως. Καὶ ὁ μὲν στόλος, ὅστις οὐδεμίαν εὗρεν ἀντίστασιν, ἐπολιόρκει τὸ Βυζάντιον ἀπὸ θαλάσσης, ἀπὸ γῆς δὲ ἀπειτειχίσθη ἡ πόλις οὕτως, ὥστε κατωρθώθη τέλος νὰ ἐπιλίπωσι τὴν πόλιν τὰ ἐπιτήδεια. Ὁ Κλέαρχος ἀφῆκε τοὺς ἀόπλους νὰποθάνωσιν ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ ἐκράτησεν ἄκαμπτος ἅπαντα τὰ τρόφιμα διὰ τοὺς ὑπ' αὐτὸν μαχητάς. Τέλος δ' ὅμως ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ βοήθειαν ἔξωθεν, καὶ διαλαθὼν ἐξῆλθε τῆς πόλεως, ὅπως ἀνεύρῃ χρήματα καὶ κομίσῃ νῆας. Τὴν χρόνον δὲ τοῦτον ἐπωφελήθη δεξιῶς ὁ Ἀλκιβιάδης· ἀφ' οὗ δὲ ἦλθε πρῶτον κρυφίως εἰς συνεννόησιν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ ἀνηλεοῦς ἄρμωστοῦ, διέδωκε τὴν φήμην, ὅτι τὰ ἐν Ἰωνίᾳ πράγματ' ἀπήτουν τὴν ἐν αὐτῇ παρυσίαν ἑαυτοῦ, καὶ ἀπέπλευσεν ἡμέραν τινὰ μετὰ παντὸς τοῦ στόλου. Ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἐσπέραν ἐπέστρεψε μετὰ συμπάσης τῆς στρατιᾶς εἰς τὰς ἀρχαίας θέσεις, καὶ ἤρχισεν ἀπροσδοκῆτως ἐν τῷ λιμένι δαιμόνιον ἀλαλαγμὸν ἀναγκάσαντα σύμπασαν τὴν φρουρὰν τοῦ Βυζαντίου νὰ ἐξορμήσῃ μετὰ σπουδῆς, ἀφίνουσα γυμνά τὰ κατὰ γῆν τείχη. Τότε δὲ εἰσῆλσεν ὁ Ἀλκιβιάδης, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ πόλει συστασιωτῶν, περὶ τὸ μεσονύκτιον ἀπὸ γῆς καὶ κατέλαβε τὰς καλουμένας ἐπὶ τὸ Θράκιον πύλας¹. Τότε ἡ φρουρὰ ἐπιστρέφει ἐκ τοῦ λιμένος. Ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀντεπεξέρχονται κατ' ἀλλήλων τὰ δύο στρατόπεδα, καὶ συγκροτεῖται αὐτὸ τοῦτο μάχη ἐν τῇ εὐρείᾳ πλατείᾳ, καὶ τέλος ὁ μὲν Ἀλκιβιάδης νικᾷ κατὰ τὸ δεξιὸν κέρασ, ὁ δὲ Θηραμένης κατὰ τὸ ἀριστερόν. Οἱ πρὸς τοὺς βωμοὺς σπεύδοντες Πελοποννήσιοι ζωγραφούνται, καὶ οἱ Βυζάντιοι, οἵτινες συμφώνως πρὸς τὰ ἐπηγγελμένα τυγχάνουσι τῆς ἐπιεικείας τῶν νικητῶν, γίνονται πάλιν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων².

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 3, 20.

² *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 3, 13 [- 22]. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIII, 66 - 67. *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 31. Ἡ ὁπὸ τοῦ *Κουμανούδη* ἐν τῷ Ἀθηναίῳ (Τόμ. I' σ. 524 κ. ἑ.) δημοσιευθεῖσα ἀναγραφὴ Ἀθηναίων πεσόντων παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον ἀνεγνώρισθη ὡς ἀνερχομένη εἰς τὸ ἔτος 409 π. Χ. παρὰ τοῦ Kirchhoff ἐν τῷ Her-

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ κατακλείς τοῦ μεγάλου ἀγῶνος ἐν ταῖς ὕδασι τοῦ Πόντου, ἡ τελεία ματαίωσις τῶν στρατιῶν ὧν εἶχον ἐπιληφθῇ ἐν αὐτοῖς ὁ Μίνδαρος καὶ ὁ Φαρνάβαζος, ἡ ἐξασφάλι-
σις τῶν σπουδαιοτάτων χωρῶν ἐξ ὧν αἱ Ἀθῆναι ἐπρομηθεύοντο τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Τὴν λαμπρὰν δὲ ταύτην ἐπιτυχίαν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐλαττώσῃ ἐπαισθητῶς ἡ σύγχρονος ἀπώλεια τῆς Πύλου¹ καὶ τῆς Νισαίας². Ἀλλ' ἔκτοτ' οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρηθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος, διότι κατὰ τὸν χρόνον τῶν πρὸς τὴν Περσίαν διαπρα-
γματεύσεων, ὧν τὴν ἔκβασιν ἐκαρᾶδόκουν μετὰ τῆς μεγίστης ἀν-
υπομονησίας, οὐδαμῶς συνέφερε νὰ ἐρεθίσωσι τοὺς σατράπας τοῦ μεγάλου βασιλέως. Διὰ ταῦτα ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ παρὰ τὸν κατέ-
χοντ' αὐτὸν μέγαν ζῆλον νὰ κομίσῃ συντετελεσμένην εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν περὶ χρηματικῆς βοηθείας παρὰ τῶν Περσῶν συν-
θήκην δὲν ἠδύνατο νὰ ποικρούσῃ ἐπὶ μακρότερον χρόνον τὴν ἐπι-
θυμίαν τῆς εἰς τὰς Ἀθήνας καθόδου· ἦτο δὲ ἀνάγκη νὰ σαφηνι-
σθῇ τέλος ἐναργῶς ἡ πρὸς τὴν πατρίδα σχέσις αὐτοῦ διὰ τῆς ἐν αὐτῇ παρουσίας. Καὶ πρὸς ἄμυναν μὲν τοῦ Ἑλλησπόντου ἔμει-
νεν ἰκανὴ δύναμις ἐν αὐτῷ, αἱ δὲ λοιπαὶ μοῖραι τοῦ στόλου συν-
ετάχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν Σάμῳ· ἐν ᾧ δὲ ὁ Θρασύβουλος μετὰ
πεντήκοντα νηῶν ἐξηκολούθει τὴν καθυπόταξιν τῶν θρακικῶν πό-

mes Τόμ. XVII, 628. Ἐκ τῆς στήλης ταύτης λείπουσιν οἱ πεσόντες ἐν Χαλκηδόνι, εὐ-
ρηγται δ' ἀναγεγραμμένοι μόνον οἱ πεσόντες ἐν τῇ πολιορκίᾳ τοῦ Βυζαντίου καὶ ἀλλα-
χοῦ. Εἶνε δὲ ἡ στήλη ἐκ τοῦ ἐπιτυμβίου ἐν τῷ Κεραμεικῷ μνημείου τοῦ μνημονευομένου
παρὰ τοῦ Πανσανίου (I, 29, 13) λέγοντος ἐτάφησαν δὲ καὶ οἱ περὶ τὸν Ἑλ-
λῆς πόντον ναυμαχήσαντες.

¹ Ἡ Πύλος ἀκόμη τὴν τρίτην πρωτανείαν τῆς Ὀλυμπίου, 92, 3 κατέχευτο ὑπὸ τῶν
Ἀθηναίων, ἄρχοντας ἐν αὐτῇ τοῦ Ἑρμῆως ("Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 576) κατὰ σι-
ζομένην ἐπιγραφὴν (Corpus Inscriptionum Graecarum Τόμ. Α' ἀρ. 188). Ἀλλὰ πι-
θανώτατα μικρὸν μετὰ τοῦτον τὸν χρόνον, τὸν χειμῶνα τοῦ 310-309 π. Χ., παρεῖθη
ὑπὸ τῶν Μεσσηνίων ὑπὸ τὸν ὄρον ἑλευθέρως αὐτῶν ἐξόδου "Ἰδε Διοδώρου Σικελιώτου
XIII, 64 πεντεκαίδεκα ἐτη τῶν Ἀθηναίων αὐτὴν κατεσχέκωται, ἀφ'
ᾧ τσου Δημοσθένους αὐτὴν ἐτέλεισε.

² Τὴν Νισαίαν ἀπέβαλον οἱ Ἀθηναῖοι περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ τὴν Πύλον. "Ἰδε
Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 65.

λεων, ὁ Θράσυλλος μετὰ τῶν λοιπῶν ἔπλευσε πρότερον τῶν ἄλλων εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὅπως παρασκευάσῃ τὰ κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ νικητοῦ.

Ἀπασαι αἱ νῆες εἶνε πανηγυρικῶς κεκοσμημέναι, κατάφορτοι λαφύρων καὶ αἰχμαλώτων, ἑστολισμέναι διὰ τῶν ἀκροστολίων τῶν ἐχθρικῶν τριήρων τῶν διεφθαρμένων ἐν τῷ Ἑλληςπόντῳ, ἀκολουθούμεναι ὑπὸ ἑκατὸν δέκα καὶ τεσσάρων περίπου συλληφθεισῶν νηῶν αἵτινες ἔπονται ἐν μακρᾷ σειρᾷ εἰς τὸν θριαμβευτικὸν εἰσπλουν. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης αὐτὸς ἐπιχειρεῖ τολμηρὰν ἐπιδρομὴν εἰς τοὺς λιμένας τῶν Λακεδαιμονίων, ὅπως δείξῃ εἰς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας τίς ὁ κύριος τῶν θαλασσῶν, καί, λαβὼν τὸ ἄγγελμα τῆς ἐκ νέου ἐκλογῆς αὐτοῦ ὡς στρατηγοῦ, εἰσπλέει τέλος μετὰ τῶν εἴκοσι αὐτοῦ τριήρων, ἐφ' ὧν κομίζει εἰς τὴν πόλιν ἑκατὸν τάλαντα ἐκ τῆς τελευταίας λαφυραγωγίας, εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἀρχομένου τοῦ Ἰουνίου, τὴν εἰκοστὴν πέμπτην θαγγηλιῶνος¹.

Ἡμέραν τιαυτήν δὲν εἶχον ἰδεῖ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου αἱ Ἀθηναί. Σύμπαντες οἱ πολῖται ἴστανται παρὰ τὴν παραλίαν, καὶ πλῆθος πυκνὸν κατέχει τὸν ὅλον χῶρον μέχρι τῶν κορυφῶν τῆς Μουνιχίας. Μία δὲ κοινὴ κραυγὴ ἐπευφημίας ὑποδέχεται τὴν προσέγγισιν τοῦ ἥρωος. Ὁ δὲ φόβος ὁ κατέχων τὸ κατ' ἀρχὰς τὸν Ἀλκιβιάδην ἐπιστρέφοντα εἰς τὴν πατρίδα ἀποδεικνύεται ἄλογος. Τὸ παρελθὸν ἐξηγνίσθη, τὰ ἐνεστῶτα δεινὰ ἐλησμονήθησαν, καὶ πᾶς στασιασμὸς ἐξέλιπεν ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς χαρᾶς ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς καὶ τῇ εὐημερίᾳ ἣν ἐπεδαψίλευσαν οἱ θεοὶ εἰς τὴν πόλιν κατὰγοντες τὸν ὑπέροχον ἐκεῖνον ἄνδρα. Ἀπαντες οἱ συνετοὶ καὶ φιλοπάτριδες ὡς καὶ τὰ πλήθη διαγινώσκουσιν ἐν αὐτῷ τὸν σωτῆρα τῆς πόλεως, ὅστις, εὐμοιρῶν θαυμασίων φυσικῶν χαρισμάτων, εἶνε ὁ μόνος δυνάμενος νὰ συγκρατήσῃ τὴν

¹ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά I, 4, 8-20. Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 68 κ. ἑ. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 32 κ. ἑ. Πρὸς. Herbst Rückkehr des Alkibiades. Hamburg. 1843.

δύναμιν καὶ τὴν τιμὴν τῶν Ἀθηναίων, καταπαλαίων τοὺς τε ἔνδον καὶ τοὺς ἔξωθεν ἐχθρούς. Πατοῦντα δὲ καὶ πάλιν τὸ πάτριον ἔδαφος μετ' ἀπουσίαν ἐπτά ἐτῶν προὑποδέχονται γέροντες καὶ νέοι, ἵνα ἴδωσιν αὐτὸν κατὰ πρόσωπον, χαιρετισθῶσι παρ' αὐτοῦ, θίξωσι τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ καὶ ῥίψωσιν εἰς αὐτὸν στεφάνους ἀνθέων. Ὡς ἐν θριάμβῳ δὲ ἄγεται εἰς τὸ ἄστυ, καὶ ἀκουσίως σπεύδουσι τὰ πλήθη εἰς τὴν Πνύκα, ὅπως ἀκροασθῶσιν ἀπὸ τοῦ βήματος καὶ πάλιν τῆς ποθητῆς φωνῆς· ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἀντιπαρέρχεται μετὰ μετριοπαθείας τὸ παρελθόν, εἰπὼν, ὅτι δὲν ἦσαν ἐκεῖνοι αἴτιοι τῶν δεινῶν παρανοήσεων καὶ τῆς πλάνης, ἀλλὰ πονηρά τις τύχη, φθονερὸς δαίμων κρατήσας τῆς πόλεως. Ἀλλὰ τῶρα διελύθησαν τὰ νέφη καὶ ἀνέτειλαν νέαι ἡμέραι εὐδαιμονίας. Καὶ ἐκθέτει μὲν πρὸ τῶν πολιτῶν τὰς προσδοκίας τοῦ μέλλοντος καὶ τὴν ἐπιβολὴν τῆς πολιτείας, ὁ δὲ δῆμος παρέχει εἰς αὐτὸν ἀμέριστον ἐμπιστοσύνην, οὐ μόνον καταλύων πᾶσαν κατ' αὐτοῦ προηγουμένην ἀπόφασιν, καταστρέφων τὰ ψηφίσματα δι' ὧν εἶχε καταδικασθῆ, ἀποδίδων ἅπαντα τὰ δημευθέντ' αὐτοῦ κτήματα καὶ στεφανόνων αὐτὸν διὰ χρυσῶν στεφάνων, ἀλλὰ καὶ ἐκλέγων αὐτοκράτορα στρατηγὸν κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν καὶ τάσσωσιν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ ἅπασας τὰς δυνάμεις τῆς πολιτείας. Ὁ σύμπας δῆμος ἀναθέτει εἰς αὐτὸν τῆς πόλεως τὰς τύχας, καὶ ἐπιτρέπεται εἰς αὐτὸν δύναμις οἷα μόλις που ἦτο ἡ κτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Περικλέους.

Ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπωφελήθη τοὺς μῆνας τοῦ θέρους πρὸς ἐσπευσμένας παρασκευάς καὶ συνείθισε τοὺς πολίτας εἰς ἐνιαίαν διοίκησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων. Καὶ δὲν ἡδύνατο μὲν νὰ θαρρήσῃ ἔνεκα τοῦ ἐπισφαλοῦς τοῦ νέου ἀξιώματος νὰ προσβάλῃ τὴν Δεκέλειαν, ἀλλ' ἀπέδωκεν ὅμως εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν ἀπὸ μακροῦ λείπουσαν συναίσθησιν τῆς ἀσφαλείας ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ. Καὶ δὴ ἡδυνήθησαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ τελέσωσι καὶ πάλιν ἀξιοπρεπῶς τὴν ἐπιμνημόσυνον ἐορτὴν ἐπὶ τοῖς παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον θανοῦσι συμπολίταις, μετὰ δὲ τὴν ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἀναβολὴν τῆς τελέσεως τῆς πομπῆς τῶν Ἑλευσινίων κατὰ γῆν ἐτελέσθη αὕτη

νῦν καὶ πάλιν τὴν εἰκοστὴν Βοηδρομιῶνος, τελευτῶντος τοῦ Σεπτεμβρίου, διὰ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ ἐν πλήρει τάξει ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς στρατιᾶς¹. Τὸ γεγονός δὲ τοῦτο ἦτο διὰ τοὺς Ἀθηναίους ἰσότημον τῆς λαμπροτάτης τῶν νικῶν, καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐπιτελῶν τὸ εὐσεβὲς τοῦτο ἔργον, ἠδυνήθη νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ ἀσέβημα εἰς ὃ εἶχε προβῇ ἀνοσίως ἐν νεανικῇ ὑπερφροσύνῃ, καὶ συνδιηλλάγη πρὸς τὰς μυστηριώτιδας θεάς, τὴν Δήμητρα καὶ τὴν Περσεφόνην, αἵτινες μετ' ἐξαιρέτου σεβασμοῦ ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων αἱ δύο θεαὶ (τῶ θεῶ).

Οὕτως ὁ Ἀλκιβιάδης ὡς στρατηγὸς αὐτοκράτωρ προέστατο τῆς πόλεως, ἣν εἶχε σώσει ἐκ τῶν ἐπαχθεστάτων δεινῶν, ἣν εἶχεν ἐκδικήσει, ἀναδείξας νικητρίαν τῶν Περσῶν, τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Συρακουσίων ὡς καὶ τῶν ἀποστάντων συμμάχων καὶ ἐκ νέου δέσποιναν ἀκαταμάχητον τοῦ πελάγους. Ὑπῆρχον πάλιν περισσεύματα χρηματικῶν πόρων, καὶ ὁ θεὸς τοῦ πλοῦτος κατ' ἀκολουθίαν τῶν ἐλληςποντίων νικῶν ἐπέστρεψε καὶ πάλιν εἰς τὸν ὀπισθόδομον τοῦ Παρθενῶνος, καθ' ἃ παρίστανεν ὁ Ἀριστοφάνης ἐν τῷ Πλούτῳ².

Ἐνὸς καὶ μόνου ἐδεῖτο ἡ πόλις, ἀσφαλείας περὶ διαρκείας τῆς εὐτυχίας αὐτῆς. Καὶ ὑπελείπετο μὲν ἡ ἐν Εὐβοίᾳ καὶ Ἰωνίᾳ ἐπιτέλεισις τῶν δυσχερεστάτων ἔργων, τὰ δὲ χρήματα διεσπαθῶντο καὶ πάλιν κατὰ τὸ δοκοῦν εἰς τὸν δῆμον, ἦσαν δὲ ἀναπόφευκτοι νέαι ἀμνηχανίαι, καὶ ὅμως ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν ἦτο ἱκανῶς ἀκλόνητος, ὥστε νὰ δυνηθῇ νάντιστῇ εἰς τὰς ὁρμὰς τοῦ πλήθους. Διὸ εἶχεν ἄφευκτον ἀνάγκην νέων πόρων, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἐπέλειπον. Καθ' ἐκάστην ἀνέμενεν ἄγγελμα τοῦ φίλου Μαντιθέου, ὅστις εἶχεν ἀναβῇ μετὰ τοῦ Φαρναβάζου εἰς τὰ Σοῦσα. Ἄν ἐλάμβανε τὴν ὑποστήριξιν τῶν θησαυρῶν τοῦ μεγάλου βασιλέως, τότε καὶ μό-

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 34.

² Ἡ πρώτη διδασκαλία τοῦ Πλούτου ἐγενεον ἐπὶ ἄρχοντος Διοκλέους τῷ 409 - 408 π. X. Κατὰ δὲ τὸν K. Fr. Hermann (Gesammelte Abhandlungen σ. 39) ἡ κομψοδία δὲν ὑπέστη ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπεξεργασίᾳ ἀξίας λόγου μεταβολάς.

νον ἡδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ἵνα τέλος τύχῃ τοῦ ἀξιώματος ἐκείνου, ὅπερ ἀνέκαθεν εἶχεν ὑπάρξει ὁ σκοπὸς τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ. Ἡ μόνη διαφορὰ ἦτο, ὅτι ὁ πόθος αὐτοῦ ἦτο τώρα ἡρεμώτερος. Εἶχε διέλθει τὰ ἔτη τῆς νεότητος ἐν ὁρμῇ, τώρα δὲ ὑπερτεσσαρακοντούτης ὢν ἦτο μετριώτερος, συνετώτερος καὶ ἐπιφυλακτικώτερος. Ἐκυμαίνετο πρὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ ἡ εἰκὼν τοῦ Περικλέους· ἡ ἀρχὴ ἐνὸς ἀνδρὸς ἦτο εἴπερ ποτὲ ἀναγκαία, ἂν ἡ πόλις ἔμελλε νὰ διατηρήσῃ τὴν μεγάλην αὐτῆς δύναμιν. Πράγματι ὁ δῆμος μετὰ τὴν δίκην τῶν Ἑρμοκοπιδῶν εἶχεν ἀποβάλλει τελείως τὴν εὐστάθειαν αὐτοῦ, νόμοι δὲ καὶ πολίτευμα ἦσαν ἀνίσχυρα, καὶ ἡ πόλις ἦτο κονίστρα τῶν φατριῶν, ὧν ἡ ὀλεθρία ἐπίδρασις μόνον δι' ἐνὸς ἀνδρὸς δεσπόζοντος αὐτῶν δίκην βασιλέως θὰ ἡδύνατο νὰ συκρατηθῇ. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἡδύνατο νὰ πιστεύσῃ, ὅτι τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ μεγαλεῖον καὶ ἡ σωτηρία τῆς πόλεως ἦσαν ἀδιασπάστως συνηνωμένα πρὸς ἄλληλα.

Ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχεν ἐπισκεφθῇ τὴν πατρίδα ἐν εὐθέτῳ καιρῷ, ὅπως τελέσῃ τὸν θρίαμβον αὐτοῦ καὶ ἀξιωθῇ ἀταράχως τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν συμπολιτῶν. Νέαι θύελλαι ἠγγέλλοντο, μέλλουσai νὰ κλονήσωσιν ἀπηνέστατα τὴν εὐτυχίαν αὐτοῦ. Καὶ πράγματι, πρὶν ἢ ἐπανίδῃ καὶ πάλιν τὰς Ἀθήνας, εἶχον ἤδη ἐμφανισθῇ συγχρόνως ἐπὶ τῆς κονίστρας τοῦ πολέμου δύο ἄνδρες, δύο πολέμιοι, οὓους οὐδέποτε εἶχον ἰδεῖ οἱ Ἀθηναῖοι, σὺν δὲ τῇ ἐμφανίσει αὐτῶν ἤρξατο ἡ τελευταία καὶ κρίσιμος τροπὴ τοῦ πολέμου τοῦ ἐπὶ εἴκοσι καὶ τρία ἔτη ποιήσαντος ἀνάστατον τὴν Ἑλλάδα ἐν μέσῳ ποικιλωτάτων περιπετειῶν.

Ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ δεκελείκου πολέμου οἱ Ἕλληνες εἶχον συνειθίσει νὰναμένωσι τὴν λῆξιν τοῦ μεταξὺ ἀλλήλων ἐμφυλίου πολέμου ἐκ τῆς Περσίας. Καὶ δὴ τὸ βασίλειον τοῦτο, ἂφ' οὗ πρῶτον εἶχεν ἀποβῇ ὅλως ἀνάξιον λόγου ὡς πρὸς τὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰς τύχας τῶν πολιτειῶν τῆς Μεσογείου, ἄτε μεῖναν κράτος

ἡπειρωτικόν, ἀποστερηθὲν τῶν ἀρίστων αὐτοῦ παραλίων καὶ ἀποτελοῦν πολιτείαν ἣς οἱ στόλοι ἠναγκάζοντο νὰ κρύπτονται ἐν τοῖς ἀπωτάτοις κρησφυγέτοις, εἶχε καὶ πάλιν ἐμφανισθῇ ὡς δύναμις κραταῖα, ἐξ ἣς ἐξηρτῶντο αἱ τύχαι τῆς Ἑλλάδος. Πράγματι ἡ πολιτεία ἐκείνη δὲν εἶχεν ἀνυψωθῇ ἐκ τῆς ἀδυναμίας αὐτῆς τυγχόν δι' ἐνισχύσεως ἰδίας, ἀπ' ἐναντίας δὲ μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ γνησίου κλάδου τῶν Ἀχαιμενιδῶν¹ εἶχεν ἐκπέσει ὁσημέραι μᾶλλον, ἐπὶ δὲ Δαρείου τοῦ Νόου ἀπεσπάρσθησαν ἀπ' αὐτῆς αἱ ἀπώτεραι σατραπεῖαι καὶ ἐν τοῖς ὑπὸ γυναικῶν καὶ εὐνούχων δεσποζομένοις ἀνακτόροις δὲν ὑπῆρχεν ἥρως σθεναρὸς δυνάμενος νὰ ἐνώσῃ καὶ πάλιν τὰ μέλη τοῦ ἀμόρφου κράτους. Δὲν ὑπῆρξαν λοιπὸν οἱ Πέρσαι αὐτοὶ, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες οἱ ἀνυψώσαντες τὴν ἐκπεπτωκυῖαν πολιτείαν εἰς δύναμιν μεγάλην. Ἐκεῖνοι δ' ὑπῆρξαν οἱ ἀναμίξαντες τοὺς Πέρσας καὶ πάλιν εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, ἐξ ὧν οἱ κατὰ θάλασσαν ἥρωες τῶν Ἀθηναίων ἐνόμιζον, ὅτι εἶχον ἐξώσει αὐτοὺς διὰ παντός.

Ἀπέβλεπον δ' οἱ Ἕλληνες εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ μεγάλου βασιλέως ὡς τὸ ταμεῖον τοῦ πολέμου, δι' οὗ ἡ μία ἑλληνὶς πόλις ἤθελε νὰ ἐξολοθρεύτῃ τὴν ἄλλην· χάριν τοῦ περσικοῦ χρήματος ἀπηνήθησαν οἱ μὲν Σπαρτιᾶται τὴν ἀγερωχίαν αὐτῶν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τὰς ἰδίας ἐλευθερίας. Ἀποβληθείσης δὲ ἤδη ποτὲ τῆς αἰδοῦς, αἱ ἑλληνικαὶ πρεσβεῖαι ἠκολούθουν ὁσημέραι πυκνότεραι ἀλλήλας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἀπὸ τῶν Σάρδεων εἰς τὰ Σοῦσα, καὶ τέλος οἱ Ἕλληνες ἐλησμόνησαν ἑαυτοὺς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε περὶ ἓν τι καὶ μόνον συνεφώνουν ἅπανσαι αἱ πόλεις καὶ αἱ φατρίαι, Πελοποννήσιοι καὶ Συρακούσιοι, Ἀθηναῖοι καὶ Ἀργεῖοι, ὀλιγαρχικοὶ καὶ δημοκρατικοὶ, ὅτι μόνον ἐκ τῆς Περσίας ἡδύνατο νὰ ἐπέλθῃ ἀναγκαιῶς ἡ ἐκπλήρωσις τῶν πόθων αὐτῶν. Διὰ ταῦτα καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης αὐτὸς μετὰ τὴν μετὰ τῆς μεγίστης ἐπιτυχίας παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον καταπολέμησιν τοῦ Φαρναβάζου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν γνώμην, ὅτι τὰς τελευταίας αὐτοῦ ἐλπί-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 507.

δας περὶ πραγματώσεως τῶν προσφιλεστάτων αὐτοῦ ὀνείρων ἔπρεπε νὰ ἀναθέσῃ εἰς τὴν πρεσβείαν τὴν ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 409 π. Χ. (Ὀλυμπ. 92, 4) εὐρισκομένην καθ' ὁδὸν πρὸς τὰ Σοῦσα. Συνέκειτο δὲ αὕτη ἐκ πέντε Ἀθηναίων καὶ δύο Ἀργείων, συνοδοιπορούντων μετὰ τοῦ Φαρναβάζου. Ἀλλὰ συμπαρεζεύχθησαν εἰς αὐτοὺς καὶ Λακεδαιμόνιοι καὶ ὁ Ἑρμοκράτης μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Προξένου.

Ὁ δ' Ἑρμοκράτης ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἔνεκα μεταβολῆς εἰς δημοκρατίαν ἐν Συρακούσαις εἶχε παυθῇ καὶ ἐξορισθῇ μετὰ τῶν συστρατῆγων. Τὸ δὲ ἄγγελμα τοῦτο εἶχε φθάσει ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην τῆς Κυζίκου καὶ εἶχε προκαλέσει βιαιοσάτην ταραχὴν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Συρακουσίων. Οὗτοι συνεδέοντο πρὸς τὸν στρατηγὸν αὐτῶν δι' ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἐδήλωσαν, ὅτι ἦσαν πρόθυμοι νὰ καταγάγῳσιν αὐτὸν ἐνοπλοὶ εἰς τὰς Συρακούσας. Ἀλλ' ὁ Ἑρμοκράτης ἀπέκρουσε τὴν φανεράν ἀποστασίαν, καὶ κατώρθωσεν ὥστε οἱ στρατιῶται νὰ φήσῳσιν ἡσυχούς ἐν τῇ ἀρχῇ τοὺς ἐπ' ἐσχάτων ἐκλεχθέντας στρατηγοὺς. Ἀλλὰ συγχρόνως δὲν ἤθελε καὶ νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ιδέαν τῆς καθόδου. Τὰ σικελικὰ πράγματα εἶχον οὕτως, ὥστε ἡδύνατο νὰ παραδοκῇ νέαν εὐκαιρίαν πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ ἐν τῷ πατρίδι. Ὁ Ἀννίβας εἶχε καταστρέψει τὸ ἔαρ τὸν Σελινόυντα καὶ τὴν Ἰμέραν¹. Ἡ δὲ δημοκρατικὴ φατρία δὲν ἡδύνατο, καθ' ἃ προέβλεπεν ὁ Ἑρμοκράτης, νὰ νταποκριθῇ εἰς τὰς προκειμένας δυσχερείας. Διὸ ἐπέζητησε καὶ αὐτὸς νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν συμμαχίαν τοῦ Φαρναβάζου, ὅστις ἐξετίμα τὰ μέγιστα τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, καὶ ἤλπιζεν, ὅτι βεβαίως ἐμελλε νὰ τύχῃ ἐν Σούσοις προαγωγῆς καὶ τῶν ιδίων σκοπῶν. Φαίνεται δὲ, ὅτι ὁ Φαρναβάζος ἐσχόπει καθολικὴν ἐξέτασιν τῶν κατὰ τὴν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ πολιτικὴν ἐνέργειαν τῶν Περσῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἦτο ἀρεστὴ εἰς αὐτὸν ἡ συνοδία Ἑλλήνων ἐχόντων τὰς διαφορωτάτας γνώμας.

Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ παρασκευαὶ καὶ αἱ παντοῖαι προσδοκίαι

¹ Ἡδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 499.

αἱ συνδεόμεναι πρὸς τὴν πρεσβείαν ἐναυάγησαν τελείως ἤδη ἐν αὐτῇ τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἕνεκα γεγονότος ὅλως ἀπροσδοκήτου. Καὶ δὴ, ἐν ᾧ οἱ ἀποδημήσαντες πρέσβεις, ἀφ' οὗ πρῶτον διεχειμάσαν ἐν Γορδίῳ, ἐξηκολούθουν ἄρχομένου τοῦ ἔαρος τὴν πορείαν αὐτῶν διὰ τῆς Φρυγίας, συναντᾷ αὐτοὺς μεγαλοπρεπὴς πομπή· ἀναγνωρίζουσι δὲ παῖδα βασιλέως καταβαίνοντα ἀπὸ τῶν Σούσων μετὰ πλήθους ἀκολούθων, Κύρον τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Δαρείου καὶ τῆς Παρυσάτιδος. Οἱ δὲ Σπαρτιάται οἱ συνοδεύοντες αὐτὸν ἔσπευσαν ἐν θριάμβῳ πρὸς τοὺς ἐν τῇ πρεσβείᾳ συμπολίτας, ὅπως ἀγγεῖλλωσιν εἰς αὐτοὺς τὰ ἐν Σούτοις ἐπιτευχθέντα, καὶ ὁ Φαρνάβαζος πείθεται περὶ τῆς ἐκτάκτου ἐξουσίας τοῦ νέου σατράπου, δι' ἧς ἐπαύετο ἡ ἰδία ἑαυτοῦ ἀρχὴ καὶ ἐξέλειπεν ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐπὶ τὰ πράγματα τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων¹. Δὲν δύναται νὰ γάγῃ τοὺς πρέσβεις περαιτέρω, ἀλλ' οὐδ' ἔχει ἄδειαν νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτοὺς τὴν εἰς τὰς πατρίδας ἐπιστροφὴν, ἀναγκάζεται δὲ κατὰ διαταγὴν τοῦ Κύρου νὰ κρατήσῃ αὐτοὺς ἐν Ἀσίᾳ, ὅπως μὴ δυνηθῶσι νὰ γνωρίσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν αἰφνιδίαν μεταβολὴν τῶν μικρασιατικῶν πραγμάτων, ἧς τὸ σύνθημα εἶχε δοθῇ ἀπὸ τῶν θαλάμων τῆς Παρυσάτιδος².

Ἀφ' οὗ χρόνου οἱ Πέρσαι εἶχον ἀποκτήσει καὶ πάλιν δύναμιν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἔργον τῶν ἐν αὐτῇ σατραπῶν ἦτο τὸ κατὰ τὸ δυνατόν ὑπὲρ τῆς Περσίας ἐπωφελεῖσθαι πᾶσαν ἀπροσδόκητον ἀγαθὴν εὐκαιρίαν. Τοῦτο δὲ εἶχον πειραθῇ μετ' ἀλλήλους ὁ Πισσοῦνης, ὁ Τισσαφέρνης καὶ ὁ Φαρνάβαζος. Ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος εἶχε καταλυθῇ βοηθούτων τῶν Ἀθηναίων. Ὁ δὲ Τισσαφέρνης εἶχεν ἰδεῖ ματαιουμένας πάσας τὰς κτηθείσας ἐπιτυχίας ἕνεκα τῆς

¹ Ὁ Κύρος μεταβαίνει εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἄρξων πάντων τῶν ἐπὶ θαλάττῃ καὶ συμπολεμῶν Λακεδαιμονίους (Ξενοφῶντος Ἑλληνικά I, 4, 1). Εἶπε δὲ πρὸς τούτοις κάρανος τῶν εἰς Καστωλὸν ἀθροισμένων (Ξενοφῶντος Ἑλληνικά I, 4, 3), σατράπης Λυδίας τε καὶ Φρυγίας τῆς μεγάλης καὶ Καππαδοκίας (Ξενοφῶντος Κύρου ἀνάβας I, 9, 7). Μετὰ τῆς ἀρχῆς δὲ ταύτης συνέχεται ἡ διέθνυσις τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων.

² Ξενοφῶντος Κύρου ἀνάβας I, 1.

δειλῆς αὐτοῦ οὐδετερότητος· ὁ δὲ Φαρνάβαζος ἦτο μὲν ἀνὴρ πολὺ δραστηριώτερος, ἀλλὰ δὲν ἦτο ισόπαλος τοῦ Ἀλκιβιάδου. Καὶ ὁ μὲν κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον πόλεμος εἶχεν ἀποτύχει καὶ ὁ καὶ ὁ ἐν Ἰωνίᾳ, πάντες δὲ οἱ πρὸς τὸν πόλεμον προωρισμένοι πόροι εἶχον σπαταληθῇ ἀνωφελῶς, καὶ ὁ Φαρνάβαζος φαίνεται τέλος πεισθεὶς, ὅτι συνδιαλλαγή πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἦτο ὁ μόνος τρόπος πρὸς εὐχάριστον τροπὴν τῶν μικρασιατικῶν πραγμάτων.

Ἐν τούτοις δὲ ἡ αὐλὴ τῶν Σούων παρετήρησε μετὰ δυσμενείας τὰ κακὰ ἐπακόλουθα τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας τῶν σατραπῶν, τὴν δὲ δυσμένειαν ταύτην ἐπωφελήθη ἐπιτηδεύων χάριν τῶν σκοπῶν αὐτῆς ἢ Παρύσατις, ἢ σύζυγος καὶ ἀδελφὴ τοῦ Δαρείου, ἢ δίκην σουλτάνας δεσπόζουσα ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἥτις ἔνεκα τῶν ὤμων αὐτῆς πράξεων εἶχεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐξορισθῇ εἰς τὴν Βαβυλῶνα, ἀλλ' ἔπειτα ἐκυβέρνα καὶ πάλιν τὰ τοῦ βασιλείου εἶπερ ποτὲ ἰσχυρά, ἀγομένη κατὰ τὰ εἰωθότα παρὰ ταῖς γυναῖξιν ὑπὸ ἰδίων συμπαθειῶν καὶ πόθων. Τῶν υἱῶν αὐτῆς ὁ ἰδιαζόντως παρ' αὐτῆς ἀγαπώμενος ἦτο ὁ εὐφυέστατος καὶ μεστός πυρὸς Κύρος· ἄκρατος δὲ κατεῖχε τὴν μητέρα πόθος νὰ ἴδῃ αὐτὸν ἀντὶ τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ κεκοσμημένον διὰ τῆς τιάρας ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Ἀχαιμενιδῶν. Καὶ λόγον μὲν τοῦ δικαιώματος τοῦ Κύρου πρὸς διαδοχὴν τοῦ θρόνου ἠδύνατο νὰ φέρῃ τὴν γέννησιν αὐτοῦ πρώτου τῶν υἱῶν μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ πατρὸς ὡς βασιλείως. Ἀλλ' ἐγίνωσκεν ὅμως, ὅτι οἱ μητρικοὶ αὐτῆς πόθοι δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ πραγματοποιῶσιν εἰρηνικῶς, καὶ διὰ ταῦτα ἤθελε νὰ δοθῇ εἰς αὐτὸν σατραπεία, ὅπως δυνηθῇ νὰ συγκροτήσῃ ἐν αὐτῇ στρατιάν, ἀποκτήσῃ δόξαν διὰ τοῦ πολέμου καὶ ἰδίως τάξῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ χάριν τῶν ἰδίων σκοπῶν Ἑλλήνας στρατιώτας. Ἀλλ' ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ παρίστατο προφανὴς ἀνάγκη σατράπου κραταιοῦ, ὅστις νὰ διατάξῃ τέλος τὰ ἐκεῖ πράγματα συμφώνως πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς Περσίας. Ἡ δὲ αὐλὴ ἀπεδοκίμαζε τὴν συμπάθειαν τῶν σατραπῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, οὓς ἔπρεπεν, ὡς εἶδος, νὰ θεωρήσωσι τέλος ἐχθροὺς ἀσπόνδους. Διὰ ταῦτα δὲ τὰ

παντοῖα παράπονα τῆς Σπάρτης εἰσηκούσθησαν, καὶ ἰδίως ἡ τελευταία πρεσβεία ἡ νῦν ἐπιστρέφουσα μετὰ τοῦ Κύρου ἔτυχεν ἐπιμελοῦς δεξιώσεως ἐν Σούσοις.

Ὁ δὲ νεαρὸς Κύρος ἦτο ὁ ἀνὴρ ὁ τελείως ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὰς προσδοκίας τῆς μητρὸς καὶ τῶν Σπαρτιατῶν. Ἦτο μετὰ χρόνον μακρὸν καὶ πάλιν ὁ πρῶτος ὑπέροχος ἀνὴρ ὁ ἀναδειχθεὶς μεταξὺ τῶν Περσῶν, ἀρχικὸς μὲν ἐκ φύσεως, αἰσθανόμενος δ' ἐαυτὸν προωρισμένον πρὸς ἐπιτέλεσιν μεγάλων ἔργων καὶ κατορθώσας δεξιῶς νάποκλίνη τὰς φθοροποιούς ἐπιδράσεις τοῦ ἐν τῇ αὐτῇ βίου. Ἐχων ῥώμην σώματος καὶ πνεύματος, εἶχεν ἐθισθῆ ἀπ' αὐτῆς τῆς παιδικῆς ἡλικίας νὰ ἐξασκῇ τὰς δυνάμεις καθ' ἐκάστην ἐν ταῖς θήραις, τῇ στρατιωτικῇ ὑπηρεσίᾳ καὶ τοῖς γεωργικοῖς ἔργοις. Πρὸς δὲ τούτοις εἶχε μεγάλην δεξιότητα καὶ ἐρασμιότητα ἐν τῇ μετὰ τῶν ἄλλων ἀναστροφῇ, ἦτο ζωηρὸς καὶ τολμηρὸς, καὶ διεκαίετο ὑπὸ μεγάλης φιλοδοξίας ἀποπνιγούσης πᾶσαν ἄλλην σκέψιν, ἀλλὰ συγχρόνως εἶχε τὴν πονηρίαν νὰ κρύπτῃ τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ καὶ νὰ εὐρίσκη ἀθορύβως τοὺς προσήκοντας ἐργάτας πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σκοποῦμένων. Καὶ ἐμίσει μὲν τοὺς Ἀθηναίους, παρ' ὧν τὸ ἔθνος αὐτοῦ εἶχεν ὑποστῆ τὰς βαρυτάτας καὶ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἀνεκδικήτους ταπεινώσεις· εἶχε δὲ συμπαθῶς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας¹, καὶ ἠλπίζε δι' αὐτῶν νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Ἀθηναίους, ὅπως καὶ τούτους πάλιν ἐπωφεληθῇ χάριν τῆς ἐαυτοῦ φιλοδοξίας.

Τοιοῦτος ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς ἦτο ὁ τότε ἐν Φρυγίᾳ συναντήσας τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀπαιτήσας τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ ἐχθρα αὐτοῦ ἔνεκα τῆς ἀδυναμίας τῶν Περσῶν κατὰ θάλασσαν δὲν ἤθελεν ἀποβῆ ἑξαίρετως κινδυνώδης διὰ τὰς Ἀθήνας, ἂν μὴ συγχρόνως ἐν Σπάρτῃ ἤθελεν ἀναρρηθῇ εἰς τὴν ναυαρχίαν ἀνὴρ δυνάμενος νὰναπτύξῃ τὰς δυνάμεις τῆς πατρίδος εἰς βαθμὸν πρωτοφανῆ καὶ ὅστις εὗρεν ἐν τῇ

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά II, 1, 14· εἶχε φιλίαν πρὸς τε τὴν Λακεδαιμονίων πόλιν καὶ πρὸς Λύσανδρον ἰδίᾳ.

Κύρω τὸν ἄνδρα ὃν ἐχρειάζετο πρὸς ἐξολόθρευσιν τῶν Ἀθηναίων, καθ' ἃ ὁ Κύρος εὔρεν ἐν αὐτῷ τὸν ἀσπασιώτατον ἐργάτην πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν σκοπῶν αὐτοῦ.

Λύσανδρος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀριστοκρίτου ἀνέλαβε τὴν ναυαρχίαν τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου πιθανῶς τὸ φθινόπωρον τοῦ 408 π. Χ. (Ὀλυμπ. 93,1) ¹. Ἦτο δὲ ἀνὴρ χρεωστῶν τὰ πάντα εἰς ἑαυτὸν, ἐπειδὴ ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ, καίπερ ἀνάγων τὸ γένος εἰς τοὺς Ἡρακλείδας, ἦτο πτωχὸς, οὐδ' ἀνῆκεν εἰς τοὺς κεκτημένους πλήρη τὰ πολιτικά δικαιώματα Σπαρτιάτας, ἡ δὲ μήτηρ δὲν κατήγετο ἐκ Δωριέων, πιθανῶς δὲ ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν εἰλώτων. Κατὰ ταῦτα ὁ Λύσανδρος δὲν εἶχε δικαιώματα ἐν τῇ πολιτείᾳ. Καὶ ἡξιώθη μὲν μετὰ καὶ τοῦ ὁμομητρίου ἀδελφοῦ Λίβυος γνησίας σπαρτιατικῆς ἀγωγῆς, ἀλλὰ βεβαίως, ὡς ἡδύνατό τις νάναμἐνη, ὑπέστη ἀπὸ τῶν παιδικῶν χρόνων παντοίας περιφρονήσεις. Ὡς δ' ἐκ τῆς γενετῆς αὐτοῦ εὐρίσκετο ἐν τῇ αὐτῇ θέσει καὶ ὁ Γύλιππος. Διὸ ἀμφότεροι οὗτοι οἱ ἄνδρες ἀποδεικνύουσι τὴν ὁρθότητα τῆς σοφῆς ἐκείνης διατάξεως τῆς λυκουργεῖου νομοθεσίας, καθ' ἣν ἐπετρέπετο, ὅπως εὐφρεῖς παῖδες, καίπερ μὴ ἔχοντες ὡς ἐκ τοῦ γένους τὰ προσόντα τῶν κυρίων τῆς χώρας Δωριέων, δύνανται νὰ μετάρχωσι τῆς δωρικῆς πολιτείας, ἵνα ἐπιρρώσωσιν αὐτὴν διὰ νέου αἵματος ².

Τὸ δὲ ἀξίωμα τοῦ Λυσάνδρου ἐν τῇ σπαρτιατικῇ κοινωνίᾳ ἔσχε μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ὅλην αὐτοῦ ἀνάπτυξιν. Μετὰ τοῦ αἵματος τοῦ πατρὸς εἶχε συγκληρονομήσει καὶ τὴν ἔμφυτον ἀγε-

¹ Περὶ τῆς ναυαρχίας τοῦ Λυσάνδρου ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 6, 1-10. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIII, 70. *Πλούταρχον* ἐν βίῳ Λυσάνδρου 3 κ. εἰ. Ἀντιτασσόμενος πρὸς τὴν διάφορον χρονολογίαν ἣν ἀποδέχεται ὁ Dodwell ἀποδέχομαι μᾶλλον τὴν προταθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Haack (*Dissertatio chronologica de postremi belli Peloponnesiaci annis*. Stendal. 1822 καὶ ἐν Ἑλληνικοῖς *Ξενοφῶντος* ἐκδ. L. Dindorf τοῦ 1853 σ. XXXVIII), ἣν ἀπεδέχθησαν καὶ ὁ Böckh (*Staatshaushaltung der Athener* Τόμ. Β' ἐκδ γ' σ. 19), ὁ Peter ἐν τῷ προλόγῳ τῶν *Zeittafeln der griechischen Geschichte* ἐκδ. 1858 σ. VI) καὶ ἄλλοι.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 279.

ρωχίαν Ἡρακλείδου, τὰ δὲ παρεμβαλλόμενα εἰς αὐτὸν προσκόμματα ἀντὶ νὰ παρακωλύωσι τὴν πρόοδον τοῦ Λυσάνδρου ἐξέκαιον μόνον τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ καὶ παρώρμων αὐτὸν εἰς τὴν μετὰ διπλοῦ ζήλου πρόσκτησιν ἀπασῶν ἐκείνων τῶν ἀρετῶν τῶν ἀποτελουσῶν τὸν γνήσιον Σπαρτιάτην. Πρὸς δὲ τούτοις ἤσκησεν ἑαυτὸν πλείοτερον τῶν ἐταίρων εἰς τὸ νὰ φέρηται μετὰ προφυλάξεως καὶ εὐπειθείας, ὑγρότητος καὶ πανουργίας. Ἐμαθε νὰ δεσπόζη μὲν ἑαυτοῦ, νὰποκρύπτῃ δὲ τὰς ιδέας καὶ τοὺς σκοποὺς, νὰ τηρῇ ἀφανῇ τὴν ἰδίαν ὑπεροχὴν, νὰ μεταχειρίζεται τοὺς ἀνθρώπους ἀπαρτηρήτως συνωδᾷ πρὸς τὰ ἴδια συμφέροντα καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ τὸ σκουπόμενον μετὰ ἡρεμίας ἀκλονήτου καὶ εὐσταθείας σιδηρᾶς. Ἀλλὰ συγχρόνως ἀνεπτύχθη ἐν αὐτῷ καὶ τι τὸ πικρόχολον, βαθεῖα ἀποστροφή πρὸς τὸ καθεστῶς καὶ περιφρόνησις τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων εἰς ὅσους ἠναγκάζετο νὰ ὑποταχθῇ ὅχι χωρὶς νὰ ὑποστῇ παντοίας προσβολὰς τῆς φιλοτιμίας αὐτοῦ. Εἶχε δὲ προλήψεις ὀλιγωτέρας Σπαρτιάτου κεκτημένου ἐκ γενετῆς τέλεια πολιτικὰ δικαιώματα, καὶ διεγίνωσκε διὰ βλέμματος ἐλευθερωτέρου τὰ τρωτὰ τῆς πολιτείας. Ἀνεθεώρει ἐξ ἀπόπτου τὸ ἐνεστῶς, ἐγίνωσκε τὰς ἄλλας πολιτείας, καὶ ἐμίσει μὲν μεγάλως τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ τὸ μῖσος τοῦτο δὲν ἦτο τυφλὸν ἐκ τῶν ἀγόντων εἰς περιφρόνησιν πάσης ἀρετῆς τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλ' ἐγίνωσκε νὰ ἐκτιμᾷ δεόντως τὴν ἰσχὺν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ κατενόει, ὅτι μόνον διὰ τῶν ἰδίων ἑαυτῶν δυνάμεων ἠδύναντο νὰ καταπολεμηθῶσιν.

Ἐν αὐτῷ παρουσιάζεται ἡ Σπάρτη οἷα εἶχε μεταβληθῇ κατὰ μικρὸν ἐξ ἑαυτῆς διαρκούντος τοῦ πολέμου. Τὴν μεταβολὴν δὲ ταύτην δύναται μὲν τις νὰ παρατηρήσῃ καὶ πρότερον παρὰ τῷ Βρασιῖδᾳ καὶ τῷ Γυλίππῳ, ἀλλ' ἡ τελειοτάτη ἐκπροσώπησις αὐτῆς εἶνε ὁ Λυσάνδρος. Καὶ ὑφίστατο μὲν ἀκόμη ἀρχαία σπαρτιατικὴ φατρία, ἐχομένη πανελληνίων τινῶν παραδόσεων, ἀποδεχομένη δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἀθηναίους ὡς ὁμοφύλους, φατρία μισοῦσα τὸν πόλεμον, ἅτε ἀναγκαίως ἀγαγόντα εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν λυκουργειῶν θεσμῶν καὶ μεταβαλόντα τοὺς Σπαρτιάτας εἰς

θεράποντας τῶν Περσῶν, φατρία τέλος, ἥτις καὶ αὐτὴν τὴν κυριαρχίαν τῆς Σπάρτης ἐπὶ τῶν Ἀθηναίων ὑπελάμβανεν ἐπιτυχίαν ἥκιστα ποθητὴν καὶ ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸ ἀληθὲς συμφέρον τῆς πολιτείας. Ὑπὸ τῆς φατρίας δὲ ταύτης εἶχον γείνει ἐκάστοτε νέαι ἀπόπειραι πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ πολέμου διὰ συνδιαλλαγῆς εἰλικρινοῦς καὶ συμφερούσης εἰς ἐκατέρους τοὺς πολεμίους. Οὕτω δὴ μετὰ τὴν παρὰ τὴν Κύζικον μάχην ¹, ἔπειτα δὲ καὶ πάλιν ἐπὶ ἄρχοντος Εὐκτῆμονος (408-407 π. Χ.) ², ὅτε ὁ Ἐνδριος μετέβη τὸ δεύτερον εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως ἔλθῃ εἰς λόγους περὶ ἀποδόσεως τῶν αἰχμαλώτων, βεβαίως δὲ καὶ περὶ περαιτέρων προτάσεων. Ὁ δὲ Λύσανδρος ὑπερεμάχει τῶν διαθέσεων τῆς ἀντιθέτου πρὸς ἐκείνην φατρίας, ἥτις διαρκοῦντος τοῦ πολέμου εἶχεν ἐνισχυθῆ ὁσημέραι μᾶλλον, τῆς ἀκαθέκτως ἐπιδιωκούσης τὸν πόλεμον φατρίας τῆς ἐπιθυμούσης τὴν ἐξολόθρευσιν τῆς ἰσχύος τῶν Ἀθηναίων διὰ πάσης θυσίας καὶ ἀπασῶν τῶν δυνάμεων ἃς ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ ἢ Σπάρτῃ. Διὸ πᾶσα αἰδῶς καὶ πᾶσα ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐπιβαλλομένη ἀποφυγὴ τῶν ἄκρων ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν ἀκρατῆτων ἐκείνων φίλων τοῦ πολέμου ὡς πράγματα συνανήκοντα εἰς τὰς ἀπρηχαιωμένας ἑξεις. Κατὰ δὲ τὸ πρόγραμμα αὐτῶν ἔνθα δὲν ἐπῆρκει ἡ ἀνδρεία, ἔπρεπε νὰ γείνῃ χρῆσις δόλου καὶ ἀπάτης· ἡ ὕπουλος ἀλώπηξ βαίνει περαιτέρω τοῦ λεόντος· διὰ δὲ τῶν ἔρκων ἀπατῶνται οἱ ἄνδρες ὡς οἱ παῖδες διὰ τῶν ἀστραγάλων ³. Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἀρχαί, ἃς ἐπετῆδευεν ὁ Λύσανδρος· αὐτὸς δὲ ὢν ἥκιστα φιλοχρήματος καὶ φιλήδονος, ἦτο ἀπ' ἐναντίας προθυμότατος νὰ μεταχειρίζεται ἀπανταχοῦ ἔνθα ἤρμοζε πάντας τοὺς τρόπους τοῦ δεκάσμου.

Εὐρεθεὶς δ' ἐξ ἀρχῆς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀρχαίαν σπαρτια-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 596.

² Usener ἐν τοῖς Jahrbücher für Philologie 1871 σ. 311 κ. ε. Gilbert [Beiträge] σ. 361.

³ [Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 7].

τικὴν φατρίαν, ἐβάδισεν ἔπειτα ὁσημέραι προσωτέρω τὴν αὐτὴν ὁδὸν, καὶ ἔγεινεν ἐχθρὸς αὐτοῦ τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ὁ ἄλλως περὶ ἅπαντα τὰ ἐξ ἐπιπολῆς ἐπιδεικνύων τυπικωτάτην νομιμοφροσύνην καὶ μαρτυρῶν εὐλαβῇ ἐμμονὴν εἰς τὴν πάτριον τῶν Σπαρτιατῶν θρησκείαν, ἀλλὰ κρύφα ἐργαζόμενος μετὰ ζήλου νὰ καταλύσῃ τὸ τιμιώτατον τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος διασωθέντων ἐν Σπάρτῃ, τὸν διπλοῦν θρόνον τῶν Ἑρακλειδῶν, ἐπειδὴ οὗτος εἶπερ τι καὶ ἄλλο ἐπεπρόσθει εἰς τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ¹. Πράγματι ἤθελε ἀναδείξῃ κυρίαρχον τὴν πάτριον πόλιν, ὅπως ἔπειτα κυριαρχήσῃ αὐτὸς ἐν αὐτῇ. Ἦτο δὲ καὶ ἐν τούτῳ τὸ ἐν Σπάρτῃ πιστὸν ἀπότυπον τοῦ Ἀλκιβιάδου. Παρ' αὐτοῦ εἶχε μάθει πῶς χάριν ἐπιτεύξεως μεγάλων σκοπῶν ὀφείλει νὰ εἴναι τις ἄριστος οὐ μόνον ὡς στρατηγός, ἀλλὰ καὶ ὡς διπλωμάτης· ἐκεῖνον ἐπιτηρῶν εἶχε διδαχθῇ πῶς ἔπρεπε τις νὰ μεταχειρίζεται τοὺς Πέρσας καὶ ἐπωφελῇται τὴν δύναμιν τῶν πολιτικῶν φατριῶν. Καὶ ἦτο μὲν δεξιότατος καὶ πολυπράγμων, φίλαρχος καὶ ἀκάθεκτος, ὡς ὁ Ἀλκιβιάδης, ἀλλὰ δὲν εἶχεν ὅμως τὸ δαιμόνιον πνεῦμα καὶ τὸν ἐγωισμόν ἐκείνου, οὐδὲ τὰ εὐγενῆ χαρίσματα τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ. Ἀλλ' εἰ καὶ ἐστερεῖτο τῆς τόλμης καὶ τῆς πεποιθήσεως τῆς ἐμψυχούσης τὸν Ἀλκιβιάδην, ἐγίνωσκε πολὺ μᾶλλον νὰ ἐνεδρεύῃ μετὰ πανουργίας τοὺς ἐχθροὺς, ὅπως ἀρύηται ὄρελος ἐκ τῶν πταισμάτων ἐκείνων. Καὶ ἦτο μὲν ὑποδεέστερος τοῦ Ἀθηναίου ὡς πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος, ἀλλ' ἦτο πολὺ ἀνώτερος αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν νηφαλιότητα καὶ τὴν ψυχραιμίαν, τὴν εὐστάθειαν, τὴν ἐγκράτειαν ἑαυτοῦ καὶ τὴν ἄγρυπνον προφύλαξιν.

Κατὰ ταῦτα ἦτο γεγονὸς κρισιμώτατον καὶ πλείστου λόγου ἄξιον ἢ ἐκ τῆς ἀφανείας τοῦ προτέρου ἀξιώματος ἀνύψωσις τοῦ Λυσάνδρου καὶ ἡ ἀνάδειξις αὐτοῦ ὡς ναύαρχου. Ἀναδειχθεὶς ναύαρχος ἐτάχθη εἰς τὴν προσήκουσαν αὐτῷ θέσιν, ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ ἐκείνη ἀπῆτει ἀκριβῶς τοιαύτας ἀρετὰς οἷας εἶχεν ἐκεῖνος καὶ μόνος ἐκεῖ-

¹ Ἀριστοτέλους Πολιτ. α. 194, 30. 207, 5 [ἐκδ. Bakker].

νος ἐν Σπάρτῃ. Ὡς ναύαρχος εἶχε τὸ καθήκον νὰ θέσῃ τελείως εἰς ἐνέργειαν ἅπαντα ἐκεῖνα τὰ μέσα, ὧν ἡ χρῆσις ἦτο ἀπεχθὴς εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τοῦ ἀρχαίου κόμματος, καὶ νὰ καταβάλλῃ τὴν πάτριον ἀντιπάθειαν τῶν Δωριέων ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ τὸν ἐξ ὑπερποντίου πολιτικῆς ἐνεργείας φόβον. Ἦτο ἀνάγκη πνεύματος ἐπινοητικοῦ καὶ ἔχοντος τὴν δύναμιν τοῦ διατάσσειν καὶ διοικεῖν, πολιτευτοῦ γινώσκοντος καλῶς τὰ ἔξω πράγματα καὶ ἰκανῶς εὐκάμπτου, ὥστε νὰ κερδήσῃ καὶ ἐπωφεληθῇ τὴν ἀναπόφευκτον ὑποστήριξιν τῶν ξένων, χωρὶς τοῦτο πράττων νὰ κηλιδῶσῃ τὴν τιμὴν τῆς ἰδίας πολιτείας καὶ μεταβληθῇ εἰς ἐργάτην ξένων πολιτικῶν ἐνεργειῶν. Ἦτο δὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ ναύαρχου τὸ μάλιστα πάντων ἀνεξάρτητον ἐν τῇ σπαρτιατικῇ πολιτείᾳ, ἀξίωμα ἀποτελοῦν ἤδη καθ' ἑαυτὸ καινοτομίαν καὶ μείωσιν τῶν βασιλικῶν δικαιωμάτων, ἐπειδὴ οἱ βασιλεῖς οἱ ἀνέκαθεν μόνοι ἀρχιστράτηγοι τῆς πολιτείας δὲν ἐπετρέπετο κατ' ἀρχὴν νὰ περιβληθῶσι τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο. Κατὰ ταῦτα οὐδὲν ἀξίωμα ἠδύνατο νὰ εἶνε μᾶλλον ποθητὸν εἰς τὸν ἄνδρα οὗ ἡ φιλοδοξία ἀπεσκόπει εἰς τὴν διὰ τολμηρῶν νεωτερισμῶν μεταβολὴν τοῦ λυκουργείου πολιτεύματος καὶ τὴν καταπολέμησιν τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ κληρονομικῶν προνομίων.

Ὅτε δὲ ὁ Λύσανδρος ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν, ἡ Σπάρτη δὲν ἐκέκτητο στόλον. Ἐπεβάλλετο λοιπὸν εἰς τὸν Λύσανδρον νὰ δημιουργήσῃ στόλον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ νὰ εὕρῃ χρήματα πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ. Καὶ εἶχε μὲν διατάξει ὁ Φαρνάδαζος ἀμέσως μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἔκβασιν τοῦ κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον πολέμου τὴν ναυπήγησιν νέων νηῶν. Τὰ δάση τῆς Ἰδῆς ὑλοτομήθησαν, καὶ τὰ παρὰ τὴν Ἀντανδρον κατὰ τὴν παραλίαν τῆς Τρωάδος νεώρια ἤρχισαν λειτουργοῦντα δραστηρίως. Οἱ μὲν κάτοικοι τῆς πόλεως παρέσχον εἰς τὰ πληρώματα πᾶσαν δυνατὴν βοήθειαν πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν νηῶν αὐτῶν, οἱ δὲ Σικελοὶ ναῦται, ἀμείβοντες τὴν προθυμίαν ἐκείνην τῶν πολιτῶν, ἐβοήθησαν αὐτοὺς εἰς τειχισμόν τῆς πόλεως. Τοιαύτη δὲ οἰκειότης καὶ φιλία ἀνεπτύχθη

κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην, ὥστε οἱ Συρακούσιοι ἔτυχον ἐν Ἀντάνδρῳ τῶν δικαιωμάτων πολιτῶν καὶ εὐεργετῶν¹. Ἄλλ' αἱ παρασκευαὶ ἐκείναι διεκόπησαν ἕνεκα τῆς ἀμηχανίας εἰς ἣν εἶχε περιέλθει ὁ Φαρνάβαζος καὶ τῆς μεταβολῆς τῆς πολιτείας αὐτοῦ. Ὁ δὲ Λύσανδρος, συναθροίσας ἐν Πελοποννήσῳ, ἔπειτα δὲ παραλαβὼν καὶ παρὰ τῶν Ῥοδίων, Χίων καὶ Μιλησίων ὅσας πλείστας ἠδυνήθη νῆας, κατῴρωσε νὰ συνενώσῃ ἐν ἑλῶ ἐβδομήκοντα καὶ μόνον, στόλον ὑποδεέστερον τοῦ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τε τὸ πλῆθος τῶν νηῶν καὶ τὴν ἄσκησιν τῶν πληρωμάτων. Ἀλλὰ συγχρόνως ὁμῶς ἔδωκεν εἰς τὸν ἕλον κατὰ θάλασσαν πόλεμον νέαν τροπὴν, συνενώσας ἀπάσας τὰς δυνάμεις καὶ στήσας τὸ στρατήγιον τῶν Σπαρτιατῶν ἐν Ἐφέσῳ, ἧς διέγνω μετ' ὀξυδερκείας τὴν ἐπικαιρον θέσιν. Ἐν Ἐφέσῳ ἡ μὲν ἐπίδρασις τῶν Ἀθηναίων εἶχεν ὑπάρξει πάντοτε ἀσθενεστέρα ἢ πανταχοῦ ἀλλαχοῦ², ὁ δὲ Λύσανδρος εὕρισκετο ὅσον ἦτο δυνατόν πλησιέστερον τῆς αὐλῆς τῶν Σάρδεων καὶ τῶν θησαυρῶν αὐτῆς.

Ἐπειτα δὲ ὁ Λύσανδρος ἦτο ὁ πρῶτος δεξιῶς μεταχειρισθεὶς κεφάλαιον δυνάμεως ὅπερ δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι εἶχε μείνει ἄχρηστον μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου. Τὸ κεφάλαιον δὲ τοῦτο ἦσαν αἱ ὀλιγαρχικαὶ φατρίαι, αἵτινες εἶχον μὲν ἐξ ἀνάγκης φυσικὸν σύμμαχον τὴν Σπάρτην, ἀλλὰ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχον τύχει παρὰ τῆς Σπάρτης πάντοτε ἀδιαφορίας ἥκιστα ἐμπνεύσεως τὴν ἐμπιστοσύνην. Ἄλλ' ἡ δραστηριότης τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ἐνέκειτο τότε κυρίως ἐν τῷ ἀνταγωνισμῷ τῶν φατριῶν. Ἡ Σπάρτη ἠδύνατο κατὰ ταῦτα νὰ κερδήσῃ μεγίστην δύναμιν, ἀναλαμβάνουσα δραστηρίως τὴν ἡγεσίαν πασῶν τῶν ὀλιγαρχικῶν τάσεων καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς κινήσεως ταύτης καθ' ὃν τρόπον ἄλλοτε ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχε καταστήσει τὴν ἰδίαν πατρίδα κέντρον πασῶν τῶν

¹ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά I, 1, [26]. εὐεργεσία καὶ πολιτεία Συρακούσιος ἐν Ἀντάνδρῳ.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. I' σ. 520.

δημοκρατικῶν ἐνεργειῶν ¹. Ἀφ' οὗ δὲ χρόνου ἡ Σπάρτη ἦτο ναυτική δύναμις ἡδύνατο νὰ σπεύσῃ πανταχοῦ καὶ ἔλθῃ εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰς ἐν ἀπάσαις ταῖς πόλεσι φατρίας· ἡδύνατο νὰ κατορθώσῃ διὰ ξένων μέσων τὰς ἀρίστας ἐπιτυχίας καὶ τὴν ἀφαιρεσὶν τῶν τελευταίων στηριγμάτων τῆς κλονουμένης δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων. Καὶ εἰσηγητὴς μὲν τοῦ τοιοῦτου πολεμικοῦ προγράμματος ὑπῆρξεν ὁ Βρασίδας, εὐτυχέστερος δ' ἐκείνου διάδοχος ὁ Λύσανδρος. Οὗτος ἦλθεν ἀπὸ τῆς Ἐφέσου εἰς κοινολογίαν πρὸς ἀπάσας τὰς φατρίας τὰς ἀντιδρώσας εἰς τὴν δημοκρατίαν καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἀθηναίων, ἤγαγεν αὐτὰς εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς ἑαυτὸν ὡς τὸν κοινὸν ἀπασῶν προστάτην καὶ πρὸς ἀλλήλους, ἐξησφάλισε τοὺς στασιάρχους περὶ τῆς τελείας ἐπιτυχίας τῶν φιλοδόξων αὐτῶν σκοπῶν, εἴλκυσε πρὸς ἑαυτὸν τοὺς αὐτομολοῦντας τῶν ἀττικιζόντων, ἐξέτεινεν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα δίκτυον συνωμοσιῶν, ὧν τὰ νήματα ἐκράτει αὐτὸς, καὶ ἀπέκτησεν οὕτω κρυφίαν δύναμιν, ἣν ἡδύνατο νὰ διαθέσῃ κατὰ βούλησιν ἐν καιρῷ καταλλήλῃ ².

Τέλος δὲ συνεδέθη πρὸς τὸν Κύρον διὰ μεγίστης οἰκειότητος, καὶ κατώρθωσε διὰ τῆς δεξιότητος αὐτοῦ νάναπτύξῃ ἰδίαν μετ' αὐτοῦ φιλίαν, οἷας εἶχε πειραθῇ νὰ τύχῃ παρὰ τοῦ Τισσαφέρνους ὁ Ἀλκιβιάδης χωρὶς μηδέποτε νὰ το κατορθώσῃ ³. Ἀλλὰ πρὸς τούτοις ὁ Κύρος διέθετε δυνάμεις ἔλως διαφόρους τῶν τοῦ Τισσαφέρνους, καὶ εἶχε τὴν ἀπόφασιν κατὰ τε τὴν ἐντολὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ συμπάθειαν νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν Σπάρτην· εὔρε δ' ἐν τῷ Λυσάνδρῳ σύμμαχον, εἰς ὃν προσένειμεν ἑαυτὸν μετὰ θαυμασμοῦ νεανικοῦ. Διὸ ὁ Λύσανδρος οὐ μόνον κατώρθωσε τὴν συνομολόγησιν ἀξιόπιστου

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 411.

² Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 5, 13, 26. Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 70. Vischer Alkibiades und Lysandros σ. 63 (καὶ ἐν ταῖς Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 87).

³ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά I, 5, 6. Πλούταρχος [ἐν Βίῳ Λυσάνδρου] 5.

συνθήκης περὶ χρηματικῆς βοηθείας, ἀλλὰ καὶ ἔγνω δεξιῶς νάποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ φίλου καὶ ξένου βασιλόπαιδος τὴν ἐπαγγελίαν πληρωμῆς καθημερινοῦ μισθοῦ ὄχι τριῶν, ἀλλὰ τεσσάρων ὀβολῶν. Οὕτω δὲ ὁ μισθὸς ἀπέβη κατὰ ἓνα ὀβολὸν ἀνώτερος ἐκείνου ὃν ἠδύναντο τότε νὰ πληρώσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ τοῦτο ἤρκεσεν ὅπως ἀποστήσῃ πολλοὺς τῶν ναυτῶν τοῦ πολεμίου στόλου.

Συμμαχία οὕτω κινδυνώδης ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν οὐδέποτε εἶχε συνομολογηθῇ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου. Χρήματα, δύναμις τῶν φατριῶν, σύνεσις καὶ δραστηριότης μετὰ θάρρους συνηγοῦντο ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐπαγόμεναι ὄλεθρον τῆς πόλεως, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι πρὸς ἀντίδρασιν ἐναντίον τούτων τῶν κινδύνων οὐδὲν ἄλλο εἶχον, εἰς ὃ νὰ δυνηθῶσι νὰ ἐμπιστευθῶσι, πλὴν τοῦ νικηφόρου στρατηγοῦ, ὅστις περιβεβλημένος τὴν αὐτοκράτορα στρατηγίαν ἡγεῖτο τοῦ στόλου καὶ ἀδιστάκτως ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐν Ἰωνίᾳ πολέμου.

Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ὑπῆρξεν ὁ Λύσανδρος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς ναυαρχίας εὐτυχῆς, ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπικινδύνου ἀντιπάλου, τοῦ μόνου ὃν ἔπρεπε νὰ φοβηθῇ, εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ὑποστῇ ἀξίαν λόγου μεταβολήν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον ὁ Ἀλκιβιάδης ἐκέκτητο τὴν μεγίστην δύναμιν ἧς ἠδύνατο νὰξιωθῇ πολίτης, ἀλλ' αἱ βάσεις αὐτῆς εἶχον σαλευθῇ. Εἶχον μὲν ἐν τῇ ἀγαλλιᾶσει τῆς νίκης κατασιγασθῇ αἱ φωναὶ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ κατασταλῇ αἱ ἐνέργειαι αὐτῶν, ἀλλ' αὐτοὶ ἐκεῖνοι οὔτε γνώμην εἶχον ἀλλάξαι οὔτε τὸ θάρρος ἀποβάλλει. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης εἶχε πράξει τὰ πάντα πρὸς διαλλαγὴν τῶν φατριῶν, εἶχε συνηγορήσει ὑπὲρ τῶν ἀρχῶν μετρίας δημοκρατίας, εἶχεν ὑπεραμυνθῇ σθεναρῶς τῶν συμφερόντων τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ, εἶχε προβῇ εἰς τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ ἐκλογὴν τῶν συστρατῆγων κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε τὴν στρατηγίαν ἀνέλαβον ἄνδρες ἀνήκοντες εἰς διαφόρους φατρίας, οἷον Ἀδείμαντος ὁ υἱὸς τοῦ Λευκολοφίδου καὶ ὁ Ἀριστοκράτης¹. Ἀλλὰ μᾶτην ἐπεθύμει ὁ Ἀλκιβιάδης νὰ μείνῃ

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 574.

ἀμέτοχος καὶ ἀναδειχθῆ ἀνώτερος τῶν φατριῶν, ὥς ποτε ὁ Περι-
κλῆς. Καὶ οἱ μὲν ὀλιγαρχικοὶ ἐξηκολούθουν μισοῦντες αὐτὸν ὡς
καὶ πρότερον, οἱ δὲ δημοκρατικοὶ ἀπέβλεπον πρὸς αὐτὸν ὑπόπτως,
καὶ ἡ ἱερατικὴ φατρία εἶχε μείνει ἀδιάλλακτος. Οἱ δὲ περισσόθη-
σκοι ἐνέμειναν καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς μεγίστης τοῦ Ἀλκιβιάδου
εὐτυχίας εἰς τὸν κατ' αὐτοῦ ἀγῶνα, καθ' ὃ μαρτυρεῖ τὸ παράδειγμα
τοῦ ἱεροφάντου Θεοδώρου, ἀρνηθέντος νάνακαλέσῃ τὴν ἐκφωνη-
θεῖσαν κατ' αὐτοῦ ἀρὰν ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι μόνον τὸν ἐναγῆ εἶχε
καταρασθῆ, κατ' ἀκολουθίαν δὲ, ἂν ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν εἶχε πρά-
ξει τινὰ ἀδικίαν, οὐδαμῶς εἶχε νὰ φοβηθῇ τὴν ἀρὰν ἐκείνην¹.

Ἡ αὐτὴ δὲ φατρία ἐπωφελεῖτο καὶ τὴν συγκυρίαν καθ' ἣν ἡ
κάθοδος τοῦ Ἀλκιβιάδου εἶχε συμπέσει πρὸς τὰ Πλυντήρια. Ἐτε-
λοῦντο δὲ ταῦτα τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν, κλειομένου τοῦ ναοῦ τῆς
Πολιάδος Ἀθηνᾶς, ἐξήγετο ἐξ αὐτοῦ τὸ ἱερὸν ἔδος τῆς θεᾶς ὑπὸ
τῶν λεγομένων Πραξιεργιδῶν, ἐπλύνετο ἐν θαλασσίῳ λουτρῷ καὶ
περιεβάλλετο διὰ νέου ἱματίου². Κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν ἡμέραν
τοῦ ἔτους ἡ θεὰ ἦτο οἶονεῖ ἀποῦσα καὶ ἀπρόσιτος, ἡ δὲ πόλις ἐστε-
ρημένη αὐτῆς καὶ ἐν πένθει· διὸ συνήθως οὐδὲν τῶν ἀξίων λόγου
τινὸς δημοσίων ἔργων ἐπεχειρεῖτο τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἀλλὰ τότε
ἔνεκα τῆς ἀγαλλιᾶσεως ἐπὶ τῇ νικηφόρῳ εἰς τὴν πατρίδα ἐπιστροφῇ
τοῦ Ἀλκιβιάδου εἶχον ἀποστῆ τῶν πατριῶν· οἱ δ' ἐχθροὶ τοῦ Ἀλ-
κιβιάδου ἐπέρριπτον ἐπ' αὐτὸν τὴν εὐθύνην ἐπὶ τῇ ἀσεβείᾳ ἐκείνῃ
τῆς πόλεως, καὶ προσεπάθουν νὰ πείσωσι τὰ εὐπίστα πλήθη, ὅτι
πάντως ἦτο δυσειώμιστος ἡ σύμπτωσις τῆς ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ
τῆς καθόδου τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀπουσίας τῆς πολιούχου θεᾶς ἐκ
τῆς πόλεως.

Ἄλλ' οὐχ ἥττον ἡ παρουσία τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐν τῇ πόλει
παρεκάλυε τὴν ἐπιτυχίαν τῶν τοιούτων ἐπιβουλῶν, ἐπειδὴ οἱ

¹ [Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 28].

² [Aug.] Mommsen [Feste der Stadt Athen. Ἐν Λειψίᾳ, 1898 σ. 491
κ. ε. Περὶ δὲ τῶν Πραξιεργιδῶν ἴδε Töpffer Attische Genealogie. Ἐν Βερολίνῳ,
1889 σ. 133 κ. ε.].

Ἀθηναῖοι ἔβλεπον ἐνώπιον αὐτῶν αὐτὸν ἐκείνον τὸν ἄνδρα τὸν δοξασθέντα διὰ τῶν λαμπροτάτων ἄθλων εἶπερ ποτὲ προσελκύνοντα τὰς καρδίας διὰ τῆς προσηνείας τῶν τρόπων καὶ κερδαίνοντα τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτῶν. Ὁ δὲ δῆμος ἐδεικνύετο ὁσημέραι προθυμότερος νάναθῆσθαι τὰς τύχας τῆς πόλεως εἰς τὸν ἄνδρα ἐκείνον, ὅστις διὰ σθεναρᾶς μοναρχικῆς διοικήσεως θὰ ἠδύνατο νὰ σώσῃ καὶ πάλιν τὴν ὑπὸ τοῦ στασιαστικοῦ πνεύματος διασπωμένην πολιτείαν. Ἀλλὰ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς πάντα ταῦτα οἱ ἀντίπαλοι ἡγωνίζοντο μετὰ πλείστου ὅσου ζήλου, ὅπως ἐπισπεύσωσι πάσῃ μηχανῇ τὸν ἀπόπλουν τοῦ στρατηγοῦ ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι δὲν ἐπετρέπετο ἡ παρακώλυσις αὐτοῦ ἀπὸ τῆς περαιτέρας ἐπιδιώξεως τοῦ ἥρωικοῦ αὐτοῦ σταδίου. Ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν ὁ χρόνος τῆς ἀπομακρύνσεως αὐτοῦ ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἄμεσον καὶ πάλιν ἑναρξιν τῶν προτέρων ἐνεργειῶν, αἵτινες εἶχον ἤδη ἐπισωρεύσει πλεῖστα ὅσα δεινὰ ἐπὶ τὴν πολιτείαν, ἥτοι τῆς ὑποκινήσεως τοῦ μίσους ἐναντίον τοῦ ἀπόντος στρατηγοῦ. Μετὰ πανουργίας δὲ εἶχον συντελέσει αὐτοὶ ἐκεῖνοι εἰς τὴν μεγίστην ἔντασιν τῶν προσδοκιῶν τοῦ πλήθους. Διὸ, ὅτε καθυστέρουν τάγγέλματα τὰ μετ' ἀνυπομονησίας ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν προσδοκώμενα, ὅτε τὸ πρῶτον ἡγγέλθη οὐδὲν ἄλλο ἢ ὅτι ὁ ἐξ ἑκατὸν τριήρων στόλος, οὗ ἐπέβαινον χίλιοι πεντακόσιοι ὁπλίται καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα ἵππεῖς, παρ' οὗ προσεδοκᾶτο ἡ ταχυτάτη ἀνάκτησις τῆς Ἰωνίας, ὥρμει πρὸ τῆς Ἀνδρου, μὴ κατορθώσας μὴδ' αὐτῆς τῆς μικρᾶς νησιωτικῆς πόλεως τὴν ἐκπολιόρκησιν, ὅτε δὲ κατόπιν καὶ ἀπὸ τῆς Σάμου, τοῦ δευτέρου σταθμοῦ τοῦ στόλου, ἤλθεν ἡ εἶδησις, ὅτι οἱ πολέμιοι στόλοι ὥρμουν ἀδρανεῖς ἀντιμέτωποι ἀλλήλων καὶ ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης διεπραγματεύετο πρὸς τοὺς Πέρσας, τότε ἐπῆλθεν αἰφνης ταχυτάτη μεταβολὴ τοῦ δημοσίου φρονήματος. Καὶ δὴ διεβουκολοῦντο ἅπαντες ὑπὸ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι οὐδὲν ἦτο ἀκατόρθωτον διὰ τὸν Ἀλκιβιάδην. Ἀφ' οὗ δὲ αὐτὸς ὁ ἀκατανίκητος δὲν ἐνίκα, τοῦτο ἐσήμαινε κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν, ὅτι δὲν ἤθελε νὰ νικήσῃ, ἦτο ἄρα προδότης καὶ εἶχε δεκα-

σθῆ ὑπὸ τῶν πολεμίων, ὅφ' ὧν βοηθούμενος ἤθελε νὰ ἄρξῃ τῶν Ἀθηῶν. Τέλος δὲ μάλιστα ἤλθε καὶ τὸ ἄγγελμα ἥττης τοῦ στόλου, καὶ τότε ἡ ἐπιτυχία τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ἦτο πλήρης.

Εἶχε δὲ ἡ δὴ ὁ Ἀλκιβιάδης κατανοήσει ἐν Σάμῳ τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν τῶν πραγμάτων. Αἱ μὲν ἀπόπειραι αὐτοῦ πρὸς μετástασιν τοῦ Κύρου εἶχον ναυαγήσει. Εἶχε δὲ ἀποτύχει καὶ ἡ προσπάθεια αὐτοῦ νὰ ἐλύσῃ τὸν Λύσανδρον ἐκτὸς τοῦ λιμένος, ἐν ᾧ ὥρμει ἐν ἀσφαλείᾳ. Μετὰ δὲ τὴν παρέλευσιν τοῦ χειμῶνος, καθ' ὃν οὐδὲν ἐπράχθη, οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην ἢ ὁ διὰ μέρους τῶν ἀθηναϊκῶν νηῶν ἀποκλεισμός τοῦ σπαρτιατικοῦ στόλου καὶ ἡ διὰ τῶν λοιπῶν δυνάμεων ἑναρξίς τοῦ κατὰ γῆν πολέμου, ἡ κατάκτησις τῶν πόλεων τῆς Ἰωνίας ἐκάστων καὶ ἡ ἐν αὐτῇ ἐκ νέου ἀποκατάστασις τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀθηῶν καθ' ὃν τρόπον τοῦτο εἶχε κατορθωθῇ ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ. Αὐτὴ ἡ φιλοτιμία ἐπέβαλλεν εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην τὸ καθῆκον νὰ ποδώσῃ καὶ πάλιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν Ἰωνίαν ἐκείνην, ἧς ἡ ἀποστασία εἶχεν ὑπάρξει ἔργον αὐτοῦ¹. Διὸ ἀνέθηκε τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐγκαταμεινάσης μοίρας, ἧτις ἔμελλε νὰ νᾶλᾷ τὸν ἀποκλεισμόν, εἰς ἕνα τῶν δοκιμωτάτων αὐτοῦ τριηράρχων, καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν αὐστηροτάτην διαταγὴν νὰ μὴ προκαλέσῃ ἢ δεχθῇ μάχην. Συγχρόνως δὲ αὐτὸς ἤρχισε παρὰ τὴν Φώκαιαν τὸν κατακτητικὸν πόλεμον, καθ' ὃν, ὡς εἰκὸς, ἐσκοπεῖτο ἡ διὰ νίκης τοῦ στόλου ἑναρξίς τῆς ἐκστρατείας καὶ διευκόλυνσις τῆς ἐπιτυχίας αὐτῆς. Ἀλλὰ μόλις εἶχεν ἀρχίσει ἡ πολιορκία, καὶ ἤλθε τὸ ἄγγελμα περὶ ἀτυχοῦς ναυμαχίας ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ἐφέσου. Καὶ δὴ ὁ Ἀντίοχος, παρορμώμενος ὑπὸ πολεμικοῦ ζήλου, εἶχεν ἐξερεθίσαι ἀσυνέτως τοὺς πολεμίους, ἐφ' ᾧ προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου καὶ περιεπλάκη μετὰ τοῦ στόλου ἀδοκῆτως εἰς δεινὴν ναυμαχίαν, ἧς ἡ ἔκβασις ὑπῆρξεν ἀτυχεστάτη. Καὶ αὐτὸς μὲν κατεβυθίσθη μετὰ τῆς προπλευούσης τῶν ἄλλων τριήρους αὐτοῦ, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν, ἀποβα-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 524.

λόντες δεκαπέντε νῆας, νὰ ἐπιστρέψωσιν ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸ Νότιον σταθμοῦ εἰς τὴν Σάμον¹.

Ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο ἀνεύθυνος ἐπὶ ταύτῃ τῇ συμφορᾷ· οὐδὲ ὁ Ἀντίοχος δὲ ὑπεῖχεν ἅπασαν τὴν εὐθύνην αὐτῆς, καθ' ὅτι εἶχε μὲν δώσει εἰς ἀπάσας τὰς τριῆρεις τὴν διαταγὴν νὰ εἶνε ἑτοιμοὶ πρὸς μάχην, ἀλλ' ἡ διαταγὴ αὕτη δὲν εἶχεν ἐκτελεσθῇ. Προφανῶς ἡ πειθαρχία εἶχε χαλαρωθῇ. Ἡ διακοπὴ τῶν πολεμικῶν ἀσκήσεων, ἡ διαμονὴ ἐν Ἀθήναις, ἡ στρατολογία νέων ναυτῶν, ταῦτα πάντα ἔσχον βλαβεράν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸ πνεῦμα τῶν πληρωμάτων, ὧν ἡ διαγωγὴ εἶχεν ὑπάρξει ἀπαράμιλλος παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον. Ὁ δὲ κατώτερος μισθὸς ὃν ἐλάμβανον οἱ Ἀθηναῖοι ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς Πελοποννησίους καὶ ἡ κοπιώδης ὑπηρεσία ἢ μὴ ἀνταμειβομένη ἐπαρκῶς ἔνεκεν ἐλλείψεως λαφύρων ἐγένων δυσαρέσκειαν καὶ δυσπιστίαν. Τέλος δὲ εἶχον καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐν τῇ στόλῳ θιασώτας, προδάντας εἰς φανεράν κατὰ τοῦ στρατηγοῦ ἀποστασίαν. Θρασύβουλος δὲ ὁ υἱὸς τοῦ Θράσωνος ἔπλευσεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἵνα κατηγορήσῃ αὐτὸν, ἀγγείλας, ὅτι οὐδεὶς ἄλλος ἦτο αἵτιος τῆς νωθρᾶς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου πλὴν αὐτοῦ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις κατενώπιον τῶν πολεμίων ἐτρέφα ἐν ἄβροῖς συμποσίοις μετὰ Ἰωνίδων ἐταιρῶν καὶ ἀνέθετε τὴν στρατηγίαν εἰς τοὺς ἀνικανωτάτους τῶν ὁμοτραπέζων. Ἀλλως δὲ κατὰ τὰ μηνυόμενα ὑπὸ τοῦ Θρασυβούλου ὁ Ἀλκιβιάδης εὐρίσκετο διαρκῶς πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τὸν Φαρνάβαζον εἰς λόγους, οὐδένα προφανῶς ἔχοντας ἄλλον σκοπὸν ἢ τὴν εἰς τοὺς πολεμίους παράδοσιν τῆς στρατιᾶς καὶ τοῦ στόλου καὶ τὴν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐπίτευξιν μοναρχικῆς ἐξουσίας. Ἡ δ' ἐπιρριπτομένη αὕτη ὑπόνοια ἐφαίνετο ἀξία πίστεως καὶ διὰ τὸν λόγον, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης κατὰ τὴν ἐλληςπόντιον ἐκστρατείαν εἶχε καταλάβει καὶ τειχίσει χωρία τινὰ τῆς Ἰονικῆς Χερσονήσου. Ταῦτα δὲ πάντα ἦσαν κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ

¹ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά I, 5, 11. Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 71. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 35.

τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἀλκιβιάδου τὰ πρῶτα διαθήματα πρὸς Ἴδρυσιν ἰδίας ἀρχῆς, καὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον διετήρει ὡς καὶ πρότερον τὴν φιλίαν πρὸς τὸν κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον κρατοῦντα σατράπην, εἰ καὶ οὗτος εἶχεν ἐπονειδίστως διαφεύσει πάσας τὰς προσδοκίας τῶν Ἀθηναίων.

Τὸ δὲ καθολικὸν αἶσθημα τῆς προκειμένης ἀμηχανίας ἐπηύξανε πάντα φόβον τοιοῦτον. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθον καὶ ἐκ τῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πρέσβεις παραπονούμενοι ἐπὶ τῇ στρατηγίᾳ τοῦ Ἀλκιβιάδου, οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ κατῴρωσαν νὰ ἐπωφεληθῶσι πάντα ταῦτα μετὰ τοιαύτης πανουργίας καὶ οὕτω τελεσφόρως, ὥστε ὁ δῆμος, ὅστις ἔτι πρὸ μικροῦ ὠμολόγει, ὅτι ἡ προτέρα αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην διαγωγή εἶχεν ὑπάρξει ἡ αἰτία τῶν συμφορῶν τῆς πόλεως καὶ εἶχε μεταμεληθῇ δεινότατα κατησχυμμένος, ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος δῆμος τώρα, ὑφισταμένων πολὺ μειζόνων κινδύνων καὶ ἄνευ τῆς μικροτάτης ἀποδείξεως ἐνοχῆς, ἀπέβαλε καὶ πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν ἄριστον τῶν ἡρώων μετὰ στρατηγίαν ἀδιάκοπον μακροτέραν τεσσάρων ἐτῶν, καθ' ἣν οὐδέποτε εἶχε φανῇ ἀνάξιος τῆς πρὸς αὐτὸν ἐμπιστοσύνης τῶν συμπολιτῶν. Καθηρέθη λοιπὸν τὸ δεῦτερον ἤδη ἀπὼν μετὰ καὶ τῶν συστρατῆγων, ἐπειδὴ καὶ τοὺς εἶχεν ἐκλέξει αὐτὸς ὡς στρατηγὸς αὐτοκράτωρ. Δὲν εἶχε δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης ἱκανὴν πεποιθήσιν ἐπὶ τὴν στρατιάν, ὅπως ἀντιστῇ εἰς τὸ κέλευσμα τοῦ δήμου, καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τὴν Χερσόνησον¹.

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 5, 16' [οἱ δὲ ἐν οἴκῳ Ἀθηναῖται, ἐπειδὴ ἡγγέλθη ἡ ναυμαχία] χαλεπῶς εἶχον τῷ Ἀλκιβιάδῃ, οἰόμενοι δι' ἀμέλειαν τε καὶ ἀκράτειαν ἀπολωλεκέναι τὰς ναῦς καὶ στρατηγοὺς εἶλοντο ἄλλους δέκα, [Κόνωνα, Διομέδοντα, Λέοντα, Περικλέα, Ἐρασινίδην, Ἀριστοκράτη, Ἀρχέστρατον, Πρωτόμαχον, Θράσυλλον, Ἀριστογένη]. Ἀλκιβιάδης μὲν οὖν πονήρως καὶ ἐν τῇ στρατιᾷ φερόμενος, [λαβὼν τριήρη μίαν] ἀπέπλευσεν εἰς Χερρόνησον εἰς τὰ ἑαυτοῦ τεῖχη. Μετὰ δὲ ταῦτα Κόνων ἐκ τῆς Ἀνδρου [οὖν αἶς εἶχε ναυσὶν εἴκοσι ψηφισαμένων Ἀθηναίων] εἰς Σάμον [ἔπλευσεν ἐπὶ τὸ ναυτικόν]. Πρβλ. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIII, 74. *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 36. *Λυσάνδρου* 5. *Κορνήλιον Νέπωτα* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 7. *Ιουστίνου* V, 5, 3.

Τῶν δὲ προτέρων στρατηγῶν ἐξελέχθησαν καὶ πάλιν μόνον Κόνων ὁ Τιμοθέου καὶ ὁ Ἀριστοκράτης. Ὁ δὲ Κόνων, ὅστις ὥρμει ἀκόμῃ πρὸ τῆς Ἀνδρου, ἀνέλαβε τὴν ἀρχιστρατηγίαν, καὶ ἔπλευσε μετὰ τεσσάρων τῶν συστρατῆγων, τοῦ Λέοντος, τοῦ Ἀρχεστράτου, τοῦ Ἐρασινίδου καὶ τοῦ Ἀριστοκράτους, εἰς τὴν Σάμον, ἔνθα συνηθροίσθησαν νῦν μετὰ τῶν τριάκοντα ἐξ Ἑλληςπόντου νηῶν, ὧν τὴν ἀρχηγίαν εἶχεν ὁ Θρασύβουλος, καὶ τῆς ἐν Ἀνδρῶ μοίρας ἑκατὸν δέκα καὶ πέντε τριῆρεις.

Μόλις δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχε καταθέσει τὴν στρατηγίαν, καὶ ἀμέσως ἔγειναν αἰσθητὰ τὰ ἐπακόλουθα τῆς γενομένης ἀποφάσεως. Ὁ Κόνων ἦτο ἀνὴρ ὑπερήφανος καὶ στρατηγὸς δεδοκιμασμένος, μετεῖχε δ' ἕνεκα τοῦ γένους καὶ τοῦ πλούτου ἐν τῇ δῆμῳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ ἀξιώματος ὁμοίου πρὸς τὸ τοῦ Νικίου, καὶ ἦτο ὡς ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐκ τῶν πιστῶν εἰς τὸ καθεστῶς, ἦτο δὲ κατὰ ταῦτα πληρέστατ' ἄξιος τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ δήμου. Ἀλλ' ἐστερεῖτο ὁμῶς τῶν ἐκτάκτων χαρισμάτων τοῦ προκατόχου, ὅστις δὲν κατῴρθωσεν μὲν, ταχθεὶς ἀντιμέτωπος τοῦ Λυσάνδρου, νὰ τύχῃ τῆς εὐκαιρίας λαμπρῶν νικῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς συνέσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἀκαταπονήτου μεγαλοπραγμοσύνης εἶχε κατορθώσει καὶ ἄνευ ἀποστολῆς χρήματος ἐκ τῆς πατρίδος νὰ συντηρήσῃ μέγαν στόλον καὶ συγκρατήσῃ τὴν κατὰ θάλασσαν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' ὁ Κόνων ἐγκατέλιπε τὸ τοιοῦτον πρόγραμμα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς· καὶ περικώρισε μὲν τὸν στόλον εἰς ἐβδομήκοντα νῆας, εἰς ἃς ἐπεβίβασεν λογάδας ληφθέντας ἐκ πάντων τῶν πληρωμάτων, ἐδήλωσε δὲ διὰ ταύτης τῆς πράξεως, ὅτι ἡσθάνετο τὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ πρὸς ἐξακολούθησιν εὐρέος πολέμου κατὰ θάλασσαν. Ἐφ' ἱκανοὺς δὲ μῆνας διεξῆγε μόνον ἄστατον πειρατικὸν πόλεμον, δηῶν ἄνευ προδιαγεγραμμένου σχεδίου διάφορα παραθαλάσσια χωρία καὶ πειρώμενος νὰ προσπορίσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους νέους πόρους.

Πιθανῶς δ' εἰς τοῦτον τὸν χρόνον ἀνέρχεται τὸ ψήφισμα τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων πρὸς τιμὴν τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου Εὐαγόρου, ὅστις περὶ τὸ 410 π. Χ. (Ὀλυμπ. 92,3) ἀνέκτησε

τὸ πατρικὸν βασίλειον ¹. Ἀπὸ τοῦ χρόνου δ' ἐκείνου εἶχε γείνει ἀνὴρ ἄξιος λόγου διὰ τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες καθ' ἑσὸν ἡλαττοῦντο αἱ προσδοκίαι αὐτῶν περὶ ὑποστηρίξεως παρὰ τῆς Περσίας πολὺ μᾶλλον ἐπεζήτουν, ὥς εἰκός, τὴν προσπέλασιν πρὸς τοὺς δυσηρεστημένους ὑπηκόους τοῦ μεγάλου βασιλέως. Διὰ ταῦτα δὲ πιθανῶς ἤδη εἰς τοῦτον τὸν χρόνον πρέπει νάναγάγωμεν τὴν ἀρχὴν τῆς οικειότητος μεταξὺ Κόνωνος καὶ Εὐαγόρου.

Ὁ πελοποννησιακὸς στόλος ὑπερέβαινεν ἤδη τὸν ἄττικὸν κατὰ εἴκοσι νῆας, καὶ ἔνεκα τῶν τακτικῶν προσόδων ἠυξάνετο διαρκῶς. Διὸ, ὅτε τὸν Λύσανδρον διεδέχθη ἐν τῇ ναυαρχίᾳ ὁ Καλλικρατίδας, οὗτος ἠδυνήθη, καὶ πρὶν ἢ καταγάγῃ νίκην τινὰ, νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὸν κύριον τῆς θαλάσσης. Καὶ ταῦτα διότι, καίτοι ἐστέρειυσαν τὰ παρὰ τῶν Περσῶν χρηματικὰ βοηθήματα, ἅτινα ὁ Κύρος μόνον εἰς τὸν ἴδιον φίλον συνήνει νὰ πληρόνωνται, καίτοι αὐτὸς ὁ Λύσανδρος, ὅπως δυσχεράνη κατὰ τὸ ἐνὸν τὴν θέσιν τοῦ διαδόχου ἐπέστρεψεν εἰς τὸν Κύρον ἅπαντα τὰ ἔτι ὑπολειπόμενα χρήματα ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι εἶχον δοθῇ μόνον εἰς αὐτὸν ἐκείνον, ἀλλ' ὅμως ὁ νέος ναύαρχος κατώρθωσεν οὐ μόνον νὰ διατηρήσῃ τὸν εἰς αὐτὸν παραδοθέντα στόλον, ἀλλὰ καὶ αὐξήσῃ αὐτὸν μεγάλως, καὶ μάλιστα κατὰ τὸν ἐντιμότεον τρόπον. Καὶ δὴ ἐμπλεως ἀγανακτήσεως ἔστρεψε τὰ νῶτα πρὸς τὰν ἀνέκτορα τῶν Σάρδεων, ἔνθα εἶχον ἀφήσει αὐτὸν νάναμένη πρὸ τῶν θυρῶν δίκην ἐπαίτου, καὶ κατώρθωσε πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς παρὰ τῶν Περσῶν προστασίας νὰ ἐξάψῃ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἴωσιν ὅλως νέον πολεμικὸν ζῆλον. Οὕτω συνήθροισεν ἐν Μιλήτῳ πεντήκοντα νῆας τῶν συμμάχων, ἃς μετὰ μεγίστου ζήλου ἤσκει χάριν τοῦ ἐπιθετικοῦ πολέμου. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ ἀνεδείχθη αὐτόχρημα θριαμβευτῆς, δυνηθεὶς διὰ τῆς χρηματικῆς ὑποστηρίξεως τῶν Χίων καὶ τῶν Μιλησίων ἄνευ περσικῆς χορηγίας νὰ ἐλκύσῃ εἰς τὴν θάλασσαν στόλον ἑκατὸν τεσσαράκοντα νηῶν, στόλον οἷον οὐδέποτε μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον ἀντιτάξει εἰς τοὺς

¹ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 64.

Ἀθηναίους. Συνεδύαζε δ' ὁ Καλλικρατίδας τὸ μεγάθυμον καὶ τὴν ἀγερωχίαν ἀρχαιοπρεποῦς Σπαρτιάτου μετὰ τῆς δραστηριότητος καὶ τῆς δεξιότητος ἣν ἀπῆτει ἢ ἐπιβολὴ ναυάρχου ἐν Ἰωνίᾳ. Ἐξέτελεσε δ' ἐν αὐτῇ ὅτι ὁ Βρασίδας εἶχεν ἐπιδιώξει ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης, καὶ ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος μεταγαγὼν ἐπιτυχῶς εἰς τὸν στόλον τὴν τόλμην καὶ τὸν εὐθὺν ἥρωισμόν τῶν Σπαρτιατῶν¹.

Ἡξιώθη δὲ νὰ στεφθῇ τὸ ἔργον αὐτοῦ ὑπὸ λαμπρῶν κατορθωμάτων. Ἐν τῇ νήσῳ τῶν Χίων, πρὸς οὓς πρὸ πάντων ἤθελε νὰ ἐπιδείξῃ τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ, κατέστρεψε τὸ τεῖχος τῶν Ἀθηναίων, ἐξ οὗ ἐξηρτᾶτο ἡ ἀνάκτησις τῆς νήσου· ἔπειτα δ' ἐκυρίευσεν τὴν ἀξίαν λόγου Τέων καὶ ἔπλευσεν ἄοκνος περαιτέρω πρὸς τὴν Λέσθον, ἧς αἱ πόλεις ἦσαν τὰ κυριώτατα ἐρείσματα τῆς ἀττικῆς δυνάμεως ἐν ἐκείνῳ τῷ πελάγει καὶ ἐφρούρουσαν τὴν μεταξὺ τῆς Ἰωνίας καὶ τοῦ Ἑλληςπόντου ἐπικοινωνίαν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν βόρειον παραλίαν τῆς νήσου, ἐν Μηθύμνῃ, ἐστάθμευεν ἀθηναϊκὴ φρουρά, ἣτις ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ πρὶν ἢ ὁ Κόνων προσφθάσῃ νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν ἐκ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας. Ἀλλὰ τότε ἠναγκάσθη τοῦλάχιστον νὰ πειραθῇ ὅπως διατηρήσῃ τὴν Μυτιλήνην καὶ πρὸς τοῦτο ἔλθῃ ἐγγὺς τῆς πόλεως. Κατὰ δὲ τὸν πρὸς τὴν πόλιν ἐκείνην διάπλουν οἱ πολέμιοι ἤλθον εἰς σύγκρουσιν. Ὁ Κόνων ἠθέλησε νὰποφύγῃ αὐτόχρομα μάχην, ἀλλ' ἐν ᾧ αἱ νῆες συνεπλέκοντο κατὰ χωριστάς ομάδας ὁ στόλος αὐτοῦ διασπᾶται. Τριάκοντα τριήρεις ἀποσπῶνται ἀπὸ τῶν ἄλλων καὶ ἀναγκάζονται νὰ παραδοθῶσιν εἰς τοὺς πολεμίους καθ' ὃν χρόνον ὁ Κόνων ἀποχωρεῖ μετὰ τῶν λοιπῶν εἰς τὸν βόρειον λιμένα τῆς Μυτιλήνης² καὶ ἀποφράσσει τὸ στόμιον αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Καλλικρατίδας ἐκβιάζει τὸν εἰσπλουν καὶ πολιορκεῖ μετὰ τῆς πόλεως τὸν στόλον τοῦ Κόνωνος οὕτω τελείως, ὥστε οὗτος μόνον διὰ στρατηγήματος κατορθώνει νὰποστείλῃ δύο τριήρεις εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως ἀγγείλῃ εἰς τὸν δῆμον τὴν ἀπόγνωσιν εἰς ἣν εἶχε περιπέσει³.

¹ *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 6, 1.

² Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 131.

³ *Ξενοφῶντος* [Ἑλληνικά I,] 6, 16 - 18. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIII, 77, 'Ὁ Καλ-

Τότε δὲ πλεόν ὁ Καλλικρατίδας ἠδύνατο νὰ ὑπολάβῃ, ὅτι ὁ πόλεμος εἶχε σχεδὸν περατωθῇ, ὅτε μάλιστα καὶ μοῖρα δώδεκα νηῶν, προσαχθεῖσα εἰς βοήθειαν ὑπὸ τοῦ Διομέδοντος, περιῆλθε πλὴν δύο νηῶν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ πᾶς ἄλλη ἀποστολὴ ἐπικουρίας ἐφαίνετο ἀδύνατος. Ἡδύνατο νὰ καυχθῇ, ὅτι ἄνευ βοηθείας τῶν Περσῶν εἶχεν ἀναδείξει τὴν Σπάρτην θαλασσοκράτορα ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἐπειδὴ τὰ λείψανα τοῦ πολεμίου στόλου μετὰ τοῦ ἀρίστου τῶν κατὰ θάλασσαν στρατηγῶν ἦσαν αἰχμάλωτ' αὐτοῦ. Ὁ Ἑλλήσποντος ἦτο ἀνοικτός. Τί δ' ἐκώλυεν αὐτὸν πλεόν νὰ στερήσῃ τὰς Ἀθήνας τῶν τελευταίων αὐτῶν πόρων καὶ ἀναγκάσῃ τὴν πόλιν νὰ παραδοθῇ ὑφ' οἰουςδήποτε ἄλλους; Καὶ ὅμως ὑπελόγιζε κακῶς τὰς δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων.

Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠδύνατο ἀκόμῃ νὰ πεισθῶσιν εἰς τὴν σκέψιν τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς κατὰ θάλασσαν ἀρχῆς. Ὅτε λοιπὸν ἡ ἐτέρα τῶν ὑπὸ τῶν Κόνωνος ἀποσταλειςῶν νηῶν ἔφθασεν αἰσίως εἰς τὰς Ἀθήνας, τὰ ἐνεστῶτα δεινὰ κατεσίγασαν πᾶσαν διάσπασιν τῶν φατριῶν καὶ ἐξῆψαν παρ' ἅπασιν τοῖς πολίταις ἄμιλλαν, ἥς τὰ ἐπακόλουθα ὑπερέβησαν πᾶσαν προσδοκίαν. Ὁμοφώνως δ' ἀπεφάσισαν νὰ καταβάλωσι τοὺς τελευταίους πόρους χάριν παρασκευῆς νέου μεγάλου στόλου, δυναμένου νὰ σώσῃ τὸν Κόνωνα καὶ ἀντιπαραταχθῇ πρὸς τοὺς πολεμίους ἐν ἀναπεπταμένῳ πελάγει. Ἄνευ δὲ τινος δισταγμοῦ ἐποιήσαντο εὐρυτάτην χρῆσιν τῶν θησαυρῶν τῆς πολιούχου θεᾶς χάριν τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως. Ἐκ χρυσῶν ἀγαλμάτων τῆς Νίκης ἐκόπη νόμισμα, καὶ ἅπαντα τὰ ἐν τῷ προνηίῳ τοῦ Παρθενῶνος ἐκ μετάλλου πολύτιμα σκεύη πλὴν ἑνὸς χρυσοῦ στεφάνου παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ἑλληνοταμίας πρὸς ἐκκοπὴν νομισμάτων¹. ἀναμφιβό-

λικρατίδας εἶχεν ἀπειλήσει τὸν Κόνωνα, ὅτι παύσει αὐτὸν μαίχωντα τὴν θάλατταν [*Ξενοφάντος* Ἑλληνικά I, 6, 15].

¹ Περὶ τῶν νομισμάτων τούτων τῶν κοπέντων ἐπὶ Ἀντιγένοῦς ἀρχόντος ἴδε Böckh Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 29. Τὸ καὶνὸν χρυσίον καλεῖται παρ' *Ἀριστοφάνει* ἐν *Βατράχοις*, στ. 720. Πρὸς καὶ τὰ τοῦ *Φιλοχόρου* ἐν τοῖς *Σχολίοις Ἀριστοφάνους* εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον.

λως δ' ἐκενώθησαν καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ θησαυροῦ¹, προσαναλώθη δὲ καὶ αὐτὸ τὸ τελευταῖον κατάθεμα τῆς πόλεως. Τριήρεις δ' ὑπῆρχον εὐτυχῶς ἀκόμη, ἦτοι αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου συληφθεῖσαι, ἐνενήκοντα καὶ πέντε ἐν ὄλῳ, καὶ τεσσαράκοντα πέντε αἱ ὑπὸ τοῦ Κόνωνος τεθεῖσαι ἐν ἐφεδρείᾳ καὶ προσωρμισμέναι ἐν Σάμῳ². Ἀλλ' ἔλειπον πολῖται, ὅπως ἐπιβῶσιν αὐτῶν, καίτοι ἐναυτολογήθησαν ἅπαντες οἱ δυνάμενοι νὰ θεωρηθῶσι περιττοὶ διὰ τὴν ἄμυναν τῶν τειχῶν, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἱππεῖς εὐρέθησαν πρόθυμοι νὰ ταχθῶσιν εἰς τὰ πληρώματα τῶν τριήρων. Διὸ ἐστρατολογήθησαν καὶ πλεῖστοι ὅσοι τῶν μὴ ἐγγεγραμμένων εἰς τοὺς πολίτας. Καὶ εἰς μὲν τοὺς μετοίκους ἐδόθη ἡ ἐπαγγελία τῆς χορηγίας τοῦ δικαιώματος τοῦ πολίτου, εἰς δὲ τοὺς δούλους ἡ τῆς ἀπελευθερώσεως³. Οὕτω δὲ, βοηθούντων καὶ τῶν Σαμίων καὶ ἄλλων συμμάχων, συνεκροτήθη ἐντὸς μηνὸς στόλος ἑκατὸν πενήκοντα καὶ πέντε νηῶν, ὃν ἡδυνήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς ἐν τῇ πόλει ἐγκαταμείναντας στρατηγούς, τὸν Θράσυλλον, τὸν Πρωτόμαχον, τὸν Ἀριστογένη καὶ τὸν Περικλέα, τὸν υἱὸν τοῦ μεγάλου πολιτευτοῦ. Οὕτω συνεκεντρώθησαν ἐν ἀπεγνωσμένῃ συντονίᾳ περισυλλεχθεῖσαι ἅπασαι αἱ ὑπολειφθεῖσαι δυνάμεις τῆς πόλεως, καὶ μετὰ τῆς συναισθήσεως, ὅτι ἐπεβάλλετο ἀναγκαίως ἡ νίκη ἢ ὁ ὄλεθρος, ὁ τελευταῖος στόλος τῶν Ἀθηνῶν ἀνῆχθη ἐκ τοῦ Πειραιῶς⁴.

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 822.

² Kirchhoff Urkunden der Schatzmeister ἐν ταῖς Abhandlungen der Berliner Akademie der Wissenschaften. 1864 σ. 55.

³ Οἱ δούλοι οἱ συμμετασχόντες τῆς ἐν Ἀργινούσαις ναυμαχίας ἠξιώθησαν τῆς ἐλευθερίας καὶ συγγρόνως ἔλαβον εἰ μὴ πάντες, ἀλλὰ τοῦλάχιστόν τινες αὐτῶν κλήρους γῆς ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Σκιώνης, ἣτις δὲν εἶχεν ἀναδασθῇ πᾶσα εἰς τοὺς ὀλίγους τὸ πλῆθος Πλαταιεῖς [τῷ 422 π. Χ.] Ὀλυμπ. 89, 3. Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Ι' σ. 390. Οὕτως ἐρμηνεύει ὁ Kirchhoff Über die Tributpflichtigkeit der attischen Kleruchen] σ. 9 τὰ τοῦ Ἀριστοφάνους ἐν Βατράχοις στ. 694. Πλαταιεῖς εὐθὺς εἶναι κἀντὶ δούλων δεσπότας καὶ τὸ χωρίον τῆς Ἀθροῦς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐν ταῖς Σχολαῖς τοῦ Ἀριστοφάνους ἐνθ' ἀν. συμμαχῆσαντας δούλους ἐλευθερωθῆναι καὶ ἐγγραφέντας ὡς Πλαταιεῖς συμπολιτεύσασθαι αὐτοῖς.

⁴ Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 97. Ξενοφῶντος Ἑλληνικά Ι, 6, 19.

Εὐθύς δὲ ὡς ὁ Καλλικρατίδας ἔλαβε τὸ ἀπροςδόκητον ἄγγελμα περὶ τοῦ ἀπόπλου τοῦ στόλου τούτου, κατέλιπε μὲν πεντήκοντα νῆας πρὸ τοῦ λιμένος, ὅπως ἐξακολουθήσωσι τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ Κόνωνος, προσωρμίσθη δὲ πρὸ τοῦ νοτίου ἀκρωτηρίου τῆς Λέσβου, ὅπως αὐτόθι ἀντεπεξέλθῃ πρὸς τὸν νέον στόλον τῶν Ἀθηναίων ἐν ἀναπεπταμένῳ πελάγει, φανταζόμενος, ὅτι ἔμελλε νὰ ἐξολοθρεύσῃ αὐτὸν, ἐπειδὴ κατείχετο ὑπὸ μεγίστου θάρρους καὶ οὐδεμίαν εἶχε περὶ τῆς νίκης ἀμφιβολίαν. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἅπ' ἐναντίας, καίπερ ἔχοντες καθυπερτέρας δυνάμεις, ἀπεχώρησαν μετὰ φόβου πρὸς τὴν ἡπειρον τῆς Αἰολίδος, ἔνθ' ἀέναντι τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Λέσβου κεῖνται πρὸ τῆς παραλίας τρεῖς δίκην σκοπέλιων νησιδὲς καλούμεναι Ἀργινοῦσαι, αἵτινες ἐφαίνοντο παρέχουσαι σκέπην ἐναντίον ὑπερκεράσεως τοῦ στόλου καὶ κατὰ τὸ δυνατόν ἐξασφαλίζουσαι αὐτόν. Καὶ παρὰ μὲν τὰς νήσους ὥρμει τὸ μέσον τοῦ στόλου, τὰ δὲ κέρατα ἐξετείνοντο πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ τᾶριστερά ἐν διπλῷ στοίχῳ χάριν παρακωλύσεως τοῦ διάπλου ἐχθρικῶν τριήρων.

Ὁ Καλλικρατίδας ὑπὸ συνέσεως ἀγόμενος ᾤφειλε πάντως νὰναβάλλῃ τὴν ἐπίθεσιν. Οὐδεμίαν εἶχε σπουδὴν, ἐπειδὴ καὶ ὁ Κύρος μετὰ τὴν παρὰ τοῦ ναυάρχου τῶν Σπαρτιατῶν ἐπίδειξιν ἐξαιρέτων δειγμάτων δραστηριότητος εἶχε πάλιν ἀρχίσει χορηγῶν χρήματα εἰς αὐτόν. Ἀλλὰ διὰ τοὺς Ἀθηναίους πᾶς ἀναβολὴ συνεπήγετο μέγιστον κίνδυνον. Ὁ στόλος αὐτῶν δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀδρανὴς ὅπως συντηρηθῇ. Θὰ ἠναγκάζοντο λοιπὸν, ἂν οἱ πολέμιοι ἔμενον ἡσυχοί, νὰ προσβάλλωσιν αὐτοὺς ὅπως ὀήποτε ἢ νὰ διασκεδασθῶσιν· ἦτο δὲ καὶ φόβος, ὅτι τὰ πληρώματα στόλου συγκροτηθέντος μετὰ μεγίστης σπουδῆς δὲν ἔμελλον νὰ διατηρήσωσιν ἐπὶ μακρὸν τὴν πειθαρχίαν καὶ ὁμόφροναν ἐνθουσιασμόν. Ἀλλὰ τοῦ Καλλικρατίδου τὴν ὁρμὴν καὶ γενναιότητα οὐδεμία ἀνέστειλε νοουεσία καὶ οὐδεὶς δισταγμὸς, καίτοι διεγίνωσκεν, ὅτι οὐδεμία παρείχετο εἰς αὐτὸν κατάλληλος εὐκαιρία πρὸς ἐπίθεσιν. Πράγματι ἦτο ἠναγκασμένος νὰ χωρίσῃ τὸν στόλον εἰς δύο μοί-

ρας, ὅπως προσβάλλῃ τὸν ἐχθρὸν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῶν Ἀργινοῦσῶν. Αὐτὸς δὲ ὥρμησεν, ἡγούμενος τοῦ δεξιοῦ κέρατος, καὶ οὐδὲν ἡδυνήθη νάναχαιτίσῃ τὴν ὀρμητικὴν αὐτοῦ ἐπίθεσιν· ἔσπευδε δὲ κατὰ τῆς τριήρους ἣς ἦρχεν ὁ Περικλῆς. Αἱ νῆες συνεκρούσθησαν πρὸς ἀλλήλας μετὰ πατάγου· ἐν δὲ τῇ ὀρμῇ τῆς μάχης ὁ Καλλικρατίδας, ὅστις ἴστατο ἀνυπόμονος παρ' αὐτὰ τὰ χεῖλη τῆς στρατηγίδος, ἔπεσεν εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ δὲ Κλέαρχος, ὃν εἶχεν ὀρίσει ὡς διάδοχον, δὲν ἡδυνήθη νὰ συγκρατήσῃ τὸ κέρας. Συγχρόνως δὲ καὶ τὸ ἀριστερὸν κέρας, οὗ ἡγεῖτο ὁ Βοιωτὸς Θρασώνδας, ὑπεχώρησε, καὶ κατὰ μικρὸν ὁ σύμπας στόλος ἀποχωρεῖ ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἄλλ' ἡ ὑποχώρησις αὕτη εἶνε μόνον ἡ ἀρχὴ ἥττης τελείας. Καὶ ταῦτα διότι ἐξεγείρεται μέγιστον τὸ θάρρος τῶν Ἀθηναίων, καὶ τότε πρῶτον τελεσφορεῖ κατὰ πάντα ἡ ἀριθμητικὴ αὐτῶν ὑπεροχή. Ἐκ τῶν ἑκατὸν εἴκοσι νηῶν τῶν Πελοποννησίων μόνον τεσσαράκοντα καὶ τρεῖς ἡδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν ἐκ τῆς δεινῆς ἐκείνης μάχης¹.

Μετὰ δὲ τὴν ἐκ νέου συνάθροισιν τοῦ νικηφόρου στόλου κατόπιν τῆς διώξεως τῶν πολεμίων ἀπεφάσισαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἐπιπέσωσιν αἰφνιδίως ἔσσην τὸ δυνατόν ταχύτερον κατὰ τῆς πρὸ τῆς Μυτιλήνης ὀρμούσης μοίρας, πρὶν ἢ ὁ διοικῶν αὐτὴν μάθῃ τὰ κατὰ τὴν ἔκβασιν τῆς ναυμαχίας. Συγχρόνως δὲ ἄλλη μοῖρα τοῦ στόλου ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ σώσῃ ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ Θηραμένους καὶ τοῦ Θρασυβούλου τοὺς ναυαγούς καὶ περισυλλέξῃ τοὺς νεκρούς. Ἀλλὰ σφοδρὸς βορειοδυτικὸς ἄνεμος πνεύσας ἀπὸ τῆς Ἰῶς κατέστησεν ὅλως ἀδύνατον πᾶσαν κίνησιν· ὅτε δὲ ὁ στόλος ἡδυνήθη μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ ἀνέμου νὰ ἐκπλεύσῃ καὶ πάλιν, τότε ἀμφότεροι ἐκεῖνοι οἱ σκοποὶ δὲν ἦτο πλέον δυνατόν νὰ ἐκπληρωθῶσιν. Ἡ τρικυμία εἶχε σαρώσει τὸ ὅλον πεδῖον τῆς μάχης, καὶ μοῖρα τῶν πολεμίων εἶχε προφθάσει νὰ σωθῇ εἰς τὴν Χίον. Ἄλλ' ὁ κύριος σκοπὸς εἶχεν ἐπιτευχθῇ· καὶ ὁ μὲν πελοποννησιακὸς στόλος ἄνευ ἀντιστάσεως δεσπόσας τῆς θαλάσσης εἶχεν ἐξο-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά I, 6, 27 - 38.

λοθρευθῇ, ὁ δὲ ἀποκεκλεισμένος στόλος τοῦ Κόνωνος, τὸ ἄριστον μέρος τῆς κατὰ θάλασσαν δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, εἶχεν ἀπελευθερωθῇ, καὶ συνηνώθη ἀδελφῆς μετὰ τοῦ νικήσαντος στόλου.

Ἡ ἐν Ἀργινοῦσαις ναυμαχία ὑπῆρξεν ἡ μεγίστη τῶν καθ' ἅπαντα τὸν πόλεμον συγκροτηθεισῶν. Κατ' αὐτὴν εἶχον ἀντιπαραταχθῇ ἐναντίον ἀλλήλων διακόσιαι ἐβδομήκοντα καὶ πέντε νῆες, ἧτοι πέντε περισσότεραι τῶν ἀνταγωνισθεισῶν κατ' αὐτὴν τὴν μεγάλην παρὰ τὰ Σύβοτα ναυμαχίαν¹. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς ἡττης ἀπέβαλον τελείως τὸ θάρρος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς χρηστὰς ἐλπίδας μεθ' ὧν εἶχον παρακολουθήσει τὴν νικηφόρον πορείαν τοῦ Καλλικρατίδου. Προεικάζετο δὲ, ὅτι μετὰ ταύτην τὴν ἡτταν οἱ Πέρσαι ἔμελλον καὶ πάλιν νάποσύρῳσι πᾶσαν προστασίαν, βλέποντες, ὅτι αἱ χρηματικαὶ αὐτῶν χορηγίαι εἰς οὐδεμίαν ἤγαγον ἐπιτυχίαν. Καὶ περὶ μὲν τῶν Ἰώνων δὲν ἠδύνατο νὰ προσδοκηθῇ, ὅτι ἔμελλον καὶ πάλιν νὰ ἐπιδείξωσι προθυμίαν πρὸς σθεναρὰν συναντίληψιν· οἱ δὲ Σικελοὶ σύμμαχοι, οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Εὐβοεῖς εἶχον καταβάλλει κατὰ τὸ δυνατόν ἀπάσας αὐτῶν τὰς προσπάθειας. Εἰς τίνα λοιπὸν ἔμελλον οἱ Λακεδαιμόνιοι πλέον νὰ στηρίξωσι τὴν προσδοκίαν βελτίονος ἐπιτυχίας; Διὰ ταῦτα ὑπερίσχυσαν καὶ πάλιν οἱ φίλοι τῆς εἰρήνης, καὶ ἐστάλησαν εἰς τὰς Ἀθήνας πρέσβεις, ὅπως ἐπαναλάβωσι τὰς προτάσεις τὰς γενομένας μετὰ τὴν παρὰ τὴν Κύζικον μάχην. Καὶ δὴ προέτειναν νὰ κενώσωσι μὲν τὴν Δεκέλειαν, ἥς ἡ ἄκαρπος κατοχὴ εἶχεν ἀποβῇ ἐπαχθῆς καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Λακεδαιμονίους, νὰ διατηρήσῃ δ' ἑκατέρω τῶν πόλεων τὰς ἐνεστώσας αὐτῆς κτήσεις. Ἀλλὰ τοιαῦται συνθῆκαι ἐπέβαλλον εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν ἐγκατάλειψιν ἀπάσης τῆς Ἰωνίας, τοῦθ' ὅπερ ἐν χρόνῳ, καθ' ὃν ὥρμει ἐν Σάμῳ στόλος ἰσχυρὸς καὶ νικηφόρος ἄνευ ἀντιπάλων, ἦτο πάντως μεγίστη ἀξίωσις. Αἱ Ἀθηναὶ δὲν ἠδύνατο ἄλλως ἄνευ ἀνακτήσεως τῆς ἀρχῆς αὐτῶν κατὰ θάλασσαν νὰ συντηρήσωσι τὸν στόλον· κατὰ ταῦτα δὲ ὁ κρίσιμος ἀγὼν

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 17.

μόνον εἶχεν ἀναβληθῆ. Ἀλλὰ καὶ ἀναμένοντες οἱ Ἀθηναῖοι οὐδὲν ἡδύναντο νὰ κερδήσωσιν, ἐν ᾧ ἡ Σπάρτη ἡδύνато νὰ ἐπωφεληθῇ τὰς σπονδὰς ἐξαιρέτως χάριν τελείας ἐπανορθώσεως τῶν πρὸς τὴν Περσίαν σχέσεων καὶ παρασκευῆς δυνάμεως, εἰς ἣν τέλος θὰ ἠναγκάζοντο νὰ ὑποκύψωσιν αἱ Ἀθῆναι. Διὸ ὑπερίσχυσεν ἡ θέλησις τῶν φιλοπολέμων δημοκρατικῶν. Ῥῆτωρ δὲ αὐτῶν ἦτο ὁ Κλεοφῶν, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἥδη καὶ πρότερόν ποτε ματαιώσας τὴν ἀποδοχὴν τῶν περὶ εἰρήνης προτάσεων τῆς Σπάρτης¹. Κατ' εἰσῆγησιν δὲ αὐτοῦ ἀπερρίφθησαν καὶ αἱ νέαι προτάσεις τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ ἀπεφασίσθη ἡ μέχρι τελικῆς κρίσεως ἐξακολούθησις τοῦ πολέμου, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ παρὰ τὰς περιπετείας ἃς εἶχον ὑποστῇ ἡσθάνοντο ἑαυτοὺς προωρισμένους εἰς τὴν θαλασσοκρατίαν.

Οὕτως ἔνεκα τῆς ἀξίας θαυμασμοῦ ὁρμῆς τοῦ δήμου κατῴρωσαν οἱ Ἀθηναῖοι, καταβάλλοντες τὰς τελευταίας δυνάμεις, νὰ ἐκβιάσωσι νέαν νίκην. Ἀλλ' ὅ τι δὲν κατωρθώθη ὑπῆρξεν ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τάξεως καὶ τῆς εὐσταθείας τῆς πολιτείας, ἥς ἄνευ καὶ αἱ λαμπρόταται τῶν νικῶν οὐδεμίαν εἶχον ἀξίαν. Δὲν ὑπῆρχε πλέον δῆμος χαίρων ἐπὶ ταῖς νίκαις ἐν ὁμοφροσύνῃ· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὑπῆρχε φατρία, εἰς ἣν πᾶσα νίκη ἦτο τὰ μέγιστα δυσάρεστος, ἅτε λαμπρῶς ἐπιμαρτυροῦσα τὴν ἐν τῷ δήμῳ ἐνυπάρχουσαν δύναμιν καὶ διὰ ταῦτα ματαιοῦσα τὰ τεκταινόμενα πρὸς ἀνατροπὴν τῆς δημοκρατίας. Ἡ φατρία δὲ αὕτη ἦτο ἡ τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἡ μόνη φατρία ἡ ἐπιδιώκουσα ἀπαύστως τὰ σκότια αὐτῆς ἔργα. Ἡ φατρία αὕτη, ὑπὸ οὐδεμιᾶς μὲν ἀποθαρρυνθεῖσα ἥττης, ἀπ' ἐναντίας δ' ἐξερεθιζομένη ἐκ νέου ὑπὸ πάσης ἀντιστάσεως, ἀπέβαινε καθ' ἕκαστον αὐτῆς πρὸς τὰ πρόσω βῆμα βιασιότερα ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν μέσων. Διὰ τοὺς σκοποὺς αὐτῆς ἡ εἰς τὸν δῆμον ἐγκατάμιξις μετοίκων καὶ δούλων ἐφάνη γεγονὸς τελεσφόρον, ἐπειδὴ δι' αὐτοῦ παρείχοντο μείζονες προσδοκίαι ἐπιτυχίας τῶν σκευωριῶν αὐτῆς. Εὐάρεστότατον δὲ

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 598.

ἦτο εἰς τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν φατρίαν ταύτην καὶ τοῦτο, ὅτι περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἤχμαζε καὶ πάλιν τὰ μέγιστα τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, καὶ ὅτι ἐφωνάσκουν πάλιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δημαγωγοὶ οἱοὶ ὁ Ἀρχέδημος, ὁ Κλεοφῶν, ὁ Κλειγένης καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι στεροῦμενοι πάντες ἀνωτέρας παιδεύσεως καὶ οἱ πλεῖστοι καταγόμενοι ἐκ ξένων, διὰ δὲ τῶν σκαιῶν αὐτῶν τρόπων συντελοῦντες εἰς τὸ νὰ καθιστάνωσιν ἐπαχθὲς εἰς τοὺς εὐπρεπεῖς πολίτας τὸ καθεστῶς πολίτευμα. Οἱ ἄνθρωποι δ' ἐκεῖνοι ἦσαν πάντοτε πρόχειροι, ὅσάκις προέκειτο περὶ καταδιώξεως τῶν στρατηγῶν τῆς πόλεως, καὶ ἀπέβησαν οὕτω, καθ' ἃ καὶ πρότερον, ἐν γνώσει ἢ ἀβελήτως σύμμαχοι τῶν ὀλιγαρχικῶν.

Ἡ περὶ τῆς μάχης ἔκθεσις ἢ συνταχθεῖσα παρὰ τῶν στρατηγῶν μετὰ κοινὴν συμφωνίαν ἀνήγγελλε τοῦτο καὶ μόνον, ὅτι ἡ διάσωσις τῶν ναυαγῶν εἶχε παρακωλυθῇ ὑπὸ τῆς τρικυμίας. Πρότερα δὲ τις διατύπωσις, καθ' ἣν ἀνεφέροντο ὀνομαστί ὁ Θηραμένης καὶ ὁ Θρασύβουλος ὡς λαβόντες τὴν ἐντολὴν πρὸς διάσωσιν τῶν ναυαγίων καὶ ἀναίρεσιν τῶν νεκρῶν, εἶχεν ἀπορριφθῇ κατὰ πρότασιν τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Διομέδοντος. Οἱ στρατηγοὶ ἤθελον μηδεμίαν νὰ παράσχωσιν ἀφορμὴν πρὸς ὑποψίας περὶ οἰουδήποτε καὶ νὰ παραστῶσι συνυπεύθυνοι ἐπὶ πᾶσι τοῖς γενομένοις αὐτόχρημα οἱ συνάδελφοι. Ἀλλ' ὁ δῆμος εἶχεν ὑπονομευθῇ δραστηριώτατα διὰ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἔμελλε νὰ ἀναγνωσθῇ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἡ ὑπὲρ τῆς μάχης ἔκθεσις. Ἀντὶ δὲ νᾶκροασθῇ αὐτῆς μετ' εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς θεοὺς, ἥδη γενομένης μνείας τῶν ναυαγῶν ἐξερράγη διὰ μιᾶς ἄγριον πάθος. Ἐθορύβουν καὶ ἐχαλέπαινον κατὰ τῶν ἐπιλησμόνων τοῦ καθήκοντος στρατηγῶν, καὶ ἡ ἀπάντησις ἢ δοθεῖσα εἰς τὴν ἔκθεσιν αὐτῶν περὶ τῆς νίκης, ἣτις εἶχεν ὑπερβάλει τὰς τολμηροτάτας τῶν προσδοκιῶν, ὑπῆρξεν ἡ παῦσις αὐτῶν ἀπὸ τῆς στρατηγίας. Οὐδὲ τοῦτο δ' ἐθεώρησαν ἀναγκαῖον, τὸ νὰ ἀναμείνωσι τὴν ἀπολογίαν αὐτῶν. Τὰ πάντα ἐπράχθησαν ἐν σπουδῇ καὶ μετὰ ταραχῆς καὶ προπετείας. Ἡ δὲ Σαλαμινία ἐκόμισεν εἰς τὴν Σάμον τὸ ψήφισμα καὶ συγχρόνως τὴν

ἀνακήρυξιν τῶν νέων στρατηγῶν, εἰς οὓς συμπεριελήφθη ἐκ τῶν προστρατηγησάντων μόνος ὁ Κόνων, ἅτε μὴ συμμετασχὼν τῆς ναυμαχίας.

Δύο τῶν στρατηγησάντων κατενόησαν ἐκ τῶν γενομένων τὴν κατάστασιν τῶν ἐν Ἀθήναις πραγμάτων καὶ προετίμησαν νὰ τραπῶσι τὴν ὁδὸν ἐκουσίας ἐξορίας. Καὶ εἰς μὲν αὐτῶν ἀπέθανεν ἐν Μυτιλήνῃ, οἱ δὲ λοιποὶ ἕξ, βέβαιοι ὄντες περὶ τῆς ἀθωότητος αὐτῶν, ἐπέστρεψαν εἰς τὰς Ἀθήνας.

Τούτων πρῶτος ἔπεσε θῦμα ὁ Ἐρασινίδης, κατηγορηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀρχεδήμου τοῦ τότε προεστῶτος τοῦ δήμου ἐπὶ νοσφισμῶ χρημάτων δημοσίων καὶ ἀδεξιότητι περὶ τὴν στρατηγίαν καὶ φυλακισθεὶς. Οἱ δὲ λοιποὶ διηγήθησαν ἐν τῇ βουλῇ τὰ περὶ τῆς ναυμαχίας καὶ τοῦ μεγέθους τοῦ χειμῶνος. Μετὰ δὲ τὴν ἀκρόασιν αὐτῶν προέτεινεν ὁ βουλευτὴς Τιμοκράτης νὰ παραδοθῶσιν ἅπαντες οἱ στρατηγοὶ εἰς τὸν δῆμον δέσμιοι καὶ δικασθῶσιν ἐπὶ τῇ παραμελήσει τῆς διασώσεως τῶν ναυαγῶν. Ἡ δὲ βουλὴ ἀποδεχθεῖσα τὴν πρότασιν ταύτην ἔδειξεν, ὅτι θεωρεῖ τὸ προκείμενον ζήτημα ἔχον μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν πολιτείαν καὶ ὡς τοιοῦτον ἄξιον νὰ ἐκδικασθῇ ἀμέσως ὑπὸ τοῦ δήμου. Καὶ δὴ ἡ τοιαύτη εἰς δίκην παραπομπὴ ἔγεινεν ὑπὸ τοὺς τραχυτάτους ὅρους. Ἡ μὲν δέσμευσις τῶν στρατηγῶν ἐσκόπει νὰ παρακωλύσῃ τὴν παρὰ τοῖς συμπολίταις ἐξάσκησιν πάσης ἐπιδράσεως αὐτῶν· ὁ δὲ δῆμος ἕνεκα τῶν ληφθέντων ἐκτάκτων προληπτικῶν μέτρων περιέστη εἰς ταραχὴν, οὕτω δὲ διηκολύνετο μέγਾਲως ἡ σκευωρία τῶν κυρίων ὑποκινητῶν τῆς διώξεως τῶν στρατηγῶν. Πρωτεργάτης δὲ τῶν διωκτῶν ἦτο ἀνὴρ παρ' οὗ οἱ στρατηγοὶ ὀλιγώτερον ἢ παρὰ παντὸς ἄλλου ἀνέμενον μομφάς, αὐτὸς ὁ Θηραμένης.

Ὁ Θηραμένης εἶχεν ἀναδειχθῇ διὰ τῆς τῶν τετρακοσίων καταλύσεως ἥρωος τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἐπὶ τινα χρόνον ἐτύγχανε μεγίστης εὐνοίας παρὰ τοῦ δήμου. Λαβὼν δὲ τὴν ἐντολὴν νὰ καταστρέψῃ τὴν γέφυραν τὴν ἐνοῦσαν κατὰ τὰ νῶτα τῶν Ἀθηνῶν τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Βοιωτίαν οἰονεὶ εἰς μίαν χώραν, ἀπέ-

τυχε περὶ τοῦτο τὸ ἔργον. Ἐπειτα δὲ εἶχεν ἀποκαταστήσει ἐν ταῖς νήσοις τὰρχαῖα πολιτεύματα, καὶ συμμετέσχε μὲν εὐφήμως τοῦ ἑλλησποντίου πολέμου, ἐστρατήγησε δὲ τῆς παρὰ τὴν Χρυσόπολιν μοίρας¹. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν ἤρκουν εἰς τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ. Μὴ πρωταγωνιστῶν ὥς πρότερον, ἡσθάνετο ἑαυτὸν παραγκωνιζόμενον· ἐπειδὴ δὲ δὲν ἠδύνατο νάνεχθῇ τοῦτο, ὁ ἄστατος ἀνὴρ, ἔστις μετ' οὐδετέρας φατρίας ἐτάσσετο σοβαρῶς, μετέστη καὶ πάλιν εἰς τοὺς ὀλιγαρχικούς, ἀγωνιζόμενος μετὰ μεγίστου ζήλου νὰ στερήσῃ καὶ πάλιν τὴν πατρίδα τῶν ἐπιτευχθέντων ὠφελημάτων. Καὶ ταῦτα διότι ἦτο ικανῶς εὐφυής, καὶ κατενόει, ὅτι ὁ δῆμος μόνον ὑπὸ μεγίστης συγχύσεως καὶ στενοχωρούμενος εἰς τὸ ἔπακρον ὑπὸ τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου θὰ ἤθελεν ἀναγκασθῇ νὰ καταλύσῃ τὴν δημοκρατίαν καὶ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀρχὴν εἰς τοὺς ὀλιγαρχικούς. Καίτοι δὲ κατὰ τὴν προκειμένην περίστασιν ἦτο κοινῶς τοῦ ἔργου τῶν λοιπῶν στρατηγῶν, καὶ, ἂν ὑπετίθετο, ὅτι ὑπῆρχέ τις ὁ ὑπέχων εὐθύνην ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῶν ναυγῶν, ἐκεῖνος ἦτο ὁ πάντων αἰτιώτατος, ἀλλ' οὐχ ἤττον ἀπεφάσισε νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν εὐκαιρίαν ταύτην χάριν τῶν φατριαστικῶν αὐτοῦ σκοπῶν καὶ ἀνταποδώσῃ εἰς τοὺς στρατηγοὺς τὴν πρᾶότητα καὶ ἐπιείκειαν, ἣν εἶχον ἐπιδείξει πρὸς αὐτόν, δι' ἀγνωμοσύνης, παρουσιαζόμενος ὡς κατήγορος αὐτῶν καὶ ἐπιρρίπτων ἐπ' αὐτοὺς τὴν εὐθύνην ἐπὶ τῇ παραμελήσει τῶν θρησκευτικῶν νομίμων. Καὶ εἶχον μὲν ὑπάρξει αἱ Ἀθηναὶ ἀπὸ ἐτῶν ἤδη παλαιότερα ἀπρεπεστάτων φατριαστικῶν ἐπιβουλῶν, ἀλλ' οὐδεὶς κατ' ὠρθωσεν οὕτω δεξιῶς καὶ κατὰ τρόπον τοιοῦτον νὰ μεταστρέψῃ πρὸς ὄφελος αὐτοῦ τὸν ἐπικρεμώμενον κίνδυνον καὶ ἐπιρρίψῃ ἐπὶ ἄλλους τὸ ἴδιον πταῖσμα. Τοῦτο ἦτο πρωτοφανὲς ἀριστοτέχνημα ἐγωιστικῆς δολοπλοκίας, ἧς ἡ ἐπιτυχία παρέχει ἔννοιαν τινὰ τῆς συγχύσεως καὶ διαφθορᾶς τῆς κρατούσης ἐν τῇ πόλει.

Ἡ ὅλη δ' ἐνέργεια εἶχε προφανῶς διοργανωθῇ οὕτως ἕνεκα τοῦ ὑπολογισμοῦ, ὅτι ἅπαντες οἱ στρατευόμενοι ἄνδρες οἱ συγ-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 600.

χροτοῦντες τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ δήμου, ἐν ᾧ ἐσώζετο ἀκόμη θάρρος καὶ συναίσθησις τοῦ δικαίου, εὐρίσκετο μακρὰν τῆς πόλεως, καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀπετελεῖτο μόνον ἐκ μικροῦ ἀριθμοῦ, εἰς ὃν ἐτάσσοντο πολλοὶ ἀδύνατοι καὶ γέροντες, ἔλειπον δ' ἀπ' αὐτῆς ἀμύντορες τοῦ δικαίου. Ἡ δὲ σύμπασα δίκη ἤρξατο περιορισθείσης παρανόμως τῆς ἐλευθέρας ἀπολογίας τῶν κατηγορουμένων, ἐν ᾧ ἄλλως ἔτι πρὸ μικροῦ ὁ Ἀρίσταρχος ἐκεῖνος¹ ὁ ἐναργῶς προδοὺς εἰς τοὺς πολεμίους τὴν παρὰ τὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς κειμένην Οἰνόην, συλληφθεὶς παρὰ τῶν Ἀθηναίων, εἶχε λάβει τὸ δικαίωμα ἀπεριορίστου χρόνου πρὸς ὑπεραπολογίαν ἑαυτοῦ. Ἄλλ' εἰς τοὺς στρατηγοὺς ἐκείνους τοὺς ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἡμέρᾳ ἀνακτήσαντας τὴν θαλασσίαν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων ἐπετρέπη μόνον νὰ διηγηθῶσι διὰ βραχέων τὰ γενόμενα, ὥς εἰ αὕτῃ ἡ σωτηρία τῆς πόλεως ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῆς τὴν σήμερον μᾶλλον ἢ τὴν αὖριον ἀποπερατώσεως τῆς δίκης. Ἄλλ' αὕτῃ ἐκείνῃ ἡ βραχεῖα διήγησις, ἐστερημένη πάσης διακοσμῆσεως, ἡ γενομένη ὑπ' ἀνδρῶν εὐγενῶν καὶ ἀμέμπτων, ἐμαρτύρει ἄνευ ἀντιρρήσεως τὴν ἀθωότητ' αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ δῆμος ἔμελλε κατόπιν νὰ ποσίσῃ, ἂν ἡ ὑπὸ τῆς βουλῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσαχθεῖσα κατηγορία ἔπρεπε νὰ γείνῃ ἀποδεκτὴ, οἱ πλείστοι ἐφαίνοντο ἔτοιμοι νὰ πορρίψωσιν αὐτήν. Ἡ ψηφοφορία ἔμελλε νὰρχίσῃ, οὐδαμῶς δὲ ἀμφίβολον ἐφαίνετο τὸ ἀποτέλεσμ' αὐτῆς. Διὸ οἱ ὑπὲρ τοῦ ὀλέθρου τῶν στρατηγῶν συνωμόσαντες οὐδεμίαν εἶχον ἄλλην διέξοδον ἢ νὰ κατορθώσωσι διὰ ταχείας στρατηγῆματος τὴν ἀναβολὴν τῆς δίκης. Τὸ σκότος, εἶπον, ἄρχεται, ἔνεκα δ' αὐτοῦ δὲν θὰ ἦτο σαφὴς ἡ καταμέτρησις τῶν χειρῶν ἐν τῇ χειροτονίᾳ. Ἄλλ' ὅμως ἐξ ἐτέρου ὑπῆρχεν ἱκανὸν φῶς, ὅπως διὰ ταχείας ψηφοφορίας ψηφισθῇ, ὅτι ἡ βουλὴ κατὰ τὴν προσεχῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ἔμελλε νὰ εἰσενέγκῃ προβούλευμα περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἔμελλον νὰ κριθῶσιν οἱ κατηγορούμενοι. Ἦτο δὲ τοῦτο παράνομος ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνένωσις διαφόρων σταδίων τῆς διαδικασίας, ἐπειδὴ ἡ ἀπο-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 582.

δοχὴ τῆς κατηγορίας δὲν εἶχεν ἀκόμη ψηφισθῇ ὑπὸ τοῦ δήμου. Συγχρόνως δὲ παρὰ τοὺς θεμελιώδεις κανόνas τοῦ ἀττικοῦ δικαίου ἀπεκρούσθη ἡ ἀποφυλάκισις τῶν στρατηγῶν δι' ἐγγυητῶν. Οὕτω κατώρθωσαν οἱ συνωμότες νὰ μεταβάλλωσι τὴν ἥτταν αὐτῶν εἰς ἴδιον ὄφελος.

Συνετέλεσε δὲ εἰς τὴν ἐπωφελῇ καὶ τελεσφόρον παρ' αὐτῶν χρῆσιν τῆς ταχθείσης προθεσμίας ἡ σύμπτωσις, καθ' ἣν ἐν ἐκείναις ἀκριβῶς ταῖς ἡμέραις τοῦ Πυανοσιῶνος, ἥτοι τοῦ Ὀκτωβρίου, ἐτελοῦντο τὰ Ἀπατούρια, ἡ οἰκογενειακὴ ἐκείνη ἐορτὴ τῶν Ἀθηναίων, καθ' ἣν πάντες οἱ ἀνήκοντες εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ γένος συνήρχοντο πρὸς κοινὰς θυσίας¹ καὶ καθ' ἣν ἄρα ἐν ἀπάσῃ τῇ πόλει ἀνεκοινοῦντο ζωηρῶς πάντα τὰ αἰσθήματα τῆς συγγενείας. Ἐντεῦθεν δὲ παρουσιάσθη εἰς τὸν Θηραμένην ἡ κατάλληλος εὐκαιρία, ὅπως ἐξερεθίσῃ κατὰ τῶν στρατηγῶν πολίτας καὶ γυναῖκας πολιτῶν. Καίτοι δὲ δὲν ἦτο ἀδύνατον νὰ ὀρισθῇ πόσοι τῶν ἀπόντων εἶχον πέσει ἐν τῇ μάχῃ καὶ πόσοι θά ἦτο δυνατόν τυχόν νὰ σωθῶσι δι' ἐξερευνήσεως τῆς θαλάσσης μετὰ τὴν ναυμαχίαν, ἐλέγετο οὐχ ἥττον, ὅτι οἱ στρατηγοὶ ἦσαν ὑπεύθυνοι διὰ τὴν ἐν τοῖς Ἀπατουρίοις τοῦ ἔτους ἐκείνου ἐμφάνισιν πάντων τῶν Ἀθηναίων ἐχόντων μέλανα ἱμάτια καὶ ἐν χρῶ κεκαρμένων. Ἀπητεῖτο δὲ νὰ τιμωρηθῶσιν ἐκεῖνοι διὰ θανάτου, ἅτε ἀσυνειδήτως παραμελήσαντες τὸ ἱερώτατον τῶν καθηκόντων τοῦ στρατηγοῦ. Οὕτω δι' ἐπονιδίστου καταχρήσεως τῶν αἰσθημάτων τῆς φιlanθρωπίας ὑπεκινήθη ἡ ἐξέγερσις θυέλλης νέας ἐμπαθείας ταύτης δ' εὐρισκομένης εἰς τὸ κατακόρυφον, συνῆλθεν ἡ δευτέρα ἐκκλησία.

Ἦρχισε δὲ ἡ ἐκκλησία αὕτη διὰ τῆς ὑποβολῆς προβουλευματος προταθέντος ὑπὸ τοῦ Καλλιζένου, ὅστις ἐμόλυνε τὸ ὠραῖον αὐτοῦ ὄνομα δεχθεὶς νὰ γείνῃ ἐναντίον τῆς τιμῆς αὐτοῦ καὶ τῆς συνειδήσεως ἐργάτης τῆς προδοτικῆς πατρίδας. Ἐν δὲ τῇ προβουλεύματι τούτῳ οὐδὲ λόγος πλέον ἐγένετο περὶ νέας ἡσύχου ἐξετά-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 583. [Πρβλ. περὶ τῶν Ἀπατουρίων καὶ Aug. Mommsen Die Feste der Stadt Athen σ. 323 κ. ἑ.]

σεως αὐτῶν τῶν πραγμάτων· ἡ κατηγορία καὶ ἡ ἀπολογία ἐφαίνοντο οἷον εἰ λήξασαι, ἀμφοτέραι δ' ἔμελλον νὰ λυθῶσιν ἀπλῶς διὰ ψηφοφορίας. Ἄλλ' ἡ ὅλη διαψήφισις διετάχθη κατὰ τρόπον ὅπως ἀσυνήθην. Ἐμελλε δὴλα δὴ νὰ συνέλθῃ ὁ ὅλος δῆμος διηρημένος κατὰ φυλάς, ὡς τοῦτο εἰθίζετο κατὰ τὴν ἀποδοχὴν ἢ ἀποψήφισιν πολίτου. Διηρέθη λοιπὸν ἡ ἀγορὰ τῶν Ἀθηναίων εἰς δέκα μέρη, καὶ ἐν ἐκάστῳ αὐτῶν ἔμελλον νὰ τεθῶσι δύο ὑδρίαι, πρὸ τούτων δ' ἔμελλον νὰ διαβαίνωσιν οἱ ψηφίζοντες ἕκαστος. Ἐν ἐκαστῇ δὲ φυλῇ κῆρυξ ἔμελλε νὰ κηρύττῃ, ὅτι οἱ μὲν φρονούντες, ὅτι οἱ στρατηγοὶ ἠδίκησαν μὴ ἀνελόντες τοὺς νικήσαντας ἐν τῇ ναυμαχίᾳ, ἔπρεπε νὰ ψηφίσωσιν εἰς τὴν προτέραν ὑδρίαν, οἱ δὲ λοιποὶ εἰς τὴν ὑστέραν.

Ὁ ὅλος δ' οὗτος τρόπος τῆς διαψηφίσεως οὐδένα ἄλλον εἶχε σκοπὸν ἢ τὴν πτόησιν τοῦ δήμου¹. Καὶ δὴ, ἐπειδὴ αἱ ὑδρίαι, ὡς πρέπει νὰ προϋποθέσωμεν, ἦσαν ἐκτεθειμέναι εἰς τὸ ὑπαιθρον, ἡ δὲ ψηφοφορία ἐγίνετο διὰ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ψήφου, πᾶσα διαψήφισις ἠδύνατο νὰ ἐξελεγχθῇ. Κατὰ ταῦτα ὁ παρερχόμενος πρὸ τῆς προτέρας ὑδρίας καὶ μὴ καταθέτων τὴν ψήφον διεγινώσκετο πάραυτα ὡς πολίτης, περὶ οὗ ἠδύνατο νὰ λεχθῇ, ὅτι ἦτο ἀδιάφορος πρὸς τὴν παραμέλῃσιν τῶν ἱερωτάτων καθηκόντων καὶ ἐξετίθετο εἰς ἴδιον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ παραφόρου ὄχλου. Πράγματι οἱ ἀντίπαλοι ἐκίνησαν πάντα λίθον, ὅπως ἐξερεθίσωσι τὰ πνεύματα. Εἰς ἡγάγον μάλιστα κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν πρὸ τοῦ δήμου ἄνδρα ἰσχυριζόμενον, ὅτι εἶχε σωθῇ ἐκ τῆς ναυμαχίας ἐπὶ σκά-

¹ Ὁ G. Lösscke ἐν ταῖς *Jahrbücher für klassische Philologie*. 1876 σ. 757 διημφισθῆτησε τὴν ὀρθότητα τῆς παρ' ἐμοῦ παραστάσεως τοῦ τρόπου τῆς διαψηφίσεως καὶ ἀπέκρουσε τὴν γνώμην, ὅτι συνέβη τι ἑκταχτὸν συμφωνεῖ δὲ αὐτῇ καὶ ὁ Fränkel [*Die attischen Geschworengerichte*. Ἐν Βερολίῳ 1877] σ. 18 καὶ ὁ Gilbert [*Beiträge*] σ. 379. Ἀλλὰ τίς διασυρίσθη, ὅτι διὰ τῆς εἰς δύο ὑδρίας ψηφίσεως παρεκωλύετο τὸ μυστικὸν τῆς ψηφοφορίας; Ἄλλ' ἀφ' οὗ ὅμως τῶν ὑδριῶν ἰδρυμένων φανερώς ἡ διαψήφισις ἐγένετο διὰ μιᾶς καὶ μόνης ψήφου (*Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 7, 9· εἰς τὴν προτέραν ψηφίσασθαι, ὅτε δὲ μὴ εἰς τὴν ὑστέραν), εἶνε ἀπαραγνίριστος ἡ βία τῆς φανερᾶς ψηφοφορίας. Ἄλλως δὲ ἡ ἀκρίβεια τῆς περιγραφῆς τῆς διαψηφίσεως μαρτυρεῖ, ὅτι πρόκειται περὶ τρόπου ὅπως παρηλλαγμένου τῆς συνηθείας.

φης ἀλφίτων. Παρέστησε δὲ οὗτος τὸν οἰκτρὸν θάνατον τῶν ἐταίρων, οἵτινες ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἡτύχῃ νὰ ἐπανίδῃ τὴν πατρίδα εἶχον δώσει εἰς αὐτὸν τὴν ἐντολὴν νὰ πράξῃ τὰ πάντα, ὅπως οἱ στρατηγοὶ τιμωρηθῶσιν ἐπὶ τῇ ἀσεβείᾳ αὐτῶν.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ δικαίου συνήγοροι παρουσιάσθησαν, καὶ δὲν ἔλειψαν ἄνδρες ἀναλαβόντες πρὸς ἄμυναν αὐτοῦ τὸ ὄπλον ἐκεῖνο οὐ ἢ χρῆσις εἴπερ ποτὲ ἦτο νῦν ἐπὶ καίρος, ἥτοι τὴν γραφὴν παρανόμων. Εἰσῆχθη δὲ αὕτη παρ' Εὐρυπτολέμου τοῦ υἱοῦ τοῦ Πεισιάννακτος ἐναντίον τοῦ Καλλιζένου. Ἄν δὲ πράγματι δὲν ἐσκοπεῖτο ἡ κατάλυσις τῶν τιμιωτάτων θεσμῶν τῆς πολιτείας, ἡ παρεμπόπτουσα αὕτη κατηγορία ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ, ἐκδικαζομένη ἐν εἰδικῇ ἐκκλησίᾳ πρὸ πάσης διαψήφισεως τοῦ προβουλευματος. Ἀλλ' ἡ περὶ γραφῆς παρανόμων πρότασις τοῦ Εὐρυπτολέμου μόνον ἐπακόλουθον ἔσχε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ δήμου ἐπὶ τῇ διαταράξει τῆς ἐκκλησίας, τὸ δὲ πλῆθος ἐβόα κατ' ἐκείνων οἵτινες ἤθελον νὰ κωλύσωσιν αὐτὸ νὰ πράξῃ ὅ τι ἂν θέλῃ. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπετράπη εἰς τινὰ τῶν πολιτῶν καλούμενον Λυκίσκον νὰ προτείνῃ ὅπως πᾶς συνηγορῶν ὑπὲρ τῶν στρατηγῶν κριθῇ ὡς συνεργὸς αὐτῶν. Ἠξιώθη δὲ καὶ ὅπως οἱ πρυτάνεις, ἥτοι οἱ βουλευταὶ τοῦ μέρους τῆς βουλῆς ἐκείνου τοῦ ἔχοντος τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων κατ' ἐκείνην τὴν πρυτανείαν, προβῶσιν εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς ἡμέρας, ἀφίνοντες παρὰ μέρος τὸ ζήτημα τῆς γραφῆς παρανόμων καὶ καλέσωσι τὸν δῆμον εἰς διαψήφισιν. Καὶ ἀντετάσσοντο μὲν οἱ πρυτάνεις, οἵτινες ὑπεῖχον ἰδίαν εὐθύνην ἐπὶ πάσῃ παρανομίᾳ, ἀλλὰ κατελήφθησαν ὑπὸ φόβου ἔνεκα τῶν ἀγρίων ἀπειλῶν τοῦ Καλλιζένου, ὅστις προέτεινε κατ' αὐτῶν ταῦτά ἐκεῖνα ὅσα εἶχε προτείνει ὁ Λυκίσκος ἐναντίον τοῦ Εὐρυπτολέμου. Καὶ ὑπεχώρησαν. Εἰς δὲ καὶ μόνος δὲν ὑπεχώρησεν, ὁ ἀνὴρ ὁ διὰ κλήρου ἔχων ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐκκλησίας τὴν προεδρείαν τῶν πρυτάνεων. Ἦτο δὲ οὗτος Σωκράτης ὁ Σωφρονίσκου, ὅστις ἐκήρυξεν εὐσταθῶς, ὅτι οὐδεμία βία θάναγκάσῃ αὐτὸν νὰ ποιήσῃ ἄλλως ἢ κατὰ νόμον.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ Εὐρυπτόλεμος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν εὖρον ἄλ-

λὴν ὁδὸν, δι' ἧς ἤλπιζε νὰ φθάσῃ ἀσφαλέστερον εἰς τὸ σκοπούμενον. Καὶ δὴ ἀπέσυρε τὴν εἰσαγγελίαν περὶ γραφῆς παρανόμων, καὶ ἀντέταξεν εἰς τὸ προβούλευμα τοῦ Καλλιξένου νέαν γνώμην, λαβὼν παρὰ τοῦ προέδρου τὸν λόγον πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς. Οὕτω δ' ἔλαχε τῆς εὐκαιρίας νὰ ὑπεραπολογηθῇ τῶν κατηγορουμένων καὶ ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν μνήμην πλῆθος γεγονότων, χωρὶς νάντιταχθῇ ἀποτόμως εἰς τὴν δεσποτικὴν θέλησιν τοῦ πλήθους.

Μετὰ μεγάλης συνέσεως ἡξίωσεν, ὅπως συμφώνως πρὸς τοὺς αὐστηροτάτους νόμους τοὺς ὑφισταμένους περὶ ἀδικημάτων ἐναντίον τοῦ δήμου οἱ ἄνδρες κριθῶσι κατὰ τὸ ψήφισμα τοῦ Καννωνοῦ καὶ κατὰ τὸ ἕτερον ψήφισμα περὶ ἱεροσύλων καὶ προδοτῶν. Ἀλλ' ἔπρεπε, καθ' ἃ ἐδικαιοῦτο νάπαιτήσῃ καὶ ὁ χεῖριστος τῶν ἐνόχων, νὰ κριθῶσιν οἱ κατηγορούμενοι δίχα ἕκαστος.

Κατὰ τὴν ναυμαχίαν, εἶπε, δὲν ἐπέδειξαν ἅπαντες οἱ στρατηγοὶ τὴν αὐτὴν διαγωγὴν. Μὴ εἰς αὐτῶν, ὁ Λυσίας, ὅστις εἶχεν ἐκλεχθῇ κατόπιν ὡς διάδοχος τοῦ πεσόντος Ἀρχεστράτου, δὲν ἦτο καὶ αὐτὸς ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐκινδύνευον διακολυμβῶντες ἐπὶ τῶν λειψάνων καταδύσης νηός; Πῶς δύναται αὐτὸς νὰ κριθῇ διὰ τῆς αὐτῆς καὶ οἱ ἄλλοι ψήφου; Οἱ ἐκ τῶν ναυαγῶν διασωθέντες μαρτυροῦσιν, ὅτι οἱ στρατηγοὶ διέταξαν τὰ πάντα μετὰ συνέσεως καὶ συμφώνως πρὸς τὸ καθήκον. Ἄν δὲ διὰ τῶν διαταγῶν αὐτῶν δὲν ἐπετεύχθη τὸ σκοπούμενον, ὑπεύθυνοι ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ εἶνε ἐκεῖνοι, εἰς οὓς ἀνετέθη ἡ ἐκτέλεσις τῶν διαταγῶν, ἐκτὸς ἂν θεωρηθῇ ὡς ἐπαρκὴς διὰ πάντας δικαιολογία ἡ ἐπελθοῦσα τρικυμία. Καὶ διὰ μὲν τοὺς ἐνόχους οὐδεμίαν ζητῶ χάριν· ἀλλὰ πῶς δύνασθε ἐν δίκῃ οὕτω δυσχερεῖ τὸ αὐτὸ διακαίωμα, ὅπερ δύνανται νάξιῳσι καὶ οἱ φωραθέντες προδόται, τὴν κατὰ νόμον ἀνάκρισιν καὶ τὴν κατὰ τὰ κείμενα ἐκδίκασιν, νάρνηθῃτε εἰς ἐκείνους οἵτινες ἐξωλόθρευσαν ἐβδομήκοντα τριῆρεις τῶν πολεμίων καὶ αὐτόχρημα ἔσωσαν τὴν πόλιν; Ἄν λοιπὸν δὲν θέλητε νὰ ἐργασθῇτε ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος τῶν Λακεδαιμονίων, νάτιμάσῃτε τὴν πόλιν καὶ νὰ βαρύνητε τὴν ὑμετέραν συνείδησιν,

ἀποδώσατε εἰς τοὺς στρατηγοὺς πλήρεις αὐτῶν τὸ δίκαιον· ὀρίσατε τακτὴν ἡμέραν, καὶ διατάξατε πρῶτον μὲν διαψήφισιν περὶ ἀποδοχῆς τῆς κατηγορίας, ἔπειτα ἐξέτασιν τῶν κατὰ τὴν κατηγορίαν αὐτὴν καὶ τέλος τὴν ὑπεραπολογίαν ἐκάστου.

Περὶ τῆς ἀντιπροτάσεως δὲ ταύτης ἄρχεται τέλος ἡ διαψήφισις, ἣτις καὶ ἐλάμβανεν ἤδη εὐμενῇ τροπῇ. Ἀλλὰ τότε ἐπῆλθε νέον ἐκ τῶν προτέρων συμπεφωνημένον ἐπεισόδιον. Κατορθοῦται δῆλα δὴ αἴφνης δι' ἀντιρρήσεως Μενεκλέους τινὸς ἡ ἀναβολή. Ἰσως δ' ἐπῆλθεν αὕτη διὰ τῆς ἀγγελίας δυσιοωνίστου διοσημίας, δι' ἧς ἄλλως ἐν Ἀθήναις ἕκαστος τῶν πολιτῶν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διακόπτῃ τὰς ἐργασίας τῆς ἐκκλησίας. Τῆς δ' ἐπιτευχθείσης προθεσμίας γίνεται καὶ πάλιν χρῆσις παρὰ τῶν συνωμοτῶν πρὸς ἐξερεθισμόν καὶ καταπτώσιν τῶν πολιτῶν, οὕτω δ' ἐξαλείφεται ἡ αἴσθησις ἣν εἶχεν ἐμποιήσει ὁ τελευταῖος λόγος. Διὸ, ἐπαναληφθείσης πάλιν τῆς διαψήφισεως, ἡ ἐναντία γνώμη τοῦ Εὐρυπτολέμου ἀπορρίπτεται, γίνεται δὲ δεκτὸν τὸ προβούλευμα, καὶ οἱ στρατηγοὶ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον καὶ παρεδόθησαν εἰς τοὺς ἑνδεκα, ὅπως θανατωθῶσιν.

Οὕτως ἀπέθανεν ὁ υἱὸς τοῦ Περικλέους καὶ τῆς Ἀσπασίας, εἰς ὃν ὁ πατήρ, παρέχων τὰ δικαιώματα Ἀθηναίου πολίτου, εἶχε χορηγήσει δῶρον μοιραῖον¹, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ ὁ Ἐρασινίδης, ὁ Θράσυλλος, ὁ Ἀριστοκράτης καὶ ὁ Διομέδων. Τούτων ὁ Διομέδων, ὁ πάντων ἁθωότατος, ὅστις εἶχε προτείνει μετὰ τὴν ναυμαχίαν τὴν χρῆσιν τοῦ σύμπαντος στόλου πρὸς ἀναίρεσιν τῶν ναυαγῶν, ὠμίλησε καὶ πάλιν πρὸς τὸν δῆμον, εὐχηθεὶς ὅπως ἡ γενομένη ἀπόφασις ἀποβῇ εἰς σωτηρίαν τῆς πόλεως καὶ δεηθεὶς τῶν συμπολιτῶν νὰ προσφέρωσιν εἰς τοὺς σωτῆρας θεοὺς τὰς εὐχαριστηρίους θυσίας, ἃς αὐτοὶ οἱ στρατηγοὶ εἶχον ἐπαγγελθῇ ἐπὶ τῇ ἐπιτευχθείσῃ νίκῃ. Αἱ λέξεις αὗται ἴσως συνεκίνησαν πολλῶν τὴν καρδίαν, ἀλλ' ἡ μόνη αὐτῶν ἐπίδρασις ὑπῆρξεν, ὅτι δι' αὐτῶν ἡ μνήμη τῶν μαρτύρων ἀπέβη ἔτι τιμιωτέρα εἰς τὰς ἐπερ-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ 93.

χομένας γενεάς. Τὴν δὲ ἀθωότητ' αὐτῶν μαρτυροῦσιν ἄριστα εἴπερ τι καὶ ἄλλο τὰ ἐπάλληλα τεχνάσματα καὶ αἱ παρανομίαι, ὧν ἐδέησε νὰ γείνη χρήσις πρὸς ἐξολόθρευσιν αὐτῶν¹, ὡς καὶ ἡ αἰσχύνῃ καὶ ἡ μεταμέλεια αἱ καταλαβοῦσαι τὸν δῆμον, ὅτε κατόπιν κατενόησε τὴν μεγάλην ἀπάτην, εἰς ἣν εἶχεν ἀγάγει αὐτὸν πατρία προδοτικὴ.

Ὁ δὲ θλιβερὸς ἐκεῖνος ἐπίλογος τῆς νίκης τῶν Ἀργινοῦσῶν μένει ἐν πολλοῖς αἰνιγμα ἄλυτον, ἐπειδὴ πρόκειται περὶ σκευωριῶν, ὧν οἱ εἰσηγηταὶ καὶ τὰ αἷτια διαλανθάνουσιν ἡμᾶς. Ἀλλὰ δὲν εἶνε ὅμως δυνατὸν νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θηραμένους ἐναντίον τῶν στρατηγῶν μόνον ἐκ τῆς προθέσεως νὰ σώσῃ ἑαυτὸν ἀπὸ δίκης τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον δὲν δύναται νὰ ποδελχθῇ δι' αὐτὸν κίνδυνος ἀληθής². Πάντως μόνον ὑπὸ τῆς μεγάλης δυνάμεως φατρίας τινὸς ἡδυνήθη νὰ τυφλωθῇ ὁ δῆμος ἐπὶ τοσοῦτον, ὡς τοιαύτην δὲ φατρίαν μόνον τὴν τῶν ὀλιγαρχικῶν δυνάμεθα νὰ ποδεχθῶμεν. Οὗτοι, ἅτε ὄντες ὀλιγαριθμότεροι ἐν τῷ δήμῳ, ἔβαινον πάντοτε δι' ὁδῶν σχολιῶν καὶ ἦσαν ἀριστοτέχνηαι ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἐπιβουλῆς. Εἶχον δὲ ὄργανα ἐν τε τῇ βουλῇ καὶ

¹ Περὶ τῆς μεταμελείας τῶν Ἀθηναίων ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 7, 35. *Σουίδαν* ἐν λ. Ἐν αὐτῇ. *Διοδώρου Σικελιώτου* XIII, 103. *Πλάτωνος* Ἀπολ. 32 α' παρανόμως, ὡς ἐν τῷ ὑστέρῳ γρόνῳ πᾶσιν ὑμῖν ἐδόκει. Ὁ Καλλιξενος, καθειργθεὶς μετ' ἄλλων τεσσάρων, ἐξέφυγε κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπαναστάσεως τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἐπέστρεψε μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν τριάκοντα καὶ ἀπέθανεν ἐξ ἀσιτίας, ἐπισύρων τὸ μῖσος ἀπάντων τῶν πολιτῶν. ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 7, 35.

² Ὁ Grote [*A history of Greece* ἐκδ. 1869 Τόμ. Ζ' σ. 450 κ. ἑ. Γερμ. μεταφρ. Τόμ. Δ' ἐκδ. 5' σ. 470 κ. ἑ.] ἐπιεράθη νὰ δικαιολογήσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ δῆμου καὶ νὰ παραστήσῃ τοὺς στρατηγοὺς ἐνόχους. Ἀλλ' ὁ Herbst (*Die Schlacht bei den Arginusen* σ. 17), ἀντιτιθέμενος πρὸς αὐτὸν, ἀνέπτυξεν ὁρθῶς πῶς ἔχει τὸ ζήτημα, καθ' ὃ ἐξάγεται ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ *Ξενοφῶντος* Ἀπέναντι δὲ τούτου ὁ *Διοδώρος* (XIII, 101) δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἔχων κύρος, καὶ εἶνε ἄτοπος ἡ δικαιολογία τῆς διαγωγῆς τοῦ Θηραμένους ὡς ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐπιβεβλημένης ἀμύνης ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ *Λυσίας* (Κατ' Ἐρατοσθένους 36) δὲν ἐπιδοκιμάζει τὴν καταδίκην τῶν στρατηγῶν. [ἴδε περὶ τῆς δίκης τῶν ἐν Ἀργινοῦσαις στρατηγῶν καὶ *Ἀνδρέου Ἰδρωμένου* ἢ δίκη τῶν ἐν Ἀργινοῦσαις στρατηγῶν. Ἐν Κερκύρα. 1883].

τῷ δήμῳ. Ἀπ' αὐτῆς τῆς προτάσεως τοῦ Τιμοκράτους τὰ πάντα ἦσαν προδιαγεγραμμένα, πᾶσα περίστασις εἶχε προβλεφθῇ, πάντες οἱ τρόποι εἶχον παρασκευασθῇ, ἀπὸ τῆς κολακείας καὶ τῆς πειθοῦς μέχρι τῆς τραχυτάτης τρομοκρατίας ἐναντίον πάντων τῶν σωφρόνων καὶ πιστῶν εἰς τὸ καθεστῶς πολιτῶν, ὅσοι ἐθεώρουν καθῆκον, ὅπως τὰ πλήθῃ ἐκεῖνα τὰ ἀνίκανα πρὸς ἥρεμον σκέψιν καὶ κινούμενα ὑπὸ τοῦ πάθους συγκρατήσωσιν ἀπὸ τῆς εἰς θάνατον καταδίκης Ἀθηναίων ἀξίων μεγίστης τιμῆς. Χαρακτηριστικὰ δὲ διὰ τοὺς ὀλιγαρχικοὺς εἶνε ταῦτα, ὅτι ἐπωφελήθησαν μὲν τὸν χρόνον ἐκεῖνον, καθ' ὃν ἡ στρατιὰ εὐρίσκετο μακρὰν τῶν Ἀθηναίων, ἐξεμετάλλευσαν δὲ δεξιῶς θρησκευτικοὺς λόγους χάριν σκοπῶν πολιτικῶν καὶ συνέπραξαν μετὰ τῶν ἱερέων, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι προέβησαν μετὰ δόλου εἰς τὴν χρῆσιν τύπων τοῦ δικαίου λυσιτελῶν εἰς τοὺς φατριαστικοὺς αὐτῶν σκοποὺς χωρὶς νὰ δύναται τις νὰ δηλώσῃ μετ' ἀκριθείας ποῦ ἄρχεται ἡ παράβασις τοῦ νόμου. Ἄν δὲ τὸ ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν περιφρονούμενον πλῆθος κατωρθώθῃ διὰ μεθοδικῆς ὑπονομεύσεως νὰ ἐξερεθισθῇ κατὰ μικρὸν καὶ τυφλωθῇ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ συντελέσῃ ὡς ὄργανον ἐστερημένον ἰδίας θελήσεως εἰς ἀτίμωσιν τῆς δημοκρατίας καὶ εἰς τὴν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀφαίρεσιν παντὸς καρποῦ τῶν ἐνδόξων νικῶν, τοτ' ἐπέτυχε τὸ μηχανήμα τῆς ὀλιγαρχικῆς φατρίας, εἰς ἣν ἦτο ἐπαχθὴς πᾶς θρίαμβος τῆς δημοκρατίας.

Καὶ ὡς πρὸς τὰ ἔξω δὲ τῶν Ἀθηναίων πράγματα ἔμεινεν ἄκαρπος ἡ ἐν Ἀργινοῦσαις νίκη· οὐδὲν δὲ ἄλλο ἐπετεύχθη πλὴν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Λέσβου, εἰ καὶ ἡ Σπάρτη ἐπὶ τοῦ παρόντος ἦτο ὅλως ἀνίσχυρος. Καὶ ὁ μὲν Κῦρος εἶχε δαπανήσει τὰ διὰ τοὺς Πελοποννησίους προωρισμένα περσικά χρήματα καὶ ἡδίαφόρει περὶ τοῦ ἡττηθέντος στόλου, τῶν δὲ Λακεδαιμονίων τὸ θάρρος εἶχεν ἐκλίπει. Ὁ Ἐτεόνικος ὥρμει μετὰ τῶν νηῶν αὐτοῦ ἐντελῶς ἐγκαταλελειμμένος καὶ ἐστερημένος παντὸς πόρου παρὰ

τὴν Χίον, ἐν ᾗ οἱ περὶ αὐτὸν στρατιῶται ἀπέζων μετὰ στενοχωρίας συντηρούμενοι διὰ τῆς ἐργασίας ἣν παρείχον ἀντὶ μισθοῦ ἐν τοῖς ἀγροῖς τῶν νησιωτῶν· ἐπελθόντος δὲ τοῦ χειμῶνος περιέστησαν εἰς δεινοτάτην στενοχωρίαν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιτεθῶσιν ἐναντίον τῆς Χίου, ὅπως προμηθευθῶσι τροφὴν καὶ ἐνδυμασίαν. Ἀλλ' ἡ πρόθεσις αὐτῶν αὕτη ἐματαιώθη διὰ τῆς ἀγχινοίας τοῦ Ἑτεονίκου¹. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ ἐξ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα τριήρων στόλος τῶν Ἀθηναίων προσωρμίζετο ἀδρανῆς ἐν Σάμῳ, ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν πολεμίων ἀνεπτύχθη μεγάλη καὶ τελεσφόρος δραστηριότης, εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀποσκοποῦσα ἢ εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες καὶ αὐτοὶ εἶχον στερηθῆ τῶν ἀρίστων αὐτῶν στρατηγῶν, ἐκ νέου ἀντιπαράστασιν τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, παρ' οὗ καὶ μόνου ἡδύνατο νὰ προσδοκηθῇ ἡ ἀποπεράτωσις τοῦ πολέμου.

Ὁ δὲ Λύσανδρος κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ διαμονῆς εἶχε φροντίσει νὰ ἐξεγείρῃ παρὰ πλείστοις ὅσοις τῶν δυνατῶν ἀνδρῶν φιλοδόξους προσδοκίας, ὧν ἡ ἐκπλήρωσις ἐξηρτᾶτο ἐκ μόνου τοῦ Λυσάνδρου. Διὲ ἐν Ἐφέσῳ συνῆλθον πρέσβεις ἀπασῶν τῶν πόλεων τῆς Ἰωνίας, ὧν ἰδίως ἔλαβον τὸν λόγον οἱ Χίοι καὶ οἱ Ἐφέσιοι. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἦσαν, ὥς εἶχον νῦν τὰ πράγματα, οἱ μάλιστα ἀπειλούμενοι, ἅτε μόνον διὰ νέων χρηματικῶν θυσιῶν κατορθώσαντες νὰποφύγῃσι δῆλωσιν τῆς πόλεως αὐτῶν παρὰ τῶν ἰδίων συμμάχων. Οἱ δ' ἔμποροι τῆς Ἐφέσου εἶχοντο περιπαθῶς τῆς συνομολογήσεως εἰρήνης, ὅπως ὠφεληθῶσιν ἀταράχως ἐκ τῆς ἐπικερδοῦς ἐμπορικῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν Σάρδεων, αἵτινες εἶχον ἀνέλθει εἰς νέαν περιωπὴν ὡς ἔδρα τοῦ καράνου Κύρου. Ἦλθον λοιπὸν αἱ πόλεις εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸν Κύρον, καὶ ἔστειλαν κοινῇ μετ' αὐτοῦ πρεσβείαν εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπως πείσῃ μετ' ἐπιμονῆς τὰ τέλη τῆς πόλεως νὰ πέμψωσιν ἐκ νέου εἰς τὴν Ἰωνίαν τὸν Λύσανδρον ὡς ναύαρχον. Ἀλλ' ἡ ἀποδοχὴ τῆς παρακλήσεως ταύτης ἀντέκειτο εἰς τινὰς δυσχερείας, ἐπειδὴ ὑπῆρχε ῥητὸς νόμος κελεύων, ὅτι οὐδεὶς ἡδύνατο νὰ περιβληθῇ

¹ *Ξενοφῶντος* VI, 1.

τὴν ἀρχὴν ἐκείνην δις ¹. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ φιλειρηνικὴ φατρία μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν περὶ εἰρήνης προτάσεων ἦτο ἀνίσχυρος, οἱ δὲ πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου πόροι μόνον ἔξωθεν ἠδύναντο νὰ ἔλθωσι, τῶν δέκα πρεσβευτῶν τοῦ Κύρου ἐπαγγελλομένων χρηγίαν ἀφθόνων μισθῶν καὶ τῶν περὶ τὸν Λύσανδρον ὑποστηρίζοντων σθεναρῶς τὰ προτεινόμενα, μετὰ βραχὺν ἀνταγωνισμὸν τῶν φατριῶν εὐρέθη διέξοδος πρὸς ὑπεκφυγὴν τοῦ νόμου. Καὶ δὴ οἱ ἔμποροι κατώρθωσαν, ὅπως ἡ ἀρχηγία τοῦ στόλου ἀνατεθῇ ἀντὶ τοῦ Ἑτεονίκου εἰς τὸν Λύσανδρον, ἐκλεχθέντα τὸ φθινόπωρον τοῦ 406 π. Χ. ἐπιστολέα, ἥτοι ἀναπληρωτὴν τοῦ ναυάρχου ². Ὁ δὲ ναύαρχος Ἀρακος ἐγκατέμεινεν ἐν τῇ Σπάρτῃ, καὶ ὁ Λύσανδρος ἦτο αὐτεξούσιος κύριος τῶν πραγμάτων ³.

Ἀρχομένου δὲ τοῦ ἔτους 495 π. Χ., ὁ πόλεμος ἔλαβεν ἄλλως νέαν τροπὴν. Ὁ Λύσανδρος εὐρίσκετο καὶ πάλιν ἐν Ἐφέσῳ, ἐν μέσῳ πάντων ἐκείνων τῶν ἐταίρων πρὸς οὓς εἶχε συνδεθῇ πρὸ δύο ἐτῶν. Πάντες δὲ οἱ στασιῶται οἱ ἐξ αὐτοῦ καὶ μόνου προσδοκῶντες τὴν ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν φιλοδόξων πόθων περιστοίχισαν αὐτὸν, ὅπως ἐπωφεληθῶσιν ὅσον ἔνεστι τάχιστα τὰς εὐνοϊκὰς περιστάσεις, ὧν τὴν διάρκειαν

¹ Τὸ ἐξαιρετικὸν ἀξίωμα τοῦ ναυάρχου ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι μόνος ἀρχὼν ἀνευ συν-αρχόντων ἔδρα εἶπερ τις καὶ ἄλλος ἐπὶ ἰδίᾳ εὐθύνῃ. Διὰ ταῦτα ἡ ναυαρχία, ἥτις παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους (Πολιτ. 49, 31 ἐκδ. Bekker) καλεῖται σχεδὸν ἑτέρα βασιλεία, καὶ παρουσιάζεται προεξέχουσα τὸ πρῶτον περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐξεγείρει τὴν δυσπιστίαν· καίτοι δὲ ἦτο ἀρχή, δι' ἣν εἶπερ τινα καὶ ἄλλην ἦτο δυσχερὴς ἡ ἐκλογὴ καταλλήλων ἀνδρῶν, ὑπῆρχεν ὅμως οὗ νόμος τὸν αὐτὸν δις ναυαρχεῖν (Ξενοφῶντος Ἑλληνικά II, 1, 7. Ἴδε καὶ Ἔφορον παρὰ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ XIII, 10. Πρβλ. Beloch Die Nauarchie in Sparta ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXXIV (1879) σ. 117 κ. ἐ.). Οὗτος, ἀντιτασσόμενος εἰς ἀμφιβολίας ἐκφρασθείσας πρότερον, ἀπέδειξε τὸ ἐνιαύσιον τῆς ἀρχῆς ταύτης καὶ προήγαγε τὴν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἔρευναν, συντάξας πλῆκαας τῶν γνωστῶν ναυάρχων.

² Περὶ τῆς εἰς τὴν Ἀσίαν ἀποστολῆς τοῦ Λυσάνδρου ὡς ἐπιστολέως ἢ ἐπιστολῆ φόρου περὶ τὰ τέλη τοῦ χειμῶνος τοῦ 406-405 π. Χ. ἴδε Scheibe Oligarchische Umwälzung σ. 13. Weissenborn Hellen σ. 200. Beloch ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXXIV (1879) σ. 123.

³ Ὁ Ἀρακος εἶνε ἀπλοῦν εἰδωλὸν ναυάρχου. Ἴδε Vischer Alkibiades und Lysandros σ. 42 (καὶ ἐν ταῖς Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 137).

οὐδείς ἠδύνατο νὰ ἐγγυηθῇ. Ὅμοίως δὲ καὶ ὁ Λύσανδρος ἐνέτει-
 νεν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις, ὅπως συντελέσῃ τὸ ἀρξάμενον
 ἔργον. Τὴν Ἰωνίαν, ἐν ἣ διέτριβεν, ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ οἰονεὶ
 δευτέραν πατρίδα, οἱ δὲ σύμμαχοι ἐτίμων αὐτὸν ὡς ἀναγκαιότα-
 τον εἰς αὐτοὺς, καὶ αἱ τύχαι τῆς Ἑλλάδος ἐξηρτῶντο ἀπ' αὐτοῦ.
 Ἐπειδὴ δ' ἐτύγγανε παρὰ τοῦ Κύρου ὑποστηρίξεως προθυμοτά-
 τος, εἶχεν ἀνὰ χεῖρας ἄφθονον χρῆμα. Πάντες οἱ ὀφειλόμενοι μι-
 σθοὶ ἐπληρώθησαν, οἱ ἀρχαῖοι στρατιῶται ἔλαβον νέον ὅπλισμὸν,
 συνέρρευσαν δὲ νέοι μαχηταί. αἱ διεσκεδασμένοι μοῖραι τοῦ στό-
 λου συνηνώθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ τὰ παρὰ τὴν Ἀντανδρον νεώ-
 ρια ἐτέθησαν πάλιν εἰς πλήρη ἐνέργειαν¹. Τὰ δὲ περὶ τῆς ὑγείας
 τοῦ μεγάλου βασιλέως εἰς τὰς Σάρδεις ἐλθόντ' ἀνησυχητικὰ
 ἀγγέλματα ὠφέλησαν καὶ ταῦτα τὸν Λύσανδρον, ἐπειδὴ ἔπεισαν
 τὸν Κῦρον νὰ προσελκύσῃ κατὰ τὸ δυνατόν οἰκειότατα πρὸς ἑαυ-
 τὸν τὸν Λύσανδρον, ὅπως ἐν περιπτώσει διαδοχῆς τοῦ θρόνου δύ-
 ναται νὰ ἔχῃ ἀμέριστον τὴν ὑποστήριξιν αὐτοῦ. Διὸ ἐκάλεσεν
 αὐτὸν περὶ τὸν Φεβρουάριον εἰς τὰς Σάρδεις, ἐπανελάβε τὰς ἐπαγ-
 γελίας αὐτοῦ, ὑπεσχέθη νὰ προσκομίσῃ τὸν φοινικικὸν στόλον,
 ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν κατὰ τὴν εἰς Μηδίαν ἀποδημίαν τὴν ἀντικατά-
 στασιν αὐτοῦ καὶ παρέδωκεν εἰς αὐτὸν τὸ ταμεῖον καὶ τὰς προσ-
 ὁδούς. Ἦδη δὲ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ χειμῶνος ἐπέστρεψεν ὁ Λύ-
 σανδρος εἰς τὴν παραλίαν, ἄγων καὶ φέρων τὰ τῶν ἰωνικῶν πό-
 λεων κατὰ τρόπον δεικνύοντα εἰς φίλους τε καὶ ἐχθροὺς, ὅτι ἠδύ-
 ναντο νὰ ναναθέσωσιν εἰς αὐτὸν μεγίστας προσδοκίας.

Τὴν δὲ πολιτικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν χαρακτηρίζουσι μάλιστα
 τὰ συμβάντα ἐν Μιλήτῳ. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ κατὰ τὸν χρόνον
 καθ' ὃν ὁ Λύσανδρος δὲν ἦτο ναύαρχος ἢ ἐλιγαρχικὴ φατρία,
 ἣτις προσεδόκα νὰνέλθῃ δι' αὐτοῦ εἰς τὴν ἀρχὴν, εἶχε συνδιαλ-
 λαγῇ μετὰ τῶν ἀντιπάλων, ὁ δὲ Λύσανδρος ἐπεδοκίμασε κατὰ τὸ
 φαινόμενον εὐχαρίστως τὴν συνδιαλλαγὴν ταύτην. Ἀλλ' ἐν το-
 σούτῳ δὲν παρέλιπε νὰ πειθύνῃ εἰς τοὺς συστασιώτας πικροτά-

¹ Ἦδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 621.

τας μομφὰς καὶ ἐξηρέθισε κατὰ πάντα τρόπον, ὅπως ἐπιχειρήσωσι τὴν διὰ τῆς βίας ἀνατροπὴν τῆς δημοκρατίας. Ἐπειτα δὲ καθ' ὃν χρόνον ἐγίνωσκεν, ὅτι εἶχον παρασκευασθῆ τὰ πάντα, ἤλθεν αὐτὸς εἰς τὴν Μίλητον ἐν αἷς ἡμέραις ἐτελοῦντο τὰ Διονύσια¹, ἠπέιλησε καὶ νῦν αὖστηρότατα πάντας τοὺς νεωτερίζοντας χάριν καθησυχάσεως τῶν ἐμμενόντων εἰς τὸ πολίτευμα, καὶ διὰ τοῦ δόλου τούτου κατώρθωσεν, ὅπως ἡ ἀνατροπὴ τῆς δημοκρατίας ἐπιτευχθῇ ταχέως καὶ τελείως. Ἐπῆλθε δὲ αὕτη ἐκ θεμελίων, τῆς φαρτρίας τῶν δημοκρατικῶν ἐξολοθρευθείσης σχεδὸν συμπάσης ἐν φοδερεῶ ἀιματηρεῶ σφαγῇ. Ὅσοι δὲ ἠδυνήθησαν νὰ διασωθῶσιν ἔφυγον πρὸς τὸν Φαρνάβαζον, παρ' οὗ ἔτυχον μεγαθύμου ὑποδοχῆς.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν παρασκευῶν ὁ Λύσανδρος ἦτο πλέον ἐτοιμοπόλεμος τὸ ἔαρ, καὶ ἐνεφορεῖτο πεποιθήσεως περὶ προσεχοῦς νίκης. Τὴν φορὰν δὲ ταύτην οὐδεὶς ἐπικίνδυνος ἀντίπαλος ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ συνέχεται ὑπὸ φόβου, ἐπειδὴ ἐγίνωσκε πῶς εἶχον τὰ τοῦ πολεμίου στόλου, ἅτ' ἔχων μεταξὺ τῶν ἡγουμένων αὐτοῦ τοὺς μεθ' ἑαυτοῦ συνωμοτοῦντας. Ἡδύνατο λοιπὸν νὰ ἐπιδεικνύηται τολμηρῶς ὡς θαλασσοκράτωρ, χωρὶς νὰ παραβαίη τὴν συμβουλήν τοῦ Κύρου, ὅστις εἶχε νοθεύσει αὐτὸν καὶ ἐκλιπαρήσει νάπέχη πάσης παρατόλμου στρατείας. Καὶ διέπλευσε μὲν ὅλον τὸ Αἰγαῖον, ἐπεχείρησε δὲ ἀποβάσεις εἰς τὴν Αἰγιναν καὶ τὴν Ἀττικὴν, ἐν ᾗ ἤλθεν εἰς συνέντευξιν πρὸς τὸν βασιλέα Ἄγιν, ἔπειτα δὲ ὥρμησε ταχύς εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἔνθα ἔμελλε νὰ κριθῇ ἡ τύχη τῶν Ἀθηναίων. Προσβαλὼν δὲ τὴν Λάμφακον, ἔχουσιν φρουρὰν ἀθηναϊκὴν, ἔγεινε κύριος τῆς πλουσίας πόλεως καὶ ἀπάντων τῶν ἐν αὐτῇ ἐπιτηδείων, πρὶν ἢ ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων δυνηθῇ νὰ σπεύσῃ πρὸς ἄμυναν αὐτῆς.

Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι προσωρμίσθησαν ἀπέναντι τῆς Λαμφάκου ἐν

¹ Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 104. Διονυσίων ὄντων, ἦτοι κατὰ μῆνα Ἀνθεστηρίωνα, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸν Φεβρουάριον καὶ Μάρτιον. Ἴδε Clinton Fasti Hellenici Τόμ. Β' σ 285. Ἡ αὕτη ἐαρινὴ ἑορτὴ ἐτελεῖτο ἐν Ἐφέσῳ, Τίρῳ, Σμύρνῃ, Φωκαίᾳ, Μασσαλῇ (Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft. 1830. σ. 496).

ὄρμῳ ἀτειχίστῳ, εἰς ὃν ἐξέβαλλον οἱ Αἰγὸς ποταμοί, δεκαπέντε σταδίους μακρὰν τῆς Σηστοῦ. Ἦτο δὲ ὁ σταθμὸς ἐκεῖνος τῶν Ἀθηῶν τοιοῦτος, ὥστε ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ μόνον σκοπὸν ἠδύνατο νὰ ἔχη τὸ νὰ πείσῃ τὸν Λύσανδρον νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ εὐθέτου αὐτοῦ λιμένος καὶ ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλὰ πρὸς μακροτέραν διαμονὴν ὁ ὄρμος ἐκεῖνος ἦτο ἀκατάλληλος εἴπερ τις καὶ ἄλλος, ἐπειδὴ ἐστερεῖτο μὲν πάσης ἀμύνης, δὲν ὑπῆρχε δὲ πλησίον πόλις οὐδεμία, ἐξ ἧς νὰ λαμβάνωσι τὰ ἐπιτήδεια, ὥστε ἡναγκάζοντο καθ' ἑκάστην νὰ πορεύωνται [ὁδὸν ἡμισείας περίπου ὥρας] ¹ πρὸς προμήθειαν τῶν ἀναγκαίων τροφῶν ². Ἀλλ' οὐχ ἦττον ἔμεινεν ἐκεῖ ὁ στόλος, εἰ καὶ τὰ κατ' αὐτὸν εἶχον οὕτως, ὥστε καὶ ὑπὸ τὰς εὐμενεστάτας συνθήκας ἤθελεν ἀναγκαίως παραλυθῇ πᾶσα ἐν πολέμῳ ἐπιτυχία. Πράγματι, ἐν ᾧ ὁ ἀντιπαρατεταγμένος στόλος ἦτο μὲν καλῶς ἡσκημένος, εἶχε δὲ ἄφθονα τὰ ἐπιτήδεια καὶ ὑπετάσσετο ἀγογγύστως εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν θέλησιν στρατηγοῦ συνετοῦ ἅμα καὶ τολμηροῦ, ὁ στόλος ἐκεῖνος, ὁ τελευταῖος τῶν στόλων ὃν ἠδυνήθησαν νὰ παρασκευάσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι, ἦτο διηρημένος καθ' ἑαυτὸν, καθ' ᾧ καὶ αὐταὶ αἱ Ἀθηναί, καὶ διεσπᾶτο ὑπὸ φατριῶν, τὰ δὲ σύμμικτα πληρώματα, στερούμενα πειθαρχίας, ἐνότητος καὶ ἡθικοῦ σθένους, διφκοῦντο ὑπὸ ἐξ στρατηγῶν, ὧν ἕκαστος ἐπεδίωκεν ἰδίους σκοπούς. Καὶ ἀρχιστράτηγος μὲν ἦτο ὁ χρηστὸς καὶ γενναῖος Κόνων, ὅστις τὸ καθ' ἑαυτὸν εἶχε τὴν τε προσήκουσαν ἱκανότητα καὶ τὴν σοβαρὰν θέλησιν νὰ τηρήσῃ ἀμείωτον τὴν τιμὴν τῶν ἀθηναϊκῶν ὅπλων· ἀλλ' ὀλίγοι μόνον τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνδρῶν, οἱ ἐκ πολιτῶν ἀποτελούμενοι λογάδες, ἠδύνατο νὰ εἶνε ἄξιοι τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ στρατηγοῦ. Ἀλλως δὲ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Κόνωνος παρέλουν οἱ

¹ [Ὅδον ἡμισείας ὥρας ἔγραψα ἐνταῦθα κατὰ τὰ λεγόμενα παρὰ τῷ *Ξενοφῶντι* II, 1, 25 τὰ δ' ἐπιτήδεια ἐκ Σηστοῦ μετιόντας πεντεκαίδεκα σταδίους ἀπὸ τῶν νεῶν. | 15 στάδιοι × 185 μέτρα = 2775 μέτρα]. Ὁ δὲ *Κούρτιος*, λέγων ἐν τέταρτον τοῦ μιλίου, ἦτοι μέτρα 1855 περίπου, δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ *Ξενοφῶντος*].

² *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά II, 1, 20.

συσπράττηγοι αὐτοῦ, οἵτινες ἔνεκεν ἀδεξιότητος ἢ ἔνεκα τῶν προδοτικῶν αὐτῶν διαθέσεων προεβίβαζον τὸ ἔργον τῶν πολεμίων. Τῶν τοιούτων δὲ συνεργῶν τοῦ Λυσάνδρου ἦτο Ἀδεΐμαντος ὁ υἱὸς τοῦ Λευκολοφίδου ¹, ὃν αὐτὸς ὁ Κόνων ἡδυνήθη ἀργότερον νὰ καταγγείλῃ ἐπὶ προδοσίᾳ. Ἦτο δὲ οὗτος τῶν ὀλιγαρχικῶν τῶν μὴ ἐπιθυμούντων τὴν νίκην τῶν Ἀθηναίων· εἰς τὴν αὐτὴν δὲ φάτριάν ἐτάσσοντο πιθανῶς καὶ οἱ δύο στρατηγοὶ Μένανδρος καὶ Τηδεύς, οἵτινες εἶχον καὶ ἄλλους ὁπαδοὺς μεταξὺ τῆς στρατιᾶς, ἐν ᾧ ὁ Φιλοκλῆς ἦτο ἀσύνητος θορυβοποιὸς μὴ διαγινώσκων τὸν ὑφισταμένον κίνδυνον καὶ ὑποτιμῶν τὴν δύναμιν τῶν πολεμίων ². Μετὰ τοιούτων δὲ συστρατῆγων συμπράττων ὁ Κόνων, ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ ἴδῃ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐκλείπουσαν τὴν ἱκανότητα τοῦ στόλου πρὸς ἀντίστασιν εἰς τοὺς πολεμίους. Ἡ θέσις αὐτοῦ ἦτο ἀπεγνωσμένη, διότι ὁ Θέλων νὰ ἴδῃ ἔβλεπεν, ὅτι προσήγγιζεν ἡ καταστροφή.

Ἄλλ' αἰφνης ἐπεφάνη τελευταία τις ἐλπίς. Ὁ Ἀλκιβιάδης προσήνεγκε καὶ πάλιν τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ, ὅπως σώτῃ τὴν πόλιν. Δὲν εἶχε μείνει ἀδρανὴς ἐν τῇ Χερσονήσῳ, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἐμφύτου αὐτῷ χαρακτῆρος εὗρε καὶ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἣν ἐπεζήτησεν εὐκαιρίαν πρὸς λαμπρὰν δρᾶσιν. Ἦλθε καὶ πάλιν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς φῦλα θρακικὰ ³, ὧν οἱ βασιλεῖς ἐπεζήτησαν τὴν φιλίαν τοῦ φυγάδος, ὥςτις διὰ τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ εἶχεν ἀποκτήσει ἀξίαν λόγου δύναμιν, ἀξίωμα ἡγεμονικὸν καὶ μεγάλα πλούτη. Καταπολεμῶν δὲ καὶ τιμωρῶν τὰ ἄγρια φῦλα τῶν βαρβάρων, εἶχεν ἀποβῆ ὁ εὐεργέτης τῶν παραθαλασσίων ἐλληνίδων πόλεων. Ἔσπευσε λοιπὸν τότε ἐκ τῶν πλησιοχώρων αὐτοῦ κτήσεων, καὶ προσήνεγκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 624. Περὶ τοῦ Ἀδεΐμαντος ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά I, 5, 21 καὶ τὴν γελιοποίησιν αὐτοῦ παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει ἐν Βατράχοις στ. 1513. Πρὸς τὰ Σχόλια ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ.

² Διοδώρου Σικελιώτου XIII, 106.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 602.

συμβουλὰς καὶ βοήθειαν. Πρὸ πάντων δ' ἐδεήθη θερμῶς τῶν στρατηγῶν νὰ παραπλεύσωσι τὸ ἀκρωτήριον καὶ μεθορμίσωσιν εἰς τὴν Σηστὸν, ἔνθα ἔμελλον νὰ ἔχωσιν ἀσφάλειαν καὶ πλησίον τὰ ἐπιτήδεια, ἐπειδὴ ἡ καθ' ἡμέραν χάριν αὐτῶν διάσπασις τῶν πληρωμάτων ἐπέφερε κινδύνους εἰς τὸν σύμπαντα στόλον. Ὑπεσχέθη δὲ εἰς αὐτοὺς τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως Σεύθου καὶ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ὀδρυσῶν Μηδόκου, οὓς εἶχε κινήσει εἰς συμπάθειαν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων. Ἦτο δὲ αὕτη ἡ πρώτη συμμαχία ἡ προσφερομένη καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐγκαταλελειμμένην πόλιν, συμμαχία ἣτις θὰ εἶχε μεγίστην ἀξίαν ἔνεκα τῆς διὰ τὸν ἀθηναϊκὸν στόλον σημασίας τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἐδωκε δὲ τέλος καὶ τὴν ὑπόσχεσιν νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸν Λύσανδρον εἰς μάχην, ἂν ἐπέτρεπον εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχιστρατηγίαν. Διὰ δὲ τῶν τοιούτων προσδοκιῶν ἤλπιζεν, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ τοιαύτην μετατροπὴν, οἷαν εἶχε κατορθώσει πρότερον ἐν τῇ κατὰ τὴν Σάμον στρατιᾷ, καὶ ὑπελάμβανεν, ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον νὰ κατέλθῃ καὶ πάλιν εἰς τὴν πάτριον πόλιν ὡς νικητῆς. Ἀλλ' οἱ στρατηγοὶ ἀπέκρουσαν ἰσχυρογνωμόνως τὴν βοηθὸν ἐκείνην χεῖρα, ἣτις μόνη θὰ ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τοῦ χείλους τοῦ βαράθρου, καὶ ἡ μοιραία καταστροφή ἐπῆλθε κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ Λυσάνδρου ¹.

Καὶ ἐπὶ τέσσαρας μὲν συνεχεῖς ἡμέρας οἱ Ἀθηναῖοι ἀνήγοντο ματαίως εἰς τὸ πέλαγος, προκαλοῦντες τοὺς πολεμίους εἰς μάχην, μεθ' ἑκάστην δ' ἐπιστροφὴν τὰ πληρώματα ἐξέβαινον καὶ διεσκεδάζοντο ἐπὶ τὴν γῆν πολὺ μᾶλλον ἀμερίμνως ἢ τὴν προτεραίαν. Τέλος δὲ τὴν πέμπτην ἡμέραν ἐδόθη ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν πολεμίων ἡ διαταγὴ νὰ ἐτοιμασθῇ πρὸς μάχην ὁ σύμπας στόλος καὶ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐπίθεσιν ἀθρόως εὐθύς ὡς αἱ πρὸς κατόπτευσιν προαποσταλῆσαι νῆες ἄρῳσι κατὰ μέσον τὸν πλοῦν κατὰ τὰ ἐκ τῶν προτέρων συντεθειμένα τὴν ἀσπίδα τὴν δηλοῦ-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά 11, 1, 25. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 10. Ἀλκιβιάδου 36. Ἡ διήγησις παρὰ τῷ Κορνηλίῳ Νέπωτι ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 8 εἶνε ἀνακριδής.

σαν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ναῦται εἶχον πάλιν ἀποβῆ εἰς τὴν γῆν. Τὰ πάντα δ' ἐξετελέσθησαν μετὰ τῆς μεγίστης ἀκριβείας. Οἱ δὲ Πελοποννήσιοι μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῆς μοίρας τοῦ Φιλοκλέους ὤρμησαν ἀπροσδοκῆτως ἐναντίον τοῦ πολεμίου στόλου, ἐν ᾧ συγχρόνως ἀπεβιβάσθη πεζικὴ στρατιὰ, ὅπως ἐπιπέσῃ ἐκ τῶν νώτων κατὰ τῶν ἀθηναϊκῶν ὀχυρωμάτων. Ἀλλὰ μάχη δὲν συνεκροτήθη, ἐπειδὴ αἱ μὲν φέρουσai πληρώματα νῆες συνεπίεσθησαν μετὰ τοιαύτης ταχύτητος, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ κινηθῶσιν, αἱ δὲ πλείσται ἦσαν κεναὶ ἢ εἶχον πληρώματ' ἀτελεῖ. Ἡ νίκη ὑπῆρχε τελειοτάτη, κερδηθεῖσα ἄνευ χύσεως αἵματος καὶ ἄνευ ἀπωλειῶν τοῦ νικητοῦ. Μόνον δὲ ὁ Κόνων κατάρθωσε νὰ φύγῃ εἰς τὸ ἀναπεπταμένον πέλαγος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ὀκτὼ νηῶν καὶ τῆς Παράλου. Πλὴν δ' αὐτῶν διεσώθη ἡ ναὺς τοῦ Φαληρέως Ναυσιμάχου καὶ δύο ἄλλαι κατὰ μόνας τριήρεις¹, αἱ δὲ λοιπαὶ περιήλθον ἅπασαι εἰς τὸν νικητὴν. Ἐξαπέστειλε δὲ τὸν Μιλήσιον Θεόπομπον εἰς τὴν Σπάρτην, ὅστις ἀφικόμενος ἐπὶ τῆς ταχείας αὐτοῦ νηὸς τὴν τρίτην ἡμέραν ἀνήγγειλε τὰ τῆς νίκης².

Τῶν δὲ πληρωμάτων μέρος μὲν διεσώθη εἰς τὴν Σηστόν, τὸ δὲ

¹ Ἐκτὸς τῶν παρὰ τῷ *Ξενοφῶντι* (Ἑλλην. II, 1, 29) μνημονευομένων ὀκτὼ νηῶν τοῦ Κόνωνος καὶ τῆς Παράλου ἐσώθη ἐκ τῆς μάχης καὶ ἡ τριήρης Ναυσιμάχου τοῦ Φαληρέως καὶ ἡ τοῦ ὑπὲρ οὗ ἐγράφη ὁ λόγος τοῦ *Λυσίου* Ἀπαλογία δωροδοκίας ἀπαράσημος, ἀμφότεραι μὴ ἀνήκουσαι εἰς τὴν μοῖραν τοῦ Κόνωνος (*Λυσίου* ἐνθ' ἀν. 9 οὐδενός μοι συμπλέοντος στρατηγοῦ) καὶ ἄλλη τις ἀγνώστου τριηράρχου, ἐν ὅλῃ δώδεκα νῆες (*Λυσίου* ἐνθ' ἀν. 11).

² Ἡ χρονολογία τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ναυμαχίας μόνον ἐκ τοῦ χρόνου τῆς παραδόσεως τῶν Ἀθηνῶν δύναται νὰ ὀρίσθῃ, ἥς προηγήθησαν πολιορκίαι τεσσάρων μέχρι πέντε μηνῶν καὶ διάφορα ἄλλα γεγονότα οὕτως, ὥστε ὀφειλομέν νὰ ποδεχθῶμεν μεσάσαντα χρόνον ἐπὶ τὰ περίπου μηνῶν. Διὸ δὲ σκολον εἶνε νὰ συνεκροτήθῃ ἡ μάχη βραδύτερον τοῦ Αὐγούστου μηνός *Peter Zeittafeln* [zur griechischen Geschichte ἐκδ. δ' Halle. 1873 σ. 84] σμκ. 150. Ἐτι δὲ πιθανώτερον εἶνε ἡ χρονολογία αὕτη καὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον, ὅτι πρὸ τῶν τρικυμιῶν, αἵτινες συνήθως περὶ τὴν πρωινὴν ἐπιτολὴν τοῦ Ἀρκτοῦρου κατὰ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου διέκοπτον τὴν θαλασσοπλοίαν, ἀμέσως μετὰ τὸν θερισμόν, ἰδίως τὸν Μεταγεινιῶνα (*Δημοσθένους* πρὸς Πολυκλεία [5]) ἢ ἐκ τοῦ Πόντου εἰσαγωγῇ αἴτου ἤτοι λίαν ζωηρά. Πρβλ. *Weissenborn* ἐν τῇ *Neue Jenaer Literaturzeitung*. 1848 σ. 660. Κατὰ ταῦτα συμφέρει τοῦ Λυσάνδρου ἦτο νὰ κλείσῃ περὶ τοῦτον τὸν χρόνον τὸν Ἑλλησποντον.

πλῆθος τῶν αἰχμαλώτων ὑπερβαινόντων τοὺς τριςχιλίους ἀπήχθη εἰς τὴν Λάμψακον. Ἐκεῖ δ' ἐτελέσθη πολεμικὸν συμβούλιον περὶ ἐκδικάσεως αὐτῶν, εἰς ὃ ὁ Λύσανδρος ἐκάλεσε καὶ τοὺς παρόντας τῶν συμμάχων. Κατάρθωσε δὲ οὕτως, ὅπως ὅλον τὸ μῆσος ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων τὸ ὑφιστάμενον παρὰ τοῖς Ἴωσι, τοῖς Βοιωτοῖς, τοῖς Μεγαρεῦσι καὶ τοῖς ἄλλοις συμμάχοις ἐκραγῇ ἐκ νέου ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ὁρμῇ καὶ νομισθῇ, ὅτι ὁ Λύσανδρος εἶχεν οἰοῦναι λάβει ἐντολὴν παρὰ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους νὰ παραστῇ ὡς ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ τιμωρὸς τῶν Ἀθηναίων, ἐκδικούμενος αὐτοὺς διὰ πάσας τὰς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀδικίας. Οἱ Σπαρτιῖται ἠρέσκοντο περικαλύπτοντες τὰς ὁμοτάτας τῶν πράξεων αὐτῶν διὰ κενῶν τύπων νομιμότητος. Διὸ εἰσέηκουσαν, ὥς ποτε κατὰ τῶν Πλαταιέων, οὕτω καὶ νῦν κατὰ τῶν ἀόπλων Ἀθηναίων, εὐαρέστως τῶν ἀμετροτάτων κατηγοριῶν. Ὡς δὲ μὴ ἤρκουν τὰ σκάνδαλα τοῦ παρελθόντος, χάριν ἐπαυξήσεως τῆς μανίας τῶν εἰς τὸ συμβούλιον παρισταμένων ἠγγέλη, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι συνελθόντες αὐτόχρημα εἰς πολεμικὸν συμβούλιον εἶχον δῆθεν ἀποφασίσει ἐν περιπτώσει νίκης ἐν τῇ ναυμαχίᾳ νὰ ποκόψωσι τὴν δεξιὰν χεῖρα ἀπάντων τῶν ζωγρηθησομένων. Οὕτω δὲ ἅπαντες οἱ αἰχμάλωτοι Ἀθηναῖοι κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον.

Καὶ ὁ μὲν Φιλοκλῆς ἀπέκρουσε μετ' ἀγανακτήσεως τὴν σκοπούμενην ἰδίαν αὐτοῦ ἀνάκρισιν, λουσθεὶς δὲ καὶ περιβληθεὶς λαμπρὸν ἱμάτιον προηγῆθη τῶν περὶ αὐτὸν μετὰ θάρρους εἰς τὸν θάνατον, ἐξίλασκόμενος μετὰ τοῦ θανάτου τὰ ἐκ τῆς ἀδεξιότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοικείου εἰς ἑαυτὸν πεποιθήσεως πταίσματα¹. Ὁ δὲ Ἀδείμαντος ὑπῆρξεν ὁ μόνος οὗ ἡ ζωὴ ἐσώθη ἔνεκα τῶν εἰς τοὺς πολεμίους παρασχεθεῖσων ὑπηρεσιῶν². Ἀλλὰ τῶν φρικτῶν

¹ Θεόφραστος παρὰ Πλουτάρχῳ ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 13. Ξενοφῶντος Ἑλληνικά II, 1, 32.

² Ξενοφῶντος Ἑλληνικά I, 32· ἡτιὰ θη ὑπὸ τινων προδοῦναι τὰς ναῦς. Λυσίου Κατ' Ἀλκιβιάδου [Α'], 38· (Ἀλκιβιάδης) ἐτόλμησε τὰς ναῦς μετὰ Ἀδείμαντου προδοῦναι. Δημοσθένους [Περὶ τῆς παραπρεσβείας 191]· Κόνων (κατηγόρει) Ἀδείμαντου συστρατηγήσας. Πρβλ. Πausanίῳ IV, 17, 2 καὶ

σκηναῶν αἵτινες συνέβησαν τότε ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ ἢ μάλιστα ἐγείρουσα τὴν ἀγανάκτησιν ἦτο ἡ διαταγὴ ἐκείνη τοῦ Λυσάνδρου, καθ' ἣν οὐδὲ αὐτὴν τὴν ἐν τιμῇ ταφὴν τῶν πεσόντων ἐπέτρεψε. Τοιαύτη ἀπανθρωπία οὐδ' ἐν αὐτῷ τῷ πολέμῳ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων εἶχεν ἐπιδειχθῆ ποτε.

Ἐν δὲ αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις μετὰ τὴν δίκην τῶν ἐν Ἀργινοῦσαις στρατηγησάντων εἶχεν ἐπέλθει πνιγηρὰ ἡσυχία. Ἡ δὲ πόλις ἐξηντλημένη ἐκ τῆς τεραστίας κοπώσεως ἦν εἶχεν ἀπαιτήσῃ ἢ ἐξάρτυσις τοῦ τελευταίου στόλου καὶ ἐγκαταληφθεῖσα ὑπὸ σύμπαντος τοῦ εὐρώστου μέρους τῶν κατοίκων οὐδὲν ἄλλο ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἢ νὰναμένη μεστὴ ἀνησυχίας τὴν πορείαν τῶν γεγονότων, ἐξ ὧν ἔμελλεν ἐν χρόνῳ βραχεὶ νὰ κριθῇ ἡ τύχη αὐτῆς.

Ἀλλὰ τὰ ἐκ τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου ἐλθόντ' ἀγγέλματα δὲν ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε ναυξήσωσι τὸ θάρος. Ἡ Ἰωνία, ἥς ἡ ἀνάκτησις ὤφειλε νὰ εἴνε τὸ πρῶτον μέλημα, συνεδέετο ὁσημέραι στερρότερον πρὸς τὴν Σπάρτην, καὶ οἱ κινδυνωδέστατοι τῶν ἐχθρῶν τῶν Ἀθηναίων συνεσφίγγθησαν πρὸς ἀλλήλους διὰ συμμαχίας, ὅπως περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον προβῶσιν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, ἅφ' οὗ οὗτοι εἶχον ἐξορίσει ἢ φονεύσει τοὺς ἀρίστους αὐτῶν στρατηγούς. Ἐν δὲ αὐτῇ τῇ πόλει δὲν ὑπῆρχεν ἀσφάλεια οὐδὲ ἡσυχία, καὶ ἔλειπε πᾶσα πεποίθησις, ἔλειπε τὸ θάρος τὸ παρεχόμενον ὑπὸ τῆς εὐσυνειδησίας. Τί ὠφέλει ἢ ἐπελθοῦσα ἤδη πλεόν συναίσθησις τῆς ἐπονειδίστου παρὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐξαπατή-

X, 9, 11. Ἴσως ὑπαινιγμὸς τοῦ γεγονότος τούτου εὔρηται καὶ παρὰ τῇ *Θουκυδίδῃ* (II, 65). Πρὸλ. E. Müller *De Xenophontis historia Graeca*, σημ. 24. Εἰς τὴν καταδίκην τοῦ Ἀδεμάντου καὶ τὴν δήμευσιν τῶν κτημάτων αὐτοῦ διὰ τῶν πωλητῶν ἐθεώρησεν ἀναφερομένην ὁ Böckh (*Mondeyklen der Hellenen* σ. 36) τὴν ἐπιγραφὴν παρὰ τῷ *Ῥαγκαεῖ* [*Antiquités Helléniques*] Τόμ. Α' ἀρ. 348 (*Corpus Inscriptionum Atticarum* Τόμ. Α' ἀρ. 274-276), ἥτις ὁμῶς κατὰ τὸν Kirchhoff ἐν τοῖς *Neue Jahrbücher für Philologie*. 1860 σ. 238 ἀνέρχεται εἰς τὴν Ὀλυμπ. 91, 3. Ἀλλ' ἡ παράδοσις περὶ τῆς προδοσίας δὲν ἀπεκρούσθη.

σεως, ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἀγανακτήσεως τοῦ δήμου ἐναντίον τοῦ Καλλιξένου καὶ ἡ δέσμευσις αὐτοῦ καὶ παραπομπή εἰς ἀνάκρισιν διὰ βασάνων μετὰ τεσσάρων ἄλλων; Παρὰ πάντα ταῦτα οἱ ὀλιγαρχικοὶ κατώρθονον νὰ σώζωνται, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θηραμένης ἡδυνήθη νὰ διαφύγῃ τὸν κίνδυνον, εἰ καὶ μετιὼν τὴν στρατηγίαν ἀπέτυχεν. Ἐν δὲ τῇ βουλῇ ἐπεκράτει πάντοτε ἡ ὀλιγαρχικὴ φατρία. Ὁ δὲ δῆμος δὲν ἐγίνωσκε ποῦ νὰ εὔρῃ στήριγμα, οὐδεμίαν ἔχων ἐμπιστοσύνην πρὸς τοὺς δημαγωγοὺς Κλεοφῶντα, Ἀρχέδημον καὶ τοὺς ἐταίρους αὐτῶν, ὡς οὐδὲ πρὸς τοὺς ἄνδρας τῆς ἀντιθέτου φατρίας, ὧν ἐναργεστάτη ἦτο ἡ φαυλότης. Καὶ ἐμίσουν μὲν τούτους, περιεφρόνουν δ' ἐκείνους, ἀλλ' ὅμως περιέπιπτον ἐναλλάξ ὅτε μὲν εἰς τοὺς δημαγωγοὺς, ὅτε δὲ εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς.

Οὐχ ἥττον ἐπειράθησαν διὰ διαφόρων διατάξεων νὰ βελτιώσωσι τὰ τῆς πολιτείας, ὅπως ἰδρυθῶσι καὶ πάλιν ἀσφαλῶς καὶ θεραπεύσωσι τὰ ὀδυνηρότατα τῶν κατεχόντων τὴν πόλιν δεινῶν. Ἡ ὅλη πολιτεία εἶχεν ἐκλυθῇ ἔνεκα τῶν ἐπανειλημμένων διακοπῶν τῆς δημοσίας δικαιοδοσίας¹ δὲν ἐγίνωσκον δὲ πλέον οἱ Ἀθηναῖοι τί εἶνε δίκαιον. Διὰ ταῦτα πολλάκις ἤδη εἶχε γείνει λόγος ἐν τῷ δήμῳ περὶ τῆς ἐπικαίρου ἀνάγκης τῆς ἐκ νέου ἐπιθεωρήσεως τοῦ ὅλου σωροῦ τῶν νόμων, ἐφ' ὧν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Σόλωνος ἡρείδετο τὸ ἀττικὸν δίκαιον, καὶ περὶ καταργήσεως μὲν παντὸς ὅτι ἦτο ἀπηρχαιωμένον, διαλύσεως δὲ τῶν ὑφισταμένων ἀντιφάσεων. Μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τῶν τετρακοσίων ἐψηφίσθη ἡ ἐκτέλεσις τοῦ σκοποῦ τούτου, καὶ τις Νικόμαχος ἐξελέχθη πρόεδρος ἐπιτροπείας νομοθετῶν μελλόντων νὰ περατώσωσι ταχέως τὸ ἔργον τοῦτο¹. Ἦτο δὲ οὗτος ἀνὴρ ἐκ γένους μὲν ἀσήμου, ἀλλ' ὅστις ἔνεκα πείρας τῶν δημοσίων πραγμάτων ἐφαίνετο ἱκανὸς πρὸς τοιαῦτα ἔργα, εἷς τῶν γραμματέων οἵτινες τότε ἦσαν ἐν Ἀθήναις πολυπληθεῖς καὶ δυνατοὶ, ἀνὴρ, ὅστις τὴν ἀναγεθεῖσαν αὐτῷ ἐντολὴν ἠθέλησε νὰ μεταχειρισθῇ μόνον πρὸς ἴδιον ἑαυτοῦ ὄφελος

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ 580.

καὶ ἦτο προσίτος εἰς πάντας τοὺς δεκάζοντας ¹. Εἰς τοιοῦτον ἄνδρα παρεδόθησαν πρὸς ἀναθεώρησιν οἱ ἄξιοι τοῦ Σόλωνα, ὁ δὲ χάριν τούτου τοῦ ἔργου παρεχόμενος εἰς αὐτὸν ἡμερήσιος μισθὸς ἦτο λόγος ἱκανὸς ὅπως μὴ ἐπισπεύσῃ τὸ ἔργον. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἡ ἐργασία παρετείνετο ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, καὶ ὁ Νικομάχος ἐπωφελεῖτο τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως μετ' ἐνόχου αὐθαιρεσίας παρεισάγῃ νόμους ἢ καταλύῃ κατὰ τὸ δοκοῦν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ παρήγγελλον αἱ ἀντιμαχόμεναι φατρίαι πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον ἐν τῷ νομοθετικῷ γραφεῖν τοῦ ἀπελευθέρου τοὺς θεσμοὺς οὓς ἐπεθύμουν πρὸς ἀποπεράτωσιν δίκης ἐκκρεμοῦς. Ὡφέλουν δ' αἱ τοιαῦται καταχρήσεις μάλιστα τοὺς ὀλιγαρχικοὺς, οἵτινες ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς δίκης τῶν ὀλιγαρχικῶν εἰργάζοντο ἀκαταπαύστως, ὅπως κλονήσωσι πᾶν ὃ τι ὑπῆρχεν ἀσφαλές ἐν τῇ συναισθήσει τοῦ δικαίου, ἵνα δυσφημηθῇ ὁ σημεῖραι μᾶλλον τὸ καθεστὼς πολίτευμα.

Ὑπὸ τοιαύτας δὲ συνθήκας ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νάποτύχῃ πᾶς ἀπόπειρα περὶ ἀνυψώσεως τῆς πολιτείας διὰ νέας νομοθεσίας. Δὲν ἦτο καθ' ὅλου χρόνος διατάξεως τοῦ καθεστῶτος καὶ νέας δημιουργίας Ὁ πνευματικὸς βίος εὕρισκετο ἐν παραλύσει ². Οἱ μεγάλοι σύγχρονοι τοῦ Περικλέους εἶχον ἀποθάνει, ἐν τοῖς τελευταίοις δ' ὁ Σοφοκλῆς τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος καθ' ὃ οἱ Ἀθηναῖοι κατήγαγον τὴν τελευταίαν αὐτῶν νίκην. Συνεμερίσθη πιστῶς μετὰ τῶν συμπολιτῶν τὰ δεινὰ καὶ τὰς εὐτυχίας, καὶ οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ δεχθῇ οὐδ' αὐτὰς τὰς ἐπαγωγολάττας τῶν εἰς τὴν ξένην προς-

¹ *Λυσίου* Κατὰ Νικομάχου 27 καίτοι ἀντὶ μὲν δούλου πολίτης γέγνηται, ἀντὶ δὲ πτωχοῦ πλούσιος, ἀντὶ δὲ ὑπογραμματοῦ νομοθέτης.

² Ὁ Ἀριστοφάνης παραπονεῖται περὶ τῆς ἐκπτώσεως τοῦ ἁπτικοῦ θεάτρου ἐν τοῖς Βατράχοις στ. 92 κ. ἑ. [λέγων·

ἐπιφυλλίδες ταῦτ' ἐστὶ καὶ στωμύματα,
 χελιδόνων μουσεῖα, λαβηταὶ τέχνης,
 ἃ φροῦδα θάπτει, ἣν μόνον χορὸν λάβη,
 ἅπανς προσουρήσαντα τῇ τραγῳδίᾳ.
 Γόνιμον δὲ ποιητὴν ἂν οὐχ εὖροις εἶ
 ζητῶν ἂν, ὅστις ὄψῃμα γενναῖον λάκοι].

κλήσεων. Ἀλλὰ πολλοὶ ἄλλοι κατορθώσαντες διὰ τῆς δεξιότητος αὐτῶν καὶ τῆς τέχνης νὰ τύχωσιν ἐκτιμήσεως ἐν τῇ ξένῃ εἶχον πρὸ μακροῦ ἐγκαταλίπει τὴν πατρίδα, ἧς ἡ κατάστασις ἐπλήρου αὐτοὺς ἀηδίας. Εἶχον καταληφθῇ ὑπὸ κόρου πρὸς τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν παραμόρφωσιν τῶν Ἀθηναίων, οὓς ἡ σοφιστικὴ εἶχε στερήσει τῶν ἀρίστων αὐτῶν ἀγαθῶν, καὶ ἔβλεπον ὑπὸ ἰδεώδους φωτὸς περιουγαζομένας τὰς ἐλευθέρας ἐκείνας χώρας τοῦ βορρᾶ, αἵτινες εἶχον ἐπ' ἀγαθῷ διατηρήσει τὴν ἀπλὴν καὶ ὑγιᾶ δίαιταν τοῦ βίου, τὴν εὐσέβειαν τῶν ἀρχαίων γενεῶν καὶ τὰς παραδόσεις τῆς ἀρχαίας σοφίας, οἷα ἡ τοῦ Θρακὸς Ζαμόλξιδος. Ἀλλὰ μάλιστα προσείλκυον τὴν προσοχὴν χῶραι τοιαῦται, ἐν αἷς ἐκ τῶν πατριαρχικῶν ἡθῶν τοῦ παρελθόντος εἶχεν ἀναπτυχθῇ νέος βίος καὶ νέος εὐέλπις πολιτισμός.

Διὰ ταῦτα εἶπερ τις καὶ ἄλλη πόλις ἤσκει ἐπὶ τοὺς καλλιτέχνας μεγίστην γοητείαν ἢ πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας. Ἐν αὐτῇ ἔσφυζε ζωὴ νεαρὰ καὶ ἀκμαία· ἐν αὐτῇ δ' ἐβασίλευεν ἀπὸ τοῦ 413 π. Χ. (Ὀλυμπ. 91, 4) Ἀρχέλαος ὁ υἱὸς τοῦ Περδίκκου, ἡγεμὼν ὅστις ἐν τοῖς δεινοῖς χρόνοις τοῦ δεκελεικοῦ πολέμου διέτασσε τὰ κατὰ τὸ βασιλεῖον αὐτοῦ ἐν ἡσυχίᾳ, ἔτεμνε τεχνητάς ὁδοὺς, ἔκτιζε πόλεις, διέδιδε παρὰ τῷ λαῷ τὴν παιδείυσιν καὶ ἐκάλει εἰς τὴν ἐν Πέλλᾳ αὐλὴν τοὺς δοκιμωτάτους τῶν καλλιτεχνῶν καὶ ποιητῶν.

Νέα Ἑλλάς ἐγεννᾶτο ἐκεῖθεν τοῦ Ὀλύμπου. Ἐν τῇ Πιερίᾳ, τῇ πατρίδι τῶν Μουσῶν, ἱδρυσεν ὁ Ἀρχέλαος ἀγῶνας μουσικούς. Μετὰ φθόνου δὲ καὶ πόθου ἀπέβλεπον οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς αὐτὸν ὡς τὸν εὐτυχέστατον ἀπάντων τῶν θνητῶν, ἐμαχάριζον δὲ καὶ ἐκείνους ὅσοι ἠδύναντο νὰ ζῶσιν ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ¹. Τούτων δὲ

¹ Μεταξὺ τῶν ξένων τοῦ Ἀρχέλαου εὐρίσκομεν τὸν ἐπικὸν Χοιρίλον καὶ τὸν διθυραμβοποιὸν Μελανιππίδην, κατὰ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ von Wilamowitz-[Möller] ἐν τῷ *Hermes* τόμ. XII σ. 353 κ. ἐξήγησιν τῶν παρὰ τῷ *Μαρκελλίῳ* ἐν Βίῳ Θουκυδίδου 29 ἀναφερομένων λέξεων τοῦ *Πραξιφάνους* καὶ ὁ Νικήρατος, ὁ κωμικὸς Πλάτων καὶ ὁ Θουκυδίδης. Ἀλλ' ἀσφαλὲς ἱστορικὸν πόρισμα δὲν ἐξήχθη. Πρβλ. Schöll ἐν τῷ *Hermes* τόμ. XIII, σ. 447.

ἦτο καὶ ὁ Εὐριπίδης, ἐγκαταλιπὼν τὴν πατρίδα μετὰ δυσθυμίας, καὶ Ἀγάθων ὁ υἱὸς τοῦ Τισαμενοῦ ὁ λαμπρῶς πεπροικισμένος τό τε σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα ποιητῆς ὅστις ἔγνω νάπολαύσῃ καλλίτερον ἐκείνου τῶν ἡδονῶν τοῦ αὐλικοῦ βίου¹. Οὕτως αἱ Ἀθηναὶ ἀπέβαλλον ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν πλείονας τῶν ἐν τῇ πόλει λογάδων τοῦ πνεύματος, οἱ δὲ ὑπολειπόμενοι δὲν ἡδύναντο νάντικαταστήσωσι τοὺς ἀποικομένους ἢ μεταναστεύσαντας. Τοὺς μεγάλους ποιητὰς διεδέχθησαν ποιητῖσχοι, πολυγράφοι στιχουργοί, φανταζόμενοι μὲν, ὅτι ἡδύναντο νάναπληρώσωσι διὰ σοφιστικῆς δεξιότητος τὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος, στερούμενοι δὲ ἥθους καὶ φρονήματος καὶ σοβαρᾶς γνώσεως τῆς ποιητικῆς τέχνης καὶ θηρεύοντες μόνον τὸ νὰ ἐμποιήσωσι παροδικὴν αἰσθησιν εἰς τὰ πλήθη, ἅτινα ἐπ' ἴσης δὲν ἐκέκτηντο τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην γαλήνην τῆς ψυχῆς τὴν ἀναγκαίαν πρὸς ἐκτίμησιν καλλιτεχνικῶν ἔργων σοβαρῶν καὶ ἐσκεμμένων.

Καλλιτέρα δὲ ἢ ἡ τῆς τραγωδίας διετηρήθη ἡ θέσις τῆς κωμῳδίας, ἥτις συνωδᾷ πρὸς τὴν εὐκαμπτὸν αὐτῆς φύσιν κατῴρθωσε νὰ συμμορφωθῇ εὐκολώτερον πρὸς τὰς δυσχερείας τοῦ ἐνεστώτος, παραλαμβάνουσα ἐκ τῶν συγχρόνων κακῶν νέαν ὕλην. Οἱ δὲ κωμικοὶ ποιηταὶ δὲν ἡδύναντο νὰ εὕρωσιν εὐκόλως ἐστὶν ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν διὸ ὁ Ἀριστοφάνης ἐνέμεινεν εἰς τὴν πάτριον πόλιν, ἔμεινε δὲ πιστὸς καὶ εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ φιλόπατρι φρόνημα, καὶ ἔσχε τὴν δόξαν καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς δεινοτάταις δοκιμασίαις νὰ λαμπρύνῃ, εὐφράνῃ καὶ ἀνυψώσῃ τὴν γενέτειραν διὰ τῆς ἀνεξαντλήτου αὐτοῦ μεγαλοφυίας.

Καὶ αἱ μὲν σύγχρονοι περιστάσεις ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ μὴ γράψῃ τὸ ἐξῆς κωμῳδίας ἐχούσας ὑπόθεσιν τὰ πολιτικὰ ζητήματα τῆς ἡμέρας, καθ' ὅτι πάντες εἶχον καταληφθῇ ὑπὸ μεγίστης ἀτονίας, οὐδὲ αὐτὸς δὲ ἡδύνατο, ὥς εἶχον νῦν τὰ πράγματα, νάντικαταχθῇ μετὰ θάρρους καὶ τόλμης εἰς τὰς φατρίας, ὥς εἶχε

¹ Εὐριπίδης ἐν Βάκχαις στ. 565. Ἀριστοφάνης ἐν Βατράχοις στ. 85· μακάριον εὐωχία. Πρὸς. von Leutsch ἐν τῷ Philologus Τόμ. II, σ. 32.

πράξει ποτὲ ταχθεὶς ἀντιμέτωπος τοῦ Κλέωνος. Διὸ ἐξέλεξε διὰ τὰ Ἀθήναια τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 405 π. Χ. (Ὀλυμπ. 93,3) θέμα, ἐν ᾧ ἡδύνατο νὰ κινηθῇ ἐλευθέρως χωρὶς νὰ κινήσῃ νέα πάθη. Καὶ δὴ, ἐπειδὴ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σοφοκλέους ἔλ-
χεν ἔλθῃ ἐκ Μακεδονίας τὸ ἄγγελμα, ὅτι ἀπέθανε καὶ ὁ Εὐριπί-
δης, ἔλαβεν ὁ Ἀριστοφάνης τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταβιδάσῃ ἐν τοῖς
Βατράχοις ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὸν θεὸν Διόνυσον ὡς τὸν ἀντιπρόσω-
πον τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ θεάτρῳ. Οἱ ἀριστοτέχναι
τῆς τραγωδίας ἀπέθανον ἢ μετενάστευσαν, καὶ ἡ σκηνὴ εἶνε ἡρη-
μωμένη. Διὰ ταῦτα ὁ Διόνυσος θέλει νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν Ἀδην,
ὅπως ἀναβιδάσῃ πάλιν ἐξ αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν, ἥτις δὲν δύναται
νὰ ζήσῃ ἄνευ ποιητῶν, ἓνα αὐτῶν, καὶ δὴ τὸν ἄριστον ὡς ἄριστος
δὲ θάποδειχθῇ ὁ κατὰ τὸ σύστημα τῶν ἀρχαίων ποιητῶν δυνά-
μενος νὰ παράσχῃ σωτηρίους συμβουλὰς εἰς τοὺς πολίτας. Ἐν
ἀπλήτῳ δ' εὐθυμίᾳ συνάπτει πρὸς ἀλλήλας τὰς φαιδροτάτας τῶν
σκηνῶν, αἵτινες ὑπόκεινται ἄλλαι μὲν ἐπὶ τῆς γῆς, ἄλλαι δ' ἐν
τῷ Ἀδῃ. Φανταστικοὶ χοροὶ βατράχων διαδέχονται ὑψηλὰ ἄσματα
τῶν μυστῶν ἀγόντων μετὰ θάνατον βίον μακάριον, καὶ οἱ ἐκπε-
πληγμένοι θεαταὶ ἀποβάλλουσι πάσας τὰς μερίμνας τοῦ παρόν-
τος. Οὐδὲ μία λέξις ἄπτεται τῶν ὀδυνηρῶν τραυμάτων τοῦ δημο-
σίου βίου. Κύριος δὲ σκοπὸς τοῦ ποιητοῦ εἶνε ἡ ἐξέγερσις τῶν
ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος, ἡ ἐξύμνησις τῆς δοκίμου τέχνης
τοῦ ἀριστοτέχνου Αἰσχύλου καὶ ἡ μετ' ἀγάπης ἀναπόλησις τοῦ
προσφιλοῦς Σοφοκλέους. Ἄλλ' ὁ ποιητὴς, ἀναμιμνησκόμενος τῶν
νεκρῶν, δὲν λησμονεῖ τοὺς ζῶντας. Βλέπων δὲ τὴν πόλιν μεστήν
φαύλων γραμματέων, τὸν δῆμον ἀποβαλόντα πᾶν ὅ τι ἀνδρικὸν
ὑπὸ τῆς σοφιστικῆς ἡμιμαθείας, παραδεδομένον εἰς εὐτελεῖς ἀπα-
τεῶνας ἐπωφελουμένους τὰς ἐν τῇ πόλει διχονοίας, πειρᾶται καὶ
κατ' αὐτὴν τὴν ἐσχάτην ὥραν νὰ νουθετήσῃ κατὰ τὸ δυνατόν καὶ
βοηθήσῃ διὰ λόγων σοβαρῶν.

Ὁ ποιητὴς, ὦν καὶ νῦν ὡς καὶ πρότερον κεκηρυγμένος ἐχθρὸς

¹ Bergk Griechische Litteraturgeschichte Τόμ. Γ' σ. 368.

τῶν τε ἀκολάστων δημαγωγῶν τῶν ἀποκρουόντων ἐν τῇ μέθῃ τῆς ὑπερπροσύνης πᾶσαν σκέψιν περὶ εἰρήνης, καθ' ἃ ὁ Κλεοφῶν, καὶ τῶν παντὸς φρονήματος ἐστερημένων ὀλιγαρχικῶν, ὧν ἰδίως ὁ Θηραμένης γίνεται ἀντικείμενον τῶν σαρκασμῶν αὐτοῦ, παρορμᾷ τοὺς λογάδας τοῦ δήμου νὰ μένωσι συντεταγμένοι ἐν ἀμοιβαίᾳ πρὸς ἀλλήλους ἐμπιστοσύνη καὶ νὰ συγχωρήσωσι τέλος ἐκείνους οἵτινες εἶχον περιπλακῇ εἰς τὴν συνωμοσίαν τῶν τετρακοσίων, ἀπατηθέντες ὑπὸ τῶν σκευωριῶν τοῦ Φρυνίχου. Εἰρήνην ζητεῖ ὁ Ἀριστοφάνης καὶ νῦν ὡς καὶ πρότερον, ἐπειδὴ ἄνευ αὐτῆς δὲν ὑπάρχει σωτηρία, ἀλλ' ὅχι εἰρήνην ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν συνωμοτῶν, ἀλλ' εἰρήνην ἔντιμον, ἐρειδομένην ἐπὶ τῆς ὁμοφροσύνης τῶν πολιτῶν καὶ στρατιᾶς ὑπὸ στιβαρᾶς χειρὸς διοικουμένης. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο χρειάζεται ἥρως, ὁ δὲ ἥρως ἐκεῖνος ὑπάρχει μὲν, ἀλλ' εἶνε ἐξόριστος. Οὕτω τὸ πολιτικὸν ζήτημα τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως καταλήγει τέλος εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην, ὅστις παρῶν τε καὶ ἄπῶν ἀποτελεῖ πάντοτε τὸ κέντρον περὶ ὃ στρέφεται ἡ ἱστορία τῶν Ἀθηναίων.

Μετὰ τοῦ μεταμέλου ἐπὶ τῷ φόνῳ τῶν ἐν Ἀργινούσαις στρατηγησάντων εἶχεν ἐπέλθει μεταβολὴ γνώμης καὶ περὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ὁ δῆμος ἐπόθει ἐκεῖνον, οὗ ἡ βραχεῖα ἐν τῇ πόλει παρουσία εἶχε παράσχει εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰς τελευταίας εὐφροσύνας ἡμέρας.

Ποθεῖ μὲν, ἐχθαίρει δὲ, βούλεται δ' ἔχειν,

ἔλεγε περὶ αὐτοῦ ὁ ποιητής¹. Ἀλλ' ἔλειπεν ἡ ἀναγκαία δραστηριότης, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι ἀνανήψωσιν ἐκ τῶν συγκεχυμένων ἐκείνων αἰσθημάτων καὶ καταβάλωσι διὰ σθεναρῶν ἀποφάσεων πᾶσαν ἀντίθετον ἀντίδρασιν. Ἀλλ' οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία περὶ τῶν σκέψεων τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῷ. Καὶ ταῦτα διότι βλέπομεν αὐτὸν οὐκ ἄνευ λόγου παρέχοντα λεπτομερῆ εἰκόνα τῆς τελέσεως τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων ἐν μέσῳ

¹ [Ἀριστοφάνης ἐν Βατράχοις στ. 1425. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 16, 2].

ἀδιαταράκτου ἑορταστικῆς χαρμοσύνης. Ἡ περιγραφὴ δὲ αὕτη ἔμελλεν ἀναγκαίως νάναμνήσῃ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, εἰς ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἐχρεώσθουν τὴν τελευταίαν τοιαύτην τέλεσιν τῆς ἑορτῆς ¹. Ὁ δ' Αἰσχύλος ἀναγνωρίζεται ὡς σοφὸς ποιητὴς ἐκ τῆς πλείστων νοῦν ἐχούσης ἀπαντήσεως ἣν ἔδωκεν ἐρωτώμενος περὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου·

Μάλιστα μὲν λέοντα μὴ 'ν πόλει τρέφειν·

ἦν δ' ἐκτρέφῃ τις, τοῖς τρόποις ὑπηρετεῖν. ²

Μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας ἤκουσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχε προτείνει καὶ πάλιν εἰς τὴν στρατιάν αὐτῶν τὴν σώτειραν χεῖρα· ἀλλ' ἀπεκρούσθη, καὶ ἡ Πάραλος ἡ κομίσασα ταύτην τὴν ἀγγελίαν ὑπῆρξεν ἡ μόνη ναῦς ἡ ἐπιστρέψασα εἰς τὸν Πειραιᾶ ἐξ ὁλοκλήρου στόλου συγκροτουμένου ἐξ ἑκατὸν ἐξήκοντα τριήρων.

Ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀνέμενον αὐτὸν τὸν Λύσανδρον. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον καταληφθῇ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου φόβου τοῦ κατέχοντος τὴν πόλιν μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐν Σικελίᾳ στόλου. Ἀλλ' ἡ συμφορὰ ἦν εἶχον ὑποστῆ τότε ἐφαίνετο μικροτάτη παραβαλλομένη πρὸς τὴν ἐνεστῶσαν. Ἀλλ' ὁ Λύσανδρος δὲν ἐφαίνετο. Ἀντ' αὐτοῦ δὲ προσήρχοντο σωρηδὸν οἱ φυγάδες ἐκ τῶν πόλεων ἃς ἐπαλλήλους εἶχε κυριεύσει ὁ Λύσανδρος, οἷον ἐκ τῆς Σηστοῦ, τοῦ Βυζαντίου, τῆς Χαλκηδόνος. Εἶχε δῆλα δὴ χαρισθῇ εἰς τὰς ἐν ταῖς πόλεσιν ἐκείναις ἀθηναϊκὰς φρουράς ἢ ζωὴ καὶ ἡ ἐλευθερία ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅτι ἔμελλον νὰ μεταβῶσι πάντες πάραυτα εἰς τὰς Ἀθήνας ³. Οὕτω δ' ἄλλεπᾶλληλα ἐπῆρχοντο τὰ φοβερά ἀγγέλματα. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἐγίνωσκον, ὅτι καὶ ἡ Λέσβος εἶχεν ἀποστατήσῃ ἄνευ ἀντιστάσεως, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ ἐπὶ τῆς Θράκης πόλεις. Ἀπανταχοῦ δὲ ἡ ἀποστασία εἶχε προπαρασκευ-

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 609.

² Ἀριστοφάνης ἐν Βατράχοις στ. 1431. *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Ἀλκιβιάδου 16, 2.]

³ *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά II, 2. *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 13.

ασθῇ ἀπὸ μακροῦ διὰ μυστικῶν συμφωνιῶν. Ἀγγέλματα, ὧν ἕκαστον ἐν ἄλλοις χρόνοις ἤθελεν ἀρκέσει ὅπως ἐμβάλη τὰς Ἀθήνας εἰς ταραχὴν, ἐσωρεύοντο τῶρα ἀπὸ ἐβδομάδος εἰς ἐβδομάδα καὶ ἀπήμβλυνον τὴν εὐαισθησίαν ¹. Ἡσύχως ἤναγκάζοντο νὰ παρίστανται εἰς τὸν διαμελισμὸν καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς ἀθηναϊκῆς ἀρχῆς καὶ εἰς τὴν ἀφαίρεσιν ἐπαλλήλων τῶν πόρων τοῦ δήμου καθ' ὃν χρόνον μέγα πλῆθος ἀνθρώπων ἀπατρίδων καὶ ἐπιδεῶν, ἐξωσθέντων ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου ἐκ τῶν κληρουχιῶν, συνωστίζετο ἀθρόον ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἐπαυξάνον εἴπερ ποτὲ τὴν ἀνάγκην προσκομιδῆς σιτίων ἔξωθεν.

Τοῦτο δ' ἀκριβῶς ἐπεθύμει ὁ Λυσάνδρος, ὅστις προεχώρει πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ βαθμηδὸν μεθ' ἡσυχίας, ἀλλὰ καὶ μετ' ἀσφαλείας. Ἐν δὲ ταῖς κυριευθεῖσαις πόλεσιν ἐγκαθίστανε μὲν Λακεδαιμονίους ἀρμοστάς ὑπευθύνους ἐπὶ τῇ ἀσφαλείᾳ αὐτῶν, τὴν δὲ ἀρχὴν τῶν πόλεων παρέδιδεν εἰς τοὺς ἡγέτας τῶν ὀλιγαρχικῶν, φθάσαντας εἰς τὸ τέλος τῶν πόθων αὐτῶν καὶ διοικούντας τὰς πόλεις διὰ δέκα ἀνδρῶν ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῶν τάξεων, ὀριζομένων δὲ ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων. Καὶ οἱ μὲν κληροὶ τῶν Ἀθηναίων ἀπεδόθησαν εἰς τοὺς ἀρχαίους οἰκήτορας, οἱ δὲ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων πρότερον ἐξωσθέντες κάτοικοι προεκλήθησαν διὰ δημοσίας κηρύξεως νὰ ἐπιστρέψωσιν ἀφόβως εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν, τὴν Αἰγιναν ², τὴν Μῆλον καὶ τὴν Σκιώνην, ἐν αἷς πόλεσιν ἐπ' ἐσχάτων ἔτι εἶχον ἐγκατασταθῇ οἱ ἐξ Ἀθηναίων δοῦλοι, εἰς οὓς εἶχεν ἀποδοθῇ ἡ ἐλευθερία μετὰ τὴν παρὰ τὰς Ἀργινούσας μάχην ³. Ὡς εἰκὸς δὲ, ἡ τοιαύτη διάταξις ἔγεινε δεκτὴ ἀπανταχοῦ μετ' ἀγαλλιάσεως, καὶ ἡ Ἑλλάς σύμπασα προσέφερεν ἐνδείξεις τιμῆς εἰς τὸν δαιμόνιον ἄνδρα τὸν γινώσκοντα οὐ μόνον νὰ ἐπιβάλλῃ ἐκδικήσιν καὶ τιμωρίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπανορθόνῃ ἀρχαίας ἀδικίας.

¹ Περὶ τῶν κατὰ τὰς Ἀθήνας μετὰ τὴν μάχην ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά II, 2, 3· *Ιουστίνου* V, 7.].

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 78.

³ Περὶ τῆς καθόδου τῶν Αἰγινήτων, Μηλίων καὶ ἄλλων ἴδε *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά II, 2, 9.

Οὕτως ἐπλησίαζεν ὁσημέραι ἐγγύτερον ἢ ἡμέρα, καθ' ἣν ἔμελλον νὰ κριθῶσιν αὐταὶ αἱ Ἀθῆναι μετὰ τὴν ἀπόσπασιν τῶν ἀρπασμάτων αὐτῶν. Ἡ δὲ τελευταία αὕτη κρίσις ἔπρεπε νὰ γείνη κατενώπιον ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων, καὶ διὰ ταῦτα ἐκλήθη καὶ πάλιν εἰς τὰ ὅπλα ἡ σύμπασα στρατιὰ τῶν Πελοποννησίων. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς Πausanias, ὅστις πρὸ δύο ἐτῶν εἶχε διαδεχθῆ τὸν πατέρα Πλειστονάκτα, ἐστρατοπέδευσε μετὰ συμπάντων τῶν ἐπικούρων τῆς Σπάρτης ἐν τοῖς κοίλοις τῆς Ἀκαδημίας, ὅπως πολιορκήσῃ τὰς Ἀθῆνας ἐκ δυσμῶν· συγχρόνως δ' ἐδόθη διαταγὴ εἰς τὸν Ἄγιν, ὅστις κατεῖχεν ἤδη τὴν Δεκέλειαν ἐπὶ ἑννέα ἔτη, νὰ προχωρήσῃ ἀπὸ τοῦ βορρᾶ καὶ ἐξ ἀνατολῶν, καὶ ταῦτα διότι ὁ Λύσανδρος ἔμελλε νὰ φθάσῃ ἐντὸς βραχείος μετὰ διακοσίων τριήρων πρὸ τοῦ Πειραιῶς.

Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ πρώτου τρόμου εἶχον συνέλθει καὶ πάλιν. Καὶ ἐξέλεξαν μὲν νέους στρατηγούς, ἐπεσκεύασαν δὲ ὑπὸ τὴν διοίκησιν αὐτῶν τὰ τείχη, διέταξαν δὲ τὰ τῆς ἀμύνης, καὶ ἐπέχωσαν τὸ στόμιον τῶν λιμένων. Τὸ μέγιστον μέρος τῶν πολιτῶν ἦτο ἔμπλεων φιλοπατρίας. Καὶ πάλιν δὲ διεετρανώθη ἡ γενναιότης ἐκείνη ἡ ἐμψυχώσασα τοὺς Ἀθηναίους πολλάκις ἐν ὥραις βαρυτάτης δοκιμασίας, τὸ θάρρος ἐκεῖνο καὶ ἡ τόλμη ἡ ἄγους' αὐτοὺς εἰς τὴν θυσίαν καὶ αὐτῶν τῶν τελευταίων δυνάμεων χάριν τῆς τιμῆς τῆς πόλεως.

Ἀλλὰ δὲν ἔλειπε καὶ ἡ μάστιξ τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν, τὸ κακὸν ἐκεῖνο τὸ συνιστάμενον εἰς τὴν ὑπαρξιν μικροῦ μὲν, ἀλλὰ συμπαγοῦς καὶ ὁμόφρονος μέρους πολιτῶν, μὴ ἐπιθυμούντων τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πόλεως καὶ ἐργαζομένων ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν πολεμίων, ὧν εἶχον ἀνάγκην, ὅπως ἡ πατρίς αὐτῶν ἰδρύσῃ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς δημοκρατίας. Ἡ πατρίς δ' ἐκείνη ἡ συμπαγὴς καὶ ἐνιαίως συντεταγμένη ἦτο πάντοτε ἕτοιμος νὰ ἐπωφεληθῇ πᾶσαν συμφορὰν τῆς πόλεως χάριν τῶν ἰδίων ἑαυτῆς σκοπῶν· εὐθὺς δὲ ὡς ἐξεργύγνυτο κατὰ τῆς πόλεως οὐέλλᾳ τις καὶ ἐνέσπειρε φόβον, παρουσιάζετο ὡς δυνάμεις. Τώρα

δ' αἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν κατελιγμέναι ὑπὸ τρόμου ἕνεκα τῶν φοβερῶν συμβάντων· ἕνεκα δὲ τοῦ πλήθους τῶν πεσόντων πολιτῶν ἦτο ἐξησθενημένη οὐ μόνον ἡ πρὸς ἄμυναν δύναμις τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη αὐτῆς εὐθαρσία. Οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν τεταραγμένοι καὶ συγκεχυμένοι ὑπὸ τῆς συρροῆς ξένων ἀνθρώπων καὶ κατείχοντο ὑπὸ ἀμηχανίας ἕνεκα τῆς ἐπικειμένης πολιορκίας.

Ἄλλ' οὐχ ἦττον τὸ ἔργον τῶν ὀλιγαρχικῶν οὐδὲ τῶρα ὑπῆρξεν ἐν Ἀθήναις οὕτως εὐχερὲς ὥς ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν, ἐν αἷς εἶχε κατορθωθῆ διὰ τῆς βοήθειας τοῦ Λυσάνδρου ἡ ταχεῖα κατάλυσις τῆς δημοκρατίας. Ἐν Ἀθήναις πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος ἦτο ἀνάγκη πολλῶν προπαρασκευαστικῶν διατάξεων καὶ δολερῶν φατριαστικῶν σκευωριῶν, ἵνα καταπονηθῇ ὁ δῆμος καὶ ὑπονομευθῶσι τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς πρὸς ἑαυτὸν ἐμπιστοσύνης. Παρίστατο δὲ ἀνάγκη νὰ κλονηθῇ ἡ καθεστῶσα τάξις πρὸς ἐπαύξεισιν τῆς συγχύσεως· ἔπρεπε νὰ πειραθῶσι τῆς παραλύσεως τῶν καθεστώτων ὀργάνων τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἀπὸ τῶν νομίμων ἀρχῶν ἀφαιρέσεως τῆς διοικήσεως αὐτῆς, ὅπως παραδώσωσιν αὐτὴν εἰς τοὺς συνωμότας, ἧτοι εἰς τοὺς μετέχοντας τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐταιριῶν. Διὸ κατέφυγον εἰς διατάξεις ὁμοίας πρὸς τὴν προτέραν ἐγκατάστασιν τῶν προδούλων· μετὰ τῆς μόνης διαφορᾶς, ὅτι ἡ ἐνέργεια τῆς σήμερον ὑπῆρξε παρατολμότερα καὶ μᾶλλον ἀκράδαντος. Καὶ δὴ ἡ ὅλη ἀνατροπὴ τοῦ πολιτεύματος ἤρξατο, καθ' ἣ φαίνεται, ἀμέσως μετὰ τὴν παρὰ τοὺς Αἰγὸς ποταμούς ἦτταν διὰ τῆς ἐκλογῆς πέντε ἀνδρῶν ἐκ τῶν ἡγετῶν τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐταιριῶν, αἵτινες καὶ καθ' ἑαυτὰς εἶχον διάφορον πρόγραμμα, χάριν τῆς συνενώσεως αὐτῶν. Τὸ δὲ συνέδριον τῶν πέντε τούτων ἀνδρῶν οὐνάμεθα νὰ καλέσωμεν ἐπιτροπεύαν τῶν ἀποτελούντων τὰς ἐταιρίας, οἷον αἰρετούς τινας ἀντιλήπτορας τῆς κοινῆς εὐπραγίας², οἵτινες ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 516.

² [Ἰπαινίσσεται ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς τὸ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως Comité de salut public, πρὸς ὃ παραβάλλει τοὺς πέντε ἐφόρους τῶν Ἀθηναίων].

τῆς συγχύσεως ἔμελλον νὰ ἐπιληφθῶσι τῆς διασώσεως τῆς πολιτείας. Ἡ δὲ δύναμις τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἠρείδετο ἐπὶ τῆς συντάξεως φατρίας, ἣτις προέβαινεν εἰς τὸ ἔργον αὐτῆς μετὰ μεγάλου θάρρους κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀβουλίαν καὶ τὴν διάσπασιν τῶν λοιπῶν πολιτῶν. Οὕτω δὲ κατώρθωσαν νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν καὶ εἰς ἄλλους ὁμίλους ἀποκτήσωσι διὰ τῆς βοήθειας τῆς βουλῆς ποιόν τι κῦρος ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ προσλάβωσι τὸν χαρακτῆρα δημοσίας ἀρχῆς, καίπερ μὴ ἔχοντες τοιαύτην ἐντολὴν παρὰ τοῦ δήμου.

Ἐπαναστατικαὶ ἐνέργειαι τοιαῦται ἔχουσιν ὡς ἐξ αὐτῆς αὐτῶν τῆς φύσεως πολλὰ τὰ σκοτεινὰ, ὧν εἶνε δυσχερὲς ἡ διάγνωσις. Ἐκτὸς δὲ τούτου λείπει καὶ συναπτὴ ἔκθεσις περὶ τῶν κατὰ τὴν πόλιν ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις. Ἄλλ' εἶνε ὅμως πιθανόν, ὅτι οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἀνεθάρρουν μετὰ τὴν ἥτταν τῆς στρατιᾶς καὶ ὅτι οὐ μακρὸν χρόνον μετ' αὐτὴν ἤρχισεν ἡ ὀρθοσίς τῶν πέντε ἐκείνων ἀνδρῶν ὡς μυστικῆς κυβερνήσεως, ἡ δὲ δύναμις αὐτῶν συνηυξάνετο μετὰ τῶν δεινῶν τῆς πόλεως καὶ ὅσον ταῦτα ἐγίνοντο ὁσημέραι αἰσθητότερα ¹. Βέβαιον δὲ εἶνε, ὅτι κατὰ μικρὸν βλέπομεν αὐτοὺς οἰκειοποιουμένους τὴν ἐξουσίαν τοῦ συγκαλεῖν ἐκκλησίας καὶ τοῦ παύειν τοὺς καθεστῶτας ἄρχοντας καὶ ἰδίως τοὺς στρατηγούς καὶ ἐπιλαμβανομένους αὐτοὺς τῶν εἰς ἐξασφάλισιν τῆς πόλεως ἀναφερομένων στρατιωτικῶν μέτρων. Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν δὲ αὐτῶν ταύτην συνετέλεσεν ἀναμφιβόλως καὶ ἡ σύμπραξις τῶν

¹ Δὲν εἶνε πιθανόν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ὀλιγαρχικοὶ ἀνέμειναν μακρὸν χρόνον μετὰ τὴν παρὰ τὴν Αἰγὸς ποταμούς ἥτταν, ὅπως ἄρξονται τῶν ἀνταρπετικῶν αὐτῶν σκευωριῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ *Λυσίας* ([Κατὰ Ἐρατοσθένους] 43), ὅστις εἶνε ἡ μόνη πηγή, παριστάνει τὴν κατάστασιν τῶν ἐφόρων ὡς τὴν ἀρχὴν τῶν στασιαστικῶν ἐνεργειῶν (ὅθεν ἤρξαν τῆς στασεως), διὰ τοῦτο ἐμμένω καὶ τῶρ' ἀκόμη εἰς τὴν γνώμην, ὅτι ἡ τὰ τῆς πόλεως διοικοῦσα ἐκείνη ἐπιτροπεία τῶν ἀποτελούντων τὰς μυστικὰς ἐταιρίας ἀνέρχεται εἰς τὸν χρόνον τὸν πρὸ τῆς παραδόσεως τῶν Ἀθηνῶν, συμφωνῶν ὡς πρὸς τοῦτο μετὰ τοῦ Rauchenstein (ἐν τῷ Philologus Τόμ. XV σ. 703) καὶ τοῦ Frobergger (ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ *Λυσίου* Τόμ. Α' σ. 15), ἀντιφωνοῦντος πρὸς τὸν G. Lange (ἐν τοῖς Neue Jahrbücher 1863 σ. 217). Ἄλλ' ὁμολογῶ, ὅτι οὐδὲν εὐδρίσχω ἐπιχείρημα πρὸς ἀσφαλῆ ἀπόδειξιν τοῦ ἐμοῦ ἰσχυρισμοῦ.

φίλων οὓς εἶχον μεταξύ τῶν ἱππέων, ὧν μέγας ἀριθμὸς διέκειτο ἐχθρικῶς πρὸς τὴν δημοκρατίαν ¹. Τέλος δὲ οἱ πέντε ἐκεῖνοι ἄνδρες ἐτόλμησαν νὰ ἐπιδειξῶσι τοὺς πολιτικούς αὐτῶν σκοποὺς οὕτω φανερώς καὶ μετὰ τοιούτου θράσους, ὥστε, ὑπαινισσόμενοι ἐναργῶς τὸ σπαρτιατικὸν πολίτευμα, πρὸς ὃ ἡγωνίζοντο νὰ καταστήσωσιν ὅμοιον τὸ τῶν Ἀθηνῶν, ἐκάλεσαν ἑαυτοὺς τοὺς πέντε ἐφόρους τῶν Ἀθηνῶν, ὑπὸ τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα εἶνε καὶ καθ' ὅλου γνωστοί ².

Πρὸς ἐνίσχυσιν δὲ τῆς δυνάμεως τῆς φατρίας ὁ δημαγωγὸς Πατροκλείδης ὑπέβαλε πρότασιν, ὅπως οἱ ὀφείλοντες εἰς τὴν πολιτείαν καὶ οἱ καταδικασθέντες ἐν δημοσίαις γραφαῖς, οἱ ἀνήκοντες πρότερον εἰς τοὺς τετρακοσίους καὶ πάντες οἱ κατὰ μέρος ἢ ὅλως στερηθέντες τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ἀπολάβωσι πλήρη τὰ δίκαια αὐτῶν καὶ τὰς τιμὰς καὶ καταστραφῶσι πάντα τὰ εἰς αὐτοὺς ἀναφερόμενα πρότερα ψήφισματα ³. Τοιαύτη δὲ καθολικὴ ἀμνηστία δις καὶ μόνον παρουσιάζεται μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ ἱστορίᾳ, τὸ μὲν πρῶτον ἐπὶ ἄρχοντος Σόλωνος ὡς διάταξις προοδοποιούσα τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον ὡς διαλλακτοῦ, ἔπειτα δὲ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας, ὅτ' ἐθεωρήθη ἀναγκαία ἢ συνένωσις ἀπασῶν τῶν ὑφισταμένων δυνάμεων πρὸς διάσωσιν τῆς πατρίδος. Ἀμφότεροι δὲ οὗτοι οἱ λόγοι ἐθεωρήθησαν ἰσχύοντες καὶ τώρα· διὸ τὸ ψήφισμα τοῦτο ἀπεδέχθησαν καὶ οἱ φιλοπάτριδες πολῖται, εἰ καὶ κυρίως ἀνεφέρετο εἰς τὰ συμφέροντα τῶν ὀλιγαρχικῶν. Φαίνεται δὲ, ὅτι ἐν τῷ χρόνῳ ἐκείνῳ καθ' ὃν μετεχειρίζοντο ἀναμιξ διατάξεις ἐπαναστατικὰς καὶ συντηρητικὰς, περιεβλήθη δι' ἐκτάκτου ἐξουσίας καὶ ὁ Ἄρειος

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 121.

² *Λυσίου* [Κατὰ Ἐρατοσθένους] 76· οἱ καθεστῆκότες ἔφοροι, τοῦθ' ὁπερ ἀποδεικνύει, ὅτι ἐθεωροῦντο ἀρχὴ πραγματικὴ καὶ καθεστηκυῖα, καίπερ παρὰ τοὺς νόμους ὑφισταμένη.

³ Περὶ τοῦ ψηφίσματος τοῦ Πατροκλείδου ἴδε Scheibe *Oligarchische Umwälzung* σ. 36. *Zeitschrift für Alterthumswissenschaft*. 1842 σ. 201. Böckh *Staatshaushaltung [der Athener]* Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 239.

Πάγος, ὡς ἐν τοῖς χρόνοις τῶν περσικῶν πολέμων¹, ὅπως συντελέσῃ καὶ αὐτὸς τὸ καθ' ἑαυτὸν εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως².

Ἀλλὰ καὶ παρὰ πάσας ταύτας τὰς διατάξεις, αἵτινες ἐπηύξανον ὀσημέραι τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν ἔλλειψιν ἀσφαλείας ἐν τῇ πόλει, ὁ ἔρως τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ ἐμμονὴ εἰς τὴν δημοκρατίαν δὲν ἐξέλιπον παρὰ τοῖς πολίταις. Δύο ἀδιάλλακτοι ἐξουσίαι ἐκράτουν παρ' ἀλλήλαις ἐν Ἀθήναις· αἱ ἐχθρικαὶ στρατεῖαι ἐπληθιάζον ἀπανταχόθεν, καὶ φοβερὰ σιτοδεία ἠπείλει τὴν πολυανδρουσαν πόλιν. Καὶ ὅμως οἱ λογάδες ἐν τῷ δήμῳ εἶχον τὴν ἀπόφασιν νὰ ὑπεραμυνθῶσι τῆς πόλεως, ἀντιτασσόμενοι εἰς τε τὰς καθυπερτέρας δυνάμεις τῶν πολεμίων καὶ εἰς τὴν ἀντίπαλον τῆς δημοκρατίας φατρίαν.

Λήγοντος δὲ τοῦ φθινοπώρου εἶχεν ἐμφανισθῇ ὁ Λύσανδρος πρὸ τοῦ Πειραιῶς, ὅπως, συνενούμενος μετὰ τῶν δύο ἡπειρωτικῶν στρατειῶν, ἀρχίσῃ τὴν πολιορκίαν. Οὐδεμία δὲ ὑπάρχει ἀμφισβολία, ὅτι, ἂν οἱ πολέμιοι ᾔθελον πάραυτα ἐπιληφθῇ τοῦ ἔργου μετὰ τῆς προσηκούσης δραστηριότητος, αἱ Ἀθηναῖοι ἔχουσαι ὡς τότε εἶχον θὰ ἠδύναντο νὰ κυριευθῶσιν ἐντὸς βραχέου χρόνου. Ἀλλ' οὔτε οἱ βασιλεῖς, οὔτε ὁ Λύσανδρος ἠδύναντο νὰ ἔχωσι συμφέρον νὰ ἐπισπεύσωσι διὰ τῆς βίας τὴν πτώσιν τῶν Ἀθηναίων καὶ δώσωσιν εἰς τοὺς πολίτας τὴν εὐκαιρίαν νὰ διατρανώσωσιν ἐν τῷ ἀπεγνωσμένῳ ἀγῶνι τὸν ἥρωισμὸν αὐτῶν καὶ τὸ θάρρος. Ἀλλως δὲ γινώσκομεν ὅποια ἡ ἀξία ἦν πάντοτε συνείθιζον νάπονέμωσιν οἱ Σπαρτιᾶται εἰς τὴν ἄμεσον καὶ ἐκουσίαν εἰς αὐτοὺς παράδοσιν τῶν πόλεων³. Ἀλλ' εἰς τοὺς νικητὰς οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ διαμφισβητήσῃ τὴν λείαν· διὸ προετίμησαν νὰ ὑποβάλωσιν εἰς τοὺς ἐν

¹ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 386.

² Δυσίου [κατὰ Ἐρατοσθένους] 69. *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Κίμωνος, 10 Πρόλ. Meier ἐν τῷ *Rheinisches Museum* Τόμ. I, σ. 277. Ὁ δὲ Philippi [Der Areopag und die Epheten] σ. 185 θεωρεῖ τὴν ἐξουσίαν ταύτην ὡς ἐδικὴν ἐντολὴν ἀνατεθείσαν εἰς τὸν Ἀρειὸν Πάγον, μὴ σημαίνουσαν δὲ ἰδιόζουσαν αὐτοῦ δύναμιν ἐν τῷ τότε χρόνῳ.

³ Ἰδὲ ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 161.

τῇ πόλει λακωνίζοντας τὰς διατάξεις ἐκείνας αἵτινες ἔμελλον νὰ γάγωσιν εἰς τὴν παράδοσιν ἄνευ χύσεως αἵματος. Οἱ δὲ ὀλιγαρχικοὶ εὐρίσκοντο ὡς πρὸς τοῦτο ἀναμφιβόλως ἐν συνεννοήσει πρὸς τὸν Λύσανδρον· καὶ εἶχον μὲν ἀναλάβει αὐτοὶ νὰ παραδώσωσιν εἰς αὐτὸν τὸ ἄστυ καὶ τὸν λιμένα, εἶχον δὲ λάβει παρ' αὐτοῦ τὰς ἐπαγγελίας ἐκείνας ὅσαι εἶχον δοθῇ καὶ εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς τῶν λοιπῶν πόλεων καὶ τηρηθῇ.

Διὰ τούτους τοὺς λόγους δὲν ἔμειναν πρὸ τῆς πόλεως σύμπασαι αἱ δυνάμεις τῶν πολεμίων, ἀλλὰ κατὰ τὸν χειμῶν ἀπεχώρησε πιθανῶς καὶ πάλιν μέρος τῆς ἡπειρωτικῆς στρατιᾶς, καὶ μέρος μόνον τοῦ στόλου ἀπέκλειε τοὺς λιμένας, ὃ δὲ Λύσανδρος μετὰ τῶν λοιπῶν τριήρων ἐπολιόρκει τὴν Σάμον¹. Πράγματι ἡ νῆσος αὕτη ἦτο ἡ μόνη ἐμμένουσα εὐσταθῶς εἰς τὸ δημοκρατικὸν αὐτῆς πολίτευμα καὶ πλὴν τοῦ Ἄργους ἡ μόνη ἐν Ἑλλάδι πόλις ἡ μὴ ἐγκαταλιποῦσα τοὺς ἀγωνιζομένους Ἀθηναίους καὶ τότε ὅτε οὗτοι ἦσαν ἐντελῶς ἀδύνατοι καὶ ἡ μετ' αὐτῶν σύμπραξις μόνον κινδύνους συνεπέφερε.

Καίτοι δὲ εἰσέπλεον εἰς τὸν λιμένα σιτοφόρα τινὰ πλοῖα διαλανθάνοντα τὴν παρὰ τοῦ πολεμίου στόλου φύλαξιν τοῦ λιμένος, ἡ σιτοδεία ἠϋξάνεν οὐχ ἥττον μετὰ τοιαύτης ταχύτητος, ὥστε βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ συνῆλθεν ἡ πρώτη ἐκκλησία, ὅπως συζητήσῃ περὶ τῶν ὅρων τῆς παραδόσεως. Ἐφήρισαν δὲ νὰ ὑποταχῶσιν εἰς τὸ ἀναπόφευκτον καὶ ἀποδεχῶσιν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης· ἦσαν δὲ πρόθυμοι νὰ ἐγκαταλίπωσιν ἀπάσας τὰς ἐκτὸς τῶν Ἀθηναίων κτήσεις καὶ διατηρήσωσι μόνον τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰ τείχη.

Οἱ δὲ πρέσβεις οἱ λαβόντες τὴν ἐντολὴν ἀγγείλωσι τὰς προτάσεις ταύτας εἰς τὴν Σπάρτην ἀπεπέμφθησαν παρὰ τῶν ἐφόρων παρ' αὐτὰ τὰ σύνορα τῆς Λακωνικῆς, ἐν Σελλασίᾳ. Προφανῶς ἡ Σπάρτη ἀνελογίζετο, ὅτι εἰς αὐτὰ δὴ τὰ τείχη τοῦ λιμένος καὶ τὰ σκέλη ἐστηρίζετο ἡ ἀνεξαρτησία τῶν Ἀθηναίων, καθ' ἃ εἶχον

¹ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά II, 3, 6. Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 14.

διαγνώσει ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Περικλῆς. Διὸ ἐδόθη εἰς τοσὺ Ἀθηναίους ἢ ἀπάντησις, ὅτι οὐδὲ λόγος ἡδύνατο νὰ γείνη περὶ διαλλαγῆς, ἂν μὴ οἱ Ἀθηναῖοι κατέσκαπτον τὰ μακρὰ τείχη ἐπὶ δέκα σταδίου¹.

Ἡ ἀπόκρισις δὲ αὕτη προεκάλεσε παρὰ τοῖς πολίταις τὴν μεγίστην ταραχήν. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἡδύναντο νὰ φαντασθῶσι τὰς Ἀθήνας ἄνευ τειχῶν· τούτων δὲ καθαιρουμένων, ἡ πόλις ἀπεχωρίζετο ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ παρεδίδετο ἄοπλος εἰς πᾶσαν πολιορκίαν. Κατ' ἀκολουθίαν ἀνερριπίσθησαν καὶ πάλιν αἱ φλόγες τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας θάρρους τῶν Ἀθηναίων, ὁ δὲ Κλεοφῶν, βέβαιος ὢν, ὅτι πλείστοι ὅσοι τῶν ἐντίμων πολιτῶν ἔμελλον νὰ συμφωνήσωσι πρὸς τὴν πρότασιν αὐτοῦ, ἐθάρρησε νὰπειλήσῃ διὰ φανεράς βίας πάντα ὅστις ἤθελε συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς τῶν ἐπονειδίστων ἐκείνων ὅρων. Κατὰ ταῦτα, καίτοι τὰ τέλη τῶν Σπαρτιατῶν ὑπέσχοντο τὴν τήρησιν τοῦ πολιτεύματος τῶν Ἀθηναίων καὶ αὐτὴν δὲ τὴν κτῆσιν τῶν ἀπώτερον κειμένων νήσων Λήμνου, Ἰμβρου καὶ Σκύρου, οὐχ ἤττον πᾶσαι αἱ περὶ καθαιρέσεως τῶν τειχῶν γενόμεναι προτάσεις ἀπεκρούσθησαν· ἔγεινε δὲ μάλιστα δεκτὸν καὶ ψήφισμα ἀπαγορεῦον τὸ περὶ τούτων συμβουλεύειν.

Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὴν ἀτυχῇ πόλιν. Ἐξ ἐνὸς μὲν ὑπῆρχεν ἡ ὁρμὴ δημαγωγοῦ ἀκαθέκτου, ὅστις μετὰ παραφόρου ἰσχυρογνωμοσύνης ἀπέκλειε πάσας τὰς δυνατάς ὁδοὺς τῆς σωτηρίας χωρὶς νὰ δύναται αὐτὸς νὰ καταδείξῃ τινὰ βοήθειαν· ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ πανοῦργοι ἡγέται τῶν λακωνιζόντων, οἵτινες προσέβλεπον ταυξανάμενα δεινὰ μετ' ἀσπλάγχνου ἀρεσκείας. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν οἱ πολῖται ὅσοι ἡγάπων τὴν πατρίδα καὶ τοὺς νόμους αὐτῆς χωρὶς νὰ δύνανται νὰ ἐπιδοκιμάσωσι τὴν σκαιὰν βιαιότητα ἀνδρῶν οἷος ὁ Κλεοφῶν καὶ κατενόουν, ὅτι μόνον διὰ συνέσεως καὶ ὁμοφροσύνης ἡδύνατο νὰ σωθῇ ἡ πόλις, οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ἦσαν ἐλάχιστοι καὶ ἥκιστα παρεσκευασμένοι πρὸς κοινὴν δρᾶσιν, ὥστε αἱ

¹ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά II, 2, 15.

γνώμαι αὐτῶν νὰ δυνηθῶσι νὰ ὠφελήσωσι τὴν πολιτείαν. Τὰ δὲ πλήθη κατείχοντο ὑπὸ φόβου καὶ στενοχωρίας, καὶ ἦσαν ὄργανον τῆς διχονοίας καὶ τῆς μανίας τῶν φατριῶν, ἐστερημένον πάσης θελήσεως.

Ὅτε λοιπὸν ἐν τῇ θυελλώδει ἐκκλησίᾳ οὐδὲν ἐπετεύχθη καὶ ἀπάντων τὰ βλέμματα προσηλοῦντο ἀκίνητα εἰς τὸ ἄδηλον μέλλον, ἀνέβη ἐπὶ τὸ βῆμα ὁ Θηραμένης. Εἶχεν ἀναμείνει τὴν στιγμὴν ἐκείνην, καὶ ἦν ἕκαστος ὁ δυνάμενος νὰ δείξῃ καὶ ἀμυδρὰν μόνον ἀκτῖνα ἐλπίδος ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ τύχῃ ἀκροατῶν προθύμων. Διὰ δὲ τῆς πραείας καὶ πειστικῆς αὐτοῦ εὐγλωττίας, στηριζόμενος εἰς τὴν φήμην φίλου τοῦ δήμου, ἦν εἶχεν ἀποκτήσει κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀρχῆς τῶν τετρακοσίων, προέτεινε προθύμως νὰ μεταβῇ πρὸς τὸν Λύσανδρον, ὅπως ἐξερευνήσῃ τὰς προθέσεις τῶν Λακεδαιμονίων καὶ βεβαιωθῇ πῶς εἶχον τὰ κατὰ τὴν ἀπαίτησιν τῆς καθαιρέσεως τῶν τειχῶν. Ὑπόσχεται δὲ, ὅτι θὰ ἐπιτύχῃ πολὺ ἐπεικεστέρους ὅρους, παρέχει δὲ καὶ τὴν προσδοκίαν παντοίων ὠφελημάτων, ἅτινα ἠδύναντο νὰ ἐπιτευχθῶσι παρὰ τῆς Σπάρτης διὰ δεξιῶν διαπραγματεύσεων· ἀλλ' ἀπαιτεῖ ἀπύλυτον ἐμπιστοσύνην καὶ ἀπεριόριστον ἐξουσίαν.

Μάτην ἐκφράζονται δισταγμοὶ παρὰ πολλῶν συνετῶν πολιτῶν, μαντευόντων τὰς ὑπούλους προθέσεις καὶ παραινούντων νὰ μὴ ἐμπιστευθῶσι τὰ πάντα εἰς ἄνδρα οἷος ὁ Θηραμένης. Μάτην προσφέρεται ὁ Ἄρειος Πάγος νὰναλάβῃ αὐτὸς τὰς περὶ τῆς εἰρήνης διαπραγματεύσεις. Οἱ πλεῖστοι τῶν πολιτῶν οἱ μετὰ στεναγμῶν ἐν καὶ μόνον ἐπιδιώκοντες, τὴν σωτηρίαν, σαγηνεύονται ὑπὸ τοῦ λόγου τοῦ Θηραμένου καὶ δὲν θέλουσι νὰ ἐγκαταλειφθῶσιν αἱ δι' αὐτοῦ ἐξεγερθεῖσαι προσδοκίαι. Συντελοῦσι δὲ καὶ οἱ συνωμόται πρὸς ἐπαύξησιν τῆς διαθέσεως ταύτης, καὶ ἡ αὐτοκράτωρ ἐξουσία ἣν εἶχε ζητήσῃ ἐδόθη εἰς αὐτόν.

Ὁ Θηραμένης ἔπλευσε πρὸς τὸν Λύσανδρον, ὅστις τότε πιθανῶς ὥρμει ἀκόμη πρὸ τῆς Σάμου. Εἰς τὸν Λύσανδρον δὲ καὶ μόνον ἐστηρίζοντο αἱ ἐλπίδες τῶν ὀλιγαρχικῶν· παρὰ δὲ τῶν βασι-

λέων καὶ τῶν ἐφόρων οὐδὲν ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσι. Πράγματι οἱ ἔφοροι εἶχον ἤδη παράσχει εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων τὴν ἐλπίδα τῆς διατηρήσεως τῆς δημοκρατίας· τὰ δὲ τέλη τῆς Σπάρτης καθ' ὅλου ἔβλεπον ἀπὸ μακροῦ ὑπόπτως τὴν ἄμετρον παντοδυναμίαν τοῦ φιλοδοξοῦ τῶν Λακεδαιμονίων στρατηγοῦ καὶ τὴν αὐθαίρετον αὐτοῦ ἐνέργειαν, εἶχον δὲ ἤδη καὶ ἀναγκασθῆ νὰ ἐπέμβωσιν, ὅτε ὁ Λύσανδρος ἐξέβαλεν ἐκ τῆς Σηστοῦ τοὺς ἀρχαίους οἰκήτορας καὶ παρέδωκε τὸ ἀξιόλογον τοῦτο χωρίον εἰς ἄνδρας ἐκ τοῦ στόλου αὐτοῦ¹. Οἱ Λακεδαιμόνιοι κατ' οὐδένα λόγον ἠδύναντο νὰ εὐνοῶσι τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν, ἐπειδὴ διὰ τῆς ἐν ἀπάσαις ταῖς πόλεσιν εἰς τὴν ἀρχὴν ἀναδιθάσεως τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ἠπεῖλει νὰ ποθῇ ἀπεριόριστος κύριος τῆς συμπαύσης Ἑλλάδος. Διὸ δι' ἄνδρας οἷος ὁ Θηραμένης ἦτο πολὺ σπουδαιοτέρα ἢ μετὰ τοῦ Λυσάνδρου συνεννόησις καὶ ἡ ἐξασφάλις τῆς παρ' αὐτοῦ ὑποστηρίξεως. Ὁ δὲ ἄλλος σκοπὸς, ὃν κατῴρωσαν οἱ συνωμῶται διὰ τῆς ἀποστολῆς τῆς πρεσβείας, ἦτο ἡ ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ παύσις τῆς συνόδου ἐκκλησιῶν περὶ τοῦ ζητήματος τῆς εἰρήνης οὕτως, ὥστε οἱ εἰς τὸ καθεστῶς ἐμμένοντες πολῖται ἔπαυσαν λαμβάνοντες οἰονδήποτε προφυλακτικὸν μέτρον. Καὶ τὸ μὲν θάρρος τοῦ δήμου ἐξηγτηλήθη ἐν μέσῳ περιφόβου ἀδημονίας καὶ ἀνηκέστου ἀδρανείας, οἱ δὲ ὀλιγαρχικοὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐπωφελοῦντο τὴν προθεσμίαν ἐκείνην, ὅπως ἐπισπεύσωσιν ἐν Ἀθήναις τὴν ἐκτέλεσιν τῶν παρ' αὐτῶν σκοπομένων.

Ὁ δὲ Κλεοφῶν, προκαλέσας τὴν ματαιώσιν τῶν πρώτων περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεων, εἶχε προαγάγει ἀθελήτως τοὺς σκοποὺς τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἀλλὰ νῦν ἐπεπρόσθει εἰς αὐτοὺς, καὶ ὤφειλε νὰ ποιηθῇ ἐκποδὼν, ὡς πρότερον ὁ Ἀνδροκλῆς². Κατηγορήθη λοιπὸν ὡς ἀρνηθεὶς ἔνοπλον ὑπηρεσίαν καὶ λοιδορήσας τὴν βουλήν, ἅτε τολμήσας νὰ ἐκφρασθῇ ἐλευθέρως, ὅτι αὕτη συνέπραττεν ἐν συστάσει μετὰ τῶν συνωμοτῶν. Διὸ κατεδιώχθη ὡς

¹ Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 14.

² Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ σ. 557.

προδότης καὶ ἐδεδεσμένῃ· ἐπειδὴ δὲ οἱ περὶ αὐτὸν ἦσαν ἀκόμῃ ἱκανῶς ἰσχυροὶ, ὥστε οἱ ὀλιγαρχικοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐμπιστευθῶσιν εἰς τὴν κρίσιν τῶν νομίμως καθεστώτων ἡλιαστῶν, μετεχειρίσθησαν πρὸς τοὺς σκοποὺς αὐτῶν τὸν οὐτιδανὸν Νικόμαχον¹. Καὶ δὴ κατεσκεύασαν δι' αὐτοῦ νόμον, καθ' ὃν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς πάντας τοὺς πατέριους θεσμοὺς ἐδικαιοῦντο νὰ μετάσχωσι τοῦ δικαστηρίου οἱ βουλευταὶ, καὶ ταῦτα ἐν δίκῃ ἐν ἣ οἱ βουλευταὶ ἦσαν αὐτοὶ οἱ ἀδίκηθέντες. Οὕτω δὲ κατωρθώθη ἡ καταδίκη καὶ θανάτωσις τοῦ Κλεοφῶντος².

Ἄφ' οὗ δ' ἐπέτυχον ταῦτα κατ' εὐχὴν, ἐπέστρεψεν ὁ Θηραμένης τὸν τέταρτον μῆνα, φέρων μόνον κενὰς δικαιολογίας περὶ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἀπουσίας, ἐφ' ἣ ἦτο ὑπεύθυνος ὁ Λύσανδρος, καὶ τὴν ἀπόκρισιν αὐτοῦ, παραπέμφαντος αὐτὸν εἰς τοὺς ἐφόρους, ὅπως παρ' αὐτῶν μάθῃ τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης³. Ἐπειδὴ δὲ τὰ πράγματα εἶχον φθάσει τέλος εἰς τὰ ἔσχατα καὶ ἡ ταλαιπωρία εἶχεν ἀποβῆ ἀφόρητος ἐν Ἀθήναις, οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο ἢ ἡ καὶ πάλιν ἐκλογὴ τοῦ Θηραμένου· ὥς αὐτοκράτορος πρεσβευτοῦ καὶ ἡ μετὰ ἐννέα συμπρέσβειων ἀποστολὴ αὐτοῦ εἰς τὴν Λακεδαίμονα. Οὕτω δ' ἐπορεύθη τὴν αὐτὴν ἐκείνην ὁδόν, ἥς ἔνεκα εἶχε σύρει εἰς δίκην τὸν Ἀντιφῶντα ὡς προδότην. Ἀλλὰ τότε μὲν αἱ Ἀθῆναι ἦσαν πολιτεία ἔχουσα στρατιάν καὶ στόλον, ἥτις ἠδύναντο νὰ ἐπιβάλλῃ ὅρους, τῶρα δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἡναγχασμένοι νὰ ἀναθέσωσι τὰ πάντα εἰς τὴν μεγαλοφροσύνην τοῦ νικητοῦ. Οἱ δὲ πρέσβεις ἐκράτησαν καὶ πάλιν παρὰ τὴν Σελλασίαν, ἔπειτα δ' ἐκλήθησαν εἰς τὴν Σπάρτην. Ἐκεῖ δὲ τέλος, συγκληθείσης ἐκκλησίας, ἔγειναν αἱ κρίσιμοι διαπραγματεύσεις, καὶ δὴ παρόντων πρέσβειων τῶν συμμάχων. Δὲν ἦτο δὲ πλέον λόγος περὶ δια-

¹ Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 660.

² *Λυσίου* [Κατὰ Ἀγοράτου] 12. [Κατὰ Νικομάχου] 10.

³ Ὁ Θηραμένης μετέβη πρὸς τὸν Λύσανδρον (*Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά II, 2, 16), ἔπειτα δὲ εἰς τὴν Σπάρτην II, 2, 19). Ὁ δὲ *Λυσίας* [Κατὰ Ἐρατοσθένους] 16 δὲν διακρίνει ἀπ' ἀλλήλων τὰς δύο πρεσβείας καὶ οὐδὲν λέγει περὶ τῶν ἐννέα συμπρέσβειων τοῦ Θηραμένου.

πραγματεύσεων πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' ἐδικάζετο πολέμιος ἡττημένος, καὶ αἱ γνώμαι διέφερον μόνον ὡς πρὸς τὴν αὐστηρότητα τῆς ἐπιβληθσομένης ποινῆς. Καὶ οἱ μὲν Κορίνθιοι καὶ οἱ Θηβαῖοι ἀπήτουν τὴν καταστροφὴν πόλεως προκαλεσάσης μέγιστα δεινὰ, προτείνοντες τὴν ἐξάλειψιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς γῆς καὶ τὴν μεταβολὴν τῆς χώρας εἰς νομὴν¹. Οἱ δὲ Φωκεῖς καὶ ἄλλοι ἀντέτεινον, καὶ ἐπεκράτησεν ἡ ἐπιεικεστέρα γνώμη, ἐπειδὴ τὸ συμφέρον τῶν Λακεδαιμονίων ἦτο νὰ παραλύσωσιν, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ καταστρέψωσι τὰς Ἀθήνας. Καὶ ταῦτα διότι προεικάζετο, ὅτι ἄλλως οἱ ἀλαζόνες Θηβαῖοι ἔμελλον νὰ ἐπαρθῶσιν ὡς μεγάλη δύναμις ἐν τῇ κεντρικῇ Ἑλλάδι καὶ ἀντιταχθῶσι πρὸς τοὺς Σπαρτιατάς. Καὶ τὸ δελφικὸν δὲ μαντεῖον λέγεται συνηγορήσαν ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῶν Ἀθηνῶν.

Οὕτως αἱ Ἀθῆναι ἔλαβον τὴν περὶ καταδίκης αὐτῶν ἀπόφασιν διὰ δόγματος τῶν ἐφόρων. Καθαίρεσις τῶν τειχῶν τῶν λιμένων καὶ τῶν μακρῶν σκελῶν, περιορισμὸς τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀθηνῶν εἰς μόνην τὴν Ἀττικὴν, κἀθοδος τῶν φυγάδων, προσχώρησις εἰς τὴν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν μετὰ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ ἀκολουθεῖν τοὺς Λακεδαιμονίους ἐν πολέμῳ καὶ παρέχειν τὰς αὐτὰς ὑπηρεσίας ἅς καὶ οἱ λοιποὶ σύμμαχοι τῶν Λακεδαιμονίων, τέλος δὲ παράδοσις τῶν τριήρων κατὰ τὰ ὀρισθόμενα ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τῶν Σπαρτιατῶν, τοιοῦτοι ὑπῆρξαν οἱ ὅροι, ὑφ' οὓς προετίετο ἡ λύσις τῆς πολιορκίας².

Ὅτε δὲ ὁ Θηραμένης φέρων τούτους τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης παρέστη πρὸ τοῦ δήμου καὶ προέτεινεν ἄνευ ὅκνου τὴν ἀποδοχὴν αὐτῶν, τότε ἅπαντες οἱ ἀγαθοὶ πολῖται κατελήφθησαν ὑπὸ ἀγα-

¹ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά II, 2, 19. Αἱ διαπραγματεύσεις τῶν συμμάχων τῶν Πελοποννησίων περὶ τῆς τύχης τῶν Ἀθηνῶν ἔγειναν ἐν Σπάρτῃ. Πρὸλ. Wesseling εἰς *Διόδωρον Σικελιώτην* (III, 63). Scheibe [Oligarchische Umwälzung] σ. 43. Ἀλλὰ πιθανῶς αἱ προτάσεις περὶ καταστροφῆς τῆς πόλεως ἐπανελήφθησαν κατόπιν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Λυσάνδρου. Ἰδε Weissenborn *Hellen* σ. 206.

² Ξενοφῶντος Ἑλλην. II, 20, 2. *Πλούταρχος* ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 14, *Διόδωρον Σικελιώτου* XIV, 3.

νακτῆσεως ἐπὶ τῇ ἀνοσίῳ καταχρήσει τῆς δεινῆς ταλαιπωρίας τῶν συμπολιτῶν. Ὁργίλαι φωναὶ ἠκούσθησαν, μεμφόμεναι αὐτὸν ἐπὶ τοῖς γενομένοις. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἐγίνωσκεν ἄριστα, ὅτι μετὰ πεντάμηνον πολιορκίαν, καθ' ὃν χρόνον οἱ ἄνθρωποι ὑπέκυπτον σωρηδὸν εἰς τὸν λιμὸν, δὲν προέκειτο πλεόν περὶ πολιτεύματος καὶ δικαιομαμάτων, ἀλλὰ περὶ ἄρτου. Καὶ εὐρέθησαν μὲν τινες ὑπομιμνήσκοντες αὐτὸν χάριν καταισχύνῃς τὰ πραχθέντα ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀλλ' ἐκεῖνος ἀπήντησεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι κατὰ τὰς περιστάσεις ἡδύνατο νὰ εἶνε ἐπίσης σωτήριον τὸ ἀνιστᾶν τὰ τείχη τῶν πόλεων καὶ τὸ καταβάλλειν αὐτά. Ἄλλως δέ, προσέθηκεν, ἂν τὰ τείχη ἐποίουν εὐδαίμονας τὰς πόλεις, ἡ Σπάρτη οὕσα ἀτείχιστος ἔμελλε νὰ εἶνε ἢ πασῶν κακοδαιμονεστάτη¹.

Κατὰ ταῦτα τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἐπανόδου τῶν πρεσβευτῶν² ἔγειναν δεκτοὶ οἱ ὅροι τῆς εἰρήνης συμφώνως πρὸς τὸ δόγμα τῶν ἐφόρων τῆς Σπάρτης. Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεχρεώθησαν νὰ καθαιρέσωσι τὰ μακρὰ σκέλη καὶ τὰ τείχη τοῦ λιμένος, νὰ ἐκκενώσωσι

¹ [Πλούταρχος ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 14.]

² Τρεῖς συνῆλθεν ὁ δῆμος εἰς ἐκκλησίαν. Καὶ μὲν ἐν τῇ πρώτῃ ἐκκλησίᾳ, συνελευσθῆ τῇ ὑστεραίᾳ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Θηραμένους (Ξενοφῶντος Ἑλληνικά II, 2, 21) ἠκούσθη ἡ διήγησις αὐτοῦ καὶ ἔγειναν δεκτοὶ οἱ ὅροι τῆς εἰρήνης· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ, συνελευσθῆ ἐν τῇ Μουνιχίᾳ (Λυσίου [Κατὰ Ἐρατοσθένους] 32), ὅτε εἶχεν ἤδη ἄρθῃ ὁ ἀποκλεισμός (αὐτ. 25), ἐπῆλθεν ἡ κατηγορία τοῦ Ἀγοράτου· τρίτῃ δ' ἐκκλησίᾳ εἶνε ἡ γενομένη περὶ τῆς πολιτείας (Λυσίου [Κατὰ Ἐρατοσθένους] 71, ἐν ᾗ παρίστη αὐτὸς ὁ Λυσάνδρος. Περὶ τῆς τάξεως τῶν τελευταίων τούτων ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς ἐκρίθησαν αἱ τύχαι) τῶν Ἀθηνῶν ἴδε Scheibe Oligarchische Umwälzung. Rauchenstein ἐν τῷ Nenes Schweizerisches Museum 1866, Frobergor εἰς Λυσίου [Κατὰ Ἐρατοσθένους] 34 καὶ Stedefeldt ἐν τῷ Philologus τόμ. XXIX, σ. 222 κ. ἑ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ξενοφῶν μόνον συνοπτικῶς ἀναγράφει τὰ κυριώτατα τῶν γενομένων, ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὸν Λυσίαν εἶνε μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον, εἶνε δὲ ἀτοπὸν νὰ ποδεχθῶμεν παρὰ τῷ Λυσίᾳ τὴν πρόθεσιν τῆς διαστροφῆς τῶν πρὸ ἑνὸς ἔτους συμβάντων καὶ εἰς ἅπασαν τὴν πόλιν γνωστῶν. Εἰς δὲ τοὺς ἀντιλέγοντας πρὸς τὴν τάξιν τῶν γεγονότων, ὅταν ἀπεδέχθημεν διὰ τὸν λόγον, ὅτι δὲν εἶνε πιστευτὴ οὕτω μακρὰ ἀναβολὴ τῆς ἐκτελέσεως τῶν διαταχθέντων παρὰ τοῦ Λυσάνδρου (Stedefeldt σ. 236 κ. ἑ.) ἀντιπαρatreοῦμεν, ὅτι ἕνεκα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Λυσάνδρου δὲν δυνάμεθα νὰ γινώσκωμεν ὅποια αἱ περὶ τοῦ στόλου καὶ τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν κρύφιαι προθέσεις· ὅς δυνατόν νὰ εἶχεν οὗτος ἐπὶ τινα χρόνον. Πρὸς Chr. Renner Commentationum I Lysiacarum capitaduo I. Ἐν Γοτting. 1869 σ. 11.

πάντα τὰ ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς χωρία καὶ περιορισθῶσιν εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν χώραν, νὰ παραδώσωσι τὸν στόλον καὶ ἀνακαλέσωσι τοὺς φυγάδας. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ πολέμου κατὰ τὸ εἰκοστὸν καὶ ἑβδόμον ἔτος μετὰ τὴν ἑναρξιν αὐτοῦ διὰ τῆς ἐπιδρομῆς ἐναντίον τῶν Πλαταιῶν καὶ δεκαεπτὰ ἔτη μετὰ τὴν Νικίειον εἰρήνην, κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον¹. τὰ δὲ πρῶτα πλοῖα τὰ εἰσπλεύσαντα εἰς τὸν Πειραιᾶ μετὰ φορτίου σίτου παρέσχον εἰς τὸν λιμώττοντα ἀστικὸν ὄχλον παραμυθίαν ἐπὶ τοῖς γενομένοις.

Καὶ ἡ μὲν εἰρήνη ὠμολογήθη, αἱ δὲ νῆες τῶν πολεμίων καὶ αἱ στρατιαὶ ἀπεχώρησαν², ἀλλ' οἱ ὀλιγαρχικοὶ δὲν εἶχον φθάσει ἀκόμη εἰς τὸ ποθοῦμενον τέρμα, καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶχον ἐξαντληθῇ ἀκόμη μέχρι τῶν ἐσχάτων αἱ ταπεινώσεις ἃς ἐπέπρωτο νὰ ὑπο-

¹ Ἡ ἱστορία τῆς τελευταίας ταπεινώσεως τῶν Ἀθηνῶν συνδέεται πρὸς δύο κύρια γεγονότα, ὧν πρῶτον μὲν εἶνε ἡ συνθηκολογία καὶ παράδοσις τῆς πόλεως, δεύτερον δὲ ἡ κατάστασις τῶν τριάκοντα. Ἡ συνθήκη, ἥς τὸ κείμενον διεσάθη παρὰ τῷ *Πλούταρχῳ* ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 14, ἔγινε κατὰ τὸν *Πλούταρχον* τὴν δεκάτην ἑκτὴν Μουνιχιῶνος, καὶ αὕτη εἶνε ἡ χρονολογία, μέχρι τῆς ὁποίας ὑπολογίζεται ἡ διάρκεια τοῦ ὅλου πολέμου καὶ παρὰ τῷ *Θουκυδίδῃ* (V, 26¹ μέχρι οὗ τὴν τε ἀρχὴν κατέπαυσαν τῶν Ἀθηναίων Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ξύμμαχοι καὶ τὰ μακρὰ τεῖχη καὶ τὸν Πειραιᾶ κατέλαβον. Ἔτη δὲ ἐς τοῦτο τὰ ξύμπαντα ἐγένετο τῷ πολέμῳ ἑπτὰ καὶ εἴκοσι. . . . [Ὡστε ξὺν τῷ πρώτῳ πολέμῳ τῷ δεκαετῇ καὶ τῇ μετ' αὐτὸν ὑπόπτῳ ἀνακωχῇ καὶ τῷ ὕστερον ἐξ αὐτῆς πολέμῳ εὐρήσει τις τοσαῦτα ἔτη λογιζόμενος κατὰ τοὺς χρόνους] καὶ ἡμέρας οὐ πολλὰς παρενεγκούσας. Ἦρξατο δὲ ὁ πόλεμος τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ Ἀνθεστηριῶνος τοῦ 431 π. X, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν τετάρτην Ἀπριλίου (Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 69 ἐν σημ. 2) καὶ ἔληξε τὴν εἰκοστὴν ἑκτὴν Μουνιχιῶνος, ἥτοι τὴν εἰκοστὴν πέμπτην ἢ εἰκοστὴν ἑκτὴν Ἀπριλίου τοῦ 404 π. X. Κατὰ ταῦτα, ἂν συμπεριλάβωμεν τὰ τρία τμήματα τοῦ πολέμου: τὸν πρῶτον ἢ δεκαετῇ, τὴν ὑποπτον ἀνακωχὴν καὶ τὸν δεκελεικόν, ὁ ὅλος πόλεμος διήρκεσεν εἰκοσιεπτὰ ἔτη καὶ ἡμέρας οὐ πολλὰς, ἥτοι εἴκοσι καὶ μίαν, κατὰ τὰ λεγόμενα ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ *Θουκυδίδου* Πρῶλ. Βόσκη Zur Geschichte der Mondcyclen [der Hellenen] σ. 81.

² Ἐκ τῶν λεγομένων παρὰ τοῦ *Θουκυδίδου* (V, 26) τὰ μακρὰ τεῖχη καὶ τὸν Πειραιᾶ κατέλαβον δύναται νὰ εἰκασθῇ, ὅτι ἀπ' αὐτῆς τῆς συνθηκολογίας κατέλαβε τὸν Πειραιᾶ φρουρὰ Λακεδαιμονίων· πρὸς δὲ τούτοις ἔμενεν ἀκόμη ἐν Δεκελεῖ ὁ Ἅγις, ὅστις παρουσιάζεται πρὸ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν κατάστασιν τῶν τριάκοντα (*Δυσίου* [κατὰ Ἐρατοσθένους] 71) συγχρόνως μετὰ τοῦ Λυσάνδρου καὶ ἀπαχωρεῖ μόνον μετὰ τὴν συντίεσιν τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος. Ἰδε *Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά II, 3, 3.

στῶσιν αἱ Ἀθηναί. Εἶχον κριθῇ τὰ κατὰ τὰς ἐξωτερικάς σχέσεις τῆς πόλεως, ἀλλὰ διὰ τῆς περὶ παραδόσεως συνθήκης δὲν εἶχον διαταχθῇ τὰ ἐσωτερικά πράγματα. Ὁ Θηραμένης ἐνεργῶν χάριν τῆς ἰδίας φατρίας μόνον τὴν κάθοδον τῶν φυγάδων εἶχε δυνηθῇ νὰ κατορθώσῃ. Ἀλλὰ πρὸς περαιτέρας παραχωρήσεις οὐδεμίαν ἔδειξαν διάθεσιν οἱ ἔφοροι τῆς Σπάρτης, ἐπειδὴ ἔνεκα τῆς ἀντιζηλίας, μεθ' ἧς ἤδη παρηκολούθουν τὴν αὕξησιν τοῦ Λυσάνδρου, δὲν συνέφερον εἰς αὐτοὺς νὰ βοηθήσωσι τοὺς ἐν Ἀθήναις ἐταίρους αὐτοῦ, ἵνα καταλάβωσι τὴν ἀρχήν. Ὡς ἐκ τούτου δὲ ηὔξησε πάλιν τὸ θάρρος τῶν ἀντιπάλων, οἱ αὐτοὶ δ' ἐκεῖνοι φιλοπάτριδες ἄνδρες, οἵτινες καὶ κατ' αὐτὴν τὴν τελευταίαν ἐκκλησίαν εἶχον ὁμιλήσει ἐλευθέρως, συνετάχθησαν πρὸς ἀλλήλους συμπαγέστερον, ἵνα κατὰ τὸ δυνατόν διασώσωσιν ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ δίκαιον.

Οὕτω δὲ ἤρξατο καὶ πάλιν ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν φατριῶν, οἱ δὲ ὀλιγαρχικοὶ, εἰς οὓς ὁ Λύσανδρος μετὰ τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν τῶν τριήρων εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, ἐθεώρησαν ἀναγκαῖον νὰ συλλάβωσι τοὺς ἡγέτας τῆς ἀντιθέτου φατρίας, πρὶν ἢ δυνηθῶσι νὰ τολμήσωσι τὴν ὀριστικὴν κατὰ τὰ ὑπ' αὐτῶν σκοπούμενα μεταρρύθμισιν τοῦ πολιτεύματος.

Εἰς τὸ ἔργον δὲ τοῦτο ἐβοήθησεν αὐτοὺς ἀπελεύθερος καλούμενος Ἀγόρατος, εἰς ἐκείνων οἵτινες πρὸ ἐπτὰ ἐτῶν δισχυρίζοντο, ὅτι συμμετέσχον τοῦ φόνου τοῦ Φρυνίχου¹ καὶ διὰ τοῦτο εἶχον ἀποκτήσει φήμην, ἔστω καὶ ἀμφίβολον, πιστῶν δημοκρατικῶν. Οὗτος λοιπὸν, κατὰ τὸ φαινόμενον ἀναγκασθεὶς, ὑπέβαλεν εἰς τὴν βουλήν μὴνυσιν, ἐν ᾗ πλεῖστοι ὅσοι ἔντιμοι ἄνδρες ὑπηρετήσαντες τὴν πολιτείαν ὡς στρατηγοὶ καὶ λοχαγοὶ κατηγοροῦντο ἐπὶ συνωμοσίᾳ κατὰ τῶν καθεστώτων, εἰ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ὑφίστατο ἔννομος πολιτεία, ἀλλὰ κυβέρνησις στασιαστικὴ διοικοῦσα τὰ τῆς πολιτείας μετὰ φιλαυτίας καὶ αὐθαιρεσίας. Ἡ δὲ βουλή

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 587.

εἰσήγαγε τὴν καταγγελίαν εἰς τὸν δῆμον· κληθείσης δ' ἐκκλησίας ἐν Πειραιεῖ, ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς Μουνιχίας, ἐν αὐτῇ, ἰσχυόντων τῶν ὀλιγαρχικῶν, οἱ κατηγορούμενοι κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Μεταξὺ δὲ τούτων ἀναφέρονται ὀνομαστί Στρομβιχίδης ὁ υἱὸς τοῦ Διοτίμου, δόκιμος στόλαρχος, καὶ ὁ Διονυσόδωρος, οἱ αὐτοὶ ἐκεῖνοι ἔντιμοι ἄνδρες, οἵτινες εἶχον ἀντιταχθῆ εἰς τὸν Θηραμένην μετὰ φανερᾶς ἀποδοκιμασίας, μετριοπαθεῖς δημοκρατικοί, οὓς οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἐμίσουν περισσότερο τῶν ὀρμητικωτάτων δημαγωγῶν.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον οἱ ἐμμένοντες εἰς τὴν δημοκρατίαν ἐτίθεντο ἐκποδῶν ὡς προδῶται, καὶ ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν θαρραλέων καὶ φιλοπατρίδων ἀνδρῶν ἡλαττοῦτο ὁσημέραι μᾶλλον, κατῆλθον κατ' ἀκολουθίαν τῆς συνθήκης οἱ φυγάδες εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἐνίσχυσαν τὴν φάλαγγα τῶν ἐργαζομένων ὑπὲρ τῆς ἀνατροπῆς. Τῶν δὲ κατελθόντων ἦτο καὶ ὁ Κριτίας, ὁ σπουδαιότατος πάντων τῶν ἐχθρῶν τῆς δημοκρατίας καὶ κυριώτατα συντελέσας εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῶν ἀπὸ μακροῦ παρασκευαζομένων σχεδίων τῶν ὀλιγαρχικῶν.

Κριτίας ὁ υἱὸς τοῦ Καλλαίσχρου ἦτο τῶν χαρακτήρων ἐκείνων τῶν μόνων ἐν χρόνοις ἐπαναστάσεως δυναμένων νάναπτυχῶσι καὶ ἰσχύσωσιν. Ἀνῆκε δ' εἰς ἐν τῶν εὐγενεστάτων καὶ πλουσιωτάτων γενῶν τῶν Ἀθηνῶν, ἔχον συγγένειαν πρὸς τὸν Σόλωνα, μεθ' οὗ ὁ πατὴρ τοῦ πάππου αὐτοῦ, τοῦ ἀρχαιότερου Κριτίου, εὕρισκετο συνδεδεμένος διὰ μεγίστης οἰκειότητος καὶ φιλίας. Εἶχε δὲ κληρονομῆσει ὁ Κριτίας παρὰ τοῦ οἴκου αὐτοῦ τὴν ἀγάπην τῆς μεγαλοπραγίας καὶ ἔρωτα πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην, προαγόμενον ὑπὸ πλουσίας εὐφυίας καὶ ζωηρᾶς φιλοδοξίας. Πάντα τὰ μέσα τῆς παιδεύσεως τὰ παρεχόμενα ἐν Ἀθήναις ἐπωφελήθη ὁ Κριτίας· ἐμελέτησε τὸν Πρωταγόραν καὶ τὸν Γοργίαν, ἔγεινεν οἰκεῖος τοῦ Σωκράτους, καὶ ὑπῆρξεν ἐπὶ ἔτη μακρὰ τῶν θερμοτάτων ὁμιλητῶν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀναστροφή αὕτη ἔσχεν ἐπὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ ἐπίδρασιν ὅλως παροδικήν

καὶ βραχυτέραν καὶ αὐτῆς τῆς παρὰ τῷ Ἀλκιβιάδῃ. Καὶ ὁ μὲν Ἀλκιβιάδης εἶχεν ὅπωςδήποτε συναρπασθῇ ὑπὸ τοῦ μεγαλείου τοῦ διδασκάλου· ἀλλ' ὁ Κριτίας ἠθέλησε μόνον νὰ μάθῃ παρ' αὐτοῦ ὅσα ἡδύνατο νὰ ἐπωφεληθῇ χάριν τῆς ἰδίας φιλοδοξίας. Πράγματι ἤθελεν ὁ Κριτίας νὰ μάθῃ καὶ δυνηθῇ τὰ πάντα· δὲν ἤρκει δ' εἰς αὐτὸν νὰ διακριθῇ ὡς ῥήτωρ καὶ πολιτικὸς συγγραφεὺς διὰ τοῦ πλούτου τῶν γνώσεων καὶ διὰ γλώσσης δοκίμου, ἀλλ' ἤθελε νὰ διαπρέψῃ ὡς μουσικὸς, ἤθελε νὰ εἶνε καὶ ποιητής, καὶ ἔγραψεν οὐ μόνον ἐλεγείας πολιτικὰς κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Σόλωνος, ἀλλὰ καὶ τραγῳδίας, καίτοι ὡς ποιητῆς ἐστερεῖτο τοῦ βάθους καὶ τῆς θερμότητος τοῦ αἰσθήματος ὡς καὶ τῆς ἀρμονίας τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου. Οὐδὲ φιλόσοφος δὲ ἀληθῆς ἀνεδείχθη κατὰ τὴν ἔννοιαν ἐκείνην τῆς λέξεως ὅα εἶχε τὸ πρῶτον διαπρασθῇ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ μεγάλου διδασκάλου. Πράγματι, καίτοι ἐκέκτητο πλείστας ὅσας γνώσεις καὶ εἶχε μεγάλην ὀξύνοϊαν, τὸ πνεῦμ' αὐτοῦ ἔμεινεν ἄστατον καὶ μεστὸν ἀντιρρήσεων καὶ ἡ παιδεία αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἐπιπολαία καὶ ἀσύστατος, ἐπειδὴ ὁ ὑπέρμετρος αὐτοῦ ἐγωισμὸς παρεκώλυε τὴν ὁλόφυχον αὐτοῦ ἐπίδοσιν εἰς ὅτιδήποτε. Συνέλεγεν ἀπανταχόθεν πάνθ' ὅσα ἐνόμιζεν ὅτι ἡδύνατο νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς αὐτὸν, οὕτω δὲ ἡ ὅλη αὐτοῦ παιδεία συνετέλει μόνον εἰς τὸ νὰ καθίστάνῃ αὐτὸν ἠθικῶς ὁσημέραι χείρονα. Ἀπέβη ὑποκριτής, δυνάμενος νὰ διαλέγεται μετὰ τοῦ Σωκράτους περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ πολίτου κατὰ τὰ κελεύσματα τῆς ὑψίστης ἠθικῆς, χωρὶς νὰ σκεφθῇ νάσκῃ αὐτὸς τὰς ἀρετὰς ἐκεῖνας· ὀγκούμενος δὲ ὑπὸ τῆς πανδαημοσύνης αὐτοῦ, ἐπεδίωκεν ἀξίωμα καὶ δύναμιν, οὕτω δὲ, αὐτὸς ὁ ἐν ἀρχῇ ἔχων ψυχρὰν καὶ προνοητικὴν τὴν φύσιν ἀπέβη χαρακτὴρ ἄστατος, ἀνήσυχος, ἐμπαθής, ἀνὴρ ἔνεκεν ἐλλείψεως ἠθικοῦ σθένους παραδιδόμενος εἰς τὰς ὑπερβασίας τῶν φατριῶν καὶ καταφρονῶν πᾶν μέτρον. Οὕτω προέβη βαλμηδὸν πρὸς τὰ πρόσω διαφθειρόμενος, καὶ ὅσω μᾶλλον ἀπημβλύνετο ἡ ψυχὴ αὐτοῦ πρὸς τὸ αἰσθημα τοῦ δικαίου καὶ κατεσίγαζεν ἐν ἑαυτῷ τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, τόσω μᾶλλον ὁ κενόδοξος ἐκεῖνος φιλό-

μουσος μετεβάλλετο εἰς κακοῦργον, πρὸ οὐδεμιᾶς τέλος πτοούμενον φαυλότητος.

Ἄνδρὸς οὗ τοιαύτη ἦτο ἡ φύσις καὶ τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐξέλιξις δὲν πρέπει νὰ ξενίσῃ ἡμᾶς ὁ δημόσιος βίος, ὅστις ὑπῆρξεν ἀσαφῆς, ἀνακόλουθος καὶ μεστὸς ἀντιθέσεων. Ὡν ἀριστοκρατικὸς τὸ γένος καὶ τὸ φρόνημα, υἱὸς ἀνδρὸς τασσομένου εἰς τοὺς θερμοτάτους τῶν ὀλιγαρχικῶν¹, οὐδέποτε βεβαίως ὑπῆρξε φίλος τῆς δημοκρατίας. Μετὰ τῆς ἀγερωχίας σοφιστοῦ περιεφρόνει τὸν δῆμον, καὶ εἶχε μετὰ καὶ τῶν συστασιωτῶν τὴν γνώμην, ὅτι οἱ κάπηλοι καὶ οἱ χειρώνακτες πρέπει νὰ σχολῶνται περὶ τὰ ἴδια ἔργα, καταλείποντες τὴν μέριμναν περὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων εἰς τοὺς ἄνδρας τοὺς ἔχοντας εὐγένειαν καὶ παιδείαν. Δυνάμεθα δὲ νὰ προὑποθέσωμεν, ὅτι ἐν ταῖς γνώμαις ταύταις ἦτο ὁπαδὸς τοῦ Ἀντιφῶντος, ὅστις πιθανῶς ὑπῆρξε καὶ τὸ πρότυπον αὐτοῦ ὡς ῥήτορος. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἐτάχθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς ταύτην τὴν φατρίαν, ἀλλ' ἐτήρησε θέσιν ἐλευθερωτέραν καὶ ἀνῆκεν εἰς ἐκείνους ὅσοι προσεπέλασαν πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην· διὸ συνυπέστη μετὰ τῶν ὁπαδῶν ἐκείνου κατὰ τὸν χρόνον τῆς περικοπῆς τῶν Ἑρμῶν παντοίας ταλαιπωρίας².

Αὐτοβούλως δὲ δρῶντα βλέπομεν αὐτὸν τὸ πρῶτον μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν τετρακοσίων· ἦτο δὲ τότε μάλιστα ὁ ἐμπαθέστατος ἀντίπαλος τῶν τυράννων³. Ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ κατηγορήσας τὸν Φρύνιχον καὶ μετὰ τὸν φόνον αὐτοῦ, καὶ ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητὴς τοῦ ψήφισματος, καθ' ὃ τὰ ὅστ' αὐτοῦ προδότου ἐξώσθησαν πέραν τῶν ὁρίων τῆς Ἀττικῆς⁴. Ὁ Κριτίας δὲ ὑπῆρξε καὶ ὁ εἰπὼν τὸ ψήφισμα τὸ ἐπιτρέπον τὴν κάθοδον τοῦ Ἀλκιβιάδου⁵. Βλέποντες δὲ αὐτὸν μακρὰν τῶν Ἀθηναίων μετὰ τὴν δευτέραν

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 574.

² Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 444.

³ Ὁ Κριτίας δὲν ἦτο τῶν τετρακοσίων. Ἰδε Wattenbach De Quadringentorum Athenis factione σ. 46.

⁴ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 587.

⁵ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 580.

κατάλυσιν τοῦ Ἀλκιβιάδου, δικαιούμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἡ ἀπομάκρυνσις ἐκείνη συνείχετο πρὸς τὴν ἕνεκα τοῦ ψηφίσματος ἐκείνου δυσμένειαν τοῦ δήμου κατ' αὐτοῦ ¹. Βέβαιον δὲ εἶνε, ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Ἀργινοῦσαις ναυμαχίας ἦτο φυγὰς καὶ διέτρισεν ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν χώρᾳ ἧς τὸ ἔδαφος ἦτο τὸ μάλιστα πάντων κεχαρισμένον εἰς πλάνητας πολιτικούς ἐξορίστους ². Πράγματι ἐν Θεσσαλίᾳ εἶχον ἐκραγῇ πρὸ χρόνων μακρῶν βιαιόταται στάσεις· οἱ πενέσται εἶχον ἐπαναστατήσῃ κατὰ τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων ³, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον μείνει ἀμέτοχοι τῶν στάσεων ἐκείνων. Τοῦλάχιστον γινώσκωμεν τοῦτο, ὅτι ἐξ Ἀθηνῶν ἤδη πρὸ τῆς Νικιείου εἰρήνης εἶχον σταλῇ εἰς τὴν Θεσσαλίαν πρέσβεις, ὧν εἷς, καλούμενος Ἀμυνίας ⁴, κατηγορήθη ἐπὶ ὑπερβάσει τῆς δοθείσης εἰς αὐτὸν ἐξουσίας, ἅτε συμμετασχὼν τῶν ταραχῶν καὶ συνταχθεὶς μετὰ τῶν πενεστῶν. Καὶ ὁ Κριτίας δὲ συμμετέσχε μετὰ μεγίστου ζήλου τῶν στάσεων τούτων, ἐβοήθησε τὴν ἔνοπλον ἀντίστασιν τῶν ἀγροτῶν καὶ ὑπεστήριξε τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Προμηθέα ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ. Κατὰ ταῦτα φαίνεται, ὅτι ἔν τε τῇ Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν τῇ πατρίδι ἐνεθάρρυνε τὰς προσπαθείας τοιούτων ἀνδρῶν, οἵτινες ἕνεκα τῆς ὑπερόχου αὐτῶν εὐφυΐας ἐφαίνοντο προωρισμένοι νὰ διευθύνωσι τὰς τύχας τῶν πόλεων.

Ἡ δ' ἐν Θεσσαλίᾳ διαμονὴ τοῦ Κριτίου ἐπέδρασε, καθ' ἃ λέγεται, βλαβερώς ἐπὶ τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ. Εἶνε δὲ πράγματι εὐνόητον, ὅτι ἕνεκα τῆς ἀναστροφῆς μετὰ λαοῦ ἀπαιδευτοτέρου ὥς καὶ ἕνεκα τῆς συμμετοχῆς εἰς παντοειδεῖς βιαιοπραγίας ἀπημβλύθη ὁσημέραι μᾶλλον ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸν νόμον καὶ τὸ δίκαιον, ἢ προσήλωσις εἰς τοὺς πατέρας θεσμούς καὶ ἡ τυχὼν ἔτι ἐν αὐτῷ περιωζομένη ἐπίδρασις τῆς σωκρατικῆς

¹ Ξενοφῶντος Ἑλληνικά II, 3, 15· φυγῶν ὁ πρὸ τοῦ δήμου.

² Ξενοφῶντος Ἑλληνικά II, 3, 37. Ἀπομνημονεύματα I, 2, 24.

³ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Α' σ. 146, 274.

⁴ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 245. Ἰδε περὶ τοῦ Ἀμυνίου Ἀριστοφάνην (Σφήκ. στ. 1263. Νεφέλ. στ. 691). Τὴν παραπρεσβείαν αὐτοῦ ἐκάκισεν ὁ Εὐπολις περὶ τὴν 89 Ὀλυμπιάδα ([Meineke] Fragmenta Comicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 513). Πρβλ. K. Fr. Hermann Griechische Staatsalterthümer § 178, 14.

ἀρετῆς. Πρὸς δὲ τούτοις τὸ ἀξίωμα δι' οὗ ἡδύνατο νὰ περιβάλλῃ ἑαυτὸν ἐν Θεσσαλίᾳ ἠΰξησεν, ὡς εἰκὸς, τὴν κενοφροσύνην αὐτοῦ καὶ φιλοδοξίαν. Διὰ βραχέων δ' εἶπεῖν, οἱ συμπολιταὶ εὖρον αὐτὸν μεταβεβλημένον, ὅτ' ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ βορρᾶ, τοῦθ' ὅπερ συνέβη μετὰ τὴν συνθηκολογίαν πρὸς τὴν Σπάρτην κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην. Εἶδον, ὅτι εἶχε τὸ θάρρος νὰ μὴ ὑπηρετῇ πλέον τοὺς σκοποὺς ἄλλων, ἀλλὰ νὰ εἴνε αὐτὸς ἐκεῖνος τὸ κέντρον, περὶ ὃ συνηθορίζοντο οἱ ἄλλοι, καὶ νὰ ἐκτελῇ ἐκεῖνο ὅπερ τέως εἶχεν ἐπιδιωχθῇ πάντοτε ἀκαίρως ἢ ἀτελῶς. Ἐγείνει λοιπὸν τῶρα στασίαρχος, οἷος εἶχεν ὑπάρξει ποτὲ ὁ Ἀντιφῶν, καὶ, διδασκόμενος ὑπὸ τῆς ἀποτυχίας προτέρων ἀποπειρῶν, ἐνόμισεν, ὅτι ἐπιβάλλεται εἰς αὐτὸν νὰ καθάρῃ τὴν ὑπὸ τῶν συμφορῶν συντετριμμένην πόλιν ἀπὸ τῶν ἀβελτεριῶν αὐτῆς, καὶ δὴ διὰ πάσης βιαιοπραγίας, μὴ δυσωπούμενος τὸ αἷμα καὶ τὴν προδοσίαν, ὅπως δυνηθῇ ἔπειτα τὴν οὕτω καθαρθεῖσαν πόλιν νὰ διαπλάσῃ κατὰ τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ ἀρχὰς καὶ διοικήσῃ κατὰ βούλησιν.

Ἀλλὰ, πρὶν ἢ οἱ ἰδιάζοντες αὐτοῦ σκοποὶ ἀποκαλυφθῶσιν, ἡναγκάσθη νὰ συμπράξῃ μετὰ τῆς ὅλης φατρίας τῆς θελούσης τὴν ἀνατροπὴν τῆς δημοκρατίας καὶ ὑποστηρίξῃ τὰ μέτρα, δι' ὧν ἐσκοπεῖτο ἡ παρασκευὴ τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως. Διὸ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπιστροφήν εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπῆρξε τῶν πέντε ἐφόρων¹, ἡ δὲ δραστηριότης αὐτοῦ πρέπει πιθανῶς νὰ θεωρηθῇ συντελέσασα κυρίως εἰς τὴν ὁσημέραι σθεναρωτέραν αὐτῶν ἐπικράτησιν ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἀπέβη τοσαύτη, ὥστε ἡ μὲν βουλὴ ἦτο ὑποχείριος αὐτῶν, ὁ δὲ δῆμος εἶχε καταπτοηθῇ². Καὶ ἄνδρες δὲ μετριοπαθεῖς ἤρχισαν πειθόμενοι, ὅτι ἡ πόλις, ὡς εἶχον νῦν τὰ πράγματα, μόνον διὰ τελείας μεταβολῆς

¹ Ἰδε ἀνωτέρω Τόμ. Γ' σ. 671.

² Ἐκ τοῦ *Δυσίου* [Κατὰ Ἐρατοσθένους] 43 ἐξάγεται, ὅτι οἱ πέντε ἔφοροι δὲν ἦσαν πάντοτε οἱ αὐτοί, ἐπειδὴ ἡ ἐξέτασις τῶν μαρτύρων περὶ τοῦ Ἐρατοσθένους ἐννοεῖται μόνον ἂν ὑπῆρξε προσωρινῶς ἔφορος. Τοῦτο δὲ εἶνε τὸ πιθανώτατον καὶ περὶ τοῦ Κριτίου, ὅτι μετὰ τὴν κάθοδον αὐτοῦ συμπεριελήφθη εἰς τοὺς ἐφόρους, καθ' ἃ ἀποδέχεται ὁ Rauchenstein ἐν τῷ *Philologus* Τόμ. XV, σ. 708.

τοῦ πολιτεύματος καὶ διὰ προσπελάσεως εἰς τοὺς σπαρτιατικούς θεσμούς ἡδύνατο νὰ σωθῇ. Οὕτως εὕρισκομεν ἐπὶ παραδείγματι καὶ τὸν νεώτερον ἐξάδελφον τοῦ Κριτίου, τὸν εὐγενῆ καὶ ὑπὸ σφοδροῦ πρὸς τὴν σοφίαν ἔρωτος κατεχόμενον Χαρμίδην τὸν υἱὸν τοῦ Γλαύκωνος τασσόμενον μετὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν ¹.

Ἀφ' οὗ λοιπὸν μετὰ τοὺς μῆνας τοὺς ἐπακολουθήσαντας εἰς τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως ἡ φατρία ἡ ἐπιδιώκουσα τὴν ἀνατροπὴν συνήνωσεν ἀπάσας αὐτῆς τὰς δυνάμεις καὶ εἶχε καταστήσει ἀβλαβεῖς τοὺς ἄνδρας ἐκείνους, παρ' ὧν ἡδύνατο ἀκόμη νὰ φοβῇται ἐμμονὴν εἰς τὴν δημοκρατίαν καὶ θάρρος πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῆς, προέβησαν οἱ ὀλιγαρχικοὶ εἰς συντέλεσιν τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἧς χάριν προεκάλεσαν τὴν ὑποστήριξιν αὐτοῦ τοῦ Λυσάνδρου ².

Μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πausανίου καὶ τῆς ὑπ' αὐτὸν στρατιᾶς ἐγκατάλειψιν τῆς Ἀττικῆς ὁ Λύσανδρος ἡδύνατο νὰ προβῇ ἀκωλύτως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ προγράμματος καὶ τὴν ὑποστήριξιν τῶν συστασιωτῶν αὐτοῦ. Ὡς ἀφορμὴ δὲ πρὸς τοῦτο ἐχρησίμευσεν ἡ πρόφασις, ὅτι οἱ ἄλλοι τῆς εἰρήνης δὲν εἶχον ἐκτελεσθῇ, ἅτε τῶν τειχῶν μὴ κατασκαφέντων ἀκόμη ³.

Ἦλθε λοιπὸν ὁ Λύσανδρος, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Θηραμένους, ἐκ τῆς Σάμου, ἧς ἡ ἀντίστασις ἐξηκολούθει καὶ μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ εἰσέπλευσε μετὰ παντὸς τοῦ στόλου εἰς τὸν Πειραιᾶ χάριν ἐκτελέσεως τῶν συνθηκῶν τῆς εἰρήνης. Ἐμέμφθη τοὺς πολίτας, ὅτι παρέβησαν τὴν ταχθεῖσαν προθεσμίαν, καὶ προσηνέχθη πρὸς τὰς Ἀθήνας μεθ' ὕβριστικῆς ἀγερωχίας καὶ

¹ Ξενοφώντας Ἑλληνικά II, 4, 19.

² Ὁ Λύσανδρος ἡγείται τοῦ στόλου τῶν Λακεδαιμονίων ὡς ἐπιστολεὺς καὶ τῇ 406 - 404 π. Χ. κατὰ τὸν Beloch [ἐν τῇ Rheinisches Museum Τόμ. XXXIV (1879)] σ. 123.

³ Ἡ προθεσμία ἡ ταχθεῖσα πρὸς καθαίρεσιν τῶν τειχῶν εἶχε παρέλθει. Ἰδε Πλούταρχον ἐν Βίῳ Λυσάνδρου 15· ἐστάναι γὰρ τὰ τεῖχη τῶν ἡμερῶν ἐν αἷς ἔδει καθαίρεσθαι παρψημένων. Διοδώρου Σικελιώτου XIV, 3· ὕστερον τῶν συγκειμένων ἡμερῶν καθήρηκεν αὐτὰ τείχη.

αὐθαιρέτου βίας ὡς πρὸς πόλιν παρασπονδήσασαν. Διέταξε δὲ τοὺς στρατιώτας νὰ στεφανωθῶσιν ὡς πρὸς ἑορτήν, ἐν μέσῳ δὲ ἄσμάτων καὶ αὐλωδίας ἐπυρπολήθησαν αἱ νῆες καὶ καθηρέθησαν τὰ τεῖχη¹. Ἐπειτα δ' ἐκλήθη ὁ δῆμος εἰς ἐκκλησίαν, εἰς ἣν παρέστη καὶ ὁ Λύσανδρος, ἐπειδὴ ἤθελε καὶ τῶρ' ἀκόμη νὰ τηρηθῶσιν οἱ τύποι τοῦ δικαίου καὶ νὰ μὴ φανῇ ἀμέσως ἐπιβάλλων τὴν θέλησιν αὐτοῦ.

Ἐν δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπέβαλεν ὁ Δρακοντίδης, ἄνθρωπος οὐτιδανὸς καὶ πολλάκις καταδικασθεὶς, τὴν πρότασιν, ὅπως ἡ διοίκησις τῆς πολιτείας ἀνατεθῇ εἰς τριάκοντα ἄνδρας, καὶ ὑπεστήριξεν αὐτὸν ὁ Θηραμένης, δηλώσας, ὅτι ἡ πρότασις αὕτη ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὴν θέλησιν τῆς Σπάρτης. Καὶ τῶρα δὲ ἀκόμη οἱ λόγοι ἐκεῖνοι προεκάλεσαν ἀγανάκτησιν σφοδράν, ἐπειδὴ καὶ μεθ' ὧν τὰς προηγηθείας βιαιοπραγίας δὲν ἔλειπον καὶ τῶρ' ἀκόμη εὐπαρησίαστοι ἄνδρες τολμῶντες νὰ ὁμιλῶσιν ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας καὶ στηριζόμενοι εἰς αὐτοὺς τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης, ἐν οἷς οὐδεὶς ἐγένετο λόγος περὶ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς πόλεως πραγμάτων. Τότε δ' ἔλαβε τὸν λόγον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτὸς ὁ Λύσανδρος καὶ ὠμίλησεν ἀνεπιφυλάκτως δίκην δεσπότη². ἐδήλωσε δὲ, ὅτι ἡ ἐπιδείνωσις τῶν ὅρων τῆς εἰρήνης ἦτο ἡ προσήκουσα τιμωρία ἐπὶ τῇ ἀμελείᾳ ἐκτελέσει τῶν συντεθειμένων καὶ προέβαλε μόνον τὴν αἵρεσιν μεταξὺ τῆς ἀποδοχῆς προβουλευμάτων καὶ τῆς ἐξολοθρεύσεως τοῦ ὄλου δήμου.

Διὰ τοιούτων μέσων ἐπετεύχθη ἡ ψήφισις τῆς προτάσεως τοῦ Δρακοντίδου· ἀλλὰ μόνον μικρὸς ἀριθμὸς κακοδούλων καὶ ἀνάν-

¹ Ταῦτα συνέβησαν βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν παράδοσιν [τὴν γενομένην τὸν Ἀπρίλιον κατὰ τὰ ῥηθέντ' ἀνωτέρω σ. 680. σημ. 1.]. Τελευτῶντος δὲ τοῦ ἔθνους μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς Σάμου ἐπέστρεψεν ὁ Λύσανδρος εἰς τὴν Σπάρτην (*Ξενοφῶντος* Ἑλληνικά II, 3, 8. Μεταξὺ δὲ τῆς παραδόσεως τῆς πόλεως καὶ τοῦ χρόνου τούτου τάσσεται ἡ δευτέρα περίοδος τῶν ταπεινώσεων τῶν Ἀθηνῶν ἢ περιλαμβάνουσα τὴν κατασκαφὴν τῶν τειχῶν τὴν πυρπόλησιν τοῦ στόλου καὶ τὴν ἐν μέσῳ τῆς ἀγαλλιάσεως τῶν δῆθεν ἀπελευθερωθέντων συμμάχων τῶν Λακεδαιμονίων κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας καὶ κατάστασιν τῶν τριάκοντα.

δρων πολιτῶν ὕψωσε κατὰ τὴν χειροτονίαν τὰς χεῖρας. Πάντες δὲ οἱ εὖ φρονούντες κατώρθωσαν νάποστῶσι πάσης συμμετοχῆς ἀπὸ ταύτης τῆς διαψηφίσεως. Ἐπειτα δὲ δέκα μὲν τῶν τριάκοντα ἐξελέχθησαν ὑπὸ τῶν ἐφόρων, ἤτοι ὑπὸ τοῦ Κριτίου καὶ τῶν ὁμοφρονούντων, δέκα ὑπὸ τοῦ Θηραμένους, τοῦ πιστοῦ φίλου τοῦ Λυσάνδρου, καὶ δέκα τέλος ὑπὸ τοῦ συνηγμένου πλήθους, πιθανῶς φανερώς ψηφίσαντος, οἱ δὲ τριάκοντα ἐκεῖνοι κατεστάθησαν ἔπειτα ἀνώτατοι ἄρχοντες τῆς πολιτείας διὰ ψηφίσματος τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρόντων. Οἱ πλεῖστοι δ' αὐτῶν ἦσαν πρότερον τῶν τετρακοσίων καὶ διὰ ταῦτα ἀπὸ μακροῦ σύμφωνοι πρὸς ἀλλήλους. Τυπικὸς δὲ ὅρκος ὑποβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Θηραμένους περιέλαβε τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα, καθ' ἃ ὑπεχρεοῦντο κοινῇ νὰ διατάξωσι τὰ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἀνέλαβον τὴν προστασίαν τοῦ νέου πολιτεύματος, καὶ μετ' οὐ πολὺ εἰσέλαυνεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν φρουρὰ ἐπτακοσίων Λακεδαιμονίων μαχητῶν, οὓς ἐκάλεσαν οἱ τριάκοντα, ἀναλαβόντες τὴν συντήρησιν αὐτῶν, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν φρούρησιν τῶν ὑπὸ ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, ὑπὸ τῆς βίας καὶ τῆς προδοσίας χειρωθεῖσων καὶ λιποψύχων τὸ ἐξῆς Ἀθηναῖν.

Καὶ ὑπῆρξε μὲν ἐπονείδιστον τὸ πέρας τοῦ δεκελεικοῦ πολέμου, ἀλλ' οὐδὲν ὅμως παρέχει λαμπροτέραν μαρτυρίαν τῆς δυνάμεως καὶ δραστηριότητος τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων ἢ ἡ ὀκταετὴς ἀντίστασις, ἣν κατώρθωσε νᾶντιτάξῃ καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐν Σικελίᾳ συμφοράν.

Ἡ Ἑλλάς, ἡ Σικελία καὶ ἡ Περσία συνεμάχησαν κατὰ τῆς ἐξηντλημένης πόλεως, καὶ ὅμως δὲν κατωρθώθη διὰ τῆς βίας ἡ καταπάλαισις αὐτῆς. Ὁ μὲν στόλος αὐτῆς ἦτο νικηφόρος εὐθὺς ὡς εἶχε τὸν κατάλληλον στρατηγὸν, οἱ δὲ λογάδες τοῦ δήμου ἦσαν γενναῖοι καὶ φίλοι τῆς ἐλευθερίας, πρόθυμοι πρὸς ἐθελουσίᾳ καὶ εὐσταθεῖς. Ἀλλ' ὁ ὅλος πόλεμος ὑπῆρξεν ἀγὼν ἀπογνώσεως, ἐπειδὴ

οἱ Ἀθηναῖοι ἐστεροῦντο στηρίγματος στερεοῦ, ἅτε μαχόμενοι ὑπὲρ συντηρήσεως τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, ἥτις συνεδέετο πρὸς πλῆθος κτήσεων ἐν τῇ ξένῃ, ὧν ἡ συνεχὴς ἀνακατάκτησις ὑπερηκόντιζε τὰς δυνάμεις αὐτῶν. Ἡ ὅλη δύναμις τῶν Ἀθηναίων ἐνέκειτο εἰς τὸν στόλον, ἀλλ' οὗτος ἠναγκάζετο νὰ συντηρῇ καὶ τρέφῃ αὐτὸς ἑαυτόν. Ὁ προσπορισμὸς μισθοῦ καὶ ἐπιτηδείων ὤφειλε νὰ εἶνε πάντοτε τὸ κυριώτατον μέλημα τῶν στρατηγῶν. Διὰ τοῦτο δὲ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιδιωχθῇ ἐνιαῖον σχέδιον πολέμου, καὶ ὁ πόλεμος ἀπέβη ἀτάσθαλος πειρατικὸς πόλεμος, οὗ ἕνεκα τὸ μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν προτέρων συμμάχων χάσμα ἀπέβη βαρύτερον ὅσημέραι.

Τὸ χρῆμα εἶνε τὸ κυριώτατον ζήτημα τοῦ δεκελεικοῦ πολέμου· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ Σπάρτη δὲν ἔχει ἴδιον ταμεῖον, ἡ ἔκδοσις ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ χρήματος τοῦ μεγάλου βασιλέως. Καὶ κατωρθοῦτο μὲν ἐκάστοτε ἡ ἀποκατάστασις τῆς κατὰ θάλασσαν ὑπεροχῆς, ἀλλ' ὅχι καὶ ἡ τῆς θαλασσοκρατίας, ἥτις ἦτο ἀδύνατος ἄνευ ἰδίου ταμεῖου. Ἐντεῦθεν δὲ προήρχοντο οἱ ἄσκοποι ἐκεῖνοι ἀγῶνες καὶ παρὰ τὰς λαμπροτάτας τῶν νικῶν ἡ κατάστασις ἐκείνη ἀμυχάνου ἀβεβαιότητος ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης, καθ' ἣν αἱ Ἀθηναῖαι ἕνεκα τῆς ἐν Σικελίᾳ καταστροφῆς ἀνένηψαν ἐκ τῆς μέθης εἰς ἣν ἐνέβαλλεν αὐτοὺς ἡ συνείδησις δυνάμεως ἀπεριορίστου.

Ἀλλὰ καὶ εἰς πενίαν περιπεσοῦσαι καὶ στερηθεῖσαι τῶν πόρων αὐτῶν αἱ Ἀθηναῖαι δὲν ἠττήθησαν ὑπὸ τῶν ἐξωθεν πολεμίων. Αἱ Ἀθηναῖαι ἔπεσον ἐξ ἑαυτῶν. Ἐσωτερικὸς ἀνταγωνισμὸς τῶν φατριῶν εἶχε κλονήσει τὴν πολιτείαν ἤδη πρὸ τῆς σικελικῆς ἐκστρατείας. Ὑπὸ φατριαστικῶν μὲν σκευωριῶν περιέστη ὁ Ἀλκιβιάδης εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ δείξῃ εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν Ἰωνίαν καὶ πρὸς τὸν θησαυρὸν τοῦ βασιλέως, ὑπὸ φατριαστικῶν δὲ σκευωριῶν παρεδόθη ὁ τελευταῖος στόλος καὶ τέλος ἡ πόλις αὐτὴ εἰς τοὺς πολεμίους. Ἡ δὲ νίκη ἡ ἐπαγαγοῦσα τὸ πέρας τοῦ πολέμου ὑπῆρξε γέννημα προδοσίας.

Ἡ ἀθηναϊκὴ ἱστορία δὲν εἶνε ἀπηλλαγμένη τῶν κηλίδων τῆς

προδοσίας οὐδὲ κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους τῶν περσικῶν πολέμων. Ἦδη δὲ μετὰ τὴν φανεράν πρὸς τὴν Σπάρτην ῥῆξιν εἶχε συμπαγῇ φατρία λακωνιζόντων, οἵτινες εἰργάζοντο πρὸς ταπείνωσιν τῆς πατρίου πόλεως. Ἀλλὰ κινδυνώδεις διὰ τὴν πολιτείαν ἤρχισαν ἀποβαίνουσαι αὗται αἱ σκευαίαι μόνον ὅτε εἰσῆλασαν εἰς τὰς Ἀθῆνας τὰ διδάγματα τῶν σοφιστῶν, ἐπειδὴ ἡ σοφιστικὴ διδασκαλία ὑπῆρξε κυρίως ἡ συντελέσασα πρὸς ἐξέγερσιν τῶν δυνάμεων τῆς καταστροφῆς. Ἐκείνη ὑπῆρξεν ἡ λύσασα τοὺς δεσμοὺς τοὺς συνενόνοντας τὰς καρδίας τῶν πολιτῶν εἰς μίαν θέλησιν κοινήν· ἐκείνη ὑπῆρξεν ἡ διδάξασα τοὺς νέους τῆς πόλεως νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν αὐτογνώμονα αὐτῶν βούλησιν μετὰ θράσους καὶ ἀλαζονείας, ἀντιτασσόμενοι πρὸς πᾶσαν παράδοσιν τοῦ παρελθόντος καὶ περιφρονοῦντες τὰς ἀρετὰς τῶν πατέρων. Ἐκείνη ὑπῆρξεν ἡ ἐρμηώσασα τὰς παλαιστρας, ἐν αἷς ποτε ἠϋξάνετο ἐν πειθαρχίᾳ κοινῇ γενεὰ ὑγιής· ἐκείνη ὑπῆρξεν ἡ κατασκάψασα τὴν πίστιν πρὸς τοὺς θεοὺς, τὴν σεβασμὸν πρὸς τοὺς νόμους, τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν γενέτειραν καὶ τὸν οἶκον, τὸν φόβον πρὸς τὸ ἄδικον καὶ τὴν ἀπιστίαν.

Ὑπῆρχε πρότερον ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν Ἀθηναίων πλησμονὴ τῶν εὐγενεστάτων χαρισμάτων, ἀλλ' αἱ ἀγαθαὶ δυνάμεις μετέπεσον εἰς τοῦναντίον, καὶ οἱ εὐφύεστατοι τῶν ἀνδρῶν ἀπέβησαν οἱ δεινότατοι ἐχθροὶ τῆς πολιτείας· ἡ παιδείεσις μετεβλήθη εἰς δηλητήριον διαβιβρώσκον τὴν πόλιν μέχρι μυελοῦ τῶν ὀστέων, οἱ δὲ ἀντίπαλοι τῆς δημοκρατίας οἱ θέλοντες νὰ θεραπεύσωσι τὴν νοσοῦσαν πόλιν καὶ θέλοντες νὰ ἰδρύσωσι νέαν ἀριστοκρατίαν θεμελιουμένην ἐπὶ τῆς εὐημερίας καὶ τῆς παιδείσεως δὲν ἦσαν πράγματι οἱ ἄριστοι, ἀλλὰ χεῖρονες, μᾶλλον φίλαυτοι καὶ μᾶλλον ἄσυνείδητοι τῶν ἐμπαθεστάτων δημαγωγῶν. Ἐν μέσῳ αἱματηρᾶς διχονοίας ἡμαυρώθησαν αἱ δυνάμεις αἱ συνέχουσαι τὴν πολιτείαν, τὸ φιλόδημον καὶ ἡ φιλοπατρία. Οἱ δὲ στασιῶται τῶν διαφόρων φατριῶν δὲν ἔτεινον πλέον εἰς ἀλλήλους τὴν χεῖρα χάριν τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως, ὡς ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς πρὸ τῆς

σεως. Τὸ δὲ πρόγραμμα τοῦ Περικλέους ἦτο ἡ μόνη ὁδὸς δι' ἧς ὑπῆρξε δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ περαιτέρα ἐπιτυχὴς ἀνάπτυξις τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Καὶ κατωρθώθησαν μὲν δι' αὐτοῦ μεγάλα καὶ ἀληθιμόνητα ἐντὸς βραχέος χρόνου ἐτῶν εἰρηνικῶν, ἀλλ' ἡ δρασις αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς αἰεὶ τὴν εὐημερίαν τῶν Ἀθηναίων. Σὺν μὲν τῇ αἴγλῃ τῆς πόλεως ηὔξησε καὶ ἡ ἔχθρα τῶν πολεμίων αὐτῆς, καὶ ὁ πόλεμος ἀπέβη ἀναπόφευκτος, ἡ δὲ τελείωσις τῆς δημοκρατίας προεκάλεσεν ἐν αὐτῷ τῷ δήμῳ ἀντιθέσεις καὶ ἀντιπράξεις ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος, αἵτινες ὑπενόμειυσαν τὴν δύναμιν τῆς πολιτείας· ὁ δὲ λοιμὸς ἐκλόνησεν αὐτὴν παντελῶς, οὐ μόνον παραλύσας τὴν δραστηριότητα τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ συντελέσας καιριώτατα εἰς τὴν διαφθοράν τοῦ δήμου.

Ἡ δὲ ἀθηναϊκὴ πολιτεία καθ' ἑαυτὴν ἔμεινε κατασκευάσμα τεχνητὸν, στερούμενον τῆς προσηκούσης στερεότητος καὶ τῆς εἰς πᾶσαν μεγάλῃν δύναμιν ἀναποφεύκτου τελείας αὐταρχείας. Ἡ Ἀττικὴ ἀπέβη μικροῦ μόνον λόγου ἄξιον μέρος τῆς εὐρείας τῶν Ἀθηναίων ἀρχῆς, οὐδὲ δι' αὐτὰς δὲ τὰς κυριωτάτας ἀνάγκας τῶν οἰκητόρων τοῦ ἄστεως ἦτο τελείως ἐπαρκής. Ἐντεῦθεν ἡ ἐξάρτησις ἀπὸ τοῦ ἔξωθεν ἐπαγομένου σίτου· ἐντεῦθεν ἡ ἀνήσυχος καὶ πλεονεκτικὴ ἐπιδίωξις νέων πόρων καὶ αἱ ἀτυχεῖς ἐκστρατεῖαι εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Σικελίαν. Ἡ δὲ πρὸς μόνην τὴν θάλασσαν τροπὴν ἀπέστησε τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῆς περὶ τὴν γεωργίαν ἀσχολίας καὶ κατέστησεν αὐτοὺς ἀνικάνους πρὸς ἄμυναν τοῦ ἰδίου ἐδάφους. Οὕτω δὲ ἡγωνίζοντο μὲν, καταβάλλοντες τὰς τελευταίας αὐτῶν δυνάμεις, χάριν τῶν ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ καὶ παρὰ τὸν Βόσπορον πόλεων καθ' ὃν χρόνον τὸ ὀρεινὸν φρούριον ὅπερ οἱ ἄστοι εἶχον πρὸ αὐτῶν τῶν ὀφθαλμῶν ἐγκατελείπετο ἐπὶ ἐννέα ἔτη εἰς τὴν κατοχὴν τῶν πολεμίων, χωρὶς νὰ τολμήσωσιν ἔφοδον κατ' αὐτοῦ. Τὰ δὲ κακὰ ταῦτα μονομεροῦς ναυτικῆς ἀναπτύξεως, ἅτινα ἦσαν ἀναπόφευκτα, ἂν αἱ Ἀθῆναι ἤθελον νὰ θαλασσοκρατῶσιν, ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἀντίρροπα ἀγαθὰ μόνον διὰ τῆς ἐπιτεύξεως ἀλληλοῦς συνανακράσεως τῶν Ἀθηναίων μετὰ τῶν

συμμάχων. Τοιαύτην δὲ συνένωσιν ἐπεδίωξεν ὁ Περικλῆς διὰ τῶν κληρουχιῶν καὶ τῶν ἀποικιῶν, ἐν αἷς ἐγκαθιδρύθησαν Ἀθηναῖοι πολῖται, προπαρασκευάζων διὰ τῆς προιούσης διασκεδάσεως Ἀθηναίων οἰκητόρων εἰς τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίας τὴν μεταβολὴν τῶν σπουδαιοτάτων χωρίων τοῦ Αἰγαίου εἰς ὑπερποντίους δήμους τῆς Ἀττικῆς. Ἀλλ' ὁ χρόνος τῆς εἰρήνης, καθ' ὃν τοιαύτη σύγκρασις θὰ ἠδύνατο νὰ κατορθωθῇ κατὰ μικρὸν, ὑπῆρξεν ὑπὲρ τὸ δέον βραχύς. Ἡ μὲν διασπορὰ τῶν πόλεων καὶ ἡ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀπόστασις αὐτῶν ἦτο παρὰ πολὺ μεγάλη, ἡ δ' ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων ἀντίστασις αὐτῶν παρὰ πολὺ ἐπίμονος, ἔνεκα δὲ τῆς ἀνικανότητος, ἣν εἶχον αἱ δημοκρατούμεναι ἐλληνίδες πόλεις νὰ εὐρύνωσι τὰ ὅρια αὐτῶν, ἰδρύουσαι μεγάλην ἀρχήν, τὸ μόνον συνέχον αὐτὰς ὡς ὑπηκόους ἦτο ὁ φόβος πρὸς τὸν ἀνίκητον στόλον τῶν Ἀθηναίων. Κατὰ ταῦτα καὶ αὐτὴ ἡ θαλασσοκρατία, ἥς χάριν οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐγκαταλίπει τὴν ἀσφαλῆ κτῆσιν τῆς ἰδίας ἐαυτῶν χώρας, ἦτο ἐπισφαλῆς, καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ δύναμις τῶν Περσῶν, ἣτις ἐνήδρευε κατὰ τὰ νῦν τῶν συμμαχίδων πόλεων τῶν Ἀθηναίων, εἶχε μὲν ἀποκρουσθῇ πρὸς καιρὸν, ἀλλὰ δὲν κατορθώθη καὶ νὰ καταστραφῇ.

Πολιτεία δὲ ἥς ἡ δύναμις ἠρείδετο ἐπὶ βάσεων οὕτως ἐπισφαλῶν μόνον διὰ τῆς μεγίστης συνέσεως, καθ' ἣν κατενόησεν ὁ Περικλῆς, ἠδύνατο νὰ συντηρηθῇ καὶ μόνον ὑπὸ τῆς κραταιᾶς θελήσεως πολιτευτοῦ ὑπέροχον ἔχοντος τὸ πνεῦμα νὰ διοικηθῇ. Ἔτι δὲ μᾶλλον ὑφίστατο ἀνάγκη ἀνδρὸς τοιοῦτου ἀφ' οὗ χρόνου αἱ Ἀθηναῖοι ἀπέβαλον τὴν θαλασσοκρατίαν ἔνεκεν ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τοῦ προγράμματος τοῦ Περικλέους, καὶ προέκειτο πλέον περὶ αὐτῆς τῆς σωτηρίας τῆς πολιτείας. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἐφαίνετο μὲν προωρισμένος νάναδειχθῇ σωτὴρ, ἀλλ' ἔνεκεν ἰδίου πταίσματος ὡς καὶ ἔνεκα πταίσματος τῶν συμπολιτῶν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἐντολὴν ἐκείνην, καὶ ἡ λαμπρότης τῶν Ἀθηναίων ἐξέλιπεν.

Ἀλλ' ὅσον βραχὺ καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἐκεῖνο τὸ μεγαλεῖον, ἔσχεν

ὅμως ἀξίαν ἰσοφαρίζουσιν πρὸς τὴν ἱστορίαν ἑκατονταετηρίδων ὧν. Ἐν τῷ βραχεῖ ἐκείνῳ αἰῶνι ἀπεκαλύφθη τὸ πρῶτον ὅλη ἡ πλησμονὴ τῆς δυνάμεως τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, καὶ οὐδεμία ἄλλη περίοδος τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας δύναται ὡς πρὸς τὴν δραστηριότητα τοῦ πνεύματος νὰ παραβληθῇ πρὸς τοὺς χρόνους ἐκείνους καθ' οὓς αἱ Ἀθῆναι ἐμεγαλουργήσαν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῶν περσικῶν πολέμων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων.

Καὶ οὐδέποτε μὲν ἀνέκτησαν πάλιν αἱ Ἀθῆναι τὸ μεγαλεῖον τοῦ αἰῶνος τοῦ Περικλέους, ἀλλὰ τοῦτο ἔμεινεν εἰς αἰὲς θησαυρὸς τοῦ ἔθνους, καὶ δὴ οὐ μόνον ὡς ἀνάμνησις ἔνδοξος, δυναμένη νὰ χρησιμεύσῃ ἀντὶ παραμυθίας ἐν ἡμέραις χαλεπαῖς, ἀλλὰ καὶ ἔνεκα τῆς δραστηρίας καὶ εὐεργετικῆς ἐπιδράσεως ἣν ἐξήσκησεν ἐπὶ τὰς μεταγενεστέρας γενεάς, αἵτινες ἠδυνήθησαν νὰ νορθῶνται ἀπαύστως διὰ τῶν λειψάνων τοῦ μεγαλείου ἐκείνου. Διὰ ταῦτα δ' αἱ τεταπεινωμέναι Ἀθῆναι ἀπέβησαν ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ καὶ πάλιν ἡ κυριωτάτη κονίστρα τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας.

ΠΑΡΟΡΑΜΑ

Ἐν Τόμ. Γ'. σ. 245 στ. 10 ἀντὶ Ἀμεινίου γράφε Ἀμυνίου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Α'. Ὁ πόλεμος μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Περικλέους . . .	σελ.	5
Β'. Ὁ πόλεμος τῆς Νικτείου εἰρήνης . . .	»	107
Γ'. Ἰταλία καὶ Σικελία . . .	»	258
Δ'. Μέχρι τέλους τοῦ σικελικοῦ πολέμου . . .	»	345
Ε'. Ὁ δεκελεικὸς πόλεμος . . .	»	500

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

[illegible]

900

ΚΟ Κούρτιος, Ερνέστος.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

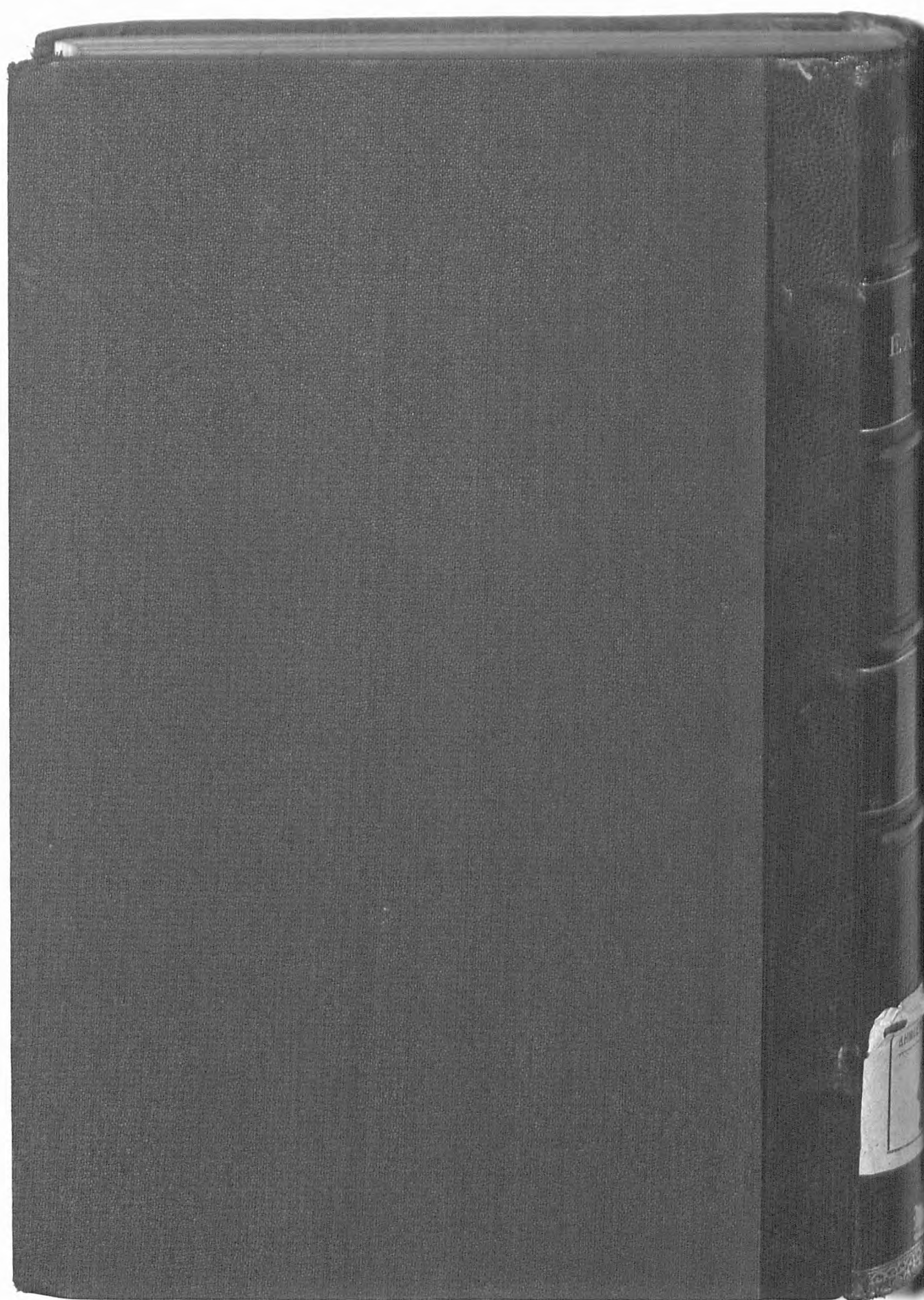
ἀριθ. χρ. 14

Ἡμερομηνία
ἐπιστροφῆς

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟΝ

6960

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας